

TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASY
ACADEMY OF SCIENCES OF TURKMENISTAN
АКАДЕМИЯ НАУК ТУРКМЕНИСТАНА

**“BERKARAR DÖWLETIŇ TÄZE EÝÝAMYNÝŇ GALKYNYŞY
DÖWRÜNDE YLYM, TEHNIKA
WE INNOWASION TEHNOLOGIÝALAR”
ATLY HALKARA YLMY MASLAHATYŇ NUTUKLARYNYŇ
GYSGAÇA BEÝANY**
(2025-nji ýylyň 12-13-nji iýuny)

**ABSTRACTS OF PAPERS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE “SCIENCE,
TECHNOLOGY AND INNOVATION IN THE
PERIOD OF THE REVIVAL OF THE NEW EPOCH
OF THE POWERFUL STATE”**
(June 12-13, 2025)

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ “НАУКА, ТЕХНИКА
И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕРИОД
ВОЗРОЖДЕНИЯ НОВОЙ ЭПОХИ
МОГУЩЕСТВЕННОГО ГОСУДАРСТВА”**
(12-13 июня 2025 года)

II

UOK 001:62+004

B 52

B 52 **“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym, tehnika we innowasion tehnologiýalar”** atly halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beýany. – A.: Ylym, 2025. – 1084 sah.

TDKP № 141, 2025

KBK 72+3/32.97 (2Tü)

© Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy, 2025

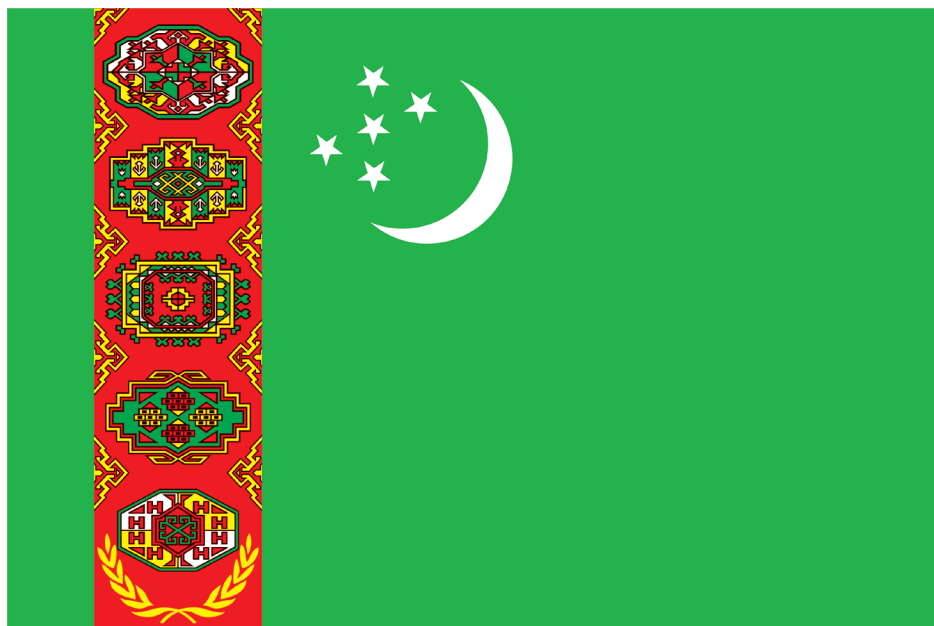
© “Ylym” neşirýaty, 2025

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

V BÖLÜM INNOWASION YKDYSADYÝET

SECTION V INNOVATIVE ECONOMY

СЕКЦИЯ V ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Stanislaw Sirotin
(*Bolgariýa*)

TÜRKMENISTANYŇ MILLI SAGLYGY GORAÝYŞ ULGAMYŇDA ÝERDE ÝAŞAÝAN MOLLÝUSKALARYŇ EKSTRAKTYNYŇ ÖNÜMLERI BILEN ÜPJÜN ETMEKLIĞE GÖNÜKDIRILEN LUKMANÇYLYK KLASASTERINI DÖRETMEK

Bu makalada azyk mollýuskasyndaky ýer mollýuskalarynyň ähmiýeti we olaryň jemgyýetiň saglygyna ýetirýän täsiri seljerilýär. Şeýle hem, türkmen milli markasynyň astynda ýokary hilli eksport önümlerine çig maly doly aýlaw bilen gaýtadan işlemek arkaly goşmaça gymmaty döretmäge gönükdirilen täze ykdysady taýdan kuwwatly önümçilik pudagyny emele getirmek teklipe edilýär.

Teklipe edilýän önümler daşky gurşawyň in ýokary talaplaryna laýyk gelýän Günorta Koreýa, Hytaý we Ýaponiýa ýaly Ýewropa standartlaryna laýyk geler.

Türkmen markaly eksport önümleriniň Günbatar Ýewropa, Ýaponiýa, Hytaý we Günorta Koreýa iberilmegine garaşylýar. Bu önümleriň esasy maksady süýji keseli bolan adamlarda açyk ýaralary bejermek, şeýle hem adam derisiniň we el-aýaklarynyň tüzelenmegi we dikeldilmegi üçin niýetlenýär. Mundan başga-da kalsiniň deňagramlylygyny goldamak hem-de adamlarda we öý haýwanlarynda myşsa-skelet saglygyny ýokarlandyrmak üçin ýöriteleşdirilen biologik işjeň goşundylary we suspensiýalary işläp düzmek göz önünde tutulýar. Bu önümler ulitka mukus ekstraktyna we ekologiýa taýdan arassa beýleki maddalara esaslanar.

Stanislav Sirotin
(Bulgaria)

ESTABLISHMENT OF A MEDICAL CLUSTER FOCUSED ON PROVIDING THE NATIONAL HEALTHCARE SYSTEM OF TURKMENISTAN WITH LAND MOLLUSKS EXTRACT PRODUCTS

This paper analyzes the role and significance of land mollusks in the food industry and their impact on public health. It also proposes the creation of a new economically powerful production sector focused on generating added value through the full-cycle processing of raw materials into high-quality export products under the Turkmen National Brand.

The proposed products will comply with European standards as well as those of South Korea, China, and Japan, while also meeting the highest environmental requirements.

Turkmen-branded export products are expected to be supplied to Western Europe, Japan, China, and South Korea. The primary focus of these products will be the treatment of open wounds in diabetic patients, as well as the regeneration and restoration of human skin and limbs. Additionally, the development of specialized biologically active supplements and suspensions is under consideration to support calcium balance and promote musculoskeletal health in both humans and domestic animals. These products will be based on snail mucus extract and other environmentally friendly ingredients.

Станислав Сиротин
(Болгария)

СОЗДАНИЕ МЕДИЦИНСКОГО КЛАСТЕРА, ОРИЕНТИРОВАННОГО НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ ТУРКМЕНИСТАНА ПРОДУКТАМИ ЭКСТРАКТА НАЗЕМНЫХ МОЛЛЮСКОВ

В данной работе проанализирована роль и значимость наземных моллюсков в сфере пищевой промышленности и улучшения общественного здоровья. Так же предлагается создать новое экономически мощное направление производства, которое направленно на получение добавленной стоимости на основе полного цикла переработки выпускаемой продукции в

готовую экспортную продукцию под Туркменской Торговой Маркой. Данная продукция будет учитывать особенности, как европейских стандартов, так и стандартов Республики Корея, Китая и Японии, так и соответствовать высочайшим экологическим нормам.

Экспортная продукция под Туркменской Торговой Маркой может экспортироваться как в страны Западной Европы, так и в Японию, Китай, Республику Корея. Экспортный продукт будет ориентироваться на лечения открытых ран при сахарном диабете и для восстановления и регенерации кожи и конечностей человека. Также рассматривается разработка специализированных биологически активных добавок и суспензий для поддержки кальциевого баланса и развития опорно-двигательной системы человека и домашних животных на основе экстракта слизи улитки и экологически чистых продуктов.

Для задействования полного национального туркменского потенциала Медицинского кластера при инновационном городе Аркадаг, будет выпущена косметологическая линейка продукции на основе экстракта слизи улитки и редчайших эфирных масел и лекарственных растений Туркменистана.

Создание медицинского кластера на основе экстракта слизи улитки представляет собой стратегическое направление для Туркменистана, способное повысить уровень национального здравоохранения и укрепить позиции страны на мировом рынке. Развитие и интеграция нового производства по лечебной продукции и косметологической продукции на основе экстракта слизи улитки и редчайших эфирных масел и лекарственных растений Туркменистана в строительство второй очереди “умного” города Аркадага развивает следующие социально-экономические аспекты:

- повышение рентабельности местного производственного сектора;
- развитие и экспорт высококачественной продукции под Туркменской Торговой Маркой и высочайшей экологической сертификации “БИО”;
- развитие экономического и стратегического партнерства с передовыми экономиками Европы и Азии;
- привлечение иностранных инвестиций и стабильное поступление иностранной валюты в бюджет страны;
- популяризация Туркменистана и города Аркадага как инновационных и передовых партнеров;

Natalya Artemyova, Natalya Batura
(Belarus)

BELARUS RESPUBLIKASYNDA ÝURIDIK TARAPLARA BANK HYZMATLARYNY HÖDÜRLEMEGIŇ ESASY MESELELERI

Hukuk guramalary üçin bank hyzmatlary nazary we amaly taraplary öz içine alýar. Bank hyzmatlarynyň hilini emele getirýän aýratynlyklary bar. Bank hyzmatlary – kadalaşdyryjy, dolandyryş we guramaçylyk düzüm böleklerini öz içine alýan gurşaw tarapyndan emele gelýär.

Belarus Respublikasynda “2021–2025-nji ýyllar üçin Belarus Respublikasynda kiçi we orta telekeçilik” döwlet maksatnamasynyň çäginde banklar kiçi we orta telekeçiligi maliýeleşdirmek mümkinçiligini giňeltmek üçin çäreleri durmuşa geçirýärler.

Natalya Artyomyeva, Natalya Batura
(Belarus)

MAIN ASPECTS OF BANKING SERVICES FOR LEGAL ENTITIES IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Banking services for legal entities include both theoretical and practical aspects. Banking services include special characteristics that shape their quality. Banking services are formed by the institutional environment, which includes regulatory, administrative and intra-organizational components.

In the Republic of Belarus, within the framework of the state program “Small and Medium Entrepreneurship in the Republic of Belarus for 2021–2025”, banks implement measures to expand access to financing for small and medium-sized businesses.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ БАНКОВСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Банковский сервис в Республике Беларусь включает в себя две составляющие: банковские услуги и обслуживание. Банковские услуги направлены на осуществление различных банковских операций, оказание информационных и консультационных услуг, они имеют определенную стоимость и самостоятельное законченное значение. Банковское обслуживание – это отношения, которые возникают во время предоставления этих услуг у клиентов и сотрудников банка.

Банковская услуга обладает следующими характеристиками: неосвязаемость, несохраняемость, абстрактность. Неосвязаемость означает невозможность увидеть и ощутить услугу до момента получения результатов ее исполнения. Несохранимость объясняется постоянными изменениями уровня спроса и предложения. Абстрактность выражается в том, что покупателю банковской услуги трудно разобраться и оценить, что продается до ее приобретения, а иногда даже после этого.

Банковские услуги для юридических лиц — это все виды услуг, оказываемых банками Республики Беларусь организациям различных форм собственности и индивидуальным предпринимателям. Основными компонентами институциональной среды банковского обслуживания юридических лиц являются: 1) нормативный; 2) административный; 3) внутриорганизационный. Главная функция нормативного компонента – регулирование отношений в сфере банковского сервиса; реализация приоритетных направлений развития; формирование благоприятного для ведения банковского бизнеса институционального пространства.

Нормативный компонент институциональной среды можно подразделить на два уровня: международно-правовой и национально-правовой. Национально-правовой уровень определяет приоритетные направления и правила деятельности, которые отражены в ряде нормативных документов, размещенных в разделе “Законодательство” на официальном сайте Национального банка Республики Беларусь (<https://www.nbrb.by/legislation/search>). В Республике Беларусь важной составляющей общей государственной политики поддержки предпринимательства является обеспечение доступа субъектов малого и среднего предпринимательства к кредитно-финансовым

ресурсам. Этому способствует реализация мероприятий Государственной программы “Малое и среднее предпринимательство в Республике Беларусь на 2021–2025 годы”. В целях поддержания субъектов малого и среднего бизнеса ОАО “АСБ Беларусбанк” расширил доступ к финансированию субъектов хозяйствования посредством заключенных с ОАО “Банк развития Республики Беларусь” соглашений о взаимодействии в рамках Программы финансовой поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства.

Организационная структура является важной составляющей банковского сервиса, для обслуживания юридических лиц в банках Республики Беларусь выделяются отдельные подразделения. В рамках расчетно-кассового обслуживания в банках Республики Беларусь функционирует система электронного банковского обслуживания. А также, например, в ОАО “АСБ Беларусбанк” для начинающих свой бизнес-клиентов и пока не располагающих необходимой техникой банк предлагает воспользоваться возможностью дистанционного обслуживания – мультипользовательское рабочее место ПМ “Интернет банк”, а также “Клиент-банк (WEB)”. Такое рабочее место организовано прямо в банке и оснащено необходимой техникой и информационными средствами для проведения электронных платежей.

German Doronkewiç
(Belarus)

BELARUS RESPUBLIKASYNYŇ YKDYSADYÝETINIŇ SANLYLAŞDYRYLYÁN ŞERTLERINDE MALIÝE BAZARYNYŇ INNOWASIÝA GURALLARY

Dünýä ykdysadyýetiniň sanlylaşdyrylmagy Belarus Respublikasynyň walýuta bazaryny goşmak bilen maliýe bazarlaryna täsir edýär. Halkara maliýe ugurlaryna elýeterliligiň çäkli bolmagy, walýuta likwidliginiň ýeterlik bolmazlygy, walýuta töwekgelçiliginiň önüni almak üçin mümkinçilikleriniň çäklendirilmegi we maliýe bazarlaryny sanlylaşdyrmagyň pes derejesi ýaly kynçylyklar bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Bu bolsa amal çykadjylaryny ýokarlandyrýar we maýa goýumlaryny çäklendirýär.

Bazaryň netijeliligini ýokarlandyrmak üçin Belarus döwleti kem-kemden zynjyrlý awtomatlaşdyrmagy ösdürmeli we merkezi bankyň sanly walýuta (MBSW) ulgamyny girizmeli. Bu bolsa algoritmik söwdany we onuň başlangyçlaryny goldamagyň aç-açanlygyny hem-de bäsdeşlige ukyplylygy ýokarlandyrar.

German Doronkevich
(Belarus)

INNOVATIVE FOREIGN EXCHANGE MARKET INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF THE DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Digitalization of the world economy has an impact on financial markets, including the foreign exchange market of the Republic of Belarus. The country faces such problems as limited access to international financial instruments and insufficient foreign exchange liquidity, limited opportunities to hedge currency risks and low level of digitalization of financial markets, which increases transaction costs and limits investments.

To improve market efficiency, Belarus should gradually develop blockchain-based automation and introduce a central bank digital currency (CBDC). Supporting algorithmic trading and fintech startups will increase transparency and competitiveness.

Герман Доронкевич
(Беларусь)

ИННОВАЦИОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ВАЛЮТНОГО РЫНКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В условиях стремительной цифровизации и усложнения международных экономических взаимодействий валютный рынок Республики Беларусь сталкивается с рядом значительных вызовов, препятствующих его эффективному функционированию и интеграции в глобальную финансовую систему. Одним из наиболее существенных препятствий является ограниченный доступ к международным финансовым инструментам и недостаточная валютная ликвидность. Низкая конвертируемость белорусского рубля на мировых рынках, обусловленная санкционными ограничениями, создает значительные трудности для отечественных предприятий и инвесторов при осуществлении трансграничных операций, существенно снижая инвестиционную привлекательность страны и ограничивая возможности белорусских компаний по выходу на международные рынки, что негативно сказывается на их конкурентоспособности и потенциале роста.

Кроме того, белорусские компании сталкиваются с ограниченными возможностями хеджирования валютных рисков. Отсутствие развитого рынка деривативов, таких как фьючерсы и опционы, приводит к тому, что предприятия вынуждены формировать крупные валютные резервы, что, в свою очередь, снижает их финансовую гибкость и увеличивает издержки. Недостаток инструментов защиты от колебаний курса белорусского рубля делает экономику страны более уязвимой к внешним шокам.

Важным фактором, влияющим на конкурентоспособность валютного рынка, является недостаточное внедрение цифровых технологий. В отличие от мировых финансовых центров, Беларусь пока отстает в применении таких инновационных решений, как блокчейн, искусственный интеллект и смарт-контракты. Это ограничивает возможности автоматизации сделок, снижает скорость обработки транзакций и затрудняет прогнозирование рыночных колебаний.

Для решения этих проблем необходимо внедрение инновационных инструментов, способных модернизировать валютный рынок и повысить его эффективность. Одним из таких решений может стать разработка и внедрение цифрового белорусского рубля (CBDC) на основе блокчейн-технологий. Это позволит значительно повысить прозрачность финансовых операций, снизить транзакционные издержки и минимизировать теневые валютные операции. Кроме того, использование смарт-контрактов в валютных операциях поможет автоматизировать процесс заключения сделок, исключая необходимость в посредниках и снижая риски мошенничества.

Еще одним перспективным направлением является создание национальных децентрализованных финансовых платформ (DeFi), которые позволят участникам рынка обменивать валюту напрямую, без банковских посредников. Это обеспечит более выгодные курсы, снизит комиссионные расходы и упростит доступ к международным финансовым инструментам. Важным шагом для повышения устойчивости экономики также станет внедрение цифровых инструментов хеджирования валютных рисков. Разработка и запуск национальных фьючерсов и опционов на основе блокчейн-технологий позволят предприятиям более эффективно защищать свои активы от валютных колебаний.

Использование искусственного интеллекта для прогнозирования валютных курсов может стать еще одним значительным шагом в цифровизации финансового сектора. Алгоритмы машинного обучения позволят анализировать макроэкономические показатели, новости и тренды, помогая компаниям и государству принимать более взвешенные решения на валютном рынке. Это повысит предсказуемость курса национальной валюты и снизит риски резких колебаний.

Таким образом, интеграция цифровых технологий в валютный рынок Республики Беларусь способна существенно повысить его конкурентоспособность, снизить транзакционные издержки и обеспечить большую прозрачность финансовых операций. Для успешной реализации этих мер необходимо провести модернизацию законодательства, создать благоприятные условия для развития финтех-стартапов и наладить международное сотрудничество в сфере цифровых финансов. Только комплексный подход к цифровой трансформации валютного рынка позволит Беларуси укрепить свои позиции в мировой экономике и обеспечить стабильное развитие в условиях глобальной конкуренции.

Alyona Geýdt
(*Russiýa*)

YLMY WEZIPÄNIŇ AKSELERATORY DOLANDYRYJYLAR JEMGYÝETINDE WEZIPE ÖSÜŞINIŇ TÄSIRLI MEHANIZMI HÖKMÜNDE

Häzirki zaman zähmet bazary hünärmenlerden çeyeligi we dürli iş ugurlaryny utgaşdyrmak ukybyny talap edýär. Wezipe ösüşiniň konsepsiyasy hünär ösüşiniň möhüm serişdesi bolup durýar. Bu makalada dolandyryjylaryň hünär ýolundaky ylmy işjeňligini birleşdirmek üçin gural hökmünde ylmy wezipäniň akseleratory barlanylýar. Akseleratoryň esasy düzüm bölekleri seljerilýär: halypalyk, oýunlaşdyrmak we yzarlamak. Akseleratoryň täsiri gatnaşyjylaryň neşir işjeňligi, tabşyrylan grant arzalarynyň sany we gatnaşyjylaryň wezipedäki gazananlary ýaly hil we mukdar görkezijiler bilen bahalandyrylýar. Modeliň sebitlere, kompaniýalara we bilim edaralaryna ýaýramagy üçin mümkinçilikler kesgitlenilýär.

Alyona Geydt
(*Russia*)

SCIENTIFIC CAREER ACCELERATOR AS AN EFFECTIVE MECHANISM FOR DEVELOPING A PORTFOLIO CAREER IN THE MANAGEMENT COMMUNITY

The modern labor market requires specialists to be flexible and capable of combining various activities. The concept of a portfolio career is becoming an essential element of professional growth. This article examines a scientific career

accelerator as a tool for integrating scientific activities into the career trajectories of managers. Key elements of the program are analyzed: mentoring, gamification, and tracking. The study evaluates the accelerator's effectiveness using quantitative and qualitative indicators, including its impact on publication activity, grant applications, and participants' career achievements. The prospects for scaling the model to regions, companies, and educational institutions are identified.

Алена Гейдт
(Россия)

АКСЕЛЕРАТОР НАУЧНОЙ КАРЬЕРЫ КАК ДЕЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ПОРТФЕЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ В СООБЩЕСТВЕ УПРАВЛЕНЦЕВ

Современный рынок труда предъявляет высокие требования к профессионалам, ожидая от них не только узкоспециализированных знаний, но и способности к междисциплинарному взаимодействию, стратегическому управлению и адаптации к изменениям. Одной из ключевых тенденций современного карьерного развития становится портфельная карьера, включающая сочетание научной, управленческой, образовательной и предпринимательской деятельности. В данном контексте акселераторы научной карьеры выступают эффективными инструментами, способствующими интеграции научной деятельности в профессиональные траектории управленцев.

В статье анализируются ключевые элементы акселератора: наставничество, геймификация и трекинг. Наставничество позволяет участникам получать поддержку от опытных специалистов, повышая их мотивацию и упрощая процесс интеграции науки в их профессиональную деятельность. Геймификация включает использование балльной системы и элементов соревнования, что способствует вовлеченности участников и повышению результативности. Трекинг обеспечивает контроль за индивидуальным прогрессом, позволяя своевременно корректировать траекторию развития участников.

Результаты исследования показывают, что участие в акселераторе значительно повышает публикационную активность участников, способствует увеличению количества поданных грантовых заявок и расширяет их карьерные перспективы. Более 80% участников формируют темы научных исследований, 50% находят научных руководителей, а 40% регистрируются на научные конференции. Таким образом, акселератор не только способствует

интеграции науки в карьерные стратегии управленцев, но и оказывает влияние на развитие инновационной экономики.

Перспективы масштабирования модели включают внедрение акселераторов в образовательные учреждения, компании и региональные программы. Создание корпоративных и университетских акселераторов позволит расширить доступ к научной деятельности для специалистов различных сфер и повысить их вклад в экономику знаний.

Witaliý Kalinkowić
(Belarus)

“NETIJELILIK” DÜŞÜNJESINIŇ NAZARY-SYN TARAPY

Ylmy ösüşiň dürli tapgyrlarynda “netijelilik” düşünjesiniň ewolýusiýasy göz önünde tutulýar, bu düşünjäniň häzirki zaman düşündirişleri ulgamlaşdyrylýar we seljerilýär. Işiň belli bir görnüşine garamazdan, netijeliligi umumy ulgamlaýyn düşündirmek teklipl edilýär.

Vitaliy Kalinkovich
(Belarus)

REVIEW AND THEORETICAL ASPECT OF THE CONCEPT OF “EFFICIENCY”

The evolution of the category “efficiency” at various stages of scientific development is considered, modern interpretations of this concept are systematized and analyzed, and a general systemic interpretation of efficiency is proposed regardless of a specific type of activity.

Виталий Калинин
(Беларусь)

ОБЗОРНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОНЯТИЯ “ЭФФЕКТИВНОСТЬ”

Осмысление понятия “эффективность” прошло долгий исторический путь, трансформируясь в теоретическом плане в зависимости от этапа развития науки (классический, неклассический, постнеклассический), а в практическом

– от игнорирования до становления в виде основного оценочного критерия различных видов человеческой деятельности.

Об эффективности как самостоятельном понятии в экономической теории впервые заговорили лишь в начале прошлого века. В работе “Двенадцать принципов производительности” (Г. Эмерсон, 1912 г.), где обосновывалась необходимость и целесообразность применения комплексного и системного подходов к решению практических задач управления производством, эффективность, как и у Д. Риккардо, определялась как максимально выгодное соотношение между совокупными затратами и экономическими результатами.

В последующем большинство западных экономистов продолжили рассматривать смысл категории “эффективность” либо как степень достижения поставленных целей, либо как соотношение результата и затрат. Также были попытки придать исследуемому понятию высшую степень универсальности, предлагая считать его специфичным понятием для каждой конкретной ситуации со смыслами в зависимости от контекста (М. Лебас, К. Юске, 2007).

Некоторые авторы рассматривают **эффективность** как сравнение того, что производится в настоящее время “...с тем, чего можно было бы достичь при существующем потреблении ресурсов...”. Так, Е. Базуевой предложено, основываясь на системных свойствах саморегуляции и саморазвития, соотносить объемы произведенного с потенциалом располагаемых ресурсов и на этой основе различать потенциальную и фактическую эффективности [4].

Из компаративного анализа мнений представителей различных научных школ касательно понимания сущности понятия “эффективность” следует:

- в рамках научного мейнстрима установились три основных подхода к определению сущности категории “эффективность” – достижение определенного эффекта (результата), соотношение результата и затрат, а также полнота реализации целей при допустимом соотношении затрат и результатов;

- на теоретическом уровне познания современный доминирующий подход, с одной стороны, пытается разграничивать понятия “результативность” и “эффективность”, но с другой стороны, придает им довольно близкие смыслы вплоть до полного смешения;

- на практике в подавляющем большинстве случаев эффективность функционирования системы определяется лишь по величине соотношения результата и затрат, что значительно сужает понимание ее полезности.

Считаем, что в общесистемном плане понятие “эффективность” представляет собой **многокомпонентное** явление, отражающее последствия аллокации и потребления ресурсов, позволяющие удовлетворять спрос в рамках общественно-допустимых критериев.

Данная интерпретация понятия эффективности позволяет осуществлять оценку различных видов деятельности не только по их экономическим параметрам, т.е. сопоставляя полученные эффекты с затратами, но и по другим функционалам.

Dmitriy Kaşin, Ýuliya Podgorenko
(*Russiýa*)

INNOWASIÝALARYŇ DÖWLET SATYN ALMALARY: SARGYTÇYLAR BILEN SORAG-JOGABYŇ NETIJELERI

Makalada Russiýanyň dürli sebitlerinden gelen 1832 hökümet müşderileriniň innowasiýa önümlerini satyn almaga gatnaşan gözlegleriniň netijeleri görkezilýär. Gözleg maglumatlarynyň seljermesi innowasiýalary satyn almakda esasy päsgelçilikleri kesgitlemäge mümkinçilik berdi: önümleri innowasiýa hökmünde klassifikasiýa etmekdäki kynçylyklar, şeýle hem dolandyryşdaky päsgelçilikler. Kesgitlenen meselelerden ugur alyp, döwlet müşderileriniň innowasiýalary satyn almaga gatnaşygyny artdyrmak, şol sanda müşderiler üçin maglumat goldawyny gowulandyrmak, innowasiýalara baha bermek üçin birmeňzeş ölçegleri döretmek we innowasiýa satyn alyş amallaryny ýönekeýleşdirmek ýaly teklipler işlenip düzüldi.

Dmitriy Kashin, Yuliya Podgorenko
(*Russia*)

GOVERNMENT PROCUREMENT OF INNOVATIONS: CUSTOMER SURVEY RESULTS

The article presents the results of a survey of 1832 government customers from various regions of Russia participating in the procurement of innovative products. An analysis of the survey data allowed us to identify key barriers to the procurement of innovations: difficulties in classifying products as innovative, as well as administrative barriers. Based on the identified problems, recommendations were developed to increase the involvement of government customers in the procurement of innovations, including improving information support for customers, creating uniform criteria for evaluating innovations, and simplifying the procedures for purchasing innovations.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ ИННОВАЦИЙ: РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРОСА ЗАКАЗЧИКОВ

Государственные закупки являются важным инструментом формирования спроса на инновации, а также являются механизмом поддержки ключевых отраслей экономики. В рамках исследования был проведен опрос среди российских заказчиков, с целью выявления барьеров и проблем, связанных с закупками инновационной продукции.

В опросе приняли участие 1832 заказчика из всех регионов страны, анкета включала вопросы о частоте проведения закупок инновационной продукции, и о барьерах, с которыми заказчики сталкиваются на разных этапах закупочного процесса. Полученные данные позволили выявить ключевые стимулы и барьеры, влияющие на активность закупок инновационной продукции.

Выявлены причины различий в поведении заказчиков при осуществлении инновационных закупок, связанные с внутренними стимулами организаций и внешними условиями. Установлено, что частота закупок зависит от типа регулирования (законы 44-ФЗ и 223-ФЗ), объема закупок и организационно-правовой формы. Ключевым фактором, стимулирующим закупки инноваций, является качественное информирование и методическая поддержка заказчиков. Среди основных барьеров отмечены трудности в классификации инновационной продукции и ограниченное число поставщиков на рынке инновационной продукции.

Полученные результаты указывают на необходимость разработки единых критериев оценки инновационности продукции; создания централизованных платформ с доступом к актуальным реестрам инновационной продукции; упрощение административных процедур, связанных с закупками инноваций.

Результаты опроса и выявленные барьеры к закупкам инноваций могут быть использованы для совершенствования государственной политики в сфере государственных закупок и усиления роли государственных закупок как драйвера инновационного развития экономики.

Tatýana Leonowiç
(Belarus)

**BELARUS RESPUBLIKASYNDA KARZ ÝITGILERINIŇ
GARAŞYLÝAN MODELLERINIŇ MHHS-IŇ “MALIÝE
GURALLARY” ATLY 9-NJY BÖLÜMINE LAÝYKLYKDA
NETIJELI TASSYKLANYLMAGY**

MHHS 9-njy IFP-ni kabul etmek bilen, Belarus Respublikasyna daşky we gözden geçirýän karz gowşaklary modalarynyň bahasyny we tassyklamagy işine tabşyrandygy we tassyklanmagyna rugsat berilýär we tassyklanmaly.

Şeýlelik bilen, gözegçilik barlagy üçin iň amatly warianty saýlamak, Belarus banklary tarapyndan içerki modelleri bahalandyrmagyň usullary babatynda proseduralary we kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny ösdürmek üçin gözegçilik gullugy Belarus Respublikasynda şeýle modellere baha bermek we tassyklamak üçin ýörite usullary ulanmak boýunça teklipleri işläp düzmeli.

Tatyana Leonovich
(Belarus)

**EFFICIENT VALIDATION OF EXPECTED CREDIT LOSS
MODELS IN THE REPUBLIC OF BELARUS ACCORDING
TO IFRS 9 “FINANCIAL INSTRUMENTS”**

With the introduction of IFRS 9, the assessment of banks' credit risk, carried out in the process of both remote and inspection banking supervision in the Republic of Belarus, will have to include the assessment and validation of the expected credit loss models used by banks. Thus, in order to select the optimal option for the validation process, develop procedures and a regulatory framework in the field of methods for assessing internal models by Belarusian banks, the supervisory authority must develop recommendations on the use of specific methods for assessing and validating such models in the Republic of Belarus.

ЭФФЕКТИВНАЯ ВАЛИДАЦИЯ МОДЕЛЕЙ ОЖИДАЕМЫХ КРЕДИТНЫХ УБЫТКОВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ СОГЛАСНО МСФО 9 “ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ”

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) – набор документов, которые содержат правила и порядок подготовки финансовой отчетности организаций для внешних пользователей. МСФО 9 предусматривает признание ожидаемых кредитных убытков (далее – ОКУ) по финансовым активам, в том числе по выданным кредитам. Требование по данному стандарту – признание их при первоначальном определении финансовых активов и пересмотр созданного резерва под убытки на регулярной основе. В настоящее время МСФО в большей или меньшей степени используются в более чем 150 странах мира, а изучение их опыта как внедрения, так и применения методологии в части подходов, процедур, регламентов и практик валидации внутренних моделей ОКУ даст возможность выработать направления совершенствования надзорной практики Национального банка Республики Беларусь (далее – НБ РБ) в условиях внедрения МСФО 9 в банковский сектор. Также следует отметить, что стандарт МСФО 9 содержит только общие требования к построению моделей оценки кредитных рисков. При этом, согласно стандарту, конкретные вопросы разработки и поддержания моделей должны быть решены на этапе внедрения банками моделей, основанных на внутреннем подходе (IRB). Для качественной и объективной оценки систем управления кредитным риском в рамках моделирования ОКУ и их соответствия регуляторным требованиям, целесообразным будет создание либо отдельного структурного подразделения (отдела) либо выделения сотрудника/-ов подразделения банковского надзора НБ РБ или рабочей группы из компетентных сотрудников из разных подразделений надзорного органа. Для проведения НБ РБ эффективной оценки применяемых банками моделей ОКУ необходимо: - наличие соответствующей методологической базы, включая внутренние нормативные документы, по организации процедуры оценки используемых банками моделей ОКУ; - наличие профессиональных компетенций для осуществления валидационных действий.

Эффективная валидация модели гарантирует, что дефекты модели будут надлежащим образом выявлены, обсуждены и устранены своевременно. Эффективность достигается за счет таких ключевых особенностей процесса валидации как независимость, регламентированная

отчетность, профессионализм, компетентность и оперативность со стороны соответствующего подразделения НБ РБ. Валидация модели ОКУ банка надзорным органом должна проводиться при первоначальной ее разработке и при внесении в модель значительных изменений. В последующем проведение процедуры оценки модели ОКУ осуществляется по мере необходимости, но не реже 1 раза в срок, регламентированный НБ РБ в зависимости от критерия приоритизации (таблица 1):

Таблица 1

Критерии приоритизации банков по системной значимости при планировании валидации в НБ РБ на очередной календарный год

Критерии системной значимости банков	1 группа	2 группа	Не системно значимые банки
Частота проведения текущей (регулярной, последующей) валидации моделей ОКУ	1 раз в год	1 раз в 2 года	1 раз в 3 года

Примечание – Источник: собственная разработка автора.

Meri Manuşarýan
(Ermenistan)

ÝAŞYL YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞINDE INNOWASIÝALARYŇ ORNY

Makalada ýaşyl ykdysadyýetiň emele gelmeginde we ösüşinde innowasiýa çemeleşmeleriniň ähmiýeti öwrenilýär. Makalada durnukly ösüşiň esasy hereketlendirijisi hökmünde tehnologik, guramaçylyk we jemgyýetçilik täzelikleri seljerilýär. Ýaşyl tehnologiýalary (ÝB, Hytaý, Skandinawiýa ýurtlary) ornaşdyrmagyň amaly mysallaryna, işewürlik modelleriniň üstünlikli ýagdaýlaryna, ýaşyl innowasiýalaryň durmuşa geçirilmegine päsgel berýän faktorlara we olary ýeňip geçmegiň usullaryna aýratyn üns berilýär. Makalada halkara guramalarynyň (OECD, UNEP, IRENA) we ylmy gözlegleriň esasynda kontekst derňewi hödürlenilýär. Ýaşyl ykdysadyýeti ösdürmek syýasatyny gowulandyrmak üçin amaly teklipler berilýär.

Meri Manucharyan
(Armenia)

THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF A GREEN ECONOMY

The article examines the role of innovative approaches in the process of formation and development of a green economy. The article analyzes technological, organizational and social innovations as the main drivers of Sustainable Development. Particular attention is paid to practical examples of the implementation of green technologies (EU, China, Scandinavian countries), successful cases of sustainable business models, factors hindering the implementation of green innovations and ways to overcome them. The article presents a contextual analysis based on data from international organizations (OECD, UNEP, IRENA) and scientific research. Practical proposals for improving green economy development policies are offered.

Мери Манучарян
(Армения)

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В РАЗВИТИИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Современные процессы глобализации и интеграции в мировую экономику требуют активной политики устойчивого развития. Сформировавшаяся в конце XX века “зеленая экономика” – направление экономики, подчеркивающее необходимость снижения негативного воздействия деятельности человека на окружающую среду и делающее акцент не на экономическом росте любой ценой, а на устойчивом развитии с минимальными рисками для окружающей среды.

Теория зеленой экономики основана на трех аксиомах:

- невозможно бесконечно расширять сферу влияния на ограниченной территории;
- в условиях ограниченности ресурсов невозможно требовать удовлетворения бесконечно растущих потребностей;
- все на поверхности Земли взаимосвязано.

Зеленая экономика рассматривается как новая модель экономического роста, направленная на экологическую устойчивость, эффективное использование ресурсов и социальную справедливость (OECD, 2011). В этом контексте инновации выступают важным фактором, способствующим трансформации традиционных экономических систем в сторону устойчивого развития.

Цель исследования – охарактеризовать и проанализировать состояние и особенности формирования зеленой экономики и обосновать роль инноваций в развитии зеленой экономики, которые способны решить ряд сложных проблем современного социально-экономического развития.

К инновациям в зеленой экономике относятся:

1. Технологические инновации – развитие чистой энергетики, переработки ресурсов и экологически чистых производственных технологий (UNEP, 2022).

2. Организационные инновации – внедрение устойчивых бизнес-моделей, например, циркулярная экономика (Ellen MacArthur Foundation, 2019).

3. Социальные инновации – вовлечение сообществ в зеленые проекты и продвижение устойчивого потребления (Schot & Geels, 2008).

Внедрение зеленых технологий снижает выбросы углекислого газа и повышает эффективность использования ресурсов, например: использование солнечной и ветровой энергии снижает зависимость от топливных ресурсов (IRENA, 2023), развитие электронного транспорта способствует снижению выбросов (IEA, 2022) и т.д.

Основной целью зеленой экономики является обеспечение экономического роста, социальной стабильности и экологического баланса в долгосрочной перспективе. Гармонию этих компонентов обеспечивает концепция зеленой экономики, которая в последнее время привлекает большое внимание во всем мире.

Ни для кого не секрет, что инновации играют ключевую роль в развитии зеленой экономики, способствуя внедрению новых технологий и подходов, которые помогают снизить негативное воздействие на окружающую среду и обеспечить устойчивое развитие. В условиях глобального изменения климата и деградации окружающей среды роль инноваций становится все более важной, открывая новые перспективы и возможности для дальнейшего развития. Переход к “зеленой” экономике требует согласованных усилий правительств, бизнеса и общества по реализации инновационных решений и созданию устойчивого будущего для всех.

Natalya Rýabinina, Sergeý Werbiskiy, Nataliya Pasera
(Ukraine)

UKRAINANYŇ MILLI YKDYSADYÝETINIŇ STRATEGIK MODELINIŇ ÇÄKLERINDE ET-SÜÝT PUDAGYNYŇ INNOWASIÝA ÖSÜŞI

Häzirki wagtda Ukraina et we süýt senagatynda özgerişleri başdan geçirýär. Bir tarapdan, önümiň hiline we azyk howpsuzlygyna bolan talaplar artýar, beýleki

tarapdan, innowasiýa we ekologiýa taýdan arassa önümlere isleg artýar. Köp kärhanalar eýýäm döwrebaplaşdyryşa bil baglaýarlar, ýöne innowasiýa önümçiligine doly geçmek hökümetiň goldawyny, karz çeşmelerini we maýa goýumlaryny talap edýär.

Et we süýt senagatynyň ösüşiniň geljegi halkara hyzmatdaşlygynyň giňelmegi, täze tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy we önümçiligiň netijeliliginiň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Ukraina häzirki zaman talaplaryna we ugurlaryna uýgunlaşyp bilse, ol et we süýt önümleri bilen diňe içerki bazary doly üpjün etmän, eýsem ýurduň eksport kuwwatynyň ösmegine hem uly goşant goşup biler.

Natalya Riabinina, Sergey Verbitski, Nataliya Pasera
(Ukraine)

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MEAT AND DAIRY INDUSTRY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE STRATEGIC MODEL OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The meat and dairy sectors of industry play an important role as constituents of the integral national economy of Ukraine since they allow the country's residents to be provided with valuable protein food products of animal origin, which form the material basis for the food security of the state and its social policy. These sectors of the national economy not only provide compatriots with high-quality food products, but also provide a significant part of the export potential. Accelerated development of meat and dairy industry enterprises and a stable inflow of investments into these sectors allow for the development of new production technologies, the creation of jobs and a positive impact on the development of territorial communities where the

The development of innovative technologies in the meat and dairy industries is aimed at improving product quality, increasing shelf life, competition between manufacturers, as well as reducing production costs. The most actively developing are:

- automation of production processes and logistics (implementation of robotic meat and milk processing lines, computerization, which help limit the human factor, achieve improved product quality, including food safety);
- biotechnology (use of enzymes and probiotics to enhance the properties of dairy and meat products, increase their shelf life and improve the nutritional value);
- nanotechnology (creation of new packaging that prolongs the freshness of products, development of food additives to improve products);
- effective physical processing methods (ultrasonic and high-frequency processing, use of high pressure, etc. help preserving the activity of vitamins and other beneficial substances in the products);

- eco-trends (processing of organic livestock products, development and use of plant-based meat substitutes, meat and dairy products using plant components).

The implementation of all the above technologies requires significant investment, but in the long term should contribute to ensuring the proper competitiveness of the Ukrainian meat and dairy producers in the domestic and foreign markets.

The main challenges for the development of the meat and dairy industry are: occupation of the territory, socio-economic crisis, reduction of the livestock population, falsification of products, shadow market of products, logistics problems, macroeconomic risks and management decisions, fluctuations in raw material prices, regulatory framework for quality and safety, insufficient modernization of enterprises and non-compliance with international standards.

The following factors can predictably ensure sustainable development of meat and dairy production in Ukraine:

- import substitution and support for domestic production (development of the raw material base, stimulation and support of farms, creation of favorable conditions for processing raw materials within the country);

- export strategy (focus on international markets, adaptation of products to the requirements of the EU, China and the Middle East);

- integration along the entire chain of the profit increase process (development of processing capacities, production of products with high added value, mutual trust of market operators);

- environmental sustainability (implementation of technologies that minimize carbon footprint and environmental pollution).

The development of the meat and dairy industry of Ukraine in the next years will depend on:

- government support and regulation (subsidies for modernization, tax breaks for the introduction of new technologies, control over product quality, including food safety, regulatory framework);

- investments (attracting private investors and international companies for technological renewal of the industry);

- development of science in cooperation with enterprises and research centers (development of new products and technologies);

- development of export potential (adaptation of meat and dairy products to international standards).

Наталья Рябинина, Сергей Вербицкий, Наталия Пацера
(Украина)

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ МЯСОМОЛОЧНОЙ ОТРАСЛИ В РАМКАХ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Сегодня в Украине происходит трансформация мясной и молочной отраслей промышленности. С одной стороны, повышаются требования к качеству продукции и безопасности пищевых продуктов, с другой — растет спрос на инновационную и экологически чистую продукцию. Многие предприятия уже сейчас делают ставку на модернизацию, но для полномасштабного перехода на инновационное производство необходимы государственная поддержка, доступ к кредитным ресурсам и инвестициям.

Перспективы развития мясной и молочной отраслей промышленности связаны с расширением международного сотрудничества, внедрением новых технологий и повышением эффективности производства. Если Украина сможет адаптироваться к современным требованиям и тенденциям, ее мясная и молочная продукция не только сможет полноценно обеспечить внутренний рынок, но и внесет весомый вклад в развитие экспортного потенциала государства.

Georgiy Winogorow
(Belarus)

SANLY ÖZGERTMELERE EDILÝÄN ÇYKDAJYLARYŇ NETIJELILIGINIŇ SELJERMESI: USULYÝETI IŞLÄP DÜZMEK MESELELERI

Islendik işewür guramanyň häzirki zaman hereketini sanly üýtgeşmellersiz pikir edip bolmaýar. Gözlegiň görkezişi ýaly, onda işewür guramalaryň sanly üýtgemelerini amala aşyrmak bilen baglanyşkly çykadjylaryň ykdysady netijeliligini hasaplamakda aýratyn ösüşleri öz içine alýan ýörite ykdysady edebiýat ýok. Awtor ilkinji gezek şeýle synanşygy amala aşyrdy we özboluşly ösüşi teklipl etdi.

Georgiy Vinogorov
(Belarus)

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF DIGITAL TRANSFORMATION COSTS: ISSUES OF METHODOLOGY DEVELOPMENT

Modern functioning of any business entity is unthinkable without digital transformation. As the study showed, there are no separate developments in specialized economic literature concerning the calculations of the economic efficiency of the costs incurred for the implementation of digital transformation of business entities. The author has made such an attempt for the first time and proposed an original development.

Георгий Виногоров
(Беларусь)

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАТРАТ НА ЦИФРОВУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ: ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ МЕТОДИКИ

В самом общем виде влияние произведенных затрат на внедрение цифровой трансформации на субъекте хозяйствования можно определить через показатель эффективности:

$$\mathcal{E} = \frac{P}{(C)} \times 100 \quad (1)$$

где: $\mathcal{E}$ – эффективность внедрения цифровой трансформации;

P – результат, полученный от внедрения цифровой трансформации;

$3 (C)$ – затраты, связанные с внедрением цифровой трансформации (себестоимость).

В свою очередь себестоимость можно представить как совокупность материальных затрат (M), трудовых затрат (T), расходов по обслуживанию производства и управлению им (Y), прочих комплексных расходов (Π). Следовательно эффективность внедрения цифровой трансформации можно записать следующим образом:

$$\mathcal{E} = \frac{P}{C} \times 100 = \frac{\Delta M + \Delta T + \Delta Y + \Delta \Pi}{C_0} \times 100 \quad (2)$$

$$\begin{aligned}\mathcal{E} &= \frac{P}{C} \times 100 = \frac{\Delta M + \Delta T + \Delta Y + \Delta \Pi}{C_0} \times 100 = \frac{\Delta M}{C_0} + \frac{\Delta T}{C_0} + \frac{\Delta Y}{C_0} + \frac{\Delta \Pi}{C_0} = \\ &= \Delta \mathcal{E}_M + \Delta \mathcal{E}_T + \Delta \mathcal{E}_Y + \Delta \mathcal{E}_\Pi\end{aligned}\quad (3)$$

где $\Delta \mathcal{E}_M$ – эффективность внедрения цифровой трансформации за счет изменения материальных затрат;

$\Delta \mathcal{E}_T$ – эффективность внедрения цифровой трансформации за счет изменения трудовых затрат;

$\Delta \mathcal{E}_Y$ – эффективность внедрения цифровой трансформации за счет изменения расходов по обслуживанию производства и управлению;

$\Delta \mathcal{E}_\Pi$ – эффективность внедрения цифровой трансформации за счет изменения прочих комплексных расходов;

где ΔM – изменение материальных затрат;

ΔT – изменение трудовых затрат;

ΔY – изменение расходов по обслуживанию производства и управлению;

$\Delta \Pi$ – изменение прочих комплексных расходов.

Anastasiya Zadorožnaia
(*Russia*)

AWTOMOBIL ÝOLLARYNYŇ GATLAKLARYNYŇ ANIZOTROP HÄSIÝETLERINIŇ ÝOLUŇ BERKLIGINE TÄSIRI

Asma gatlaklaryň anizotrop häsiýetleriniň ýol gurluşynyň güýjüne ýetirýän täsirini öwrenmekde esasy wezipe, gurluş gatlaklarynyň bu häsiýetlerine ýük astynda berk däl asma görnüşiniň işleýşine baha bermekdir we iş wagtynda güýç aýratynlyklaryny üýtgetmek çemeleşmesini ösdürmekdir. Toplumlaýyn gurluşy, çylşyrymly mehaniki ulgam hökmünde mehaniki modelleri birleşdirýän we käbir parametrlar bilen beýlekileriň arasyndaky matematiki tapawutlary görkezýän differensial deňlemeler ulgamy bilen düşündirilýär.

Anastasiya Zadorozhnaya
(Russia)

THE INFLUENCE OF ANISOTROPIC PROPERTIES OF LAYERS OF PAVEMENT ON THE STRENGTH OF THE ROAD STRUCTURE

The main task in studying the effect of anisotropic properties of pavement layers on the strength of a road structure is to develop an approach to assessing these properties of structural layers on the operation of a non-rigid type of pavement under load and changing its strength characteristics during operation. A road structure, as a complex mechanical system, is described by a set of differential equations connecting mechanical patterns and reflecting mathematical differences between some parameters and others.

Анастасия Задорожная
(Россия)

ВЛИЯНИЕ АНИЗОТРОПНЫХ СВОЙСТВ СЛОЕВ ДОРОЖНОЙ ОДЕЖДЫ НА ПРОЧНОСТЬ ДОРОЖНОЙ КОНСТРУКЦИИ

Основной задачей при изучении влияния анизотропных свойств слоев дорожной одежды на прочность дорожной конструкции является разработка подхода к оценке указанных свойств конструктивных слоев на работу дорожной одежды нежесткого типа под нагрузкой и изменение её прочностных характеристик во время эксплуатации. Дорожная конструкция, как сложная механическая система, описывается множеством дифференциальных уравнений, связывающих механические закономерности и отражающие математические отличия одних параметров от других.

Возникновение процессов, приводящих к разрушению покрытия, обусловлено в первую очередь внешними факторами. Сложность учета этих изменений вызвано, во-первых, скрытостью свойств нижних слоев дорожной одежды. Так, изменение прочностных свойств указанных слоев может вызвать неочевидный результат изменения эксплуатационных характеристик верхнего слоя асфальтобетонного покрытия. Во-вторых, при использовании линейных или нелинейных приближений к физической модели слоя следует учитывать, что характеристики конструктивных слоёв имеют множественную параметризацию со статистическими свойствами. Эти свойства определяются набором технологически созданных элементов дорожной одежды.

Схема деформирования дорожной конструкции с нежестким анизотропным **многослойным** асфальтобетонным покрытием при нагружении транспортным средством (рис. 1).

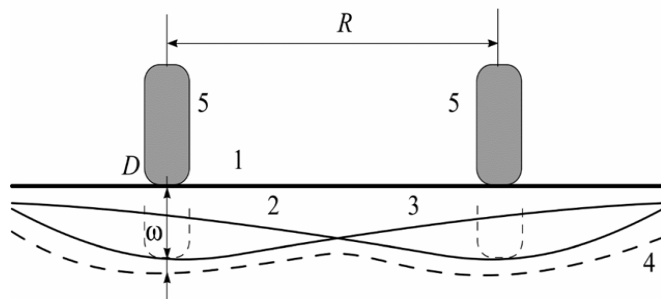

Рис.1 Схема деформирования дорожной конструкции при нагружении транспортным средством

1 – покрытие; 2 – прогиб от правого колеса; 3 – прогиб от левого колеса; 4 – суммарный прогиб от двух колёс; 5 – колесо автомобиля

Деформации, возникающие в конструктивных слоях дорожной одежды, в условиях анизотропии можно представить в виде:

$$e_y = \frac{du_y}{dy}; e_x = \frac{du_x}{dx}; e_z = \frac{du_z}{dz}; e_{yz} = \frac{du_y}{dz} + \frac{du_z}{dy}; e_{zx} = \frac{du_z}{dx} + \frac{du_x}{dz}; e_{xy} = \frac{du_x}{dy} + \frac{du_y}{dx} \quad (2)$$

где e_x , e_y , e_z – относительные деформации удлинения; e_{xy} , e_{yz} , e_{zx} – деформации сдвига; $z = \text{const}$, $x = \text{const}$, $y = \text{const}$.

Для получения полноты информации о состоянии дорожного покрытия и последующих его изменений нужно знать отдельные статистически неопределенные параметры, которые могут определять изменения анизотропии всей системы дорожной конструкции в целом.

Ýuliýa Biçun
(Russiýa)

NEBITGAZ INFRASTRUKTURASYNYŇ DESGALARYNYŇ YGTYBARLYLYGYNY ÜPJÜN ETMEGIŇ NUSGALARYNYŇ TÄZELENMEGI – TEHNOLOGIK GARAŞSYZLYGY GAZANMAGYŇ ESASY GURALY HÖKMÜNDE

Çykyşda tehnologik özygtyýarlylygyň düşünjesi we möhüm aýratynlyklary öwrenilýär. Nebit we gaz infrastrukturasyny desgalaryny goşmak bilen, möhüm infrastrukturanyň ygtybarlylygyny üpjün etmekde paradigmanyň ähtimallykdan

kesgitleýşe geçmegi ykdysadyýetiň esasy pudaklarynda tehnologik özygtyýarlylygy gazanmagy çaltlaşdyrjakdygy görkezilýär.

Yuliya Bichun
(Russia)

PARADIGM SHIFT IN ENSURING RELIABILITY OF OIL AND GAS INFRASTRUCTURE FACILITIES AS A BASIS FOR ACHIEVING TECHNOLOGICAL SOVEREIGNTY

The paper considers the concept and essential characteristics of technological sovereignty. It is shown how the paradigm shift in ensuring the reliability of critical infrastructure, including oil and gas infrastructure, from probabilistic to deterministic will accelerate the achievement of technological sovereignty in key sectors of the economy.

Юлия Бичун
(Россия)

СМЕНА ПАРАДИГМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАДЕЖНОСТИ ОБЪЕКТОВ НЕФТЕГАЗОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ОСНОВА ДОСТИЖЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО СУВЕРЕНИТЕТА

На современном этапе развития мировой экономики все больше стран ставят перед собой задачи по достижению технологического суверенитета, что обусловлено такими факторами как нарастание геополитической напряженности, усиление влияния глобальных кризисов, ужесточение торговых войн, а также осознание уязвимости, связанной с зависимостью от иностранных технологий.

Технологический суверенитет делает акцент на развитии способности государства разрабатывать, производить, развивать, поддерживать и контролировать ключевые технологии, необходимые для обеспечения национальной безопасности, эффективности функционирования экономики, а также поддержания высокого уровня благосостояния общества.

Достижение технологического суверенитета невозможно без обеспечения надежности функционирования критически важной инфраструктуры, в том числе объектов нефтегазовой инфраструктуры, которая критически важна для обеспечения безопасности, устойчивости и эффективности промышленных

процессов. Это предполагает не только развитие прорывных технологических инноваций, но и фундаментальные исследования процессов строительства и обслуживания критически важных объектов нефтегазовой инфраструктуры.

Одним из направлений инновационного развития следует считать постепенную смену парадигмы обеспечения надежности объектов нефтегазовой инфраструктуры с вероятностной на детерминированную. Основным тезисом детерминистического подхода является анализ надежности, основанный на опыте и, таким образом, представленный как исследование причин возможного вреда. В результате исследования первопричин планируются контрмеры по предотвращению ущерба работы объектов нефтегазовой инфраструктуры и находят отражение в соответствующих технических регламентах, которые устанавливают минимальные требования к безопасности по всей протяженности трубопровода, независимо от внешних обстоятельств, на которые не всегда можно повлиять. Трубопровод и другие объекты инфраструктуры возводятся с максимально возможным уровнем безопасности, независимо от того, проложен он в заселенной или незаселенной местности. Размеры трубопровода не влияют на изменение использования охранных зон.-

С другой стороны, вероятностный подход к обеспечению надежности объектов нефтегазовой инфраструктуры основан на анализе риска, который оценивает возможные негативные эффекты и вероятность их возникновения. В результате конструкция нефтегазовой инфраструктуры адаптируется к окружающей среде, плотности населенных пунктов, а площадь охранных зон и зон минимального расстояния меняется по всей протяженности трубопровода. Последующие изменения плотности населенных пунктов или использования территории уже не учитываются, так как это критически важно для поддержания надежности пространственно-распределенной нефтегазовой инфраструктуры. Риск, какой бы он ни был, принимается сознательно. Технические требования к надежности нефтегазовой инфраструктуры зависят от уровня предполагаемого и принятого риска, а регулярная переоценка рисков необходима в случае изменения внешних условий.

Merdan Ýazyýew
(*Türkmenistan*)

MERKEZI AZIÝA ÝURTLARYNDA ÝAŞYL ENERGETIKA GEÇIŞINI GOLDAÝAN MALIÝE GURALLARY

Çykyşda Merkezi Aziýada ýaşyl energetika geçişini goldamak üçin maliýe gurallarynyň ulanylyşyna seredilýär. Baş ýurduň – Gazagystanyň, Özbegistanyň,

Türkmenistanyň, Gyrgyz Respublikasynyň we Täjigistanyň söwdasynyň shemalary, “ýaşyl” obligasiýalary, uglerod zyňyndylarynyň salgytlaryny hem-de energetikanyň subsidiýalaryny özgertmek ýaly gurallaryny nähili ulanýandyklary ýa-da ösdürýändikleri seljerilýär. Täjigistan we Gyrgyzstan Respublikasynyň býujet integrasiýasyna hem-de jemgyýetçilik maliýe reformasyna ünsi çekmek bilen birlikde, Gazagystanyň uglerodyň bahasy boýunça öňdebaryjylygy we Özbegistanyň “ýaşyl” maliýe gurşawyndaky täzelikleri aýratyn belenilip geçilýär. Şeýle-de, çykyşda milli öňegidişligi we boşluklary görkezýän esasy energetika hem-de uglerod intensiwligi belenilýär.

Awtor, Merkezi Aziýanyň ýaşyl energetika netijeli geçmegi üçin Duşanbe şertnamasy we CAREC maksatnamasy ýaly gurluşlaryň çäginde aýratyn milli strategiýalaryň we utgaşdyrylan sebitleýin tagallalaryň zerurdygyny aýtdy. Daşky gurşawyň maksatlaryny we ykdysady hakykatlary deňleşdirmek hem-de halkara maliýeleşdirmе tebigatyny çekmek üçin salgyt özgertmelerini has ýakyn utgaşdyrmak we durmuşa geçirmek zerurdyr.

Merdan Yazyyev
(*Turkmenistan*)

FISCAL INSTRUMENTS SUPPORTING THE GREEN ENERGY TRANSITION IN THE CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Reforming fiscal systems to support the green energy transition has become an important policy priority in Central Asia. In response to global climate goals and increasing environmental pressures, governments across the region are working to align their energy and public finance strategies with sustainable development objectives. This paper provides a comparative overview of the macroeconomic and energy landscapes in Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyz Republic, and Tajikistan, and analyzes how fiscal instruments are being explored and implemented to support decarbonization and climate resilience.

Kazakhstan emerges as a regional frontrunner, having implemented a national emissions trading system and renewable energy auctions backed by updated legal frameworks and ambitious targets. Uzbekistan has introduced sovereign and corporate green bonds, green mortgages, and energy subsidy reforms. Turkmenistan has laid foundational legislative steps to promote renewable energy and enhance regulatory readiness, while also taking initial measures to rationalize subsidies in line with Sustainable Development Goals. The Kyrgyz Republic and Tajikistan are

advancing climate-responsive public finance through green budget tagging and investment prioritization, supported by international partnerships.

The report also draws on key indicators such as sectoral energy mixes, energy and carbon intensity, and per capita emissions. These metrics reveal a diverse transition landscape, with fossil-fuel-reliant countries like Kazakhstan and Turkmenistan navigating gradual shifts, while hydro-endowed economies such as Kyrgyz Republic and Tajikistan benefit from cleaner energy systems. Although the pace and structure of reforms vary, all five countries are engaged in shaping green fiscal frameworks that reflect national capacities, energy profiles, and socio-economic realities.

The paper highlights regional initiatives such as the Dushanbe Pact for Green Growth and platforms like the CAREC Program, which provide space for dialogue, knowledge exchange, and coordinated policy design. Regional cooperation offers a pathway to harmonize fiscal instruments, reduce fragmentation, and unlock larger pools of international climate finance. Additionally, it can foster consistency in carbon pricing mechanisms and strengthen efforts to develop shared taxonomies for green projects and investments.

Policy recommendations include expanding carbon pricing mechanisms, strengthening institutional capacity for green budgeting, improving data systems for tracking climate expenditures, and applying hybrid fiscal models that combine environmental goals with social equity. The paper emphasizes the need for increased technical support, adaptive fiscal planning, and stronger integration of climate risk assessments into public investment strategies. It concludes that green fiscal transformation, when tailored to national contexts and supported by regional cooperation, can play a pivotal role in fostering long-term, low-carbon development across Central Asia.

Мердан Языев
(Туркменистан)

ФИСКАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, ПОДДЕРЖИВАЮЩИЕ ПЕРЕХОД К “ЗЕЛеной” ЭНЕРГЕТИКЕ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В статье рассматривается использование фискальных инструментов для поддержки перехода к “зеленой” энергетике в Центральной Азии. Анализируется, как пять стран – Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Кыргызская Республика и Таджикистан используют или разрабатывают такие стратегические инструменты как схемы торговли квотами на выбросы,

зеленые облигации, углеродные налоги и реформы в области субсидирования энергетики. Отмечается лидирующее положение Казахстана в области ценообразования на выбросы углерода и инновации Узбекистана в области “зеленого” финансирования, а также внимание Таджикистана и Кыргызской Республики к бюджетной интеграции и реформе государственных финансов. В аннотации также указаны ключевые показатели энерго- и углеродоемкости, демонстрирующие национальный прогресс и пробелы.

Автором выявлено, что для эффективного перехода Центральной Азии необходимы как индивидуальные национальные стратегии, так и согласованные на региональном уровне усилия в рамках таких структур как Душанбинский пакт и Программа ЦАРЭС. Более тесная координация и реализация фискальных реформ необходимы для обеспечения баланса между экологическими целями и экономическими реалиями, а также для привлечения международного климатического финансирования.

Aknabat Atabayewa
(*Türkmenistan*)

YKDYSADYÝETIŇ PUDAKLARY ÜÇIN IŞGÄRLERI TAÝÝARLAMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN MEÝILLERI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň beýik başlangyçlary hem-de giň möçberli özgertmeleri netijesinde ýurdumyzda halkyň abadançylygynyň, bagtyýarlygynyň bähbidine toplumlaýyn özgertmeler üstünlikli amala aşyrylýar. Ýurdumyzda gazanylan üstünlikleriň netijesinde makroykdysady durnuklylygy üpjün etmek, döwlet maksatnamalaryny durmuşa geçirmek arkaly ykdysadyýetiň pudaklaryny ösdürmek, hususy telekeçiligi mundan beýläk hem höweslendirmek, adam maýasynyň hilini ýokarlandyrmak, sebitleriň deňeçer ösüşini gazanmak we halkara integrasiýany ösdürmek ýaly giň gerimli işler durmuşa geçirilýär.

Ýurduň sebitleriniň senagat-innowasion esasyda we durnukly ösüşini gazanmak, sebitleriň ykdysady kuwwatyny berkitmäge gönükdirilen çäreleri yzygiderli durmuşa geçirmek esasy strategiki maksatlaryň biridir. Adam maýasyny ösdürmek we sebitleriň ykdysadyýetleriniň zerurlyklary üçin ökde hünärlí işgärleri taýýarlamak bu wezipeleri üstünlikli amala aşyrmagyň möhüm şertidir.

Häzirki wagtda Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek gysga möhletli, orta möhletli we uzakmöhletli döwlet maksatnamalarynyň esasynda ýurdumyzda XXI asyrdaky bütün ömrüň dowamynda üznüksiz bilim almak ýörelgesini, öndürijilikli zähmeti üpjün etmek, täze iş orunlaryny döretmek, ilatyň

iş üpjünçiligini gowulandyrmak we ilatyň girdejilerini artdyrmak boýunça netijeli işler alnyp barylýar.

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” laýyklykda, ykdysadyýeti diwersifikasiýalaşdyrmak we täze ýokary öndürijilikli önümçilikleri döretmek boýunça alnyp barylýan işleriň netijesinde diňe 2024-nji ýylda jemi 5 müň 735 sany täze iş orny döredildi. 2024-nji ýylda jemi içerki önümiň ösüşi 6,3 göterim, şol sanda senagatda 1,5 göterim, söwdada 10,1 göterim, oba hojalygynda bolsa 5,3 göterim boldy. Ýurdumyzyň senagat ulgamynda durnukly ösüş üpjün edildi. Şunuň bilen baglylykda, senagat ulgamynyň ösüşi bu pudak üçin işgärleriň taýýarlygyna hem täze talaplary öňde goýýar.

Häzirki wagtda senagat pudagynda senagat 4.0 elementlerini durmuşa geçirmek üçin işgärleri, ilkinji nobatda, tehniki ugurly işgärleri taýýarlamak zerur bolup durýar. Tehniki hünärler boýunça orta hünär we ýokary hünär bilim edaralaryny tamamlýan uçurymlar sanly tehnologiýa, emeli aň, täze materiallar, energetika, bioinženerçilik we täze ugurlara degişli hünär başarnyklaryny ele almaklary wajypdyr. Senagat 4.0 çäginde häzirki zaman önümçiligi önümiň ömrüniň siklini dolandyrmak (Product Lifecycle Management), uly maglumatlar (Big Data), akylyly önümçilik (Smart Factory), kiber-fiziki ulgamlar (Cyber-physical systems) we şunuň ýaly faktorlara esaslanýar.

Şu nukdaýnazardan, ýokary hünär we orta hünär bilim edaralarynyň bilim maksatnamalaryna hil taýdan täzeçillikler, täze bilim maksatnamalar, zerur bolan täze hünärler / kärler, öndebaryjy okuw usullar ornaşdyrylýar, şeýlelik bilen, täze hünär başarnyklarynyň döremegine şertler döredilýär. Şunda halkara tejribede giňden ulanylýan modul-başarnykly çemeleşmä esaslanýan çäýe bilim maksatnamalary, iş berijileriň talaplaryna (hünär standartlary) we WorldSkills halkara standartlaryna gönükdirilen dual okuw ulgamynyň ulanylmagy maksadalaýyk hasaplanylýar.

Işçi we inženerçilik hünärleriniň abraýyny ýokarlandyrmak, iş ukyplaryny ösdürmek we senagat önümçilik pudagy üçin başarnyklaryň ähmiýetini ýokarlandyrmak üçin Worldskills hereketini ösdürmek möhümdir. Bularyň hemmesi dünýä tejribesinde işjeň ulanylýan bilim we önümçilik tehnologiýalaryny deňeşdirmäge mümkinçilik berer.

Geçirilen daşary ýurt seljermeleri önümçiligiň awtomatlaşdyrylmagy we täze (sanly) tehnologiýalar iş üpjünçiliginiň ösüş depginine täsir etmeýändigini görkezýär. Şol bir wagtyň özünde ösen bilim ukyby we sanly sowatlylygy bolan ýokary hünärli işçi güýjüne isleginiň bir wagtyň özünde ýokarlanmagy bilen pes hünärli işleriň (ýagny şol bir gaýtalanýan funksiýalary ýerine ýetirýän işçiler) azalmagy iş bilen üpjünçiligiň düzüminiň üýtgemegine getirýär. Üns we çeşmeler täze enjamlary we amallary ulanmak üçin bar bolan işgärleri täzeden taýýarlamaga, şeýle hem täze 4.0 industriýa üçin hünärmenleri taýýarlamagyň bilim maksatnamalarynyň işlenilip

taýýarlanmagyna gönükdiriler. Mundan başga-da zähmet resurslarynyň hilini ýokarlandyrmak we tejribe alyşmak üçin hünär bilim edaralary bilen Zähmet we ilatyň iş bilen üpjünçiligi müdirlikleriň arasynda özara gatnaşyklary işjeňleşdirmek möhümdir.

Aknabat Atabayeva
(*Turkmenistan*)

MODERN TRENDS IN TRAINING OF STAFF FOR ECONOMY INDUSTRIES

In recent years, the economy of Turkmenistan has demonstrated stable growth, maintaining the continuity of the course pursued to improve the welfare of the population and ensure sustainable economic growth. At the end of 2024, GDP growth amounted to 6.3%. In the reporting period, a total of 5 thousand 735 new jobs were created. Large-scale work on creation of new industrial enterprises, introduction of Industry 4.0 elements into the industry make new demands on personnel training.

Graduates of higher and secondary vocational education institutions will have to possess relevant professional competencies in such areas as digital technology, artificial intelligence, new materials and energy, bioengineering and others. To train personnel in these areas it is necessary to introduce new educational programs based on the modular-competence approach, dual system of training, oriented to the requirements of employers (professional standards) and international standards WorldSkills.

Акнабат Атабаева
(*Туркменистан*)

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ

В последние годы экономика Туркменистана демонстрирует стабильный рост, сохранив преемственность проводимого курса на повышение благосостояния населения и обеспечение устойчивого роста экономики. По итогам 2024 года рост ВВП составил 6,3 %. В отчётный период создано в целом 5 тысяч 735 новых рабочих мест. Масштабная работа по созданию новых промышленных предприятий, внедрения в промышленность элементов Индустрии 4.0 предъявляют новые требования к подготовке кадров.

Выпускники высших и средних профессиональных учебных заведений должны будут обладать актуальными профессиональными компетенциями в таких сферах как цифровая техника, искусственный интеллект, новые материалы и энергетика, биоинженерия и другие. Для подготовки кадров в этих направлениях необходимо внедрить новые образовательные программы, основанные на модульно-компетентностном подходе, дуальной системе обучения, ориентированные на требования работодателей (профессиональных стандартов) и международных стандартов WorldSkills.

Oguljamal Geldymammedowa
(*Türkmenistan*)

DOKMA PUDAGYNDÄ IMPORTY ÇALYŞMAK SYÝASATYNYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň döwlet baştutanlygynda ýurdumyzyň durnukly durmuş-ykdysady ösüşini berkitmek babatynda toplumlaýyn we maksatnamalaýyn işler yzygiderli esasyda alnyp barylýar. Bu işler döwlet we jemgyýetçilik durmuşynyň ähli ugurlaryny gurşap almak bilen, halkymyzyň ýaşayyş-durmuş derejesini has-da ýokarlandyrmaga oňyn itergi berýän ykdysady özgertmeleriň binýadynda amala aşyrylýar. Ýurdumyzda üstünlikli amala aşyrylýan ykdysady özgertmeler bolsa, milli önüm öndürijilerimiziň dünýä bazarynda bäsdeşlik artykmaçlyklaryny üpjün etmäge, milli bazarda ýerli önümleriň elýeterlilikini kepillendirmäge gönükdirilendir.

Şunuň bilen baglylykda, dünýä ýurtlarynyň aglabasynyň ykdysady syýasatynyň aýrylmaz düzüm bölegi bolan, importy çalyşmak syýasaty ýurdumyzda hem ýokary netijeli durmuşa geçirilýär. Bu syýasatyň diňe bir milli önüm öndürijilere täsir etmek bilen çäklenmän, eýsem hyzmatdaş döwletlerimize, ýurdumyzyň halkara borçnamalaryna hem täsir edýändigini bellemek zerur. Bu ýagdaý importy çalyşmak syýasatynyň çylşyrymly häsiýetinden gelip çykýar.

Hakykatdan-da, dünýä ykdysadyýetiniň barha globallaşýan häzirki döwründe, onuň esasy çylşyrymly meseleleriniň birisi hökmünde importy çalyşmak syýasatyny durmuşa geçirmek ykrar edilýär. Globallaşmak dünýä ykdysadyýetiniň sazlaşykly goşulýmagyny nazara alýan bolsa, importy çalyşmak syýasaty milli ykdysadyýetiň aýrylmaz düzüm bölegi bolan içerki bazary daşary ýurtlarda öndürilen önümleriň importyndan goramaklygy göz önünde tutmak bilen, globallaşmagyň binýatlyk esasy bolan erkin söwdanyň çäklendirilmegini aňladýar.

Häzirki wagtda, Türkmenistanyň Bütindünýä söwda guramasyna goşulmak babatyndaky işleri güýçli depginde alnyp barylýan döwründe bu mesele aýratyn uly ähmiýete eýedir. Sebäbi, gurama agzalyk milli bazaryň daşary ýurtly önüm öndürijiler üçin açyk bolmagyny talap edýär. Ýöne, gurama kabul edilmeginiň ýurdumyz üçin bähbitli şertlerde amala aşyrylmagynyň gazanylmagy bilen, ýagny “ösüp barýan ýurt” hukuk derejesinde agzalyga kabul edilmegi, milli önümlerimiziň, şol sanda, dokma senagatynyň önümleriniň içkeri bazarda bäsdeşlik artykmaçlygyny kepillendirmäge oňyn täsir eder.

Ýeňil senagatyň esasy emele getirýän dokma senagatynda importy çalyşmak syýasatyny durmuşa geçirmeginiň meselesini netijeli çözmek üçin, bu meseläniň ylmy esaslaryny seljermek zerurdyr. Şunda, ylmy edebiýatlary seljermek bilen, ulgamlaryň çemeleşmäniň bu meseläni çözmegini netijeli guraly hökmünde kabul edilýändigini bellemek bolar.

Dokma senagaty ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň esasy binýatlyk pudaklarynyň biri bolup, pudak diňe bir önüm öndürmek bilen baglanyşykly wezipäni ýerine ýetirmek bilen çäklenmän, eýsem münlerçe iş orunlaryny döretmek bilen, durmuş-ykdysady ösüşe hem oňyn täsir edýär. Sarp ediş harytlarynyň toparynda dokma senagatynyň önümleriniň öndürilişiniň yzygiderli ýokarlanýandygyny bellemek bolar. Mysal hökmünde, 2022-nji ýylda ýurdumyzda 29 889,4 million manatlyk sarp ediş harytlary öndürilip, onuň 36,8 % ýa-da 10 991,2 million manatlygy dokma senagatynyň önümleriniň paýyna degişlidir. 2023-nji ýylda bolsa, sarp ediş harytlary 33 801,4 million manatlyk öndürilip, 2022-nji ýylyň görkezijisinden 113,1% ýa-da 3 912 million manatlyk köp öndürildi. Şu statistik maglumatlar hem, ýurdumyzda dokma senagatynyň diňe bir üstünlikli ösýändigini görkezmek bilen çäklenmän, eýsem pudakda importy çalyşmak syýasatynyň netijeli amal edilýändigini hem aňladýar.

Oguljemal Geldimuhammedova
(*Turkmenistan*)

SIGNIFICANCE OF IMPORT SUBSTITUTION POLICY IN THE TEXTILE INDUSTRY

In the modern era of increasing globalization of the world economy, the implementation of import substitution policy is recognized as one of the main complicated problems. If globalization presupposes well-coordinated integration into the global economy, then the policy of import substitution implies the restriction of free trade, which is the fundamental basis of globalization, in order to protect the domestic market, which is an integral part of the national economy, from products

produced abroad. In order to effectively solve the issue of implementing an import substitution policy in the textile industry, being the basis of light industry, it is necessary to analyze the scientific basis of this issue. At the same time, analyzing the scientific literature, it can be noted that the systematic approach is recognized as an effective tool for solving this problem.

Огулджемал Гельдымухаммедова
(Туркменистан)

ЗНАЧЕНИЕ ПОЛИТИКИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В современную эпоху возрастающей глобализации мировой экономики реализация политики импортозамещения признаётся одной из основных сложных проблем. Если глобализация предполагает слаженную интеграцию в мировую экономику, то политика импортозамещения подразумевает ограничение свободной торговли, являющейся базовой основой глобализации, с целью защиты внутреннего рынка, являющегося неотъемлемой частью национальной экономики, от продукции, произведённой за рубежом. Для эффективного решения вопроса реализации политики импортозамещения в текстильной промышленности, являющейся основой лёгкой промышленности, необходимо проанализировать научные основы этого вопроса. При этом, анализируя научную литературу, можно отметить, что системный подход признаётся эффективным инструментом решения этой проблемы.

Orazberdi Ataýew
(Türkmenistan)

DÖWLET DOLANDYRYŞ ULGAMYNY KÄMILLEŞDIRMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ORNY

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” milli ykdysadyýetimiziň sazlaşykly we durnukly ösüşini üpjün etmegiň täze nusgasynda döwlet dolandyryş ulgamyny yzygiderli kämilleşdirmek esasy wezipeleriň biri hökmünde öňe çykdy. Häzirki zaman maglumat-aragatnaşyk ulgamynyň tehnologiýalaryny döwlet we jemgyýetçilik durmuşyna giňden ornaşdyrmak işi “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti

ösdürmegiň Konsepsiýasyndan” gözbaşyny alýar. Bu Konsepsiýa ýurdumyzda sanly ykdysadyýetiň binýatlyk esasyňy emele getirýän maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalarynyň ösüşine düýpli badalga bermek bilen, onuň döwlet dolandyryş ulgamyna giňden ornaşdyrylmagynyň ykdysady, hukuk we guramaçylyk esaslaryny kesgitledi.

Sanly ykdysadyýet Konsepsiýasynda kesgitlenen wezipeleri durmuşa geçirmäge gönükdirilen “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasynyň” kabul edilmegi, bu ugurda alnyp barylýan işlere güýçli itergi berdi. Döwlet maksatnamasynda dört sany maksat kesgitlenip, olaryň biri ilata sanly hyzmatlary hödürlemek maksady bilen, “Elektron hökümet” ulgamyny döretmekdir. Maksatnamany üstünlikli amal etmek bilen bagly kesgitlenen wezipeleriň sanawynda hem döwlet hyzmatlaryny ýerine ýetirmekde, edaralaryň maglumat ulgamy hökmünde “Elektron hökümetini” döretmek wezipesiniň kesgitlenilmegidir.

2022-nji ýylyň 24-nji iýunynda kabul edilen “Elektron hökümet hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda elektron hökümetiň esasy wezipeleri belenildi. Esasy wezipeleriň biri hökmünde bolsa döwlet edaralarynyň işiniň netijeliligini, dessinligini we aýdyňlygyny üpjün etmek, olaryň jogapkärçiligini hem-de ýerine ýetirijilik düzgün-nyzamylygyny güýçlendirmek, ilat we telekeçiligiň subýektleri bilen ikitaraplaýyn aragatnaşygy üpjün etmegiň goşmaça usullaryny döretmek kabul edildi. Bu wezipäniň mazmunyndan görnüşi ýaly, ýurdumyzda döwlet dolandyryşyny kämilleşdirmegiň barşynda, döwlet hyzmatlarynyň onlarçasyny sanly görnüşde ilata hödürlemek bilen, hökümetiň we ilatyň arasyndaky gatnaşygyň hil taýdan täze, ýokary derejä çykarmaga gönükdirilendiginiň beýany bolup çykyş edýär.

Döwlet dolandyrylyşyna sanly tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy bilen, ýurdumyzyň ykdysady subýektleriniň hem döwlet dolandyryş edaralary bilen gatnaşyklarda ýenilleşdirilendigini bellemek bolar. Olara mysal hökmünde:

- statistiki hasabatlylygyň berilmegini;
- gümrük taýdan resmileşdirilmegini;
- döwlet edaralaryndan maglumatlary almagyň barşynda elektron resminama dolanyşygyndan peýdalanmaga geçilmegini;
- nagt däl elektron tölegleriň görnüşleriniň köpeldilmegi kiçi we orta telekeçiligiň subýektleri üçin bähbitli bolandygyny bellemek bolar.

Şunuň bilen baglylykda, döwlet hyzmatlarynyň sanlylaşdyrylmagy döwlet dolandyryşyny kämilleşdirmek babatyndaky döwlet syýasatynyň aýrylmaz düzümi bölegi bolmak bilen, ýurduň ilatyna we işewürlerine döwlet hyzmatlarynyň elýeterliliginiň aýdyň beýany bolup çykyş edýär.

Orazberdi Atayev
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

The “National Programme for the Socio-Economic Development of Turkmenistan in 2022–2052: The Revival of the New Era of the Powerful State” defines the consistent improvement of the public administration system as one of the main objectives of the new model for ensuring the harmonious and Sustainable Development of the national economy. The work on the widespread introduction of modern information and communication system technologies into state and public life originates in the “Concept for the Development of the Digital Economy in Turkmenistan for 2019–2025”. This Concept, which gave a powerful impetus to the development of information and communication technologies, forming the main foundation of the digital economy in our country, determined the economic, legal and organizational foundations for its widespread implementation in the public administration system.

Оразберды Атаев
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В “Национальной программе социально-экономического развития Туркменистана в 2022–2052 годах: Возрождение новой эпохи могущественного государства” последовательное совершенствование системы государственного управления определено в качестве одной из основных задач новой модели обеспечения гармоничного и устойчивого развития национальной экономики. Работа по широкому внедрению технологий современной информационно-коммуникационной системы в государственную и общественную жизнь берет начало в “Концепции развития цифровой экономики в Туркменистане на 2019–2025 годы”. Эта концепция, давшая мощный импульс развитию информационно-коммуникационных технологий, формирующих базовую основу цифровой экономики в нашей стране, определила экономические, правовые и организационные основы её широкого внедрения в систему государственного управления.

BUHGALTERÇILIK HASABA ALNYŞYND A ESASY SERIŞDELERIŇ HASABYNYŇ HASABAT MAGLUMATLARY BILEN SAZLAŞYGY

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň beýik başlangyçlaryny üstünlikli dowam etdirýän hormatly Gahryman Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýurdumyzyň ykdysadyýetini diwersifikasiýa ýoly bilen ösdürmek babatynda üstünlikli işler alnyp barylýar. Häzirki dünýä ykdysadyýetiniň globallaşýan şertlerinde bu işleri durmuşa geçirmek üçin ýurdumyza daşary ýurt maýalaryny çekmek möhüm wezipeleriň biri bolup durýar. Şu nukdaýnazardan daşarky peýdalanyjylara maliýe hasabatlylygynyň maglumatlarynyň düşnükli bolmagyny üpjün etmek, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň halkara standartlary bilen sazlaşygyny gazanmak çözülmäge degişli bolan esasy meseleleriň biridigini bellemek zerurdyr.

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2010-njy ýylyň 9-njy iýulynda çykaran 11139-njy Karary bilen tassyklanan “Türkmenistanyň buhgalterçilik hasaba alnyşyny we auditi özgertmegiň Maksatnamasynyň” kabul edilmegi bu meseleleri çözmekde ilkinji ädimleriň biri boldy. Bu kabul edilen kanunçylyk namalaryň esasynda ýurdumyzda buhgalterçilik hasaba alnyşy hem-de maliýe hasabatlylygy ugry boýunça birnäçe täze kadalaşdyryjy resminamalar işlenip taýýarlanylýp, öňki hereket edýän resminamalara birnäçe goşmaçalar we üýtgetmeler girizildi.

Häzirki wagtda buhgalterçilik hasaba alnyşyny alyp barmak üçin hasaplaryň mysaly meýilnamasy döwlet edaralary tarapyndan merkezleşdirilen tertipde işlenip taýýarlanylýan we tassyklanylýan kadalaşdyryjy resminama bolup durýar. Ýurdumyzda Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrliginiň degişli buýruklary bilen tassyklanan we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan degişli san belgileri bilen bellige alnan “Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasaplarynyň iş meýilnamasyny düzmek boýunça gözükdirijisi” hem-de “Mysaly maliýe hasabatlylygyny düzmek we bermek boýunça gözükdirijisi” hojalyk subýektlerinde hasap we hasabat maglumatlarynyň özara baglanyşygyny emele getirýän kadalaşdyryjy resminamalar bolup çykyş edýärler.

Häzirki wagtda, ykdysady subýektler esasy serişdeleriň hasabyny “Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasaplarynyň iş meýilnamasyny düzmek boýunça gözükdirijisine” laýyklykda, “Uzak möhletli maliýe däl aktiwler” üçin niýetlenen hasaplarda “Jaýlar we desgalar” hem-de “Maşynlar, enjamlar we gaýry esasy serişdeler” hasaplar toparynda alyp barýarlar. Bu hasaplar baradaky

maglumatlar bolsa, “Mysaly maliýe hasabatlylygyny düzmek we bermek boýunça gözükdirijisine” laýyklykda, ykdysady subýektiň hasabat döwründäki maliýe hasabatlylygy toplumynyň maliýe ýagdaýy baradaky hasabatynyň aktiw tarapynda “Uzak möhletli aktiwler” bölümünde beýan edilýär.

Mundan başga-da ykdysady subýektlerde esasy serişdeleri ykrar etmek, baha bermek, olara ulanyş tutumlaryny hasaplamak we maliýe hasabatlylygynda beýan etmek bilen baglanyşykly talaplar maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlaryna laýyklykda taýýarlanan Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrliginiň 2012-nji ýylyň mart aýyndaky buýrugy bilen tassyklanan hem-de Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan bellige alnan “Esasy serişdeler” atly maliýe hasabatlylygynyň milli standartlarynda hem beýan edilýär.

Bu bellenen kadalaşdyryjy resminamalar ykdysady subýektlerde esasy serişdeler baradaky maglumatlaryň talabalaýyk alnyp barylmagyna özüniň oňyn täsirini ýetirýär. Bu bolsa öz gezeginde esasy serişdeleriň hasabynyň hasabat maglumatlary bilen sazlaşygyny üpjün edýär.

Aymammet Annaorazov, Guljan Atayeva
(Turkmenistan)

RECONCILIATION OF ACCOUNTING DATA OF FIXED ASSETS WITH REPORTING DATA IN ACCOUNTING

Under the wise leadership of the respected Arkadagly Hero Serdar, who successfully continues the grandiose undertakings of the National Leader of the Turkmen people Hero-Arkadag, the diversification of the national economy is being successfully carried out. In this regard, ensuring the clarity of financial reporting information for external users and achieving consistency of accounting with international standards is one of the main tasks to be solved.

In accordance with the “Instructions for drawing up a working chart of accounts for accounting”, economic entities keep records of fixed assets in accounts intended for “Long-term non-financial assets”, in the account groups “Buildings and structures” and “Machines, equipment and other fixed assets”. Information about these accounts is reflected in the assets of the statement of financial position of an economic entity for the reporting period in the section “Long-term assets” in accordance with the “Instructions for the preparation and presentation of model financial statements”.

Аймаммет Аннаоразов, Гульджан Атаева
(Туркменистан)

СОГЛАСОВАНИЕ УЧЁТНЫХ ДАННЫХ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ С ДАННЫМИ ОТЧЁТНОСТИ ПРИ БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЁТЕ

Под мудрым руководством уважаемого Аркадаглы Героя Сердара, успешно продолжающего грандиозные начинания Национального Лидера туркменского народа Героя-Аркадага, успешно осуществляется диверсификация национальной экономики. В этой связи обеспечение понятности информации финансовой отчётности для внешних пользователей, достижение согласованности бухгалтерского учёта с международными стандартами является одной из основных задач, подлежащих решению.

В соответствии с “Инструкцией составления рабочего плана счетов бухгалтерского учёта”, экономические субъекты ведут учёт основных средств на счетах, предназначенных для “Долгосрочных нефинансовых активов”, в группах счетов “Здания и сооружения” и “Машины, оборудование и другие основные средства”. Данные об этих счетах отражаются в активе отчёта о финансовом положении экономического субъекта за отчётный период в разделе “Долгосрочные активы” в соответствии с “Инструкцией по составлению и представлению примерной финансовой отчётности”.

Gulmet Penaýew
(Türkmenistan)

INNOWASION ÖSÜŞIŇ MILLETIŇ INTELLEKTUAL DEREJESINIŇ ÝOKARLANMAGYNA TÄSIRI

Hormatly Prezidentimiziň öňdengörüjilikli, ylmy taýdan esaslandyrylan durmuş-ykdysady özgertmeleriniň netijesinde Türkmenistan ösüşleriň täze sepgitlerine ýetýär. Ýurdumyzda amala aşyrylýan ägirt uly milli we halkara maýa goýum taslamalary ykdysadyýetiň önümçilik, hyzmatlar we durmuş pudaklarynda hil taýdan ýokary netijeleriň gazanylmagyna, raýatlaryň ýaşaýuş-durmuş derejeleriniň yzygiderli ýokarlanmagyna getirýär.

Globallaşmagyň häzirki zaman şertlerinde her bir döwletiň ykdysady mümkinçiliklerini netijeli peýdalanmak esasy wezipeleriň biri bolup durýar. Türkmenistan ägirt uly ykdysady mümkinçiliklere eýedir. Şunuň bilen birlikde,

intellektual ulgama-bilime, ylma, maglumat-kommunikasiýa tehnologiýalarynyň ornaşdyrylmagyna uly möçberdäki serişdeler goýulýar.

Ýurdumyzyň ykdysady howpsuzlygyny üpjün etmegiň maksatnamalaýyn çäreleri ykdysadyýetiň diwersifikasiýalaşdyrylmagy, innowasion ykdysadyýetiň kemala getirilmegi, senagatlaşma syýasaty, maliýe durnuklylygyny üpjün etmek we işjeň maýa goýum syýasaty, durmuş maksatnamalaryny amala aşyrmak arkaly milletiň intellektual mümkinçiliklerini netijeli peýdalanmak ýaly ugurlary öz içine alýar. Innowasion ykdysadyýetiň kemala getirilmegi bilen baglanyşykly maksatnamalaýyn çäreler milli ykdysadyýetimiziň durnukly ösüşine gönükdirilendir.

Ykdysadyýetiň nazaryýeti jähtinden innowasion ösüşiň milli ykdysadyýete edýän oňaýly täsiri birnäçe ugurlarda ýüze çykýar. Şolaryň esasyalarynyň biri hem milletiň intellektual derejesiniň ýokarlanmagy üçin adam kapitalynyň ösdürilmegine, ylym, bilim derejesi ýokary bolan hünärmenleriň taýýarlanylmagyna, önümçilik ulgamynda innowasion işjeňligiň ýokarlandyrylmagyna gönükdirilen maksatnamalaryň durmuşa geçirilmegi bilen häsiýetlendirilýär.

Hormatly Prezidentimiziň innowasion ösüş syýasatynda milletiň intellektual derejesiniň ýokarlanmagyna uly ähmiýet berilýär. Ykdysadyýetiň pudaklarynyň ösüşine gönükdirilen maksatnamalara ylmy taýdan çemeleşmek bilen bilim derejesi ýokary bolan hünärmenleriň taýýarlanylmagy, önümçilik ulgamynda innowasion işjeňligiň ýokarlandyrylmagy esasy wezipeler hökmünde kesgitlenilýär. Watanymyzy senagat taýdan öňdebaryjy, kuwwatly döwlete öwürmäge gönükdirilen uly möçberli özgertmelere esaslanýan ylmy-tehniki syýasaty durmuşa geçirmegi, ösen innowasiýa ulgamyny döretmegi we innowasiýa işlerini has-da kämilleşdirmegi göz önünde tutýan döwlet maksatnamalary durmuşa geçirilýär.

Maksatnamalar milli ykdysadyýetimiziň innowasion ösüşine gönükdirilip, ylmyň ileri tutulýan ugurlary boýunça ylmy-barlag işlerini ýerine ýetirmegiň, nanotehnologiýa, biotehnologiýa, maglumat tehnologiýalarynyň esasynda täze önümleri döretmegiň, döwletimiziň innowasion syýasatyny durmuşa geçirmek arkaly bäsleşige ukyply, maddy we energiýa tygşytlaýjy, ekologiýa taýdan howpsuz ýokary tehnologiýalary işläp taýýarlamagyň, ylym we bilim ulgamynda alymlary taýýarlamagyň, ylym ulgamy bilen ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň pudaklarynyň arabaglanyşygyny berkitmegiň, zehinli ýaşlary ylmy tehnologik, taslama-konstruktorçylyk işlerine çekmegiň toplumlaýyn çärelerini öz içine alýar.

Innowasion ykdysadyýetiň kemala gelýän şertlerinde milletiň intellektual derejesini ýokarlandyrmak, ylym, bilim ulgamlary, ykdysadyýetiň ähli pudaklary üçin bäsleşige ukyply, ýokary bilimli kämil hünärmenleri taýýarlamak maksady bilen, döwrebap ýokary okuw mekdepleri hereket edýär. Türkmenistanyň Oguz han adyndaky Inžener-tehnologiýalar uniwersiteti şeýle ýokary okuw mekdepleriň biridir. Uniwersitetde himiýa we biotehnologiýalar, metallurgiýa, maşyngurluşyk we materiallary işlemek, nanotehnologiýalar we nanomateriallar, tebigy ylymlar,

informatika we hasaplaýyş tehnikasy, awtomatlaşdyrmak we dolandyrmak, elektronika, radiotekhnika we aragatnaşyk ulgamlary, nanomateriallar, mehatronika we robot tehnikasy, informatika, elektronika we nanoelektronika ýaly iň döwrebap hünärler boýunça talyplar okaýarlar. Ýurdumyzyň beýleki ýokary okuw mekdeplerinde we daşary ýurtlaryň öňdebaryjy ylym-bilim ojaklarynda hem ýaşlarymyz döwrebap bilim alýarlar. Bu bolsa innowasion ösüş şertlerinde milletiň intellektual derejesiniň ýokarlanmagyna getirýär.

Gulmet Penayev
(*Turkmenistan*)

THE IMPACT OF INNOVATIVE GROWTH ON INCREASING THE INTELLECTUAL LEVEL OF THE NATION

From the point of view of economic theory, the positive impact of innovative development on the national economy is manifested in several areas. One of the main areas is characterized by the implementation of programs aimed at developing human capital, training specialists with a high level of scientific and educational development, increasing innovative activity in the industrial sector in order to increase the intellectual level of the nation. The work emphasizes the attention paid to raising the intellectual level of the nation in the innovative development policy of the President of Turkmenistan, a scientific approach to programs aimed at developing economic sectors, training highly educated specialists, and increasing innovative activity in the industrial sector.

Гульмет Пенаев
(*Туркменистан*)

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РОСТА НА ПОВЫШЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО УРОВНЯ НАЦИИ

С точки зрения экономической теории, положительное влияние инновационного развития на национальную экономику проявляется в нескольких областях. Одно из основных направлений характеризуется реализацией программ, направленных на развитие человеческого капитала, подготовку специалистов с высоким уровнем научного и образовательного развития, повышение инновационной активности в промышленном секторе в целях повышения интеллектуального уровня нации. В работе подчеркивается

внимание, уделяемое повышению интеллектуального уровня нации в политике инновационного развития Президента Туркменистана, научный подход к программам, направленным на развитие отраслей экономики, подготовку высокообразованных специалистов, повышение инновационной активности в промышленном секторе.

Alym Annamyradow, Ogultäç Söýünowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA DÖWLET-HUSUSY HYZMATDAŞLYGY ÖSDÜRMEGIŇ STRATEGIK UGURLARY

Hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda üstünlikli alnyp barylýan öňdengörüjilikli ykdysady syýasat ýurdumyzy innowasiýa taýdan ösdürmäge, senagat kuwwatyny pugtalandyrmaga we onuň pudaklaýyn düzümini giňeltmäge gönükdirilendir. Innowasiýa esaslanýan ýokary hilli ykdysady ösüşiň möhüm şertleriniň biri, bu işewürlik we hökümet gurluşlarynyň arasynda gurluş (konstruktiv) täsiriniň bolmagydyr. Bu gatnaşyklaryň häsiýeti bolsa döwlet-hususy hyzmatdaşlygyň institutynda ýüze çykýar. Dünýäde işewürlik bilen döwletiň arasyndaky hyzmatdaşlyk ideologiýasynyň we bu ugurdaky kanunçylygyň, taslamalaryň işjeň ösüşi XX asyryň 90-njy ýyllarynyň birinji ýarymynda ýüze çykdy. Dünýäde şunuň ýaly hyzmatdaşlygy ösdürmekde Angliýa, Awstraliýa we Skandinawiýa öňdebaryjy ýurtlarydyr.

Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň innowasiýa ösüşi we telekeçiligi goldamak meselelerini çözmekde döwlet-hususy hyzmatdaşlyk mehanizmleriniň ähmiýeti döwlet derejesinde ykrar edildi. Bu “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda”, “Türkmenistany 2025-nji ýylda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň we maýa goýum Maksatnamasynda”, “Döwlet-hususy hyzmatdaşlygy hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda, “Innowasiýa işi hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda we beýleki durmuş-ykdysady ösüş maksatnamalarynda we kanunlarynda öz beýanyny tapdy.

Türkmenistanda döwlet-hususy hyzmatdaşlygy ösdürmegiň esasy ugurlary bolup kärende gatnaşyklaryny ösdürmek, bilelikdäki we daşary ýurt kärhanalaryny döretmek, paýdarlar jemgyýeti ösdürmek, önümçiligi paýlaşmak şertnamalary, şeýle hem işiň ýerine ýetirilmegi we hyzmatlaryň berilmegi üçin hökümet şertnamalary çykyş edýär. Ýurtda döwlet-hususy hyzmatdaşlygy durmuşa geçirmekde ynamy dolandyrmagyň mehanizmi hem möhüm orny eýeleýär.

Häzirki wagtda ýurtda giň depginli ösüş, döwlet emläklerini kärende bermek bolup, häzirki şertnamalaryň sanynda-da, salgyt däl girdejileriň hem-de býujetiň

kärendesinden alynýan girdejileriň ösüşinde-de ýokary ösüş depginini görkezýär. Türkmenistanyň Statistika baradaky döwlet komitetiniň maglumatlaryna görä, 2023-nji ýylda döwlet emlägini kärendä bermekden gelyän girdeji 2015-nji ýyl bilen deňeşdirilende, takmynan, 5 esse ýokarlandy. Işjeň kärende şertnamalarynyň sany hem ýylsaýyn köpeliýär.

Dürli guramaçylyk we hukuk görnüşleriniň, şol sanda paýdarlar jemgyýetiniň gatnaşmagynda bilelikdäki kärhanalaryň döredilmegi, Türkmenistanyň dünýä ykdysady ulgamyna girmegine goşant goşýar we bazar infrastrukturasynyň emele gelmeginde möhüm orny eýeleýär. Mundan başga-da bu kärhanalar täze enjamlary we tehnologiýalary, halkara marketingiň häzirki zaman usullaryny we öňdebaryjy dolandyryş tejribesini ýurda çekmekde, ylmy we tehnologik ösüşiň tizlenmegini üpjün etmekde we öndürilen önümleriň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmakda oňyn orny eýeleýärler. Bu kärhanalaryň döredilmegi, ýurda göni daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmegiň usuly taýdan aýratyn ünsi çekýär. 2020-nji ýylda goýlan maýanyň umumy mukdarynda bu kärhanalaryň paýy 9,1%-i düzen bolsa, 2023-nji ýylda bu görkeziji 11,3%-e deň bolupdyr.

Ýokardakylary göz önünde tutup, Türkmenistanda döwlet-hususy hyzmatdaşlygyň geljekdäki ösüşi we halkara ykdysady hyzmatdaşlygyň giňelmegi, biziň pikirimizçe, kanunçylyk we kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny kämilleşdirmek, täze we bar bolan ösüş institutlaryny kämilleşdirmek, döwlet we işewür guramalaryň arasyndaky özara gatnaşyklaryň esasy mehanizmlerini gowulandyrmak esasynda amala aşyrylmalydyr. Şol bir wagtyň özünde, döwlet-hususy hyzmatdaşlygyň strategiýasyny we ony durmuşa geçirmegiň mehanizmlerini düzmek we tassyklamak örän möhümdir.

Alym Annamyradov, Ogultach Soyunova
(*Turkmenistan*)

STRATEGIC GOALS OF DEVELOPING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN TURKMENISTAN

An integral condition for high-quality economic growth on an innovative basis is constructive interaction between business and government structures.

The main areas of PPP development in Turkmenistan are the development of lease relations, the creation of joint and foreign enterprises, the development of corporatization, production sharing agreements, as well as government contracts for the performance of work and the provision of services.

For the further development of PPP in Turkmenistan and the expansion of international economic cooperation, it is important to approve a public-private

partnership strategy and mechanisms for its implementation. It is also advisable to accelerate the adoption of the Law of Turkmenistan “On Public-Private Partnership Projects” and the development of methodological support for PPP projects.

Алым Аннамырадов, Огултач Союнова
(Туркменистан)

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЦЕЛИ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Неотъемлемым условием экономического роста на инновационной основе является конструктивное взаимодействие бизнеса и структур государственной власти.

Основными направлениями развития ГЧП в Туркменистане являются, развитие арендных отношений, создание совместных и иностранных предприятий, развитие акционирования, соглашения о разделе продукции, а также государственные контракты на выполнение работ и оказание услуг.

Для дальнейшего развития ГЧП в Туркменистане и расширения международного экономического сотрудничества важно утвердить стратегию государственно-частного партнерства и механизмы ее реализации. Целесообразно также ускорить принятие закона Туркменистана “О проектах государственно-частного партнерства” и разработку методического обеспечения проектов ГЧП.

Jeren Hanaýewa, Kakageldi Hümmäýew
(Türkmenistan)

DURMUŞ ÜPJÜNÇILIGINI SANLYLAŞDYRMAGYŇ USULY

“Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda” bir bitewi merkezleşdirilen maglumat ulgamyň döredilmegi göz önünde tutulýar. Maglumatlar makroýkdysady işleri dolandyrmak we meýilleşdirmek ulgamynda, býujet taslamalaryny düzmekde, uzakmöhletli durmuş-ykdysady maksatnamalary işläp taýýarlamakda örän möhümdir. Olar ilatyň demografik görkezijilerini, iş bilen üpjünçiligini, ýaşayyş derejesini, şonuň ýaly-da, milli hasaplary, maliýe-maýa goýum işini, ykdysadyýetiň dürli pudaklarynyň ýagdaýyny häsiýetlendirýär.

Türkmenistanyň Pensiýa gaznasynyň bölümlerine ministrlkler, pudaklaýyn dolandyryş edaralary we olaryň garamagyndaky kärhanalar, häkimlikler, Türkmenistanyň Senagatçylar we telekeçiler birleşmesiniň agzalary, jemgyýetçilik birleşikleri we beýlekiler deňişli hasabatlary tabşyrýarlar. Ady agzalan bölümleriň hyzmatlaryndan dürli wezipelerde zähmet çekýän işgärler, ýaşlar we gartaşan adamlar, çagaly maşgalalar, zähmete ukyplylygyny ýitiren adamlar, pensionerler, maýyplygy bolan adamlar, iş berijiler we beýlekiler peýdalanýarlar. Şu nukdaýnazardan, sanly ykdysadyýetiň ösdürilýän şertlerinde ilaty durmuş taýdan goramak ulgamynyň edaralarynyň iş ugurlarynyň sanlylaşdyrylmagy möhüm ähmiýete eýedir.

Türkmenistanyň Pensiýa gaznasynyň bir bitewi merkezleşdirilen maglumat ulgamy raýatlary, gyzyklanma bildirýän edaralary, şeýle hem durmuş hyzmatlary we kömekleri boýunça çäreleri amala aşyran guramalary deňişli maglumatlar bilen üpjün etmek maksady bilen döredilýär. Teklip edilýän bir bitewi merkezleşdirilen maglumat ulgamynda hasaba almak hem-de durmuş hyzmatlaryny amala aşyran edaralaryň maglumatlaryna we habarlaryna birikdirmek üçin arzalaryň deňişli elektron salga iberilmegini ýola goýmaly bolar.

Bir bitewi merkezleşdirilen maglumat ulgamy ylmyň, ykdysady we durmuş ugurlarynyň durnukly ösmeginde baş serişde we amatly gurşaw hasaplanýar. Olaryň dogry peýdalanylmagy jemgyýetiň ähli böleginde hem-de ykdysadyýetiň her bir pudagynda ýokary netijeleri gazanmaga giň mümkinçilikleri açýar. Durmuş üpjünçiligi we beýleki ulgamlara täze tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy ykdysadyýetiň oňyn netijeleriniň artmagyna getirýär. Bu wajyp pudakdaky özgertmelerdir gazanylan oňyn netijeler bolsa edil beýleki ulgamlardaky üstünlikler ýaly, il-günüň bagtyýar şu gününe we ýagty ertirlerine gönükdirilendir.

Bir bitewi merkezleşdirilen maglumat ulgamynyň ýola goýulmagy durmuş üpjünçiligini amala aşyran döwlet edaralarynyň arasyndaky gatnaşyklaryň innowasion görnüşlerini döredýär, işewürlik we maýa goýum işjeňligini ýokarlandyrýar, ilata, hususy pudaga hödürlenilýän döwlet hyzmatlarynyň geriminiň, raýatlaryň öz-özüne hyzmat etmek mümkinçilikleriniň giňelmegine ýardam berýär, tehnologik habarlylygy, sanly sowatlylygy ýokarlandyrýar, jemgyýet bilen durmuş goraglylygy edaralarynyň gatnaşyklaryny pugtalandyrýar. “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasynda” bellenen çäreleri ýerine ýetirmek maksady bilen, awtomatlaşdyrylan elektron maglumat binýatlar ulgamyny döretmek we ornaşdyrmak, olaryň elýeterliligini, kiberhowpsuzlygyny üpjün etmek babatda deňişli işleriň durmuşa geçirilmegi ýurdumyzyň ykdysady ulgamynda sanly tehnologiýalary hem-de innowasiýalary ornaşdyrmak boýunça ýokary netijeleri gazanmakda zerurdyr.

Türkmenistanyň Pensiýa gaznasynyň iş ugurlaryna maglumat-telekommunikasiýa tehnologiýalarynyň ornaşdyrylmagynyň hasabyna durmuş

üpjünçiliginiň sanlylaşdyrylmagy “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynyň”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynyň” baş ugry hem-de ösen ýurtlaryň derejesine çykmagyň, bilimlere, innowasiýalara daýanýan ykdysady ösüşiň durnukly depginini üpjün etmegiň möhüm şertidir.

Jeren Hanayeva, Kakageldi Hummeyer
(*Turkmenistan*)

WAY TO DIGITALIZE THE SOCIAL SECURITY SPHERE

The unified centralized information system of the Pension Fund of Turkmenistan was created to provide up-to-date information to citizens, interested institutions, as well as organizations providing social services and assistance activities.

The unified centralized information system is considered the main resource and favorable environment for the sustainable development of science, economic and social spheres. The correct use of the opportunities provided by this system opens up wide opportunities for achieving high results in each sector of the domestic economy. The introduction of new technologies into the national social security system, as well as into other systems of state life, leads to a qualitative improvement in economic results.

Джерен Ханаева, Какагельды Хуммеев
(*Туркменистан*)

СПОСОБ ЦИФРОВИЗАЦИИ СФЕРЫ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Единая централизованная информационная система Пенсионного фонда Туркменистана создана для предоставления актуальной информации гражданам, заинтересованным учреждениям, а также организациям, осуществляющим социальные услуги и деятельность по оказанию помощи.

Единая централизованная информационная система считается основным ресурсом и благоприятной средой для устойчивого развития науки, экономической и социальной сферы. Правильное использование возможностей, предоставляемой этой системой открывает широкие возможности для достижения высоких результатов в каждой отрасли отечественной экономики. Внедрение новых технологий в национальную систему социального

обеспечения, равно как и в другие системы жизнедеятельности государства приводит к качественному улучшению результатов в экономике.

Şemşat Kerimberdiýewa
(*Türkmenistan*)

BILIM ULGAMYNDÄ HUSUSY BAŞLANGYÇLARY GIÑELTMEGIN ÝOLLARY

Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň durmuşa geçirýän döredijilikli döwlet syýasatynda milli bilim ulgamyny dünýä bilim ulgamynyň ösüş meýilleri bilen sazlaşykly ösdürmegiň ileri tutulýandygyny bellemek bolar. “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” geljekki döwürde hususy bilim berýän edaralarynyň doly herekete girizilmegine, bu tejribäniň bilim ulgamynyň ähli basgançaklaryna ýaýramagyna üns berler diýlip, bellenilmegi hem bu ugurdaky işleriň hemişelik esasyda alnyp barylýandygyny görkezýär.

Häzirki zaman dünýäsiniň globallaşmagy adamzat jemgyýetiniň durmuşynyň ähli ugurlarynda şöhlenenýär. Bazar gatnaşyklarynyň yzygiderli esasyda ösdürilmegi we kämilleşdirilmegi bilen, milli ykdysadyýetiň we jemgyýetiň ösüşini kesgitleýän bilim ulgamynda hem hususy başlangyçlary giň gerimde amala aşyrmaga mümkinçilikler döredilýär. Bu mümkinçilikleriň biri hökmünde, ýurdumyzda telekeçiligiň gerimini giňeltmek we bilim hyzmatlaryny ösdürmek maksady bilen, Türkmenistanyň Senagatçylar we telekeçiler birleşmesi tarapyndan ýokary hünär bilimi edarasyny gurmak babatyndaky başlangyja ýüzlenmek mümkindir.

Hususy ýokary okuw mekdeplerini döretmek we onuň döwlete degişli ýokary okuw mekdepleri bilen deň şertlerde hereket etmegi hereket edýän milli kanunçylykda öz beýanyny tapýar. Şonuň bilen birlikde, öňdebaryjy dünýä tejribesini seljermek bilen, dünýäniň ösen döwletlerinde gözbaşyny taryhyň jümmüşinden alyp gaýdýan ýokary okuw mekdepleriniň üstünlikli hereket edýändiklerini we ýokary okuw mekdepleriniň abraýly halkara reýtinglerinde esasy orunlary eýeleýändiklerini bellemek bolar.

Şu ýerde, daşary ýurtlaryň aglabasynda hususy bilim edaralarynyň döwlet bilim edaralary bilen sazlaşykly hereket etmek bilen, olaryň ýurtda milli bilim ulgamyny kämil derejede ösdürmek, ylymly, bilimli, giň gözýetimli, maksada okgunly ýaşlary terbiýeläp ýetişdirmek, öňdebaryjy innowasiýa tehnologiýalaryndan baş çykarýan ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamak işlerine işjeň gatnaşýandyklaryny bellemek bolar. Daşary ýurtlarda hereket edýän ýokary okuw mekdepleriniň işini seljermek bilen, şu aşakdakylara üns bermegi maksadalaýyk hasapladyk.

Birinjiden, dünýäniň ösen döwletlerinde milli hünär bilim ulgamynda esasy orun döwlet bilim edaralaryna degişli bolup durýar. Sebäbi, bu ýagdaý milli bilim ulgamynyň merkezleşdirilen häsiýetinden gelip çykýar.

Ikinjiden, hususy ýokary okuw mekdepleriniň agdyklyk edýän ýurtlarynda hem, döwlet bilim standartlarynyň derejesinde bilim bermek ýola goýlup, bu ýokary okuw mekdepleriniň käbirleri, mysal hökmünde, Massaçutes tehniki uniwersiteti, Garward uniwersiteti, Oksford uniwersiteti, Kembrij uniwersiteti ýokary okuw mekdepleriniň abraýly halkara reýtinglerinde birinji orunlary eýeleýärler.

Üçünjiden, ýokary okuw mekdebiniň işiniň netijeliligi, ilkinji nobatda, guramaçylyk işleri bilen baglanyşyklydyr. Arkadagly Gahryman Serdarymyz Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde “2025-nji ýylda Türkmenistanyň Senagatçylar we telekeçiler birleşmesiniň ýokary okuw mekdebi ulanmaga berler”, diýip belledi. Şu hem, bu ýokary okuw mekdebiniň guramaçylyk işleriniň ýokary derejesini aýdyňlygy bilen görkezýär.

Dördünjiden, döwlet we bilim edaralarynyň ykjam hyzmatdaşlygynyň ýola goýulmagyny gazanmagyň möhümdigine aýratyn ähmiýet berilýändigini bellemek bolar. Umuman, ýurdumyzyň bilim ulgamyndaky özgertmeler milli bilim ulgamynyň dünýä bilim ulgamy bilen sazlaşykly ösýändiginiň aýdyň beýany bolup durýar.

Shemshat Kerimberdiyeva
(*Turkmenistan*)

WAYS TO EXPAND PRIVATE INITIATIVES IN THE EDUCATION SYSTEM

The globalization of the modern world is manifested in all spheres of human society. With the consistent development and improvement of market relations, opportunities are being created for the large-scale implementation of private initiatives in the education system, determining the development of the national economy and society. One of these opportunities is the initiative of the Union of Industrialists and Entrepreneurs of Turkmenistan to establish the institution of higher professional education in order to expand the scale of entrepreneurship and develop educational services in our country.

The establishment of private higher education institutions and their functioning on equal terms with public higher education institutions is reflected in the current national legislation. At the same time, analyzing the best international practices, it is possible to note the successful functioning of the oldest higher educational establishments in the developed countries of the world and their occupation of leading places in reputable international rankings of higher education institutions.

Шемшат Керимбердыева
(Туркменистан)

ПУТИ РАСШИРЕНИЯ ЧАСТНЫХ ИНИЦИАТИВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Глобализация современного мира проявляется во всех сферах жизни человеческого общества. С последовательным развитием и совершенствованием рыночных отношений создаются возможности для широкомасштабной реализации частных инициатив и в системе образования, определяющей развитие национальной экономики и общества. Одной из таких возможностей является инициатива Союза промышленников и предпринимателей Туркменистана о создании учреждения высшего профессионального образования с целью расширения масштабов предпринимательства и развития образовательных услуг в нашей стране.

Создание частных высших учебных заведений и их функционирование на равных условиях с государственными высшими учебными заведениями находит своё отражение в действующем национальном законодательстве. Наряду с этим, анализируя передовой мировой опыт, можно отметить успешное функционирование в развитых странах мира старейших высших учебных заведений и занятие ими ведущих мест в авторитетных международных рейтингах высших учебных заведений.

Bahar Annagurbanowa
(Türkmenistan)

ÜPJÜNÇILIK ZYNJYRYNY DOLANDYRMAKDA MAGLUMAT TEHNOLOGIÝASYNYŇ ORNY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň başyny başlan we hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň baştutanlygynda üstünlikli durmuşa geçirilýän giň gerimli özgertmeleriň netijesinde, ýurdumyzda ulag-logistika düzümini döwrebaplaşdyrmak boýunça uly işler alnyp barylýar.

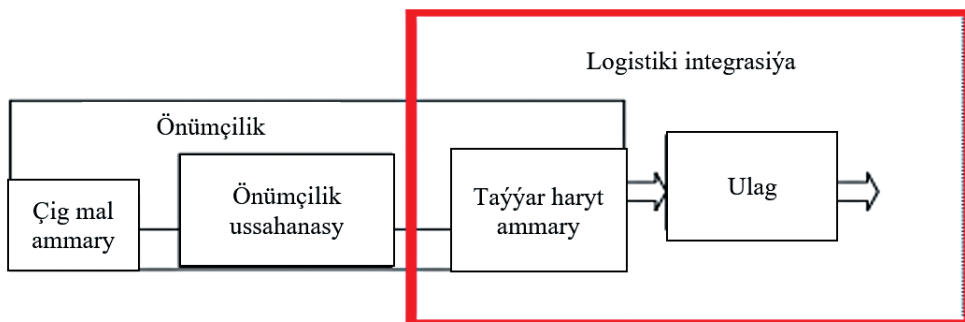
Ählumumy derejede maglumatlaşdyrmak we internetleşdirmek durmuşymyzda hem-de işimizde düýpli özgerişliklere, köp hyzmatlaryň awtomatlaşdyrylmagyna getirdi. Hojalygy ýöretmegiň bazar gatnaşyklaryna geçilmeginiň şertlerinde döwrebap maglumat tehnologiýalaryny netijeli peýdalanmak zerurlyga öwrüldi.

Ulag logistikasynda hem maglumat goldawy möhüm orny eýeleýär. Şonuň üçin dolandyryjylar we hünärmenler ony peýdalanmak we ösdürmek boýunça dolandyryş kararlaryny işläp düzmegi hem-de olary kärhanada ýa-da ulag-logistika torunyň masştabynda ulanmagy başarmaly.

Logistiki maglumat ulgamynyň wezipelerini dolandyrmak ulag logistikasynyň maglumat çeşmeleriniň möhüm bölegini emele getirýär. Bu meseleler, köplenç, ulag-logistika zynjyrynyň amal işi bilen baglanyşyklydyr. Logistikanyň funksional aýlawynyň üsti bilen alnyp barylýan işler, ýagny sargytlary kabul etmek we gaýtadan işlemek, ugratmak, sarp edijä haryt ibermek we satyn alnan sargytlary utgaşdyrmak ýaly amallar üçin maglumat goldawy zerurdyr.

Täze tehnologiýalaryň çalt ösmegi we sarp edijileriň islegleriniň üýtgemegi bilen häsiýetlendirilen häzirki işewürlük dünýäsinde üpjünçilik zynjyryny amatlaşdyrmak islendik ululykdaky kärhanalar üçin üstünlikleriň esasy tarapyna öwürülýär. Üpjünçilik zynjyryny dolandyrmak ulgamlarynyň ornaşdyrylmagy kärhanalaryň işini kämilleşdirmekde möhüm orny eýeleýär. Bu ulgamlar çykdajylary azaltmaktan we gowşuryş möhletini gysgaltmaktan başga-da, önümleriň hilini we müşderi hyzmatyny ýokarlandyrmaga ýardam edýär, şeýle-de kärhanalary has çêýe, uýgunlaşdyrylan we bäsdeşlige ukyply edýär.

Ulag logistikasynyň meselelerini çözmegiň täsirli usullarynyň arasynda üpjünçilik zynjyryny dolandyrmak – SCM (Supple Chain Management) usuly görkezilmelidir. Maglumat goldaw ulgamy bolan SCM, üpjünçilik, ammar we ulag amallaryny utgaşdyrmak, meýilleşdirmek we dolandyrmak meselelerini çözüär. Üpjünçilik zynjyryny dolandyrmak içerki korporatiw çeşmeleri meýilleşdirmekde maglumat ulgamlary bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr.

1-nji surat. Logistika maglumatlarynyň integrasiýa täsiri

Işewürlük prosesini amatlaşdyrmak esasynda täsirli üpjünçilik mehanizmi döredilip bilner. SCM-iň çäginde ulag-logistika amallaryny guramak, maglumat tehnologiýasynyň gurallarynyň kömegi bilen birnäçe kärhanany ähli logistika zynjyryna birleşdirmegi göz önünde tutýar. Toplumlaýyn logistika tutuş zynjyryň baglanyşygy bolup, dolandyryşa uly täsir edýär. Bu bolsa integrasiýa prosesini doly kämilleşdirmäge mümkinçilik berýär.

SCM-iň häzirki zaman ösüşiniň görkezijisi maglumatlaryň integrasiýasynyň ösmegine getirýär (*1-nji surat*). Maglumat we aragatnaşyk torlary ýükleriň, harytlaryň we maglumat akymlarynyň, şeýle hem işewürlik prosesleriniň birleşmegi üçin esas döredýär.

Şeýlelikde, işiň netijeliligini gazanmakda gymmatlyklar zynjyry boýunça ähli akymlary meýilnamalaşdyrmak we dolandyrmak prosesine bitewüleşdirmek, umumy strategiki meseleleri çözmek üçin ähli hyzmatdaşlary baha zynjyry boýunça birleşdirmek, meýilnamalaşdyrmagyň, dolandyrmagyň hem-de bazar zerurlyklaryna laýyklykda maglumat akymynyň üznüksiz we ahyrky hereketini üpjün etmäge niýetlenilen häzirki zaman maglumat we aragatnaşyk ulgamlaryny gurallarynyň döretmek, maglumat päsgelçiliklerini aradan aýyrmak ýaly ugurlara aýratyn üns berilmelidir.

Bahar Annagurbanova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

The paper examines the operational aspects of the transport and logistics chain, which are necessary for operations performed within the framework of the functional logistics cycle, such as receiving and processing orders, shipping, sending goods to the consumer, and coordinating purchased orders.

The author proposes a supply chain management (SCM) method that helps to solve the problems of coordination, planning and management of supply, warehousing and transportation operations. Supply chain management is inextricably linked to the information systems of internal corporate resource planning.

Бахар Аннагурбанова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ЦЕПЕЙ ПОСТАВОК

В работе изучены операционные аспекты транспортно-логистической цепочки, которые необходимы для операций, выполняемых в рамках функционального цикла логистики, таких как прием и обработка заказов, отгрузка, отправка товаров потребителю, координация закупаемых заказов.

Автором предложен метод управления цепочками поставок (SCM), способствующий решению задач координации, планирования и управления операциями по снабжению, складированию и транспортировке. Управление цепочками поставок неразрывно связано с информационными системами внутреннего корпоративного планирования ресурсов.

Muhammetberdi Ýazlyýew, Aknur Ataýewa
(*Türkmenistan*)

EKOLOGIÝA HOWPSUZLYGYNÝŇ DÖWREBAP MESELELERI

Türkmenistan döwletimiz Garaşsyzlygyny we hemişelik Bitaraplygyny alandan soňra, ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň ähli pudaklary sazlaşykly we ýokary depginler bilen ösdürilýär. Oýlanyşykly kabul edilýän Maksatnamalaryň çäklerinde täze önümçilikler durmuşa ornaşdyrylýar, olarda öndürilýän önümleriň möçberi günsaýyn artdyrylýar hem-de önümleriň hilini dünýä ülnülerine laýyk getirmek boýunça maksatnamalaýyn işler alnyp barylýar. Türkmen halkynyň hal-ýagdaýyny, durmuş-ykdysady şertlerini mundan beýläk hem has-da gowulandyrmaklyga we ykdysadyýetimiziň ähli pudaklarynyň netijeliligini ýokarlandyrmaklyga gönükdirilen bu işleri durmuşa geçirmek boýunça türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedow we Türkmenistanyň Prezidenti Arkadagly Serdarymyz taýsyz tagallalary edýärler.

Ykdysadyýetimiziň ösüşiniň häzirki döwründe birnäçe döwrebap ugurlara aýratyn uly ähmiýet berilýär. Olara ekologiýa taýdan arassa, döwrüň talaplaryny kanagatlandyryýan täze tehnologiýalaryň durmuşa ornaşdyrylmagyny, sanly tehnologiýalary we sanly ykdysadyýetiň giň mümkinçiliklerini peýdalanmak arkaly ykdysadyýetiň binýadynyň has-da kämilleşdirilmeginiň, “ýaşyl” ykdysadyýeti ösdürmekde gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmelerini ulanýan täze pudaklaryň we önümçilikleriň işe girizilmegini mysal getirmek bolar.

Hünärmenleriň kesgitlemeklerine görä, “ýaşyl” ykdysadyýet – bu tebigy serişdeleri netijeli ulanmagyň hasabyna jemgyýetiň abadançylygyny saklamaga gönükdirilen, şeýle hem ahyrky sarp ediş önümlerini önümçilik tapgyryna gaýtarylyp getirilmegini üpjün edýän ykdysadyýetdir.

“Ýaşyl” ykdysadyýetiň oba hojalygynyň, “ýaşyl” senagat önümçiliginiň, alternatiw energetikanyň we beýlekileriň durnukly ösüşini talap edýär. “Ýaşyl” ykdysadyýetiň esasy ugurlary şu aşakdakylardan ybaratdyr:

- 1) gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmeleriniň durmuşa ornaşdyrylmagy;
- 2) durmuş galyndylaryny dolandyrmak ulgamynyň kämilleşdirimegi;

- 3) suw serişdelerini dolandyrmak ulgamynyň kämilleşdirilmegi;
- 4) “arassa” ulagyň ösdürilmegi;
- 5) oba hojalygynda organiki ekerançylyk;
- 6) ýaşayyş – jemagat hojalygynda eneriýa netijelilik;
- 7) ekoulgamy saklamak we netijeli dolandyrmak.

Ýokarda bellenen geçilişi ýaly, “ýaşyl” ykdysadyýetiň esasy ugurlarynyň biri energiýanyň alternatiw çeşmelerini durmuş ulgamynda we ykdysadyýetiň pudaklarynda ornaşdyrmak bolup durýar. Şu nukdaýnazardan alnanda energiýanyň adaty bolmadyk çeşmelerini düşewüntli we maksadalaýyk ulanmakda netijeli, akyllý-başly çözülmegi zerur bolan birnäçe meseleleriň bardygyny belläp geçmeli. Günün dowamynda ýere Gün şöhesiniň doly düşüşişiniň birsydyrgyn dældigi sebäpli, Gün enjamlarynyň endigan we ygtybarly işlemegi üçin gündizine toplanan energiýany saklaýan Gün şöhesiniň akkumulýatorlary zerurdyr. Mundan başga-da Gün şöhesini energiýa öwürmek bilen baglanyşykly tehnik kynçylyklar hem azdyr. Ýöne, muňa garamazdan, bu mesele örän wajyp we döwrebapdyr.

Türkmenistan tebigy taýdan baý döwletdir. Şol tebigy baýlyklary tygşytlý ulanmak esasy meseleleriň biri bolup durýar. Dünýäniň alternatiw energiýa babatynda gazananlaryny ulanyp, energiýanyň adaty däl çeşmelerini milli ykdysadyýetimiziň ahli pudaklaryna ornaşdyrmak in bir döwrebap meseleleriň biridir. Türkmenistan diňe bir nebit we tebigy gaz ýaly serişdelere baý döwlet bolman, eýsem alternatiw energiýanyň görnüşleri bolan Gün we ýel energiýasyna hem baý döwletdir.

Muhammetberdi Yazlyyev, Aknur Atayeva
(*Turkmenistan*)

TOPICAL ISSUES OF ENVIRONMENTAL SAFETY

After gaining Independence and permanent Neutrality, Turkmenistan has been developing consistently and dynamically all sectors of the country's economy, new industries are being introduced into the market within the framework of well-developed Programmes, the volume of manufactured products is increasing day by day, and programmatic work is being carried out to bring their quality in line with world standards. The National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov, and President of Turkmenistan, Arkadagly Serdar, make great efforts to implement these works aimed at further improving the living standards, social and economic conditions of the Turkmen people, and increasing the efficiency of all sectors of the economy.

Turkmenistan is a country rich in natural resources. The rational use of these natural resources is one of the main objectives.

Мухамметберды Язлыев, Акнур Атаева
(Туркменистан)

СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ В ОБЛАСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

После обретения независимости и провозглашения нейтралитета Туркменистана, отрасли национальной экономики начали развиваться гармонично и высокими темпами. В рамках продуманных программ внедряются новые производства, ежедневно увеличивается объём выпускаемой продукции и последовательно повышается её качество в соответствии с международными стандартами. Национальный Лидер туркменского народа, Председатель Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедов и Президент Туркменистана Аркадаглы Герой Сердар прилагают огромные усилия для дальнейшего улучшения благосостояния и социально-экономических условий жизни граждан, а также повышения эффективности отраслей национальной экономики.

Туркменистан – страна, богатая природными ресурсами. Их рациональное использование является одной из ключевых задач.

Abdykerim Muhanow
(Türkmenistan)

YLYM-DURMUŞ YKDYSADY ÖSÜŞIŇ MÖHÜM BINÝADY

Jemgyýetiň ösüşini özgerdýän kuwwatly güýç hökmünde ylmyň durmuşda örän möhüm orny bardyr. Ata Watanymyz Garaşsyzlyk ýyllarynda ylym we ýokary tehnologiýalar babatda iri halkara guramalary we ylmy merkezleri bilen işjeň hyzmatdaşlyk edip gelýär. Ýurdumyzda ylmyň möhüm meselelerine bagyşlanan halkara maslahatlar yzygiderli geçirilýär. Gözel Diýarymyzyň tebigy baýlyklaryny, taryhyny we medeniýetini öwrenmäge ýardam berýän ylmy saparlar guralýar. Akademiki institutlarymyzyň maddy-tehniki binýady berkidilýär. Ylmy barlaghanalar döwrebap enjamlar we abzallar bilen üpjün edilýär.

Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň durmuşa geçirýän üstünlikli döwlet syýasaty netijesinde ýurdumyzyň ylym ulgamy düýpgöter özgerip, halkara standartlarynyň derejesine ýetirildi. Ylym - hakykat hakda obýektiw bilimleri ösdürmäge we tertipleşdirmäge gönükdirilen işdir. Bu iş maglumatlary ýygnamak, yzygiderli täzelemek, ulgamlaşdyrmak we tankydy derňew arkaly amala aşyrylýar. Döwletimiziň ylym syýasatynyň esasy wezipesi,

ýagny baş maksady ýurdumyzyň ylym ulgamyny has-da kämilleşdirmekdir, ylym pudagyň bäsleşige ukyplylygyny üpjün etmekdir hem-de ösüp gelýän ýaş nesli milli hem-de umumadamzat gymmatlyklarynda terbiýelemek bilen, giň gözýetimli, ahlakly we sowatly edip ýetişdirmekdir. Ylym ýurduň durmuş-ykdysady ösüşiniň öňe gitmeginiň baş guralydyr we itergi beriji güýjüdir.

Milli ylym ulgamynyň önünde goýlan wezipeleriň çözülmegi köp derejede ylmy-tehniki gurşawy kämilleşdirmek bilen kesgitlenilýär. Ol ykdysadyýetiň binýatlaýyn pudaklarynda dünýä ylmyň gazananlaryny we oňyn tejribesini giňden peýdalanmaklyga, şeýle hem milli ylmy-tehniki kuwwatlylyk tarapyndan işlenilip düzülýän düýpli we tejribe ähmiýetli ylmy barlaglaryň we innowasiýalaryň netijelerini önümçilik gurşawyna ornaşdyrmaklyga mümkinçilik berýär.

Şonuň üçin hem, döwlet ylmy güýçli depginler bilen ösdürmek, ony kämilleşdirmek, hil taýdan özgertmek we höweslendirmek boýunça giň gerimli çäreleri durmuşa geçirmäge, ähli göz önünde tutulan ägirt uly özgertmeleriň ýeterlik derejede ylmy taýdan esaslandyrylmagyny gazanmaga aýratyn möhüm ähmiýet berýär. Şu maksatlardan ugur alyp, soňky ýyllarda ýurdumyzyň Baş maliýe meýilnamasy bolan Döwlet býujetinde ylym ulgamyny ösdürmek, ony ösen döwletleriň hataryna ýetirmeklik üçin uly möçberlerde maliýe serişdeleri goýberilýär.

Häzirki zaman dünýäsinde ylmyň durmuş-ykdysady ösüşiniň möhüm binýady, döwletiň we jemgyýetiň durmuşynyň ähli ugurlarynda özgertmeleriň hereketlendiriji güýji bolup durýandygy aýdyň hakykatdyr. Öňdebaryjy ylmy-tehniki çözgütleriň, innowasiýalaryň giňden ornaşdyrylmagy durnukly ösüşiniň möhüm meseleleriň netijeli çözülmeginiň, adamlaryň ýaşayyş-durmuş derejesini ýokarlandyrmagyň esasy şerti bolup durýar. Ylmy maglumatlar bilim ulgamynyň esasy düzýär, çünki hut şeýle bilim okuw arkaly täze nesillere geçirilýär. Täze taryhy döwürde Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan ylym we tehnologiýalar ulgamyny ösdürmegi döwlet syýasatynyň esasy ugurlarynyň biri hökmünde kesgitlemek bilen, hemmetaraplaýyn özgertmeler ýolunda ynamly öňe barýar.

Watanymyzda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz tarapyndan başy başlanan giň gerimli özgertmeler häzirki wagtda hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda üstünlikli dowam etdirilýär. Ylmy-barlag institutlarynda, ýokary okuw mekdeplerinde, ýurdumyzyň beýleki ugurdaş düzümlerinde düýpli we amaly ylmy barlaglaryň geçirilmegi, olaryň geriminiň giňeldilmegi üçin ähli zerur şertler döredilýär. Şol bir wagtyň özünde, ylmyň, bilimiň, önümçiligiň özara gatnaşygyna aýratyn ähmiýet berilýär. Ýaşlary ylym bilen meşgullanmaklyga çekmäge, zehinli alymlaryň täze neslini höweslendirmäge we goldamaga, dünýäniň ylmy jemgyýetçiligi bilen netijeli hyzmatdaşlygy berkitmäge uly üns berilýär, bu bolsa öz gezeginde türkmen alymlarynyň täze nesliniň kemala gelmegine itergi berýär.

Abdykerim Muhanov
(*Turkmenistan*)

SCIENCE AS THE MOST IMPORTANT FOUNDATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Science plays a very important role in the life of society, being a powerful force that transforms its development. During the years of independence, our Motherland has been actively cooperating with major international organizations and centers in the field of science and high technologies. In the modern world, it is an obvious fact that science is the most important foundation of socio-economic development, the driving force behind transformations in all spheres related to government and society. Widespread adoption of advanced scientific and technological solutions and innovations is the main condition for effective solution of key tasks of Sustainable Development and improvement of people's living standards. Scientific information forms the basis of the education system, since through education it is transmitted to new generations. In the new historical era, Independent and Neutral Turkmenistan is confidently moving towards comprehensive reforms, identifying the development of science and technology as one of the priorities of state policy.

Абдыкерим Муханов
(*Туркменистан*)

НАУКА – ВАЖНЕЙШИЙ ФУНДАМЕНТ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Наука играет очень важную роль в жизни общества, являясь мощной силой, преобразующей его развитие. В годы независимости наша Отчизна активно сотрудничает с крупными международными организациями и центрами в области науки и высоких технологий. В современном мире очевидным фактом является то, что наука – важнейший фундамент социально-экономического развития, движущая сила преобразований во всех сферах жизни государства и общества. Широкое внедрение передовых научно-технических решений, инноваций является основным условием эффективного решения ключевых задач устойчивого развития, повышения уровня жизни людей. Научные сведения составляют основу системы образования, поскольку именно через образование они передаются новым поколениям. В новую историческую эпоху независимый нейтральный Туркменистан уверенно продвигается по пути комплексных реформ, определяя развитие сферы науки и технологий в качестве одного из приоритетов государственной политики.

Gözel Akyniýazowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA GÖZEGÇILIK EDILMEÝÄN YKDYSADYÝET

Işde, gözegçilik edilmeýän ykdysadyýete baha bermegiň ähmiýeti we Türkmenistanda hasaplamagyň usullary öwrenilýär. Gözegçilik edilmeýän ykdysadyýete baha bermek meselesi, aýry-aýry ýurtlar üçin, umuman, dünýä ykdysady ulgamy üçin örän möhümdir. Awtor işde gözegçilik edilmeýän ykdysadyýeti ölçemegiň usulyýetindäki täzelikler baradaky garaýyşlaryny hödürleýär. Gözleg milli statistik maglumatlaryň esasynda geçirildi.

Gozel Akyniyazova
(*Turkmenistan*)

NON-OBSERVED ECONOMY IN TURKMENISTAN

The report examines the relevance of assessing the non-observed economy, methods of its calculation in Turkmenistan. The problem of assessing the non-observed economy is extremely relevant both for a single country and for the world economic system as a whole. The author presents considerations regarding innovations in the methodology of measuring the non-observed economy. The study was conducted on the basis of national statistics.

Гозель Акыниязова
(*Туркменистан*)

НЕНАБЛЮДАЕМАЯ ЭКОНОМИКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В соответствии с международной методологией в состав макроэкономических показателей, в частности ВВП должны включаться объемы ненаблюдаемой экономической деятельности.

Ненаблюдаемая экономика является трудным для исследования и изучения предметом. Это явление, которое относительно легко обнаружить, но невозможно точно измерить и изучить. Именно поэтому ненаблюдаемая экономика в современном мире является одной из насущных проблем. В том или ином виде она имеет место во всех странах, движется и видоизменяется на протяжении многих лет. И это является свидетельством

того, что в настоящее время изучение ненаблюдаемой экономики находится на стадии совершенствования, активно идет процесс накопления материала по рассматриваемой проблематике, создается основа для более глубокого изучения этого явления и последующих теоретических разработок.

Для Туркменистана, как и для других стран СНГ, проблема исследования ненаблюдаемой экономики является особенно значимой. Это связано с тем, что в ходе проведения экономических реформ и внедрения рыночных отношений ряд факторов способствует частичному или полному уходу многих субъектов рынка в “тень”, что в свою очередь усложняет задачу экономического анализа происходящих явлений.

Факторы появления и роста ненаблюдаемой экономики различны, что способствует и многообразию этого явления. Это и:

- институциональные и структурные изменения в экономике, например расширение частного сектора в результате приватизации государственных предприятий и появление новых частных предприятий, в том числе большого числа мелких, развитие частного предпринимательства без образования юридического лица, особенно, трудно поддающегося учету;
- несовершенство системы налогообложения;
- несовершенство правовой базы регулирования экономики в период формирования ее многоукладности (*несовершенство законодательной базы страны*);
- снижение уровня жизни населения, побуждающее его искать дополнительные источники доходов.

Многообразие ненаблюдаемой экономики вызывает необходимость адаптации статистического наблюдения к новым условиям (например, появление электронной торговли) и др.

В современном информационном мире общество постоянно преобразуется. Люди своей ежедневной практикой, особенно в информационном пространстве, создают совершенно новые тенденции развития общества. Основной причиной таких изменений является появление социальных сетей. Одной из особенностей такого явления стало ее огромное влияние на экономическую сферу. Так, оно затронуло рынок труда и стало предпосылкой к появлению нового вида деятельности – “блогерство”. Блогерство, как и другие виды экономической деятельности приносит доход. Основной частью дохода блогеров является реклама. Кроме этого, это и курсы, семинары, что также приносит доход.

На сегодняшний день вопрос оценки и измерения деятельности блогеров остается открытым.

В Туркменистане ведется целенаправленная работа по выработке методологических подходов в исследовании масштабов ненаблюдаемой

экономики, не подпадающих под прямое статистическое наблюдение. Комплекс работ по совершенствованию статистических наблюдений затрагивает практически все направления развития статистики. Особое значение придается вопросам актуализации регистра предприятий и организаций всех форм собственности, регистра физических лиц, совершенствованию выборочных методов наблюдения.

Методы расчетов ненаблюдаемой экономики, применяемые в настоящее время в статистике Туркменистана, соответствуют трем методам оценки ВВП (производственному, конечному использованию, доходов). Основным методом является производственный. При этом, корректировке на ненаблюдаемую экономическую деятельность подвергаются показатели по 13 отраслям национальной экономики (промышленность, сельское хозяйство, торговля, транспорт, строительство, жилищное хозяйство, рыбное хозяйство, здравоохранение, образование, непроемственные виды бытового обслуживания и др.). Оценка ННЭ осуществляется в разрезе велаятов (областей) и г. Ашхабада, в годовом и квартальном периодах.

При расчете ВВП по категориям конечного использования производятся оценки ненаблюдаемой экономики в части расходов на конечное потребление домашних хозяйств и валового накопления. По доходам досчет производится только по компоненту оплата труда наемных работников.

Для полной оценки масштабов ненаблюдаемой экономики, используется широкий набор разнообразных методов и источников информации, выбор которых основывается на рекомендациях “Руководства по измерению ненаблюдаемой экономики”, разработанном ОЭСР совместно с рядом международных организаций.

Orazmuhammet Aşyrow, Silap Aşyrow
(*Türkmenistan*)

“ÝAŞYL” YKDYSADYÝET DURNUKLY ÖSÜŞIŇ TÄZE UGRUNYŇ ESASY HEREKETLENDIRIJI GÜÝJI

Hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda Birleşen Milletler Guramasynyň agza ýurtlary tarapyndan kabul edilen Durnukly Ösüş Maksatlaryny ýurdumyzda durmuşa ornaşdyrmakda ägirt uly işler amala aşyrylýar.

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda” ýurdumyzda Durnukly

Ösüş Maksatlaryny durmuşa ornaşdyrmak boýunça wezipeler göz önünde tutulyp, olar üstünlikli amala aşyrylýar.

Türkmenistanda daşky gurşawy goramak, ekologiýa howpsuzlygy we tebigy serişdeleri rejeli peýdalanmak meselelerine uly ähmiýet berilýär. Durnukly ösüş ulgamynda global Gün tertibiniň durmuşa geçirilişi barada Türkmenistanyň ikinji Meýletin milli synynda “ýaşyl” tehnologiýalary ornaşdyrmak we howanyň üýtgemegi bilen göreş çäreleri esasy ugurlaryň biri bolup çykyş edýär.

Durnukly ösüşiň täze ugrunyň esasy hereketlendiriji güýji “ýaşyl” ykdysadyýet bolup, energiýany we serişdeleri tygşytlamaga, uglerod zyňyndylarynyň azaldylmagyna, ekologiýa taýdan arassa önümçilige we ulaglara, energiýanyň gaýtadan dikeldilýän çeşmelerine, organiki (tebigy) önümleriň öndürilmegine, ekologik ösüşe, daşky gurşawa örän az täsir edýän gurluşa esaslanýan innowasion “ýaşyl” tehnologiýalar onuň baş gurallary bolup çykyş edýär.

“Ýaşyl” ykdysadyýet ýörelgelerine geçilmegi ykdysadyýetiň tebigat üçin zyýansyz ösüşini, tebigy maýany saklap galmagyň we artdyrmagyň hasabyna önümçiligiň netijeliligini ýokarlandyrmagy, uglerod zyňyndylaryny azaltmagy, biodürlüligi giňeltmegi, şeýle hem ekologik dolandyryş ulgamynyň hilini we raýatlaryň ekologiýa babatda aň-düşünjesini ýokarlandyrmagy, ilatyň ekologiýa taýdan abadançylygyny saklamagy göz önünde tutýar.

“Ýaşyl” ykdysadyýet “ýaşyl” iş yerleriniň we mynasyp zähmetiň döredilmegine hem ýardam edýär, bu bolsa ilatyň hal-ýagdaýynyň, durmuş goraglylygynyň gowulanmagyny we esasy hyzmatlaryň elýeter bolmagyny üpjün edýär, şunda daşky gurşaw üçin töwekgelçilikler düýpli peselýär.

Howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak maksatlarynda, ýurdumyzda “ýaşyl” ösüş ykdysadyýetine yzygiderli geçmek boýunça syýasatyň esasy strategik ugurlary bellenen. Energiýa netijeliligi we energiýany tygşytlamak, tebigy serişdeleri oýlanyşykly peýdalanmak, energiýanyň gaýtadan dikeldilýän çeşmelerini ösdürmek we arassa tehnologiýalary peýdalanmak Türkmenistanda “ýaşyl” ykdysadyýeti ösdürmek boýunça syýasatyň esasy ileri tutulýan ugurlary bolup durýar.

Bu bolsa, Durnukly Ösüş Maksatlarynyň “Hemmeler üçin suw serişdeleriniň bolmagyny we rejeli peýdalanylmagyny üpjün etmek”, “Hemmeler üçin arzan, ygtybarly, durnukly we döwrebap energiýa çeşmeleriniň elýeterliligini üpjün etmek”, “Barha ilerleýän, hemme zady öz içine alýan we durnukly ykdysady ösüşe, doly we önümçilikde meşgul bolmaklyga we hemmeler üçin mynasyp işe ýardam bermek”, “Durnukly infrastrukturany döretmek, hemme zady öz içine alýan we durnukly senagatlaşma we innowasiýalara ýardam bermek”, “Sarp edişiň we önümçiligiň netijeli görnüşlerine geçirilmegini üpjün etmek”, “Howanyň üýtgemegi we onuň netijeleri bilen göreşmek boýunça gyssagly çäreleri görmek” maksatlarynyň amala aşmagyna özüniň oňyn täsirini ýetirer. “Ýaşyl” ykdysadyýet ýörelgeleriniň durmuşa ornaşdyrylmagy, durnukly ösüş ulgamynda ähli Maksatlaryň durmuşa

geçirilmegine ol ýa-da beýleki derejede täsir edýär. Bu bolsa köp babatda Durnukly Ösüş Maksatlaryny durmuşa geçirmek bilen baglylykda durmuş-ykdysady ösüşini bellenen maksatlaryny gazanmaga mümkinçilik berer.

Orazmuhammet Ashyrov, Sylap Ashyrov
(*Turkmenistan*)

“GREEN” ECONOMY IS THE DRIVING FORCE OF A NEW DIRECTION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Under the leadership of the Respected President of Turkmenistan, a lot of work is being successfully carried out in the country to implement the Sustainable Development Goals.

The “green” economy is the driving force behind a new direction of Sustainable Development, and innovative “green” technologies, which are based on a structure that has the least impact on environmental development and the environment, are its main tools.

The implementation of “green” economy principles has a significant impact on the implementation of all Sustainable Development Goals. Large-scale activities carried out in this direction will contribute to the achievement of the intended objectives in the socio-economic development of Turkmenistan in the context of the implementation of the Sustainable Development Goals.

Оразмухаммет Аширов, Силап Аширов
(*Туркменистан*)

“ЗЕЛЕНАЯ” ЭКОНОМИКА – ДВИЖУЩАЯ СИЛА НОВОГО НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Под руководством Уважаемого Президента Туркменистана в стране успешно осуществляется большая работа по внедрению Целей устойчивого развития.

“Зеленая” экономика является движущей силой нового направления устойчивого развития, а инновационные “зеленые” технологии, которые основываются на структуре, оказывающей наименьшее воздействие на экологическое развитие, окружающую среду выступают ее главными инструментами.

Внедрение принципов “зеленой” экономики в значительной мере влияет на реализацию всех Целей в области устойчивого развития. Осуществляемые

в данном направлении масштабные мероприятия будут содействовать достижению намеченных задач в социально-экономическом развитии Туркменистана в контексте реализации Целей устойчивого развития.

Aýlar Saparlyýewa
(*Türkmenistan*)

NEBIT WE GAZ PUDAGYNDYNNYŲ INNOWASIÝA

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallalary netijesinde ýurdumyzy toplumlaýyn senagatlaşdyrmak ileri tutulýan ugurlaryň biri bolup durýar. Senagat toplumlarynyň sazlaşykly işlemegini gazanmak, şeýle hem tebigy gazyň we nebitiň eksport möçberlerini artdyrmak üçin bu pudagyň yzygiderli ösdürilmegini üpjün etmek möhüm wezipeleriň hatarynda durýar. Sebäbi döwlet býujetiniň ep-esli böleginiň nebit we gaz pudagyndan gelýän girdejilerden emele gelýändigini bellemelidir.

Ýurdumyzyň ykdysadyýetini sanlylaşdyrmagyň çäklerinde nebitgaz pudagynda döwrebap işler ýola goýulýar. Beýleki pudaklar ýaly nebit we gaz önümçiligi öndebaryjy innowasiýa tehnologiýalaryny ornaşdyrmak arkaly yzygiderli döwrebaplaşdyrylýar. Bu bolsa pudakdaky kärhanalaryň öndürijiligini ýokarlandyrmaga we köp önümçilik amallaryny diýen ýaly awtomatlaşdyrmaga mümkinçilik berýär. Bu ugurdaky innowasiýa işleri diňe bir çig mal çykarmagyň täze usullaryny ösdürmäge däl, eýsem önümçilik prosesleriniň howpsuzlygyny ýokarlandyrmaga gönükdirilendir. Bu amallaryň bitewüligine gözegçilik etmegi, täze usullaryny tapmagy, ösen dolandyryş ulgamlaryny döretmegi we tehniki hyzmaty öz içine alýar.

Nebit we gaz innowasiýalary we tehnologiýalary, taslamalaşdyрма, üpjünçilik we gurnama işinden başlap, doly tehniki goldawa çenli pudagy döwrebap enjamlar bilen üpjün etmäge gönükdirilendir.

Işleriň häzirki zaman görnüşi enjamlary döwrebaplaşdyrmaga, çykadjylary amatlylaşdyrmaga we daşky gurşawy goramagyň talaplaryna laýyk getirmäge gönükdirilendir.

Sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň şertlerinde häzirki wagtda önümçilikde ulanylýan çözümleriň tizligine we hiline bagly bolan esasy faktor nebit ýataklary barada maglumatlary gaýtadan işlemegiň tizlenmegi, şeýle hem akyllý tehnologiýalaryň kömegi bilen gazanylan çözümleriň dogry esaslandyrylmagydyr.

Akyllý nebit we gaz ýataklaryny dolandyrmak, sanlylaşdyrmagyň, seljeriş tehnologiýalarynyň we emeli aňyň ösmegi netijesinde has awtomatlaşdyrylan we sanly bolmagyny dowam etdirýär.

Häzirki wagtda nebit we gaz pudagyndaky ähli IT taslamalary “akylyly önümçiligiň” ösüşine gönükdirilendir. Dürli daşary ýurt nebit kompaniýalarynda şeýle taslamalaryň birnäçesini mysal hökmünde getireliň:

“Akylyly” guýular – “Smart Wells”;

“Akylyly” amallar – Smart Operations;

“Integrirlenen” amallar – Integrated Operations;

“Elektron” dolandyryş – Operations;

“Hakyky wagt režiminde dolandyrmak” – Real Time Operations;

“Dogry” ugur – eDrift;

“Aktiwleri dolandyrmagyň integrirlenen modeli” – Integrated Asset Operation;

“Akylyly” nebit ýatagy – Smart Field;

“Intellectual” nebit ýatagy – i-field;

“Geljegiň nebit ýataklary” – Field of the future;

“Sanly” geljegiň nebit ýataklary – Digital oil field of the future DOFF;

“Akylyly” nebit ýataklarynyň optimizasiýasy we uzakdan dolandyrmak – Intelligent Field Optimisation and Remote Management/INFORM (Cap Gemini) we beýlekiler.

Dürli atlaryna we anyk maksatlaryna garamazdan, bu IT önümleriniň hemmesiniň meňzeş funksiýasy bar [3].

Sanly nebit ýataklarynyň dolandyryşy nebitiň gollary barada maglumatlary iň köp ulanmaga mümkinçilik berýän dürli nebit ýataklary ulgamlaryny integrirlemäge, bulut tehnologiýalary bilen maglumatlary gaýtadan işlemegiň tizligini artdyrmaga, emeli aňň we awtomatiki dolandyryş ulgamlarynyň ulanylmagy bilen nebit ýataklarynda köp prosese awtomatiki gözegçilik etmäge, has köp nebit ýataklaryny açmaga we geografiki çäkleri giňeltmäge mümkinçilik döreder.

Aylar Saparlyyeva
(*Turkmenistan*)

INNOVATIONS IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

The paper examines the issues of modernization of the oil and gas industry of the country, carried out by introducing advanced innovative technologies into production, which allows enterprises to significantly increase productivity and actually automate many production processes. The author analyzed new methods used in modern developments, as well as the functioning of modernized control and maintenance systems, which will facilitate the discovery of new fields and the expansion of their geographical boundaries of oil and gas sites.

Айлар Сапарлыева
(Туркменистан)

ИННОВАЦИИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ

В работе рассмотрены вопросы модернизации нефтегазовой отрасли страны, осуществляющиеся за счет внедрения в производство передовых инновационных технологий, что позволяет предприятиям в значительной степени повысить производительность и фактически автоматизировать многие производственные процессы. Автором проанализированы новые методы, используемые в современных разработках, а также функционирование модернизированных систем управления и технического обслуживания, которые будут способствовать открытию новых месторождений и расширению их географических границ нефтегазоносных площадей.

Aýkamar Mälikgulyýewa
(Türkmenistan)

TEHNIKI KADALAŞDYRMAGYŇ NAZARY ESASLARYNYŇ DÖWREBAP ÖSÜŞI

Tehniki kadalaşdyrmagyň baş maksady önümiň we onuň öndürilmegi bilen bagly işleriň howpsuzlygyny üpjün etmekden ybaratdyr. Önümiň we ony öndürmek işiniň howpsuzlygy bilen bagly meseleleriň üstünlikli çözülmegi, tehniki kadalaşdyrmagyň ýagdaýlaryna, ykdysady bazaryň gurluşyna, aýry-aýry kärhanalaryň we pudaklaryň bäsdeşlik ukyplylygyna, halkara söwda gatnaşyklarynyň ösmegine oňyn täsir edýär. Ykdysadyýeti dolandyrmagyň netijeli guraly hökmünde tehniki kadalaşdyрма dünýä ýurtlarynyň aglabasynda giňden peýdalanylýar. Şunuň bilen baglylykda, tehniki kadalaşdyrmagyň ykdysady ösüşiň dürli jähtlerine ýetirýän täsirini öwrenmegiň zerurlygy ýüze çykýar.

Bazar ykdysadyýeti şertlerinde tehniki kadalaşdyrmagyň zerurlygynyň has-da ýokarlanýandygyny bellemek zerurdyr. Sebäbi, bazar ykdysadyýeti adamlaryň öz islegine görä zähmet çekmäge doly erkinlik berýär. Bu hem, telekeçilik işi bilen meşgullanmak isleýän adamlaryň öz hünär we ukyp-başarnyklaryna görä ykdysady işiň görnüşleri bilen meşgullanmaga hukuk berýär. Şunda, döwletiň we jemgyýetiň howpsuzlygyny üpjün etmek maksady bilen, ygtyýarly döwlet edaralary tarapyndan telekeçilik işi bilen meşgullanýanlara tehniki kadalaşdyrmagyň kömegi bilen ygtyýarlylyk we gönümel täsir edilýär.

Tehniki kadalaşdyrma döwletiň ykdysadyýeti we telekeçiligi kadalaşdyrmagy bilen gönümel baglydyr. Telekeçilik ylmyňa bagyşlan ylmy-işleri seljermek bilen, döwlet kadalaşdyrmasyň bazar ykdysadyýetiniň durnukly ösüşine möhüm täsir edýändigini bellemek bolar. Türkmen halkynyň Milli Lideri, Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow “Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň döwlet kadalaşdyrylyşy” atly okuw gollanmasynda “Bazar ykdysadyýetiniň hereket edip başlamagy bilen baglylykda ykdysadyýeti döwlet kadalaşdyryşynyň meselesi wajyp bolupdy we şeýle bolmagynda şu günki güne çenli hem galýar, diňe döwlet ykdysadyýeti ösdürmäge ukyply häkimiýete eýe bolanda bu mesele çözüler” diýip, belleýär.

Rus alymy I.Ýerşowa telekeçilik işiniň barşynda, telekeçileriň şahsy bähbitleri bilen jemgyýetçilik bähbitleriniň arasynda çaprazlyklaryň ýüze çykyandygyndan ugur almak bilen, bu ugurdaky jemgyýetçilik gatnaşyklaryny döwletiň ygtyýarly edaralary tarapyndan düzgünleşdirmegiň zerurlygyny öňe sürýär. Bu bähbitleriň biri-biri bilen sazlaşygyny gazanmak üçin, iki tarapyň hem tagallalary zerurdyr. Tehniki kadalaşdyrma hem bu ugurdaky esasy ykdysady gurallaryň biri bolup çykyş edýär.

Tehniki kadalaşdyrma – döwlet tarapyndan harytlaryň we hyzmatlaryň howpsuzlygynyň hem-de hiliniň kadalaşdyrylmagy bilen baglanyşykly, çylşyrymly hukuk hadysasydyr. Milli kanunçylygymyzyň halkara hukugynyň umumykrar edilen kadalar bilen sazlaşygyny gazanmakda, şeýle hem, “Türkmenistanyň 2021–2030-njy ýyllar üçin daşary söwda Strategiýasynda” ýurdumyzyň Bütindünýä söwda guramasyna agzalyga kabul edilmegi babatyndaky wezipäniň kesgitlenilmegi bilen has hem möhüm ähmiýete eýe boldy. Strategiýany amala aşyrmagyň çäklerinde standartlaşdyrmak, sertifikatlaşdyrmak we metrologiýa ulgamyny kämilleşdirmek boýunça toplumlaýyn işler ýerine ýetirmek belenildi. Şonuň bilen birlikde, tehniki kadalaşdyryş ulgamynda Türkmenistanyň kanunçylygynyň kadalaryny halkara kadalaryna laýyk getirmekligi maksadalaýyk diýip belenilýär.

Umuman, tehniki kadalaşdyrma ulgamynyň nazary esaslarynyň bazar ykdysadyýeti şertlerinde döwrebap ösýändigini nygtap, bu ugurda daşary ýurtly alymlaryň we bilermenleriň düýpli goşant goşýandyklaryny bellemek zerurdyr. Ýurdumyzyň dünýä söwda ulgamyna işjeň goşulýan şertlerinde bolsa, dünýä tehniki kadalaşdyrma ulgamynyň ösüş meýillerini nazara almak bilen, milli tehniki kadalaşdyrmany ösdürmek zerurdyr.

Aykamar Malikgulyyeva
(*Turkmenistan*)

MODERN DEVELOPMENT OF THEORETICAL BASIS OF TECHNICAL REGULATION

The main purpose of technical regulation is to ensure the safety of products and related processes. Successful resolution of issues related to the safety of products and their production has a positive impact on the technical regulation status, the economic market structure, the competitiveness of individual enterprises and industries, the international trade development. Technical regulation as an effective tool of economic management is widely used in most countries of the world. Consequently, there is a need to study the impact of technical regulation on various aspects of economic development.

Айкамар Мяликулыева
(*Туркменистан*)

СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Основная цель технического регулирования заключается в обеспечении безопасности продукции и связанных с её производством процессов. Успешное решение вопросов, связанных с безопасностью продукции и её производством, оказывает положительное влияние на состояние технического регулирования, структуру экономического рынка, конкурентоспособность отдельных предприятий и отраслей, развитие международной торговли. Техническое регулирование как эффективный инструмент управления экономикой широко используется в большинстве стран мира. В связи с этим возникает необходимость изучения влияния технического регулирования на различные аспекты экономического развития.

Muhammetkuly Hamraýew
(*Türkmenistan*)

YLYM ULGAMYNDÄ INNOWASIÝA IŞI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe durmuş syýasatynyň möhüm ugry bolan ylym ulgamyny ösdürmek üçin zerur şertleri döretmek babatynda ýurdumyzda maksada okgunly işler durmuşa geçirilýär. Ylym ýurduň

durmuş-ykdysady ösüşiniň öňe gitmeginiň baş guralydyr we itergi beriji güýjüdir. Häzirki zaman dünýäsinde ylym döwletiň durmuş-ykdysady mümkinçilikleriniň in möhüm faktoryna we durmuş dolandyryşynyň in öňdebaryjy ulgamlarynyň birine öwürülýär.

Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen, ylym edaralarynyň işini has-da kämilleşdirmek, sanly serişdeleri giňden peýdalanyp alnyp barylýan ylmy işleriň mazmunyny baýlaşdyrmak, hiliniň dünýä derejesine laýyk bolmagyny üpjün etmek maksady bilen, “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiyasynyň” kabul edilmegi bu aýdylanlaryň aýdyň subutnamasydyr.

Dünýäniň sanly tehnologiýalar babatda öňdebaryjy gazananlarynyň esasynda, ýurdumyzyň ylym ulgamynyň döwrebaplaşdyrylmagyny, ýurdumyzda her bir raýatyň ösen tehnologiýalardan baş çykaryp bilmegini gazanmak maksady bilen, milli ylym ulgamynyň önünde goýlan giň möçberli wezipe sanly ylmyň innowasion çemeleşmeleriniň, häzirki zaman tehniki serişdeleriniň we ulgamlarynyň, maglumat gorlarynyň ulanylyşynda, ylym işgärleriniň bu ugurda taýýarlygyny kämilleşdirmekde düýpli özgertmeleri geçirmekden ybaratdyr.

Ýaşlaryň dünýä ölçeglerine laýyk bilim almagynyň hem-de Watanymyzyň ykdysady, syýasy, medeni durmuşyna mynasyp goşant goşmagynyň, dünýäniň ylym ulgamynyň gazananlaryndan habarly, kämil hünärmenler bolup ýetismeginiň möhüm şertleriniň biri-de, olaryň häzirki zaman maglumat tehnologiýalaryny hünär işinde işjeň hem-de netijeli ulanyp bilmegini gazanmakdan ybaratdyr. Ýurdumyzyň ylym ulgamynyň häzirki ösüş tapgyrynda öňde durýan bu möhüm wezipe dünýäniň öňdebaryjy gazananlarynyň esasynda milli sanly ylym ulgamynyň mundan beyläk hem ösdürilmegini, okatmagyň innowasion çemeleşmeleri bilen utgaşyklykda maglumat-aragatnasyk tehnologiýalarynyň ylmyň ähli basgançaklarynda giňden ornaşdyrylmagyny şertlendirýär.

Jemgyýetiň ösüşini özgerdýän kuwwatly güýç hökmünde ylmyň durmuşda örän möhüm orny bardyr. Ylym we tehnikaýyň gazananlaryny ykdysadyýete ornaşdyrmak, jemgyýetiň ähli mümkinçiliklerini işjeňleşdirmek bu hormatly Prezidentimiziň häzirki döwürdäki ykdysadyýetimizi özgertmekligiň ösüş strategiýasydyr. Milli ykdysadyýetiň netijeliliginiň esasy, tebigy we zähmet baýlyklary bilen birlikde, ýurduň ylmy we tehniki potensialydyr. Ykdysadyýetiň täze hil ýagdaýyna geçmegi, innowasiýalaryň, bilim talap edýän pudaklaryň ösmeginiň ähmiýetini ýokarlandyrdy, netijede ykdysady çökgünligi ýeňip geçmekde we durnukly ykdysady ösüşi üpjün etmekligiň esasy şertleriniň birine öwürüldi.

“Innowasiýa işi hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasyna laýyklykda, innowasiýa (täze girizilen kada) - raýat dolanyşygyna girizilen innowasiýa önümi diýip kesgitleme berilýär. Ady agzalan Kanunda, innowasiýa işi- nowasiýalaryň (täze düzgünleriň) döredilmeginiň we olaryň esasynda amaly

netijäniň – innowasiýalaryň (täze girizilen kadalaryň) alynmagyny üpjün edýän iş diýip bellenilýär.

Şeýle hem bu Kanundaky innowasiýa önümi baradaky düşüňjani seljeremizde onda- haýsydyr bir täze ýa-da, has kämilleşdirilen önümiň (harydyň ýa-da hyzmatyň) döredilýändigine göz ýetirýäris. Innowasiýa işi pikiriniň döremeginden başlap, önümiň durmuşa geçirilmegine we ýaýramagyna çenli ähli innowasiýa prosesini öz içine alýar. Şeýlelik bilen, innowasiýa işjeňligi gözlegleriň we ösüşiň oňyn netijelerini almak ýa-da beýleki ylmy-tehniki üstünlikleri bazara hödürlenen täze ýa-da kämil önüme, önümçilikde ulanylýan täze ýa-da kämilleşdirilen tehnologik prosese öwürmek bilen baglanyşykly işiň bir görnüşidir.

Häzirki döwürde, ýagny bazar ykdysadyýetinde innowasiýalaryň ornunyň köp derejede ýokarlanandygyny bellemelidiris. Innowasiýalary ulanmazdan, bäsdeşlige ukyply önümleri döretmek mümkin däl diýen ýaly. Innowasiýa işjeňligi möhüm ykdysady peýdalary üpjün edip biljek ýokary tehnologiýalar bilen baglanyşykly bolany üçin, telekeçilik işjeňligini ýokarlandyrmaklygyň esasy gurallarynyň biridir.

Muhammetkuly Hamrayev
(*Turkmenistan*)

INNOVATION ACTIVITY IN THE SCIENTIFIC SYSTEM

Science as a powerful force transforming the development of society plays a very important role in life. The introduction of scientific and technological achievements into the economy, activation of the entire potential of society this is the development strategy of the Esteemed President to reform our economy in the modern period. The key to the effectiveness of the national economy, along with its natural and labour resources, is the scientific and technical potential of the country. The transition of the economy to the new qualitative state has increased the importance of innovations and development of knowledge-intensive industries, which ultimately became one of the main conditions for overcoming the economic crisis and ensuring Sustainable Economic Growth.

According to Article 1 of the Law of Turkmenistan “On Innovation Activity”, innovation (newly introduced norm) is understood as an innovative product put into civil circulation. In the aforementioned Law, innovation activity is defined as an activity ensuring the creation of innovations (new rules) and obtaining the practical results on their basis–innovations (newly introduced rules).

Мухамметкулы Хамраев
(Туркменистан)

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАУКИ

Наука играет весьма важную роль в жизни общества как мощная сила, преобразующая его развитие. Внедрение научно-технических достижений в экономику и активизация возможностей общества – стратегия развития уважаемого Президента, ориентированная на преобразование экономики в современную эпоху. Основным фактором эффективности национальной экономики, наряду с природными и трудовыми ресурсами, является научный и технический потенциал страны. Переход экономики в новое качественное состояние повысил значимость инноваций, наукоёмких отраслей, что в результате стало одним из основных условий преодоления экономического кризиса и обеспечения устойчивого экономического роста.

Согласно статье 1-й Закона Туркменистана “Об инновационной деятельности”, инновация (нововведение) определяется как инновационный продукт, введённый в гражданский оборот. В указанном Законе **инновационная деятельность** определяется как деятельность, обеспечивающая создание новаций (новшеств) и получение на их основе практического результата – инноваций (нововведений).

Söhhbet Wekilow
(Türkmenistan)

SALGYT ULGAMYNÝ KÄMILLEŞDIRMEKDE SALGYT SALMAGYŇ USULYÝET ESASLARYNYŇ ÄHMIÝETI

Salgyt ulgamy häzirkî zaman milli we halkara tejribesini baglanyşdyrýan syýasy, ykdysady, hukuk we beýleki ylymlaryň düýpli öwrenilmegine esaslanýar. Salgyt ulgamy salgytlar babatda maglumatlar bilen üpjün edilmeginiň usullary, tärleri we serişdeleridir, olaryň kömegi bilen döwlet häkimiýeti we dolandyryş, ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary salgyt mehanizminiň hereket etmeginde kanunda bellenen ugurlary üpjün edýärler we ykdysadyýetde hem-de syýasatda bolup geçýän düýpli özgerişliklerde salgyt hukuk gatnaşyklaryny kadalaşdyrýarlar. Diýmek, salgyt ulgamy diýlip atlandyrylýan düşünjäniň manysyna iki tarapdan kesgitleme berilýär. Birinjiden, ol salgytlary dolandyrýan guramalaryň ulgamy. Olaryň borçlary geljekki döwürlerde salgyt syýasatynyň amala aşyrylyşyny,

ýagny kanuny tertipde oňa seredilmegini, ara alnyp maslahatlaşylmagyny we tassyklanylmagyny hukuk taýdan üpjün etmekden ybaratdyr. Ondan başga-da olar salgytlar babatda býujetiň girdejiler böleginiň ýerine ýetirilişi barada hasabat düzmelidirler, oňa ählitaraplaýyn seljerme geçirmelidirler. Ikinjiden, salgyt ulgamy salgyt hukuk gatnaşyklaryny we salgytlary kadalaşdyrýan, şeýle-de salgyt kanunçylygynyň bozulmagy sebäpli, jogapkärçiligiň çäklerini kesgitleýän ölçegleriň we kadalaryň jemidir.

Salgyt ulgamynyň esasy meseleleriniň biri-de salgyt salmagy dolandyrmakdyr. Salgyt salmagy dolandyrmak dolandyryş işleriniň durmuş taýdan has bir şertlendirilen çygrydyr. Salgytlary dolandyrmakda ýol berilýän nogsanlyklar býujete tölenýän salgytlaryň pul möçberiniň mese-mälim pese düşmegine, salgyt hukuk bozulmalarynyň artmagyna, merkez bilen sebitleriň arasyndaky býujetara gatnaşyklarynyň deňeçerliginiň bozulmagyna getirýär. Salgyt önümçiliginiň, ony dolandyrýan ulgamyň we salgyt salmagyň usulyýetiniň arasynda ýakyn sebäp-netije baglanyşygy bar. Salgyt salynmagy dolandyrýan ulgam ornaşdyrylanda, salgyt salmagyň bu düýpli kadalary hasaba alynmalydyr.

Döwletiň salgyt ulgamy hakyky usulyýet binýadynyň, has takygy, salgyt salmak binýady baradaky nazaryýet we ylmy-amaly düzgünleriniň toplumynyň esasynda hereket edýär. Özüniň ykdysady kämilliginiň derejesine baglylykda, her bir döwlet kanun esasynda salgyt salmagyň haýsy bolsa-da bir maksatnamasyny kabul edýär. Bu maksatnamalaryň esasynda-da halkara salgyt tejribesinde serişdelere we emläge, mysal üçin, gymmatyň ahyrky netijelerine, girdejä salgyt salmak, almak-satmak geleşiklerine salgyt salmak, salgyt salmagyň renta ýaly görnüşlerine salynýan salgytlar hereket edýär. Bu bolsa milli salgyt ulgamlarynyň gurluşynyň we onuň usulyýet hem-de guramaçylyk-hukuk esaslarynyň, çözüň meseleleriniň we ahyrky maksatnamalarynyň kesgitlelmegi we tassyklanylmagydyr. Salgyt salmagyň usulyýeti we onuň usulyýet esaslary salgyt mehanizminiň we onuň düzüm bölekleriniň, has takygy, salgyt meýilnamalaşdyrmasyynyň, salgyt kadalaşdyrmasyynyň we salgyt gözegçiliginiň gurluşyny düzýärler. Salgyt mehanizmi, ilkinji nobatda usulyýet, soňra bolsa – usuly düşünjedir.

Salgyt salmagyň usulyýet esaslarynyň işlenip düzülmegi – bu taryhy jähetde salgytlaryň dürli görnüşleriniň ulanylyş tejribesiniň ulgamlaşdyrylmagy, salgytlar hakyndaky nazaryýetiň ylmy taýdan kämilleşdirilmegi we şonuň esasynda salgyt hukuk gatnaşyklaryň ähli taraplaýyn kämil hukuk düzüminiň işlenip taýýarlanylmagydyr. Salgyt salynmagyň usulyýeti – bu “salgyt” diýilýän düşüňjäniň asyl manysynyň nazaryýet, ylmy-amaly we esasy ugurlarynyň hukuk taýdan esaslandyrylmagydyr, has takygy – bu şol bir babatda salgytlary hakyky ykdysady topary we salgyt töleýjileri bilen döwletiň arasynda ýüze çykýan hukuk gatnaşyklaryň anyk görnüşi hökmünde öwrenilmegidir. Hormatly Prezidentimiziň we Milli Liderimiziň başda durmaklarynda ýurdumyzyň salgyt ulgamyny salgyt

töleýjileriniň bähbitleriniň üpjün edilmegine, ilatyň işjeňliginiň ýokarlanmagy üçin şertleriň döredilmegine we şol esasda ýaşayşyň hiliniň has ýokary bolmagyny gazanmaklyga gönükdirmekligiň netijesinde salgytlar arkaly ykdysadyýeti kadalaşdyrmagyň netijeliligini ýokarlandyrmak we ony durmuş ugra gönükdirilen ykdysady ösüşiň esasy guralyna öwürmek boýunça ähli çäreler geçirilýär.

Sohbet Vekilov
(*Turkmenistan*)

SIGNIFICANCE OF METHODOLOGICAL BASES OF TAXATION IN IMPROVING THE TAX SYSTEM

The state tax system operates on the basis of a real methodological framework, that is, a set of theory as well as scientific and practical provisions on the basis of taxation. Each state legislatively adopts one or another taxation program depending on the degree of its economic development. Based on these programs, international tax practice includes taxes on assets and property, such as capital gains tax, income tax, transaction tax, and rent tax. This, in turn, is the definition and approval of the structure of national tax systems and their methodological, organizational and legal foundations, tasks to be solved and final programs. The methodology of taxation and its methodological bases form the structure of the tax mechanism and its component parts, namely tax planning, tax regulation and tax control. The tax mechanism is, first of all, a methodology, and then a methodological concept. The development of the taxation methodological basis is the historical systematization of the experience of applying various types of taxes, the scientific improvement of the theory of taxes and, on this basis, the development of a comprehensive legal structure of tax relations.

Сохбет Векилов
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ

Налоговая система государства функционирует на основе реальной методологической базы, то есть комплекса теории и научно-практических положений о базе налогообложения. В зависимости от степени своего экономического развития каждое государство законодательно принимает

ту или иную программу налогообложения. На основе этих программ международная налоговая практика включает налоги на активы и имущество, например, налог на прирост капитала, налог на прибыль, налог на сделки, налог на ренту. Это, в свою очередь, является определением и утверждением структуры национальных налоговых систем, их методологических, организационно-правовых основ, решаемых задач и конечных программ. Методология налогообложения и её методологические основы формируют структуру налогового механизма и его составных частей, а именно налогового планирования, налогового регулирования и налогового контроля.

Налоговый механизм – это, прежде всего, методология, а затем – методологическое понятие. Разработка методологических основ налогообложения – это историческая систематизация опыта применения различных видов налогов, научное совершенствование теории о налогах и на этой основе разработка всесторонней правовой структуры налоговых правоотношений.

Serdar Agayew
(*Türkmenistan*)

ERKIN YKDYSADY ZOLAKLARYŇ MILLI YKDYSADYÝETDÄKI ORNY

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” we “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda” erkin ykdysady zolaklary ösdürmegiň ileri tutulýan ugurlaryny seljermek bilen, milli ykdysadyýetiň ösüşini üpjün etmekde erkin ykdysady zolaklara aýratyn ähmiýet berilýändigine ünsi çekip bolar.

Türkmenistanda erkin ykdysady zolaklaryň kömegi bilen, şu aşakdaky sepgitlere ýetmegi maksat edinilýär:

– maýa goýumlarynyň (şol sanda daşary ýurtlardan gelýän), öndebaryjy tehnikanýň we tehnologiýalaryň çekilmegine, şeýle hem importuň ornuny tutýan önümçilikleriň ösdürilmegine, sebitler derejesinde bazar ykdysadyýeti ýörelgelerine laýyk gelýän, hojalygy dolandyrmagyň täze usullarynyň ornaşdyrylmagyna;

– häzirki zaman menejmentiniň ösdürilmegine we hyzmatlaryň bir bitewi ulgamynyň ornaşdyrylmagyna (“ýeke-täk penjire”);

– dünýä bazarynda bäsdeşlige ukyply harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) öndürilmegine, täze iş orunlarynyň döredilmegine, daşary ykdysady işiň işjeňleşdirilmegine.

Milli maksatnama laýyklykda, döredilmegi meýilleşdirilýän erkin senagat-önümçilik zolaklary ýurdumyzyň sebitlerini senagat taýdan ösdürmäge, ykdysadyýetiň dürli ugurlary boýunça önümçilik, gaýtadan işleýän we hyzmatlary ýerine ýetirýän kärhanalaryň döremegine, Türkmenistanyň ykdysadyýetini iri möçberde senagatlaşdyrmaga, ýurdumyzy senagat taýdan ösen ýurtlaryň hataryna çykarmaga, senagat pudaklaryny döwrebap innowasion tehnologiýalar esasynda pugtalandyrmaga we innowasion häsiýetli önümleri öndürýän önümçiligi yzygiderli giňeltmäge uly itergi berer.

Erkin ykdysady zolaklar ösen we ösüp gelýän ýurtlaryň ykdysadyýetinde möhüm orunlaryň birini eýeleýärler. Öňdebaryjy dünýä tejribesine salgylanmak bilen, çäkleýin-hojalyk dolandyryşynyň bu nusgasynyň netijelidigini bellemek bolar. Häzirki günde, dünýäde erkin ykdysady zolaklaryň dürli-dürli görnüşleri hereket edýär. Olaryň umumy sany 4 münden ýokary bolup, dünýä söwdasynyň bolsa, 40 %-ine golaýy olaryň paýyna degişlidir.

Dünýä boýunça alnanda hem, erkin ykdysady zolaklar milli ykdysadyýetiň ösüşine oňyn täsir etmek bilen, şu aşakdaky meseleleriň çözülmegine goşant goşýarlar. Ýagny, sebitleriň durnukly ykdysady ösüşi, ýerli we daşary ýurt maýa goýumlarynyň çekilmegi, milli ykdysadyýetiň, hususan-da sebitiň ykdysadyýetiniň işjeňliginiň artmasy, söwda-ykdysady hyzmatdaşlygyň ösmegi, halkara haryt alyş-çalşygynyň giňemegi, öňdebaryjy dolandyryş tejribesiniň ornaşdyrylmagy, sarp ediş harytlarynyň önümçiliginiň ýokarlanmagy we ş.m. degişlidir.

Erkin ykdysady zolaklar aýratyn zolaklaryň we sebitleriň ykdysadyýetiniň ösmeginde möhüm gural bolup durýandygyny öz netijeleri bilen görkezýärler. Döwletler erkin ykdysady zolaklary belli bir maksady çözmek üçin, ykdysady gural hökmünde kabul edýärler. Ösen döwletler bu zolaklaryň kömegi bilen içerki bazary haryt dolanyşygy bilen üpjün etmegi maksat edinýän bolsa, ösüp gelýän döwletler daşary ýurt maýalaryny çekmegi, eksporta gönükdirilen önümçiligi ornaşdyryp, gyzy pul edinmegi we öňdebaryjy tehnologiýalara we hünärli işçi güýjüne eýe bolmak isleýärler. Şeýle hem, erkin ykdysady zolaklaryň kömegi bilen dünýä möçberinde şu aşakdaky meseleleri çözmek islegi bardyr: daşary söwda gatnaşyklaryny işjeňleşdirmek; eksportyň möçberini artdyrmak; goşmaça iş ýerlerini döretmek; önüm öndüriji senagaty höweslendirmek; daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmek; belli bir sebitleriň ykdysadyýetini ýokarlandyrmak; sebitara ýaşayyş derejesini deňleşdirmek. Şu hem, erkin ykdysady zolaklaryň milli ykdysadyýetdäki ähmiýetini has-da ýokarlandyrýar.

Serdar Agayev
(Turkmenistan)

THE PLACE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE NATIONAL ECONOMY

Free economic zones occupy an important place in the economy of developed and developing countries. Referring to the advanced world practice, it can be noted that this model of marginal economic management is effective. Presently, various types of free economic zones operate in the world, the total number of which exceeds 4 thousand, and their share in the world trade is about 40 per cent.

Worldwide, the free economic zones have a positive impact on the development of the national economy, contributing to the solution of the following issues. Namely, the Sustainable Economic Development of regions, attraction of local and foreign investments, increase in the activity of the national economy, in particular the regional economy, development of trade and economic cooperation, expansion of international commodity exchange, introduction of advanced management practices, increase in the production of consumer goods, and so on.

Сердар Агаев
(Туркменистан)

РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Свободные экономические зоны занимают одно из важных мест в экономике развитых и развивающихся стран. Ссылаясь на передовой мировой опыт можно отметить эффективность данной модели территориально-хозяйственного управления. В настоящее время в мире действуют различные виды свободных экономических зон, общее количество которых превышает 4 тысячи, и на их долю приходится около 40% мировой торговли.

В мировом масштабе свободные экономические зоны оказывают положительное влияние на развитие национальной экономики, способствуя решению следующих задач, а именно: устойчивое экономическое развитие регионов, привлечение местных и иностранных инвестиций, повышение активности национальной экономики, в частности экономики региона, развитие торгово-экономического сотрудничества, расширение международного товарного обмена, внедрение передового управленческого опыта, увеличение производства потребительских товаров и т.д.

MILLI LOGISTIKA MERKEZINIŇ IŞINIŇ ILERI TUTULÝAN UGURLARY

Türkmenistanda milli logistika merkezini döretmek we döwürň talabyna laýyklykda ösdürmek başlangyçlary Milli, Prezident we döwlet maksatnamalaryndan gözbaşyny alyp, ýurduň dünýä ykdysady ulgamyna sazlaşykly goşulmagyny kepillendirýän gurallaryň biri hökmünde ykrar edilýär. Milli logistika merkezi ýurduň çäginde ýük we ýolagçy gatnatmagyň zynjyrlaryny dolandyrmaga ulag kärhanalarynyň ählisiniň işjeň çekilmegini nazara almak bilen, ýurdumyzyň ulag kärhanalarynyň içerki we daşarky bazarlarda bäsdeşlik artykmaçlyklaryny ileri tutýar.

Logistika merkeziniň işiniň netijeliligi hödürlenilýän logistika hyzmatlarynyň toplumyna laýyklykda bahalandyrylýar. Ýewropanyň logistika assosiasiýasynyň (toparynyň) maglumatlaryna laýyklykda, Ýewropa Bileleşginde logistika kompaniýalarynyň hyzmatlarynyň toplumlylygy 70 %-e deňdir. Logistika kompaniýalarynyň hödürleýän hyzmatlarynyň toplumlaryna şulary degişli etmek mümkindir. Ýagny, satyn almalar, gümrük resmileşdirmesi, ýerlemek, maliýeleşdirmek, maglumat bilen üpjün etmek, daşary ykdysady iş boýunça şertnamalary resmileşdirmek, ýük daşamalary guramak we hyzmat etmek, dolandyryş we guramaçylyk boýunça maslahat beriş hyzmatlary we ş.m.

Logistika işinde ýokary netijeleri gazanmak üçin, Türkmenistanda logistika işiniň ileri tutulýan ugurlary boýunça düýpli seljerme işini geçirmek zerurdyr. Şunda, ilkinji nobatda, bu ugurdaky öňdebaryjy daşary ýurt tejribesine deňeşdirmе seljermesini geçirmek we milli iş tejribesiniň aýratynlyklaryny nazara almak bilen, infrastruktura üpjünçiligini hem-de institusional binýadyny kämilleşdirmek boýunça teklipleri taýýarlamak zerurdyr. Bütindünýä bankynyň maglumatlaryna laýyklykda, geçiş ykdysadyýetli ýurtlarda logistika hyzmatlarynyň bahasy, ösen ykdysadyýetli ýurtlar bilen deňeşdirilende ýokarydyr. Seljermä laýyklykda, çykdaýynyň ýokary bolmagy, aşakdaky ýagdaýlar bilen şertlenendir:

- ýük ulagynyň ulanylyşynyň netijeliliginiň pes bolmagy;
- ýük ulaglarynyň daşalýan ýükler babatynda edilýän talaplara laýyklykda, tehniki taýdan enjamlaşdyrylmagynyň talabalaýyk bolmazlygy;
- logistika ulgamynyň ýeterlik derejede kämil bomazlygy, garyşyk ýükleri ulaglaryň dürli görnüşlerinde daşamakda guramaçylyk işleriniň derejesiniň pesligi;
- ýurduň içinde sebitara gatnawlaryny netijeli ýola goýmaga ýardam berjek netijeli ulag tehnologiýalarynyň we logistik merkezleriniň ýeterlik bolmazlygy we beýlekiler.

Öňdebaryjy halkara tejribesine salgylanmak bilen, milli logistika ulgamynyň toplumlaýyn we maksatnamalaýyn ösdürilmegi, milli ykdysadyýete oňyn täsirini ýetirýär. Bu täsir ulag ýollarynyň giň toplumynyň döredilmegi bilen ýüze çykyp, önümçilikde ýük daşamalarynyň amatly bolmagyna we harajatlaryň azalmagyna getirýär hem-de beýleki pudaklaryň ösüşine itergi berýär. Ösen ýurtlarda ulag ýollary boýunça gündelik ýük daşama 800 km deňdir. Şunuň bilen baglylykda, milli logistika merkezleriniň işinde ýüki ygtybarly, howpsuz we gysga wagtda eltmek wezipesi esasy ýerde durýar.

Meylis Yazlakov
(*Turkmenistan*)

THE PRIORITY DIRECTIONS OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL LOGISTICS CENTRE

The initiatives to establish and develop the National Logistics Centre in Turkmenistan in accordance with the requirements of the time, originating from the National, Presidential and State Programmes, is recognized as one of the tools that guarantee the harmonious integration of the country into the world economic system. The National Logistics Centre, taking into account the active involvement of all transport enterprises in the management of cargo and passenger transportation chains within the country, gives priority to competitive advantages for transport enterprises of our country in domestic and foreign markets.

Мейлис Язлаков
(*Туркменистан*)

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЛОГИСТИЧЕСКОГО ЦЕНТРА

Инициативы по созданию и современному развитию национального логистического центра в Туркменистане, исходящие из Национальных, Президентских и Государственных программ, признаются одним из инструментов, обеспечивающих гармоничную интеграцию страны в мировую экономическую систему. Национальный логистический центр, учитывая активное вовлечение всех транспортных предприятий в управление цепочками грузовых и пассажирских перевозок внутри страны, определяет приоритетом конкурентные преимущества транспортных предприятий страны на внутреннем и внешнем рынках.

TÜRKMENISTANDA HYZMATLAR PUDAGYNYŇ ÖSÜŞI

Hyzmatlar pudagynyň ösdürilmegi Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüş strategiýasynyň ileri tutulýan ugurlaryndan biridir. Ýurdumyzda orta möhletleýin döwürde milli ykdysadyýetiň möhüm bölegi bolup duran ulag-logistika, aragatnaşyk we maglumat tehnologiýalary ulgamlarynyň kämilleşdirilmegi dowam etdirilip, dünýä ykdysady ulgamyna netijeli aralaşmagyň täze strategik ugurlary kesgitlendi. Kabul edilen maksatnamalaryň üstünlikli durmuşa geçirilmegi netijesinde senagat kärhanalarynyň mukdar taýdan ösüşi çaltlaşdy, hyzmatlaryň görnüşleri giňeldi we häzirki zaman, ýokary hilli hyzmatlar bazary emele geldi.

Hyzmatlar pudagynyň ösüş derejesi we gurluşy jemgyýetiň ösüşiniň in möhüm alamaty boldy. Hünärmenler milli we dünýä ykdysadyýetiniň gurluş taýdan üýtgedilmegi bilen baglanyşykly halkara zähmet bölünişigini goşmak bilen jemgyýetde täze tapgyryň başlanandygyny bellediler. Bu özgerişlikleriň ähmiýeti örän uludyr.

Häzirki zaman dünýä ykdysadyýetiniň ösüşi ylmyň we tehnologiýanyň ösmegi, durmuş we şahsy zerurlyklaryň ösmegi bilen baglanyşykly haryt dolanyşygynyň möçberleriniň yzygiderli artmagy bilen häsiýetlendirilýär. Haryt dolanyşygyny yzygiderli kämilleşdirmekde sanly hyzmatlaryň ähmiýeti uludyr.

Ýurdumyzda öňdebaryjy tehnologiýalar ykdysadyýetimiziň dürli ugurlaryna ornaşdyrylyp, sanly hyzmatlaryň görnüşleri yzygiderli artdyrylýar. Sanly ykdysadyýet maglumat tehnologiýalaryna daýanýan ykdysady iş bolup durýar. Tehnologiýa taýdan ösen ýurtlaryň tejribesiniň görkeziji ýaly, sanly ykdysadyýet olara öňe ilerlemäge we dünýäniň öňdebaryjy ýurtlarynyň hataryna goşulmaga mümkinçilik berdi. Häzirki döwürde ýokary tehnologiýalary ulanýan milli ykdysadyýetimiziň ähli pudaklaryny sanly ykdysadyýete geçirmek döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň birine öwürüldi. Ýurdumyzda sanly ykdysadyýeti döretmek maksady bilen kabul edilen “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasy” muňa aýdyň şaýatlyk edýär. Hormatly Prezidentimiziň ýurdumyza daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň ornuny tutýan önümleriň öz ýurdumyzda öndürilmegini artdyrmak barada berýän tabşyryklaryndan ugur alnyp, milli programma üpjünçiliklerini döretmek maksady bilen, ýerli hünärmenler tarapyndan taslamalar taýýarlanylýp, olar tapgyrlylyk işe goýberilýär.

Ýurdumyzda ministrlikler, pudaklaýyn dolandyryş edaralary, häkimlikler tarapyndan edilýän hyzmatlary elektron görnüşe geçirmek, sanly ulgamlar arkaly raýatlaryň durmuş-jemgyýetçilik işlerini ýöretmeklerinde köp amatlyklary gazanmak, elektron hyzmatlar ulgamyny kämilleşdirmek maksady bilen,

Türkmenistanyň bir bitewi *e.gov.tm* Döwlet hyzmatlar portaly döredildi. Bu portal raýatlar we işewürler üçin elektron görnüşinde “bir penjire” döwlet hyzmatlaryny ýerine ýetirmegiň awtomatlaşdyrylan maglumat ulgamyny özünde jemleýär. Bu usul hyzmatlara isleg bildirýänlerden resminamalary merkezleşdirilen görnüşde kabul etmäge mümkinçilik berýär hem-de şolary taýýarlamagyň möhletlerine hem-de hyzmatlaryň ýerine ýetirilişine gözegçiligi üpjün edýär.

Häzirki döwürde döwlet edaralarynyň hem-de kärhanalarynyň bir ýere jemlenen web-saýtlarydyr, olaryň sanly hyzmatlarynyň salgylanmalary, her bir ministrligiň we pudaklaýyn edaralarynyň sanly ykdysadyýete geçmeginiň derejesini anyk görkezýär. Ýurdumyzda aragatnaşyk hyzmatlarynyň ähli görnüşleri sanly ulgam arkaly hödürlenip, *e.gov.tm* Döwlet hyzmatlar portalyna ýerleşdirildi.

Jennet Durdyyeva
(*Turkmenistan*)

GROWTH OF THE SERVICE SECTOR IN TURKMENISTAN

The level of development of service sector is the most important indicator of the society development. Based on the structural transformations of the national and global economy, experts note the beginning of a new stage in society, including in the international division of labor. The significance of these changes is of great importance. The development of the modern world economy is characterized by a constant increase in the volume of trade related to the development of science and technology, the growth of social and personal needs. The role of digital services in the continuous improvement of turnover is of great importance.

Дженнет Дурдыева
(*Туркменистан*)

РОСТ СФЕРЫ УСЛУГ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Уровень развития сферы услуг являются важнейшим показателем развития общества. В связи со структурными преобразованиями национальной и мировой экономики, эксперты отмечают начало нового этапа в обществе, в том числе в международном разделении труда. Значение этих изменений имеет огромное значение. Развитие современной мировой экономики характеризуется постоянным увеличением объемов товарооборота, связанным с развитием науки и техники, ростом социальных и личных потребностей. Роль цифровых сервисов в постоянном совершенствовании товарооборота имеет огромное значение.

YKDYSADY ULGAMLARDA INTELLEKTUAL TEHNOLOGIÝALARY ORNAŞDYRMAGYŇ ÝÖRELGELERI

Ýurdumyzyň milli ykdysadyýetiniň ähli pudaklaryny sanlylaşdyrmaga gönükdirilen netijeli işler durmuşa geçirilýär. Bu ugurda toplumlaýyn häsiýetli döwlet maksatnamalary we olary amala aşyrmagyň tapgyrlyýyn meýilnamalary kabul edildi. Türkmenistanyň Prezidentiniň alyp barýan durmuş-ykdysady syýasatynyň esasy ugurlaryny özünde jemleýän “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasy”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasy”, şeýle hem pudaklaýyn we sebitleýin maksatnamalar, meýilnamalar we konsepsiýalar üstünlikli durmuşa geçirilýär. Strategik ähmiýetli wezipeleriň hatarynda intellektual tehnologiýalary we usullary yzygiderli kämilleşdirmek we milli ykdysadyýete netijeli ornaşdyrmak amala aşyrylýar.

Intellektual ulgamlar we tehnologiýalar barha köp maglumat akymalarynyň döremegi sebäpli maglumatlary gözlemekde, saýlamakda, ýygnamakda, işläp taýýarlamakda, seljermekde we toplanan maglumatlary analitik taýdan gaýtadan işlemekde, tehnologik, apparat-programma taýdan üpjün etmekde giňden ulanylýar. Häzirki zaman tehnologiýalarynyň ösmegi bilen intellektual ulgamlary döretmek esasan hem, ykdysadyýet we maliýe ulgamlarynda hünärmenleri özüne çekýär.

Intellektual tehnologiýalar ykdysady ulgamlarda täze kärhanalaryň ýüze çykmagyna ýardam berip, ykdysadyýetiň dürli pudaklarynda emeli aňyň netijeli peýdalanylmagy esasynda, olaryň önüm öndürijiligini artdyrmakda, çykdajylary azaltmakda we söwdanyň ösmeginde täze mümkinçilikleri açýar. Intellektual aň innowasiýalaryň we düýpgöter täze senagat kärhanalarynyň döredilmegini üpjün edýär. Intellektual tehnologiýalar emeli aňyň ösüşini çaltlandyrýar, maglumat seljermesi, kiberhowpsuzlyk ýaly ugurlarda täze çemeleşmeleriň döredilmegine, robotlara, awtomatlaşdyrylan ulaglara we beýleki ösen ugurlara gönükdirilýän täze senagat kärhanalarynyň peýda bolmagyna alyp barýar.

Intellektual tehnologiýalar ykdysadyýetiň ösmegine netijeli täsir edip, ol birinjiden, innowasiýalara esaslanýan emeli aň önümçiliginiň hilini hem-de ahyrky netijeliligini ýokarlandyrýar, ikinjiden, hünärmenleriň hünär taýýarlygynyň kämilleşdirilmegi täze, hil taýdan tapawutlanýan ösüşini we innowasiýalaryň goruny öňe çykarýar. Ykdysady ulgamyň dürli derejelerinde intellektual tehnologiýalaryň işjeň ornaşdyrylmagy önümçiliginiň hil hem mukdar taýdan ösmegine, çykdajylaryň tygşytlanmagyna alyp barýar, hyzmatlaryň hilini ýokarlandyrýar we innowasiýalary

işjeňleşdirýär. Intellektual tehnologiýalaryň ösdürilmegi ýokary ykdysady bähbitler bilen baglydyr. Bu tehnologiýalary ulanmakda şu aşakdaky ýörelgeler wajyp hasaplanýar:

1. Matematiki modelirmek ýörelgesi.
2. Kompýuter arkaly modelirmek ýörelgesi.
3. Öz-özünü dolandyrmak ýörelgesi.
4. Emeli aň ýörelgesi.
5. Utgaşdyrmak (kompozisiýa) we dekompozisiýa ýörelgesi.
6. Wagta görä we çäklendirmeler ýörelgesi.
7. Kibernetiki we çaklamalar ýörelgesi.
8. Data Mining we klaster ýörelgeleri.

Umuman, intellektual tehnologiýalaryny ornaşdyrmagyň ýörelgeleri ykdysady pudaklary dolandyrmakda, olary ylmy esasy alyp barmakda optimal netijeleri gazanmaga mümkinçilik döredýär. Ösen intellektual tehnologiýalary arkaly dolandyrmak we gözegçilik etmek, maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalarynyň we Internet ulgamynyň ösdürilmegine maýa goýumlaryny çekmek, kämil programma üpjünçilikleri ornaşdyrmak netijesinde ýurdumyzyň ykdysadyýetini senagatlaşdyrmak boýunça alnyp barylýan işleri ýokarlandyrmaga esas döredýär.

Hesel Yazhanova, Bashim Ivanov
(*Turkmenistan*)

PRINCIPLES OF ADOPTION INTELLIGENT TECHNOLOGIES INTO ECONOMIC SYSTEMS

Intelligent technologies have an effective impact on the development of the economy. Firstly, it is due to improvement of the quality and final effectiveness of innovation-based artificial intelligence production. Secondly, improvement of the professional training of specialists puts forward a new, qualitatively different fund for development and innovation. The active introduction of intelligent technologies at various levels of the economic system leads to qualitative and quantitative growth in production, cost savings, improved service quality, and increased innovation. The principles of adoption intelligent technologies help to achieve optimal results in managing economic sectors and implementing them on a scientific basis. Management and control using advanced intellectual technologies, attracting investments in the development of information and communication technologies and the Internet, and the introduction of advanced software create the basis for intensifying the ongoing industrialization work implemented in the economy of our country.

Хесель Язханова, Бяшим Иванов
(Туркменистан)

ПРИНЦИПЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ

Интеллектуальные технологии эффективно влияют на развитие экономики, во-первых, повышая качество и конечную результативность основанного на инновациях производства искусственного интеллекта, во-вторых, совершенствуя профессиональную подготовку специалистов, выдвигает новый, качественно отличающийся фонд развития и инноваций.

Активное внедрение интеллектуальных технологий на различных уровнях экономической системы ведёт к качественному и количественному росту производства, экономии затрат, повышению качества услуг и активизации инноваций.

Принципы внедрения интеллектуальных технологий позволяют достичь оптимальных результатов в управлении экономическими отраслями, осуществлении их на научной основе. Управление и контроль с помощью передовых интеллектуальных технологий, привлечение инвестиций в развитие информационно-коммуникационных технологий и сети Интернет, внедрение совершенного программного обеспечения создают основу для активизации проводимой работы по индустриализации экономики нашей страны.

Maýsa Muhammedowa
(Türkmenistan)

KÄRHANADA INNOWASIÝA TEHNOLOGIÝALARYNYŇ ÄHMIÝETI

Häzirki döwürde Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan Watanymyz ýokary tehnologiýalara we innowasiýalara daýanyp, çalt depginler bilen ösýän döwlet hökmünde dünýäde uly meşhurlyga eýe bolýar. Türkmenistanyň geljekki döwür üçin ösüş strategiýasynyň esasynda milli ykdysadyýetimiziň dürli pudaklaryna täze innowasiýa tehnologiýalar, şol sanda sanly tehnologiýalar we öndebaryjy halkara tejribeleri giňden ornaşdyrylýar.

Kärhanada innowasiýalar işiň netijeliligi we önümiň hilini ýokarlandyrmakda hem-de çykadjylary azaltmakda wajyp orny eýeleýär. Innowasiýa tehnologiýalar ilki önümleriň işlenip taýýarlanylýşyny we hilini, iş prosesini we tehniki enjamlaryň

üpjünçiligini ýokarlandyrmaga gönükdirilýän bolsa, soňra olar maýa goýumlara we durnukly girdeji çeşmesine öwrülýär.

Önümçiligi ösdürmegiň gurluşy aşakdaky ýaly amala aşyrylýar:

– ilki bilen käbir oýlap tapyş ýa-da täze iş usuly görnüşinde hödürlenip boljak täzelik ýüze çykýar;

– bu täzelik üstünlikli peýdalanylsa, ol önümçilige girizilýär;

– girizilen täzelik uly göwrümde ulanylsa we oňyn netijeler gazanylsa, ol täzelik innowasiýa öwrülýär.

Önümçilik gurluşyndaky şeýle üýtgeşmeler ulanyjyny özüne çekmeli, talaplaryna laýyk gelmeli we soňa görä peýdany artdyrmalydyr.

Täze tehnologiýalaryň işe girizilmeginden öň her önümiň öz durmuş sikliniň bardygyny ýatdan çykarmaly däliris: ornaşdyrmak; islegiň ýokarlanmagy; kämillik; kanagatlylyk we peselmek.

Önümleriň ömri kem-kemden gysgalýar. Munuň sebäbi bäsdeşligiň, sarp edijileriň islegleriniň we tehnologiýalaryň üýtgemegi bilen bagly. Bir kärhananyň önümlerini yzygiderli gowulandyrmak ukyby ýok bolsa, has döwrebap we çalt ösýän kärhanalara ýol bermäge mejbur bolýar.

Yzygiderli döwrebaplaşdyrylýandygyna garamazdan, durnukly netijäni gazanmak mümkin bolmasa we önümçilik kem-kemden pese gaçýan bolsa, täze satuw bazaryny gözlemeli bolýar. Sebäbi önümleriň yzygiderli kämilleşdirilmegi köp zähmeti talap edýär.

Häzirki zaman şertlerinde önümçilik örän çalt depginler bilen ösýär. Innowasiýa marketingi köp kärhanalar tarapyndan işjeň ulanylýar. Önümçilik tehnologiýalarynyň ösüşi we innowasiýalaryň ornaşdyrylmagy birnäçe faktorlara bagly bolýar: işgärler, zähmet serişdeleri, zähmet predmeti, maglumat.

Innowasiýalaryň işe girizilmeginiň artykmaçlyklary, gündelik işleri awtomatlaşdyrmaga we öndürijiligiň ýokarlanmagyna getirýän önümçilik proseslerini amatlaşdyrmaga mümkinçilik berýär. Innowasiýa tehnologiýalarynyň ornaşdyrylmagy zähmet, çig mal we energiýa çeşmeleri üçin çykadjylary azaltmaga mümkinçilik berýär. Amallary awtomatlaşdyrmak el zähmetiniň mukdarynyň azalmagy bilen birlikde zähmet çykadjylarynyň azalmagyna hem getirýär. Serişdeleriň ulanylmagyny amatlaşdyrmak galyndylary we çig mal çykadjylaryny azaltmaga ýardam edýär.

Şeýlelik bilen, innowasiýalary döredýän kärhanalar bazardaky üýtgeşmelere has çalt uýgunlaşyp, täze önümleri we hyzmatlary hödürlep bilerler. Bu olara bazarda öňdebaryjy orny eýelemäge we has köp müşderileri özüne çekmäge mümkinçilik berer. Bulardan başga-da innowasiýa, täze işewürlük modellerini döretmäge, girdejileri we maliýe görkezijilerini ýokarlandyryan täze bazarlary açmaga

mümkinçilik berýär. Öňdebaryjy tehnologiýalaryň we usullaryň ornaşdyrylmagy kärhananyň abraýynyň ýokarlanmagyna we maýadarlardyr hyzmatdaşlaryň ünsüni özüne çekmegine getirýär. Işjeň innowasiýalary ornaşdyrýan kärhanalar, sarp edijileriň islegleriniň üýtgemegine has çalt jogap berip, häzirki tendensiýalara we bazar isleglerine laýyk gelýän önümleri hödürlep biler.

Maysa Muhammedova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AT THE ENTERPRISE

The paper considers factors influencing the development of production technologies, such as personnel, labor tools, labor items, and information. The author proves that companies implementing innovations can adapt faster to changes in the market and offer unique products and services.

The study shows that innovation allows you to create new business models and open new markets, contributing increase revenue and improve financial performance.

Майса Мухаммедова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧИМОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В работе рассмотрены факторы, влияющие на развитие технологий производства, такие как персонал, средства труда, предметы труда, информация.

Автором обосновано, что компании, внедряющие инновации, могут быстрее адаптироваться к изменениям на рынке и предлагать уникальные продукты и услуги. В исследовании показано, что инновации позволяют создавать новые бизнес-модели и открывать новые рынки, способствующие увеличению доходов и улучшению финансовых показателей.

SANLY ÄTIÝAÇLANDYRYŞ ULGAMYNÝ KÄMILLEŞDIRMEGIŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly ýolbaşçylygynda ýurdumyzyň asudalygyny, halkymyzyň agzybirligini, binýady halaldan mäkäm tutulan döwletimiziň sarsmaz binýadyny, jemgyýetimiziň mizemez jebisligini pugtalandyrmakda gazanylan üstünlikler milli ykdysadyýetimiziň yzygiderli hem durnukly ösmeginiň ygtybarly kepiline öwürülýär.

Türkmenistanyň “Ätiýaçlandyryş hakynda” Kanuny Türkmenistanda hasaba alnan we onuň çäginde öz işini amala aşyran daşary ýurtlaryň ýuridik şahslaryň, şeýle hem olaryň şahamçalarynyň we wekilhanalarynyň, Türkmenistanyň çäginde bolýan daşary ýurtlaryň fiziki şahslaryň we raýatlygy bolmadyk adamlaryň ätiýaçlandyryş hyzmatlaryndan peýdalanmaga bolan hukuk bilen üpjün edýär.

Sanly ykdysadyýet – hasaplaşyklaryň, pul dolanyşygy bilen bagly amallaryň we oňa degişli maglumatlaryň kompýuterleriň, bütindünýä maglumat torunyň kömegi bilen hereketi we dolandyrylmagydyr. Sanly ykdysadyýete geçmek işi, bu gürrüňsiz, täze mümkinçilikleriň açylmagydyr, ol edaralaryň, kärhanalaryň we adamlaryň özara gatnaşygyny tizleşdirýär we aňsatlaşdyrýär.

Sanly ykdysadyýete geçmegiň birnäçe artykmaçlyklary bardyr. Olaryň esasylyry zähmet öndürijiliginiň ösmegi, kärhanalaryň bäsdeşlige ukyplylygynyň artmagy, edaralaryň çykdajylarynyň azalmagy, täze iş orunlarynyň döremegi bolup durýar.

Ýurdumyzda sanly ulgamy durmuşa geçirmek boýunça uly işler alnyp barylýar. Şol sanda ätiýaçlandyryş ulgamyny kämilleşdirmek maksady bilen, Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasynyň gurnamagynda welaýatlar bilen birnäçe okuw-seminarlary yzygiderli geçirilýär. Tflextera programmasynyň üsti bilen Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy welaýat hem-de etrap döwlet ätiýaçlandyryş guramalarynyň ýerine ýetirýän işlerini maliýe hasabatlylygyny, şahsy we ýuridiki taraplar bilen baglaşylan şertnamalaryň görnüşini we sanyny yzygiderli öwrenip bilýärler.

Şu günki günde guramanyň merkezi edarasynnda we welaýat guramalarynyň hemmesinde täze enjamlar bilen üpjün edilen programma üpjünçiligi ornaşdyryldy. Bu bolsa maglumaty netijeli alyşmaga mümkinçilik berýär. Bu programma üpjünçiliginiň esasy artykmaçlygy bolsa onuň maglumatlaryň goragyny üpjün edýänligidir. Bu ulgamyň ornaşdyrylmagy onlaýn usulynda ätiýaçlandyryş guramalarynyň arasynda maglumat alyş-çalşygyny ýenilleşdirýär. Ol bolsa wagtyň

tygşytlanmagyna we gerekli maglumaty öz wagtynda ulanylmagyna getirýär. Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna programma üpjünçiliginiň girizilmegi bilen welaýat, şäher we etrap guramalarynyň arasynda elektron resminama dolanyşygyny amala aşyrýar.

Döwletiň ätiýaçlandyryş ulgamynda özgertmeler örän wajypdyr. Sebäbi ykjam ösüp barýan ýurt halkara standartlarynyň ähli taraplaryny öz içine almalydyr. Watanymyzda amala aşyrylýan durmuş-ykdysady özgertmeler ätiýaçlandyryş işleriň depgininiň ýokarlanmagyna we geriminiň giňelmegine getirýär. Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy döwletiň ätiýaçlandyryş barada syýasatyny durmuşa geçirmek bilen, geljekde hem fiziki we ýuridik şahslaryň bähbitlerine, şeýle hem döwletimiziň ykdysadyýetiniň durnukly ösmegine täsir edip biljek töwekgelçiliklerden goramagy yzygiderli üpjün eder. Şu maksat bilen ätiýaçlandyryşyň täze usullary döredilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi – ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryýana ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak görnüşinde töleýän töleg möçberidir. Ol ätiýaçlandyryş polisiniň şertleri arkaly bellenilýär. Öwez tölegi ätiýaçlandyryýanyň özüne ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasy haýryna baglaşylan beýleki şahsa tölenilýär.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýolbaşçylygynda ýaşlaryň bilim almaklary, kämil hünärmenler bolup ýetişmekleri üçin döredilýän mümkinçilikleriň subutnamasydyr.

Aknur Kochumova, Chemen Kakalyyeva
(*Turkmenistan*)

IMPORTANCE OF IMPROVING THE DIGITAL INSURANCE SYSTEM

The Law of Turkmenistan “On Insurance” provides the right to use insurance services for foreign legal entities registered in Turkmenistan and carrying out their activities on its territory, as well as their branches and representative offices, foreign individuals and stateless persons residing in the territory of Turkmenistan.

The transition to the digital economy has a number of advantages. The main ones are the growth of labour productivity, increase the competitiveness of enterprises, reduction of costs, and creation of new jobs.

ЗНАЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОГО СТРАХОВАНИЯ

Закон Туркменистана “О страховании” обеспечивает право пользования страховыми услугами юридическим лицам иностранных государств, зарегистрированным в Туркменистане и осуществляющим свою деятельность на его территории, а также их филиалам и представительствам, физическим лицам иностранных государств и лицам без гражданства, находящимся на территории Туркменистана.

Переход к цифровой экономике имеет ряд преимуществ. Основными из них являются рост производительности труда, повышение конкурентоспособности предприятий, снижение затрат учреждений, создание новых рабочих мест.

Gurbanberdi Eýeberdiýew
(Türkmenistan)

BANK ULGAMYNÝŇ ÖSÜŞINDE YKDYSADY YLMYŇ ORNY

Ykdysadyýet ylmy bank işiniň nazary we amaly esaslaryny emele getirip, bank pudagynyň ösmeginde möhüm orny eýeleýär. Bank ulgamy ykdysadyýetiň möhüm bölegi bolup pul serişdeleriniň, karzlaryň we maýa goýumlarynyň gaýtadan paýlanmagyny üpjün edýär. Maliýe akymalaryny kadalaşdyrmaga, töwekgelçilikleri dolandyrmaga we ykdysady gurşawdaky üýtgeşmelere uýgunlaşmaga kömek edýän ykdysady ylmlarynyň gazananlaryny ulanmazdan, bank ulgamynyň ösüşini göz öňüne getirmek mümkin däldir. Ykdysadyýeti sanlylaşdyrmak nukdaýnazaryndan innowasiýa tehnologiýalarynyň bank pudagyna goşulmagyna itergi berýänligi sebäpli, ykdysady ylmyň ähmiýeti has hem artýar.

Ykdysady ylym bank pudagynda ulanylýan aşakdaky esasy düşüňjeleri we modelleri emele getirýär:

- sanly pul nazaryýeti-kriptografik walýuta we sanly aktiwleriň dolanyşygynyň ýörelgelerini düşündirýär;
- sanly ykdysadyýetdäki pul nazaryýeti-sanly maliýe tehnologiýalarynyň hümmetsizlenmä we ykdysady ösüşe täsirini kesgitleýär;
- maliýe bazary nazaryýeti-sanly maýadarlaryň özüni alyp barşyny we dürli maliýe tehnologiýalarynyň gurallarynyň täsirini seljerýär.

Bu nazaryýetler karz edaralaryna maliýe amallaryny sanlylaşdyrmak nukdaýnazaryndan karz bermek, aktiwleri netijeli dolandyrmak we maýa goýum işleri üçin strategiýalary işläp düzmäge kömek edýär.

Ykdysady ylmyň täsiriniň iň möhüm ugurlaryndan biri pul syýasatyny ösdürmek we durmuşa geçirmekdir. Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan pul üpjünçiligini kadalaşdyrmak we hümmetsizlenmä gözegçilik etmek üçin aşakdaky ykdysady modelleri ulanylýar:

- karzlaryň bahasyny kadalaşdyrmak üçin esasy göterim mukdaryny kesgitlemek;
- maksatlaýyn mehanizmler arkaly hümmetsizlenmä gözegçilik etmek;
- pul syýasatynyň gurallaryny ulanmak (aýyk bazar amallary, ätiýaçlyk talaplary);
- sanly walýutalary ornaşdyrmak we olaryň maliýe ulgamyna edýän täsirini seljermek.

Häzirki zaman banklary maliýe globallaşma şertlerinde işleýärler we karz, likwidlilik, bazar we amaly we beýleki dürli töwekgelçilikler bilen bir hatarda kiber howplar, tehnologik näsazlyklar we kadalaşdyryjy näbellilik ýaly täze töwekgelçiliklere sezewar bolýarlar. Töwekgelçilikleri dolandyrmagyň halkara tejribesinde ykdysady ylym seljermäniň we dolandyryşyň birnäçe modellerini-usullaryny hödürleýär, ýagny:

- emeli aň ulanýan sanly karz skoringi (sanly statistiki usullara esaslanýan müşderileriň karz ukyplylygyna baha beriş ulgamy).
- sanly aktiwleri goramak üçin kiber töwekgelçilik modelleri.
- sanly banklaryň çökgünlik ýagdaýlaryna çydamlylygyny çaklamak üçin kuwwatlylyk synagy.
- akylly şertnamalary we blokçeýn ulanmagyň töwekgelçiliklerini seljermek.

Bu gurallar adaty we sanly banklara töwekgelçilikleri azaltmaga we maliýe amallarynyň howpsuzlygyny ýokarlandyrmaga mümkünçilik berýär.

Ykdysady ylym girdejileriň we töwekgelçilikleriň arasynda deňagramlylygy üpjün edip, banklaryň aktiwlerini netijeli dolandyrmaga aşakdaky ugurlarda goşant goşýar, ýagny:

- iň amatly maýa goýum bukjalaryny emele getirmek üçin bukjanyň maýa goýum nazaryýetini (Markowitz Model) ulanmak;
- maliýe gurallarynyň girdejisini çaklamak üçin esasy aktiwleriň nyrh modellerini (CAPM) ulanmak;
- hümmetsizlenme, jemi içerki önüm we göterim derejeleri ýaly makroykdysady faktorlary göz önünde tutup, likwidligi dolandyrmak;
- onlaýn aktiwleri dolandyrmak üçin sanly maýa goýum platformalaryny ösdürmek.

Bu gurallar banklara maýa goýum strategiýalaryny ösdürmäge we aktiwleri dolandymagyň netijeliligini ýokarlandyrmaga kömek edýär.

Ykdysady ylym bank ulgamynyň netijeli işlemegi üçin nazary we amaly gurallary hödürlep, bankyň ösüşine möhüm täsir edip pul-karz syýasatyny düzmäge, töwekgelçilikleri dolandymaga, bank aktiwlerini rejelemäge we innowasiýa tehnologiýalaryny ornaşdyrmaga kömek edýär.

Gurbanberdi Eyeberdiyev
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF ECONOMIC SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM

Economic science plays an important role in the development of the banking sector, forming the theoretical and practical foundations of banking. The banking system is an important part of the economy, ensuring the redistribution of funds, loans and investments. It is impossible to imagine the development of the banking system without using the achievements of economic science, which help regulate financial flows, manage risks and adapt to changes in the economic environment. The importance of economic science is increasing, as it promotes the integration of innovative technologies into the banking sector in the context of digitalization of the economy.

Economic science provides theoretical and practical tools for the effective functioning of the banking system and significantly affects the development of the bank, helping to formulate monetary policy, manage risks, organize bank assets and introduce innovative technologies. In the context of digitalization of the economy, the role of economic science continues to grow, contributing to the transformation of the traditional banking sector and its adaptation to new technological challenges.

Гурбанберды Эебердыев
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Экономическая наука формирует теоретические и практические основы банковской деятельности, играя ключевую роль в развитии банковского сектора. Банковская система является важной частью экономики, обеспечивая перераспределение денежных средств, кредитов и инвестиций. Невозможно

представить развитие банковской системы без использования достижений экономической науки, которые помогают регулировать финансовые потоки, управлять рисками и адаптироваться к изменениям в экономической среде. Значение экономической науки ещё больше возрастает в связи с цифровизацией экономики, что стимулирует внедрение инновационных технологий в банковский сектор.

Экономическая наука, предлагая теоретические и практические инструменты для эффективного функционирования банковской системы, оказывает значительное влияние на развитие банка, помогая формировать денежно-кредитную политику, управлять рисками, оптимизировать банковские активы и внедрять инновационные технологии. С точки зрения цифровизации экономики роль экономической науки продолжает расти, способствуя трансформации традиционного банковского сектора и адаптации к новым технологическим вызовам.

Dünýägözel Haýytowa
(*Türkmenistan*)

SANLY BANK ULGAMY: WAJYP WEZIPELER, ANYK ÇÖZGÜTLER

“Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011–2030-njy ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna”, “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna” hem-de “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli Maksatnamasyna” laýyklykda, ýurdumyzda sanly bank amallarynyň görnüşleri yzygiderli artdyrylýar, hili has-da ýokarlandyrylýar. Sanly ulgamda bank amallaryny ýerine ýetirmek üçin “Internet-bank”, “Mobil-bank”, “Elektron söwda”, “Halkbank terminal”, “Galtäşyksyz töleg”, “Onlaýn halkara töleg”, “Menzilara bank”, “VISA Virtual”, “Sanly töleg”, “Sanly kart”, “Sanly karz” ýaly hyzmatlar ornaşdyryldy.

Onlaýn görnüşde karzlary resmileşdirmek, bank hasaplary barada maglumatlary elektron görnüşinde almak, elektron tabşyrygyny taýýarlap, internet arkaly töleg geçirimlerini amala aşyrmak mümkinçiligi ýola goýuldy. Ýuridiki tarap bolan müşderilerine we telekeçilere internet ulgamy arkaly bank hasaplaryny görmek, elektron göçürmelerini almak we elektron töleg tabşyryklaryny taýýarlamak, ykjam töleg terminallary arkaly galtäşyksyz usulda bank töleglerini ýerine ýetirmek,

onlaýn görnüşinde täze bank kartlaryny açmak, bir kartdan beýleki bir karta pul serişdelerini geçirmek ýaly birnäçe hyzmatlar ornaşdyryldy.

Türkmenistanyň degişli karz edaralary tarapyndan fiziki şahslara internet ulgamynyň üsti bilen halkara “VISA” we “MasterCard” bank kart hasaplaryny doldurmaga, daşary ýurtlarda okaýan talyplaryň okuw we umumy ýaşayyş-jaý töleglerini hem-de fiziki şahslaryň Türkmenistanyň çäginde daşarda saglygynyň barlanylmagy we bejerilmegi üçin töleglerini onlaýn görnüşinde tölemäge mümkinçilik berýän sanly ulgam işe girizildi.

Türkmenistanyň “Türkmenistan” döwlet täjirçilik banky tarapyndan berilýän güwänamalary, bank kartlaryny sargyt etmek we gaýtadan çap etmek, şeýle hem karz almak üçin onlaýn görnüşde ýüzlenmäge mümkinçilik berýän “Onlaýn kabulhana” hyzmaty işe girizildi.

Türkmenistanyň Döwlet daşary ykdysady iş banky tarapyndan müşderileriň isleglerini kanagatlandyrmak, hödürlenilýän hyzmatlaryň sanyny artdyrmak, internetiň üsti bilen tölegleri geçirmek, bank kartlarynyň howpsuzlygyny üpjün etmek hem-de tölegleri geçirmek bilen bagly töwekgelçilikleri peseltmek maksady bilen “VISA Virtual” atly bank karty ulanyşa girizdi. “VISA Virtual” halkara bank kartynyň hasaby diňe daşary ýurt pulunda açylyp, ol erkin aýlanýan puluň çäklerinde serişdeleriň gelip çykyşyny talap etmezden, fiziki şahsyň daşary ýurt pulundaky serişdeleriniň hasabyna nagt görnüşinde we gelip çykyşy diňe öz serişdeleri bolan nagt däl görnüşinde doldurylýar.

Türkmenistanyň “Halkbank” paýdarlar täjirçilik banky tarapyndan fiziki şahslara onlaýn görnüşinde sarp ediş karzyny almak üçin ýüz tutmaga, onuň ýagdaýyny bilmäge, her bir müşderiniň öz karz taryhyny özbaşdak barlamaga, bank tarapyndan karz almak üçin talap edilýän kagyz görnüşindäki resminamalary aradan aýyrmaga, alyp boljak karzyň möçberini, awtomatik görnüşinde kesgitlemäge, karzy ätiýaçlandyrmak maksady bilen, karz alýan müşderini ätiýaçlandyryş kärhanasy bilen baglamaga amatly mümkinçilik berýän “Sanly karz” ulgamy ornaşdyryldy. Mundan başga-da bu bank tarapyndan söwda we hyzmat ediş nokatlarynyň işgärleri üçin adaty töleg terminallaryndaky ähli mümkinçilikler göz önünde tutulan “Halkbank terminal” mobil töleg ulgamy ornaşdyryldy.

Türkmenistanyň banklary tarapyndan hödürlenilýän sanly bank hyzmatlary nagt däl hasaplaşyklaryň geriminiň giňemegine, karz edaralarynda nobatlaryň azalmagyna, töleg-hasaplaşyk amallarynyň dessinliginiň üpjün edilmegine, karz edaralaryň we müşderileriniň wagtynyň we sarp ediş önümleriniň (kagyz, kartrij, ýol harajatlar) tygşytlanylmagyna ýardam berýär.

Dunyagozel Hayytova
(*Turkmenistan*)

DIGITAL BANKING SYSTEM: IMPORTANT TASKS, CLEAR SOLUTIONS

The banking system of Turkmenistan has created a wide range of opportunities for non-cash transfers through digital services such as “Internet banking”, “Mobile banking”, “Electronic commerce”, “Halkbank terminal”, “Contactless payment”, “Onlaýn halkara töleg”, “Menzilara bank”, “VISA Virtual”, “Sanly töleg”, “Sanly kart”, “Sanly karz”.

Banking services provided in digital format contribute to expanding the scope of non-cash settlements, reducing the queues in credit institutions, ensuring the speed of payment and settlement operations, saving the time and consumables (paper, cartridges, transportation expenses) of the credit institutions and their clients.

Дуньягозель Хайытова
(*Туркменистан*)

ЦИФРОВАЯ БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА: ВАЖНЫЕ ЗАДАЧИ, ПОНЯТНЫЕ РЕШЕНИЯ

В банковской системе Туркменистана созданы широкие возможности для проведения безналичных расчетов в цифровой системе посредством таких услуг как “Интернет-банкинг”, “Мобильный-банкинг”, “Электронная коммерция”, “Halkbank terminal”, “Бесконтактный платеж”, “Onlaýn halkara töleg”, “Menzilara bank”, “VISA Virtual”, “Sanly töleg”, “Sanly kart”, “Sanly karz”.

Банковские услуги, предоставляемые в цифровой системе, способствуют расширению сферы безналичных расчетов, сокращению очередей в кредитных организациях, обеспечению скорости проведения платежно-расчетных операций, экономии времени и расходных материалов (бумаги, картриджей, транспортных расходов) кредитных организаций и их клиентов.

KÄRHANALARDA IŞGÄRLERI DOLANDYRMAGYŇ INNOWASION USULLARYNYŇ ESASLARY

Milli ykdysadyýetiň dürli pudaklaryna täze innowasiýa tehnologiýalary we öňdebaryjy halkara tejribelerini ornaşdyryp, elektron resminama dolanyşygyna hem-de elektron şahsyýetnama ulgamyna geçmek, ýokary tehnologiýaly, sazlaşykly işleýän elektron senagatyny döretmek, sanly aragatnaşyk babatynda şäherleriň we obalaryň arasyndaky tapawudy aradan aýyrmak meselelerini çözmek üçin hereket edýän kärhanalarda zähmet çekýän işgärleri innowasion usullar bilen dolandyrmak işiň maksady bolup durýar. Bilim edaralarynda sanly ykdysadyýetiň anyk ugurlary boýunça okadylmagy we maglumat – aragatnaşyk tehnologiýalary ulgamyna degişli edaralaryň işgärleri bilen tejribe alşylmagy degişli hünäri bilen birlikde, maglumat tehnologiýalaryndan doly baş çykarýan ýokary derejeli işgärleri taýýarlamaga ýardam berer.

Kärhananyň üstünligi, esasan, kärhananyň innowasion dolandyrylyşyna şol sanda işgärleri dolandyrmak ulgamynyň işiniň kämilleşdirilmegine baglydyr.

Kärhananyň işgärleri bilen işleşmekde iň peýdaly netijeleri gazanmak üçin innowasion dolandyryş usullaryny ulanmak zerurdyr. Häzirki döwürde kärhanany dolandyrmagyň köp usullary bar.

Kärhanada innowasion dolandyryş ulgamynyň ösüşi dolandyryşyň netijeliliginiň iň möhüm görkezijileriniň biridir. Şol sebapli kärhananyň işgärlerini innowasion usul arkaly taýýarlamak oňyn netijeleri berer.

Kärhanalar üçin işgärleri taýýarlamagyň innowasion usullary hökmünde aşakdaky usullar ulanylýar:

Şkillendiriş usuly. Bu usulda okuwda işgärlere taslama we taslama däl görnüşlerde okadylyp bilner. Okatmagyň taslama görnüşi: wideo, film, animasiýa hem-de okatmagyň taslama däl görnüşi: obýektler, tagtalar, suratlar degişlidir.

Simulýasiýa usuly. Bu usul kärhanada bolup biljek meseleleri hakykata meňzeş ýagdaýda, ýaşayyş şertlerine ýakyn görnüşde türgenleşmekden ybaratdyr.

Mysal usuly. Kärhanada işgärleri dolandyrmakda oň ýüze çykan anyk meseleleri seljermek we dogry netijä gelmek başarnygyny kämilleşdirmegi ýola goýmak.

Okuw usuly. Nazaryýeti ulanyp, amaly meseleleri gysga wagtda çözmekligiň tehnologiýasyny işläp düzmek we kämilleşdirmek.

Seminar usuly. Öňdebaryjy ugurdaş kärhanalaryň işgärlerini dolandyrmakda tejribeli hünärmenleriň gatnaşmagynda yzygiderli pikir alyşmagy gurnamak.

Kärhananyň innowasion işiniň birnäçe ýörelgeleri aşakdakylardyr:

Kärhananyň işgärlerine kärhananyň ähli bölümlerinde dolandyryş innowasiýalarynyň zerurlygyny ýüze çykarmak.

Kärhanalardaky ýüze çykýan meseleleri çözmegiň amatly usullaryny tapmak. İşgärleri ýüze çykýan meseleleri standart däl usullar bilen çözmäge yzygiderli höweslendirmek. Meseläni çözmegiň: adaty usullary - döredijilik pikirlerini ýa-da synagdan geçen usullary ulanmak bilen ähli alternatiw usullaryny seljermek.

Kärhanalaryň öz çäginde ýitgisiz, pes töwegelçilikli innowasiýalary ornaşdyrmak boýunça synag geçirip boljak şertleri döretmek.

Kärhanalarda işgärleri dolandyrmagyň innowasion usullary aşakdakylardan ybaratdyr:

Innowasion işgärleriň marketingi – bu ugur kärhananyň işgärler pudagynda ýokary hünärli potensialy döretmegi maksat edinýär;

Innowasion tehnologik işgärleri dolandyrmak – täze tehnologiýalary ulanmak bilen baglanyşykly işgärler bilen işlemegiň täze usullaryny öwrenmeklige gönükdirilen;

Innowasion bilim dolandyrylyşy – bilim prosesinde hünärmenleri taýýarlamak ugrundaky täzeliklere esaslandyrylan. İşgärleri dolandyrmak pudagynda innowasiýalaryň uzak möhletleýin gönükdirilen iki şerti bar: innowasiýa-adaty dolandyrylyşa garşy çykýan ýörelgelere esaslanýar; köp sanly usullary we amallary goşmak bilen innowasiýalaryň yzygiderli bolmagydyr.

Kärhanalarda işgärleri dolandyrmagyň innowasion usullary kärhananyň netijeli işlemegini üpjün edýär. Innowasiýa syýasatyny işgärler bölümünde iş ýüzünde durmuşa geçirmek üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmek häzirki wagtda zerur çözülmeli meseleleriň biridir.

Davud Esenov
(*Turkmenistan*)

BASELINE OF INNOVATIVE METHODS OF HR MANAGEMENT IN ENTERPRISES

The research paper covers the issues related to introducing innovative methods of HR management in enterprises. The main purpose of the paper is to introduce an innovative method of HR management at enterprises in Turkmenistan.

All innovative methods used in HR management are often initiated by the heads of the HR department. Given the important role of employees in human

resources management, it is necessary to take into account all their features, since the approval of innovations directly depends on the employees of the enterprise. The envisaged innovation clearly proves that effective HR management plays a key role in enterprise management.

In the research paper, the concept of innovation activity is considered in a broad sense, and the possibilities of its use in HR management are presented. The paper substantiates the need to use innovative technologies in HR management. Competent HR management will contribute to the effective organization of all work at the enterprise and the establishment of close communication between departments.

Давуд Эсенов
(Туркменистан)

ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

В данной работе рассматриваются вопросы внедрения инновационных методов управления персоналом на предприятиях. Основная цель работы – внедрение инновационного метода управления персоналом на предприятиях Туркменистана.

Все используемые в управлении персоналом инновационные методы зачастую иницируются руководителями отдела кадров. Учитывая важную роль сотрудников в управлении персоналом, необходимо принимать во внимание все их особенности, поскольку одобрение инноваций напрямую зависит от сотрудников предприятия. Предусмотренная инновация наглядно доказывает, что эффективное управление персоналом играет ключевую роль в управлении предприятием.

В работе понятие инновационной деятельности рассматривается в широком смысле, приводятся возможности её использования в управлении персоналом. В статье обосновывается необходимость использования инновационных технологий в управлении персоналом. Грамотное управление персоналом будет способствовать эффективной организации всей работы на предприятии и налаживанию тесной связи между отделами.

TÜRKMENISTANDA KIÇI WE ORTA TELEKEÇİLIGE GOLDAW BERMEK ULGAMYNÝŇ HÄZIRKI ZAMAN TEJRIBESI

Türkmenistanda kiçi we orta telekeçilige goldaw bermek döwlet syýasatynyň möhüm ugurlarynyň hatarynda kesgitlenildi. Kiçi we orta telekeçiligi işjeň ösdürmek, amatly işewürlük gurşawyny döretmek “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynyň” esasy maksatlarynyň hatarynda beýan edildi. “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda” bazar ykdysadyýetini, kiçi we orta telekeçiligi işjeň ösdürmek, işewürlük gurşawyny kämilleşdirmek esasy maksatlaryň biri hökmünde ykrar edilýär.

Türkmenistanyň Prezidenti tarapyndan kabul edilen çözgütleriň esasynda ýurduň jemi içerki önümünde (ýangyç-energetika toplumyny goşmazdan) döwlete dahylsyz bölegiň paýy eýýäm 70,6%-e deň boldy. 2023-nji ýylda ýurdumyzyň bölek satuw dolanyşynyň 70,2 %-i hususy telekeçileriň hasabyna amala aşyryldy.

Diňe 2023-nji ýylyň dowamynda ýurdumyz boýunça ýuridik şahslaryň 1308 birligi döwlet tarapyndan bellige alyndy. Bellige alnan ýuridik 12,2%-i döwlet eýeçiligine, 86,3%-i hususy eýeçiligiň kärhanalaryndan ybarat boldy.

Hususy telekeçilikde iş bilen meşgullygyň derejesi hem ýurdumyz boýunça durnukly ösýär. Bu görkeziji 2020-nji ýylda hususy telekeçilik ýaýrawynda iş bilen meşgullanýanlaryň sanynyň 30,8% deň bolan bolsa, 2023-nji ýylda 32%-e çenli ýokarlanyndy. Hususy telekeçilik ýaýrawynda iş bilen meşgullanýanlaryň gender düzüminde üýtgeşmeleriň bolup geçýändigini aýratyn bellegenip geçilmäge mynasypdyr.

Türkmenistanda ykdysady gatnaşyklary hukuk taýdan kadalaşdyrmagyň binýady bolup, Türkmenistanyň Esasy Kanuny – Türkmenistanyň Konstitusiyasy çykyş edýär. Türkmenistanyň Konstitusiyasynda Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň bazar gatnaşyklary ýörelgelerine esaslanýandygy beýan edilýär.

“Kiçi we orta telekeçiligi döwlet tarapyndan goldamak hakyndaky” Türkmenistanyň Kanunynda kiçi we orta telekeçiligiň subýektlerini döwlet tarapyndan goldamagyň netijeli guralyny döretmek hem-de telekeçiligi ösdürmegiň höweslendirilmegi, täze iş orunlarynyň döredilmegi, ýurdumyzyň haryt öndürijileriniň bäsdeşlige ukyplylygynyň ýokarlandyrylmagy we ýurduň durmuş-ykdysady ösüşinde olaryň mümkinçilikleriniň doly möçberde ulanylmagy üçin amatly maliýe, maýa goýum, maddy-tehniki we beýleki şertleri döretmek boýunça

ýerine ýetirilmeli wezipeler hem-de bu ugurda döwlet syýasatynyň hukuk esaslary özüniň beýanyňy tapdy.

Ýurdumyzda telekeçilige döwlet tarapyndan berilýän goldawy yzygiderli häsiýetde alyp barmak üçin Türkmenistanyň Prezidentiniň 2010-njy ýylyň fewral aýynda kabul eden karary bilen, Türkmenistanda kiçi we orta telekeçiligi goldamak boýunça döwlet topary döredildi. Bu toparyň döredilmeginiň baş maksady, ýurdumyzyň telekeçilik düzümleri bilen döwlet edaralarynyň arasyndaky gatnaşyklary utgaşdyrmakdan ybarat bolup durýar.

Şeýlelikde, ýurdumyzda telekeçilik işiniň ähli ugurlaryny gurşap alýan döwletiň goldaw bermek ulgamynyň hereket edýändigini görmek bolýar. 2024-nji ýylyň 24-nji sentýabrynda türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň mejlisindäki çykyşynda “... kiçi we orta telekeçiligi goldamagyň Milli maksatnamasynyň kabul edilmegini, şeýlelikde, ýurdumyzy ýokary depginde ösdürmegiň täze tapgyryna badalga berilmegini möhüm wezipeleriň biri hasap edýärin” diýip, belledi. Bu bolsa, ýurdumyzda kiçi we orta telekeçilige goldaw bermek işlerini utgaşykly amala aşyrmaklyga mümkinçilik berer.

Nuryagdy Aynazarov, Mahym Gulgeldiyeva
(*Türkmenistan*)

MODERN EXPERIENCE OF THE SUPPORT SYSTEM FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN TURKMENISTAN

This article highlights the role of small and medium-sized businesses in the economic development of the country. The prerequisites for the development of small and medium-sized businesses in the country, the need for state support for this sector, and the state of small and medium-sized businesses in Turkmenistan are considered.

Нурягды Айназаров, Махым Гургельдыева
(*Туркменистан*)

СОВРЕМЕННЫЙ ОПЫТ СИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В статье освещается роль малого и среднего бизнеса в экономическом развитии страны. Рассмотрены предпосылки для развития малого и среднего

препринимательства в стране, необходимость государственной поддержки данного сектора, состояние малого и среднего бизнеса в Туркменистане.

Resul Garajaýew
(*Türkmenistan*)

MARKETINGIŇ DOKMA KÄRHANASYNYŇ YKDYSADY NETIJELILIGINE TÄSIRI

Senagat kärhanalary ykdysadyýetiň önümçilik potensialyny esasy emele getiriji bolup çykyş edýärler. Dolandyryşyň häzirki zaman taglymaty nukdaýnazaryndan kärhana önümçilik, maliýe, işgärler düzümi, dolandyryş ulgamy, ylmy-barlag we tejribe-konstruktorçylyk işleri hem-de marketing bölümleri ýaly düzüm birliklerinden ybarat bolan açyk ulgam hökmünde kabul edilýär. Şunuň bilen birlikde, häzirki zaman şertlerinde marketing kärhananyň işinde aýratyn ähmiýete eýe bolmak bilen, harytlary we hyzmatlary bazarda ilerletmegiň ulgamy hökmünde ykrar edilip, önümçilik kärhanasyny dolandyrmaga çuňňur ornaşdyrylan ykdysady gurallaryň biridir.

Bazar ykdysadyýeti şertlerinde kärhanalaryň köpdürli guramaçylyk-hukuk görnüşiniň hereket edýändigini we olaryň işiniň döwrebaplygyny hem-de netijeliligini üpjün etmegiň ileri tutulýan ugurlarynyň biri hökmünde, marketing gullugynyň döredilmegi çykyş edýär. Ykdysatçy alymlar we bilermenler kärhananyň işiniň ykdysady netijeliligini ýokarlandyrmagyň birnäçe ýollaryny beýan edýän hem bolsalar, olaryň iň esaslarynyň biri hökmünde marketing kabul edilýär. Sebäbi, marketologlar, ýagny bazary öwrenijiler kärhananyň netijeliligini ýokarlandyrmagyň ýollaryny görkezmek bilen, kärhananyň girdejililiginiň artmagyna hem ýardam berýärler.

Marketing senagat önümçiligi kärhanasynda bäsdeşlige ukyply harytlary we hyzmatlary döredýän, olary işläp taýýarlaýan, sarp edijileriň isleglerini kanagatlandyran we islenilýän girdejini almaga ýardam berýän işiň görnüşi bolup durýar. Marketing harytlary we hyzmatlary öndürmeýär we kärhananyň önümçilik wezipelerini ýerine ýetirmeýär. Ol kärhananyň ähli düzüm birlikleriniň we olaryň her bir işgäriniň ygtyýarlyklaryna laýyklykda, olary bazar babatynda zerur bolan maglumatlar bilen üpjün edýär, şeýle hem, kärhananyň işiniň saýlanylyp alnan strategiýa laýyklykda amala aşyrmagy utgaşdyrmaga kömek edýär.

Türkmenistanda marketingiň milli ykdysadyýetiň ösmegine ýetirýän täsiri babatyndaky ilkinji ylmy garaýyşlar we iş ýüzündäki hereketler 2010-njy ýyla degişlidir. Hususan-da, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň akademigi,

lukmançylyk we ykdysady ylymlaryň doktory Gurbanguly Berdimuhamedow “... öndürilýän önümleriň möçberi we gurluşy baradaky mesele firmalaryň çäklerinde marketing barlaglaryň, şeýle hem YTÖ-niň ileri tutulýan ugurlarynyň seljermesi, makro derejä jemgyýetçilik isleginiň ösüşiniň çaklamasy esasynda çözülýär. Bazaryň çaklamasy öz wagtynda könelişen harytlaryň çykarylyşyny kemeltmäge we önümleriň görnüşi boýunça hil taýdan täze nusgalaryny çykarmaga geçmäge mümkinçilik berýär. Önümçiligi dolandyrmagyň marketing ulgamy heniz önümi öndürmäge başlamazdan öň, şu önümleriň esasy agramyny öndürýän kompaniýalara jemgyýetiň zerur bolan çykdaýylaryna laýyklykda özbaşdak çykdaýylary çykarmaga mümkinçilik berýär” diýip, belledi.

Marketing gullugynyň işiniň döwrebap we netijeli ýola goýulmagy bolsa, dokma kärhanasyna diňe bir girdejili işlemegi kepillendirmek bilen çäklenmän, eýsem, onuň içerki we daşarky bazarlarda bäsdeşlige ukyplylygynyň artmagyna hem oňyn täsir edýär. Marketing gullugynyň işini döwrebap dolandyrmak üçin dokma kärhanasynyň ähli mümkinçiliklerini, şol sanda, gizlin mümkinçiliklerini hem düýpli seljermegi, kesgitlenen maksatlara ýetmek üçin tagallalaryň sazlaşykly utgaşdyrmagy, dokma kärhanasynyň ykdysady görkezijilerinden ugur alyp, olary kämilleşdirmek maksady bilen görkezijiler ulgamyny işläp taýýarlamagy we kabul etmegi, marketing maksatlaryňy we olara ýetmegiň ýollaryny özbaşdak işläp taýýarlamagy, şeýle hem, kärhanany bazarda bolup biljek üýtgeşmelere taýýar, etmegi hem-de marketing strategiýasynyň ýerine ýetirilişine gözegçilik etmegi zerur bolan halatynda oňa gerekli düzedişleri we üýtgetmeleri girizmegi başarmagy zerurdyr.

Resul Garajayev
(*Turkmenistan*)

IMPACT OF MARKETING ON THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE TEXTILE INDUSTRY

In a market economy, the establishment of a marketing service is one of the priority areas for the operation of various organizational and legal forms, performance up-to-datedness and efficiency of enterprises. Although scientists and experts in the field of economics describe several ways to increase the economic efficiency of an enterprise, marketing is taken as one of the most important factors in this area. This is due to the fact that marketers, that is, market researchers, by showing ways to improve the efficiency of an enterprise, also contribute to increasing the profitability of the enterprise.

Marketing is an activity that contributes to the development and production of competitive goods and services at an industrial enterprise, meeting consumer demand and obtaining the desired profit. Marketing is not involved in the production of goods and services, and it also does not perform the production functions of the enterprise. It provides all structural divisions of the enterprise and each of their employees with the necessary information about the market, according to their authority, and helps coordinate the work of the enterprise in accordance with the chosen strategy.

Ресул Гараджаев
(Туркменистан)

ВЛИЯНИЕ МАРКЕТИНГА НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В условиях рыночной экономики создание службы маркетинга является одним из приоритетных направлений обеспечения различных организационно-правовых форм, современности и эффективности деятельности предприятий. Хотя ученые и эксперты в области экономики описывают несколько способов повышения экономической эффективности работы предприятия, маркетинг принимается как один из важнейших факторов в этом направлении. Это связано с тем, что маркетологи, то есть исследователи рынка, показывая пути повышения эффективности работы предприятия, также способствуют повышению рентабельности предприятия.

Маркетинг представляет собой вид деятельности, который способствует разработке и производству конкурентоспособных товаров и услуг на промышленном предприятии, удовлетворению спроса потребителей и получению желаемой прибыли. Маркетинг не задействован в производстве товаров и услуг, а также не выполняет производственные функции предприятия. Он обеспечивает все структурные подразделения предприятия и каждого их работника необходимой информацией о рынке согласно их полномочиям, а также помогает координировать работу предприятия в соответствии с выбранной стратегией.

TÜRKMENISTANDA ZÄHMET BAZARYNY DÜZGÜNLEŞDIRMEKDE BILIM ULGAMYNÝŇ TUTÝAN ORNY

Her bir döwlet zähmet bazarynda amala aşyrylýan syýasatyň ýerine düşmegine, netijeli bolmagyna uly gyzyklanma bildirýär. Bazar ykdysadyýeti şertlerinde alnyp barylýan döwlet düzgünleşdirmesi, esasan, ylyma-bilime daýanýar. Ol özüniň asyl manysy boýunça kanun çykaryjylyk, ýerine ýetirijilik we gözegçilik häsiýetli umumy çäreleriň bitewi ulgamy bolmak bilen, ýurtda emele gelen durmuş-ykdysady ulgamyň durnukly bolmagyny hem-de üýtgäp durýan daşarky ýagdaýlara we şertlere çäýe uýgunlaşmagyny gazanmak maksady bilen, bu ugurda ygtyýarlylandyrylan döwlet edaralary we jemgyýetçilik guramalary tarapyndan durmuşa geçirilýär. Zähmet giňişliginde ýüze çykýan oňaýsyz hadysalaryň önüni almak, zähmet bazaryndaky dartgynlylygy gowşatmak wezipeleriniň üstünlikli durmuşa geçirilmegi degişli düzümlerden bazary düzgünleşdirmek çäreleriniň giň toplumynyň bellenilmegini we netijeli amala aşyrylmagyny talap edýär.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe zähmet bazaryny guramak bilen baglylykda döwlet ykdysady syýasatynyň giň ýaýrawly, bitewi ulgamy hereket edýär, ol, öz nobatynda, şu iki möhüm wezipä gönükdirilýär:

1) ilatyň zähmete ukyply işsiz bölegi üçin gaýtadan hünär öwrediş okuwlaryny guramak, olara täze kärleri öwretmek arkaly, ilatyň zähmet bilen meşgullygyny oýlanyşykly we netijeli esasyda ýola goýmak;

2) ilata gaýtadan hünär öwretmek işleri, adamlaryň durmuş goraglylygynyň üpjün edilmegi işsizligiň wagt dowamlylygyny köp derejede gysgaldýar.

Häzirki wagtda ýurdumyzda bilim ulgamyny kämilleşdirmekde bimöçber işler amala aşyrylýar. Döwletimiziň ilatyň iş bilen üpjünçiligini ýokarlandyrmak boýunça zähmet bazarynda alyp barýan syýasaty şu aşakdakylary göz önünde tutýar:

– raýatlaryň ählisine, olaryň milletine, jynsyna, ýaşyna, jemgyýetde tutýan ornuna, syýasy garaýyşlaryna we dine bolan gatnaşygyna garamazdan, deň derejede, özünde bar bolan zähmet çekmek we hünärini erkin saýlamak hukugyny amala aşyrmakda deň mümkinçilikleriň üpjün edilmegi;

– raýatlaryň hereket edýän kanunçylygyň çäklerinde alyp barýan zähmet we telekeçilik başlangyçlaryny goldamak, olaryň öndürilijilikli we döredijilikli ýokary önjeýli zähmete bolan ukyp-başarnyklarynyň ösdürilmegine ýardam bermek;

– meýletin zähmet çekmek, hünäri we käri, işiň görnüşini erkin saýlamakda raýatlarda bar bolan hukuklara hormat goýmak;

– raýatlaryň iş üpjünçiligini kepillendirmek, olaryň iş orunlary bilen üpjün edilmegine ýardam berýän ýörite çäreleri guramak we amala aşyrmak, iş tapmaýan adamlary zähmete ugrukdyrmak;

– zähmet üpjünçiligi ulgamynda alnyp barylýan işleri durmuş-ykdysady syýasatyň beýleki binýatlaýyn ugurlary bilen ýakyndan utgaşdyrmak;

– täze iş ýerlerini, aýratyn hem durmuş goragyna mätäçlik çekýän we iş tapmakda kynçylyklara sezewar bolýan raýatlar üçin goşmaça iş orunlaryny döredýän iş berijiler üçin dürli höweslendirmeleri göz önünde tutmak;

– Türkmenistanyň ugurdaş döwlet edaralarynyň, kärdeşler arkalaşyklarynyň, düzümleriniň, guramalarynyň, telekeçiler birleşmesiniň oňyn tagallalaryny ilatyň zähmet üpjünçiligi bilen bagly çäreleri işläp taýýarlamak, durmuşa geçirmek we yzygiderli gözegçilikde saklamak maksatlaryna birleşdirmek we gönükdirmek;

– ilatyň zähmet üpjünçiligi bilen bagly meselelerde halkara hyzmatdaşlygynyň oňyn netijelerini we gymmatly halkara tejribesini netijeli peýdalanmak.

Ýokarda beýan edilenlerden belli bolşy ýaly, zähmet bazarynda orun alýan ýagdaýlary we hadysalary döwlet tarapyndan ýurtda hereket edýän kanunçylyga laýyklykda düzgünleşdirmek işi ilatyň zähmet üpjünçiligini, mümkin boldugyça, doly gazanmak hem-de işsizligi aradan aýyrmak maksadyna gönükdirilendir.

Pirmuhammet Ekeyev, Perman Yanabayev
(*Turkmenistan*)

ROLE OF EDUCATION SYSTEM IN REGULATING THE LABOR MARKET IN TURKMENISTAN

Every state is keenly interested in the implementation and effectiveness of the policy pursued in the labor market. State regulation in the conditions of market economy relies mainly on science and knowledge. In its essence it represents a unified system of general measures of legislative, executive and control character and is carried out by authorized state bodies and public organizations in this sphere in order to achieve stability of the socio-economic system established in the country and its flexible adaptation to changing external situations and conditions. Successful implementation of tasks to prevent adverse phenomena in the labor sphere and relieve tension in the labor market requires the relevant structures to identify and effectively implement a wide range of market regulation measures.

РОЛЬ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕГУЛИРОВАНИИ РЫНКА ТРУДА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Каждое государство остро заинтересовано в реализации и эффективности политики, проводимой на рынке труда. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики опирается в основном на науку и знания. По своей сути оно представляет собой единую систему общих мер законодательного, исполнительного и контрольного характера и осуществляется уполномоченными на то государственными органами и общественными организациями в данной сфере в целях достижения стабильности сформировавшейся в стране социально-экономической системы и ее гибкой адаптации к изменяющимся внешним ситуациям и условиям. Успешная реализация задач по предотвращению неблагоприятных явлений в сфере труда и снятию напряженности на рынке труда требует от соответствующих структур определения и эффективной реализации широкого спектра мер регулирования рынка.

Gurbanguly Şükürow, Sapargül Çopanowa
(Türkmenistan)

YKDYSADY PUDAGYŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI MODELLEŞDIRMEGIŇ KÄBIR MESELELERI

Çykyşda $U(U_1, U_2, U_3) = U_1^{\alpha_1} \cdot U_2^{\alpha_2} \cdot U_3^{\alpha_3}$ görnüşli funksiýanyň kömegi bilen beýan edilýän ykdysady pudagyň durnukly ösüşini onuň ykdysady, sosial we ekologik düzüjileri boýunça çäýelik koeffisiýentleriniň wektorynyň $(C_{x_1}, C_{x_2}, C_{x_3}) = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$ kömegi bilen seljermeginiň mümkinçiliklerine seredilýär.

[1] işde bu funksiýanyň kömegi bilen beýan edilýän islendik prosesi seljermekde hil taýdan täze integral görkeziji teklip edilýär:

$$\frac{\Delta U}{U} \Big|_{U_i=U_i^0} \approx \left(\frac{\Delta U_1}{U_1^0} C_{U_1} + \frac{\Delta U_2}{U_2^0} C_{U_2} + \frac{\Delta U_3}{U_3^0} C_{U_3} \right). \quad (1)$$

(1) formula ykdysady pudagyň durnukly ösüşiniň otnositel ösüşiniň onuň düzüjileriniň otnositel ösüşi bilen baglanyşdyrýar. Şol sebäpli onuň kömegi bilen ykdysady pudagyň durnukly ösüşiniň dürli ýagdaýlaryny beýan edip, seljerip

bolar. Bu takmyny deňlik ykdysady pudagyň ykdysady, sosial we ekologik düzüjilerleriniň görkezijiniň çäýelik koeffisiýentleriniň wektorynyň ($\zeta_{U_1}, \zeta_{U_2}, \zeta_{U_3}$) onuň düzüjilerine görä oňnositel artyşynyň kadalaşdyryjy wektory bolup hyzmat edýändigini görkezýär. Eger ösüşiň käbir döwründe durnukly ösüşiň düzüjileriniň birinden galany hemişelik bolsa, onda (1) formula çäýelik koeffisiýentiniň adaty formulasyna öwrülýär. Meselem, $U_2 = const, U_3 = const$ bolsa, onda formula

$$\frac{\Delta U}{(U)} \Big|_{U_i=U_i^0} \approx \frac{\Delta U_1}{U_1^0} \zeta_{U_1} \quad \text{ýa-da} \quad \zeta_{U_1} = \frac{\Delta U}{(U)} \Big|_{U_i=U_i^0} / \frac{\Delta U_1}{U_1^0} \quad \text{görnüşe eýe bolar. Şeýle hem}$$

hem, (1) formulanyň kömegi bilen oňnositel ösüşiň durnuklaşma şertini pudagyň durnukly ösüşiň esasy şerti hökmünde kabul edip bolar:

$$\frac{\Delta U}{(U)} \Big|_{U_i=U_i^0} = const > 0 \leftrightarrow \left(\frac{\Delta U_1}{U_1^0} \zeta_{U_1} + \frac{\Delta U_2}{U_2^0} \zeta_{U_2} + \frac{\Delta U_3}{U_3^0} \zeta_{U_3} \right) = const > 0 \quad (2)$$

(2) şertiň ýerine ýetmegi, ykdysady pudagyň durnukly ösüşiň onuň düzüjileriniň oňnositel ösüşi bilen baglydygyny kesgitleýär. Şeýle hem, pudagyň durnukly ösüşiň durnuklaşyp, onuň düzüjileri bilen deňagramlaşmagynyň şertini kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Şol sebäpli, (2) şerti pudagyň durnukly ösüşiň durnuklaşma şerti hökmünde kabul edilip bilner.

Şükürow G.A. Pudagyň maliýe-ykdysady ösüşiň integral görkeziji arkaly seljermeginiň käbir meseleleri. //“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym, tehnika we innowasion tehnologiýalar” atly halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beýany. 2024ý. sah. 623-625.

Gurbanguly Shukurov, Sapargul Chohanova
(Turkmenistan)

SOME ISSUES OF MODELING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AN ECONOMIC SECTOR

The article considers the possibilities of analyzing the Sustainable Development of an economic sector described by a function of the form $U(U_1, U_2, U_3) = U_1^{\alpha_1} \cdot U_2^{\alpha_2} \cdot U_3^{\alpha_3}$ [using the vector of elasticity coefficients $(\zeta_{x_1}, \zeta_{x_2}, \zeta_{x_3}) = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$ for its economic, social and environmental components.

The paper proposes a formula that determines that the Sustainable Development of an economic sector is associated with the relative development of its components. The formula allows us to determine the conditions under which the sustainable development of an industry can be stabilized and balanced with its components.

This condition can be considered a prerequisite for the Sustainable Development of the industry.

Курбанкули Шукуров, Сапаргуль Чопанова
(Туркменистан)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматриваются возможности анализа устойчивого развития отрасли экономики, описываемого функцией вида $U(U_1, U_2, U_3) = U_1^{\alpha_1} \cdot U_2^{\alpha_2} \cdot U_3^{\alpha_3}$ с использованием вектора коэффициентов эластичности $(C_{x_1}, C_{x_2}, C_{x_3}) = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$ по его экономической, социальной и экологической составляющим.

В работе предлагается формула, определяющая, что устойчивое развитие сектора экономики связано с относительным развитием его компонентов. Формула позволяет определить условия, при которых устойчивое развитие отрасли может быть стабилизировано и сбалансировано с ее составляющими. Это условие можно считать предпосылкой устойчивого развития отрасли.

Babamyrat Taganow, Aýna Bekiýewa
(Türkmenistan)

YKDYSADYÝETIŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI WE DIWERSIFIKASIÝALAŞDYRYLMAGYNY ÜPJÜN ETMEKDE ADAM MAÝASYNYŇ ÄHMIÝETI

Uzak möhletleýin döwürde islendik ýurduň durnukly ösüşiniň üpjün edilmegi we ykdysadyýetiniň diwersifikasiýalaşdyrylmagy, esasan, önümçilik serişdelerine, olaryň döwrebaplaşdyrylmagyna, abatlanylmagyna şeýle hem ylmy-barlag we ylmy-tejribe işlerine goýberilýän maýa goýumlarynyň derejesine bagly bolup durýar. Şol bir wagtyň özünde bellenip geçilen maksatlara ýetmekde adam maýasyna, ýagny ilatyň bilimine, saglygy goraýşyna we adamlaryň ýaşaýuş-durmuş şertleriniň gowulandyrylmagyna goýberilýän maýa goýumlaryň hem özüniň oňyn täsirini ýetirýändigini belläp geçmek zerurdyr.

Ýurduň ykdysadyýetini hil taýdan özgertmek, onuň bäsdeşlige ukyplylygyny üpjün etmek hem-de uzak döwür aralygynda durnukly ykdysady ösüşini gazanmak üçin maýa goýumlar zerurdyr. Häzirki döwürde binýadynda şahsyýetiň mümkinçilikleri

ýatan ykdysadyýeti gurmak wajyp wezipeleriň hatarynda orta çykdy. Şahsyýetiň bu mümkinçilikleri bolsa, öz gezeginde bilimiň elýeterlilikinden we hilinden, saglygy goraýşyň, maglumat we aragatnaşyk ulgamlarynyň ösüş derejesinden şeýle hem ylymda we medeniýetde ýetilen sepgitlerden gelip çykýar. Bularyň hemmesi umumylykda adam maýasyny emele getirýär.

Adam maýasyny ösdürmek, raýatlaryň ýaşayş-durmuş derejesini, durmuş goraglylygyny we iş üpjünçiligini mundan beýläk-de ýokarlandyrmak “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynyň” esasy maksatlarynyň biri bolup durýar.

Adam maýasy – adamyň we umumy jemgyýetiň köp görnüşli islegini kanagatlandyrmak üçin peýdalanylýan bilimiň, başarnygyň, ukyplaryň jemi. Bu söz düzümini amerikan ykdysatçysy J. Minser ilkinji gezek 1958-nji ýylda ulanýar.

“Adam maýasy” adalgasy ilkinji bolup amerikan ykdysatçysy Teodor Şultsýň (1979-njy ýylda Nobel baýragynyň eýesi) işlerinde ýüze çykýar. Onuň yzyny eýeren bolsa – Geri Bekker bu pikiri 1965-nji ýyldan başlap özürttdi. Ol adam maýasyna, tehniki we hünär bilimlerine maýa goýumlaryň täsirçiligini esaslandyrdy. Geri Bekker öz nazaryýeti üçin 1992-nji ýylda ykdysadyýet boýunça Nobel baýragyna mynasyp boldy. Olar adam maýasy maýa gomagyň ýokary ykdysady netijäni berýändigini görkezdiler.

“Adam maýasynyň” ykdysady derejesi ýuwaş-ýuwaşdan emele gelýär. Ilkibaşda adam maýasyna diňe adamyň zähmete bolan ukybyny ýokarlandyryňan – bilime we tejribe başarnygyna goýlan jemi maýa goýum diýip düşünilýär. Şoňra bu düşünje has giňelýär. Bütindünýä bankynyň maglumatlaryna laýyklykda, bu düşünjä sarp ediş çykdaýlary hem goşulýar – maşgalanyň iýmite, egin-eşiğe, ýaşayş jaý, bilim, saglygy goraýş, medeniýet çykdaýlary, şeýle-de döwletiň bu maksatlar üçin harajatlary.

Düşünjesiniň we ykdysady derejesiniň ösmegi we çylşyrymlaşmagy bilen “adam maýasy” we onuň düzümi çylşyrymlaşdy.

Adam maýasy – innowasion ykdysadyýeti we ykdysady düşüňjäni emele getirmekde we ösdürmekde esasy faktordyr. Adam maýasynyň görnüşleri: şahsy (Indiwiidual) adam maýasy, şereketiň adam maýasy, milli adam maýasy.

Adam maýasyna gysgaça düşünje berlende oňa aň, saglyk, bilim, ýokary hilli we öndürijilikli zähmet we ýaşayşyň hili, ýokary hünär başarnygy, maglumat hyzmaty, raýatlaryň kanuna gulakasyjylygy we beýlekiler degişlidir.

Fiziki kapital, maliýe kapital, tebigy kapital, intellektual kapital we adam kapitally, şeýle-de kapitallyň beýleki görnüşleri tapawutlandyrylýar. Milli baýlyk fiziki, adam, maliýe we tebigy kapitally öz içine alýar.

Adam kapitaly, ilkinji nobatda, ýaşaýşyň derejesini we hilini ýokarlandyrmaga, intellektual işe maýa goýmagyň hasabyna emele gelýär. Şol sanda – terbiýe bermäge, bilime, saglyga, ylyma, telekeçilik başarnygyna we şertine, zähmetiň maglumat üpjünçiligine, zehinli adamlary emele getirmäge, raýatlaryň we işewürligiň howpsuzlygyna we ykdysady erkinlige, şeýle-de medeniýete, sungata we beýlekilere degişlidir. Adam maýasyny ösdürmekde esasy baglaýjylar bäsdeşlik, maýa goýum we innowasiýa hasaplanylýar.

Babamyrat Taganov, Ayna Bekiyeva
(*Turkmenistan*)

ROLE OF HUMAN CAPITAL IN SUPPORTING SUSTAINABLE GROWTH AND DIVERSIFICATION OF THE ECONOMY

Human capital is formed primarily through investment in intellectual labor, improvement of the living standard and quality. This includes education, health, science, business skills and conditions, information support of labor, forming talented personnel and their capacity building, security of citizens and business, economic freedom, as well as culture, art, etc. The main factors of human capital development are competition, investment and innovation.

Бабамырат Таганов, Айна Бекиева
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Человеческий капитал формируется, прежде всего, за счет инвестиций в интеллектуальный труд, повышения уровня и качества жизни. Сюда входят образование, здоровье, наука, навыки и условия ведения бизнеса, информационное обеспечение труда, формирование талантливых кадров, безопасность граждан и бизнеса, экономическая свобода, а также культура, искусство и т. д. Основными факторами развития человеческого капитала являются конкуренция, инвестиции и инновации.

ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE GRAFIKI DIZAÝNERLERI TAÝÝARLAMAKDA TÄZEÇILLIK TENDENSIÝALARY

Häzirki wagtda dizaýny ösdürmekde täze çemeleşmeler barha aýdyň görünýär. Häzirki zaman dünýäsiniň dinamikasy jemgyýetçilik durmuşynyň ähli ugurlarynda, şol sanda dizaýn işleriniň dürli ugurlarynda innowasiýa tehnologiýalarynyň döremeginiň şertlerini kesgitleýär. Innowasiýa prosesleri dizaýnerleriň hünär taýýarlygyna hem täsir edýär. Garaşsyz döredijilik görnüşi hökmünde kompýuter dizaýnyna esaslanýan ýokary hünär bilim ulgamyna täze bilim tehnologiýalarynyň ornaşdyrylmagy geljekki hünärmenleriň hünär ukyplaryny ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär we dizaýnyň aragatnaşyk esaslaryna düýpli üýtgeşmeler girizýär. Häzirki zaman we öndürijilik gurallary hökmünde maglumat kompýuter tehnologiýalary talyplary dizaýnerleriň hünär işjeňliginiň özboluşly çözgütleri, çemeleşmeleri we ugurlary bilen tanyşdyrmagyň täsirli serişdesine öwrülýär.

Grafiki dizaýn talyplary okatmagyň usuly IDEO kompaniýasynyň (D. Kelli) ösüşine esaslanýar. Bu kompaniýa, umuman, dizaýna täze, üýtgeşik görnüş hödürledi.

Dizaýn pikirlenmesini ösdürmek ulgamy, ulgamlaýyn pikirleniş hökmünde, taslama çemeleşmesiniň gurallaryny grafiki dizaýnda başarnykly we netijeli ulanmaga ukyplydyr.

Grafiki dizaýn ulgamynda dizaýn pikirleniş ulgamyny ösdürmek üçin bilim şertlerinde ulanylyşynyň aýratynlyklaryny düşündirmek bilen göz önünde tutulýan usulyýet ýörelgeleri kesgitlenildi we düzüldi:

1. Grafiki dizaýnda taslama işi üçin maksat sazlamasyny düzmek: tehniki aýratynlyklary almak ýa-da hakyky müşderiden sargyt almak; gözegçilik; synag; duýgudaşlyk ukyplaryny görkezmek.

2. Taslamadan öňki işleriň netijeliligi: geljekki dizaýn taslamasynyň analoglaryny saýlamak we derňemek; şertleri, serişdeleri saýlamak; ýetip gelýän taslama işiniň her tapgyrynyň meselelerini kesgitlemek.

3. Eskiz ideýasyny döredijilikli gözlemek: madda, eskiz ideýasynyň ösdürilişi, başlangyç eskiz, görnüşini saýlamak.

4. Geljekki taslama üçin dizaýn düşüňjesini düzmek: ylmy maglumatlara esaslanýan ideýany düzmek, taslamadan öňki ýagdaýy seljerilenden soň innowasiýa pikirlerini görkezmek.

5. Taslanan obýektiň grafiki dizaýnynda, dizaýn düşüňjesini durmuşa geçirmegiň usullaryny we serişdelerini döretmek.

6. Täze grafiki dizaýn önüminiň döredijilik dizaýny: dizaýn düşüňjesiniň täzeliginiň ölçeglerine, taslamanyň grafiki ýerine ýetirilişine laýyklykda deslapky dizaýny ösdürmek.

7. Grafiki dizaýnda innowasion dizaýn işleriniň netijeleri barada oýlanmak.

Talyplaryň arasynda dizaýn pikirleniş endiklerini ösdürmek prosesi çyzykly däl, aýlawly gurluşa eýedir. Dizaýn pikirlenmesi, esasan, gözleg prosesi bolup, gözlegiň her bir basgançagy ol ýa-da beýleki usuly ýörelgä laýyk gelýän logiki taýdan gurluşlydygyny aňladýar .

Döwrebap hünärmen, dizaýner, dürli dersleriň çatrygynda işlemek bilen birnäçe maglumatlary düzýär, täze çözümleri döredýär we sintez edýär. Bu nukdaýnazardan diňe bir innowasiýa däl, eýsem dizaýneriň innowasiýa işjeňligi hem zerurdyr. Şonuň üçin innowasiýa bilen innowasiýa işjeňligini anyk tapawutlandyrmaly:

- täze, ýagny öň belli däl;
- üýtgedilen ýa-da uýgunlaşdyrylan;
- birleşdirilen, ýagny öň bar bolan.

Şol bir wagtyň özünde, gowy dizaýnyň aňyrsynda elmydama gowy pikirini, degişli keşbiň bardygyny göz önünde tutmalydyrys. Şonuň üçin täze tehnologiýalaryň ussatlygy, global taslamalary döretmek we dizaýndaky täze tendensiýalary göz önünde tutmak, dizaýn pudagynda durnukly döp bolan bilimler bilen deňagramlaşdyrylmalydyr. Şeýlelik bilen, dizaýn pudagynda hünär biliminiň nukdaýnazaryndan ösüşiň iki ugry görünýär. Dizaýnerleriň hünär taýýarlygy prosesinde degişli kompýuter programmalarynyň innowasiýa tehnologiýalary ulgamyna goşulmagy talyplara eýýäm okuw döwründe belli bir hünär tejribesini almaga mümkinçilik berer.

Netije: Geljekki dizaýn hünärmenlerinde giňişleýin başarnyklary we häsiýetleri ösdürmek üçin adaty we häzirkî zaman innowasiýa tehnologiýalaryny ulanmak zerurdyr. Bu ýagdaýda täze hünär wezipelerine we şertlerine aňsatlyk bilen uýgunlaşyp bilýän, öz-özünü terbiýelemek we öz-özünü kämilleşdirmek esasynda özbaşdak işlemek endikleri bilen ýokary hünärli hünärmenleri ýetişdirmek ähtimallygy ýokarlanýar.

Ogulsenem Muhammetdurdyyeva, Jumageldi Amangeldiyev
(*Turkmenistan*)

INNOVATIVE TRENDS IN THE TRAINING OF GRAPHIC DESIGNERS AT UNIVERSITY

This article reveals the actual problems of innovative approaches to the training of future designers at the university. Particular attention is paid to the development of design thinking among students as the basis of their professional competence.

The authors consider such thinking as a set of methodological and ideological guidelines that allow creating new products of activity. It is noted that graphic design is now becoming more digital, three-dimensional and emotionally saturated, and this is taken into account in the training of modern designers. The researchers focus on the different understanding of innovative and innovative design activities, in connection with this they use modern techniques and technologies in the preparation of graphic designers at the university. It is very clearly understood that the creation of innovative design products in the process of real design is closely related to determining the degree of novelty of innovative processes in the educational process. Possession of new technologies, taking into account new trends in design education is balanced by stable traditional knowledge in the field of global design. Therefore, the authors convince of the need for a harmonious combination of traditional and modern innovative technologies in the field of training future designers.

Огулсенем Мухамметдурдыева, Джумагельды Амангельдыев
(Туркменистан)

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ГРАФИЧЕСКИХ ДИЗАЙНЕРОВ В ВУЗЕ

В данной статье раскрываются актуальные проблемы инновационных подходов к подготовке будущих дизайнеров в вузе. Особое внимание уделяется развитию у студентов дизайн-мышления как основы их профессиональной компетентности. Авторы рассматривают такое мышление как комплекс методологических и мировоззренческих установок, позволяющих создавать новые продукты деятельности. Отмечается то, что графический дизайн сейчас в большей степени становится цифровым, трехмерным и эмоционально насыщенным и это учитывается в подготовке современных дизайнеров. Исследователи делают акцент на различном понимании новаторской и инновационной дизайнерской деятельности, используют в связи с этим современные техники и технологии при подготовке графических дизайнеров в вузе. Очень четко понимается, что создание инновационных дизайн-продуктов в процессе реального проектирования тесно связано с определением степени новизны инновационных процессов в учебном процессе. Владение новыми технологиями, учет новых тенденций в дизайн-образовании уравнивается устойчивыми традиционными знаниями в сфере глобального дизайна. Поэтому авторы убеждают в необходимости гармоничного соединения традиционных и современных инновационных технологий в сфере подготовки будущих дизайнеров.

“ÝAŞYL” MAÝA GOÝUMLARYŇ NETIJELILIGINE BAHA BERMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY

Maýa goýum düşünjesi ilki başda latynça “investire” (geýindirmek, bezemek) sözünden gelip çykyp, bu söz soňra iňlis diline (investing) geçýär we häzirki manysyna eýe bolýar. Ýönekeý görnüşde düşündirilende, maýa goýum, haýsydyr bir gymmatlygy satyn almak, goşmaça düşewünt almak ýa-da kärhananyň işine täsir etmek maksadynda haýsydyr bir işe hususy serişdeleri (kapitaly) goýmagy aňladýar. “Ýaşyl” maýa goýumlar (iňl. Green Investments–“ýaşyl” maýa goýumlar) diýlende bolsa, ekologiýa taýdan durnukly taslamalary ýa-da kompaniýalary maliýeleşdirýän maliýe gurallaryna goýulýan goýumlar göz önünde tutulýar. Olara “ýaşyl” obligasiýalar, ýörite maksatly ESG-gaznalary (iňl. Environmental-daşky gurşaw, Social-durmuş, Governance-dolandyryş), “ýaşyl” kompaniýalaryň paýnamalary, şeýle hem alternatiw görnüşli maýa goýumlar (meselem, arassa tehnologiýalara esaslanýan startaplar ýa-da ekologiýa taýdan arassa taslamalar üçin kraudfanding) degişli edilýär.

Häzirki wagtda maýa goýum taslamalarynyň netijeliligine baha bermekde ýönekeý (statik) we çylşyrymly (dinamik) ölçegler giňden ulanylýar. Ýönekeý (statik) ölçegler çykdaýjylaryň özüni ödeme möhletini we ýönekeý girdeji derejesini öz içine alýar. Özüni ödeme möhleti diýlip, başlangyç maýa goýumy sap peýda arkaly yzyna almak üçin garaşylýan döwre düşünilýär (çykdaýjylar aýrylandan soň sap peýda alnanda). Ýönekeý girdeji ölçegi bolsa paýnamanyň girdejisine meňzeş bolup, meýilnamalaşdyryş döwründe maýa goýum çykdaýjylarynyň näçe möçberde girdeji hökmünde yzyna alynýandygyny görkezýär, şunda maýa goýujynyň çaklanylýan girdeji derejesini iň pes ýa-da ortaça girdeji derejesi bilen deňeşdirmegine esaslanyp, bu maýa goýum taslamasyny mundan beýläk-de seljermegiň maksadalaýykdygy barada netije çykarylýar. Çylşyrymly (dinamik) ölçeglere ýa-da puluň wagt boýunça bahasyny hasaplamagyň usulyna esaslanýan ölçeglere diskontirlenen ölçegler diýilýär. Dünýä tejribesinde iň köp ulanylýan diskontirlenen ölçegler şulardan ybaratdyr: “sap peýda (net value=NV)”, “sap diskontirlenen peýda (net present value=NPV)”, “içerki düşewüntlilik derejesi (internal rate of return=IRR)”.

Dünýäde durnukly ösüşiň we ekologik başlangyçlaryň ähmiýetiniň artmagy bilen, gitdigiçe has köp kompaniýalar “ýaşyl” taslamalara maýa goýmagymtylýarlar. Şol bir wagtda “ýaşyl” taslamalara maýa goýmagyň birnäçe aýratynlyklary we kynçylyklary bardyr. Olaryň iň esaslylaryna gysgaça seredip geçeliň:

– baha bermegin ýeke-täk standartlarynyň ýokdugy, ýagny “ýaşyl” taslamalar ykdysady bähbitden başga-da ekologik we durmuş bähbitlerini hem göz önünde tutýarlar, olary bolsa ölçemek kyndyr;

– uzak möhletde özüni ödeýjilik, ýagny “ýaşyl” taslamalar çalt peýda gazanmaga gönükdirilmeýär;

– daşky täsirleri hasaba almagyň çylşyrymly bolmagy, ýagny “ýaşyl” taslamalaryň hasaplanmagy örän kyn bolan oňyn täsirleri hem bolup biler;

– ýokary töwekgelçilik derejesi, ýagny “ýaşyl” taslamalarda tehnologik, kadalaşdyryş we bazar töwekgelçilikleri adaty taslamalara garanyňda has ýokarydyr;

– çaklama modelleriniň çäklidigi, ýagny “ýaşyl” taslamalarda geljegi meýilleşdirmek üçin maglumatlar çäklidir;

– maliýe gurallarynyň çäklidigi, ýagny “ýaşyl” taslamalary maliýeleşdirmeginiň mümkinçilikleriniň azlygy;

– “grinwoşing”, ýagny “ýaşyl” taslama hökmünde görkezilip, hakykatda bolsa onuň şeýle däl bolmak mümkinçiliginiň bolmagy.

– “Ýaşyl” maýa goýum taslamalaryna baha bermek, maliýe we maliýe däl görkezijileri göz önünde tutýan toplumlaýyn çemeleşmäni talap edýär. Bar bolan kynçylyklary ýeňip geçmek, daşky gurşawy goramagyň bähbitlerine baha bermek üçin ýeke-täk standartlary we usulyýetleri ösdürmek zerur, munuň üçin bolsa ýöriteleşdirilen maliýe gurallaryny döretmek hem-de işewürlük, hökümet we ylmy guramalaryň arasyndaky hyzmatdaşlygy kämilleşdirmek zerur. Kynçylyklara garamazdan, “ýaşyl” maýa goýumlary durnukly ösüşi üpjün etmekde möhüm gural bolup galýar we olaryň ähmiýeti diňe artar diýmek mümkindir.

Muhammetguly Muhammedov
(*Turkmenistan*)

FEATURES OF PERFORMANCE ASSESSMENT GREEN INVESTMENTS

With the growing importance of Sustainable Development and environmental initiatives around the world, more and more companies are looking to invest in green projects. At the same time, investing in green projects has a number of advantages and disadvantages.

Sustainable green investment projects help protect the environment, develop green technologies, reduce pollution, improve resource efficiency, and reduce greenhouse gas emissions. All of this demonstrates the importance of evaluating green investment projects.

This article discusses these features and offers recommendations for evaluating green investment projects.

Мухамметгулы Мухаммедов
(Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ “ЗЕЛЁНЫХ” ИНВЕСТИЦИЙ

С растущей важностью устойчивого развития и экологических инициатив во всем мире все больше компаний стремятся инвестировать в “зеленые” проекты. В то же время инвестирование в “зеленые” проекты имеет ряд преимуществ и недостатков.

Рациональные “зеленые” инвестиционные проекты помогают защитить окружающую среду, развивать зеленые технологии, уменьшать загрязнение окружающей среды, повышать эффективность использования ресурсов и сокращать выбросы парниковых газов. Все это показывает важность оценки “зеленых” инвестиционных проектов.

В данной статье обсуждаются эти особенности и предлагаются рекомендации по оценке проектов “зеленых” инвестиций.

Hanaly Amanow
(Türkmenistan)

SANLY YKDYSADYÝET ŞERTLERINDE ELEKTRON TÄJIRÇILIGIŇ LOGISTIKA HYZMATLARYNYŇ INNOWASION ÇÖZGÜTLERINE TÄSIRI

Häzirki döwürde dünýäde sanlaşdyrma adam durmuşynyň we işleriniň ähli ugurlarynda düýpli özgerişleri üpjün edýär. Sanly ykdysadyýet ykdysadyýetiň döwür bolan pudaklaryny özgertmeklik bilen täze bazarlaryň we ýerleriň döremegi üçin ugurlary kesgitleýär. Täze işewürlük ünlüleri esasy müşderä gönükdirmeklik bilen, müşderiniň çak edilýän islegini çözmäge, ýagny wagtynda eltip bermekden başlap, müşderiniň önümi ulanýan wagtyna görä, girdeji akymlyryna çenli ýagdaýlary göz önüne tutýandyr. Bu gün söwda ulgamynyň sanlaşdyrylmagy häzirki döwürüň alyjysynyň häsiýetiniň hem-de özüni alyp barşynyň görnüşiniň üýtgemegini göz önünde tutup, bazar alyjynyň isleglerini kanagatlandyrmak üçin elektron täjirçiligiň mümkinçiliklerinden peýdalanyň başlady. Bu bolsa, innowasion işewürligiň şertlerinde häzirki döwürüň alyjysyna aýratyn çemeleşme bilen wagtyň tygşytlamaga şert döredýär. Şonuň bilen birlikde, öndebaryjy ylym we tehnologiýanyň kömegi bilen sarp edijileriň häzirki zaman talaplaryna zerurlyklaryny kanagatlandyrmaga giň mümkinçilikleri açýar.

Biziň ýurdumyzda “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasynyň” esasynda, ykdysadyýetiň beýleki pudaklarynda bolşy ýaly, milli söwda ulgamynda hem lomaý we bölek söwda ulgamlaryny dolandyrmakda sanly tehnologiýalary ornaşdyrmaklyk üçin hukuk binýady döredildi hem-de ol kämilleşdirilýär. Türkmenistanyň “Alyjylaryň hukuklary hakynda”, “Söwda işi hakynda”, “Elektron resminamalary dolandyrmak we sanly hyzmatlar barada” Türkmenistanyň Kanunlary sanly hyzmatlary we harytlary, şol sanda kiçi we orta kärhanalary elektron söwda ulgamyna geçmekde goldaýar. Internet ulgamyny ösdürmegi hukuk taýdan düzgünleşdirmek we Türkmenistanda internet hyzmatlaryny etmek hakyndaky kanunlaryna laýyklykda, Söwda we daşary ykdysady aragatnaşyklar ministrligi tarapyndan “Harytlary aralykdan satmagyň düzgünnamasy” işlenip düzüldi we işe girizildi. Ol internet söwdasynyň işini düzgünleşdirmäge gönükdirilendir.

Elektron täjirçilik kärhanalaryň işininiň guralyşyny üýtgedip, innowasion çemeleşmäni talap edýär. Kärhanalar bir wagtda dürli ugurlar bilen netijeli işini gurnamaly bolýarlar. Sebäbi häzirki döwürde bazaryň hereketi adaty şertlerden üýtgäp, alyjylaryň islegleri çalt wagtda, hiç ýere çykman dürli harytlary satyn almaklyk mümkinçiligine gönükdürmeklikdir. Şeýlelik-de, elektron täjirçilik ulag-logistika ugrunyň kämilleşip ösmegine giň ýol açýar.

Logistika häzirki döwürde täze mana eýe bolup, haryt dolanyşygynda wajyp orny eýeleýär. Logistika üpjünçilik zynjyrynyň ägirt uly ulgamy bolmak bilen, eltip bermek we ibermek bilen baglanyşykly dürli amallary ýerine ýetirmek üçin jogapkär guramaçylykly ulgamdyr. Harytlary öndürüjiden sarp edijä çenli ýetirmek logistikanyň agramly paýyna düşýär. Şonuň esasynda hem logistikanyň iň amatly, işjeň, innowasion çözügütleriniň ugurlaryny özleşdirmeklik zerur bolup durýar. Häzirki döwre çenli logistika hyzmatlaryny gurnamagyň birnäçe derejeleri tapawutlandyrylýar: 1PL, 2PL, 3PL, 4PL, 5PL. Bu logistika hyzmatlarynyň derejeleri ýönekeý görnüşden çylşyrymly has ösen, döwrebap görnüşine çenli tapgyrlaryny başdan geçiripdir. Halkara söwda gatnaşyklarynda iň bir işjeň ulanylýan görnüşleri 3PL, 4PL hem-de 5PL. Häzirki döwürde 5PL logistika hyzmatlarynyň derejesi elektron täjirçilik üçin ykdysady netijeli innowasion çözügütleri hödürleýär. Bazar ykdysadyýeti şertlerinde kärhanalar, köplenç, dürli ýurtlarda we sebitlerde işläp, çylşyrymly üpjünçilik zynjyrlaryny döredýärler. Bu üpjünçilik zynjyrlaryny utgaşdyrmak, halkara derejesinde ulag, gümrük, ammar we beýleki paýlanyşlary dolandyrmak ukybyny talap edýär. 5PL logistika ülnüsi ýükleri daşamagyň üstaşyr ugur boýunça eksporty, şeýle eksportyň mümkinçilikleriniň giňeldilmegine şertleri döredýär. Bu logistika hyzmatlarynyň derejesi ýük gatnawlarynyň amatly şertlerini döredip, öz müşderileriniň üznüksiz haryt akymalaryny üpjün edýär. Şulardan başga-da, kompaniýalaryň haryt akymlary kadalaşdyrmak, gözegçilikde saklamak meselesini aradan aýyrýar. Sebäbi bu logistika hyzmatlarynyň derejesi satyn almakdan eltip bermäge çenli meseleleriň ählisini ýerine ýetirýär.

Biziň ýurdumyzda hem durnukly ösüşi we ilatymyzyň ýaşaýyş-durmuş derejesiniň yzygiderli ýokarlanmagyny üpjün etmek maksady bilen, eksportuň kuwwatlylygyny artdyrmaklyga, eksport edilýän önümleriň görnüşlerini diwersifikasiýalaşdyrmaga, täze innowasion ulag tehnologiýalaryň esasynda logistika amallary kämilleşdirmeklige uly üns berilýär. Bu ugurda ägirt uly mümkinçilikler bar. Bu mümkinçilikleri doly ulanmak bilen öz milli harytlarymyzy dünýä ýüzüne ýaýratmaga, hilini ýokarlandyrmaga, internet-sowda hyzmatlaryny amala aşyrmaga aýratyn ähmiýet berilýär.

Hanally Amanov
(Turkmenistan)

THE IMPACT OF E-COMMERCE ON INNOVATIVE SOLUTIONS LOGISTICS SERVICES IN THE DIGITAL ECONOMY

Today's market movement is a change in the habitual state of buyers, satisfying their desires with the opportunity to buy various goods quickly and without going anywhere. At the same time, great opportunities are being created for the development of e-commerce at a very rapid pace throughout the world.

E-commerce opens the way to the improvement and development of the transport and logistics industry. Logistics has acquired a new meaning in our time and occupies an important place in the movement of goods. Logistics, being an extensive supply chain system, is an organized system responsible for performing various operations related to delivery and shipping.

Ханалы Аманов
(Туркменистан)

ВЛИЯНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ НА ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Сегодняшнее движение рынка – это изменение привычного состояния покупателей, удовлетворить свои желания возможностью покупать различные товары быстро и никуда не выходя. При этом создаются большие возможности для развития электронной коммерции очень быстрыми темпами во всем мире.

Электронная коммерция открывает путь к совершенствованию и развитию транспортно-логистической отрасли. Логистика в наше время приобрела новое

значение и занимает важное место в товародвижении. Логистика, являясь обширной системой цепочки поставок, представляет собой организованную систему, отвечающую за выполнение различных операций, связанных с доставкой и отгрузкой.

Mülkaman Annageldiyew, Şöhratmyrat Çaryýew
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA PUL DOLANYŞYGYNÝŇ KÄMILLEŞDIRILMEGINIŇ ÄHMIÝETI WE ONUŇ ESASY UGURLARY

Gahryman Arkadagymyzyň parasatly başlangyçlary esasynda ýola goýlan we Arkadagly Gahryman Serdarymyz, hormatly Prezidentimiziň tagallalary esasynda durmuşa geçirilýän ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň köpugurlylygyny gazanmaklyga we sanlylaşdyrylmagyna tarap ugur almak bilen, geljegi uly meýilnamalary netijeli durmuşa geçirmekde iňňän uly işler amala aşyrylýar.

Türkmenistanda amala aşyrylýan bazar özgertmeleriniň we gazanylan durmuş-ykdysady netijeleriň gözbaşynda Gahryman Arkadagymyz tarapyndan esaslandyrylan döwlet kadalaşdyrylyşynyň we döwlet dolandyrylyşynyň ýörelgeleri ýatandyr.

Ýurdumyzda alnyp barylýan pul-karz syýasatynyň netijesinde milli puluň durnuklylygy üpjün edilip, nyrlaryň ýyllyk ösüş depgini bellenen çäklerde saklanýar. Häzirki zaman dünýä ykdysadyýetiniň çylşyrymly ýagdaýlaryna garamazdan, ýurdumyzyň halkara bazarlardaky eksporta ukyplylygy we ykdysady kuwwaty durnukly saklanylýar, daşary söwdasynyň düzümi kämilleşdirilýär.

Täze bazar ykdysadyýeti şertlerinde milli manadymyzyň dolanyşyga girizilmegi ykdysadyýetimiziň sazlaşykly ösmeginde, özbaşdak pul-karz syýasatyny we netijeli bank işini alyp barmakda wajyp orny eýeledi.

Türkmenistanda pul dolanyşygyny kämilleşdirmek babatynda alnyp barylýan işlere seljerme geçirmegiň başynda ýurdumyzyň pul dolanyşygynyň esasy düzýän pul toplumy, pul agregatlary ýaly düşünjeleriň manysyny aýdyňlaşdyralyň:

Pul toplumy, munuň özi döwletde, korporatiw we hususy eýeçilikde bolan harytlaryň we hyzmatlaryň dolanyşygyny üpjün edýän nagt we nagt däl satyn alyş we töleg serişdeleriniň toplumyna aýdylýar.

Pul agregatlary bolsa, biri-birinden ýerlenmek, ýagny pula çalt öwrülmeň ukuplylygy bilen tapawutlanýan pullaryň we pul serişdeleriniň görnüşleridir. Pul agregatlary pul toplumynyň düzümi görkezijisi bolup çykyş edýärler. Pul

agregatlarynyň görnüşleri her bir ýurduň öz pul-karz syýasatyna laýyklykda tapawutly bolmagynda galýar.

Türkmenistanyň pul toplumy 4 sany pul agregatlaryndan ybaratdyr:

– M_0 pul agregaty ilatdaky nagt pullary we edara görnüşli taraplaryň kassalaryndaky nagt pullaryň galyndysyny öz içine alýar;

– M_1 pul agregaty M_0 -y, talap edilýänçä goýumlary, edara görnüşli taraplaryň hasaplaşyk we gündelik hasaplaryndaky pul serişdelerini, şahsy taraplaryň täjirçilik banklardaky talap edilýänçä goýumlaryny öz içine alýar;

– M_2 pul agregaty M_1 -i, ilatyň täjirçilik banklaryndaky möhletli goýumlaryny, edara görnüşli taraplaryň möhletli goýumlaryny öz içine alýar;

– M_3 pul agregaty M_2 –ni we daşary ýurt pulundaky ähli goýumlary öz içine alýar.

Pul agregatlaryna seljerme geçirilende, olaryň aýry-aýry görnüşleriniň ösüşini häsiýetlendirmek maksady bilen, pul agregatlarynyň aratapawudyna ($M_1 - M_0$; $M_2 - M_1$; $M_3 - M_2$) seljerme geçirmek wajyp ähmiýete eýe bolýar.

Ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň häsiýetli aýratynlygynyň ýene-de biri bolup, umumy önümiň düzüminde ilatyň sarp ediş harytlarynyň möçberi bilen baglanyşyklydyr. Içerki sarp ediş bazarlarynyň haryt üpjünçiliginde importyň möçberiniň aýgytlaýjy orun tutýan ýagdaýynda, sarp ediş harytlarynyň nyrlarynyň jemleýji indeksiniň derejesine milli manadyň ýeke-täk hümmetini durnukly saklamak wajyp ähmiýete eýe bolýar.

Hormatly Prezidentimiziň milli ykdysadyýetimizi sanly ulgama geçirmek babatdaky anyk, çuňňur oýlanyşykly we ylmy taýdan esaslandyrylan strategiýasynyň durmuşa geçirilmegi, sanly bank ulgamynyň döredilmegi, diňe bir ýurdumyzyň esasy ykdysady görkezijileriniň ösüş depginlerini ep-esli ýokarlandyrmaga ýardam etmek bilen çäklenmän, eýsem, milli ykdysadyýetimizi täze derejelere çykarmaga hem mümkinçilik berýär.

Mulkaman Annageldiyev, Shohratmyrat Charyyev
(*Turkmenistan*)

IMPORTANCE OF IMPROVING MONETARY CIRCULATION IN TURKMENISTAN AND ITS MAIN DIRECTIONS

The development of the national economy, established on the basis of wise initiatives of Hero-Arkadag and implemented through the efforts of our Esteemed President, Arkadagly Hero Serdar, is being carried out with the aim of achieving the diversification and digitalization of our country's economy, and effective implementation of promising plans.

Money plays a very important role in achieving macroeconomic development in the country. Our Esteemed President Serdar Berdimuhamedov pays special attention to strengthening the exchange rate of our national manat and maintaining the stability of prices for consumer goods and services in the domestic markets of the country. Market prices are among the economic categories that directly affect the social and living conditions of the population. Stable maintenance of market prices leads to an increase in the income and purchasing power of the population. Stable maintenance of the exchange rate is due to a number of monetary and other reasons not related to money. Therefore, each country develops and implements its monetary policy, taking into account its financial and economic characteristics.

Мулькаман Аннагельдыев, Шохратмырат Чарыев
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ И ЕГО ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ

В достижении макроэкономических успехов в нашей стране весьма значительна роль денег. Уважаемый Президент Сердар Бердымухамедов уделяет особое внимание укреплению курса национальной валюты – маната, и поддержанию стабильности цен на товары и услуги, потребляемые населением на внутреннем рынке страны. Рыночные цены относятся к числу экономических категорий, оказывающих непосредственное влияние на условия жизни населения. Поддержание стабильности рыночных цен приводит к укреплению доходов населения и его покупательной способности. Стабильность курса денег обусловлена рядом денежных и неденежных причин. Поэтому каждая страна разрабатывает и реализует денежную политику с учётом собственных финансово-экономических особенностей.

Aýlar Hojanepesowa
(*Türkmenistan*)

SANLY BANK HYZMATLARYNYŇ DIWERSIFIKASIÝALAŞDYRYLMAGY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň ýolbaşçylygynda ýurdumyzda döwrüň talaplaryna laýyk gelýän sanly özgertmeler durmuşa geçirilýär. Bu ugurda ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň ähli

pudaklarynda dünýäniň öňdebaryjy tilsimatlaryna esaslanýan innowasion binýady berkitmek boýunça hem netijeli işler yzygiderli esasyda amala aşyrylýar.

Ylmy taýdan esaslandyrylan innowasion tehnologiýa daýanyp ösdürilýän ykdysadyýetde aýratyn orun bank ulgamyna degişlidir. Şonuň üçin hem, ýurdumyzda bank ulgamyny döwrebap ösdürmäge, onuň ýerine ýetirýän amallaryny diwersifikasiýalaşdyrmaga, müşderilere hödürlenýän hyzmatlary halkara derejesine ýetirmäge, bank önümçiligini sanlylaşdyrmaga, dünýäniň ösen döwletleriniň bank ulgamynyň baý tejribesini öwrenmäge we häzirki zaman bank ulgamy üçin ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamağa aýratyn üns berilýär.

Bank ulgamy ykdysadyýetiň kadaly hereketini üpjün edýän, onuň innowasion esasyda, depginli ösmegine oňyn şertleri döredýän ykdysadyýetiň aýrylmaz düzüm bölegi bolup çykyş edýär. Täjirçilik banklaryň adaty amallary pul serişdeleri goýumlara çekmekden we bu serişdeleri ykdysadyýetiň pudaklaryna we ilata karz bermekden, şeýle hem töleg-hasaplaşyk hyzmatlarynyň dürli görnüşlerini müşderilerine hödürlemekden ybaratdyr. Dünýä ykdysadyýetiniň globallaşmagy, halkara maliýe bazaryndaky bäsleşigiň barha ýitileşmegi banklar tarapyndan adaty däl amallaryň hödürlenmegine getirdi. Olara faktoring, lizing, bank kepilligi, maslahat beriş hyzmatlary ýaly banklaryň adaty işlerine degişli bolmadyk amallar degişli bolup durýar.

Maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalaryň dünýä yüzüne barha ýaýramagy bilen, köp banklar öz hyzmatlarynyň bir bölegini müşderilerine uzak aralykdan hödürlep başladylar. Bu bolsa, bank hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyryp, bu hyzmatlardan peýdalanýan müşderileriň sanyny köpelti, şeýle hem sarp edijileriň wagtyny ep-esli tygşytlamağa mümkinçilik döretti.

Häzirki wagtda ähli hyzmatlaryny müşderilere uzak aralykdan hödürleýän onlaýn-banklaryň sany günsaýyn artýar. Bu banklaryň hyzmatlaryndan peýdalanýan müşderileriň sanynyň yzygiderli artmagy, olaryň goýumlar boýunça töleýän göterimleriniň ýokary bolmagy, bank ýygymlarynyň bolsa pes bolmagy bilen baglanyşykly. Bu amatlyklar öz gezeginde onlaýn-banklaryň şahamçalarynyň ýoklugy, netijede bolsa bank işini dolandyrmak bilen bagly çykdajylaryň pes bolmagy bilen baglanyşyklydyr.

Soňky ýyllarda maliýe-tehnologik kompaniýalaryň we sanly ekoulgamlaryň banklaryň bäsdeşleri hökmünde maliýe hyzmatlaryň bazaryna aralaşmagy banklary hödürleýän sanly hyzmatlarynyň düýpgöter üýtgemegine itergi berdi. Häzirki wagtda käbir banklar öz sanly bank ekoulgamlaryny işe girizip, olaryň üsti bilen müşderilerine maliýe hyzmatlary bilen bir hatarda maliýe däl hyzmatlarynyň dürli görnüşlerini hem hödürleýärler.

Bank işiniň ähli çygrylarynda innowasiýalaryň girizilmegi hem-de ýerine ýetirilýän amallaryň adaty däldigi karz edaralaryň döwrebap ösüşiniň ähmiýetli şertidir. Bank innowasiýalaryna täze tehnologiýalar bilen birlikde işi alyp barmaklygyň täze nusgalary, bank önümleri, hyzmatlary we töleg gurallary degişli bolup durýar.

Şeýlelik bilen, innowasiýalaryň banklara ornaşdyrylmagy ykdysadyýetiň kadaly hereketine getirmek bilen, ýurduň durnukly ösüşini üpjün edýär. Bank işiniň innowasiýalara baglylygy häzirki döwürde has-da artýar, sebäbi häzirki zaman tehnologiýalaryň ulanylmagy we täze önümleriň ornaşdyrylmagy hyzmatlaryň hiliniň ýokarlanmagyna getirmek bilen, karz edaralaryň bäsdeşlige ukyplylyk derejesiniň artmagyna ýardam berýär. Watanymyzyň ykdysadyýeti dünýä bazarynyň innowasiýalaryna laýyklykda okgunly ösýär we özgerýär. Hormatly Prezidentimiziň bank hyzmatlarynyň sanlylaşdyrylmagyna we hiliniň innowasion ösüşine gönükdirilen öndengörüjilikli başlangyçlary täze toplumlaýyn işleriň amala aşyrylmagyna giň ýol açýar. Ýurdumyzyň bank ulgamynyň işine sanly tehnologiýalaryň yzygiderli ornaşdyrylmagy halkymyzyň ýaşaýş-durmuş derejesini gowulandyrýar, şeýle hem, Watanymyzyň ykdysadyýetiniň kämilleşdirilmegini, diwersifikasiýalaşdyrylmagyny hem-de okgunly ösüşini üpjün edýär.

Aylar Hojanepesova
(*Turkmenistan*)

DIVERSIFICATION OF DIGITAL BANKING SERVICES

A special place in the economy, which is developed on the basis of scientifically based innovative technologies, belongs to the banking system. Therefore, special attention is paid in our country to modernizing the banking system, diversifying the operations it performs, bringing the services it provides to customers to the international level, digitizing banking production, studying the rich experience of the banking systems of developed countries of the world, and training high-level specialists for the modern banking system.

The introduction of innovations in all areas of banking and the non-standardization of the operations performed are important conditions for the modern development of credit institutions. Banking innovations include new models of business conduct, banking products, services, and payment instruments, along with new technologies.

Айлар Ходжанепесова
(Туркменистан)

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЦИФРОВЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

В экономике, развитие которой происходит с опорой на научно обоснованную инновационную технологию, особое место отводится банковской системе. Поэтому в нашей стране уделяется отдельное внимание современному развитию банковской системы, диверсификации осуществляемых ею операций, доведению предоставляемых клиентам услуг до международного уровня, цифровизации банковского производства, изучению богатого опыта банковской системы развитых стран мира и подготовке специалистов высокой квалификации для современной банковской системы.

Внедрение инноваций во все сферы банковской деятельности, а также нетрадиционные операции являются важным фактором современного развития кредитных организаций. Банковские инновации включают в себя новые технологии, а также новые модели ведения бизнеса, банковские продукты, услуги и платёжные инструменты.

Muhammedaly Orazmyradow
(Türkmenistan)

SANLY INNOWASION USULLARY ORTA HÜNÄR OKUW MEKDEPLERINE ORNAŞDYRMAGYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda ýurdumyzda düýpli ylmy esaslara daýanýan hem-de uzak geljege nazarlandyrylan bilim syýasaty üstünlikli durmuşa geçirilýär. Jemgyýetimiziň milli, umumadamzat gymmatlyklary esasynda ösmegi we kämilleşmegi, hemmetaraplaýyn ösen şahsyýeti kemala getirmek wezipesi raýatlaryň döwrebap bilim almagynyň häzirki zaman şertleriniň döredilmegini, şol sanda sanly bilim ulgamynyň ösdürilmegini talap edýär.

Häzirki zaman şertlerinde maglumat tehnologiýalarynyň çalt ösmegi bilim ulgamyna düýpli täsir edýär. Orta hünär okuw mekdeplerinde sanly innowasiýalaryň ornaşdyrylmagy, bilimi döwrebaplaşdyrmagyň we onuň hilini ýokarlandyrmagyň möhüm guraly hökmünde giňden ulanylýar. Sanly çözgütler, bilim bermegi has täsirli we elýeterli etmek bilen bir hatarda, talyplaryň hünär başarnyklaryny ösdürýär we olaryň zähmet bazarynda bäsdeşlige ukyplylygyny artdyrýar.

Sanly innowasiýalar orta hünär okuw mekdeplerinde bilim alýan talyplar üçin giň mümkinçilikleri açýar. Onlaýn okuw platformalary, sanly kitaphanalar, wirtual barlaghanalar, interaktiw sapaklar we okuw maksatnamalary talyplaryň nazary bilimlerini amaly başarnyklar bilen utgaşdyrmagyna mümkinçilik döredýär. Mysal üçin, inženerçilik ýa-da tehniki ugurlar boýunça bilim alýan talyplar 3D modelirleme we sanly meňzetme (simulýasiýa) arkaly işiň gidişini wirtual görnüşde geçirip bilerler. Lukmançylyk ugrundan okaýan talyplar bolsa wirtual anatomiki modellere we sanly kliniki meňzetmelere (simulýasiýalara) gatnaşyp, tejribe gazanyp bilerler. Bu usul diňe bir bilim bermegiň täsirli bolmagyny üpjün etmän, eýsem talyplaryň tejribede ulanyp bilmeklerini we ýadynda saklamagyna ýardam edýär. Sanly innowasiýalar okaýanlaryň ukyp we başarnyk aýratynlyklaryny hasaba almak bilen, bilimi üpjün etmekde hem uly ähmiýete eýedir. Adaty okuw usullaryndan tapawutlylykda, sanly bilim platformalary talyplaryň ukyp-başarnyklaryna we gyzyklanmalaryna görä, aýratyn okuw meýilnamalaryny düzmäge mümkinçilik berýär. Uýgunlaşdyrylan bilim bermegiň ulgamlary (adaptive learning systems) her bir talybyň özleşdirmе derejesini seljemäge, olaryň gowşak taraplaryny anyklamaga we degişli okuw maglumatlary tekliр etmäge mümkinçilik berýär. Bu usul talyplaryň bilime bolan höwesini artdyrýar we üstünliklerini ýokarlandyrýar. Interaktiw sapaklar we onlaýn okuw platformalary bolsa mugallymlar bilen talyplaryň arasyndaky aragatnaşygy işjeňleşdirýär. Sanly gurallar arkaly geçirilýän wideo maslahatlardyr gepleşikler, tiz wagtda jogap bermek we okuw meselelerini birek-birek bilen ara alyp maslahatlaşmak mümkinçiliklerini döredýär. Orta hünär okuw mekdeplerinde sanly ulgamlaryň ornaşdyrylmagy dolandyryş işleriniň hem netijeliligini ýokarlandyrýar. Elektron žurnallar, okuw işini dolandyrmak ulgamlary we sanly hasabat ulgamlary talyplaryň okuw boýunça netijelerini yzarlamak, derslerden geçirilýän synaglary guramak hem-de okuw maksatnamalaryny kämilleşdirmek işlerini ýeňilleşdirýär. Şeýle hem, mugallymlar sanly statistika we analitika ulgamlarynyň kömegi bilen talyplaryň üstünliklerine seljerme geçirip, okuw usullaryny üýtgedip, has netijeli strategiýalary işläp bilerler. Bu bolsa bilim bermegiň hiliniň ýokarlanmagyna we talyplaryň okuwlardan alýan peýdasynyň artmagyna ýardam eder. Sanly innowasiýalar esasynda guralan okuw işi talyplarda häzirki zaman bazarynyň talaplaryna laýyk gelýän hünär başarnyklarynyň emele gelmegine itergi berer. Tehniki we hünär ugurlary boýunça bilim alýanlar maglumat bazalary bilen işlemek, programma üpjünçiligini ulanmak, sanly analiz we maglumat howpsuzlygy boýunça bilim almak ýaly zerur başarnyklary özleşdirýärler. Sanly gurallar arkaly geçirilýän okuw tejribeleri talyplaryň pikirleniş ukybyny ösdürýär we çözüň tapmak ukyplaryny ýokarlandyrýar. Mundan başga-da wirtual tejribe meýdançalarynda işläp gören talyplaryň zähmet bazarynda bäsdeşlige ukyplylygy artýar. Orta hünär okuw mekdeplerine sanly innowasion usullaryň ornaşdyrylmagy geljekde ýokary hilli bilim almak we halkara derejesinde bäsdeşlige ukyply hünärmenleri taýýarlamak üçin giň mümkinçilikleri açýar.

Muhammedaly Orazmyradov
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF IMPLEMENTING INNOVATIVE DIGITAL METHODS IN SECONDARY VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In Turkmenistan, government programs for the digitalization of education are actively being implemented, contributing to the modernization of secondary vocational educational institutions and the development of digital skills among teachers and students. The introduction of digital innovations enhances graduates' competitiveness in the labor market and strengthens the connection between the educational process and the needs of the real economy sector. Thus, the use of modern digital technologies in secondary vocational educational institutions helps create a flexible and efficient educational environment that meets international standards and plays a significant role in preparing highly qualified mid-level specialists.

Мухаммедали Оразмырадов
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ЦИФРОВЫХ МЕТОДОВ В СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В Туркменистане активно реализуются государственные программы по цифровизации образования, что способствует модернизации средних профессиональных учебных заведений и развитию цифровых навыков у педагогов и студентов. Внедрение цифровых инноваций повышает конкурентоспособность выпускников на рынке труда, укрепляет связь между образовательным процессом и потребностями реального сектора экономики. Таким образом, применение современных цифровых технологий в средних профессиональных учебных заведениях способствует созданию гибкой и эффективной образовательной среды, соответствующей международным стандартам, и играет важную роль в подготовке высококвалифицированных специалистов среднего звена.

NEBITGAZ SENAGAT ÖNÜMLERİNİ DAŞAMAKLYGYŇ INNOWASION UGURLARYNY KESGITLEMEK

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň baştutanlygynda ýangyç-energetika ulgamynda toplumlaýyn strategiýa yzygiderli durmuşa geçirilýär. Türkmenistan energiýa serişdelerini uly möçberde eksport edijileriň biri bolmak bilen, olary ibermegiň durnukly halkara ulgamlarynyň kemala getirilmegi ugrunda birnäçe işler alnyp barylýar. “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” Türkmenistan öndebaryjy ýurtlar, ýöriteleşdirilen halkara guramalary, şol sanda Dikeldilýän energiýa çeşmeleri baradaky halkara agentligi, Halkara energetika agentligi, Halkara energetika hartiýasy, Atom energiýasy baradaky halkara agentligi bilen hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny ösdürýär. Geljek ýyllarda Türkmenistanyň dünýäniň tehnologiýa taýdan ösen döwletleriniň hataryna goşulmagy üçin zerur şertleri döretmek wezipesi önünde durýar.

Nebitgaz senagatynyň ösüşi bilen birlikde, bu pudakda öndürilýän önümleriň netijeli we howpsuz daşalmagy möhüm meseleleriň biri bolup durýar. Logistika we daşama ugurlarynda innowasiýalaryň girizilmegi, çykdaýlary azaltmaga, ekologiýa täsirini peseltmäge hem-de howpsuzlygy ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Häzirki döwürde nebitgaz senagat önümlerini daşamaklygyň innowasion ugurlary: sanjym turbalarynyň (pipeline) awtomatlaşdyrylmagy, dron hem-de emeli aň arkaly gözegçilik, konteýnerleriň we sargytlaryň sanly dolandyrylyşy, ýük daşamagyň alternatiw ýolugurlary, ekologiýa taýdan arassa daşamagyň çözgütleri we beýlekiler.

Dünýäde demir ýol ulaglaryň arasynda häzirki döwürde energetika hartiýasynda nebit, gaz we himiýa senagatynyň önümlerini daşamaklygyň birnäçe häzirki zaman tehnologiýalaryň hem-de tehnikalarynyň görnüşleri hödürlenilýär.

Dünýä ykdysadyýetine ser salanymyzda gaz pudagynda suwuklandyrylan tebigy gazyň (STG) iň uly gaz sarp edijiniň, agramlygynyň sazlaýjysy hökmünde uly orny bar. Şol maksat bilen ABŞ we Kanadada STG-dan önüm almak we saklamak üçin 100-den gowrak desgalar guruldy. Şuňa meňzeş desgalar tebigy gazy ýangyç çig mal hökmünde ulanýan ýurtlarda, ýagny Beýik Britaniýada, Germaniýanyň Federatiw Respublikasynda we başga ýurtlarda hem guruldy. STG-y iň uly gaz sarp edijiniň agramlygynyň saklaýjysy hökmünde ulanmak, propanyň howadaky garyndysynyň hatarynda, ýerasty gaz saklamagyň kömegi bilen ätiýaçlykda saklamak ulgamyny ulanmaga ýardam edýär.

STG önümçiligiň iri senagat tapgyrlarynda gazyň ulanylyşynyň “aşa” deňölçeşsizlik meselesiniň netijeliliginiň kadalaşdyrylmagyna mümkinçilik döredýär. Täze gaz geçirijileriň wagtyndan ön ulanyşa geçirilmegi we köplenç halatlarda, ulanylan ýerlerinde ÝGS (ýerasty gaz saklawlaryny) döretmäge geologik şertleriň ýoklugy baradaky meselesiniň has-da ýitileşmegine getirýändigini bellemek gerek. Bu ýerde STG sarp edijileriň gaz üpjünçiliginiň ygtybarlygyny has ýokarlandyrmagyň serişdesidir. Suwuklandyrylan gazy demir ýol ulagynda daşamagyň esasy talaplary aşakdaky goşmaça tapgyrlar bilen bellenilmelidir.

Suwuklandyrylan gazlar, nebit we tebigy gazlaryň aýry-aýry komponentlerini sowatmak-gysmak tehnologiýalary arakaly alynýan suwuk gaz önümleridir. Bu komponentler köp mukdarda propan-propilen, butan-butilen hem-de az mukdarda metan-etan-etilen we pentan-amilen komponentleri bolup bilerler. Olar pes temperaturalarda bugarmaga (gaz halyna geçmeklige) ukyplydyrlar, şonuň üçin suwuklandyrylan gazlar ýokary basyşda saklanýarlar we akdyrylýarlar.

Energetikada ulanylýan suwuklandyrylan gazlaryň 93% az bolmadyk düzümi propan-butan gaz komponentlerinden düzülmelidir. Olar $t \leq +45^{\circ}\text{C}$ temperaturada $P = 16 \text{ MPa}$ (160 atm) basyşda saklanylmalydyr. Suwuklandyrylan gazlar $t = -20^{\circ}\text{C}$ temperaturada 10 esse pes ululykly basyşda saklanyp, demir ýol ulagynyň tizligini bellenilýän şertlere laýyk getirilmegini göz önüne tutýar.

Nebitgaz senagatynda innowasion daşama usullaryny girizmek diňe bir ykdysady taýdan peýdaly bolman, eýsem ekologiýa taýdan durnukly ösüşi hem üpjün edýär. Ýurdumyzyň halkara bazara çykmak mümkinçilikleriniň artmagy bilen bu ugurdaky täze çözümleriň ornaşdyrylmagy zerurlyga öwrülýär.

Orazmyrat Berdimyradow
(*Turkmenistan*)

DETERMINATION OF INNOVATIVE TRANSPORTATION DIRECTIONS FOR OIL AND GAS INDUSTRY PRODUCTS

The paper examines innovative areas in the field of transportation of oil and gas products, which include: automation of pipelines, monitoring using drones and artificial intelligence, digital management of containers and orders, alternative transportation routes, environmentally friendly transport solutions, and others.

Оразмырат Бердымурадов
(Туркменистан)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ТРАНСПОРТИРОВКИ ДЛЯ ПРОДУКТОВ НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В работе рассмотрены инновационные направления в сфере транспортировки продукции нефтегазовой отрасли, которыми являются: автоматизация трубопроводов, мониторинг с использованием дронов и искусственного интеллекта, цифровое управление контейнерами и заказами, альтернативные маршруты перевозок, экологически чистые транспортные решения и другие.

Şirin Akynyýazowa, Goçmyrat Gökow
(Türkmenistan)

ULAG ULGAMYNDÄ MULTIMODAL ÝÜK DAŞAMAGYŇ ZERURLYGY

Häzirki wagtda döwrebap, amatly täze halkara logistika ulgamyny döretmek, bu ugurda halkara hyzmatdaşlygyny işjeňleşdirmek boýunça ählumumy başlangyçlary dünýä ýurtlary tarapyndan biragyzdan makullanylýar. Ýurdumyz dünýä ýurtlary bilen dostlukly hyzmatdaşlygy, hususan-da, ykdysady hyzmatdaşlygy ösdürmekde ulag ulgamyna aýratyn ähmiýet berýär. Garaşsyz Türkmenistan ýurdumyzyň geografik taýdan amatly ýerde, has dogrusy sebit hem-de sebitara gatnaw ýollarynyň çatrygynda ýerleşmek bilen, Ýewraziýanyň halkara ýük akymalarynyň köp bölegini özünde jemleýär. Häzirki döwrüň ýagdaýlaryna laýyk gelýän, köp şahaly, utgaşykly we howpsuz halkara ulag logistika düzümini döretmek obýektiw zerurlyklaryň biri bolup durýar.

Şu nukdaýnazardan ulag pudagyny öwrenmegiň möhüm wezipeleriniň biri hökmünde ýükleriň multimodal gatnawlarynyň mukdaryny ýokarlandyrmagy görkezmek bolar. Munuň özi bolsa dürli ulag görnüşleriniň arasyndaky deňsizligi azaltmak esasynda islegi kanagatlandyrmak bilen, ykdysady we durnukly ösüşi gazanmak üçin ulag ulgamynyň işini has-da kämilleşdirmäge ýardam berýär.

Dünýä tejribesinden belli bolşy ýaly, baglaşylan bir şertnamanyň çäginde ulaglaryň birnäçe, iň bolmanda iki görnüşini peýdalanmak arkaly amala aşyrylýan ýük daşamalaryna multimodal ýük daşamalary diýilýär. Ýükler ulaglaryň birnäçe görnüşleri bilen, ýagny demir ýol, deňiz-derýa, awtomobil we howa ýollary

bilen daşalýandygyna garamazdan, daşýjy daşamanyň boýdan-başa ýerbe-ýer eltilmeginde doly jogapkärçilik çekmeginde galýar. Şunda ulaglaryň ählisiniň daşýjynyň eýeçiliginde bolmagy hökmany şert däldir. Şeýle ýük daşamalary, adaty, kömekçi daşýjylar tarapyndan amala aşyrylýar. Olara başgaça hakyky daşýjylar diýilýär.

Logistika kompaniýasy bilen müşderiniň arasyndaky hyzmatdaşlyk birnäçe iş amallarynyň bolmagyny nazarlaýar. Ýagny buýrujy daşalmaly harytlar bilen bagly ähli resminamalary ýygnamaly we olar bilen işi ýerine ýetirip biläýjek logistika kompaniýasyna ýüz tutmaly. Halkara ýük daşamalary boýunça söwda-satuw wekili we iş dolandyryjylar ýüküň resminamalarda bellenen ölçeg ululyklaryny hakykat ýüzünde barlap, gözden geçirýärler, jedelli meselelere ünsi çekýärler, maglumatlary seljerýärler hem-de derňeýärler. Soňra bolsa multimodal ýük daşamanyň deslapky şertlerine esaslanmak bilen, meýilleşdirilen ýük daşama hyzmatlarynyň umumy bahasy hasaplanýar. Iki tarap hem hyzmatlary bermek üçin şertnamanyň mazmuny barada doly ylalaşandan soň, müşderi şertnamany täzeden gözden geçirýär, oňa gol çekýär we harytlary daşýja geçirýär. Geljekde harytlary göz önünde tutup, bellenen meýilnama laýyklykda ýüklemek we düşürmek, ýük awtoulagynyň saklanjak ýerini bellemek, harydy gaýtadan gaplamak, resminamalary almak we gowşurmak iş amallary ýerine ýetirilýär. Bu amallaryň yzygiderli amala aşyrylmagy ýükleri eltip bermegiň hilini ýokarlandyrýar.

Ýükleri eltip bermegiň hili ýükleriň iberilmeginiň tizligini we yzygiderliligini, daşalýan wagtynda ýükleriň howpsuzlygyny, şeýle hem zerur däl ýük amallarynyň ýok edilmegini göz önünde tutýar. Ulag hyzmatlaryna bolan islegi, sarp edijileriň harytlary eltip bermek üçin öz wagtynda talap edýändigini görkezýär. Harytlaryň hiline sarp edijileriň talaplarynyň güýçlenmegi bilen öndürijileriň öz wagtynda we ygtybarly eltip bermek islegleri barha artýar.

Shirin Akynnyazova, Gochmyrat Gokov
(*Turkmenistan*)

THE NEED FOR MULTIMODAL TRANSPORTATION SYSTEM

This article determines that the presence of a highly organized transport system that allows quickly and efficiently delivering goods to the domestic and international markets of the country will become one of the main conditions for the development of a market economy and the strengthening of industrial infrastructure. In addition to strengthening international ties, a radical expansion of the national network of air, river-sea, railways and roads will give a powerful impetus to the development of all regions of the country.

НЕОБХОДИМОСТЬ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК В ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЕ

В данной статье определено, что наличие высокоорганизованной транспортной системы, позволяющей быстро и эффективно доставлять товары на внутренний и международный рынки страны, станет одним из основных условий развития рыночной экономики и укрепления промышленной инфраструктуры. Помимо усиления международного сообщения, коренное расширение национальной сети воздушных, “река-море”, железных и автомобильных дорог придаст мощный импульс развитию всех регионов страны.

Oguljan Atdaýewa
(Türkmenistan)

SANLY YKDYSADYÝETDE KWANT ARAGATNAŞYK ULGAMYNÝŇ ÖSÜŞI

Kwant tehnologiýalary täze ýörelgelere (kwant effektlerine) esaslanýan we köp mukdarda maglumatlaryň uly möçberli massiwlerini geçirmek, işläp taýýarlamak usullaryny düýpgöter üýtgetmäge mümkinçilik berýän hasaplaýyş ulgamlaryny döretmek üçin tehnologiýalardyr. Kwant tehnologiýalary aýry-aýry bölejiklerini derejesinde çylşyrymly kwant ulgamlaryny dolandyrmak ukybyna esaslanýar.

Şonuň üçin kwant tehnologiýalary, adatça, üç sany esasy tehnologiýa bölümlerine bölünýär:

– kwant hasaplamalary hasaplaýyş gurluşlarynyň täze toparyny birleşdirýär. Meseleleri çözmek üçin kwant mehanikasyň ýörelgelerini ulanýarlar. Kwant kompýuter adaty bilen deňeşdirilende ýokary tizlikli işleýär we häzirki zaman superkompýuterler üçin elýeterli bolmadyk çylşyrymly hasaplamalary amala aşyryp biler. Mysal üçin kiberhowpsuzlyk, emeli intellekt we täze materiallary döretmek ugurlary;

– kwant aragatnaşyklary. Bu kriptografiki maglumatlary goramak üçin tehnologiýa. Kwant aragatnaşygynyň esasy artykmaçlygy, fizikanyň kanunlary bilen kepillendirilen maglumatlaryň absolýut howpsuzlygydyr;

– kwant sensorlary we datçikleri kwant effektlerine esaslanýan ýokary takyklyk ölçeg gurallarynyň toplumydyr. Aýry-aýry mikroskopik ulgamlaryň ýagdaýyna ýokary derejede gözegçilik etmek, bir atomyň ululygy bilen deňeşdirip boljak giňişlik

çözgüdi bilen ultra-takyk kwant datçiklerini döretmäge mümkinçilik berýär. Kwant aragatnaşygyny guramak üçin ýokary duýgur datçikler we detektorlar zerur, kosmos aragatnaşygyny goşmak bilen adaty aragatnaşyk görnüşleriniň mümkinçiliklerini gowulandyryp bilerler; Kwant sensorlary häzirki wagtda pudaklaryň köpüsünde – lukmançylyk we biotehnologiýadan başlap, astronomik gözegçiliklere çenli bar bolan ölçegleriň takyklygyny we çözgüdini ep-esli ýokarlandyrar.

Kwant aragatnaşygy, maglumatlaryň gizlinligini we bitewüligini üpjün etmek üçin düýpgöter täze fiziki çemeleşme hem-de telekommunikasiýa pudagynda ösüşin iň geljegi uly ugurlaryň biridir.

Sanly ykdysadyýetiň kwant aragatnaşyk platformasy kwant torlary üçin esasy merkezi emele getirýän apparat we programma üpjünçiliginden durýar. Kwant ulgamy, kwant kriptografiýa tehnologiýasy arkaly goragyny üpjün edýän maglumat geçiriş torunyň goşmaça gatlagydyr. Bu tehnologiýanyň ornaşdyrylmagy, geljekdäki howplardan goranyşy goşmak bilen, bar bolan aragatnaşyk torlarynyň maglumat howpsuzlygyny köp derejede ýokarlandyrar diýlip garaşylýar.

Kwant aragatnaşyk platformasynyň aýratynlygy, ýerli torlardan başlap, tutuş ýurdy öz içine alýan magistral torlaryna çenli islendik ölçegdäki kwant torlaryny gurmak ukybydyr. Platforma kwant torunyň ähli esasy wezipelerini üpjün etmek we hyzmatlary bermek, hyzmat modelini durmuşa geçirmek üçin niýetlenendir: maglumatlary goramak, hyzmaty dolandyrmak we gözegçilik etmek.

Häzirki wagtda kwant interneti iň köp garaşylýan kwant howpsuz aragatnaşyk tehnologiýasydyr. Kwant torunyň ýerleşdirilmegi kwant prosessorlaryny uzakda ýerleşdirilen dürli enjamlar we datçikler bilen baglanyşdyrmaga mümkinçilik berer hem-de amallaryň sinhronlaşmagynyň iň ýokary takyklygyny üpjün eder. Kwant internetini durmuşa geçirmek üçin esas kwant teleportasiýasydyr – kwant böljigini gönüden-göni geçirmezden, fiziki jisimiň kwant ýagdaýyny başga bir ýerde ýerleşýän birmeňzeş jisime geçirmek prosesi.

Geljekde kwant interneti, bar bolan internet bilen bilelikde hibrid hasaplaýyş ekoulgamy tehnologiýasy hökmünde ykdysadyýetiň aýry-aýry pudaklarynda – döwlet dolandyryşy, maliýe ulgamy, ulag we ş.m. ýöriteleşdirilen meseleleri çözmek üçin ulanylýar.

Oguljan Atdayeva
(Turkmenistan)

DEVELOPMENT OF QUANTUM COMMUNICATION SYSTEM IN THE DIGITAL ECONOMY

The digital economy's quantum communication platform consists of hardware and software forming the main hub for quantum networks. A quantum system is an

additional layer of a data transmission network with provided protection through using quantum cryptography technology. As it is expected, the introduction of this technology will significantly enhance the information security of existing communication networks, including protection against future threats. In the future, the quantum Internet, along with the existing Internet, will be used as a hybrid computing ecosystem technology to solve specialized tasks in certain sectors of the economy – public administration, financial system, transport, etc.

Огулджан Атдаева
(Туркменистан)

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ КВАНТОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Платформа квантовой коммуникации цифровой экономики состоит из аппаратного и программного обеспечения, формирующего основной центр для квантовых сетей. Квантовая система представляет собой дополнительный уровень сети передачи данных, обеспечивающий защиту с помощью технологии квантовой криптографии. Ожидается, что внедрение этой технологии значительно повысит информационную безопасность существующих сетей связи, включая защиту от будущих угроз.

В будущем квантовый интернет, наряду с существующим интернетом, будет использоваться в качестве технологии гибридной вычислительной экосистемы для решения специализированных задач в отдельных секторах экономики – государственном управлении, финансовой системе, транспорте связи и других отраслях экономики

Annamuhammet Bagşyýew, Arslan Çaryýew
(Türkmenistan)

SENAGAT MANIPULÝATOR ROBOTLARYNY DOLANDYRMAKDA EMELI AŇY ULANMAGYŇ MESELELERI

Manipulýator robotlary – dürli maksatly işleri ýerine ýetirmek üçin özboňuşly konstruksiýa birikmeli birnäçe hereketli böleklerden ybarat bolan gurluşdyr. Robotlar we manipulýatorlar häzirkä wagtda adamzadyň durmuşynda dürli pudaklarda peýdalanylýar. Adamzadyň robotlardan peýdalanmasy ýylsaýyn artýar.

Häzirki wagtda manipulyator robotlary senagat, oba hojalyk, älem (kosmos) tehnikasy we lukmançylyk pudaklarynda giňden ulanylýar.

Agzalyp geçilen pudaklaryň içinden manipulyator robotlaryny giňden ulanýan pudak hökmünde senagat pudagy hasaplanýar. Şonuň üçin hem senagat robotlary we manipulyatorlary has köp ýaýrandyr. Senagat pudagynda manipulyator robotlary, esasan, ýükleri bir nokatdan başga nokada geçirmek, gaplamak, reňklemek, önümleri düzmek, kesmek we kebşirmek, üstleri işlemek ýaly wezipeleri ýerine ýetirýär.

Manipulyator robotlary öz iş häsiýeti boýunça obýekt bilen galtaşykly we galtaşyksyz ýagdaýda işleri amala aşyrýar. Häzirki wagtda manipulyator robotlaryny esasy öndürijiler hökmünde ABB (ABŞ), FANUC (Ýaponiýa), KAWASAKI (Ýaponiýa), KUKA (Germaniýa) we YASKAWA (Ýaponiýa) ýaly kompaniýalary mysal getirmek mümkin.

Robot manipulyatorlaryny dolandyrmakda emeli aňy ulanmak bilen bagly meseleler:

Maşyn öwrenmek: Maşyn öwrenmek algoritmleri robotlara hakyky dünýäden ýa-da simulýasiýadan alnan maglumatlardan öwrenmäge mümkinçilik berýär. Bu robotlara başarnyklaryny ýokarlandyrmaga we täze wezipelere uýgunlaşmaga mümkinçilik berýär.

Düýpli öwrenmek: Neýron ulgamlary robotlara köp mukdarda maglumatlary işlemäge we çylşyrymly şekilleri tanamaga mümkinçilik berýär. Kompýuter görmek, söz tanamak we karar bermek meseleleri üçin ulanylýar.

Hereketi meýilleşdirmek: emeli aň robotlara daşky gurşaw we wezepe maksatlaryna esaslanyp, hereketlerini meýilleşdirmäge mümkinçilik berýär. Bu hereketiň traýektoriasyny optimallaşdyrmaga we çaknyşyklardan gaça durmaga mümkinçilik berýär.

Obýekti tanamak: emeli aň esasy kompýuter görüş ulgamlary arkaly robotlara dürli obýektleri we şekilleri, ululygyna we giňişlikdäki ýagdaýyny baglylykda tanamaga mümkinçilik berýär. Gurnamak, gaplamak we tertiplemek ýaly meseleleri ýerine ýetirmekde bu proses örän zerurdyr.

Robototehnikanyň dürli pudaklarynda emeli aňy ulanmagyň mümkin bolan ýerleriniň mysallary.

Senagatda: emeli aň bilen işleýän robot manipulyatorlar kebşirmek, reňklemek, gurnamak we gaplamak ýaly önümçilikde dürli işleri ýerine ýetirmek üçin ulanylýar.

Lukmançylykda: emeli aň bilen işleýän hirurgiki robotlar ýokary takyklyk bilen çylşyrymly operasiýalary ýerine ýetirýärler.

Logistikada: Robot manipulyatorlary ammarlarda harytlary tertiplemek we gaplamak üçin ulanylýar.

Işläp düzmelerde we barlaglarda: Robot manipulyatorlary ylmy synaglary geçirmek we howply işleri ýerine ýetirmek üçin ulanylýar.

Robototeknikada emeli aňň geljegi.

Robototeknikada emeli aňň geljegi gaty umytly görünýär. Emeli aň tehnologiýalarynyň yzygiderli ösdürilmegi, dürli meseleleri ýerine ýetirip we dürli şertlerde işläp bilýän has çylşyrymly we akyllý robot manipulyatorlaryny döretmäge mümkinçilik berer.

Senagat robot manipulyatorlaryny dolandyrmak üçin emeli aň ulanmak, robotlar bilen adamlaryň arasyndaky iş babatyndaky hyzmatdaşlygy ýokarlandyran we umumy maksatly emeli aň robotlaryny döretmeklige itergi berer.

Annamuhammet Bagshyyev, Arslan Charyyev
(*Turkmenistan*)

PROBLEMS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTROLLING INDUSTRIAL MANIPULATORY ROBOTS

The article discusses industrial robot manipulators and their areas of application. The known information about the methods and conditions used in controlling industrial robot manipulators is considered. The article describes the possibilities of using one of the modern technologies — artificial intelligence technology — for optimal control of robots, as well as the issues that need to be resolved for its use.

Аннамухаммет Багшиев, Арслан Чарыев
(*Туркменистан*)

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ УПРАВЛЕНИИ ПРОМЫШЛЕННЫМИ МАНИПУЛЯТОРНЫМИ РОБОТАМИ

В статье рассматриваются промышленные роботы-манипуляторы и области их применения. Рассмотрены известные сведения о методах и условиях, используемых при управлении промышленными роботами-манипуляторами. В статье описываются возможности использования одной из современных технологий — технологии искусственного интеллекта — для оптимального управления роботами, а также вопросы, которые необходимо решить для ее использования.

YKDYSADYÝETDE KORRELÝASIÝA SELJERMELERINI ULANMAKLYGYŇ AÝRATYNLYKLARY

Bazar gatnaşyklary şertlerinde çözgütler özbaşdak, erkin kabul edilýär.

Islendik ykdysady syýasat belli bir ykdysady parametrleri kadalaşdyrmakdan ybaratdyr we şonuň üçin bu parametrleriň ykdysady gurşawyň beýleki böleklerine nähili täsir edýändigini bilmeklige esaslanmalydyr.

Düşündiriş aýratynlyklaryny aç-açan göz önünde tutmak bilen birlikde, öwrenilýän görkezijä hakykatda bar bolan, ýöne modelde aç-açan hasaba alyp bolmaýan başga-da köp faktorlar täsir edýär. Bu faktorlaryň köpüsi tötänleýin, ähmiýetsiz ýa-da kesgitläp bolmaýar, ýöne hakyky maglumatlaryň üýtgemegine, üýtgeýşini matematiki formulalary ulanyp hasaplanan bahalary bilen laýyk gelmezligine sebäp bolýar.

Korrelýasiýa derňewi tötänleýin üýtgeýänleriň arasyndaky gatnaşyklary öwrenýän matematiki statistikanyň bir şahasydyr. Korrelýasiýa derňewi usuly ýörite statistiki usullary birleşdirýär we şoňa görä görkezijileriň bahalary belli bir derejede (we belli bir ähtimallyk bilen) üýtgeýänleriň arasynda arabaglanyşyklaryň bardygyny ýa-da ýokdugyny görkezýär.

Korrelýasiýa derňewiniň esasy maksady, öwrenilýän görkezijä faktor üýtgeýişiniň täsiriniň tebigatyny kesgitlemek we ýeterlik ygtybarlylyk derejesi bilen öwrenilýän görkezijiniň ösüş modelini döretmek üçin baglanyşyklarynyň ýakynlygyny kesgitlemekdir.

Islendik ykdysady görkezijä köp faktorlaryň täsir edýändigini göz önünde tutup, olaryň iň möhümini saýlamaga başarnykly we esasy çemeleşmek möhümdir. Gurlan modelniň esasynda alnan çaklamalaryň ygtybarlylygy, esasan, saýlanan toplumyň dogrulygyna bagly bolýar.

Korrelýasiýa derňewi üçin faktorlary deslapky saýlamak many taýdan ykdysady bahalandyrmalar esasynda logiki taýdan amala aşyrylýar. Bu ýagdaýda öwrenilýän görkezijä täsir edýän ähli faktorlar iki görnüşe bölünýär – resmi we resmi däl.

Formallaşdyrylan faktorlar, kompýuter tehnologiýalaryny ulanmazdan ýa-da ulanyp, käbir algoritmlere laýyklykda ykdysady we matematiki usullary peýdalanylýan analitiki hasaplamaga mümkinçilik berýär. Korrelýasiýa derňewi üçin hut şeýle faktorlar saýlanyp bilner. Resmi däl faktorlary sanap bolmaýar we şonuň üçin olary ykdysady-matematiki modele girizmek mümkin däl. Bularyň arasynda syýasy, ahlak faktorlary, sosial-psihologik, sebäpler, endikler, döredijiler, tejribe we ş.m.

Nula ýakyn korrelýasiýa koeffisiýenti üýtgeýänleriň arasynda çyzykly gatnaşyklaryň ýokdugyny görkezýär, ýöne asla baglanyşygynyň ýokdugyny

görkezmeýär. Korrelýasiýa görkezijisi nola deň bolsa, öwrenilýän görkezijileriň garaşsyzdygyny biragyzdan aýdyp bolmaz. Bu ýagdaýda garaşlylygyň çyzykly dældigini, onda wagtyň yza süýşürilmegini (yza galmagy), şeýle hem seljerilen mukdarlaryň dinamikasynyň inersiyasyny göz önünde tutup biljek has çylşyrymly model tapmaga synanyşyp bolýar.

Saýlama korrelýasiýa koeffisiýenti:

$$r_{x,y} = \frac{\text{cov}(x, y)}{\sqrt{\text{var}(x) \cdot \text{var}(y)}} = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sqrt{\text{var}(x) \cdot \text{var}(y)}}$$

Nazary korrelýasiýa koeffisiýenti:

$$\rho_{xy} = \frac{\sigma_{x,y}}{\sqrt{\sigma_x^2 \cdot \sigma_y^2}}$$

Maglumatlaryň korrelýasiýa derňewiniň zerurlygy:

Korrelýasiýa üýtgeýänleriň arasyndaky baglanyşygy tapmaga, maglumatlaryň gurluşyna we dürli faktorlaryň arasyndaky baglanyşyklara has gowy düşünmäge kömek edýär.

Korrelýasiýa esasynda çaklamalar edilip bilner. Mysal üçin, girdeji bilen sarp edişini arasynda baglanyşygyň bardygyny bilip, girdeji üýtgeşe, sarp edişini nähili üýtgejekdigini çaklap bolar.

Korrelýasiýa derňewi dolandyryşy optimallaşdyrmaga kömek edýär.

Korrelýasiýanyň berýän obýektiw maglumatlarynyň esasynda ygtybarly çözümleri kabul emäge ýardam edýär. Bu çözümler aýratyn hem telekeçilik işlerinde zerur hasaplanylýar.

Tachmuhammet Veliyev, Danatar Movlamov
(Turkmenistan)

FEATURES OF USING CORRELATION ANALYSIS IN ECONOMICS

The main goal of correlation analysis is to determine the nature of the influence of the factor variable on the studied indicator and to determine the closeness of their relationships in order to create a model of the development of the studied indicator with a sufficient level of reliability.

A correlation coefficient close to zero indicates the absence of a linear relationship between the variables, but does not indicate the absence of a relationship at all. If the correlation coefficient is zero, one cannot speak of the independence of

the studied indicators. In this case, one can try to find a more complex model that can take into account the nonlinearity of the dependence, the time delay, and the inertia of the dynamics of the analyzed values.

Тачмухаммет Велиев, Данатар Мовламов
(Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОРРЕЛЯЦИОННОГО АНАЛИЗА В ЭКОНОМИКЕ

Основная цель корреляционного анализа – определить характер влияния факторной переменной на изучаемый показатель и определить близость их взаимосвязей с целью создания модели развития изучаемого показателя с достаточным уровнем достоверности.

Коэффициент корреляции, близкий к нулю, указывает на отсутствие линейной связи между переменными, но не указывает на отсутствие связи вообще. Если коэффициент корреляции равен нулю, нельзя говорить о независимости изучаемых показателей. В этом случае можно попытаться найти более сложную модель, способную учесть нелинейность зависимости, временную задержку, а также инерционность динамики анализируемых величин.

Selbi Pirliýewa
(Türkmenistan)

KÄRHANANYŇ DOLANYŞYK AKTIWLERINIŇ MALIÝE SERIŞDELERI BILEN ÜPJÜN EDILMEGINIŇ YLMY JÄHTI

Ýurdumyzyň ykdysadyýetinde maliýe ulgamynyň netijeliligini gazanmak, kärhananyň maliýesiniň we onuň düzüm bölegi bolan önümçilik serişdeleriniň tutýan ornunyň ýokarlandyrylmagyny şertlendirýär. Kärhananyň maliýe serişdeleriniň möçberi olaryň işiniň netijelerini kesgitleýän esasy alamatlaryň biri bolup durýar. Kärhananyň maliýesi ykdysady subýekt döredilende, dolanyşyk we dolanyşykdan daşarky aktiwler emele gelende, maliýeleşdirmäniň dürli çeşmeleri çekilende şeýle-de, pul ölçegleri bilen ölçenilýän ykdysady gatnaşyklaryň jemidir. Diýmek, hojalyk işini amala aşyrmak üçin kärhanalaryň önümçilik serişdeleri, ýagny esasy serişdeleri we dolanyşyk serişdeleri bolmalydyr. Hut şonuň üçin hem, kärhananyň eýeleriniň gönükdirýän maliýe serişdeleri we onuň önümçilik

işinden gelip gowuşýan serişdeleri önümçilik serişdeleriniň çeşmesidir. Önümçilik serişdeleriniň şonuň ýaly bölünşi olaryň dolanyşygynyň aýratynlyklary we taýýar önümiň öndürilişine gatnaşmagynyň görnüşleri bilen baglanyşyklydyr.

Ýeri gelende, dolanyşyk serişdelerine has hem içgin düşünmek maksady bilen, käbir ylmy garaýyşlara salgylanmak maksada laýyk bolar. A. G. Butrin we A. I. Kowalýew öz işlerinde dolanyşyk serişdelerine şeýle kesgitleme berýärler: “Dolanyşyk serişdeleri – bu önümçilik işinde hakuýy görnüşinde aktiwleriň üznüksiz emele gelmegi hem-de dolanyşyk aktiwleriniň we dolanyşyk gaznalarynyň in az mukdarda ulanylmagy”. I. T. Abdykarimow bolsa: “Dolanyşyk serişdeleri bu diňe bir serişdeleriň mukdar görnüşi däl-de, eýsem kärhananyň görkezilen ugurda ösmegi üçin mümkinçiliklerini hem öz içine alýandyr. Şeýle hem, geljekki geleşiklerde ykdysady bähbit görnüşinde gelip gowuşjak göni we gytaklaýyn pul akymy ýa-da onuň ekwiwalentidir” diýip belläp geçýär. Ykdysatçy alym, dosent Ý. Çarygeldiýewiň pikirine görä, “Dolanyşyk serişdeleri bu gündelik işi üpjün etmek üçin takyk wagtly-wagtynda ýaňadandan dowam edilýän kärhananyň aktiwleridir”.

Diýmek, *dolanyşyk serişdeleri* bu önümçilik işinde doly möçberde sarp edilýän we önümçiligiň hem-de önümleriň ýerleşdirilmeginiň üznüksizligini üpjün edýän aktiwlere gönükdirilýän maliýe serişdeleridir. Dolanyşyk serişdeleriň düzümine şular goşulýar: önümçilik ätiýaçlyklary, hasaplaşykdaýy serişdeler, pul serişdeleri we olaryň ekwiwalentleri. Önümçilik işiniň dowamynda dolanyşyk aktiwleri önümiň öndürilişiniň dowamynda özüniň ilkinji görnüşini üýtgedip, öz gymmatyny taýýar önümiň gymmatyna doly geçirýär. Kärhananyň dolanyşyk serişdeleriniň maliýe çeşmeleri bolsa şulardan ybaratdyr: esaslyk maýanyň we paýlanylmadyk peýdanyň bir böleginiň hasabyna döredilýän öz dolanyşyk serişdeleri; kreditor bergileri; gysga möhletli karzlar we nesýeler. Şu nukdaýnazardan, dolanyşykdan daşarky we dolanyşyk aktiwleri telekeçilik işiniň amala aşyrylmagyň başlangyç şerti bolup, işiň netijeleri taýýar önümler, ýerine ýetirilen işler we amal edilen önümçilik hyzmatlary görnüşinde, dolanyşyk çygrynda bolsa harytlaryň satuw işleri geçirilende ýüze çykýar.

Harydyň gymmatynda öňki we häzirki döwürde harçlanan zähmetiň gymmaty ýa-da täze döredilen gymmat öz beýanyny tapýar. Täze döredilen gymmat önümi öndürmek bilen meşgullanýan işgärleriň iş hakyny we peýdanyň görnüşini kabul edýän arassa girdejini öz içine alýar. Önümi ýerlemekden alynýan girdejiniň önümi öndürmek we ýerlemek üçin amal edilen harajatlardan artmagy, peýdanyň alynmagynyň hökmany şertidir. Dolanyşyk serişdelerine goýlan goýumlar ýylyň dowamynda in bolmanda bir gezek ýa-da bir ýyldan geçýän bolsa, onda bir önümçilik işiniň dowamynda dolanmalydyr. Şu ýagdaýda goýumlaryň dolanyşygy diýlip, kärhanada döwürleýin bolup geçýän dolanyşyk serişdeleriniň başga bir görnüşe geçişine düşünilýär.

Dolanyşyk serişdeleriniň başga bir görnüşe geçişini şu görnüşde beýan etmek bolýar: pul serişdeleri önümçilik ätiýaçlyklara gönükdirilýär; ätiýaçlyklar önümçilige geçirilýär; öndürilen önüm ammarlara tabşyrylýar; ýerlenen önüm üçin pul serişdeleri önüm öndürijiniň hasaplaşyk hasabyna ýa-da pulhanasyna gelip gowuşýar; pul serişdeleri ýañadandan çig maly, materiallary satyn almak üçin peýdalanylýar. Netijede, kärhanada dolanyşyk aktiwleriniň aýlanyşygy näçe köp bolsa, ol şonça-da ykdysady subýektiň peýdasynyň artmagyna itergi berýär. Şeýlelikde, maliýe ulgamynyň bir bölegi hökmünde kärhananyň dolanyşyk aktiwleri gymmat ölçeginde ölçenilýän jemi içerki önümiň emele gelşini, paýlanylyşyny we peýdalanylyşyny gurşap alýar. Onda, kärhananyň peýdasynyň artmagy netijesinde, ol jemi içerki önümiň gymmatynyň ýokarlanmagyna goşant goşýar.

Selbi Pirliyeva
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC ASPECT OF PROVIDING THE COMPANY'S CURRENT ASSETS WITH FINANCIAL RESOURCES

In order to carry out economic activities in market relations, enterprises must have production resources, such as fixed and working capital. The financial resources allocated by the owners of the enterprise and the funds received from its production activities are the source of production resources. This division of production resources is related to the specifics of their turnover and the forms of participation in the production of finished products. Therefore, working capital is financial resources allocated to assets that are fully consumed in the production process and ensure the continuity of production and sales of products. Working capital includes: production stocks, funds in settlements, cash and cash equivalents. Current assets change their original shape during the production process and completely transfer their value to the value of the finished product. From that standpoint, current assets are the initial condition for carrying out entrepreneurial activity, and the results of activity arise in the form of finished products, completed works and rendered production services, and in the sphere of circulation – when selling goods.

Сельби Пирлиева
(Туркменистан)

НАУЧНЫЙ АСПЕКТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ ФИНАНСОВЫМИ СРЕДСТВАМИ

Для осуществления хозяйственной деятельности в рыночных отношениях предприятия должны иметь производственные ресурсы, то есть основные и оборотные средства. Финансовые средства, направляемые владельцами предприятия, и средства, поступающие от его производственной деятельности, являются источником производственных ресурсов. Такое разделение производственных ресурсов связано с особенностями их оборота и формами участия в производстве готовой продукции. Следовательно, оборотные средства – это финансовые средства, направляемые в активы, которые полностью потребляются в производственном процессе и обеспечивают непрерывность производства и реализации продукции. В состав оборотных средств входят: производственные запасы, средства в расчётах, денежные средства и их эквиваленты. С этой точки зрения, оборотные активы являются начальным условием осуществления предпринимательской деятельности, а результаты деятельности возникают в виде готовой продукции, выполненных работ и оказанных производственных услуг, а в сфере обращения – при осуществлении продажи товаров.

Aýgözel Arlanowa
(Türkmenistan)

AGROSENAGAT ÖNÜMLERİNİŇ MAHABAT ÇÄRELERİNİŇ NETIJELILIGINI BAHALANDYRMAK ÜÇIN MAGLUMATLARYŇ ANALITIKASYNY ULANMAK

Mahabat kompaniýalary (çäreleri) oba hojalyk önümlerini öňe sürmekde, tanatmakda möhüm ähmiýete eýedir, ýöne olaryň netijeliligi elmydama aýdyň däl. Maglumatlaryň analitikasy mahabat çäreleriniň netijelerini ölçemäge hem-de baha bermäge, has netijeli ýollary we strategiýalary kesgitlemäge, şeýle-de mahabat býujetini amatlylaşdyrmaga mümkinçilik berýär. Agrosenagat önümleriniň mahabat çäreleriniň netijeliligini bahalandyrmak üçin netijeliligiň esasy görkezijileri ulanylyp bilner, mysal üçin:

– CTR (“Click-Through Rate”: basyşlaryň sanynyň bildirişleriň görkezilişiniň sanyna gatnaşygy);

– konwersiýa (satyn almak, hasaba almak, ýazylmak ýaly maksatly hereketi amal eden ulanyjylaryň görerimi);

– CPA (“Cost Per Acquisition”: bir müşderini çekmegiň gymmaty);

– ROI (“Return on Investment”: mahabata goýlan maýa goýumlaryň düşewüntliligi);

– ROAS (“Return on Ad Spend”: mahabat üçin sarp edilen her manat üçin alnan girdeji);

– gerim we ýygylýk (mahabaty gören ulanyjylaryň sany we her bir ulanyja görkezilişleriň ortaça sany);

– gatnaşyk (ulanyjylaryň mahabat bilen özara gatnaşygynyň görkezijileri, ýagny “laýklary” (“haladym”), “repostlary” (“torda neşirleri paýlaşmak”), teswirleri).

Mahabat çäreleriniň netijelerini bahalandyrmakda maglumatlary ýygnamak we seljermek üçin birnäçe döwrebap gurallar we tehnologiýalar ulanylyp bilner.

Trafigi seljermek we saýtda ulanyjylaryň özüni alyp barşyny seljermek üçin “Google Analytics”, “Яндекс.Метрика” ýaly web analitika ulanylýar. Munuň üçin internet-dükanyň saýtynda “Google Analytics” ýaly hasaplaýjylar gurnalýar, trafigiň çeşmeleriniň yzarlanmagy sazlanýlar, saýtda ulanyjylaryň özüni alyp barşy (sahypalary gözden geçiriş, sebede harytlaryň goşulmagy, sargytlaryň resmileşdirilmegi we ş.m.) yzarlanylýar. Sosial (durmuş) torlarda mahabatyň netijeliligini seljermek üçin häzirki wagtda “Facebook Analytics”, “VK Analytics” ýaly sosial torlaryň analitikasy giňden ulanylýar. Munuň üçin sosial torlarda mahabat çäreleriniň gökezilişi yzarlanylýar, auditoriýanyň (gatnaşyjylaryň) demografiki maglumatlary seljirilýär, sosial torlardan saýta konwersiýalar yzarlanylýar. Sanly ulgamlaryň mümkinçilikleriniň artmagy bilen, maglumatlary ýygnamagyň we seljermegiň kämil ulgamlary giň gerime eýe boldy, mysal hökmünde “amoCRM”, “Bitrix24” ýaly CRM-ulgamlary bellemek bolar. Bu ulgam müşderiler bilen özara gatnaşyklary yzarlamak hem-de mahabatyň satuwlara täsirini bahalandyrmak üçin ulanylýar. A/B-testde geçirmek üçin gurallar (“Google Optimize”, “Optimizely”) mahabat bildirişleriniň dürli görnüşlerini deňeşdirmek üçin ähmiýetlidir. “Roistat” we “Calltouch” ýaly ahyrky analitika ulgamlary müşderiniň mahabat bilen ilkinji özara gatnaşygyndan başlap, satyn alşy amal etmegine çenli geçen tutuş ýoluny yzarlamaga kömek edýär. Şeýle-de maglumatlary wizuallaşdyrmagyň “Tableau”, “Power BI” ýaly birnäçe gurallary seljermäniň netijelerini has aýdyň görkezmekde ulanylýar. Munuň üçin interaktiw hasabatlar we “daşbordlar” döredilýär.

Bu ýerde maglumatlaryň analitikasyny ulanmagyň artykmaçlyklaryny bellemek bolar. Mahabat býujetiniň amatlylaşdyrylmagy, ýagny serişdeler has netijeli ýollaryň we gurallaryň arasynda ýerlikli paýlanylýar. Has laýyk maksatly auditoriýanyň we onuň islegleriniň kesgitlenilmegi targetingiň gowulandyrylmagyny aňladýar. Maksatly hereketleri (satyn alyş, ýazylyş we ş.m.) amal edýän ulanyjylaryň

göteriminiň artmagy konwersiýanyň ýokarlanýandygyny görkezip bilýär. Aýratyn hem, mahabatnyň maksatly auditoriýanyň brendi kabul etmegine oňyn täsiri brendiň tanalmagyny (meşhurlygyny) artdyrýar. Galyberse-de, maglumatlara salgylanyp, esaslandyrylan çözgütleri kabul etmek bolar.

Diýmek, maglumatlaryň analitikasy agrosenagat önümleri üçin mahabat çäreleriniň netijeliligini bahalandyrmak üçin möhüm guraldyr. Ony ulanmak mahabat strategiýalaryny amatlylaşdyrmaga, ROI-ni (maýa goýumlaryň girdejisini) köpeltmäge hem-de esaslandyrylan çözgütleri kabul etmäge mümkinçilik berýär.

Aygozel Arlanova
(*Turkmenistan*)

USING DATA ANALYTICS TO EVALUATE THE EFFECTIVENESS OF ADVERTISING CAMPAIGNS FOR AGRICULTURAL PRODUCTS

In conditions of high competition and variability of consumer preferences, evaluating the effectiveness of advertising campaigns becomes critical for the success of enterprises in the agro-industrial complex (AIC). This article discusses the use of data analytics to evaluate the effectiveness of advertising campaigns for agricultural products, including the analysis of key performance indicators (KPIs), the use of modern tools and technologies, and the advantages of this approach.

Айгозель Арланова
(*Туркменистан*)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНАЛИТИКИ ДАННЫХ ДЛЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМНЫХ КАМПАНИЙ ПРОДУКТОВ АПК

В условиях высокой конкуренции и изменчивости потребительских предпочтений, оценка эффективности рекламных кампаний становится критически важной для успеха предприятий агропромышленного комплекса (АПК). В данной статье рассматривается применение аналитики данных для оценки эффективности рекламных кампаний продуктов АПК, включая анализ ключевых показателей эффективности (KPI), использование современных инструментов и технологий, а также преимущества и ограничения данного подхода.

DÖWREBAP YKDYSADYÝETDE INNOWASIÝANYŇ ORNY

Häzirki wagtda ýurdumyzda sanly ykdysadyýete geçmek, şol sanda bu ulgamy kadalaşdyryş-hukuk ýagdaýy bilen üpjün etmek boýunça maksatnamalaýyn işler alnyp barylýar. Watanymyzy ösdürmekde kabul edilen “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasynyň” tassyklanandygyny bellemek gerek. Konsepsiýa ykdysadyýetiň ähli pudaklarynyň we ýurdumyzyň jemgyýetçilik edaralarynyň işiniň netijeliligini maglumat tehnologiýalaryny ulanmagyň hasabyna ýokarlandyrmaga gönükdirilendir.

“Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmek boýunça Pudagara toparynyň döredilmegi” bu ulgamda möhüm ädimleriň ädilendiginiň şaýadydyr. Bu işiň baş maksady bu ugurda möhüm wezipeleri çözmekden ybaratdyr. Häzirki zaman dünýäsi çalt özgerýär we ykdysady ösüşiň esasy hereketlendirijisi hökmünde innowasiýalary ýüze çykarýar. Sanly tehnologiýalaryň ösmegi, ylmy açyşlaryň we täze işewürlük modelleriniň peýda bolmagy, ýurtlaryň we kompaniýalaryň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrýar. Innowasiýanyň ykdysadyýete täsiri dürli ugurlarda ýüze çykýar we bu proses milli hem-de halkara derejede ösüşi çaltlandyrýar. Mundan başga-da döwletleriň innowasiýany goldamaklary, bilim ulgamyny kämilleşdirilmegi we hususy pudagyň innowasion taslamalara maýa goýmaga höweslendirilmegi ykdysadyýetiň durnukly ösmeginde möhüm orny eýeleýär.

“Innowasiýa” adalgasy “innovate” diýen iňlis sözünden gelip çykýar, ol “düýpli üýtgetmek, täzelemek, düýpgöter döwrebaplaşdyrmak” diýen manyny berýär. Innowasion işläp taýýarlamalaryň düýp manysy garalýan ugurda düýpli täzeçillikleri ornaşdyrmagy ýa-da düýpgöter täzelemegi aňladýar.

Sanly ykdysadyýet, emeli aň we robotlaşdyrma täze hünärlere bolan islegleri artdyrýar. Mundan başga-da startaplar we kiçi telekeçilik kärhanalary innowasiýa arkaly bazarlarda ornaşyp, ykdysady ösüşe itergi berýär.

Innowasiýa bilen baglanyşykly täze tehnologiýalar önümçilik işlerini kämilleşdirýärler we adamlaryň has netijeli işlemegini üpjün edýärler. Hususan-da, awtomatlaşdyrylan ulgamlaryň we maglumat analitikleriniň ulanylmagy önümçilikde ýalňyşlyklary azaltmaga hem-de önümçiligi çaltlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Innowasiýa bilen iş alyp barýan kärhanalar öz önümleriniň we hyzmatlarynyň bilimi has gowulandyryrlar, bu bolsa olara bazarda öňdeligi gazanmaga kömek edýär. Hususan-da, kompaniýalar innowasiýa strategiýalaryny işläp taýýarlamak

arkaly halkara bazarlara çykмага mümkinçilik gazanýarlar. Bu mümkinçilikler dürli ugurlary öz içine alýar:

Umuman, ykdysadyýetiň ösmegine innowasiýaryň oňyn täsir edýän esasy ugurlaryna aşakdakylary degişli etmek bolar.

- sanly ykdysadyýet;
- energetika we ekologiýa innowasiýalary;
- ylmy we tehnologik açyşlar;
- azyk we oba hojalyk tehnologiýalary;
- ulag we logistika innowasiýalary we beýlekiler.

Döwrebap ykdysadyýetde innowasiýa durnukly ösüşi üpjün edýän esasy hereketlendiriji güýç bolup durýar. Dürli pudaklarda innowasiýalaryň ornaşdyrylmagy diňe bir täze mümkinçilikleri açman, eýsem ykdysady bäsdeşligiň täze tapgyryny hem döredýär. Şonuň üçin ýurtlar we kompaniýalar innowasiýa maýa goýumlaryny artdyryp, ylmy-barlag işlerine uly üns berýärler. Şeýle hem, bilim ulgamynyň döwrebaplaşdyrylmagy we sanly tehnologiýalaryň giňden ornaşdyrylmagy innowasiýanyň netijeliligini has-da ýokarlandyrýar. Netijede, innowasiýa ykdysady ösüşiň esasy emele getirýän in möhüm elementleriň biri bolup, geljekde durnukly ykdysady ösüşe we abadançylyga getirjek esasy ugurlaryň biri bolmagynda galýar.

Maksatmyrat Akmyradov, Annamuhmet Mommyyev
(*Turkmenistan*)

THE PLACE OF INNOVATION IN THE MODERN ECONOMY

“The Establishment of the Intergovernmental Commission for the Development of the Digital Economy in Turkmenistan” is evidence that important steps have been taken in this direction. The main goal of this work is to solve important problems in this area. The modern world is changing rapidly and is becoming a key driver of economic growth. The development of digital technologies, the emergence of scientific discoveries and new business models increase the competitiveness of countries and companies.

МЕСТО ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Создание Межправительственной комиссии по развитию цифровой экономики в Туркменистане является свидетельством того, что в этом направлении сделаны важные шаги. Основной целью данной работы является решение важных задач в этой области. Современный мир стремительно меняется и становится ключевым драйвером экономического роста. Развитие цифровых технологий, появление научных открытий и новых бизнес-моделей повышают конкурентоспособность стран и компаний.

Aýnur Saryýewa, Göwher Garahanowa
(Türkmenistan)

INNOWASION TEHNOLOGIÝALARY BANK ULGAMYND ORNAŞDYRMAKLYGYŇ MÜMKINÇILIKLERI

Türkmenistanda hereket edýän täjirçilik banklary tarapyndan önüm innowasiýalaryny ösdürmek maksady bilen, karzlaryň we goýumlaryň täze görnüşleri bank tejribesine yzygiderli ornaşdyrylyp, müşderilere hödürlenilýär.

Elektron kanallary, şol sanda internet arkaly edilýän hyzmatlar has-da gyzyklanma döredýär. Türkmenistanyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň 28-nji ýanwarynda çykaran 11498-nji karary bilen tassyklanan “Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011–2030-njy ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna” laýyklykda, milli bank ulgamyna internet üsti bilen bank hyzmatlarynyň “Internet- bank”, “Mobil-bank”, “QR-kod”, “Galtaşyksyz töleg”, “Sanly karz” ýaly hyzmatlaryny girizmek boýunça işler amala aşyryldy. Uzak aralykdan ýerine ýetirilýän (distansion) bank hyzmatlarynyň ähli kanallary tehnologik innowasiýalary ornaşdyrmagyň netijesidir. Tehnologik innowasiýalaryň möhüm aýratynlygy aralykdan bank hasaplaryny dolandyrmaga mümkinçilik berýändiginden ybarat bolup durýar. Bu müşderilere hyzmat etmek üçin az çykdajylary talap edýär. Bank hyzmatlaryny ýerine ýetirmegiň adaty usullaryndan tapawutlylykda uzak aralykdan bank hyzmatyny amal etmek ulgamy has tygşytly we amatlydyr.

Uzak aralykdan ýerine ýetirilýän (distansion) bank hyzmatlaryny dolandyrmak dürli usullar arkaly amala aşyrylýar:

– telefonýň üsti bilen (telebanking);

- personal kompýuteriň üsti bilen (e-banking);
- Internetiň üsti bilen (Internet banking);
- portatiw gurluşlaryň üsti bilen (mobile banking, m-banking).

Sanly özgermeleriň gerimi we depgini durnukly ykdysady ösüşiň esasy şertleriniň biri hökmünde orta çykýar. Sanly ulgamlaşdyrmak ýurduň ykdysadyýetiniň ähli ýaýrawlaryny, şol sanda bank ulgamyny ösdürmegiň möhüm ugrydyr. Sanly bank dünýäniň maliýe edaralarynyň 70 göterimden gowragynyň esasy ösüş strategiýasy bolup durýandygy “Global sanly bank hasabatynda” getirilen maglumatlar tassyklanylýar.

Sanly bankyň döremegini belli bir ýagdaýlar, ýagny adamzadyň jemgyýetçilik durmuşynda maglumatlaryň we maglumat tehnologiýalarynyň ornunyň ýokarlanmagy, maglumat önümleriniň we hyzmatlarynyň jemi içerki önümde tutýan paýynyň artmagy, adamlaryň arasynda netijeli maglumat baglanyşygyny üpjün edýän global sanly giňişligiň döremegi, ilatyň maglumat önümlerine we hyzmatlaryna bolan islegleriniň yzygiderli artmagy, sanly ykdysadyýetiň, elektron hökümetiň, sanly bazarlaryň emele gelmegi bilen şertlendirilýär.

Bütindünýä banky bilen hyzmatdaşlygyň çäklerinde Bazel komitetiniň maslahatlaryna laýyklykda, prudensial bank gözegçiligi 67 ulgamynyň kämilleşdirilmegi ugrundaky taslama amala aşyrylýar. Halkara pul gaznasynyň goldawy bilen birnäçe pul-karz görkezijileriniň gysga möhletli çaklamasy boýunça usulyýet çemeleşmeleri kämilleşdirilýär.

Amala aşyrylýan döwlet pul-karz syýasatynyň çäklerinde 2011–2021-nji ýyllar aralygyndaky döwürde Türkmenistanyň milli ykdysadyýetiniň karzlaşdyryş göwrümi 17,2 milliard manatdan 106 milliard manada çenli ýokarlandy. Bu karz serişdeleri ykdysadyýetimizde täze önümçilik kuwwatlyklary döretmäge, ýurduň ykdysady we azyk howpsuzlygynyň aýrylmaz bölekleri bolan oba hojalyk pudaklarynyň we hususy böleginiň ukybyny artdyrmaga gönükdirildi.

2023-nji ýylyň başynda hasaba alnysyna görä, bank ulgamy tarapyndan ykdysadyýete berlen karzlaryň galyndysy 7,6 göterim, hususy bölege berlen karzlaryň galyndysy 28,2 göterim, oba hojalyk önümlerini öndürijilere berlen karz serişdeleriniň galyndysy 1,3 esse, ipoteka karzlaryň galyndysy 9,4 göterim artdy.

Agzalan maglumatlardan görnüşi ýaly, ýurdumyzyň banklarynyň karz syýasaty täze derejelere çykýar we ykdysady ösüşe täsiri ýokarlanýar.

Aynur Saryyeva, Govher Garahanova
(*Turkmenistan*)

OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE BANKING SYSTEM

The article talks about the development of the banking system, achievements, digital solutions implemented to develop the monetary and credit policy of our country, current and future work in the process on developing banking services.

Айну́р Са́рыева, Го́вхер Га́раханова
(*Туркменистан*)

ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ

В статье рассказывается о развитии банковской системы, достижениях и цифровых решениях, реализованных для развития денежно-кредитной политики нашей страны, текущей и перспективной работе в процессе по развитию банковских услуг.

Çynar Gadamowa
(*Türkmenistan*)

YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞINDE DAŞARY BAZAR YKDYSADY GATNAŞYKLARYŇ ORNY

Ýurdumyzyň durmuş-ykdysady ösüşiniň möhüm ugurlarynyň biri hem “Durnukly Ösüş Maksatnamasyny” durmuşa geçirmek bolup durýar. 2015-nji ýylda Birleşen Milletler Guramasynyň agza döwletleriniň ählisi tarapyndan kabul edilen “Durnukly Ösüş Maksatlary” global derejede 2030-njy ýyla çenli döwür üçin durnukly ösüş ulgamynda Gün tertibiniň esasy hasaplanýar. Öz gezeginde onuň maksadynyň ählisi hem-de tutuş adamzat abadançylygyny üpjün etmegi nazarlaýar.

Ýurdumyzyň ykdysady gatnaşyklary barada Gahryman Arkadagymyz: “Türkmenistanyň Bütindünýä Söwda Guramasy bilen hyzmatdaşlygyna hem aýratyn üns bermeli. Oňa biziň ykdysady ölçeglerimize meňzeş ölçegleri bolan döwletleriň gatnaşmagynyň tejribesini maksatly we hemmetaraplaýyn öwrenmeli” diýip, onuň derwaýyslygyny nygtaýar.

Halkara gatnaşyklaryny öwrenmegiň taryhy çygrynda ähli döwürlerde ykdysady gatnaşyklaryň kesgitli görnüşiniň mahsus bolandygyny görkezdi. Dünýä ykdysadyýetinde islendik alyş-çalşygy daşary ykdysady gatnaşyklaryň ýüze çykmagy we durmuşa geçirilmegi bilen baglanyşyklydyr. XVI asyra çenli bolan görnüş zähmetiň we maddy nygmatlaryň, agzalaryň ýaşyna we jynsyna laýyklykda paýlanylmagynyň binýadynda emele gelen ilkidurmuş obşinasynyň ýykylyş derejesine görä ýüze çykypdyr we ösüpdir. Obşina ýeke-täk hojalyk birligi bolupdyr we diňe obşinalaryň arasynda alyş-çalyş barabarlyk esasynda bolup geçipdir. Bu alyş-çalşyk, köplenç, tötänleýin we ujypsyzja möçberde bolupdyr. Ýöne içerki ýaşaýyş gurluşlarynyň, medeniýetiň we zähmetiň bölünmeginiň çuňlaşmasynyň, önümiň haryda öwrülmesiniň ýüze çykyp başlamak derejesine baglylykda, obşinalar döwlet derejesine ösüp geçipdirler, şundan soňky alyş-çalyşlary eýýäm halkara alyş-çalşy diýip atlandyrmak bolar.

Türkmenistanda daşary ykdysady syýasaty durmuşa geçirmegiň hukuk binýady “Daşary ykdysady iş hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň kabul edilmegi bilen has hem kämilleşdirildi. Ýurdumyzyň daşary ykdysady işinde esasy ugurlaryň biri hökmünde daşary ykdysady işi ykrar edilýär. Hormatly Prezidentimiziň döwlet syýasatynda, ýurdumyzyň daşary söwda dolanyşygynyň oňyn aratapawudyny gazanmak, milli ykdysadyýetimiziň depginli ösüşini kepillendirýän esasy wezipeleriň biri bolup durýar.

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda”, “Bitarap Türkmenistanyň daşary syýasat ugrunyň 2022-2028-nji ýyllar üçin Konsepsiýasynda” hem-de “Türkmenistanyň 2021-2030-njy ýyllar üçin daşary söwda Strategiýasynda” ýurduň daşary-ykdysady gatnaşyklarynyň aýrylmaz düzümi bölge bolan eksporty has-da artdyrmagyň ähmiýeti belenilip geçilýär.

Netijede, milli ykdysadyýetimizde daşary söwda gatnaşyklarynyň kämilleşmeginde ösen ykdysadyýetli döwletleriň we halkara söwda guramalarynyň iki taraplaýyn bähbitli gatnaşyklarynyň möhüm ähmiýetidigini aýtmak bolýar. Ýurdumyzda eksport edilýän önümleriň hilini gowulandyrmak we giňeltmegi kämilleşdirmek boýunça çäreleriň toplumy göz önünde tutulmagy zerurdyr. Ýurdumyzda daşary söwdanyň ornuny giňelmek boýunça hereket edýän Maksatnamalaryň çäklerinde ýurduň eksport mümkinçiliginiň goşulan gymmaty ýokary bolan harytlaryň we hyzmatlaryň peýdasyna diwersifikasiýasy arkaly milli ykdysadyýetiň düzümini kämilleşdirmekligi dowamly alnyp barylmaladyr.

Chynar Gadamova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF ECONOMY

The article analyses principles of carrying out foreign economic affairs, and looks into principles and guidelines of state regulation in this aspect. The author highlights the necessity to provide a set of measures to improve the quality and expand the range of domestic products exported abroad. It is noted, that within the framework of State programs aimed at expanding foreign trade relations of our country, it is necessary to continue improving the structure of the national economy through the diversification of export goods and services with high added value, which will activate the processes of economic growth of the country.

Чинар Гадамова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматриваются принципы проведения внешнеэкономической деятельности и основные направления государственного регулирования в этой области. Подчеркивается необходимость предусмотрения комплекса мероприятий по улучшению качества и расширению ассортимента экспортируемой продукции. Отмечается, что в рамках Государственных программ, направленных на расширение внешнеторговых отношений, следует продолжать совершенствование структуры национальной экономики через диверсификацию экспортных товаров и услуг с высокой добавленной стоимостью, что активизирует процессы экономического роста страны.

Aýjema Aklyýewa, Şirin Öwezberdiýewa
(*Türkmenistan*)

INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ BILIM ULGAMYŇDA ÄHMIÝETI

Hormatly Prezidentimiziň öňdengörüjilikli syýasaty netijesinde, ýurdumyzyň ähli ulgamlary bilen bir hatarda bilim ulgamy hem innowasion we

tehnologik esasda ösdürilýär. “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” sagdyn, zähmetsöýer, watançy nesilleri terbiýeläp ýetişdirmek, irkidöwürdenbaşlapçagalaryterbiýelemek, okatmak, olaryňbedenweruhysaglygyny berkitmek, şahsy başarnygyny ösdürmekde bilim edaralarynyň işini döwrüň talabyna laýyk kämilleşdirmek esasy wezipeleriň hatarynda goýuldy. Munuň özi döwleti hemmetaraplaýyn ösdürmegiň şerti hökmünde bilim we ylym ulgamyna aýratyn üns berilýändigini aňladýar. Sanly bilim ulgamy arkaly bilimi kämilleşdirmekde dünýä derejesinde özgerýän innowasion tehnologiýalar okatmagyň usulyýetine ornaşdyrylýar. Bilim ulgamynda innowasion tehnologiýalar, sanly serişdeler bilen üpjün edilmegi we olar arkaly bilim-terbiýeçilik işleriniň guralmagyna döwlet goldawy halkara gatnaşyklarynda özara bähbitli hyzmatdaşlygyň geljekki ugurlaryny kesgitlemäge, tejribeleri alyşmaga, ylym-bilimiň hilini ýokarlandyrmaga giň ýol açýar. Bilim ulgamy sanlylaşdyrylýar we innowasion tehnologiýalaryň üsti bilen bilim-terbiýeçilik işleri döwrebaplaşdyrylýar.

Ylym we tehnikanýň, üstünlikli açyşlaryň çalt depginler bilen öňe barýan döwründe innowasion tehnologiýalaryň bilim ulgamyna ornaşdyrylmagy esasynda köptaraplaýyn täzelikler ýüze çykýar. Bilim edaralarynda dürli programmalar, elektron göterijiler, sanly serişdeler ulanylýar. Innowasion tehnologiýalar esasynda sanlylaşdyrmak bilen sapaklary guramagyň usulyýeti kämilleşdirilýär, okuw-terbiýeçilik işleriniň mazmuny baýlaşdyrylýar. Şeýle-de, häzirki döwürde ýurdumyzyň ýokary okuw jaýlarynyň arasynda we halkara derejesinde uzak aralykdan onlaýn okuwlary hem guralýar. Munuň netijesinde hem täze pikirleri we çözgütleri oýlap tapmaga ukyply, halkara ulgamyndaky ösen tehnologiýalara doly erk edip bilýän, ägirt zehinli ýaşlary tehnologiýalar ulgamyna çekilýär, bu bolsa diňe bir bilim ulgamynyň däl-de, eýsem, ýurduň ykdysady kuwwatynyň hem barha berkeýändiginiň aýdyň subutnamasy bolup durýar.

Bilim ulgamynda okatmagyň adaty usullary bilen deňeşdirilende, innowasion usullaryny ulanmagyň artykmaçlyklary bardyr. Okatmagyň adaty usulynda mugallym bilen talybyň arasyndaky gatnaşyk sada görünüşde amala aşyrylýar, mugallym temany dilden düşündirip geçýär. Okatmagyň sanly tehnologiýalardan peýdalanylýan usulynda mugallym interaktiw tagtanyň, dürli programmalaryň üsti bilen talyplara zerur maglumatlary görkezýär, düşündirýär, amaly sapaklarda bolsa, talyp önünde goýlan takyk soraglara anyk jogap bermegi başarýar. Bu bolsa mugallymdan hünär ussatlygyny talap edýär. Şol bir wagtyň özünde-de, ýaş nesliň häzirki zaman tehniki serişdelerine erk edip bilijilik ukyplarynyň has-da ýokary bolmagyny sazlaýar. Bilimiň ösüşi, elbetde, innowasion usullar, usulyýetler bilen berk baglanyşyklydyr. Mugallym belli bir usulda işlemezden önürti, öneden bar bolan elektron maglumatlar gorunyň üstüne täze maglumatlar girizip durmalydyr. Bilim ulgamynda innowasion tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy bolsa, okuw işiniň

döwrebap alnyp barylýanlygynyň subutnamasydyr. Bilim ulgamynyň innowasion usulda ýöredilmegi talyp ýaşlara gerekli maglumatlary elektron salgylaryň, elektron poçtalaryň üsti bilen tiz paýlaşyp, wagtlaryny tygşytlamaga mümkinçilik berýär. Şeýlelikde, innowasion bilim ulgamy häzirki döwrüň möhüm talaby bolup durýar.

Ayjemal Aklyyeva, Shirin Ovezberdiyeva
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION

The importance of innovative technologies in the education system is very great. In the era of rapid progress of science and technology, successful discoveries, the methodology of organizing lessons through digitization is being improved, the content of educational activities is being enriched. Also, inline distance learning is currently being organized among higher educational institutions of our country and at the international level.

As a result, young people with great talents, who are able to come up with new ideas and solutions, who are fully aware of advanced technologies in the international sphere, are being attracted to the technology system, which is clear evidence of the increasing strength of not only the educational system, but also the economic potential of the country.

Айджемал Аклыева, Ширин Овезбердыева
(*Туркменистан*)

ВАЖНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Значимость инновационных технологий в сфере образования очень высока. В эпоху стремительного развития науки и техники и успешных открытий, основанных на внедрении инновационных технологий в систему образования, совершенствуется методика организации занятий и обогащается содержание учебной деятельности. В настоящее время онлайн-дистанционное обучение организуется также среди высших учебных заведений страны и за рубежом.

В результате в технологическую систему привлекаются талантливые молодые люди, способные продуцировать новые идеи и решения, которые могут свободно использовать передовые технологии в международной

системе, что является ярким доказательством того, что совершенствуется не только система образования, но и возрастает экономическая мощь страны.

Aknabat Artykova
(*Türkmenistan*)

EKOLOGIK TAÝDAN ARASSAÇYLYGA GÖNÜKDIRILEN ZÄHMET BAZARYNY DÖRETMEGIN MÜMKINÇILIKLERI

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” we “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş- ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynda” Diýarymyzda “ýaşyl” ykdysadyýete geçmek babatynda toplumlaýyn çäreler meýilleşdirilýär. Bu maksatnamalarda ykdysadyýetiň düzümlerini üýtgedip gurmak, tebigy baýlyklardan rejeli peýdalanmak, energiýanyň gaýtadan dikeldilýän çeşmelerini ornaşdyrmak, “ýaşyl” ykdysadyýet syýasatyny alyp barmak, sanly ykdysadyýeti we sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak wezipelerini ýerine ýetirmek göz önünde tutulýar. Bu babatda Milli Liderimiziň öndengörüjilikli syýasaty bilen badalga berlen we häzirki döwürde hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen durmuşa geçirilýän “ýaşyl” ykdysadyýet taslamasy boýunça degişli halkara guramalarynyň arasyndaky hyzmatdaşlyk yzygiderli ösdürilýär hem-de bu taslama laýyklykda giň gerimli işler amala aşyrylýar.

Şunuň bilen baglylykda, Milli maksatnamalarda daşky gurşawy goramak we ähli ýerde “ýaşyl” ykdysadyýetiň ýörelgelerini ornaşdyrmak, tebigy ulgamlary mümkin bolan derejede saklap galmak esasynda jemgyýetiň hem-de raýatlaryň ýaşayşy, işi üçin ekologiýa taýdan amatly şertleriň üpjün edilmegi hem-de nygtalýar.

Häzirki zaman zähmet bazaryndaky täze ugur “ýaşyl” ykdysadyýetiň ýörelgelerine esaslanýan iş üpjünçiligini ösdürmekden ybaratdyr. Şeýle syýasatyň tapawutly aýratynlygy, daşky gurşawa ýaramaz täsiri azaltmaga we daşky gurşawyň ýagdaýyny gowulandyrmaga kömek edýän “ýaşyl” iş orunlaryny döretmek arkaly ekologik taýdan arassaçylyga gönükdirilen zähmet bazaryny döretmekdir.

Öz gezeginde daşky gurşawa gönükdirilen zähmet bazarynyň ösüşine baha bermek üçin aşakdaky görkezijileri ulanmak teklip edilýär: 1) täze döredilen we döwrebaplaşdyrylan “ýaşyl” işleriň sany; 2) ykdysadyýetiň “ýaşyl” pudaklarynda işleýänleriň sany; 3) ykdysadyýetiň “ýaşyl” pudaklarynda işleýän ýokary bilimli işgärleriň sany; 4) daşky gurşawy goramaga we tebigy baýlyklary rejeli peýdalanmaga gönükdirilen esasy serişdelere goýulýan maýa goýumlaryň mukdary; 5) işsizlik derejesi; 6) zähmet öndürijiliginiň dinamikasy.

Häzirki wagtda daşky gurşawy gowulandyrmak, tebigy baýlyklary, energiýany we serişdeleri tygşytlamak, ekologiýa taýdan arassa önüm öndürmek, galyndylary gaýtadan işlemek, organiki ekerançylygy ösdürmek, ekologik taýdan arassa ülnüleri girizmek we beýleki ugurlar ykdysady ösüşi ýokarlandyrýan, iş ýerlerini giňeldýän we kämilleşdirýän faktorlara öwrülýär we täze ykdysady işleriň görnüşleriniň döremegine getirýär. “Ýaşyl” ykdysadyýetiň esasy maksady daşky gurşawa gönükdirilen ykdysadyýete geçiş döwründe “ýaşyl” iş orunlaryna, serişdeleri tygşytlamagyň çäklerinde başarnyklary ösdürmeklige esaslanýan zähmet bazaryna işe girmegi höweslendirýän kanuny, ykdysady we institusional şertleri döretmekden ybarat.

Şeýlelikde, “ýaşyl” ykdysadyýet” adalgasy ““ýaşyl” iş üpjünçilik” düşüňjesini öz içine alýar. Şol bir wagtyň özünde, “ýaşyl” iş üpjünçiligi syýasatyna daşky gurşawa ýaramaz täsirini azaltmak bilen, netijeli işleýän zähmet bazaryny döretmäge gönükdirilen durmuş-ykdysady çäreleriň toplumy hökmünde düşünmek bolar. Şol sebäpli hem “ýaşyl” ykdysadyýet şertlerinde iş üpjünçiligini ösdürmek babatynda birnäçe çäreleriň durmuşa geçirmegi örän möhümdir, ýagny: “ýaşyl” iş orunlaryny döretmek; täze “ýaşyl” hünärleriň talaplaryna laýyklykda, hünärmenleri taýýarlamak we kämilleşdirmek; daşky gurşawa gönükdirilen telekeçiligiň ösüşine goldaw bermek.

Şeýlelik bilen, ekologik taýdan arassaçylyga gönükdirilen zähmet bazarynyň esasy ugurlary daşky gurşawy goramak, tebigy we energiýa baýlyklaryny tygşytlý peýdalanmak, parnik gazlarynyň zyňyndylaryny azaltmak, ekologiýa taýdan arassa tehnologiýalaryny ornaşdyrmak, galyndylary gaýtadan işlemek we zyňmak bilen baglanyşykly ykdysady işjeňligiň täze ugurlaryny emele getirmegi öz içine alýar diýen netijä gelmek bolar. Ol bolsa ekologik taýdan arassaçylyga gönükdirilen iş bilen üpjün eder we täze “ýaşyl” iş ýerleriniň döremegi üçin şertleri döreder. Netijede, daşky gurşawy gorap saklamaga we hormatly Prezidentimiziň “ýaşyl” ykdysadyýet baradaky başlangyçlaryny durmuşa geçirmäge öz oňyn täsirini ýetirer.

Aknabat Artykova
(*Turkmenistan*)

PROSPECTS FOR CREATING AN ECO-FRIENDLY LABOR MARKET

A new direction in the modern labor market is the development of employment based on the principles of a green economy. A distinctive feature of such a policy is

the creation of an eco-friendly labor market through the creation of green jobs that contribute to reducing the negative impact on the environment and improving it.

As it can be concluded, the main directions of such a labor market include the formation of new areas of economic activity related to environmental protection, rational use of natural and energy resources, reduction of greenhouse gas emissions, the introduction of eco-friendly technologies, recycling and waste disposal. This will ensure eco-friendly employment and create the prerequisites for the emergence of new green jobs.

Акнабат Артыкова
(Туркменистан)

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННОГО РЫНКА ТРУДА

Новым направлением на современном рынке труда является развитие занятости, основанной на принципах “зелёной” экономики. Отличительной особенностью такой политики является создание рынка труда, ориентированного на экологическую чистоту, посредством создания “зелёных” рабочих мест, способствующих снижению негативного воздействия на окружающую среду и её улучшению.

Можно сделать вывод, что основные направления такого рынка труда включают в себя формирование новых направлений экономической деятельности, связанных с защитой окружающей среды, рациональным использованием природных и энергетических ресурсов, сокращением выбросов парниковых газов, внедрением экологически чистых технологий, переработкой и утилизацией отходов. Это обеспечит занятость, ориентированную на экологическую чистоту, и создаст предпосылки для появления новых “зелёных” рабочих мест.

Leýli Aşyrowa
(Türkmenistan)

YLMY TAÝDAN ESASLANDYRYLAN DÖWLET BÝUJETI

Býujetiň ylmy taýdan ösüş konsepsiýasy ykdysady kanunlaryň öwrenilmeginiň, ykdysadyýetiň ýagdaýyna, öndüriji güýçleriň we önümçilik gatnaşyklaryň ösüşiniň geljegine, ilatyň isleglerine hemmetaraplaýyn seljerme geçirilmeginiň esasynda

işlenilip düzülýär. Häzirki döwürde we geljekde býujetiň ulanylyşynyň esasy ugurlary kesgitlenilende, ykdysady syýasat amala aşyrylanda göz önünde tutulan maksatlaryň berjaý edilmeginde ugur alynýar, şeýle-de halkara ýagdaýlary we maliýe serişdeleriniň ösüş mümkinçilikleri hasaba alynýar.

Şu nukdaýnazardan, ylmy taýdan esaslandyrylan Döwlet býujeti dürs we üstünlikli amala aşyrylanda oňaýly netijeleri berýär. Býujet syýasaty işlenilip düzülende we amala aşyrylanda, ilatyň maddy we medeni derejesini ýokarlandyrmak, durmuş taýdan edilýän hyzmatlary giňeltmek üçin ulanylýan býujet serişdeleri göz önünde tutulýar, ilatyň töleýän salgyt tölegleri kadalaşdyrylýar.

Türkmenistanyň býujet ulgamynyň býujetleri Türkmenistanyň we onuň sebitleriniň durmuş-ykdysady ösüşiniň esasy ugurlarynyň çaklamasynyň we Türkmenistanyň Býujet Kodeksine we onuň esasynda kabul edilýän Türkmenistanyň beýleki ölçeg hukuk namalaryna laýyklykda, Türkmenistanyň Maýa goýum maksatnamasynyň esasynda düzülýär. Meýilnama döwri üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň esasy ugurlarynyň çaklamasy indikativ häsiýete eýedir we ol ýurduň durmuş-ykdysady ösüşiniň meseleleri boýunça uzak we orta möhletli maksatnamalaýyn resminamalaryň hasaba alynmagy bilen düzülýär.

Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrligi meýilnama döwür üçin “Türkmenistanyň Döwlet býujeti hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň taslamasyny işläp düzýär. Kanunyň esasy maksady ykdysady ösüşe, halkyň maddy hal-ýagdaýyny ýokarlandyrmaga gönükdirilen döwlet girdejileriniň we çykadjylarynyň netijeli ulgamyny döretmekden ybaratdyr. Bu netijeli ulganda jemgyýetiň ösüşini özgerdýän kuwwatly güýç hökmünde ylmyň önän möhüm orny bardyr. Ata Watanymyz Garaşsyzlyk ýyllarynda ylm we ýokary tehnologiýalar babatda iri halkara guramalary hem-de ylmy merkezleri bilen işjeň hyzmatdaşlyk edip gelýär.

Ýurdumyzda ylmyň möhüm meselelerine bagyşlanan halkara maslahatlar yzygiderli geçirilýär. Gözel Diýarymyzyň tebigy baýlyklaryny, taryhyny we medeniýetini öwrenmäge ýardam berýän ylmy saparlar guralýar. Akademiki institutlarymyzyň maddy-tehniki binýady berkidilýär. Ylmy barlaghanalar döwrebap enjamlar we abzallar bilen üpjün edilýär. 2025-nji ýylda Döwlet býujetiniň serişdelerinden ylm pudagynyň edaralary üçin uly serişdeler göz önünde tutulýar.

Gönükdirilýän serişdeler ylm pudagynda zähmet çekýänleriň zähmet haklaryny ýokarlandyrmaga, ylmy edaralaryň üpjünçiligini saklamaga, ylmy-barlag laboratorýalaryny häzirki zaman tehnologiýalary bilen enjamlaşdyrmaga, ylmyň dürli pudagynda işleýän alymlary ylmy maglumatlar we zerur edebiýatlar bilen üpjün etmäge, şeýle hem bäsleşik taslamalaryny mundan beýläk-de dowam etmeklige ýardam eder. “Türkmenistanda ylm ulgamyny ösdürmegiň 2024–2052-nji ýyllar

üçin Strategiýasynyň” kabul edilmegi hem, strategik taýdan möhüm ähmiýete eýe bolan bu ulgamyň kämilleşdirilmegine uly badalga berer.

Umuman, Gahryman Arkadagymyzyň başlangyjy bilen başy başlanyp, häzirki wagtda hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda üstünlikli durmuşa geçirilýän oňyn özgertmeleriň netijesinde, dünýäde ylmyň we tehnikaýyň sazlaşykly ösdürilýän eýýamynda we adamzadyň ylmy düşüňjeleriniň üstünlik gazanýan döwründe Türkmenistanda halkyň intellektual mümkinçiliklerinden netijeli peýdalanmak üçin ähli şertler döredilýär. Bu hem, ylmyň ykdysadyýete goşandyny artdyrmaga, ylym-bilim ulgamyna we önümçilige innowasion tehnologiýalary ornaşdyrmaga, ösüşiň ileri tutulýan ugurlarynda amaly ylmy barlaglaryň iş ýüzünde berýän peýdasyny ýokarlandyrmaga we bu işe zehinli ýaşlary giňden çekmäge mümkinçilik döreder.

Leyli Ashyrova
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFICALLY BASED STATE BUDGET

The concept of scientific budget development is formulated based on the study of economic laws, a comprehensive analysis of the state of the economy, prospects for the development of productive forces and industrial relations, and the needs of the population. When determining the main directions of budget use at present and in the future, economic policy is carried out taking into account the achievement of goals, as well as considering the international situation and opportunities for the development of financial resources.

From this point of view, a scientifically sound State Budget, if implemented correctly and successfully, yields positive results. When developing and implementing budget policy, budgetary funds are taken into account, aimed at improving the material and cultural standard of living of the population, expanding social services, and regulating tax payments to the population.

Лейли Аширова
(*Туркменистан*)

НАУЧНО ОБОСНОВАННЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ

Концепция научного развития бюджета разрабатывается на основе изучения экономических законов, всестороннего анализа состояния

экономики, перспектив развития производительных сил и производственных отношений, потребностей населения. При определении основных направлений использования бюджета в настоящее время и в будущем, экономическая политика осуществляется с учётом достижения поставленных целей, а также принимаются во внимание международная обстановка и возможности развития финансовых ресурсов.

С этой точки зрения научно обоснованный государственный бюджет при правильном и успешном осуществлении даёт положительные результаты. При разработке и реализации бюджетной политики учитываются бюджетные средства, направляемые на повышение материального и культурного уровня жизни населения, расширение социальных услуг, регулирование налоговых платежей населения.

Sapargözel Atajanowa, Jeren Orazdurdyýewa
(*Türkmenistan*)

INNOWASION TEHNOLOGIÝALAR ARKALY GEÇIRILÝÄN SAPAKLARYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Arkadagly Gahryman Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň taýsyz tagallalarynyň netijesinde durmuşa ornaşdyrylýan innowasion tehnologiýalaryň sany barha artýar. Bilim ulgamy üçin derwaýys hem-de ýaramly bolan innowasion tehnologiýalar işi ýeňilleşdirýär we oňat netijeleri gazanmaga ýardam edýär. Tehnologiýalaryň ýokary çaltlykda ösýän zamanasynda innowasiýany ulanmagyň pedagogik esaslaryny öwrenmek we durmuşa ornaşdyrmak Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda wajyp meseledir. Tutuş adamzat durmuşy, ýaşayşy tehnologiýalar, kompýuter bilen üznüksiz bagly. Şonuň üçin guralýan sapaklarda multimediýa enjamlary giňden ulanylýar. Bilim ulgamynda innowasion ösüş ylmy-tehniki syýasatymyzyň esasy daýanjydyr. Okuw işinde innowasion tehnologiýalardan peýdalanmak mugallymlar üçin möhüm meseleleriň biri bolup durýar. Sebäbi häzirki zaman ýaşlarynyň aňy döwre görä çalt ösýär. Şonuň üçin-de mugallymlaryň guraýan sapaklarynyň dünýä tejribesine esaslanýan milli ruha ýugrulyp, ýaşlaryň örän çalt ösýän aňyna oňyn täsirini ýetirmegini gazanmak bilim işindäki gaýragoýulmasyz zerurlykdyr.

Ýaşlara döwrebap bilim bermek islendik mugallymyň mukaddes borjudyр. Uniwersitetimiziň professor-mugallymlary sapaklarda talyba berilýän nazary bilimleri has-da çuňlaşdyryp öwretmek üçin görkezme esbaplary, maketleri, şeýle hem sapaklara degişli wideo şekilleri ulanýarlar. Wideoşekilleriň we animasiýalaryň täsiri başgaça bolup, berilýän nazary bilimleriň has çalt we çuň özleşdirilmegine

ýardam edýär, talyplarda öz hünärine bolan gyzyklanmany artdyrýar. Sanly bilimi ösdürmek üçin, ilkinji nobatda, bilim ulgamynda zähmet çekýän mugallymlaryň, hünärmenleriň, şeýle-de bilim alýanlaryň häzirkizaman kompýuter tehnologiýalaryndan ussatlyk bilen baş çykarmaklarynyň zerurlygy öz-özünden düşnükli. Şeýlelikde, häzirkizaman tehniki serişdeleriň we maglumat gorlarynyň ulanylyşynda bilim işgärleriniň bu ugurda taýýarlygyny kämilleşdirmek wezipesi hem öňe çykarylýar. Şunda ýurdumyzyň bilim edaralarynyň ösen innowasion tehnologiýalar bilen üpjün edilmegi, mugallymlaryň kompýuter sowatlylygynyň yzygiderli kämilleşdirilmegi örän uly ähmiýete eýedir. Her ýyl ak mekdeplere 1-nji synpa gadam basan mekdep okuwçylaryna hormatly Prezidentimiziň adyndan mekdep kompýuterleriniň sowgat berilmegi hem bellärliklidir. Munuň özi ýaş nesliniň çagalyk döwründen başlap kompýuter serişdelerini peýdalanylýan bilmeklerini üpjün edýär. Häzirkizaman wagtda “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiyasyny” durmuşa geçirmek boýunça işler alnyp barylýar. Ony durmuşa geçirmegiň birinji tapgyrynda meýilleşdirilen çäreler boýunça ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde hünärmenler, professor-mugallymlar, şeýle-de talyp ýaşlar tarapyndan sanly bilim ulgamynyň tor programma üpjünçiligi, onuň binýadynda sanly bilim portallary işlenip taýýarlanylýdy. Sanly bilim portaly elektron poçta, elektron resminama, uzak aralykdan bilim almak, ylmy işler, okatmagyň elektron serişdesi, bäsleşikler, olimpiadalar, maslahatlar, forumlar, okuw kitaplary, okuw gollanmalary, sözlükler ýaly bölümleri özüde jemleýär. Bulardan başga-da bilim ojaklarynda sanly tehnologiýalaryň, ýokary tizlikli internet ulgamynyň giňden ornaşdyrylmagy netijesinde ýurdumyzyň ýokary hem-de orta hünär okuw mekdepleriniň arasynda, şol sanda bilim babatda hyzmatdaşlyk edilýän daşary ýurtlaryň ýokary okuw mekdepleri, ylym-bilim merkezleri bilen uzak aralykdan sapaklar, wideoşekilli maslahatlar yzygiderli guralýar. Çünki ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde halkara hyzmatdaşlygyny işjeňleşdirmekde, alnyp barylýan bilim-terbiýeçilik, ylym, sport, medeni-köpçülik işlerini, ýurdumyzda amala aşyrylýan döwlet ähmiýetli özgertmeleri, ösüşleri giňden şöhlelendirmekde sanly bilim ulgamynyň mümkinçiliklerinden netijeli peýdalanmak möhümdir. Şonuň ýaly-da, ähli bilim edaralarynda sanly bilim tehnologiýalaryny ornaşdyrmak bilen dersler boýunça döwrebap okuw mekdepleriniň, ylmy-barlag merkezleriniň giň ulgamyny döretmäge aýratyn ähmiýet berilýär. Bilim ulgamyny mundan beýläk-de döwrebaplaşdyrmak hem-de kämilleşdirmek babatda ýene-de köp sanly işleri durmuşa geçirmek göz önünde tutulýar. Ýurdumyzda sanly bilim ulgamyny ornaşdyrmak we elektron bilimiň serişdelerini ösdürmek göz önünde tutulýar.

Mundan başga-da ylym-bilim pudagyny döwrebap derejede özgertmek maksady bilen, ýokary okuw mekdeplerinde we ylmy-barlag institutynda ýaş alymlar geňeşleri döredildi. Sanly bilim ulgamyny ösdürmekde bilimi dolandyryş ulgamyny maglumatlaşdyrmaga hem möhüm orun degişlidir.

Sapargozel Atajanova, Jeren Orazdurdyeva
(*Turkmenistan*)

USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Innovative technologies, actively introduced in recent years into the system of scientific education, help students achieve serious results. In the “International Year of Peace and Trust”, the introduction of the principles of using innovative technologies into practice will contribute to the high-quality and rapid training of highly qualified national personnel.

Сапаргозель Атаджанова, Джерен Ораздурдыева,
(*Туркменистан*)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Инновационные технологии, активно внедряемые в последние годы в систему научного образования, помогают обучающимся добиваться серьёзных результатов. В Международный год мира и доверия внедрение в практику преподавания основ использования инновационных технологий будет способствовать качественной и быстрой подготовки высококвалифицированных национальных кадров.

Gülşirin Başımowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ HALKARA YKDYSADY GATNAŞYKLARYNY ÖSDÜRMEKLIĞIŇ ESASY UGURLARY

Gahryman Arkadagymyzyň görelde mekdebinden ugur alýan, hormatly Prezidentimiziň döredijilikli içeri we daşary syýasatynyň binýadynda döwletimiziň halkara ykdysady giňişligine ynamly goşulmagy we bu ugurdaky hyzmatdaşlygyň ähli taraplar üçin bähbitli bolmagy ýurdumyzyň halkara başlangyçlarynyň öňe ilerlemegine getirdi. Daşary ykdysady ulgamda alnyp barylýan tagallalar ýurdumyzyň dünýä hojalyk gatnaşyklaryndaky ornunyň pugtalandyrylmagyna, täze bazarlaryň özleşdirilmegine hem-de eksport mümkinçilikleriniň we daşary ýurt maýa goýumlarynyň artdyrylmagyna, türkmen harytlarynyň we hyzmatlarynyň

dünýä bazaryna çykarylmagyna, dünýäniň ykdysady we maliýe bileleşikleriniň önünde ýurdumyzyň oňyn abraýynyň kemala getirilmegine gönükdirilendir.

Halkara ykdysady gatnaşyklaryň möhüm bölegi bolup halkara maliýe gatnaşyklary çykyş edýär. Halkara maliýe gatnaşyklarynyň ýüze çykmagy döwletleriň döremegi we haryt-pul gatnaşyklarynyň emele gelmegi bilen baglydyr. Dürli döwletleriň emitentleri tarapyndan goýberilýän maliýe gurallary beýleki ýurtlaryň walýutalarynda ýüze çykýar we walýuta-maliýe derejesine eýe bolýar. Bu maliýe gurallary daşary söwdany, maýa goýumlary maliýeleşdirmek bilen berk baglanyşyklydyr. Halkara maliýe gatnaşyklarynyň geriminiň giňemegi, döwletiň öz wezipelerini amal etmek üçin niýetlenilen pul serişdeleriniň merkezleşdirilen gaznasynyň emele gelmegine täsirini ýetirýär. Bazar ykdysadyýetine geçiş döwründe halkara derejesinde döwletler bilen maliýe gatnaşyklaryny alyp barmak uly ähmiýete eýedir. Sebäbi häzirkî zamanda dünýä ýurtlary biri-biri bilen berk baglanyşykly bolup, ol baglanyşyklar ýylsaýyn ösýär. Ýurtlaryň arasyndaky ykdysady baglanyşyklar güýçlenýär hem-de olaryň arasyndaky ykdysady hyzmatdaşlyklar özüniň oňyn netijelerini berýär.

Garaşsyz Türkmenistanyň Bitaraplyk derejesi ýurdumyzyň daşary döwletler bilen maliýe-ykdysady gatnaşyklarynyň netijeli alnyp barylmagyna oňyn täsir edýär. Türkmenistan özüniň daşary ykdysady syýasatynda daşary ýurt maýalaryny çekmek, dokma we nebit-gaz toplumyny ösdürmek, oba hojalyk önümçiligini özgertmek, türkmen energiýa görerijilerini dünýä bazaryna çykarmak, ulag ulgamyny kämilleşdirmek meselelerine has uly ähmiýet berýär. Bu pudaklaryň ösmegi ýurdumyzyň eksport mümkinçiliklerini ýokarlandyrýar. Ýurdumyzyň halkara ykdysady hyzmatdaşlyk strategiýasyny durmuşa geçirmeklik ykdysady gatnaşyklarymyzyň giň geografiýasyna we düzümläýin diwersifikasiýalaşdyrylmagyna, dünýä ösüşiniň esasy meýillerine işjeň goşulýşmagyna, şeýle hem, ýurduň maliýe gatnaşyklarynyň netijeliligine esaslanýar. Munuň özi, Türkmenistanyň ikitaraplaýyn hem-de köptaraplaýyn esasyda umumy bähbitlere gönükdirilen we deňhukukly hem-de özara bähbitli hyzmatdaşlygyň ýörelgelerini paýlaşýan ýurtlar bilen ykdysady gatnaşyklaryň yzygiderli ösdürilmegine ýardam berýär.

Umuman, halkara ykdysady gatnaşyklar milli ykdysadyýetiň hil taýdan ýokary ösüş depginini üpjün etmекlige, ýurduň ykdysadyýetiniň yzygiderli ösmekligine, şeýle hem, ýurdumyzyň halkara gatnaşyklarynyň mäkäm binýadyny tutmaklyga ýardam berýän güýçli döwlete öwrülmege hormatly Prezidentimiz tarapyndan durmuşa geçirilýän düýpli oýlanyşykly, ylmy taýdan esaslandyrylan durmuş-ykdysady strategiýasynyň netijesidir. Bu alnyp barylýan strategiýanyň esasynda Türkmenistan döwletiniň ykdysady hyzmatdaşlygy giňeltmek, yklym we yklymara derejelerde täze ugurlary gözlemek maksady bilen, durnuklylygy we ykdysady ösüşi pugtalandyrmagyň hem-de ählumumy parahatçylygyň hatyrasyna köptaraplaýyn

oňyn ykdysady işleri durmuşa geçirilýär. *Munuň özi ýurt berkararlygynyň, türkmeniň belende göterilen ykbalynyň, bagtyýar halkyň bir başa uýýanlygynyň nyşanydyr.* Çünki Baky Bitaraplygyň saýasynda parahatçylyk we ynanyşmak ýoly bilen Türkmenistanyň alyp barýan ykdysady hyzmatdaşlygy döwletleri birleşdirýän mukaddeslikdir!

Gulshirin Bashimova
(*Turkmenistan*)

MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF TURKMENISTAN'S INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

International financial relations are an important part of international economic relations. The emergence of international financial relations is associated with the formation of states and the formation of commodity-money relations. Financial instruments issued by issuers of different countries are denominated in currencies of other countries and acquire a monetary and financial character. These financial instruments are closely related to foreign trade and investment financing. During the transition to a market economy, the implementation of financial relations with States at the international level is of great importance. Because at present, the countries of the world are closely connected with each other, and these ties are growing every year. Economic ties between the two countries are strengthening, and economic cooperation between them is yielding positive results. In its foreign economic policy, Turkmenistan attaches great importance to attracting foreign investment, developing the textile and oil and gas complex, reforming agricultural production, bringing Turkmen energy resources to the world market, as well as improving the transport system. The development of these industries increases the export potential of our country.

Гульширин Бяшимова
(*Туркменистан*)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ТУРКМЕНИСТАНА

Важной частью международных экономических отношений являются международные финансовые отношения. Возникновение международных

финансовых отношений связано с образованием государств и формированием товарно-денежных отношений. Финансовые инструменты, выпускаемые эмитентами разных стран, выражаются в валютах других стран и приобретают валютно-финансовый характер. Эти финансовые инструменты тесно связаны с внешней торговлей и финансированием инвестиций. В период перехода к рыночной экономике большое значение имеет осуществление финансовых отношений с государствами на международном уровне. Туркменистан в своей внешнеэкономической политике придаёт большое значение привлечению иностранных инвестиций, развитию текстильного и нефтегазового комплекса, реформированию сельскохозяйственного производства, выводу туркменских энергоносителей на мировой рынок, совершенствованию транспортной системы. Развитие этих отраслей повышает экспортный потенциал нашей страны.

Serdar Diwanow, Annajahan Batyrowa
(*Türkmenistan*)

BANK IŞI WE ONUŇ TARYHY

Bank işiniň taryhy biziň eýýamymyzdan öňki VII asyrdan başlanýar. Ol özünde bank edaralarynyň müň ýyllyk tejribesini jemleýär, uzak möhletli dowamynda emele gelen bank işiniň guralyşynyň hökmany ýörelgelerini açyp görkezýär. Şol döwürde Wawilonda eýýam peýda görmek maksady bilen, karz serişdeleri berlip başlanypdyr. Hatda ilkinji banknotlar – altyn bilen deň derejede bolan (“gudu”) – içerki söwda dolanysygynda metal pullaryň ähmiyetine eýe bolan ýörite dil hatlary hem bar eken.

Gadymy Gresiýada pul maýdalaýjylaryň – trapezitleriň bolandygy mälimdir. Olarda şaýy pullar çalşylyp, saklamak üçin pullary kabul edipdirler. Mundan başga-da, gadymy grek ybadathanalary özlerinde saklanan artykmaç pul serişdelerini karz beripdirler.

Biziň eýýamymyzdan ozalky II asyrda, birnäçe Fiwy, Germontis, Memfis we Siena ýaly iri şäherlerinde “şa banklary” diýlip atlandyrylan döwlet kärhanalarynyň girdeji serişdeleri we ýygnaýan salgytlaryň toplanýan ýerleri bardy. Bu pul halkyň zerurlyklaryna, mysal üçin, esgerlere aýlyk tölemek üçin sarp edilipdir.

Gadymy Rimde bank işini amala aşyran taraplar olar: mensarii (bank işgärleri), ýagny (öz jaýlaryny şäheriň merkezinde saklamak bilen ähli gatnaşyjylar üçin ýeke-täk pul amallarynyň hukuk kadalaryny gönükdiripdirler) hem-de argentarii (bank işgärleri), ýagny (şaý pullara baha kesmekde we sortlamakda işiň görnüşi boýunça bölünýän hünärmen) bolupdyrlar.

Orta asyrlarda bank işgärleriniň hyzmatlaryna bolan isleg ep-esli artypdyr, ýagny dolanyşykda söwda üçin çalşylmaly köp dürli şaý pullary bardy. Şol wagt hem “bank” sözi – pul maýdalaýjylaryň oturdyan oturgyjynyň adyndan gelip çykypdyr. Italiýan dilinden terjime edilende “banco” sözi – “stol”, “dukan” diýmekdir. Mundan başga-da şol döwürde bank işgärleri diňe bir alyş-çalyş bilen çäklenmän, eýsem müşderileriň hasaplaryny ýöretmek we nagt däl tölegler bilen hem meşgullanypdylar.

1460-njy ýyllarda Italiýada “montes pitetatis” diýlip atlandyrylan haýyr-sahawat ýygnaýan we mätäçlere diňe öz çykdajylaryny ýapmak üçin ýeterlik mukdarda göterim karzlary berýän ýörite karz berijiler hem peýda bolupdyr.

XII asyrda 1407-nji ýylda Genoa Respublikasynda döredilen Alžir we Tunisdäki söweşleri maliýeleşdirmek üçin belli bir resmi birleşik toparyň “Sankt-Jorjy hyzmatdaşlyk” diýip atlandyrylan ilkinji bank hökmünde hasaplanypdyr.

Ilkinji döwlet banky 1584-nji ýylda Wenesiýa Respublikasynyň Senatynyň karary bilen döredilen Banco della Piazza de Rialto boldy.

1609-njy ýylda Amsterdam banky açyldy. Inlis maliýeçi William Paterson, Amsterdam bankynyň işini öwrenip, bankyň öz borçlaryny ýerine ýetirmek üçin gymmat bahaly metallaryň hakyky 100% ätiýaçlyklary bolmagy zerur däl diýen açyşy edipdir. Patersonyň taslamasyna görä, 1694-nji ýylda kagyz pul çykarmak üçin jogapkär häzirki zaman manysynda ilkinji bank – Angliýa Banky döredildi.

Biziň bagtly Diýarymyzda bank we maliýe ulgamyna uly ähmiýet berilýär. Milli bank ulgamynda amala aşyrylýan oňyn özgertmeleriň netijesinde karz edaralarynyň kanunçylyk-hukuk binýady kämilleşdirilýär, banklara in kämil tehnologiýalar ornaşdyrylyp, olaryň maddy-enjamlaýyn binýady düýpli täzelenýär. Milli ykdysadyýetimizi maksatnamalaýyn ösdürmeklige gönükdirilen wezipeleri ýerine ýetirmek üçin bank işjeňligi häzirki döwrüň talaplaryna laýyklykda guralýar, hususan-da, müşderilere hödürlenýän bank önümleri diwersifikasiýalaşdyrylyp, dünýä banklarynyň iş tejribelerine laýyklykda täze hyzmatlary yzygiderli bank işjeňligine girizmek, müşderiler bilen işlemegiň täze usullaryny ýola goýmak boýunça işler üstünlikli dowam etdirilýär.

Serdar Divanov, Annajahan Batyrova
(*Turkmenistan*)

BANKING AND ITS HISTORY

The history of banking dates back to the 7th century BC. Already at that time, Babylon began to issue loans in order to make a profit. There were even the first banknotes called “gudu”, which were equivalent to gold. In ancient Greece, temples

were also engaged in lending. The growth of credit operations allowed them to buy and sell land, collect taxes and manage state property. The true development of banking begins with the improvement of money circulation. In our happy country, great attention is paid to the banking and financial system. Banking activities are organized in accordance with modern requirements to fulfill tasks aimed at programmatic development of the national economy, in particular, work is successfully continuing to diversify banking products offered to customers, introduce new services into banking activities in accordance with the experience of banks around the world, as well as to introduce new methods of working with clients.

Сердар Диванов, Аннаджахан Батырова
(Туркменистан)

БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И ЕГО ИСТОРИЯ

История банковского дела берет своё начало в VII веке до нашей эры. Уже в то время в Вавилоне начали выдавать кредиты с целью получения прибыли. Существовали даже первые банкноты, называемые “гуду”, которые были равноценны золоту. В Древней Греции храмы также занимались кредитованием. Рост кредитных операций позволил им покупать и продавать земельные участки, собирать налоги и управлять государственным имуществом. Подлинное развитие банковского дела начинается с совершенствования денежного обращения. В нашей счастливой стране банковской и финансовой системе уделяется большое внимание. Банковская деятельность организуется в соответствии с требованиями современности для выполнения задач, направленных на программное развитие национальной экономики, в частности, успешно продолжается работа по диверсификации предлагаемых клиентам банковских продуктов, внедрению в банковскую деятельность новых услуг в соответствии с опытом работы банков мира, а также по внедрению новых методов работы с клиентами.

Aýtäç Durdygyljowa
(Türkmenistan)

NEBIT WE GAZ PUDAGYNDA SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ÄHMIÝETI

Dünýäde nebite we gaza bolan islegiň ýokarlanmagy täze ýataklardan we deňizden önümçiligiň ýokarlanmagyna itergi berýär. Nebit gaz pudagynyň kärhalary

has uzakdaky we gaty kyn gorlardan minerallaryň önümçiligini artdyrmaga, şeýle hem täze, adaty däl serişdeleri ulanmaga mejbur bolýarlar. Bu çeşmelerden nebitiň we gazyň öndürilmegi, önümçiligi köpeltmek we ýatagyň ömrüniň dowamynda maýa we iş çykdajylaryny azaltmak üçin innowasion çözgütleri talap edýär. Mundan başga-da tehnologiik prosesler, netijeliligi we howpsuzlygy üpjün etmek bilen birlikde, önümçiligiň gurluşyna we nebit önümleriniň hiline uly täsir edýär.

Bu meseleleri çözmekde pudagyň sanlaşdyrylmagy möhüm orny eýeleýär. Sanly tehnologiýalar nebit we gaz önümçiligindäki ýagdaýyň ösmegi üçin dürli ssenariýalary modelleşdirmäge we nebit çykarmak, daşamak we gaýtadan işlemek üçin amatly çözgütleri saýlamaga mümkinçilik berýär.

Sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak boýunça halkara tejribäniň seljermesi, olaryň nebit we gaz öndürmek we gaýtadan işlemek tapgyrlarynda ulanylmagynyň kärhananyň çig mal bazasyny köpeltmäge, enjamlara hyzmat etmegiň netijeliligini 20–30% ýokarlandyrmaga, meýilleşdirilmedik enjamlaryň iş wagty 15–20% azaltmaga, nebitiň çykarylyş mukdaryny we önümçiligiň mukdaryny 10% azaltmaga mümkinçilik berýändigini görkezýär. Önümçilik prosesleri bilen baglanyşykly töwekgelçilikleri azaltmak we enjamlaryň işleýşini amatlaşdyrmak üçin nebit we gaz kärhanalary häzirki zaman kompýuter modellemek tehnologiýalaryny ornaşdyrýarlar. Simulýasiýa programma üpjünçiligi täze önümçilik usullary, amaly netijelilik, howpsuzlyk we durnuklylyk bilen baglanyşykly ýöriteleşdirilen tehnologiýalary ösdürmäge, barlamaga we durmuşa geçirmäge kömek edýär.

San taýdan derňew gurallary önümçilik meýdanlarynyň in ýokary netijeliligini gazanmaga, enjamlara mümkin bolan in ýokary ýük hasaplamaga, turbageçiriji ulgamlaryň we suw sorujylaryň işleýşini optimizirlämäge, enjamlaryň könelmegini we bolup biläýjek bökdençlikleri çaklamaga, tehniki hyzmaty we abatlamagy meýilleşdirmäge mümkinçilik berýär.

Modelleşdiriş gurallary, wirtual gurşawda önümçilik meýdançalaryny döretmäge we önümçilik we daşamak proseslerini amatlaşdyrmaga, maddy ýitgileri azaltmaga, enjamlaryň näsazlygynyň önüni almaga we aşa ýük sebäpli enjamlaryň näsazlygynyň önüni almaga mümkinçilik berýär. Islendik bökdençlik önümçilik prosesleriniň, enjamlaryň işiniň kesilmegine we netijede maliýe ýitgilerine sebäp bolýar, şonuň üçin bu pudakdaky öňdebaryjy kärhanalar güýji hasaplamak, garşylygy, maddy akymyň dinamikasyny hasaplamak, şeýle hem bölejikleriň enjamlar we biri-biri bilen täsirini çaklamak üçin san modelleme programma üpjünçiligini üstünlikli ulanýarlar.

Aytach Durdygylyjova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

The paper examines the problem of increasing hydrocarbon production from remote and hard-to-reach deposits, as well as the use of new, non-traditional methods of obtaining them.

The author emphasizes digital technologies in the oil and gas industry, their optimization in production processes. In addition, the digital transformation of the industry is a significant competitive advantage that contributes to increasing the profitability of oil and gas companies, which increases their stability in the oil and gas market.

Айтач Дурдыгылыджова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ

В работе рассматривается проблема увеличения добычи углеводородов из отдаленных и труднодоступных месторождений, а также использование новых, нетрадиционных методов их получения.

Автором подчеркивается важность внедрения цифровых технологий в нефтегазовую отрасль, их оптимизация в производственных процессах. Кроме того, цифровая трансформация отрасли является весомым конкурентным преимуществом, способствующим повышению рентабельности нефтегазовых компаний, что увеличивает их устойчивость на нефтегазовом рынке.

Akmämmet Akjaýew
(*Türkmenistan*)

ULAG KÄRHANASYNYŇ HASAP SYÝASATYNYŇ KÄMILLEŞDIRILIŞI

Kärhanada buhgalterçilik hasabaty käbir düzgünlere laýyklykda geçirilmelidir. Mesele buhgalterçilik hasabatyndan in ýokary netijäni berýän şeýle düzgünler toplumyny döretmekden ybarat.

Nazary taýdan, kärhanada buhgalterçilik hasabatyny kesgitlemegiň kadalarynyň üç çemeleşmesi bardyr: *merkezleşdirilen, merkezleşdirilmedik we garyşyk*.

Merkezleşdirilen çemeleşmede hasabatlylyk bir merkezden düzgünleşdirilýär. Şeýle-de, onuň döwlet edarasy ýa-da jemgyýetçilik birleşigi bolmagy bilen tapawutlanmaýar.

Merkezleşdirilmedik çemeleşme, her bir kärhana üçin buhgalterçilik hasabatynyň düzgünlerini şahsylaşdyrmagy öz içine alýar. Hasap amallarynyň kärhananyň häsiýetine iň ýokary laýyklygyny üpjün edýän hem bolsa, häzirki zaman iş şertlerinde kabul ederliksizdir.

Garyşyk çemeleşme, birinji we ikinji çemeleşmeleriň düzüm birlikleriniň ýerlikli utgaşmasyny öz içine alýar.

Amaly tejribe, bu usul bilen, maliýe maglumatlarynyň elýeterliligini we peýdalylygyny üpjün edýän buhgalterçilik hasabatynyň esasy düzgünlerini we ýörelgelerini kesgitlemek üçin merkezleşdirilen düzgünleşdirmegiň galýandygyny görkezýär. Esasan hem, şeýle kada bu düzgünleri we ýörelgeleri kesgitlemekden, şeýle hem durmuş taýdan ykrar edilen hasap usullarynyň we tärleriniň gerimini kesgitlemekden ybaratdyr. Umumy düzgünler we ýörelgeler her kärhanada iş şertlerine, aýratynlyklaryna düşünmek derejesine, işgärleriň kärine we bar bolan tehniki dolandyryşa esaslanýar.

Netijede, ulag kärhanalary öz hasap syýasatlaryny işläp taýýarlaýarlar we ony alyp barýarlar.

Ulag kärhanalary bilen birlikde her bir kärhananyň öz saýlan hasap syýasaty bolmalydyr. Hasap syýasatlarynyň amaly ulanylyşynyň gerimi, esasan hem, buhgalterçilik hasabatynyň daşarky ulanyjlara maliýe hasabatlarynyň üsti bilen aýan edilmegi nukdaýnazardan örän giňdir. Kärhanalar salgyt gullugy, auditorçylyk kärhanalary, buhgalterçilik maglumatlarynyň beýleki ulanyjylary tarapyndan barlaglara sezewar edilýär. Ilki bilen tassyklanmaly esasy resminamalardan biri kärhananyň kabul edilen hasap syýasatydyr.

Kärhananyň hasap syýasaty, buhgalterçilik usulyny durmuşa geçirmegiň düzgünleriniň toplumy hökmünde buhgalter hasabatynyň iň ýokary netijeliligini üpjün etmeli. Bu, maliýe we dolandyryş maglumatlarynyň öz wagtynda emele gelmegine, ygtybarlylygyna, obýektivligine, dolandyryş kararlary we ulanyjylaryň giň toparý üçin elýeterliligine we peýdalylygyna degişlidir.

Hereket edýän kanunçylygyň çäginde buhgalterçilik hasabynyň usullaryny ulanmak düzgünleriniň köpdürlüliginiň çäginde kärhananyň hasap syýasaty belli bir kärhana üçin hasabatlylyk tärlerini (usullaryny, ýollaryny) durmuşa geçirmek üçin düzgünleriň toplumyny göz önünde tutmak bilen, hereket edýän kanunçylyga laýyklykda, buhgalterçilik hasabatynyň ýörelgelerine esaslanýan önümçilik, maliýe we ykdysady işleriniň maksatlaryna ýetmekden ybaratdyr.

Ylym hökmünde buhgalterçilik hasabynyň usuly 500 ýyl ozal döredilipdi we amaly görkezilişi ýaly, hiç bir durmuş-ykdysady ulgam ony üýtgedip bilmez. Üýtgeşmeler diňe buhgalterçilik hasabynyň usulyny has oýlanyşykly we netijeli ulanmak maksady bilen, tehniki we guramaçylyk taýdan bolup geçýär. Şol sebäpli halkara ülnüleri hasaba almagyň usullarynyň we tärleriniň toplumyny däl-de, eýsem guramalaryň ýörelgelerini, düzgünlerini we usullaryny durmuşa geçirmek üçin tehnologik esaslary göz önünde tutýar.

Ulag kärhanasy üçin hasap syýasatynyň düýp manysy we ähmiýeti aşakdakylardan ybaratdyr:

- 1) salgyt hasaby – kärhananyň in az salgyt töleglerini üpjün etmek;
- 2) maliýe hasabaty – ulanyjylaryň kärhananyň maliýe ýagdaýy, işiniň maliýe netijeleri barada maglumat almak isleglerini kanagatlandyrmak;
- 3) dolandyryş hasaby – dürli kärhana dolandyryş gurluşlarynyň ýolbaşçylaryna ykdysady maglumat bermek.

Akmammet Akjayeve
(*Turkmenistan*)

IMPROVEMENT OF THE TRANSPORT COMPANY'S ACCOUNTING POLICY

The article presents a classification that allows a transport company to formulate and highlight the most common methods for studying customer needs. Cluster analysis.

A statistical analysis method that allows dividing a set of objects into non-overlapping sets of identical objects. The most important task in this area is the classification of the identified features. As it turns out, this problem is solved as follows. From the many characteristics that describe the object, the one that most fully summarizes the information from the researcher's point of view is selected. Determining the amount of demand using methods cannot give accurate and reliable results if you do not take into account the demand conditions that significantly affect the definition of the functional dependence and the calculation of the quantitative values of interest.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье представлены результаты анализа финансовой отчетности предприятия, предназначенные для внутренних пользователей, которые выявили наиболее эффективные пути стабилизации финансового положения транспортного предприятия.

Результатом анализа для внутреннего пользователя является набор управленческих решений – совокупность различных действий, то есть действий, направленных на оптимизацию состояния рассматриваемого предприятия под влиянием изменений макро- и микроэкономической среды. Целью анализа финансовой отчетности транспортной компании является сбор информации, необходимой для принятия управленческих решений. Анализ наличия и структуры оборотных средств осуществляется путем сравнения стоимости этих средств на начало и конец анализируемого периода. Полученные результаты сравниваются с установленными в хозяйственной организации нормативами оборотных ресурсов и делается вывод о недостатке или избытке нормируемых ресурсов.

Ýazberdi Toýlyýew
(Türkmenistan)

ÖNÜMÇILIK PROSESLERINI AWTOMATLAŞDYRMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN USULLARYNYŇ ÄHMIÝETI

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” ýokary tehnologiýalara esaslanýan we bäsdeşlige ukyply önümleri öndürmäge, şeýle hem sebitleriň ykdysady we durmuş infrastrukturasyňy döretmek maksatly önümçilikde innowasiýalary ornaşdyrmaga, olary yzygiderli kämilleşdirmäge, intellektual maýany kemala getirmäge, umuman, sebitleriň innowasion ösüşini gazanmaga aýratyn üns berilýär.

Dünýäniň ykdysady giňişligine üstünlikli goşulyşýan ýurtlaryň hatarynda ýurdumyzyň eýeleýän ornuny has-da pugtalandyrmakda, ykdysadyýetimizi ýokary depginler bilen ösdürmekde önümçilik proseslerini awtomatlaşdyrmagyň ähmiýeti uludyr.

Önümçilik proseslerini awtomatlaşdyrmak – bu öndürijiligiň netijeliligini ýokarlandyrmakda we iş şertlerini gowulandyrmakda amatly çözgütleriň biri bolup durýar. Awtomatlaşdyrmak önümçiligiň esasy görkezijileriniň kämilleşmegine, ýagny goýberilýän önümiň möçberini artdyrmaga we özüne düşýän gymmatyny peseltmäge, hilini hem-de zähmetiň iş öndürijiligini ýokarlandyrmaga itergi berýär. Netijede awtomatik gurluşlaryň ornaşdyrylmagy ýokary hilli önüm almagy, zaýa önümiň, zyňyndylaryň, çig malyň we energiýanyň harçlanyşynyň azalmagyny, enjamlaryň ygtybarly işlemegini üpjün edýär. Önümçilik proseslerini awtomatlaşdyrmakda ulanylýan tehnologiýalaryň arasynda programmirlleme logiki dolandyryjylary (PLC), robot önümçilik zynjyrlary we “Zatlar interneti” (IoT) tapawutlandyrylýar.

Programmirlleme logiki dolandyryjylary (PLC) häzirki zaman önümçilik proseslerini awtomatlaşdyrmak üçin esas bolup durýar. Bu tehnologiýa ýokary netijeliligi we çeýeligi üpjün edip, önümçilik wagtynda enjamlary we prosesleri amatlaşdyrmaga niýetlenendir. PLC adaty iş amallaryndan başlap, çig mallaryň hereketine we işleýşine gözegçilik etmäge hem-de has çylşyrymly iş prosesini ygtybarly ýerine ýetirmäge ukyplydyr.

Robot önümçilik zynjyrlary has ýokary öndürijilige we takyklyga mümkinçilik berýän awtomatlaşdyrmagyň deslapky tapgyrydyr. Önümçilikde robotlary ulanmagyň:

- önümçilik amallarynyň tizligini ýokarlandyrmaga;
- zähmeti tygşytlamak arkaly önümçilik çykdajylaryny azaltmaga;
- ýüze çykyan ýagdaýlara çalt çözgüt tapmak üçin önümçilik zynjyrlaryny üýtgedip gurmakda çeýeligi üpjün etmäge peýdasy bardyr.

Programmirlleme logiki dolandyryjylary (PLC) we robot önümçilik zynjyrlarynyň birleşmegi ýokary awtomatlaşdyrylan, täsirli we çeýe önümçilik ulgamlaryna sebäp bolýan energiýany döredýär. Bu amallary awtomatlaşdyrmak, tehnologiýalara çykdajylary we daşky gurşawa ýetirilýän zyýanly täsiri azaltmak, öndürijiligi hem-de önümiň hilini ýokarlandyrmak arkaly bazarda bäsdeşlige ukyply bolmaga mümkinçilik berýär.

Awtomatlaşdyrmagy ösdürmegiň esasy ugurlarynyň biri bolan “Internet of Things” (IoT) integrasiýasy maglumatlary wagtynda ýygnamaga we seljermäge, prosesleri optimizirlmäge, ýüze çykyp biljek ýalňyşlyklaryň ähtimallygyny peseltmäge degişli çäreler toplumyny özünde jemleýär.

Umuman, programmirlleme logiki dolandyryjylary (PLC), robot önümçilik zynjyrlary we IoT integrasiýasy ýaly täze tehnologiýalar önümçilik proseslerini kämilleşdirip, zähmet bazarynyň gurluşynda hem-de ykdysadyýetde möhüm üýtgeşmeleri gazanmakda ygtybarly çemeleşme hasaplanýar.

Yazberdi Toylyyev
(*Turkmenistan*)

IMPORTANCE OF MODERN METHODS OF AUTOMATION OF PRODUCTION PROCESSES

The paper shows the methods of automating production processes, which stimulate the increase in the quality of the product, increase and decrease the cost of the product, as well as increase the productivity of labor are described.

Язберды Тойлыев
(*Туркменистан*)

ВАЖНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ АВТОМАТИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ

В работе показаны современные методы автоматизации производственных процессов, способствующие увеличению количества выпускаемой продукции, повышению качества и снижению себестоимости, а также повышению производительности труда.

Handurdy Handurdyýew
(*Türkmenistan*)

GURLUŞYK MATERIALLARY SENAGATYNDÄ INNOWASIÝALARYŇ ÄHMIÝETI

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň döredijilige ýugrulan döwlet syýasatyny üstünlikli dowam etdirýän hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow ýurdumyzda şähergurluşyk işiniň döwrebap alnyp barylmagyna aýratyn ähmiýet berýär. Gahryman Arkadagymyzyň başlangyjy bilen Arkadag şäheriniň gurulmagy we onuň dünýä derejesinde ykrar edilýän birnäçe sylaglara we ykrarnamalara eýe bolmagy ýurdumyzda gurluşyk we gurluşyk materiallary senagatynyň innowasion ösüşini aýdyňlygy bilen görkezýär.

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2020-nji ýylyň 20-nji fewralynda çykaran “Türkmenistanyň Senagat we gurluşyk önümçiligi ministrliginiň 2020–2023-nji ýyllarda senagat we önümçilik desgalaryny gurmagy hakynda” Kararyna laýyklykda ýurdumyzda 2020–2023-nji ýyllarda senagat we önümçilik desgalaryny

gurmak işine güýçli badalga berildi. Karara laýyklykda, täze zawoddyr fabrikleriň gurulmagy bilen, ýurdumyzyň sarp edijileriniň senagat we gurluşyk önümlerine bolan islegleri has-da artdy. Gurulmaly önümçilik desgalarynyň ösen tehnologiýalar bilen enjamlaşdyrylmagy, hereket edýän kärhanalaryň tehniki taýdan durkunyň täzelenmegi netijesinde, senagat we gurluşyk önümçiligi pudagynda zähmet öndürijiligi we esasy serişdeleriň önüm berijiligi düýpli ýokarlanmagy we goşmaça önümçilik kuwwatlyklary döredildi.

Şu ýerde, gurluşyk işiniň ykdysady işiň möhüm ugurlarynyň biri bolmak bilen, onuň ylmyň we tehnologiýalaryň durnukly ösmegi netijesinde, yzygiderli esasyda üýtgeşmelere mahsusdygyny bellemek zerurdyr. Bu üýtgeşmeler gurluşyk materiallary hakyndaky ylymda bolup geýýän ylmy oýlap tapyşlardan we tehnologik özgertmelerden gözbaşyny alýar. Gurluşyk pudagyň durnukly, netijeli we ekologik taýdan arassa gurluşyk materiallary bilen üpjün edilmegi bolsa, innowasiýalar bilen berk baglanyşyklydyr.

Gurluşyk materiallary senagaty gurluşyk pudagyna hyzmat ediji pudaklaryň biridir. Gurluşyk materiallary senagaty gurluşyk obýektlerini ýurdumyzda öndürilen we daşary ýurtlardan getirilýän önümleriň ornuny tutmaga ukyply bolan, doly we ýokary hilli gurluşyk materiallary bilen üpjün etmegi başarmalydyr. Bu pudagyň esasy aýratynlyklarynyň biri bolup, onuň ylmy esaslarynyň gurluşyk pudagydandan öňde bolmagy bilen baglydyr. Ýagny gurluşyk materiallary senagaty innowasion önümleri döretmek, synagdan geçirmek we önümçilige ornaşdyrmak bilen onuň gurluşyk pudagynda ulanylmagyny gazanmagy zerurdyr. Bu bolsa gurluşyk pudagyň işiniň ykdysady netijeliligini ýokarlandyrmaga özüniň oňyn täsirini ýetirýär.

Gurluşyk materiallarynyň öndürilişiniň netijeliligini ýokarlandyrmagyň esasy ugurlarynyň biri bolup pudaga innowasion we sanly tehnologiýalary giň gerimde ornaşdyrmagyň zerurlygy çykyş edýär. Şunda ýerli çig mallaryň binýadynda gurluşyk materiallarynyň öndürilmegini gazanmak babatyndaky tagallalary etmek zerurdyr. Sebäbi innowasion tehnologiýalaryň binýadynda öndürilen ýerli gurluşyk materiallary içkerki we daşarky bazarlarda bäsdeşlik ukybyna eýe bolmak bilen, daşary ýurtlardan getirilýän kybapdaş gurluşyk materiallaryndan birnäçe artykmaçlyklara eýedir. Olara mysal hökmünde aşakdakylary:

- ýerli çig mallaryň ulanylmagynyň hasabyna maddy çykdajylaryň azalmagyny;
- daşary ýurtlardan getirilýän gurluşyk materiallarynyň üpjünçiliginde ýüze çykyp biläýjek soraglaryň önüniň alynmagyny, önümçilige degişli däl çykdajylaryň azalmagyny;
- ýerli gurluşyk materiallarynyň öndürilişine gözegçilik etmek mümkinçiligini we ş.m görkezip bileris.

Türkmenistanda gurluşyk materiallaryny innowasion esasyda öndürmek babatyndaky işiň döwlet derejesinde ýola goýulmagy, pudagyň kärhanalaryna

döwlet goldawynyň berilmegi milli ykdysadyýetiň durnukly ösüşine oňyn täsir etmek bilen gurluşyk pudagynyň döwrebap ösmegine uly itergi berýär.

Handurdy Handurdyev
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF INNOVATION IN THE BUILDING MATERIALS INDUSTRY

Construction, being one of the most important branches of economic activity, is characterized by constant changes due to the steady development of science and technology. These changes originate from scientific discoveries and technological transformations taking place in the science of building materials. Providing the construction industry with sustainable, efficient and environmentally friendly building materials is closely linked to innovation.

The building materials industry is one of the sectors serving the construction industry. The building materials industry should be able to fully supply construction sites with high-quality domestic construction materials capable of replacing imported analogues. One of the main features of this industry is that it is ahead of its scientific foundations in relation to the construction industry. In other words, the building materials industry must create innovative products, test them and put them into production, ensuring their use in the construction sector. This will have a positive impact on improving the economic efficiency of the construction sector.

Хандурды Хандурдыев
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Строительство, являясь одной из важнейших отраслей экономической деятельности, характеризуется постоянными изменениями, обусловленными устойчивым развитием науки и технологий. Эти изменения берут начало в научных открытиях и технологических преобразованиях, происходящих в науке о строительных материалах. Обеспечение строительной отрасли устойчивыми, эффективными и экологически чистыми строительными материалами тесно связано с инновациями.

Промышленность строительных материалов является одной из отраслей, обслуживающих строительную отрасль. Промышленность строительных

материалов должна суметь полностью обеспечить строительные объекты высококачественными отечественными строительными материалами, способными заменить импортные аналоги. Одной из основных особенностей этой отрасли является опережение её научных основ по отношению к строительной отрасли. Иными словами, промышленность строительных материалов должна создавать инновационные продукты, проводить их испытания и внедрять в производство, обеспечивая их использование в строительной отрасли. Это окажет положительное влияние на повышение экономической эффективности деятельности строительной отрасли.

Nobat Haýtjanow, Hallyberdi Baýramow
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ EKSPORT KUWWATYNY ARTDYRMAGYŇ ESASY UGURLARY

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” laýyklykda Türkmenistanyň Prezidentiniň daşary ykdysady syýasatynyň durmuşa geçirilmegi bilen çaklanylýan döwürde Türkmenistanda öndürilýän önümleriň daşary ýurtlara iberilýän möçberini artdyrmagyň we olaryň düzümini diwersifikasiýalaşdyrmagyň hasabyna ýurdumyzyň eksport mümkinçiligi has-da ýokarlanar. Eksportyň düzüminde ýokary hilli, bäsdeşlige ukyply önümleri öndürýän senagat kärhanalarynyň, şol sanda hususyýetçileriň paýy ýokarlanar. Milli önümleriň daşary ýurtlara iberilýän möçberini artdyrmakda hususy kärhanalary toplumlaýyn ösdürmäge hem aýratyn ähmiýet berler.

Şu döwürde Türkmenistana daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň ornuny tutýan önümleriň möçberi we düzümi ýerli çig mallardan öndürilýän milli önümleriň hasabyna artar hem-de kämilleşer. Importyň düzüminde çig mallaryň we materiallaryň, mineral dökünleriň hem-de azyk önümleriniň paýy peseler.

Şeýle-de daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň düzüminde azyk önümleriniň paýy gaýtadan işleýän ýerli çig mal önümçiliklerini ýola goýmagyň we bäsdeşlige ukyply önümleri öndürmegiň hasabyna yzygiderli peseler. Netijede ýurdumyzda azyk howpsuzlygyny gazanmak ygtybarly üpjün ediler.

Maksatnamanyň durmuşa geçirilmegi hojalygy ýöretmegiň netijeli usullarynyň giňden ornaşdyrylmagyny, ýurdumyzyň ägirt uly tebigy baýlyklary, şeýle hem çäk mümkinçilikleri, geosyýasy ýagdaýlary bilen şertlendirilen, heniz ulanylmadyk mümkinçilikleriniň hem-de artykmaçlyklarynyň herekete girizilmegini, bazar

gatnaşyklary şertlerinde hereketlendiriji güýç hökmünde telekeçileriň bu işlere işjeň çekilmegini talap edýär. Bu ugurda ýurdumyzyň sebitlerini, serhetdeş döwletleri birleşdirýän ýörite ykdysady zolaklar hem-de ykdysady geçelgeler daşary ýurt bazarlaryna çykmağa mümkinçiligi bolan ösen ulag-logistika düzümlü senagat ulgamlarynyň we senagat toplumlarynyň ösdürilmegine ýardam eder.

Şeýle hem ýurdumyz boýunça içerki we dünýä bazarynda ýokary isleglerden peýdalanylýan bäsdeşlige ukyply, ýokary tehnologiýaly döwrebap kärhanalaryň onlarçasy gurlup ulanmaga berler. Munuň netijesinde döwlete degişli we hususy kärhanalarda münlerçe täze iş orunlary dörediler. Täze kärhanalaryň işe girizilmeginiň netijesinde ýurdumyzyň ykdysadyýetine daşary ýurt göni maýa goýumlaryny çekmek we bilelikdäki döwrebap kärhanalary ösdürmek babatynda öňegidişlikler gazanylar. Bu bolsa öz gezeginde ýurdumyzyň sebitleri boýunça senagatçylar we telekeçiler gatlagynyň ösmegine, ilatyň iş üpjünçiligini ýokarlandyrmaga we pul girdejileriniň artmagyna mümkinçilik döreder. Ykdysady strategiýanyň durmuş taýdan ugur almagy ösüşiň täze nusgasynyň giňden ornaşdyrylýandygyny görkezýär. Munuň özi durnukly ykdysady ösüşiň esasynda halkyň hal-ýagdaýynyň ýokarlandyrylmagyndan, bäsdeşlige ukyply innowasion önümçilikleri we ýokary öndürijilikli iş orunlaryny döretmekden, işewür işjeňligi giňeltmekden hem-de ýurdumyzyň aň-paýhas, ynsan mümkinçiliklerini ösdürmekden ybaratdyr.

Ýurdumyza çekilýän iri daşary ýurt maýa goýumlary ykdysadyýetimizi döwrebaplaşdyrmaga we diwersifikasiýalaşdyrmaga ýardam berýär. Olaryň esasynda dünýäniň öňdebaryjy kompaniýalary ýurdumyzyň ägirt uly tebigy baýlyklaryny özleşdirmäge goşant goşýarlar. İşjeň daşary ykdysady syýasatymyzyň netijesinde ýurdumyzyň daşary söwda dolanyşygynyň düzüminiň kämilleşdirilmegine we diwersifikasiýalaşdyrylmagyna täze mümkinçilikler açylýar. Ýurdumyzyň ykdysady kuwwatynyň ýylsaýyn ýokarlanmagy eksportymyzy ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär. Ýurdumyzyň eksport kuwwaty näçe ýokarlansa, milli ykdysadyýetimiziň dünýä hojalygy bilen baglanyşygy şonça-da artýar.

Nobat Haytjanov, Hallyberdi Bayramov
(*Turkmenistan*)

MAIN DIRECTIONS TO IMPROVE THE EXPORT CAPACITY OF TURKMENISTAN

In accordance with the Program “Revival of New Epoch of the Powerful State: National Program of Turkmenistan’s socioeconomic development for 2022-2052”, with the implementation of the foreign economic policy of the President of

Turkmenistan, the export potential of our country will significantly increase in the forecast period due to the increase in exports of goods produced in Turkmenistan and their diversification. The share of industrial enterprises, including private enterprises involved in the production of high-quality, competitive products, will increase in the export structure. In this regard, the task of comprehensive development of private enterprises is of particular importance with regard to increasing exports of national products. Within this period, it is planned to increase the volume and improve the composition of products replacing imported goods in Turkmenistan through manufacturing national products made from local raw materials.

Нобат Хайтжанов, Халлыберды Байрамов
(Туркменистан)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ТУРКМЕНИСТАНА

В соответствии с Программой “Возрождение новой эпохи могущественного государства: Национальная программа социально-экономического развития Туркменистана на 2022–2052 годы”, при реализации внешнеэкономической политики Президента Туркменистана в прогнозируемом периоде значительно возрастет экспортный потенциал нашей страны за счет увеличения объемов экспорта товаров, производимых в Туркменистане, и их диверсификации. В структуре экспорта возрастет доля промышленных предприятий, включая частные предприятия, задействованные в производстве качественной, конкурентоспособной продукции. В связи с этим задача комплексного развития частных предприятий представляет особое значение в отношении увеличения объемов экспорта национальной продукции. В рамках данного периода намечается увеличение объемов и улучшение состава продукции, замещающей импортные товары в Туркменистане за счет выпуска национальной продукции, производимой из местного сырья.

Esen Hojagulyýew
(Türkmenistan)

ÝURDUMYZYŇ LOGISTIKA MÜMKINÇILIKLERINIŇ ÄHMIÝETI

Bagtyýar halkymyz gadymdan bäri ýol gurmagy, köpri gurmagy asylyly we sogaply iş hasaplaýar. Gadymy Beýik Ýüpek ýolunyň hereket eden, halklary

ýakynlaşdyrýan döwründen bäri köp asyrlar geçdi, şol kerwen ýollarynyň ugrunda häzirki zaman polat ýollar çekilýär.

Bilşimiz ýaly, Beýik Ýüpek ýoly b.e.öňki II asyrdan başlap, Beýik Hytaý diwarynyň günortasyndan, çöllerden we tekiz dag belentliklerinden geçip, Merkezi Aziýanyň şäherlerine barypdyr. Beýik Ýüpek ýoly Türkmenistanyň çägendäki şäherlere, ýagny Gadymy Merwe, Amula, Ürgenje, Abywerde, Nusaýa, Dehistana çenli ýetipdir. Olar öz harytlaryny ýerläp, gerekli harytlaryny alanlaryndan soň, Eýrana we Günbatara, tä Ortaýer deňziniň kenarlaryndaky ýurtlara, Russiýa Patysalygyna çenli baryp ýetipdirler. Ýüpek ýoly diňe bir söwda ýoly bolman, halklaryň arasyndaky dost-doganlyk, şeýle hem diplomatik gatnaşyklary ýola goýmaga ýardam beripdir.

Häzirki wagtda Gahryman Arkadagymyzyň başyny başlan, hormatly Prezidentimiziň üstünlikli dowam etdirýän tagallalary bilen Beýik Ýüpek ýoluny dikeltmek, halklaryň arasyndaky medeni, ykdysady, söwda, ynsanperwer, doganlyk-dostluk, diplomatik gatnaşyklaryny ýola goýmak we ösdürmek ugrunda ägirt uly işler amala aşyrylýar.

Türkmeniň dünýäde ilkinji gezek ulag-üstaşyr geçelgeleri, durnukly bütewi ulag ulgamyny döretmek baradaky başlangyçlary bilen Milli Liderimiz BMG-niň belent münberinde çykyş etdi we dünýä jemgyýeti tarapyndan bu başlangyçlar giňişleýin goldaw tapdy. Mälim bolşy ýaly, döwrebap ulag düzümini döretmek Milli Liderimiziň başlangyjy boýunça işlenilip taýýarlanan, ylmy taýdan esaslandyrylan ykdysady strategiýanyň ileri tutulýan ugurlarynyň biri bolup durýar. 2014-nji ýylyň 19-njy dekabrynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň kabul eden “Durnukly ösüş maksady bilen halkara hyzmatdaşlygyny üpjün etmekde ulag-üstaşyr geçelgeleriniň orny” atly rezolýusiýasy munuň nobatdaky subutnamasy bolup hyzmat edýär. Türkmenistanyň başlangyjy esasynda dowamlylykda 2015, 2017, 2021-nji ýyllarda ulag ulgamyna degişli Birleşen Milletler Guramasynda Kararnamalar kabul edildi. Türkmenistanda 2016-njy ýylyň 26–27-nji noýabrynda Gahryman Arkadagymyzyň başlangyjy bilen Durnukly ulag ulgamy boýunça birinji Ählumumy maslahaty dabaraly ýagdaýda geçirildi.

Garaşsyzlyk ýyllarymyzda demir ýollaryň, awtomobil ýollaryň, täze Halkara deňiz portunyň, howa menzilleriniň, awtoulag terminallaryň gurulmagy geljekki döwürde döwletimiziň çägendən geçýän üstaşyr ýük akymynyň uly mukdarda köpelmegine getirer. Şol sebäpli ýurdumyzda halkara ulag geçelgeleriniň ugrunda kuwwatly logistika merkezleriniň döredilmegi wajyp meseleleriň biri bolup durýar.

Logistika ylmynyň öňdebaryjy netijeleri ulanylanda, ýagny bu “ulag zynjyrynyň” emele gelmeginde birnäçe akymdar döreýär (ulaglaryň, ýükleriň, maliýe, maglumat we ş.m.). Bu akymdar durmuş-ykdysady ösüşiň strategik maksatlarynyň gazanylmagyny üpjün etmeli we olaryň amala aşyrylmagynyň taktiki hereketlerini teklipl etmelidir.

Logistikanyň marketing, menejment bilen utgaşdyrylmagy wagtyň we çykdaýlaryň tygşytlanmagynyň möhüm faktory hökmünde bellidir. Dünýä tejribesinden belli bolşy ýaly, logistika merkezleri harytlaryň önümçiliginiň we sarp edijilere ýetirilmeginiň çykdaýlarynyň 15–20% tygşytlanmagyna mümkinçilik berýär. Logistiki çykdaýlaryň 1% peselmegi gatnawlaryň göwrüminiň 10% artmagyna ekwiwalentdir. Ulag hyzmatlarynyň guramaçylygynyň we amala aşyrylmagynyň öňdebaryjy halkara tejribesiniň öwrenilmegi Türkmenistanyň ulag ulgamynyň dolandyrylmagynyň, kämilleşdirilmeginiň esasy ugurlarynyň biri bolup durýar.

Esen Hojagulyyev
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF OUR COUNTRY'S LOGISTICS CAPABILITIES

Turkmenistan is considered to be a crossroads of important trade routes due to its geographical location. Today, with the successful efforts of the Honorable President, which was started by our Hero Arkadag, great work is being done to restore the Great Silk Road, to establish and develop cultural, economic, trade, humanitarian, friendly, diplomatic relations between nations.

Эсен Ходжакулиев
(*Туркменистан*)

АКТУАЛЬНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ НАШЕЙ СТРАНЫ

Благодаря своему выгодному географическому расположению Туркменистан является перекрестком важнейших торговых путей. Сегодня успешными усилиями Уважаемого Президента великие начинания, инициированные Героем – Аркадагом, в стране проводится большая работа по возрождению Великого Шелкового пути, установлению и развитию торговых, экономических, культурных, гуманитарных и дипломатических отношений между народами.

MILLI YKDYSADYÝETIŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI ÜPJÜN ETMEKDE MALIÝE BAZARYNYŇ ORNY

Türkmenistanyň ykdysady syýasaty ýurdy innowasiýa taýdan ösdürmäge, güýçli senagat kuwwatyny döretmäge we onuň pudaklaýyn düzümini giňeltmäge gönükdirilendir. Häzirki zaman bazar düzümi bar bolan we durnukly ösüş depginlerini gazanmaga gönükdirilen ykdysadyýeti ýokary hilli we tapgyrlyýyn kemala getirmek Türkmenistanyň ykdysady syýasatynyň ileri tutulýan ugurlary bolup durýar. Ýurdumyzyň erkin bazar gatnaşyklaryna geçmegiň häzirki möhüm tapgyrynda milli ykdysadyýetimiziň önünde hil taýdan täze wezipeler durýar. Milli ykdysadyýetimizi gysga, orta we uzak möhletleýin ösdürmegiň çäklerinde ýerine ýetirilmeli işleriň tutuş bir toplumu, ýagny milli ykdysadyýetiň dürli pudaklarynyň ýagdaýyny häsiýetlendirýän maglumatlara esaslanyp, döwlet tarapyndan berilýän maliýe mümkinçiliklerinden ýerlikli we netijeli peýdalanmak, şol bir wagtda söwda we hyzmatlar ulgamynda iri maýa goýum işjeňligini artdyrmak, önümleriň täze görnüşlerini kemala getirmek, importyň möçberini azaltmak, dünýäniň ösen döwletleriniň erkin bazarlarynda erkin söwdany guramak, eksporty ýokarlandyrmak wezipesi esasy ugurlar bolup durýar. Beýik Britaniýanyň we Demirgazyk Irlandiýanyň Birleşen Patyşalygynyň “Fitch Ratings” halkara reýting agentligi tarapyndan Türkmenistanyň ykdysadyýetine “B” dereje gysga möhletli we “B+durnukly” derejede uzak möhletleýin oňyn görkezijileriň gaýtadan berilmegi daşary ýurtly maýadarlar üçin türkmen ykdysadyýetiniň durnukly bolmagynda galýandygyny aýtmaga mümkinçilik berýär.

Milli ykdysadyýetimiziň ýokary ösüş depgini iri möçberli maýa goýumlaryň üstünlikli çekilmegini we olaryň netijeli özleşdirilmegini talap edýär. “Türkmenistany 2025-nji ýylda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň we maýa goýum Maksatnamasynda” gysga döwürde ýurdumyzyň milli ykdysadyýetiniň köpugurlylygyny gazanmaga, Döwlet býujetiniň girdejilerini gaýry çeşmeleriň hasabyna artdyrmaga, çykdaý bölegini maksatlaýyn ulanmaga, şeýle-de milli ykdysadyýetiň pudaklaryny diwersifikasiýa ýoly bilen ösdürmegiň innowasion usullaryny ornaşdyrmaga gönükdirilen toplumlaýyn çäreler göz önünde tutulýar. Milli ykdysadyýetiň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmak üçin maliýe bazarynyň işleýiş mehanizmini we maýa goýum ugruny öwrenmek zerurdyr. Şeýle hem ýurdumyzyň karz edaralary resmi hasabatlaýyn döwürde milli ykdysadyýete daşarky şertleriň ýetirýän täsiriniň önüni almak, durnuklaşdyrys

gaznasynyň serişdelerini netijeli ulanmak, hususy kärhanalary, telekeçilik önümçiliklerini ösdürmek, töleg ödeýjilik bilen bagly karzlary yzygiderli bermek, eýeçiligiň görnüşine garamazdan edara-kärhanalara berilýän maliýe goldawyny, çekilýän erkin serişdeleri ýokarlandyrmak, nagt däl hasaplaşyklaryň göwrümini giňeltmek, milli puluň hümmetini saklamak, bank hyzmatlarynyň ilata elýeterliligini artdyrmak, hyzmatlaryň döwrebap sanly hem-de goragly usullaryny ornaşdyrmak çärelerini öz içine alýar. Bu maksatnamalaýyn çäreleriň giň gerimde, strategik esasyda durmuşa geçirilmegi ilki bilen Döwlet býujetine gelip gowuşýan salgytlardan gaýry girdejileri artdyrmak, bazar gatnaşyklaryna, sanly ykdysadyýete doly geçişi üpjün etmek, döwlet emläginiň hususylaşdyrylmagyny tizleşdirmek, maliýe bazarynyň işleýiş mehanizmini öwrenmek we başga-da köpsanly oňyn ykdysady ädimleriň ädilmegi bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Ýurdumyzda üstünlikli durmuşa geçirilýän toplumlaýyn ösüş maksatnamalarynyň, sebitleri we tutuş ýurdumyzy ykdysady taýdan pugtalandyrmaga gönükdirilen gysga hem uzak möhletli meýilnamalaryň, köpugurly konsepsiýalaryň bellenen wagtynda amala aşyrylmagy ýetilen sepgitlere dürs baha bermäge, gazanylan netijeleri takyk kesgitlemäge, düýpli seljermelere, ylma esaslanýan çaklamalara daýanmak bilen ýurdumyzyň bäsdeşlige ukyplylygyny we innowasiýa esasyda durnukly ykdysady ösüşini has-da ýokarlandyrmaga ýardam berýär.

Selbi Hojakova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF THE FINANCIAL MARKET IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Increasing the country's competitiveness and ensuring Sustainable Development based on innovation involves solving the problem of efficient use of investment resources through financial markets. To increase the competitiveness and ensure Sustainable Development of the national economy, it is necessary to study the mechanism of the financial market and the direction of investment.

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Повышение конкурентоспособности страны и обеспечение устойчивого развития на основе инноваций предполагает решение проблемы эффективного использования инвестиционных ресурсов через финансовые рынки. Для повышения конкурентоспособности и обеспечения устойчивого развития национальной экономики необходимо изучить механизм работы финансового рынка и направления инвестиций.

Bibi Hojamgulyýewa, Arzuw Kadyrowa
(Türkmenistan)

YLYM-BILIM-ÖNÜMÇILIK ARABAGLANÝŞYGY DÖWLETIŇ YKDYSADY ÖSÜŞINIŇ KEPILI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym-bilimi ösdürmek, ylmyň we tehnikanyň iň täze gazananlaryny halk hojalygynyň ähli pudaklaryna ornaşdyrmak, ylym bilen önümçiligiň özara arabaglanýşygyny üpjün etmek Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda amala aşyrylýan ynsanperwer döwlet syýasatynyň möhüm ugurlarynyň biridir. Bu ugurda döredilen mümkinçilikler hem şertler öňde goýlan wajyp wezipeleri üstünlikli çözmäge esas berýär. “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” laýyklykda ylym ulgamyny kämilleşdirmek, dürli ugurlarda ylmy gözlegleri alyp barmak üns merkezinde saklanylýar. Gahryman Arkadagymyz “Türkmeniň döwletlilik ýörelgesi” atly kitabynda “Iň gymmatly miras terbiýedir, terbiýäniň özeni bolsa ylym-bilimdir” diýip bellemek bilen, jemgyýetiň nesil terbiýesinde ylym-bilimiň ähmiýetiniň uludygyny nygtaýar.

Häzirki wagtda ylym bilen önümçiligi sazlaşdyrýan, önümçilik pudaklarynyň ylmy taýdan ösdürilmegine esaslanan täzeçil usullary ornaşdyrmak, ylmy-önümçilik binýadyny berkitmek, ylmy barlaglary we innowasion işläp düzmeleri höweslendirmek ýola goýulýar. Ylmyň, bilimiň we önümçiligiň arasyndaky baglanyşyk, ykdysadyýetde we jemgyýetde ösüşiň çylşyrymly we möhüm ugry

bolup durýar. Bu üç ulgamyň arasynda güýçli aragatnaşyk bolmasa, üstünlikli ösüş mümkin bolmaz. Şol sebäpli olaryň her biri bir-birine täsir edip, netijede döwrebap, täzelenen we innowasion ulgamy döredilýär.

Ylym we bilim bir-birini güýçlendirýän iki ulgamdyr. Ylym täze gözlegler we täzelikler arkaly nazary maglumatlary tejribeleýin delillendirýär, bu bolsa bilim ulgamynyň özenini düzýär. Bilim şol ylmy subutnamalary we açyşlary halkyň arasynda ýaýradyp, adamzadyň intellektual mümkinçiliklerini ýokarlandyrýar. Ylmy öwrenişler we oýlap tapyşlar, nazary bilimleriň ýa-da gözlegleriň amaly taýdan peýdalanylyşyna ýol açýar. Bilim bolsa, şol gözlegleriň ýa-da innowasiýalaryň köpçüligine ýetirilmegine kömek edýär.

Bilim we önümçilik. Bilim hünärmenleriň taýýarlygy üçin esasydyr. Bilimli işgärler innowasiýalary we tehnologiýalary iş ýüzünde amala aşyrmak üçin zerur bolan bilimlere eýe bolýarlar. Bu bilim önümçiligiň has netijeli we ýokary hilli bolmagyna kömek edýär. Meselem, täze tehnologiýalaryň öwrenilmegi we önümçilige ornaşdyrylmagy, täze görnüşli önümleriň öndürilmegine ýa-da harytlaryň hiliniň ýokarlanmagyna ýol açýar.

Ylym we önümçilik. Ylym önümçiligiň ösüşini üpjün edýän esasy şertleriň biridir. Ylym täze tehnologiýalaryň we akyly enjamlaryň ösmegi bilen önümçilikde has ýokary netijelilik gazanmak üçin uly mümkinçilikler döredýär. Mysal üçin, awtomatlaşdyrylan ulgamlaryň önümçilige ornaşdyrylmagy harytlaryň tiz we ýokary hilli öndürilmegine ýardam edýär. Ylmy gözlegler, şeýle-de ýüze çykan meseleleri çözmek täze önümçilik usullaryny tapmak üçin möhüm orun eýeleýär.

Ylym, bilim we ykdysadyýet. Ylym-bilim we önümçilik ulgamlarynyň birikmegi ykdysadyýetiň ösdürilmegine we netijeliliginiň ýokarlanmagyna ýol açýar. Ylymly we bilimli işgärler, täze iş orunlaryny döredip, döwrebap tehnologiýalaryň önümçilige ornaşdyrylmagy arkaly ykdysadyýetiň hil taýdan täzelenmegine sebäp bolýarlar. Şeýle-de öndebaryjy bilim we ylmyň amaly häsiýeti eksport kuwwatyny ýokarlandyrýar we ykdysadyýetiň dünýä bazaryndaky ornuny güýçlendirýär.

Şeýlelikde, ylmyň, bilimiň we önümçiligiň arasyndaky baglanyşyk jemgyýetiň durnukly ösüşine we ýaşaýyşyň hiliniň ýokarlanmagyna ýardam edýär. Öndürilýän harytlaryň hiliniň ýokarlanmagy ilatyň ýaşaýyş derejesiniň ýokarlanmagyna, ähli ulgamlaryň döwrebaplaşdyrylmagyna we ekologiýanyň goralmagyna ýardam edýär.

Ýurdumyzda ylym-bilim-önümçilik zynjyryna aýratyn ähmiýet berilýär alnan bilimleriň ylmy taýdan esaslandyrylmagy ýaş nesliň ylym bilen meşgullanmaklary üçin ähli şertler üpjün edilýär. Talyplaryň nazary taýdan alan bilimlerini tejribede amal etmek maksady bilen ýurdumyzyň dürli edara-kärrhanalarynda tanyşlyk, okuw, ykdysady, önümçilik, diplomyň ön ýanyndaky tejribelikler geçirilýär we jemleýji

göçme sapaklary guralýar. Şeýle hem önümçilik kärhanalarynda kafedralaryň şahamçalarynyň açylmagy, ylmy işleriň we startap bäsleşikleriň yzygiderli geçirilmegi ýurdumyzda ylym-bilim-önümçilik arabaglanyşygyna aýratyn ähmiýet berilýändiginiň subutnamasydyr.

Bibi Hojamgulyýeva, Arzuw Kadyrova
(*Turkmenistan*)

SCIENCE, EDUCATION, AND PRODUCTION – A GUARANTEE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

In the era of the Revival of a New Epoch of a Powerful State, the development of science and education, the introduction of the latest achievements of science and technology into all sectors of the national economy, and ensuring the interconnection between science and production have been identified as important directions of the humane state policy carried out under the wise leadership of Esteemed Arkadagly Serdar.

Today, the implementation of innovative methods that harmonize science and production, the development of industrial sectors based on scientific principles, the strengthening of the scientific and production foundation, and the encouragement of innovative developments have become priority tasks. The relationship between education and production is a complex and crucial factor in economic and social development.

Биби Ходжамгулыева, Арзув Кадырова
(*Туркменистан*)

ВЗАИМОСВЯЗЬ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА – ГАРАНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

В эры Возрождения новой эпоху могущественного государства развитие науки и образования, внедрение новейших достижений науки и техники во все отрасли народного хозяйства, обеспечение взаимосвязи науки и производства определены как важные направления государственной политики, проводимой под мудрым руководством уважаемого Аркадаглы Героя Сердара.

На сегодняшний день внедрение инновационных методов, обеспечивающих гармоничное взаимодействие науки и производства,

развитие производственных отраслей на научной основе, укрепление научно-производственной базы и стимулирование инновационных разработок становятся приоритетными задачами. Связь между образованием и производством является определяющим фактором экономического и общественного развития.

Gözel Hojamowa
(*Türkmenistan*)

SANLY YKDYSADYÝET-DURNUKLY ÖSÜŞIŇ BAŞ ŞERTI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň baştutanlygynda ýurdumyzda ykdysady özgertmeleri amala aşyrmak boýunça döwlet maksatnamalary üstünlikli durmuşa geçirilip, milli ykdysadyýetimizi döwrebaplaşdyrmak bilen pudaklara täze tehnologiýalary ornaşdyrmak boýunça giň gerimli işler durmuşa geçirilýär. Esasan hem, innowasion ykdysadyýeti kemala getirmäge döwlet derejesinde aýratyn üns berilýär. Häzirki zaman jemgyýetinde “sanly bilim” we “sanly ykdysadyýet” düşünjeleri biri-birleri bilen berk baglanyşyklydyr. Bilim bermegiň netijeliligi ykdysady ösüşleriň gazanylmagyny kepillendirýär. Başgaça aýdylanda, bilimiň ösüşi ykdysady hyzmaty bilen kesgitlenilýär. Şu maksat bilen ýurdumyzda maglumat we kommunikasiýa ulgamlary, kompýuter tehnologiýalary işjeňleşdirilýär. Ýokary tehnologiýaly pudaklar, nazary we amaly bilimler, maglumat tehnologiýalary milli ykdysadyýetimiziň hil taýdan täze belentliklere göterilmegine oňyn täsir edýär.

Hormatly Prezidentimiz Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň mejlisindäki çykyşynda şeýle belleýär: “Durnukly ykdysadyýet biziň uzak möhletleýin strategiýamyzyň baş maksady bolup durýar. Şoňa görä-de, ykdysadyýetimiziň ähli ugurlaryny gurşap alýan maksatnamalarymyzy hem-de özgertmelerimizi üstünlikli amala aşyryşy”. Şu parasatly sözlerden görnüşi ýaly, maksatnamalary üstünlikli durmuşa geçirmek, durnukly ykdysady ösüşi üpjün etmek döwrümüziziň möhüm ugurlarynyň biri bolup, şu günümüziziň ösüşlerini däl, eýsem, röwşen geljegimizi hem üpjün edýär. Ýurdumyzyň ykdysady kuwwatyny artdyrmaga, halkymyzyň eşretli ýaşaýşyny üpjün etmäge gönükdirilen “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasy” ýurdumyzy senagat taýdan ösen döwlete öwürmek babatda wajyp wezipeleri öňde goýýar. Bu Milli maksatnama ykdysadyýetimiziň pudaklaryny we senagat kärhanalarynyň işini talaba laýyk guramak bilen bagly meseleleri çözmekde möhüm orun eýeleýär. Ösüşiň täze belentliklerini nazarlaýan berkarar Watanymyzda ähli ulgamlaryň sanlylaşdyrylmagy ýokary depginde amala

aşyrylyp, halkara ülnülerine laýyk gelyän häzirki zaman maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalaryna daýanyan sanly ykdysadyýeti ornaşdyrmak ugrunda giň gerimli işler durmuşa geçirilýär. Şunda hünärmenleri taýýarlamak, sanly ulgamy ylmy esasyda ösdürmek we sanly tehnologiýalary öz ýurdumyzda öndürmek işleri üstünlikli amala aşyrylýar. Çünki alymlaryň belleýşi ýaly, sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň esasy ugry hökmünde hünärmenleriň başarnygy, kämilligi nazara alynýar. Ýurdumyzda sanly ykdysadyýeti ösdürmekde uly ädimler ädilýär. Häzirki wagtda sanly tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy ýokary derejede ösdürilýär, şol sanda hünärmenleriň başarnyklary döwrebap derejä eýe bolýar. Şu nukdaýnazardan ýurdumyz sanly bilimi öwretmäge aýratyn ähmiýet berýär, pudaklary ösdürmekde zerur hünärmenler bilen üpjün edýär. Sanly ykdysadyýet önümçiligiň, söwda gatnaşyklaryň we beýleki ugurlaryň sanly tehnologiýalara esaslanmagydyr. Şonuň üçin hem häzirki wagtda sanly tehnologiýalara oňat düşüňýän ýaş hünärmenler taýýarlanylýar. Sanly ykdysadyýetiň dürli pudaklara oňyn täsir edýändigini, kärhanalar we telekeçiler üçin täze mümkinçilikleri döredýändigini mälimdir. Häzirki döwürde hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen önümçilige innowasion işläp taýýarlamalar giňden ornaşdyrylýar. Bu bolsa milli ykdysadyýetimiziň ähli ulgamlarynda düýpli ösüşleriň gazanylmagyna giň şertleri döredýär. Sanly ulgam hojalyk hem-de dolandyryş işlerini kämilleşdirmekde has ähmiýetli bolup, ykdysadyýetiň gülläp ösmegine halkyň ýaşayyş-durmuş derejesiniň ýokarlanmagyna oňyn täsirini ýetirýär. Şeýlelikde, döwrüň öndebaryjy innowasion tehnologiýalarynyň durmuşymyza işjeň ornaşdyrylmagynyň netijesinde işewür hyzmatdaşlygyň gerimi has giňeýär. Döwlet durmuşynyň ähli ugurlaryna innowasiýalaryň doly ornaşmagy, sanly ulgama geçilmeşi bilen ýurdumyzyň ykdysady kuwwaty barha pugtalanyp, halkymyzyň ýaşayyş-durmuş derejesi ýokarlanýar. Bu bolsa döwrüň esasy talabydyr, biziň her birimiziň baş maksadymyzdyr.

Gozel Hojamova
(*Turkmenistan*)

DIGITAL ECONOMY IS THE MAIN CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Independent, eternally Neutral Turkmenistan, which has huge resources and economic power, is confidently following the path of innovative development. Specifically, in our country, all industries of our national economy are facing digitalization. This is an important condition for further modernization of the national economy and increasing its efficiency. Our country is constantly working to ensure that modern communication services reach a new level in quality and that our people use these opportunities. In this case, the use of modern methods of

data processing and transmission based on digital technologies is a step towards strengthening the competitiveness of our national economy, improving the efficiency of public administration, as well as measures to ensure the Sustainable Development of civil society. The scientific article presents foreign and domestic experience in introducing digital technologies into public administration. It is emphasized that the introduction of digital technologies in public administration gives a great possibility to the rapid development of all systems of national economy, their uniqueness and significance.

Гозель Ходжамова
(Туркменистан)

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА – ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Независимый, Нейтральный Туркменистан, обладающий огромными ресурсами и экономической мощью, уверенно идет по пути инновационного развития. Особое внимание уделяется цифровизации нашей национальной экономики и всех ее отраслей. Это важное условие дальнейшей модернизации народного хозяйства и повышения его эффективности. Наша страна постоянно работает над тем, чтобы современные услуги связи выходили на качественно новый уровень и чтобы туркменистанцы использовали эти возможности. В этом случае использование современных методов обработки и передачи данных на основе цифровых технологий является шагом на пути к укреплению конкурентоспособности национальной экономики, повышению эффективности государственного управления, а также меры по обеспечению устойчивого развития гражданского общества. В научной статье представлен зарубежный и отечественный опыт внедрения цифровых технологий в государственное управление. Подчеркивается, что внедрение цифровых технологий в государственное управление дает большой импульс стремительному развитию всех систем национальной экономики, их уникальности и значимости.

SANLY ÖSÜŞ YGTYBARLY YKDYSADY ÖSÜŞİN ŞERTIDIR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýurdumyzda sanly ykdysadyýeti ösdürmek, ylmyň gazananlaryny önümçilige ornaşdyrmak, söwda-senagat, oba hojalyk, ulag-aragatnaşyk, ylym-bilim we beýleki ulgamlary innowasion esasyda alyp barmak ugurlarynda oýlanyşykly işler durmuşa geçirilýär. Ykdysady ulgama girýän ähli kärhanalar dünýäniň iň täze tehnika we tehnologiýalary bilen üpjün edilýär. Innowasiýalaryň durmuşa ornaşdyrylmagy milli ykdysadyýeti pugtalandyrmaga, ilatyň durmuş hal-ýagdaýyny hil taýdan özgertmäge mümkinçilik berýär.

“Sanly ykdysadyýet” adalgasy soňky döwürde syýasatçylar, ykdysatçylar we bilermenler tarapyndan giňden ara alnyp maslahatlaşylýan meselä öwrüldi. Munuň esasy sebäbini köp ýurtlaryň ylmy-tehniki ösüşiniň gazananlary, hususan-da, sanly maglumatlary ykdysadyýete ornaşdyrmagyň netijesinde uly öňegidişlikleri gazanmagy başarandyklary bilen düşündirip bolar.

Türkmenistan öz ykdysadyýetini ähli ugurlar boýunça döwrebaplaşdyrmaga, diwersifikasiýalaşdyrmaga, senagat-innowasion häsiýetli ösüşe tapgyrlyýyn geçmäge gönükdirilen özgertmeleri yzygiderli amala aşyrýar, bu ugurlarda sebitleýin we global ähmiýetli başlangyçlary öňe sürýär. Türkmenistanda amala aşyrylýan bazar özgertmeleriniň we gazanylýan durmuş-ykdysady netijeleriň gözbaşynda hormatly Prezidentimiz tarapyndan alnyp barylýan döwlet kadalaşdyrylyşynyň we döwlet dolandyryşynyň ýörelgeleri goýlandyr. Olar düýpli işlenip taýýarlanylýan we netijeli durmuşa geçirilýän ösüş maksatnamalarynda, strategiýalarynda, toplumlaýyn konsepsiýalarda özüniň anyk beýanyny tapýar. Olaryň arasynda ilkinji orun “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasyna”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň obalaryň, şäherçeleriň, etraplardaky şäherleriň we etrap merkezleriniň ilatynyň ýaşaýyş-durmuş şertlerini özgertmek boýunça 2028-nji ýyla çenli döwür üçin Milli maksatnamasyna” berilýär. Hemmetaraplaýyn täzeleniş hem sanly ösüş ýoluny saýlap alan Türkmenistanda bulary üstünlikli durmuşa geçirmekde “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasyna” uly ähmiýet berilýär. Konsepsiýada ýurdumyzda hususyýetçiligi hemmetaraplaýyn goldamak hem ösdürmek, maýa goýum işjeňligini ýokarlandyrmak, döwlet dolandyryş ulgamyny döwrebap sanly binýada geçirmek, ilat üçin goşmaça iş orunlaryny döretmek işlerine toplumlaýyn esasyda iri möçberli maýa goýumlarynyň

netijeli çekilmegi hem özleşdirilmegi göz önünde tutulýar. Resminamanyň esasy wezipeleriniň biride maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalarynyň we internet ulgamynyň ösdürilmegine maýa goýumlaryny çekmekden ybaratdyr.

Innowasiýa ösüş ýoly Türkmenistanyň hem durmuş-ykdysady ösüşiniň ileri tutulýan esasy ugry hökmünde ykrar edilýär. Innowasiýa ýoluna we innowasiýa işine bütin dünýäde ykdysady özgertmeleriň esasy şerti hökmünde seredilýär.

Innowasiýa syýasatynyň binýady aşakdaky möhüm ýörelgelere daýanýar:

- ykdysadyýetde innowasion ösüş modeliniň ileri tutulmagyny ykrar etmek;
- döwlet tarapyndan innowasiýalaryň ykdysady ösüşiniň aýgytlaýjy serişdelerine (faktorlaryna) öwrülmegini üpjün edýän ykdysady-hukuk şertlerini döretmek;
- innowasiýa işjeňligini we telekeçiligi ösdürmekligiň bazar mehanizmlerini ulanmak;
- eýeçiligiň görnüşlerine we deňşililigine baglanyşyksyz hojalygyň ähli subýektleri üçin deň şertleri we höweslendirmeleri üpjün etmek;
- milli ylmy-tehniki potensialyny netijeli ulanmak, ösdürmek we ony ykdysady maksatlara laýyk özgertmek;
- oýlap tapyjylaryň, işläp taýýarlaýjylaryň, önüm öndürijileriň we maýa goýujylaryň bähbitlerine laýyk utgaşdyrmak we başgalar.

Mahri Hojammedova
(*Turkmenistan*)

DIGITAL DEVELOPMENT AS THE FACTOR OF STEADY GROWTH

Innovations got into all spheres of activity of the person, stimulating him to creation of innovations, which will satisfy more his requirements.

The focus on innovations is generally recognized as the intense global trend. The world practice shows that each industry, any segment of the economy links its own progressive growth and development with active involvement of the progressive technologies and innovations in order to establish the high-tech, knowledge-intensive manufacturing lines and productions. The developed industrial economies are the bright example of this progressive trend. The growth of demand for innovations, the obvious focus on technological progress is dictated by the urgent need of provision of optimal parity between supply and demand in the domestic consumer market. Thus, the latest technologies and innovative developments strengthen increasingly their role among the decisive factors of steady economic development of the country, provision of its innovative content.

Мяхри Ходжамухаммедова
(Туркменистан)

ЦИФРОВОЕ РАЗВИТИЕ КАК ФАКТОР УВЕРЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Инновации проникли во все сферы жизнедеятельности человека, стимулируя его к созданию новых инноваций, которые в большей степени будут удовлетворять его потребности.

Нацеленность на инновации вообще признаётся выраженным глобальным трендом. Мировая практика показывает, что каждая отрасль, практически любой сегмент экономики увязывает собственный поступательный рост и развитие с активным вовлечением прогрессивных технологий и инноваций в целях налаживания высокотехнологичных, наукоёмких линий и производств. Подобная установка особенно выражена на примере экономически развитых мировых держав. Рост спроса на инновации, выраженная нацеленность на технологический прогресс продиктованы насущной необходимостью обеспечения оптимального паритета между спросом и предложением на внутреннем потребительском рынке. Таким образом, новейшие технологии и инновационные разработки всё более укрепляют свою роль в числе решающих факторов уверенного экономического развития страны и обеспечения его инновационного содержания.

Güýçmyrat Hydyrow
(Türkmenistan)

SANLY YKDYSADYÝETDE YLMYŇ WE INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ ORNY

Türkmenistan döwletimiz häzirki wagtda bütin dünýäde ykdysady taýdan ösen güýçli senagat döwleti hökmünde ykrar edilip, milli ykdysadyýetimiz diwersifikasiýa ýoly bilen ösdürilýär, onuň pudaklaryna ylmy-tehniki ösüşiň iň soňky gazananlary yzygiderli ornaşdyrylýar.

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Serdar Berdimuhamedowyň: “Milli bilim ulgamyny kämilleşdirmek, ýokary ylmy mümkinçiligi bolan giň gözýetimli, maksada okgunly, innowasion tehnologiýalary dolandyrmaga ukyply, ýokary hünärli, taýýarlykly ýaşlary terbiýeläp ýetişdirmek boýunça ähli tagallalar ediler” diýen parasatly sözlerinden ugur alnyp, “Maglumatlar asyry” diýlip atlandyrylan üçünji müňýyllykda nanotehnologiýalar we tehnologiýalar

merkezleri, nou-haular hem-de sanly tehnologiýalar adamzadyň durmuşynda giňden orun alýar we munuň özi jemgyýetiň, biziň her birimiziň, ýurdumyzyň we şäherlerimiziň aň-bilim, tehnologik taýdan has-da kämilleşmegine, beýik ösüşleriň çaltlandyrylmagyna oňaly täsirini ýetirýär. Şeýle hem “Türkmenistanda ýaşlar baradaky döwlet syýasatynyň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasynda” ýaşlaryň maglumat we sanly tehnologiýalary özleşdirilmegi baradaky wezipe uly orun eýeleýär. Ylmyň we tehnologiýanyň döwrebap ösüş meýilleri göz önünde tutulyp, ýaş türkmenistanlylaryň kompýuter we internet ulgamynda täze ylmy taglymatlary, tehnologik tejribeleri öwrenmäge ýardam bermek, innowasion serişdelerden peýdalanmagyň ýokary medeniýetini terbiýelemek, ykdysadyýetiň ähli pudaklarynda maglumat tehnologiýalary bilen üpjün edilen täze iş orunlaryny döretmek, internet ulgamynyň işleriniň elýeterli bolmagyny gazanmak ugrunda çäreleri geçirmek meýilleşdirilýär. Şeýlekde, ösen tehnologiýalara ezberlik bilen erk edýän, ykdysadyýetiň dürli pudaklaryna deňişli bolan innowasion tehnologiýalardan baş çykarýan ýaşlaryň we ýaş hünärmenleriň kemala gelmegi arkaly bilim berlişiniň we hünär öwredilişiniň derejesiniň barha ýokarlanandygyna göz ýetirmek bolýar. Garaşsyz, baky Bitarap döwletimizde türkmen ýaşlarynyň durmuş goraglylygy, bu ugurdaky döwlet syýasatynyň hukuk binýady, ýaşayyş şertleriniň we zähmet bazaryndaky ornunyň giňeldilmegi we beýleki möhüm meseleler hemişe üns merkezinde saklanýar. Şunuň bilen baglylykda, milli ylym-bilimiň sanly ulgam arkaly ösdürilmegine, aýratyn zehinli nesilleriň we başarnykly hünärmenleriň ýetişdirilmegine uly ähmiýet berilýär. “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna” laýyklykda üstünlikli işler alnyp barylýar. Konsepsiýa ykdysadyýetimizi sanlylaşdyrmagyň ähli ugurlaryny öz içine alýar. Bu Konsepsiýada goýlan wezipeleri üstünlikli durmuşa geçirmek üçin ýurdumyzda häzirki döwrüň ykdysadyýetiniň ösüşine täsir edýän innowasion görnüşli programma üpjünçiligini taýýarlamak we ykdysadyýetiň dürli pudaklaryna ornaşdyrmak göz önüne tutulýar. Bu programma üpjünçiligine hyzmat edip bilýän, olary döwrüň talaplaryna laýyklykda yzygiderli kämilleşdirmäge ukyply inžener aragatnaşykçylary, programmaçylary taýýarlamak möhüm wezipeleriň biri bolup durýar. Ýurdumyzda innowasion gurşawynyň emele gelmegi adam maýasyna esaslanýan innowasion sanly önümi bolan programma üpjünçiligini döretmäge we ony dürli pudak edaralara ornaşdyrmaga hem-de pudagara ulgamlary emele getirmek arkaly ykdysadyýeti sanlylaşdyrmaga we onuň netijeliligini ýokarlandyrmaga uly mümkinçilik döreder. Bu merkezlerde innowasiýa işiniň düzümlerini, ýagny bilimiň, ylmyň, önümçiligiň we işewürligiň arabaglanyşygyny pugtalandyrmak, täze çözümleri önümçilige ornaşdyrmak, onlaýyn gurşawda hödürlenilýän hyzmatlaryň sanawyny artdyrmak ýaly işler alnyp barlar.

Sanlylaşdyrmak milli ykdysadyýetimiz üçin hil taýdan täze döwür bolup, durmuş ykdysady ösüş babatda döwlet Baştutanymyzyň takyk, çuňňur oýlanyşykly we ylmy taýdan esaslandyrylan strategiýasy esasynda oňa geçmek mümkin boldy. Ol ösüşin durnukly, oňyn depginini üpjün etmek bilen çäklenmän, eýsem, degişli şertleriň üýtgemegine uýgunlaşmagy, daşarky ýagdaýlar bilen şertlendirilen töwekgelçiligiň azalmagyny üpjün etdi. Häzirki döwürde ýurdumyzda ylmy esasy innowasion senagat, jemgyýetiň gülläp ösüşiniň binýady bolan bäsleşige ukyply innowasion ykdysadyýet kemala gelýär. Ýurdumyz bäsleşige ukyply önümleri öndürmäge niýetlenen döwrebap tehnologiýalar bilen üpjün edilýär. Şunda düýpgöter täze tehnikalarda we tehnologiýalarda öz ornuny tapýan ylmy pikirleriň we çözümleriň, nou-hau maglumatlaryň başlangyjy bolan ylmyň ähmiýeti has hem artýar. Türkmenistany senagat taýdan kuwwatly ýurda öwürmek, sanly tehnologiýalary ykdysadyýetimizde giňden peýdalanmak maksady bilen hormatly Prezidentimiziň durmuşa geçirýän ykdysady strategiýasy ýurdumyzyň ösüşin täze belentliklerine tarap hereket etjekdigini aýdyňlygy bilen görkezýär.

Guychmyrat Hydyrov
(*Turkmenistan*)

THE SIGNIFICANCE OF SCIENCE AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DIGITAL ECONOMY

Digitization is an effective toll for quality development and e of the economy. Providing modern education to young people is one of the main areas of further improvement of the education system. Currently, digital system capabilities are being implemented in preschool educational institutions, general secondary schools, vocational and higher education institutions in all regions of the country. The integration of Turkmenistan into the world required the creation of a system that ensures the knowledge of foreign languages for our citizens, and this need has been completely eliminated by the creation of such a system as a result of the activities carried out recently. The introduction of digital technologies into the scientific-educational system creates opportunities for young people to receive education according to world standards, to develop their professional training and experience to a high level. In the era of high technologies, modern electronic devices play a major role in learning a foreign language because it has an interesting and useful opportunity for new contacts in real speaking experience. It is considered more appropriate and effective to use modern technologies, i.e. tools, in foreign language teaching. Not only can you read works with gadgets, but you can also take

notes, listen to them, and create audio recordings. Translation Tools offers online translation services for any complex text in any language of interest.

Гуйчмырат Хыдыров
(Туркменистан)

РОЛЬ НАУКИ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Цифровизация – это эффективный инструмент качественного развития и управления экономикой. Предоставление молодёжи современного образования является одним из основных направлений совершенствования системы образования. В настоящее время в действующие во всех регионах страны образовательные учреждения, общеобразовательные средние школы, средние профессиональные и высшие учебные заведения широко внедряются возможности цифровой системы. Интеграция Туркменистана в мировое пространство вызвала к жизни систему, обеспечивающую знание гражданами иностранных языков и эта необходимость была полностью устранена с созданием такой системы в результате проделанной в последнее время работы.

Внедрение цифровых технологий в сферу науки и образования создает молодежи широкие возможности для получения образования мирового уровня, развития профессиональной подготовки и наращивания опыта изучения иностранных языков, так как они представляют интересную и полезную возможность для нового общения. Поэтому разумным и эффективным считается использования современных гаджетов для изучения иностранных языков. Они позволяют не только читать произведения, делать заметки, но и слушать и записывать аудио. Программы для переводов предлагают услуги онлайн-перевода текстов любой сложности на многие языки мира.

Altyn Hydyrowa
(Türkmenistan)

YKDYSADY MESELELERIŇ MATEMATIKI USULLAR BILEN ÇÖZÜLIŞI

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Serdar Berdimuhamedowyň alyp barýan parasatly syýasaty netijesinde Türkmenistan döwletimiz gysga döwrüň içinde ykdysady taýdan kuwwatly, ösen döwletleriň hataryna goşuldy.

Döwletimizde ykdysady ösüşleriň depgininiň artmagy, jemgyýetçilik-syýasy işewürligiň ösmegi, ýurdumyzyň ykdysadyýetinde düýpli üýtgeşmeleriň ýüze çykmagy, sosial-syýasy özgertmeleri amala aşyrmak işi uly depgin bilen dowam etdirilýär. Hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda döwletimiziň gazanan uly ykdysady özgerişlerinde ýetilen sepgitlere nazar aýlap, olarda ykdysady ýokary okuw mekdeplerinde berilýän bilimiň hiliniň, matematiki taýdan düýpli bilim berlişiniň derejesiniň hem paýynyň bardygyna göz ýetirmek bolýar. Geljekki ykdysadyýetçilere berilýän düýpli ykdysady bilimiň hili milli ykdysadyýetimiziň özenini düzýär. Talyp ýaşlaryň arasynda geçirilen seljermeleriň netijesinde berilýän bilimiň hiliniň we derejesiniň matematiki dersleriň ykdysady amalyýet bilen berk baglanyşdyrylmalydygyny aýdyň görkezdi. Bu mesele ykdysady ýokary okuw mekdeplerinde ýurdumyzyň bazar gatnaşyklaryna aýak basmagy bilen has wajyp häsiýete eýe boldy. Bu babatynda soňky döwürlerde ykdysady ýokary okuw mekdeplerinde öwredilýän matematiki dersleriň gerimi giňedi. Matematiki bilimiň özeni bolan ýokary matematika, ähtimallyklar nazaryýeti we matematiki statistika” derslerinde duş gelýän düşüňjeleriň, meseleleriň ählisiniň diýen ýaly ykdysady manysynyň bolmagy we ykdysady prosesleri matematiki düşüňjeleriň kömegi bilen beýan edip boljak ýagdaýlara seljerme bermek talyplarda berk matematiki pikir ýöretme endigini ele almaga, şeýle hem mugallymyň matematiki derslerini amalyýet bilen baglanyşdyrmagyna ýardam berýär.

Ykdysady meseleleriň aglabasynyň çözülişi maýa goýum meseleleriniň netijesinde ýerine ýetirilýändigini, muny bolsa talyplaryň bilmekleriniň zerurdygyny geçirilen tejribeler görkezdi. Maýa goýum meselesi ykdysady meseleleriň çözülişinde örän möhüm orun tutýar. Türkmenistanda maýa goýum meseleleri önümçiligiň ähli pudaklarynda yzygiderli, netijeli, täze innowasion tehnologiýalary girizmekde we ulanmakda esasy çeşme bolup durýandyr. Bilşimiz ýaly maýa goýumlar öz gymmatlyklary bilen kesgitlenilýändigini, şol bir wagtda hem olaryň ulanylyş döwrüne görä ynamlylygynyň hasaba alnyşyny, ýagny goýulan maýa goýumlaryny ulananlarynda ykdysady tarapdan jemgyýet üçin peýdalygynyň nazarda tutulmalydygyny talyp ýaşlaryň aňyna ýetirmelidir. Elbetde, maýa goýumlarynyň möçberini, olaryň ulanylyşynyň wagt birligindäki üýtgeýşini kesgitleýän ululyklary girizip, maýa goýumlaryň girdejisini belli baglanyşyklar görnüşinde görkezip, matematiki usullaryň kömegi bilen häzirk wagtyň ösen tehnologiýalaryny ulanyp hasaplap bolýar. Ykdysady meseleler matematiki taýdan çözülende ýüze çykyan ähli ýagdaýlaryň hasaba alynmalydygy talyplara berk düşündirmelidir. Mysal üçin, belli bir wagtda gelmeli girdejide önünden kesgitsiz sebäplere görä bökdençlik dörese ýa-da maýa goýujy näbelli (dürli) sebäplere görä almaly girdejisini wagtynda alyp bilmese, onda maýa goýumlarynyň ýola goýluşy

we ulanylyşynyň modelinde öňünden ykdysady tarapyndan we beýleki sebäplere görä kemçilikleriň ýüze çykmak ähtimallyklarynyň döremegi barada meseleleriň matematiki usullaryň üsti bilen çözülişleriniň mysallaryny geljekki hünärmenlere düşündirmelidir. Bu işde maýa goýumlarynyň girdejisine ähtimallyk tarapdan baha berip, onuň hereketlendirilişine matematiki model düzüp, maýa goýumlarynyň işleýşini derňäp görkezmek endiklerini geljekki ykdysatçy hünärmenlerde kemala getirmekligi başarsak, professor-mugallymlar tarapyndan gazanylan uly üstünligimiz bolar. Maýa goýum we ykdysady meseleleriň häzirki zaman ösen kompýuter tehnologiýalarynyň kompýuter programmalarynda dürli görnüşlerde çözülişleri bardyr. Bu programmalaryň üsti bilen ykdysady meseleleriň päsgelçiliklere görä işleýiş düzgünleri görkezilýär.

Altyn Hydyrova
(*Turkmenistan*)

SOLVING ECONOMIC PROBLEMS USING MATHEMATICAL METHODS

As you know, any type of investment will be effective if its results begin to yield a return with profit. At the same time, the investment path from the beginning to the full justification of its costs is full of surprises. This paper proposes an investment path analysis based on probabilistic assumptions. For example, some work must be completed by a certain date with probability. You can also assume a return on investment by a certain date with a certain probability. A probabilistic (stochastic) model of investment turnover or cycle is built on such probabilistic assumptions. Probabilistic equations relating the intensity of implementation and return on investment have been compiled. Indicators of execution time and return on investment have been determined. Numerical results were obtained using the Pascal program.

Алтын Хыдырова
(*Туркменистан*)

РЕШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧЕСКИМИ МЕТОДАМИ

В этой работе предлагается анализ инвестиционного пути на основе вероятностных предположений. Например, некая работа должна быть

выполнена к какому-то сроку с вероятностью. Также можно допустить отдачу инвестиций к какому-то сроку с определенной вероятностью. На таких вероятностных предположениях построена вероятностная (стохастическая) модель инвестиционного оборота или цикла. Составлены вероятностные уравнения, связывающие интенсивность внедрения и отдачи инвестиций. Определены показатели времени выполнения и сроков отдачи инвестиции. В программе Pascal получены численные результаты.

Maýsa Mamiýewa
(*Türkmenistan*)

BAZAR YKDYSADYÝETINDE INNOWASION YKDYSADYÝETIŇ ÄHMIÝETI

Innowasion ykdysadyýet täze tehnologiýalary, önümleri we hyzmatlary öndürmäge we ornaşdyrmaga gönükdirilen ykdysady modeldir. Häzirki döwürde ilata hödürlenýän hyzmatlaryň sany we hili barha artýar, munuň özi bolsa hyzmatlary öndürijileriň arasynda sagdyn bäsdeşligiň emele gelmegine ýardam berýär. Globalizasiýa şertlerinde we çalt depginde ösýän öndebaryjy tehnologiýalaryň şertlerinde innowasiýa ýurduň ykdysadyýetiniň bäsdeşlige ukyplylygyny has-da ýokarlandyrmakda zerur şertleriň biri bolup, kompaniýalaryň bäsdeşlige ukyplylygynyň iň möhüm we kesgitleýji faktoryna öwürlýär. Innowasion ykdysadyýetiniň esasy ugurlary, onuň durnukly ösüş üçin ähmiýeti we telekeçiligiň bu işdäki orny yzygiderli öwrenilmeli ykdysady meselelerdir.

Häzirki wagtda innowasion ykdysadyýet täze önümleriň we hyzmatlaryň döredilmegine, şeýle hem bar bolan prosesleriň has-da gowulaşmagyna goşant goşýan bilimlere we tehnologiýalara esaslanýar. Adaty ykdysady modeller resurslara we zähmete daýanýan bolsa, innowasion ykdysadyýet bulardan tapawutlylykda, ünsi intellektual maýa we innowasiýalaryň jemine gönükdirilýär. Munuň üçin ýurtlardan we kompaniýalardan ylmy gözleg, bilim we adam maýasyny ösdürmek üçin maýa goýmagy talap edilýär. Adam maýasynyň hilini ýokarlandyrmak boýunça çäreleri maliýeleşdirmek häzirki döwrüň ileri tutulýan wezipeleriniň hatarynda durýar.

Durnukly ösüş üçin innowasion ykdysadyýetiň ähmiýeti örän uludyr. Sebäbi durnukly ösüşi gazanmakda innowasion ykdysadyýet möhüm orny eýeleýär. Ol ähmiýet şulary aşakdakylary öňe sürýär:

1) Ykdysady ösüş. Innowasiýalar täze bazarlary we işewürlik mümkinçiliklerini döredýär, bu jemi içerki önümiň (JIÖ) ýokarlanmagyna getirýär.

2) İş orunlaryny döretmek. Täze tehnologiýalar we kompaniýalar ökde hünärmenleri talap edýär, şeýlelik bilen, işsizligi azaltmaga kömek edýär.

3) Durmuşyň hilini ýokarlandyrmak. Saglygy goraýyş, bilim we beýleki ugurlardaky täzelikler ilatyň ýaşayyş derejesini ýokarlandyrýar.

4) Daşky gurşawyň durnuklylygy. Ekologiýa taýdan arassa tehnologiýalary we durnukly önümçilik proseslerini ösdürmekde daşky gurşawa ýaramaz täsirleri azaltmaga kömek edýär.

Innowasion ykdysadyýetde telekeçiligiň orny hem örän uludyr. Telekeçilik innowasion ykdysadyýetiň hereketlendirijisidir. Telekeçiligiň ornunyň esasy jähtleri şulardan ybaratdyr:

1) Döwrebap pikirleriň döremegi. Telekeçiler, köplenç, bazary üýtgedip biljek täze pikirleriň we çözgütleriň çeşmesidir.

2) Töwekgelçilik we maýa goýum. Telekeçiler töwekgelçilik etmäge we ösüşine goşant goşýan täze tehnologiýalara maýa goýmaga taýýardyr.

3) Ekosistemany döretmek. Üstünlik gazanan telekeçiler innowasiýalaryň mundan beýläk-de ösmegine goşant goşýan start-uplara, maýadarlara, ylmy edaralara we döwlet edaralaryna özara ýardam bermek üçin ekosistemalary döredýärler.

Jemläp aýtsak, innowasion ykdysadyýet häzirkі zaman dünýäsinde durnukly ösüşüň möhüm faktory bolup durýar. Telekeçiligi goldamak we innowasiýalara maýa goýmak döwlet edaralary hem-de jemgyýet üçin ileri tutulýan ugur bolmaly. Sebäbi innowasion ykdysadyýetiň, ilatyň durmuş derejesiniň ýokarlanmagyna we daşky gurşawyň goralmagyna ýetirýän täsiri örän uludyr.

Maysa Mamiyeva
(*Turkmenistan*)

THE SIGNIFICANCE OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE MARKET ECONOMY

In the context of globalization and rapidly developing advanced technologies, innovations are one of the necessary conditions for further increasing the competitiveness of the country's economy and are becoming the most important and determining factor in the competitiveness of companies. The main areas of an innovative economy, its importance for Sustainable Development, the role of entrepreneurship in this process are economic issues that require systematic study.

Today, an innovative economy is based on knowledge and technology that contribute to the creation of new products and services, as well as the improvement of existing processes. While traditional economic models rely on resources and

labor, an innovative economy focuses on the accumulation of intellectual capital and innovation. This requires countries and companies to invest in research, education and human capital development. Financing measures to improve the quality of human capital is one of the priorities of the modern era.

Майса Мамиева
(Туркменистан)

ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В условиях глобализации и стремительно развивающихся передовых технологий инновации являются одним из необходимых условий дальнейшего повышения конкурентоспособности экономики страны и становятся важнейшим и определяющим фактором конкурентоспособности компаний. Основные направления инновационной экономики, ее значение для устойчивого развития, роль предпринимательства в этом процессе – экономические вопросы, требующие системного изучения.

Сегодня инновационная экономика базируется на знаниях и технологиях, способствующих созданию новых продуктов и услуг, а также совершенствованию существующих процессов. В то время как традиционные экономические модели опираются на ресурсы и рабочую силу, инновационная экономика фокусируется на накоплении интеллектуального капитала и инновациях. Это требует от стран и компаний инвестировать в научные исследования, образование и развитие человеческого капитала. Финансирование мероприятий по повышению качества человеческого капитала относится к числу приоритетов современной эпохи.

Gülşenem Meredowa
(Türkmenistan)

DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI ÜPJÜN ETMEKDE BANK HYZMATLARYNYŇ ORNY WE ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň alyp barýan ylma daýanýan ykdysady syýasaty bagtyýar türkmen halkymyzyň ýaşayyş-durmuş derejesini mundan beýläk hem ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär. Bu syýasat milli ykdysadyýetimiziň durnukly ösüşiniň binýady hökmünde bäsdeşlige ukyply, ýokary hilli dürli harytlary öndürýän täze

kärhanalary döretmek boýunça zerur işleriň alnyp barylmagyny, köp sanly täze senagat desgalarynyň gurlup ulanmaga berilmegini göz önünde tutýar. Netijede ykdysady we maliýe durnuklylygy gazanmak bilen pudaklara sanly tehnologiýalar giňden ornaşdyrylyp, ýurdumyzyň eksport mümkinçiligi yzygiderli ýokarlanýar we raýatlarymyzyň iş bilen üpjünçiligi artýar.

Durnukly ösüşiň esasy ýörelgelerine durmuşyň hilini ýokarlandyrmak, adamlaryň kepillendirilen saglygy, ilatyň we geljekki nesilleriň esasy ýaşayyş zerurlyklaryny kanagatlandyrmak, garyplyga garşy göreş, önümçiligiň we sarp etmegiň rejeli gurluşy, tebigy baýlyklary tygşytly peýdalanmak, ekoulgamlary goramak, howany we ozon gatlagyny goramak, daşky gurşawyň howpsuzlygyny üpjün etmek, pudagara hyzmatdaşlygy, daşky gurşaw aňy, daşky gurşaw etikasy şeýle hem raýat jemgyýetini döretmek, ýagny adamlara we tebigata garşy zorlugyň ähli görnüşlerini ýok etmek we global hyzmatdaşlyk degişlidir.

Durnukly ykdysady ösüşi üpjün etmekde bank ulgamyna möhüm orun degişlidir. Ýurtda ykdysadyýetiň dürli pudaklarynyň öňde goýýan strategiki wezipelerini üstünlikli amala aşyrmakda bank ulgamy möhüm orny eýeleýär. Şunuň bilen baglylykda, ýurdumyzda alnyp barylýan pul-karz syýasatynyň çäklerinde onuň degişli gurallaryny sazlaşykly ulanmak arkaly ykdysadyýetiň depginli ösüşi we makroykdysady deňeçerligi üpjün edilýär.

Dünýä ykdysadyýetiniň maliýe taýdan globallaşmagy ýurduň maliýe we bank ulgamynyň hereket edýän düzüminiň üýtgedilmegine gönüden-göni täsir edýär. Bank we maliýe hyzmatlary tehnologik üstünlikleriň, müşderileriň islegleriniň üýtgemeginiň we kadalaşdyryjy-hukuk binýadynyň giňelmegi netijesinde ägirt uly özgerişlikleri başdan geçirýär.

Bank ulgamynda sanly ulgam we tehnologik innowasiýalar diýlip häzirki zaman maglumat tehnologiýalaryny ulanmak bilen, täze bank önümlerini döretmeklige, ozal hereket edýän bank önümleriniň işini kämilleşdirmeklige, ýerine ýetirilýän hyzmatlaryň bäsdeşlige ukyplylygyny we netijeliligini ýokarlandyrmak maksady bilen döwrebap tehnologik enjamlaryny ulanmaklyga hem-de müşderilere bank hyzmatyny ýerine ýetirmekligiň tehnologiýasyny ösdürmeklige düşünilýär.

Milli ykdysadyýetiň bazar gatnaşyklaryna geçýän döwründe ýurdumyzy durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek ugrunda diwersifikasiýalaşdyrylan, bäsdeşlige ukyply, innowasion ösüşi üpjün etmek üçin maliýe we bank ulgamlarynyň durnukly bolmagyny gazanmak wajyp bolup durýar. Milli maksatnamalarda döwrebap programma üpjünçiliklerini, hyzmat ediş we kompýuter enjamlary bilen üpjünçiligi yzygiderli kämilleşdirmek üçin bu ugurda daşary ýurt kompaniýalar bilen bir hatarda ýerli programma önümlerini taýýarlaýjylar bilen degişli işleri ýola goýmaklyk göz önünde tutulýar.

Ýurduň karz edaralarynda internet-bank we mobil-bank hyzmatlary giň gerimde ornaşdyrylyp, müşderilere bank hyzmatlaryndan gije-gündiziň dowamynda

onlaýn tertibinde peýdalanmaga zerur bolan mümkinçilikler döredilýär. Häzirki döwürde müşderilere internet ulgamynyň üsti bilen bank hyzmatlaryny ösdürmek arkaly hasaplaşyk-töleg ulgamynda döwrebap tehnologiýalary hödürlemek bilen bölek satuw we hyzmat ulgamynda QR-code (dessine tassyklanylýan kod) arkaly hasaplaşyklar karz edaralar tarapyndan ýola goýlup başlandy.

Internet ulgamyndan peýdalanmak arkaly bütindünýä toruna aralaşmaga elýeterliligiň döredilmegi ýurduň bank ulgamynyň işini ösdürmäge itergi berýär, çünki internet ulgamyndan zerur bolan maglumatlary almak mümkinçiliginiň döredilmegi karz edaralarynda gündelik geçirilýän amallaryň hilini gowulandyrmaga we dünýä banklarynyň iş tejribelerini öwrenip, olary ýurdumyzyň milli bank ulgamynda ornaşdyrylmagynyň mümkinçiliklerine şert döredýär.

Gulsenem Meredova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF BANKING SERVICES IN ENSURING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

The banking system plays an important role in ensuring sustainable economic development. The banking system plays a decisive role in the successful implementation of strategic tasks set by various sectors of the economy in the country. In this regard, the rapid development of the economy and macroeconomic balance are ensured by the coordinated use of its relevant instruments within the framework of the monetary policy implemented in the country.

Гульсенем Мередова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В деле обеспечения устойчивого экономического развития страны банковской системе отводится особое место. Она играет важную роль в успешной реализации стратегических задач, стоящих перед различными отраслями экономики страны. В связи с этим обеспечиваются динамичное развитие экономики и макроэкономическая сбалансированность в рамках проводимой в стране денежно-кредитной политики за счёт согласованного использования её целевых инструментов.

HALKARA BAZARLARYNDA ULANYLYÁN NYRH STRATEGIÝALARYNYŇ AÝRATYNLYKLARY

Ýurdumyzyň kärhanalarynda öndürilýän önümleriň bäsdeşlige ukyplylygy gün-günden ýokarlanýar, olara bolan isleg içerki hem daşarky bazarlarda barha artýar. Häzirki döwürde köp harytlarymyz dünýä bazarynda öz orunlaryny tapdylar.

Daşary bazarda köp kompaniýalar harydyň nyryhy bilen bagly dürli kynçylyklara gabat gelýärler. Dünýä bazarynda işlemegiň kynçylyklarynyň biri hem nyryhyň artpy gitmegidir.

Nyryhlar bazaryň beýleki elementleri bilen ýakyn baglanyşykda bolýar. Harydyň dolanyşykdaky döwrüniň бүтін dowamynda nyryhlar üýtgäp durýar. Halkara söwdasynda harydyň nyryhyny dogry bellemek örän çylşyrymly iş bolup, onuň çylşyrymlylygy nyryhyň, aslynda, durnuksyz ululyk bolup durýandygyndan ybaratdyr. Nyryh syýasatynyň esasyňy firmanyň dünýä bazaryndaky nyryh strategiýalaryny işläp taýýarlamaklygy emele getirýär. Nyryh strategiýasy anyk geleşiklerde satuw nyryhlary babatynda çözgütleri kabul etmegiň esasy bolup durýar.

Nyryh emele getirmegiň strategiýasyny işläp taýýarlamazdan ön eksport edýän firma nyryhlar boýunça çözgütlere täsir edýän daşarky faktorlaryň ählisine seljerme geçirmelidir.

Halkara bazarlarda nyryh strategiýalaryň şu aşakdaky görnüşleri ulanylýar:

1. “Gaýmaklary ýygnamak” strategiýasy. Bu strategiýa halkara bazaryň subýektiniň güýçli mahabat çäresini peýdalanmak bilen, öz harydyny ýokary, önümçilik nyryhyndan görnetin artyk gelýän nyryhlar boýunça ýerlemegiň hasabyna ýokary maliýe “gaýmaklaryny” gazanýandygyny göz önünde tutýar. “Gaýmaklary ýygnamak” nyryh syýasatynyň artykmaçlygy firma gysga möhletde özüniň daşary ýurt bazaryndaky marketing çykdajylarynyň öwezini dolmak we öz harydyny daşary ýurtly hyzmatdaşlara ýerlemegi oýlanyşykly höweslendirmek üçin geljekde nyryhlary mümkin boldugyça peseltmek guralyny peýdalanmak mümkinçiligini alýar.

2. “Bazara çuň ornaşmak” strategiýasy. Ol firmanyň belli bir derejede gysga möhletde bazaryň uly bölegini eýelemek maksady bilen, daşarky bazara pes nyryhlar bolan haryt bilen çykýandygyny göz önünde tutýar. Bu strategiýany “böwsüş” strategiýasy ýa-da “pes nyryhlar” strategiýasy diýip hem atlandyrýarlar. Ol giňden sarp edilýän harytlar we çylşyrymly däl tehnologiýasy bolan önümçilik-tehniki maksatly önümler üçin häsiýetlidir.

3. “Gysyp çykarmak” strategiýasy, köplenç, beýleki satyjylarda meňzeş harytlaryň peýda bolmak mümkinçiligini iş ýüzünde aradan aýyrýan örän pes nyrlary ulanmagyň hasabyna halkara bazarynyň subýekti tarapyndan peýdalanylýar. Şunuň ýaly nyrh syýasatyny diňe köpçülikleýin öndürilýän we ýeterlik ýokary hili bolan modifisirlenen harydy ýerlemäge çalyşýan iri senagat kärhanalary, kompaniýalary durmuşa geçirip biler.

4. “Nyrh liderligi” strategiýasy öňdebaryjy firmanyň, öndüriji kompaniýanyň nyrh emele getirmek gurallaryny peýdalanýar. Bu strategiýanyň lideriň “mekirlik etmeýän” we ýalňyşmaýan şertlerinde yzyna eýeriji firmalar üçin öz artykmaçlyklary bolýar.

5. “Zyýan çekýän lider” strategiýasy lider tarapyndan harydyň ýa-da harytlar toplumynyň lideriniň pes nyrlar boýunça ýerlenýändiginden, topluma girýän, täzeligi bolan önümleriniň bolsa monopol peýdany öz içine alýan nyrlar boýunça teklipe edilýändiginden ybaratdyr. Netijede firma maksatlaýyn peýdany alýar.

6. “Differensirlenen nyrlar” strategiýasy segmentlere ýeňil bölünýän, islegiň ýokary derejesi bolan daşarky bazarda, şeýle hem differensirlenen nyrlaryň satyn alýjylar tarapyndan kabul edilmek mümkinçiligi bolanda netijeli bolýar.

7. “Ýeke-täk nyrlar” strategiýasy, düzgün bolşy ýaly, haryt kataloglar, nusgalar boýunça iberme söwdasy ýollarynyň üstünden ýerlenýän mahalynda peýdalanylýar.

Oguljermal Mollayeva, Gymmat Akyyeva
(Turkmenistan)

FEATURES OF PRICING STRATEGY IN INTERNATIONAL MARKETS

Prices are closely interconnected with other market elements. Throughout the entire product lifecycle, prices are subject to change. In international trade, accurately determining the value of goods is a complex issue, primarily because prices are inherently unstable. The foundation of pricing policy lies in the development of a company's pricing strategy in the global market. The core of this strategy involves decision-making regarding selling prices in specific transactions.

Огулджемал Моллаева, Гыммат Акыева
(Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ ЦЕНОВОЙ СТРАТЕГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ РЫНКАХ

Цены находятся в тесной взаимосвязи с другими элементами рынка. В полном периоде нахождения товара в обороте цены подлежат изменению. В международной торговле правильное определение стоимости товара является очень сложным вопросом и его сложность заключается в том, что по факту цена – это неустойчивая величина. Основу ценовой политики составляет разработка ценовой стратегии фирмы на мировом рынке. Основой ценовой стратегии является принятие решений касательно продажных цен при совершении определенных сделок.

Maral Möwlamowa, Annatäç Gurbanowa
(Türkmenistan)

REKREASION RESURLARYŇ ÄHMIÝETLI UGURLARY WE OLARY ÖSDÜRMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY

Rekreasion iş häzirkî döwürde jemgyýetiň ösüşiniň möhüm durmuş-ykdysady faktorlarynyň birine öwrülýär. Bu adamlaryň ýaşayş-durmuş derejesiniň barha özgermegi hem-de ylmy-tehniki ösüş şertlerinde önümçiligiň barha çylşyrymlaşmagy bilen şertlendirilendir.

Häzirkî wagtda tebigy rekreasion resurslary, ýagny adamyň bejergi almak, dynç alyş, syýahatçylyk, fiziki, estetiki, akyl ýetiriş isleglerini kanagatlandyrmak üçin peýdalanýan tebigy eşretleriniň toplumyna bolan isleg barha artýar.

Adamyň rekreasion isleglerini kanagatlandyrmak maksady bilen tebigy baýlyklary peýdalanmagy guramak rekreasion tebigaty peýdalanmak hökmünde kesgitlenilýär.

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” halkymyzyň ýaşayşyny has-da gowulandyrmakda jemgyýet bilen tebigatyň, şol sanda adam bilen daşky gurşawyň sazlaşykly özara täsirleriniň bolmagyna uly ähmiýet berilýär. Şeýle hem tebigy resurslardan netijeli peýdalanmagyň ugurlary göz önünde tutulýar.

Häzirkî zaman dünýäsinde rekreasion resurslar birnäçe faktorlar esasynda barha möhüm häsiýete eýe bolýar. Bu möhüm faktorlar hökmünde durmuşyň hiliniň ýokarlanmagyny, adamlaryň fiziki we akyl saglygynyň dikeldilmegini,

ykdysady ösüşiň gazanylmagyny, medeni mirasyň hem-de daşky gurşawyň gorap saklanylmagyny görkezmek bolar. Rekreasion resurslardan netijeli peýdalanylmagy netijesinde şäherleşen gurşawda döran nerw dartgynlylygy aradan aýyrmaga we adamlaryň gözýetimini giňeltmäge, durmuş gatnaşyklaryny berkitmäge amatly mümkinçilikler döreýär. Rekreasion resurslar syýahatçylygyň ösmegi üçin esas bolup, ýurtlaryň we sebitleriň býujetine köp möçberde girdeji getirýär. Şol sanda syýahatçylyk pudagy hyzmatlaryň birnäçe ugurlarynda goşmaça iş orunlaryny döredýär hem-de dürli halklaryň medeni mirasy we döp-dessurlary bilen tanyşmaga gönükdirilen medeni syýahatçylygyň ösmegine goşant goşýar.

Rekreasion resurslaryň gowulandyrylmagy yzygiderli çemeleşmäni we dürli gyzyklanýan taraplaryň gatnaşmagyny talap edýän çylşyrymly prosesdir.

Häzirki wagtda ýurdumyzda tebigy baýlyklary aýawly saklamakda we dikeltmekde öran netijeli işler alnyp barylýar. Ýörite goralýan tebigy ýerleri goramak, olaryň ýagdaýyna gözegçiligi güýçlendirmek, zeper ýeten ekoulgamlary dikeltmek, biodürlüligi goramak, ekosyýahatçylygy rekreasion infrastrukturany ösdürmek, dynç alyş desgalaryny gurmak, hyzmatlaryň hilini bu ugurdaky işgärleriň hünär derejesini ýokarlandyrmak, maglumat tehnologiýalaryny ösdürmek, medeni we taryhy potensialy ýokarlandyrmak boýunça strategiýalar işlenip düzülýär. Dürli ilat toparlarynyň isleglerini göz önünde tutmak esasynda rekreasion resurslaryň seljermeleri geçirilip, bu ugry ösdürmegiň ileri tutulýan ugurlary kesgitlenilýär. Şol sanda marketing işleri, ýagny sarp edijileriň isleglerini öwrenmek, mahabat kompaniýalaryny ösdürmek, içerki we halkara bazarlarda dynç alyş çeşmelerini wagyz etmek boýunça birnäçe häzirki zaman usullar kämilleşdirilýär. Rekreasion resurslaryň mundan beýläk hem netijeli peýdalanylmagy üçin ýurdumyzyň dürli döwlet edaralarynyň, kärhanalaryň we jemgyýetçilik guramalarynyň işi utgaşdyrylýar.

Bu işleriň netijesinde Watanymyzyň rekreasion resurslarynyň daşky gurşaw, ykdysady we durmuş faktorlary göz önünde tutulyp, onuň durnukly ösüş ýörelgeleriniň esasynda amala aşyryljakdygyny hem-de ösdüriljekdigini anyk aýtmak bolar.

Maral Movlamova, Annatach Gurbanova
(*Turkmenistan*)

SIGNIFICANT DIRECTIONS OF RECREATIONAL RESOURCES AND FEATURES OF THEIR DEVELOPMENT

Recreational activity has currently become one of the significant socio-economic factors in the development of society. It is characterized by a significant

transformation of the housing and social level and the greatest complexity of production in the context of scientific and technological development.

At present, people's desire for the comprehensive use of natural recreational resources is increasing, namely, the desire of people to receive health treatment, rest, travel, satisfy their physical, aesthetic and intellectual needs. And in order to satisfy the recreational needs of people, the organization of the use of natural resources is defined as the use of recreational resources.

Марал Мовламова, Аннатач Гурбанова
(Туркменистан)

ЗНАЧИМЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ РАЗВИТИЯ

Рекреационная деятельность в настоящее время стала одним из значимых социально-экономических факторов развития общества. Она характеризуется значительным преобразованием жилищно-социального уровня и наибольшей усложненностью производства в условиях научно-технического развития.

В настоящее время повышается желание людей в комплексном использовании природных рекреационных ресурсов, а именно желание людей получать оздоровительное лечение, отдых, путешествовать, удовлетворять свои физические, эстетические и интеллектуальные потребности. С целью удовлетворения рекреационных потребностей людей, организация использования природных ресурсов определяется как использование рекреационных ресурсов.

Döwletmyrat Amannazarow
(Türkmenistan)

SENAGAT SYÝASATYNYŇ YKDYSADY ÖSÜŞE TÄSIRI

Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň baştutanlygynda durmuşa geçirilýän döwlet syýasatynda ýurdumyzyň senagat taýdan innowasion ösüşini gazanmak esasy wezipeleriniň biri hökmünde kesgitlenilýär. Bu wezipäniň üstünlikli amal edilmegi bolsa ýurtda durmuşa geçirilýän senagat syýasaty bilen berk baglanyşyklydyr. Senagat syýasatyny emele getirmek we durmuşa geçirmek döwletiň esasy wezipeleriniň biri bolup, ony ýokary netijeli amala aşyrmak üçin döwletiň we hususy bölegiň ykdysady subýektleri çekilýär. Ykdysady edebiýatlarda

senagat syýasatynyň emele getirilmegi senagat toplumynyň ykdysady netijeliligini ýokarlandyrmak maksady bilen senagat ösüşiniň ileri tutulýan ugurlaryny kesgitleýän esasy gurallaryň biri hökmünde kabul edilýär.

Senagat syýasaty – önüm öndürmek nukdaýnazaryndan ykdysady syýasat bolup, döwlet gurluşynyň esasy düzümleriň biri hökmünde ykrar edilip, ýurduň ykdysadyýetiniň tehnologiýa, öndürijilik we ýokary hil babatynda içerki we daşarky bazarlarda bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmaga gönükdirilendir. Senagat syýasatynyň maksady, wezipeleri, ýörelgeleri babatynda türkmenistanly we daşary ýurtly alymlar, hünärmenler hem-de bilermenler tarapyndan onlarça ylmy-barlag işler geçirildi.

Umuman, öndebaryjy daşary ýurt tejribesini we ýöriteleşdirilen edebiýatlary seljermek bilen, ýurtda senagat syýasatyny durmuşa geçirmegiň aşakdaky ýagdaýlar bilen şertlenendigini bellemek bolar. Ýagny:

- bazar ykdysadyýeti şertlerinde senagat önümçiligi bilen bagly ýüze çykyan meseleleri kadalaşdyrmakda;

- senagat önümçiligi babatynda döwletiň ileri tutýan ugurlaryny kesgitlemekde;

- innowasion işjeňlige döwlet goldawyny bermekde;

- beýleki pudaklara oňyn täsir edýän tehnologiýa pudaklaryň döwrebap ösüşini kepillendirmek üçin zerur bolan döwlet goldawyny bermekde;

- ýurduň durnukly ykdysady ösüşine oňaýsyz täsirini ýetirmez ýaly daşary ýurt maýa goýumlarynyň strategik pudaklara çäklendirilen mukdarda goýulmagyny kesgitlemekde;

- senagat pudaklarynda ýüze çykyan oňaýsyz ýagdaýlaryň beýleki pudaklara ýetirip biljek ýaramaz täsiriniň önüni almaga gönükdirilen döwlet kepilliklerinde;

- döwlet tarapyndan maýa goýumlarynyň ileri tutulýan ugurlaryna gönükdirilmeginde senagat syýasatynyň netijeli ykdysady mehanizmleriň biri bolup çykyş edýändigini belläp bileris.

Döwrebap senagat syýasatyny üstünlikli durmuşa geçiren döwletleriň tejribesini seljermek bilen, bu syýasaty gysga we orta möhletde durmuşa geçirmegiň mümkin dälendigini bellemek bolar. Döwletleriň senagat syýasatyny emele getirmegiň we durmuşa geçirmegiň ýollaryny, esasan, iki tapgyrda amala aşyryp bolýandygyny bellemek bolar. Birinji tapgyr “durnuklaşdyryş” tapgyry bolup, onda şu aşakdaky tehnologiýa çäreleriň amal edilmegi:

- durmuş we ykdysady taýdan ähmiýetli senagat önümçilik kärhanalarynda önümçiligi dikeltmek we ösdürmek üçin zerur şertleriň döredilmegi;

- sebitiň býujetine girdejileriň girmegi;

- senagat önümçilik kärhanalaryny döwrebaplaşdyrmak üçin maýa goýumlarynyň çekilmegi zerurdyr.

Ikinji tapgyr “uzak möhletli” nazara almak bilen durmuşa geçirilýän senagat syýasatydyr. Bu tapgyrda senagat önümçiligiň innowasion ösüşini, içerki we

daşarky bazarlarda bäsdeşlige ukyplylygyny, sebitiň ilatynyň ýaşaýyş-durmuş derejesiniň ýokarlanmagyny we ş.m. gazanmak maksat edinilýär. Umuman, senagat syýasatynyň üstünlikli amal edilmegi onuň toplumlaýyn we maksatnamalaýyn häsiýeti bilen berk baglanyşyklydyr.

Dovletmyrat Amannazarov
(*Turkmenistan*)

THE INFLUENCE OF INDUSTRIAL POLICY ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Achieving industrial and innovative development of the country is identified as one of the main objectives of the state policy implemented under the leadership of the President of Turkmenistan Serdar Berdimuhamedov. The successful implementation of this task is closely associated with industrial policy carried out in the country. The formation and implementation of the industrial policy is one of the main tasks of the state, and economic entities of the state and the private sector are involved for its effective implementation. The formation of industrial policy is considered in economic literature as one of the main tools for determining the priorities of industrial development in order to increase the economic efficiency of the industrial complex.

Довлетмырат Аманназаров
(*Туркменистан*)

ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

В государственной политике, реализуемой под руководством Президента Туркменистана Сердара Бердымухамедова, достижение промышленно-инновационного развития страны определяется как одна из основных задач. Успешная реализация этой задачи тесно связана с проводимой в стране промышленной политикой. Формирование и реализация промышленной политики является одной из основных задач государства и для её высокоэффективного осуществления привлекаются экономические субъекты государственного и частного секторов. В экономической литературе формирование промышленной политики рассматривается как один из основных инструментов, определяющих приоритетные направления

промышленного развития с целью повышения экономической эффективности промышленного комплекса.

Mahym Nazarowa, Maral Pirliýewa
(*Türkmenistan*)

NEBIT-GAZ LOGISTIKASYNDA “SANLY EKIZ” TEHNOLOGIÝALARYŇ ULANYLYŞY

“**Sanly ekiz**” – fiziki obýektleriň, prosesleriň ýa-da ulgamlaryň maglumat esasly we dinamiki wirtual nusgasydyr. Ol yzygiderli, hakyky wagtly datçiklerden gelen maglumatlary, iş taryhyny, çaklama modellerini we öňdebaryjy analitiki algoritmleri birleşdirýär.

“Sanly ekizleriň” ulanylyşy nebit-gaz logistikasynyň ähli baglanyşykly, ýagny gazyp alyş (upstream), daşamak (midstream) we gaýtadan işlemek (downstream) ugurlaryny öz içine alýar. Bu tehnologiýalar obýektlere, enjamlara we üpjünçilik zynjyrlaryna täsir edýär. “Sanly ekizleri” amaly işlerine ornaşdyran kompaniýalar esasy serişdeleriň netijeliliginiň ýokarlanmagy, tehniki hyzmat meýilnamalarynyň optimizasiýasy, çykdaýlaryň peselmegi we ekologik görkezijileriň gowulanmagy ýaly belli bir netijeleri gazandylar. Bu tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy, esasan, ösen bazarlarda jemlense-de, Türkmenistan ýaly eksport ediji we üstaşyr döwletler hem bu tehnologiýalardan peýdalanyň biler.

Tehnologiýalaryň ösmegi bilen “sanly ekizler” beýan ediji analitikadan maslahat beriji analitika geçýär. Ol optimal çözümleri hödürlep, emeli aňa esaslanýan modelleri integrirleýär. “Sanly ekizleriň” blokçeýn we smart kontrakt tehnologiýalary bilen birleşdirilmegi amallaryň aýdyňlygyny ýokarlandyryr we söwda amallaryny ýönekeýleşdirýär. Türkmenistanda şeýle innowasiýalaryň ornaşdyrylmagy administratiw çykdaýlary azaltmaga we hasaplaşyklary çaltlaşdyrmaga mümkinçilik berer.

“Sanly ekizleriň” irki görnüşleri häzirki ýagdaýy beýan etmek üçin niýetlenen analitika bilen çaklenýän bolsa, häzirki zaman çemeleşmeleri çaklama we maslahat beriji modelleri hem öz içine alýar. Bu gurallar näsazlyk ýa-da bökdençlik töwekgelçiliklerini çaklamak bilen çaklenmän, optimal çözümleri hem hödürleýär. Mysal üçin, bir turba geçirijiniň “sanly ekizi” 10 günün içinde kompressoryň näsaz boljakdygyny öňünden çaklap bilýär, şeýle-de abatlaýyş işleriniň in amatly wagtyny we ätiýaçlyk şaýlaryny üpjün etmegiň in gowy usulyny görkezýär.

“Sanly ekizleriň” blokçeýn we akyllý kontrakt tehnologiýalary bilen birleşdirilmegi önümiň eýeçiliginiň çalşylmagy boýunça doly aýdyň işi döredýär. “Sanly ekizde” sanlylaşdyrylan her bir nebit ýa-da nebit önümleri partiýasy hil we üpjünçilik zynjyry baradaky tassyklanany we galplaşdyryp bolmaýan maglumatlary

öz içine alýar. Bu audit işlerini ýönekeýleşdirýär, kagyz işleriniň möçberini azaldýar we dawalaryň çözülişini çaltlaşdyrýar.

Pudagyň görkeziji maglumatlary, “sanly ekizleriň” ornaşdyrylmagynyň deňiz ulaglarynda ýangyjyň tygşytlanylmagy boýunça 5–7%-e çenli, terminallaryň geçirijilik kuwwatynyň artmagy boýunça 6–10%-e çenli, ätiýaçlyk gorlarynyň azalmagy boýunça 8–15%-e çenli ep-esli girdeji getirip biljekdigini görkezýär. Türkmenistanda uly göwrümlü taslamalaryň ýyllyk tygşytlanan serişdesi millionlarça dollara ýetip biler.

Taslamanyň anyk görnüşine baglylykda netijeler üýtgese-de, pudaklaýyn görkezijiler logistika ulgamynda “sanly ekizleriň” ornaşdyrylmagynyň ep-esli peýda getirýändigini, ýagny turba geçirijileriň bitewüligi we tehniki hyzmaty boýunça barlag we tehniki hyzmat çykdaýlarynyň 15–30%-e çenli azalmagy, turba geçirijiniň elýeterlilikiniň 5–10%-e çenli ýokarlanmagy, deňiz logistikasy boýunça ýangyç çykdaýlarynyň 5–7%-e çenli azalmagy, iberijilik wagtynyň takyklygynyň 3–5%-e çenli ýokarlanmagy, terminal amallary boýunça geçirijilik kuwwatynyň 6–10%-e çenli ýokarlanmagy we üpjünçiligiň ähli zynjyry boýunça orta we uly nebit-gaz kompaniýalary üçin ýyllyk 5–20 million dollary tygşytlap bolýandygyny görkezýär.

Köp kompaniýalar entek synag taslamalaryň derejesinde bolsa-da, bazaryň öndebaryjylary (“Equinor”, “Shell”, “BP”, “ExxonMobil”) sanly ekizleriniň giňden ulanylyşyna geçýärler. Irki ulanyjy kompaniýalaryň maglumatlaryna görä, maglumatlaryň integrasiýasyna, sensorlaryň täzelenmäge we işgärleriň hünärini kämilleşdirmäge goýlan başlangyç maýa goýumlaryndan soň, “sanly ekiz” ulgamyň tehniki hyzmat çykdaýlary, ýyllyk amaly çykdaýlaryň 1–2%-ine çenli durnuklaşýar. Bu çykdaýlaryň, köplenç, ep-esli tygşytlylyk we töwekgelçiligiň azalmagy bilen öwezini dolýarlar.

Mahym Nazarova, Maral Pirliyeva
(*Turkmenistan*)

APPLICATION OF DIGITAL TWINS IN OIL AND GAS LOGISTICS

The applicability of digital twins in oil and gas logistics spans the upstream, midstream, and downstream segments, covering assets, equipment, and end-to-end supply chain processes. Companies that have integrated digital twins into their workflows report measurable improvements in asset utilization, maintenance planning, route optimization, cost savings, and environmental performance. While the adoption of these technologies is mainly focused on developed markets,

exporting and transit countries such as Turkmenistan can also benefit from these technologies.

As technology advances, digital twins are moving from descriptive analytics to predictive analytics. It integrates AI-based models to offer optimal solutions. Integrating digital twins with block-chain and smart contract technologies increases transaction transparency and simplifies trading processes. The introduction of such innovations in Turkmenistan will reduce administrative costs and speed up settlements.

Махым Назарова, Марал Пирлиева
(Туркменистан)

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ДВОЙНИКОВ В ЛОГИСТИКЕ НЕФТИ И ГАЗА

Применимость цифровых двойников в логистике нефти и газа охватывает сегменты добычи, переработки, включая активы, оборудование и сквозные процессы цепочки поставок. Компании, которые интегрировали цифровых двойников в свои рабочие процессы, сообщают об измеримых улучшениях в использовании активов, планировании технического обслуживания, оптимизации маршрутов, экономии затрат и экологических показателях. Хотя внедрение этих технологий в основном сосредоточено на развитых рынках, страны-экспортеры и транзитные страны, такие как Туркменистан, также могут извлечь выгоду из этих технологий.

По мере развития технологий цифровые двойники переходят от описательной к прогнозной аналитике. Он интегрирует модели на основе искусственного интеллекта, предлагая оптимальные решения. Интеграция цифровых двойников с технологиями блокчейна и смарт-контрактов повышает прозрачность транзакций и упрощает торговые процессы. Внедрение подобных нововведений в Туркменистане позволит сократить административные расходы и ускорить расчеты.

Abat Nurmuradowa, Oguljahan Nurlyýewa
(Türkmenistan)

TELEKEÇILIK IŞINDE INNOWASION SYÝASAT

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ylmy-tehniki ösüşiň ähli ugurlar

boýunça depginini ýokarlandyrmak meselesine möhüm ähmiýetli syýasy we ykdysady wezipe hökmünde garalýar. Innowasion esasda ýurdumyzda täzeçil tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagynyň, olaryň esasynda ýerli çig mal serişdelerini ulanmak arkaly daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň ornuny tutýan we eksport ugurly önümleriň öndürilişiniň artdyrylmagynyň milli ykdysadyýetimiziň durnukly ösüşiniň, ýurdumyzyň senagat toplumynyň pudaklarynyň okgunly ösmeginiň möhüm şerti bolup durýar. Munuň özi ýurdumyzda öndürilýän harytlaryň içerki we daşarky bazarlarda bäsdeşliginiň ýokarlandyrylmagyny üpjün edýär. Hormatly Prezidentimiz bu işe hususy ulgamyň çekilmeginiň wajypdygyny nygtaýar.

Häzirki döwürde ýokary hilli tehnologiýalaryň, täzelikleriň ösen döwründe täze oýlap tapmalary döredýän, innowasiýalary öndürýän kärhanalaryň ähmiýeti örän uludyr.

Innowasiýa bu ylmyň, tehnikanyň, tehnologiýanyň gazananlaryny ornaşdyrmagyň esasynda esasy kapitaly (önümçilik gaznalary) ýa-da öndürilýän önümi täzelemekdir.

Kärhananyň innowasion işini meýilleşdirmek şu aşakdakylary göz önünde tutýar:

- işi kesgitlemek (edaranyň işini innowasiýalara gönükdirmek);
- innowasion işiň strategik ugurlaryny kesgitlemek we şolaryň her biriniň maksadyny bellemek;
- her bir ugur boýunça ösüşiň oňalyý innowasion strategiýasyny saýlap almak;
- innowasion işi guramak;
- innowasion işe gatnaşyjylaryň delilleri;
- innowasion işiň netijelerine kada görä baha bermek;
- täzelikleriň ählisinden rejeli peýdalanmak.

Telekeçilik işi amala aşyrylanda, telekeçi dürli wezipeleri ýerine ýetirýär, olardan esasyly şulardyr:

- firmanyň önünde durýan maksatlary, meseleleri kesgitlemek;
- firmanyň maýasyny we serişdelerini peýdaly, bähbitli ýerleşdirmek;
- maddy, zähmet, maliýe resurslaryny netijeli ulanmak;
- firmanyň işgärleriniň bellenen netijelere ýetmegi üçin şertler döretmek;
- goýlan, goýberilen serişdeleriň ulanylyşyna gözegçilik etmek;
- standart däl ýagdaýlary döredijilikli, ugurtapyjylykly çözmek;
- mahabatlandyrmany guramak, firmanyň abraýyny emele getirmek (imidž – maksada ugrukdyrylan keşbi emele getirmek, duýgy – psihologik täsir etmek, maksady – ýaýbaňlandyrmak, mahabat);
- geleşigiň amala aşyrylyşyna gözegçiligi amala aşyrmak.

Telekeçiligiň sanalan wezipelerini we beýlekileri umumylaşdyryp baş topara birleşdirip bolar:

- islegi öwrenmek we işleri çaklamak;
- maliýeleşdirmek;

- işi guramak;
- işgärleri höweslendirmek;
- öňüni alyjylyk – gözegçiligi ýola goýmak we işgäriň hereketine düzedişler girizmek.

Türkmenistany ösdürmekde, hemme tarapdan ösen telekeçileri döretmekde ylmyň we tehnikanyň iň täze gazananlaryny önümçilige, durmuşa ornaşdyrmak, ösen ýurtlaryň iň abraýly öňdebaryjy kompaniýalary bilen aragatnaşyklary giňden ýola goýmak örän ähmiýetlidir.

Abat Nurmuradova, Oguljahan Nurlyyeva
(*Turkmenistan*)

INNOVATIVE POLICY IN ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The introduction of cutting-edge technologies on an innovative basis, the production of import-substituting goods using local raw materials, and the expansion of export-oriented production are essential conditions for the rapid growth of the country's industrial sectors. All these factors contribute to enhancing the competitiveness of domestically produced goods in both domestic and international markets.

Абад Нурмурадова, Огулджахан Нурлыева
(*Туркменистан*)

ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Внедрение на инновационной основе новейших технологий, производство импортозамещающей продукции на основе местного сырья и увеличение производства экспортоориентированной продукции является значимым условием для стремительного роста отраслей промышленного комплекса страны. Все это обеспечивает повышение конкурентоспособности товаров, производимых в стране для внутреннего и внешнего рынков.

DOLANDYRYŞ HASABA ALNYŞYNYŇ WE MAGLUMAT ULGAMYNYŇ KÄRHANALARDAKY ORNY

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň peder ýoluny mynasyp dowam etdirýän hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň tagallalary bilen Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda milli ösüşe beslenýän ýurdumyzyň ykdysadyýeti barha kuwwatlanýar.

Hemmämize mälim bolşy ýaly, döwletimiz Garaşsyzlygyny almagy netijesinde ýurdumyzda buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hukuk binýadyny kesgitleýän kanunlar we kadalaşdyryjy hukuk namalar kabul edildi.

Milli ykdysadyýetiň ähli pudaklary bilen bir hatarda buhgalterçilik hasaba alnyşynyň bir bölegi bolan dolandyryş hasaba alnyşyny kämilleşdirmek hem esasy wezipeleriň biri bolup durýar. Dolandyryş hasaba alnyşy adalgasy öz adyny “management accounting” inlis sözünden alyp gaýdyp, türkmen diline terjime edilende “dolandyryş hasaby” ýa-da “dolandyryş hasabaty” diýmegi aňladýar.

Inlis alymy K.Druri dolandyryş hasaba alnyşy adalgasyna şeýle düşündiriş berýär: “Dolandyryş hasaba alnyşy meýilnamalaşdyrmak, karar bermek, gözegçilik we düzgünleşdirmek ýaly dolandyryş işlerini geçirmek üçin zerur maglumatlary taýýarlamakdyr”.

Kärhanany dolandyrmakda, kararlary we çözgütleri kabul etmekde esas bolup kärhananyň işiniň ähli taraplary baradaky maglumatlar çykyş edýär. Maglumat – bu faktlar, syn etmegiň netijeleri we ş.m. bilimlerimizi nähilidir bir giňeldýän beýleki zatlar diýip, alymlar R.Entoni we Ž Ris belläp geçýär.

Dolandyryş hasaba alnyşy hem maglumatyň bir görnüşidir, sebäbi haýsy-da bolsa bir kärhananyň gündelik işleriniň netijeleri barada jikme-jik maglumatlary çalt we dessine ýüze çykarýar.

Kärhananyň işiniň ähli basgançaklarynda buhgalterçilik hasaba alnyşynyň maglumatlaryna obýektiwlilik, ygtybarlylyk, ýerine ýetirilmeli işleri öz wagtynda tabşyrmak we takyklyk ýaly talaplaryň ýerine ýetirilmelidigi talap edilýär.

Bazar ykdysadyýetiniň kämilleşmegi şertlerinde buhgalterçilik hasaba alnyşynyň ýokardaky sanalan talaplaryny ýerine ýetirmek ýeterlik bolmaýar. Häzirki zaman şertlerinde berilýän maglumatlar daşarky we içerki maglumat peýdalanyjylaryň isleglerini kanagatlandyryp, möhüm we maksadalaýyk bolmagy hökmandyr. Şeýle-de maglumatlar diňe buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasabatlary üçin däl-de, çaklamak, meýilnamalaşdyrmak, kadalaşdyrmak, seljermek we

gözegçilik amallaryny, netijeli dolandyryş kararlaryny kabul etmegiň möhüm serişdesi hökmünde çykyş etmelidir.

Maliýe hasaba alnyşynyň maglumatlary diňe içerki maglumat peýdalanyjylar üçin däl-de, eýsem, daşarky maglumat peýdalanyjylar üçin hem niýetlenendir. Maliýe hasaba alnyşyny ýöretmegiň düzgünleri we kadalary Türkmenistanda kabul edilen kadalaşdyryjy hukuk namalara, Maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlaryna, Maliýe hasabatlylygynyň milli standartlaryna laýyklykda kadalaşdyrylýar.

Dolandyryş hasaba alnyşy kärhananyň içerki hasabyny ýöretmek üçin niýetlenendir, onuň maglumatlary täjirçilik syry bolup durýar. Dolandyryş hasaba alnyşyny ýöretmeklik ýa-da ýöretmezlik kärhananyň ýolbaşçysynyň çözgüdine laýyklykda alnyp barylýar, sebäbi Türkmenistanda buhgalterçilik hasaba alnyşy boýunça kabul edilen kadalaşdyryjy namalarda “dolandyryş hasaba alnyşy” diýen düşüňjesi belenilmeýär. Şol bir wagtyň özünde ýurdumyzda dolandyryş hasaba alnyşyna degişli ylmy makalalar, “Dolandyryş hasaba alnyşy” atly okuwlar täze okuw standartlary tarapyndan ykdysady bilim berýän ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin hödürlenýär.

Şeýlelik bilen, dolandyryş hasaba alnyşy içerki hasap bolup, kärhanalary dolandyrmak üçin zerur bolan maglumatlary kesgitlemeklige ýardam edýär.

Bagul Orazgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

PLACE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND INFORMATION SYSTEMS AT THE ENTERPRISE

Thanks to the efforts of the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov and the Esteemed President Serdar Berdimuhamedov, who continues the path of his father, the economy of Turkmenistan is strengthening. Along with all sectors of the country's economy, improving management accounting, which is part of accounting, is one of the main tasks.

In business management, information about all aspects of its activities is the basis for decision making. Management accounting is also a form of information because it reveals operational and detailed information about the results of the daily activities of any enterprise.

Thus, management accounting is an internal accounting that helps to identify the information needed to effectively manage a business.

Бягуль Оразгельдыева
(Туркменистан)

МЕСТО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Благодаря усилиям Национального Лидера туркменского народа, Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова и Уважаемого Президента Сердара Бердымухамедова, экономика Туркменистана укрепляется. Наряду со всеми отраслями экономики страны совершенствование управленческого учета, являющегося частью бухгалтерского учета, является одной из основных задач.

В управлении предприятием информация обо всех аспектах его деятельности является основой принятия решений. Управленческий учет также является формой информации, потому что он раскрывает оперативную и подробную информацию о результатах повседневной деятельности любого предприятия.

Таким образом, управленческий учет представляет собой внутренний учет, который помогает выявить информацию, необходимую для эффективного управления бизнесом.

Ýarsähet Orazmämedow, Agabeg Çaryýewa
(Türkmenistan)

ZÄHMET POTENSIALYNYŇ STATISTIKI GÖRKEZIJILERINI KÄMILLEŞDIRMEGIŇ UGURLARY

Zähmet ykdysadyýetiniň wajyp meseleleri bolup zähmet potensialynyň derejesini ýokarlandyrmak çykyş edýär. Sebäbi önümçiligiň netijeliliginiň we jemgyýetiň oňat ýaşayyş-durmuş derejesiniň geljegi ilkinji nobatda zähmet serişdeleriniň kämillik derejesine we olaryň ulanylyşyna bagly bolup durýar.

Zähmet potensialy adamyň, şeýle hem işgärleriň dürli toparlarynyň we tutuş jemgyýetiň ähli zähmet mümkinçilikleriniň jemini häsiýetlendirýär. Zähmet potensialynyň esasy düzüm bölekleri hökmünde aşakdakylary görkezmek bolar:

- saglyk;
- ahlaklylyk;
- işjeňlik;
- döredijilik potensialy;
- bilim derejesi;

- ussatlyk we başarnyk;
- guramaçylyk;
- iş wagtyňyň görkezijileri.

Zähmet potensialynyň üç derejesini bellemek gerek:

- işgäriň zähmet potensialy;
- kärhananyň zähmet potensialy;
- jemgyýetiň zähmet potensialy.

Zähmet potensialynyň integral indeksini hasaplamak üçin G.W.Leonidowa we A. M. Panow aşakdaky deňlemäni hödürleýär:

$$IP = \sqrt[4]{HLI * EL * II * LMI},$$

bu ýerde:

IP (Index of Labor Potential) – zähmet potensialynyň ösüş indeksi;

HLI (Health and Longevity Index) – saglyk ýagdaýynyň indeksi;

EL (Education Index) – hünär bilimiň indeksi;

II (Income Index) – zähmet potensialynyň girdejileriniň indeksi;

LMI (Labor Market Index) – zähmet bazarynyň ýagdaýynyň indeksi.

Bu usulyýetde zähmet potensialynyň bilim derejesine baha bermek üçin esas görkezijisi bolup, “hünär bilimiň derejesi” we “ýokary bilimiň derejesi” çykyş edýär; zähmet potensialynyň maddy ýagdaýy “ilatnyň jan başyna düşýän ortaça aýlyk girdejisi” ýaly görkezijiniň esasynda kesgitlenilýär, zähmet bazarynda zähmet potensialyny ýokarlandyrmagyň mümkinçiliklerine baha bermek üçin umumy işsizlik derejesiniň we uzak wagtlaýyn işsizlik derejesiniň (umumy işsizleriň sanynda 12 aýdan köp wagt iş gözleýän işsizleriň paýy) görkezijileri alynýar.

Ýokarda beýan edilen usulyýetde zähmet potensialynyň psihofiziologik häsiýetnamalary hasaba alynmaýar. Şu nukdaýnazardan ony doly derejede ulanyp bolmaýar, şeýle-de “bilim derejesini” we “hünär hem-de iş tejribe derejesini” çäklendirmek gerek.

Zähmet potensialynyň häsiýetnamalarynyň umumy sanawyny öwrenmek bilen ozal ykdysady barlaglarda öwrenilmedik täze düzüm birlikleri döretmek bolýar:

- demografik;
- ykdysady;
- bilim-hünär;
- psihofiziologik;
- innowasion.

Zähmet potensialyna baha bermegiň netijeleri maglumat özeni bolup çykyş edýär. Ol çägiň zähmet potensialyny netijeli dolandyrmakda, aýratyn maksatlary we meseleleri düzmekde hökümet edaralarynyň işinde ulanylyp bilner. Şeýlelik bilen, zähmet potensialyna baha bermegiň takyk usulyýeti zähmet serişdelerini

döretmekde hakyky şertlere esaslanan zähmet potensialynyň strategik we gyssagly çözgütlerini kabul etmegiň mehanizmi bolar.

Yarsahet Orazmammedov, Agabeg Charyyeva
(*Turkmenistan*)

WAYS TO IMPROVE STATISTICAL INDICATORS OF LABOUR POTENTIAL

One of the important issues of labour economics is to increase the level of labour potential. Because the future of production efficiency and a decent standard of living of society depends, first of all, on the level of perfection of the means of labour and their use.

The source of information is the results of the assessment of labour potential. It can be used in the work of government agencies to set specific goals and objectives for the effective management of the labour potential of the territory. Thus, an exact methodology for assessing labour potential will become a mechanism for making strategic and urgent decisions on labour potential based on the real conditions for the creation of labour resources.

Ярсахет Оразмаммедов, Агабег Чарыева
(*Туркменистан*)

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Важнейшей задачей экономики труда является повышение уровня трудового потенциала. Это обусловлено тем, что перспективы эффективности производства и высокого уровня жизни общества в первую очередь зависят от степени совершенства трудовых ресурсов и их использования.

Результаты оценки трудового потенциала являются информационной базой. Они могут быть использованы в работе государственных органов при определении конкретных целей и задач эффективного управления трудовым потенциалом на определённой территории. Таким образом, точная методология оценки трудового потенциала станет механизмом принятия стратегических и оперативных решений в области формирования трудовых ресурсов, основанных на реальных условиях.

TÜRKMENISTANDA OKATMAGYŇ DÖWREBAP USULY: SANLY BILIM ULGAMYNYŇ MÜMKİNÇILIKLERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimiz uly sepgitlere ýetýär. Hormatly Prezidentimiziň Karary bilen tassyklanan “Türkmenistanyň umumybilim maksatnamalary boýunça okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň 2028-nji ýyla çenli Konsepsiýasy” esasynda ýurdumyzyň umumybilim berýän mekdeplerinde ýaşlaryň giň dünýägaraýyşly, Watana wepaly, kämil nesil bolup ýetişmekleri ugrunda toplumlaýyn işler alnyp barylýar. Watanymyzda ilatymyzyň abadan durmuşda ýaşamaklary üçin zerur şertler döredilýär. Şunuň bilen birlikde, ýurdumyzyň ylym we bilim ulgamlaryny döwrebaplaşdyrmak işinde netijeli işler durmuşa geçirilýär. Çünki ol ýurdumyzy beýik maksatlara ýetmekde jemgyýeti birleşdirýän, Garaşsyz döwletimiziň kuwwatyny has-da artdyran baýlykdyr. Şoňa görä-de, bu ulgamyň gurluşy, dolandyrylyşy, binýatlaýyn esaslary döwrüň talaplaryna laýyklykda kämilleşdirilýär, ýurdumyzyň ähli pudaklarynda sanly tehnologiýalar giňden ornaşdyrylýar. Ylym we bilim edaralarynyň sanly tehnologiýalar bilen üpjün edilmegi bolsa, ýurdumyzda giň dünýägaraýyşly, döwür bilen aýakdaş gidýän, häzirki zaman meselelerinden netijeli baş alyp çykýan täze nesliň kemala gelmegine, Watanymyzyň ähli pudaklaryny deň derejede ösdürmäge ýardam berýär. Ilatyň ýokary bilim derejesi islendik döwletiň durmuş-ykdysady taýdan durnukly ösüşiniň möhüm şertidir. Hut şonuň üçinem “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasyna” laýyklykda ýurdumyzyň ähli bilim edaralary döwrebap kompýuterler, multimedia enjamlary bilen doly üpjün edilýär. Elektron bilim çeşmelerinden peýdalanmaga giň mümkinçilikler döredilýär.

Bu çygyrda ösüş depginli sanly ykdysadyýetiň şertlerinde ylym we bilim ulgamy maglumat giňişligini emele getirmegi, maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalarynyň kömegi bilen bilim ulgamyny ösdürmegi, uzak aralykdan bilim almaga mümkinçilik berýän dürli tehnologik platformalaryň döredilmegini hem-de durmuşa ornaşdyrylmagyny göz önünde tutýar. Şeýle-de ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde sanly bilim ulgamynyň tor programma üpjünçiligi, onuň binýadynda bolsa sanly bilim portaly girizildi. Indi talyplara sanly bilim portalyny ulanyp okuw sapaklaryna degişli elektron kitaplaryndan ýeňillikli peýdalanmaga mümkinçilik döredi. Mundan başga-da, sanly tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy

netijesinde ýokary okuw mekdepleriniň arasynda sanly wideoşekilli maslahatlar hem gurnalýar. Teleköprüli we wideoşekilli sapaklaryň gurnalmagy, onlaýn duşuşyklaryň geçirilmegi bilimiň binýadyny has-da giňeltmäge giň ýol açýar.

Şeýlelikde, ählumumy sanlylaşdyrma döwründe türkmen ýaşlary diňe bir bilim derejesini artdyrmagy, täze bilimleri öwrenmegi däl, eýsem, täzeçil tehnologiýalardan netijeli peýdalanmak başarnygyny hem ele almagy maksat edinýärler. Bütün dünýäde bolup geýýän tehnologik ösüşleri nazara almak bilen ýurdumyzda sanly bilim ulgamyny ilerletmekde halkara tejribeden ugur alynýar. Munuň özi milli we halkara standartlaryna laýyk gelýän ýokary hilli elektron hyzmatlardan peýdalanmaga mümkinçilik berýär.

Hormatly Prezidentimiz döwrebap tehnologiýalary ulanmagyň aýratyn ähmiýetini belläp, döwlet dolandyryş pudagynda işleriň netijeliligini has-da ýokarlandyrmak üçin döredilen häzirki zaman elektron resminama dolanyşygy ulgamyny ýurduň ykdysadyýetiniň ähli ugurlaryna ornaşdyrmagy möhüm wezipa hökmünde kesgitledi. Şol bir wagtyň özünde, sanly tehnologiýalar ýokary bilimli işgärleriň taýýarlanylmagyny talap edýär. “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasy” bu ugurda öňde goýlan wezipeleriň çözgüdine gönükdirildi. Onuň durmuşa geçirilmegi maglumat gurşawynyň döredilmegini, jemgyýetiň aň-bilim mümkinçilikleriniň artdyrylmagyny, halkara ülnüleriň derejesinde ugurdaş usullaryň kämilleşdirilmegini üpjün etmekden ugur alýar.

Maysa Charyyeva
(*Turkmenistan*)

MODERN METHODS OF EDUCATION IN TURKMENISTAN: POSSIBILITIES OF THE DIGITAL EDUCATION SYSTEM

During the Renaissance period of the New Era of a Stable State, the Esteemed President is doing valuable work on reforming the education system, using the capabilities of the digital system in our country. That is why, in accordance with the Concept for the Development of the Digital Education System in Turkmenistan, all educational institutions in the country are fully equipped with modern computers and multimedia equipment. Wide opportunities are created to use electronic educational resources. In addition, as a result of the introduction of digital technologies, digital video conferences are also being established between higher education institutions. The establishment of teleconference and video lectures, as well as online meetings, opens up a wide range of opportunities to further expand the knowledge base.

Майса Чарыева
(Туркменистан)

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ: ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства проводится масштабная работа под руководством Уважаемого Президента по модернизации образовательной системы с использованием цифровых технологий. В рамках Концепции развития цифрового образования учебные заведения страны полностью оснащаются современной компьютерной техникой и мультимедийным оборудованием, что открывает широкие возможности для применения электронных образовательных ресурсов. Внедрение цифровых технологий также способствует организации видеоконференций между высшими учебными заведениями, телеконференций, видео лекций и онлайн-встреч. Эти нововведения значительно расширяют доступ к знаниям и создают прочную основу для дальнейшего повышения качества образования в стране.

Dagdan Öwezow
(Türkmenistan)

YKDYSADY ULGAMDA GYMMATLY KAGYZLARYŇ MALIÝE GURALY HÖKMÜNDE ULANYLMAGY

Berkarar döwletiniň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň ähli düzümi bölüklerinde ýokary ösüşler gazanylýar. Alynyp barylýan maliýe-ykdysady syýasatynyň netijesinde ýurdumyzda durnukly ykdysady ösüş üpjün edilip, halkymyzyň ýaşayş-durmuş derejesi yzygiderli ýokarlanýar.

Ykdysady ösüşi gazanmakda ýurduň pul dolanyşygy esasy orunlaryň birini eýeleýär. Pul dolanyşygynyň sazlaşykly ýagdaýyny üpjün etmekde dürli maliýe gurallaryndan peýdalanylýar. Ol maliýe gurallary pul dolanyşygynyň kämil ýagdaýynyň emele gelmegini üpjün etmäge ýardam berýär. Ykdysady ösüşiň barşynda döreýän dürli ykdysady gatnaşyklar pul serişdelerini netijeli ulanmagyň zerurlygyny ýüze çykarýar. Bu işde bir tarapdan öz işini ýokary derejede alyp barmak üçin maliýe serişdelerine zerurlyk çekýän taraplar, esasan-da, kärhanalar, beýleki tarapdan bolsa öz maliýe serişdelerinden peýda gazanmak üçin pul serişdelerini

goýýan taraplar, olara esasy şahsy taraplar degişlidir. Bularyň ikisini baglaşdyryjy esasy resminama hem gymmatly kagyzlardyr.

Dünýä tejribesinden belli bolşy ýaly, ykdysady ulgamyň esasy maliýe aktiwleri hem gymmatly kagyzlardyr. Gymmatly kagyzzar ýurduň ykdysadyýetiniň möhüm gurallarynyň biri bolup durýar hem-de olar ýurduň ykdysady ýagdaýyny häsiýetlendirýän esasy görkezijileriň biridir.

Gymmatly kagyzzary satyjylar dürli maksatlar üçin, ýagny peýda gazanmak, önüm öndürmek, dürli hyzmatlary ýerine ýetirmek, önümçiligi giňeltmek, şeýle-de dürli ugurlardaky edilýän hyzmatlaryň has-da netijeli bolmagyny gazanmaga mümkinçilik alýarlar. Gymmatly kagyzzary satyn alyjy bolsa wagtlaýyn ulanylman duran pul serişdelerinden peýda gazanmak ýa-da belli bir işi amala aşyrmak maksady bilen gymmatly kagyzzary satyn alyp biler. Bu ýagdaýda iki tarap hem öz islegini gymmatly kagyzzaryň üsti bilen kanagatlandyrmaga mümkinçilik alýar.

Gymmatly kagyzzaryň ykdysady ulgamda gural hökmünde hereket etmegi onuň kärhanalar ulgamynda netijeli peýdalanylmagyna mümkinçilik berýär. Önüm öndürýän ýa-da dürli hyzmatlary ýerine ýetirýän kärhanalaryň öz işlerini giňeltmekleri üçin maliýe serişdeleri zerur bolan halatynda, olar gymmatly kagyzzaryň esasy görnüşleri bolan paýnamalary ýa-da obligasiýalary dolanyşyga çykaryp, özlere zerur bolan pul serişdelerini çekip bilerler. Çekilen pul serişdeleri kärhananyň alyp barýan işlerini giňeldip, peýdanyň möçberini artdyryp biler, ýagny gymmatly kagyzzary satmagyň üsti bilen kärhananyň peýdasynyň artmagyna mümkinçilik döreýär.

Kärhananyň işiniň ösmegi halkyň hal-ýagdaýynyň gowulanmagyna hem öz oňyn täsirini ýetirýär. Sebäbi kärhanalaryň işiniň ösmegi halka hödürlenýän önümleriň, şeýle-de ýerine ýetirilýän dürli hyzmatlaryň hiliniň has-da ýokarlanmagyna getirýär. Bu ýagdaýlar halkyň hal-ýagdaýynyň has-da gowulanmagy üçin edilýän hyzmatlaryň netijeliligini yzygiderli artdyrýar.

Kärhanalaryň işiniň ösmegi we kämilleşmegi öz gezeginde döwlete hem girdeji çeşmesi bolup hyzmat edýär. Sebäbi her bir kärhana öz ýerine ýetirýän işine laýyklykda döwlet býujetine dürli salgytlary tölemäge borçlanýar. Kärhanalaryň işiniň ösüp, peýdasynyň artmagy hem döwlet býujetine tölenýän salgytlaryň artmagyna getirýär. Döwlet býujetiniň serişdeleriniň artmagy bolsa, halkyň hal-ýagdaýyny yzygiderli gowulandyrmak baradaky syýasaty durmuşa geçirmäge öz oňyn goşandyny goşýar. Gymmatly kagyzzar pul serişdelerini netijeli dolandyrmakda esasy maliýe gurallarynyň biri hasaplanýar, çünki olary satmak bilen kärhanalaryň, banklaryň we ilatyň dolanyşykdan daşary duran pul serişdeleriniň ýygnaýmagyny hem-de gaýtadan paýlanmagyny üpjün edýän bazar gatnaşyklar ulgamy emele gelýär.

THE USE OF SECURITIES IN THE ECONOMIC SYSTEM AS A FINANCIAL INSTRUMENT

In the era of the Renaissance of a New Era of a Powerful State, high growth rates are achieved in all segments of the national economy. As a result of the effective financial and economic policy pursued by our state, the country's Sustainable Economic Development and consistent improvement in the standard of living of the population are ensured. In achieving economic development, the monetary circulation of the state plays an important role, for the improvement of which various financial instruments are used. Financial instruments contribute to the optimization of the formation of a perfect state of money circulation. Various economic relations that arise in the process of economic development reveal the need for effective use of funds. In this case, there are parties in need of financial resources to conduct their activities at a high level, mainly enterprises, and there are also parties investing money to make a profit from their financial resources, these include mainly private individuals. The main document linking them both are securities. As is known from world practice, the main financial assets of the economic system are securities.

Дагдан Овезов
(Туркменистан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦЕННЫХ БУМАГ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ В КАЧЕСТВЕ ФИНАНСОВОГО ИНСТРУМЕНТА

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства во всех сегментах национальной экономики достигаются высокие темпы роста. В результате проводимой нашим государством эффективной финансово-экономической политики обеспечивается устойчивое экономическое развитие страны и последовательное повышение уровня жизни населения. В достижении экономического развития важную роль играет денежное обращение государства, для улучшения которого используются различные финансовые инструменты. Финансовые инструменты способствуют оптимизации формированию совершенного состояния денежного обращения. Различные экономические отношения, возникающие в процессе экономического развития,

выявляют необходимость эффективного использования денежных средств. В этом деле есть стороны, нуждающиеся в финансовых средствах для ведения своей деятельности на высоком уровне, в основном предприятия. Есть также стороны, вкладывающие денежные средства для получения прибыли от своих финансовых средств, к ним относятся в основном частные лица.

Meretguly Öwlýägulyýew, Güýçmyrat Soltanmyradow
(*Türkmenistan*)

EMELI AŇYŇ DÖREÝIŞ TARYHY WE ÖSÜŞINIŇ ESASY UGURLARY

Adama mahsus aýratynlyklary modelirlemegi özüne wezipe edinýän ylym pudagy bolan emeli aň uzak we çylşyrymly ýoly geçdi. Biziň günlerimizde bolsa ol özüniň ulanylyşy boýunça siwilizasiýanyň ösüşine örän giň mümkinçilikleri açdy.

Adamyň aňyna meňzeş, ýöne emeli bolan aňy döretmeklige bolan synanyşygyň taryhy 700 ýyldan gowrak döwri öz içine alýar. Emeli aň bilen baglanyşykly bellige alnan ilkinji iş ispan filosofy, şahyry hem-de oýlap tapyjysy Raýmond Lulliýe degişli bolupdyr. Raýmond Lulliý öz döwrüniň alymlarynyň ylym bilen baglanyşykly döplerini dowam etdirip, aýlanmak mümkinçiligi bolan tegelek ulgamlaryndan ybarat bolan enjamy oýlap tapypdyr. Onuň bu enjamyndaky her tegelek dürli reňklere boýalypdyr we latyn harplary bilen belgilenen bölümçelere bölünipdir. Bir-biri bilen baglanyşdyrylan bu tegelekler herekete getirilende hakykat formulasy diýlip atlandyrylan dürli reňkleriň we simwollaryň bitewiligi emele gelipdir. Bu enjamdan peýdalanylýan dürli sowallara jogap tapylypdyr, ýyldyz senenamasy düzülipdir, hassalyklaryň sebäpleri anyklanypdyr, alynjak oba hojalyk hasyly barada netijeler çykarylýpdyr.

XX asyryň 40-njy ýyllarynda elektron hasaplaýyş enjamynyň ulanylyşa girmegi netijesinde emeli aň bilen baglanyşykly işler öz ösüşiniň has kämil basgançagyna çykýar. Ol ylmyň aýratyn bir pudagyna öwrülýär. Bu adalga (Emeli aň – artificial intelligence) 1956-njy ýylda Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Stanford uniwersitetinde geçirilen seminarda ilkinji gezek beýan edilýär.

Ylmyň aýratyn pudagyna öwürülen emeli aň neýrokibernetika we kibernetika (“gara guty”) ýaly pudaklara bölünýär. Neýrokibernetiklere görä pikirlenmek ukyby bolan ýeke-täk obýekt adamyň beýnisidir. Şonuň üçin hem döredilen islendik pikirlenýän enjam görnüşi we gurluşy babatda adamyň beýnisine meňzeş bolmaly we onuň wezipesini ýerine ýetirmelidir.

Adamyň beýnisi biri-biri bilen baglanyşykly bolan köpsanly öýjüklerden – neýronlardan ybaratdyr. Şol sebäpli neýrokibernetikler neýronlara meňzeş elementleri döredip, esasy ünsi olary bir bitewi ulgama (neýroulgama, neýrokompyutere) jemlemeklige gönükdiripdirler.

Neýro ulgam we neýrokompyuterleriň ilkinji nusgalary 1950-nji ýyllaryň ahylarynda amerikan alymlary W. Mak-Kallok, W. Pitts we F. Rozenblat tarapyndan döredilipdir. Bu enjamlar adamyň gözi we beýnisiniň özara baglanyşygyny üpjün edýän modeller bolupdyr. Emeli aňa esaslanyp işleýän bu enjamlar harplary tanapdyr. Olar bu harplary ýazmak işinde has-da güýçli duýgurlyk görkezipdir.

XX asyryň 70-nji ýyllarynda emeli aň öz ösüşinde düýpli öwrülişigi başdan geçirýär. Bu döwürde emeli aňyň ekspert ulgamy diýlip atlandyrylýan täze bir pudagy döreýär. Ekspert ulgamynyň döremegi bilen intellektual informasion tehnologiýalar ulgamynda telekeçilik işi ilkinji gezek düşewüntli pudaga öwrülýär.

Jemläp aýtsak, öz gözbaşyny filosofiýadan alyp gaýdýan emeli aňyň ugurlarynyň her biri intellektiň haýsydyr bir jähtine ähmiýet beripdir. Bu barada G.S. Pospelow: “Emeli aň boýunça hünärmenleriň her biriniň arkasynda beýik filosoflaryň kölegeleri dur” diýip belläp geçýär. Emeli aňyň ugurlarynyň her biri aýry-aýry döwürde ähmiýet gazanypdyr. Olaryň öz orunlaryny çalyşmagy bu ulgamyň ösüşiniň ewolýusiýasyny üpjün edipdir.

Meretguly Ovlyagulyyev, Guychmyrat Soltanmyradov
(*Turkmenistan*)

HISTORY OF THE ORIGIN AND MAIN DEVELOPMENT DIRECTIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The science dedicated to modeling human-specific characteristics has undergone a long and complex journey. Today, artificial intelligence has unlocked vast opportunities for the advancement of civilization.

The first recorded work related to artificial intelligence belongs to the Spanish philosopher, poet, and inventor Ramon Llull. In the 1940s, with the emergence and implementation of electronic computing machines, research in the field of artificial intelligence transitioned to a new, more advanced level, becoming a distinct scientific discipline. In the 1970s, artificial intelligence experienced a significant turning point in its development. During this period, a new branch emerged – expert systems. With the advent of expert systems, entrepreneurial activity in the field of intelligent information technologies became a profitable industry for the first time.

Меретгулы Овлягулыев, Гуйчмырат Солтанмырадов
(Туркменистан)

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Наука, занимающаяся моделированием свойственных человеку особенностей, прошла долгий и сложный путь. В наши дни искусственный интеллект открыл огромные возможности для развития цивилизации.

Первый зарегистрированный труд, связанный с искусственным интеллектом, принадлежит испанскому философу, поэту и изобретателю Раймону Луллию. В 1940-х годах XX века, с появлением и внедрением электронных вычислительных машин, исследования в области искусственного интеллекта перешли на новый, более совершенный уровень, превратившись в отдельную научную отрасль. В 1970-х годах XX века искусственный интеллект пережил серьезный переломный момент в своем развитии. В этот период появилось новое направление – экспертные системы. С возникновением экспертных систем предпринимательская деятельность в сфере интеллектуальных информационных технологий впервые стала прибыльной отраслью.

Mähriban Rasulowa
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANDA GALYNDYSYZ YKDYSADYÝETIŇ HÄZIRKI ZAMAN ÖSÜŞI

Türkmenistanda galyndysyz ykdysadyýetiň ösüşi Durnukly ösüş maksatlary bilen baglanyşykda ýurdy durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň möhüm ugurlarynyň biri bolup durýar. Ýurdy ösdürmegiň ykdysady strategiýasy tebigy serişdeleri netijeli ulanmak, gaýtadan işlemek, ekologiýa taýdan arassa tehnologiýalary ornaşdyrmak we tebigata ýetirilýän zyýany azaltmak bilen baglanyşyklydyr.

Galyndysyz ykdysadyýeti ösdürmek boýunça Türkmenistanda alnyp barylýan işlere aşakdakylary mysal getirmek mümkindir:

1. Senagatda arassa tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy:

- nebit-gaz pudagynda galyndylary azaltmak we ekologiýa taýdan howpsuz tehnologiýalary ulanmak boýunça işleri güýçlendirmek;

- himiýa senagatynda çig mallary doly gaýtadan işlemek we galyndysyz önümçiligi ýola goýmak.

2. Oba hojalygynda ekologiýa taýdan arassa usullaryň ornaşdyrylmagy:

- organiki dökünleriň we suw tygşytlajy tehnologiýalaryň giňden ulanylmagy;
- ekinleriň gaýtadan işlenmeginden alynýan goşmaça önümleri ulanmak.

3. Gaýtadan işleýiş senagatynyň ösdürilmegi:

- plastmassa we beýleki galyndylary gaýtadan işlemek boýunça kärhanalaryň açylmagy;

- galyndylary peýdalanmak arkaly täze önümçilik pudaklarynyň ösdürilmegi.

4. Energiýa tygşytlajy we dikeldilýän çeşmelere geçiş:

- Gün we ýel energiýasyny ulanmak boýunça taslamalaryň durmuşa geçirilmegi;
- nebit-gaz çig malynyň ulanylyşynda has tygşytly we täzelenýän energiýa çeşmelerine geçmek.

5. Zyýanly galyndylaryň azaldylmagy we ekologiýa kadalarynyň berkidilmegi:

- täze tehnologiýalar arkaly howa we suw hapalanmalarynyň önüni almak;
- galyndylary azaldýan önümçilik ulgamlarynyň giňeldilmegi.

Önümçiligi kämilleşdirmek onuň netijeliligini ýokarlandyrmak bilen gönüden-göni baglanyşyklydyr. Bu meseläniň oňyn çözgüdi diňe bir önümçilik kärhanalarynyň ykdysady görkezijileriniň däl, eýsem, onuň bilen bir hatarda ekologik görkezijileriniň hem gowulandyrylmagyny talap edýär.

Yokary hilli tehnologiýany özünde jemleýän önümçiligi döretmek köp babatda adamyň we tebigatyň özara sazlaşykly aragatnaşygyny üpjün etmek bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Bu maksatdan ugur alnyp, ýurdumyzda senagat desgalarynyň galyndysyz işlemekligine hem-de olaryň ýokary derejede ekologik talaplara laýyk gelmeklerine aýratyn ähmiýet berilýär.

Türkmenistan Durnukly ösüş maksatlaryny durmuşa geçirmek üçin galyndysyz ykdysadyýeti ösdürmek ugrunda alnyp barylýan işleri güýçlendirmegi dowam etdirýär. Döwlet derejesinde ekologiýa taýdan arassa önümçiligi höweslendirmek we täze ekologiýa kadalaryny berkitmek boýunça çäreler amala aşyrylýar. Bu ugurdaky ösüş ýurduň tebigy baýlyklaryny geljekki nesiller üçin tygşytly peýdalanmak we ekologiýa taýdan arassa ykdysadyýeti döretmek ugrunda möhüm ädimlerdir.

Mahriban Rasulova

(Turkmenistan)

CURRENT DEVELOPMENT OF A WASTE-FREE ECONOMY IN TURKMENISTAN

The development of a waste-free economy in Turkmenistan is one of the key areas in the context of the Sustainable Development Goals of the modern world.

The country's economic strategy is linked with the efficient use and processing of natural resources, the introduction of environmentally friendly technologies and the reduction of damage to nature.

Turkmenistan is consistently strengthening efforts to develop a waste-free economy to achieve Sustainable Development Goals. Measures are being taken at the State level in order to stimulate environmentally friendly production and approve new environmental standards. Achievements in this area are important steps towards the rational use of the country's natural resources for the sake of future generations and the formation of an environmentally friendly economy.

Мяхрибан Расулова
(Туркменистан)

НЫНЕШНЕЕ РАЗВИТИЕ БЕЗОТХОДНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Развитие безотходной экономики в Туркменистане является одним из ключевых направлений в контексте Целей устойчивого развития современного мира. Экономическая стратегия страны связана с эффективным использованием и переработкой природных ресурсов, внедрением экологически чистых технологий и снижением ущерба, наносимого природе.

Туркменистан последовательно усиливает работу по развитию безотходной экономики для достижения Целей устойчивого развития. На государственном уровне принимаются меры по стимулированию экологически чистого производства и утверждению новых экологических норм. Достижения в этой области являются важными шагами на пути к рациональному использованию природных богатств страны ради будущих поколений и формированию экологически чистой экономики.

Aýgözel Rejebowa, Mahym Goçewa
(Türkmenistan)

SANLY MONITORING PROGRAMMANYŇ YLMY ESASLARYNY ÖWRENMEK

Sanly monitoring maglumatlary dolandyrmagyň, çaklamagyň we seljermegiň häzirki zaman ulgamlarynda esasy orny eýeleýär. Onuň kömegi bilen guramalar we döwlet düzüm gurluşlary ekologiýa, senagat, lukmançylyk, ulag we howpsuzlyk ýaly dürli ugurlardaky üýtgeşmeleri netijeli yzarlap bilýärler.

Emeli aňň tehnologiýalarynyň ösüşi, internetiň köp maglumatlarynyň bolmagy sanly monitoringiň mümkinçiliklerini ýeterlik çylşyrymlaşdyrýar we giňeldýär. Häzirki zaman ulgamlary hakyky wagt pursadynda kabul edilen esaslandyrylan çözüwleri üpjün etmek bilen uly göwrümlü maglumatlary ýygnamaga, işläp taýýarlamaga we seljermäge mümkinçilik berýär.

Sanly monitoringiň ylmy esaslary maglumatlary ýygnamagyň usullaryny, maşyn öwrenişiň algoritmlerini, habarly seljermäni, şeýle-de kiberhowpsuzlygyň we şahsy maglumatlaryň goragynyň soraglaryny öz içine alýar. Munda hukuk we özüni alyp barylýan jähitleri hem wajyp orny eýeleýär, sebäbi şeýle tehnologiýalaryň ulanylmagy adamyň maglumatlarynyň we hukuklarynyň gorag kadalaryna laýyk bolmalydyr.

Biz gysgaça sanly monitoringiň nazary we amaly jähitlerine, onuň esasy tehnologiýalaryna, maglumatlary seljermegiň usullaryna, şeýle-de häzirki zaman ulgamlarynyň gabatlaşýan mümkinçiliklerine serederis.

Sanly monitoring – bu hakyky wagt iş düzgünindäki ýa-da geçmişe gönükdirilen obýektleriň, prosesleriň ýa-da ulgamlaryň gözegçilik edilmegi üçin häzirki zaman maglumat tehnologiýalarynyň ulanylmagy bilen maglumatlary ýygnamak, işläp taýýarlamak we seljermek prosesidir. Sanly monitoringiň esasy maksady dürli ugurlardaky dinamiki prosesleriň üstünden gözegçiligi üpjün etmekden, gysgarmalary ýüze çykarmakdan, mümkin bolan üýtgeşmeleri önünden aýtmakdan, serişdeleriň dolandyrylyşynyň optimallaşdyrylmagyndan we çözüwleriň netijeliliginiň ýokarlandyrylmagyndan, howpsuzlygyň gowulandyrylmagyndan we töwekgelçilikleriň peseldilmeginden ybaratdyr.

Sanly monitoring maglumatlary geçirmegi, gorap saklamagy we işläp taýýarlamagy, üýtgeşmeleriň algoritmlerini döretmegi öwrenýän fundamental ylmy düzgünlere esaslanýar. Sanly monitoringiň häzirki zaman ulgamlary maglumatlaryň ýygnamagy üçin datçikleri, sensorlary, emeli hemra ulgamlaryny, internet gurluşlaryny, biometriki ulgamlary ulanýar. Uly göwrümlü maglumatlaryň işlenip taýýarlanylmagy üçin maşyn öwreniş we emeli aň, uly maglumat tehnologiýalary, geomaglumat ulgamlary peýdalanylýar. Sanly monitoring ulgamlary ýokary derejeli awtomatlaşdyrmagy talap edýär, bu bolsa bulut hasaplamalarynyň we intellektual algoritmleriň kömegi bilen amala aşyrylýar. Häzirki zaman tehnologik çözüwleriň ulanylmagy monitoringiň netijeliligini ýokarlandyrmaga, harajatlary peseltmäge we adam faktorlaryny minimallaşdyrmaga mümkinçilik berýär.

Sanly monitoringiň ylmy esaslary statistiki usullary, maşyn öwrenişi, habarly seljermäni we awtomatlaşdyrylan algoritmleri öz içine alýar. Häzirki zaman tehnologiýalaryň ulanylmagy çaklamanyň ýokary takyklygyny, gysgarmalaryň ýüze çykarylmagyny we çözüwleriň öz wagtynda kabul edilmegini üpjün edýär. Sanly monitoring ösüşiniň geljegi emeli aňň algoritmleriniň geljekki kämilleşdirilmegi, internet gurluşlaryň jemlenmeleri we prosesleriň awtomatlaşdyrylmagynyň güýçlendirilmegi bilen baglanyşyklydyr. Emma sanly tehnologiýalaryň

howpsuzlygyny we aýdyňlygyny üpjün etmek bilen tehnologik ösüşiň hem-de şahsy hukuklaryň goragynyň arasyndaky deňagramlylygy berjaý etmek wajypdyr.

Şeýlelikde, sanly monitoring dürli ugurlardaky netijeliligi ýokarlandyrmak üçin täze mümkinçilikleri döretmegini dowam edýär we sazlamak we özüňi alyp barylş soraglaryna jogapkärçilikli çemeleşmegi talap edýär diýip netije çykaryp bolýar.

Aygozel Rejebova, Mahym Gocheva
(*Turkmenistan*)

STUDYING THE SCIENTIFIC BASIS OF DIGITAL MONITORING PROGRAMS

The paper examines the scientific foundations and technologies of digital monitoring, which are widely used in various fields, such as ecology, medicine, industry, transport and security. In particular, it examines methods for collecting, processing and analyzing data, as well as the use of artificial intelligence and machine learning to predict changes and detect anomalies.

Digital monitoring allows for effective tracking of process dynamics and informed decision-making, but its development is somewhat hampered by behavioral, legal, and technical barriers. Important aspects include personal data protection, cyber security, and compliance with the law.

Айгозель Реджебова, Махым Гочева
(*Туркменистан*)

ИЗУЧЕНИЕ НАУЧНЫХ ОСНОВ ПРОГРАММ ЦИФРОВОГО МОНИТОРИНГА

В работе рассматриваются научные основы и технологии цифрового мониторинга, которые широко применяются в различных областях, таких как экология, медицина, промышленность, транспорт и безопасность. В частности, рассматриваются методы сбора, обработки и анализа данных, а также использование искусственного интеллекта и машинного обучения для прогнозирования изменений и обнаружения аномалий.

Цифровой мониторинг позволяет эффективно отслеживать динамику процессов и принимать обоснованные решения, однако его развитие несколько сдерживается поведенческими, правовыми и техническими барьерами. Важными аспектами являются защита персональных данных, кибербезопасность и соблюдение законодательства.

ADAM MAÝASY WE YKDYSADY ÖSÜŞ

Uzak ýyllaryň dowamynda dünýä belli ykdysatçylary gyzyklandyryp gelýän iň möhüm meseleleriň biri-de ykdysady ösüşiň esasy hereketlendiriji güýjüniň nämede jemlenýändigini kesgitlemek bilen baglanyşyklydyr. Bu babatda zähmet bölünişi, girdejiniň we maýanyň artmagy, maýa goýumlaryň özleşdirilmegi, esasy önümçilik serişdeleriniň netijeli peýdalanylmagy, tehnikalaryň kämilleşdirilmegi ýaly köpsanly şertleriň ähmiýeti baradaky pikirler orta atylsa-da, uzak wagtyň dowamynda adam maýasynyň ähmiýetine ýeterlik üns çekilmändir. Dünýä tejribesi has ösen döwletleriň bir topary üçin durmuş-ykdysady ösüşiň umumy kanunalaýyklyklarynyň bardygyny görkezýär. Ykdysady taýdan kuwwatly ýurtlary tapawutlandyryýan aýratynlyk önümçilik we sarp ediş gatnaşyklarynyň merkezinde adamyň bolmagy bilen baglanyşyklydyr. Bu günki gün aýratyn alnan guramanyň ýa-da tutuş jemgyýetiň ösüş depginini we derejesini hut adam maýasy kesgitleýär diýsek, hakykatdan daş düşmeris. Şu nukdaýnazardan esasy önümçilik serişdeleri ykdysady ösüşiň ikinji derejeli şertine öwrülýär. Ykdysadyýetiň sazlaşykly ösmegi, esasan, ilatyň umumy bilim derejesine we hünär taýýarlygynyň kämilligine bagly bolýar.

Bilim we tejribe adam maýasynyň göwrümini giňeldýär, saglygy goraýyş adamyň ukyp-başarnyklaryny netijeli peýdalanmagyň möhletini artdyrýar. Adam maýasynyň kemala gelmegi şahsyň özünden, hem-de tutuş jemgyýetden görnetin tagallalary talap edýär. Aýratyn alnan şahs üçin adam maýasyny ösdürmegiň ähmiýeti onuň hemişelik girdejisiniň artmagy bilen baglanyşyklydyr. Ösen döwletleriň mysalynda adamyň bilim derejesi bilen bütin ömrüniň dowamynda gazanýan girdejisiniň arasynda gönümel baglanyşygyň bardygyny görmek bolýar. Emma milli ykdysadyýet derejesinde adam maýasyny ösdürmegiň peýdasyny kesgitlemek biraz çylşyrymlydyr. Çünki raýatlaryň bilim derejesiniň ýokarlandyrylmagynyň, saglyk ýagdaýyna täsir edýän durmuş şertleriniň gowulandyrylmagynyň netijesini anyk kesgitlemek diňe uzak wagtdan mümkin bolýar.

Adam maýasynyň ähmiýeti ykdysady ösüşiň nusgalary baradaky garaýyşlarda hem orun alýar. Ykdysatçylaryň bir bölegi ýurduň umumy girdejisinde adam maýasynyň paýyny 30-dan 50 göterime çenli möçberde kesgitleýär. Şeýle hem alymlar adam maýasynyň toplanmagynyň esasy şertiniň iş tejribesinde kämilleşmek bilen baglanyşyklydygy baradaky pikiri öňe sürýär. Bu garaýşa laýyklykda adam maýasy, esasan, önümçiligiň kesgitli bir ugrunda zähmet çekilen wagtynda ýokarlanýar. Önüm näçe köp öndürilse, hünärmenleriň we işçileriň tejribesi şonça artýar. Şunuň bilen birlikde, şol ugurda açyşlardyr oýlap tapyşlar köpeliýär. Şunda

döwlet iş tejribesinde kämilleşen ussat hünärmenleriň hasabyna ozal bar bolan artykmaçlygyny has-da berkidýär. Bu hakykaty Hytaý, Hindistan ýaly haryt önümçiliginiň ösen ýurtlarynda tehniki öňegidişligiň we işçileriň hünär derejesiniň ýokarlanýandygy hem tassyklaýar. Ýaponiýa, Koreýa Respublikasy, Singapur ýaly döwletleriň tebigy baýlyklarynyň çäklidigine garamazdan, ýokary hünär derejeli hem-de tertip-düzgünli işçi güýjüniň hasabyna ykdysady ösüşde uly öňegidişlik gazanandygy hem adam maýasynyň ähmiýetini görkezýär.

Ylmy we tehnologik bilimleriň ykdysady ösüşde möhüm orun eýeleýändigini bu gün bilermenleriň ählisi tarapyndan ykrar edilýär. Alymlaryň we inženerleriň bilim-başarnyklary täze bilimleriň, innowasiýalaryň döremegine ýardam edýär. Ýokary hünär derejeli işçiler bolsa täzeçillikleriň durmuşa ornaşdyrylmagyna, tejribede peýdalanylmagyna mümkinçilik berýär. Bilimleriň we tehnologiýalaryň ösüşinden tutuş jemgyýet peýdalanyň bilýär. Hut şoňa görä-de, häzirki döwürde ösüp barýan ýurtlarda döwlet býujetiniň 15-den 30 göterimine çenli ylym-bilim ulgamyna gönükdirilýär. Şol bir wagtyň özünde bilimleriň diňe tejribä ornaşdyrylan ýagdaýynda peýda berýändigini hem ýatdan çykarmaly däl. Şoňa görä-de adam maýasynyň durmuşa geçirilmegi üçin netijeli we sazlaşykly zähmet bazarynyň döredilmegi zerurdyr. Diýmek, bilimleri we başarnyklary önümçilikde ýa-da hyzmatlar ulgamynda durmuşa geçirmäge mümkinçilik bolan ýagdaýynda adam maýasy döwlete we jemgyýete peýda getirýär.

Ogulmahri Rejepova
(*Turkmenistan*)

HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH

The purpose of this work is to the relationship between human capital and economic growth. The paper summarizes articles on human capital from the perspective of the theoretical framework of economic growth theory, the neo-classical growth model, the Solow growth production-function, the new endogenous theory, and empirical evidence on the relationship and causal link between human capital and economic growth. An assessing of the literature on human capital and economic growth will serve as a comprehensive literature guide to policy formulation and implementation in the short-run and long-run of creating developmental goals for any region.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Целью данной работы является изучение взаимосвязи между человеческим капиталом и экономическим ростом. В работе обобщаются статьи о человеческом капитале с точки зрения теоретической основы теории экономического роста, неоклассической модели роста, производственной функции роста Солоу, новой эндогенной теории и эмпирические данные о взаимосвязи и причинно-следственной связи между человеческим капиталом и экономическим ростом. Оценка литературы по человеческому капиталу и экономическому росту послужит всеобъемлющим литературным руководством для формулирования и реализации политики в краткосрочной и долгосрочной перспективе для создания целей развития для любого региона.

Jennet Şamsiýewa
(Türkmenistan)

HÄZIRKI ZAMAN YKDYSADYÝETINDE INNOWASIÝALARYŇ ÄHMIÝETI

Ykdysady ylymlarda we ykdysady nazaryýetde, hususan-da, Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň innowasion taýdan ösüşiniň häsiýetnamalaryny we kanunlaryny öwrenmek, şeýle hem ykdysadyýetiň innowasion häsiýetiniň emele gelmegi bilen baglanyşykly ykdysady syýasatyň meseleleri has möhüm bolup durýar. Önümçiligiň netijeliligini, jemgyýetçilik zerurlyklary kanagatlandyrmagyň derejesini ýokarlandyryň, şeýle hem jemgyýetiň durmuş şertleriniň gowulandyrylmagyny üpjün edýän täzelikleri gözlemek, taýýarlamak we durmuşa geçirmek ýaly maksatlara gönükdirilen proses oňa esaslanýar.

Milli innowasiýa ulgamy täze bilimleri we täze tehnologiýalary döretmäge we ýaýratmaga gönükdirilendir. Türkmenistanda innowasiýa syýasatynyň maksatlary we ýörelgeleri kesgitlenildi we üstünlikli durmuşa geçirilýär. Ylmy we innowasiýa işine döwlet tarapyndan edilýän goldawyň görnüşleri köp dürli bolup, sebit infrastrukturasyňyň, iri we kiçi telekeçileriň, döwletiň we sebitleriň özara hereket etmegi ylmy edaralar we hususy işewürlük bilen bilelikdäki hyzmatdaşlygyň netijesinde emele gelýär.

ROLE OF INNOVATION IN MODERN ECONOMY

In economic sciences and in economic theory, in particular, the issues of studying the characteristics and laws of innovative development of the economy, as well as the problems of economic policy related to the formation of the innovative nature of the economy of Turkmenistan are becoming extremely relevant. The purposeful process of search, preparation and implementation of innovations that allow to increase the efficiency of production, the level of satisfaction of public needs, as well as to ensure the improvement of living conditions of society is at its core.

The national innovation system is aimed at the creation and promotion of new knowledge and new technologies. The objectives and principles of innovation policy in Turkmenistan have been defined and are being successfully implemented. Types of state support for scientific and innovation activities are diverse and are formed through the interaction of regional infrastructure, large and small entrepreneurs, state and regions, joint co-operation with scientific institutions and private business.

Дженнет Шамсиева
(Туркменистан)

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Инновация – это любая новая идея, новый метод или новый проект, который намеренно вводится в систему традиционного образования. Инновация направлена на преобразование существующей практики либо на порождение принципиально новой практики.

Деятельность становится подлинно инновационной только тогда, когда инновационный опыт осуществления этой деятельности становится доступным другим людям. Государственная политика играет особенно важную роль в распространении инновации. Творческое мышление, взаимный обмен идеями и информацией считаются важнейшими условиями реализации инновационной деятельности. Они направлены на развитие научно-технического потенциала в будущем как основы процветания страны. Важно добиться полной и эффективной реализации высокого научно-технического потенциала, то есть максимально полно и эффективно использовать эти возможности в необходимых областях. Решение этой проблемы обычно осуществляется путем реализации государственной политики инновационного развития,

которая объединяет различные компоненты научно-технической, социально-экономической и промышленной политики. Однако, по разным причинам научные идеи, изобретения и открытия способствуют научному прогрессу. Поэтому было бы правильно рассматривать государственную инновационную политику как системную составляющую научно-технической инновационной политики. Говоря, обобщенно, инновационная политика представляет собой ключевой компонент научно-технической политики, ориентированный на влияние государства на комплекс мероприятий, направленных на разработку и внедрение инноваций в производство.

Использование предпринимательства в научно-технической работе, поддержка частной инициативы во всех аспектах, обновление оборудования, технологий и видов продукции для повышения конкурентоспособности и т. д. Однако промышленная политика государства является важной составляющей экономической политики и регулирует взаимодействие государства с государственными и частными промышленными предприятиями. Он охватывает все аспекты деятельности предприятия, в том числе не связанные с развитием научно-технических инноваций.

Таким образом, инновационная политика государства выступает связующим звеном между государственной научно-технической и государственной промышленной политикой. Инновационная политика быстро выходит за рамки “наука-производство” научной или технической мысли и сосредотачивается на производстве новых товаров.

Инновационная политика рыночной экономики во многом зависит от таких вопросов как повышение конкурентоспособности национальной промышленности на внешнем и внутреннем рынках, эффективное использование энергетических и других ресурсов, регулирование против монополий, адаптация промышленности к экономическим кризисам, развитие науки и образования, охрана окружающей среды.

Mähri Saparmyradowa
(*Türkmenistan*)

BILELIKDÄKI SARP ETMEGIŇ YKDYSADYÝETINIŇ ÖSÜŞI

Bilelikdäki sarp etmegiň ykdysadyýeti harytlaryň we hyzmatlaryň köpçülikleýin ulanylmagyna, alyş-çalşa we kärendä esaslanýan modeldir. Ykdysadyýetiň bu görnüşiniň çäginde sarp edijiler bilen ykdysady agentleriň arasyndaky baglanyşyk

düýpgöter üýtgeýär, sebäbi önümler we hyzmatlar araçylaryň gatnaşmazlygynda paýlanýar.

Ozal köpsanly döwlet we hususy guramalar umumy kitaphanalara, myhmanhanalara, ulanylan eşikleri satýan dükanlara, zatlary kärendä berýän nokatlara (şay-sepleri goşmak bilen), welosipedi we awtoulagy wagtlaýyn ulanylmagyna ýüz tutýardylar. Soňky ýyllarda bilelikdäki sarp ediş işjeň ýagdaýda ösýär, onuň netijesinde harytlary kärendesine diňe bir guramalardan däl-de, eýsem, aýry-aýry hususy şahslardanam alyp bolýar. Mundan başga-da, dürli maksatlar üçin ýörite döredilen saýtlarda şahsyýetleriň bilelikdäki bir zady lomaý satyn almagy, şol bir syýahat ugry bolan şahsyýetleriň bilelikdäki syýahaty ösýär.

Bilelikdäki sarp ediş ykdysadyýetiniň häzirki wagtda “paýlaşylýan-ykdysadyýet” (sharing-economy), “ynamly ykdysadyýet”, “paýy boýunça ykdysadyýet” ýaly birnäçe manylary bar. Adaty ykdysadyýet, esasan, bazara gönükdirilen bolsa, bilelikdäki sarp etmegiň ykdysadyýeti internetde amala aşyrylýan şahsyýetleriň arasyndaky iň ýönekeý aragatnaşyk görnüşine gönükdirilendir. Bilelikdäki sarp etmegiň ykdysadyýetiniň häzirki ösüş depgini internetde bar bolan maglumat tehnologiýalaryny we tor gurluşlaryny intensiw ösdürmezden mümkin bolmazdy. Bilelikdäki sarp ediş ykdysadyýetinde çykdajylary azaltmak arkaly işgärler bilen sarp edijileriň arasyndaky adaty gatnaşyklarda düýpli üýtgeşmeleriň bolup geçýändigini aýdyp bolar. Täze tehnologik platformalarda serişdeler paýlaşylanda aýry-aýry ykdysady agentleriň özara täsirini has çaltlaşdyrýar.

Bilelikdäki sarp edişi ösdürmegiň başlangyç nokady ösen ýurtlarda soňky onýyllyklaryň dowamynda emele gelen, hatda ösýän ýurtlaryň ilatyna bölekleýin täsir eden hem-de esasy ýörelge bolan hadysadyr.

Soňky ýyllaryň global sarp ediş çökgünligi birnäçe sebäplere baglydyr. Birinjiden, durmuş-ykdysady ýagdaýyň üýtgemegi sebäpli ilata, köplenç, öňki sarp ediş derejesini saklamak mümkinçiligi ýetmezçilik edýär, ikinjiden, ösen ýurtlaryň ilatynyň öňki ösüş derejesini saklamak maksady bilen kesgitlenen we adaty sarp ediş derejesinden ýüz öwürmekde kynçylyk ýüze çykýar, üçünjiden, emläk bilen baglanyşykly köp mukdarda maliýe serişdelerine eýe bolmak isleginiň emläk bilen baglanyşykly artykmaçlyklarynyň sarp edijisi bolmak islegine öwrülmege bolup geçýär.

Dünýäde sarp ediş ekologiýasyna tarap ýüze çykýan meýil bilelikde sarp etmek hadysasyny goldaýan möhüm faktorlaryň birine öwrüldi.

Sarp ediş mukdarynyň azalmagy harytlar öndürilende, hyzmatlar ýerine ýetirilende tebigata ýetirilen zyýanyň we önümçilik galyndylarynyň azalmagyny hem-de zatlaryň gaýtadan ulanylmagyny üpjün edýär.

Häzirki zaman marketing kompaniýalary sarp ediş ekologiýasy pikirlerini işjeň goldaýan, şol sanda meýilnamalarynda hödürlenýän harytlaryň ekologiýasynyň

derejesini bellemegi işjeňlik strategiýasyny üýtgetmäge mejbur bolýarlar. Marketing kompaniýalarynyň soňky ýyllarda alyp barýan işleriniň belli bir derejede durmuş taýdan möhüm täsir edendigini belläp bolýar.

Önümleri bilelikde sarp etmegiň netijeliligi ep-esli ýokarlandyrylýar. Awtoulagy wagtlaýyn ulanylmaga berýän kompaniýalarda awtoulaglary hususy ýa-da täjirçilik maksatly ulananda ulag eýeleri bilen kärendeçileriniň arasynda göni ykdysady gatnaşyklar emele gelýär. Bu ulanyşyň bir görnüşi möhüm ykdysady täsiri üpjün edýär, ýagny awtoulagyň boş durmagy azalyp, ony ulanmakdan umumy peýda ýokarlanýar. Bu ýagdaýda tehniki serişdeleri ulanmak amatlaşdyrylýar. Bilelikdäki sarp ediş şahsy ulanyşdan has netijeli görnüş bolup çykyş edýär.

Sanly tehnologiýalary ulanylyşynyň has-da köpelmegi bilen bilelikdäki sarp edişiň ykdysadyýetiniň göwrümi yzygiderli ösýär, bu daşky gurşawy gowulaşdyrmaga, öndürilen önümleri we hyzmatlary ulanmagyň netijeliligini ýokarlandyrmaga we ilatyň girdejileriniň we çykdajylarynyň gurluşyna oňyn täsir edýär.

Mahri Saparmyradova
(*Turkmenistan*)

DEVELOPMENT OF THE SHARING ECONOMY

Sharing economy is a model based on the collective use, exchange and rental of goods and services. Within the framework of this economic model, the relationship between consumers and economic agents is changing dramatically, as products and services are distributed without intermediaries.

Currently, the sharing economy has several meanings, namely: “sharing economy”, “economy of trust”, “shared economy”. While the traditional economy is mainly market-oriented, the sharing economy focuses on the simplest forms of interpersonal communication via the Internet.

With the further increase in the use of digital technologies, the scale of the sharing economy is steadily growing, which has a positive impact on improving the environment, increasing the efficiency of using manufactured goods and services, as well as on the structure of income and expenses of the population.

Мяхри Сапармырадова
(Туркменистан)

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ СОВМЕСТНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ

Экономика совместного потребления – это модель, основанная на коллективном использовании, обмене и аренде товаров и услуг. В рамках этой модели экономики связь между потребителями и экономическими агентами кардинально меняется, поскольку продукты и услуги распределяются без участия посредников.

В настоящее время экономика совместного потребления имеет несколько значений, а именно: “шеринговая экономика” (sharing-economy), “экономика доверия”, “долевая экономика”. Если традиционная экономика ориентирована в основном на рынок, то экономика совместного потребления – на простейшие формы межличностного общения, осуществляемого через Интернет.

С дальнейшим увеличением использования цифровых технологий масштабы экономики совместного потребления неуклонно растут, что положительно влияет на улучшение окружающей среды, повышение эффективности использования произведённых товаров и услуг, а также на структуру доходов и расходов населения.

Jahan Şaweliýewa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN WE İNLIS DILLERİNDE MAGLUMAT TEHNOLOGIÝA ADALGALARY

Arkadagly Gahryman Serdarymyz ylmyň ähli ugurlaryny ösdürmek bilen bir hatarda milli dilimizi ylmy nukdaýnazardan kämilleşdirmegiň zerurlygyny yzygiderli nygtaýar. Dil jemgyýeti töwerekleýin suratlandyrýar we beýan edýär, jemgyýetdäki ylmy düşüňjeleri, garaýyşlary, oýlap tapyşlary beýan etmegiň guraly hökmünde aýratyn ähmiýete eýe bolýar. Dildäki adalgalar bolsa aýry-aýry ylmlara degişli bolan “dildir”. Başgaça aýdylanda, adalgalar ylmy düşüňjeleri beýan etmegiň aýratyn guralydyr, ol ýa-da beýleki bir islendik ylym, esasan, öz ugruna degişli adalgalary ulanmak arkaly beýan edilýär. Adalga – bellibir düşüňjani anyk aňladýan, ylymda, tehnikada ulanylýan söz. Adalga anyk manyly, (şol ylmyň çäginde) ýagny manysyny eýläk-beýläk çekip bolmaýan, takyk düşüňjani aňladýar. Adatça, adalgalaryň sinonimi bolmaýar. Adalgalaryň aýratynlyklary baradaky

ylmy garaýyslar milli dilimizi öwrenen alymlara we halkara ylmy giňişliginde bu mesele bilen gyzyklanar alymlara tanyşdyr. Türkmen we iňlis dillerinde adalgalary tapawutlandyrmak maksady bilen deňeşdirme grammatikada “garyndaş”, bir dil maşgalasyna degişli diller deňeşdirilip öwrenilýär.

Maglumat tehnologiýalaryna degişli ylmy adalgalar häzirki jemgyýetçilik ösüşiniň özeninde duran esasy wezipäni çözmegiň, ýagny döwleti dolandyrmagyň we ykdysady pudaklaryň ähli ugurlaryna sanly ulgamlary ornaşdyrmagyň güýçli depginler bilen amala aşyrylýan häzirki döwründe lingwistika ylmyndaky ornuny has-da berkidýär. Maglumat tehnologiýalaryna degişli adalgalaryň semantik wezipesi onuň ylmy dilde şöhlendirilişini görkezmekden ybaratdyr. Şol bir wagtyň özünde, täze döreýän adalgalaryň halkyň üznüksiz ösüşine ýetirýän täsiri uludyr. Maglumat tehnologiýalaryna degişli adalgalaryň many taýdan ösüşiniň özboluşly kanunalaýyklyklary bardyr. Başgaça aýdylanda, maglumat tehnologiýalarynyň türkmen dilinde şöhlendirilmegine döreýän zerurlyk oňa degişli bolan başga söz arkaly aňladylýar ýa-da jemgyýetçilik durmuşynyň dürli ugurlarynyň sanlylaşdyrylmagynyň barşynda olaryň semantik wariantlaryndan döredilen täze sözler ýüze çykýar. Sanly ulgama degisli leksikada köp manylylygyň şeýle ösmegi diliň semantikasyna sözleriň many çäginini giňeldýän kanunalaýyklykdyr.

Maglumat tehnologiýa adalgalaryna degişli gysgaldylan goşma sözleri başlangyç sözleriň gysgaltmasy (WWW – Bütindünýä Halkara ulgamy, DLD – ýerli uzak aralara jaň, EDGE – internet üpjünçiliginiň 2,5G hili, ILD – halkara uzak aralara jaňlar, ISP – internet hyzmatyny üpjün ediji), akronimler (DOS – Disk Operating System, LAN – ýerli aragatnaşyk tory, ýagny kompýuter toparyny birikdirýän uly bolmadyk çäkdäki aragatnaşyk tory), goşma sözlerden ýasalýan täze gysgaltmalar (Broadband – ýokary tizlikli internet aragatnaşygy, VoIP – internet ulgamynyň üsti bilen telefon hyzmaty, Wi-Fi – radio tolkunlary arkaly internete birikmek, WiMAX – radio tolkunlary arkaly internete birikmek) ýaly toparlara bölmek bolar.

Jahan Shaveliyeva
(*Turkmenistan*)

INFORMATION TECHNOLOGY TERMS IN TURKMEN AND ENGLISH LANGUAGES

The rapidly emerging terminology associated with the Internet and its use result in highly figurative use of the terminology and its supporting technology (the computers). The present paper takes a look at the figurative use of information technology terms from a cognitive linguistics point of view, considering the vocabulary of the language of information technology is created in a number of ways, including

neologism, derivation, blending, conversion, analogy to general language vocabulary, compression, etc., with metaphor being highly used in the language of information technology. The paper introduces the language of information technology and its accompanying features as a new online medium of communication.

Джахан Шавелиева
(Туркменистан)

ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ В ТУРКМЕНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья направлена на выявление особенностей образования современных информационно-технологических терминов в туркменском и английском языках. Многие процессы в жизни человека осуществляются с помощью компьютерной или мобильной техники, с каждым днем появляется все больше электронных систем и приложений, что в не может не отразиться на языке. Этим объясняется тот факт, что значительное число исследований в рамках современной лингвистики посвящено изучению компьютерной терминологии, которая довольно активно проникает в нашу повседневную жизнь. Основным способом образования информационно-технологических терминов является заимствование из английского языка, английская же компьютерная терминология образуется преимущественно морфологическим способом.

Dörtguly Süleýmanow
(Türkmenistan)

AWTOULAG KÄRHANASYNYŇ BÄSDEŞLIK UKYBYNY SELJERMEK WE BAHALANDYRMAK

Bäsdeşlik ykdysadyýetiň ösüşiniň häzirki tapgyrynda durmuş-ykdysady ösüşiniň esasy faktoryny, serişdelerini tygşytly peýdalanmagyň, harytlaryň we hyzmatlaryň hilini ýokarlandyrmagyň, şeýle hem ilatyň ýaşaýuş-durmuş derejesini gowulandyrmagyň hereketlendiriji güýç bolup çykyş edýär. Bu makro we mikro derejelerinde netijeli bäsdeşlik syýasatynyň durmuşa geçirilmegini, şeýle hem dolandyryşyň täze çemeleşmeleriniň girizilmegini we kärhanalaryň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmak üçin täsirli mehanizmleri ulanmagyň zerurlygyny şertlendirýär.

Kärhananyň girdejisini artdyrmaga bolan islegi onuň ähli gulluklarynyň we bölümleriniň işini gowulandyrmagyny talap etmek bilen, awtoulag kärhanasynyň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmagyň zerurlygyny güýçlendirýär. Bäsdeşlik daşlyan ýüküň howpsuzlygyny we daşamak hakyndaky şertnamada kesgitlenen şertlerde onuň eltilmeli ýerine tabşyrylmagyny üpjün edýän faktor bolup durýar.

Ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň durnukly ösýän, möhüm pudaklarynyň biri hökmünde awtoulag pudagy ykrar edilýär. Pudagyň ösüşi önümçilik pudaklary bilen durmuş ulgamynyň arasynda özara ykdysady täsirleşmäge, şeýle hem ykdysadyýetiň täze ugurlarynyň emele gelmegine we ösmegine kömek edýär. Awtoulag pudagy özüniň hereketlilik, köpugurlylygy we çeýeligi bilen ulagyň ähli görnüşlerini bir zynjyra birleşdirmäge ukyplydyr. Ulag ulgamynyň esasy bölegi hökmünde awtoulag pudagynyň ösüşini höweslendirmek ykdysady mümkinçiligi ösdürmek üçin esasy ileri tutulýan ugurlaryň biridir, sebäbi harytlaryň we hyzmatlaryň özüne düşýän gymmaty, zähmet öndürijilik we ýurduň ykdysadyýetiniň beýleki pudaklarynyň bäsdeşlik ukyby awtoulag pudagyndaky hyzmatlaryň bäsdeşlik ukybyna doly baglydyr.

Awtoulag pudagynyň ykdysady subýektleriniň bäsdeşlik göreşiniň we bu şertlerde oňyn netijeleri gazanmagy üçin mümkinçilikleriniň emele gelmegi üýtgap durýan daşky gurşaw bilen berk baglanyşyklydyr. Bu bolsa awtoulag pudagynyň kärhanalarynyň hyzmatlarynyň bäsdeşlik ukyby hakynda ylmy taýdan esaslandyrylan taglymaty işläp taýýarlamagy talap edýär.

Milli we öndebaryjy daşary ýurt tejribesini seljermek bilen awtoulag kärhanalarynyň bäsdeşlige ukyplylygynyň ýokarlanmagyna päsgel berýän esasy meseleler hökmünde aşakdakylara salgylanyp bileris:

- awtoulag hyzmatlary bazarynda pudak aýratynlyklaryny nazara alýan we amatly bazar gurşawyny döretmek üçin netijeli guramaçylyk hem-de ykdysady mehanizmi emele getirmegiň ugurlaryny kesgitleýän ylmy taýdan esaslandyrylan taglymatyň bolmazlygy;

- bu ugurdaky işi öwrenmek we dolandyrmak üçin awtoulag hyzmatlarynyň bazaryndaky bäsdeşligi görkezýän usullaryň we modelleriň kämil derejede işlenilmezligi;

- awtoulag pudagynyň logistikasy bilen meşgullanýan operatorlaryň bäsdeşlige ukyplylygyny bahalandyrmagyň usullarynyň kämil däldigi;

- awtoulag pudagynyň kärhanalarynyň işinde bäsdeşlik artykmaçlygyny üpjün etmek, goldamak we ýokarlandyrmak işini dolandyrmak ulgamynyň kämil däldigi;

- awtoulag kärhanalarynyň maddy we tehnik binýadyny, esasan hem, esasy serişdeleriň işjeň bölegini, ýagny awtoulaglary täzelemek we abatlamak mümkinçiligini çäklendirýän esasy serişdeleri köpeltmek mehanizminiň kämil däldigi sebäpli önümçiligiň we ykdysady mümkinçiligiň peselmegi.

Bäsdeşlik ukybyny öwrenmek işi yzygiderli we ulgamlayyn esasda geçirilmelidir. Kärhananyň bäsdeşlik ukybynyň görkezijisiniň peselip başlaýan pursadyny dessine anyklamaly, tutuş kärhananyň ýaşayyş zynjyry bilen berk baglanyşyklykda amala aşyrylmalydyr. Awtoulag kärhanasynyň bäsdeşlige ukyplylygyny seljermek we baha bermek, ykdysady işiň saýlanan ugurlaryndaky bäsdeşler bilen deňeşdirilende güýçli we gowşak taraplaryny kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Bu bolsa geljekde kärhananyň dolandyryjylaryna degişli dolandyryş kararlaryny kabul etmäge hem-de ösüşiň geljegi uly ugurlaryny ösdürmäge we kärhananyň bäsdeşlige ukyplylygyny saklamaga (bazarda güýçli orny eýeleýän ýagdaýynda) ýa-da ýokarlandyrmaga (bazarda ornunyň gowşak bolan ýagdaýynda) ýardam eder.

Dortguly Suleymanov
(*Turkmenistan*)

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF THE MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES

At the current stage of the development of the competitive economy, a key factor of the social and economic development is a driving force of the rational use of resources, improving the quality of goods and services, as well as increasing the living standards of the population. This necessitates the implementation of the effective competition policy at the macro- and micro levels, as well as the introduction of new approaches to management and use of the influential mechanisms to increase the competitiveness of enterprises.

The aspiration of the enterprise for boosting its profits, requiring the improvement of the work of all its departments and divisions, increases the need to improve the competitiveness of the motor transport enterprise. Competition is a factor ensuring the safety of the transported cargo and its delivery to the destination under the terms stipulated in the transportation contract.

Дортгулы Сулейманов
(*Туркменистан*)

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Конкуренция является основным фактором социально-экономического развития на современном этапе развития экономики, а также движущей силой рационального использования ресурсов, улучшения качества товаров и услуг,

повышения уровня жизни населения. Это обуславливает необходимость проведения эффективной конкурентной политики на макро- и микроуровнях, а также внедрения новых подходов к управлению и использования эффективных механизмов повышения конкурентоспособности предприятий.

Стремление предприятия к увеличению прибыли усиливает необходимость повышения конкурентоспособности автотранспортного предприятия, требуя улучшения работы всех его служб и подразделений. Конкуренция является фактором, обеспечивающим сохранность перевозимого груза и доставку его к месту назначения на условиях, определённых договором перевозки.

Gurban Şyhlyýew
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ BANK ULGAMYNA HALKARA TÖLEG ULGAMLARYNYŇ SANLY TEHNOLOGIÝALARYNYŇ ORNAŞDYRYLYŞY

“Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011–2030-njy ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna”, “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyna” hem-de “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” laýyklykda bank ulgamynyň işini kämilleşdirmek boýunça netijeli işler alnyp barylýar. Öňde barýan usullary we täze tehnologiýalary ulanmak arkaly nagt däl hasaplaşyklary geçirmegiň häzirki zaman ulgamyny döretmäge, bank kartlaryny ulanmak arkaly geçirilýän amallaryň görnüşini we sanyny artdyrmaga, elektron töleg ulgamyny kämilleşdirmäge we olaryň goraglylygyny üpjün etmäge uly ähmiýet berilýär.

Söwda we hyzmatlar gurşawynda nagt däl tölegleri, söwda hem-de hyzmatlar üçin internet üsti bilen hasaplaşyk geçirmegi, şeýle hem Visa we Mastercard halkara töleg ulgamlarynyň üsti bilen halkara hasaplaşyklary geçirmegi kämilleşdirmek boýunça köptaraplaýyn çäreler amala aşyrylýar. Maliýe pudagynda halkara töleg ulgamlarynyň hyzmatdaşlyklarynyň tejribesi, dürli ýurtlarda hyzmatdaşlygyň we maliýe-pul ulgamyna maýa goýmagyň, sanly önümler boýunça kämilligiň hem-de maliýe elýeterliligiň iň ýokary derejesine ýetmäge şert döredýär.

Ilatymyza döwrebap kart hasaplaşyklary hyzmatlaryny hödürlemek maksady bilen VISA halkara töleg ulgamy bilen bilelikde MILLI VISA kartlary girizildi. Bu karty girizmek bilen ygtybarly amallar üçin karta ornaşdyrylan halkara çipi ulanmak, tölegleriň çalt geçýän galtaşyksyz tehnologiýasy bilen üpjün etmek, “Visa 3d Secure” bilen onlaýn ygtybarly tölegleri amala aşyrmak hem-de elektron kommersiýa modulynyň üsti bilen internet arkaly söwda etmek ukyplaryny giňden

ulanyp bolar. MILLI VISA kartlarynyň ýurdumyza girizilmegi milli töleg ulgamynyň dünýä belli, ygtybarly ulgam bilen birikdirilmegine hem-de halkara üňňülerine laýyklykda howpsuz we döwrebap töleg amallaryny geçirmäge mümkinçilik berýär.

Mundan başga-da, bank tarapyndan müşderileriň islegini kanagatlandyrmak, bankyň hödürleýän hyzmatlarynyň sanyny artdyrmak, internetiň üsti bilen tölegleri geçirmek we bank kartlarynyň howpsuzlygyny ýokarlandyrmak hem-de tölegleri geçirmek bilen bagly töwekgelçilikleri peseltmek maksady bilen “VISA Virtual” atly täze bank karty ulanyşa girizildi.

Şeýle hem Birleşen Milletler Guramasynyň Ösüş maksatnamasy we “PricewaterhouseCoopers Audit S.R.L” kompaniýasy tarapyndan işlenip taýýarlanylýan Türkmenistanyň Döwlet daşary ykdysady iş bankynyň orta möhletleýin işewürlik we sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak boýunça tassyklanan ösüş strategiýasynyň esasy iş ugurlarynda “Internet banking we Mobil banking” hyzmatlary girizmek, müşderini kanagatlandyrmak girdeji çeşmelerini gowulandyrmak, amallaryň netijeli bolmagyny gazanmak hem-de maýa düzümini kämilleşdirmek boýunça işler durmuşa geçirilýär.

Halkara töleg ulgamlary bilen hyzmatdaşlyk edýän Türkmenistanyň banklarynyň sanynyň artmagy milli ykdysadyýete oňaly täsir eder we ykdysadyýetiň sanlylaşdyrylyş prosesini ep-esli çaltlaşdyrar hem-de maliýe hyzmatlarynyň bazarynda bäsdeşligi emele getirer. Iri maliýe tehnologik kompaniýalar bolan Visa we Mastercard fiziki şahslar we biznese gatnaşyjylar üçin önümleriň giň görnüşini hödürleýär. Bu çözgütler ulanyjylar üçin innowasion, howpsuz we amatly önümleri hem-de hyzmatlary hödürlemäge gönükdirilendir.

Gurban Shyhlyyev
(*Turkmenistan*)

IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES OF INTERNATIONAL PAYMENT SYSTEMS IN THE BANKING SYSTEM OF TURKMENISTAN

As is known, in the process of gradual transition to a market economy, further improving the banking system is one of the priority areas of the strategy for the comprehensive development of the national economy of Turkmenistan. Great importance is attached to the creation of modern systems for conducting non-cash payments using advanced methods and new technologies, increasing the types and number of transactions through bank cards, improving electronic payment systems and ensuring their security. In the field of trade and services, comprehensive measures are being implemented to develop non-cash payments, electronic payments for

trade and services, as well as international payments through the payment systems of Visa and Mastercard.

Курбан Шихлыев
(Туркменистан)

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ В БАНКОВСКУЮ СИСТЕМУ ТУРКМЕНИСТАНА

Как известно, в процессе постепенного перехода к рыночной экономике совершенствование банковской системы является одним из приоритетных направлений стратегии комплексного развития национальной экономики Туркменистана. Большое значение придается созданию современных систем проведения безналичных расчетов с использованием передовых методов и новых технологий, увеличению видов и количества проводимых операций с использованием банковских карт, совершенствованию систем электронных платежей и обеспечению их безопасности. В сфере торговли и услуг реализуются комплексные меры по совершенствованию безналичных расчетов, электронных расчетов за торговлю и услуги, а также международных расчетов через международные платежные системы Visa и Mastercard.

Gülbahar Täçgulyýewa, Aýlar Orazberdiýewa
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANDA MALIÝE HASABATLYLYGYNYŇ KÄMILLEŞDIRILMEGINIŇ UGURLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň il-ýurt bähbitli, durmuş ähmiýetli amala aşyran işleriniň binýadynda halkymyzyň ýaşayyş-durmuş derejesini has-da ýokarlandyrmak babatda döwlet syýasatynyň baş maksadyny amala aşyrmakda ýurdumyzda giň gerimli ykdysady özgertmeler durmuşa geçirilýär. Bu özgertmeleriň çäginde buhgalterçilik hasaba alnyşynyň milli ulgamyny kämilleşdirmek meselesine hem aýratyn ähmiýet berilýär. Milli Liderimiziň başlangyçlary esasynda Maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlaryna laýyk gelýän buhgalterçilik hasaba alnyşynyň milli standartlary 2012-nji ýylda işlenilip düzüldi hem-de şol standartlar boýunça maliýe hasabatlylygynyň alnyp barylmagy ýola goýuldy.

Maliýe hasabatlylygy – bu kärhananyň maliýe ýagdaýy we onuň işiniň maliýe netijeleri barada düzümläýin maglumaty bermekdir. Buhgalterleriň düzýän hasabatlarynyň ykdysady subýektleriň işleri baradaky ähli mukdar maglumatlarynyň jemi bolup durýandygyny belläp bolar. Subýektleriň işi bilen gyzyklanýan taraplara gerekli bolan degişli maglumatlary şol hasabatlardan almak maksada laýykdyr.

Maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlary – döwrüň talaby, jemgyýetiň ösen isleglerini kanagatlandyrmagyň möhüm ugry bolup durýar. Ol öz gezeginde alnyp barylýan ykdysady işleri göwnajaý guramaga, utgaşdyrmaga hem-de işiň netijeliligine we hiline gözegçilik etmäge ýardam edýär.

Ýurdumyzda “Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň kabul edilmegi bilen buhgalterçilik hasaba alnyşy hem-de maliýe hasabatlylygy ulgamynyň esaslary kesgitlenildi, şeýle hem buhgalterçilik hasaba alnyşyny ýöretmegiň, maliýe hasabatlylygynyň düzülmeginiň we tabşyrylmagynyň düzgünleri bellenildi. Türkmenistanyň hojalyk subýektleri özläriniň maliýe hasabatlylygyny bu düzgünlere laýyklykda düzýärler we degişli edaralara tabşyrýarlar.

Ýurdumyzda bu işleri durmuşa geçirmek maksady bilen buhgalterçilik hasaba alnyşynyň we maliýe hasabatlylygynyň milli standartlaryna geçmek boýunça çäreleriň meýilnamasy hem kabul edildi.

Bu çäreleriň meýilnamasynda kärhanalaryň, edaralaryň we guramalaryň buhgalterleri we maliýe meseleleri boýunça hünärmenleri bilen buhgalterçilik hasaba alnyşynyň we maliýe hasabatlylygynyň milli standartlaryna laýyklykda işleriň alnyp barylmagy bilen bagly yzygiderli okuw maslahatlary geçirilýär hem-de buhgalterleriň hünär synagyny guramak işleri alnyp barylýar.

Ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde, orta hünär bilimi edaralarynda, edara-kärhanalarda buhgalterleri taýýarlamak, gaýtadan taýýarlamak, hünärini ýokarlandyrmak boýunça işleri guramak hem-de hereket edýän okuw meýilnamalaryny kämilleşdirmek, ýöriteleşdirilen halkara we milli guramalar bilen buhgalterçilik hasaba alnyşynyň we maliýe hasabatlylygynyň milli standartlarynyň ýurdumyzda üstünlikli alnyp barylmagy üçin özara hyzmatdaşlyk işlerini guramak hemişelik häsiýete eýe boldy.

Maliýe hasabatlylygynyň maksady kärhananyň maliýe ýagdaýy, onuň işiniň netijeleri we pul serişdeleriniň hereketi barada peýdalanyjylar tarapyndan ykdysady çözgütler kabul edilende olaryň giň topary üçin peýdaly bolan maglumaty bermekden ybaratdyr.

Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy ulgamyndaky resminamalar ilkinji hasaba alyş resminamalaryndan, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinden hem-de maliýe hasabatlylygyndan ybarat bolup durýar. Ilkinji hasaba alyş resminamalary bu buhgalterçilik hasaba alnyşy ýöredilýän, ykdysady subýektiň ykdysady işiniň faktynyň kagyz görterijisindäki, şonuň ýaly-

da elektron göterijisindäki resminamalaýyn şaýatnamalardyr. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrleri, ýagny bu hasaba almak üçin kabul edilen ilkinji hasaba alyş resminamalarynda bar bolan maglumatlaryň buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy ulgamynda beýan edilmegi, ulgamlaşdyrylmagy, umumylaşdyrylmagy we toplanlymagy üçin görnüşlerdir. Ilkinji hasaba alyş resminamalary buhgalterçilik ýazgylarynyň geçirilmegi üçin esas bolup durýar we ykdysady işiň faktyny belleýär.

Maliýe hasabatlylygynyň doly toplumy maliýe ýagdaýy barada hasabaty, jemi peýda barada hasabaty, maýadaky üýtgemeler barada hasabaty, pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty hem-de maliýe hasabatlylygy boýunça degişli bellikleri öz içine alýar.

Gulbahar Tachgulyyeva, Aýlar Orazberdiyeva
(*Turkmenistan*)

WAYS OF IMPROVING FINANCIAL REPORTING IN TURKMENISTAN

In the era of the Revival of a New Epoch of a Powerful State, large-scale economic reforms are being successfully implemented, which are based on the initiatives of the respected President for the benefit of the people and the country and are aimed at further improving of the population living standards. As part of the reforms, special importance is attached to improving the national accounting system. In 2012, at the initiative of the National Leader of the Turkmen people, national accounting standards were developed that comply with International

Financial Reporting Standards, and financial reporting according to these standards was introduced. Financial reporting is the provision of systematized information about the financial position of an enterprise and the financial results of its activities. It should be noted that the reports compiled by accountants are a collection of all quantitative data on the activities of economic entities. It is advisable for the parties interested in the entities' activities to obtain the necessary information from these reports. International financial reporting standards are a requirement of the time, an important vector for meeting the growing needs of society. They, in turn, contribute to the proper organization, coordination of economic activities, as well as monitoring the efficiency and quality of performance.

Гульбахар Тячгулыева, Айлар Оразбердыева
(Туркменистан)

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства успешно реализуются масштабные экономические реформы, которые основаны на начинаниях уважаемого Президента во благо народа и страны и нацелены на дальнейшее повышение уровня жизни населения. В рамках реформ особое значение придаётся совершенствованию национальной системы бухгалтерского учёта. В 2012 году по инициативе Национального Лидера туркменского народа были разработаны национальные стандарты бухгалтерского учёта, соответствующие Международным стандартам финансовой отчётности, и внедрено ведение финансовой отчётности по этим стандартам.

Финансовая отчётность – это предоставление систематизированной информации о финансовом положении предприятия и финансовых результатах его деятельности. Следует отметить, что отчёты, составляемые бухгалтерами, являются совокупностью всех количественных данных о деятельности экономических субъектов. Заинтересованным в деятельности субъектов сторонам целесообразно получать необходимую информацию из этих отчётов. Международные стандарты финансовой отчётности – требование времени, важный вектор удовлетворения растущих потребностей общества. Они, в свою очередь, способствуют надлежащей организации, координации экономической деятельности, а также контролю за эффективностью и качеством работы.

Oguljahan Täçmuhammedowa
(Türkmenistan)

ÝURDUMYZYŇ INNOWASION KUWWATYNY ÖSDÜRMEKDE NANOTEHNOLOGIÝANYŇ ORNY

Hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň ähli pudaklaryny innowasiýa taýdan täze sepgitlere ýetirmek babatda anyk wezipeler, durmuşa geçirilmeli toplumlaýyn işler kesgitlenendir. Milli ykdysadyýetimizi innowasion taýdan ösdürmek, önümçilige ylmyň gazananlaryny we tehnologiýalary giňden ornaşdyrmak, ösen ýurtlaryň tejribesine laýyklykda, innowasiýalar bazaryny

döretmäge we ösdürmäge ýardam bermek, şeýle-de ylym we tehnologiýalar ulgamynda innowasiýa işini goldamak hem-de dolandyrmak ýaly maksatnamanyň wajyp wezipelerini mysal hökmünde görkezmek bolar.

Arkadagly Gahryman Serdarymyz milli ylym ulgamyny ösdürmäge aýratyn üns berýär. Täze tehnologiýalaryň, ylmy işläp taýýarlamalaryň ýurduň içinde döredilmegi ylmy köp talap edýän önümleriň möçberleriniň artmagyna we milli ykdysadyýetiň tehnologik garaşsyzlygyny üpjün etmäge ýardam berýär. Şeýlelikde, ýurdumyzyň innowasion kuwwatyny mundan beýläk hem artdyrmakda nano we biotehnologiýalaryň ösdürilmegine, elektronika senagatynyň ýola goýulmagyna, kompýuter ylmlarynyň ösüşiniň barha ýokarlanmagyna uly üns berilýär.

Nanotehnologiýa pudagy häzirki wagtda yzygiderli ösýär we бүтін dünýäde senagat üçin täze programmalar yzygiderli ýüze çykýar. Nanotehnologiýalar energiýany has netijeli ulanmak, daşky gurşawyň ýagdaýyna gözegçilik etmek, saglyk meselelerini çözmek we çykdaýlary azaltmak bilen önümçiligiň mukdaryny ýokarlandyrmak üçin döredilendir. Häzirki zaman nanomateriallary kuwwatly kompýuterleri öndürmekde, lukmançylyk anyklaýyşda, ýokary tizlikli maglumatlary geçirmekde we beýlekilerde ulanyp boljak çylşyrymly elektron enjamlarynyň täze neslini döretmäge mümkinçilik berýär.

Nanotehnologiýalara, düýpli ylmy barlaglary talap edýän tehnologiýalara geçmek ylmy tehniki öwrülişigiň iň ýokary basgançagydyr. Nanotehnologiýa häzir üç ugur boýunça, ýagny birinjiden, molekula ýa-da atom ululygyndaky elektron shemalary, ikinjiden, şeýle ölçegdäki mehanizmleri taýýarlamak, üçünjiden, molekulalardan we atomlardan ybarat predmetleri düzmek boýunça işleri alyp barmak boýunça ösýär.

Nanotehnologiýanyň özi maddanyň atom we molekulýar derejede barlanmagy we üýtgedilip, işjeň ýagdaýa getirilmegidir. Nanotehnologiýanyň ulanylmagynyň we ylma derwaýslygynyň aýratyn ähmiýeti bardyr. Ol dürli gurluşlaryň aýry-áýry atomlarynyň zerur alamatlaryna gözegçilik etmegiň fiziki usullaryny göz astyna almaga mümkinçilikleri berýär. Şeýlelikde, metriň milliarddan bir paýyna barabar ölçegdäki aýry atomlar görülyär we ýerleşdirilýär. Nanotehnologiýa ady hem şol ýerden gelip çykýar.

Nanotehnologiýanyň şu günki ösüş derejesine göz aýlasak, köp zatlar nazaryýetde öwrenilmeginde galýar. Dünýäniň ösen ýurtlarynyň ählisinde bilimiň esasy merkezi bölegini eýeleýän nanotehnologiýa häzirki wagtda ýurdumyzda hem giňden öwrenilýär. Nanotehnologiýanyň önünde täze eýelenmeli sepgitler hem örän uly, nano derejedäki barlaglary piko (10^{-12}), femto (10^{-15}), atto (10^{-18}) derejelerde, has kiçi ölçeglerde geçirmek bu ylmyň ösüşine has-da uly itergi berer. Nanotehnologiýanyň içgin öwrenilmegi geljek ýyllarda Türkmenistan döwletimiziň alyp barýan ähli ugurlarynda beýik ösüşlere ýetirer.

Oguljahan Tachmuhammedova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF NANOTECHNOLOGY IN DEVELOPING THE INNOVATIVE POTENTIAL OF OUR COUNTRY

This article examines the significance of nanotechnology in creating a new generation of complex electronic devices, which can be used to produce powerful computers, medical diagnostics, high-speed data transmission, and more, contributing to the country's innovative potential. An in-depth study of nanotechnology, which occupies a central place in the education systems of the world's leading countries, will ensure great achievements in all fields of activity in Turkmenistan aimed at developing the innovative potential of our state in the coming years.

Огулджахан Тачмухаммедова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ НАНОТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА НАШЕЙ СТРАНЫ

В данной статье рассматривается значение нанотехнологий в создании нового поколения сложных электронных устройств, которые можно использовать для производства мощных компьютеров, медицинской диагностики, передачи высокоскоростных данных и многого другого, что способствует повышению инновационного потенциала страны. Глубокое изучение нанотехнологий, которые занимают центральное место в образовании ведущих стран мира, в будущем обеспечит великие достижения во всех сферах деятельности Туркменистана, направленных на развитие инновационного потенциала нашего государства.

Şatlyk Guwalyýew, Pälwan Hydyrow
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlary bilen binýady tutulyp, hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow tarapyndan üstünlikli durmuşa geçirilýän ýurdumyzyň daşary syýasaty sebitde we dünýäde parahatçylygyň,

özara ynanyşmagyň pugtalandyrylmagyna gönükdirilendir. Ýurdumyz ählumumy abadançylygy, durnukly ösüşi üpjün etmek boýunça dünýä döwletleri, abraýly halkara guramalary ilkinji nobatda Birleşen Milletler Guramasy bilen netijeli hyzmatdaşlygy alyp barýar.

Türkmenistan halkara giňişlikde möhüm başlangyçlary öňe sürmek bilen, olaryň dünýä jemgyýetçiliginiň bähbitlerine laýyk gelmegini ileri tutýar. BMG-niň Baş Assambleýasy tarapyndan 2024-nji ýylyň dowamynda Türkmenistanyň başlangyçlary esasynda “2025-nji ýyl – Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly”, “Merkezi Aziýa – parahatçylyk, ynanyşmak we hyzmatdaşlyk zolagy”, “Merkezi Aziýada ýadro ýaragyndan azat zolak hakyndaky Şertnama” atly Kararnamalaryň kabul edilmegi ýokarda aýdylanlara doly şaýatlyk edýär.

Asylaryň dowamynda kemala gelen milli ruhy-ahlak gymmatlyklarymyza doly laýyk gelýän ýurdumyzyň hemişelik Bitaraplygy halkara giňişlikde parahatçylygyň we durnukly ösüşiň bähbidine netijeli başlangyçlary durmuşa geçirmek üçin giň mümkinçilikleri açýar. Durnukly ykdysady ösüş ýurdumyzyň ileri tutýan strategiýalarynyň biridir. Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistan Durnukly ösüşiň maksatlaryna ýetmegiň ýolunda” atly kitaby bu meselä bagyşlanyp ýazylan ilkinji uly göwrümlü işdigi bilen tapawutlanýar. Durnukly ykdysady ösüşiň gazanylmagy netijesinde hormatly Prezidentimiziň alyp barýan ykdysady syýasaty türkmen halkynyň eşretli durmuşa ýaşamagyny üpjün etmek bilen bir hatarda dünýä halklarynyň abadançylygyna hem nazarlanandyr.

2024-nji ýylda ýurdumyzyň ykdysadyýetini durnukly ösdürmek babatda durmuşa geçirilen toplumlaýyn çäreleriň netijesinde jemi içerki önümiň 6,3 göterim artmagy, maliýeleşdirmegiň ähli çeşmeleriniň hasabyna özleşdirilen düýpli maýa goýumlarynyň meýilnamasynyň doly ýerine ýetirilmegi hem-de 2023-nji ýyl bilen deňeşdirilende 9,1 göterim artmagy, ykdysadyýetiň pudaklarynda oňyn önümçilik görkezijileriniň gazanylmagy, daşary söwda dolanyşygynda hem durnukly ösüşiň gazanylmagy ýurdumyzyň pajarlap ösüşini görkezýär. Häzirki wagtda ýurdumyzyň milli ykdysadyýetiniň ähli pudaklaryna düýpli maýa goýumlary goýulýar. Maýa goýumlary ykdysadyýetiň ygtybarly ösüşiniň kepili bolup çykyş edýär. Ýurdumyzyň önümçilik kuwwatlyklaryny artdyrmak, olary doly we netijeli peýdalanmak, häzirki zaman iň kämil, innowasion tehnologiýalary önümçilige ornaşdyrmak we senagat önümçiligini mundan beýläk hem ösdürmek üçin ýeterlik maýa goýumlary gönükdirmek işleri güýçli depginler bilen dowam etdirilýär. Ýurdumyzda amala aşyrylýan maýa goýum syýasatynyň halkyň bähbidine gönükdirilendigini görmek bolýar. Maýa goýum syýasatynyň durmuşa geçirilmeginiň baş maksady ykdysadyýeti diwersifikasiýalaşdyrmakdan, önümçiligiň giň gerimde ösdürilmegini we düýpli maýa goýumlarynyň maýadarlar üçin peýdaly bolmagyny gazanmakdan ybaratdyr. Maýa goýumlary durnukly ykdysady ösüşiň ygtybarly hereketlendirijisi bolup

hyzmat edýär. Maýa goýumlary önümçiligi ösdürmäge, onuň kuwwatlylygyny artdyrmaga, tilsimatlaryň ýokary derejelere ýetirilmegine niýetlenendir. Bellenilen maksatlara gysga möhletlerde ýetmek üçin döwlet milli ykdysadyýetiň netijeli we sazlaşykly işleýän senagat-innowasion modelini ösdürmäge işjeň gatnaşýar. Onuň ösdürilmegi bolsa maýa goýum syýasatynyň amala aşyrylýan ugurlaryna zerur bolan özgertmelerin geçirilmeginiň möhümdigini şertlendirýär.

Shatlyk Guvalyyev, Palvan Hydyrov
(*Turkmenistan*)

STABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF TURKMENISTAN

Foreign policy, based on the initiative of the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan, the Hero Arkadag, and successfully continued by the Esteemed President Serdar Berdimuhamedov in the region and in the world is aimed at strengthening peace and mutual trust between the people and the state.

Currently, significant investments are being made in all sectors of the national economy of the country. Investments are a reliable guarantor of economic development. Work continues at a powerful pace on sufficient investment for the further development of industrial production, increasing the economic power of the country, their full and effective use and the introduction of modern and innovative technologies into production. It can be seen that the investment policy implemented in the country is aimed at the interests of the people. The main goal of the implementation of investment policy is to diversify the economy, large-scale development of production and the benefits of investors from invested capital.

Шатлык Гувалыев, Пальван Хыдыров
(*Туркменистан*)

СТАБИЛЬНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ТУРКМЕНИСТАНА

Внешняя политика, основанная на инициативах Национального Лидера туркменского народа, Председателя Халк Маслахата Туркменистана Героя – Аркадага и успешно продолжаемая Уважаемым Президентом Сердаром Бердымухамедовым в регионе и в мире, направлена на укрепление миролюбия и взаимного доверия между народами и государствами.

В настоящее время во все отрасли национальной экономики страны вкладываются значительные инвестиции, являющиеся надежным гарантом развития экономики. Мощными темпами продолжаются работы по достаточному инвестированию для дальнейшего развития промышленного производства, увеличения экономической мощи страны, их полноценному и эффективному использованию и внедрению в производство современных и инновационных технологий.

Главной целью осуществления инвестиционной политики является диверсификация экономики, широкомасштабное развитие производства и получение выгоды инвесторами от осуществленных капитальных вложений.

Ylham Ýaraşow
(Türkmenistan)

BÜTINDÜNYÄ SÖWDA GURAMASYNYŇ AGZALARYNYŇ ARTYKMAÇLYKLARY

Ýurdumyzyň Bütindünýä söwda guramasynyň synçysy derejesine eýe bolmagy milli ykdysadyýetimiziň sazlaşykly ösüşini, daşary söwda gatnaşyklarynda eýeleýän ornunyň berkidilmegini, köptaraply hyzmatdaşlygyň giňeldilmegini, daşary ýurt maýa goýum serişdeleriniň çekilmegini şertlendirýär. Bu gurama bilen hyzmatdaşlyk ýerli önümçilikleri ösdürmäge, eksportyň möçberini artdyrmaga, öndürilýän harytlaryň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmaga, şeýle hem bazar özgertmeleriniň netijeli durmuşa geçirilmegini üpjün etmäge ýardam berer.

Türkmenistanyň Bütindünýä söwda guramasynyň işine gönüden-göni gatnaşmagy ykdysady, maliýe, söwda, maýa goýum ugurly esasy halkara düzümler bilen hyzmatdaşlygy giňeltmäge uly mümkinçilikleri açar. Söwda we hyzmatlar ulgamynyň ösüşiniň oňyn depginleri döwletiň ykdysadyýetinde özgertmeleriň üstünlikli amala aşyrylýandygynyň anyk görkezijisidir. Söwda syýasaty Türkmenistanyň daşary ykdysady gatnaşyklarynyň möhüm ugurlarynyň biri bolup durýar.

Bütindünýä söwda guramasy (BSG) halkara söwdasyny we ykdysady hyzmatdaşlygy ösdürmekde merkezi orunda durýan atly-abraýly halkara düzümdir. BSG tutuş dünýä derejesinde özara söwda hyzmatdaşlygyny ýola goýmagyň hem alyp barmagyň kadalaryny belleýär hem düzgünleşdirýär. Bu guramanyň önünde durýan baş wezipeler söwda päsgelçiliklerini aradan aýyrmakdan we agza döwletleriň arasynda erkin söwda gatnaşyklarynyň ösmegine ýardam bermekden ybarat.

Bütindünýä söwda guramasyna agzalyk islendik ýurduň, aýratyn hem, ösüp gelýän ýurtlaryň ykdysady kuwwatynyň pugtalandyrylmagyna ýardam edýär. Dünýä söwdasynyň umumy göwrüminiň 96%-ine golaýy hut BSG-ä agzaýurtlar tarapyndan amala aşyrylýar, bu görkeziji halkara söwda ulgamyny kadalaşdyrmak we düzgünleşdirmek meselelerinde Bütindünýä söwda guramasynyň tutýan möhüm ornuny nygtaýar. Özara kabul ederlikli we umumy bähbitlere gönükdirilen söwda ylalaşyklarynyň baglaşylmagy ýüze çykýan jedelleriň adalatly çözülmegi üçin amatly meýdançany üpjün etmek bilen, BSG söwda hyzmatdaşlygynyň akynly, önünden çaklanarly hem erkinlik ýörelgesi esasynda alnyp barylmagyny ýola goýýar.

BSG halkara derejesinde söwdanyň ösdürilmegine we özara ykdysady hyzmatdaşlygyň has-da giňeldilmegine ýardam etmekde merkezi orunda durýar. BSG-niň düzüminde agza bolmaklyk islendik döwletiň, aýratyn hem, ösüp gelýän ýurtlaryň oňyn ykdysady ösüşe eýe bolmagyna itergi berip biler. Bu ugurda toplanan nazary we tejribe-synag maglumatlara esaslanmak bilen, BSG-niň düzüminde agza bolmak arkaly ykdysady ösüşe täsir etmegiň dürli usullary we tärleri barada bu işde jikme-jik garalyp geçilýär.

Bütindünýä söwda guramasy bütindünýä derejesinde söwda işlerini alyp barmagyň binýatlaýyn kadalaryny belleýän halkara guramadyr. Onuň önünde bellenen baş maksat söwda işlerini alyp barmakda bar bolan böwetleri aradan aýyrmakdan hem-de bu guramanyň agzalarynyň arasynda erkin söwda hyzmatdaşlygy ýola goýmakdan ybarat bolup durýar. BSG-ä agza bolmagyň oňyn artykmaçlyklarynyň biri-de söwda akymalarynyň sanynyň hem möçberiniň görnetin artmagy bilen bagly bolup durýar. BSG-niň düzümine girmek bilen ýurtlar tarifleri we beýleki söwda böwetlerini pese düşürmek boýunça goşmaça borçnamalary öz üstüne alýarlar, bu ýagdaý söwda gatnaşyklarynyň has sazlaşykly, deslapdan çaklarlykly bolmagyny üpjün edýär. Halkara bazar ýagdaýlarynyň şunuň ýaly açyklygy eksportyň hem, importyň hem möçberiniň deň derejede artmagyna alyp baryp biler.

Ylham Yarashov
(*Turkmenistan*)

ADVANTAGES OF MEMBERS OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION

The observer status of the country in the World Trade Organization ensures the dynamic development of the national economy, strengthening its position in foreign trade relations, expanding multilateral cooperation, and attracting foreign investments. The cooperation with this organization will help develop local production, increase exports, augment the competitiveness of manufactured goods, and ensure the effective implementation of the market reforms.

Direct participation of Turkmenistan in the activities of the World Trade Organization opens up great opportunities for expanding cooperation with major international structures of economic, financial, trade, and investment orientation. The positive dynamics of the development of the trade and services sector are a clear indicator of the successful implementation of reforms in the economy of the country. Trade policy is one of the important directions of the foreign economic relations of Turkmenistan.

Ылхам Ярашов
(Туркменистан)

ПРЕИМУЩЕСТВА ЧЛЕНОВ ВСЕМИРНОЙ ТОРГОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Получение нашей страной статуса наблюдателя во Всемирной торговой организации обуславливает гармоничное развитие национальной экономики, укрепление её роли во внешнеторговых отношениях, расширение многостороннего сотрудничества, привлечение иностранных инвестиций. Сотрудничество с Организацией будет способствовать развитию местного производства, увеличению объёмов экспорта, повышению конкурентоспособности производимых товаров, а также обеспечению эффективной реализации рыночных реформ.

Прямое участие Туркменистана в работе Всемирной торговой организации откроет большие возможности для расширения сотрудничества с ведущими международными структурами экономического, финансового, торгового и инвестиционного профиля. Положительные темпы развития сферы торговли и услуг является конкретным показателем успешного осуществления реформ в экономике государства. Торговая политика является одним из ключевых направлений внешнеэкономических отношений Туркменистана.

Şirin Ylýasowa
(Türkmenistan)

ОБА HOJALYK PUDAGYNDÄ ZÄHMET RESURSLARYNYŇ ÄHMIÝETI

Milli ykdysadyýetiň güýçli depginde sanlylaşdyrylýan döwründe oba hojalyk pudagyny döwrebap ösdürmekde zähmet resurslary esasy orunlaryň birini eýeleýär. Sebäbi oba hojalyk pudagynyň işgärleriniň başarnyklarynyň, innowasion

işjeňligini ýokarlandyrmagyň, zähmet medeniýetini ösdürmegiň, üýtgeşmelere uýgunlaşmagyny çaltlandyrmagyň üstünde işlemäge aýratyn üns bermek zerurdyr.

Zähmet resursy hökmünde adamlaryň isleglerini doly kanagatlandyrmak üçin önümçiligiň işjeň gatnaşyjysy we önümçilik faktory bolup adam çykyş edýär. Zähmet resurslarynyň düzümini, hereketini, köpelmegini we netijeliligini hemmetaraplaýyn häsiýetlendirýän görkezijiler ulgamyny öwrenmek durmuş-ykdysady we oba hojalygynyň statistikasynyň we ykdysadyýetiniň in möhüm meseleleriniň biridir. Gymmat nukdaýnazaryndan kesgitlenen adam zähmeti ykdysatçylaryň ünsüni hemişe özüne çekýär.

Zähmet resurslary ilatyň bilimini, zähmet başarnyklaryny we degişli pudak üçin zerur bolan fiziki mümkinçiliklerini kanagatlandyran bölegini gurşap alýar. Zähmet resurslarynyň emele gelşiniň we ykdysadyýetiň pudaklarynda ulanylyşynyň özboluşly aýratynlyklary bardyr. Oba hojalyk pudagy milli ykdysadyýetiň in bir çylşyrymly pudaklarynyň biri bolmak bilen, onda önümçilik biologik, genetiki, fiziki, durmuş we tebigy ýagdaýlaryň täsirinden emele gelyär. Şu ýagdaý hem oba hojalyk pudagyna ýörite hünär bilimli işgärleriň çekilmeginiň esasy şerti bolup çykyş edýär.

Oba hojalygyny ösdürmäge gönükdirilen syýasatda pudagyň işgär üpjünçiligine aýratyn ähmiýet berlip, ol tutuş ýurduň azyk howpsuzlygynyň, agro senagat önümçiligini netijeli ösdürmegiň, içerki bazarlary iýmit önümleri bilen üpjün etmegiň, oba ilatynyň maddy hal-ýagdaýyny we ýaşaýyş-durmuş derejesini ýokarlandyrmagyň kepili hökmünde kabul edilýär. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda oba hojalygyny ösdürmek bilen bagly kesgitlenen çäreleriň sanawynda oba hojalyk toplumynyň işgärleriniň bilim derejelerini ýokarlandyrmak, gaýtadan hünär taýýarlyk ulgamyny kämilleşdirmek çäresiniň kesgitlenilmegi hem ýurduň hökümetiniň oba hojalygynyň işgär üpjünçilik meselesine aýratyn üns berýändigini görkezýär.

2022-nji ýylda oba hojalygynda, tokaý hojalygynda we balyk tutmakda, ykdysady iş bilen meşgullanýan iri we orta kärhanalarda zähmet çekýänleriň 64,6 % umumy orta biliminiň bardygyny we bu görkezijiniň ýurt görkezijisinden 21,1 % ýokarydygyny belläp bileris. Türkmenistanyň durnukly ykdysady ösüşini üpjün etmekde oba hojalyk pudagynyň möhüm ähmiýete eýedigini bellemek bolar. Bu pudakdaky işleriň döwrebap ýola goýulmagy bolsa zähmet resurslarynyň kämilligi bilen berk baglanyşyklydyr.

Shirin Ilyasova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF LABOUR RESOURCES IN AGRICULTURE

Human being as a labour resource is an active participant in production and a factor of production in order to more fully satisfy people's needs. The study of the system of indicators comprehensively characterizing the structure, movement, reproduction and efficiency of labour resources is one of the most important tasks of the socio-economic and agricultural statistics and economics. Human labour, determined from the value point of view, always attracts the attention of economists.

Labour resources cover a part of the population meeting certain knowledge, labour skills and physical capabilities required for the relevant industry. The formation and use of labour resources in the agricultural sector have their own characteristics. The agro-industrial sector is one of the most complex branches of the national economy, in which production is formed under the influence of the biological, genetic, physical, social and natural conditions. This circumstance also serves as a prerequisite for attracting specially trained personnel to the agro-industrial sector.

Ширин Ильясова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ

Изучение системы показателей, всесторонне характеризующих состав, движение, воспроизводство и эффективность трудовых ресурсов является одной из важнейших задач социально-экономической и сельскохозяйственной статистики и экономики.

Трудовые ресурсы охватывают ту часть населения, которая удовлетворяет определённому образовательному уровню, трудовым навыкам и необходимым для данной отрасли физическим возможностям. Формирование трудовых ресурсов и особенности их использования в отраслях экономики имеют свои специфические особенности. Агропромышленный комплекс, являясь одной из сложнейших отраслей национальной экономики, формируется под влиянием производственных, биологических, генетических, физических, социальных и природных условий. Это обстоятельство является основным условием

привлечения в агропромышленный комплекс специалистов со специальным профессиональным образованием.

Aýbölek Ýusupowa
(*Türkmenistan*)

WATANYMYZYŇ BATLY GADAMLARYNDA SANLY YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞI

Türkmenistanyň Bitaraplyk derejesi ýurdumyzda parahatçylykly daşary syýasaty alyp barmakda, onuň sebitdäki, бүтін дүнýädäki ýurtlar bilen dostlukly, özara bähbitli gatnaşyklaryny ösdürmekde giň mümkinçiliklere ýol açýar.

Hormatly Prezidentimiz Türkmenistan döwletimiziň halkara gatnaşyklaryny işjeň giňeltmek, ösdürmek, onuň halkara abraýyny, бүтін дүнýä ähmiýetli ornuny has-da belende götermek üçin paýhasly, öňdengörüjilikli syýasaty alyp barýar. Hormatly Prezidentimiz ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň dürli pudaklaryna täze innowasiýa tehnologiýalary, şol sanda sanly tehnologiýalary ornaşdyryp, elektron resminamalar dolanyşygyna hem-de elektron şahsyýetnamalar ulgamyna geçmek, bäsdeşlige ukyply sanly ykdysadyýeti, sazlaşykly işleýän elektron senagatyny döretmek, sanly aragatnaşyk babatynda şäherleriň we obalaryň arasyndaky tapawudy aradan aýyrmak wezipelerini öňe sürýär. Öňde goýlan bu wezipeler maglumat-aragatnaşyk, şol sanda internet hyzmatlarynyň hiliniň we ygtybarlylygynyň ýokarlandyrylmagyny, maglumat-aragatnaşyk üpjünçilik ulgamynyň ösdürilmegini, adamyň aň-bilim mümkinçilikleriniň doly derejede ulanylmagyny talap edýär.

Sanly ykdysadyýet – sanly tehnologiýalary ulanmagyň esasynda ykdysady, durmuş we medeni gatnaşyklaryň ulgamy bolmak bilen, ol sanly telekommunikasiýalaryň kömegi bilen amala aşyrylýan ykdysadyýetdir.

Sanly ykdysadyýet düşünjesi “elektron ykdysadyýet”, “internet-ykdysadyýet” ýa-da “web-ykdysadyýet” adalgalary bilen baglanyşyklylykda ulanylýar.

Sanly ykdysadyýetiň ornaşdyrylmagy we ösdürilmegi esasy önümçilik-ykdysady işleriň ähli görnüşleriniň awtomatlaşdyrylmagyna we merkezleşdirilen tertipde dolandyrylmagyny üpjün etmäge, şahsyýetleşdirilen önümçilik hem-de sarp ediş bazarlarynyň ösdürilmegine, ykdysady işiň subýektleriniň umumy netijeliliginiň ýokarlanmagyna, maglumatlary alyşmagyň hasabyna bilimleriň kämilleşdirilmegine, ýokary tehnologiýaly pudaklarda täze döwrebap iş orunlarynyň döredilmegine giň mümkinçilikleri açýar. Sanly ykdysadyýeti ösdürmekde söwda, maliýe, bank ulgamlaryna we döwlet dolandyryşyna ilkinji orun degişli bolup, olar çalt uýgunlaşýarlar we aýdyň netije berýärler.

Sanly ykdysadyýeti ösdürmekde döwletiň orny, esasan, iki maksada gönükdirilýär.

Birinjisi täze ýagdaýlara uýgunlaşan kanunçylyk binýadynyň kämilleşdirilmeginden, şol sanda önümçilik serişdeleriniň hasabatlylygynyň ygtybarlylygyny we senagat derejesinde internet ulgamyny ornaşdyrýan kompaniýalaryň hukuk goraglylygyny üpjün etmekden ybarat.

Ikinjisi bolsa önümçiligiň sanly ýörelgesine eýerip, innowasion tehnologiýalary ornaşdyrýan kärhanalar üçin amatly şertleriň döredilmegidir.

Sanly ykdysadyýeti ösdürmekde, esasan, maglumat-aragatnaşyk üpjünçilik ulgamy (internetiň elýeterliligi, programma üpjünçiligi, telearagatnaşyk), elektron işewürligi (hojalyk işini kompýuter torlary arkaly dolandyrmak) we elektron söwda (harytlaryň, hyzmatlaryň internet arkaly ýerlenilmegi) ýaly ugurlar boýunça işler alnyp barylýar. Şu günki günde dünýäniň halklarynyň aglaba bölegi internet ulgamyndan peýdalanýarlar, bu bolsa sanly ykdysadyýetiň geljekki birnäçe ýylyň dowamynda işjeň ösdürilmegini şertlendirýär.

Sanly ykdysadyýet dürli maglumat ulgamlarynda toplanylýan we işlenilýän uly göwrümlü maglumatlaryň netijeli ulanylmagyny göz önünde tutýar we şol maglumatlaryň esasynda oňyn çözümleri kabul etmäge şert döredýär.

Häzirki wagtda Türkmenistanda sanly ykdysadyýete geçmek döwletimiziň ösüşiniň ileri tutulýan ugurlarynyň hem-de möhüm wezipeleriniň biridir. Ykdysadyýetde, şeýle hem halk hojalygynyň beýleki pudaklarynda sanly usullaryň girizilmegi Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň hem-de döwlet tarapyndan amal edilýän hyzmatlaryň hilini ýokarlandyrmagyň binýady bolup durýar. Sanly ykdysadyýet milli kanunçylygyň ösmegine we onuň kämilleşdirilmegine, resmi kagyzlaryň sanyny azaltmaga, işewürlere, raýatlara döwlet hyzmatlaryndan ýeňil we elýeterli peýdalanmaga ýardam berer.

Aybolek Yusupova
(*Turkmenistan*)

DYNAMIC DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN OUR COUNTRY

The digital economy, being a system of economic, social and cultural relations based on the use of digital technology, is considered an economy that is carried out through digital telecommunications.

The concept of a digital economy is used with the terms “electronic economy”, “Internet economy” or “web economy”.

Advanced Internet and mobile communication are the main technologies of the digital economy. As a result, the development of these technologies has affected all spheres of the economy. This applies to health, education, financial services, transport and other areas.

Айболек Юсупова
(Туркменистан)

ДИНАМИЧНОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В НАШЕЙ СТРАНЕ

Цифровая экономика охватывает широкий спектр отраслей экономики и является ключевым фактором для повышения эффективности бизнеса и улучшения качества жизни людей.

Понятие о цифровой экономике используется с терминами “электронная экономика”, “интернет-экономика” или “веб-экономика”.

Развитый Интернет и мобильная коммуникация служат основными технологиями цифровой экономики. Развитие этих технологий повлияло на все сферы экономики. Это относится к здравоохранению, образованию, финансовым услугам, транспорту и иным сферам.

Hüseyin Hajygurbanow
(Türkmenistan)

KARZ SERIŞDELERINI BANKLARYŇ AKTIW AMALLARY ÜÇIN ULANMAGYŇ ESASLARY

Täjirçilik banklarynyň aktiw amallary bank serişdelerini ýerleşdirmek bilen baglydyr. Banklar toplan hususy pul serişdelerini öz müşderilerini karzlaşdyrmak hem-de bankyň telekeçilik işini amala aşyrmak üçin ulanýarlar. Bank kanunçylygyna laýyklykda täjirçilik banklary iň bolmanda üç sany amaly ýerine ýetirenlerinde özüniň düýp manysyna doly gabat gelýärler. Bu amallar goýum (depozit), karz we hasaplaşyk diýen arassa bank amallarydyr.

Şunuň bilen baglylykda, Türkmenistanyň kanunçylygy kärhanalaryň, guramalaryň pul serişdelerini hökmany ýagdaýda bank hasaplarynda saklamagy göz önünde tutýar. Banklar satyjy bilen alyjynyň, salgyt töleýji bilen býujetiň we gaýry pul gatnaşyklarynyň subýektleriniň arasynda araçy hökmünde çykyş edýär. Banklar müşderileriň hasaplaryna buhgalterçilik ýazgylaryny geçirmek bilen

hasaplaşyk wezipesini ýerine ýetirýärler. Bu düzgün öňi bilen kärhanalaryň ýerine ýetirýän hojalyk amallaryna döwlet gözegçiligini üpjün edýär, şeýle hem nagt däl hasaplaşyklaryň çäklerini giňeltmäge mümkinçilik berýär (nagt hasaplaşyklar bilen deňeşdirilende nagt däl hasaplaşyklara artykmaçlyk berilýär).

Bankara bäsleşiginiň güýçlenmeginiň täsiri bilen täjirçilik banklarynyň amallaryny giňeltmek häsiýeti ýüze çykýar. Bu amallara öňi bilen faktoring, lizing we trust amallary degişlidir. Şeýlelik bilen, täjirçilik banklarynyň aktiw amallaryny passiwleri dürli görnüşlerde ýerleşdirmek, ýagny karzlaşdyrmak, bankyň maýa goýumlaryny, gymmatly kagyzlaryny satyn almak, wekselleri hasaba almak, müşderileriň tabşyrygy boýunça hasaplaşyk amallaryny geçirmek, maslahat bermek we müşderilere hyzmatlaryň adaty bolmadyk görnüşlerini hödürlemek bolýar.

Karzlaşdyrmak bank işiniň wajyp aktiw amallarynyň biridir. Bankyň aktiw amallary karzlaşdyrmaga esaslanýar. Karzlaşdyrmak dürli görnüşlerde amala aşyrylýar. Üpjünçiligine baglylykda karz dürli möhletlere berilýär. Ähli karz amallary üçin karzlaşdyrmagyň esasy ýörelgeleri birmeňzeşdir. Olarda umumy we aýratyn ýörelgeler ulanylýar. Birinji ýörelgede hojalyk subýektlerine daşarky şertleriň täsirini hasaba alýarlar. Ikinji ýörelge bolsa karz alyjynyň karza ukyplylygyny, karz serişdelerini we göterimleri öz wagtynda töläp bilijiligini göz önünde tutýar.

Karzlaşdyrmak bank işiniň bir pudagy hökmünde örän giňden ýaýrandyr. Mysal üçin, beýleki köp ýurtlarda bolşy ýaly, Türkmenistanda bank ulgamy karzlaryň aýratyn görnüşlerine ýöriteleşýän institutlary öz içine alýar. Karz alyjylaryň görnüşleri boýunça hem olar tapawutlandyrylýar.

Karz geleşigini resmileşdirmek karz şertnamasyny baglaşmak bilen utgaşdyrylýar. Geleşigiň şertleri her bir anyk ýagdaýda tapawutlandyrylýar, köplenç, karzy yzyna gaýtarmagyň üpjünçilik çeşmelerinden ugur alynýar. Şertnamada karzy üzmegiň tertibi, karzy yzyna gaýtarmagyň we göterimleri tölemegiň möhletleri, möhleti uzaltmagyň mümkinçilikleri kesgitlenilýär.

Şertnama baglaşmak boýunça ylalaşylandan soňra müşderä karz hasap açylýar. Ol ýönekeý ýa-da ýörite hasap bolup biler. Eger karz alyjy fiziki şahs bolsa, onda oňa nagt pul serişdeleri berlip bilinýär. Bank edarasy karzyň berlen wagtyndan başlap, tä ol doly üzülyänçä (göterimleri bilen bilelikde), öz müşderisi bilen hemişe aragatnaşykda bolýar. Müşderiniň maliýe we ykdysady şertleri seljerilýär, serişdeleriň maksada laýyk ulanylyşynyň monitoringi (derňewi) geçirilýär, peýdanyň emele gelşi we ulanylyşy derňelýär, gaýry algydarlar we bergidarlar bilen özara gatnaşyklaryna baha berilýär. Her çärýekde (kähalatlarda her aýda) bank karz alyjydan karz geleşiginiň şertleriniň ýerine ýetirilişi baradaky hasabaty alýar.

Huseyin Hajygurbanov
(*Turkmenistan*)

PRINCIPLES OF USING BORROWED FUNDS BY BANKS TO CARRY OUT ACTIVE OPERATIONS

The active operations of commercial banks are associated with the placement of bank resources. Banks use accumulated and own funds for lending to their clients and conducting the bank's business activities. According to banking legislation, commercial banks fully meet their essence when they perform at least three operations. These operations are purely banking operations: deposit, loan and settlement.

In this regard, the legislation of Turkmenistan provides for the mandatory storage of funds of enterprises and organizations in bank accounts. Banks act as intermediaries between the seller and the buyer, the taxpayer and the budget and other entities of monetary relations. Banks perform settlement functions by recording accounting records on the accounts of customers. This rule, first of all, ensures state control over economic operations performed by enterprises, and also allows you to expand the scope of non-cash settlements (non-cash settlements are given priority over cash settlements).

Хусейин Хаджигурбанов
(*Туркменистан*)

ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРЕДИТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ АКТИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ БАНКОВ

Активные операции коммерческих банков связаны с размещением банковских ресурсов. Банки используют привлечённые и собственные денежные средства для кредитования своих клиентов, а также для осуществления предпринимательской деятельности банка. В соответствии с банковским законодательством, коммерческие банки в полной мере соответствуют своему назначению, когда выполняют как минимум три операции. Этими операциями являются чистые банковские операции: депозит, кредит и расчёт.

В связи с этим, законодательство Туркменистана предусматривает обязательное хранение денежных средств предприятий, организаций на банковских счетах. Банки выступают посредниками между продавцом и покупателем, налогоплательщиком и бюджетом, а также другими субъектами денежных отношений. Банки выполняют расчётную функцию, проводя

бухгалтерские записи по счетам клиентов. Это правило, прежде всего, обеспечивает государственный контроль за хозяйственными операциями, осуществляемыми предприятиями, а также позволяет расширить рамки безналичных расчётов (безналичным расчётам отдаётся предпочтение по сравнению с наличными).

Amangül Baýrammyradowa
(*Türkmenistan*)

MILLI BANK ULGAMYNÝŇ YKDYSADY HOWPSUZLYGYNY ÜPJÜN ETMEGIŇ NAZARY ESASLARY

“Ykdysady howpsuzlyk” adalgasynyň teswirlemesi alymlaryň ylmy garaýyşlarynda yzygiderli beýan edilýär. Mysal üçin, rus akademigi L. A. Abalkin: “ykdysady howpsuzlyk – milli ykdysadyýetiň garaşsyzlygyny we durnuklylygyny, onuň yzygiderli täzelenmek we öz-özüni kämilleşdirmek ukybyny üpjün edýän şertleriň we ýagdaýlaryň toplumy” diýip kesgitleýän bolsa, A. Kolosow: “howpsuzlyk ykdysady kategoriýa hökmünde, ilatyň kadaly ýaşamagyny, hususan-da, geljekki ykdysady ösüşi gazanmak nukdaýnazaryndan onuň iş bilen üpjünçiligini, ýokary netijeli ösüşini we ilatyň ýaşamagy üçin amatly şertleriň döredilmegini nazara alyp, ähli ulgamlaryň kadaly ýagdaýda hereket etmegini gazanmak maksady bilen, howpsuzlyk ulgamynyň ösüşiniň anyk kesgitlenen derejesi” diýip, belleýär.

Ykdysady howpsuzlyk diňe ulgam ýa-da pudak derejesinde üpjün edilmeli däl. Sebäbi ykdysady howpsuzlyk döwlet derejesinde (makro derejede) we aýry-aýry ykdysady subýektleriň derejesinde (mikro derejede) emele gelýär. Ykdysady howpsuzlygyň ähli derejelerinde onuň umumy, şeýle hem her bir ugruň aýratynlyklaryndan gelip çykýan aýry-aýry faktorlary we ugurlary bardyr.

Ykdysady howpsuzlyk bankyň howpsuzlygy nukdaýnazaryndan, bankyň durnukly ösüşini we oňaýsyz daşky gurşaw şertlerinde ykdysady mümkinçiliginiň doly ulanylmagyny göz önünde tutýar. Alym A.B.Çaplygin bankyň ykdysady howpsuzlygyny onuň korporatiw ätiýaçlyklaryny in amatly şertlerde ulanmagynyň netijesinde ýüze çykyp biläýjek howplardan we wehimlerden goralmagyny ýa-da haýsy-da bolsa bir garaşylmadyk ýagdaýlaryň ýok edilmegini, aradan aýrylmagyny we işewürligiň bäsdeşlik göreşinde hem-de töwekgelçilikde öňde goýlan maksatlara ýetmegini kepillendirýän ýagdaýy hökmünde kesgitleýär. Alymyň garaýşyna laýyklykda, bankyň ykdysady howpsuzlygyny bahalandyrmagyň esasy jähti hökmünde onuň öňde duran maksatlara ýetip bilmegi çykyş edýär.

Islendik ykdysady subýektiň durnukly işlemegi we netijeli ösüşi üçin esasy howplary kesgitlemek, olara baha bermek, möhüm faktorlary seljermek we töwekgelçilikleri azaltmak boýunça çäreleriň toplumyny işläp düzmek arkaly kadaly hereket edýän ykdysady howpsuzlyk ulgamyny döretmek zerurdyr. Guramanyň ykdysady howpsuzlygy iş ýüzünde guramanyň dolandyryjylary tarapyndan işlenip düzülen we kabul edilen kadalar hem-de düzgünlere laýyklykda amal edilmelidir.

Islendik bankyň ykdysady howpsuzlygyny üpjün etmegiň konsepsiýasy işlenip düzülende, howplara garşy çäreleriň ulanylmagynyň netijesinde işgärleriň maddy, maliýe we maglumat çeşmeleriniň tötänleýin ýa-da bilkastlaýyn hereketler arkaly ýetip biljek zyýandan goralmagy ileri tutulmalydyr.

Bankyň ykdysady howpsuzlygyny üpjün etmegiň şu aşakdaky ugurlary tapawutlandyrylýar:

- hukuk goragy;
- guramaçylyk goragy;
- inžener-tehniki goragy.

Ykdysady howpsuzlyga bagyşlanan ylmy çeşmeleri seljermek arkaly ykdysady howpsuzlygy dolandyrmagyň toplumlaýyn we ulgamlaýyn häsiýete eýe bolmalydygyny belläp bileris. Bu talap binýatlyk bolup, bank ulgamynyň ykdysady howpsuzlyk ulgamynyň mazmunyna, howpsuzlygy kesgitleýän faktorlara, ony bahalandyrmagyň netijeliligini üpjün edýän görkezijilere we jähtlere, maglumat üpjünçiligine, usulyýet esaslaryna we üpjün ediji mehanizmlerine çuňňur düşünmegi talap edýär.

Amangul Bayrammyradova
(*Turkmenistan*)

THEORETICAL FOUNDATION FOR PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL BANKING SYSTEM

Economic security should not be ensured only at the system or sectoral level. Because economic security is formed at the state level (macro level) and at the level of the separate economic entities (micro level). At all levels of economic security, there are both its general and individual factors and directions arising from the specifics of each direction.

From the point of view of bank security, economic security implies the sustainable development of the bank and the full use of its economic potential in adverse environmental conditions. The economic security of the bank is a state that guarantees the protection of its corporate reserves from possible threats and hazards as a result of the most favourable use of its corporate reserves, or the removal,

elimination of any unforeseen situations and achievement of the goals set by the business in the face of competition and risk.

Амангуль Байраммырадова
(Туркменистан)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Экономическая безопасность должна обеспечиваться не только на уровне системы или отрасли. Потому что экономическая безопасность формируется на государственном уровне (макроуровень) и на уровне отдельных экономических субъектов (микроуровень). На всех уровнях экономической безопасности существуют как общие, так и отдельные факторы и направления, вытекающие из особенностей каждого.

С точки зрения безопасности банка экономическая безопасность предполагает устойчивое развитие банка и полное использование его экономических возможностей в неблагоприятной среде. Экономическая безопасность банка – это состояние, гарантирующее защиту банка от возможных угроз и опасностей в результате оптимального использования его корпоративных резервов, или ликвидация, устранение любых непредвиденных ситуаций и достижение целей, поставленных перед бизнесом при конкурентной борьбе и риске.

VI BÖLÜM YNSANPERWER YLYMLARY

SECTION VI HUMANITIES

СЕКЦИЯ VI ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Fredrik Hibert, Lisa Pampelli

(ABŞ)

Kakamyrat Kurbansahatow

(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANYŇ ÄNEWDEPE ŞÄHERİNDE ARHEOLOGIK GÖZLEGLER (XIX ASYRDAN XXI ASYRA ÇENLI)

Änewdepede (Ahal sebiti, Türkmenistan) arheologik gözlegler 1880-nji ýyllarda rus generaly A.W. Komarow tarapyndan başlanyp, ilkibaşda ol depeleri gurganlar (mazarystanlar) diýip pikir edýär, emma A.W. Komarow şäherçäniň gatlaklaryny açýar. General A.W. Komarow bu tapyndylar baradaky habary Russiýa we Ýewropa ýaýradýar.

1904-nji ýylda geolog Rafael Pampelli bu şäheriň gatlaklaryny öwrenmek üçin botanikler, zoologlar we arheologlar bilen Änew şäherine gelýär. Köp ugurly hünärmenlerden ybarat bolan bu topar arheologik gözlegleriň netijesinde Änewden ak bugdaýyň dānesini, öý haýwanlarynyň şekiljiklerini tapýar we Pampelli ilkinji bolup Türkmenistany Gadymy siwilizasiýanyň mekany diýip beýan edýär.

1970-nji ýyllarda Kakamyrat Kurbansahatow Änewiň irki ilatly şäher keşbini ýüze çykarmak we şonuň üsti bilen Türkmenistanyň has gadymy medeni ojaklaryň biri bolandygyny subut etmek maksady bilen bu ýerde arheologik işleri alyp barýar.

Änewdäki häzirki gözlegler arheologik döwürleri, gadymky klimaty, iýmiti, ykdysadyýeti kesgitlemek we Türkmenistanyň taryhynyň mälum bolmadyk gatlaklaryny açmak ýaly döwrebap usullary öz içine alýar.

Şeýlelikde, uly bolmadyk Änew arheologik ýadygärligi XXI asyrdan Türkmenistanyň taryhyny we medeniýetini öwrenmek üçin esasy çeşme bolup durýar.

Fredrik Hiebert, Lisa Pumpelly
(USA)

Kakamyrad Kurbansahatov
(Turkmenistan)

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT ANAUDEPE, TURKMENISTAN: FROM THE 19TH C TO THE 21ST C

Archaeological investigations at Anevdepe (Ahal region, Turkmenistan) began in the 1880's by a Russian general, A.V. Komarov, who initially thought the Anev archaeological mounds were kurgans (burial mounds) and found layers of settlements instead. General Komarov, instead of being disappointed, gave talks throughout Russia and Europe about these finds.

In 1904, Raphael Pumpelly, a geologist, returned to Anev to study these layers and included botanists, zoologists and archaeologists. His multi-disciplinary team found Ak bugday, domestic animals, and Pumpelly first described Turkmenistan as a center of ancient civilization.

In the 1970's Kakamyrat Kurbansahatov returned to Anev to focus on the earliest occupation of Anev and place it into the current broader understanding of Turkmenistan's heritage and culture.

Today, we return to Anev with an international interdisciplinary team to better understand Turkmenistan's Bronze Age "the Golden Era", when trade was vibrant with Margiana, Bactria, Ahal and throughout the region. Current investigations at Anev include the modern scientific techniques for dating the archaeological periods, assessing ancient climate, diet, economy and mapping unknown sites of Turkmenistan's history.

Thus, the small archaeological site of Anev is our key to the history and culture of Turkmenistan for the 21st century.

Фредрик Хиберт, Лиза Пампелли
(США)

Какамурад Курбансахатов
(Туркменистан)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В АНАУ-ДЕПЕ, ТУРКМЕНИСТАН: С XIX ПО XXI ВВ.

Археологические исследования в Анау-депе (Ахалский велаят, Туркменистан) начались в 1880-х годах русским генералом А. В. Комаровым,

который изначально считал, что археологические курганы Анау были курганами (могильниками), а вместо этого обнаружил слои поселений. Генерал Комаров, вместо того, чтобы разочароваться, выступил с докладами в России и Европе об этих находках.

В 1904 году геолог Рафаэль Пампелли вернулся в Анау, чтобы изучить эти слои, и включил в свою исследовательскую группу ботаников, зоологов и археологов. Его многопрофильная команда нашла остатки Ак бугдая, остеологический материал домашних животных, а Пампелли впервые описал Туркменистан как центр древней цивилизации.

В 1970-х годах Какамурад Кубансахатов вернулся в Анау, чтобы сосредоточиться на самом раннем заселении Анау и поместить его в современное более широкое понимание наследия и культуры Туркменистана.

Сегодня мы возвращаемся в Анау с международной междисциплинарной командой, чтобы лучше понять бронзовый век Туркменистана “золотую эру”, когда торговля была оживленной с Маргианой, Бактрией, Ахалом и всем регионом. Текущие исследования в Анау включают современные научные методы датировки археологических периодов, оценку древнего климата, экономики и др.

Таким образом, небольшой археологический памятник Анау является нашим ключом к истории и культуре Туркменистана в XXI веке.

Mutabar Şaripowa
(*Täjigistan*)

SOPUÇYLYK ŞYGRYÝETINIŇ HEM-DE HOJA ABDULLAH ANSARINIŇ PROZASYNYŇ AÝRATYNLYKLARY

Hoja Abdullah Ansari pars-täjik edebiýatynda zehinli proza ýazyjy we sopusylyk ugrunyň wekili hökmünde tanalýar. Hoja Abdullah Ansariniň galamyndan çykan eserler sada dilde, manyly we owazly bolup, şekillendiriş gözelligi bilen deňeşdirip bolmaýan, pars-täjik edebiýatynyň çeper we edebi taraplarynyň ösüş taryhynda esasy orný kesgitleýän ajaýyp ýadygärlikdir.

Tasawwuf ugrunda uly ähmiýete eýe bolan, mistik pelsepäni çuňňur düşünen Hoja Abdullah Ansari şerigatyň kanunlaryny ýerine ýetirmäge çalşypdyr.

Hoja Abdullah Ansariniň taglymatlarynyň usullary we maksatlary sopusylyk garaýyşlary bilen däp-dessurlaryň arasynda dini kadalary we ýörelgeleri, pygamberlik hadyslary wagyz etmegi gazanmakdan ybarat bolupdyr.

Mutabar Sharipova
(Tajikistan)

FEATURES OF SUFI POETRY AND PROSE OF KHOJA ABDULLAH ANSARI

Khoja Abdullah Ansari is recognized in Persian-Tajik literature as a talented prose writer and Sufi poet, the founder of musaj prose - rhymed prose. The prose that came from the pen of Khoja Abdallah Ansari is simple, smooth, beautiful and melodious, a unique monument, unmatched in the beauty of presentation and imagery and testifies to his extraordinary writing skills, defining the role of the “Herat Elder” in the history of the development of artistic and literary aspects of Persian-Tajik literature.

Khoja Abdullah Ansari, possessing vast knowledge in the field of tasawwuf, having deeply comprehended mystical philosophy, sought to follow the prescriptions of the Sharia.

The methods and goals of the teachings of Khoja Abdullah Ansari consisted of achieving agreement between Sufi views and traditions with religious norms and principles, prophetic hadiths, although before him many Sufis made efforts to prove theoretical and practical postulates by referring to verses and hadiths, mentioning traditions, and defending the actions and traditions of Sufis, resorted to mystical interpretation of some Koranic verses and prophetic hadiths, however, the initiatives and efforts of Khoja Abdullah Ansari had a different, completely new nature.

Мутабар Шарипова
(Таджикистан)

ОСОБЕННОСТИ СУФИЙСКОЙ ПОЭЗИИ И ПРОЗЫ ХОДЖА АБДАЛЛАХА АНСАРИ

Цель работы – исследование Суфийско –мистического наследия персидско-таджикской суфийской поэзии и прозы, обзор многочисленных образцов арабского религиозно-исламского наследия и первых поэтов-суфиев в персидско-таджикской поэзии. “Рифмованная проза (наср мусаджа’) и ее место в наследии Ходжа Абдаллаха Ансари” – это экскурс в историю становления персидско-таджикской прозы, стиль писателей, который подразделяется на мурсал (простой, доступный), мусаджаъ (рифмованная проза) и маснуъ (орнаментальный стиль, широко использующий изобразительно-выразительные средства языка, арабизмы). Полное исследование данной

проблемы является одной из центральных проблем монографии профессора Н. Салимова “Стилистические этапы становления прозы в персидско-таджикской литературе (X-XIII века)”.

Рифмованная проза в “Мунаджат-наме” приближается к стихотворному тексту; она считается своеобразной музыкальной прозой, основным элементом которой является рифма, созданная в произведениях Ходжа Абдуллаха Ансари, в “Тулистан” Саади, в “Парешони” Коней, в “Бахористоне” Абдуррахмана Джами и в “Муншаат” Коиммакама.

Опираясь на концепции исторических и литературных источников, можно заключить, что до эпохи Ходжа Абдуллаха Ансари данная разновидность прозы не имела развития.

До Ходжа Абдаллаха Ансари в суфийской прозе блистали такие поэты, как Баба Тахир Урьян, Баба Кухи, Ахмад Джами, Шейх Абусаид Абулхайр и другие. Они сочиняли суфийскую поэзию и каждый прославился в разных жанрах, например, Баба Кухи в газелях, Баба Тахир в четверостишиях, Абусаид Абулхайр в рубаи, Ходжа Абдаллах Ансари и Ахмад Джами в газелях и рубаи.

В истории персидско-таджикской суфийской литературы Ходжа Абдаллах Ансари признан одним из первых авторов суфийской прозы на персидском языке, в произведениях которого последовательно и ясно представлена история становления суфизма и исламского мистицизма, сущность мировоззрения суфиев. Несмотря на тот факт, что по словам самого Ходжа Абдаллаха Ансари в “Кашфу-л-асрар”, ему принадлежит авторство множеств произведений, именно эта книга принесла ему славу и известность в истории суфийского мировоззрения и в целом в персидской литературе.

Tork Dalalyan
(*Ermenistan*)

TÜRKMENLERİN “GÖROGLY” EPOSY BILEN KAWKAZ EPOSLARYNYŇ ARASYNDAKY TIPOLOGIK WE MIFOLOGIK MEŇZEŞLIKLER

Mälim bolşy ýaly, “Görogly” eposynyň esasy sýujetiniň XVII asyrdä dörandigi bellenilýär. Emma taryhy deňewler türkmen epiki hekaýalarynyň esasyňa täsir eden gadymy mifologik arhetipleri ýüze çykarýar. Bu eposda baş gahrymanyň ady Röwşen bolup, ol epiki gahrymanyň gün ýa-da ýagtylyk prototipini görkezýär. Göroglynyň Röwşen adynyň manysy boýunça iki düşündiriş bar, birinjiden, ony “körleriň ogly” diýip düşündirilýär, ikinjiden, etimologiýa görä bu epitet “mazaryň (görüň) ogly” diýmekdir. Deňeşdirme seljermeleriniň esasynda bu işde gadymy

mifologik düşüňjelerden gelip çykýan, türkmen eposynda öz beýanyny tapýan dört sýužet gözden geçirilýär.

Tork Dalalyan
(Armenia)

TYPOLOGICAL AND MYTHOLOGICAL PARALLELS BETWEEN THE TURKMEN EPIC “GYOROGLY” AND THE CAUCASIAN EPICS

The researchers note that the main plots of the epic “Gyorogly” were formed in the 17th c., however cultural analysis reveals ancient mythological archetypes which have influenced the basis of Turkmen epic stories. The very name of the central character, Rovshen, indicates the solar or thunder prototype of this epic character. The epithet of Rovshen, Gyorogly, has two explanations according to the epic tradition: the first version interprets it as “son of the blind”, while according to the second etymology, this epithet means “son of the grave”. In the light of comparative analyses, this paper examines four plots that derive from ancient mythological perceptions and are reflected in the Turkmen epic.

Торк Далалян
(Армения)

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ МЕЖДУ ТУРКМЕНСКИМ ЭПОСОМ “ГЁРОГЛЫ” И КАВКАЗСКИМИ ЭПОСАМИ

Как известно, основные сюжеты эпоса “Гёроглы” сформировались в XVII веке. Однако культурологический анализ выявляет древние мифологические архетипы, которые легли в основу туркменских народных сказаний. Уже само имя центрального героя Гёроглы – Ровшен, указывает на солярный или же громовой прообраз данного эпического персонажа. Имя Гёроглы имеет два объяснения в эпической традиции: первая версия толкует его как “сын слепого”, по второй же этимологии эпитет означает “сын могилы”.

В свете сравнительного анализа, в предлагаемом докладе рассматриваются четыре древнейших мифологических сюжета, которые нашли свое отражение в туркменском эпосе:

1. Мифологема о “сыне слепого”, имеющая древние корни и многочисленные варианты у разных народов. Мотив ослепления отца из-

за недоразумения, связанный с конем, встречается уже в V веке. В древних мифологиях слепой персонаж считался олицетворением потустороннего мира, а его сын - “светлый”, “лучезарный”, “ясный” (Ровшен), подобно Солнцу, рождался из тьмы, т.е. из подземелья. Таким образом, две версии народной этимологии имени Гёроглы сливаются в одну.

2. Мифологема о рождении из могилы, имеющая древнейшие параллели в кавказском эпосе, где героиня рождается от умершей матери, из ее могилы. Вместе с героиней рождаются также жеребенок (Арфан, Дурдура или Чесан) и щенок (Силам). Последние дают начало чистокровным породам лошадей и собак. Интересно, что в туркменских рукописных вариантах эпоса также существует название коня, схожее с Дурдура, это конь Дор-ата.

3. Мифологема похищения девушки через реку, где река выступает как граница между своими и чужими, сего и потустороннего миров. Данный мотив встречается уже в “Истории” Геродота, где границей между царицей массагетов и ахеменидскими войсками служит река Аракс. В армяно-аланском эпосе границей между противоборствующими войсками является река Кура, которую перепрыгивает герой на своем скакуне и похищает красавицу. В туркменской версии границей называется река Араз, у которой поселяется Джигали-бек после бегства от шаха. Предполагается, что в данном случае Аразом называется Аральское море. Кроме того, существует еще одно туркменское сказание, в котором повествуется о некоем Арабе Мусуле, который пересекает на своем коне реку Арал, насильно усаживает женщину, стирающую на берегу белье, на своего коня и увозит ее.

Представление о стране Чардагли Чандыбиль сводится к древнему образу четырех сторон света, где каждое направление олицетворяет одна гора. Схожие представления находим у разных народов мира, от Китая до Армении.

Nailya Askär
(*Azerbayjan*)

“GÖROGLY” BIZI BIRLEŞDIRÝÄR

“Görogly” eposy Sibirden Merkezi Ýewropa çenli giň sebitde giňden ýaýrandyr. Bu epos türkmen, özbek, garagalpak, tatar, uýgur, gazak, gyrgyz, arap, täjik we ş.m. halklarda meşhurlyk gazanypdyr. Gahrymançylykly epos mifologik gatlaklar bilen bu halklaryň arasynda giňden ýaýrandyr. Eposyň dürli nusgalary Hazar deňzinden, günbatara, ýagny günorta Azerbayjana, Kawkaza, Anadola, Kryma, Gagauziýa we Merkezi Ýewropa çenli ýetipdir. Bu işde eposyň azerbayjan we türkmen nusgalaryň tipologiýasy bilen gündogar we günbatar nusgalarynda görkezilen dürli bölekleriň

deňeşdirilişi beýan edilýär. Dürli dillerdäki bölekleri we şahalaryň nusgalaryny deňeşdirip öwrenmek netijesinde arhiw resminamalarynda we gözleg işlerinde bu eposyň has köp nusgasynyň bardygy we oguzlaryň arasynda giňden ýaýrandygy aýdyňdyr. Eposyň Günorta Kawkazda, esasanam, Günorta Azerbaýjanda we Gündogar Anadolyda giňden ýaýran, neşir edilen şahalarynyň umumy mazmunynyň we sýžetiniň bardygy anyklanyldy. Gündogar, Günbatar we Günorta Türküstan ýurtlarynyň dürli sebitleriniň we halklarynyň arasynda bar bolan üýtgeşiklikler umumy mowzuk açýar. Häzirki wagtda Stawropol we Türkmen Sähra (Horasan) ýazgylary umumy türkmen mirasy hökmünde ykrar edildi. Eposyň iki nusgasynyň arasynda düýpli meňzeşlikler bar bolsa-da, käbir özboluşly tapawutlar hem bardyr. Mysal hökmünde aýlaw ýörelgesini we mifologik hem-de dini sebäpleriň bir toparyny aýdyp bileris.

Bu makalada Görogly / Göroğlu, Kyrat, Çanlibel / Çandybil ýaly epizodlar baradaky dürli makalalardan ybarat belliklerimizi hödürläris, baş gahrymanlaryň aýratynlyklary ähli nusgalarda we şahalarda üýtgeşsiz galýar we geçirilen derňew işlerine esaslanyp netije çykararys.

Naila Askar
(*Azerbaijan*)

“GEROGLY” UNITES US

The epic “Gerogly” is spread over a vast territory from Siberia to Central Europe. Turkmen, Uzbek, Karakalpak, Tatar, Uyghur, Kazakh, Kyrgyz, Arabic, Tajik, etc. are available. It is a heroic epic with mythological layers, spread among the peoples. Different versions of the epic spread from the Caspian Sea to the west, to South Azerbaijan, the Caucasus, Anatolia, Crimea, Gagauzia and Central Europe, where they migrated. The typology of the Azerbaijani and Turkmen versions of the epic is discussed by comparing these two main versions and their different texts presented in the eastern and western versions. As a result of comparative study of the texts and copies of the branches in different languages, archival documents and research works, it is evident that the tale has more variants and is spread among a larger number of Oghuz. It is clear that the branches of the saga, told, composed and published in the South Caucasus, especially in South Azerbaijan and Eastern Anatolia, have a common motif, plot and content. The variants existing among different countries and peoples in the lands of Eastern, Western and Southern Turkestan, with some exceptions, mainly have a common theme. Today, the Stavropol and Turkmen Sahra (Khorasan) inscriptions, are also recognized as common Turkmen heritage. Although there are significant similarities in the scenario between these

two versions, there are apparently some very original differences. As an example, we can cite the principle of circularity and a group of mythological and religious motifs. In this article, we will present our notes consisting of various articles on episodes with common and different motives such as epic space: Koroglu/Göroğlu, Kyrat, Çanlibel/Çandybil, while the features of the main characters remain unchanged in all variants and versions, and draw conclusions based on the results.

Keywords: Koroglu epic, Goroglu epic, variant, West, East.

Наиля Аскар
(Азербайджан)

“КОРОГЛУ” ОБЪЕДИНЯЕТ НАС

Эпос “Короглу” распространен на обширной территории от Сибири до Центральной Европы. Доступны туркменский, узбекский, каракалпакский, татарский, уйгурский, казахский, кыргызский, арабский, таджикский и т. д. Это героический эпос с мифологическими наслоениями, распространенный среди многих народов. Различные версии эпоса распространились от Каспийского моря на запад, в Южный Азербайджан, на Кавказ, в Анатолию, Крым, Гагаузию и Центральную Европу, куда они мигрировали. Типология азербайджанской и туркменской версий эпоса обсуждается путем сравнения этих двух основных версий и их различных текстов, представленных в восточной и западной версиях. В результате сравнительного изучения текстов и копий ветвей на разных языках, архивных документов и исследовательских работ видно, что сказание имеет больше вариантов и распространено среди большего числа огузов. Понятно, что ветви саги, рассказанные, составленные и опубликованные на Южном Кавказе, особенно в Южном Азербайджане и Восточной Анатолии, несут в себе общий мотив, сюжет и содержание. Варианты, существующие среди разных стран и народов на землях Восточного, Западного и Южного Туркестана, за некоторыми исключениями, в основном имеют общую тему. Сегодня Ставропольские и Туркменсахринские (Хорасанские) надписи, также признаются общетуркменским наследием. Хотя между этими двумя версиями есть существенные сходства в сценарии, по-видимому, имеются и некоторые весьма оригинальные различия. В качестве примера можно привести принцип кругообразности и группу мифологических и религиозных мотивов.

В статье мы представим наши заметки, состоящие из различных статей об эпизодах с общими и различными мотивами, такими как эпическое пространство: Короглу/ Гёроглу, Кырат, Чанлибел/Чандыбил, при этом черты главных героев остаются неизменными во всех вариантах и версиях, и сделаем выводы на основе результатов.

Sin Ýi
(Hytay)

BERKARAR TÜRKMEN DÖWLETINIŇ GURULMAGYNDY MEDENI SYÝASATYŇ AÝRATYN ÄHMIÝETI

1991-nji ýyldan soň Garaşsyzlyk alany bäri, Türkmenistan milli medeni ösüş strategiýalarynyň üsti bilen, köp etnik aýratynlyklary bolan “Türkmen medeni giňişligini” işjeň ýagdaýda gurýar, bu bolsa Beýik Gadymy Ýüpek ýolunyň dikeldilmegini, Margiana siwilizasiýasynyň wagyz edilmegi, Magtymgulynyň taryhy ýadygärliginiň we türkmenleriň milli nyşanlarynyň döredilmegi bilen baglanyşyklydyr. Türkmenistanyň medeni syýasaty gadymy türkmen halkynyň ruhuny we döredijiliklerini dikeltmek, täze döwürde türkmen halky üçin buýsanç duýgusyny döretmek, milli şahsyýetiň kemala gelmegine we milli Garaşsyzlygyň hem-de Bitaraplygyň pugtalandyrylmagyna esas döretmek. Ol Türkmenistanyň saldamly güýjüni güýçlendirýär we Aziýanyň ýeke-täk Bitarap ýurdunyň dünýä syýasy we ykdysady arenasyndaky täsirini giňeldýär, Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe güýçli türkmen döwletiniň gurulmagyna uzak möhletli itergi berýär we dünýäniň beýleki ýurtlary üçin medeni hem-de jemgyýetçilik ösüşi üçin görnüş bolýar.

Qin Yi
(China)

THE FUNDAMENTAL ROLE OF CULTURAL POLICY PLAYS IN BUILDING A POWERFUL MODERN TURKMEN STATE

Culture, as the spiritual pillar of a nation and a core component of national identity, is crucial for building a powerful nation state. Since its independence, Turkmenistan has deeply recognized the fundamental role of culture plays in enhancing the Turkmen national identity and contributing to constructing the powerful state in the new epoch. After gaining independence in the 1991 s, Turkmenistan actively constructed a “Turkmen Cultural Space” with multi-ethnic characteristics through a series of national cultural development strategies, namely “Reviving the Ancient Silk Road”, promoting the Margiana civilization, launching Magtymguly commemoration movement, and establishing four Turkmen national symbols.

Turkmenistan sets the Reviving the Ancient Silk Road as a national top-level policy aimed at promoting economic development and the renaissance of national culture. The goal is to awaken the contemporary Turkmen people's awareness of the glorious history that once unfolded on this ancient land beneath their feet. Located at the crossroads of East-West traffic and at the heart of the ancient Silk Road, ancient Turkmen land has historically played a significant role in the economic and cultural exchanges between the East and the West. Aspiring to construct a new international cooperation platform within the Eurasian continent, Turkmenistan positions itself as a cultural center of the Silk Road, a transportation and energy network hub of the Eurasian land bridge. "Reviving the Ancient Silk Road" is therefore designed to inject strong momentum into the economic and social development of Turkmenistan as well as the renaissance of its national culture.

As a vital hub between ancient China, India, Iran, and the Middle East, the Margiana civilization not only built a bridge of communication between the four great ancient civilizations and gave birth to the initial form of the ancient Silk Road, but also profoundly influenced the formation of the modern Turkmen people's mindset as the "Silk Road Heartland" in the region. It reminds Turkmen people of the profound cultural heritage and deep historical roots embedded in this ancient land.

The epic poems of Magtymguly vividly reflect the moral norms and philosophical principles that have been refined among the Turkmen since ancient times, consolidating Turkmen national consciousness and constructing a spiritual community among them, providing the necessary legal basis and philosophical foundation for the Turkmen to establish an independent state for national rejuvenation, and forging the national spirit of Turkmenistan on the path to independence and neutrality. Magtymguly's vision of national unity and tribal solidarity has provided ideological guidance and theoretical support for the establishment of an independent and neutral Turkmen state.

The four national treasures of Turkmenistan, which are the pride of the Turkmen nation—the Akhal-Teke horse, the Alabai dog, the Turkmen carpet, and the Turkmen melon—are representative symbols with distinct cultural characteristics and play an important role in shaping a unified cultural identity of an independent and neutral state. The profound connotations of these national treasures are integrated into the contemporary Turkmen national character, becoming a catalyst for enhancing national pride and self-confidence, strengthening national cohesion and identity of an independent state.

The cultural development policy of Turkmenistan restored the spirit and traditions of the ancient Turkmen people and established a sense of pride as Turkmen people in the new epoch, laying the foundation for shaping national identity and consolidating national independence and neutrality. It enhances the

Turkmenistan's soft power and expands the influence of the only neutral country in Asia on the global political and economic stage, injecting lasting momentum into the construction of the powerful Turkmen state in the revival of new epoch, and setting a role model for cultural and social development for other countries in the world as well.

Цинь Йи
(*Kumai*)

ОСНОВОПОЛАГАЮЩАЯ РОЛЬ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ СОВРЕМЕННОГО МОЩНОГО ТУРКМЕНСКОГО ГОСУДАРСТВА

После обретения независимости в 1991 году Туркменистан активно строил “туркменское культурное пространство” с многоэтническими характеристиками посредством ряда национальных стратегий культурного развития, а именно “Возрождение Древнего Шелкового пути”, продвижение цивилизации Маргианы, история памяти Махтумкули и создание туркменских национальных символов. Культурная политика Туркменистана восстановила дух и традиции древнего туркменского народа и создала чувство гордости туркменского народа в новую эпоху, заложив основу для формирования национальной идентичности и укрепления национальной независимости и нейтралитета. Она усиливает мягкую силу Туркменистана и расширяет влияние единственной нейтральной страны в Азии на мировой политической и экономической арене, придавая мощный импульс строительству могущественного Туркменского государства в возрождении новой эпохи, устанавливая образец для подражания культурному и социальному развитию для других стран мира.

Tatýana Telýatitskaýa
(*Belarus*)

ADMINISTRATIW JOGAPKÄRÇILIGI YNSANPERWERLEŞDIRMEK – HUKUK ULGAMYNÝ INNOWASION ÖSDÜRMEGIŇ FAKTORY HÖKMÜNDE

Döwrebap administratiw kanun adamzat we döwletleriň innowasiýa ösüşi üçin aýratyn möhüm bolan hukuk goraýjy edaralary kämilleşdirmäge gönükdirilendir.

Bu çykyşda Belarus Respublikasynyň administratiw we hukuk ulgamyndaky üýtgeşmeler, şol sanda öňüni alyş çäreleriniň girizilmegi, jogapkärçiligiň tapawutlandyrylmagy we hukuk goraýjy amallaryň sanlylaşdyrylmagy göz önünde tutulýar. Bu özgertmeleriň kadalaşdyryjy netijelilige, maýa goýumlarynyň özüne çekijiligine we jemgyýetiň hukuk medeniýetine täsiri seljerilýär.

Halkara kontekstine aýratyn üns berilýär: sanly ykdysadyýetde administratiw kadalary uýgunlaşdyrmagyň mehanizmlerini öwrenýär we hukuk goraýjy ulgamlaryny döwrebaplaşdyrmak isleýän döwletlere teklipleri berýär. Belarus Respublikasynyň tejribesi innowasiýa tehnologiýalaryny işjeň ösdürýän we telekeçilik pudagynda hukuk düzgünleşdirmesini döwrebaplaşdyrýan Türkmenistan üçin gymmatly bolup biler. Administratiw ýerine ýetirişe deňagramly çemeleşmek amatly iş gurşawynyň döremegine we jemgyýetçilik bähbitleriniň goralmagyna goşant goşýar, bu okuwy halkara derejesinde ähmiýetli edýär.

Tatiana Telyatitskaya
(*Belarus*)

HUMANIZATION OF ADMINISTRATIVE LIABILITY AS A FACTOR IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEM

Modern administrative law is focused on humanization and the improvement of law enforcement, which is particularly crucial for the innovative development of states. This paper examines the changes in the administrative and delictual legislation of the Republic of Belarus, including the introduction of preventive measures, the differentiation of liability, and the digitalization of law enforcement processes. The impact of these reforms on regulatory efficiency, investment attractiveness, and the legal culture of society is analyzed.

Particular attention is given to the international context: the paper explores mechanisms for adapting administrative norms in the digital economy and provides recommendations for states seeking to modernize their law enforcement systems. The experience of Belarus may be valuable for Turkmenistan, which is actively developing innovative technologies and modernizing legal regulation in the field of entrepreneurship. A balanced approach to administrative enforcement contributes to the creation of a favorable business environment and the protection of public interests, making this study relevant on an international scale.

ГУМАНИЗАЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Современные правовые системы сталкиваются с вызовом адаптации административно-деликтного законодательства к быстро меняющимся общественным и экономическим условиям. В этом контексте важную роль играет гуманизация административной ответственности, направленная на снижение карательного воздействия и усиление профилактических мер. Республика Беларусь продемонстрировала значительные изменения в данной сфере после принятия нового Кодекса об административных правонарушениях (КоАП) в 2021 году.

Основной вектор реформирования законодательства был направлен на категоризацию правонарушений. Введение классификации административных правонарушений позволило разграничить проступки, значительные и грубые правонарушения, что сделало административное наказание более гибким и справедливым. Одновременно усилилось применение профилактических мер, таких как предупреждение и мер воспитательного характера, позволившее снизить нагрузку на правоприменительные органы.

Особенно важным шагом в модернизации административного регулирования стала цифровизация процессов правоприменения. Использование электронных систем мониторинга, автоматизация рассмотрения дел об административных правонарушениях и внедрение цифровых платформ для упрощения взаимодействия граждан с государственными органами способствуют повышению прозрачности и эффективности административного регулирования. В этом аспекте опыт Беларуси может представлять интерес для Туркменистана, где активно развиваются цифровые технологии в управлении и правоприменении.

Еще одним важным аспектом реформ стало совершенствование ответственности в сферах, связанных с инновационными технологиями, в частности, в области защиты персональных данных и информационной безопасности. Ужесточение санкций за незаконное распространение личных данных, а также внедрение мер административного воздействия для защиты цифровых прав граждан обеспечивают баланс между свободой использования цифровых технологий и необходимостью государственного регулирования.

Для государств, ориентированных на инновационное развитие, важно учитывать международный опыт при совершенствовании административно-

правовых механизмов. Оптимизация административной ответственности и развитие цифрового правоприменения способствуют формированию благоприятного делового климата, повышению доверия к правовым институтам и стимулированию инвестиционной активности. Гибкость административного регулирования позволяет государствам адаптироваться к новым вызовам, обеспечивая стабильность и предсказуемость правоприменительной практики.

Таким образом, реформирование административно-правовой системы в Беларуси демонстрирует важность комплексного подхода, сочетающего гуманизацию ответственности, цифровизацию и совершенствование превентивных механизмов. Этот опыт может быть полезен для Туркменистана и других государств, стремящихся модернизировать свою правовую систему, учитывая современные тенденции в науке, технике и инновационных технологиях.

Warşa Çanda
(India)

YNSANPERWER YLYMLARYNDAN LUKMANÇYLYGA ÇENLI: IBN SINANYŇ GARAÝYŞLARY

Ibn Sina “Lukmançylyk ylmynyň kanuny” atly kitabynda adamyň psihologik gurluşyny we beýni bilen baglanyşygyny, şeýle hem psihikanyň keselleri bejermekdäki hyzmaty barada giňişleýin aýdyp geçdi. Ol baş dürli başarnygy hyýal, suratly, aň-düşünje, höküm we ýat diýip kesgitledi. Ibn Sina akyl-paýhasa eýe bolan adamlaryň pikirlenmegiň akyl başarnygynyň tebigatyna täsir edip biljekdigini we hatda üýtgedip biljekdigini hem belläp geçdi. Ol başarnyklary birleşdirýän bitewi güýji beýan etmek üçin “akyl” sözüni ulandy. Ibn Sina adamyň aňyna we ýadyna daşky zatlaryň täsir edýändigini düşündirdi.

Özüňi alyp barşyňy üýtgemek keselleri bejermegiň möhüm tarapy bolan soň, esasy saglyk ýörelgelerini maksat edinýän saglyk aragatnaşygy, ýagny “pikiri” üýtgetmegi göz önünde tutmalydyr. Saglyk aragatnaşygy üç dürli diňleýjide göz önünde tutulsa, has aňsat gazanyp bolar: a) maslahat berilýän saglyk häsiýetlerini kabul etmegi başaryanlar; b) ýygy-ýygydan özara şahsy aragatnaşyk saklaýan şahsyýetler; c) ýerli jemgyýet – esasan hem, jemgyýete täsir edýänler.

FROM HUMANITIES TO MEDICAMENT: IBN SINA'S VIEWS

John Urquhart, Professor of Biopharmaceutical Sciences, University of California at San Francisco, contrasted Ibn Sina's *Kitab al-Qanun fi al-Tibb* (Canon of Medicine written around 1012) with W Osler's Principles and Practice of Medicine (1892) while delivering his lecture at the second Al Hammadi lecture at the St Andrews Day symposium at the Royal College of Physicians in 2002. Prof Urquhart preferred Ibn Sina's Cannon. He reasoned that he opted for Ibn Sina's book because the book presented an integrated view of surgery and medicine.

Abu Ali al-Husayn ibn Abd Allah ibn Sina (known in the West as Avicenna) was born around 980 CE, in Afshana, near Bukhara. He spent about twelve years in Turkmenistan living and working in Bavert, Merv, Nisa and Urgench. His legacy in science is unparalleled, with significant contributions not only to medicine but also to astronomy and philosophy. According to the Britannica, "In medicine, Avicenna exerted a profound influence over the schools of Europe into the 17th century".

In his seminal work, *Kitab al-Qanun fi al-Tibb* (The Canon of Medicine), Ibn Sina examined the psychological structure of human beings, its connection with the brain and the role of psyche in etiology of somatic diseases. Discussions on psychology can also be found in the sixth chapter of his *Kitab al-Shifa* (The Book of Healing). A special chapter dealt with the question of mental faculties: its strengths, its functions, and even its drives. He defined five different faculties as imaginative, pictorial, cognitive, judgmental, and memory. He posited that since humans are endowed with reason, reasoning can permeate and alter the nature of mental faculties. He used the term 'mind' to describe the cohesive force that unites all the faculties. Ibn Sina asserted that external inputs influence human minds, impacting judgement and memory.

Consequently, drugs and treatment alone may not suffice to motivate or drive healthy behaviors. Some key behaviors are also necessary to keep body diseases-free. For instance, a diabetic individual is advised to walk daily for at least thirty minutes. However, this required health behaviour cannot be monitored by a physician. As postulated by Ibn Sina, the diabetic person's mind also gets influenced by external inputs. If these influences come from the individual's immediate environment, the likelihood of the healthy behaviour, i.e., regular walking, increases significantly. Thus, Ibn Sina's theory guides us towards the social influences on positive health behaviours. Child vaccination rates may increase if parents receive sufficient external inputs to guide them towards a desired behaviour. Anaemia can be reduced if women and girls receive external inputs to influence consumption of iron rich

foods. Non-communicable diseases, most of which are lifestyle related, can be controlled if active lifestyles are promoted through external inputs.

Community medicine, also called public health, is a branch of medicine which deals with the science of promoting and protecting health of communities through changes in lifestyle which in turn focuses on people's participation. Education and awareness campaigns by community health provide key advice on preventive behaviours. These advisories have limited effect because the communication is targeted on individuals which typically reaches their imaginative or at best their pictorial faculty. Additional external inputs are necessary to get it moved to the next three faculties, i.e., cognitive, judgmental and memory. These inputs can easily come from the immediate inter-personal circle comprising of family, friends, and neighbors and also from the immediate community comprising of larger, but local, groups in the vicinity. The inter-personal and the community are two important social-ecologies which can positively influence a person's mind resulting into the practice of recommended key health behaviours.

The discussion on the psychological structure of human as described by Ibn Sina and the effect of external inputs to it can be synthesized to develop a simple health communication model. Health Communication should target three different audiences: (1) those advised to adopt the recommended health behaviours; (2) their inter-personal circle with whom they frequently interact; and (3) the local community, particularly community influencers. Health communication, conducted according to this model will be more effective resulting and result in more frequent adoption of key health behaviours, thereby becoming a medicament.

Варша Чанда
(Индия)

ОТ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК ДО МЕДИКАМЕНТОВ: ВЗГЛЯДЫ ИБН СИНЫ

В своей книге “Канон врачебной науки” Ибн Сина обсуждал психологическую структуру человека и ее связь с мозгом, а также роль психики в лечении болезней. Он определил пять различных способностей: воображение, образное восприятие, познавательную способность, способность суждения и память. Ибн Сина отметил, что, поскольку люди обладают разумом, рассуждение может влиять на природу этих умственных способностей и даже изменять их. Он использовал термин “разум” для описания связующей силы, объединяющей все способности. Ибн Сина объяснил, что на человеческий разум влияют внешние воздействия, влияющие на суждение и память.

Поскольку изменение поведения является важным аспектом лечения болезней, коммуникация в области здравоохранения, направленная на принятие ключевых моделей поведения в области здравоохранения, должна быть направлена на изменение “разума”. Этого можно легче достичь, если коммуникация по вопросам здоровья будет нацелена на три разные аудитории: (1) тех, кому рекомендуется придерживаться рекомендуемых норм поведения в отношении здоровья; (2) их межличностный круг, с которым они часто взаимодействуют; и (3) местное сообщество, в частности, влиятельные лица сообщества.

Alena Yarmots
(Belarus)

HUKUK YLMYND A DERSARA YLMY BARLAGLAR

Makalada XX–XXI asyrlarda ylym-bilim ulgamynda bolup geçýän üýtgeşmelere üns çekilýär. Nusgawy bilimlerden dersara bilimleri ösdürmäge tarap umumy ýörelgeleriň barlygy bellenýär. Döwlet derejesinde dersara gözlegleriň ähmiýetiniň ykrar edilmegi görkezilýär. Dersara gözlegleriň möhüm gözleg potensialy we dünýäniň bar bolan ylmy keşbini täzeden dikeltmek mümkinçiligi bellendi.

Hukuk pudagynda dersara gözlegleri geçirmegiň oňyn we oňaysyz taraplary beýan edilýär.

Alena Yarmots
(Belarus)

INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN LAW

The changes occurring in the system of scientific knowledge at the turn of XX–XXI centuries are pointed out. The general tendency to move away from classical narrow-profile knowledge towards the development of interdisciplinary knowledge is noted. It is pointed out that the value of interdisciplinary research is recognized at the state level. The significant research potential of interdisciplinary research and the possibility of reconstructing the existing scientific picture of the world are noted.

Positive and “negative” moments of interdisciplinary research in the field of law are noted.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРАВЕ

На рубеже XX–XXI вв. в методологии научного познания наметились новые тенденции. Данное положение было во многом обусловлено глобализационными процессами и стремительным развитием информационно-коммуникационных технологий. С одной стороны, произошло четкое разделение системы научного знания на философию, а также естественные, технические и социальные науки. С другой, – значительно возрос интерес к междисциплинарным исследованиям, синтезирующим несколько областей научного знания. В результате начала формироваться новая научная картина мира, для которой характерен постепенный отход от классического узкопрофильного знания в сторону развития междотраслевого знания. Та же тенденция характерна для каждой отдельно взятой отрасли научного знания. Междисциплинарность становится “тотальным феноменом познания XXI века”. В большей степени, однако, это относится к наукам социально-гуманитарного цикла, которые, в силу объективных причин (сравнительно молодой “возраст”, динамизм развития общественных отношений), проявляют наибольшую гибкость в плане расширения предмета исследования и трансформации методологических возможностей. В использовании междисциплинарного подхода заложен значительный исследовательский потенциал и возможность реконструирования сложившейся научной картины мира, что предлагает вызов устоявшимся научным представлениям в той или иной сфере.

В Республике Беларусь поощряется развитие междисциплинарных исследований, в том числе в области права. В п. 39 Концепции правовой политики Республики Беларусь, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь № 196 от 28 июня 2023 г., говорится о необходимости разработки и осуществления исследований с учетом динамики развития общественных отношений по наиболее актуальным, междисциплинарным направлениям.

Юриспруденция (лат. *jūris prūdentia* “правоведение” ← *jūs* род. п. *jūris* “право” + *prūdentia* “предвидение; знание”) – наука, которая занимается изучением сущности, свойств и функций государства и права; совокупность правовых знаний; практическая деятельность юристов и система их подготовки в настоящее время активно расширяет свои проблемно-методологические и понятийно-категориальные границы. Взаимодействие права с такими отраслями научного знания как медицина, социология, психология,

психиатрия, философия, экономика и пр. привело к появлению множества “гибридных” направлений как в юриспруденции, так и в соответствующих науках – философия права, судебная медицина, судебная психиатрия, юридическая психология, судебная статистика, социология права, социальная юриспруденция, космическое право, медицинское право и др.

При этом научное сообщество разделилось как на сторонников, так и на противников чрезмерного расширения предметно-методологической сферы юридической науки. Последние, в частности, выражают озабоченность процессом “размывания” границ юриспруденции. В.В. Хилjuta, обозначая общую тенденцию к междисциплинарности и конвенциональности научного знания, указывает на появление в последнее время в юриспруденции большого количества “тем неюридического характера”, которые, тем не менее, делают юридическую науку более “человечной” и доступной. Мы солидарны с автором. Узкий, сугубо позитивистский взгляд на юриспруденцию, ограничивает ее исследовательский потенциал, делает научное знание костным и “кастовым”, понятным лишь узкому кругу лиц.

Oleg Dodonow
(Belarus)

SPORT INNOWASIÝALARY SPORTY ÖSDÜRMEGINİ TÄZE FUNDAMENTAL UGRY HÖKMÜNDE

Fiziki medeniýeti we sport ulgamyny ösdürmek üçin sport innowasiýalaryň ähmiýeti subut edilýär. Sport täzelikleriniň obýekti we mowzугy kesgitlenildi. Fiziki medeniýetiň we sportuň ösüşi innowasiýalaryň girizilmeginden alnan sosial-ykdysady täsir bilen we, sport netijeleriniň ösmegi hem-de fiziki medeniýet arkaly ilatyň saglygyny berkitmek arkaly kesgitlenýär.

Sporty ösdürmäge gönükdirilen innowasiýa ösüşinde bedenterbiýe we sport ugurlary boýunça ýolbaşçylary we hünärmenleri taýýarlaýan ýokary okuw jaýlarynyň möhüm orny kesgitlenýär. Sport täzelikleriniň genezisini bedenterbiýe we sport pudagyny ösdürmek üçin zerur hünärmenleriň we ýolbaşçylaryň başarnyklarynyň emele gelýän ýokary okuw jaýlaryndan üznä hasaplap bolmajakdygy subut edildi.

Oleg Dodonow
(Belarus)

SPORTS INNOVATION AS A NEW FUNDAMENTAL DIRECTION OF SPORTS DEVELOPMENT

The importance of innovations and sports innovations for the development of the sphere of physical culture and sports is substantiated. The object and subject of sports innovations are defined. A hypothesis is put forward according to which the development of physical culture and sports is determined by the socio-economic effect obtained from the introduction of innovations, determined both by the growth of sports results and by strengthening the health of the population through physical culture.

The important role of higher education institutions that train managers and specialists for the sphere of physical culture and sports in the innovation process aimed at the development of sports is determined. It is proven that the genesis of sports innovations cannot be considered in isolation from higher education institutions, where the competencies of specialists and managers necessary for the development of the sphere of physical culture and sports are formed.

Олег Додонов
(Беларусь)

СПОРТИВНАЯ ИННОВАТИКА КАК НОВОЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ СПОРТА

Развитие физической культуры и спорта (далее – ФКиС) не только на современном этапе, но и в историческом контексте всегда обеспечивалось внедрением новых методов и форм спортивной тренировки, нового оборудования и фармакологических средств, новых способов организации тренировочного процесса. Однако сегодня отсутствуют фундаментальные научные разработки, направленные на решение практических проблем инновационного развития сферы ФКиС не только в Республике Беларусь, но и в мировой практике.

Обоснование методологии спортивной инноватики основано на симбиозе нескольких фундаментальных научных школ – экономики спорта, инновационного менеджмента, экономики труда, теории и методики физического воспитания, педагогики. Основной гипотезой при формировании

спортивной инноватики как научного направления является следующая: развитие физической культуры и спорта определяется полученным социально-экономическим эффектом от внедрения инноваций, начиная от любительского спорта до спорта высших достижений, начиная от этапа подготовки спортсменов и тренеров в системе образования до окончания их практической и профессиональной деятельности, начиная от уровня спортивных клубов до уровня федераций по видам спорта, Национального Олимпийского Комитета и Министерства спорта и туризма Республики Беларусь.

Спортивная инноватика должна формировать знания об организации и управления инновационными процессами в сфере ФКиС с целью получения как коммерческого результата, так и другого положительного результата от внедрения инноваций (например рост спортивных результатов и укрепление здоровья населения). При этом эффект может быть как социальным, так и экономическим. Объектом спортивной инноватики является непосредственно инновационная деятельность в сфере физической культуры и спорта. Предметом спортивной инноватики являются принципы, законы и закономерности инновационных процессов, включающие применение определенных способов, методов и средств достижения результата развития сферы ФКиС на основе применения новых знаний и их внедрения на практике.

Организации ФКиС должны выполнять определенные функции в самом инновационном процессе. При этом генезис спортивной инноватики невозможно рассматривать в отрыве от учреждений высшего образования, где, собственно, и формируются компетенции специалистов и руководителей при условии надлежащего качества образовательных услуг. Таким образом, спортивная инноватика рассматривается нами как новое фундаментальное направление – с одной стороны, и как учебная дисциплина – с другой.

Andrey Pančenko
(Belarus)

HÄZIRKI ZAMAN JEMGYÝETINIŇ RUHY ÝAGDAÝY WE DÜNÝÄNIŇ IDEOLOGIK AKYMLARYNYŇ BÄSLEŞIGI

Makalada häzirki zaman jemgyýetiniň ruhy ýagdaýy seljerilýär, krizis we ony ýeňip geçmegiň dürli usullarynyň bardygy bellenilýär. Soňky üç asyryň dowamynda jemgyýetiň ruhy maksatlaryny emele getiren we döwletleri döreden ideologiýalaryň bolandygy nygtalýar.

Häzirki zaman jemgyýetinde global ideologik tendensiýalar häzirki zaman döwletiniň ösüş tapgyryny kesgitleýän güýçli bäsdeşlik ýagdaýyna girdi.

Andrei Panchenko
(Belarus)

SPIRITUALITY OF MODERN SOCIETY AND THE STRUGGLE OF WORLD IDEOLOGICAL TRENDS (BELARUS)

The article analyzes the state of the spiritual processes of modern society, notes its crisis and the presence of various ways to overcome it.

The author emphasizes that over the past three centuries, it has been ideologies that have shaped the spiritual goals of society and constructed states.

In modern society, global ideological trends have entered a state of intense rivalry, which determines the stage of development of modern state.

Андрей Панченко
(Беларусь)

ДУХОВНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И БОРЬБА МИРОВЫХ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ

Духовность современного общества находится в некой новой точке бифуркации, обуславливающей острое соперничество идей, взглядов, представлений, чувств и верований о целях развития человека, общества и государства и путях их достижения.

В Беларуси демократия осуществляется на основе идеологии белорусского государства, а также многообразия политических институтов и мнений. При этом идеология политических партий, религиозных или иных общественных объединений, социальных групп не может устанавливаться в качестве обязательной для граждан. В Туркменистане столпами идеологии государственного строительства является национальная независимость, постоянный нейтралитет.

Nýamdolžin Adýa
(Mongoliya)

MONGOLIÝADA ÇÖLLEŞMÄ GARŞY GÖREŞ ÇÄRELERI

Mongoliýada daşky gurşaw, howa ýagdaýy bilen bagly mesele bolup, bu howanyň üýtgemegine we daşky gurşawyň hapalanmagyna täsir edýär.

Mongoliýa howa ýagdaýynyň üýtgemegi netijesinde tebigy öri meýdanlarynyň we ekin meýdanlarynyň zaýalanmagy, tokaýlaryň azalmagy we çölleşmegi ýaly ekologik kynçylyklar bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Mongoliýada çölleşmek sebäpli öri meýdanlarynyň zaýalanmagy, tokaýlaryň çapylmagy we howanyň üýtgemegi, ösümlük dünýäsine öz täsirini ýetirýär. Howanyň üýtgemegi Mongoliýanyň fiziki gurşawyna-da täsirini ýetirýär, sebäbi ýerüsti suw howdanlarynyň azalmagy we gaýtalanýan guraklyk uly göwrümlü çölleşmäge sezewar edýär. Çölleşmek diňe bir çäge tupanlarynyň ýygylgynyň köpelmeginiň esasy sebäbine öwürüldi.

Nyamdoljin Adiya
(Mongolia)

STRUGGLE AGAINST DESERTIFICATION IN MONGOLIA

Mongolia has a fragile ecological environment with an extreme continental climate; such conditions make the country highly vulnerable to climate change and environmental degradation. Mongolia faces ecological challenges such as global climate change, degradation of natural pastures and arable lands, shrinking forests, and accelerating desertification. Desertification in Mongolia is caused by grassland degradation where land is unable to support plant life due to overgrazing, deforestation, and climate change. Climate change has also impacted the physical environment in Mongolia, as diminishing surface water reservoirs and recurring droughts continually contribute to large-scale desertification. Desertification has become the main reason for the increase in the frequency of sandstorms not only in Mongolia but also in China, Japan, and South Korea.

Нямдолжин Адъяа
(Монголия)

БОРЬБА С ОПУСТЫНИВАНИЕМ В МОНГОЛИИ

Для Монголии актуальны такие экологические проблемы как глобальные изменения климата, деградация естественных пастбищ и пахотных земель, сокращение площади лесов, ускорение темпов опустынивания. Опустынивание стало главной причиной увеличения частоты желтых пыльных бурь в Монголии и регионе, создавая риски не только для здоровья людей и окружающей среды внутри страны. Эти экологические проблемы простираются от Тихого океана до Северной Америки. Чрезмерный выпас скота стал одним из главных факторов, усиливающих опустынивание и деградацию земель. Чрезмерный

выпас может привести к уменьшению количества травы, которая удерживает почву на месте. Другим фактором, усиливающим опустынивание в Монголии, является добыча полезных ископаемых.

В результате укрепление регионального и международного сотрудничества, предотвращение деградации земель и внедрение решений в области устойчивого управления приобретают все большее значение.

Монголия предприняла конкретные шаги по уменьшению масштабов последствий опустынивания и деградации земель и добилась ощутимых результатов в восстановлении деградированных земель и адаптации к изменению климата благодаря Национальному движению “Миллиард деревьев”, инициированная Президентом Монголии Ухнаагийном Хурэлсухом, является основной программой страны по борьбе с опустыниванием. Монголия имеет все возможности выступать за устойчивое управление пастбищными угодьями на международной арене, способствуя расширению международного сотрудничества в этой области. В связи с этим Монголия выдвинула инициативу “Международный год пастбищных угодий и животноводов – 2026” (IYRP 2026), которая была одобрена Организацией Объединенных Наций. Монголия проведет 17-ю Конференцию сторон Конвенции Организации Объединенных Наций по борьбе с опустыниванием в Улан-Баторе в 2026 году с целью активизировать меры реагирования на деградацию земель и опустынивание. Проведение COP17 предоставит Монголии возможность занять лидирующие позиции в области устойчивого управления земельными ресурсами их восстановлению, а также послужит платформой для привлечения правительств, научных учреждений, бизнеса, местных сообществ в совместным усилиям по решению экологических проблем.

Nisar Ahmad
(Hindistan)

TEBIGY BETBAGTÇYLYKLARYŇ HOWPUNY PESELTMEK ÜÇIN ÇAGALARA GÖNÜKDIRILEN DURMUŞY WE ÖZÜNI ALYP BARYŞ ÜÝTGEMELERI

Tebigy betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça milli strategiýa, şeýle hem “ýer titremesiniň ýokary töwekgelçiliginde we Merkezi Aziýanyň tebigy howply ýurtlarynda adatdan daşary ýagdaýlara taýýarlyk görmek hem-de täsir etmek üçin ýerli hem-de milli mümkinçilikleri güýçlendirmek” ýaly syýasatlar arkaly Türkmenistan tarapyndan ep-esli ösüş gazanyldy. Şeýle hem Türkmenistan

Birleşen Milletler Guramasy tarapyndan tassyklanan betbagtçylyk töwegelçiligini azaltmak (SENDAI) çarçuwasyna gol çekdi.

Ene-atalar we ýakyn jemgyýet arkaly çagalaryň betbagtçylyga bolan garaýşyna täsir etmeli. Çagalaryň özüni alyp barşyny deň-duşlary, dostlary, ene-atalary, tutuş jemgyýet bilen täsir etmek arkaly terbiýelemeli. SENDAI çarçuwasynyň her bir ileri tutulýan ugry üçin SBC çaga merkezi DRR (CCDRR) has täsirli etmek üçin ulanylyp bilner.

Nisar Ahmad
(India)

SOCIAL & BEHAVIOUR CHANGE FOR CHILD CENTRIC DISASTER RISK REDUCTION

Turkmenistan is prone to natural and technogenic hazards. Data from the hydrometeorological service of Turkmenistan suggests that the number of events like mudflows, floods, droughts, extreme heat wave, dry winds and heavy rains have increased. The State Programme for Implementation of Primary Areas of State Policy in the Field of Civil Defense for 2019-2030 (approved by the Decree of the President of Turkmenistan No. 1156, dated 1 March 2019) is recognized as the National Strategy on Disaster Risk Reduction and it guides the country's collaboration with UN agencies like the UN office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) and UNICEF. The government focuses on capacity development of DRR functionaries. A series of comprehensive capacity development activities on 'Strengthening Local and National Capacities for Emergency Preparedness and Response in High Earthquake Risk and Natural Hazard Prone Countries of Central Asia' facilitated by UNICEF in collaboration with the Ministry of Education and the National Red Crescent Society of Turkmenistan was concluded in July 2024. This is good progress towards making Turkmenistan a safe state.

Turkmenistan is a signatory to the SENDAI framework which focuses on four priorities, i.e., understanding disaster risk, strengthening governance, investing in risk reduction, and enhancing preparedness. Children are vulnerable to disasters which affect them physically, mentally and emotionally besides affecting their education and even their futures. Child centric disaster risk reduction (CCDRR) seeks to prioritize children needs, and reduce their vulnerabilities and risks to ensure their overall safety, well-being and also their participation in preparedness and response. To achieve these outcomes, children's own perception of risk becomes the starting point. However, children's perception alone does not suffice: the severity

of risk perception should be equally shared by their parents and the immediate community around them.

Social and behaviour change (SBC) approaches aim to influence and modify children and community's attitudes, beliefs, and practices to promote positive behaviours and social norms creating an enabling environment for desired behaviour change. In UNICEF words, "Through collaboration with communities and authorities, SBC aims to understand and help address the cognitive, social, and structural drivers of development and humanitarian challenges." Some of the tools used by SBC include behavioural insights, strategic communication, edutainment, community engagement and networks, and SBC capacity development. With application of these tools, SBC's effectiveness in building and maintaining an enabling environment for behaviour change can be very useful in promoting child centric disaster risk reduction (CCDRR). The four priorities of the SENDAI framework can be reinterpreted for child centric disaster risk reduction (CCDRR) with SBC approaches as follows.

Priority 1 Understand disaster risk: Make children and youth and their guardians and influencers active participants in assessing disaster risk in creative and collaborative ways. Involve them in data collection and analysis focusing on children and youth.

Priority 2 Strengthen disaster risk governance to manage disaster risk: Frequently consult children and youth for DRR systems strengthening. Collect inputs from children and youth through platforms like children's parliaments, advisory groups, student councils and youth-led networks for strategy development.

Priority 3 Invest in DRR of resilience: Build children and youth capacities for resilience through their participation in DRR at schools, home, at work and in their communities.

Priority 4 Enhance disaster preparedness for effective response and build back better: Develop children and youth capacities enabling them and supporting them to actively prepare for safe response to and recovery from hazardous events.

Нисар Ахмад
(Индия)

СОЦИАЛЬНОЕ И ПОВЕДЕНЧЕСКОЕ ИЗМЕНЕНИЕ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ РИСКА БЕДСТВИЙ, ОРИЕНТИРОВАННОГО НА ДЕТЕЙ

Туркменистаном был достигнут значительный прогресс по снижению риска бедствий и инициатив по развитию потенциала, таких как "Укрепление местного и национального потенциала для готовности к чрезвычайным

ситуациям и реагирования на них в странах Центральной Азии с высоким риском землетрясений и подверженных стихийным бедствиям”. Туркменистан также является участником рамочной программы SENDAI по снижению риска бедствий (DRR), одобренной Организацией Объединенных Наций.

Поскольку дети уязвимы к бедствиям, их собственное восприятие бедствия важно для их осмысленного участия в DRR. Восприятие детьми уязвимости зависит от окружения, что делает необходимым вовлечение их родителей и непосредственного сообщества вокруг них. Рекомендуется использовать социальное и поведенческое изменение (SBC) для привлечения заинтересованных сторон на разных уровнях, таких как дети, их сверстники и друзья, родители и другие влиятельные лица сообщества. Для каждого приоритета структуры SENDAI можно использовать SBC, чтобы сделать DRR, ориентированный на детей (CCDRR), более эффективным.

Elbek Turgunaliýew, Umida Ziyamuhamedowa
(*Özbekistan*)

KÜKÜRTPOLIMER GETEROKOMPOZITLERIŇ MEHANIKI HÄSIÝETLERINE DISPERS DOLDURYJYLARYŇ TÄSIRINIŇ DERŇEWLERI

Bu makalada häzirki zaman gurluşyk pudagynda ulanylýan kükürdi öz içine alýan plastifikatorlar bilen üýtgedilen materiallaryň fiziki, mehaniki we amaly aýratynlyklaryny gowulandyrmak barada söhbet edilýär. Mundan başga-da, edebiýaty çuňňur seljermegiň esasynda doldurgyçlaryň görnüşleri we ululyklary we kükürt baglaýjy bilen birleşdirilen materialyň pes gözenekli gurluşy emele getirmekdäki garyşyk tehnologiýasynyň ähmiýeti öwrenildi. Makalada durnukly kükürt saklaýjynyň baglaýjy bilen birleşdirilen materialyny almagyň usuly, gaty doldurgyjy taýýarlamak, doldurgyç bilen nemlendirmek we gyzydyrmak, kükürt elementi bilen garyşdyrmak we gaty önüm öndürmek üçin sowatmak usullary jikme-jik beýan edilýär.

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF DISPERSED FILLERS ON MECHANICAL PROPERTIES IN SULFUR-CONTAINING POLYMER HETEROCOMPOSITES

Currently, sulfur is the subject of many studies, and it is relevant to improve its composition depending on its intended use in practice. The sulfur polymer itself has a number of drawbacks, such as low strength, high shrinkage, high combustibility, low frost resistance, and others. These shortcomings can be eliminated by selecting the components when developing the composition of sulfur-containing composite materials.

The technology for preparing a liquid binder and a composition is approximately the same in all studies. The main mixture of components, which includes mineral fillers, fillers, and sulfur modifiers, in which modified sulfur acts as a binder, is called sulfur concrete or sulfur solutions, depending on the form of the mineral filler.

The temperature regime of sulfur smelting was carried out at a temperature of 130-140 °C, after the formation of a liquid solution, solid components were added for filling and filling. One of the unwanted properties of sulfur concrete composites is the unwanted smell of specific sulfur. Studies have shown that silica flour, mica, and carbon reduce odor. The obtained sulfur composite samples had a compressive strength of 200-424 kg/sm², a tensile strength of 80 kg/sm², and a bending strength of 110-120 kg/sm².

For the research, a mixture of fine and coarse sand in a ratio of 1:3, granulated technical sulfur according to O'z DSt 127.1-93, as well as waste generated during copper production at the "Almalyk Mining and Metallurgical Combine" with a silica content of 60.68%, were used as modifiers

The sand-gravel mixture was heated at 170°C for 15 minutes to remove moisture from the mixture, then mixed until a modifying silica was added and evenly distributed across the volume. After lowering the temperature to 150°C, sulfur was added to the mixture and stirred until the liquid phase was formed. After the mixture became fully flowing, samples were obtained by pouring into standard molds. Several samples were prepared in this order by changing the amount of components that make up the material

The physical and mechanical properties of the material, meeting the requirements of GOST 31108-2020, were investigated based on the targeted selection of fillers and binders for the targeted application of the obtained results and their implementation in production.

During the preparation of the first and second samples of the aforementioned figure, the mixture was poured into molds at a temperature of 160°C during its transition to a liquid state. Due to the fact that the binder is completely liquid in this process, it was observed that the penetration coefficient during crystallization is higher, as well as their compressive strength is lower. In the preparation of the third and fourth samples, the casting process on the molds was carried out at 180°C, and due to the polymerization process in the composite binding materials during this time, strong adhesive bonds were formed between the binder and the inert fillers. For this reason, it has been established that the compressive strength of these samples is stronger than previous ones.

The water absorption properties of the samples were determined according to GOST 12730.3-2020. According to this, the top edge of the sample was placed 50 mm below the water level in a vessel with water at a sample temperature of (20 ± 2) °C. The weight of the samples was measured every 24 hours on analytical scales with an accuracy of 0.1%. Before the measurement, the samples were cleaned using wet rags. Water discharged from pores was added to the sample mass. The tests continued until the difference between the last two measurements was 0.1%. The average values of the obtained results were taken.

Studies have shown that in the process of obtaining an organomineral sulfur polymer composite material, to remove surface moisture from fillers, it is necessary to heat them to 150-170°C and add activated sulfur powder to it in a vibro planetary activator, which initially transitions to a liquid state. When the temperature increases above 170°C during the mixing of the components, the process of sulfur polymerization occurs, and a condensation of the mixture is observed.

As can be seen from Table, the mechanical properties of the sulfur polymer heterocomposite depend on the type and amount of filler. In the compositions with the sand-silica filler, the best load indicators were obtained with a sand content of 20% and a silica content of 5%, despite a slight increase in water absorption, the hardness of the samples was ensured by an optimal amount of filler-gravel, the amount of which was 45%. Similar results were obtained in the compositions of filled AKO, and it is important that the two components of the sulfur polymer heterocomposite (sand-silica) were replaced by one (AKO-waste of the Angren Kaolin enterprise). Comparison of the strength indicator according to GOST 26633-2012 with M450 concrete showed the correspondence of the obtained samples to

the corresponding standard. It should be noted that the strength of the filled AKO samples was higher than that of the sand-silica filler. The change in the water absorption of the samples in both cases is apparently related to the filling of the micropores of the heterocomposite with micro particles of the filler. These research results demonstrate the feasibility of using AKO in sulfur polymer heterocomposites for their application in structures where the material's operational properties should correspond to the material's strength indicators according to GOST 26633-2012.

The obtained research results allowed for the identification of the dual influence of ACO on the structure of the composite, which lies in the fact that metal oxide particles in its composition during mechanical activation, transitioning into charged states, actively participate in the filling of micropores. Silicon oxide, the main component of ACO in the form of sand, performs the function of a filler in the heterocomposite. The use of kaolin waste allows for the utilization of production waste with its targeted use, and the selection of the optimal amount and modification method ensures the mechanical properties of the material and expands the possibility of its practical application in high-responsibility structures.

Элбек Тургуналиев, Умида Зиямухамедова
(Узбекистан)

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДИСПЕРСНЫХ НАПОЛНИТЕЛЕЙ НА МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СЕРОПОЛИМЕРНЫХ ГЕТЕРОКОМПОЗИТОВ

В статье рассматривается улучшение физико-механических и эксплуатационных свойств композиционных материалов, модифицированных серосодержащими пластификаторами, применяемых в современной строительной индустрии. Более того, на основе глубокого анализа литературы изучены типы и размеры наполнителей, а также значение технологии их смешивания в формировании структуры с низкой пористостью композиционного материала с серным связующим. В статье подробно описан способ получения композиционного материала с устойчивым серосодержащим связующим, процессы приготовления твердого наполнителя, пропитки наполнителя органическим модификатором, увлажнения и нагрева наполнителя с модификатором, смешивания его с серой и охлаждения с образованием твердого продукта.

YLYM – BILIM ULGAMLARYNYŇ ÖSÜŞİNDE INNOWASIÝALARYŇ ORNY

Ýaşlaryň döwrebap derejede bilim almagynyň hem-de Watanymyzyň ykdysady, syýasy, medeni durmuşyna mynasyp goşant goşmagynyň, dünýäniň bilim-ylm ulgamynyň gazananlaryndan habarly, kämil hünärmenler bolup ýetişmeginiň möhüm şertleriniň biri-de, olaryň häzirki zaman maglumat tehnologiýalaryny we innowasion ösüşleri öz hünärinde işjeň, netijeli peýdalanylýan bilmegini gazanmakdyr.

Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň kitaplarynda ylm, bilim ulgamlarynyň ösüş ýoly, ähmiýeti barada ylmy taýdan delillendirilen maglumatlar beýan edilen. Olarda ylm-bilimiň kämilleşdirilmegi üçin hukuk, ylmy-usulyýet, maliýe-maddy şertleriň döredilýändigini, öndebaryjy tejribeleriň bilim-ylm edaralaryna ornaşdyrylýandygy beýan edilýär.

“Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasy” durnukly ösüşini gazanmaga gönükdirilen bolup, ýurdumyzyň raýatlarynyň ýaşayyş-durmuş derejesiniň ýokarlanmagy, sagdyn durmuş ýörelgeleriniň berkidilmegi, bilimiň we ylmyň sanly ykdysadyýetiň, maglumat-elektron ulgamlaryň ösüşini bilen utgaşykly sazlaşykda kämilleşmegi ýaly ugurlarda anyk wezipeleri kesgitleýär. Munuň özi, bilim-ylm ulgamlarynda durmuşa geçirilýän döwlet maksatnamalarynyň oňyn netijelere beslenmegine, diýarymyzdaky ösüşleriň döwrebap bilime, ylma we innowasion önümçilige esaslanmagyna şert döredýär.

Bilimi we ylmy Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwrüniň döredijilik güýjüniň binýady hasaplaýan hormatly Prezidentimiziň “Magtymguly – dünýäniň akyldary” atly kitabynda hünärlilik, zähmetsözüýerlik, janypkeşlik, maksada okgunlylyk, ak ýürekliлик ýaly duýgularyň, zähmete höweslendirýän pikirleriň kemala gelmegi üçin Magtymguly Pyragynyň edebi mirasynyň mysalynda ylm-bilimiň wajyplygy nygtalýar.

Gahryman Arkadagymyz türkmen halky özüniň bütin taryhynyň dowamynda ylmyň, bilimiň we döredijiligiň egsilmez güýjüne, deňi-taýy bolmadyk kuwwatyna daýanyp, döwrebap ýaşamagy başarandygyny belläp, häzirki döwürde ylmyň we bilimiň mümkinçiliklerini parahatçylygyň we dostlugyň bähbitlerine gönükdirilýändigine aýratyn üns berýär.

Bilim, ylm ulgamlaryny ösdürmek meselelerine Döwlet Baştutanymyzyň yzygiderli üns bermegi, ýurdumyzdaky hem-de dünýädäki ylm-bilim täzelikleriniň, öndebaryjy iş tejribeleriniň ähli ulgamlara ornaşdyrylmagy onuň hukuk binýadynyň kämilleşdirilmegini hem şertlendirýär.

Türkmenistanyň Konstitusíasynda we ylym, bilim çygryndaky kanunçylykda ýaşlaryň ylymly, bilimli bolmagy, bu ugurlarda taryhy dowamatlaryň üpjün edilmegi üçin hukuk kepillikleri kesgitlenen. Onuň şeýledigi ylym ulgamynyň kanunçylygynyň mysalynda aýdyň görünýär: “Ylmy intellektual eýeçilik hakynda”, “Ylmy işgäriň hukuk ýagdaýy hakynda”, “Ylmy edaralar hakynda”, “Döwlet ylmy-tehniki syýasaty hakynda”, “Innowasiýa işi hakynda”, “Ylmy-tehnologiýa parklary hakynda” Türkmenistanyň kanunlarynyň kadalary ýurdumyzda ylmy işleri döwrebap derejede, netijeli alyp barmaga mümkinçilik döredýär.

Döwletiň ylmy-tehniki syýasatynyň ileri tutýan maksatlary, wezipeleri: ilatyň ýokary intellektual we medeni derejesini gazanmak; innowasiýa ykdysadyýetini döretmek we ösdürmek; önümçiligiň ykdysady netijeliligini ýokarlandyrmak üçin ylmy-tehniki ösüşiň gazananlaryny peýdalanmak; ylmy-tehniki ösüşiň ileri tutulýan ugurlary boýunça ylmy barlaglaryň ösüşini üpjün etmek üçin zerur ykdysady, guramaçylyk we hukuk şertlerini döretmek; ykdysady, durmuş we hukuk kepilliklerini, ylmy, ylmy-pedagogik, oýlap tapyjylyk we rasionalizatorçylyk işi üpjün etmek; halkara ylmy-tehniki hyzmatdaşlygy ösdürmek ýaly ugurlarda aýdyň ýüze çykýar.

Ylym-bilim ulgamlarynyň döwlet maksatnamalarynda we kanunçylygynda Konstitusíamyzyň ýörelgeleýin kadalarynyň, adamyň bilim almaga, ylym we döredijilik bilen meşgullanmaga bolan konstitusion hukugyň durmuşa geçirilmegini üpjün etmek wezipeleri amala aşyrylýar. Bilim we ylym edaralarynyň üznüksiz, netijeli işlemegi we ösmegi üçin hukuk kepillikleri we guramaçylyk mümkinçilikleri barha pugtalanýar.

Umuman, ylmy-tehniki seljermeleriň netijeleriniň önümçilige ornaşdyrylmagy, döwrebap senagatlaşmak, durmuş-ykdysady ösüşiň wezipeleriniň üstünlikli durmuşa geçirilmegini nazarlaýar. Bilim, ylym we innowasion önümçilik çygryndaky döwlet maksatnamalarynyň üstünlikli amala aşyrylmagy bilen ylym, bilim we innowasion işleriň netijeliliginiň bitewüligi üpjün edilýär.

Bayramgul Orazdurdyyeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION SYSTEMS

The priority direction of development of science and education in Turkmenistan is the introduction of innovation. State programs in these areas cover comprehensive development, are based on modern science and innovation.

The right to education, guaranteed by the legislation of Turkmenistan, which is one of the main inalienable constitutional rights of citizens, is successfully implemented in the modern era. And according to art. 16 of the Constitution, of Turkmenistan the state promotes the development of science, engineering and technology, and also supports international cooperation in these areas. A review of national legislation in the field of science confirms that legal norms pave the way for the introduction of innovative approaches in science and education.

Байрамгуль Ораздурдыева
(Туркменистан)

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Приоритетным направлением развития науки и образования в Туркменистане является внедрение инноваций. Государственные программы в этих сферах охватывают комплексное развитие, основываются на достижениях современной науки и инновациях.

Гарантируемое законодательством Туркменистана право на образование, являющееся одним из основных неотъемлемых конституционных прав граждан, успешно реализуется в современную эпоху. Согласно ст. 16 Конституции Туркменистана, государство содействует развитию науки, техники и технологий, а также поддерживает международное сотрудничество в этих направлениях.

Обзор национального законодательства в сфере науки подтверждает, что правовые нормы открывают широкий путь к внедрению инновационных подходов в науке и образовании.

Muhammetgeldi Agageldiýew
(Türkmenistan)

DESSIN AGTARYŞ IŞINIŇ MAGLUMAT ÜPJÜNÇILIGINIŇ GURAMAÇYLYK MESELELERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ýurdumyz ähli ugurlar boýunça okgunly ösüşlere eýe bolýar. Türkmenistanyň harby we hukuk gorajy edaralarynyň işlerini has-da kämilleşdirmek, bu ugurda usulyýet kömegini bermek nukdaýnazaryndan dessin

agtaryş işiniň maglumat üpjünçiliginiň käbir meseleleri boýunça ylmy-barlag işlerini geçirmek maksada laýykdyr.

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň “Ýaşlar – Watanyň daýanjy” atly kitabynda: Maglumatlar we tehnologiýalar asyry diýlip atlandyrylýan XXI asyrdaky ylmyň iň täze gazananlary bilen aýakdaş gitmek, milli ykdysadyýetimizi ýokary tehnologiýaly pudaklar bilen üpjün etmek döwrüň talaby we güýçli döwlet bolmagyň esasy şertidir” diýip belenilýär.

Dessin agtaryş işiniň maglumat üpjünçiligi diýlip dessin agtaryş işini amala aşyrmaga doly ygtyýarly edaralaryň dessin agtaryş bölümleriniň önünde durýan meseleleri çözmek maksady bilen dürli çeşmelerden ähmiýete eýe bolan maglumatlary almaga hem-de olaryň üstünde işlemäge gönükdirilen işine düşünilýär.

Maglumat üpjünçiligiň guramaçylygy şu aşakdaky wezipeleriň ýerine ýetirilmegini göz önünde tutýar:

- maglumat çeşmeleriniň we göwrüminiň kesgitlenilmegini, onuň toplanmagyny;

- maglumaty toplamagyň, saklamagyň we ulgamlaşdyrmagyň görnüşleriniň işlenip taýýarlanmagyny (iň täze ylmy-tehniki serişdeleriň esasynda);

- toplanan maglumaty (degişli ulgamlardan) almagyň tertibiniň kadalaşdyrylmagyny we onuň ulgamlaryň esasynda seljerilmegini;

- seljerişiň netijeleriniň iş ýüzünde ulanylmagyny, ýagny onuň maksada laýyk (hukuk bozulmalaryň önüni almak, üstüni açmak we olary derňemek we ş.m. üçin) ulanylmagyny.

Maglumat üpjünçiligi amala aşyrylanda, ondaky maglumatlar toplanýanda we işlenip taýýarlanylýanda hem-de peýdalanylýanda maglumatyň wajyplygy, anyklygy, elýeterliligi ýaly birnäçe anyk talaplara laýyk gelmelidir.

Dessin agtaryş işini maglumat taýdan üpjün etmek häzirkiki wagtda dessin gulluk işiniň örän ösen, çylşyrymly we özbaşdak görnüşi bolup durýar. Onuň wezipesi dessin agtaryş işini alyp barýan birlikleriň dürli görnüşli kararlaryny kabul etmekden we maksada laýyk hereketleri amala aşyrmak üçin zerur bolan maglumatlar bilen üpjün etmekden ybaratdyr. Şu nukdaýnazardan, maglumat dessin agtaryş işiniň esasy, maksady, serişdesi hem netijesi diýip aýdyp bolar, işiň gurluşy (algoritmi) onuň esasynda ýatan maglumatyň dolulygyna we dogrulygyna örän bagly bolup durýar.

Maglumat üpjünçiligi dessin agtaryş işiniň özenidir. Maglumat tehnologiýalarynyň ösmegi bilen maglumat-seljeriş we maglumat-çaklama üpjünçiliginiň ähmiýeti yzygiderli artýar.

Dessin agtaryş işinde maglumat üpjünçiligi degişli maglumat ulgamlaryny ulanmak arkaly amala aşyrylýar.

Gulluk işleriniň beýleki görnüşlerinden tapawutlylykda dessin agtaryş işiniň özboşlukly aýratynlygy ony amala aşyryýan birlikleriň we işgärleriň dessin maglumat

çeşmeleriniň ulgamlaryny döretmek arkaly ýörite öz maglumat üpjünçilik ulgamyny döredýändiginden hem-de olaryň şol ulgama eýe bolmagyndan ybaratdyr. Dessin agtaryş işini alyp barýan birlikleriň dessin-agtaryş işiniň netijeliligi maglumat ulgamynyň häsiýetine we hiline örän bagly bolup durýar.

Şeýlelikde, dessin-agtaryş işiniň maglumat üpjünçiliginiň düýp esasy şu aşakdakylardan, ýagny:

- hukuk bozulma bilen baglanyşykly hadysalara dahylly bolan şahslaryň, närseleriň, wakalaryň we ýagdaýlaryň kesgitli alamatlary boýunça maglumatlary toplamagyň, işläp taýýarlamagyň, saklamagyň hem-de toparlara bölmegiň ygtybarly ulgamlaryny döretmekden;

- maglumatlaryň öz wagtynda agtaryp tapylmagyny, şeýle hem hukuk bozulmalara garşy hereket etmekde ýüze çykyan meseleleri netijeli çözmek üçin şol maglumatlaryň dessin agtaryş işiniň subýektlerine öz wagtynda berilmegini üpjün etmekden ybaratdyr.

Muhammetgeldi Agageldiyev
(*Turkmenistan*)

ORGANIZATIONAL ISSUES OF INFORMATION SUPPORT IN OPERATIONAL INVESTIGATIVE WORK

The report emphasizes the role of investigation work in ensuring the rule of law and the need to provide information for its implementation. In addition the organization of information support, which includes a number of complementary functions and the basic principles of information support of operational investigative works are revealed.

Мухамметгельды Агагельдыев
(*Туркменистан*)

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННЫХ РАБОТ

В отчете подчеркивается роль следственной работы в обеспечении законности и необходимость предоставления информации для ее реализации. Кроме того, раскрывается организация информационного обеспечения, включающая в себя ряд взаимодополняющих функций, и основные принципы информационного обеспечения оперативно-следственных работ.

SANLY ULGAMYŇ KÖMEGI BILEN İNLIS DILINDE SÖZLEÝİŞ BAŞARNYKLARYNY KÄMILLEŞDIRMEGIŇ USULLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzyň bilim ulgamyna sanly tehnologiýalary ornaşdyrmaga uly ähmiýet berilýär. Şeýlelikde, Garaşsyz, baky Bitarap döwletimiziň bilim edaralary tehniki serişdeler bilen enjamlaşdyrylandyr. Bu bolsa mugallymlara öz işini has hem üstünlikli ýerine ýetirmäge goldaw berýär. İnlis dili sapaklarynda tehniki enjamlary ulanmak okatmagyň netijeliligini ýokarlandyrmaga mümkinçilik döredýär. “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýanyň birinji tapgyryna laýyklykda dünýä tejribesi özleşdirildi we in kämil, döwrebap we innowasion usullarda daşary ýurt dillerini okatmaklyk ýola goýuldy. Ýurdumyzda dürli ugurlarda halkara hyzmatdaşlygyň giň gerime eýe bolýan zamanasynda daşary ýurt dillerini öwrenmeklige hem aýratyn üns berilýär.

Dil öwrenmek bilen baglanyşykly islendik maglumaty düşündirmek üçin daşary ýurt dilini okatmagyň köp dürli häzirki zaman usullary bardyr. Şolaryň arasynda okatmagyň interaktiw-multimediýa tehnologiýalaryny ulanmaklyk usuly has meşhurdyr. Bu usulyň esasy maksady okuwçylara we talyplara hemmetaraplaýyn, döwrebap bilim bermekden, olary durmuşa doly taýýar adamlar edip ýetişdirmekden ybaratdyr. Talyplaryň sapakda işjeňligini ýokarlandyrmak üçin, şeýle-de her bir talybyň özbaşdak pikirleniş ukybyny artdyrmak üçin özara inlisçe pikir alyşmaklyk bu dilde sözleşi kämilleşdirýär. Mundan başga-da, okuwçylara, talyplara dürli-dürli temalara degişli wideo we audio ýazgylaryny görkezip hem diňledip, dürli tabşyryklary berip bilýäris. Her bir aýratyn hünär toparynda talyplaryň öz okaýan hünärleri boýunça inlis dilinde tekstler taýýarlap, olary interaktiw tagtada öwretmeklik has täsirli we ýatda galyjy bolýar. Häzirki zaman köp funksiýaly interaktiw multimediýa tehnologiýalary daşary ýurt dilini öwretmäge we öwrenmäge giň ýol açyp, gysga wagtyň içinde birbada köp maglumatlary almaga uly ýardam edýär. Köpçülikleýin soraglary, jübüt bolup işlemek usullaryny, şeýle hem keşpler boýunça didaktiki oýunlary, dilden we ýazuwdan dürli mazmunly ýumuşlary berýäris. Meselem, mugallym inlis dilinde taýýar teksti soňlamak (jemlemegi), tekstdäki nokatlaryň ýerine gerekli sözleri goýmak ýa-da ilki kiçiräk gepleşigi diňledip, soňra şol gepleşigi özlerine aýtdyrmak, ýa-da diňlenen gepleşigiň sözlemlerini ýerli-ýerine goýmak ýaly ýumuşlary berip bilýär. Bular bolsa okuwçylaryň we

talyplaryň iňlis dilinde pikirleniş ukyplaryny ösdürýär, grammatikany has çalt berkitmäge, döredijilik başarnyklaryny ösdürmäge ýardam edýär. Şeýle hem sapagy iňlisçe ýaňylytmaçlar, aýdymlar, goşgular, matallar, tapmaçalar, her dürli oýunlar bilen geçirmeklik, esasan hem, ertekiler, rowaýatlar, nakyllardyr atalar sözlerini ulanmaklyk sapagy diňe bir gyzykly etmän, eýsem, ýaş nesilleri ruhy we ahlak taýdan terbiýelemekde möhüm orny eýeleýär. Bular iki halkyň diliniň, edebiýatynyň, taryhynyň meňzeşliklerini we aýratynlyklaryny öwrenmekde uly ähmiýete eýedir. Iňlis dilini öwredýän programmalaran peýdalanmak has ähmiýetli bolup durýar. Şeýle programmalary talyp ýaşlar öz öýjükli telefonlaryna aňsatlyk bilen internet toryndan ýükläp alyp bilerler. Sözlük programmalar we iňlis diliniň grammatikasyny öwredýän programmalar talyp ýaşlaryň arasynda iň ýörgünlidir. Ýokary okuw mekdeplerinde döwrebap tehnologiýalardan peýdalanmagyň tejribesinden görnüşi ýaly, kompýuterleşdirmek diliň grammatik formalarynyň we gurluşlarynyň özleşdirilmegine degişli türgenleşiklerde hem-de barlamakda degerli ýardam berýär. Tehniki ösüşiň eýýamynda global kompýuter ulgamy maglumatlaryň çeşmesi bolmak bilen çäklenmän, durmuş-ykdysady gatnaşyklaryň esasy elementine öwrülýär, internetde göwnējaý işlemegi başarmak üçin daşary ýurt dilinden baş çykarmak zerur bolup durýar.

Kumush Allabayeva
(*Turkmenistan*)

INCREASING THE LEVEL OF SPEAKING SKILLS IN ENGLISH WITH THE HELP OF DIGITAL TECHNOLOGIES

During the Revival of the new epoch of the powerful state, great importance is attached to implementation of digital technologies into the educational system of the country. Thus, the educational institutions of the independent, permanent neutral state are equipped with technical equipment. This helps teachers to do their job more effectively. The use of technical devices in English classes can improve the effectiveness of teaching. Currently, the educational institutions of the country are constantly being introduced to educational and technical resources produced according to international standards. Modern computers and multimedia boards encourage a more creative approach to the teacher's work in English classes. There are many modern methods of teaching foreign languages. Among them the most popular method of teaching is usage of interactive-multimedia technologies. The main goal of this method is to give all-round and modern knowledge to students.

Кумуш Аллабаева
(Туркменистан)

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ НАВЫКОВ РЕЧИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В период Возрождения новой эпохи стабильного государства большое значение придается внедрению цифровых технологий в систему образования. Учебные заведения независимого, постоянного нейтрального государства оснащены различными техническими средствами. Это помогает учителям более эффективно выполнять свою работу. Использование технических средств на уроках английского языка может повысить эффективность обучения. В настоящее время в учебных заведениях страны постоянно внедряются учебно-технические ресурсы, произведенные по международным стандартам. Современные компьютеры и мультимедийные доски способствуют более творческому подходу учителя к работе на уроках английского языка. Существует много современных способов обучения иностранного языка. Среди них самый популярный вид – это обучение языка при помощи использования интерактивно-мультимедийных технологий. Основной задачей этого способа является передача всесторонних и современных знаний студентам.

Jennet Allaberdiýewa, Bahar Mämmedowa
(Türkmenistan)

TÜRKMENLERIŇ GARAGOÝUNLY WE AKGOÝUNLY DÖWLETLERINDE BAKJA WE TEHNIKI EGINLER

Türkmenleriň Garagoýunly we Akgoýunly döwletleriniň düzümine Azerbaýjan, Eýran, Yrak we Siriýanyň gündogary, Kawkazyň günortasy ýaly ýerler giripdir. Bu ýerler suwa baý bolup, Kura we Araks, Tigr we Ýewfrat derýalary, şeýle hem Urmiýa, Wan, Sewan kölleri ilata suwarymly ekerançylygy alyp barmakda amatly şertleri döredipdir. Uzap gidýän düzlükleriň üstünden köp kanallar, aryklar, ene ýaplar akyp geçip, şähre suw getiripdir. Taryhçy Hafız Abru XV asyrdaky esasy kanalyň ini 20 gez, çuňlugy bolsa 5 gezden az bolmandygyny işinde belläp geçipdir. Akyp gelen suwlar şäheriň daş-töwereginde ýerleşen bagy-bossançylyklary suwaryp, ilat ondan uly hasyl alypdyr.

Akgoýunly türkmen döwletine gelen ilçiler, diplomatlar bakja önümlerini ösdürip ýetişdirmekde ilatyň suwarymly usuldan giňden peýdalanandygyny belleýärler. Şeýle hem ilçiler ilatyň ýetişdirýän bakja önümleriniň dürlüligini we süýjüligini işlerinde beýan edipdirler.

Döwürdeş çeşmelerde döwletiň hristian jemagatynyň kilise melleklerinde we oturymly ilatyň bag-bakjalarynda kelem ekilendigi belleniýär. Döwletiň bazarlarynda satmak üçin hasylyň has gowulary saýlanyp alnypdyr. Zenanlar olary duzlap, küýzelere salyp, gyş üçin taýýarlapdyrlar. Şeýle hem hasylyň artyk bölegi öý haýwanlary üçin tirtte garylyp berlipdir.

Baharly we baýandyz oguzlarda ösümlikleriň içinde kádi meşhur bolupdyr. Bu ösümliki oturymly oba ilaty ýetişdirip, ol oglanlaryň at üstündäki türgenleşi üçin möhüm bolupdyr. Oglanlar ok atmak ussatlygyny görkezmek üçin “kabak-bahtan” oýnuny ýerine ýetiripdirler. Türki dilli halklarda “kabak” sözi “kádi gaby” diýmegi aňladypdyr. Türgenler kädini nyşan hökmünde peýdalanyp, uruşda tejribelerini artdyrypdyrlar. Boş kädiniň gaby suw guýmakda daş ýola gidýän ýolagçylar üçin zerur hojalyk önümi bolupdyr.

Akgoýunly türkmen döwletiniň taryhçysy Abu Bekr Tähran özüniň işinde türkmenleriň durmuşyny, hojalygyny, syýasy taryhyny beýan etmek bilen döwrüniň ýer-ýurt atlaryny sanap geçýär. Olaryň arasynda “Badamly” toponimik adyny bellemeklik ýerlikli bolar.

Türkmenleriň Garagoýunly we Akgoýunly döwletlerinde gant şugundyrynyň hem ösdürilip ýetişdirilendigi taryhy çeşmelerde belleniýär. Bu ösümlik Kawkaz topraklarynda seljuklar zamanynda ekilipdir. Taryhçy Ibn al-Asiriň eserlerinde seljuklar döwrüniň bazarlarynda şekeriniň birnäçe görnüşleriniň (ak, goňur) bolandygy beýan edilýär. XV asyryda ýaşan şahyr zenan Mähri hatyn ýerli bazarlarda şeker dükanelarynyň meşhurlyk gazanandygyny goşgularynda şeýle setirler beýan edýär:

Mähri, şowky yşkyň içre lebleriň ýat edejek,
Bu şirin güftary şekerler dükäny baglady.

Türkmenleriň Garagoýunly we Akgoýunly döwletlerinde Pamykly atly derýa bolup, bu bolsa döwletde tehniki ekinleriň hem ösdürilip ýetişdirilendigine güwä geçýär. Olar pagta, künji we ş.m. ýetişdiripdirler. Ýerli ilat pagtadan dürli sapaklary alyp, garyşyk matalary dokapdyr. Bu ösümlikden taýýarlanan matalar ilatyň pes gatlagynyň geýimi hasaplanypdyr. Pagtanyň gozasy mallara iým we ýere dökün edilip peýdalanylýpdyr. Türkmen döwletlerinde sap pagtadan taýýarlanan matalary dokamakda Derbendiň ilaty meşhurlyk gazanypdyr. Pagta ilat üçin diňe bir geým bolman, ondan hojalykda zerur bolan ýorgan-düşekler, ýassyklary taýýarlanypdyr.

Şowhunly bazarlary bolan döwletin uly şäherlerinde söwdagärleriň, pagta satyjylaryň mähelleleriniň bolandygy bellenilýär.

Taryhy maglumatlaryň şaýatlyk etmegine görä, Garagoýunly we Akgoýunly döwletler mes toprakly, bol hasylly we suwly, ýüpek köp öndürilen döwletler bolupdyrlar. Bu ülkelerde ösýän ösümlükler, bakjalar, ir-iýmişler hünärmentçilik önümlerinde öz beýanyňy tapypdyr. Hünärmenler ýasan önümleriniň daş bezeginde ýurdunyň şöhratlanýan miwesini ýa-da şäher töwerekleriniň bagy-bossançylyklaryny şöhlendiripdirler. Dokalan haly-palaslarda, mata dokmaçylygynda we beýleki hünärmentçilik önümlerinde ýerli ilatyň ösdürýän miweli baglary, ösümlük we haýwanat dünýäsi öz beýanyňy tapypdyr. Ilatyň çeperçilik bilen ýerine ýetiren şekilleri ol ýa-da beýleki bir ýurduň tebigy häsiýetnamasyny kesgitlemäge mümkinçilik berýär.

Jennet Allaberdiyeva, Bahar Mammedova
(*Turkmenistan*)

MELON AND TECHNICAL CROPS IN THE ECONOMY OF THE TURKMEN OF GARAGOYUNLY AND AKGOYUNLY

The Turkmen states of Garagoyunly and Akgoyunly included the modern territories of Azerbaijan, Iran, Iraq, eastern Syria, and part of the southern Kavkaz, through which flowed the major rivers Kura, Araks, Tigris, and Euphrates. At the same time, Urmia, Van, Sevan were rich in lakes, thanks to which the local population carried out irrigated agriculture. Diplomats, travelers, eyewitnesses in their works and memoirs testified that the vegetables grown in these lands were extremely tasty.

In the Turkmen states of Garagoyunly and Akgoyunly, industrial crops were also grown, such as cotton, sesame, etc., the husks and waste of which were widely used as an additive to livestock feed.

Дженнет Аллабердыева, Бахар Маммедова
(*Туркменистан*)

БАХЧЕВЫЕ И ТЕХНИЧЕСКИЕ КУЛЬТУРЫ В ХОЗЯЙСТВЕ ТУРКМЕН КАРАКОЮНЛЫ И АККОЮНЛЫ

Туркменские государства Каракоюнлы и Аккоюнлы включали в себя современные территории Азербайджана, Ирана, Ирака, восточной Сирии, часть южного Кавказа, через которые протекали крупные реки – Кура, Аракс,

Тигр и Евфрат. Вместе с тем эти территории были богаты озерами Урмия, Ван, Севан, благодаря которым местное население вело поливное земледелие. Дипломаты, путешественники, очевидцы в своих работах и воспоминаниях свидетельствовали о том, что овощи, выращиваемые в этих землях, были чрезвычайно вкусные.

В туркменских государствах Каракоюнлы и Аккоюнлы выращивались и технические культуры, например, хлопок, кунжут и т.д., шелуха и отходы которых широко использовались в качестве добавки в корм для скота.

Läle Allaberdiýewa
(*Türkmenistan*)

MAMUNLAR DÖWLETINIŇ SYÝASY ULGAMYŇDA WEZIR WEZIPESI

Türkmenistanyň çäginde kemala gelen we hökümdarlyk eden döwletleriň asyrlar boýy ösdürilen, dünýä nusga bolan kämil syýasy ulgamy bolupdyr. Döwlet dolandyryş ulgamynda hökümdaryň wezirine we weziriniň ýolbaşçylyk edýän döwlet diwanyna aýratyn ähmiýet berlipdir. Gahryman Arkadagymyz “Ömrümiň manysy” atly kitabynda nesilbaşymyz Oguz hanyň döwletiň berkligini saklamakda wezirleriň orny hakyndaky pelsepesine ýüzlenip şeýle belleýär: “Patyşanyň kethudasy we weziri patyşanyň baýlygyndan onuň dinine has mähribanlyk edýän we raýata adalatsyzlygy rowa görmeýän kişi bolmalydyr”. Köptaraplaýyn ylymly, ukyp-başarnykly, erjel wezirler döwletiň ösüşine, durmuş-ykdysady we syýasy durmuşyna uly täsir edipdir. Diňe bir döwletiň içeri syýasatından däl, eýsem daşary syýasatdan, halkara gatnaşyklardan oňat baş çykarýan wezirler döwletiň kuwwatly güýji hasaplanypdyr. Taryhda yz goýan ösen döwletleriň kemala gelmeginde meşhur wezirler maşgalasynyň hyzmaty az bolmandyr. Olardan Abbasylyr döwründe Barmakylar, Samanylyr döwletinde Balamylar we Utbylyr, Mamunlar nesilşalygynda Suheýliler maşgalalarynyň atlary taryhyň öçmejek sahypalaryna ýazylypdyr.

Mamunlar nesilşalygy döwründe (995–1017) ata-baba ýol-ýörelgelerine wepaly, hökümdaryna sadyk, bilim-sowady ýetik, iş başaryan we hünärine yhlasly şahsyýetler wezirlik wezipesine çekilipdir. Muhammet ibn Arslanyň biziň günlerimize gelip ýetmedik “Horezmiň taryhy” kitabyna esaslanyp Ýakut Hamawy Horezmiň syýasy durmuşynda Suheýliler maşgalasyndan bolan wezirleriň aýratyn ornunyň bolandygyny habar berýär. Suheýlileriň gelip çykyşy Horezmiň ýerli asylzada maşgalasyndan bolupdyr. Olaryň Horezmdäki wezirlik wezipesi nesilden-nesle geçipdir. Bu maşgalanyň görnükli wekilleriniň biri Ahmet ibn

Muhammet as-Suheýli al-Horezmidir. As-Suheýli horezmşa Aly ibn Mamunyn we Mamun ibn Mamunyn döwründe wezirlik edip, Mamunlar döwletinde “al-Şyh ar-Reýs”, “al-Şyh al-Jelil”, “al-Şyh al-Wezir” diýen hormatly derejelere eýe bolupdyr. Ol 997–1013-nji ýyllarda, on alty ýyllap Horezmşalar döwletinde Beýik wezir wezipesini berjaý edip, görnükli şahsyýet hökmünde uly abraý gazanypdyr. Ahmet as-Suheýliden öň Mamunlar döwletinde wezir wezipesini onuň kakasy Muhammet ýerine ýetiripdir. Onuň kakasynyň wezir bolandygyny Abu Mansur as-Sagalybynyň goşgusyna salgylanýan Ýakut Hamawynyň ýazgylary tassyklaýar: “Ol weziriň ogly bolan wezirdir. Çünki bu wezipäni mertebeli wezir kakasyndan miras aldy... As-Suheýli hökümdarlyk hillerini we wezirlik sypatlaryny özünde jemläp, özüniň ýokary ahlak häsiýetleri bilen garşydaşlaryndan ýeňiş peýkamlary bilen üstün çykmagy başaryardy. Ol sahylykda kämil häsiýetleriň eýesi boldy”.

Ahmet as-Suheýli wezir wezipesine bellenen gününden başlap, horezmşanyň paýhasly maslahatçysy, ylymly şahsyýet hökmünde alymlara howandarlyk etmegiň yşkyna düşüpdür. Wezir Horezmiň paýtagty Gürgenç şäherinde “Ylymlar öýüniň” esaslandyrylmagyna uly goşant goşupdyr. Ahmet as-Suheýli döwrüniň görnükli alymlaryny Gürgenç şäherinde jemläp, bu ölkäni musulman dünýäsinde şöhratlandyrypdyr. Gürgenjiň “Ylymlar öýünde” öz döwrüniň deňsiz-taýsyz alymlaryndan Abu Reýhan Biruny, Abu Aly ibn Sina, Abu Nasr ibn Yrak, Abu Sahl Masihi, Abu Mansur Sagalyby, Abul Haýyr Hammar we beýlekiler ylmy döredijilik bilen meşgullanypdyr. Weziriň howandarlygyndan hoşal bolan alymlaryň birnäçe ylmy kitaplary onuň hormatyna bagyşlanypdyr. Ylma howandarlyk etmek bilen çäklenmän, Ahmet as-Suheýliniň özi hem ylmy iş bilen meşgullanmakda köplere görelde bolup, filosofiya, filologiya ylymlaryna degişli kitaplary ýazypdyr, lukmançylyk, astronomiya bilen düýpli gyzyklanypdyr. Şoňa görä-de, Nyzamy Aruzy Samarkandynyň “Seýrekler ýygyndysy” atly eserinde wezir Ahmet as-Suheýliniň paýhasly alym, asylly ynsan, ylymly şahsyýetdigi nygtalypdyr.

Mamunlar nesilşalygyndan bolan horezmşalaryň we olaryň paýhasly wezirleriniň alymlara sahylyk bilen goldaw bermegi Merkezi Aziýa sebitinde tebigy-takyk, ynsanperwer-durmuş bilimleriniň has öňe gitmegine ýardam edipdir.

Lale Allaberdiyeva
(*Turkmenistan*)

THE POSITION OF VIZIER IN THE POLITICAL SYSTEM OF THE MAMUNID STATE

The states that emerged and ruled on the territory of Turkmenistan had a mature political system that developed over centuries and served as a model for the entire world. In the system of state administration, special importance was attached to the

vizier of the ruler and the state chancellery headed by the vizier. During the reign of the Mamunid dynasty (995–1017), people who were faithful to the traditions of their ancestors, devoted to their ruler, well educated, capable and responsible for their profession were appointed to the position of vizier. Historical sources indicate that viziers from the Suheili family played a special role in the political life of Khorezm during this period. The Suheilis came from a local noble family of Khorezm. Their position of vizier in Khorezm was passed down from generation to generation. One of the most outstanding representatives of this family is Ahmed ibn Muhammad as-Suheili al-Khwarizmi. Ahmed al-Suhayli served as a vizier during the reign of Khorezmshah Ali ibn Mamun and Mamun ibn Mamun. The article, based on historical sources, describes Ahmed al-Suhayli's contribution to the prosperity of political and economic relations, science and culture in the Mamunid state.

Ляле Аллабердыева
(Туркменистан)

ДОЛЖНОСТЬ ВИЗИРЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА МАМУНИДОВ

Государства, возникшие и существовавшие в прежние эпохи на территории Туркменистана, имели развитую политическую систему, которая складывалась на протяжении веков и являлась образцом для всего мира. В системе государственного управления особое значение придавалось визирю правителя и государственной канцелярии, возглавляемой им. Во времена правления династии Мамунидов (995–1017) на должность визиря назначались люди, верные традициям своих предков, преданные своему правителю, хорошо образованные, способные и ответственные. Исторические источники свидетельствуют, что визири из рода Сухейли играли особую роль в политической жизни Хорезма в тот период. Сухейли происходили из местной знатной семьи Хорезма. Должность визиря в Хорезме передавалась из поколения в поколение. Одним из самых выдающихся представителей этой семьи является Ахмед ибн Мухаммад ас-Сухейли аль-Хорезми, который служил визирем во времена правления хорезмшахов Али ибн Мамуна и Мамуна ибн Мамуна. В статье на основе исторических источников описывается вклад Ахмеда ас-Сухайли в процветание политической и экономической системы, науки и культуры в государстве Мамунидов.

MILLI MEDENIÝET – DIPLOMATIK GATNAŞYKLARY PUGTALANDYRYJY ESASLARYŇ BIRIDIR

Alym Arkadagymyzyň: “Häzirki döwürde ýurdumyz halkara medeni çäreleriň yzygiderli geçirilýän merkezine öwrüldi. Dostlukly döwletleriň arasynda hoşniýetli hyzmatdaşlygy berkitmäge ýardam berýän halkara derejesindäki medeni çäreleriň maksady halklaryň arasyndaky medeni gatnaşyklary pugtalandyrmakdan, sungat äleminde gazanylan üstünlikler bilen birek-biregi tanyşdyrmakdan we özara tejribe alyşmakdan ybaratdyr. Halkara medeni hyzmatdaşlygynyň kämil derejede guralmagy döwletara gatnaşyklaryň hem ösdürilmegine ýardam berýär” diýen sözlerinden ugur alyp, umumadamzat gymmatlyklaryny özleşdirmek, türkmen medeniýetiniň, sungatynyň gazananlaryny älem-jahana ýaýmak, dünýä siwilizasiýasynyň genji-hazynasyna goşant goşmak türkmen ýaşlarynyň önündäki uly borçdur.

Daşary ýurtlar bilen arabaglanyşyk ilki bilen döwletleriň medeniýetine, sungatyna, döp-dessuryňa hormat goýmakdan başlanýar. Bularyň ählisi bolsa milli ruhy köklerimize ýüzlenip, döp-dessurlarymyza daýanyp, umumadamzat ruhy baýlyklaryna esaslanmalydygymyza gönükdirýär. “Dünýäniň döwletleri we halkara guramalary bilen uzak möhletli hem-de maksatnamalaýyn esasyda syýasy diplomatik gatnaşyklary, söwda-ykdysady, medeni we ylym-bilim hyzmatdaşlygyny giňeltmegiň gerimli wezipelerini depginli amala aşyrmak bu işlere ýardam berýär” diýip, Alym Arkadagymyz hem ýerlikli belläp geçýär.

Sungat – özüniň çeperçilik, täsirli serişdeleri bilen ynsanlary özüne maýyl edip bilýän güýçdür. Adam haýsy milletdigine garamazdan islendik halkyň sungat eserlerine düşünp bilýär. Taryhdan bilşimiz ýaly, türkmen halky dürli döwürlerde-de asuda ýaşamagyň tarapdary bolup, goňşy döwletler bilen diplomatik gatnaşyklary ýola goýan halkdyr. Ine, häzirki zamanamyzda, Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe sungat, medeniýet halklaryň arasynda dostluk köprüsini gurup, ynsanlaryň kalbyna mähir-muhabbeti paýlaýar. Alym Arkadagymyz hem: “Türkmenistan – ýokary derejede kämil milli medeniýeti bolan döwletdir. Medeniýetler her bir adamyň şahsyýetine goýulýan çuňňur hormata esaslanýandyr we ynsanperwerligiň hem-de hoşniýetli goňsuçylygyň milli ýörelgelerine ygrarlylyga görä aýdyňlaşdyrylýandyr” diýmek bilen, şol döwürlerde-de türkmen medeniýetiniň jemgyýeti ösdürmäge we kämilleşdirmäge goşandynyň çäksizdigini belleýär.

Umumadamzat medeniýetiniň aýrylmaz bir şahasy bolan türkmen agzeki (professional) halk saz döredijiligi taryhy maglumatlaryň şaýatlyk etmegine görä, has irki döwürlerden bäri dünýä saz medeniýetine öz täsirini ýetiripdir. Yslamdan öňki döwrüň professional saz sungatyny esaslandyryjy, asly merwli, köşk sazandasy Barbad Merwezini mysal getirip bolar.

Dost-doganlyk gatnaşyklaryna, jemgyýetiň syýasy ösüşine saz medeniýetiniň ähli döwürde goşan goşandy çäksizdir. Seljuklar döwrüniň “Sanjar” atly meşhur ýöriş sazy diňe türkmenlerde ýörgünli bolmandyr. Bu barada Alym Arkadagymyz: “Şol irki döwürde ýörişlerde ýerine ýetirilen “Sanjar” atly ýöriş sazy diňe bir seljuklaryň arasynda däl-de, eýsem, Yragyň we Kiçi Aziýanyň türkmenleriniň hem harby saz toparlarynyň arasynda meşhur bolupdyr” diýip belleýär.

Türkmen topragynda önüp-ösen, halklaryň arasyndaky medeni gatnaşyklaryň pugtalandyrylmagyna, berkemegine uly goşant goşan beýik taryhy şahsyýetleriň biri hem Muhammet Farabydyr. Ol çuňňur ylmy-pelsepewi mirasy bilen özüni dünýä tanadan kämil şahsyýetdir. Geçmişde diňe bir türkmen nusgawy sungatynyň däl, eýsem, dünýä saz sungatynyň taryhynda öçmez yz goýan türkmen şahsyýetleriniň bu gün täze zamanda, ýagny Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ady şöhratlandyrylýar. Bu döwürde ruhy galkynyş syýasatyny durmuşa geçirmek bilen medeni gatnaşyklary kämilleşdirmek boýunça hem uly işler alnyp barylýar.

Rasul Amangeldiyev, Gulnabat Atayeva
(*Turkmenistan*)

NATIONAL CULTURE AS ONE OF THE MAIN TOLLS FOR STRENGTHENING DIPLOMATIC RELATIONS

Abstract: Today Turkmen culture and literature are known all over the world. Turkmen youth are interested to know the culture of other nations in details. Cooperation with foreign countries in the field of culture is developing and acquiring a wide scope due to the efforts of our Arkadag scientist. This is aimed at further building friendly, brotherly and good-neighbourly relations, expanding partnership perspectives, studying and improving the finest sides of art world. This demonstrates that the independent neutral Turkmenistan is a supporter of the systematic strengthening and enhancement of the cultural dialogue among the nations of the world. Special significance is attached not only to keeping young people informed about the achievements in art and culture of other nations, but also to improving their spiritual development, since the art of each individual nation reflects the spiritual world and the nation identity. All this opens a new milestone in the history of Turkmen art.

Расул Амангельдыев, Гульнабат Атаева
(Туркменистан)

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА КАК ОДИН ИЗ ГЛАВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ УКРЕПЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Сегодня туркменская культура и литература известны во всём мире. Туркменская молодёжь подробно интересуется культурой других народов. Именно в результате усилий нашего Учёного – Аркадага развивается и обретает широкий размах сотрудничество с зарубежными странами в области культуры, направленное на дальнейшее наращивание дружественных, братских и добрососедских отношений, расширение горизонтов партнёрства, изучение и совершенствование тончайших граней мира искусства. Это демонстрирует, что независимый, нейтральный Туркменистан является сторонником планомерного укрепления и наращивания культурного диалога между народами мира.

Nagmatylla Amanlyýew, Jeýhun Janbekow
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” ATLY KITABYNDA PARFIÝALYLARYŇ YNANÇLARY BARADA

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynda: “Biziň şöhratly taryhymyzyň ajaýyp sahypalarynyň ýene biri Parfiýa döwleti bilen baglydyr” diýlip bellenip geçilýär we onda Parfiýa aýratyn orun berilýär. Kitapda parfiýalylaryň ynançlary barada giňişleýin maglumat berlip, zoroastrizm we Mitra – Gün hudaýy hakynda aýdylyp geçilýär. Ol ynançlar parfiýalylaryň medeniýetine siňip gidipdir. Ony parfiýalylara degişli ýazuw çeşmeleri we arheologik gazuw-agtaryş işlerinde ýüze çykarylan tapyndylar subut edýär.

Parfiýa döwletiniň çäkleri gündogarda Hindiguş daglaryndan başlap, günbatarda Ýewfrat derýasyna, demirgaykda Kawkaz daglaryna, günortada Pars aýlagyna çenli baryp ýetipdir. Parfiýanyň ilkinji dörän ýeri Günorta Türkmenistandaky ynançlaryň üstünde durlup geçiler.

Gahryman Arkadagymyň kitabynda görnükli taryhçy alymlara salgylanylyp, türkmen topragynyň gadymy dinleriň biri bolan zoroastrizmiň dörän ojagydygy, onuň Marguş döwletiniň çäklerinde döräp, söwda kerwen ýollary arkaly gadymy

Gündogara ýaýrandygy belleniýär. Gadymy Marguşda döran zoroastrizm soňra parfiýalylaryň esasy ýörgünli dini ynanjy bolupdyr. Ony Günorta Türkmenistandaky Parfiýa degişli taryhy – arheologik ýadygärliklerde geçirilen arheologik gazuw işlerinde ýüze çykarylan tapyndylar subut edýär.

Parfiýalylaryň ilkinji şäher merkezi bolan Nusaýdan dini ynanç bilen baglanyşykly inedördül jaý we tegelek ybadathana ýüze çykarylady. Olar barada Milli Liderimiziň “Hakyda göwheri” atly kitabynda giňişleýin aýdylýp geçilipdir, şeýle hem gadymy Sarahsda Parfiýa döwrüne degişli Meleheýran ýadygärligindäki ot ybadathanasy bolupdyr. Arheologik ýadygärliklerden ýüze çykarylan şunuň ýaly ymaratlaryň başga-da birnäçesi ylymda mälimdir.

Hatda grek geografi Isidor Harakski (b.e.ö. II asyr): Parfiýa döwletini esaslandyran Ärsak I Asaak şäherinde patyşa diýlip ygylan edildi we şol ýerde hem baky ot (zoroastrizim dini bilen baglanyşykly) goralyp saklanýar diýmek bilen Aşgabat şäheriniň Büzmeýin etrabyndaky çäklerini salgy beripdir.

Gahryman Arkadagymyzyň kitabynda Mitranyň zoroastrizm dininiň mukaddes “Awesta” kitabynda Gün hudaýy hasaplanýandygy aýdylýar. Parfiýalylarda Güne, Aýa we ýyldyza aýratyn hormat goýlupdyr. Olar mukaddes hasaplanypdyr we taňrylaşdyrylypdyr hem-de Parfiýa medeniýetiniň ähli ugurlarynda uly orun tutup, binagärlik ýadygärliklerinde, döwlet nyşanlarynda ulanylypdyr. Esasan-da, Gün taňrysý Mitra uly hormata eýe bolupdyr we ol halkyň arasynda giňden ýaýrapdyr.

Taryhy maglumatlarda parfiýalylarda bu dini ynançlardan başga-da buddizmiň, totemizmiň we beýlekileriň bolandygy aýdylýar.

Nagmatylla Amanlyyev, Jeyhun Janbekow
(*Turkmenistan*)

ABOUT THE BELIEFS OF THE PARTHIANS BOOK OF THE ARKADAG HERO “HAKYDA GÖWHERI”

The book “Hakyda göwheri” by the national Leader of the Turkmen people says that many beautiful pages of our glorious history are connected with the Parthian state and the Parthians. The book provides interesting information about the beliefs of the Parthians, and also talks about the sun god Mithra. The facts mentioned in the book are confirmed in written sources of the Parthians, as well as in finds discovered during archaeological excavations of historical and cultural monuments of Turkmenistan.

Нагматылла Аманлыев, Джейхун Джанбеков
(Туркменистан)

О ВЕРОВАНИЯХ ПАРФЯН В КНИГЕ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “NAKYDA GÖWHERI”

В книге “Nakyda göwheri” Национального Лидера туркменского народа говорится, что множество прекрасных страниц нашей славной истории связаны с Парфянским государством и парфянам. В книге приводятся интересные сведения о верованиях парфян, а также рассказывается о боге Солнца Митре. Упомянутые в книге факты находят подтверждение в письменных источниках парфян, а также в находках, обнаруженных при археологических раскопках историко-культурных памятников Туркменистана.

Dünýägözel Amanmuhammedowa
(Türkmenistan)

SANLY BILIME GEÇIŞ ŞERTLERINDE HUKUK DERSLERINI OKATMAGYŇ INNOWASION USULLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly başlangyçlary bilen ýurdumyzyň ykdysadyýetine sanly ulgamy ornaşdyrmak boýunça maksatnamalaýyn işler durmuşa geçirilýär. 2018-nji ýylda “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasy”, 2017-nji ýylda “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasy” tassyklanyldy. Sanly ykdysadyýetiň hünärmen we ylym-bilim üpjünçiligini ösdürmek, dünýä ylmynyň täze gazananlary esasynda taýýarlanan, ýurdumyzyň halk hojalygyna sanly ykdysadyýeti ornaşdyrmakda giň mümkinçiligi bolan programma üpjünçilikleri işläp düzmek ýurdumyzyň innowasion ösüşine laýyklykda bilim bermegiň ähli basgançaklaryny ýokary hilli elektron bilim maglumatlary bilen üpjün etmek, sanly serişdeleri giňden peýdalanylýan, berilýän bilimiň mazmunyny baýlaşdyrmak, hilini ýokarlandyrmak we okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmek bu Konsepsiýalaryň baş maksady bolup durýar.

Ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde sanly bilim tehnologiýalaryndan giňden peýdalanylýan, ýaşlara döwrebap bilim bermäge şertler döredildi. Häzirki wagtda ýokary okuw mekdepleriniň mugallymlarynyň önünde talyplaryň bilim almaga, öwrenmäge bolan gyzyklanmasyny ýokarlandyrmagyň ýollaryny gözlemek ýaly wajyp meseleler dur. Bu meseläniň çözgüdini hem-de hukuk derslerini okatmagyň innowasion usullaryny tapmak ugunda Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet

uniwersitetiniň hukuk fakultetinde hem köp işler alnyp barylýar. Şolaryň biri hem “Elýeterli hukuk” atly web-programmanyň taýýarlanylmagydyr. Bu web-programma jenaýat hukugy dersiniň mysalynda düzülip, onda hukuk derslerini okatmagyň döwrebap we amatly usuly teklipl edilýär. Ol fakultetde ýazylan okuw kitaby esasynda taýýarlanylýp, az wagtyň içinde birnäçe talyplaryň bilim derejesini üç ugur boýunça bahalandyrmaga mümkinçilik berýär:

- talybyň geçilen temany nazaryýet taýdan özleşdiriş derejesini test arkaly barlamak;

- degişli tema boýunça hukuk düşüňjelerini we adalgalaryny özleşdiriş derejesini kesgitlemek;

- nazaryýetde alnan bilimleri tejribe taýdan berkitmek üçin mesele çözdürmek.

Web-programmanyň esasy wezipesine jenaýat hukugy dersi boýunça elektron bilim goruny döretmek, talyplaryň alan bilimini sanly bilim tehnologiýalary arkaly has-da ýokarlandyrmak arkaly berkitmek, olaryň bilim derejesini barlamagy häzirki zaman usula geçirmek degişlidir.

Sanly bilim ulgamyny okuw işinde giňden peýdalanmak ýaş nesillerimiziň dünýägaraýşyny has giňeldýär. Olaryň pikirlenmek başarnyklaryny, endiklerini kämilleşdirýär we okaýan derslerine gyzyklanmasyny artdyrýar. Kafedranyň ýola goýan bu usuly degişli hukuk dersiniň ýokary okuw mekdeplerinde okadyş ýoluny has-da kämilleşdirmekde we häzirki zaman usulyna geçmekde, talyplaryň bilim derejesini dünýä ülnülerine laýyklykda bally ulgam arkaly bahalandyrmakda uly ähmiýete eýedir. Mundan başga-da, teklipl edilen web-programma diňe bir talyplaryň sapagyň dowamynda bilim derejesini barlamaga mümkinçilik bermek bilen çäklenmän, eýsem, ol talyplaryň aralyk jemlemelerini we synaglaryny sanly ulgamyň talaplaryna laýyk derejede almaga hem giň mümkinçilikleri dörettdi.

“Elýeterli hukuk” web-programmasynyň hukuk derslerini okadýan ýurdumyzyň beýleki ýokary okuw mekdeplerinde hem-de hukuk goraýjy edaralarynda ulanmak mümkinçiliginiň bardygy onuň ähmiýetini has-da artdyrýar.

Web-programma Türkmenistanyň Jenaýat kodeksiniň aýratyn bölegini düzýän 19 bap boýunça testleri (jemi 5 mün töweregi sowal), meseleleri (jemi 200-den gowrak) we sözlügi (jemi 300 töweregi söz) özünde jemleýär. Hukuk işi ugry boýunça talyplara bilim berýän ýokary okuw mekdepleri hem-de hukuk goraýjy edaralary üçin niýetlenen web-programma az wagtyň içinde ençeme talyplary synagdan geçirmäge mümkinçilik berýär. Berilýän soraglar gaýtalanmaýar, eger gaýtalanýsa-da, jogaplarynyň ýerleşýän orny üýtgeýär. Testiň (meseläniň, sözlügiň) sorag sanyny (mysal üçin, 10, 25, 50 ýa-da 100) we temasyny saýlap bolýar.

Täze maglumat jemgyýetinde sanly bilimiň esasyňy düzjek elektron bilim gorkalarynyň we hyzmatlarynyň hemmeler (okuwçylar, talyplar, ata-

eneler, bilim işgärleri we beýlekiler) üçin mydama elýeterli bolmagyny üpjün etmek Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasynyň wezipeleriniň biri bolup, bu wezipäni durmuşa geçirmekde “Elýeterli hukuk” web-programmasynyň ähmiýeti uludyr.

Dunyagozel Annamuhamedova
(*Turkmenistan*)

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LEGAL DISCIPLINES

The article describes a new patented web program “Elýeterli hukuk” (“Accessible law”) as an innovative method of teaching legal disciplines in the example of criminal law (special part). This web program allows to test the knowledge of 150 students (staff, visitors) in a short period of time using tests, solving casuses und legal terms. The author considers this method an innovative way to transition to a digital education system and recommends to use this web program in conversational classes, midterms and tests.

Дуньягозель Аннамухамедова
(*Туркменистан*)

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ЦИФРОВОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

В статье описывается новая запатентованная веб-программа “Elýeterli hukuk” (“Доступное право”) как средство инновационного метода обучения юридическим дисциплинам на примере Особенной части уголовного права. По мнению автора, эта веб-программа позволяет за короткий период времени проверить и оценить знания значительного числа студентов (слушателей, сотрудников) путём создания условий в цифровом формате для решения тестов, задач и разъяснения юридических терминов. Автор рекомендует использовать данную веб-программу на практических занятиях, а также при проведении аттестаций (текущих, промежуточных, итоговых) в качестве эффективной модели по реализации государственной задачи перехода к цифровой системе образования.

“KEÝMİR KÖR” ROMANYNDA TARYHY ŞAHSYÝETLERİN ÇEPER KEŞBI

Gahryman Arkadagymyzyň başlangyjy bilen Arkadag şäheriniň bilim, saglygy goraýyş, medeniýet edaralary, şaýollarydyr, köçeleri halkymyzyň taryhynda yz galdyran belli şahsyýetleriň atlaryny göterýärler. Arkadag şäherinde atlary ebedileşdirilen şahsyýetleriň arasynda ugurtapyjylygy, dilewarlygy bilen belli şahsyýet Keýmir körüň we onuň bilen baglanyşykly il içindäki rowaýatlary, ýatlamalary öwrenip “Keýmir kör” taryhy romany ýazan ýazyjy Ata Durdyýewiň atlary bar. Arkadag şäheriniň şaýollarynyň biri belli serkerde, XVIII asyrdan edermenligi, ugurtapyjylygy bilen at gazanan Keýmir serdaryň adyny göterýär. Arkadag şäheriniň köçeleriniň birine ýazyjy Ata Durdyýewiň ady dakylady.

XVIII asyryň 20-nji ýyllarynyň ahyrynda Eýranda sefawi türkmenleriniň hökümdarlygynyň gowşamagy Keýmir serdaryň baştutanlygyndaky tekeleriň Ahalda ornaşmagyna mümkinçilik döredýär. Rowaýatlara görä, teke türkmenleri çeşmeleriň suwuny gum etegine akdyryp, şol ýerde ekin ekipdirler. Yzgandyň demirgazygyndaky Erezgala Keýmiriň galasy bolupdyr. Keýmir serdar Nedir şanyň garşysyna gahrymançylykly söweşler alyp barypdyr. Keýmir serdaryň türkmen halkynyň erkinligi ugrundaky göreşleri, serkerdelik ukyby, Nedir şa bilen duşuşyklary we söhbetdeşlikleri barada birnäçe gyzykly rowaýatlar döredipdir.

Ata Durdyýew 1923-nji ýylda Aşgabat şäheriniň golaýyndaky Garadamak obasynda dünýä inýär. Ýazyjy döredijiliginiň esasy bölegini meşhur serkerde Keýmir kör baradaky maglumatlary toplamaga sarp edýär. Ol Keýmir serdar baradaky rowaýatlary we resminamalaýyn häsiýetli ýazgylary dürli ýyllarda gazet-žurnallarda çap etdirýär. Olaryň esasynda “Keýmir kör” taryhy romanyny ýazýar. Roman okyjylaryň Keýmir kör hakynda XX asyryň otuzynjy ýyllarynyň ahyrlarynda dramaturglar Garaja Burunow we Bazar Amanow tarapyndan döredilen adybir “Keýmir kör” atly sahna eseri arkaly alan düşüňjeleriniň üstüni ýetirýär.

Ata Durdyýewiň “Keýmir kör” taryhy romany 1995-nji ýylda neşir edilip okyjylara gowuşýar. Ýazyjy eserde Keýmir serdaryň watansöýüjilik, ugurtapyjylyk we dilewarlyk ýaly sypatlaryny açyp görkezmäge çalşypdyr. Keýmir köri tapawutlandyryan bu sypatlar il içinde rowaýata öwürülen gürrüňleriň döremegine, ýaýramagyna we biziň günlerimize gelip ýetmegine sebäp bolan häsiýetlerdir. Onuň watançylygy hakynda gürrüň edilende, romanda hem açylyp görkezilişi ýaly, döwürdeşi, esasy garşydaş Nedir şa öz döreden şadowletinde iň uly wezipäni, baş wezirligi näçe hödürlese-de, sypaýylyk bilen sähraýylyga salyp boýun gaçyrmagy anyk mysaldyr. Çünki ol şanyň esasy meýline, Keýmire wezipe, pul, şöhrat keselini

ýokaşdyryp, ilki teke türkmenlerini, soňra ähli türkmenleri özüne tabyn etmek, edermen ýigitlerini çapawulçylykly ýörişlerinde öň saplarda ulanmak niýetine oňat düşünişdir. Türkmen ýigitleriniň edermenligini, gaýduwsyzlygyny söweşlerdäki gözsüz batyrlygyny bolsa Nedir şa başgalardan sorap bilmeli däl. Ony Hywada ýesirlikden boşadanlar hut şol edermen türkmen ýigitleri.

Keýmir körüň ugurtapyjylygy onuň watansöýüjiginden gelip çykýar. Ol öz halkyny çapawulçylykly çozuşlardan goramak üçin hüşgär hem-de ugurtapyjy bolmaga mejbur bolýar. Hernäçe hüşgär bolnanda hem ýüze çykyp durýan alamançylykly ýörişlerde ýesir edilip äkidilen ildeşlerini halas etmek üçin ol esasy baýlygyny, iliniň buýsanjyny – Meleguşyny töwekgelçilige salyp, hatarly ýaryşlara goşýar. Ýa-da öz janyny howp astyna atyp, şa bilen hatarly jedellere girýär. Şa ýowuz şert goýup: “Utulaýsaň, bitin gözüňi hem oýduraryň” diýýär. Şu ýerde türkmen halkynyň gözbaşy gadymyýete direýän parahatçylyk söýüjilikli, her meseläni güýç bilen däl-de, söz sungatynyň, saz sungatynyň, seýisçilik sungatynyň kömegi bilen çözmek ýörelgeleri ýene bir gezek orta çykýar. Elbetde, bu asylly ýörelge, köplenç, islenilýän netijäni hem berýär.

Ýazyjy romanda Keýmir körüň keşbiniň üsti bilen, türkmen halkynyň parahatçylyk söýüjilik, sabyrlylyk, aýratyn-da baýlyk, şan-şöhrat meselesinde kanagatlylyk häsiýetini açyp görkezende ýene bir belli şahsyýetiň – Döwletmämmet Azadynyň çeper keşbini ýerlikli getirýär. Döwletmämmet Azady halallık, kanagatlylyk meselesinde halkymyzyň ähli gowy häsiýetlerini özünde jemläň adamdyr. Ýeri gelende Arkadag şäheriniň kitaphanasynyň Döwletmämmet Azadynyň adyny goýýändigini bellemek gerek.

Kakabay Amanmyradov
(*Turkmenistan*)

IMAGES OF HISTORICAL FIGURES IN THE NOVEL “KEYMIR KOR”

At the initiative of the National Leader of the Turkmen people, the names of many famous historical figures have been immortalized in the city of Arkadag. Many educational, medical, cultural institutions, as well as avenues and streets are named in their honor. One of the streets is named after the author of the famous historical novel “Keymir kor” Ata Durdyýev. The writer devoted most of his creative work to studying the life of this historical figure. He carefully collected material for the novel published in 1995.

In the image of the main character, the author highlights such qualities as selfless devotion to his native land, intelligence, resourcefulness, characteristic of

him and, in general, of the entire Turkmen people, endurance to wealth and glory. Another historical character became a great artistic success - the image of the great thinker and poet Dovletmammet Azady, who personifies humanism, tolerance, philosophical perception of life, and the spiritual purity of the people.

Какабай Аманмырадов
(Туркменистан)

ОБРАЗЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В РОМАНЕ “КЕЙМИР КЁР”

По инициативе Национального Лидера туркменского народа в городе Аркадаг увековечены имена многих известных исторических личностей. В этом городе отдельные образовательные, медицинские, культурные учреждения, а также проспекты и улицы названы в их честь. Одна из улиц носит имя автора известного исторического романа “Кеймир кёр” Ата Дурдыева. Писатель основную часть своей творческой деятельности посвятил изучению жизни этой исторической личности. Автор в течение многих лет скрупулёзно собирал материал для романа, опубликованного в 1995 году.

В образе главного героя романа автор выделяет такие качества как беззаветная преданность родной земле, ум, смекалка, безразличие к богатству и славе, характерные не только для него, но и в целом всему туркменскому народу. Большой художественной удачей стал ещё один исторический персонаж - образ великого мыслителя и поэта Довлетмаммета Азади, который олицетворяет своим образом в произведении гуманизм, толерантность, философское восприятие жизни, духовную чистоту туркменского народа.

Oguljeren Amanowa
(Türkmenistan)

DIL BAÝLYGYMYZYŇ GÖZE ILMEÝÄN BÖLEJIKLERI

Türkmen dili türki diller maşgalasyna degişli bolany üçin, onuň fonetik, grammatik we sintaktik gurluşlarynda köp umumylyklar bar. Öz gözbaşyny müňýyllyklardan alyp gaýdýan türki dillerine, şol sanda türkmen diline-de arapars we beýleki dilleriň täsiri uludyr. Şeýle bolsa-da, türki dilleriniň bir-birine ýetiren täsiri ol dilleriň ösüşinde esasy sebäpleriň biri bolup durýar. Bu dilleriň hersi aýratynlykda öz taryhy ösüşini başdan geçiren hem bolsa, dürli halkara söwda

we ykdysady gatnaşyklar gepleýiş diline güýçli täsirini ýetiripdir. Bu bolsa türkmen edebi diliniň ösmegine, sözlemleriň hindi-ýewropa modelinde baglanyşmagyna getiripdir. Netijede arap-pars we beýleki dillerden alnan sözler, şol sanda baglaýjylar hem türkmeniň hut özüniňki ýaly bolup galypdyr. Türki dilleriniň ählisine mahsus bolan köp baglaýjylaryň ýüze çykmagy we sintaktik taýdan kämilleşmegi muňa aýdyň mysal bolup biler.

Muňa garamazdan baglaýjylaryň käbiriniň türki dilli territoriýalaryň onçakly köp bölegine ýaýramadyklary hem bar. Mysal hökmünde “a” baglaýjysyny almak bolar. Ol garşylyk görkeziji baglaýjy bolup, gazak, gyrgyz, kabardin-balkar, tuwa dillerinde “a”; tatar, başgyrt dillerinde “ä” görnüşinde ulanylýar. Bu baglaýjynyň has gadymy görnüşi “al” baglaýjysy bolan bolmaly. Käbir türki dillerinde ol özüniň doly görnüşinde saklanyp galypdyr. Mysal üçin, garagalpak, gyrgyz, gazak dillerinde “al” görnüşinde-de ulanylýar we şol bir garşylyk görkezýän manyny berýär. Şeýle-de bu baglaýjynyň gazak, gyrgyz, garagalpak dillerindäki omomorf bölejikden durýan “al / ine” ownuk sözüne genetik taýdan meňzeşligi bar. “A” baglaýjysynyň esasynda käbir türki dillerinde çylşyrymly baglaýjylar hem emele gelipdir: gyrgyz dilinde “al emi (indi bolsa); altaý dilinde “aýsa” (ýa-da); garagalpak dilinde “ato” (emma, şeýle bolsa-da, ýöne, weli).

“A” baglaýjysy türkmen dilinde seýrek ulanylýar. Ony “emma”, “ýöne”, weli” kömekçileri bilen çalşyrmak mümkin.

Bu baglaýjynyň gelip çykyşy barada dürli pikirler bar. Türkmen dilini öwreniji alym M.Hydyrow özüniň “Türkmen dilinde kömekçi soýuzlar meselesi” atly kitabynda bu kömekçi baglaýjylar barada şeýle diýýar: “Eger häzirki türkmen diline seretsek “Sen meniň kimdigimi myhmana tanatdyň, a myhmanyň kimdigini maňa tanatmadyň” (B.Kerbabaýew “Aýgytly ädim», 192 sah.) diýen sözlemdäki “a” ýaly rus dilinden geçen soýuzlara hem duş gelýäris.

Şeýle pikiri beýleki birnäçe türkışynaslaryň işinde-de görmek bolýar: N. K. Dmitriýewiň “Грамматика башкирского языка” (М.-Л.1948, 128 s.), B. N. Hangiddiniň “Tatar tele grammatikasy.” (Kazan, 1959, 287 s.), M.Hamzaýewiň “Türkmen diliniň morfologiýasynyň we sintaksisiniň meseleleri” (Aşgabat,1969). Emma, muňa garamazdan käbir işlerde, mysal üçin, Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat institutynyň alymlary tarapyndan çykarylan “Turkmen diliniň grammatikasy” kitabynda bu pikiriň esassyzdygy düşündirilýär. Kitapda “Rus dilini düýbünden bilmeýän adamlaryň “a” baglaýjysyny ulanmaklary bu pikiriň anyklygyny şübhä goýdurýar” diýlip aýdylýar. Hakykatda bolsa, türkmen diliniň janly gepleşiginde “a” ownuk bölegi gadymdan bäri ulanylypdyr. Bu onuň türki halklarynyň ýazuw ýadygärliklerinde giňden ulanylan, aslynda arap dilinden gelip çykan “a” ownuk bölegi bilen baglanyşyklydygyny görkezýär. Şeýle-de, gyrgyz

dil biliminde “a” ownuk böleginiň reduksiýa netijesinde “al emi” sözlerinden gelip çykandygy aýdylýar. (Myrataliýew M. “Azyrky gyrgyz dilindega başlamgalar.” Frunze 1959. s. 23-24). “A” baglaýjynyň gadymdan ulanylyp gelýändigine ýene bir subutnama – ol hem XIV asyrdaky ýazylyan “Gorkut ata” kitabynda “emma”, “ýöne” diýen baglaýjylar ulanylman, “a” baglaýjysynyň ulanylmagy şaýatlyk edýär:

Ýarynky gün, zaman dönüb, ben ölüp, sen galajak,
A täji-tahtum saňa wermeýerler.

Diýmek, “a” baglaýjysy rus dilinden däl-de, gadymy türk diline arap dilinden geçen “a” ownuk böleginden gelip çykypdyr diýmäge doly esas bar.

Türki dillerindäki baglaýjylary giňişleýin öwrenmek bu baglaýjylaryň her birini aýratynlykda häsiýetlendirmäge mümkinçilik berýär we söz baýlygymyzy, onuň gelip çykyşy baradaky düşüňjämizi giňeldýär.

Oguljeren Amanova
(*Turkmenistan*)

INVISIBLE PARTS OF THE LANGUAGE

Among the Turkic languages, the conjunctions in Turkmen, including the conjunction “a”, are considered one of the linguistic units. This is conjunction expressing opposition and is rarely used in the Turkmen literary language. It can be replaced with such unions as “emma, yöne, welin”. The work considers the origin of this conjunction.

Огулджерен Аманова
(*Туркменистан*)

МАЛОЗАМЕТНЫЕ ЧАСТИЦЫ ЯЗЫКА

Как и в тюркских языках, в туркменском языке союзы, включая союз “а”, считаются одной из единиц языка. Это союз, выражающий противопоставление, достаточно редко употребляется в туркменском литературном языке. Его можно заменить, например, такими союзами “emma, yöne, weli”. В работе рассматривается происхождение этого союза.

MAGLUMATLARYŇ BEÝAN EDILMEGINIŇ KÄBIR AÝRATYNLYKLARY

Häzirki döwürde maglumat-media sowatlylygy wizial maglumatlar arkaly täze mümkinçilikleriň açylmagy bilen baglanyşyklylykda öňe saýlanýar, HBS dünýäniň günün habarlaryny köpçülige ýetirmek funksiýasyny islendik adamyň hem ýerine ýetirmek mümkinçiligi bar. Edebiýat ylmy filosofik seljermeleriň esasynda edebiýatyň, hususan-da, publisistikanyň esasy wezipesiniň adamyň raýatlyk garaýyşlaryny emele getirmekde jemlenýändigini belgilemelidir. Her bir adamyň raýatlyk garaýyşy onuň adamlara, jemgyýete bolan gatnaşygynda, adamyň özüni, daşyny gurşap alan dünýäde nähili hereket etmelidigini dogry kesgitlep bilmeginde ýüze çykýar. Ýazyjynyň güýçli raýatlyk garaýyşy duýulýan eserler uzak wagtlap ýaşaýar we edebi temalaryň çygrynda milli çäkdäki meseleleri ýüze çykarmaga, anyk çözgütleri kesgitlemäge mümkinçilik döredýär. Garaşsyzlygymyzyň ýyllarynda Türkmenistanyň at gazanan žurnalisti T. Gutlyýewiň “Soýuz hem Garaşsyzlyk” atly eseri jemgyýet üçin sosial ýadyň güýçli guraly hökmünde döwlet garaşsyzlygynyň düýp manysyny açdy, raýatlaryň jemgyýetçilik bähbitlerine bolan gyzyklanmalaryna täsir etdi.

Okyjy anyk bir pikir, keşp ýa-da ýordum arkaly özünde bilimleri kemala getirýär. Awtoryň maksadyny çuň we düýpli häsiýetde ýüze çykarmak işiniň netijesi okyjy üçin hem onuň peýdalylygynyň esasyny düzýär. Edebiýatyň jemgyýetçilik orny hakda aýdylanda, adatça, onuň “ruhy önüm” öndürýändigini belgilenilýär. Şunuň möhümligi adamyň ýadyny ýitirmezligi, müdimi ýat, geçmişi bilmegi, tejribäniň önüminden peýdalanmak mümkinçiligini döretmek ýaly islegleriň gözbaşynda döreýär. Raýatlyk garaýşynyň çuň bolmagy üçin hem durmuş-medeni, taryhy bilimler möhümdir. Raýatlyk garaýşynyň çuňlugyny ýüze çykarmak bilen jemgyýetiň we döwletiň, adamzadyň önündäki ýüze çykmak mümkinçiligi bolan meseleler babatda hem oýlanyşykly we pähimli hereket etmäge taýýar institutlar döreýär. Şeýlelikde, “edebiýat, sungat, aýratyn hem HBS sosial ýady ugrukdyryjylar bolup, jemgyýetçilik pikirini ýagşy ýa ýaman tarapa üýtgedip bilýär, ýöne hakyky taryhy bilimler bolup hyzmat edip bilmeýär”. Maglumatlaryň köplüginde publisistikada iki sany aýratynlyk ýüze çykýar:

1. Maglumatlaryň akymynda baş-başdaklyk.

2. Raýatlyk garaýşyny ýüze çykarmak bilen maglumatlary nähili saýlamalydygyny nusga hökmünde ugrukdyryjy toparyň saýlamagyna eýerilmegi.

Byagul Annabayeva
(*Turkmenistan*)

SOME FEATURES OF DATA PRESENTATION

The civic position of each person is manifested in his relations with other people, society, in his ability to correctly determine how he should act in the surrounding world. Sociocultural and historical knowledge are also important for deepening civic consciousness. This implies greater responsibility for the right to freedom of expression.

Бягуль Аннабаева
(*Туркменистан*)

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ

Гражданская позиция каждого человека проявляется в его отношениях с другими людьми, обществом, в его способности правильно определять, как ему следует действовать в в той или иной конкретной ситуации. Социокультурные и исторические знания также важны для углубления гражданского сознания. Это подразумевает большую ответственность за право на свободу выражения собственного мнения.

Maral Annagulyýewa,
(*Türkmenistan*)

ETNOPEDAGOGIKANYŇ YLMY-BARLAG USULLARY

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň: “Biz münäýlyklaryň dowamynda kämilleşip, üsti ýetirilip gelen milli terbiýe mekdebimiziň bardygyna buýsanmalydyrys. Görüm-görelde we edep-terbiýe babatda türkmenleriň owaldan gelýän arassa dāp-dessurlary uly bir mekdebe öwrülip giden ömür taglymatydyr” diýip bellemegi türkmen etnopedagogikasynyň özboluşlylygyny ylmy nukdaýnazardan ýüze çykarmak üçin ylmy barlaglaryň zerurdygyny görkezýär.

Etnopedagogikanyň esasy meselesi halk terbiýesini we onuň milli aýratynlyklaryny öwrenmekdir. Halk pedagogikasy dürli etnik toparlaryň (halklaryň,

milletleriň) terbiýe baradaky halk tejribesinde, aňynda emele gelen pikirleriniň we düşüňjeleriniň toplumydyr. Etnopedagogika bolsa milli terbiýe tejribesini we onuň bilen baglanyşykly düşüňjeleri öwrenýän ýörite ylmydyr. Halkyň durmuşynyň ähli gurşawlaryna has içgin aralaşyp, onda çaga terbiýesiniň ornuny kesgitlemekde etnopedagogika ygtybarly guraldyr. Etnopedagogika adamzat durmuşynyň dürli hadysalaryna we ýaş nesliň jemgyýetdäki terbiýesiniň ornuna düşünmegiň täsirli usulydyr.

Etnopedagogikanyň usulyýetinde ylmy gözlegler ählumumy metodologiýada bolşy ýaly fundamental, amaly we tejribe diýen görnüşlere bölünýär. Döýpli ylmy gözleglerde etnopedagogik meseleleriň kanunalaýyklyklary açylýar, umumy nazaryýetiň esasy düşüňjeleri, usulyýeti kemala gelýär hem-de halk biliminiň we pedagogikasynyň taryhy seljerilýär. Ylmy gözlegleriň bu görnüşinde bilimler artdyrylýar, ylmy gözlegleriň ýollary kesgitlenilýär, amaly etnopedagogik gözlegleriň esaslary goýulýar. Tejribe häsiýetli gözleglerde etnopedagogik jähetden bilimiň mazmuny bilen baglanyşykly okatmagyň we terbiýelemegiň usullary döredilýär. Amaly gözlegler gönüden-göni tejribä hyzmat edip, okatmaga we terbiýelemäge degişli dürli çäreleri guramagyň usullary, görnüşleri barada anyk teklipleri öz içine alýar.

Etnopedagogikanyň ylmy-barlag usullary maglumat toplamagyň usuly bolup, etnopedagogik işiň kanunalaýyklygyny, özara gatnaşygyny we bir-birege baglylygyny ýüze çykarmaga, halk terbiýesiniň gymmatlyklaryny, mazmunyny, usullaryny, serişdelerini, ideallaryny öwrenmäge ýardam edýär. Ylmyň ýaş pudagy bolandygyna garamazdan etnopedagogikanyň hususy usullary hem bardyr. Hususy usullara pedagogikanyň halk biliminiň we terbiýesiniň däpleri bilen arabaglanyşygyny täsirini ýüze çykarmagyň seljermesi, takyk pedagogik tejribäni umumylaşdyrmak; pedagogikanyň nazaryýeti we tejribesi üçin rasional, obýektiv, gymmatly bolan pedagogik gazanylanlaryň deňeşdirme derňewi we beýlekiler degişlidir.

Türkmen halkynyň ahlak terbiýesiniň esaslaryny ýüze çykarmakda etnopedagogikanyň aşakdaky usullary peýdalanylýar:

1. Halk döredijiliginiň maglumatlaryny öwrenmek usuly. Bu usulyň esasynda halkyň gündelik durmuşy, sosial-ykdysady we pedagogik garaýyşlary öwrenilýär.

2. Ýazuw çeşmelerini öwrenmek. Bu usul etnopedagogikanyň wajyp usullarynyň biri bolup, onda halka we medeniýete degişli ygtybarly maglumatlar jemlenýär (“Kitaby dädem Gorkut”, “Oguznama”, “Görogly” we beýleki ýazuw çeşmeleri).

3. Arheologik maglumatlary seljermek. Etnopedagogikada etnik taryhy we medeniýetiň taryhyny ýüze çykarmakda arheologik çeşmelerden peýdalanylýar.

4. Taryhy-pedagogik derňew usuly. Bu usul milli terbiýe ulgamynyň kemala gelmeginiň aýratynlyklaryny derňemäge, terbiýäniň we medeniýetiň ösüşindäki

esasy dăpleri ýüze çykarmaga, halkyň terbiýe ulgamynyň gurluşyny we käbir taryhy döwürlerde üýtgemeginiň sebäplerini yzarlamaga, terbiýäni ösdürmegiň esasy meselelerini, ugurlaryny kesgitlemäge, pedagogik garaýyşlary, nazaryýeti we terbiýäniň aýry-aýry meselelerini derňemäge ýardam edýär.

5. Sosiologiki usul beýleki gözleg usullary bilen ýakyndan baglanyşyklydyr. Halk terbiýesiniň jemgyýetçilik häsiýetine baha bermegi, wezipeleri we maksatlary derňew etmegi, jemgyýetiň etnik düzümine esasanyp, bilimiň we terbiýäniň mazmunyny, usullaryny, mekdebiň halkyň talaplaryna laýyklygyny ýüze çykarmagy öz içine alýar.

6. Deňeşdirme usuly. Pedagogik hadysalary deňeşdirmek arkaly olaryň tapawutlaryny kesgitlemek, dürli halklaryň terbiýe ulgamynyň umumylyklaryny, ösüş meýillerini we milli aýratynlyklaryny kesgitlemek bolar.

7. Pedagogik tejribe – häzirki zaman bilim we terbiýeçilik ulgamynda etnopedagogikanyň işleýiş usullaryny, ýollaryny kesgitlemek maksady bilen ylmy esasly tejribe geçirmek.

Ylmy bilimleriň özara integratiwlik meýilleriniň artýan häzirki zaman dünýäsinde etnopedagogika ulgamlaşdyrylan hususy usullar bilen bir hatarda dürli ylmlara mahsus bolan usullara hem daýanýar. Bu baglanyşyk möhümdir, sebäbi aýratyn alnan maglumatlar we çeşmeler dürli halklaryň pedagogik medeniýetiniň köpdürliligini ýüze çykaryp bilmeýär.

Maral Annagulyyeva
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC RESEARCH METHODS OF ETHNOPEDAGOGY

Despite the fact that ethnopedagogy is a young field of science, it has its own methods of cognition, which are scientific analysis of the relationship and interaction of pedagogy with folk educational and upbringing traditions; generalization of specific pedagogical experience; comparative analysis of pedagogical achievements, allowing to highlight the most rational, objective and valuable for pedagogical theory and practice. Modern trends in the integration of scientific knowledge lead to use of systematized scientific methods in ethnopedagogy as a set of methods for studying various related disciplines. This is important because facts and sources taken separately cannot reflect the entire diversity of the pedagogical culture of different peoples.

The following methods are widely used in ethnopedagogy to identify the foundations of moral education of Turkmen people: 1. Methods of studying folklore materials; 2. Study of written sources; 3. Analysis of archaeological materials; 4.

Method of historical and pedagogical research; 5. Sociological method; 6. Method of comparison; 7. Pedagogical experiment.

Марал Аннагулыева
(Туркменистан)

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ МЕТОДЫ ЭТНОПЕДАГОГИКИ

Несмотря на то, что этнопедагогика является достаточно молодой областью науки, она имеет свои частные методы исследования, к которым относятся: научный анализ взаимосвязи и взаимодействия педагогики с народными образовательно-воспитательными традициями; обобщение конкретного педагогического опыта; сравнительный анализ педагогических достижений, позволяющий выделить наиболее рациональное, объективное и ценное для педагогической теории и практики. Современные тенденции интеграции научного знания приводят к использованию в этнопедагогике систематизированных научных методов как совокупность методов, таких исследования различных смежных дисциплин. Это важно потому, что взятые в отдельности факты и источники не могут отражать все многообразие педагогической культуры различных народов.

Для выявления основ нравственного воспитания туркменского народа применяются следующие методы, широко применяемые в этнопедагогике: 1. Методы изучения фольклорных материалов; 2. Изучение письменных источников; 3. Анализ археологических материалов; 4. Метод историко-педагогического анализа; 5. Социологический метод; 6. Метод сравнения; 7. Педагогический эксперимент.

Şemşat Annamämmedowa
(Türkmenistan)

KÖPÇÜLIKDE DOGRY SÖZLEÝŞIŇ USULLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym-bilim ulgamynda geçirilýän ägirt uly özgertmeleriň biri hem daşary ýurt dilleriniň kämil derejede öwredilmegine döredilýän giň mümkinçiliklerdir. Diliň taryhyny, onuň häzirki zaman ýagdaýyny, ösüşini, sözlük düzümini, dili emele getirýän tekstleri, söz düzümlerini, sözlemleri we olaryň dogry terjime edilişini ylmy esasyda öwrenmek

esasy meseleleriň biri bolup durýar. Mugallymlar üçin ene dilimizi dünýäniň dilleri bilen taryhy ösüş we ulanyş nukdaýnazaryndan deňeşdirip öwrenmeklige uly mümkinçilikler döredi. Ýokary okuw mekdeplerde talyplaryň bilim derejesini ýokarlandyrmagyň esasy gündelik sapaklaryň guralyşyna baglydyr. Mugallymlaryň wezipesi bolsa sapagyň netijeliligini gazanmak bolup durýar.

Biziň günlerimizde dogry we dürs sözleýiş endiklerini ösdürmek, esasan hem, daşary ýurt dillerinde köpçüligiň öňünde geplemek endiklerini ösdürmek esasy meseleleriň biri bolup durýar. Köpçüligiň öňüne çykyp gürlmegi öwrenmegiň uly kynçylygy ýa-da syry ýok, elbetde kimdir biri köpçülikde dogry we dürs geplemek endiklerini ösdürmek isleýän bolsa, onda şu aşakda berlen maslahatlar bilen öz maksatlaryna ýetip bilerler diýip umyt edýäris, ýagny çykyşymyzyň üstünlikli bolmagy üçin:

1. Ilki bilen köpçülikde gürljek çykyşymyzyň meýilnamasyny düzmeli. Belli boluşy ýaly, ähli tejribeli oratorlar (dilewarlar) hem özleriniň çykyşlaryny öňünden taýynlaýarlar. Öňünden taýynlanmadyk çykyşlar, esasan hem, täze başlaýan oratorlaryň çykyşlary öňünden taýynlanmasa, onda ol üstünlik gazanmaz.

2. Mümkin boldugyça nirede we kimleriň öňünde çykyş edýänimizi, diňleýjileriň sanawyny, gyzyklanmalaryny we garaýyşlaryny öňünden bilmeklik hem zerurdyr, ýagny diňe diňleýjileri gyzyklandyryp biläýjek temanyň üstünde işleseň çykyşymyz has gyzykly we täsirli bolar. Soňra çykyşymyzyň şahalaryny, ýagny meýilnamasyny doly düzüp gutaranymyzdan soň, teksti düzüp başlasak netijeli bolar.

3. Öz çykyşymyzda getirýän mysallarymyzy taryh ýa-da edebiýat bilen baglanyşdyryp, esasy ýetirjek bolýan pikirlerimiziň düşnükliiligini gazanmaly we çykyşymyzdaky esasy sözleri köp gezek gaýtalamaly.

4. Eger mümkin bolsa, diňleýjileriň görüp ýatlarynda galar ýaly dürli görnüşli görkezme esbaplary (surat hem-de wideo ýazgylary) ulanmaly, munuň üçin sanly ulgamyň mümkinçiliklerinden peýdalansak, çykyşymyz has hem täsirli bolar.

5. Diňleýjileriň ünsüni öz çykyşymyza çekmek üçin temamyza degişli soraglary taýynlap, olary çykyşymyzyň dowamynda bersek, onda diňleýjiler bilen aragatnaşyk gazanyp bolar.

6. Çykyş etjek temamyzy ýazanymyzda onuň giriş sözlerine we jemleýji sözlerine uly üns bermeli, ýagny çykyşymyzyň başyny gyzykly taryhy wakalardan, durmuşa degişli bolan atalar sözlerinden ýa-da nakyllar bilen başlasak, diňleýjilerde has uly täsir galar. Şeýle-de çykyşymyzyň ahyrky böleklerinde öň agzalyp geçilen meseleleriň esasy sözlerini diňleýjilere ýatlatmak üçin ýene bir gezek gaýtalasak dogry bolar.

Elbetde, diňleýjiler biziň çykyşymyzdan gysga, anyk, düşnükli, ynandyryjy we adamlaryň aňyna aňsat ýetip biläýjek jümleleri talap edýärler. Diňleýjileriň ünsi gowşamaz ýaly öz çykyşymyzy 15-20 minutdan artyk etmeli däl we şeýle-de sorag-jogap üçin wagty göz önünde tutmaly. Eger dik durup gürlemeli bolsa, esasan hem, boýuňyz kiçi bolsa köpçüligiň önünde gowy görünýän ýerde çykyş etmegiňizi gazanyň ýa-da oturyp gürlemeli bolsa, oturgyjyňyza gaýsarman dik oturyp, eliňizi hem ýüzüňize degirmän we aýaklaryňyzy üst-üstüne goýman otursaňyz gelşikli we dogry bolar.

Özümiň öňe sürýän pikirlerimizdäki esasy sözlerimiziň manysyny we olaryň aýdylyşyny gowy öwrenmeli, ýogsa çykyşymyzyň nähili bolandygyna garamazdan ol köpçüligiň önünde netijesiz hem-de täsirsiz bolup görünmegi mümkin.

Öz çykyşymyzy doly öwrenip, diňleýjilere ýüzbe-ýüz durup gürleseň we diňe käwagt mysallara salgylanyp meýilnamaly düzülen temamyza seretsek, onda biziň çykyşymyz has hem maksadyna ýeter.

Ilkinji gezek çykyş edýänler, esasan hem, ýaşlar üçin çykyş etmezden öň köpçüligiň önünde çykyş etjek temamyzy aýnanyň önünde birnäçe gezek gaýtalasak, onda bu tejribe köpçüligiň önünde aljyramagymyzy iň bolmanda azaldir we özüme bolan ynamymyzy artdyrar.

Şeýle yzygiderlik esasan hem, inlis dilinde gürlemegiň dünýä usulyýetinde ykrar edilen kommunikiw we döredijilikli sözleşimizi netijeli ösdürmekde ýardam eder.

Shemshat Annamammedova
(*Turkmenistan*)

WAYS OF PRECISE PUBLIC SPEAKING

A lot of changes are being undertaken in all spheres of life in our Motherland in the Revival of the New Epoch of the Powerful State. One of the changes are the scientific analysis and study of the history of the foreign language, its modern state, development, word-stock, texts, word combinations, sentences and their correct translation. With teaching, a foreign language there appears a necessity for developing precise and correct speaking skills. It is one of the main objectives in teaching a foreign language. Article is devoted ways of precise public speaking. People engaged in actual conversation, on the other hand, have no idea of which way their conversation will wander, much less of how it will end.

Speaking can be defined as the informal interchange of thoughts and information by spoken words. Actually, there are not any special difficulties or secrets for public speaking. Nevertheless, if anyone who wants to improve his public speaking skills

that one is advised to follow some steps and tips. Only then, that one's speech will be successful. These are the main tips of precise public speaking. If you follow them, your speech is sure to be a success.

Шемшат Аннамаммедова
(Туркменистан)

СПОСОБЫ ПРАВИЛЬНОЙ РЕЧИ ПЕРЕД ПУБЛИКОЙ

В период Возрождения новой эры могущественного государства во всех сферах жизни нашей Родины происходят большие изменения. Одним из изменений является научный анализ и изучение истории иностранного языка, его современного состояния, развития, словесного фонда, текстов, словосочетаний, предложений и их правильного перевода. При обучении иностранному языку возникает необходимость в развитии навыков точной и правильной речи. Статья посвящена способам продуманного публичного выступления.

Разговор можно определить как неформальный обмен мыслями и информацией с помощью произносимых слов. Собственно, особых сложностей и секретов для публичных выступлений нет. Тем не менее, если кто-то хочет улучшить свои навыки публичных выступлений, рекомендуется придерживаться некоторых советов. Если вы будете следовать им, ваша речь обязательно будет иметь успех.

Gülälek Annanepesowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY WE BAGŞYÇYLYK SUNGATY

Türkmen halkynyň bagşyçylyk sungaty Magtymguly Pyragynyň sözlerine aýdylýan aýdymlar bilen baýlaşyp geldi. Biziň günlerimize çenli gelip ýeten halk aýdymlarymyzyň aglabasy Magtymgulynyň goşgularyna düzülen aýdymlardyr. Magtymguly Pyragy türkmen halkynyň durmuşyny, il-halkyň isleg-arzuw laryny, öz döwrüniň syýasy ýagdaýlaryny goşgy setirlerinde beýan edipdir. Edil şonuň ýaly-da, halk sazларыmyza-da türkmen halkynyň geçmişdäki janly durmuşy siňdirilipdir. Bu baglanyşyk Magtymguly Pyragynyň goşgulary bilen halk sazларыmyzyň arasyndaky esasy umumylygyň biridir. Şahyryň goşgularynyň ählisi könelmeýän temada hem-de diňe bir ugurdan bolman, halkyň, dürli ýaşdaky adamlaryň duýgusyna, aňyna

täsir edýän temalarda ýazylypdyr. Şahyryň goşgularynyň tutuşlygyna aýdyma öwrülip gitmeginiň ýene-de bir aýratynlygy onuň sygyrlarynyň halkymyz üçin düşnükli dilde ýazylanlygydyr. Magtymguly Pyragynyň sygyrlaryna dörän aýdym-sazlar iki topara bölünýär:

1) Şahyryň goşgularyny halk sazlaryna ýanalyp aýdylýan aýdymlar;

2) Kompozitorlaryň şahyryň goşgularyna döreden dürli žanrdaky sazlarý degişlidir.

Ylmy işlerde bolşy ýaly, halk sazlarý hem tematikasynyň gurluşy boýunça birnäçe ugurlara bölünýär. Mysal üçin, “Goňurbaş mukamy”, “Näler görüner” ýaly sazlarý gözellige-tebigata söýgi beýan edilip, “Söýli halan”, “Aýna”, “Maýagözel”, “Bike halan” ýaly sazlarý bolsa, söýgi temasyna degişlidigini sazlarý atlarýndan hem aňmak bolýar. “Gökdepe mukamy”, “Erkeklik mukamy” ýaly sazlarý watansöýüjilik, “Şadilli”, “Hajygolak”, “Ýandym”, “Pelek ömrüm” ýaly sazlarý 113 bolsa adalatsyz durmuşa, urşa ýigrenç duýgularýnyň esasynda döredilendigine göz ýetirmek bolýar. “Hajygolak” sazýnyň mazmuny bilen Pyragynyň “Zaman bolmady” atly goşgusynyň temasyny deňeşdirip görenimizde, olaryň arasynda bellibir derejede baglanyşygyň bardygy duýulýar. Şahyr bu goşgusynda şol döwrüň adalatsyzlygyndan, adamlaryň aň-düşünjeleriniň pesliginden zeýrenip, ahlak temasyny gozgaýar. “Hajygolak” türkmen halk sazýny diňläniňde haýsydyr bir sazandanyň gaýgy hasratyny dutaryň dili bilen düşündirýändigini duýulýar. Bu saza Magtymgulynyň öz döwrüniň adalatsyz durmuşyny suratlandyryýan “Zaman bolmady” atly goşgusynyň ýanalyp aýdylmagy ýöne ýerden däl. Biz sözümiň ahyrynda türkmen halk sazlarý bilen Pyragynyň goşgularýnyň manýlaryny deňeşdirmek bilen, haýsydyr bir goşgyny alyp, çem gelen saza goşup aýdym edip aýdyp bolmaýandygyny, saz bilen goşgynyň manýsynyň, tematikasynyň biri-birine gabat getirilip, saýlanyp-seçilip alynýandygyny nygtamak isleýäris.

Gulalek Annanepesova
(*Turkmenistan*)

MAGTYMGULY AND BAKHSI MUSIC

Most of folk songs that have survived to this day are based on Magtymguly's poems. Magtymguly Pyragy expressed the political situation of his time in his poems in which the life, dreams and desires of the Turkmen people are represented. These deep thoughts were adopted by our folk music as well.

Гулялек Аннанепесова
(Туркменистан)

МАХТУМКУЛИ И ИСКУССТВО БАХШИ

Значительное количество народных песен, дошедших до наших дней, созданы на стихи классика национальной литературы Махтумкули. Политическую ситуацию своего времени, равно как и важнейшие социальные проблемы эпохи Махтумкули выразил в своих высокохудожественных произведениях, которые отражали мечты и чаяния туркменского народа. Эти глубокие идеи органично впитала наша народная музыка.

Ogulşirin Annanepesowa
(Türkmenistan)

EDEBIÝATY ÖWRENIŞ YLMYNYŇ SÖÝGÜSINI GAZANAN “SÖÝGI”

Aman Kekilow onlarça ýyllap basa oturyp zähmet çekip, irginsiz agtaryşlaryň, döredijilikli gözlegleriň netijesinde goşgy bilen ýazan, “Söýgi” romany türkmen edebiýatynyň sahypasynda hemişelik orun edinen eserdir. Eser çap bolandan soň edebiýaty öwreniş ylmy bu romany her taraplaýyn seljermek bilen, eseriň ideýasy, döwür bilen baglanyşygy, çeperçilik aýratynlygy, häsiýet açylyş aýratynlygy hakda degerli gürrüň etdi. Onuň birinji kitaby 1945-nji ýylda, ikinji kitaby 1957-nji ýylda, üçünji kitaby hem 1960-njy ýylda ýazylypdy. Bu eser tutuşlygyna 1961-nji ýylda çap edildi. Biz şol seljermeleriň diňe biri hakda söhbet etmegi makul bildik.

Kaýum Jumaýewiň “Aman Kekilow” atly monografiýasynyň “ “Söýgi” bölüminden başlap, “Syrylan bulut” bölümüne çenli Aman Kekilowyň iri göwrümlü eserleri hakynda giňişleýin ylmy seljerme geçirilipdir. Alym başda türkmen edebiýatyny öwreniji alymlaryň “Söýgi” romanyň edebi hadysa bolup edebiýata uly täzelik getirendigini buşlanlaryň (R.Rejebow, Ö.Abdyllaýew, A.Myradow, T. Durdyýew) atlaryny guwanç bilen ýatlaýar.

Belli edebiýaty öwreniji: “A. Kekilow bu eserini döredende öň ýörelen ýodany– optimizme ýugrulan klassyky däbi başybitin terk etmeýär, gaýtam ony örän ezberlik bilen häzirki zamana gulluk etdirýär, diýmek, şahyryň söýýän, söýüşmek meselesine çemeleşşi döwür, zamana bilen gaýym baglanyşykly ugry täze agtaryşlara, täze açyşlara tarap gönükdirilýär. Eser boýdan-başa halkyň pähim-

paýhasynyň dürdäne çeşmesine çalyň edýär” diýip, “Söýgi” romanynyň ideýa-mazmunynyň öz döwrüniň ruhuna gabat gelýändigini belläpdir.

Alym K. Jumaýew soňra Aman Kekilowyň “Söýgi” romanynyň Magtymgulynyň, Mollanepesiniň, Aleksey Sergeyewiç Puşkiniň döredijiliginden ruhy güýç alnyp ýazylan eserdigini belläpdir:

Gyş ýeňsäni berip ummana gaçdy,
Gün ýagty şöhesin äleme saçdy,
Eredi ak garlar ala daglarda,
Zeminiň bezegi gara baglarda
Açyldy al-elwan reňbe-reň güller,

Şahasynda jak-jak urýar bilbiller.
Tämir ýaz şemaly öpýär ýüzüni,
Aýlanynda çar tarapa gözüni.
Şahdiň açýar, gözəl görnüş her ýanda,
Gök mahmala girdi gözəl meýdanda.

Aman Kekilowyň “Söýgi” romanynyň alnan bu setirlere ünsi çekip, K.Jumaýew şeýle pikiri beýan edipdir: “Bu setirlerde şahyr (Aman Kekilow–O.A.) tebigaty janlandyrmagyň üsti bilen birgiden obrazly söz düzümlerini işe girizýär. Baharyň ýetip gelmegi örän real, ol çeper suratlandyrmak arkaly duýarlykly möçberde anyk berilýär. Ýogsam, şol bölekde frazeologizmler hem işe girizilýär. Olaryň ýerlikli girizidilendiklerine görä, eseriň bezegi bolup hyzmat edýär”.

Aman Kekilowyň “Söýgi” romanynyň peýzaž obrazyna aýratyn üns berlipdir. Onda peýzaž obrazy çeper berilýär, şeýlelik bilen, okyjynyň eseri okamaga bolan gyzyklanmasyny artdyrýar. Bu ýerde peýzažyň berilmegi wakanyň haýsy pasly bilen baglanyşyklydygyny anyklamaga hyzmat edýär. Gahrymanlaryň nähili tebigat içinde hereket edýändigini, eseriň wakasynyň niredede we nähili ýagdaýda başlanýandygyny, dowam edýändigini we gutarýandygyny özboluşly göz önüne getirmäge mümkinçilik berýär.

Aman Kekilowyň “Söýgi” romanynyň aýry-áýry epizodlarda peýzaž obrazy ulanylyp, gahrymanlaryň nähili tebigat içinde hereket etjekdigini, eseriň wakasynyň niredede we nähili ýagdaýda başlanýandygyny, dowam edýändigini, hem-de gutarýandygyny özboluşly duýmaga okyjyda gyzyklanma döredip bilýär.

Şu göwrümdäki pikirler bolsa alymyň “Söýgi” romanynyň ýüze çykyan täzeçilliklere gaty ünsli bolandygyndan habar berýär. Şahyryň peýzaž arkaly öz gahrymanynyň häsiýetini açmagyň ussadydygyny tkrarlaýar.

Ogulshirin Annanepesova
(*Turkmenistan*)

“SÖÝGI” THAT WON THE LOVE OF ITERARY CRITICISM

In Aman Kekilov's novel “Söýgi” (“Love”), the landscape is used appropriately, describing the nature of the place where the characters act, what it is like, where the scenes take place, as well as the beauty of nature, and introduces the reader to the relationship between man and nature. It is important to convey with the help of the landscape, to the reader more broadly and deeply some of the features of human actions, life, some of the qualities of man, the ability to influence the work, the idea-content. The landscape created by the writer increases the ideological and educational significance of the work.

In Aman Kekilov's novel “Söýgi”, landscape images are used in individual episodes, creating a unique sense of interest in the reader as to what kind of nature the characters will move in, and where and how the story of the work begins, continues, and ends.

Огулширин Аннанепесова
(*Туркменистан*)

“ЛЮБОВЬ”, ЗАВОЕВАВШАЯ ЛЮБОВЬ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

В романе Амана Кекилова “Söýgi” (“Любовь”) уместно используется пейзаж, знакомя читателя с природой местности, где действуют герои, с её состоянием и с местом происходящих событий, а также с отношением человека к природе посредством описания красоты природы. С помощью пейзажа более полно и глубоко раскрываются читателю некоторые особенности человеческих действий, отдельные черты характера персонажей, что в значительной степени усиливает воздействие произведения на зрителя и читателя. Пейзаж, создаваемый писателем, усиливает идейно-воспитательное значение художественного произведения.

В романе Амана Кекилова “Любовь” в отдельных эпизодах автор использует пейзажа, вызывая у читателя интерес к своеобразному ощущению того, на фоне какой природы действуют герои, где и в каком состоянии начинается, продолжается и заканчивается событие произведения.

TÜRKMENISTANDA AZYK BOLÇULYGyny DÖRETMEKDE OBA HOJALYGynyň ORNY

Türkmenistanyň oba hojalygy, döwlet derejesinde azyk howpsuzlygyny üpjün etmegiň, tebigy serişdeleri dolandyrmagyň we ekologiýa taýdan arassa hasyllary öndürmegiň esasy ugry bolup durýar.

Türkmenistan, öz geografik ýerleşişi we tebigy baýlyklary bilen, oba hojalygy boýunça ýokary eksport kuwwatyna eýe bolan döwletdir. Eksport üçin strategiki ähmiýetli önümleriň, hususan-da, pagta, bugdaý, gök we miwe önümleriniň esasy öndürjisi we üpjün edijisi bolup çykyş edýär. Daşary söwda gatnaşyk syýasaty ýurduň oba hojalyk önümçiligini halkara bazarlara çykarmak, azyk howpsuzlygyny üpjün etmek we daşary ýurt maýa goýumalaryny çekmek bilen bagly möhüm ugurlary öz içine alýar.

Türkmenistan oba hojalyk önümleriniň eksporty boýunça möhüm ugurlarda iş alyp baryar: Türkmenistan dünýäde esasy pagta öndürjileriň biri bolup, dokma, azyk önümleri boýunça eksport bazaryny giňeldýär. Ekologik taýdan bugdaý, miwe we gök bakja önümler, esasan, Russiýa, Gazagystan, Özbegistan we Eýran ýaly ýurtlara eksport edilýär, bugdaý we bugdaý uny goňşy ýurtlara we sebitiň beýleki döwletlerine eksport edilýär.

Türkmenistan Merkezi Aziýanyň we Günorta-Gündogar ýurtlarynyň arasynda strategiki köpri hökmünde çykyş edip, önümleriň daşalmagyna we üstaşyr gatnawlarda möhüm orny eýeleýär.

Oba senagat toplumy Türkmenistanyň milli ykdysadyýetiniň örän möhüm pudagy bolup, ol senagaty çig mal bilen üpjün edýär, ilat üçin azyk bolçulygyny döredýär hem-de tutuş halk hojalygynyň ösmegine kuwwatly itergi berýär.

Oba hojalyk pudagy ykdysadyýetiň möhüm pudaklarynyň biri bolup, ýurtda azyk bolçulygyny emele getirmeklikde gaýtadan işleýän senagatyň hususylaşdyrylmagy bilen täze iş orunlarynyň açylmagyna, işjeňligiň artmagyna, oba hojalyk önümleriniň eksportynyň güýçlenmegine mümkinçilikleri giňeldýär. 2025-nji ýylda hususy pudagyň gazananlarynyň sergisine hususy kärhanalaryň 130-a golaýy gatnaşýar. Dürli ugra ýöriteleşen hususy kärhanalar ýurduň täze iş orunlarynyň döredilmegine, halkyň durmuş derejesiniň ýokarlanmagyna mynasyp goşant goşýarlar. Oba hojalyk önümlerini öndürjileri hemmetaraplaýyn goldamaga, pudagy giňişleýin ösdürmäge gönükdirilen giň gerimli işler alnyp barylýar. Ekerançylyk meýdanlarynyň uzak möhletleýin esasyda kärendesine berilmegi we beýleki amatly şertleriň döredilmegi

iri hususy kärhanalaryň, daýhan hojalyklarynyň sanynyň artmagyna getirýär. Türkmenistanly telekeçiler suwarymly ýerleri özleşdirmegini, miweli baglary ýetişdirmegini giň gerimli işlerini alyp barýarlar. “Miwe” açyk paýdarlar jemgyýeti alma, armyt, garaly we badam hem ýetişdirýärler. “Ýigit “hojalyk jemgyýetiniň, “Daýhan sarpasy ” daýhan hojalygynyň alyp barýan işleri öwerliklidir.

Oba hojalygynda maldarçylyk pudagynda iş alyp barýan hususy kärhanalaryň işleri ýaýbaňlaşýar. Bu ugurda iş alyp barýan telekeçiler öňdebaryjy daşary ýurt tejribesini özleşdirýärler. “Ajaýyp ussat halal önümler”, “Sahawatly” hojalyk jemgyýetleriniň “golşteýn”, “simmental”, “angus” tohumly iri hem ownuk şahly mallary, Afrika düýeguşlaryny, sülgünleri, käkilikleri we hindi towuklaryny ösdürüp ýetişdirýän kärhanalary köpleriniň ünsüni özüne çekýär. 2025-nji ýylyň 18-nji martynda hususy pudaga maýa goýumlaryny çekmek boýunça “Türkmenistanyň geljegine maýa goýumlar” atly halkara forum geçirilýär. Oba hojalygyna innowasiýalary ornaşdyrmakda hususy pudagyň gazananlary we maksatnamalaýyn ugurlary barada pikirleriň alyşylmagy, ylaýtada, oba ýerlerinde işewürligi goldamak boýunça hyzmatdaşlyk hususy pudagyň wekilleri bilen hyzmatdaşlygyň giňeldilmegini döwür talap edýär. Ýurtda telekeçiligi mundan beýläk-de ösdürmek maksady bilen, bu ugurdaky kanunçylygy yzygiderli kämilleşdirilmegi netijesinde, döredilen kanunçylyk binýady bazar gatnaşyklarynyň giňden ornaşmagyna, raýatlaryň telekeçilik başlangyçlaryny goldamaga, kiçi, orta, we iri telekeçiligiň netijeli ösdürilmegine gönükdirilýär. Şeýlelikde, Türkmenistanda oba hojalygynda ýerler, ýerli kärhanalar doly manysynda hususylaşdyrylmalydyr. Oba hojalygynda artykmaç öndürilen önümleriň eksport edilmeginde yzygiderli goldawyň berilmegi maksadalaýykdyr. Daýhan bankyň karzlaşdyrma ulgamynda ýeňillikleriň dowam etdirilmegi berilýän karzlaryň möhletiniň uzaldylmagy hem gerekdir. Ylmyň we tehnikaýyň gazanan üstünlikleriniň, tejribeleriniň oba hojalygyna yzygiderli ornaşdyrylmagyny döwür talap edýär.

Mati Annanurov, Merjen Taganova
(*Turkmenistan*)

AGRICULTURE ROLE IN MAINTENANCE FOOD ABUNDANCE IN TURKMENISTAN

Turkmenistan actively develops agrarian sector that allows the country not only to satisfy internal requirements for the foodstuffs, but also to increase export of agricultural production. In a place with that the agriculture is an important source

of employment for agricultural population that promotes development of rural territories.

The government of Turkmenistan realises various programs and initiatives on support of agrarian sector. It includes subsidising of agricultural manufacturers, the help in modernisation of the agricultural equipment, and also development of an infrastructure for processing and production storage.

Мяти Аннануров, Мерджен Таганова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ИЗОБИЛИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Туркменистан активно развивает аграрный сектор, что позволяет стране не только удовлетворять внутренние потребности в продовольствии, но и увеличивать экспорт сельскохозяйственной продукции. Вместе с тем сельское хозяйство является важным источником занятости для сельского населения, что способствует развитию сельских территорий.

Правительство Туркменистана реализует различные программы и инициативы по поддержке аграрного сектора. Это включает субсидирование сельхозпроизводителей, помощь в модернизации сельскохозяйственного оборудования, а также развитие инфраструктуры для переработки и хранения продукции.

Gülälek Annaýewa, Merjen Taganowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENLERDE EKERANÇYLYK WE ONUŇ BILEN BAGLANÝŞYKLY DÄP-DESSURLAR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen taryhyna we milli sungatyna uly üns berilýär. Garaşsyzlyk ýyllarynda ata-babalarymyzyň beýik taryhy mirasyna, medeniýetine, däplerine, dünýägaraýşyna hormat goýmak, ony goramak we бүtin gymmatlygy bilen geljekki nesillere ýetirmek maksat edinilip, millilige, ynsanperwerlige we ýagşylyga ýugrulan milli дәp-dessurlarymyz täze өwüşginler bilen dowam etdirilýär.

Biziň eýýamymyzdan öňki V–IV müňýyllyklarda Türkmenistanyň ýerlerinde gadymy ata-babalarymyzyň arpa we bugdaý ekip, bugdaýyň has gowy hilini – ak

bugdaýy ösdürip, hasyl alyp bilendigi anyklanyldy. Bu usul soň Änew bilen goňşy ýerlere – Namazgadepä, Garadepä, Altyndepä, Göksüýrä we Murgabyň aşaky akymlaryna hem ýaýrapdyr.

Änew medeniýetiniň ekerançylyk we hojalyk däpleri orta asyrlarda hem dowam etdirilipdir. Türkmenistanyň köp ýerlerinde ekerançylyk we maldarçylyk bilen birlikde hünärmentçilik we söwda hem ýokary derejä ýetipdir. Orta asyrlarda Türkmenistanyň oba ýerleriniň we şäher etekleriniň ilaty ekerançylyk bilen meşgul bolupdyr. Horasanyň, Dehistanyň, Horezmiň ýerlerinde ata-babalarymyz kanallar geçirip, bu ýerlerde hem ekin ekip, alan hasylyny goňşy we uzak ýurtlara äkidip satypdyrlar.

Orta asyrlarda türkmenleriň çarwa taýpalary oturymly ekerançylyk oazislerinde ýaşaýanlar bilen ýakyn gatnaşyk saklapdyrlar.

Şeýlelik bilen, ata-babalarymyzyň gadymyýetde döreden ekerançylyk däpleri orta asyrlarda täze derejä eýe bolupdyr.

Türkmenler ekerançylyk hojalygy ylaýtada, ýyllyk ekerançylyk möwsümi bilen bagly bolan döň - dessurlara, ynançlara we baýramçylyklara baýdyr. Olar ilkinji nobatda, bol hasyl almaga, tebigy heläkçiliklerden (ýelden, suw joşgunlaryndan, ýangyndan) ekinleri saklap galmaga gönükdirilen bolupdyr.

Türkmen ekerançylarynyň esasy hemaýatkäri (piri) Babadaýhan hasaplanypdyr, emma şeýle-de bolsa, ekerançylygyň dürli ugurlarynda ýeliň, ýagşyň pirleri-de bolupdyr. Türkmenlerde ýeliň piri hökmünde Haýdarbaba, ýagşyňky – Burkut baba hasaplanypdyr.

Ýaz ýagşylary mallar üçin ot-ýýmlik ekinleriniň hasyllylygy üçin topragy endigan çyglandyryp, onuň gurplulygyna hem özüniň oňaly täsirini ýetirýär. Halkymyzyň ýagşyň örän güýçli ýagmagyny “çabga” ýa-da “jala”, sepelenme esasynda maýdajyk damjalar bilen ýagmagyny “çişneýär” ýa-da “jybarlaýar”, kiçiräk göwrümlü buz gatyşykly ýagmagyny “doly” ýa-da “jöwenek”, günortadan soň, öýle çagy ýagyp, derrew diňýän güýçli ýagşy “öýläňçi” diýip atlandyrmaklary diliň süýjüligini, söz gorunyň baýlygyny subut edýär.

Ekerançylyk bilen bagly dessurlaryň biri-de “ýowar” diýlip atlandyrylyp, ol bilelikde birek-birege goldaw, kömek bermek arkaly alnyp barylýar. Däbe görä, goňşular we obadaşlar bir-birlerine habar edip, ýer sürüpdirlir, bugdaý ýygypdyrlar we beýleki hojalyk işlerini bilelikde ýerine ýetiripdirler. Bu dessur diňe bir ekerançylyk bilen baglanyşykly bolman, eýsem maldarlar we balykçylar üçin hem ýörgünli bolupdir. Ol türkmenleriň arasynda häzirki günlerde-de alnyp barylýar.

Ekerançy türkmenlerde ýap gazmak, kanallary arassalamak bilen bagly dessurlar bolupdyr. Kanal, ýap gazmak, arassalamak işi her ýylda ekişiň ön ýanynda ýerine ýetirilipdir. Köpçülikleýin geçirilýän gazy-haşar işini “haşar dessury” diýip

atlandyrypdyrlar. Ol işe gatnaşýanlara “haşarçy” diýlipdir. Bu iş ýerine ýetirilende dürli dāp-dessurlar berjaý edilipdir. Haçan-da haşarçylar aryk arassalap haýsydyr bir köprü ýetenlerinde, işçileriň biri eline pili alyp, onuň üstüne çörek goýup, şony tutup oturmaly eken, kim köprüden geçse, çörekden döwür alyp, pul goýmaly eken, eger kimiň puly bolmasa, özi işleşmeli eken. Şol geçegçileriň beren pullaryndan haşarçylar iýmit alnypdyrlar. Eger-de kimde-kim kadany bozup, pile pul goýman gitse, onda pil tutup oturan zoraýakdan hak almaly eken. Şonuň üçin pil tutup oturan pālwan, dogumly adamlardan goýlupdyr. Miraby suwa taşlamak dessury – onda ýazda kanal gurlanda ýa-da köne aryk arassalananda iş doly gutarandan soň, oňa suw goýberipdirler. Şonda duýman durka, miraby suwa itekläpdirler. Bu dessur kanalyň suwunyň bol bolmagy üçin ýerine ýetirilipdir.

Gadymyýetde ekerançy türkmenlerde birnäçe gadaganlyklar hem bolupdyr. Köne adatlara laýyklykda, käbir hojalyklarda aýj ekinler ekilmändir: sogan, sarymsak, burç we nary, hozy, bāgūl we beýlekileri ekmeklik halanmandyr.

Ekerançylygyň ýyllyk möwsüminiň başlanmagy bilen, ýerleriň sürüm işleri türkmenleriň gadymy dessurlaryna görä, halk senenamasyna laýyklykda, ýyldyzyň ýerleşşi nazarda tutulyp başlanypdyr.

Türkmenleriň dessurlaryna laýyklykda, ekiş wagtynda ekin ekilýän ýere gelen we deňinden geçip barýan hökmany suratda ekiş geçirip ýörene bol hasylyň bolmagyny arzuw etmeli: “Tohumyň mün bolsun!”. Muňa laýyklykda, oňa jogap hökmünde “Aýdanyň gelsin” ýa-da “Taňry ýalkasyn” diýmeli. Bu dilegler ekerançy daýhanlaryň neneňsi derejede bol hasyl almaga umytly bolandyklaryna şaýatlyk edýär.

Türkmen halkynyň ekerançylyk dāp-dessurlary halkyň medeniýetiniň, ýaşaýyş ulgamynyň, toprak bilen baglanyşygynyň we tebigata bolan hormatynyň aýdyň keşbini açyp görkezýär.

Gulalek Annayeva, Merjen Taganova
(*Turkmenistan*)

AGRICULTURE AMONG THE TURKMEN AND THE CUSTOMS ASSOCIATED WITH IT

Plant growing has a long tradition in Turkmenistan. Turkmenistan has traditional holidays and customs associated with the process of sowing and harvesting. One of the most famous is the harvest festival, which is celebrated in honor of the successful harvest of the fruitful land. This event is accompanied by folk festivals, songs and dances, as well as ritual sacrifices.

The sowing process is usually accompanied by special rituals. In particular, before the sowing, the elders of the community or family hold prayers to bless the land for a good harvest. Children and young people also take part in these rituals, which symbolizes the continuation of traditions and the continuity of generations.

Plant growing is an important part of Turkmen culture and life. The customs associated with it help preserve traditions and strengthen the connection between man and nature.

Гулялек Аннаева, Мерджен Таганова
(Туркменистан)

ЗЕМЛЕДЕНИЕ У ТУРКМЕН И ОБЫЧАИ, СВЯЗАННЫЕ С НИМ

В Туркменистане земледение имеет давние традиции. У нашего народа существуют традиционные праздники и обычаи, связанные с процессом посева и сбора урожая. Одним из наиболее известных является праздник урожая, который отмечается в честь успешного сбора плодов благодатной земли. Это событие сопровождается народными гуляниями, песнями и танцами, а также ритуальными жертвоприношениями.

Процесс посева как правило сопровождается особыми обрядами. В частности, перед началом сева старейшины общины или семьи проводят молебны, чтобы благословить землю для получения хорошего урожая. В этих обрядах принимают участие также дети и молодежь, что символизирует продолжение традиций и преемственность поколений.

Земледение у туркмен является важной частью их культуры и быта. Обычаи, связанные с ним, помогают сохранить традиции и укрепить связь человека с природой.

Sona Annaýewa
(Türkmenistan)

SAHNANYŇ DILINDÄKI ASSIMILÝASIÝANYŇ EDEBI DILIŇ SÖZLEÝIŞ KADALARYNA KYBAPDAŞLYGYNYŇ MESELELERI

Dil hemişe ösüp, özgerýän, şeýle hem, asyrlaryň dowamynda kämilleşýän aragatnaşyk serişdesidir. Gahryman Arkadagymyz özüniň “Döwlet guşy” atly

romanynda türkmen diliniň häsiýetli aýratynlyklary barada pelsepewi pikir ýöredip: **“Diliň kämilligi ruhuň kämilligidir. Milletiň kämilligi bolsa biziň baş maksadymyzdyr”** diýip belleýär. Bu Milli Liderimiziň türkmen diliniň kämilligine uly ähmiýet berýändiginiň aýdyň subutnamasydyr.

Asyrlar boýy ösüp, kämilleşen dilimizi özleşdirmek işi ähli pudak edaralarynyň esasy meselesiniň biri bolmalydyr. Döwlet dilini öz gymmatlyklary bilen halka ýetirmek babatynada radio we teleýaýlymlarda şeýle hem, teatrlarda işleýän döredijilik işgärleriniň paýyna uly işler düşýär. Olarda ulanylýan dil nusgalyk, stil taýdan ýokary, edebi taýdan çeper bolmagy talap edýär.

Dil, esasan, leksik, semantik we fonetik ulgamynda bolup geçýän özgerişleriň hasabyna kämilleşýär. Şol sebäpden, derňew fonetikanyň agramly bölegini düzýän assimilýasiýa hadysasynyň sahna eserlerinde ýüze çykyşyna, sebäplerine we edebi sözleýşiň kadalaryna kybapdaşlygyna gönükdirilse, gyzykly maglumatlaryň üstünden elter.

Dilde bolup geçýän assimilýasiýa hadysasy dil biliminiň fonetika bölüminiň öwrenýän esasy meseleleriniň biri bolup, assimilýasiýa hadysasy dünýäniň ähli dilleri bilen bir hatarda, türki dilleriň ählisine-de mahsusdyr. Ýöne türki dilleriň oguz toparyna girýän türkmen, türk, azerbaýjan, gagauz dilleri deňeşdirende, türkmen dilinde assimilýasiýa hadysasynyň has giň ýaýrandygy aýdyň duýulýar.

Mälim bolşy ýaly, assimilýasiýa, esasan, sözün içinde, düýp söz bilen goşulmanyň arasynda, şeýle hem, iki sözün sepgidinde ýüze çykýar. Beýleki türki dillere garanda, türkmen dilinde sözün içinde, düýp söz bilen goşulmalaryň arasynda, şeýle hem, iki sözün sepgidinde-de çekimsiz sesleriň assimilýasiýasy has güýçlüdir.

Assimilýasiýa sözleýişde aňsatlyga getirýär. Türkmen diliniň sözleýişinde çekimsiz sesleriň artikulyýasiýasyna gatnaşýan ses agzalary, beýleki türki dillere garanda, has gowşak hereket edýär. Ýene-de bellemeli zatlaryň biri hem, **ld, nd, şj, çs, zd** we ş.m. sesleriň assimilýasiýasy türkmen edebi sözleýiş (gepleşik) diline mahsusdyr. Göräýmäge assimilýasiýa sözleýişde sesleriň artikulyýasiýasyny aňsatlaşdyrýan ýaly bolsa-da, ýokarda getirilen mysallardaky assimilýasiýany hasyl etmek diňe türkmen edebi dilinde gepleýän adamlara başardýar. Bu meseläniň gyzykly tarapy bolsa, çet ýurtly adamlaryň, hatda beýleki türki dillerde gepleýän wekilleriniň hem, näçe synanyşsalar-da, türkmen diline mahsus bolan fonetik öwüşgünleri doly şöhlelendirip bilmeýändigindedir. Munuň tersine, daşary ýurt dillerini öwrenýän türkmen diliniň wekilleri fonetik taýdan çylşyrymly bolan islendik dile aňsatlyk bilen erk edip bilýändigini bellemek gerek.

Assimilýasiýa hadysasy sözleýişde hasyl bolýar. Edebi sözleýişin iň aýdyň nusgasy bolsa, sahnanyň dilidir. Makalada Türkmenistanyň teatr sahnalarynda amala aşyrylan ses ýazgylary boýunça geçirilen barlag (ekperimental)-fonetik derňewiň esasynda, sahnada türkmen diliniň edebi sözleýişinde giň ýaýran

assimilýasiýa hadysasyna eýerilişi bilen bagly meselä seredip geçmek maksat edinilýär. Magtymguly adyndaky Sazly-drama teatrynda goýlan “Söýgi we hasrat” atly sahnada baş keşpleriniň biri bolan Kaýysyň ses ýazgysynyň *O[nn]o sen nämüçüň me[nn]en gaçaňok?* mysalynda *onda* we *menden* sözlerinde ýa-da Türkmenbaşy adyndaky Baş drama teatrynda goýlan “Murtaza Alynyň kepderi bilen synagy” atly gysgajyk sahnada baş keşpleriniň biri bolan Kepderiniň ses ýazgysynyň *Duşma:[nn]an ga:pylidim* mysalynda *duşmanda*” sözünde **nd** sesleri **nn** sesleri bilen assimilleşip gelýär. Bu ýerde diliň ösüşini göz önünde tutup, agzalýan sesleriň assimilleşmegini edebi kada hasap etmek bolar.

Sona Annayeva
(Turkmenistan)

COMPLIANCE OF ASSIMILATION IDENTIFIED IN STAGE SPEECH WITH RESPECT TO THE NORMS OF LITERARY LANGUAGE PRONUNCIATION

This article discusses the results of experimental phonetic analysis carried out on the basis of sound recordings performed in various theatres of Turkmenistan. Within the bounds of linguistic analysis it is exposed the issues of conformity of consonants assimilation to the norms of literary pronunciation through the sound recordings. In addition, in order to explain the different phonetic phenomena, it is applied the historical and comparative method.

Сона Аннаева
(Туркменистан)

ВОПРОСЫ СООТВЕТСТВИЯ АССИМИЛЯЦИИ В СЦЕНИЧЕСКОЙ РЕЧИ НОРМАМ ПРОИЗНОШЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

В данной статье рассматриваются результаты экспериментально-фонетического анализа, осуществленного на основе звукозаписей, произведенных в различных театрах Туркменистана. В рамках лингвистического анализа рассматриваются вопросы соответствия ассимиляции согласных звуков нормам литературного произношения с помощью звукозаписей. С целью раскрытия различных фонетических явлений применяется сравнительно-исторический метод.

**RESMINAMA DOLANYŞYGyny ÖWRETMEGiň
AÝRATYNLYKLARY (HUKUK UGRUNDAN ÝOKARY
BILIM ALÝAN TALYPLAR ÜÇIN)**

Türkmenistanyň hormatly Prezidentiniň parasatly baştutanlygynda döwrüň ösen isleglerini nazarda tutýan hukuk özgertmeleri halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryna laýyklykda üstünlikli amala aşyrylýar. Ykdysadyýetiň ösüşinde sanly ulgamyň tutýan ornunyň uludygyny nazara alanyňda, ähli ulgamlary sanlylaşdyrmak möhüm wezipeleriň hatarynda durýar. “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli Maksatnamasynda” häzirki wagtda ähli ýokary we orta hünär bilimi edaralarynyň sanly bilim portallary we web saýtlary işe girizilendigi hem-de e-resminama – elektron resminama dolanyşygundan, e-dekanlyk – fakultetleriň işini dolandyrmak üçin programma üpjünçiliginden, e-şekil – bilim edaralarynda wideoaragatnaşyk arkaly okuwlary guramak üçin milli ulgamyndan, e-kiosk – awtomatlaşdyrylan maglumat tablosyndan peýdalanylýandygy barada beýan edilýär.

Häzirki wagtda maglumat tehnologiýalarynyň durmuşymyza giňden ornaşmagy bilen eýeçiligiň görnüşine garamazdan edaralarda, kärhanalarda hem-de guramalarda elektron resminamalar giňden ulanylýar. Elektron resminama dolanyşygy birnäçe artykmaçlyklara eýe bolup, ol resminama dolanyşygynyň çaltlygyny ýokarlandyrýar; sanly aragatnaşyk kanallary arkaly resminamalary ibermäge mümkinçilik berýär; resminamalary aňsatlyk bilen redaktirlemek mümkinçiligi, şeýle hem resminamalary çäksiz möhletde saklanyp bilinmegi hem-de hukuk güýjüne eýe bolan nusgalaryň sany babatynda çäklendirmeleriň ýoklugy we beýleki artykmaçlyklardan ybaratdyr.

Döwletimizde elektron resminamalaryň dolanyşygy bilen baglanyşykly birnäçe kadalaşdyryjy hukuk namalary hereket edýär. Munuň özi bu ulgama geçmegiň hukuk esaslaryny öwrenmekligiň zerurlygyny ýüze çykarýar. Sebäbi elektron resminama dolanyşygy, ilkinji nobatda, hukuk taýdan ähmiýetli daşarky resminamalaryň dolanyşygyna gönükdirilen çylşyrymly işleriň we aragatnaşyklaryň ulgamydyr. Islendik elektron resminama (hukuk taýdan ähmiýetli) öz mazmuny, görnüşi, gol çekiş tertibi, iberilmegi we kabul edilmegi, ulanylyşy we saklanyşy bilen baglanyşykly kanunçylyk kadalaryna laýyk gelmelidir.

“Elektron resminama, elektron resminama dolanyşygy we sanly hyzmatlar hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda elektron resminamanyň kanunyň maksatlary

üçin maglumat tehnologiýalary esasynda elektron görnüşde taýýarlanylýan, özündäki habar elektron maglumat görnüşinde bellenen, elektron maglumat görterijide elektron sanly şekilde berlen, mazmunly we elektron sanly gol arkaly hakykylygy tassyklanylýan resminamadygy, elektron resminama dolanyşygynyň maglumat tehnologiýalaryndan we telekommunikasiýa aragatnaşyk ulgamlaryndan peýdalanmak arkaly elektron resminamalary işläp taýýarlamak, ibermek, bermek, almak, saklamak, peýdalanmak, goramak, täzelemek, gözlemek, ýygnamak, ýaýratmak, gabamak we ýok etmek boýunça awtomatlaşdyrylan iş amallarynyň jemidigi dogrusynda beýan edilýär.

Elektron resminamanyň aýratynlygy birnäçe çylşyrymlylygy, maglumatlaryň elektron görnüşde beýan edilmegi hem-de diňe programma üpjünçiligi arkaly okalyp bilinmegidir. Muňa garamazdan, elektron resminamalar adaty kagyz resminamalar bilen deň hukuk güýjüne eýedir we şol bir wezipeleri ýerine ýetirýärler.

Şunuň bilen baglylykda, elektron resminama dolanyşygy adaty resminama dolanyşygy bilen deňeşdirilende, birnäçe aýratynlyklara eýedir. Elektron resminama dolanyşygy diňe bir guramanyň resminama dolanyşygy tapgyrlaryny öz içine almak bilen çäklenmän, resminamalaryň arhiwde saklanmagyny hem öz içine alýar. Bu bolsa adaty “resminama dolanyşygy” düşüňjesinden has giňdir. Elektron resminama dolanyşygy diňe bir edara, kärhana, guramalaryň ygtyýarly resminamalary (buýrugy, görkezmeleri we ş.m.) däl-de, eýsem bütün gurama boýunça beýleki resminama ulgamlaryny hem öz içine alýar (meselem, şertnamalar, maliýe-ykdysady, tehniki we beýleki resminamalary). Elektron resminama dolanyşygynyň giňişleýin mazmuny bolup, ol diňe resminamalar bilen däl-de, maglumat serişdeleri bilen hem dolandyrylyşy, ýagny bilelikdäki mazmuny hem öz içine alýar (ylaýta-da maglumat serişdeleri, web sahypalary we beýleki çeşmeler).

Şeýlelikde, häzirki döwrüň ösen talaplaryny nazara alyp, sanly ulgamy ösdürmek döwlet syýasatynyň ileri tutýan ugurlarynyň biridir. Döwletimizde sanly ulgamyň kanunçylyk-hukuk binýady kämilleşdirilip, ol halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryna laýyklykda yzygiderli kämilleşdirilýär. Munuň özi ýurdumyzyň ähli pudaklaryny sanly ulgama geçirmegiň hukuk we guramaçylyk esaslarynyň kesgitlenmegine, sanly hyzmatlaryň hukuk ýagdaýyny, olara bildirilýän esasy talaplaryň kesgitlenmegine hem-de bu çygyrda ýüze çykýan gatnaşyklaryň düzgünleşdirilmegine ýardam berýär.

Bayramsahet Ashyrov
(*Turkmenistan*)

FEATURES OF DOCUMENT MANAGEMENT TRAINING (FOR STUDENTS OF UNIVERSITIES WITH LEGAL PROFILE)

Currently, the development of the digital system in all areas is one of the priorities of government policy. Considering the major role of the digital system in the development of the economy, digitalization of all spheres is one of the important tasks. In this regard, the scientific article discusses about electronic document management and its significance, as well as the specifics of teaching these documents to students of universities with legal profile.

Байрамсахет Аширов
(*Туркменистан*)

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТУ (ДЛЯ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ ЮРИДИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ)

В настоящее время развитие цифровой системы во всех сферах является одним из приоритетных направлений государственной политики. Учитывая большую роль цифровой системы в развитии экономики, цифровизация всех сфер является одной из важных задач. В связи с этим в научной статье говорится об электронном документообороте и его значении, а также об особенностях обучения его ведения студентов вузов юридического профиля.

Aksoltan Aşyrowa
(*Türkmenistan*)

REŇK BILEN BAGLY IDIOMALARYŇ TÜRKMEN, IŇLIS WE RUS DILLERINDE AŇLADYLYŞY

Dilleri deňeşdirip, olaryň meňzeşliklerini hem-de tapawutlylygyny açyp öwrenmek häzirki zaman dil bilimi ylmynyň esasy meselesi bolup durýar. Munuň özi reňk aňladýan sözleriň dürli dillerdäki durnukly söz düzümlerinde ulanylyşy aýratyn gyzyklanma döredýär.

Reňk aňladýan sözleri öz içine alýan we dillerde has ýörgünli idiomalaryň üsti bilen dürli dillerde gepleýän halklaryň durmuş aýratynlyklaryna, olaryň medeniýetine, döp-dessurlaryna hem aýdyň göz ýetirmek bolýar. Kowumdaş däl

türkmen, rus, inlis dillerinde idiomalaryň degşirilip öwrenilmegi bu dillerdäki meňzeşlikleri we tapawutlylyklary açyp görkezmäge mümkinçilik berýär.

Reňk aňladýan idiomalaryň manysy reňkiň simwolik aýratynlygy bilen berk baglydyr. Türkmen dilinde ak reňki, bir tarapdan, şowlulygyň nyşany bolup: *ak pata bermek, ýoluň ak bolsun*; beýleki tarapdan, gorkaklygy: *ýüzüni ak tam etmek*; ýaltalygy: *aşa batmaz ak çemçe*, aýratynlygy: *ak geçiň owlagy bolmak* aňladýar. Gyzyly reňk lälezarlygyň, diriligiň, şadyýanlygyň nyşanydyr. Gyzyly reňk türkmenleriň maddy we ruhy mirasynda uly orun tutýar. Gadymdan gelýän däp-dessurlarymyzda gyzyly reňk gudratyň nyşany hökmünde tanalypdyr. Şonuň ýalyda gyzyly reňk söýgüniň, maksat-myradyň we bagtlylygyň reňki hökmünde aýratyn söýgä eýe bolupdyr. Gyzyly reňkiniň ters manysy hem bardyr: *gyzyl ýumruga girmek (uruşmak)*. Gök reňk pähimligiň we hudaýlygyň nyşanydyr. Gök reňk türkmenleriň ruhy we maddy eserleriniň esasy reňkleriniň biri hökmünde ýaşap gelýär. Aslynda ata-babalarymyz göge (asmana) Gök Taňry, ýagny mawy gök diýipdirler: *depesi göge diredi, depesi göge degdi* (aşa begenmegi, şatlanmagy aňladýar); şonuň bilen birlikde: ör gökden gelmek, diň gökden gelmek gorkmaklygy aňladýar. Türkmen dilinde gara reňk ýowuzlygyň, gam-gussanyň: *garadan gaýtmaz, bagty gara, alny gara, gara basmak* we başg..

Inlis dilindäki reňkleriň simwolikasy idiomalara aýratyn many berýär. Ak reňk päkligiň, günäsizligiň nyşany, parahatçylygyň nyşany hökmünde gadymy döwürlerden bäri ulanylýar: *white lie (mukaddes ýalan)* ложь во спасение. Gara reňk bolsa Hudaýdan daşlaşan, ters düşüňjeleriň nyşany hökmünde kabul edipdirler. Gara reňk günä etmegiň, ýoluňy urdurmagyň nyşany: *black looks (gaharly garaýuşlar)* злые взгляды; *look black (tukat, tutuk görünmek)* выглядеть мрачным, хмуриться. Gök reňkiň iki garşylykly manysy bardyr. Olariň biri asmanyň we deňziň reňki bolup, beýikligi we çuňlugy, durnuklylygy, wepalylygy, adalatlylygy, kämilligi, parahatçylygy aňladýar; beýlekisi gadymy döwürlerde Amerika Afrikadan getirilen gullaryň agşamlaryna aýdýan ýürekgysgynç “blues” aýdymларыndan gelip cykýar: *cry oneself blue in the face (gygyrmakdan ýaña gögermek)* кричать до посинения. Gyzyly reňk söýgüniň we rehimliligiň, ganyň we oduň nyşany hasaplanýlar. Harby maksatlary bilen gyzyly reňk ganyň nyşany hökmünde köp asyrlaryň dowamynda ulanylýar. Söweşde üstün çykan serkerdeler ýüzlerine gyzyly reňk çalypdyrlar. Gyzyly reňk bilen bagly idiomalar, esasan, otrisatel manyny aňladýar: *to have a red face (utanjyndan, gaharyndan ýaña gyzarmak)* покраснеть от стыда или от смущения.

Rus dilindäki ak reňk, bir tarapdan, päkligiň, dogruçylygyň nyşany bolup: *белая кость-han-begler urugyna degişli adam, белая ворона-ilden üýtgeşik adam*; beýleki tarapdan, otrisatel, agressiw manyny aňladýar: *довести до белого каления*—biriniň gaty gaharyny getirmek, janyna degmek, ganyny gyzdirmek. Has anyk we bir manyly nyşanlyga gara reňk eýe boldy. Gara reňk tümlügi, ýeri, ölümi

aňladyp, ýas tutmagyň nyşany hökmünde ulanýylýar. Şonuň üçin, gara reňk bilen bagly idiomalar negatiw manyda gelýär: черная кошка перебежала между ними-olaryň sözi azaşdy. Gyzyly reňk rus halkynyň medeniýetinde esasy reňk nyşanlaryň biridir. Gyzyly reňk diriligiň, Günüň, saglygyň, hassalygyň nyşany: проходить касной нитью – içinden eriş-argaç bolup geçmek.

Geçirilen derňewde türkmen, iňlis we rus dillerinde reňk bilen baglanyşykly idiomalar reňkleriň simwoliki manylygy bilen berk baglanyşygy anyklanyldy. Derňewiň esasynda manysy, ulanylyşy we leksik düzümi boýunça türkmen, iňlis we rus diline gabat gelýän idiomalarynyň bardygyna göz ýetirildi: *ak garga*- *white crown* (белая ворона). Şeýle-de, manysy we ulanylyşy meňzeş bolup, leksik düzümi boýunça gabat gelmeýän mysallara hem gabat gelindi: *ak ýürek* – *ýüregi açyk to have white hands* (sözme söz terj., “*ak elli bolmak*”). Munuň özi her bir diliň taryhynyň, medeniýetiniň özboluşlylygyny görkezýär.

Aksoltan Ashyrova
(Türkmenistan)

THE EXPRESSION OF IDIOMS RELATED TO COLOR IN TURKMEN, ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES

In the context of the development of modern languages, wide integration of cultures and mutual enrichment of each other, the problems of comparing languages belonging to genetically different groups are becoming increasingly relevant. Phraseology reveals the uniqueness of languages, cultures, traditions and history and therefore serves as an indicator of the community and characteristics of each nation. The world of phraseology helps to understand the culture and peculiarities of the perception of reality of different nations through their languages.

Аксолтан Аширова
(Туркменистан)

ВЫРАЖЕНИЕ ИДИОМ, СВЯЗАННЫХ С ЦВЕТОМ, В ТУРКМЕНСКОМ, АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В условиях развития современных языков, широкой интеграции культур и их взаимообогащения проблемы сравнения языков, принадлежащих к разным языковым группам, становятся все более актуальными. Фразеология раскрывает своеобразие языков, культур, традиций и истории и поэтому служит показателем общности и особенностей каждого народа. Мир фразеологии

помогает понять культуру и особенности восприятия действительности у разных народов через их языки. Сравнение языковых систем и изучение их сходств и различий является центральной задачей современной лингвистики.

Gülzar Aşyrowa
(*Türkmenistan*)

EKOLOGIK MENEJMENT ULGAMY WE GALYNDYSYZ ÖNÜMÇILIGI GURAMAK

Daşky gurşawyň biodürlüligini goramak we dikeltmek, tokaýlyklary köpeltmek, ýer we suw serişdelerini rejeli peýdalanmak ýaly wezipeleriň çözülmegine gönükdürilen düzgünlere Türkmenistanyň ekologiýa kanunçylygynyň ösüşinde aýratyn üns berilýär. Türkmenistanyň ekologiýa kanunçylygy halkara hukuk kadalary bilen sazlaşykda döwrebaý ekologik talaplaryň toplumyny özünde jemleýär.

Ýurdumyzyň durnukly durmuş-ykdysady ösüşini gazanmakda zerur şertleriň biri hem daşky gurşawyň hukuk goraglylygyny üpjün etmekdir. Türkmenistan ekologiýa howpsuzlygy we daşky gurşawy goramak boýunça halkara resminamalarynyň düzgünlerini işjeň we hemmetaraplaýyn durmuşa ornaşdyrýar.

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2022-nji ýylyň 8-nji iýulyndaky karary bilen tassyklanan “Bitarap Türkmenistanyň daşary syýasy ugrunyň 2022-2028-nji ýyllar üçin Konsepsiýasynda” milli ekologik kanunçylykdan we halkara hukuk kadalaryndan ugur alnyp, ýurdumyzyň dünýä bileleşiginiň ekologik çemeleşmelerine işjeň gatnaşmagy meýilleşdirilen. Bu Konsepsiýada Türkmenistanyň ekologiýa we tebigaty goramak meseleleri boýunça başlangyçlaryny has işjeňleşdirmek boýunça täze ugurlary öz içine alýan anyk ädimler kesgitlenen. Şeýle ugurlaryň hatarynda howanyň üýtgemegine garşy göreş we daşky gurşawy goramak aýratyn orun tutýar. Çünki, soňky ýyllarda dünýä jemgyýetçiligi ekologik meseleler bilen ýygý-ýygýdan ýüzbe-ýüz bolýar.

Şu nukdaýnazardan, öndebaryjy tejribeleri öwrenmek we ekologik talaplara laýyk gelýän tehnologiýalary ulanmak, ekologik işi netijeli guramak we bu babatda täzeçe çemeleşmeleri gözlemek, tebigaty goraýşy düzgünleşdirmek wajyp talap bolup durýar. Şeýle maksatdan ugur alnyp, ISO 14000 seriýaly halkara standartlar toplumy döredildi. Ol daşky gurşawy dolandyryş ulgamyna degişli talaplary öz içine alýar. Degişli hünärmenleriň bellemegine görä, bu standartlar ulgamy tebigaty goraýşy jähtden örän ähmiýetli toplumdyr. Ekologik standartlaryň önümçilige ornaşdyrylmagy edaralara ekologik syýasaty durmuşa geçirmekde, ekologik meseleriň önüni almakda we olary çözmekde ýardam edýär.

ISO 14000 seriýaly standartlar toplumyna degişli bolan ISO 14001 “Ekologik menjement ulgamy” standarty kärhanalaryň işleriniň daşky gurşawa edýän täsirini azaltmak maksatly döredilen. Ol häzirki wagta çenli bütün dünýäde ýüzlerçe müň öňdebaryjy kärhanalar üçin çelgi bolup hyzmat edýär. Maglumatlara görä, degişli standart 1996-njy ýylda tassyklanylýar. Şondan bäri halkara standartlar, menejement ulgamlaryny sertifikatlaşdyrmak boýunça bütün dünýäde ykrar edilen guramalar tarapyndan sertifikatlaryň müňlerçesi berlendir.

Kärhanalarda ISO 14001:2015 standartyň esasynda ekologik menjement ulgamyny ornaşdyrmagyň artykmaçlyklary bar. Bu standart ekologik menjement ulgamyny işläp taýýarlamak, ornaşdyrmak, iş ýagdaýynda saklamak we hemişe gowulandyrmak, açyk yglan edilen ekologik syýasatyna özüniň laýyk gelýändigine göz ýetirmek; öz-özüne baha bermek ýa-da öz-özüni resmi beýan etmek, gyzyklanma bildirýän taraplaryň önünde talabalaýyklygyny tassyklamak ýaly aýdyň maksatlary bolan kärhanalar üçin ähmiýetlidir.

Standartyň ozalky nusgasy bolan ISO 14001:2004 kärhananyň içeri meselelerini dolandyrmaga gönükdirilendir. Emma 2015-nji ýyldaky nusgasy bolsa, kärhananyň hereket edýän çäklerinde, şol bir babatda, daşky gurşawy dolandyrmaklyga niýetlenendir.

Ekologik menjement ulgamy dogry guralanda, aşakdaky ýaly artykmaçlyklara mümkinçilik döredýär: tebigaty goraýyş işindäki tölegleri azaltmak we bu babatdaky kanunçylygyň talaplaryny has netijeli ýerine ýetirmek; daşky gurşawa ýaramaz täsiri yzygiderli peseltmek we ş.m.

Umuman, ISO 14001:2015 standarty kärhana daşky gurşawa täsiri yzygiderli peseltmäge, zyýanly maddalaryň zyňylmagyny we dökülmegini azaltmaga, dürli usullar arkaly önümçilik we sarp ediş galyndylary dolandyrmaga, energiýanyň sarp edilişini peseltmäge mümkinçilik berýän täze hukuk-guramaçylyk serişdedir.

Gulzar Ashirova
(*Turkmenistan*)

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS AND WASTE-FREE PRODUCTION

The advantages of implementing environmental standards are analyzed. The validity of the environmental approach to the production activities of the enterprise. Harmonization of national legislation with international environmental standards. Among them, ISO 14001 is a standard developed to achieve a minimum level of damage to the environment by registering and monitoring external factors, from raw

materials to finished products. The purpose of the standard is to minimize damage to soil, water and air.

Гульзар Аширова
(Туркменистан)

СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА И БЕЗОТХОДНОЕ ПРОИЗВОДСТВО

Проанализированы преимущества внедрения экологических стандартов, обоснованность экологического подхода к производственной деятельности предприятий, гармонизированность национального законодательства с международными экологическими стандартами. В их числе ISO 14001 – стандарт, разработанный для достижения минимального уровня ущерба окружающей среде путем регистрации и контроля внешних факторов, от сырья до готовой продукции. Цель стандарта – свести к минимуму ущерб, причиняемый почве, воде и воздуху.

Ogulşeker Atabalowa
(Türkmenistan)

MAHMYT GAZNALYNYŇ YLMY ÖSDÜRMEKDÄKI HEMAÝATY

Jemgyýetiň ösüşinde ylym, bilim esasy orny eýleşýär. Adamzat durmuşyndaky ähli üstünlikler ylym-bilimiň ösen aňyýetiň miwesidir. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym-bilim ulgamyna aýratyn ähmiýet berilýär. Ylmy hünärmenleri taýýarlamak ugrunda köp işler amala aşyrylýar. Çünki ylym-bilim ulgamyny ösdürmek bilen gazanyljak oňyn netijeler ýurdumyzyň kuwwatlanmagy üçin wajypdyr.

Geçmişimize ser salanmyzda, gadymy türkmen döwletlerinde ylym, bilimi ösdürmekde döwrüň kämil şertlerini döredip beren hökümdarlaryň bolandygyna şaýat bolýarys. Şeýle hökümdarlaryň biri Gaznaly türkmen döwletiniň beýik soltany Mahmyt Gaznalydyr. Ol 998–1030-njy ýyllarda Gaznaly türkmen döwletiniň soltany bolýar. Onuň hökümdarlyk eden ýyllary döwletiň iň ösen döwri hasaplanýar. Ol öz döwründe döwletiniň çäklerini Eýrandan Hindistana, Horezmden Hindi ummanyna çenli giňeldipdir. Soltan Mahmyt basyp alan ýurtlaryndan uly baýlyk hökmünde şol ýurduň alymlaryny alyp gaýdypdyr. Subutnama hökmünde onuň

1017-nji ýylda Horezmi eýeländen soňra, Mamunýň akademiýasynda toplanan alymlary paýtagty Gazna alyp gaýdandygyny aýtsa bolar. Soltan Mahmyt Gaznada olar üçin “Ylymlar öýüni” döredip, alymlaryň ylym bilen meşgullanmaklary üçin dürli şertleri döredipdir.

Mahmyt Gaznalynyň “Ylymlar öýünde” ylym bilen meşgullanyp dünýä belli ylmy eserleri döreden alymlaryň biri-de taryhçy, astranom Abu Reýhan al-Birunydyr. Gündogaryň beýik alymlarynyň biri bolan Biruny Gaznaly köşgünde işläp birnäçe ylmy eserlerini döredýär. Ol soltanyň Hindistana eden ýörişlerine gatnaşyp, “Hindistan” atly işini ýazypdyr.

Soltan Mahmyt Gaznalynyň köşgünde işläň we döreden alym Abu Nasr Muhammet ibn Abdyljepbar Utbydyr. Köşk taryhçysy Muhammet Utbynyň eserlerinde harby ýeňişleriň taryhy, goşunyň edermenlikleri wasp edilipdir. Muhammet Utby Soltan Mahmydyň taryhyny beýan edýän “Soltan Mahmyt Gaznalynyň taryhy” atly kitabyňy ýazypdyr.

Gaznaly köşgüniň hemaýatyny gören alymlaryň biri Nasyr Hysrow Merwezidir. Ol Mahmyt Gaznalynyň Gaznada gurduran medresesinde bilim alypdyr. Alym bu ýerde dürli ylymlar we pars sygyrýeti bilen tanyş bolup, belent derejelere ýetipdir.

Gaznalylar mekdebinde kämilleşen alymlaryň ýene biri asly Hemedan şäherinden bolan Aly ibn Hassuldyr. Soltan Mahmyt bu alymy Reýe ýörişi wagtynda görüp, ony ýany bilen Gazna getirýär. Soltan Mahmydyň köşgünde Ibn Hassul uly hormatdan peýdalanydyr.

Taryhyň gatlaryndaky ýazgylarda biz, Mahmyt Gaznalynyň Hindistana 17 gezek harby ýörişleri geçirendigini bilýäris. Ol şol ýörişleriň netijesinde örän köp baýlyga eýe bolýar. Soltan gazanan baýlyklarynyň aglabasyny Gaznada metjit we medrese gurmaklyga harçlapdyr. Bu barada Ibn Esir özüniň “Kämil taryh” atly kitabynda şeýle ýazýar. “Bu söweşlerden dolanan Ýemineddöwle, Gaznada öň görüp-eşidilmedik metjit gurmaklygy buýurdy. Öňki kiçi metjidi giňeltmegi tabşyrdy. Şu söweşlerde olja alan ähli baýlygyny şol metjidiň gurluşygyna harçlady”.

Mahmyt Gaznalynyň gurduran medreselerinde kitaphanalar, ylmy-tejribe işlerini alyp barmak üçin ýörite otaglar bolupdyr. Kitaphanalarda diňe bir kitaplar saklanman, kitaplary göçürmek bezemek, ýazmak, jiltlemek işleri-de ýerine ýetirilipdir. Mahmyt Gaznalynyň köşgünde şeýle işler bilen meşhurlyk gazanan hatdatlaryň biri-de Abul Fath Bustydyr. Soltan Mahmyt Abul Fath Bustyny ussat hatdat hökmünde derejeläpdir.

Mahmyt Gaznaly ýurdy ylym bilen belentliklere, ösüslere we özgerişlere ýetirip boljakdygyna düşünişdir. Şonuň üçin ol, ylym bilen meşgullanýan alymlardan döwlet hemaýatyny gaýgyrmandyr. Mahmyt Gaznalynyň ylma howandarlygy, alymlar üçin aladalary türkmen taryhynyň buýsançly sahypasydyr.

Ogulsheker Atabalova,
(*Turkmenistan*)

MAHMYT GAZNALY – PATRON OF SCIENCE

During the Renaissance of the New Era of a Powerful State, special importance is attached to the system of science and education. Much work is being done to train scientific specialists.

In the history of the Turkmen states, there were rulers who created ideal conditions for the development of science and education. One of them is Mahmyt Gaznaly, whose years of rule are considered the most prosperous. He expanded the borders of his state from Iran to India, from Horezm to the Indian Ocean, Sultan Mahmyt returned from the conquered countries, bringing with him famous scientists. For example, after the conquest of Horezm in 1017, he brought world-famous scientists who worked at the Mamun Academy to Gazna, where he built a “House of Science” for them and created excellent conditions for pursuing science.

Огулшекер Атабалова
(*Туркменистан*)

МАХМУД ГАЗНАЛИ – ПОКРОВИТЕЛЬ НАУК

В период Возрождения новой эпохи могущественного государства особое значение придается науке и системе образования. Большая работа проводится по подготовке научных специалистов.

В истории туркменских государств были правители, создавшие идеальные условия для развития науки и образования. Одним из них является Махмуд Газнали, время правления которого считается наиболее благополучным. Этот правитель расширил границы своего государства от Ирана до Индии, от Хорезма до Индийского океана. Султан Махмуд вернулся из завоевательных походов привезя с собой оттуда множество знаменитых ученых. Например, после завоевания Хорезма в 1017 году, он привёз в Газну всемирно известных ученых, работавших в академии Мамуна, где построил для них “Дом науки” и создал прекрасные условия для занятия наукой.

Nazira Atahanowa
(*Türkmenistan*)

MUGALLYMÇYLYK UGURLY ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE LINGWISTIK DERSLERI OKATMAGA BILDIRILÝÄN TÄZE TALAPLAR

Bu ylmy işde mugallymçylyk ugurly ýokary okuw mekdeplerinde geljekki dilçi mugallymlary taýýarlamakda okadylýan lingwistik derslere bildirilýän täze talaplar seljerilýär. Awtor häzirki döwürde dil biliminiň täze ugurlarynyň, akymalarynyň, ýagny kommunikiw lingwistikanyň, kognitiw lingwistikanyň, lingwokulturologiýanyň döremegi mugallymçylyk ugurly ýokary okuw mekdeplerinde okadylýan lingwistik dersleriň mazmunynyň täzelenmegini, üstüniň doldurylmagyny talap edýändigini baradaky pikiri öňe sürýär we ony esaslandyýar.

Nazira Atahanova
(*Turkmenistan*)

MODERN REQUIREMENTS FOR TEACHING LINGUISTIC DISCIPLINES AT PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

The problems of modern requirements for teaching linguistic disciplines, such as Modern Russian language, General linguistics, Stylistics, Standard of Speech, Contrastive typology of Russian and Turkmen languages at pedagogical universities are analyzed in this work. The conditions of thorough upgrading of linguistic disciplines due to the influence of modern directions and tendencies such as communicational and cognitive linguistics, linguoculturology is put forward and grounded.

Назира Атаханова
(*Туркменистан*)

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕПОДАВАНИЮ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Обучение иностранному языку, в том числе и русскому языку как специальности, предполагает овладение не только практическими знаниями, но и

глубоким знанием теории языка. В связи с этим содержание лингвистических дисциплин должно быть обновлено и дополнено с учетом новых достижений современных направлений языкознания, таких как коммуникативная лингвистика, когнитивная лингвистика и лингвокультурология.

Ориентация на коммуникативность выдвинула целый ряд серьезных теоретических проблем и потребовала пересмотра многих традиционных понятий самого аппарата и методов лингвистического описания языка. Вводятся понятия коммуникативного акта и дискурса и связанные с ним категории адресата и адресанта, подчеркивается роль экстралингвистических факторов, определяющих языковую коммуникацию. В связи с этим в лекционные курсы по современному русскому языку, стилистике, культуре речи и сопоставительной типологии необходимо введение тем, включающих вопросы, связанные с коммуникативной сущностью языковой единицы (лексемы, словосочетания, фразеологической единицы, текста), её коммуникативными функциями с учетом всех этапов использования вербального знака: отбор, функционирование, воздействие и восприятие.

С позиций когнитивной лингвистики новое освещение получают многие традиционные вопросы грамматики, семантики, стилистики и лингвистики текста. В теоретическом курсе русской грамматики это – проблемы частей речи и их грамматических категорий, проблемы предложно-падежной системы, направленные на установление семантических падежных отношений, их классификацию. Рассмотрение проблем семантики в настоящее время представляется невозможным без включения проблем когнитивной семантики. Это прежде всего концептуальная теория значения, предполагающая его многоуровневую интерпретацию, понятие когнитивного контекста, предполагающего выход за пределы собственно языковых знаний к знаниям неязыкового, энциклопедического характера, понятие концепта как ментальной единицы сознания, оперативной единицы памяти и т.д. Все эти проблемы должны получить отражение в лекционных курсах, связанных с содержательной стороной языка и, прежде всего, в разделе лексикологии, словообразования, фразеологии и стилистики. Другим направлением, тесно связанным с когнитивной лингвистикой, является лингвокультурология. Известно, что язык – это часть культуры. Изучение иностранных языков вне контекста культуры представляется неоправданным и невозможным. Без сомнения, что только в сочетании двух типов знаний – знания языка и знания культуры, может быть достигнут необходимый уровень владения языком как в процессе педагогической деятельности, так и в межкультурной коммуникации.

Подводя итоги следует отметить, что повышение качества подготовки будущих учителей-филологов требует совершенствования уровня преподавания лингвистических дисциплин на основе пересмотра и коренного обновления учебных программ с учетом современных тенденций и достижений в лингвистике.

Jemal Atajanowa
(*Türkmenistan*)

DÖWREBAP TEHNOLOGIÝALAR ARKALY DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEK: ÖWRENMEGIŇ NETIJELILIGINI ARTDYRMAK

Daşary ýurt dillerini öwretmekde döwrebap tehnologiýalaryň integrirlenmegi dil öwrenmegi okatmakda täze yollary açdy. Şeýle hem biz bu gurallaryň dil öwretmek işine girizilmegi bilen baglanyşykly meseleleri ara alyp maslahatlaşýarys we olaryň bilim edaralarynda ulanylyşynyň iň peýdaly ýollaryny teklipl edýäris.

Jemal Atajanowa
(*Türkmenistan*)

TEACHING FOREIGN LANGUAGES WITH MODERN TECHNOLOGY: ENHANCING LEARNING OUTCOMES

The growing importance of multilingualism in today's globalized world has intensified the need for effective foreign language education. Modern technology has emerged as a key player in reshaping traditional approaches to language teaching, offering tools that not only support language acquisition but also enhance the overall learning experience. From mobile applications to AI-driven learning platforms, the use of technology in language education has enabled more flexible, personalized, and engaging teaching methods. Historically, foreign language instruction relied on face-to-face classroom interactions and printed materials. The introduction of audio-visual aids in the mid-20th century marked the beginning of technological integration in language teaching. However, it was not until the digital age that the potential of technology to transform language education became fully apparent.

Computer-Assisted Language Learning (CALL). One of the earliest significant advancements in the use of technology for language learning was the development of computer-assisted language learning (CALL). CALL systems provide interactive lessons, grammar exercises, and pronunciation drills, helping learners practice language skills in a structured manner. Over time, CALL evolved to incorporate more advanced technologies such as speech recognition and adaptive learning algorithms, which allow for real-time feedback and personalized instruction.

Online Learning Platforms. The rise of e-learning platforms has further revolutionized foreign language education. Platforms like Duolingo, Babbel, and Rosetta Stone offer learners the flexibility to study at their own pace while utilizing interactive modules to develop speaking, reading, writing, and listening

skills. These platforms often employ gamification techniques, such as rewards and progress tracking, to maintain learner engagement.

Mobile Learning. Mobile learning has gained immense popularity due to the widespread availability of smartphones and tablets. Language learning apps, such as Memrise and HelloTalk, offer learners the convenience of practicing on the go, with features such as voice recognition, vocabulary building, and grammar exercises. The portability of mobile devices enables learners to engage with the language in real-life contexts, improving both retention and application.

Conclusion. Modern technology has transformed the way foreign languages are taught and learned, offering innovative tools that support personalized learning, enhance engagement, and provide greater flexibility. From mobile learning apps to AI-driven platforms and virtual classrooms, the use of technology in language education allows for more dynamic and effective teaching practices.

Джемал Атаджанова
(Туркменистан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Интеграция современных технологий в обучении иностранным языкам изменила подход к преподаванию и изучению языков. Проводится анализ проблем связанных с внедрением современных инструментов, и предлагаются лучшие практики по оптимизации их использования в образовательных учреждениях.

Maýa Atajanowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ WE WILLIAM ŞEKSPIRIŇ DÖREDIJILIGINDE “YNSAN ÖMRI” BARADAKY FILOSOFIK SETIRLER

Islendik şahyryň döredijiliginde “Ynsan ömri” barada oýlanmalara, filosofik nukdaýnazardan düşünjelere, barlyk, durmuşyň manysy we maksady dowam edýän filosofiki we şahsy gözlegleriň mowzugyna duş gelinýär. Her bir şähyr, akyldar, filosof bu düşüňjäni dürli ylmy nukdaýnazardan düşündirmäge çemeleşipdir. Ynsan durmuşy, ylmy nukdaýnazardan, biologik prosesler, ewolýusiýon taryhy we

ekologik täsirler bilen häsiýetlendirilýän çylşyrymly hadysa hökmünde kesgitlenip, ol adam ömri, älem giňişliginde gysga wagtyk uçgun, şatlyk, hasrat we dowamly many gözlemek, ösmek, öwrenmek, gatnaşyklar we jemgyýete goşant goşmak bilen biologik, fiziki, sosial we aň-bilim taraplaryny öz içine alýar. Bu ýagdaýlar hödürülenilýän işde medeni we taryhy taýdan dürli döwürlerde we gatlaklarda ýaşap geçen iki edebiýatçy Wilýam Şekspiriň we Magtymguly Pyragynyň eserlerinde durmuşyň filosofik garaýyşlary arkaly öwrenilmäge bagyşlanýar.

Gaýtadan döreýiş zamanasynyň inlis dramaturgy W.Şekspir drama we poeziýa “Ynsan durmuşy, ömri” baradaky soraglara göz aýlaýarka, XVIII asyr türkmen şahyry we akyldary Magtymguly Pyragy adam ykbaly, ahlak we ruhy wepalylyk hakda oýlanmalaryny öz goşgy setirlerinde şöhlelendirýär. Bu iki sany beýik akyldaryň ykbal, ahlak we adamyň ýagdaýy baradaky pikirlerini deňeşdirmek bilen, bu gözleg bize geljekde edebiýatyň üsti bilen durmuşyň has çuňňur manylary hakda oýlanmak üçin ählumumy serişde bolup hyzmat eder.

William Şekspir (1564–1616) we Magtymguly Pyragy (1724–1807) “Ynsan ömrüne”degişli medeni we edebi däpleriniň çäginde çemeleşdiler. Şekspiriň eserleri Gaýtadan döreýiş zamanasynyň ösýän individualizmini we şübhelenmesini görkezýän bolsa-da, Pyragynyň poeziýasy sopuçylyk mistikasyna we türkmenleriň milli özboluşlylygyna esaslanýar. Bu tapawutlara garamazdan, akyldarlaryň ikisinde durmuşyň tebigaty, ykbalyň orny we many gözlemek barada çuňňur düşünje berýär. Şekspir bilen Pyragy tarapyndan öwrenilen merkezi filosofik dilemmalaryň biri ykbal bilen erkiň arasyndaky dartgynlykdyr. Şekspir, köplenç, ykbaly adam durmuşyny emele getirýän gutulgysyz güýç hökmünde suratlandyrýar, şonuň bilen birlikde, oňa garşy göreşýän gahrymanlary hem görkezýär. Mysal üçin, Makbetde baş gahryman öz ykbalyna gözegçilik etmek isleýär, şol isleginiň hem pidasy bolýar. Edil şonuň ýaly-da, Daniýada şazada Gamlet wakalaryň ugruny üýtgedip biljekdigini ýa-da ykbal bilen baglanyşyklydygyny sorag astynda bar bolan näbellilik bilen göreşýär.

Pyragy, beýleki tarapdan, yslam we sopuçylyk ynançlaryny filosofik pikirlerine birleşdirýär. Ynsan işleriniň ylahy belligini kabul edýär, ýöne şahsy jogapkärçiligi hem nygtaýar. Ol öz şygrylarynda, köplenç, durmuşy iman we paýhas bilen synaglardan geçmeli syýahat hökmünde aýdýar. Mysal üçin, ol şeýle ýazýar:

“Eý ýaranlar, pany-jahan içinde,
Ýagşy öner, ýaman öner, il geçer” (Il geçer).

Şekspir durmuşy sahnada goýlan oýunda, şygryýetinde aç-açan beýan edilýän metafora hökmünde görkezýär. “As You Like it /Siziň islegiňizçe” atly meşhur goşgusynda şeýle ýazýar:

“Bütün dünýä bir sahna, Adamlaryň hemmesi diňe bir aktýorlar;

Olaryň bu sahna öz girelgeleri we çykyşlary bar...”(Siziň islediňizçe, 2-nji bölüm, 7-nji sahna)

Bu bölüm durmuşyň daşarky güýçler we önünden kesgitlenen wezipeler bilen emele gelýändigini baradaky pikiri görkezýär. Bu, adamlaryň barlygynyň dürli tapgyrynda geçýän, jemgyýetiň garaşmalary we şahsy tejribeleri bilen kesgitlenýän filosofik öňdengörüjilikli düşüňjani teklipe edýär.

Magtymguly şahyr “Nahana geldiň” goşgusynda adamyň doglanyndan ömrüniň ahyryna çenli her bir pursadyny nähili ýagdaýda ýaşaýandygyny ussatlyk bilen suratlandyrýar:

“Otuz ýaş barynça, göýä bir algyr şir sen,
Dünýä gamy başynda, göýä ýüwürüp, ýelir sen...”

Aýry-ayry medeni we filosofiki şertlerine garamazdan, William Şekspir we Magtymguly Pyragy durmuşyň manysy, ykbalyň tebigaty we ahlak jogapkärçiligi barada çuňňur pikirlenýärler. Olaryň filosofiki garaýaýslary Günbataryň we Gündogaryň edebi däplerini köpri edip, durmuşyň maksadyna düşünmek üçin adamzadyň ählumumy gözlegini görkezýär.

Maya Atajanova
(*Turkmenistan*)

PHILOSOPHICAL LINES ABOUT “HUMAN LIFE” IN THE CREATIVITY OF MAGTYMGULY PYRAGY AND WILLIAM SHAKESPEARE

Presented paper explores the philosophical perspectives on life in the works of William Shakespeare and Magtymguly Pyragy, two literary figures from different cultural and historical backgrounds. While Shakespeare, an English playwright of the Renaissance, delves into existential questions through drama and poetry, Pyragy, an XVIII century Turkmen poet and thinker, reflects on human fate, morality, and spiritual devotion. By comparing their views on fate, morality, and the human condition, this study highlights how literature serves as a universal medium for contemplating life’s deeper meanings.

Philosophers and poets throughout history have grappled with fundamental questions about human existence, destiny, and morality. William Shakespeare (1564–1616) and Magtymguly Pyragy (1724–1807) approached these themes within their respective cultural and literary traditions. While Shakespeare’s works reflect the Renaissance’s growing individualism and skepticism, Pyragy’s poetry

is deeply rooted in Sufi mysticism and Turkmen national identity. Despite these differences, both scholars provide profound insights into the nature of life, the role of fate, and the search for meaning.

Мая Атаджанова
(Туркменистан)

ФИЛОСОФСКИЕ СТРОКИ О “ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА” В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ И УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА

В данной работе рассматриваются философские взгляды на жизнь в произведениях Уильяма Шекспира и Махтумкули Фраги, двух деятелей литературы с разным культурным и историческим прошлым. В то время как Шекспир, английский драматург эпохи Возрождения, погружается в экзистенциальные вопросы посредством драмы и поэзии, Фраги, туркменский поэт и мыслитель XVIII века, размышляет о человеческой судьбе, морали и духовной преданности. Сравнивая их взгляды на судьбу, мораль и состояние человека, данное исследование подчеркивает, что литература служит универсальным средством для размышлений о глубоких смыслах жизни.

Философы и поэты на протяжении многих веков размышляли над фундаментальными вопросами человеческого существования, судьбы и морали. Уильям Шекспир (1564–1616) и Махтумкули Фраги (1724–1807) подходили к этим темам в рамках своих соответствующих культурных и литературных традиций. В то время как произведения Шекспира отражают растущий индивидуализм и скептицизм эпохи Возрождения, поэзия Фраги глубоко укоренена в суфийском мистицизме и туркменской национальной идентичности. Несмотря на эти различия, оба мастера слова дают глубокое понимание природы жизни, роли судьбы и поиска смысла жизни.

Nargül Ataşowa, Gülaýym Gylyjowa
(Türkmenistan)

SELJUKLAR DÖWRÜNIŇ BINAGÄRÇILIGINDE ÇEPER BEZEG

Mukaddes türkmen topragy dünýä taryhynda binagärlik sungatynyň dörän in gadymy ojalarynyň biri hökmünde tanalýar. Halkymyzyň milli binagärlik sungaty orta asyrlarda, esasan hem, Seljuklar döwründe ösüşin täze belentliklerine göterilýär.

Binagärlik pudagynyň geriminiň giňelmegi gurluşyk usullarynyň, şeýle hem binagärlikde ulanylýan tehniki serişdeleriň kämilleşmegine getirýär. Seljuklar döwründe gurlan binalaryň bezeg tärleri milli äheňde ýerine ýetirilipdir. Binalar gurluş we bezeg taýdan biri-birine çalymdaş bolupdyr. Emma olaryň gurluşyk materiallarynda binalaryň gurlan sebitiniň tebigy şertlerine görä, tapawutlyklary bolupdyr. Taryhy maglumatlara görä, bu döwürde binagärlikde esasy gurluşyk materialy hökmünde bişen kerpiç ulanylyp başlanýar. Sebit aýratynlyklaryna görä, käbir ýerlerde gurluşyk materialy hökmünde daşlardan hem peýdalanylypdyr. Muny Seljuklaryň Kiçi Aziýada guran Rum seljuk döwletiniň binagärçiliginde aýdyň görmek bolýar.

Seljuklaryň hökümdarlyk eden sebitlerinde tebigy şertlerine görä, daşy ýa-da bişen we çig kerpiji kesip, ýonup, ýylmap ymaratlary gurupdyrlar. Ymaratlaryň ýüzi dürli nagyşlar bilen sünnälenip bezelipdir. Gurluşyk materiallary bolan daşlar ýa-da kerpiçler ymaratlaryň binýadyny, diwarlaryny, sütünlerini dikmek bilen birlikde ýaşaýyş we jemgyýetçilik jaýlarynyň aşagyny düşemekde, köçeleriň üstüni bezegli örtmekde, suw geçiriji desgalary gurmakda hem ulanylypdyr. N.S.Graždankiniň bellemegine görä, orta asyrlarda ýadygärlikleriň gurluşyklarynda ulanylan bişen kerpiçler häzirki zaman ülnüleri (standartlar) boýunça aýaza çydamly hasaplanypdyr.

Maglumatlara görä, Seljuklar döwründe ymaratlaryň içini bezemekde, esasan, alebastr, gips we ganç suwaglary ulanylypdyr. Alebastrdyr gips otaglaryň aşagyny we ýokarsyny suwamakda ulanylan bolsa, ganç olaryň diwarlaryny bezemekde ulanylypdyr. Ymaratlar dürli reňkli nagyşlar bilen hem bezelipdir. Nagyşlar, köplenç, agardylyan tekiz diwar suwagynyň ýüzüne gyzlymytyl, goňur, gara, gök, sary reňkler bilen çekilipdir. (Merw, Soltangala) Şolar ýaly-da binalaryň diwarlary, gümmezleri reňkli syrçаланан daşlar bilen bezelip, ýazgylar ýazylypdyr. Muňa mysal hökmünde Seljuklar döwründe Konýada gurlan Syrçaly medresäni aýtmak bolar. Bu medresäniň adyndan belli bolşy ýaly, binanyň bezegi, esasan, syrçалан daşlardan bolup, medrese nagyşlardyr ýazgylaryň çeper sazlaşykly ýerine ýetirilmegi bilen aýratyn tapawutlanýar.

Seljuklylar zamanynda gurlan binalaryň diwarlary, sütünleri dürli görnüşli nagyşlardyr şekiller bilen bezelipdir. Binalaryň diwarlary, adatça, geometrik şekiller bilen nagyşlanypdyr. Biri-biriniň içinden aýlawly, tolkunly çyzyklar bilen geçýän egrem-bugram, zynjyr, örüm, alty burç, sekiz burç, ýyldyz, togalak ýaly şekilli nagyşlar metjitleriň, medreseleriň, kerwensaraýlaryň ählisinde diýen ýaly ulanylypdyr. Şeýle nagyşlar diwaryň ýüzünde oýulyp ýa-da güberçek görnüşinde şekillendirilipdir. Ymaratlarda geometrik şekiller bilen bir hatarda ösümlik, haýwanat dünýäsi bilen baglanyşykly ençeme nagyşlar ulanylypdyr. Nagyşlaryň bir-biri bilen utgaşdyrylyp sazlaşykly ýerine ýetirilmegi seljuklar döwrüniň ymaratlaryna aýratyn gözelligi çäýpdyr. Şeýle hem, bişen kerpiç bilen ymaraty bezejji ussalar ymaratlaryň ýüzüne dürli manydaky ýazgylary ýerleşdiripdirler.

Kesilip, ýonulyp, ýylmanan kerpiçlerdir syrçalanan mermer daşlardan düzülen ýazgylar üçin arap ýazuwy ulanylypdyr.

Rum seljuk döwletinde gurlan binalaryň özboluşly aýratynlyklarynyň biri-de, jemgyýetçilik binalaryň diwaryndan emeli çeşmejikleriň döredilmegidir. Bu çeşmejikler diwaryň daş we iç ýüzünde bolupdyr. Diwarda şeýle çeşmejikleriň bolmagy halk üçin amatly şertleriň döredilendigini görkezýär. Çeşmejikleriň aglabasy diwaryň ýüzüne eýwan görnüşde çykarylyp bezelmegi has özüne çekijidir we täsirlidir.

Umuman, seljuklar döwrüniň binalary özüniň çeper bezegleri, gurluş aýratynlyklary, özboluşlylygy bilen tapawutlanypdyr. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynyň “Beyik Seljuklar döwri” diýen babynda şeýle belleýär: “Döwletiň çäginde has uzaklarda ökde senetçileriň: halyçylaryň, dokmaçylaryň, binagärleriň, nakgaşlaryň, heykeltaraşlaryň, hatdatlaryň, orta asyr türkmen şäherleriniň beýleki başarjaň adamlarynyň döreden nepis el işleri, senetçilik önümleri hem şöhratlanypdyr”.

Nargul Atashova, Gulayym Gylyjova
(*Turkmenistan*)

DECORATIVE ART IN THE ARCHITECTURE OF THE SELJUK ERA

The decorative art styles of the buildings built during the Seljuk era were made in the national style, and the buildings themselves were similar in regard with design and decoration. However, the building materials differed depending on the natural conditions of the region where the buildings were built. According to historical data, during this period, burnt brick began to be used as the main building material in architecture. Depending on the regional specifics, stones were also used as building materials in some places. This can be clearly seen in the example of the architecture of the Rum Sultanate, a Seljuk state founded by the Seljuks in Asia Minor. The walls and columns of the buildings built during the Seljuk era were decorated with various patterns and images. The walls of buildings were usually decorated with geometric shapes. The patterns were carved on the wall surface or made as a convex shape. Along with geometric shapes, the buildings also used numerous patterns related to flora and fauna. The harmonious execution of the patterns combined with each other gave the buildings of the Seljuk era a special beauty. In addition, craftsmen who decorated buildings with baked bricks placed inscriptions with various meanings on the surfaces of buildings.

ХУДОЖЕСТВЕННО-ДЕКОРАТИВНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ В АРХИТЕКТУРЕ ЭПОХИ СЕЛЬДЖУКОВ

Художественно-декоративный стиль зданий, возводившихся в эпоху Сельджуков, характеризовался ярким национальным стилем. Однако использовавшиеся при строительстве материалы порой заметно отличались в зависимости от природных условий того или иного региона. Согласно историческим данным, в этот период в качестве основного строительного материала стал использоваться жжённый кирпич. В зависимости от региональных особенностей в некоторых местах в качестве строительного материала использовался также камень. Это отчётливо прослеживается на примере архитектуры Румского султаната, основанного сельджуками в Малой Азии.

Стены и колонны зданий украшались разнообразными узорами, геометрическими фигурами. Наряду с упомянутыми, в оформлении зданий также использовались многочисленные узоры, связанные с флорой и фауной и надписи на арабском языке. Гармоничное сочетание узоров придавало зданиям особую красоту.

Kakajan Ataýew, Selbi Ataýewa
(Türkmenistan)

SAPAKDA ÖZARA KABUL EDILIŞIŇ PSIHOLOGIK AÝRATYNLYKLARY

Ynsan paýhasynyň kabul ediş hadysasy daşky dünýäniň biziň pikir-duýgy many-mazmuny köp derejede onuň takyklygyna, dolulygyna, dar isleg-meýillere tabyn bolmazlygyna baglydyr. Şahsyýetara kabul edişde garşydaşyňda diňe isleg-meýliňe, öz garaşmalaryňa laýyk sypatlary däl-de, şahsyýetini bitewülikde görüp, ony üsser orunda, özüni bolsa salyhatlylykda çäklendirmeklik bu tutumda dartgynlygyň döremeginiň önüni almagyň we özara sazlaşyklylygy gazanmagyň ähtibarly şertidir.

Adamyň psihologik dünýäsiniň düýpli özboluşlylygy onuň hereket, keşp, pikir ulgamlarynyň düzüminiň daşky barlykda şöhlendirýän hakyky zatdyr hadysalaryndan düýpli aýrybaşga bolýandygy bilen baglanyşyklydyr. Adamyň hut özi we onuň garşydaşynyň paýhasyndaky keşbi (obrazy) gurluş, mazmun jähtden

bir zat dälidir. Pikir-duýgynyň hertaraplaýyn ýa-da çäkliligine baglylykda, adamyň hakyky durky we onuň garşydaşynyň paýhasyndaky keşbi ýaýraň- köpmazmunly ýa-da çäkli-birmazmunly bolup bilýär. Munuň adamlaryň özara kabul edişinde has işjeňligi, şahsyýetara kabul edilişde birnäçe psihologik meseleleri döredýär.

Sapagyň psihologik seljermesiniň wajyp düzüjisi bolan synpa (auditoriýa) baha bermegiň netijeliligi, köp derejede, mugallymyň we okuwçylaryň (talyplaryň) özara kabul edişiniň takyklygyna baglydyr. Şeýle takyklygy gazanmagyň kynlygy bu ulgamda hereket edýän birnäçe psihologik täsirdir hadysalar bilen baglanyşyklydyr. Mälim bolşy ýaly, adam özüni hiç wagt diýen ýaly $A = A$ görnüşde, ýagny, hakyky durkunda (daşky synlamada görnüşi ýaly) kabul etmeýär; ol özüni $A = A^*$ görnüşde, ýagny, öz hakyky bolşundan ýokarlandyrylan hörpde kabul edýär. Degişlilikde, onuň garşydaşy B hem özüni hut şeýle, B^* görnüşde kabul edýär.

Bularyň biri-birlerini kabul edişine hem edil şunuň ýaly hakykylykdan sowulmaklyk mahsus bolup, ýöne onuň gönükdirilmesi ýokardaka (öz-özünü kabul etmeklige) garşyklyklaýyn häsiýetde bolýar: A öz ýanyndan B-ni B^{**} görnüşde, ýagny, öz hakyky bolşundan sähel-de bolsa peseldilen häsiýetde kabul etmäge ýygynlyk edýär. Bu ýagdaý B-niň A-ny kabul edişinde hem hut şeýledir. (Ýeri gelende, bu ýagdaýyň ters nusgasynyň bolýandygy hem belenilmelidir: haçan-da adam garşydaşynda özi üçin ähmiýetli bolan haýsydyr bir sypatyň, ukyp-başarnygyň has ýokary we kämil derejesini görse, ol onuň entek nämälim sypatlaryny-da ýokary hasaplap, oňa gatnaşygyny oňyn mazmunda guraýar. Psihologik düşbülügi hemme zatdan ileri tutýan adam, öz ýüzbe-ýüz bolan adamsynda şeýle sypaty görse, ol onuň beýleki sypat-häsiýetleri hakynda hem gala pikirde bolup, olary ýokary bahalandyrýar. Munuň ters nusgasynyň hem bolýanlygy öz-özünden düşnüklidir. Adam garşydaşynda öz kalbynda mahabatlandyrýan häsiýetini görmese, onuň entek özara kabul edişde ýüze çykmadyk sypatlaryny-da peseldilen derejede häsiýetlendirýär).

Şu ýerde daşky alamatlarynyň meňzeşliginde içki pikir-duýgy mazmuny çendan aýrybaşga bolan iki ugrukmaly motiw-meýilleriň özara kabul edişiň taraplarynyň iş-gatnaşyklaryna dolandyryjy täsiri ýörite belenilmelidir. Olar üstünlige ymtylyş we şowsuzlykdan gaçmak motiw-meýilleri bolup, bularyň birinjisinde adam ähli yhlas-aladasyny işi diňe daşky talaba däl, öz borç duýgy çelginde nazarlanan derejede amal etmek ymtylmasynda hereket edýär. Bilelikdäki işdäki garşydaşyň kabul edilýän keşbinde, onuň şahsyýetiniň bitewi durky aýratyn ähmiýetli bolup, aýry-aýry sypatlarynyň ähmiýeti oňa tabynlykda bolýar. Şeýle bolanda, aýry-aýry hereketlerdir häsiýetleriň işiň gidişindäki pursatlaýyn özgermeleri garşydaşa bolan durnukly garaýşy üýtgedip bilmeýär. Şeýle motiwde guralýan özüni alyp baryş utulyşsyzdyr. Bir tarapdan, garşydaşyň şahsyýetiniň kabul edilýän keşbi umumy

durnuklylykda bolup, ikinjiden, işiň üste alnan şahsy borç derejesinde berjaýlygy bolmaýanda hem, ol daşky resmi talap-kada laýyklykda amal edilýär. Bilelikdäki iş tutumynyň şowly tamamlanmagy taraplarda hoşbagtlyk, özüňe göwnüýetijilik duýgusyny döredýär.

Umuman, hakyky mugallymyň pikir-garaýşy kabul edişe garaşly däl-de, tersine, görüş zolagyna gelip gowuşýan hadysalaryň mazmuny onuň ahlak-niýetine tabynlykda bolýar. Ýürekden gaýdýan hoşmeýillilik, okaýan şahsyýetiň önünde öz şahsy we jemgyýetçilik borjyny nazarlap işleýän mugallym okuwçylaryň paýhas-duýgusynda oňyn gatnaşyklaryň kemala gelmegine, kämilleşmegine badalga bolýar.

Kakajan Atayev, Selbi Atayeva
(*Turkmenistan*)

PSYCHOLOGY SPECIFIC OF INTERPERSONAL PERCEPTIONS IN EDUCATION PROCESS

The perception represents the original process by which the phenomena of the external World has become the facts of human consciousness. The adequacy of the mental image of the World depends on the impartiality and integrity of the act of perception. Specificity of interpersonal perception is due to its susceptibility to the influence of psychological effects, essentially reconstructing the image of the partner in the subject's mind of the perceiver. The harmonization of interpersonal perception of the "teacher – students" is achieved by targeted correction of inappropriate dispositions available in the relationship object and the subject's learning.

Какаджан Атаев, Сельби Атаева
(*Туркменистан*)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВОСПРИЯТИЯ НА ЗАНЯТИЯХ

Восприятие представляет тот исходный процесс, посредством которого явления внешнего мира становятся фактами человеческого сознания. Адекватность психического образа мира во многом зависит от беспристрастности и целостности акта восприятия. Специфичность межличностного восприятия обусловлена подверженностью его влиянию психологических эффектов, существенно перестраивающих образ партнера в сознании воспринимающего субъекта. Гармонизация межличностного восприятия системы "учитель

– ученики” достигається путем направленої корекції неадекватних диспозицій, існуючих во взаимоотношеннях об'єкта і суб'єкта обучения.

Myrat Ataýew
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANLY RUS ÝAZYJYLARYNYŇ IRKI ESERLERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň hem-de Türkmenistanyň hormatly Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň taýsyz tagallalary netijesinde ylym ulgamy uly ösüşlere eýe bolýar. Türkmen alymlary asyrlardan ýadygär galan milli gymmatlyklary özleşdirmäge ugur almak bilen, edebi döplerimizi täze nazaryýetiň esaslary bilen baýlaşdyrmaga girişdiler.

Häzirki zamanda edebi proses özüniň köptaraplylygy bilen häsiýetlenýär. Ol edebiýat ylmynyň nazaryýet we amalyýet esaslarynyň köpsanly meselelerini öz içine alýar. Gaýry ýurtlarda rus edebiýatynyň kemala geliş we ösüş aýratynlyklaryny ýüze çykarmak hem edebiýaty öwreniş ylmynyň esasy ugurlaryň biridir.

XX asyr diňe bir türkmen edebiýatynyň depginli ösüşini däl-de, eýsem Türkmenistandaky rus edebiýatynyň hem kemala gelişini, ösüş aýratynlyklaryny öz içine alýar. Çünki türkmen halky bilen egin-egne berip, ýaşan we zähmet çeken rus ýazyjylary türkmen topragyndaky ykdysady hem medeni öwrülişikleri, olaryň jemgyýetçilik aňyna eden täsirleri özboluşly häsiýete eýe bolupdyr.

Türkmenistanda rus dilindäki edebiýat XX asyryň 20-nji ýyllarynda kemala gelýär. Türkmenistandaky rus edebiýatynyň gözbaşynda bolsa Ilýa Mazel, Pawel Komarow, Nikolaý Abakumow, Georgiý Weselkow, Aleksandr Aborskiý ýaly şahyrdyr ýazyjylar dur.

Ilýa Mazel diňe surat çekmek bilen çäklenmän, eýsem edebi döredijilik bilen hem meşgullanypdyr. Pawel Komarow bolsa 1926-njy ýylda “Turkmenskaýa iskra” gazetinde ilkinji goşgusyny çap etdirýär. Şahyr ýigriminji ýyllaryň ahylarynda, otuzynjy ýyllaryň başlarynda Türkmenistan, onuň adamlary, Garagum çöli hakynda köpsanly goşgular döredipdir.

Türkmenistanda rus edebiýatynyň ösmeginde 1927–1932-nji ýyllarda çykan “Türkmenowedeniýe” žurnalyna uly orun degişlidir. Onuň sahypalarynda çykyş eden belli şahyr Georgiý Weselkow hem Türkmenistanda rus edebiýatynyň döremegine,

ösmegine uly goşant goşdy. G. Weselkowyň ilkinji goşgusy 1929-njy ýylda çap bolýar. Meşhur ýazyjy Aleksandr Aborskiniň döredijiligi 30-njy ýyllardan başlanýar. Ol iri proza eserlerini ýazan türkmenistanly rus ýazyjylarynyň ilkinjileriniň biridir.

Rus ýazyjylary Türkmenistanda ýaşamak bilen, türkmen halkynyň ruhuna, milli aýratynlyklaryna, döp-dessurlaryna, psihologiýasyna, adatyna medeniýetine, sungatyna köp üns beripdirler, aýratyn-da türkmen ýazyjylarynyň döredijiligi bilen içgin iş salşypdyrlar. Bu zatlar rus ýazyjylary tarapyndan döredilen ilkinji eserlerine öz täsirini ýetiripdir. Şunuň özi hem Türkmenistanda ýaşan rus ýazyjylarynyň döredijiliginiň özboluşly aýratynlygynyň gelip çykyşyny alamatlandyrýan esasydyr.

Myrat Atayev
(*Turkmenistan*)

EARLY COMPOSITIONS OF RUSSIAN WRITERS OF TURKMEENISTAN

The first works of the Russian writers occur in Turkmenistan at the 20th years of the XX century. Ilya Mazel, Pavel Komarov, Nikolay Abakumov, Georgiy Veselkov, Alexander Aborskiy and others were at the head of Russian literature in Turkmenistan.

The first poems of P. Komarov were published in the newspaper “Turkmenskaya Iskra” in 1926. At the end of 20th and beginning of 30th P. Komarov wrote a number of poems about Turkmenistan, about people and desert Garagum.

Monthly journal “Turkmenovedeniye” published from 1927 to 1932 played an important role in the development of Russian literature in Turkmenistan.

Immense contributions to the development of Russian literature in Turkmenistan were made by Georgiy Veselkov and Alexandr Aborskiy.

In the works of Russian writers of Turkmenistan labor, psychology, tradition, custom and live of Turkmen people are reflected. And this defines peculiarity of Russian literature in Turkmenistan.

Мурад Атаев
(Туркменистан)

РАННИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ТУРКМЕНИСТАНА

Первые произведения русских писателей Туркменистана появились в 20-е годы XX века. У истоков русской литературы в Туркменистане стояли Илья Мазель, Павел Комаров, Николай Абакумов, Георгий Веселков, Александр Аборский и другие.

Первые стихи П.Комарова были опубликованы в газете “Туркменская искра” в 1926 году. В конце 20-х – начале 30-х годов П. Комаров написал немало стихов о Туркменистане, о её людях, о пустыне Каракумы.

Важную роль в развитии русской литературы в Туркменистане сыграл ежемесячный журнал “Туркменоведение”, который выходил с 1927 по 1932 годы.

Большой вклад в становление русской литературы в Туркменистане внесли Георгий Веселков и Александр Аборский.

В ранних произведениях русских писателей Туркменистана отображается жизнь, труд, психология, традиции, обычаи, быт туркменского народа, что и определило своеобразие русской литературы Туркменистана раннего периода.

Gurbangül Ataýewa
(Türkmenistan)

DÜNÝÄ DILLERINI ÖWRENMEK DÖWRÜŇ MÖHÜM TALABYDYR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Türkmenistanda ýaş nesliň dünýä ülnüleriniň talaplaryna laýyk getirilen ýokary hilli bilim almaklary üçin uly mümkinçilikler döredilýär. “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasynda” ýurdumyzyň halkara bilim jemgyýetçiligine goşulýşmagy üçin sebitde we dünýäde emele gelen syýasy, ykdysady, medeni we ynsanperwer gatnaşyklardan peýdalanmak bilen bilim işini kämilleşdirmegiň möhümdigi belenilýär. Milli we dünýä tejribesiniň öndebaryjy usullary esasynda bilimiň ähli derejelerinde dünýä dillerini öwretmekde alnyp barylýan işleriniň depginini ýokarlandyrmak, bu ugurda höwesli körpeleri, mekdep okuwçylaryny we talyplary, ýaş mugallymlary goldamak bilen baglanyşykly möhüm özgertmeler durmuşa geçirilýär. Şeýle özgertmeleriň netijeleri milli we halkara gurşawda

aýratyn ähmiýete eýe bolmak bilen, hemişelik Bitarap Türkmenistanyň dünýä ýurtlary bilen gatnaşyklarynda ýola goýlan ýörelgelere, umumadamzat we milli gymmatlyklara hormat goýmagyna, medeni-ruhy däplere, ylma, bilime möhüm ähmiýet bermegine, şeýle beýik işleriň üstünlikli alnyp barylmagyna täze badalga berýär. Şu çarçuwada daşary ýurt dillerini, hususan-da, inlis dilini okatmagyň usulyýeti ylmy taýdan düýpli öwrenilýär.

Inlis dilini okatmagyň usulyýetini ylmy taýdan öwrenmekde Prezident maksatnamalaryndan, “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasyndan” we “Sanly bilim ulgamyny ösdürmek hakynda Konsepsiýasyndan”, “Türkmenistanda umumybilim maksatnamalary boýunça okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň 2028-nji ýyla çenli Konsepsiýasyndan” we bilimi kämilleşdirmäge bagyşlanan beýleki resminamalardan peýdalanylýar. Mekdebe çenli bilim edaralaryndan başlap, bilimiň ähli basgançaklarynda okatmagyň usulyýetine degişli ylmy maglumatlaryň baýlaşdyrylmagyna aýratyn üns berilýär.

Daşary ýurt dilleriniň öwredilmeginde, dil syýasatyny durmuşa ornaşdyrmakda alnyp barylýan işler köpugurlydyr. Jemgyýetçilik durmuşyna hyzmat etjek şeýle işleriň ählisi hormatly Prezidentimiziň dil syýasatyny, hususan-da, daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmek bilen baglanyşykly berýän yzygiderli tabşyryklaryny ylmy esasyda ýerine ýetirmegiň anyk maksatlaryndan ugur alýar.

Bilim we dil Konsepsiýalarynyň mazmun taýdan tapawutly taraplary bolsa-da, ylmy barlaglar, olaryň netijeleriniň bir maksada gönükdirilendigini bellemäge esas berýär. Olar bilim ulgamynyň ähli basgançaklarynyň bitewi bilim gurşawyny döretmekden, daşary ýurt dillerini öwretmegiň mazmunyny döwrüň talaplaryna laýyk getirmekden, türkmen halky bilen dili öwredilýän halkyň özara edebi, medeni gatnaşyklaryny işjeňleşdirmekden, okatmagyň tejribesine innowasion tehnologiýalary ornaşdyrmakdan ybaratdyr. Şeýlelikde, häzirki zaman usulyýet ylmy daşary ýurt dillerini öwretmegiň netijeli usullaryny işläp düzmek, bilim bermegiň ähli basgançaklaryny öz içine alýan bitewi bir ulgamy döretmek işini üstünlikli amala aşyrmagy dowam etdirilmelidir.

Daşary ýurt dillerini öwretmekde:

- Häzirki zaman didaktikasynda daşary ýurt dillerini okatmagyň ýörelgeleri babatda jemgyýetiň möhüm talaplaryna eýerilmegi;

- Ylmyň güýçli depginde ösmegi, okatmagyň täze kanunalaýyklyklarynyň emele gelmegi, mugallymlaryň oňaýly iş tejribeleriniň toplanmagy esasynda döredilýän ýörelgeleriň kämilleşdirilmegi, täze usulyýetleriň döredilmegi;

- Häzirki döwrüň mugallymçylyk ýörelgeleri okuw döwrüniň ähli pursatlarynyň, maksadynyň, wezipesiniň, mazmunynyň emele gelmeginiň görnüşleriniň, okatmagyň usullaryny höweslendirmegiň, olary meýilnamalaşdyrmagyň we netijeleri durmuşa peýdalanmagyň talaplarynyň kesgitlenmegi;

– Durmuş keşbiniň ähli ugurlarynda milli nusgasy bilen dünýäde tanalýan türkmen jemgyýetiniň geljekki döwrebap hünärmenini taýýarlamakda öňde durýan wezipeleriň örän uludygynyň ylmy esasyly beýan edilmegi döwrüň möhüm talabydyr.

Gurbangul Atayeva
(*Turkmenistan*)

LEARNING WORLD LANGUAGES IS A CRUCIAL DEMAND OF OUR TIME

This article addresses a relevant topic – the study of the English language. Currently, the teaching of English is becoming an object of detailed scientific research. Effective English language teaching requires considering:

- the demands of modern society to bring foreign language teaching methodology into line with global standards;
- the improvement of traditional foreign language teaching methods based on the study of the experience of leading methodologists and the results of scientific research in this field;
- the determination of learning effectiveness criteria and the most successful foreign language teaching methods;

Developing the skills of practical use of the studied language in everyday practice.

Гурбангуль Атаева
(*Туркменистан*)

ИЗУЧЕНИЕ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ – ВАЖНЕЙШЕЕ ТРЕБОВАНИЕ НАШЕГО ВРЕМЕНИ

В настоящее время вопросы преподавания английского языка, становятся объектом тщательного научного исследования. Для эффективного преподавания мировых языков в частности, иностранных языков следуют учитывать:

- требования современного общества о приведении методики преподавания иностранных языков в соответствие с мировыми стандартами;
- усовершенствование традиционных методов обучения иностранным языкам на основе изучения опыта ведущих методистов, результатов научных изысканий в этой области;

- определение критериев результативности обучения наиболее успешных методов преподавания иностранных языков;
- привитие навыков практического употребления изучаемого языка в повседневной практике.

Jennet Ataýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ HALKARA GATNAŞYKLAR ULGAMYŇDA UNISEF-IŇ ORNY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň baştutanlygynda alnyp barylýan daşary syýasatyň esasy aýratynlyklarynyň biri ýurdumyzyň dünýä we halkara guramalary bilen gatnaşyklarynyň giňelmegidir. Olaryň arasynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) iň iri we abraýly halkara guramasy bolan Çagalar gaznasy (ÝUNISEF) bilen Türkmenistanyň gatnaşyklarydyr. BMG-niň hemaýat etmeginde ÝUNISEF 1946-njy ýylda döredilip, häzirki wagtda 190 döwletler bilen hyzmatdaşlygy saklaýar. Türkmenistan BMG-niň agzasy hökmünde bu gurama bilen hyzmatdaşlygy ýola goýdy. Hyzmatdaşlygyň çäklerinde 1994-nji ýylda ÝUNISEF-iň wekilhanasy Aşgabatda açyldy we 2005-nji ýylda ol doly hukukly wekilçilik derejesine eýe boldy. 2016-njy ýylyň ýanwar aýyndan başlap, Türkmenistan we ÝUNISEF 2016-2020-ýyllar üçin hyzmatdaşlyk etmek barada maksatnama boýunça işläp başladylar. Maksatnama dört ugur boýunça ýagny, kiçi ýaşda çagalaryň ýaşamagy we maddy üpjünçiligi; kiçi ýaşda ýokary hilli we inklýuziw okuwy; durmuş taýdan deňligi üpjün etmek; çaganyň hukugyny amala aşyrmak babatda hyzmatdaşlyk etmek boýunça işler amala aşyrylar. Fiziki taýdan mümkinçilikleri çäkli bolan çagalar üçin inklýuziw hoşniýetli we alada bilen gurşalyp alnan gurşawy öňe sürmek ýaly meseleler maksatnamada aýratyn orny eýeleýär.

2021–2025-nji ýyllar üçin ÝUNISEF-iň Ýurt maksatnamasynyň durmuşa geçirilmeginiň çäklerinde anyk üstünlikler gazanyldy. Has takygy, Arkadag şäherinde robot tehnika kluby açyldy, Aşgabatda we Lebap welaýatynda bolsa çagalar baglarynyň binýadynda irki ösüş merkezleri hereket edip başlady.

Türkmenistanyň ähli çagalary üçin ýokary hilli we elýeterli bilimi üpjün etmek boýunça ÝUNISEF bilen bilelikde alnyp barylýan işleri dowam edilýär. Türkmenistanyň bilim ulgamyny ösdürmek üçin kabul edilen strategiki

resminamalar, şol sanda “Çaganyň irki ösüşi boýunça 2020–2025-nji ýyllar üçin milli strategiýasy” üstünlikli durmuşa geçirilýär.

Bilim işine häzirki zaman sanly tehnologiýalary ornaşdyrmaga, interaktiw okuw materiallaryny döretmäge we mugallymlaryň hünär derejesini ýokarlandyrmaga aýratyn üns berilýär.

Bu hyzmatdaşlygyň ýurt boýunça maksatnamasynyň çäklerinde ýurdumyzda ýaşlaryň hemmetaraplaýyn ösmegine, maddy hal-ýagdaýynyň ýokarlandyrylmagyna, terbiýeçilik we bilim ulgamynda täze usullaryň ornaşdyrylmagyna, sagdyň durmuş ýörelgesine gönükdirilen işler alnyp barylýar. Türkmenistanyň ÝUNISEF bilen hyzmatdaşlygynyň çäginde çagalara bilim bermekde goşulyşmak (inklýuziwlik) bilim usulyýeti ornaşdyrylýar. Bu okuw usulyýetiň maksady - maýyplygy bolan adamlaryň hereket edýän dürli gurluşlara goşulyşmagynyň ugruny gözlemegini däl-de, şol gurluşlaryň maýyplary köpçülik işine çekmegini we kämilleşdirilmegini aňladýar.

Türkmenistan 2024–2026-njy ýyllar üçin ÝUNISEF-niň Ýerine ýetiriji geňeşiniň agzasy bolup, çaganyň saglygyny goramak we onuň ösüşi bilen bagly meseleleri iş ýüzünde ulgamlaryň amala aşyrylar. Şunuň bilen baglylykda, “Türkmenistanda çagalaryň hukuklaryny durmuşa geçirmek boýunça 2023–2028-nji ýyllar üçin Hereketleriň milli meýilnamasynyň” üstünlikli durmuşa geçirilýär.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Saglygy goraýşy we iýmitlenmegi, çaganyň irki ösüşini, bilimi, durmuş taýdan goraglylygy nazara almak bilen, ähli ugurlarda çagalaryň abadançylygyny ýokarlandyrmaga gönükdirilen 2026–2030-njy ýyllar üçin Türkmenistanda ÝUNISEF-iň ýurt boýunça degişli maksatnamasynyň işlenip düzülmegi bilen bagly meselelere aýratyn üns berilýär.

2025-nji ýylyň 6-njy martynda Türkmenistan we ÝUNISEF-iň arasynda ykdysadyýet, saglygy goraýşy, bilim, habar beriş serişdeleri boýunça hyzmatdaşlyk etmek boýunça on bir sany resminama gol çekildi.

Jennet Atayeva
(*Turkmenistan*)

ROLE OF UNICEF IN TURKMENISTAN'S FOREIGN RELATIONS

The UN children's Fund (UNICEF) was founded in 1946 by decision of the General Assembly of the United Nations and works in more than 190 countries to protect children's rights in the interest of their survival and development.

In January 2005, UNICEF received the status of full-fledged representative office in Turkmenistan.

In March of 2016 it was signed the Action Plan Country Programme of Cooperation between the Government of Turkmenistan and the UN Children's Fund for the period 2016-2020.

Turkmenistan demonstrates the most serious and responsible approach to optimally favorable conditions for the comprehensive development of the younger generation, caring for the health and happiness which is one of the most important areas of public policy.

Дженнет Атаева
(Туркменистан)

РОЛЬ ЮНИСЕФ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ТУРКМЕНИСТАНА

Детский Фонд ООН (ЮНИСЕФ) был основан в 1946 году по решению Генеральной Ассамблеи ООН и работает более чем в 190 странах с целью защиты прав детей в интересах их выживания и развития.

В январе 2005 года ЮНИСЕФ получил статус полноправного представительства в Туркменистане.

В марте 2016 года был подписан План действий Страновой программы по сотрудничеству между Правительством Туркменистана и Детским фондом ООН на период 2016-2020 годы. Туркменистан, являющийся членом Исполнительного совета ЮНИСЕФ на 2024-2026 годы, последовательно совершенствует законодательство в области прав детей.

В настоящее время между Правительством Туркменистана и Детским фондом ООН разрабатывается новая Страновая программа сотрудничества на период 2026-2030 годы.

Туркменистан демонстрирует серьезный и ответственный подход к обеспечению оптимально благоприятных условий для всестороннего развития подрастающего поколения, забота о здоровье и счастье которого выступает одним из важнейших направлений государственной политики.

ALYM ARKADAGYMYZYŇ ESERLERINDE MILLI TANS SUNGATYŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Alym Arkadagymyzyň ylmy garaýyşlarynyň miwesi bolan her bir ynsan üçin uly gyzyklanma döredýän kitaplarynda umman deý bahasyna ýetip bolmajak, asyrlardan-asyrlara ýaň saljak, geljekki nesillere miras galjak uly paýhas hazynasy jemlenen. Türkmen halkynyň Milli Lideri Alym Arkadagymyzyň “Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi”, “Türkmen medeniýeti”, “Medeniýet halkyň kalbydyr”, “Hakyda göwheri” atly kitaplarynda türkmen halkynyň köpmüňýyllyk medeni mirasynyň türkmen jemgyýetiniň ösüşindäki orny, taryhy we häzirki zaman döwlet syýatynyň medeniýet ulgamyndaky wezipeleri baradaky oýlanmalary, paýhaslary oz beýanyny tapýar. Bu kitaplarda halk medeniýetiniň baý taryhy bilen bilelikde, dürli öwüşginlere eýe bolan milli tanslaryna ýeterlik derejede orun berilýär. Milli tans sungatymyzy ylmy taýdan öwrenmekde, düýpli işleri alyp barmakda bu kitaplaryň diýseň uly ähmiýeti bardyr.

“Bu günki gün Beýik Ýüpek ýolunyň taryhy biziň ählimizi öz halkymyzyň taryhyna ýañadan nazar aýlamaga iterýär, şeýle-de milli äheňlere uçursyz uly ähmiýet bermezden, beýleki halklaryň medeniýetine düşünmegi öwredýär...” diýip, Alym Arkadagymyz “Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi” atly kitabynda halklaryň arasyndaky medeni-ruhy gatnaşyklaryň binýadyny hemmetaraplaýyn ösdürmeklige we ähmiýetini ýokarlandyrmaga uly orun berilýändigini nygtap geçýär.

Türkmenleriň asyrlaryň dowamynda döreden ruhy medeni mirasynyň aýratyn öwüşgine beslenen görnüşleriniň biri-de milli tanslarydyr.

Türkmenleriň tans sungaty öz gözbaşyny gadymyýetden alyp gaýdýar. Milli tanslar adamlar tarapyndan ösdürilip, kämilleşdirilip, olar bir halkyň, milletiň ruhy-durmuş ýagdaýynyň şöhlelendirýär. Bu barada “Türkmen medeniýeti” atly kitapda: “Milli tanslar türkmen sungatynyň iň gadymy görnüşleriniň biridir. Taryhy ýazgylar we arheologik tapyndylaryň ýüzündäki wakaly suratlar milli tanslaryň gadymyýeti barada örän gyzykly maglumatlary habar berýär” diýip, Alym Arkadagymyzyň bellemegi ilkidurmuş jemgyýetinde tanslaryň köpçülikleýin we şekillendirme häsiýetine eýe bolandygyny tassyklaýar.

Milletiň ruhy-medeni baýlyklary bolan tanslarda gadymdan gelýän asyl köki berk saklanyp, şolaryň esasynda täze, döwrebap görnüşler, köpdürli öwüşginler çaýylan täsin tans nusgalar döredilýär. Ir döwürlerden gözbaş alyp gaýdýan milli tanslarymyzyň mazmunynda täzeçillige ýugrulan nusgalary hereketleriň, täze

öwüşginlere eýe bolup ýerine ýetirilmeginde synlaýarys. Bu barada Gahryman Alym Arkadagymyz “Türkmen medeniýeti” atly kitabynda şeýle belläp geçýär: “Tans sunagtynda bolsa, elleriň göwreden ýokary galdyrmak beýik Biribara tagzym etmegi aňladýan hereketdir. Şu gadymy dessur döwrebap tans sungatymyzda hem aýdyň beýanyňy tapýar”.

Türkmenleriň medeni-ruhy, taryhy gymmatlyklaryny gorap saklamak we olary dünýä medeniýetindäki ornuny ebedileşdirmek, milli tans sungatynyň täsin we özboluşly hereketli eserlerini dünýä tanatmak ugrunda alnyp barlan işleriň dowamynda “Küştdepdi” aýdym-saz we tans sungaty ÝUNESKO-nyň Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna goşulmagy milli tans dessurynyň dünýäniň naýbaşy tans eserine öwrülendigini aýdyňlaşdyrýar.

Ata-babalarymyzdan inçeden sünnälenip şu günümize gelip ýeten, milli mirasymyzyň aýrylmaz bölegi bolan milli tans sungatyny öwrenmek we sungatyň bu ugry boýunça ylmy-barlag işlerini alyp barmakda, Türkmen halkynyň Milli Lideri Alym Arkadagymyzyň kitaplary gymmatly çeşme bolup durýar.

Mahri Atayeva, Merdan Nepesov
(*Turkmenistan*)

REFLECTION OF NATIONAL ART IN BOOKS OF OUR SCIENTIST ARKADAG

In the books of the Scientist Arkadag, created by his invaluable wisdom and of great interest to each person, a large source of knowledge is concentrated that is priceless and will be passed on from generation to generation, from century to century.

The study of national dance art, the mastery of which, honing has reached our days from our ancestors, and the vision of research work, therefore, the direction of art, are among the most important issues of today.

In the deep contents of books of the National Lider of Turkmen people analazed.

Мяхри Атаева, Мердан Непесов
(*Туркменистан*)

ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ТАНЦЕВАЛЬНОГО ИСКУССТВА В КНИГАХ УЧЁНОГО АРКАДАГА

В книгах Ученого – Аркадага сконцентрирован ценный научный материал, являющийся источником истинных знаний.

Изучение национального танцевального искусства, мастерства дошедшего до наших дней из глубокой древности, представляет большой научный интерес.

В глубоких по содержанию книгах Национального Лидера туркменского народа даётся анализ исторических корней этого древнего национального искусства, которое ныне предстставляет собой неотъемлемую часть эпохи могущества и счастья.

Maral Ataýewa
(*Türkmenistan*)

PEDER ÝOLY – GEÇMIŞDEN GELJEGE NUSGADYR

Gahryman Arkadagymyz her zaman ata-babalarymyzyň şöhratly geçmişine we onuň biziň günlerimize gelip ýetmeginde pederlerimiziň goşan uly hyzmatlaryna giňişleýin üns berdi. Türkmen halkynyň Milli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedow: “Medeni miras, geçmişiň baýlyklaryny we halkyň ruhy gymmatlyklaryny geljek nesle ýetirmekdir. Taryhymyzy, pederlerimiziň şan-şöhratyny hem-de olaryň döredijilik mirasyny öwrenmek, her birimize uly jogapkärçilik ýükläp, biziň taryhy we medeni mertebämizi gorap saklamaly we geljekde-de ony dowam etdirmeli bolýars”. Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitaby şol bir wagtyň özünde, milli mertebä, däp-dessurlara we ata-babalarymyzyň ýoluna eýermegiň ähmiýetini açyp görkezýär. Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabyň “Ruhy miras” babynda milli mirasymyzy emele getirýän ruhy-medeni gymmatlyklaryň köpöwüşginliligine üns çekilýär. Türkmen halkynyň taryhy, medeni mirasy we ruhy gymmatlyklaryny giňişleýin beýan edýän möhüm eserleriň biridir.

Kitapda döwlet ösüşi we jemgyýetimiziň döwrüň talaplaryna laýyklykda, ösüşi ýaly möhüm meseleler, şeýle hem halkymyzyň taryhy baradaky möhüm maglumatlar beýan edilýär. Gahryman Arkadagymyz, pederlerimiziň şöhratly geçişiniň häzirki nesiller üçin möhüm bir ýol görkeziji bolandygyny we biziň bu mirasy dowam etdirmek üçin her birimiziň öz jogapkärçiligimizi bilmelidigimizi nygtap geçýär. Ol öz kitabynda, milliligi unutmaly däldigini, geçmişiň gymmatlyklaryny gorap saklamalydygyny, şol bir wagtda, döwür bilen aýakdaş gitmeligini, döwrüň talaplaryna görä ösüş gazanmalydygyny belläp geçýär.

“Hakyda göwheri” atly kitabynda, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyz türkmen halkynyň milli bitaraplygyny, özboluşlylygyny we jemgyýetdäki ähli ulgamlaryň ösüşini alyp barýan syýasy, ykdysady we ruhy ýörelgeleriniň berkedilmeginiň ähmiýetini açyp görkezýär. Kitapda pederlerimiziň

eýe bolan parahatçylygy we ösüşi, türkmen halkynyň bagtyýarlygy üçin edilýän hyzmatlaryň her biriniň taryhy, milli we ynsanperwer ähmiýeti aýratyn nygtalýar. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynda, diňe bir atababalarymyzyň ýoluny dowam etdirmän, eýsem olaryň gazanan taryhy mirasyny häzirki döwürde täzedan dikeltmeli we olary täze nesle döwrebap ýetirmelidigimizi nygtaýar. Bu ýörelgeler halkymyzy diňe bir geçmişdäki uly üstünliklere eýe etmegiň däl, eýsem, geljege dogry, beýik ösüşlere tarap barmaga şert döredýändigini nygtaýar.

Kitabyň esasy düşüňjesi, halkymyzyň öz taryhyny we milli gymmatlyklaryny unutmaly däldigini, bu gymmatlyklary täze zamanada täze belentliklere alyp barmak üçin ähli mümkinçiliklerden peýdalanmalydygyny nygtamakdyr. Döwletimiziň gazanýan ösüşleri, halkara giňligindäki üstünlikler, ykdysady, sosial ösüş, şeýle hem halkymyzyň birek-birege bolan ykbal gatnaşyklary, bu kitabyň esasy mowzogy bolup durýar. Şeýle hem Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynda Magtymguly Pyragynyň goşgularynyň ýaş nesillere ýetirýän täsiri barada gürrüň edilýär. Magtymguly Pyragynyň goşgularynyň diňe bir türkmen halkynyň taryhy we medeniýeti üçin däl, eýsem, onuň ruhy ösüşi, ahlak ýolundaky uly gymmatlyklaryny görkezýär. Gahryman Arkadagymyz Pyragynyň döredijiligini türkmen halkynyň ruhy we sosial ösüşiniň esasy nusgasy hökmünde kabul edýär we onuň goşgularynyň häzirki zaman jemgyýetinde hem ähmiýetli ornunyň bardygyny beýan edýär. Gahryman Arkadagymyz Magtymguly Pyragynyň “Ýerinde duran adam” ýaly pelsepä, diňe bir şahsyýet taýdan däl, eýsem jemgyýet derejesinde peýdalanyp, jemgyýetiň ruhy taýdan belentligine ýardam berýändigini belläp geçýär.

Magtymguly Pyragynyň goşgulary häzirki zaman türkmen jemgyýetine we aýratynlykda ýaş nesle terbiýeçilik, ahlak düşüňjelerini berýär. Şahyryň goşgularynda beýan edilýän adalat, ynsanperwerlik, ýagşylyk, dostluk we güýçli ruhlar ýaly ýörelgeler, Türkmenistanyň döwrebap ösüşi bilen baglanyşdyrylyp, halkyň sosial we ruhy taýdan ýokary derejä ýetmegine ugrukdyrylyar. Gahryman Arkadagymyzyň pikirlerine görä, bu ýörelgeler, jemgyýetiň birligini, döwlet ösüşini we halkyň ruhy güýçlerini artdyran esaslardyr. Kitapda Magtymguly Pyragynyň goşgularynyň jemgyýetiň ruhy ösüşine, ahlaklylygyna we sosial täzeliklerine edýän täsiri baradaky möhüm pikirler hem jemlenýär. Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitaby türkmen halkynyň medeni mirasyny, taryhyny täze nesle ýetirmegiň esasy gurallaryndan biri bolup durýar.

Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabyňyň üsti bilen, türkmen halkynyň taryhyny we milli ähmiýetini ýene bir gezek baýlaşdyrdy. Kitap, halkymyza şan-şöhratdan doly geçmişiň täze nesle ýetirilişi, döwür bilen aýakdaş

gidişiniň ähmiýeti we halkyň milli we ruhy güýçleriniň täze döwürde ösdürilmegi barada möhüm maglumatlar berýär. Bu eser, türkmen halkynyň geljegine we beýik ösüşlere tarap ilerleşýi üçin örän gymmatly ugur görkeziji bolup durýar.

Maral Atayeva
(*Turkmenistan*)

THE PATH OF THE ANCESTORS – A MODEL FROM THE PAST TO THE FUTURE

Our Hero-Arkadag in his book “Jewel of the Mind” reveals the importance of strengthening national neutrality, identity and political, economic and spiritual principles of the Turkmen people, leading to the development of all systems in society. The book emphasizes the historical, national and humanitarian significance of each services rendered in the name of peace and development of our ancestors and the happiness of the Turkmen people. In his book “Jewel of the Mind” our Hero-Arkadag emphasizes that we must not only continue the path of our ancestors, but also restore their historical heritage and modernize it for the new generation. These principles emphasize that our people are capable of not only achieving great achievements in the past, but also moving towards correct and great development in the future. The main concept of the book is to emphasize that the people should not forget their history and national values and should use all opportunities to develop these values to the new heights in the new era.

Марал Атаева
(*Туркменистан*)

ПУТЬ ПРЕДКОВ – МОДЕЛЬ ИЗ ПРОШЛОГО В БУДУЩЕЕ

В своей книге “Накыда göwheri” наш Герой – Аркадаг раскрывает важность укрепления национального нейтралитета, самобытности и политических, экономических и духовных принципов туркменского народа, ведущих к развитию всех систем общества. В книге подчеркнуто историческое, национальное и гуманитарное значение каждой из оказанных услуг во имя мира и развития наших предков, счастья туркменского народа. В своей книге “Накыда göwheri” наш Герой – Аркадаг подчеркивает, что мы должны не только продолжать путь наших предков, но и восстанавливать их историческое наследие и модернизировать его для нового поколения. Эти принципы подчеркивают, что наш народ был способен не только добиваться

значимых достижений в прошлом, но и двигаться к правильному и великому развитию в будущем. Основная концепция книги – подчеркнуть, что народ не должен забывать свою историю и национальные ценности, должен использовать все возможности для возвышения, сохранения и пропаганды в мире этих ценностей на новую высоту в новую эпоху.

Jahan Babaýewa
(*Türkmenistan*)

DILDEN TERJIMEÇILERI OKATMAGYŇ WE TAÝÝARLAMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN MESELELERI

Terjimeçiligi okatmagyň usulyýeti, geljekki terjimeçileri taýýarlamak ugrundaky hünär taýdan gönükdirilen mugallymçylyk işiniň aýratynlyklaryny görkezýän täze aýratyn ylmy ugur hökmünde öwrenilmegine mynasyp ugurlaryň biridir. Terjimeçilik işi, bu iki dili bilmek bilen çäklenmän eýsem, iki diliň aýratynlyklaryny, medeniýetini, taryhy we häzirki zaman ulanylyş nusgalaryny we dil birlikleriniň terjime usullaryny bilmekden jemlenýär. Daşary ýurt alymlary terjimeçilik işiniň çylşyrymly we uly jogapkärçiligi talap edýändigini belläp geçýärler. Bu işde terjimeçilik tärlerini we daşary yurt dilini öz ene diliňi ýaly bilmek wajypdyr. Mälim bolşy ýaly, terjimeçilik işi, ýazuw we dilden amala aşyrylýar. Dilden terjimäniň aýratynlyklary bu birwagtlaýyn ýa-da gysga wagtyň içinde terjime işini ýerine ýetirilmegi.

Täze bazar gatnaşyklary eýýamynda terjimeçileriň zerurlygy hasam artýar. Häzirki döwürde terjimeçi hünärmenleri taýýarlamak hökmany häsiýete eýe bolýar. Şeýlelikde, terjimeçilik işi degişli meseleleri döredýän we ýörite hünärli terjimeçileri taýýarlamagyň netijelerine täsir edýän ähli faktorlary düýpli öwrenilmegi talap edýän mukdar we hil taýdan üýtgeşmeleriň birnäçesi göz önüne tutulmaly.

Terjimäni okatmagyň rus mekdebiniň düýbünü tutujylarynyň biri L.K. Latyşew “terjimäni okatmagyň usulyýetiniň – mugallymçylyk ylmyňyň örän az işlenilen ugrudygyny, terjimäniň ähli görnüşlerinde – dilden, ýazmaça, yzygiderli we sinhron terjimede zerur bolan hemmetaraplaýyn terjimeçilik başarnyklaryny we endiklerini öwretmek meseleleriniň aýdyňlaşdyrylmadyk diýen ýaly” diýip, belleýär. Muňa garamazdan, rus alymlaryň ýazuw terjimesinde hasp köp işler ýerine ýetirilendigini hem beellemeli. Dilden terjimäniň yzygiderli we sinhron (birwagtlaýyn) görnüşleri býunça Ýewropa alymlary öňegidişlige eýe boldular.

Dilden terjime öwredilende birnäçe sebäplere görä, hususan-da: çekinjeňlik, ýygralyk, gorkmaklyk duýgusy, özüne ynamsyzlyk, howsala düşmek, öýkeleklik ýaly başdan geçirýän psihologik kynçylyklaryna hemişe üns berlip durulmaýar.

Bilim ulgamyny döwrebaplaşdyrmagyň ilkinji wezipeleriniň biri bu hünär biliminiň täze hil derejesine ýetmek üçin okatmagyň usullaryny işjeňleşdirmegi göz önünde tutýar. Şonuň bilen birlikde, hünär biliminiň esasy maksady ýokary derejeli hünärmeni, zähmet bazarynda bäsdeşlige ukyply, başarnykly, jogapkärli, kärini erkin we doly ele alan, öz hünäri boýunça dünýä standartlarynyň derejesinde netijeli işlemäge ukyply, hemişe hünär taýdan ösmäge, durmuş we hünär taýdan uýgunlaşmaga taýýar, ýörite hünärli işgäri taýýarlamak. Şunuň bilen baglylykda, häzirki zaman bazar şertlerinde terjimeçileri taýýarlamagyň öndebaryjy daşary ýurt tejribesinden ugur alyp, ylmy taýdan seretmegiň zerurdygy aýdyň bolup görünýär, bu şertlerde täze ylmy, innowasion usullar we mugallymçylyk tehnologiýalary esas hökmünde alynmaly. Dilden terjimeçi diýip, hünär taýdan başaraňlygy, endikleri, şeýle hem şahsy aýratynlyklaryna daýanyp, netijeli terjimeçiligiň oňyn çözgütlerini kabul etmäge ukyply hünärmene diýilýär.

Dilden terjime işiniň esasy görnüşi bolan dilden yzygiderli terjime etmegiň esasy aýratynlygy we kynçylygy, bu terjime üçin gelip gowuşýan maglumatyň göwrüminiň uludygy. Bu kynçylygy ýeňip geçmek üçin terjimeçilik semantografiýasyny ulanyp bilmek başarnygyny ele almaly. Terjimeçilik semantografiýasyny dilden terjimani okatmak usulyýetinde integratiw (bitewi) esas hökmünde ulanmak *pikiri* önden bári öňe sürülýär. Terjimeçilik semantografiýasyny özleşdirmegi terjimeçiniň hünär ukybynyň we hünär lingwistik şahsyýetiniň häsiýetleriniň ösmegine we kemala gelmegine goşant goşýar. Terjimeçileri taýýarlamagyň häzirki zaman meseleleriniň köpüsini öz içine alýan iki sany esasy ýörelgäni kesgitläp bellemek gerek: *ulgamlaýynlyk ýörelgesi, dominant (esasy) kynçylyk ýörelgesi*.

Ulgamlaýynlyk ýörelgesi, dilden terjimäni öwretmek üçin işlenilip düzülen usulyýet ulgamynyň ähli elementleriniň biri-biri bilen baglanyşyklydygyny we olaryň umumylygy bitewülik häsiýetine eýe bolandygyny göz önünde tutýar. Bu ýörelge, terjimeçiniň hünär bilimi bilen bir hatarda, dil şahsyýetiniň bitewüligini üpjün etmäge gönükdirilen usulyýet ulgamynyň gurluşygy üçin möhümdir.

Dominant (esasy) kynçylyk ýörelgesi, terjime işiniň ussatlygyny ele almak üçin terjime işiniň esasy kynçylygyny ýeňip geçmegi öwrenmek arkaly gazanylýandygyny göz önünde tutýar. Dilden yzygiderli terjimede, dominant (esasy) kynçylyk gysga wagtyň içinde eşitmek arkaly kabul edilen uly göwrümlü maglumaty beýleki dile geçirmek.

Jahan Babayeva
(Turkmenistan)

MODERN PROBLEMS OF EDUCATION AND TRAINING OF INTERPRITERS

The methodology of teaching interpreting activities can be considered as a new independent scientific direction, reflecting the specifics of the professionally oriented pedagogical process in the field of training future interpreters.

The dominant feature of consecutive interpreting, which is the basic type of oral translation activity, is the large volume of a single fragment of the original message received. The main way of overcoming this difficulty is using of note-taking, the *idea* of using note-taking as an integrative basis for teaching methods of oral translation. Become proficient in note-taking will contribute to the formation of the professional competence of the interpreter and the qualities of his professional linguistic personality. It should be emphasized that modern problems of training interpreters include many aspects, from which we can identify two main principles: *the principle of systematicity, the principle of dominant difficulty.*

Джахан Бабаева
(Туркменистан)

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Методика обучения переводческой деятельности может рассматриваться как новое самостоятельное научное направление, отражающее специфику профессионально ориентированного педагогического процесса в области подготовки будущих переводчиков.

Доминантой устного последовательного перевода, являющегося базовым видом устной переводческой деятельности, признается большой объем однократно поступающего фрагмента исходного сообщения. В связи с тем, что основным средством преодоления данной трудности является переводческая семантография, *идея* об использовании переводческой семантографии как интегративного базиса методики обучения устной переводческой деятельности. Овладение переводческой семантографией будет способствовать формированию профессиональной компетентности устного переводчика и качеств его профессиональной языковой личности. Следует выделить, что современные проблемы подготовки устных переводчиков включает в себя

много аспектов, из которых мы можем выделить основные два принципа: принцип системности, принцип доминантной трудности.

Akmyrat Babaýew
(*Türkmenistan*)

GÜNORTA TÜRKMENISTANYŇ KÖPETDAGYŇ ETEGI ZOLAGYND A PARNLARYŇ ORNAŞMAGY

Parnlaryň ýa-da antik awtorlaryň eserlerinde atlandyrylyşy ýaly, parfianlaryň Günorta Türkmenistanda peýda bolmagy Merkezi Aziýanyň demirgazygyndaky sähralarda ýaşayan çarwa halklaryň günorta tarap göçe-göçlügi bilen bagly bolupdyr. Olaryň günorta hereketi tapgyrlaýyn häsiýete eýe bolup, b.e.ö. II müňýyllygyň ortalaryndan şol müňýyllygyň soňky çäryegine çenli dowam edipdir. Carwalaryň bir bölegi Orta Aziýanyň giňişliklerinde ornaşýar. Beýleki toparlary Eýrana, ondan hem aňryk, Hindistanyň günorta we günorta-gündogar sebitlerine barypdyrlar. B.e.ö. I müňýyllygyň birinji ýarymynda olaryň Orta Aziýada ýaşayan has iri birleşmelerine saklar, massagetler, dahlar ýa-da daýlar diýipdirler. Daýlar Massagetleriň birleşmesine giripdir. Olar Hazar deňziniň gündogaryndaky giň sähralyklarda ýaşapdyrlar. Daýlar birnäçe taýpalardan düzülipdir. Ol taýpalaryň birine parnlar diýipdirler.

Takmynan b.e.ö. XIV asyryň ahyrynda daýlaryň parnlar taýpasy gündogara hereket edip, Günorta Türkmenistanyň giňişliklerine ýaýraýarlar. Olaryň bir bölegi Garagum sähralarynda çarwa maldarçylyk bilen meşgullanmagyny dowam edýär, beýleki bölegi Köpetdagyň etegindäki düzlükde, çeşme-çaýlaryň boýlarynda ornaşyp, gadymy oturymly ilatyň ekerançylyk medeniýetini kabul edipdir. Bu hadysalar arheologiya ýadygärliklerinde has aýdyň görünýär. B.e.ö. XIII asyryň başlarynda sebitde ozalky бүрүнч asyrynyň medeniýeti irki demir asyrynyň medeniýeti bilen çalyşýar. Altyndepe, Namazgadepe ýaly ozalky iri oturymly mekanlar taşlanýar. Köpsanly ownuk we orta ululykdaky obalar peýda bolýar. Ozalky çig kerpiçden gurlan köp otagly jaýlaryň ornuna iki-üç otagdan ybarat jaýlar peýda bolýar. Бүрүнч asyrynyň күйзегärçilik çarhynda ýasalyp, endigan bişirilen ýerli күйзе gaplary seýrekleyär. Çarwalaryň durmuşynda ulanylan, toýun palçygy elde sozup ýasalan gaplar giň ýaýraýar.

Ilatyň hojalyk durmuşynda, ylaýta-da maldarçylykda uly özgerişler bolýar. Бүрүнч asyryna degişli ýadygärliklerde ownuk mallaryň, дүýeleriň сүнк galyndylary көп tapylýardy. Atlaryň сүнки juda seýrek gabat gelýärdi. Emma irki demir asyrynyň

başyndan başlap, ýadygärlikleriň medeni gatlaklarynda göçüp gelen çarwalaryň esasy mallary bolan atlaryň we iri şahly mallaryň süňkleri üzül-kesil köpelýär. Atlaryň has gowy görýän oty bolan ýorunja ekilip başlanýar. Hünärmentçilikde hem özgeriş görünýär. Demirden ýasalan gurallar, ýaraglar peýda bolýar. Bu özgerişler irki demir asyry döwrüniň başlarynda Köpetdagyň etegindäki zolakda täze halkyň ornaşandygyny doly äşgär edýär. Şol döwürden başlap b.e.ö. IV asyryň ahyryna çenli, sebitiň maddy medeniýetinde düýpli özgeriş bolmaýar. Jemgyýetçilik durmuşynda, ykdysadyýetde, medeniýetde ýüze çykan täzelikleriň hemmesi içerki ösüşiň netijesi bolup, başga bir halkyň bu ýere köpçülikleýin aralaşmandygyny görkezýär.

B.e.ö. IX–VIII asyrlara degişli Assiriýa, Midiýa ýazuw çeşmelerinde Günorta Türkmenistanyň Köpetdagyň etegi zolagynda ýaşaýan halk “parnarlar”, olaryň ýurdu “Partawa” diýip atlandyrylýar. Gadymy grek-rim awtorlary parnarlar “parfianlar” Partawany “Parfiýa” diýip öz dillerine uýgunlaşdyryp ýazypdyrlar. Şoňa görä-de, soňky atlar ylmy edebiýata ornaşypdyr.

B.e.ö. II müňýyllygyň ahyrynda sebitde täze ýokary göterilişiň ähli alamatlary ýüze çykýar. Demir gurallaryň sany köpelýär. Çeşme-çaýlaryň boýundaky ekerançylyga ýaramly ýerler doly özleşdirilýär. Iri obalar peýda bolýar. Ulugdepe Ýelkendepe ýaly oturymly merkezler şäherlere öwrülýär. Munuň özi, b.e.ö. IX–VIII asyrlaryň sepgidinde Parnlaryň özbaşdak döwletiniň döremegine alyp barýar.

Akmyrat Babayev
(*Turkmenistan*)

SETTLEMENT OF THE PARNAS IN THE MOUNTAIN STRIP OF SOUTHERN TURKMENISTAN

The appearance of the Parns in Southern Turkmenistan is associated with the mass migration of northern nomadic tribes to the expanses of Central Asia. Large groups of these tribes in written sources were called Sakas, Massagets and Days, the latter of which included the Parns. At the end of the 14th – beginning of the 13th centuries BC, this tribe settled in the foothills of Southern Turkmenistan. Traces of the emergence of a new population are clearly visible in the archaeological material. The Bronze Age culture is replaced by the Early Iron Age culture, which is known throughout Central Asia from the ceramics of nomads.

Акмурад Бабаев
(Туркменистан)

ЗАСЕЛЕНИЕ ПАРНАМИ ПОДГОРНОЙ ПОЛОСЫ ЮЖНОГО ТУРКМЕНИСТАНА

Появление парнов в Южном Туркменистане связано с массовой миграцией северных кочевых племён на просторы Средней Азии. Крупные группировки этих племен в письменных источниках назывались саками, массагетами и даями, в состав последних из которых и входили парны. В конце XIV – начале XIII вв. до н.э. это племя расселилось в подгорной полосе Южного Туркменистана. Следы появления нового населения хорошо прослеживаются в археологическом материале. Культура бронзового века сменяется культурой раннежелезного века, которая известна на всей территории Средней Азии по керамике кочевников.

Aýgözel Babaýewa
(Türkmenistan)

INNOWASION TEHNOLOGIÝALARY ULANYP, IŇLIS DILINI ÖWRETMEK

Häzirki zaman biliminiň esasy wezipelerinden biri, täze okuw usullaryny gözlemek we alnan bilimleriň täze hiline geçmekdir. Häzirki wagtda töweregimizdäki ähli zady, şol sanda adamlary üýtgedip biljek häzirki zaman tehnologiýalar dünýäsinde ýaşaýarys. Maglumat tehnologiýasyny ulanmak bilen, talyplar okuwlary, wagty, ýeri we okuw çeşmeleri bilen näme etmelidigini has gowy çözüp bilerler. Talyplar has goldaw şertlerinde işläp, mugallymlardan kömek sorap bilerler we tejribelerini we öwreniş pikirlerini öndürijilikli paýlaşyp bilerler. Iňlis dilini öwrenmekde tehnologiýany ulanmak häzirki döwürde hakyky zerurlyga öwrüldi.

TEACHING ENGLISH USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES

During the information civilization, the demands have increased not only on a person as a subject of self-development, but also on the education system as a whole. One of the main tasks of modern education is the search for new teaching methods and the transition to a new quality of knowledge obtained.

Today we live in a world of modern technologies that can change everything around us, including people. The transformation of our culture from industrial to information requires a new kind of literacy combined with new ways of learning.

In this information age, we need to teach students visual communication skills so that they can understand and appreciate multimedia messages, and allow them to access visual culture on the Internet, much of which is in English. Teachers must be able to identify the needs and interests of students in order to provide them with opportunities to develop this new knowledge.

The main characteristics of the modern world are the development of information and communication technologies and digital devices, the rapid change of events, the emergence of new approaches to organizing various processes occurring in public life. Innovations in the education system are aimed at training specialists capable of working in a complex, constantly changing world.

Among the variety of technologies used to achieve the results of mastering the educational program, information and communication technologies (hereinafter referred to as ICT) stand out. The field of education is one of those areas where their application and interactivity play a huge role in developing creative abilities and increasing the cognitive activity of students.

The very fact of using ICT allows optimizing the learning process. This is due to the fact that technical support for lessons creates more comfortable psychological conditions, removes psychological barriers, enhances the role of students in choosing the means, forms and pace of studying various topics of the school curriculum, improves the quality of education due to the provision of an individual approach to learning.

Using information technologies students can decide about their studies, learning time, place and resources in a better way. Students can work in more supportive environments, seek help from teachers and fellows, and share their learning experiences and ideas in romantic and productive fashion. Using technology in learning English language has become a real necessity nowadays. Technology transforms students from passive recipients into to active learners and allows more

profound and enriching linguistic immersion. The importance of foreign languages cannot be overstated. They serve as a bridge to cultural understanding, provide career advantages, enhance cognitive abilities, improve communication skills, enrich travel experiences, and foster global citizenship. As we navigate an increasingly interconnected world, embracing the challenge of learning foreign languages is not only beneficial but also essential for personal and professional growth. By investing in language learning, we invest in a more inclusive, understanding, and collaborative future. The benefits of using technology in language learning include enhancing learners' language skills and overall proficiency, providing accessible and efficient learning environments, and offering personalized and tailored learning experiences.

Айгозель Бабаева
(Туркменистан)

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Одной из главных задач современного образования является поиск новых методов обучения и переход на новое качество получаемых знаний.

Сегодня мы живем в мире современных технологий, которые способны изменить все вокруг нас, в том числе и людей.

Используя информационные технологии, студенты могут лучше решать, что делать с учебой, временем, местом и ресурсами обучения. Студенты могут работать в более благоприятной среде, искать помощи у преподавателей и друзей, а также делиться своим опытом и идеями обучения продуктивным образом. Использование технологий в изучении английского языка стало сегодня реальной необходимостью.

Aýjahan Babaýewa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ ESERLERI ARKALY TÜRKMEN DILINDÄKI FRAZEOLOGIZMLERI IŇLIS DILINDE AŇLATMAGYŇ USULLARY

Her halkyň sözleýşinde täsirlilik aňlatmak üçin ulanyan göçme manyly sözleri bolýar. Göçme manyly sözler dili has öwürşinli, akgyňly görkezýär. Sözler göçme manyda semantikasyny özgerdýärler, goşmaça mana eýe bolup, hakyky manysyndan daşlaşyp, täze many ýa-da başga düşünjäni aňlatmaga geçýär. Muny türkmen

halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitabynda şeýle setirler bilen delillendirmek bolar: “...Şol bir söz wagtyň geçmegi bilen özüniň ses galybyny saklasa-da, manysyny özgerdýär ýa-da şol sözün manysy öňküniň tersine bolup biler”. Hakykatdan-da, käbir sözler ses taýdan formalanyşy boýunça şol bir galypda bolsalar-da, göçme manylylyk esasynda metafora, metonimiýa, sinekdoha, frazeologizm, idioma ýaly leksik serişdeleri ýüze çykýarlar. Şu leksik serişdeleriň islendik dilde ýüze çykyp bilýändigine garamazdan, olaryň aňladylyşy tapawutlydyr. Olardan durnukly aňlatmalar (frazeologizmler, idiomalar) has çylşyrymly aňladylyş usulyna eýedir. Muny türkmen we iňlis dilleriniň degşirilip öwrenilişinde ýa-da öwredilişinde hem aýdyň görmek bolýar.

Türkmen we iňlis dillerindäki durnukly aňlatmalary Gahryman Arkadagymyzyň çuň many-mazmunly eserleriniň üsti bilen öwretmek uly ähmiýete eýedir, ylaýta-da gymmatly maglumatlaryň türkmen we iňlis dillerinde beýan edilen “Hakyda göwheri” kitaby has ygtybarly çeşme bolup durýar.

Dillerdäki durnukly aňlatmalaryň aňladylyş usulynda şeýle aýratynlyklaryň bardygyny bellemek mümkin:

Dilleriň kowumdaş ýa-da kowumdaş däl taraplaryna üns berip, terjime etmek ýoly bilen aňlatmak. Şu usul bilen göçme manylylyk aňladylanda, kowumdaş dilleriň terjimelerinde ekwiwalent saýlamak ýeňil bolýar, şonuň üçin frazeologizmler iki dilde-de, köplenç, semantikasy babatda biri-birine gabat gelýär. Kowumdaş däl dilleriň frazeologizmlerini terjime etmeli bolanda, terjime edilýän frazeologizme laýyk ekwiwalent konsepti tapmak kyn bolýar, sebäbi türkmen dilinde iki ýa-da ondan köp sözleriň gatnaşmagynda emele gelen frazeologizmler, iňlis dilinde käwagt bir bitewi söz halyna gelen goşma söz görnüşinde ýa-da manynyň adaty (göni) düşündirilişi bilen aňladylýar. Meselem:

Çeper diliň gorundaky “aýagyň düşmek”, “işni düşmek”, “dişni düşmek” söz düzümleriniň üçlüginiň hem tötänlik däldigi aýdyndyr.

In our poetic language, the phrases like “Aýagyň düşmek” (He/she brought good fortune), “işni düşmek” (need for someone’s help), and “dişni düşmek” (losing strength or power) also reflect this triadic structure, showing their significance is not coincidental.

Görnüş i ýaly, mysaldaky frazeologizmleriň iňlis diline terjimesi doly ekwiwalent frazeologizm däl-de, onuň manysynyň adaty terjimesi hökmünde görünýär.

Frazeologizmleriň hemişe diýen ýaly ekwiwalent konsept görnüşinde aňladylýandygyna garamazdan, olaryň düzümindäki sözleriň enantisemik alamatyny göz önünde tutmak. Bu usulda käbir sözler şol bir söz bolsa-da, frazeologizmlik alamatynda bir konseptde oňyn (položitel), başga bir konseptde oňyn däl (otrisatel)

manylarda gelip bilýärler. Ýokardaky mysaldan ugur alynsa, frazeologizmleriň üçüsiniň hem düzüminde “düşmek” sözi getirilipdir, emma olar dürli häsiýete eýe. “Aýagyň düşmek” we “işň düşmek” frazeologizmlerinde “düşmek” sözi şowlulygy we haýyş etmegi alamatlandyran oňyn ýagdaýy ýüze çykarmaga gatnaşdy. “Dişň düşmek” frazeologizminde “düşmek” sözi “güýjüni ýitirmek” ýa-da “mertebän peselmegi” ýaly manylary aňlatmak üçin ulanyldy.

Terjime edilýän frazeologizmleriň aňladylyş usulynda halkyň milli pikirlenişindäki mental alamatyň saklanylyşyny ýüze çykarmak. Bu usul mental lingwistik ugurlydyr.

Eger-de ýokardaky frazeologizmleriň türkmençe we iňlisçe aňladylyşyna üns berilse, esasy mental maksat iki dildäki frazeologizmleriň frazeologizmlili ýa-da manynyň adaty terjimesi bolsa-da, olaryň hakyky semantikalaryndaky halkyň milli pikirleniş häsiýetini saklamaklyga gönükdirilendir.

Frazeologizmleri kowumdaş we kowumdaş däl dillerde deňeşdirip we degşirip aňlatmak usulyny täze kognitiw derňew usullary bilen baglaşdyryp öwrenmek özüniň oňyn netijelerini görkezýär.

Ayjahan Babayeva
(*Turkmenistan*)

METHODS OF EXPRESSING PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE TURKMEN LANGUAGE IN ENGLISH THROUGH THE WORKS OF HERO ARKADAG

Metaphors make language more colorful and fluent. Words literally change their semantics, acquire additional meaning, depart from their original meaning in order to express a new meaning or another concept.

It can be noted that the way stable expressions are interpreted in languages has the following features:

1. Expression through translation, paying attention to related and unrelated aspects of the language.
2. Despite the fact that phraseological units are usually expressed as an equivalent concept, provide for the sign of the antonyms of words in their composition.
3. To identify the preservation of the mental symbol in the national thinking of the people in the way of interpreting translational phraseology.

Айджахан Бабаева
(Туркменистан)

МЕТОДЫ ВЫРАЖЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГЕРОЯ – АРКАДАГА

Метафоры делают язык более красочным. Слова буквально меняют свою семантику, приобретают дополнительный смысл, отходят от своего первоначального значения, чтобы выразить новый смысл или иное понятие.

Можно отметить, что в способе интерпретации устойчивых выражений в языках имеются следующие особенности:

1. Выражение посредством перевода, обращая внимание на родственные и неродственные аспекты языка.
2. Несмотря на то, что обычно фразеологизмы выражаются как эквивалентный концепт, предусмотреть признак антонима слов в их составе
3. Выявить сохранение ментального символа в национальном мышлении народа в способе интерпретации переводной фразеологии.

Annagül Babaýewa
(Türkmenistan)

PEDERLERIMIZDEN MIRAS GALAN GADYMY DÄP

Türkmen halkynyň nesilme-nesil uýup gelen birnäçe döp-dessurlary bar. Hünäri gowy ele alyp, at gazanmak üçin ussat görüp, pirden ak pata almak däbi hem türkmeniň gadymy döpleriniň biridir. Ata-babalarymyz geçmiş döwürde adamda sagdyn ruhuň kemala gelmegine örän uly ähmiýet beripdir. Sebäbi durmuşda diňe sagdyn ruhly adam hak bilen nähaky, haýyr bilen şeri gowy tapawutlandyryp bilmelidir. Bu ýagdaýda sagdyn ruhly adam ile peýda getirip biler. Ylmyň, sungatyň, edebiýatyň, diniň adam ruhuna, onuň duýgularyna güýçli täsir edýändigini nazarda tutup, şu ugurlara baş goşan adamyň hak ýoluna düşmegi üçin, anyk ýoly diňe ussatlaryň görkezip biljekdigine göz ýetirip, halk pirden ak pata almak däbini döredipdir. Bu döp türkmen durmuşynyň ähmiýetli ruhy parçasý bolmak bilen hiç mahal gymmatyny ýitirmän, bu günki nesillere gelip ýetipdir.

Öňki döwürlerde halk arasynda ylym, sungat, edebiýat we din bilen meşgullanjak hem-de ömrüni şu işlere bagyş eden adamlara niýetlenen: “Şermisar bolmajak bolsaň, halypa görmän, pirden pata alman, bu kärlere baş goşma” diýen tabu bar eken, ýagny belli bir hünär öwrenmekde halypanyň ygtyýaryny, köpçüligiň

razylygyny alman işe başlamak gadagan bolupdyr. Halk tarapyndan, köplenç, şol tabu talaby berjaý edilipdir. Ak patanyň alynmagy netjesinde belli bir käre baş goşan adamyň işiniň şowly we ugruna bolmagy gazanylypdyr. Halypalar ylym, edebiýat, sungat ýoluna baş goşan adama diňe hünär öwretmek bilen çäklenmän, eýsem beden, ahlak we ruhy terbiýesini beripdirler we edep öwredipdirler. Ak pata bermek halypa-şagirtlik döpleriniň aýrylmaz bölegi bolup, bagşyçylyk sungatynda hem uly mana eýedir. Çünki ak patanyň berilmegi bagşy-sazandanyň ykrar edilmegi hasaplanypdyr. Bu babatynda belli rus kompozitorlary W. Uspenskiý we W. Beläýewiň “Türkmen sazy” kitabynda türkmen bagşy-sazandalarynyň öz şagirtlerine hünär öwretmek bilen bir hatarda olara ahlak terbiýesini hem berendigi, şonuň ýaly-da halypalaryň olara diplomyň deregini tutýan “ak pata” bermek däbiniň bardygy barada aýratyn belenip geçilýär.

Gahryman Arkadagymyz “Ile döwlet geler bolsa...” atly eserinde halkymyzyň pata almak däbi barada şeýle ýazýar: “Şagird ak pata bermezden öň, halypasy ýaşulularyň, saz muşdaklarynyň gatnaşmagynda ussatlygyň özboluşly synagyny geçiripdir. Pata bermeklik, adatça, şagirdiň saz çalyş ussatlygyna göz ýetirer ýaly, giň köpçüligiň gatnaşmagynda geçirilipdir. Diňe synag üstünlikli tamamlanansoň, ýaş bagşy halypasyndan uzak wagtlap garaşan ak patasyny alypdyr”.

Ak pata berilmezden öň ussatlaryň öz şagirtlerine bildiren üç sany esasy talaby bolupdyr. Olar: beden babatynda – päkizelik, ahlak babatynda – ýönekeýlik, ruhy babatda-da – batyrgaýlyk, töwekgellik. Pirlar öz şagirtlerinden “adamkärçilik, açykgöwünlilik, mertlik, ynsaplylyk, paýhaslylyk, gadyrlylyk we jogapkärçilik” ýaly ýedi sany gowy häsiýetleri özünde jemlemegi başaran şagirdine ak pata beripdir. Şagirtleriň hünär öwrenip, tälim alýan döwründe pirlar öz şagirtleriniň gowy häsiýetleriniň doly açylmagy üçin, olary dürli synaglara sezewar edipdirler. Mysal getirsek, “Nejep oglan” dessanynda Nejep ak pata almak üçin Aşyk Aýdyň pire ýedi ýyllap hyzmat edýär. Nejebe pata bermezden öň, Aşyk Aýdyň pir ony köp synaglara sezewar edýär. Ol ýedi ýyllap Nejebe arkalap odun daşadýar. Nejep onuň ähli synaglaryndan geçýär. Şondan soň Aşyk Aýdyň pir oňa ak pata berip, onda gedemligiň ýüze çykmagynyň mümkindigini duýduryp: “Tekepbirlik goc ýigide har getir,/ Pendim budur: tekepbirlik eýleme!” diýip wesýet edýär.

Pirlar hünär öwredip, tälim beren şagirtlerine ak pata berensoň, gowy gylyk-häsiýet düzgünleri özünde özleşdirmegi başarmalydygyny ündäp şagirtlerine wesýet edipdirler. Olar: Adamkärçilik babatda – men-menlik, tekepbirlik etmezligi, sylaşykly, sypaýy, sabyrly bolmagy; Açykgöwünlilik babatda – sada bolmagy, adamlar bilen hoşniýetli gatnaşyklar etmegi; Mertlik babatda – özüniň we beýlekileriniň mertebesini belent tutmagy başarmagy, geçirimli, çydamly, arly-namysly, sarpaly bolmagy; Ynsaplylyk babatda – kanagatly bolmagy, özüne we hünärine ýokary baha kesmezligi, ogurlyk, münkürlük, açgözlük, hyrsydünýälik etmezligi; Paýhaslylyk babatda – her bir işi oýlanyşykly etmegi, ganygyzgyňlyk

etmezligi, gaharjaň bolmazlygy; Gadyrlylyk babatda – ula hormat goýmagy, kiçini sylamagy, sarpaňy tutan adama minnetdar bolmagy; Jogapgärçilik babatda – beren sözünde tapylmagy, halkyň zerurny düşünmegi– wesýet edipdirler.

Häzirki Berkarar we Bagtyýar döwrümüzde bagşyçylyk, demirçilik, zergärçilik sungatynda saklanyp galan ussatlardan ak pata almak däbi ýaş nesillerde watansöýüjilik, ynsanperwerlik, ahlaklylyk ýaly gylyk-häsiýetlerini terbiýelemekde ýardam edýär. Bu gün adamzadyň ahlak-edep ýörelgelerini, ynsanperwerligi, tämiz ruhy, sagdyn ahlagy wagyz edýän milli gymmatlyklarymyz, döp-dessurlarymyz buýsanylmaga, taryp edilmäge, dünýä ýaýylymaga mynasypdyr.

Annagul Babayeva
(*Turkmenistan*)

ANCIENT TRADITION INHERITED FROM OUR ANCESTORS

The Turkmen people have several traditions passed down from generation to generation. The tradition of receiving a blessing from Pir (saint or holy man) in order to master a craft and become proficient is one of the ancient traditions of the Turkmen people. In the past, our ancestors attached great importance to the formation of the person with healthy spirit. Because in life, only a person with a healthy spirit should be able to distinguish between right and wrong, good and evil. In this case, a person with a healthy spirit can only benefit. Considering that science, art, literature, and religion have a strong influence on the human spirit and its feelings, and realizing that only masters can show the right path for a person who has entered these areas to follow the right path, the people created the tradition of receiving a blessing from Pir. This tradition, being an important spiritual part of the Turkmen's life, has never lost its value and has reached our present young generation.

In our modern era of Prosperity and Happiness, the tradition of receiving blessings from masters who have survived in the art of bagshy, blacksmithing, and jewelry helps in fostering patriotism, humanism, and morality in the younger generation. Today, our national values, traditions, and customs, promoting the moral principles, humanism, pure spirit, and healthy morality, deserve to be proud of them, glorified, and spread all over the world.

Аннагуль Бабаева
(Туркменистан)

ДРЕВНЯЯ ТРАДИЦИЯ, УНАСЛЕДОВАННАЯ ОТ ПРЕДКОВ

У туркменского народа есть множество традиций и обычаев, которым он следует из поколения в поколение. Одной из древних туркменских традиций является традиция получения благословения (ak pata) у руководителя тариката (братства) и святого – пира, для хорошего освоения профессии и достижения славы. В прошлом наши предки придавали огромное значение формированию здорового духа в человеке, потому что только человек со здоровым духом может хорошо различать правду и ложь, добро и зло. В этом случае человек со здоровым духом может оказывать помощь людям. Принимая во внимание сильное влияние науки, искусства, литературы, религии на человеческий дух и его чувства, народ, убедившись, что только знающие дело могут указать конкретный путь для вставшего на этот путь человека, создал традицию получения благословения у пира. Эта традиция, являясь значимой духовной частью туркменской жизни, никогда не теряла своей ценности и дошла до нынешнего времени.

В нынешнюю эпоху традиция получения благословения у мастеров, хранящих тайны исполнительского искусства – бахши, а также кузнечного и ювелирного дела, помогает воспитывать у молодого поколения такие качества, как патриотизм, гуманизм и нравственность. Сегодня национальные ценности и традиции, проповедующие высокие принципы, такие как нравственность, воспитанность, гуманизм, здоровую мораль достойны восхваления и популяризации во всём мире.

Maýagözel Babaýewa, Gunça Melikowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULYNYŇ EDEBI MIRASYNDA AÝAL-GYZLAR MESELESINIŇ ILKINJI SELJERIŞLERI

XX asyryň başlarynda Magtymguly Pyragynyň döredijiligini türkmen edebiýaty öwrenijileri, türkmen alymlary ylmy esasynda öwrenmäge doly girişipdirler. Bu bolsa ilkinji magtymgulyşynaslary ýüze çykarypdyr. Köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde yzygiderli Magtymgulynyň ömrüne, edebi mirasyna bagyşlanyp ýazylyan dürli makalalar çapdan çykyp halk köpçüligine gyrgyzny bilen ýetirilipdir.

Magtymgulynyň döredijiliginde aýal-gyzlar temasy esasy temalaryň biri bolmak bilen, bu barada magtymgulyşynaslaryň ählisi diýen ýaly gyzyklanypdyrlar. Bu tema esasynda ilkinji seljerilen makalalar metbugatda neşir edilipdir. Olardan A. Kekilowyň “Magtymgulynyň döredijiliginde aýallar meselesi” (“Ýaş komunist”, 1940, 20-nji dekabır), R. Alyýew “Magtymgulynyň döredijiliginde aýal-gyzlar meselesi”, (“Sowet Türkmenistany” 1941, 8-nji iýun), S. Annanurowa tarapyndan ýazylan “Şahyryň döredijiliginde aýal-gyzlar temasy” (Magtymgulynyň doglan gününüň 225 ýyllygyna “Sowet Türkmenistany” 1958, 19-njy oktyabr), Ş. Gurdowa “Magtymgulynyň döredijiliginde aýal-gyzlar meselesi” (“Edebiýat we sungat” 1959, 4-nji aprel) ýaly ilkinji makalalar çap bolupdyr. Bu makalalarda şahyryň eserlerinde durmuşy temalaryň biri bolan zenan meselesi barada has içgin garalýar.

Magtymgulynyň döredijiliginde aýal-gyzlar temasya bagyşlanyp ýazylan bu makalalarda şahyryň öz döwrüniň (progressiw) düşünjeli adamy bolandygyny, türkmen gelin-gyzlaryna watançy, mert, wepaly, maşgala galasy hökmünde garalyp, olary jemgyýetiň deň hukukly adamlary bolmaklary hakyndaky pikirleri öňe sürendigini görmek bolýar.

Ýokarda ady agzalan makalalarda awtorlar tarapyndan Magtymgulynyň “Gözel sen”, “Baýa seretmez”, “Ýar gerekdir”, “Geler”, “Bolmasa”, “Ser biläni”, “Ýoluksa”, “Meňzär” ýaly ajaýyp şygrylaryna ýeke-ýeke seljerme berlipdir. Magtymguly gyz-gelinleri maşgalanyň görk-görmegi lezzetli ýaşaýşyň bezegi hasaplap, maşgala durmuşy birek-birege söýgi esasynda gurmalydygy hakyndaky pikiri aýdyp, bolýan adalatsyzlyklar sebäpli, ýaş ýigitleriň we gyzlaryň gül ömürleriniň köýýändigini goşgularynda beýan edipdir. Şahyryň yşky-liriki goşgulary onuň öz durmuşy bilen ýakyndan baglanyşyklydyr. Onuň güýçli ylham näzik duýgy bilen joşup ýazan liriki goşgulary Meňlä bagyşlapdyr. Magtymguly Meňlä bagyşlap ýazan şygrylarynda-da, umumadamzat söýgüsine degişli köp pikirleri orta atýar. Türkmen gyz-gelinleriniň uly hormata, päk söýgä we öwgä mynasypdygyny aýratyn belläp geçýär. Magtymgulynyň edebi mirasynyň köp şygrylary gyz-gelinleriň gözelligine bagyşlanyp ýazylandyr. Şahyr olaryň içki dünýäsini edep-ekramyny we daşky keşbini, olara magsus bolan gözelliglerini çeper, täsirli we obrazly ussatlarça wasp edipdir:

“Gün hanjary gökden ýere inende,
Güne garşy dogan aýy gözel sen”.

Şahyryň bu “Gözel sen” şygry ýokary çeperçilik we ylham bilen ýazylan iň gowy nusgalaryň biridir. Iň näzik duýgular bilen ýazylan bu goşgy, bir tarapdan, Magtymgulynyň aň-düşünjesiniň dünýägaraýşynyň giňliginden, çuň synçylygyndan

habar berse, ikinji tarapdan, onuň ýüregi bilen duýup, gözi bilen synlan zatlaryny beýan edip bilendiginiň subutnamasydyr.

Beýik şahyr aýal-gyzlaryň deň bolmaýandygyny, olaryň arasynda synalaryny oňarmaýanlaryňam bolýandygyny eserlerinde berk ýazgarýar:

“Bardyr gözel sirke basar saçyny,
Artmaz, ýuwmaz tabagyny, daşyny,
Sylamaz atasyn, ene ýaşyny,
Onuň hyzmatyndan gaçasyň geler”.

Umuman aýdylanda, ýokarda ady agzalan ähli makalalarda Magtymguly Pyragynyň umumadamzat gymmatly pikirleri umumylykda seljerilipdir we şahsy ylmy pikirleri orta atylypdyr. Bu bolsa, birinjiden ilkinji magtymgulyşynaslaryň ýüze çykyp şahyryň döredijiligini içgin öwrenilýändigini görkezse, ikinjiden Magtymgulynyň edebi mirasy ähli döwürlerde-de öwrenilmegi dowam etjek edebi miras bolup galmagynda ýaşajakdygyny görkezýär.

Mayagozel Babayeva, Guncha Melikova
(Turkmenistan)

THE FIRST ITEMS ON WOMENS IN LITERARY HERITAGE OF MAGTYMGULY

At the beginning of the 20th century, Turkmen literary scholars and Turkmen scientists began to study Magtymguly Pyragy's works in a comprehensive manner on a scientific basis. This gave rise to the first Magtymguly scholars. Various articles devoted to Magtymguly's life and literary heritage were regularly published in the press and were warmly received by the public. Poetic works, dedicating the women's problems take place in Magtymguly's works, and almost all researchers of Magtymguly's works were interested in it. Separate analyses were given to Magtymguly's remarkable poems, such as “Gözel sen”, “Baýa seretmez”, “Ýar gerekdir”, “Geler”, “Bolmasa”, “Ser biläni”, “Ýoluksa” and “Meňzär”. Magtymguly considered daughters-in-law to be the adornment of a happy life and expressed the idea that family life should be built on love for each other, reflecting in his poems the fact that the lives of young men and women are destroyed due to injustice.

ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИИ МАХТУМКУЛИ

В начале XX века туркменские литературоведы и ученые начали всесторонне изучать творчество Махтумкули Фраги на научной основе. Различные статьи, посвященные жизни и литературному наследию Махтумкули, регулярно публиковались в печати и тепло воспринимались общественностью. Поэтические произведения, посвященные женской проблематике, занимают в творчестве Махтумкули, значительное место ею интересовались практически все исследователи творчества поэта. Были даны отдельные анализы замечательным стихотворениям Махтумкули, таким как “Gözel sen”, “Baýa seretmez”, “Ýar gerekdir”, “Geler”, “Bolmasa”, “Ser biläni”, “Ýoluksa” и “Meňzär”.

Serdar Badaýew
(Türkmenistan)

SPORT DIPLOMATIÝASY: DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARYNA ÝETMEGIŇ NETIJELI GURALY

Häzirki wagtda dünýä derejesinde sport ulgamynyň ösdürilmeginiň esasy sebäpleriniň biri-de onuň 2030-njy ýyla çenli durnukly ösüş babatda Ählumumy Gün tertibiniň derwaýys maksatlaryna ýetmekde hereketlendiriji güýç bolup çykyş edýändiginde jemlenýär. Bedenterbiýe we sport bilen meşgullanylmagy adam mümkinçilikleriniň durmuşa geçirilmegine, saglygy goraýyş ulgamynyň önünde duran wezipeleriň ýerine ýetirilmegine, şahsyýetiň ruhy we beden taýdan sazlaşykly ösmegi üçin zerur şertleriň döredilmegine ýardam edýär. Şu nukdaýnazardan, dünýä bileleşiginiň tagallalary sporta elýeterlilik we köpçülikleýin häsiýeti bermäge gönükdirilendir.

Sport ulgamy, esasan, Durnukly ösüş maksatlarynyň “Sagdyn durmuş ýörelgesini üpjün etmek we ähli ýaşdakylaryň abadançylygyna ýardam bermek” atly 3-nji maksady bilen sazlaşykly utgaşýar. Sport ykdysady ösüşe, ilatyň iş bilen üpjünçiligine ýardam berip, döwletleriň arasyndaky deňsizligi azaltmaga oňyn täsir etmek bilen, Durnukly ösüş maksatlarynyň 8-nji we 10-njy maksatlaryna ýetmäge goşant goşýar. Munuň aýdyň mysaly hökmünde sportuň welosiped görnüşini bedenterbiýe-sagaldyş hereketini ösdürmek bilen bir hatarda, jemgyýetde ekologiýa medeniýetiniň hem kemala gelmegine itergi berýär. Bu bolsa durnukly ösüşiň

“Şäherleriň we ilatly ýerleriň açyklygyny, howpsuzlygyny, durmuşa ukyplylygyny we ekologik durnuklylygyny üpjün etmek” atly 11-nji maksady bilen utgaşýar.

Mundan başga-da, sport dawalaryň önüni almagyň, parahatçylygy we ösüşi üpjün etmegiň netijeli guraly hökmünde ähmiýetlidigini şu günki güne çenli subut edip gelýär. Gatnaşyjylar umumy maksatlara we bähbitlere ýetmek üçin ýygananlarynda sportuň parahatçylygy pugtalandyrmakdaky orny, aýratyn hem howpsuz gurşawyň döredilmegini üpjün edýär. Şunda durnukly ösüşiň bähbidine parahatçylyk söýüji we açyk jemgyýeti gurmaga ýardam bermek babatda 16-njy maksadyň mazmuny aýdyň ýüze çykyar.

Sport ynsanlary birek-birege ysnyşdyrýan güýçdür. Ol diňe bir ýaryşlaryň toplумы däldir. Sport arkaly dostlaşmak, özara düşünişmek we hoşniýetli gatnaşyklara ýol açmak mümkindir. Sportuň köpçülikleýin häsiýeti strategik ösüşi üpjün etmäge, dürli hyzmatdaşlary we gyzyklanýan taraplary bir ýere birleşdirmäge ukyplydyr. Bu bolsa durnukly ösüşiň hatyrasyna global hyzmatdaşlygyň çäklerinde amala aşyryjy serişdeleri pugtalandyrmak babatdaky 17-nji maksada ýetmekde sportuň ähmiýetini aýdyňlaşdyrýar.

Ýokarda aýdylanlary nazara alsak, sport çygrynda halkara hyzmatdaşlygynyň gerimi barha giňelýär we täze mazmunda baýlaşýar. Halkara sport çäreleriniň dostluk we ynsanperwerlik ýörelgelerini dünýä ýaýmakda, ýurduň we jemgyýetiň sazlaşykly ösüşini gazanmakda möhüm orny eýeleýändigini tejribe tassyklaýar.

Taryhy tejribä nazar salsak, diplomatiýa arkaly halklar we döwletler özara dost-doganlygyny berkitmäge, netijeli hyzmatdaşlygy ýola goýmaga we alyp barmaga giň mümkinçilikleri gazanýar. Dünýäniň önünde durýan ählumumy maksatlar, ýagny ösüş we parahatçylyk, ilkinji nobatda, ýurtlaryň syýasy, ykdysady we medeni taýdan galkynmagyna, ählumumy ösüş ýolunda olaryň berk we jebis sazlaşygynyň kemala gelmegine, şol esasyda köptaraplaýyn netijeli hyzmatdaşlygyň ösdürilmegine oňyn täsir edýär. Şu babatda sporta hem möhüm orun degişlidir.

Taryhyň dowamynda sport ýurtlaryň arasynda parahatçylygy we ynanyşmagy ýola goýan serişde hökmünde hyzmat edip geldi. Olimpiýa oýunlary, sportuň dürli görnüşleri boýunça geçirilýän dünýä çempionatlary, sebitiň iri möçberli halkara ýaryşlary – ähli döwürlerde-de ynsanlaryň arasynda parahatçylygy, agzybirligi we dost-doganlygy berkitmekde netijeli ädim boldy. Köp sanly döwletler iri möçberli ýaryşlary kabul edip, dünýäde uly abraýa eýe boldular. Ýene-de köp sanly döwletler bu iri halkara ýaryşlardaky üstünlikleri bilen ýokary halkara abraýyna mynasyp boldular. Şunlukda, dünýä syýasatynda sport diplomatiýasy kemala geldi we öz çäklerindäki dürli ugurlar esasynda köptaraplaýyn hyzmatdaşlyk ugurlary döredi.

Häzirki döwürde parahatçylygy we dostlugy berkarar etmekde goşýan saldamly goşandyny nazara alyp, sport hyzmatdaşlygyna belent ynsanperwerlik manysynda garalýar. Muny sport ýaryşlarynyň geçirilýän ýerleriniň dünýäniň dürli künjekleriniň tälimçileriniň, türgenleriniň we sport janköýerleriniň duşuşýan

meýdançasyna öwrülip, dost-doganlygyň, bilelikdäki ruhuň we goldawyň merkezi hökmünde çykyş etmegi bilen hem düşündirip bolar.

Türkmenistan hem öz gezeginde oňyn Bitaraplyk ýörelgesine eýerip, sport çygrynda halkara guramalary we dünýä döwletleri bilen hoşniýetli hyzmatdaşlygy barha giňeldýär. Ýurdumyz sport hyzmatdaşlygyna ýurtlaryň we sebitleriň arasyndaky ynamy pugtalandyrmagyň, parahatçylygy we durnuklylygy saklamagyň möhüm guraly hökmünde garaýar. Muny biz Türkmenistanyň başlangyjy esasynda BMG-niň Baş Assambleýasy tarapyndan dürli ýyllarda kabul edilen 3-nji iýuny “Bütindünýä welosiped güni” diýip ygylan etmek hakynda, “Durnukly ösüşi gazanmak üçin köpçülikleýin welosiped sürmegi jemgyýetçilik ulag ulgamlaryna girizmek” hem-de “Birleşen Milletler Guramasynyň oýunlary” atly Kararnamalarynyň mysalynda görüp bileris.

Serdar Badayev
(*Turkmenistan*)

SPORTS DIPLOMACY: AN EFFECTIVE TOOL FOR ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Today, one of the main reasons for the development of the sports system at the global level is that it acts as a driving force in achieving the Sustainable Development Goals. Through sports, peoples and states gain vast opportunities to strengthen mutual friendship and brotherhood, develop effective cooperation. This has a positive effect on the global goals facing the world, that is, on the political, economic and cultural development of countries, on the formation of their strong and solid harmony in the path of global development, and on that basis, on the development of multilateral effective cooperation.

Sports cooperation is regarded as a highly humanitarian one, given its constant contribution to strengthening peace and friendship. This can also be explained by the fact that the venues of sports competitions have become a meeting place for coaches, athletes and sports fans of different sports around the world, acting as a center of brotherhood, joint spirit and support. In this regard, the efforts of the international community are aimed at giving access to sports and its collective character.

Сердар Бадаев
(Туркменистан)

СПОРТИВНАЯ ДИПЛОМАТИЯ: ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Сегодня одной из главных причин развития спортивной системы на глобальном уровне является то, что она выступает движущей силой в достижении Целей устойчивого развития. Благодаря спорту народы и государства получают огромные возможности для укрепления взаимной дружбы и братства, развития эффективного сотрудничества. Это положительно влияет на глобальные цели, стоящие перед миром, то есть на политическое, экономическое и культурное развитие стран, на формирование их прочной и устойчивой гармонии на пути глобального развития и на этой основе на развитие многостороннего эффективного сотрудничества.

Учитывая значительный вклад, который спортивное сотрудничество вносит в установление мира и дружбы, оно рассматривается как благородный гуманистический акт. Это также можно объяснить тем, что спортивные сооружения становятся местом встречи тренеров, спортсменов и любителей спорта со всего мира, выступая центрами дружбы, братства, командной работы и поддержки. В этой связи усилия международного сообщества направлены на то, чтобы сделать спорт доступным и инклюзивным.

Jeren Badyrowa
(Türkmenistan)

TEHNIKI UGURLY ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE DAŞARY ÝURT DILLERINI OKATMAGYŇ USULYÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýemynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzda syýasy, ykdysady, medeni-ruhy we ynsanperwer ugurlarda amala aşyrylýan düýpli özgertmelerde ýaşlara daşary ýurt dillerini öwretmegiň we olaryň gündelik ulanylyşyny kämilleşdirmegiň, halkymyzyň dil öwrenmek, ony ulanmak babatdaky sowatlylygynyň ähmiýeti uludyr. Häzirki dil syýasaty “Bir dil bilen bir adam, iki dil bilen iki adam.” diýlen ýörelgä eýýär. Gahryman Arkadagymyzyň altyna barabar kitaplary hem azyndan üç dilde çap edilýär. Munuň özi bolsa, Watanymyza uly gyzyklanma bildiryän ýurtlaryň ýurdumyz bilen ýakyndan tanyşmagyna giň mümkinçilikler açýar.

Dünýäniň dürli künjeklerinden gelýän işewürleri (syýahatçylary, myhmanlary) maksadalaýyk garşy almak, olar bilen işewür gatnaşyklary ýola goýmak, bu ugurda ýüze çykýan soraglary çözmek üçin, dürli dilleri öwrenmegiň hyzmaty uludyr. Häzirki zamanyň barha ösýän işewür gatnaşyklaryny daşary ýurt dillerini bilmezden, amala aşyrmak mümkin däldir. Şonuň üçin hem daşary ýurt dilini öwredýän hünärmenleriň önünde birnäçe pedagogik wezipeler durýar. Mugallym:

- Dil öwrenijä onuň jemgyýetçilik zeruryýetidigini, durmuşda gabat geläýjek kynçylyklardan baş alyp çykmagyň “açarydygyny” düşündirmelidir.

- Dil öwrenijini daşary ýurt dilini öwrenmäge höweslendirmelidir we bu höwesini ösüş tapgyrlaryny seljermäge üns bermelidir.

- Dil öwrenýänlere (zerurlyk bolsa, bu ugruň hünärmenlerine) öz ugrundan peýdaly maglumatlary öwretmelidir.

- Ýaş hünärmenleriň dil baýlygynyň, onuň medeniýetlilikiniň, hünärine bolan ussatlygynyň görkezijisi bolup durýandygyny (mugallym) talyplara düşündirmelidir. Munuň mugallym üçin hem ähmiýetlidigine, onuň iş tejribesini kämilleşdirmegine we özara tejribe alyşmagyna özboluşly mümkinçilikdigine akyl ýetirmelidir.

- Mugallym dili öwrenijiniň alýan düşüňjelerini amaly durmuşda ulanmagyny guramaga mümkinçilik berýän pursatlary, ýagdaýlary döretmäge borçludyr.

Talyplarda öz saýlap alan hünäri boýunça (bar bolan meseleler barada) öwrenýän dilinde erkin gürrüň berip hem gürründeşligi goldap bilmek başarnygyny kemala getirmek üçin, okatmagyň döp bolup gelýän usullaryny innowasion tehnologiýalar bilen sazlaşykly peýdalanmak zerurdyr. Şunda esasy agram okuwyň barşynda hem okuw tekstleriniň taýýarlanyşynda kommunikatiwlik ýörelgesine gönükdirilmelidir.

Daşary ýurt dili öwrenilende, hususy aň ýetiriş we hünär gyzyklanmasyny kanagatlandyrmak aragatnaşyk serişdesi bolup hyzmat edýän dili geljekde hem öwrenmeklige durnukly gyzyklanmany emele getirýär. Netijeli okatmagyň düýpli didaktiki şertleri hökmünde, gyzyklanmany dörediji başlangyç hökmünde özünde aşakdaky görkezilenleri jemleýän okuw işini gurnamak zerurdyr:

- okatmagyň düýp many-mazmuny hökmünde onuň hünäre ugrukdyrylmagyny üpjün etmek;

- berlen okuw maglumatlarynyň beýleki dersleri öwrenmek üçin hem zerurdygyny görkezmek;

- täzeligini, möhümligini, zerurlygyny we onuň amaly taýdan akademiki, ylmy we hünärde ulanyljakdygyny hasaba almak bilen, okuw maglumatlaryny tapgyrlara bölmek;

- okuw maglumatlaryny okatmagyň usulyýeti bilen sazlaşdyrmak, ýagny daşary ýurt dillerini okatmagyň interaktiw usullaryny, hünär ýagdaýlary we olaryň çözgütlerini modelirlemek usullaryny ulanmak.

Talyplaryň daşary ýurt dilini öwrenmekligi üçin gyzyklanmany güýçlendirmek bilim beriş strategiýasy bolmak bilen, didaktiki şertleriň toplumynyň amala

aşyrylmalydygyny göz önünde tutýar. Talyplarda okatmaga höwesi (motiwasiýany) emele getirmeklige onyň täsir edýän didaktiki şertler hökmünde okuwyň dowamynda olaryň geljekki hünäri boýunça işewür oýunlar yzygiderli geçirilip durulmaly. Olarda sözleşiş modellerini işjeňleşdirmeli. Ýörite dersler we auditoriýadan daşary döredijilik çäreleri (“Meniň hyýalymdaky ulag”, “Innowasion tehnologiýalar”, “Uçarmansyz uçarlary dolandyrmak”) talyplary okatmaklykda şahsy gyzyklanma döredip biler.

Jeren Badyrova
(*Turkmenistan*)

METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

During foreign language teaching process education of engineers should be purposeful on formation of vocational guidance. It is of no small importance in development of adequate presentation of vocational training also personal merits and skills which provide effectiveness of professional training, development of the interest to the future professions, consciousness of its meaning and social significance, formation of moral and intellectual values, world outlook and communicative competence. “Foreign language” is simultaneously the aim and means of teaching. The main thing is not only learning sum of knowledge of language but also formation and further development of language skills and habits, usage ability as means of professional communication.

Джерен Бадырова
(*Туркменистан*)

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

В процессе обучения иностранному языку, в воспитании и подготовке будущих инженеров необходимо обращать достаточно внимания формированию профессиональной направленности при обучении иностранному языку. В ходе целенаправленного обучения иностранному языку создаются все условия для развития интереса к будущей профессии, осознания её смысла и общественной значимости, формирования духовно-нравственных ценностей, мировоззрения, коммуникативной компетенции.

Иностранный язык является одновременно и целью, и средством обучения. Главное состоит не в усвоении суммы знаний о языке, а в формировании и дальнейшем развитии умений и навыков пользоваться им как средством профессионального общения.

Nabat Bagyýewa
(*Türkmenistan*)

RUS WE TÜRKMEN DILLERINIŇ FRAZEOLOGIK BIRLIKLERINI DEŇEŞDIRMEK: EKWIWALENTLERI TAPMAK WE DERŇEMEK

Makala rus diliniň frazeologik birlikleriniň we olaryň türkmen dilindäki ekwiwalentleriniň deňeşdirme derňewine bagyşlanýar. Gözleg, frazeologik birlikleriň klassifikasiýasy, olaryň gelip çykyşy we medeni ähmiýeti ýaly meseleleri öz içine alýar. Başga-da milli mentaliteti we dünýägaraýyş aýratynlyklaryny durnukly aňlatmalar arkaly görkezmegiň usullary öwrenilýär, şeýle hem taryhy we medeni faktorlar sebäpli ýüze çykan tapawutlar we meňzeşlikler kesgitlenýär. Gözleg usulyýeti we netijeleri, iki diliň frazeologik birlikleriniň arasyndaky hat alyşmalaryň görnüşleriniň klassifikasiýasyny goşmak bilen beýan edilýär. Derňew frazeologik birlikleriň her bir halkyň özboluşly aýratynlyklaryny açyp görkezýän lingwistik we medeni mirasyň möhüm elementidigini tassyklaýar.

Globallaşma döwründe, medeniýetara gepleşikleri güýçlendirmek we terjime amallaryny gowulandyrmak üçin frazeologik birlikleri öwrenmek möhüm bolup galýar.

Açar sözler: frazeologik birlik, ekwiwalent, deňeşdirme derňewi, rus dili, türkmen dili, medeni miras, milli mentalitet.

Nabat Bagyyeva
(*Turkmenistan*)

COMPARISON OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF RUSSIAN AND TURKMEN LANGUAGES: ANALYSIS AND SEARCH FOR EQUIVALENTS

The article is dedicated to the comparative analysis of Russian idioms and their equivalents in Turkmen. The research addresses the classification of idioms, their origins, and cultural significance. It explores how national mentality and unique worldviews are reflected through stable expressions, identifying differences and

similarities shaped by historical and cultural factors. The methodology and results of the study are presented, including a classification of the types of correspondence between idioms in both languages. The analysis confirms that idioms are a crucial element of linguistic and cultural heritage, unveiling the distinctive features of each nation.

In the era of globalization, the study of idioms remains significant for strengthening intercultural dialogue and improving translation practices.

Keywords: idioms, equivalents, comparative analysis, Russian language, Turkmen language, cultural heritage, national mentality, intercultural dialogue.

Набат Багыева
(Туркменистана)

СОПОСТАВЛЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ РУССКОГО И ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКОВ: АНАЛИЗ И ПОИСК ЭКВИВАЛЕНТОВ

Фразеологизмы, являясь значимой частью языкового наследия, отражают культурные, исторические и социальные особенности нации. Сравнительный анализ фразеологизмов русского языка и их эквивалентов на туркменском языке позволяет выявить сходства и различия языковых образов, обусловленных различиями в мировосприятии и национальном менталитете. Такое исследование способствует углублённому пониманию взаимного влияния и уникальности двух культур, а также помогает сохранить их лингвистическое наследие в условиях глобализации.

Фразеологизмы являются отражением мировосприятия и культурных ценностей народа. Они формируются под влиянием:

- исторических событий (например, “попасть в переплёт” – отражение использования книгопечатания);
- природных условий (например, “как рыба в воде”);
- социальных обычаев и традиций (например, “знать назубок” – выражение возникло от обычая проверять надкусом подлинность золотых монет).

Фразеологизмы часто закрепляют в языке особенности культуры и традиций, передавая их из поколения в поколение. Они помогают сохранять уникальность языка и национальной идентичности. Например, туркменский фразеологизм “Atym bar – ganatym bar” (мой конь – мои крылья) отражает важность и ценность коня в жизни человека. Конь символизирует свободу, движение и возможность преодоления значительных расстояний, словно “крылья”, позволяющие человеку летать.

Сравнительный анализ фразеологизмов позволяет:

– выявить сходства, общие для разных языков, что указывает на универсальные черты мышления;

– понять культурно-специфичные особенности, отражающие уникальные аспекты жизни каждого народа.

Сравнительный анализ фразеологизмов требует тщательной методологии и использования разнообразных источников. Для исследования были использованы:

– словари фразеологизмов русского языка (С.И. Ожегов, В.В. Виноградов) и туркменского языка (Н.М. Шанский и Дж. Кочкаров);

– опросы носителей русского и туркменского языков для выявления часто используемых выражений.

Эпоха инновационных технологий приносит изменения не только в жизнь, но и в язык.

В русском языке фразеологизмы часто обновляются под влиянием современной терминологии. Например, “быть на одной волне” (метафора связи и понимания) получила новое значение благодаря аналогии с частотами радиосигнала.

В туркменском языке процесс адаптации новых понятий может быть более длительным из-за сильной связи с традиционным образом жизни. Однако современные технологии также вносят изменения, хотя такие фразеологизмы могут появляться в менее формальных контекстах.

Изучение влияния науки и техники на язык показывает, как фразеологизмы отражают не только культуру, но и этапы технического развития общества.

Современная эпоха глобализации и научно-технического прогресса добавляет новые аспекты к фразеологии, что делает её динамичным и важным объектом изучения. Результаты подобных исследований способствуют сохранению культурного разнообразия, развитию межкультурного диалога и улучшению переводческих практик.

Dürli Ballyýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ ADAM HUKUKLARYNY WE AZATLYKLARYNY KEPILLENDIRÝÄN HALKARA RESMINAMALAR

Türkmenistan ählumumy parahatçylygyň we howpsuzlygyň hatyrasyna giň gerim alan beýik tutumly tagallalaryny günsaýyn pugtalandyrmak işinde BMG bilen hyzmatdaşlyk etmäge aýratyn ähmiýet berip, dünýä ýüzünde ynsanperwer, adalatly we döredijilikli tertip-düzgüniň berkakar edilmegi, dürli ýurtlaryň halklarynyň

ýakynlaşmagy, olaryň arasynda dostlukly gatnaşyklaryň we hyzmatdaşlygyň pugtalandyrylmagy ugrunda işjeň çykyş edýär. Türkmenistanyň BMG bilen ýola goýlan netijeli gatnaşyklarynyň möhüm ugurlarynyň biri bolup durýar. Şunuň bilen baglylykda, biziň ýurdumyz bu ulgamda üstüne alan halkara borçnamalaryny yzygiderli we gysarnyksyz berjaý edýän döwlet hökmünde görkezýär. Türkmenistan BMG-niň adam hukuklarynyň Ählumumy jarnamasy tarapyndan ygylan edilen adamyň, milletleriň we halklaryň hukuklaryny üpjün etmäge we goramaga gönükdirlen esasy ýörelgeleri birleşdirýär. Adamyň mertebesini we aýrylmaz hukuklaryny ykrar etmek azatlygyň, adalatlylygyň we ählumumy parahatçylygyň esasy bolup durýar. Adamzat siwilizasiýasynyň ösüş döwürlerinde adam hukuklary, onuň goragynyň üpjün edilmegi iň bir gyzyklandyryan meseleleriň biri bolup durýar. Adam hukuklaryny hormatlamak, üpjün etmek we goramak islendik ýagdaýlarda doly amala aşyrylmalydyr. Adam hukuklary tebigy hukuklar bolup, bu hukuklar eldegrilmesizdir, olary adamyň elinden alyp bolmaz.

Adamyň hukuklarynyň we azatlyklarynyň eldegrilmesizliginiň konstitusion esaslary adamyň abraýyny we mertebesini goramak boýunça milli kanunçylygyň hukuk binýady bolup durýar. Adamyň hukuklaryny we azatlyklaryny goramak boýunça birnäçe kadalaşdyryjy hukuk namalaryň çeşmesine öwrüldi. Soňky ýyllarda kabul edilen birnäçe kanunlar jemgyýetçilik durmuşynyň dürli ugurlarynda gös-göni adam hukuklary bilen bagly meseleleri kadalaşdyrýar. “Türkmenistanyň raýatlygy hakynda”, “Türkmenistandaky daşary ýurt raýatlarynyň hukuk ýagdaýy hakynda”, “Adam söwdasyna garşy göreş hakynda”, “Aýallaryň deň hukuklylygynyň döwlet kepillikleri hakynda”, “Türkmenistanyň raýatlarynyň saýlaw hukuklarynyň kepillikleri hakynda”, “Durmuş üpjünçiligi hakynda”, “Bilim hakynda”, “Türkmenistanda ýaşlar baradaky döwlet syýasaty hakynda” Türkmenistanyň Kanunlary we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary mysal bolup biler.

Türkmenistanyň adam hukuklaryny we azatlyklaryny kepillendirmeklige çagyryan halkara konwensiýalaryň birnäçesine goşulmagy we olary ykrar etmegi bilen, milli kanunçylygymyza halkara hukuk kadalaryny ornaşdyrmak zerurlygy ýüze çykdy. Türkmenistanyň “Aýallar barada kemsitmäniň ähli görnüşlerini ýok etmek”, “Jynsy kemsitmäniň ähli görnüşlerini ýok etmek” hakyndaky konwensiýalara, “Çaganyň hukuklary hakyndaky” konwensiýa, “Gynamalara we çemeleşmegiň hem-de jezalandyrmagyň rehimsiz, adamkärçiliksiz ýa-da mertebäni kemsidýän görnüşlerine garşy” konwensiýa, “Gulçulyk hakyndaky” konwensiýa, “Maýyplar hakyndaky” konwensiýa, Bütindünýä Saglygy Goraýyş guramasynyň temmäkä garşy göreşmek boýunça Çarçuwaly konwensiýasyna, “Bosgunlaryň hukuk

ýagdaýy hakyndaky” konwensiýa we beýlekilere goşulmagy kanunçylygymyzyň kämilleşdirilmegine itergi boldy. Mundan başga-da möhüm halkara hukuknamalarda öz beýanyny tapan Adam hukuklarynyň Ählumumy Jarnamasy, Adamyň ykdysady, syýasy we medeni hukuklar hakynda Halkara pakty, Raýatlar we syýasy hukuklar hakynda halkara ylalaşygy we beýlekiler muňa mysaldyr.

Bitaraplygyň binýatlaýyn ýörelgeleri bolan parahatçylyk, hoşniýetli goňsuçylyk, özara hormat goýmak, deňhukukly hyzmatdaşlyk, ýüze çykyan düşünişmezlikleri syýasy-diplomatik serişdeler hem-de usullar arkaly çözmek Birleşen Milletler Guramasynyň Tertipnamasynyň mazmunyny düzýär. Bu ýörelgeler dünýäniň häzirki gurluşynyň möhüm talabyna, onuň yzygiderli, dördijilikli ösüşiniň, asuda geljeginiň üýtgeşsiz we esasy şertine öwrülýär. Bularyň ählisi Türkmenistanyň Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynyň dowamyndaky işleriniň we ileri tutýan ugurlarynyň Konsepsiýasynda öz beýanyny tapdy. Ýurdumyz bu ýyly geçirmek baradaky çözgüde ählumumy derejedäki waka, halkara gatnaşyklaryň hil taýdan täze tapgyryna geçmek üçin hakyky mümkinçilik hökmünde garaýar.

Durli Ballyyeva
(*Turkmenistan*)

INTERNATIONAL STANDARDS GUARANTEING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN TURKMENISTAN

Turkmenistan attaches great importance to cooperation with the United Nations in strengthening its large-scale efforts for the sake of global peace and security. This is one of the important areas of effective relations between Turkmenistan and the United Nations. In this regard, our country demonstrated itself as a state that consistently and unwaveringly fulfills its international obligations in this system. Turkmenistan unites the basic principles aimed at ensuring and protecting the rights of individuals, nations and peoples proclaimed by the UN Universal Declaration of Human Rights. The recognition of human dignity and inalienable rights is the foundation of freedom, justice and universal peace. Throughout the development of human civilization, human rights and their protection are one of the most important issues. In all circumstances the respect, protection and promotion of human rights must be fully implemented. Human rights are natural inviolable, and cannot be taken away from any individual.

Дурли Баллыева
(Туркменистан)

МЕЖДУНАРОДНЫЕ НОРМЫ, ГАРАНТИРУЮЩИЕ ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Туркменистан придает большое значение сотрудничеству с Организацией Объединенных Наций в укреплении своих широкомасштабных усилий во имя глобального мира и безопасности. Это одно из важных направлений эффективных отношений между Туркменистаном и Организацией Объединенных Наций. В этом плане наша страна проявляет себя как государство, последовательно выполняющее свои международные обязательства в этой системе. Туркменистан объединяет основные принципы, направленные на обеспечение и защиту прав личности, наций и народов, провозглашенных Всеобщей декларацией прав человека ООН. Признание человеческого достоинства и неотъемлемых прав является основой свободы, справедливости и всеобщего мира. В ходе развития человеческой цивилизации права человека и их защита являются одним из важнейших вопросов. Уважение, защита и защита прав человека должны осуществляться в полной мере при любых обстоятельствах. Права человека являются естественными правами, и эти права неприкосновенны и не могут быть отняты у человека.

Şeker Balyşowa
(Türkmenistan)

GENDER DEŇLIGINIŇ HUKUK BINÝADYNYŇ KÄMILLEŞDIRILMEGI – DEŇLIK, DURNUKLY ÖSÜŞ WE PARAHATÇYLYK ÝÖRELGELERINIŇ BERKIDILMEGIDIR

Demokratik, hukuk we dünýewi döwletde jemgyýetiň ösen derejesi ýurduň içeri we daşary syýasatda ýeten sepgitleri, şol sanda aýratyn bellenen ölçegler arkaly kesgitlenilýär. Jemgyýetde zenanlaryň tutýan orny, olaryň ýaşayyş-durmuş derejesi şeýle görkezijileriň biridir. Çünki Milli Liderimiziň “Enä tagzym-mukaddeslige tagzym” atly eserinde: – “Türkmenistanda zenanlaryň jemgyýetde eýeleýän orny demokratiýanyň ählumumy ýörelgeleriniň halkymyzyň milli ruhy däpleri bilen sazlaşykly ösüşinde kemala gelýär” diýip aýdanlary, Türkmenistanda döwletiň we jemgyýetiň ähli ugurlarynda aýallaryň işjeňliginiň geljekde hem giňeldilmegi üçin zerur bolan şertleriň döredilýändigini aýdyň görkezýär.

Adamzat ýaşagyşynda aýallaryň tebigy-jemgyýetçilik wezipeleri, bir millete we etniki tapawutlylyga degişlilikde durmuş we medeni aýratynlyklary hem-de döp-dessurlary boýunça erkekleriň we aýallaryň ýaşagyş şertleri birmeňzeş däl. Şeýle-de bolsa, döwletiň ykdysady, durmuş we syýasy ulgamlarynda mümkinçilikler deň derejede saklanylýar.

Gender deňligi jemgyýetde erkekler bilen aýallaryň arasynda diňe bir jynsy tapawut goýmazlyk däl-de, syýasy, ykdysady we medeni gurşawlarda hem hukuk hem-de ähli mümkinçilikleriň deňligi we deň hukuklarynyň üpjün edilmegi hökmünde kabul edilýär. Bu ýörelgeler diňe bir jemgyýetiň ösüşine däl, eýsem döwletleriň ösüşine täsir edýär we raýatlaryň hukuklaryny goramakda möhüm ähmiýete eýedir. Sebäbi, gender jemgyýetçilik ösüşinde bolup geçýän durmuş hadysalarynyň sebäplerine düşünmegiň netijeli guraly hökmünde häsiýetlendirilýär. Türkmenistanda gender deňligini üpjün etmek üçin hukuk esaslary we çäreler häzirki döwürde möhüm wezipe bolup durýar.

Garaşsyz Türkmenistan özüniň gender syýasatyny halkara borçnamalaryny gyşarnyksyz berjaý etmek bilen, 1996-njy ýylda ýurdumyz Aýallar babatynda hukuk kemsitmeleriň ähli görnüşleriniň aradan aýrylmagy baradaky Konwensiýa (CEDAW), 2009-njy ýylda onuň Goşmaça teswirnamasyna, 1999-njy ýylda Aýallaryň syýasy hukuklary hakyndaky Konwensiýa, şeýle-de 2016-njy ýyldan bäri Durnukly Ösüş maksatnamasynyň derwaýys bolan 17 ugrunyň 5-nji maksatnamasy, ýagny Gender deňligi babatyndaky hereketlere goşulyp, Milli Ösüş maksatnamalarymyzy utgaşykly amala aşyrýar.

Gender deňligi boýunça milli kanunçylyk binýadymyz berkidilip, Türkmenistanyň Konstitusiýasynda (29-njy madda), ilkişda 2007-nji ýyldan aýallaryň deňhukuklylygynyň döwlet kepillikleri barada, soňra kämilleşdirilip, 2015-nji ýylda “Aýallaryň we erkekleriň deň hukuklarynyň we deň mümkinçilikleriniň üpjün edilmeginiň döwlet kepillikleri hakynda” kanunlarda we şulara meňzeş kadalaşdyryjy hukuk namalarynda kadalaşdyrylýar. Edil şonuň ýaly, 2015–2020-nji ýyllar döwür üçin gender deňligi boýunça hereketleriň Milli maksatnamasy hem-de 2021–2025-nji ýyllar döwür üçin Hereketleriň Milli meýilnamasy tassyklanyldy.

Netijede, Türkmenistan döwletimizde Gender deňligi boýunça konstitusion ýörelge anyk kanunçylyk kadalary hem-de olary amala aşyrmagyň guramaçylyk usullary bilen üpjün edilýär. Bu bolsa, döwletde deňlik ýörelgesiniň kanunçylyk esaslarynyň ähmiýetiniň artmagyna täsir eder hem-de türkmen jemgyýetinde demokratik başlangyçlar esasynda durnukly ösüşiň we parahatçylygyň barha we barha berkidilmegine getirer.

Sheker Balysheva
(*Turkmenistan*)

IMPROVING THE LEGAL FRAMEWORK FOR GENDER EQUALITY STRENGTHENS THE PRINCIPLES OF EQUALITY, SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND PEACE

In a democratic, legal, and secular state, the level of development of society is determined by the country's achievements in domestic and foreign policy, including by specially established criteria. These indicators include the role of women in society and their standard of living.

Independent Turkmenistan implements its gender policy by strictly adhering to international obligations, joining international conventions and the Sustainable Development Program.

The national legislative framework for gender equality is being strengthened, and regulatory legal acts are being adopted and constantly improved to ensure equal rights and equal opportunities for women and men. National Programmes and a National Action Plan were similarly approved.

As a result, the importance of the legal basis of the principle of equality in the State is increasing, stable development and peace in Turkmen society based on democratic initiatives are increasingly strengthened.

Шекер Балышова
(*Туркменистан*)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА, ПРИНЦИПОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И МИРА

В демократическом, правовом и светском государстве уровень развития общества определяется достижениями страны во внутренней и внешней политике, в том числе по специально установленным критериям. К числу таких показателей относятся роль женщин в обществе и уровень их жизни.

Независимый Туркменистан реализует свою гендерную политику, строго придерживаясь международных обязательств, присоединяясь к международным конвенциям и целями устойчивого развития ООН.

Укрепляется национальная законодательная база гендерного равенства, принимаются и постоянно совершенствуются нормативные правовые акты, обеспечивающие равные права и равные возможности для женщин и

мужчин. Аналогичным образом были одобрены Национальные программы и Национальный план действий по гендерному равенству на 2021–2025 годы.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что в нашей стране ведется целенаправленная работа по укреплению правовой базы на основе принципов социального и гендерного равенства, стабильности и мира в туркменском обществе.

Meýlis Bäşimow
(*Türkmenistan*)

HAZAR DEŇZINDE HEREKET EDÝÄN GÄMILERIŇ DEŇIZ GURŞAWYNA ÝETIRÝÄN ZYÝANYNYŇ ŞAHSY JOGAPKÄRÇILIGINI KADALAŞDYRMAK

Hazar deňziniň daşky gurşawyny goramak, onuň biologik serişdelerini aýawly hem rejeli peýdalanmak Türkmenistanyň döwlet syýasatynyň ileri tutulýan wezipeleriniň biridir. Şeýlelikde, Hazar deňziniň, hususan-da, onuň ekologiýa meseleleriniň çözgüdi, köplenç, bu ugurdaky halkara hyzmatdaşlygyna baglydyr. Häzirki wagtda halkara ylalaşyklarynda we şertnamalarynda göz önünde tutulan ekologiýa meselelerine uly üns berilýär. Hazar deňziniň daşky gurşawynyň, ekologiýasynyň goraglylygyny üpjün etmek Hazarýaka döwletleriniň önünde durýan esasy wezipeleriň biridir. Hazar deňziniň deňiz gurşawyny goramak boýunça Çarçuwaly Konwensiýa Hazarýaka döwletleri tarapyndan 2003-nji ýylyň noýabrynda gol çekildi. Ol Hazarýaka döwletleriň ählisiniň parlamentleri tarapyndan 2006-njy ýylyň 12-nji awgustynda tassyklanandan soňra güýje girdi.

Hazar deňziniň deňiz gurşawyny goramak boýunça çarçuwaly konwensiýasy (Tähran konwensiýasy) deňizde we gury ýerde ýerleşýän çeşmelerden howply, zyýanly we beýleki hapalaýjy maddalaryň, galyndylaryň taşlandylaryny, zyňyndylaryny we olaryň ýerleşdirilmegini goşmak bilen, adamyň işiniň netijesinde dörän dürli çeşmelerden Hazar deňziniň deňiz gurşawynyň hapalanmagy sebäpli, onuň ýagdaýynyň ýaramazlaşandygyny, şeýle hem, gury ýerde geçirilýän işleriň Hazar deňziniň deňiz gurşawyna zyýan ýetirilmezligini üpjün etmegiň zerurlygyny we deňiz suwunyň derejesiniň üýtgäp durmagy bilen baglanyşykly Hazar deňziniň deňiz gurşawyna we onuň täsin gidrografik, ekologik dünýäsine, aýratynlyklaryna abanýan howpy aradan aýyrmak maksady bilen, Hazarýaka döwletleri tarapyndan kabul edilen Hazar deňziniň deňiz gurşawyny goramak boýunça çarçuwaly konwensiýasy esasynda kanuny çäreler alnyp barylýar. Şu Konwensiýanyň 10-njy maddasyna laýyklykda, Hazarýaka döwletleriniň baýdaklarynyň astynda ýüzýän gämilerden we olaryň çäklerinde bellige alnan howa gämilerinden dökmäniň

netijesinde Hazar deňziniň hapalanmagynyň önüni almak, ony azaltmak, oňa gözegçilik etmek üçin ähli zerur çäreleri görýärler.

Ekologiýa howpsuzlygyny üpjün etmek we daşky gurşawy goramak boýunça Halkara tassyklanýan Konwensiýalaryň, kanunlaryň, hukuknamalaryň düzgünleriniň bozulmagynyň önüni almak babatda 2020-nji ýylyň 22-nji awgustynda kabul edilen “Hukuk bozulmalarynyň önüni almak hakynda” Türkmenistanyň Kanuny hukuk bozulmalarynyň önüni almagyň ýörelgelerini, esasy ugurlaryny, görnüşlerini we önüni alyş taýdan täsir etmegiň usullaryny belleýär. Şu Kanunyň bozulmagy Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen jogapkärçilige eltýär.

Türkmenistanyň Söwda deňiz gatnawynyň kodeksi esasynda, Gäminiň ekipažy tarapyndan gäminiň howpsuz ýüzmegini we daşky gurşawy gorap saklamagyny doly üpjün etmäge ukyply bolmagyny we hapalanan we akdyrylýan hapa suwlary, zibilleri hem-de daşky gurşaw üçin we adamyň saglygy üçin zyýanly beýleki maddalary gämilerden aýyrmak hem-de olary zyýansyzlandyrmak, gaýtadan işlemek, howpsuz ýerde saklamak, ýere gömmek üçin netijeli çäreleri ulanmagynyň düzgünleri özünde jemleýän kadalarynyň bozulmagy jenaýat we administrativ jogapkärçilige eltýär. Şeýlelik-de, Türkmenistanyň içerki deňiz ýa-da territorial suwlarynyň, şonuň ýaly-da gury ýerdäki çeşmelerden emele gelýän açyk deňiz suwlarynyň adamyň saglygy we deňizleriň janly baýlyklarynyň saglygy üçin zyýanly maddalary, galyndylary we materiallary gömmegiň ýa-da ulag serişdelerinden ýa-da deňizde bina edilen desgalardan dökmegiň düzgünleriniň bozulmagynyň netijesinde hapalanandygy üçin jogapkär şahsa Türkmenistanyň Jenaýat kodeksiniň 315-nji maddasyna laýyklykda jeza çäresi berilýär. Mundan başga-da goýberýän hapalaýjy maddalary, şonuň ýaly-da, işlände döredilýän zenzeläniň derejesi bellenilen kadalardan artyk bolan gämileri ulanmaga goýberen fiziki şahsa Türkmenistanyň Administrativ hukuk bozulmalary hakynda kodeksiniň 137-nji maddasyna laýyklykda, jerime çäresi berilýär, şeýle hem, zir-zibiliň ýa-da gaýry närseleriň gäminiň bortundan daşyna şahs tarapyndan zyňylmagy üçin şu Kodeksiň 205-nji maddasyna laýyklykda, duýduryş ýa-da jerime çäresi berilýär.

Meylis Bashimov
(*Türkmenistan*)

ON THE MARINE ENVIRONMENT OF VESSELS OPERATING IN THE CASPIAN SEA LIMITING PERSONAL LIABILITY FOR DAMAGES CAUSED

Protection of the external environment of the Caspian Sea, rational and efficient use of its biological resources is one of the priority objectives of the state policy of Turkmenistan. Considering the deterioration of the state of the Caspian Sea due

to pollution of the marine environment from various sources resulting from human activity, as well as the need to ensure that land-based activities do not harm the marine environment of the Caspian Sea, and to eliminate the threat to the marine environment of the Caspian Sea and its unique hydrographic, ecological world and features associated with fluctuations in sea water levels, legal measures are being taken between the Caspian states.

Мейлис Башимов
(Туркменистан)

РЕГУЛИРОВАНИЕ ЛИЧНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРИЧИНЕННЫЙ УЩЕРБ МОРСКОЙ СРЕДЕ СУДАМИ, ЭКСПЛУАТИРУЕМЫМИ В КАСПИЙСКОМ MORE

Охрана окружающей среды Каспийского моря, разумное и эффективное использование его биологических ресурсов является одной из приоритетных задач государственной политики Туркменистана. Между прикаспийскими государствами принимаются правовые меры по устранению угрозы морской среде Каспийского моря и его уникальному гидрографическому и экологическому миру и особенностям, связанным с колебанием уровня моря, учитывая ухудшение состояния морской среды из-за загрязнения из различных источников, вызванного деятельностью человека, необходимость обеспечения того, чтобы наземная деятельность не наносила вреда морской среде Каспийского моря, а также необходимость обеспечения того, чтобы наземная деятельность не наносила вреда морской среде Каспийского моря.

Nurgözel Başimowa
(Türkmenistan)

BEÝIK SELJUKLAR DÖWRÜNIŇ KÜLALÇYLYGY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdymyzyň taryhyny we geçmiş mirasyny milli, medeni gymmatlyklarymyzy häzirki zaman nukdaýnazaryndan çuňňur öwrenmeklige, gorap saklamaklyga, geljekki nesillerimize ýetirmeklige we ony dünýä ýaýmaklyga döwlet derejesinde uly üns berilýär we giň mümkinçilikler döredilýär. Şu derwaýys wezipäni berjaý etmek maksady bilen, ýurdumyzda düýpli barlaglar amala aşyrylýar.

Türkmenistan hakyky arheologik hazynadyr. Bu ýerden tapylan tapyndylar tutuş Gündogaryň taryhy baradaky pikirleri aýdyňlaşdyrmaga kömek edýär. Ol, esasan hem, XI–XII asyrlaryň görnükli sahypalary bilen baglanyşykly Beýik Seljuklaryň – ajaýyp türkmen dinastiýasynyň döwrüne degişlidir.

Seljuklar döwründe günorta Türkmenistanyň çäklerinde senetçilik, aýratyn hem külaňçylyk sungaty öz ýokary derejesine ýetipdir. Şol döwrüň arheologik ýadygärliklerinden ýüze çykarylýan gymmatlyklaryň in köpçülikleýin tapyndylary külaňçylyk önümleridir. Seljuklar döwründe üýtgeşik gözelligin we ajaýyplygyny nusgasy hökmünde çeper bezelen külaňçylyk önümlerini düýpli öwrenmek örän wajypdyr.

Çeper keramikanyň orta asyr ilatynyň durmuşynda ähmiýeti diňe bir gündelik hojalyk maksady bilen däl, eýsem şol döwrüň sosial ösüş derejesiniň görkezijilerinden biri bolandygy we estetiki isleglerini kanagatlandyrandygy bilen hem baglanyşyklydyr. Olar özüniň tehnologiýasy, gaplary bişirilen peçleriň gurluşy, olarda ulanylan gurallar, keramikanyň bezeg aýratynlyklary, kompozisiýasy, reňk sazlaşyklary, syrçalanyşy, çeper nagyşlanyşy bilen tapawutlanýarlar.

Angobyň (gabyň ýüzüne çalynýan açyk reňkli ergin) ornaşdyrylmagy önümleriň tehniki hilini ýokarlandyrmak bilen bir hatarda, iki reňkli bezegleriň täsirçiliginiň ýokarlanmagyna ýardam etdi.

Galyba guýlup nagyşlanan küýze XII asyr (Merw)

Syrçasyz, oýulyp nagyşlanan galyba guýlup ýasalan dürli görnüşli küýzeler we golçalar hakyky sungat eserleridir.

XI–XII asyrlarda keramiki önümleriň görnüşleri ep-esli artýar, çig mallara täze talaplar goýulýar (mysal üçin, açyk görnüşli önümler we çylşyrymly profiller bilen ýuka diwarly küýzeleri şekillendirmek) we palçyk massalaryny, angoblary we

syrçalary ulanmagyň täze mümkinçilikleri açylypdyr. Türkmenistan gadymy medeni mirasyna aýawly garaýşyň hakyky mysalydyr. Soňky ýyllarda beýleki ýurtlar bilen medeni gatnaşyklary güýçlendirmegiň çäginde milli mirasymyzy dünýä derejesinde wagyz etmek maksady bilen, ýurdumyzyň muzeý gymmatlyklary daşary ýurtlarda sergilenip başlandy. Muňa mysal edip 2016-njy ýylda gurlan “Köşkler dünýäsi we älem: Beýik Seljuklaryň döwri” atly sergi Nýu-Yorkuň Metropolitan muzeýinde üç aýlap sergilenendigini görkezmek bolar. Türkmenistanyň muzeýlerindäki Seljuklar döwriň gymmatlyklarynyň ilkinji gezek daşary ýurtlarda sergilenmegi bellärlilidir.

Nurgozel Bashimowa
(*Turkmenistan*)

CERAMICS OF THE GREAT SELJUK ERA

The State of the Great Seljuks is one of the most powerful political formations not only in Turkic-Islamic, but also in the entire world history.

In the Great Seljuk Empire, handicrafts flourished and cities became the center of jewelry, metalworking, and also a developed area of ceramic production. The importance of artistic ceramics in the life of the medieval population was not only in its everyday purpose, but also in the fact that it served as one of the indicators of the level of social development of that time.

During the Seljuk era, the ornamentation on ceramic products reached extraordinary beauty and virtuosity, which testifies to the existence of masters - artisans-artists of this field of art.

Нургозель Бяшимова
(*Туркменистан*)

КЕРАМИКА ЭПОХИ ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКОВ

Государство Великих Сельджуков – одно из самых могущественных политических формаций не только в тюрко-исламской, но и во всей мировой истории.

В Великой империи Сельджуков процветало ремесло, многие города стали центром ювелирного дела, обработки металлов, а также развитой областью производства керамики. Значение художественной керамики в жизни средневекового населения выражалось не только в ее бытовом назначении, но и в том, что она служила одним из показателей уровня социального развития того времени.

В эпоху сельджукидов орнамент на керамических изделиях достигает необычайной красоты и виртуозности, что свидетельствует о существовании мастеров – ремесленников-художников этой области искусства.

Ogulsona Bäşimowa, Ogulbaýram Gurbanowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ KONSTITUSIÝASYNDA ADAM HUKUKLARY

Garaşsyz, baky Bitarap döwletimizde halkymyzyň bähbidine gönükdirilen bimöçber işleriň üstünlikli amala aşyrylmagy üçin iň ýokary halkara ölçeglerine laýyk gelýän kanunçylyk binýady kämilleşdirilýär. Munuň özi döwlet baştutanymyz Arkadagly Gahryman Serdarymyz hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň “Watan diňe halky bilen Watandyr! Döwlet diňe halky bilen Döwletdir!” diýen şygarynda öz beýanyny tapan döwlet syýasatynyň yzygiderli durmuşa geçirilmeginiň netijeleridir.

Halkara möçberinde parahatçylygy gorap saklamak, halklaryň arasynda dostlugy ýola goýmak, ykdysady, durmuş, medeni we ynsanperwer gatnaşyklary ösdürmek maksady bilen, 1945-nji ýylda Birleşen Milletler Guramasy döredildi. Bu halkara guramanyň ýolbaşçylyk etmeginde 1948-nji ýylyň 10-njy dekabrynda BMG-nyň Baş assemblyasynda “Adam hukuklarynyň ählumumy Jarnamasy” kabul edildi.

Jarnamanyň 1-nji maddasy ähli adamlar tarapyndan “Altyn kada” hökmünde ykrar edilen şu sözler bilen başlanýar: “Ähli adamlar mertebe we hukuklar babatda azat we deň bolup dogulýar!

2-nji maddada, adamyň jynsy, derisiniň reňki, aýal-erkekligi, dili, dini, syýasy ýa beýleki ynamlary, milli ýa-da jemgyýetiň belli bir gatlagyna degişliligi, emläk gelip çykyşy we beýleki ýagdaýlar ýaly haýsydyr bir tapawutlylyklara garamazdan, deň hukuklara eýedikleri barada nygtalýar.

Biziň Garaşsyz, baky Bitarap döwletimizde adam gymmatlygy we hukuklary ähli zatdan ýokary goýulýar. Onuň şeýledigi Türkmenistanyň Konstitusiasynyň ikinji bölüminiň tutuşlygyna adamyň we raýatyň hukuklaryna, azatlyklaryna we borçlaryna bagyşlamagyda muny aýdyň tassyklaýar.

Baş Kanunymyzyň 25-nji maddasynda: Türkmenistanda adamyň we raýatyň hukuklary we azatlyklary halkara hukugyň umumy ykrar edilen kadalaryna laýyklykda ykrar edilendigi kanunlar arkaly berkidildi. Konstitusiamyzyň 28-nji we 29-njy maddalarynda Türkmenistanda adamyň we raýatyň hukuklarynyň we azatlyklaryň deňligi, şeýle hem milletine, teniniň reňkine, jynsyna, gelip çykyşyna,

emläk hem wezipe ýagdaýyna, ýaşayan ýerine, diline, dine garaýşyna, syýasy ynam-yktykadyna ýa-da gaýry ýagdaýlara garamazdan deňligini kepillendirýär.

Türkmenistanda erkekleriň we aýallaryň deň hukuklary we azatlyklary, şeýle hem olary durmuşa geçirmek üçin deň mümkinçilikleri bardyr diýip bellenýär.

Adam hukuklarynyň goragyny üpjün etmek her bir raýat jemgyýetini gurýan ýurduň esasy hukuk ýörelgeleriniň biridir. Şol nukdaýnazardan Türkmenistanyň “Adam hukuklary boýunça Ählumumy Jarnamasynyň”, “Raýat we syýasy hukuklar hakyndaky Halkara Ýlalaşygynyň”, “Bosgunlaryň hukuk ýagdaýy hakynda”, “Raýatsyzlygy azaltmak hakyndaky” we beýleki dürli kabul edilen halkara konwensiýalary ykrar etmegi ýurdumyzda adam hukuklarynyň aýdyň mysalydyr.

Goý, ýurdumyzyň adam gymmatlygyny ähli zatdan ileri görýän Arkadagly Gahryman Serdarymyz, hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň jany sag, ömri uzak, tutumly işleri rowaç bolsun!

Ogulsona Bashimova, Ogulbayram Gurbanova
(*Turkmenistan*)

HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTION OF TURKMENISTAN

Independent Neutral Turkmenistan is constantly improving its legal framework, which meets the highest international standards.

In our state, humanistic values and human rights are valued above all else. This is confirmed by the articles of the second part of the constitution on human and civil rights, freedoms and duties.

Огулсона Башимова, Огулбайрам Гурбанова
(*Туркменистан*)

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В КОНСТИТУЦИИ ТУРКМЕНИСТАНА

В Независимом, Нейтральном Туркменистане постоянно совершенствуется правовая база, соответствующая самым высоким международным стандартам.

В нашем государстве гуманистические ценности и права человека ценятся превыше всего. Это подтверждают статьи второй части Конституции Туркменистана, посвященные правам, свободам и обязанностям человека и гражданина.

TÜRKMEN DILINIŇ MILLI-MEDENI ÖWÜŞGINLI SÖZLERINI İNLIS DILINE TERJIME ETMEGIŇ USULLARY

Terjime adamzadyň meşgullanyp ugran iň gadymy kesp-kärleriniň biridir. Şeýle bolsa-da, terjimäniň nazaryýeti entek ýaş ylymlaryň hataryna girýär. Halkara ykdysady gatnaşyklaryň ösüşi, halkara söwdanyň ösüşi, ýurtlar arasynda diplomatik gatnaşyklaryň giňemegi, medeni gatnaşyklaryň ösmegi hem terjime sungatynyň ösmegine badalga berýär. Alymlar terjimeçilik işine düşünmek, onuň ýörelgelerini döretmek, terjimeçiler peýdalanar ýaly usullary, ugurlary ýüze çykarmak üçin synanyşyklar etdiler. Terjime bilen gyzyklanar tanymlar şahsyýetleriň içinde Siseronyň, Lýuteriň, Gyoteniň, Puşkiniň, Belinskiň atlaryny belläp geçmek bolar. Olaryň hatarynda terjimede milli-medeni sözleriň berlişini öwrenmeginde, seljermeginde birnäçe işler edildi we M. Seýidowy, A. Kowusowy, T. A. Kazakowany, I. S. Alekseýewany, Ý. M. Lotmany, B. Ý. Proppynyň işlerini belläp geçmek bolýar.

Jemgyýetiň, medeniýetiň, edebiýatyň ösüşinde terjime sungatynyň orny örän uludyr. Belki şonuň üçindir, gadym döwürlerden bäri terjime meselesi edebiýatçylaryň hem, dilçileriň hem, psihologlaryň hem ünsüni özüne çekip gelipdir.

“Terjime” adalgasy bir dildäki teksti ýa-da dilden amal edilýän gürrüňi başga bir dilde beýan etmekligi, şol teksti ýada gürrüňi terjime edilýän dilde täzeçe döretmekligi aňladýar. Terjime asyl nusganyň tekstini ýa-da dilden amala aşyrylýan gürrüňi terjime edilýän dilde täze görnüşe öwürmegiň kesgitlenilen görnüşini hasaplanylýar.

Milli-medeni obýektler, dar çygyrda ulanylýan, terjime edip bolmaýan gadymy medeni atlar, köplenç, transkripsiýa ýa-da transliterasiýa usuly bilen berilýär. Eger beýle atlaryň bir komponenti many aňladýan bolsa, onda ol bölek terjime edilýär.

Transliterasiýa usulynda terjime edilmeli sözün grafiki formasy terjime edilýän diliň grafikikasy bilen berilýär. Bu sözleriň aýdylyşy däbe öwrülüp gidipdir.

Trankripsiýa usulynda terjime edilmeli sözün ses görnüşini terjime edilýän dilde beýan edilýär. Trankskripsiýanyň çeşmesi bolup, köplenç, adalgalar ulanylýarlar. Beýle adalgalara grek, latyn, iňlis adalgalary degişlidir. Meselem: Cable - kabel, embargo – embargo, Duma – Duma we ş.m.

Öň transliterasiýa usuly ýörgünli bolan bolsa-da, indi trankripsiýa usuly köp ulanylýar ýa-da bu iki usul utgaşdyrylyp ulanylýar.

Meselem,

Ak bugdaý bäs mün ýyl mundan öňem bar eken.
Ak Bugdai wheat existed five thousand years ago.

Tpanskripsiýa we transliterasiýa usulynda bir dilden başga dile geçirilmeli birlikler: Ähli has atlar, şol sanda adam atlary, geografik atlar, kompaniýalaryň atlary, neşir atlary, folklor personažlaryň atlary, halklaryň, döwletleriň atlary, milli-medeni realileriň atlary we ş.m. Eýýäm dünýä medeniýetinde ýa-da terjime edilýän dillerde belli bolan, şol sebäpli-de üýtgedilmän ulanylmagyny talap edýän atlarda transkripsiýa usuly ulanmaly.

Kalkalaşdyrma usulynda bolsa sözler we aňlatmalar doly manysynda terjime edilýär. Häzirki wagtda bu usul seýrek ulanylýar.

Meselem: *Biz enelere “namazlyk” ýaly päkize diýýäris*
We say mothers are pure as prayer rug.

Takyklaşdyrma – görkezilen düşünjäni başga diliň serişdeleri bilen beýän etmekden ybarat bolan terjimäni kabul etmek. Eger terjime edilen dilde degişli söz bolmasa bu usul ulanylýar.

Meselem: *Eli hünärli adam, baýdyr.*
A man who has learned a trade is rich.

Many taýdan özgertme – asyl nusganyň hem, terjimäniň hem dilinde gürleýän halklaryň medeniýetine mahsus bolmadyk, medeniýete ýa-da medeniýetlere degişli bolan düzüm bölekleri arkaly berilýän medeni gymmatlyklary saklamak babatda aşakdaky bölegi we onuň terjimesini seljerip görkezeliň:

Kime üýrmekçi bolýaň? Daşa ok atmak, diňe peýkam ýitirmek ahyry. Ol ägirt uly güýç, Heopsyň ähremi ýaly.

At whom did you decided to yelp? To shoot at a stone is only losing arrows. It's such a huge force like the Great Pyramid of Gheops.

Deňşdirme gurluşda “Heopsyň ähremi” durnukly söz düzümi görnüşinde ulanylan Gadymy Müsür medeniýetiniň hazynasyny aňladýan has at terjime.

Dili öwretmek, ozaly bilen, ýaş nesliň dünýägaraýşyny giňeltmegi, başarnyklaryny we endiklerini ösdürmegi, şol bir wagtyň özünde sowatly şahsyýet bolup ýetişmegini göz önünde tutýar.

Selbi Batyrova
(*Turkmenistan*)

METHODS OF TRANSLATING NATIONAL-CULTURAL TECHNIQUES WORDS OF TURKMEN LANGUAGE INTO ENGLISH

Translation is one of the oldest professions of humanity. The development of international economic relations, the development of international trade, the expansion of diplomatic relations between countries, the development of cultural ties also give rise to the development of the art of translation. Scientists have tried to understand translation work, establish its principles, and identify methods and directions that translators can use. The role of translation art is very important in the development of society, culture and literature. Perhaps that is why the problem of translation has attracted the attention of writers, linguists, and psychologists since ancient times.

Сельби Батырова
(*Туркменистан*)

МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА СЛОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОТТЕНКИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Развитие международных экономических связей, активизация международной торговли и дипломатических отношений между странами, расширение культурных связей во многом способствуют расцвету переводческого искусства. Ученые попытались исследовать основы переводческой работы, установить ее принципы, выявить методы и направления, которые могут использовать переводчики. Роль переводческого искусства очень важна в развитии общества, культуры и литературы. Возможно, вследствие именно этих обстоятельств проблема перевода издревле привлекала внимание писателей, лингвистов, психологов.

KERIM GURBANNEPESOWYŇ POEZIÝASYNDA SINONIMLERIŇ STILISTIK HYZMATY

Kerim Gurbannepesowyň eserleriniň diliniň aýratyn täsirli, dürli öwüşginli bolmagynda wajyp orny eýeleýän çeperçilik serişdeleriniň biri sinonimlerdir.

“*Aglamak*” sözüniň we onuň sinonimleriniň şahyryň poemalarynda getirilişi hem örän gyzyklydyr.

Şahyryň dürli poemalarynda bu sözün ýaş paýramak, ýaş dammak, gözünden ýaş akmak, garagyndan damja gaçmak, *gözüne ýaş aýlanmak, gözyaş dökmek, gözyaş seçmek, gözün sykmak, gözün çyglamak, kirpigin çyglamak, gözlerden biri-birine öl gatyşmak, hork-hork etmek, gözler ejiz gelmek, hamsykmak* ýaly sinonimlerine duş gelmek mümkin.

Kerim Gurbannepesowyň sözleri ulanmakda, esasy ussatlygy onuň adamyň içki duýgusyny, ruhy ýagdaýyny suratlandyrmakda jüpüne düşýän sözi tapyp bilmegindedir. Enäniň öz balasynyň matamyny çekýän, ýürek gyýdyryjy agysyny şahyrana stiliň *perýat çekmek, ses etmek* sözleri bilen bermegi enäniň ýüregindäki agyryny okyjynyň duýmagyna, onuň bilen bile gynanmagyna getirýär. Meselem:

Eziz balasynyň matamyn tutup,
Ene perýat çekdi şeýle bir zabun.

Şahyr haýsydyr bir sözün sinonimini ulananda, olaryň many öwüşginini, okyja etjek täsirini göz önünde tutupdyr, şonda sözleriň sinonimleriniň stilistik öwüşginine hem uly üns beripdir. Bilşimiz ýaly, türkmençilikde gaty gygyryp, şermendelik bilen sesli aglamak halanylmadyr. Şahyr aglamak sözüniň ýüzüni ýyrtmak diýen sinonimini ýaramaz häsiýetli aýaly sypatlandyrmak üçin ulanypdyr:

Arçyn Kempiň *heleýiniň*
Ýüzün ýyrtyp ýatan ýeri.

Bu ýerde şahyr aýal sözüniň gepleşik diline degişli *heleý* sinonimini hem şol maksat bilen ulanypdyr.

Ýokarky sözlerden başga-da şahyryň gahrymanlarynyň hereketini suratlandyrmak arkaly “aglamak” sözüni aňlatmagy, onuň eserlerine aýratyn öwüşgin beripdir. Meselem:

...gözlerine ýetirdi
Ýüň ýaglygnyň burçuny.

Munuň ýaly usulda sözleriň sinonimini tapmak Kerim Gurbanpesowyň söz ulanyşynda esasy aýratynlyklaryň biridir. Şahyryň bir manyny aňlatmakda dürli sözleri ulanyp, täze-täze usullary tapyp bilmegi onuň söz gorunyň egsilmezdigini, döredijilik ussatlygynyň ýokary derejededigini subut edýär.

Şahyr gözýaşy *hurma, nohut, monjuk, hünji, ýakut daşlary, kümüş gatyşyk tylla* diýip metaforik atlandyrmak, ýagny predmetleriň daşky meňzeşligi esasynda gözýaşa täzeçe at bermegiň netijesinde aglamak sözüniň has-da janly, şahyrana suratlandyrmasyňy emele getiripdir. Meselem:

Ogulmeňli ýere bakdy

Goýun gözleriniň kirpiklerinden

Kirpikleri hurmalady

Eräp gaýtdy kümüş gatyşyk tylla

Emma munuň bilen şahyryň pikirinde aglamak hereketiniň göz önüne getirilmesi tamam bolmaýar. Kerim Gurbanpesow gözleri *dolup-daşyp duran pyýala, tabaga, deňze* meňzetmek we olar arkaly amala aşyrylýan hereketleri suratlandyrmagyň netijesinde hem aglamagy aňladyp bilipdir.

Doldy ýene, daşdy ýene
Gözleriniň pyýalasy

Emma bu sözüň näçe sinonimini ulanandygyna garamazdan, olaryň hemmesiniň sada, umumy halk diline golaý aňladylmagy, şahyryň öz eserleriniň halk köpçüliginiň durmuşyna ýakyn, düşnükli bolmagyny maksat edinendigini subut edýär.

Dunyagozel Bayjanova
(*Turkmenistan*)

STYLISTIC USE OF SYNONYMS IN THE POETRY OF KERIM GURBANPESOV

This paper analyzes the stylistic use of synonyms in the poetry of Kerim Gurbanpesov.

Kerim Gurbanpesov paid great attention to the artistic language of his works. The poet skillfully used synonyms to avoid tautology.

When using synonyms of a word, the poet takes into account their semantic connotation, and also pays great attention to the stylistic coloring of the synonyms. Synonyms significantly enrich the author's works, making them rich and impressive.

Kerim Gurbannepesov's main skill in using words is his ability to choose the right words to reflect the inner experiences and spiritual state of a person.

The literary works of Kerim Gurbannepesov, distinguished by their rich content and artistic language, are rightfully considered one of the most valuable treasures of Turkmen literature and deserve detailed research.

Дуньягозель Байджанова
(Туркменистан)

СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИНОНИМОВ В ПОЭЗИИ КЕРИМА КУРБАННЕПЕСОВА

В данной работе анализируется стилистическое использование синонимов в поэзии Керима Курбаннепесова.

Керим Курбаннепесов уделял большое внимание художественному языку произведений. Поэт умело использовал синонимы дабы избежать тавтологии.

При использовании синонимов поэт учитывает их семантическое значение и самые разнообразные оттенки, а также уделяет особое внимание их стилистической окраске. Синонимы значительно обогащают произведения автора, делая их насыщенными и впечатляющими.

Одно из безусловных достоинств языка поэзии Керима Курбаннепесова состоит в мастерском использовании художественного слова – это его умение подобрать точные слова, чтобы отразить внутренние переживания и духовное состояние человека.

Произведения поэта, отличающиеся богатым содержанием и художественным языком, по праву считаются одним из ценнейших сокровищ туркменской литературы и заслуживают подробного изучения.

Aýna Baýmuradowa
(Türkmenistan)

MERKEZI AZIÝANYŇ TÜRKI HALKLARYNY BIRLEŞDIRÝÄN GADYMY SUNGAT

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiziň medeni diplomatiýany ösdürmek,

halklary ruhy taýdan ýakynlaşdyrmak döwletimiziň parahatsöýüjilige, ynanyşmaga we hyzmatdaşlyga esaslanýan daşary syýasatynyň esasy ýörelgesidir. Şu nukdaýnazardan, ýurdumyz türki döwletler bilen ýakynan hyzmatdaşlyk etmäge aýratyn üns berýär. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynda türki halklaryň adamzat taryhynda we medeniýetinde uly orny eýeländigine ünsi çekip, şeýle belleýär: “Türki dünýä köki zeminiň çuňluklarynda berkarar bolan, şahalary dünýä giňişligine gol ýaýradan goja daragta meňzeýär. Halkymyzyň arasynda “Daragt kökünden suw içer” diýen pähim bar. Müňýyllyklary öz içine alýan bir bitewi taryh, ruhy-medeni ýakynlyklar, umumy gymmatlyklar bu daragtyň köklerine dirilik suwy – aby-haýat bolup ýetýär”.

Türki halklarynyň milli döp-dessurlary, aýdym-saz sungaty, halk döredijiligi, amaly-haşam sungaty, el işleri özboluşly bolsa-da, olarda umumylyklaryň, meňzeşlikleriň agdyklyk edýändigine ylmy seljermeler şaýatlyk edýär. Dünýäniň türki halklarynyň ählisinde gadymyýetden şu güne çenli dowam edip gelýän keçe taýýarlamak sungaty hem türki dilli halklaryň etnografik özboluşlylygyny öňe çykarýan gadymy senet hasaplanýar. Aýratyn hem Merkezi Aziýada türkmen halky bilen goňşulykda ýaşayan gazak, gyrgyz, özbek halklarynyň keçe taýýarlamak sungatyny içgin öwrenmek, sebitde ýaşayan türki halklarynyň taryhy we medeni ýakynlygyny ýüze çykarmaga mümkinçilik berýär. Çünki Merkezi Aziýada türkmen halky bilen bir taryhy köklerden gaýdýan özbek, gazak, gyrgyz halklary türki medeniýetinde we etnografiýasynda uly orun eýeleýärler we olar hem türkmen halky deýin keçe taýýarlamak sungatynyň inçe tärlerini nesilden-nesle geçirip, häzirki döwre çenli ýetirmegi başarypdylar.

Sebitde *keçe*, *kiiz*, *tuskiiz*, *tekemet*, *şyrdak* ýaly atlar bilen atlandyrylýan bu basma önümiň görnüşleriniň türkmen, gazak, özbek, gyrgyz halkynda örän köp bolmagy, bu senediň halk hojalygynda uly orun eýeländigine şaýatlyk edýär.

Şu sözleriň içinde *keçe*, *kiiz* sözleri gadymy bolup, Mahmyt Kaşgarlynyň “Diwany lugat-it türk” sözlüğünde keçäniň oguz-türkmen sözüdiği bellenilýär. Halkymyzyň arasynda özbek, gazak, gyrgyz halklaryndaky ýaly keçä kiz, kigiz hem diýilýär. Bu söz Mahmyt Kaşgarlynyň sözlüğünde kiziz, “Et-tuhfetuz-zekiýýe fil-lugaty-turkiýýe” (“Türkmen diline nepis sowgat” XIV as.) atly kitapda kiýiz, kiz, küýüz görnüşinde berilýär. “Ol kizizni esriledi ýagny, ol keçäni gaplaň derisi ýaly reňk bilen nagyşlap bezedi” diýmek bilen Kaşgarly gülli keçäniň taýýarlanýandygy hakynda maglumat berýär. XI asyr türki dilinde “kiwiz” ýa-da “küwüz” sözi düşege berlen at bolsa-da ol, esasan, keçäni aňladypdyr. Şeýle hem Mahmyt Kaşgarlynyň “kiziz” (ýa-da “kidhiz”) sözünüň türkmenleriň öýlerini örtýän keçesini aňladýandygyny bellemegi we bu söz bilen “kiwiz” we “küwüz” sözleriniň meňzeş bolmagy türki halklaryň öýlerinde sütüklü halylardan keçeleriň has köp bolandygyna

şayatlyk edýär. Türki halklaryň käbirinde keçe “oýma” diýilmegi üns berilmäge mynasypdyr.

Etnograf S.M.Dudin özüniň “Orta Aziýanyň haly önümleri” diýen kitabynda ilki keçe basmagyň, soň palas dokamagyň, has soňrak bolsa halyçylygyň ýüze çykandygyny, hojalykda ulanyş ýaýrawy boýunça keçäniň birinji, palasyň ikinji, halynyň üçünji orunda durandygyny ýazýar. Türki halklarynda keçe taýýarlamak sungaty öz gözbaşyny münýyllyklardan alyp gaýdýar. Altaýdaky Pazyryk depesinden tapylan halynyň ýanynda keçe bölekleriniň hem bar bolmagy keçäniň hem edil halylar ýaly asyrlara uzaýan münlerçe ýyllyk ýaşy bar diýmäge esas berýär.

Merkezi Aziýanyň türki halklarynda keçe taýýarlamak üçin sähetli günň kesgitlenmegi wajyp bolupdyr. Sähetli gün bellenenden soň, öý bikesi goňşy-golam gelin-gyzlara haýsy gün üşmelidigini aýdypdyr. Çünki bu iş bir ýa-da iki zenana başartmandyr. Gyz-gelinleriň üşüp, bileleşip, bir işi ýerine ýetirmeklerine üme dessury diýilýär. Üme türki halklarynyň aglabasynda bolup, dürli hili atlandyrylypdyr. Mysal üçin, gyrgyzlarda ümä “asar” diýlipdir.

Taryhy we etnografik maglumatlar keçe taýýarlamak sungatynyň Merkezi Aziýanyň türki halklarynda ýokary derejede ösendigine, bu senediň ýaşlary terbiýelemekde, agzybirlik, dost-doganlyk gatnaşyklaryny ösdürmekde uly orny eýeleýändigine şayatlyk edýär.

Ayna Baymuradova
(*Turkmenistan*)

ANCIENT ART UNITING THE TURKIC PEOPLE OF CENTRAL ASIA

Feltmaking is an ancient craft among the Turkic peoples. In Central Asia, Turkic peoples such as Turkmens, Uzbeks, Kazakhs, Kirgiz used felt products in their everyday life. The historical sources confirm that since the ancient times the felt mat products played an important role in housekeeping of the Turkic tribes. A felt mat was widely used for covering houses and the doors of the white yurt, as a guest mattress and horse covering to protect them from cold, a soft felt mat was also put under the horse saddle and as a blanket on the back of the horses.

The purpose of this thesis is to identify the features of the making of felt products and the difference between the insertions of patterns on the felt mat. The Turkic tribes used three main ancient traditions of making patterned felt mat. That's why Turkmen, Uzbek, Kazakh, and Kirgiz felt mats differ from each other. However, they have similarities too. It's very important for ethnographers to investigate similarities and differences of this ancient craft.

ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО, ОБЪЕДИНЯЮЩЕЕ ТЮРКСКИЕ НАРОДЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Кошмоваление – древнее ремесло тюркских народов. В Центральной Азии такие тюркские народы, как туркмены, казахи, киргизы, узбеки, использовали войлочные изделия в своей повседневной жизни. Исторические источники подтверждают, что изделия из войлока с древнейших времен играли важную роль в быту тюркских племен. Войлок широко использовался для покрытия юрты, прикрытия дверей белых юрт, кошма служила в качестве подстилки и войлоком покрывали сундуки.

Целью настоящих тезисов является выявление особенностей изготовления войлочных изделий у тюркских народов Центральной Азии. Тюркские племена использовали три основные древние традиции изготовления узорчатой кошмы. Именно поэтому туркменские, узбекские, казахские и киргизские кошмы отличаются друг от друга. Но у них есть и сходства. В этнографии изучение декоративно-прикладного искусства дает возможность глубоко исследовать быт, духовные ценности, менталитет, культуру, этнические и культурные связи народов. Кошмоваление и есть то ремесло, где тюркские племена выразили свои национальные особенности и мировоззрение.

Aýlar Baýramowa, Aýna Mämmedowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULYNYŇ ESERLERINDE ÝEŇIŞ DÜŞÜMIŇ GOŞULMASYNYŇ STILISTIK HYZMATY

Dil serişdeleriniň emosional täsir ediş öwüşginli stilistik ulanylyşynyň iň kän sanly häsiýetlerini sözleriň hem-de sintaktik serişdeleriň stilistik hyzmat edişinde görmek bolýar. Käbir derejedäki häsiýetleri, täsirlilikleri sesleriň, bogunlaryň hem-de dürli goşulmalaryň (morfologik serişdeleriň) kömegi bilen hem hasyl etmek bolýar, ýagny sesleriň, bogunlaryň, goşulmalaryň hem emosional täsir ediş öwüşginli stilistik hyzmatynyň uly orna eýedigine syn etmek mümkin. Muny bilmek üçin türkmen diliniň leksik, fonetik, morfologik hem sintaktik serişdeleriniň stilistik ulanylyşyny düýpli öwrenmek zerurdyr.

Stilistik serişde bolmak morfologik serişdeleriňem, sintaktik serişdeleriniňem hemmesine mahsusdyr. Ýöne şol serişdeleriniň birnäçe görnüşleriniň stilistik

ulanylyşy giň bolsa, ol ýa-da beýleki stillere mahsus bolsa, käbirleri olara garanda işjeň ulanylyşy gowşakdyr, diňe bir stile mahsusdyr. Bu topar dil serişdeleriniň şu aýratynlyklaryny bilmek gyzyklydyr hem-de dili ulanyjylar üçin peýdalydyr. Käbir düşüm goşulmalarynyň-da ulanylyşynda stilistik wariantlara duş gelinýär. Meselem, mekdebiň bagy (anyk mekdebiň bagy)-mekdep bagy (haýsy mekdebiňkidigi belli däl); kitaby okadym (anyk kitap)-kitap okadym (haýsy kitapdygy belli däl)... Mysallardan görnüşi ýaly, eýelik we ýeňiş düşümleriň goşulmaly we goşulmasyz görnüşleri arkaly baglanyşan söz düzümleri diňe manylarynyň anyklygy, anyk dälligi taýdan däl, eýsem stilistik taýdan hem tapawutlanýar.

Türkmen nusgawy edebiýatynyň dilinde ýeňiş düşümiň –ny/-ni goşulmasy çekimsiz seslere gutaran sözlere hem goşulýar:

Tahyr begni öldürgen, bir türpe jenan ses-sen.

Häzirki türkmen dilinde ýeňiş düşümiň goşulmasynyň gysgalan şekili setirleriň bogun sanyny deňlemek üçin şygryýetde we gepleşikde gysgalyk üçin gepleşikde gysgaldylýar.

Ýeňiş düşümiň goşulmasynyň gysgalan görnüşine türkmen nusgawy edebiýatynyň dilinde, halk döredijiliginde, nakyllardyr atalar sözlerinde duş gelinýär. Şeýle aýratynlygy Magtymguly Pyragynyň goşgularynda hem görmek bolýar. Meselem:

Ýigit oldur-ýurt üstünde,
Janyn berse din üstünde,

Müňküre **bilin** bereniň,
Könlünden güman gitmezmiş.
Aşyklar terki-jan etsin,
Gözde ýaşyn rowan etsin,

Ozal akan ýerden akarmyş aryk,
Özün öwen ýigidiň tanapy çüýrük,

Her kişi yzzatyndan,
Bedasyl özün beg saýar.

Ýeňiş düşümiň goşulmasyz şekili näbelli obýekt görkezilende, ýagny sözleýji we diňleýji üçin obýektiň anyklap görkezilmegi zerur bolmadyk wagtynda, diňe ol barada umumylykda gürrüň berlende ulanylýar. Meselem:

Men- bilbile eýläp azar,
Aldyň şirin janyň nisar,

Görsem roýuň, ýok armanym,
Sensiz hazan ursun janyň,

Goýman sürdi bar mallary,
Göz dikip durmaly boldy.

Baş gün köňül hoş etmäge,
Saçak ýazyp, nan dökmäge,
Abraý alyp, at etmäge,
Golda bendi- bar gerekdir.

Mysallardan hem görnüşi ýaly, ýeňiş düşümiň stilistik maksatly ulanylyşy çeper stilde örän uly ähmiýete eýedir.

Aylar Bayramova, Ayna Mammedova
(Turkmenistan)

STYLISTIC FUNCTION OF ACCUSATIVE CASE AFFIXES IN MAGTYMGULY'S WORKS

Morphological and syntactic mean can serve as a stylistic resource. However, some of them have a wide stylistic application are characteristic of certain styles, while others are used sparingly and are peculiar to only one style. Knowledge of the peculiarities of this group of linguistic means is interest of and benefit to all those who speak the language. Stylistic variations are also manifested in the use of some case affixes. For example, “mekdebiň bagy” (the garden of this particular school) differs from “mekdep bagy” (the school garden, it is unclear which school); “kitaby okadym” (I read this particular book) differs from “kitap okadym” (I read a book, it is unclear which one). As can be seen from the examples, the forms of the possessive and accusative cases with and without an affix differ not only in the degree of clarity if meaning.

But also in stylistic coloring, the shortened form of the accusative case affix is found in the language of Turkmen classical literature folklore, proverbs and sayings.

Айлар Байрамова, Айна Маммедова
(Туркменистан)

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ АФФИКСОВ ВИНИТЕЛЬНОГО ПАДЕЖА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МАХТУМКУЛИ

Морфологические и синтаксические средства могут служить действенным стилистическим ресурсом. Однако, некоторые из них имеют широкое стилистическое применение или характерны для определённых стилей, в то время как другие используются ограниченно и свойственны лишь одному стилю. Знание особенностей этой группы языковых средств представляет интерес и пользу для всех, кто владеет данным языком. Стилистические вариации также проявляются в использовании некоторых падежных аффиксов. Например, “mekdebiň bagy” (сад *именно этой* школы) отличается от “mekder bagy” (школьный сад, *неясно, какой именно школы*); “kitaby okadym” (прочитал *именно эту* книгу) отличается от “kitap okadym” (читал книгу, *непонятно какую*). Как видно из примеров, формы притяжательного и винительного падежей с аффиксом и без него различаются не только по степени ясности смысла, но и по стилистической окраске.

Сокращённая форма аффикса винительного падежа встречается в языке туркменской классической литературы, фольклоре, пословицах и поговорках.

Çemen Baýryýewa
(Turkmenistan)

TÜRKMEN WE İNĖLIS DILLERİNDE BAGLAÝJY IŞLIKLERİŇ DEĞŞIRME DERŇEWI

Türkmenistanyň barha giň gerime eýe bolýan halkara gatnaşyklary, ýurduň içeri syýasatynda bolup geçýän düýpli özgermeler ene dilini we daşary ýurt dillerini suwara bilýän ýokary derejeli, çuňňur bilimli hünärmenleri, hususan-da, başarjaň dilçi-terjimeçileri taýýarlamagy talap edýär.

Şunuň bilen birlikde türkmen we daşary ýurt dilleriniň deňeşdirme hem-de degşirme derňewi dilleri okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň ylmy binýady hökmünde derwaýys häsiýete eýe bolýar. Häzirki wagtda ene dilimiziň beýleki diller bilen deňeşdirme we degşirme derňewi boýunça dürli möhüm meseleler ylmy-barlag işleriň obýektine öwürüldi. Nazary ähmiýetinden başga-da, bu ylmy

barlaglaryň netijeleri, esasan, dilleri okatmagyň amalyýetini kämilleşdirmegi hem maksat edinýär.

Häzirki zaman dil biliminde dilleri derňemegiň dürli usuly esaslary giňden ulanylýar. Dil nazaryýetinde döp bolan ýörelgelere laýyklykda, garyndaş dilleri öwrenmegiň deňeşdirme usuly bilen bir hatarda, garyndaş däl dilleri derňemegiň degşirme usuly işjeň peýdalanylýar. Belli bir diliň ýa-da garyndaş dilleriň deňeşdirme ylmy barlagyndan tapawutlylykda, dilleriň degşirme derňewi garalýan meseleler boýunça düýpgöter başgaça çemeleşmäni talap edýär. Dilleriň degşirme derňewi lingwistik barlaglaryň çäklerini has-da giňeldýär, onda garyndaş däl dillere mahsus meňzeşliklere we tapawutlara hemmetaraplaýyn häsiýetnama berilýär.

Sözlem agzasyny teswirlemegiň esasy diliň bu sintaktik birliginiň sözlemde ýerine ýetirýän hyzmaty bilen şertlendirilýär. Özbaşdak many aňladýan islendik söz sözlemiň çäginde ol ýa-da beýleki sintaktik hyzmaty ýerine ýetirip bilýän serişdedir. Degşirilýän dillerde sözlem – esasy aragatnaşyk birligi. Ol leksika-semantik aýratynlyga we sintaktik gurluşa eýe bolup, onda äheňiň dürli görnüşleri ulanylýar. Sözlemiň iň esasy alamatlarynyň biri-de predikatiwlik (habarlyk) hasap edilýär.

Habaryň aňladýan manysy, onuň sözlemdäki hyzmatyna baglylykda häsiýetlendirilýän halatynda, onuň baş agza hökmünde ähmiýetiniň has uludygyny kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Islendik diliň sözlemlerinde maglumatlaryň özeni habar arkaly aňladylýar. Sözlemiň baş agzalaryndan eýe garaşsyz agzadygy üçin eýä garanynda sözlemde habaryň ähmiýeti, ulanylyş derejesi giňrkdir.

Iňlis dilinde habary aňlatmak üçin baglaýjy we kömekçi işlikleriň hyzmaty uludyr.

Dilçi alym A. I. Smirniskiý iňlis dilinde habary aňlatmakda sintaktik gurluşyň birligi hökmünde ulanylýan baglaýjy işligi (the link-verbs) analitik işlik şekiliniň düzümine girýän we özbaşdak sintaktik hyzmaty ýerine ýetirmeýän kömekçi işlikden (auxiliary verbs) tapawutlandyrmagyň zerurdygyny nygtaýar. Awtor baglaýjy işlik özbaşdak (leksik) manysyny ýitirip, diňe grammatik (sintaktik) hyzmaty ýerine ýetirýär diýip, hasap edýär. Aňladýan manysyna esaslanyp, baglaýjy işlikleri üç topara bölýär: 1. Belli bir ýagdaýda bolmak manysyndaky işlikler (the link-verbs of being). Bulara *be, feel, look* işlikleri degişli bolýar. Mysal üçin: *He was young // Ol ýaşdy. He felt young // Ol özüni ýaş duýýardy. He looked young // Ol ýaş görünýärdi.* 2. Kemala gelmek, döremek (the link-verbs of becoming) we bir ýagdaýdan beýlekisine geçmek manysyndaky işlikler. Olaryň işjeň ulanylýanlary *become, get, turn* we beýlekilerdir. Mysal üçin: *He became pale // Onuň ýüzi duwak boldy. He got tired // Ol ýadady.* 3. Ýagdaýyň üýtgeşsizligini aňladýan işkiler (the link-verbs of Remaining). Olara *remain, continue* we beýleki işlikler degişlidir. Mysal üçin: *He remained silent // Ol öňküsi ýaly dymyp durdy.*

*Iňlis dilinde isimden bolan goşma habar baglaýjy işlikden (the link verb) we habaryň isim böleginden (the nominal part of the predicate) ybaratdyr. Habaryň bu görnüşiniň isim bölegi başgaça “predikatiw (habarlyk) agza” (predicative) diýlip hem atlandyrylýar. Habardaky baglaýjy kömekçiniň hyzmaty görkezildi: ol eýäni habaryň isim bölegi bilen baglanyşdyrýar, zaman, dereje şekilleriniň görkezijileri, kä halatlarda bolsa şahs we san görkezijileri bolup bilýär. In işjeň ulanylýan baglaýjy *to be* işligidir.*

Isimli goşma habaryň isim bölegi onuň esasy manysyny aňladyp, ol atlardan, sypatlardan, mukdar we tertip sanlardan, dürli çalyşmalardan, hallardan, işligiň şahs görkezmeýän şekillerinden (nämälim şekili, ortak işlik şekili we gerundiý), dürli söz utgaşmalaryndan, söz düzümlerinden, gerundiý ýa-da iş ady düzüminde bolan çylşyrymly söz utgaşmalaryndan hasyl edilýär.

Chemen Bayryyeva
(*Turkmenistan*)

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE LINK VERBS IN TURKMEN AND ENGLISH

This article is devoted to a contrastive analysis of link verbs in Turkmen and English, comparing their functions, structures, and usage. It highlights the similarities and differences between the two languages. The concept of link verbs refers to verbs that connect the subject of a sentence to a predicate (specifically, a compound nominal predicate) that describes or identifies the subject.

This contrastive analysis reveals significant differences in the usage of link verbs between Turkmen and English, particularly in how the verb ‘to be’ is treated. Understanding these contrasts is essential for learners of both languages, as it provides insight into the syntactic structures and nuances of each language.

Чемен Байрыева
(*Туркменистан*)

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЛАГОЛОВ-СВЯЗОК В ТУРКМЕНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья посвящена сопоставительному анализу глаголов-связок в туркменском и английском языках путем сравнения их функции, структуры и употребления. В ней подчеркиваются сходства и различия между двумя языками. Понятие глаголов-связок относится к глаголам, которые связывают

подлежащее в предложении с именным сказуемым (в частности, составным именным сказуемым), которое описывает или идентифицирует подлежащее. Этот сопоставительный анализ выявляет значительные различия в употреблении глаголов-связок в туркменском и английском языках, особенно в том, как используется глагол “to be”. Понимание этих сопоставлений необходимо для изучающих оба языка, поскольку оно дает представление о синтаксических структурах и нюансах каждого языка.

Yslam Begençew, Rejepguly Rejepow
(*Türkmenistan*)

BITARAPLYK SYÝASATYNYŇ DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI ÜPJÜN ETMEKDÄKI ORNY

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynyň” we “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynyň” wezipelerine laýyklykda, Türkmenistanyň bitaraplyk syýasaty ählumumy strategik möhüm gural hökmünde sebit we dünýä döwletleri, şeýle hem abraýly halkara guramalary bilen hyzmatdaşlygy mundan beýläk-de ösdürmäge gönükdirilendir.

1995-nji ýylda BMG tarapyndan ykrar edilen Türkmenistanyň hemişelik Bitaraplyk hukuk derejesi, ýurduň daşary syýasatynyň esasy ýörelgesine öwrüldi. Bitaraplyk syýasaty döwletimiziň ykdysadyýetiniň ösdürilmeginde, syýasy durnuklylygyň üpjün edilmeginde, daşary syýasatdaky özara bähbitli gatnaşyklary berkidilmeginde, daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmekde, senagatlaşmakda möhüm orny eýeleýär. Taryh üçin örän gysga möhlet bolan 30 ýylda Bitarap Watanymyz saýlap alan ýolunyň dogrudygyny бүтүн dünýä subut etdi. Türkmen Bitaraplygynyň 30 ýylynyň içinde halk hojalygynyň ähli pudaklarynyň işi täzeden guraldy. Giň möçberli özgertmeleriň geçirilmegi netijesinde, ýurdumyzyň durmuş-ykdysady ösüşinde uly üstünlikler gazanyldy. Bularyň aýdyň tassyklanmasy hökmünde birnäçe mysallara ýüzlenip bolar. 2024-nji ýyl şanly “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak” ýylymyzyň önüsyndaky ýyl bolup, ýurdumyzyň Bitaraplygynyň 30 ýyllyk baýramyna çenli gazanan ähli üstünliklerimiziň seljerilmesi üçin jemleýji ýyldyr.

Mälim bolşy ýaly, jemi içerki önümiň ösüşiniň görkezijisi ýurduň ykdysady üstünlikleriniň baş görkezijisi bolup hyzmat edýär. Maksatnamalaýyn çäreleriň üstünlikli durmuşa geçirilmegi netijesinde, 2024-nji ýylda ykdysadyýetiň ähli pudaklarynyň we sebitleriň durnukly ösüşü üpjün edildi, hususan-da, jemi içerki

önüm 6,3 göterim artdy. Bu görkeziji senagat pudagynda 1,5 göterime, gurluşykda 11 göterime, ulag-aragatnaşyk pudagynda 7,2 göterime, söwdada 10,1 göterime, oba hojalygynda 5,3 göterime, hyzmatlar ulgamynda 8,6 göterime deň boldy. 2023-nji ýyl bilen deňeşdirilende, jemi öndürilen önüm 12,1 göterim artyp, ykdysadyýetiň pudaklarynda kadaly önümçilik netijeleri gazanyldy. Geçen ýylda bölek satuw haryt dolanyşygy 13,1 göterim artdy. Ýurdumyzyň iri we orta kärhanalarynda ortaça aýlyk zähmet haky 2023-nji ýyl bilen deňeşdirilende, 10,6 göterim ýokarlandy. Zähmet haklary, pensiýalar, döwlet kömek pullary we talyp haklary öz wagtynda maliýeleşdirildi. 2024-nji ýylda maliýeleşdirmegiň ähli çeşmeleriniň hasabyna özleşdirilen düýpli maýa goýumlaryň meýilnamasy doly ýerine ýetirildi hem-de 2023-nji ýyl bilen deňeşdirilende, 9,1 göterim artdy.

Bu görkezijileriň durnukly we okgunly ösüşi senagat, gurluşyk, ulag we aragatnaşyk, söwda ýaly ykdysadyýetiň esasy pudaklarynda jemi goşulan gymmatyň artdyrylmagy bilen şertlenendir. Şunuň bilen birlikde, senagat önümleriniň öndürilişiniň, daşary söwda dolanyşygynyň, durmuş maksatlaryna gönükdirilen maýa goýumlaryň möçberleriniň artýandygyny görkezýär.

Şeýlelikde, Bitaraplyk ýörelgelerine esaslanyp ykdysady ulgamda alnyp barylýan işler ýurdumyzyň dünýä hojalyk gatnaşyklaryndaky ornunyň pugtalandyrylmagyna, täze bazarlaryň özleşdirilmegine hem-de eksport mümkinçilikleriniň we daşary ýurt maýa goýumlarynyň artdyrylmagyna, türkmen harytlarynyň we hyzmatlarynyň dünýä bazaryna çykarylmalygyna, halkara we sebit ykdysady hem-de maliýe guramalarynyň mümkinçilikleriniň doly derejede peýdalanylmagyna, şeýle-de dünýäniň ykdysady we maliýe bileleşikleriniň önünde ýurdumyzyň abraýynyň has-da artdyrylmagyna oňyn mümkinçilikleri döredýändigine şaýatlyk edýär.

Yslam Begenchew, Rejepguly Rejepov
(*Turkmenistan*)

ROLE OF THE POLICY OF NEUTRALITY IN MAINTAINING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

In accordance with the tasks of the Program “The Revival of a New Era of a Powerful State: The National Program of Turkmenistan’s Socio-Economic Development in the period 2022-2052” and the “Program of the President of Turkmenistan for the Socio-Economic Development of the Country in 2022-2028”, Turkmenistan’s neutrality policy, being an important global strategic instrument, is aimed at further developing cooperation with the states of the region and the world, and also with reputable international organizations.

Economic activity based on the principles of neutrality indicates the creation of advantageous opportunities for strengthening the country's role in the system of world economic relations, developing new markets and increasing export potential and foreign investment, bringing Turkmen goods and services to the world market, making full use of the opportunities of international and regional economic and financial organizations, as well as for further improvement the country's authority over economic and financial structures.

Ислам Бегенчев, Реджепгулы Реджепов
(Туркменистан)

РОЛЬ ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА В ПОДДЕРЖАНИИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В соответствии с задачами Программы “Возрождение новой эпохи могущественного государства: Национальной программы социально-экономического развития Туркменистана в 2022–2052 годах”: и “Программы Президента Туркменистана по социально-экономическому развитию страны в 2022–2028 годах”, политика нейтралитета Туркменистана, являясь важным глобальным стратегическим инструментом, направлена на дальнейшее развитие сотрудничества с государствами региона и мира, а также с авторитетными международными организациями.

Деятельность в экономической сфере, основанная на принципах нейтралитета, свидетельствует о создании благоприятных возможностей для укрепления роли страны в системе мирохозяйственных связей, освоения новых рынков и увеличения экспортного потенциала и иностранных инвестиций, вывода туркменских товаров и услуг на мировой рынок, полноценного использования возможностей международных и региональных экономических и финансовых организаций, а также для дальнейшего повышения авторитета страны перед экономическими и финансовыми структурами.

Mährijemal Bekjäýewa, Oraznabat Saparmämmedowa
(Türkmenistan)

MILLI TARYHYMYZY ÖWRENMEKDE INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ ÄHMIÝETI

Türkmenistan dünýä siwilizasiýasynyň genji-hazynasyna uly goşant goşan gadymy medeni ýurtlaryň biridir. Hormatly Prezidentimiz – Arkadagly Gahryman

Serdarymyzyň baştutanlygynda Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň gadymy medeniýetini, pederlerimizden miras galan maddy gymmatlyklarymyzy öwrenmeklik we olary geljekki nesillere aýawly ýetirmek babatyndaky işler giňden ýaýbaňlaşdyrylýar. Bu hem ýurdumyzda taryhymyza, medeni mirasymyza örän uly ähmiýet berilýändigine aýdyň şaýatlyk edýär.

Arheologiýa köp ugurly ylym bolup, ol adamzadyň ähli taraplary bilen gyzyklanýar. Ynsanyň döremeginden başlap, jemgyýetçilik aňynyň kemala gelşine we kämilleşmegine degişli meseleleriň bary arheologiýanyň predmetine degişlidir. Megerem, adamy şeýle köptaraplaýyn öwrenýän başga ylym ýok bolsa gerek. Adam, adamyň beden gurluşynyň kemala gelşi, önümçiligi, sungaty, guran şäherleri, dünýägaraşy, dini, etnografiýasy, etnogenezi, döreden maddy gymmatlyklary... arheologiýany ýakyndan gyzyklandyrýar. Hut şol sebäpli hem, numuzmatika, geraldika, epigrafika, stratigrafiýa we ş.m şahalar ondan bölünip, özbaşdak ylym hökmünde arheologiýa bilen bilelikde kämilleşmegini dowam edýärler. Arheologik tapyndylary öwrenmegiň usullary örän çylşyrymlydyr.

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy, alym Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň ylym-bilim ulgamy baradaky başlangyçlaryndan ugur alnyp, bu wajyp meselä döwlet derejesinde garalýar hem-de ylmy-bilimi ösdürmäge degisli goldaw berilýär. Netije-de, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň düzümine girýän ylmy-barlag institutlarynyň maddy-enjamlaýyn binýadyny pugtalandyrmak maksady bilen, häzirki zaman talaplaryna laýyk gelýän ýöriteleşdirilen enjamlar alyndy. Bu gün täze tehnologiýalar diňe bir takyk ylymlarda däl, eýsem ynsanperwer ylymlarda-da giňden peýdalanylýar. Taryh we arheologiýa institutynyň ylmy işgärleri meýdan gazuw-agtaryş arheologik we antropologik maglumatlary toplamak we seljermek işlerini geçirmek üçin dünýä derejesinde ykrar edilen önüm öndürjileriň kämil tehniklaryna, öňdebaryjy tehnologiýalaryna erk etmek bilen, täze sepgitlere eýe bolýar. Arheologik tapyndylary barlamakda we öwrenmekde LEA-S500 element düzümlü lazer enjamy we Şweýsariýa döwletiniň belli “DKSH” kompaniýasynyň önümleri bolan antropologik enjamlar täze mümkinçilikleri açýar.

LEA-S500 element düzümlü lazer enjamyň kömegi bilen arheologik tapyndylaryň, metallaryň, aýnanyň, keramikanyň himiki düzümi anyklanylýar we spektrometriýa barlaglary geçirilýär. Antropologik enjamlar arkaly ýadygärliklerden ýüze çykarylan antropologik tapyndylaryň ölçegleri geçirilýär. Häzirki wagtda Nusaý, Paryzdepe, Ýandaklydepe, Şähryslam, Misserian, Dehistan, Amul, Merw, Köneürgenç, Şugundyr (Çugondor, Kufen), Gurrumsakdepe, Togolakdepe ýaly ýadygärliklerden tapylan tapyndylara zyýan ýetirmezden düýpli öwrenilip, olar baradaky maglumatlary ylmy dolanyşyga girizmek işleri dowam edýär.

Arheologik tapyndylaryň derňewinde öňden bári kämilleşip gelýän usullar bilen bir hatarda innowasion tehnologiýalaryň ulanylyşynyň ähmiýeti günsaýyn artýar. Maddy-medeni mirasymyzyň öwrenilmeginde ylmyň ähli ugurlarynyň täze gazananlaryny ulanmak, bu babatda täze tehnologiýalara ýüzlenmek gadymy we baý taryhymyz üçin takyk subutnamalar bilen berkidilen maglumatlary almaga ýardam berýär. Hormatly Prezidentimiziň ýurdumyzda täze tehnologiýalary ulanyp ylmy ösdürmek üçin alyp barýan öňdengörüjilikli syýasaty bu ugurda edilýän işleriň binýadyny has-da berkidýär.

Mahrijemal Bekjayeve, Oraznabat Saparmammedova
(*Turkmenistan*)

IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF NATIONAL HISTORY

As a result of the tireless efforts of the President, of Turkmenistan scientific research conducted in the modern era is based on new methods and the most advanced innovative techniques.

With the help of the acquired latest technical devices, detailed analyses of various archaeological finds and numerous osteological materials discovered in such places as Paryz-depe, Amul, Shekhrislam, etc. are carried out. Technological innovations improve scientific research work on the study of the history of the Turkmen people.

Мяхриджемал Бекджаева, Оразнabat Сапармаммедова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ

В результате неустанных усилий Президента Туркменистана, научные исследования, ведущиеся в современную эпоху, опираются на новые методы и самые передовые инновационные методики.

С помощью приобретенных новейших технических приборов проводятся детальные анализы различных археологических находок и многочисленного остеологического материала, выявленных на таких памятниках как Парыз-депе, Амуль, Шехрислам и др. Технологические инновации улучшают научно-исследовательскую работу по изучению истории туркменского народа.

ADAM BEDEN AGZALARYNYŇ ATLARYNYŇ LEKSIK-SEMANTIK DERŇEWI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň döwletli başlangyçlarynyň esasynda Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary bilen milli mirasymyzy, onuň egsilmez baýlyklaryny toplamaga hem-de geljekki nesillere ýetirmäge aýratyn üns berilýär. Şeýle baýlyklaryň biri milli ruhumyzyň janly bölegi bolan türkmen dilidir.

Wajyplygy. Mälim bolşy ýaly, Taňrynyň ynsana açılan in gymmatly peşgeşi sözdür. Ol ata-babalarymyzyň durmuş tejribesini, akyly-paýhasyny özünde saklaýan gymmatly hazyna bolup, aňýeti ösdürmegiň, edep-terbiýe bermegiň, jemgyýetde sazlaşyk döretmegiň möhüm serişdesidir. Häzirki zaman durmuşymyzyň ösmegi, öňe gitmegi, kämilleşmegi üçin diliň uly zerurlyga öwrülendigi mälimdir. Şol sebäpli, ýurdumyzda dil meselesi möhüm bolup, ol hemişe üns merkezinde saklanýar. Hormatly Prezidentimiziň ýöredýän dil taglymaty ene dilimiziň, şeýle hem daşary ýurt dilleriniň ähli inçeliklerini öwrenmäge, peýdalanmaga, nesilden-nesle geçirmäge giň mümkinçilikleriň ýoluny açýar. Häzirki döwürde türkmen diliniň söz baýlygyny aýap saklamak we geljekki nesillere ýetirmek, türkmen edebi diliniň sözleýiş stilini kämilleşdirmek, ýaşlarda suhangöýlügi we sözleýiş medeniýetini ösdürmek, adalgalary millileşdirmek, çeper terjimäniň endiklerini ele almak boýunça ýerine ýetirilýän işler dil syýasatyndan ugur alýar. Şu jähetden dil bilen meşgullanýan alymlar türkmen diliniň içki baýlygyny, many aýratynlygyny açyp görkezmek, ulanyş çygyrynyň çäklerini giňeltmek babatda giň gerimli işleri alyp barýarlar. Şol sebäpli dilleri deňeşdirip öwrenmeklik häzirki ajaýyp döwrümüzde derwaýys meseleleriň biri bolup durýar, çünki dilleriň sözlük düzümindäki aýratynlyklary we umumylyklary aýdyňlaşdyrmak halklaryň edebi mirasyny, taryhyny öwrenmekde, sözlerde semantik ösgerişleri ýüze çykarmakda uly ähmiýete eýedir.

Türkmen diliniň taryhy köklerini öwrenmek üçin ene dilimiz hem-de rus dili bir diller maşgalasyna girmeyän hem bolsa, olaryň arasyndaky meňzeşlikleriň esasynda häzirki zaman türkmen diliniň beden agzalarynyň atlaryny aňladýan adalgalary derňemek we olary rus dilinde gabat gelýän taýlary bilen deňeşdirmek möhüm mesele bolup durýar.

Bilşimiz ýaly, syna atlary häzirki zaman türkmen we rus dillerinde, şeýle hem diliň taryhynda-da işjeň ulanylýan leksik birlikleri öz içine alýar. Adam synalarynyň atlary tematik toparyna girýän sözler takyk manyny aňladyp, olar atlaryň tematik toparlarynyň hatarynda möhüm orny eýeleýärler. Atlaryň semantik toparlaryndan

syna atlary dilçi alymlar tarapyndan ýörite öwrenilmedik ugurlaryň biridir. Şeýle bolansoň, atlaryň semantik toparlaryny öwrenmek diliň leksik düzümini özleşdirmek boýunça maksada okgunly işleriň geçirilmegi üçin nazary esaslary döredýär.

Işň maksady. Häzirki zaman türkmen dilinde beden agzalarynyň atlaryny aňladýan adalgalary dil nukdaýnazaryndan ýüze çykarmak, derňemek we olary rus dilinde gabat gelýän taýlary bilen deňeşdirmek.

Netijeler: Türkmen we rus dillerinde öwrenilýän beden agzalarynyň atlarynyň tematik toparyndaky sözleriň manylarynyň derňewi ol sözleriň gurluşy we ulanylyşy bilen bagly bolan umumy häsiýetlerini ýüze çykarmaga mümkinçilik berdi. Görkezilen tematik topardaky sözleriň derňewinde käbir dil hadysalarynyň tapawutlary we gabat gelmezlikleri hem ýüze çykaryldy:

1. Deňeşdirilýän dillerde beden agzalarynyň atlarynyň esasy manylarynyň bolmagy bilen bir hatarda, göçme manylarynyň sanynyň deň gelmeýändigini anyklanyldy.

2. Köp halatlarda türkmen dilinde ýasama manylaryň has köp duş gelýändigine syn edildi. Şeýle hadysa *kelle-голова*, *ýüz-лицо*, *göz-глаз* we başga-da syna atlarynda aýdyň ýüze çykýar. Ýa-da bolmasa, türkmen dilinde birnäçe manysy bolan *eňek* sözünden tapawutlylykda rus diliniň подбородок sözi ýeke-täk bir manyly söz bolup durýandygy muny subut edýär.

3. Deňeşdirilýän dillerde syna atlarynyň manydaşlarynyň bolup, emma garşydaş sözleriniň ýoklugy, bu tematik topardaky sözleriň aglaba böleginiň köpmanylylyk häsiýetine eýe bolýandygy kesgitlendi.

4. Rus dilinde hemme beden agzalarynyň atlaryndan kiçilik we söýgülik bildirýän goşulmalaryň kömegi bilen sözleriň ýasalyp, emma türkmen dilinde şeýle dil hadysalarynyň ähli syna atlaryna mahsus dældigi, has seýrek duş gelýändigini ýüze çykaryldy.

Umuman, häzirki zaman türkmen we rus dillerinde adam beden agzalarynyň atlaryny öwrenmek örän derwaýys bolup, olar öwrenilýän dillerde lukmançylyk ylmy adalgaşynaslygyny kämilleşdirmekde özboluşly ugur bolup durýarlar.

Bahar Bekmyradova
(Turkmenistan)

VOCABULARY – SEMANTIC ANALYSIS OF THE DENOMINATION OF THE PARTS OF THE HUMAN BODY

In the epoch of Revival of New Era of the Powerful State the language policy of the Esteemed President gave a great possibility for conducting wide – scale

works, concerned with studying of the language problems of the native language, and also foreign languages.

Denomination parts of the human body in the up-to-date Turkmen and Russian languages include lexical units of active use. The nouns given above group have concrete meaning and take important place in the system of given thematic group. At comparative, analyze the denomination parts of the human body of the Turkmen and Russian languages were determined number of general feature, concerned with formation and use of given thematic group. During the investigation, it was also revealed some difference and discrepancy.

Thus, study of the denomination parts of the human body in the up-to-date Turkmen and Russian languages are the perspective method for further improvement the medical scientific terminology in compare languages.

Бахар Бекмырадова
(Туркменистан)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ ТЕЛА ЧЕЛОВЕКА

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства языковая политика Уважаемого Президента предоставила большие возможности для проведения широкомасштабных работ, связанных с изучением языковых проблем родного языка, а также иностранных языков.

Названия частей тела человека в современном туркменском и русском языках включают в себя лексические единицы активного использования. Имена существительные вышеуказанной группы имеют конкретное значение и занимают важное место в системе данной тематической группы. При сопоставительном анализе названий частей тела туркменского и русского языков с лексико-семантической точки зрения был установлен ряд общих черт, связанных с образованием и употреблением данной тематической группы. В ходе исследования также были выявлены некоторые различия и несоответствия.

Таким образом, изучение названий частей тела человека в современном туркменском и русском языках является перспективным подходом для дальнейшего усовершенствования медицинской научной терминологии в сопоставляемых языках.

TÜRKMEN HOJALYGYNDA SÜÝT ÖNÜMLERINI TAÝÝARLAMAKDA ULANYLAN DERI GAP-GAÇLAR

Türkmenistan iň gadymy maldarçylyk we ekerançylyk medeniýetleriniň dörän merkezleriniň biridir. Maldarçylyk önümleri bolan et we süýt türkmen tagamlarynyň esasyňy düzüpdir. Kellebaşak, gaýnatma, şorsuw, börtme, dograma, süýtli aş, düýe çaly, gowurma ýaly tagamlar gündelik taýýarlanylýp, maşgala saçagyny bezäpdir. Et we süýt önümlerini gaýtadan işläp, ene-mamalarymyz türkmen tebigatynyň yssy, gurak howa şertlerinde-de uzak wagtlap saklanmaga ukyply azyk önümlerini ussatlyk bilen taýýarlapdyrlar.

Geçmişde türkmen hojalygynda süýt önümlerini taýýarlamak we saklamak üçin deri, küýze, agaç gaplary ulanylýpdyr. Türkmen zenanlary hojalykda ulanmak üçin sanajy, ýanlygy, meşigi, süzme derini, motal derini mäkämliگی bilen tapawutlanýan çebişiň ýa-da erkejiň derisinden, awçylyk bilen meşgullanýan hojalyklarda keýigiň derisinden, könegi, torsugy bolsa düýäniň boýun hamyndan taýýarlapdyrlar. Gap-gaçlary taýýarlamak üçin derini bitinligine sypyryp, dag borjagyna, naryň gabygyna ýa-da ojaryň, ketgeniň külünden, arpa unundan taýýarlanan aşgara eýläpdirler. Köplenç, eýlenen deriniň bujaklaryny we artbujagyny tikip, boýun tarapyny agyz hökmünde ulanmak üçin goýupdyrlar.

Dowarlary, düýeleri ýörite deriden edilen gaplara - *köneklere* sagypdyrlar. Könek sözi gadymy türki dilinde “köňäk” görnüşinde ulanylýp, deri gap diýen manyny aňladypdyr. Düýäniň boýun hamyndan taýýarlanylýan silindr görnüşli, düýbi ýasy bu gap Günbatar Türkmenistanda ýaşayan maldarlarda has giňden ýaýrapdyr.

Geçmişde türkmen zenanlary gatygy ýaýyp, ýag almak üçin erkejiň derisinden ýasalan ýanlyklary ulanypdyrlar. Ýanlyk günbatar türkmenlerinde ýaýyk, Kaka etrabyňyň çäklerinde ýaşayan türkmenlerde ýaýlyk, Ýolöten, Pendi sebitlerinde we Gündogar Türkmenistanda *tulum* diýlip atlandyrylýpdyr. Bitinligine sypyrylyp alnan we aşgarda eýlenip, tüýi aýrylan derini mazaly ýuwup, pişek bilen ýag ýaýmaga amatly bolar ýaly art tarapyny açyp goýup, bujaklaryny berk daňypdyrlar, boýun tarapyny bolsa tikipler. Taýýar edilen ýanlygy çişirip, türkmen öýüniň ojagynyň ýokarsynda tüýnükden asyp goýupdyrlar. Tüssä kakadylan ýanlyk örän berk bolupdyr. Ýanlyk ýaýyljak bolanda, ony suwa salyp ýumşadypdyrlar, ýag alnyp bolnandan soňra arassa suw bilen çäýkap, guradyp goýupdyrlar.

Gatykdan süzme taýýarlamak üçin ulanylan derä *süzme deri* diýlipdir. Ýanlykdan we meşikden tapawutlylykda, gatygyň suwy süzülip çykar ýaly, süzme deri has ýaş dowaryň, esasan, çebişiň derisinden taýýarlanylýpdyr. Süzme deriniň

içine biraz duz atylan gatygy guýup, ony salkyn ýerde gurlan gamyş telärde üstüne gün düşmez ýaly “basyryp” goýupdyrlar. Gündelik üstüne täze gatyk guýlanda, süzme deride süzme birnäçe wagtyň dowamynda ajaman, zaýalanman durupdyr.

Günbatar Türkmenistanda düýäniň boýun hamyny bitinligine alyp, bir tarapyň pugta tikip taýýarlanylýan deri gaba *torsuk* diýlipdir. Torsugy çal gaby hökmünde sarwanlar ulanyldyrlar. Torsugyň ýa-da ýanlygyň içine düýe süýdünü guýup, eşegiň gaňnasyna ýa-da düýäniň howdunyň hatabyna berkläp daňypdyrlar. Torsuk çaykany, ondaky süýt ýaýylypdyr, ýagy-mesgesi tokgalany, ýüzüne galypdyr, aşagynda bolsa içmek üçin ýakymly *küremez* emele gelipdir.

Türkmen hojalygynda ulanylýan deri gap-gaçlaryň ýene-de bir görnüşi – *motal deridir*. Motal dowar süýdüňden ýasalýan, çebşiň derisine salnyp ýetiriliş ýumşak peýniriň bir görnüşi bolup, ol Bäherden etrabynyň daglyk obalarynda ýaşayan türkmenleriň özboluşly tagamlarynyň biridir. Motal deriniň taýýarlanylşynyň aýratynlygy deriniň tüýleriniň keltejik edip gyrkylmagynda we tüýli tarapy iç ýüzüne edip ulanylmagyndadyr. Çişirilip, salkyn ýerde 3-4 günň dowamynda asylyp guradylan motal deriniň içine peýnir salynjak wagty ony suwa salyp ýumşadýarlar. Bir çebşiň derisine 10-12 kg motal ýerleşýär. Salkyn ýerde goýlan motal deriniň peýniri indiki sagym möwsümüne çenli zaýalanman durýar.

“*Sary sanaç getirdim, sargan beriş, baýlarym*” setirlerinde ýatlanýan *sanaçda* akgurt, garagurt, sök, sargan ýaly gury-gurak önümler saklanylýpdyr. Sanaç erkejiň, keýigiň eýlenen derisinden taýýarlanylýpdyr we ak reňkiligi bilen tapawutlanypdyr. Günbatar türkmenlerinde keýigiň derisinden taýýarlanan sanaç *takarçyk* diýlip atlandyrylypdyr. “Sanaç gap bu duran şetdat” diýlip, waspy ýetirilen sanaçda azyk önümleri uzak wagtlaý saklanylýpdyr.

Görşümüz ýaly, geçmişde türkmenlerde süýt önümlerini taýýarlamak we saklamak üçin dürli görnüşli deri gap-gaçlary ulanylýpdyr. Häzirki döwürde bu gap-gaçlaryň käbiri ulanyşdan galyp, esasan, muzeýlerde saklanylýar. Öý şertlerinde süýt önümlerini taýýarlamak we saklamak üçin syrçaly pitiler, demir bedreler, elektrik enjamlar ulanylýar. Muňa garamazdan, milli mirasymyza uly sarpa bilen garaýan türkmen halkymyz deri gap-gaçlary taýýarlamak döplerini nesilden-nesle geçirip, ýitirmän saklap gelýär.

Maya Beknazarova
(*Turkmenistan*)

LEATHER TABLEWARE FOR DAIRY PRODUCTS IN THE TURKMEN HOUSEHOLD

The territory of Turkmenistan has been the center of the oldest agricultural and pastoral cultures. Dairy products have played a significant role in the Turkmen diet.

For the production and preservation of dairy products, a variety of leather dishes were used in Turkmen households, made from skins of sheep and goats, as well as gazelle skin in hunting farms. Therefore, a special cylindrical vessel was crafted for milking both sheep and camels – a “könek”, for preparing chal from camel’s milk – a “torsuk”, and a “yanlyk” for churning butter from sheep’s skin after pre-treatment. Lastly, a “suzme deri” was used for pumping gatyk. In the highlands of the Baherden district, a special type of leather vessel, the motal deri, has been used to store cheese. To this day, Turkmen still use this unique method of storage, which involves placing the motal in sheep’s skin. Despite the availability of modern methods for storing dairy products, the people of Turkmenistan carefully preserve and maintain their traditions, including those related to the use of leather tableware, which are an integral part of their cultural heritage.

Мая Бекназарова
(Туркменистан)

КОЖАНАЯ ПОСУДА ДЛЯ МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ В ХОЗЯЙСТВЕ ТУРКМЕН

Территория Туркменистана является очагом древнейшей земледельческой и скотоводческой культур. Молочные продукты занимали значимое место в системе питания туркмен. Для приготовления и хранения молочной продукции в хозяйстве туркмен использовали разнообразную кожаную посуду, которую изготавливали из овечьих и козлиных шкур, в охотничьих хозяйствах из джейраньих шкур. Так, для доения овец и верблюдиц изготавливали специальный сосуд цилиндрической формы – *конек*, а для приготовления чала из верблюжьего молока – *торсук*, для сбивания масла из цельной овечьей шкуры после предварительной обработки делали *янлык*, для сцеживания гатыка использовали *сузьме дери*. В горных районах Бахарденского этрапа для хранения сыра мотал изготавливали специальный кожаный сосуд – *мотал дери*. Уникальный способ хранения мотала в овечьей шкуре туркмены продолжают использовать и по сей день. Туркменский народ бережно хранит и продолжает традиции национального культурного наследия, в том числе и традиции использования кожаной посуды.

İŞEWÜRLİK GURŞAWYNY ÖWRENMEKDE TANDEM USULYNYŇ ÄHMIÝETI

Ylym we tehnikanyň gazananlaryny ykdysadyýete ornaşdyrmak, jemgyýetiň ähli mümkinçiliklerini işjeňleşdirmek – bu biziň döwletimiziň häzirki döwürdäki ösüş strategiýasydyr. Ony durmuşa geçirmekde ýokary okuw mekdepleriniň uçurymlarynyň, ykdysatçy ýaş hünärmenleriň orny uludyr. Şeýle hünärmenleri taýýarlamak, häzirki döwürde neşir edilýän ýöriteleşdirilen edebiýata düşünmek üçin maglumatlary, esasan hem, daşary ýurt dillerinde berilýän interneti ulanmak, şeýle-de işewürlük dünýäsinde işewür hat alyşmalary öwrenmek üçin rus, inlis we beýleki daşary ýurt dilleriniň çuňňur öwrenilmegini talap edýär.

İşewürlük dünýäsinde işewür hat alyşmalary öwrenmekde tandem usulynyň ulanylmagy, bu üstünlik gazanmagyň in täsirli usullarynyň biridir. Haçan-da işewürler bilelikde hereket edende, işde has netijeli üstünlik gazanyp bolýar. İşewürlük gurşawynda tandem usulynyň işjeň we üstünlikli bolmagy üçin birnäçe şertler bardyr.

Birinjiden, ynanyşmak işleýan taraplaryň biri-birine ynam bildirmegi hökmanydyr. Adamlaryň umumy maksada ýetmek üçin birek-birege bil baglap bilmegi, ynam binýady bolmaly.

Ikinjisi açyk, yzygiderli aragatnaşyk. Iki tarap hem pikirlerini açyk aýdyp bilmeli, meselelere dürli nukdaýnazardan seredip, çözgüdini bilelikde tapmaly.

Üçünjiden bilelikde karar bermek. İşewürlükde tandem usulynda taraplar karar kabul edende, biri-biriniň pikirine we teklibine hormat goýmaly. Kararlar bilelikde kabul edilende, her kimin goşandyny teklipe edip, umumy maksada ýetmäge ýardam berýär.

Iş ýerinde tandem usuly diňe iki adam arasynda däl-de, eýsem köp adamyň arasynda hem ulanylyp bilýär. Tandem usulynyň iş prosesinde ulanylmagy üstünlik gazanmak üçin aşakdaky ýagdaýlara esaslanýar. Ýagny utgaşdyрма, topar işjeňligi, özara hormat goýmak yaly ýagdaýlara esaslanýar. Munuň üçin bolsa sazlaşykly işlemek, biri-biriň ukybyna, zähmetine hormat goýmaklyk zerurdyr.

Tandemde her tarap öz goşantlarynyň ähmiýetlidigini duýsa, bu olaryň işjeňligini we üstünlik gazanmak işjeňligini ýokarlandyrýar.

Ayna Berdiyeva, Yazgul Akyyeva
(*Türkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF TANDEM METHOD IN THE STUDY OF BUSINESS ENVIRONMENT

Introducing the achievements of science and technology into the economy, activating all the possibilities of society- this is the current development strategy of our country. The role of graduates of higher education institutions and young economists is important in its implementation. To prepare such specialists, first of all, to understand specialized literature published today, secondly, to use the internet, where information is provided mainly in foreign languages; thirdly, to study business correspondence in the business world requires deep learning of English, Russian and other foreign languages. In the business environment using the tandem method to study business correspondence in one of the most effective ways to achieve this.

Айна Бердыева, Язгуль Акиева
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ТАНДЕМНОГО МЕТОДА В ИЗУЧЕНИИ БИЗНЕС-СРЕДЫ

Внедрение достижений науки и техники в экономику, активизация всех возможностей общества – такова нынешняя стратегия развития нашей страны. В её реализации важна роль выпускников вузов и молодых экономистов. Необходимо подготовить таких специалистов, во-первых, к пониманию издаваемой сегодня специализированной литературы, во-вторых, к использованию Интернета, где информация предоставляется преимущественно на иностранных языках, в-третьих, для изучения деловой переписки необходимо глубокое знание английского, русского и других иностранных языков. В бизнес-среде использование тандемного метода изучения деловой переписки является одним из наиболее эффективных способов достижения этой цели.

BITARAPLYK TÜRKMENISTANYŇ DAŞARY SYÝASATYNYŇ ESASY ÝÖRELGELERINIŇ BIRI HÖKMÜNDE

Parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda Garaşsyz, Türkmenistanyň baky Bitaraplygyna 30 ýyl dolýar! Nähili ajaýyp we ähmiýetli sene!

Bitaraplyk Türkmenistanyň daşary syýasatynyň esasy ýörelgelerinden biridir. Bitaraplyk bu parahatçylyk, arassa asman we gülläp ösýän ýurtdur.

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň paýhasly syýasatynyň alnyp barylmagy bilen, dünýäniň ähli ýurtlary özara dostlukly gatnaşykda we birek-birege hormat goýup, asuda asmanyň astynda ýaşaýars.

Döwletleriň arasyndaky gepleşiklere, şol sanda ylmy-amaly maslahatlara, simpoziumlara, sport we medeni çärelerine garamazdan bitaraplyk statusy hemişe parahatçylygyň we ynanyşmagyň kepili bolup durýar.

“Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” parahatçylykly ýaşasmagy güýçlendirmek we planetada howpsuzlygy üpjün etmekdir. Bu gün bu derwaýys meseleleriň biridir..!

Şu nukdaýnazardan döwlet baştutany Serdar Berdimuhamedowyň aýdan sözleri aýratyn ähmiýete eýedir: “Biz bütün dünýäde parahatçylygy, ynanyşmagy pugtalandyrmak, Durnukly ösüş maksatlaryna ýetmek ugrunda alyp barýan işlerimizi mundan beýläk-de dowam etdireris.”

Bize we tutuş planeta parahatçylyk zerur. Biziň wezipämiz, talyplaryň dogduk mekanyň hakyky watançylary, zähmetsöýer raýatlary, ýokary bilimli hünärmenleri, hoşniýetlilik öwretmek we şol ruhda terbiýelemek.

Galyberse-de, dostluk – bu agzybir maşgala, adamlaryň arasyndaky agzybir gatnaşyklar, parahat ýurt, asuda, güýçli planetadyr. Birataplyk – dünýä döwletleri bilen ylalaşykly ýaşamak diýmekdir.

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň başlangyjy bilen, biziň ýurdumyzda we daşary ýurtlarda köp sanly halkara ýygnaqlar, ylmy-amaly maslahatlar we ýaşlarymyzyň işjeň gatnaşýan olimpiýa oýunlary geçirilýär. Bularyň hemmesi, ilki bilen gepleşik, ikinjiden, oýun, ýaryş, bäsleşikdir. Adamlar umumy dili - dostlugyň we parahatçylygyň dilini tapan ýagdaýynda, Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynyň söýgi we sazlaşykly ýagdaýda, dostlukda we abadançylykda geçiriljekdiginiň beýik kepidir.

Umuman, Birataplyk türkmen döwletine Ýer ýüzünde parahatçylyk dörediji merkez hökmünde ýokary derejä eýe bolmagyna uly goldaw berdi. Hormatly Prezidentimiziň tagallalary netijesinde, ýöredilýän daşary syýasaty adamzat tarapyndan oňlanylýar. Biziň ýurdumyz dünýäde we sebit derejesinde söwdany,

ykdysadyýeti ösdürmek meselelerinde daşary ýurt maýasyny, tejribesini, tehnologiýasyny, ýurduň ykdysadyýetine giňden çekmek arkaly beýleki ýurtlar bilen dostlukly, hoşniýetli hyzmatdaşlygy işjeň ýagdaýda alyp barýar. Umuman, alnyp barylýan oňyn Bitaraplyk syýasaty ýurdumyzyň halkara derejäsindäki at-abraýynyň has-da beýgelmegini şertlendirýär.

Maya Nurliyeva, Aybolek Berdyeva
(*Turkmenistan*)

NEUTRALITY AS ONE OF THE BASIC PRINCIPLES OF TURKMENISTAN'S FOREIGN POLICY

Neutrality is one of the basic principles of Turkmenistan's foreign policy. Neutrality is peace, clear skies, a prosperous country.

Thanks to the wise policy of our esteemed President Serdar Berdimuhamedov, we live under a peaceful sky, in friendship and respect with all countries of the world. Dialogue between states, whatever it may be – a conference, symposium, sports and cultural events – is always a guarantee of peace and trust. The International Year of Peace and Trust is strengthening peaceful coexistence and ensuring security on the planet.

We and the whole planet need peace. Our task is to teach and educate students so that they become true patriots of their native country, hard-working citizens, high-quality specialists, kind, responsive to friendship.

When people find a common language – the language of friendship and peace - this is a great guarantee that the International Year of Peace and Trust will pass in love and harmony, friendship and prosperity.

Мая Нурлиева, Айболек Бердыева
(*Туркменистан*)

НЕЙТРАЛИТЕТ КАК ОДИН ИЗ БАЗОВЫХ ПРИНЦИПОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ТУРКМЕНИСТАНА

Нейтралитет является одним из базовых принципов внешней политики Туркменистана.

Благодаря мудрой политике нашего уважаемого Президента Сердара Бердымухамедова мы живем под мирным небом, в дружбе и уважении со всеми странами мира.

Диалог между государствами, в чем бы он не заключался – конференция, симпозиум, спортивные и культурные мероприятия – это всегда залог мира и доверия. Международный год мира и доверия – это укрепление мирного сосуществования и обеспечение безопасности на планете.

Мир нужен нам и всей планете. Наша задача учить и воспитать студентов так, чтобы они стали настоящими патриотами родной страны, трудолюбивыми гражданами, высокообразованными специалистами, добрыми, отзывчивыми на дружбу.

Когда люди находят общий язык – язык дружбы и мира – это безусловная гарантия, что международный год мира и доверия пройдет в любви и согласии, дружбе и благополучии.

Ogulbibi Berdiýewa
(*Türkmenistan*)

BAGTLY GELJEGIŇ BINÝADY BOLAN ÇAGALARDA, ÝAŞLARDA IKINJI DILI ÖWRETMEGIŇ ÄHMIÝETI

Bagtly geljegiň binýady bolan çagalaryň sagdyn kemala gelmegi, bilimli terbiýeli, döwrebap nesiller bolup ýetişmegi üçin aýratyn aladalar edilýär. Çagalar, ýaşlar babatdaky döwlet aladasy ak ertirleri, gülleýän, gül açýan bagtyýar geljegi üpjün etmegiň aladasydyr. Bu babatda Gahryman Arkadagymyz hem-de Arkadagly Gahryman Serdarymyz örän uly alada edýärler. Gahryman Arkadagymyzyň şeýle belleýär: “Bu günki ýaşlar eziz Watanymyzyň, mähriban halkymyzyň beýik geljeginiň hatyrasyna döretjek, gurjak, dünýämizi has-da gözelleşdirjek, hemişe kämillage tarap ösjek nesillerdir. Hut şonuň üçin hem, biz geljegimiz bolan ýaşlara uly ynam bilen garaýarys”.

Biziň ýurdumyzda ýaş nesil barada döwlet derejesinde uly alada edilýär. Hususan-da, olaryň innowasion tehnologiýalarda bilim almaklary, hünär saýlamaklary, daşary ýurt dillerini öwrenmekligi, Watanymyza, halkymyza wepaly adamlar bolup ýetşmekleri, joşgunly zähmet çekmekleri, ruhubelent ýaşamaklary üçin ähli şertler döredilýär. Ýurdumyzyň dil syýasatynda, ene dilimiz bilen bir hatarda, ikinji dil höküminde daşary ýurt dillerini öwrenmeklige uly orun berilýär. Bu babatda “Türkmenistanyň daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasy” hem girizildi. Şu nukdaýnazardan, çagalarda, ýaşlarda dil öwrenmek bilen baglanyşykly başarnyklaryň ösüşi aýratyn giň gerimli öwrenilmelidir. Çagalar, ýaşlar hakyndaky alada her bir maşgalanyň öz geljegi barada edýän aladasynyň jemi bolmagyndan başga-da, döwletimiz tarapyndan yzygiderli üns merkezinde saklanylýan bilim –terbiýäniň, sagdynlygyň we ruhubelentligiň çagalara niýetlenen

ajaýyp gurşawydyr. Çagalarda ikinji dili öwrenmekligiň ýaşlykdan başlanmagy möhümdir. Geçirilen barlaglaryň netijesinde, çagalarda dil öwrenmek başarnygynyň alty we ýedi ýaşdan ýa-da ondan hem ýokary bolýandygy ýüze çykarylady. Ömrüniň ilkinji üç ýyllygy çaganyň durmuşynda möhüm döwür diýsek hem bolar. Beýle diýdigimiz, şol ýaşdaky çagalarda döredijilik, tankydy pikirlenmek ukyplary, olaryň dünýägaraýşy, aňynyň çeyeligi ep-esli ýokary derejede bolýar. Ikinji daşary ýurt dili öwrenmekde alnyp barlan işleriň netijesine görä, adamda öwrenmek ukyby 50 %-niň dört ýaşa çenli, 30 %-niň sekiz ýaşa çenli kämilleşýändigini anyklanylady. Beýle diýilse, akyl-paýhasyň ýa-da bilimiň 80 %-niň sekiz ýaşa çenli emele gelýändigini aňlatmaýar, bu diňe çagada ömrüniň ilkinji ýyllarynda esasy okuw-bilim babatdaky ukyp-başarnygynyň ösýändigine aýdylýar. Şonuň üçin, çagalarda üç ýaşyndan başlap, daşary ýurt dilini öwretmeli. Mundan başga-da iki dilde gürleýän islendik çagalar beýleki ýoldaşlaryndan has bahym gürlemek bilen birlikde, mesele çözmekde-de beýlekilere garanynda has çalasyn, ukybyny görkezmegi başaýarlar. Ikinji daşary ýurt dili mekdebe çenli çagalar bakja-baglarynda öwredilende oýunlaryň, aýdymalaryň we birnäçe görkezme esbaplaryň, suratlaryň (haýwanjyklar, reňkler, maşgala suratlary...) üsti bilen öwredýärler. Şeýle öwredilen ýagdaýynda çagalaryň aňynda, ýadynda gowy galýar, şeýle-de çagalar hiç hili kynçylyk çekmezden daşary ýurt dillerini öz ene dili bilen bir hatarda öwrenýärler. Mundan başga-da çagalar ikinji daşary ýurt dilini synp otaglarynda, maşgalada we daş-töwerekdäki güründeşliklerde hem has gowy kabul edip öwrenýärler. Çaganyň beýnisi işjeň bolup, ol daş-töwerekdäki özläriniň görýän-eşidýän zatlary babatda ünsüligi dürli-dürlidir, pikirlenmeleri we netije çykarmalary çaltdyr hem-de durnuksyzdyr. Şonuň üçin köp babatda ikinji dili çagalara öwretmekde telewizoryň hem ähmiýeti uludyr. Telewizorda görkezilýän multikleriň üsti bilen harplary sanamagy, reňkleri suratly wideolary görmek arkaly has gowy öwrenýärler we ýadyndan çykarmaýarlar. Häzirki wagtda ýurdumyzda çagalaryň, ýaşlaryň dil öwrenmekleri üçin ähli şertler döredilendir. Muňa mysal hökümünde birnäçe “Gözleg”, “Dana”, “Diller dünýäsi”, “Dil” diller merkezleri hereket edýär.

Ogulbibi Berdiyeva
(*Turkmenistan*)

TEACHING CHILDREN AND YOUTH A FOREIGN LANGUAGE IS THE KEY TO A HAPPY FUTURE

This article addresses the issues of care for children and youth, who are systematically at the center of the internal policy of our country. An important aspect is the study of a second language at an early age. As a result of this immense efforts of Hero Arkadag and Arkadagly Hero Serdar, favorable conditions for education

and upbringing of sensible youth were created within the system of preschool and school education. It is important for children to learn a second language from an early age. The study revealed that the ability to learn language in children comes at the age of 6-7 years and even older. It can be said that the first three years are crucial period in a child's life. At this age, children have highly developed creative abilities, critical thinking skills, and mental flexibility.

Огулбиби Бердиева
(Туркменистан)

ОБУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ – ЗАЛОГ СЧАСТЛИВОГО БУДУЩЕГО

В данной статье рассматриваются вопросы заботы о детях, молодёжи, которые постоянно находятся в центре внутренней политики нашего государства. Важным аспектом является изучение второго языка на стадии раннего возраста. В результате беспрецедентных усилий Героя – Аркадага и Аркадаглы Героя Сердара в системе дошкольного и школьного образования создались благоприятные условия для образования и воспитания талантливой молодёжи. Для детей важно изучать второй язык начиная с раннего возраста. В результате исследования было выявлено, что способность к изучению языков у детей проявляется в возрасте 6-7 лет и даже старше. Но важно обратить внимание, что первые три года жизни являются важным периодом в жизни ребенка. В этом возрасте у детей на высоком уровне развиты творческие способности, навыки критического мышления, гибкость ума.

Kakajan Çaryýarow
(Türkmenistan)

TÜRKMEN HALK PEDAGOGIKASYNDA ÝAŞ NESLI HÜNÄRE UGRUKDYRMAK ÝÖRELGELERI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz: “Men entek mekdep partasynda otyrka, okuwçylaryň hünär saýlamak meselesine üns berilmeginiň, olaryň belli bir hünäri saýlamagyny gazanmagyň tarapdary” diýip belleýär. Hünär saýlawy geljekki şahsyýetiň ykbal saýlawy bolup, adam halal zähmeti, döredijilikli işi bilen abraý-mertebe gazanýar. Munuň özi ýaşlary hünäre ugrukdyrmak, olaryň isleginiň, ukyp-başarnygynyň aýratynlyklaryna görä hünäri dogry saýlamaklaryny gazanmak bilen bagly möhüm wezipäni orta çykarýar. Şol wezipäniň üstünlikli

çözülmeginde mekdebe, hususan-da, pedagogik işgärlere uly orun degişli bolup, munuň üçin häzirki zaman mugallymyna etnopedagogik taýýarlyk – türkmen halk pedagogikasynda kär-hünär terbiýesiniň şöhlelenişini özleşdirmek örän zerurdyr.

Etnopedagogika maşgalanyň, etniki toparlaryň, halklaryň, milletleriň terbiýe tejribesini, ozaldan gelýän gymmatlyklar ulgamyny, onuň ahlak-gözellik esaslaryny öwrenýän pedagogik ylymdyr. Halk pedagogikasy etnopedagogika ylmynyň predmeti bolup, folkloryň dürli žanrlary – nakyllar, atalar sözleri, hüwdüler, läleler, matallar, halky häsiýetli eposlar, dessanlar, şol sanda milli oýunlar, etnografik gymmatlyklar we beýlekiler onuň serişdeleri hökmünde çykyş edýär.

Halkyň dünýägarayşyny gysga setirde beýan edýän nakyllar folkloryň ownuk şahalaryna degişli bolup, “Ýigit görki – hünär”, “Hünär eýesini eziz eder” diýen pähimler hünärli bolmagyň abraý-mertebedigini görkezýär. “Peltsiz çyra ýanmaz, hünärsiz ile ýaramaz”, “Hünäri ýok kişiniň, netijesi bolmaz işiniň”, “Ylymsyza ynanç ýok, hünärsiz – guwanç” ýaly nakyllarda belli bir işiň başyny tutmadyk, hünär öwrenmedik adamyň jemgyýetde öz mynasyp ornuny tapyp bilmejekdigi teswirlenýär. Halk pähimlerinde dürli hünärlerden baş çykarmagyň zerurlykdygy tekrarlanylýp, “Ýigide mün dürli hünär hem az”, “Hünäri öwren-de, ýigren” diýilýän bolsa-da, şol bir wagtyň özünde şahsyýetiň ýokary derejede erk edip bilýän bir sany iň esasy hünäriniň bolmalydygy (“Ýüz hünäri çala bilenden bir hünäri doly bil”, “Şägirt halypadan ozdurmasa, hünär ýiter”) nygtalýar.

Gelin-gyzlaryň şahyryna döredijiligi bolan hüwdülerde ýaş nesliň hünärli bolmagy, zähmet terbiýesi bilen taplanmagy meselesi gender aýratynlyklara laýyklykda öz beýanyny tapypdyr. Mysal üçin, heniz sallançakda ýatan çagasyny hüwdüleýän ene oglunyň hünärli, abraýly ýigit bolmagyny arzuwlap: “Meniň ballym has ýigit, // Eker bagynda çigit, // Atlanyp awa gider, // Ýanynda segsen ýigit, // Segsen ýigdiň seresi, // Ählisiniň töresi” diýse, “Allan-allan, Aý, gyzym, // Gara gaşy ýaý, gyzym. // On barmagy hünärli // Işi göwnejaý gyzym” diýmek bilen, gyzynyň edep-ekramly, el hünärinden baş çykarýan perzent bolup ýetişmegini isläpdir.

Halk döredijiliginiň epos-dessanlar ulgamyna ýüzlenenimizde, ýigitleriň söweş, gyzlaryň el hünärlerinden baş çykarmagynyň, hünäre ýaşlykdan ugrukmagynyň wajypdygy baradaky pikirler “Gorkut ata” eposynyň бүтін сүннүnden ериş-аргаç bolup geçýär. “Gaňly goja ogly Ganturaly boýny beýan eder”, “Gazan beg ogly Oroz begiň tutsak oldugy boýny beýan eder” boýlarynda hünärli adamyň özüni howp-hatardan gorap bilýändigini dürli wakalar arkaly suratlandyrylýar. Pedagog M. Annagulyýewa gadymy jemgyýetleriň ählisinde bolşy ýaly, Gorkut ata döwründe-de synag däbiniň – inisiasiýanyň mahsus bolandygyny, ýaş ýetginjekleriň çagalyk wagtlaryndan başlap, özlärini synaga taýýarlandyklaryny, açlyga, suwsuzlyga, jebir-jepa, kynçylyklara döz gelmegi öwrenendiklerini nygtaýar.

Diýmek, synaga taýýarlyk şol döwrüň ýaşlary üçin mahsus harby hünäre özboluşly ugrukma bolupdyr.

“Görögly” eposynyň üsti bilen ata-babalarymyzyň hünäre ugrukdyrmak meselesinde ösüp gelyän çaganyň üşügin, ukyp-başarnygyny, höwesini hasaba almaga aýratyn üns berendigine göz ýetirmek bolýar. Röwşen okuwa gatnap başlansoň, Jygaly beg tiz wagtdan agtygynyň harby hünäre höwes edýändigini aňýar we “eline tylla tegbent, biline tylla kemer, tylla nally ädik, çakmak, telpek, zer pota guşak, eline altyn aşyk berýär”. Erenler hem Görögla ak pata bermezinden ozal, onuň haýsy käre höwes edýändigini bilen gyzyklanýarlar.

Görnüşini ýaly, halkymyzyň kär-hünär terbiýesi, ösüp gelyän ýaş nesli hünärli-bilimli edip ýetişdirmek babatdaky garaýyşlary türkmen halk pedagogikasynda öz mynasyp ornuny tapypdyr. Olaryň ýokary kämillige eýe bolmagy ata-babalarymyzyň toplan baý tejribesini şu günüň nukdaýnazaryndan düýpli öwrenip, ylmy ulgama salmagy möhüm wezipe edip örboýuna galdyrylar.

Kakajan Charyyarov
(*Turkmenistan*)

PRINCIPLES OF GUIDANCE FOR PROFESSION OF THE YOUNGER GENERATION IN TURKMEN FOLK PEDAGOGY

The professional training of our people, their views on the professional education of the younger generation have taken a worthy place in Turkmen folk pedagogy. This can be verified by referring to works of folk art in such genres as proverbs, cradles, and epics (“Gorkut ata”, “Gorogly”). They express ideas that professional training is equally necessary for both boys and girls, is revered as a virtue and honor, and also protects them from all kinds of dangers. It is noted that a person who has not taken up a certain job and has not mastered any profession will not be able to find a worthy place in society. Once again, the necessity of mastering different professions is emphasized, and at the same time, the importance of having a high degree of competence in a certain profession. Also in the past, the Turkmen people paid special attention to taking into account the desire, abilities and enthusiasm of a growing child when instructing him regarding professional activity. The high perfection of all these ideas increases the importance of the task of thoroughly studying the rich experience of our ancestors from the point of view of current time and introducing it into the scientific system.

Какаджан Чарыяров
(Туркменистан)

ПРИНЦИПЫ НАСТАВЛЕНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ В ТУРКМЕНСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Профессиональная подготовка нашего народа, его взгляды на профессиональное воспитание подрастающего поколения заняли достойное место в туркменской народной педагогике. В этом можно убедиться, обратившись к произведениям народного творчества в таких жанрах как пословицы, колыбельные, эпос (“Горкут ата”, “Гёроглы”). Они выражают идеи о том, что профессиональное обучение одинаково необходимо как мальчикам, так и девочкам, почитается как достоинство и честь, а также оно защищает их от всякого рода опасностей. Отмечается, что человек, не взявшийся за определенное дело и не освоивший какую-либо профессию, не сможет найти достойное место в обществе. Подчеркивается необходимость освоения разных профессий, и в то же время важность обладания высокой степени компетентности в определенной профессии. В прошлом туркменский народ уделял особое внимание учету желаний, способностей и энтузиазма подрастающего ребенка при выборе им профессиональной деятельности. Высокое совершенство всех этих идей повышает важность задачи тщательного изучения богатого опыта наших предков с точки зрения сегодняшнего дня и внедрения его в научную систему.

Ýazgeldi Çaryýew
(Türkmenistan)

GARAMANOGLY ALAEDDIN ALY BEGIŇ DÖWRÜNDE GARAMANLY-MEMLÝUK GATNAŞYKLARY

Taryhdan mälim bolşy ýaly, haçly ýörişleri döwründe Müsür we Siriýa döwletlerinde durnukly ýagdaýy saklamak kyn bolupdyr. Ýörişleriň önüni almak maksady bilen, goşuna yslam äleminiň dürli künjeklerinden esger ýygnaýypdyr. Söweşlerde serkerde hökmünde özüni tanadan beýik şahsyýetler kemala gelipdir. Bu döwürde gündogardan mongol çozuşlary netijesinde halyflygyň ýagdaýy hem agyrlaşypdy. Müsürde we Siriýada halky agyr ýagdaýdan alyp çykmak üçin Eýýubileriň döwleti ýykylandan soň, Memlýuklar (1250–1517) häkimiýet başyna gelipdir.

Memlýuklar öz syýasy häkimiýetini amala aşyrmak üçin Anadolydaky türkmen beglikleri bilen hem ýygjam gatnaşyk saklapdyrlar. Aýratynam Garamanogullary begligi olaryň sebitde esasy ýarany bolupdyr. Olaryň garamanlylar bilen ilkinji gatnaşyklary soltan Beýbarsyň (1260–1277) döwründe başlanypdyr. Memlýuklar mongollara garşy göreş alyp barmakda Kiçi Aziýadaky türkmen beglikleriniň lideri garamanlylardan kömek alan bolsalar, Garamanogullary hem öz gezeginde sebitde öz agalygyny doly dikeltmek we çäginı giňeltmek üçin memlýuklar bilen gatnaşyk açypdyrlar. 1277-nji ýylyň ýazynda soltan Beýbarsyň Kiçi Aziýada mongollara garşy geçiren ýörişine garamanlylar hem gatnaşyp öňdäki orny eýeläpdir. Şonuň üçin Beýbars Garamanogly Mehmet bege Kiçi Aziýa häkimligini ynanyndyr, özi bolsa Müsüre dolandyrdy. Mundan peýdalanyň, Mehmet beg Anadoly seljuk türkmen döwletiniň paýtagty Konýany eýeläpdir. Ýöne garamanlylar mongollaryň ýörişi netijesinde, şäheri öz ellerinde uzak saklap bilmändirler. Garamanogly Alaeddin Aly begiň (1357–1398) döwründe garamanly-memlýuk gatnaşyklary iki döwre bölünýär. Sebäbi Memluk soltanlygyny taryhda iki nesilşalyk dolandyrypdyr. Olar bahritler (1250–1390) we burjitler (1390–1516). Döwleti bahritler nesilşalygynyň dolandyran ýyllary, olar garamanlylar bilen parahatçylykly gatnaşyklaryny saklapdyrlar. Emma burjitler häkimiýet başyna gelensoň, memlýuklar Garamanogullarynyň sebitde esasy bäsdeşi Osmanogullary bilen ýakynlaşypdyrlar. Garamanogly Alaeddin Aly begiň begligi 1357–1385-nji ýyllarda dolandyran döwründe Memlýuklar garamanlylary esasy ýarany hökmünde görüp, olar bilen haçylara garşy hereket edipdir. 1367-nji ýylda memlýuk soltany Şaban II (1363–1376) öz emiri Ýelboga en-Nasyra Klikiýa ermenilerine degişli bolan Gorykosa (Gyz Gala-Mersin) gabamagy tabşyrypdyr. Emiriň söweşe çagyrmagy bilen Anadoly beglikleri hem Garamanogullarynyň başda durmagynda birleşip, gabawa gelipdirler. Ýöne olaryň bu hereketine Kipriň koroly Pýer I (1359–1369) garşy çykypdyr. Netijede, Garamanogullary Gorykosa ele geçirmegi başarmadyrlar. Garamanogly Alaeddin Aly begiň begligi 1386–1398-njy ýyllarda dolandyran döwründe memlýuk soltany Barkuk (Burjit, 1382–1389; 1390–1399) osmanly soltany Myrat I bilen gatnaşyklary açyp, garamanlylardan daşlaşýar. Ol Myrat I-iň Alaeddin Aly begiň garşysyna geçiren ýörişlerini goldapdyr. Ilkinji osmanly-garamanly söweşi 1386/1387-nji ýylda bolupdyr. Bu söweşiň öňýany, ýagny 1386-njy ýylda, soltan Barkuk Myrat I gutlap, gymmatly sowgatlar bilen öz ilçilerini ugradypdyr.

Umuman, Garamanogly Alaeddin beg garamanly-memlýuk gatnaşyklarynyň iki taryhy sepgidini başdan geçiripdir. Bahrit nesilşalygynyň soltanlary Garamanogullaryny Kiçi Aziýada esasy ýarany hökmünde gören bolsalar, burjitler olary duşman hökmünde görüp, olardan salgyt talap edipdirler.

Yazgeldi Charyyev
(*Turkmenistan*)

GARAMAN-MAMLUK RELATIONS DURING THE REIGN OF ALAEDDIN ALI-BEG GARAMANOGLU

In order to exercise their political power, the Mamluks maintained close relations with the Turkmen states in Anatolia. The Garamanogullary Beyalty was their main ally in Asia Minor. The Mamluks' first relations with the Garamanians began during the reign of Sultan Baybars (1260–1277).

During the reign of Alaeddin Aly Beg Garamanogly (1357–1398), Garaman-Mamluk relations can be divided into two periods. The Mamluk Sultanate was ruled by two dynasties – the Bahrites (1250–1390) and the Burghites (1390–1516). During the years when the Bahrites ruled the state, they maintained peaceful relations with the Garamanids. But after the Burghite dynasty came to power, the Mamluks became closer to their main rival in the region – the Osmanogullary.

Язгельды Чарыев
(*Туркменистан*)

КАРАМАНО-МАМЛЮКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ АЛАЕДДИНА АЛИ-БЕКА КАРАМАНОГЛЫ

Чтобы реализовать свою политическую власть, мамлюки поддерживали тесные отношения с туркменскими государствами в Анатолии. Бекство Караманогуллары являлось главным их союзником в Малой Азии. Первые отношения мамлюков с караманцами начались во времена правления султана Бейбарса (1260–1277).

В период правления Алаеддина Али-бека Караманоглы (1357-1398) карамано-мамлюкские отношения можно разделить на два периода. Мамлюкским султанатом управляли две династии – Бахриты (1250–1390) и Бургиты (1390–1516). В те годы, когда государством управляла династия Бахритов, они поддерживали мирные отношения с Караманидами. Но после прихода к власти династии Бургитов, мамлюки сблизилась с их главным соперником в регионе – с Османогуллары.

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ WE GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ PARAHATÇYLYK TAGLYMATYNYŇ BEÝANY

Asmanda ganatyny ýaýýan laçyn guşuň şekili. Bu buýsançly şekil kimleriň ýüregini heýjana salmaýar? Laçyn guşuň bir ganaty iň uly mukaddesliklerimiz bolan Garaşsyzlygymyzyň, bir ganaty Türkmenistanyň hemişelik Bitaraplyk hukuk ýagdaýynyň alamatlandyrmasydyr. Bu paýhasly sazlaşyk halkymyzyň münýýlyklaryň dowamynda parahatçylygyň, erkinligiň, ynsanperwerligiň özüniň müdimi maksadynda orun alan gymmatlykdygyny aýdyň şöhlendirýär. Parahatçylyga, abadan, asuda durmuşa bolan söýgi, aýdyň geljege beýik ynam halkymyzyň ruhy dünýäsinde, milli özboluşlylygynda öz beýanyny tapýar. Parahatçylyga söýgi, ynanyşmaga, dostluga we abadançylyga çagyryş ýaly, ähli döwürler üçin gymmatly düşüňjeler beýik akyldar Magtymguly Pyragynyň gymmatly şygryýet dünýäsinde, türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň parahatçylyk döredijilik taglymatynda mäkäm orun alandyr. “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynyň” nyşanynda sebit we milli derejelerdäki parahatçylyk we howpsuzlyk taglymaty asmanda ganatyny ýaýýan laçyn guşuň şekili arkaly beýan edilýär. Asmanda uçýan guşlar beýikligi, erkinligi aňladýar. Zeytun baldajygyny çüňküne alyp, ganatlaryny ýaýyp uçup barýan kepleriniň şekilinde hem parahatçylygyň, hoşniýetliligiň arzuwlary şöhlelenýär. Dünýäniň akyldary Magtymguly Pyragy belent dagyň depesinde oturyp, alyslara nazar salýan dag bürgüdi ýaly, taýsyz pähim-paýhasy bilen adamzadyň ykbalynda möhüm hyzmatlara eýe bolan durmuş wakalaryny ýakyndan hem daşdan synlapdyr.

Beýik akyldar Magtymguly Pyragynyň taýsyz döredijilik äleminde edebi serişdelere, aňlatmalara uly orun berilýär. Adatdan daşary akyl-parasadyň, zehiniň eýesi bolup, gymmatly şygryýet dünýäsinde erkinligiň, belentligiň, parahatçylygyň nyşany bolan guşlary belli bir sypatlandyрма hökmünde ulanmagy ussatlyk bilen başarypdyr.

Döwlet guşy asman galdy,
Hak sylady, nazar saldy.

Beýik akyldar şygry setirlerinde mifologiki guşlary döwletliligiň alamaty hökmünde suratlandyrypdyr. Humaý guşunyň beýleki guşlardan esasy aýratynlygy “döwlet guşy” hasaplanmagydyr. Pars dilinden türkmen diline geçen “huma”

“döwlet guşy” diýen manyny aňladýar. Humaý guşy şahyryň döredijiliginde “söýgüli, näzenin”, şonuň bilen birlikde-de “bagtlylyk” diýen manyny hem aňladýandyr. Halk arasyndaky rowaýatlara görä, humaý guşy hiç bir jandary ynýtmaýan, diriligine ele salyp bolmaýan guşdur.

Humaý oturyşly, laçyn turuşly,
Kebuter topukly, maral görüşli.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz gymmatly kitaplarynyň biri “Hakyda göwheri” kitabynda milli edebiyatymyzyň durky bilen gudratdygy, gudrat döretmek üçin adamyň öz hakyky belentligine çykmalydygy baradaky gymmatly pähimleri beýan edýär. Geljegimiziň has-da nurana ertirleri üçin geçmişiň mirasyny aýap saklamak we ony nesillere ýetirmegiň mukaddesliklerini ýerine ýetirýän Gahryman Arkadagymyz “bagt”, “döwlet” düşüňjeleri barada pikir ýöredip, bagtyýar il-halkymyzyň egsilmez bagtyny, parahat ýaşayşyny, mizemez döwletliligini umman ýaly maddy we ruhy baýlyklara eýe bolmaklygyň gymmatynda görýär. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” kitabyň “Döwletliniň döwlet gözbaşy” bölümünde ylmy maglumatlara, pelsepelere esaslanyp, döwletliligi – öý, köşk, nur, sähra, dag, daragt, bedew, guş diýip suratlandyrýar. Bagtylylygyň, döwletliligiň suratyny guşlarda görmegi, onda-da “humaý”, “laçyn”, “kepderi” ýaly türkmeniň ruhunda ebedi ýaşayan döwletliligiň, parahatçylygyň, erkinligiň sypatlandyrmasy bolan bu guşlaryň şekilleriniň milli gymmatlyklarymyzda orun almagy Gahryman Arkadagymyzyň parahatçylyk taglymatynyň şekillendirilmesidir. Gahryman Arkadagymyz bagtyň, döwletiň başyňa gonýan humaý guşudygyny beýan edýär. Oguz hanyň ogullarynyň tagmasynda-da bu guşlaryň şekilleriniň bolmagy bu parahatçylyk, döwletlilik taglymatynyň türkmen halkynyň ruhundan gaýdýan gymmatlykdygynyň subutnamasy bolýar.

“Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynyň” nyşanynda asmanda ganatyny ýaýýan laçyn guşuň şekili hemişelik Bitaraplygymyzyň has uzaklary nazarlaýan, dünýä halklaryny dost-doganlyga, hoşniýetli goňsuçylyga, asuda, bagtyýar durmuşa çagyryýan çagyryşydyr. Laçyn guşuň ýaşyl reňkli sag ganaty Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimizi, gök reňkli çep ganaty Birleşen Milletler Guramasyny aňlatmasy beýik akyldar Magtymguly Pyragynyň hasyl bolan arzuwlarynyň, islegleriniň çeper aňladylmasydyr, türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň agzybirlik, asudalyk, parahatçylyk, ynsanperwerlik taglymatynyň dabaranamasydyr.

Annagozel Charyyeva
(*Turkmenistan*)

OUTLINE OF THE DOCTRINE PEACE-LOVING MAGTYMGULY PYRAGY AND HERO – ARKADAG

Valuable concepts for all times, such as peacefulness, humanism, tolerance, friendliness found a deeply artistic reflection in the works of the great poet and thinker Magtymguly Pyragy and in the fundamental scientific works of the National Leader of the Turkmen people, Hero Arkadag. The motto of this year - “International Year of Peace and Trust” fully demonstrates the importance and relevance of the doctrine of peacefulness developed by Magtymguly and developed by Hero Arkadag, which covers the global space, starting from the regional, national and up to the global levels.

Аннагозель Чарыева
(*Туркменистан*)

ИЗЛОЖЕНИЕ ДОКТРИНЫ МИРОЛЮБИЯ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ И ГЕРОЯ – АРКАДАГА

Ценные для всех времен понятия, такие как миролюбие, гуманизм, толерантность, дружелюбие нашли глубокохудожественное отражение в творчестве великого поэта – мыслителя Махтумкули Фраги и в фундаментальных научных трудах Национального Лидера туркменского народа Героя – Аркадага. Девиз нынешнего года – “Международный год мира и доверия” в полной мере демонстрирует важность и актуальность разработанной Махтумкули и развитой Героем-Аркадагом доктрины миролюбия, которая охватывает глобальное пространство, начиная с регионального, национального и до мирового уровней.

Altyn Çaryýewa
(*Türkmenistan*)

MAGTYMGULYNYŇ ŞAHYRANA MIRASY

Döwletimizde medeni gymmatlyklary, taryhy, edebiýaty, sungaty, ylym-bilimi ösdürmäge giň mümkinçilikler döredilýär. Şeýle mukaddeslikleriň ýaşlarda ata Watana bolan söýgini, buýsanjy oýarmakda, ynsanperwer duýgulary kemala

getirmekde, aňyýeti, aň-düşünje hem akyly-paýhas goruny baýlaşdyrmakda bahasyz baýlykdygyny nygtaýar. Bu babatda geçmiş mirasymyza daýanylýar, nusgawy edebiýatymyzyň görnükli wekilleriniň, ata-babalarymyzyň ýol-ýörelgelerine uly sarpa goýulýar. Guýma-gursak zehin, dogabitdi ylham berlip, beýik-beýik şahsyýetler döreýär. Ýaşayyş dowam etdigiçe, olaryň unudylmajak, ýagşy işleriniň gymmaty artýar. Olar taryhyň töründe, ynsanlaryň kalbynda baky orun alýar. Şeýle şahsyýetlere “ägirtler” diýilýär. Şol ägirtleriň biri “Jemşidiň jamyna” deňelýän, köňüller köşgüniň şasy Magtymguly Pyragydyr.

Beýik akyldar şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň döredijiligi türkmen diliniň iň ajaýyp ýazuw çeşmeleriniň biridir. Şahyryň çeper setirleri türkmen diliniň ösüş aýratynlyklaryny, onuň arap, pars we beýleki diller bilen gatnaşygyny yzarlamaga mümkinçilik berýär. Şoňa görä, Magtymgulynyň şahyrana döredijiliginde duş gelyän dil birliklerini ylmy taýdan öwrenmek meselesi uly ähmiýete eýedir.

Akyldar şahyrymyz Pyragynyň nakyla öwrülen dürdäne setirleri halkyň arasynda, könlünde ýaşaýar. Beýik söz usadynyň sygyrlarynyň pähimlik, danalyk gymmatyna çäk ýok. Paýhas dürleriniň çeperçilik täsiri, terbiýeçilik ähmiýeti aňňa ornaýar, pähimini durlaýar. Öwüt-nesihat häsiýetli goşgular şahyryň döredijiliginde esasy orun tutýar. Ol öz goşgularynda döwürdeşlerine adamkärçiligiň gowysypatlaryny öwretmegi, olarda watana, zähmete, ýaşayşa, gözellige, dostluga, agzybirlige söýgi döretmegi, adamçylyga gelişmeýän ýaramaz häsiýetlere ýigrenç duýgusyny oýarmagy, ynsan mertebesini wasp etmegi özüniň borjy hasaplapdy.

Magtymguly Pyraga diňe bir şahyrlyk berilmän, eýsem, onuň her bir aýdýan sözlerinde hikmetdir keramat bar, hakdan halatly Beýik ynsanyň şeýle baý hazynanyň mirasdüşeri bolmak ullağan bagt. Çünki Magtymgulynyň dünýäsindäki paýhaslar bize heran-haçan dogry ýoly salgy berip dur.

Magtymgulynyň geneligi ölmez-ýitmezdir, ol diňe bir türkmen halkynyň däl, eýsem, dünýä halklaryň ýüreginde bakylygy eýeländir. Onuň ýazan sygyrlary, öňe süren ideýalary kerwen gurap, ýer şarynyň daşyndan halkalaýyn aýlanyp, bakylyga siňendir.

Magtymguly Pyragynyň dünýäsiniň, döredijiliginiň ümmülmez ummana deňelmegi, ýöne ýerden däl. Magtymguly Pyragy bu gün hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen diňe bir türkmeniň milli şahyry däl, eýsem, bütin türki dünýäniň şahyry, hatda, umumadamzat şahyry, dünýä halklarynyň kalbyna aralaşýan beýik akyldar hökmünde orta çykýar.

Magtymgulynyň pelsepewi, pedagogik garaýyşlary, türkmen durmuşy hakyndaky pikirleri beýik şahyryň dünýäniň ruhy we medeni hazynasyna goşan ägirt uly goşandyny görkezýär. Şahyr üçin adam gadryny bilýän bilen gatnaşyk etmek, söz manysyny aňlaýan bilen söhbetdeş bolmak, lezzeti hem gözeldir diýip belleýär. Şahyr adam dünýäsini gözelleşdirmek üçin onuň gözəl taraplaryna ýüzlenýär. Dünýäni gözelleşdirmek üçin zehiniň, akylyň gerekdigini nygtaýar.

Şahyryň edebi mirasynyň özeninde ynsanyň çeper keşbi durýar. Ol ynsanda oňat häsiýetleri terbiýelemegiň ýollaryny salgy berip, ýagşyny ýamandan açyp görkezýär hem-de ynsany kämil çeper keşpde görkezmäge çalyşýar.

Adamzat gymmatlyklaryny şygrylarynda baýdak edinen Magtymgulynyň estetiki garaýyşlary hem halkylyk duýgusyna ýugrulandyr. Ol ynsanyň ahlak keşbiniň möhüm häsiýeti hökmünde ruhy dünýäsiniň gözəl, sada, öz mertebesini belent, başynyň buýsançly bolmalydyny, halkyň hem ýurduň bähbidini öz bähbidiňden ýokary tutmalydygyny ündew edýär.

Altyn Charyyeva
(*Turkmenistan*)

POETIC HERITAGE OF MAGTYMGULY

During the years of Independence, our country has created broad opportunities for the development of culture, history, literature, art, science and education.

The artistic legacy of the great poet Magtymguly Pyragy is a true treasure trove of wisdom, playing an invaluable role in awakening love and pride for their Fatherland in young people, in forming humanistic ideals and high spirituality in them. In terms of educating the new generation in a patriotic spirit in the modern era, it is necessary to rely on the priceless legacy left to us by the glorious masters of classical literature, one of the most prominent representatives of which is Magtymguly Pyragy.

Алтын Чарыева
(*Туркменистан*)

ПОЭТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ МАХТУМКУЛИ

В годы Независимости в нашей стране созданы широкие возможности для развития культуры, истории, литературы, искусства, науки и образования.

Художественное наследие великого поэта Махтумкули Фраги представляет собой подлинный клад мудрости, играющий неоценимую роль в пробуждении у молодёжи любви и гордости за своё Отечество, в формировании у них гуманистических идеалов, высокой духовности. В плане воспитания нового поколения в патриотическом духе в современную эпоху необходимо опираться на бесценное наследие, оставленное нам славными мастерами классической литературы, одним из ярчайших представителей которых является Махтумкули Фраги.

SAZ-RITMIŇ ÇAGA PSIHOLOGIÝASYNA ESTETIK TÄSIRI

Psihologiýany öwrenýän dünýä alymlarynyň geçiren derňew işleriniň esasynda, çaga doglandan, tä üç ýaşyna çenli psihologik terbiýesi berk kemala gelyändiginiň hakynda gaýta-gaýta tassyklanylýar. Saz, oýun, aýdym, tans položitel emosiýalary döredýärler. Belli türkmen psihology B.Basarow çaga psihikasy barada şeýle belleýär: “Çaga adamzat taryhynda gazanylan tejribäni özleşdirýär. Pikirlenme, ýat, çaganyň kabul edişi, esasan, sözleşişiniň, işiniň belli bir usullarynyň, bilim-düşünjeleriniň özleşdirilmegi mynasybetli dörandir”. Položitel emosiýalar bolsa çaganyň içki rahatlygy, onuň ruhy we fiziki saglygydyr. Çaga doglandan onuň umumy ösüşi bilen birlikde, saz başarnyklaryny hem ösdürmegi unutmaly däldir. Aýdym-sazyň esasy bilim binýadynda ilkinji maksat çagada aýdym-saz üşüginini we söýgüsini oýarmakdyr. Hyýal dünýäsinde saza bolan söýgini kemala getirmek, ritm duýgusyny we eşidiş duýgurlygyny üpjün etmekdir. Aýdym-sazy halaýan çaga adamlary söýýär, jemgyýeti, ýaşagyşy söýýär. Oňat bilim hemme zatdan öň çaganyň taýýarlygyna baglydyr. Şonuň üçin çagany höweslendirmek zerur bolup durýar, munuň özi çaganyň ösüş ýolunyň dogry ädim bilen başlanandygyny görkezýär. Başlangyç dersleriň möhüm bölegi bolan, sazly oýunlar gurnalanda körpäniň özüni görkezip biljek we lezzet alyp biljek oýunlar düzülmeli. Çagalaryň aňsat öwrenip biljek hem-de gündelik durmuşynda bar bolan sazlary öz içine alýan kitaplar, dürli esbaplar saýlanylmaly.

“*Bolmady*” sözüne derek: “*Bolar, wagtyň geçmegi bilen has gowy öwrenjeksiň*” jümleleri, saza höwesi bolan çagada öňe iteriji güýç bolar. Netijede, durmuşa, saza ilkinji gadamlaryny basan saglykly, rahat, öňdebaryjy, bagtyýar çagalary ýetirdirmek üçin, has gerek “*witamin*” – söýgi bolup durýar.

Çaganyň ritm duýgurlygyny terbiýelemek hem has möhüm bolup durýar. Şweýsar mugallymy, kompozitor Emil Žak Dalkrozyň aýtmagyna görä: “Durmuş bu – janly we durmuşy dörediji ritmli sazdyr”, şeýle hem, “Biziň hemmämiziň bilşimiz ýaly, çagalaryň ählisi, saza bagly bolmazdan kakylýan ritm kakuwlaryndan uly lezzet alýarlar. Aslynda, saz ýaňlananda çagalaryň in eý görýän zady näme, bilýärmisiňiz? Hut ritmdir, ritm basymlydyr” diýmek bilen, sazy düzüň möhüm serişdeleriň biriniň ritmdigine düşündiriş berýär.

Alymlaryň bellemegine görä: “Alty aýdan soň, çaga uly adamyň sesiniň äheňini tapawutlandyryp başlaýar. Onuň emosiýasy bolsa, eýýäm doglan gününden, ýagny, ilkinji günden ýüze çykyp başlaýar”.

Aýdym-saz biliminde esasy maksat, çaganyň arzuw dünýäsindäki saza bolan söýgüsini oýarmakdyr. Bu babatda ene-atalaryň orny örän uludyr. Hemmämize mälüm bolşy ýaly, gadymdan gelyň medeni mirasymyz bolan, hüwdüler, türkmen

balasynyň ahlak we estetiki taýdan ajaýyp häsiýetleri özüne siňdirmeginde möhüm orun eýeleýär. Hüwdiniň jadyly owazy çagany tiz we rahat ýatyýar. Şeýle hem, hüwdülerde pendî-nesihatlary jemleýän setirler, aňyrsynda çuňňur many ýatan türkmen enäniň çagasyna aýdýan söýgüden doly sözleri bar.

Eşretli zamanamyzda, her bir türkmen maşgalasynda hüwdüniň sesi belent ýaňlanýar. Biziň hemmämiz diýen ýaly, mähriban enelerimiziň ajaýyp sesli hüwdüleriniň astynda önüp-ösdük. Çaga doglandan ene hüwdüsini diňläp, eýýäm, şonuň sözlerine, enäniň sesine öwrenişip başlaýar. Hüwdüler, aýdym äheňli goşgular bolup, ritm urgusynyň basymy, köplenç, güýçli üleşden, gowşak üleşe geçirilýär.

Çaga biraz ulalyp ugranyndan soň, hüwüniň soňky gaýtalanýan “hüwwä-hüw” sözlerini gaýtalap ugraýar. Körpeje “hüwwa-hüw” sözlerini ejesi bilen hem, ýeke özi hem, gurjajygy, aýygygy ýa-da beýleki oýunjaklary bilen oýnanynda aýdýar.

Gulshirin Charyyeva
(*Turkmenistan*)

AESTHETIC INFLUENCE OF THE RHYTHM MUSIC ON CHILD PSYCHOLOGY

According to research conducted by world-renowned psychologists, it has been repeatedly confirmed that psychological education is firmly formed from birth to the age of three. Music, games, songs, and dances evoke positive emotions. Positive emotions are the inner world of the children, their mental and physical health. It is important to remember that from birth, a child goes through not only the stages of general development, but also the formation of musical abilities. The main goal of music education is to awaken a child's love of music.

Гульширин Чарыева
(*Туркменистан*)

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ РИТМА МУЗЫКИ НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ

Согласно исследованиям, проведенным психологами с мировым именем, неоднократно подтверждалось, что психологическое воспитание прочно формируется от рождения до трехлетнего возраста. Музыка, игры, песни, танцы вызывают положительные эмоции. Положительные же эмоции – это внутренний мир ребенка, его психическое и физическое здоровье. Важно помнить, что с рождения у ребенка формируется не только его общее развитие,

но и его музыкальные способности. Основная цель музыкального образования – пробудить в ребенке любовь к музыке.

Hurma Çommadowa
(*Türkmenistan*)

AKGOÝUNLY ŞADÖWLETINIŇ ÖSEN PAÝTAGT ŞÄHERI

Mälim bolşy ýaly, taryhda bir döwletniň dürli döwürlerde birnäçe paýtagt şäheri bolupdyr. Oguz hanyň neslinden bolan baýyndyrlaryň esaslandyran Akgoýunly döwletiniň hem syýasy ýagdaý sebäpli, paýtagt şäheri birnäçe gezek üýtgedilipdir. Bu döwletniň ilkinji paýtagty Diýarbekir şäheri bolupdyr. Döwletniň belli hökümdary Uzyn Hasanyň (1453-1478) dolandyran döwründe şadöwleti derejesine ýetende bolsa, paýtagt Töwriz şäherine geçirilipdir.

Alymlar Töwriz şäheriniň adynyň aňladýan manysyny, onuň dury suwy, daglyk ýerde ýerleşýändigini bilen bagly pikirleri beýan edýärler. Ýagny şäheriň ady, onuň ýerleşiş we tebigy aýratynlygy bilen baglanyşdyrylýar.

Töwriz şäheri Akgoýunly şadöwletiniň paýtagty hökmünde syýasy hem-de halkara söwda merkezi bolmak bilen, ol ýerde dini we jemgyýetçilik binalary gurlupdyr. Bu barada wenesiýaly ilçisi Iosafat Barbaronyň ýatlamalarynda, Akgoýunly döwletiniň taryhçysy Fazlullah ibn Ruzbihan Hünjiniň, Osman döwletiniň taryhçysy hem-de nakgaşy Nasuh Matrakçynyň biziň günlerimize gelip ýeten eserlerinde gymmatly maglumatlar berilýär.

Iosafat Barbaro Töwrize 1474-nji ýylyň aprel aýynda baryp, 1478-nji ýylda Uzyn Hasan aradan çykandan soň yzyna dolanypdyr. Wenesiýanyň ilçisi Töwrizdäki “Sekiz Behişt” köşgüniň bezeg aýratynlyklary barada ýatlamasynda beýan edipdir.

Akgoýunly döwletiniň taryhçysy Fazlullah ibn Ruzbihan Hünji 1487-nji ýylda Akgoýunly şadöwletiniň merkezi Töwriz şäherine Ýakup begiň (1478–1490) ýanyna baryp, şol ýerde hem galypdyr. Orta asyr taryhçysynyň “Tarih-i alem ara-ýi Amini” atly eserinde Ýakup begiň ýanyna Osman döwletinden, Müsürden, Horasandan we beýleki ýerlerden hatdyr sowgatlar bilen ilçileriň gelendigi barada beýan edilipdir. Şeýle hem Ýakup begiň ejesi Seljuk şa Begimiň haraba öwrülen Töwriziň juma metjidinde rejeleşiş işlerini geçirendigi barada maglumat hem berilýär.

Nasuh Matrakçy Osman döwletiniň hökümdary sultan Süleýmanyň (1520–1566) dolandyran döwründe hünäri we başaraňlygy bilen ünsi özüne çekmegi başarypdyr. Soltan Süleýmanyň 1533-nji ýylda Bagdada eden ýörişine Nasuh hem gatnaşyp, Stambuldan Bagdada çenli aralykda düşlenen ýerleri teswirleýän Menzilnama taýýarlapdyr. 1537-nji ýylda tamamlanan “Beýan-y Menazil-i Sefer-i Yrakyýan” atly eserinde Töwriz şäheriniň miniatýurasy hem ýerleşdirilipdir.

Miniatýurada Töwriz şäheri gala bilen gurşalyp, uly bolmadyk baş köprüli derýa bilen ikä bölünipdir. Sahypabatda Uzyn Hasanyň howandarlygynda gurlan Nasriýýe, Kaýseriýýe hem-de Sekiz Behişt köşgüniň şekilleri suratyň çep tarapynda ýerleşdirilipdir. Bu eser Akgoýunly şadöwletiniň paýtagty Töwriz şäheriniň XVI asyrdaky arhitektura binalary barada, şol sanda Uzyn Hasanyň gurduran binalary baradaky maglumatlary özünde jemleýän gymmatly çeşmelerdendir.

Töwriz şäheriniň üstünden halkara söwda ýollary geçipdir. Uzyn Hasanyň halkara söwdanyň ösmegine ähmiýet berip, ýeňillikleri döretmegi döwletiniň ykdysady taýdan ösmegine ýardam edipdir.

Umuman, Töwriz şäheri 30 ýyldan gowrak Akgoýunly şadöwletiniň syýasy, medeni we ykdysady merkezi hökmünde ösen paýtagt şäheri bolandygyny taryhy çeşmelerde berilýän maglumatlar delillendirýär.

Hurma Chommadova
(*Turkmenistan*)

THE FLOWING OF THE CAPITAL OF THE AKGOYUNLY EMPIRE

Studying the history of many states of the world indicates the existence of an interesting fact when, depending on the emerging political situation, there was an urgent need to move the capital of the country from one city to another. For example, in the initial period of the existence of the Akgoyunly state, the capital was the city of Diyarbekir. During the reign of Uzyn Hasan, when, due to the significant expansion of its territory, the state acquired the status of an empire, the capital was moved to Tabriz, which for more than three decades was the flourishing political, cultural and economic center of the Akgoyunly Empire.

Хурма Чоммадова
(*Туркменистан*)

РАСЦВЕТ СТОЛИЦЫ ИМПЕРИИ АКГОЮНЛЫ

Изучение истории многих государств мира свидетельствует о существовании интересного факта, когда в зависимости от возникающей политической ситуации возникала настоятельная необходимость перенесения столицы страны из одного города в другой. Например, в начальный период существования государства Акгоюнлы столицей являлся город Диярбекир. В период правления Узын Хасана, когда из-за значительного расширения

своей территории государство обрело статус империи, столица была перенесена в Тебриз, который в течении более чем трех десятилетий являлся расцветающим политическим, культурным и экономическим центром империи Акгоюнлы.

Allaýar Çüriýew
(Туркменистан)

MAGTYMGULA YHLAS BILEN GOL BEREN

Nikolaý Ostroumow 1866–1870-nji ýyllarda Kazandaky dini akademiýada okapdyr. 1877-nji ýyla çenli hem şol akademiýada mugallym bolup işläpdir. N.Ostroumow akademiýada okan döwründe atlary Russiýada belli alymlar Nikolaý Iwanowiç Ilinskiý, Ýefim Aleksandrowiç Malow, Gordiý Semenowiç Sablukow ýaly halypalardan tälim alypdyr. Okap ýörkä halypasy Ý.A.Malowyň maslahat bermegi bilen, Rabguzynyň “Kysasyl-enbiýa” atly eserini arapçadan ilkinji gezek rus diline terjime edipdir. N.Ostroumow arap we türki dillerine suwara bolupdyr.

Ykbal N. Ostroumowy 1877-nji ýylda Orta Aziýa – Daşkent şäherine getiripdir.

1879-njy ýyldan Türküstan ülke halk magaryf inspektory, mugallymçylyk seminariýasynyň direktory, 1889-njy ýylda oganlar üçin gimnaziýasynyň direktory ýaly wezipelerde işläpdir. 1883-nji ýyldan 1917-nji ýyla çenli hem “Turkestanskaýa tuzemnaýa gazeta” redaktorlyk edipdir. Gazet “Türkestanskiýe wedomosti” gazetine goşmaça hökmünde kiçi möçberde, başda gyrgyz we özbek dillerinde çap edilýän eken. Şeýle gazetiniň 1870-nji ýyldan çap edilip başlanmagy hem gyzyklydyr.

XX asyryň birinji onýyllygynda Daşkentdäki mugallymçylyk seminariýasynda Zakaspiden baran oganlaryň birnäçesi şol seminariýada okapdyrlar. Seminariýaçylar Muhammetguly Atabaýew, Gaýgysyz Atabaýew bilen Nikolaý Petrowiç Ostroumow gowy gatnaşykda bolupdyr.

Orta Aziýada ýaşayan halklaryň döredijiligi, din-ygtykaty, halk döredijiligi, şahyrlary bilen yzygider gyzyklanany, bu ugurda birnäçe işleri eden N.Ostroumowyň türkmenler bilen gyzyklanmazlygy asla mümkin däl. Özbek halkynyň türkmeniň parasatly ogly Magtymgula uly sarpa goýup, onuň şygrylaryny okap, aýdymlaryndan ganman diňländigleri hakykat.

1907-nji ýylda N. Ostroumowyň taýýarlamagynda Magtymguly Pyragynyň goşgulary “Туркестанская туземная газетасының” 15, 16, 23, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47-nji sanlarynda çap edilipdir. Şeýle hem şol ýyl şu goşgularyň esasynda 127 sahypadan ybarat Magtymgulynyň goşgular kitaby neşir edilýär. Kitap Türküstan general-gubernatorynyň kanselýarisinde, Daşkent şäherinde, 1907-nji ýylda neşir edilipdir.

N. Ostroumowyň Magtymguly bilen ýörite gyzyklanmagy tötänden däldir. Ol beýik şahyr baradaky maglumatlaryny çuňňur öwrenmek bilen, has kämil görnüşinde onuň goşgularyny arap elipbiýinde türkmen dilinde kitapça edip çykarypdyr. Kitabyň neşir edilmegi Magtymgulyň döredijiligi bilen gyzyklanýanlar üçin giň ýol açypdyr.

N. P. Ostroumowyň köpgyraňly işinde türkmen edebiýatyny çynlakay öwrenmäge girişinde uly yhlas duýýarsyň, halkyň taryhyna, onuň edebiýatynyň merjen dänelerine bolan teňneligi görýärsiň. Baryp-ha, 1909-njy ýylyň 14-nji iýun sanynda, onuň türkmen edebiýatyny öwrenmek barada makalasyny ýazmagy hem biziň ýaňky aýdanlarymyzy ýene bir gezek tassyklaýar.

Elbetde, N. Ostroumowyň bize galdyryp giden uly ylmy mirasy hakynda jikme-jik gürrüň etmek kyn. Biz onuň käbir işlerine başardygymyzdan ser saldyk. Bir asyr mundan öň parasatly türkmen şahyry, Gündogar akyldary Magtymguly Pyragnyň goşgularyny, türkmen halk döredijiliginiň nusgalaryny ile ýaýmakda bahasyna ýetip bolmajak iş bitiren N. Ostroumow uzak ömür sürüpdir. Ol 1846-njy ýylyň 15-nji noýabrynda Tambow guberniýasynyň Elatomsk uýezdiniň Sasowo obasynda doglupdyr. 1930-njy ýylyň 17-nji noýabrynda hem Daşkent şäherinde, has takygy, onuň golaýyndaky şol wagtky Lunaçarskiý obasynda (häzirki wagtda şäheriň demirgazyk-gündogar bölegi) doglan gününden iki güni geçirip, 84 ýaşynda aradan çykypdyr. Botkin gonamçylygynda hem jaýlanypdyr.

Allayar Churiyev
(*Turkmenistan*)

CONTRIBUTION OF N.P. OSTROUMOV TO THE POPULARIZATION OF MAGTYMGULY'S WORK

The creative and life path of the famous orientalist N.P. Ostroumov is interesting in that he put a lot of time and talent into the cause of wide popularization in the world of the creative heritage of the classic of Turkmen literature Magtymguly Pyragy. Deeply imbued with the great humanistic ideas of the poet, organically woven into the fabric of his highly artistic philosophical works, the scientist managed to scientifically present them and convey them to the general public in his research. The scientific works of N.P. Ostroumov were highly appreciated by famous orientalists V.V. Bartold, A.N. Samoylovich and other literary scholars.

Аллаяр Чуриев
(Туркменистан)

ВКЛАД Н.П. ОСТРОУМОВА В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ТВОРЧЕСТВА МАХТУМКУЛИ

Творческий и жизненный путь известного востоковеда Н.П. Остроумова интересен тем, что он приложил немало усилий и своего таланта в дело широкой популяризации в мире творческого наследия классика туркменской литературы Махтумкули Фраги. Глубоко проникшись великими гуманистическими идеями поэта, органично вплетенными в канву его высокохудожественных философских творений, ученый сумел научно изложить их и донести до широкой общественности в своих исследованиях. Научные работы Н.П.Остроумова были высоко оценены известными востоковедами В.В. Бартольдом, А.Н. Самойловичем и другими специалистами-литературоведами.

Şöhrat Diwangulyýew
(Türkmenistan)

HÜNÄRI BOÝUNÇA RUS DILINI OKATMAGYŇ IŞJEŇ USULLARY

Geljekki diplomatlara we halkara hukugy pudagyndaky hünärmenlere rus dilini öwretmek diňe bir grammatik we leksiki kadalary özleşdirmek bilen çäklenmän, halkara gurşawynda netijeli işlemäge mümkinçilik berjek aýratyn başarnyklary hem talap edýär. Globallaşma we halkara gatnaşyklarynyň çalt depginde ösmegi nukdaýnazaryndan rus dilinde gepleşmegi başarýan hünärmenlere zerurlyk has möhüm bolup durýar.

Hödürlenilýän işde zerur dil we aragatnaşyk endikleri bolan başarnykly hünärmenleri taýýarlamak maksady bilen “diplomatiýa” we “halkara hukugy” hünärlerinde okaýan talyplara hünäri boýunça rus dilini okatmagyň häzirki zaman usullary seljerilýär. Hünär işlerinde diliň iş ýüzünde ulanylmagyny nazara alyp, rus dilini öwretmekde aýratyn çemeleşmeleriň peýdalanylmagyna aýratyn üns berilýär.

Häzirki zaman pedagogikasy diňe bir bilim bermek däl, eýsem, talyplarda möhüm ukyp we başarnyklary kemala getirmek üçin baş çykaryjylyk çemeleşmäni işjeň ulanýar. Bu usulyýetiň çäginde, “diplomatiýa” we “halkara hukugy” ugurlaryndaky talyplara aşakdaky başarnyklary, ýagny medeniýetler arasyndaky gatnaşyklary, hünär-kommunikatiw aragatnaşyklary bilmek, köpçüligiň önünde

çykyş etmek hem-de delillendirip bilmek ukyplaryny özünde jemlemegi öwredip bilmek aýratyn ähmiýete eýedir.

Şeýle başarnyklary has-da artdyrmak üçin talyplara rus diliniň hünär aragatnaşygyndaky ornuna has gowy düşünmäge, durmuşda bolup biljek meseleler arkaly özleşdirmäge mümkinçilik berýän bilim we işewür ýagdaýlary birleşdirmek tejribesi ulanylýar.

Mysaly gözlegler, çekişmeler we rol oýnamak ýaly interaktiw usullar halkara gatnaşyklarynda hünäri öwrenýän talyplary okatmakda has işjeň ulanylyp başlady. Bu usullar talyplara rus dilini hünär derejesinde ulanmagyň medeni, hukuk we ahlak taýdan has çuňňur düşünmäge mümkinçilik berýän hakyky ýa-da gipotetik ýagdaýlary taýýarlamaga hem-de seljerip, derňemäge mümkinçilik berýär.

Sanly tehnologiýalar rus dilini çuňňur öwrenmek üçin gurallaryň giň toplumyny üpjün edýär. Häzirki zaman mugallymlary, ene dilinde gepleýänleriň, multimediýa materiallarynyň – ýygnaklaryň we beýleki resmi çäreleriň gatnaşmagynda sapaklary geçirmäge mümkinçilik berýän aragatnaşyk, hyzmatdaşlyk platformalary ýaly çeşmeleri ulanýarlar, olarda talyplar diplomatik tejribäniň, bilimiň hakyky şertlerinde ulanylyan dili eşidip bilýärler, söz baýlygyny giňeltmäge hem-de diňlemek endiklerini ösdürmäge mümkinçilik berýän programmalary, oýunlary, crosswordlary ulanýarlar.

Talyplar ene dilini ulanmazlyk üçin diňe rus dilinde sapak geçirende, dile içgin girişmek (gürlemek we ýazmak boýunça intensiw taýýarlyk) ýörelgesi netijeli usul bolup durýar. Bu okuw prosesini çaltlaşdyrmaga mümkinçilik berýär we talyplaryň rus dilini ulanmagyna bolan ynamyny ösdürýär.

Täze okuw usullaryny üstünlikli durmuşa geçirmegiň möhüm elementi, talyplaryň bilimlerine we başarnyklaryna dogry baha bermekde jemlenýär. Geljekki halkara gatnaşyklar boýunça hünärmenleri we diplomatlary taýýarlamagyň çäginde diňe bir sözün grammatik dogrulygyna däl-de, eýsem, talyplara üstünliklerini ýa-da kynçylyklaryny, hemmetaraplaýyn synaglary, testleri, şol sanda ýazuw we dilden seljerme etmäge mümkinçilik berýän salgylanmalara esaslanyp baha bermek ýaly çemeleşmeleri ulanmak maslahat berilýär.

Geljekki diplomatlara we hukukçylara rus dilini öwretmegiň häzirki zaman çemeleşmeleri, başarnyklylyk ýörelgeleri, interaktiw usullary, sanly tehnologiýalary hem-de sözleýiş tejribesini birleşdirmegi öz içine alýar. Bu çemeleşme, öz ýurduna netijeli wekilçilik edip we halkara arenasynda işlemäge ukyply hünärmenleri taýýarlamaga mümkinçilik berýän dil hem-de hünär başarnyklaryny ösdürmäge kömek edýär.

Ýokarda agzalyp geçilen usullar we çemeleşmeler mugallymlardan dinamiki, innowasion bilim gurşawynyň döredilmegine goşant goşýan bilimlerini yzygiderli täzelemegi hem-de hünär endiklerini ösdürmegi talap edýär.

Shohrat Divangulyyev
(*Turkmenistan*)

CURRENT METHODS OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES

Teaching Russian to future diplomats and specialists in international law requires not only mastering grammar and vocabulary, but also acquiring specific competencies that will allow them to function effectively in the international environment. In the context of globalization and the dynamic development of international relations, the need for specialists with a high level of Russian language proficiency is becoming especially urgent.

Current methods of teaching Russian in the field of study for students majoring in diplomacy and international law, with the aim of training competent specialists with the necessary language and communication skills are analyzed in the given paper. Particular attention is paid to the practical use of language in professional activities, which requires the use of special approaches in teaching Russian.

Шохрат Диванкулиев
(*Туркменистан*)

АКТУАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА ПО НАПРАВЛЕНИЮ ПОДГОТОВКИ

Обучение русскому языку будущих дипломатов и специалистов в области международного права требует не только освоения грамматических и лексических норм, но и приобретения специфических компетенций, которые позволят эффективно функционировать в международной среде. В условиях глобализации и динамичного развития международных отношений потребность в специалистах, владеющих русским языком на высоком уровне, становится особенно актуальной.

В статье рассматриваются современные методы преподавания русского языка по направлению подготовки для студентов, обучающихся по специальностям “дипломатия” и “международное право”, с целью подготовки компетентных специалистов, обладающих необходимыми языковыми и коммуникативными навыками. Особое внимание уделяется практическому применению языка в профессиональной деятельности, что требует применения особых подходов в преподавании русского языка.

GÜNDOGARŞYNAS W. M. ŽIRMUNSKIÝ WE ONUŇ TÜRKMEN ETNOGRAFIÝASYNA GOŞANDY

Gahryman Arkadagymyzyň hem-de hormatly Prezidentimiziň parasatly başlangyçlary bilen halkymyzyň maddy-ruhy medeniýetini çuňňur ylmy nukdaýnazardan öwrenmäge uly mümkinçilikler döredildi. Milli Liderimiziň “Türkmen medeniýeti” kitabynda bu babatda: “Biz pederlerimiziň münýýlyklaryň jümmüşinde döreden, kämilleşdiren medeni gymmatlyklarynyň örän köp öwüşginlidigine we çuňňur pelsepä ýugrulandygyna aýratyn ähmiýet bermelidir. Onuň mazmuny, pelsepewi nazaryýeti biziň pikir edişimizden we çaklaýşymyzdan hem çuňdur. Biz ata-babalarymyzyň miras galdyran medeni gymmatlyklarynyň juda az bölegini öwrenip dikeldendiris. Ýöne asyrlar bize milli baýlyklarymyzyň iň gymmatly nusgalaryny miras galdyrypdyr” diýlip bellenilýär.

Türkmen halkynyň medeni gymmatlyklarynyň iň meşhur nusgalarynyň biri bolan “Gorkut ata” eposyny ylmy taýdan öwrenen gündogarşynas, lingwist, filolog alym Wiktor Maksimowiç Žirmunskidir (1891–1971 ý). Sankt – Peterburg uniwersitetini tamamlandan soňra W. M. Žirmunskiý lingwistika ugrunda önjeýli işläpdir. XX asyryň 40-njy ýyllarynda bolsa türki halklaryň eposlary bilen gyzyklanyp başlapdyr we şondan soň bu halky eserler onuň ylmy barlaglarynyň aýrylmaz bölegine öwrülipdir. Alym Orta Aziýa halklarynyň “Gorkut ata”, “Alpamyş”, “Manas” eposlaryny ylmy taýdan seljeripdir. “Epos – bu halkyň janly geçmişiň beýany bolup, onuň ylmy-taryhy gymmatlygy we şol bir wagtda jemgyýet, medeni-terbiýeçilik ähmiýeti uludyr” diýip, alym belläpdir. “Gorkut ata” eposynyň nakyllary alymyň ünsüni çekipdir we olaryň türkmen halkynyň ýaşaýyş durmuşyny şöhlelendirýändigini belläpdir: “Tekepbiri taňry söýmez”, “Göwnüni ulumsy tutan adamda döwlet bolmaz”, “Gara güýje gyýmasañ, ýol alynmaz”, “Malyna gözi gyýmadyk adamyň ady çykmaz”, “Gyz eneden görelde almasa, öwüt almaz”, “Ogul atadan görelde almasa, saçak ýazmaz”, “Ogul döwletli çyksa, ojagyň közüdir”, “Myhman gelmeýän öýüň ýykylany ýeg”, “Ýalan söz diýeniňden diýmäniň ýeg” we beýlekiler. Alym eposyň nakyllarynyň has irki döwürlerde döräp, soňra parasatly goja Gorkut atanyň rowaýata öwrülen adynyň töwereginde jemlenendigi barada belläpdir.

W. M. Žirmunskiý eposda hereket edýän ozanlara ünsi çekýär we olaryň ýerine ýetirýän aýdymlarynyň “oguznamalar” diýlip atlandyrylandygy barada ýazýar. Şunlukda, “ozan” sözüniň “oguznama” sözünden gelip çykandygyny, ozanlaryň, bagşylardan tapawutlylykda, ilkinji nobatda eposdan boýlary aýdan sazandalar bolandygyny çaklamak bolýar. Eger çaklamamyz dogry bolsa, onda türkmeniň şu

dana sözüniň manysy has aýdyňlaşýar: “Ile döwlet geler bolsa, bagşy bilen ozan geler”.

Alym türkmenlerde doglan çaga at goýmagy ýaşululara hormat bilen ynanylýandygy we eposdaky wakalara salgylanyp, at goýulmagyň çaganyň dogulmagy bilen gabat gelmän, eýsem, oglanyň il-ýurdy üçin gahrymançylyk görkezenden soň atlandyrylandygyny belleýär. Ýöne bu meselede dogry pikiri orta atýar: oglana goýlan täze at oňa çagalykda goýlan ady bilen çalşylypdyr. Alymyň bu pikirini etnografik maglumatlar hem tassyklaýar: türkmenlerde doglan çagany uzak wagtlap at goýman saklamak halanmaýar, çünki şeýle çaga ulalanda ýalançy bolar diýen yrym bardyr. W. M. Žirmunskiý “Gorkut ata” eposynyň esasy taryhy rowaýatlaryň düzendigini, Gorkut atanyň eýýamynyň toý dessurynyň hem taryhy kökleriniň bardygyny belläpdir.

Bike Divangulyyeva
(Turkmenistan)

ORIENTALIST V. M. ZHIRMUNSKIY AND HIS CONTRIBUTION TO TURKMEN ETHNOGRAPHY

The article is devoted to the scientific activity of the famous orientalist Viktor Maksimovich Zhirmunskiy in study of Oguz-Turkmen heroic epic “Gorkut Ata”. The materials published by the scientist in various years and summarized in the large work “Turkic Heroic Epic” this work is a great contribution not only to oriental studies, but also to the ethnography of the Turkmen people. Scientists introduced scientific information from the epic which characterizing the traditions and rituals of the Turkmens, as well as field of ethnographic materials. In addition, these data make it possible to complement and enrich the research of scientists on ethnography of Turkmen people in early period. V. M. Zhirmunskiy showed the possibilities of an epic work as a historical and ethnographic source, which is one of the first researches at the intersection of sciences. The materials of the epic make it possible to identify the historical roots of many rituals that still exist among the people.

ВОСТОКОВЕД В.М. ЖИРМУНСКИЙ И ЕГО ВКЛАД В ТУРКМЕНСКУЮ ЭТНОГРАФИЮ

Тезис посвящен научной деятельности известного востоковеда Виктора Максимовича Жирмунского по исследованию огузо-туркменского героического эпоса “Горкут Ата”. Материалы, опубликованные ученым в различные годы и обобщенные в большом труде “Тюркский героический эпос” являются большим вкладом не только в востоковедение, но и в этнографию туркменского народа. Ученым были введены в научный оборот сведения из эпоса, характеризующие традиции и обряды туркмен, а также полевые этнографические материалы. В свою очередь, эти данные позволяют дополнить и обогатить исследования ученых об этнографии туркмен раннего периода. В.М. Жирмунский показал возможность эпического произведения как историко-этнографического источника, что является одним из первых исследований на стыке наук. Материалы эпоса позволяют выявить исторические корни многих обрядов, бытующих в народе до сих пор.

Aknabat Döwletowa, Jahan Durdyýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA BILIM ULGAMYNÝŇ ÖSÜŞI

Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda Türkmenistanda milli bilim ulgamyny kämilleşdirmek, giň gözýetimli, innowasion tehnologiýalary dolandyrmaga ukyply ýaşlary terbiýeläp ýetişdirmek boýunça uly tagallalar edilýär. Ýurdumyzyň obadyr şäherlerinde durmuş ulgamyna degişli desgalar bilen birlikde, döwrebap bilim edaralary hem gurulýar.

Ýurdumyzda ýaş nesil barada edilýän aladalar öz miwesini berýär. Soňky ýyllarda halkara ders bäsleşiklerinde, sport ýaryşlarynda baýrakly orunlara mynasyp bolýan talyp ýaşlaryň, mekdep okuwçylarynyň sany artýar.

“Ýaşlar barada döwlet syýasaty hakynda” Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda, ýaş nesliň hukuklaryny we azatlyklaryny üpjün etmek, döwletimiziň hem-de jemgyýetimiziň syýasy, ykdysady, medeni durmuşyna ýaşlaryň doly hukukly gatnaşmagy üçin oňaly şertler döredilýär. Munuň özi jemgyýetiň bitewüligini, berkligini, agzybirligini we jebisligini aňladýar, döwletde amala aşyrylýan belent sepgitlere hem-de özgertmelere ýetmek üçin Milli maksatnamalary durmuşa geçirmekde ýaşlaryň ýakynandan gatnaşmagyna ýardam berýär.

Ýurdumyzda ýaşlara bilim çygrynda döwlet tarapyndan ýakyndan goldaw berilýär. Zehinli ýaşlary ýüze çykarmak, olary goldamak we höweslendirmek, ýaşlarda raýatlyk, watançylyk, ruhy-ahlak duýgularyny terbiýelemek hem-de hukuk medeniýetini ýokarlandyrmak ileri tutulýan wezipeleriň hatarynda durýar.

“Türkmenistanda çaganyň irki ösüşini, olaryň mekdebe taýýarlygyny ösdürmek babatda 2020–2025-nji ýyllarda mekdebe çenli çagalar edaralarynyň işini kämilleşdirmegiň maksatnamasy” hem-de “Türkmenistanda tebigy we takyk ylmy ugurlara degişli dersleri okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasy” tassyklanyldy.

Ýurduň okary okuw mekdepleri kompýuter tehnologiýalary, barlaghana enjamlary, multimedia we lingafon gurnamalary bilen üpjün edilen hem-de Internet ulgamyna birikdirilen.

Ýewropa Bileleşiginiň “Türkmenistanda bilim ulgamyna ýardam bermek” taslamasyny durmuşa geçirmegiň birnäçe tapgyrlarynyň çäklerinde Milli bilim institutynyň binýadynda yzygiderli okuw sagatlary, hyzmatdaşlar hem-de halkara derejeli bilermenler bilen duşuşyklar, okuw maslahatlary, dünýä tejribesini ulanmagyň we okatmagyň täzeçil usullarynyň ornaşdyrylmagyna bagyşlanan aň-bilim çäreleri geçirilýär.

Bilim ulgamyna dünýä standartlaryny yzygiderli ornaşdyrýan Türkmenistan ynsanperwerlik ugry boýunça Birleşen Milletler Guramasy we onuň ýöriteleşdirilen düzümleri (ÝUNISEF, UNFPA, UNDP, ÝUNESKO) bilen özara gatnaşyklary ösdürýär. Ýurdumyzda bilim ulgamynda dünýäniň oňyn tejribesi işjeň öwrenilýär, daşary ýurtlaryň bilim we ylym merkezleri bilen gatnaşyklar yzygiderli giňeldilýär.

Aknabat Dovletova, Jahan Durdyyeva
(*Turkmenistan*)

DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM IN TURKMENISTAN

In the International Year of Peace and Trust in Turkmenistan, significant efforts are being made to improve the national education system, educate and train young people with broad horizons, management skills, which capable to work with innovative technologies. Along with social infrastructure facilities, modern educational institutions are being built in the cities and villages of our country.

Caring for the younger generation make a positive impact: in recent years, the number of students and schoolchildren taking prizes at international academic Olympiads and sports competitions has been increasing in the country. In accordance with the Law of Turkmenistan “On State Youth Policy”, favorable conditions are being created to ensure the rights and freedoms of the younger generation and the

full participation of young people in the political, economic and cultural life of our state and society. This means unity, solidity, harmony and cohesion of society, and also promotes the direct participation of young people in the implementation of national programs aimed at achieving high standards and implementing large-scale reforms in the country.

Акнабат Довлетова, Джахан Дурдыева
(Туркменистан)

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В Международном году мира и доверия в Туркменистане прилагаются значительные усилия для совершенствования национальной системы образования, воспитания и подготовки молодёжи с широким кругозором, владеющей навыками управления и работы с инновационными технологиями. Наряду с объектами социальной инфраструктуры, в городах и сёлах нашей страны строятся современные учебные заведения.

Забота о молодом поколении приносит свои плоды: в последние годы в стране увеличивается число студентов и школьников, занимающих призовые места на международных предметных олимпиадах и спортивных соревнованиях.

В соответствии с Законом Туркменистана “О государственной молодёжной политике”, создаются благоприятные условия для обеспечения прав и свобод подрастающего поколения, полноценного участия молодёжи в политической, экономической и культурной жизни нашего государства и общества. Это означает единство, монолитность, согласие и сплочённость общества, а также способствует непосредственному участию молодёжи в реализации национальных программ, направленных на достижение высоких рубежей и выполнение грандиозных реформ в стране.

Aýjeren Durdygylyjowa
(Türkmenistan)

ORTA ASYR SEÝILGÄHLERINIŇ YLMY ESASDA ÖWRENILIŞI

Gözellige sarpa goýýan, tebigat bilen bir jan, bir ten bolup ýaşamaga çalyşýan halklar döretmäge ukyply bolýarlar. Biziň türkmen halkymyz hem şeýle milletleriň

biridir. Türkmeniň dörediji millet bolup bilmegini, gürrüňsiz, onuň gözellige sarpa goýýanlygynda, biziň gündelik durmuşymyzda görýäris. Dörediji milletimiziň gözelligi dünýäsinden kemala gelen gymmatlyklarymyzyň biri-de, türkmen halkynyň gözbaşyny münýýlyklaryň jümmüşinden alyp gaýdýan gadymy seýilgählerdir.

Türkmenistanda seýilgähiň döredilmeginde we onuň ýaşamagynda akar suwuň bolmagy esasy şert hasap edilyär. İçine we gyzalaryna daş örülen joýalar seýilgähiň içinde özboluşly bir gurluşyk desgasy bolupdyr. Türkmenistandaky çarbaglaryň aglabasynyň düzlükde ýerleşendigi üçin suw çüwdürimleri seýrek gurlupdyr, ýöne oňa derek serhowuzlaryň her hili görnüşleri döredilipdir.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Aradagymyz türkmen halkyna peşgeş beren “Türkmenistan – Beýik ýüpek ýolunyň ýüregi” atly eseriniň ikinji kitabynda ylmy maglumatlara esaslanyp Şasennem galasy barada şeýle maglumatlary getirýär: “Ýadygärligi içgin öwrenen belli arheolog S.Tolstowyň tassyklamagyna görä, bu şäherde zyzy üzülmän, mün ýyla golaý wagt – biziň eýýamymyzdan öňki IV–III asyrlardan XIII asyra, ýagny mongollaryň ýörişine çenli ýaşayyş dowam edipdir. Günorta-günbatar gala diwarynyň, takmynan, 200 metr golaýynda giň seýilgäh toplumy ýerleşipdir. Şäheriň etegindäki bu seýilgäh XII–XIII asyryň başynda üýtgedilýär, daşyndan çig kerpiçden belent diwar aýlanýar, seýilgähiň burçlarynyň töweregi pawilonlar bilen gurşalýar, seýilgähiň merkezinde kabulhana üçin niýtlenilen bina gurulýar. Dilşynaslar şäheriň adynyň “Suw burny” diýmegi aňladýandygyny, bu adyň şäheriň suwarymly ekerançylyk ýerleriniň in çetinde ýerleşendigi bilen bagly dörändigini nygtaýarlar”.

Dogrudanam, Türkmenistanyň çäginde Beýik Ýüpek ýolunyň şahalarynyň ugrunda ýaşayşyň gülläp ösen köpsanly, gür ilatly oba-kentleriniň galyndylarynyň yzlaryny şu günki gün hem görmek bolýar. Olar Yzmykşir, Şasennem, Boldumsaz, Könewas, Diýarbekir, Akjagelin we başga-da ençeme gadymy şäherleriň harabaçylyklarydyr. Garagumuň çäge alaňlarynyň eteginde ýerli ilat tarapyndan “Şasennemgala” diýlip atlandyrylýan şäheriň ýumrulan harabaçylyklary bar. Alymlaryň anyklamalaryna görä, bu orta asyr golýazma çeşmelerinde ýatlanýlan Suburna şäheriniň galyndylarydyr. Bu ýerden alymlar seýilgähleriň yzlaryny tapýarlar.

Horasanyň ýerlerini öwrenen rus alymy G. A. Pugaçenkowa öz işlerinde Horasan ýerlerinde Teýmirler döwrüne degişli birnäçe çarbag-seýilgähleriniň bolandygyny we olaryň in esasyalarynyň taryhy-topografik şertler boýunça 14 sany görnüşe bölünýändigini belleýär. Şeýle hem alym öz işlerinde “çar bag” sözünü “dört bag” ýagny dört tarapy hem bag bilen gurşalan, baglyk ýer manysynda düşündirýär. Seýilgähçilik sungaty diňe bir Horasanda däl, eýsem, Horezmde hem ösüpdir. 1946-njy ýylda belli rus alymy S. P. Tolstow Demirgazyk Garagumda we Üstýurtda arheologik barlaglary amala aşyrýar. Şonda ol taryhy ýadygärlikleri ýüze çykarmakda uçarlardan hem peýdalanylýdyr. Geçirilen barlaglaryň netijesinde alym

Horezmiň gadymy we orta asyr şäherleriniň golaýynda ençeme seýilgähleri ýüze çykarypdyr. Şasenemgalada, Döwkesengalada, Akgalada geçirilen barlaglaryň netijesinde S.P. Tolstow diňe bir orta asyrlarda däl, eýsem, gadymy döwürlerde-de bu şäherleriň eteginde ajaýyp seýilgähleriň bolandygyny subut etdi.

Gahryman Arkadagymyzyň Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýolbaşçylygynda ýurdumyzda islendik desga gurlanda bina edilýän desgalaryň gapdalyndan, halkymyzyň dynç almaklary üçin zolaklar döredilýär. Gurulýan desgalar ykdysady ýa-da medeni maksatly bolsun, tapawudy ýok, hökman olaryň töweregi abadanlaşdyrylýar, baglar, güller, saýaly we gyrymsy agaçlar ekilýär, olar bolsa şähermiziň gözelligine gözelligi goşýar.

Aýjeren Durdygylyjowa
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC STUDY OF MEDIEVAL PARKS

People who value beauty and strive to live in harmony with nature are capable of creating. One of such nations is our Turkmen people. And today, on the territory of Turkmenistan, you can see traces of the remains of numerous densely populated villages and cities, which flourished along the the Great Silk Road. These are the ruins of Yzmykshir, Shahsenem, Boldumsaz, Konevas, Diyarbekir, Akjagelin and many other ancient cities. At the foot of the sand dunes of the Garagum Desert lie the ruins of a city that the local population calls Shasenemgala. According to scientists, these are the remains of the city of Suburna, which is also mentioned in medieval manuscripts. The scientists find traces of parks there.

Айджерен Дурдыгылыджова
(*Туркменистан*)

НАУЧНОЕ ИЗУЧЕНИЕ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПАРКОВ

Люди, которые ценят красоту и стремятся жить в гармонии с природой, способны творить. Одним из таких народов является наш туркменский народ. И сегодня, на территории Туркменистана можно увидеть следы остатков многочисленных густонаселенных сел и городов, где кипела жизнь вдоль Великого Шелкового пути. Это руины Ызмыкшира, Шахсенема, Болдумсаза, Коневаса, Диярбекира, Акджагелина и многих других древних городов. У подножия песчаных дюн пустыни Каракумы лежат руины города, который местное население называет Шасенемгала. По мнению ученых, это остатки

города Субурна, который также упоминается в средневековых рукописных источниках. Ученые выявили наличие здесь следов парковой культуры.

Oguljennet Durdymammedowa, Ýazgöl Annamyradowa
(*Türkmenistan*)

TEHNOLOGIÝALARYŇ IŇLIS DILINI ÖWRENMÄGE ÝETIRÝÄN TÄSIRI

Soňky ýyllarda tehnologiýalar daşary ýurt dillerini, şol sanda iňlis dilini öwrenmegiň usuly-tärler toplumyny düýpgöter özgertdi. Şu jähetden iňlis dilini özleşdirmekde tehnologiýalary ulanmagyň netijelilik derejesini, bu işde ýüze çykyan oňyn we ýaramaz hadysalary anyklamak ýaly meseleler derwaýys wezipeler hökmünde kesgitlenilýär. Dil öwrediji elektron goşundylar, onlaýn okuwlary we sanly platformalar ýaly gurallar gollara elýeterliligi üpjün edip, dil öwrenýänlere asyl nusga laýyk materiallar bilen işlemäge, dürli şertlerde diňlemek, geplemek, okamak we ýazmak endiklerini türgenleşdirmäge mümkinçilik berýär. Mundan başga-da, sosial torlar we onlaýn bileleşikler anyk wagt döwründe sözleşiş aragatnaşygyny hem-de medeni babatda alşygy guramaga mümkinçilik döredip, dil öwrenijileriň bilim derejesiniň hem-de özüne bolan ynamynyň ýokarlanmagyny şertlendirýär.

Oguljennet Durdymammedowa, Yazgul Annamyradova
(*Turkmenistan*)

INFLUENCE OF TECHNOLOGY ON THE STUDY OF THE ENGLISH LANGUAGE

The study of the English language has undergone a profound transformation over the past few decades, riven largely by rapid advancements in technology. As globalization connects people from diverse backgrounds, mastering English has become increasingly vital for communication in various fields, including business, science, and culture.

Traditionally, the English language education relied on conventional methods such as textbooks, classroom instruction, and formal examinations. However, the advent of digital technology has introduced new resources and methodologies that have redefined how learners interact with the language.

The rise of the internet and mobile technology has made language learning more accessible than ever before. Learners can now access vast amounts of information

and practice opportunities from anywhere in the world, breaking geographical barriers that previously hindered language acquisition.

Language learning applications, such as Duo lingo and Babble, exemplify the impact of technology on the English language learning. These platforms utilize ramification, enabling learners to engage with the language through interactive exercises that promote retention and motivation. Online courses and webinars have also proliferated, allowing learners to study English at their own pace and convenience. This flexibility accommodates various learning styles, making education more inclusive and personalized.

Furthermore, the integration of multimedia resources, including videos, podcasts, and interactive websites, enriches the learning experience. Authentic content exposes learners to real-world language use and cultural nuances, fostering a deeper understanding of the language. Social media platforms have become vital tools for language learners, providing opportunities for real-time communication and interaction with native speakers. Engaging in discussions, joining language exchange groups, and following content creators can enhance conversational skills and cultural literacy.

However, with these advancements come challenges. One primary concern is the potential for over-reliance on technology, leading to diminished face-to-face interactions. Traditional methods of language acquisition often involve social engagement, which is integral to developing communicative competence.

The digital divide is another significant issue, as access to technology varies widely across different demographics. Learners from economically disadvantaged backgrounds may struggle to benefit from technology-driven education, perpetuating inequalities in language proficiency. The effectiveness of technology in language learning also depends on the pedagogical approaches adopted by educators. While some instructors embrace digital tools, others may resist change, preferring more traditional methods that they perceive to be more effective.

Research studies indicate that integrating technology into the classroom can lead to improved learner outcomes, particularly when it encourages collaborative learning and peer interaction. These elements foster a sense of community among learners, which is vital for motivation and engagement. Professional development opportunities for educators should also include training on effectively incorporating technology into their teaching practices. Understanding how to use digital tools strategically can significantly enhance the learning process for students. Additionally, creating a supportive learning environment that values both technology and interpersonal communication is essential. Students should be encouraged to use digital resources while also participating in group activities, discussions, and role-playing exercises.

The ongoing evolution of artificial intelligence (AI) and machine learning presents new possibilities for language learning. AI-driven language tutors can provide personalized feedback and tailored exercises, enabling learners to progress at their own pace. As we navigate this technological landscape, it is crucial to prioritize the development of communicative competence and cultural understanding in the English language learners. By blending traditional methods with innovative technological solutions, we can create effective learning environments that prepare students for a globalized world.

Огульджаннет Дурдымухаммедова, Язгуль Аннамырадова
(*Туркменистан*)

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ НА ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

За последние годы технологии кардинально изменили ландшафт изучения языков, в том числе английского языка. В связи с этим представляет актуальный интерес рассмотрение таких вопросов как степень эффективности влияния технологий на усвоение английского языка, анализ положительных и негативных аспектов данного процесса. Такие инструменты как приложения для изучения языка, онлайн-курсы и цифровые платформы облегчают доступ к ресурсам, позволяя учащимся работать с аутентичными материалами и практиковать навыки аудирования, устной речи, чтения и письма в различных контекстах. Кроме того, социальные сети и онлайн-сообщества предоставляют возможности для общения в реальном времени и культурного обмена, повышая уровень знаний и уверенности учащихся.

Güçmyrat Durdymyradow, Aýsoltan Gurbanbaýewa
(*Türkmenistan*)

TALYPLARDA İNLIS DILINIŇ DÖREDIJILIKLI SÖZLEÝİŞ BAŞARNYKLARYNY ÖSDÜRMEK

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzda bilim ulgamyny mundan beýläk-de ösdürmek, ýaş nesle döwrebap bilim-terbiýe bermek ugrunda uly işler amala aşyrylýar. Şunda ýaşlaryň daşary ýurt dillerini kämil öwrenmeklerine uly ähmiýet berlip, bu babatda yzygiderli tagallalar edilýär. Dil aragatnaşygyň möhüm serişdesi bolmak bilen, dünýä dillerini öwrenmek uly

ähmiýete eýe bolup durýar. Munuň özi dürli halklaryň dillerini öwrenmek bilen, halkara gatnaşyklary has-da pugtalandyrmaga, özara hyzmatdaşlygy berkitmäge mümkinçilik döredilýändigini aňladýar. Şu nukdaýnazardan, daşary ýurt dillerini kämil bilýän ýaşlary taýýarlamak zerur bolup durýar.

Inlis dili häzirki zaman biliminde we halkara aragatnaşygynda möhüm orny eýeleýär. Talyplaryň bu dili özleşdirmegi diňe grammatikanyň we söz hazynasynyň öwredilmegi bilen çäklenmän, eýsem, olaryň döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny hem ösdürmegi talap edýär. Döredijilikli sözleýiş endikleri talyplaryň dili erkin ulanmak, pikirlerini täsirli beýan etmek we dilde özboluşlylygy gazanmak ukyplaryny ösdürýär. Bu işde biziň iş tejribämizde talyplaryň inlis dilindäki döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny ösdürmek üçin ulanýan strategiýalarymyz, usullarymyz we olaryň ähmiýeti barada gürrüň ediler.

Döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny ösdürmegiň ähmiýeti. Döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny dil öwrenýänleriň söz baýlygyny artdyrmaga, gepleşiklerde we ýazuw işlerinde has täsirli beýanat bermäge mümkinçilik berýär. Bu başarnyklaryň ösdürilmegi, talyplaryň dil bilimini interaktiw ýagdaýda ulanmagyna we hakyky durmuş ýagdaýlarynda netijeli gepleşmegine kömek edýär.

Talyplaryň döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny ösdürmek üçin usullar:

Role-playing (Rolly oýnamak). Talyplara dürli temalar boýunça rol oýunlaryny ýerine ýetirtmek, olaryň dürli ýagdaýlarda sözleýiş ukyplaryny ösdürmäge kömek edýär. Bu usul, hususan-da, interaktiw we döredijilikli pikirlenmegi talap edýän gürründeşliklerde netijeli bolýar.

Brainstorming (Pikir alyşma). Pikir alyşma strategiýasy talyplara berlen tema boýunça pikirlerini açyk beýan etmäge we dili erkin ulanmaga kömek edýär. Bu döredijilikli we innowasion pikirleri ösdürmekde möhüm usuldyr.

Storytelling (Hekaýa döretmek). Talyplara inlis dilinde hekaýa düzmek ýa-da gürrüň bermek mümkinçiligi döredilse, olaryň sözleýiş başarnyklary we döredijilik ukyplary artar. Hekaýa arkaly pikirlenmek, grammatikany dogry ulanmak we söz baýlygyny artdyrmak başaryar.

Debatlar we çekeleşikler. Dürli meseleler boýunça talyplaryň arasynda pikir alyşmalary gurnamak, olaryň pikir beýan etmek ukybyny we argumentirlenen sözleýiş başarnyklaryny ösdürýär. Talyplar özara çekeleşikli jedellerde biri-birleriniň ýalňyşlaryny düzetmek, ýagny *peer correction* usulyny hem ulanýarlar.

Synonym and Paraphrasing Exercises (Meňzeş we üýtgedilen söz düzümleri bilen işlemek). Talyplara şol bir düşüňjani dürli görnüşde beýan etmegi öwretmek, olaryň döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny kämilleşdirýär.

Audio we wizual serişdelerden peýdalanmak. Filmler, podcastlar we TEDx çykyşlary ýaly çeşmeler talyplaryň inlis dilinde gepleýiş kadalaryna we seslenmelere uýgunlaşmagyna kömek edýär.

Talyplaryň iňlis dilindäki döredijilikli sözleýiş başarnyklaryny ösdürmek, diňe bir dil ukypalaryny artdyrmak bilen çäklenmän, eýsem, olaryň pikirlenmek, seljermek we täsirli beýan etmek başarnyklaryny hem kämilleşdirýär. Täze we innowasion usullar arkaly okuw prosesini has täsirli we gyzykly edip bolýar. Şonuň üçin mugallymlar, talyplaryň döredijilikli pikirlenmegine we dili erkin ulanmagyna mümkinçilik döretmeli.

Guychmyrat Durdymyradov, Aysoltan Gurbanbayeva
(*Turkmenistan*)

DEVELOPMENT OF CREATIVE SPEAKING ABILITIES IN STUDENTS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The English language plays a crucial role in modern education and international communication. Mastering this language requires students not only to study grammar and expand their vocabulary but also to develop their creative speaking abilities. These skills enhance students' ability to use the language fluently, express their thoughts effectively, and achieve linguistic individuality. This article explores the strategies and methods used to develop students' creative speaking abilities in English, as well as their significance.

Гуйчмурат Дурдымырадов, Айсолтан Гурбанбаева
(*Туркменистан*)

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ У СТУДЕНТОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Английский язык играет важную роль в современном образовании и международной коммуникации. Освоение этого языка студентами требует не только изучения грамматики и расширения словарного запаса, но и развития их творческих речевых умений. Творческие речевые умения способствуют свободному владению языком, активному выражению мыслей и достижению языковой самобытности. В данной статье рассматриваются стратегии и методы, используемые для развития творческих речевых умений студентов в английском языке, а также их значимость.

DİL KADALARYNYŇ DÜZÜLIŞINIŇ TARYHYNDAN

XX asyryň türkmen dil biliminiň taryhynda aýratyn döwür bolandygyny geçirilen derňewler tassyklaýar. XX asyryň 20-nji ýyllarynda türkmen diliniň ylmy taýdan has yzygiderli öwrenilip başlanmagy ene dilimiziň ösüş ugurlaryny kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Şol döwürde durmuşyň özi ilki bilen ilaty ählumumy sowatlylyga geçirmegi we döwlet edaralarynda ýerli dilde iş alyp barmagy talap edipdir. Şonuň üçin-de gündelik we döwürleýin metbugaty ýola goýmak, täze açylan türkmen mekdeplerini okuw kitaplarydyr gollanmalar bilen üpjün etmek zerurlygy ýüze çykypdyr, türkmen edebi diliniň amaly (elipbiý, dürs ýazuw we adalga) meselelerini günübirin çözmek gerek bolupdyr.

1922-nji ýylyň maý aýynyň ahyrlarynda “Türkmen bilim heýaty” ady bilen döredilen iş topary täze açylan ýerli türkmen mekdeplerini okuw kitaplary, gollanmalar bilen üpjün etmek hem-de türkmen edebiýatyny mümkingadar ýola salyp, ony ösdürmek bilen bagly işleri alyp barýar. 1925-nji ýylda Türkmen bilim sowetiniň düzüminde şol topar täzedan düzülip, tä 1928-nji ýyla çenli işläpdir hem-de kämilleşdirilen arap hatyndaky türkmen elipbiýinde dürs ýazuw kadalaryny taýýarlamaga ýetişipdir.

Şol döwürde dürs ýazuw kadalaryny işläp düzmek meselesi boýunça ugur alar ýaly türkmen dilinde ýeterlik tejribäniň bolmandygy üçin bu meseläni işläp düzmekde, esasan, beýleki türki halklaryň tejribelerine daýanmaly bolupdyr. Şeýlelik bilen, ilkinji gezek türkmen diliniň dürs ýazuw kadalary düzülipdir we resmi taýdan güýje girizilipdir. Dürs ýazuw kadalary düzülende, bir tarapdan, türki halklar bilen meňzeşräk gitmek, ikinji tarapdan, türkmen diliniň geçen taryhy ýollaryndan daşlaşmazlyk ýörelgelerinden ugur alnypdyr. 1923-nji ýylyň 16-njy noýabrynda Türkmen bilim komissiyasy öňki 10 topara bölünip kabul edilen dürs ýazuw düzgünlerine käbir üýtgeşiklik girizipdir.

Latyn grafikasyndaky elipbiýe geçilmegi bilen, türkmen edebi diliniň dürs ýazuw kadalary has kämilleşýär we bu ugurda ýörite karar kabul edilýär. Kararda arap haty ulanylýan döwürde düzülen dürs ýazuw kadalarynyň köpüsi öňküligine galdyrylýar, käbiriniň üsti ýetirilýär hem-de anyklaşdyrylýar. Dürs ýazuw kadalarynyň fonetika-morfologik ýörelge esasynda düzülandigi bellenilýär. 1930-njy ýyldaky Birinji ylmy konferensiýada türkmen diliniň, esasan, öňki dürs ýazuw kadalary tassyklanylýar. Ýöne uzyn çekimlileri ýazuwda görkezmek makullanylmaýar. Şeýle hem ilkinji gezek iki bogunly, ahyrlary *r*, *l*, *n* seslerine gutarýan sözleriň bogunlary üýtgan wagtynda, dar çekimlileriň düşüp galmagyny ýazuwda görkezmek mümkin diýlip bilinýär.

1936-njy ýylyň 18–23-nji maýy aralygynda Aşgabat şäherinde Türkmenistanyň I lingwistik gurultaýynda dürs ýazuw kadalaryna täze goşmaçalar girizilipdir, düýp sözleriň we söz üýtgediji goşulmalaryň ýazuw düzgünleri takyklanylýpdyr. Bu bolsa öz wagtynda türkmen dil biliminiň amaly we nazary meselelerini çözmekde oňaýly täsirini ýetiripdir.

1954-nji ýylyň 6–9-njy oktyabry aralygynda Aşgabatda bolup geçen Türkmenistanyň II lingwistik gurultaýynda türkmen dil biliminiň şol döwürdäki ýagdaýy görkezilip, türkmen diliniň dürs ýazuwyna girizilýän käbir üýtgeşmeleriň we goşmaçalaryň üstünde durlup geçilipdir. Gurultaý türkmen diliniň orfografiýa meselesini tertibe salmakda hem-de kämilleşdirmekde möhüm orny eýeläpdir.

Umuman, geçirilen barlaglaryň jemleri XX asyrdaky beýleki amaly meseleleriň hatarynda dürs ýazuw kadalaryny bellemek bilen bagly ägirt uly işleriň alnyp barlandygyny mälim etdi. Şol döwürde düzülen dürs ýazuw kadalary soňky ýyllarda geçirilen ylmy konferensiýalaryň we lingwistik gurultaýlaryň karary esasynda üsti ýetirilip hem kämilleşdirilip gelnendigini görkezdi. Dilimiziň möhüm meseleleriniň işlenilişiniň döwürleýin häsiýete eýedigini ýüze çykardy.

Türkmen diliniň orfografiýasyny häzirki zaman şertlerini nazarda tutup düzgünleşdirmek üçin guramaçylyk hem-de ylmy-amaly barlaglary geçirmek zerurlygy duýulýar. Şondan ugur alnyp, türkmen edebi diliniň orfografiýasyna degişli kadalary ulanmakda ýüze çykýan meseleleri düzgünleşdirmek maksady bilen, bu ugurdaky toparyň işini ýola goýmak meselesiniň “Türkmenistanda ylmy ulgamyny ösdürmegiň 2024–2052-nji ýyllar üçin Strategiýasyny” amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirilmeli çäreleriň 2024–2028-nji ýyllar üçin meýilnamasynda aýratyn wezipe edilip goýulmagy oňa şaýatlyk edýär. Bu bolsa dilimiziň dürs ýazuw kada-kanunlarynda kynçylyk döredýän ýörelgeleri ösýän döwrüň talaplaryna laýyklykda kämilleşdirmäge ýardam eder.

Hezretguly Durdyýev
(*Turkmenistan*)

FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF LANGUAGE NORMS

The scientific article examines the history of the formation of spelling norms for the Turkmen language in the 20s of the XX century. The activities carried out during those years demonstrate a careful approach to working on the Turkmen language, as confirmed by reliable sources. As a result of the research conducted in the 20th century, alongside other practical tasks, significant work was done to establish spelling norms. The norms of orthography developed during that time were supplemented and improved based on the decisions of recent linguistic and

scientific conferences and congresses. This provides a basis for the scientific conclusion that addressing important issues in the development of the Turkmen language on eternal time.

Хезретгулы Дурдыев
(Туркменистан)

ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ

В научной статье рассматривается история формирования норм правописания туркменского языка в 20-х годах XX века. Проведенные в те годы мероприятия, свидетельствуют о тщательном подходе к работе над туркменским языком, что подтверждается надежными источниками. В результате проведенных исследований в XX веке, наряду с прочими практическими задачами, была проделана огромная работа по формированию норм правописания. Нормы орфографии, разработанные в те годы, были дополнены и улучшены на основе решений лингвистических и научных конференций и конгрессов последних лет. Это дает основание для научного вывода о том, что решение важных проблем развития туркменского языка осуществляется на постоянной основе.

Altyn Durdyýewa
(Türkmenistan)

SANLY TEHNOLOGIÝANYŇ DIL BILIMINDÄKI ORNY

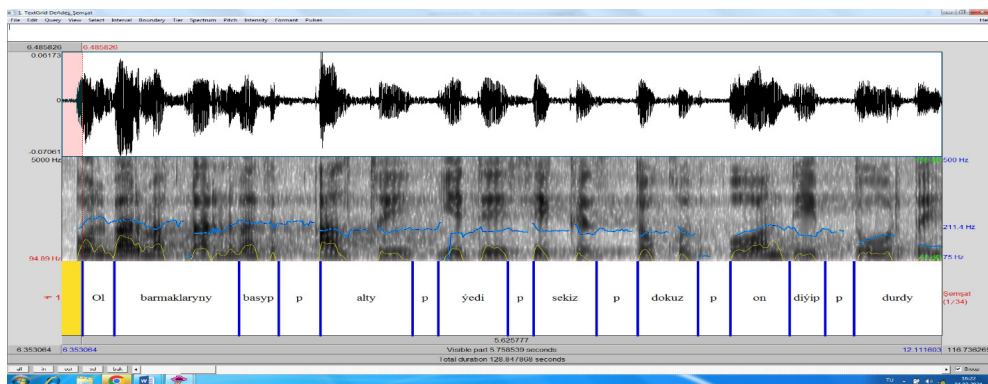
Häzirki zamanda sanly ulgamyň netijesinde dil, kompýuter ýazgylarynyň kömegi bilen, dürli maglumatlary saklaýar we ýaýradýar. Şeýlelikde, häzirki zaman türkmen dili biziň günlerimizde janly gepleýiş, teleradio, metbugat serişdeleri arkaly özara pikir alyşmakda, sanly ulgam arkaly uzak aralykda gepleşmek işlerini amala aşyrmakda, internet arkaly dürli maglumatlary birek-birege ýetirmekde, ol ýa-da beýleki düýpli meseleler boýunça jemgyýetçilik pikirlerini kemala getirmekde, kanunçylyk hem-de iş dolandyryş resminamalaryny ýazmakda, ylmy pikirler toplumlaryny işläp düzmekde we ýaýratmakda, şeýle-de toplamakda hem saklamakda giňden ulanylýar.

Sözlemleriň görnüşlerini ýüze çykarmak maksady bilen, sözleşde ulanylýan we çeper eserlerde duş gelýän deňdeş agzalaryň birnäçesine seredildi. Olaryň nirelerde we nähili ýagdaýlarda nähili maksatlar bilen ulanylýandygyna garalyp, birnäçe görnüşleri ýüze çykarylýdy we toparlara bölündi. Mundan başga-da, ol

sözlemler belli bir çäre, maksat boýunça düzülen eksperimentaly taýýarlamakda baza bolup hyzmat etdi. Sözlemlerde deňdeş agzalaryň görnüşleri anyklanylýp, şol görnüşlere degişli on sany fraza ýazgy edildi, iki sany frazanyň fiziki häsiýetleri derňeldi we olaryň hersine ylmy taýdan seljerme berildi. Derňewde berlen seljermeleriň dogry hem takyk netijeleri bermegi üçin, şol bir görnüşüň dürli sintaktik şekillerinden – ýygnak we ýaýraň ýönekeý sözlemlerden peýdalanyldy. Getirilen frazalar “Türkmen ertekileri” kitabyndan hem-de sözleýişde ulanylýan sözlerden toplanlydy we ýazgy geçirildi.

Ýazgy Türkmenistanyň Ylmylar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiýat we milli golýazmalar institutynyň fonetik tejribhanasynda ýerine ýetirildi. Ses ýazgysy edilende, “Sound Forge” kompýuter programmasyndan peýdalanyldy. Soňra ýazgy edilen materiallara kompýuter tehnologiýasynyň soňky gazanan, dünýä ülnülerine laýyk gelyän eksperimental-fonetik programmasy bolan “Praat” lingwistik programmasynyň kömegi bilen seljerme berildi. Derňew materiallary diktör Ş-nyň okamagynda ýazgy edildi. Diktör ýokary bilimli, türkmen dilinde dogry gepläp bilýän, 38 ýaşyndaky adamdyr.

Sanama elementlerinden düzülen “*Ol barmaklaryny basyp, alty, ýedi, sekiz, dokuz, on diýip durdy*” diýen habar sözleminiň diktör Ş. tarapyndan aýdylyşynyň spektrogramma we ossillogramma derňewiniň netijelerini şu aşakdaky ýaly beýan etmek bolar. Derňew sözlemi, 1-nji suratdan görnüşi ýaly, sigmentasiýa edilip, her söz we dyngy aýry-aýry görkezildi, çünki, dyngy intonasiýanyň aýrylmaz bölegi bolup, sözleýşi bölekler bölmeke many we sintaktik gatnaşyklary aňlatmak hyzmatyny ýerine ýetirýär.

1-nji surat

Diktör Ş. tarapyndan okalan derňew sözlemi *melodik häsiýeti* ýa-da esasy tonuň derejesi boýunça sözlem 218 gs-de başlanýar, derňew sözleminiň *melodik häsiýeti* bolsa ýokary tona ýetýär, has takygy, onuň derejesi 220 gs. Sözlemiň

beýleki agzalary 211 gs-de, dowam edýär we sözlemiň ahyryna çenli gitdigiçe peselip, 152 gs-e ýetýär.

“Ol barmaklaryny basyp, alty, ýedi, sekiz, dokuz, on diýip durdy” diýen sözlemiň diktor Ş. tarapyndan aýdylyşy.

2. *Dinamik häsiýeti.* Bu sözlemde depginliligiň iň ýokary derejesi deňdeş agza hasaplanylmaýan söze düşýär (diktor Ş. 57,6 db.). Sözlemiň deňdeş agzalar boýunça ýokary derejeleri diktor Ş. 51,1 db we 56,1 db. Sözlemiň deňdeş agzalarynda depginliligiň ortaça hasap boýunça ýokary derejesi 58,7 db-dir.

3. *Temporal häsiýeti.* Aýdylyş tempy boýunça bu sözlemde deňdeş agzaly sözleriň umumy dowamlylygy diktor Ş. 4,882 sekunda deň. Gürrüni edilýän sözlemiň deňdeş agzalarynyň uzak dowamlylygy şeýle bolýar: diktor Ş. 0,602 sekunt Sözlem aýdylyş tempy boýunça ortaça 0.4008 sekunttyr.

Umuman, geçirilen derňewleriň netijesinde sözlemiň dowamlylygynyň ýokary derejede artyşy deňdeş agzaly sözlerde ýüze çykýar.

Altyn Durdyeva
(Turkmenistan)

ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN LINGUISTICS

Nowadays, thanks to the digital system, the language stores and transmits various information by means of computer records. Thus, the modern Turkmen language is widely used nowadays for exchanging ideas through live speech, television and printed media, communicating over a long distance through the digital system, transmitting various information via the Internet, forming public opinion on certain essential issues, writing legislative and office documentation, developing and disseminating complexes of scientific ideas, as well as collecting and st

Алтын Дурдыева
(Туркменистан)

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

В настоящее время благодаря цифровой системе язык хранит и передает различную информацию с помощью компьютерных записей. Таким образом, современный туркменский язык в наше время широко используется для обмена идеями посредством живой речи, телевидения и печатных средств, общения на большом расстоянии посредством цифровой системы, передачи различной информации через Интернет, формирования общественного мнения по тем

или иным существенным вопросам, разработке и распространении комплексов научных идей, а также их сборе и хранении.

Şemşat Durdyýewa, Maksat Myradow
(*Türkmenistan*)

YLYM DÖWLETIŇ KUWWATY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ata Watanymyz hormatly Prezidentimiziň başda durmagynda bedew bady bilen barha öňe barýar. Arkadagly Gahryman Serdarymyz Watanymyzyň röwşen geljeginiň eýeleri bolan ýaş nesiller baradaky aladany elmydama üns merkezinde saklap, olaryň ylymly, bilimli bolmaklary, döwrüň talaplaryna laýyk zähmet çekmekleri üçin ähli şertleri döredip berýär. Sebäbi şu günki ýaşlarymyz baradaky alada Garaşsyz, baky Bitarap döwletimiziň röwşen geljeginiň kepili bolup durýar. Şonuň esasynda hem ýaşlar özüleriniň zähmet çekýän ugurlarynda erjellik bilen işläp, uly üstünliklere ýetýärler.

“Halkara parahatçylyk we ynanyşmak” ýylynda hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýaşlar syýasatynda gazanylýan ösüşler we özgerişlikler göwünleri galkyndyrýar, buýsançly kalbymyzy joşa getirýär. Berkarar Watanymyzyň ýaş raýatlarynyň perzentlik borçlaryna abraý bilen hötdе gelmekde sagdyn durmuş ýörelgelerine hemişe gyşarnyksyz eýerjekdiklerine, ylymly-bilimli adamlar bolup ýetişjekdiklerine, ýurdumyzyň gülläp ösmeginiň hatyrasyna gujur-gaýratlaryny aýaman, yhlasly, döredijilikli zähmet çekjekdiklerine berk ynanýandygyny türkmen ýaşlarynyň hak howandary Gahryman Arkadagymyz aýratyn nygtaýar. Ynam – ynsan gatnaşyklarynyň söýesi. Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň türkmen ýaşlaryna uly ynam bilen garamagy, elbetde, bu ýaşlar üçin uly bagtdan nyşan.

“Ylym we bilim – bu halkymyzyň müňýyllyklaryň dowamynda toplan hem-de nesilden-nesle geçiren bahasyna ýetip bolmajak gymmatlygydyr” diýip, türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz belleýär. Şoňa görä-de, syýasy, ykdysady we medeni-durmuş ulgamlarda döwlet maksatnamalarynyň üstünlikli durmuşa geçirilmegi ylmy kuwwatyň yzygiderli artdyrylmagyny, hünärmenleriň gözýetimini giňeltmegini, döwrebap tehnologiýalardan peýdalanmagy başarmagyny, ýagny ýokary bilimli we hünärli işgärleriň taýýarlanylmagyny talap edýär.

Ykdysady taýdan ösen ýurtlaryň bir tarapdan, düýpli we amaly ylymlar ulgamynda önümleri eýelemäge çalyşmagy, beýleki tarapdan bolsa, barlaglaryň netijeleriniň önümçilige ornaşdyrylmagynyň depginleriniň güýçlendirilmegi innowasiýalar hem-de ösüş döwrüniň häsiýetli aýratynlygy bolup durýar. Şunuň bilen baglylykda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň we

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň saýasynda ylmyň işjeň ösdürilmegi ýurdumyzy öňdebaryjy tehnologiýalary işläp taýýarlaýjylaryň hataryna çykarmak bilen çäklenmän, eýsem, ösen durmuş-ykdysady netijä eýe edýär. Häzirki döwürde ylmy işgärleriň hünärini ýokarlandyrmak, dünýäniň iri ylym-bilim merkezleri, halkara guramalar we gaznalar bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmak üçin mümkinçilikler has-da giňeldi. Ýurdumyzda yzygiderli geçirilýän okuw maslahatlary, sergiler, ylym we bilim ulgamynyň wekilleriniň duşuşyklary hem muňa şaýatlyk edýär. Olara daşary ýurt döwletlerinden köpsanly myhmanlar gatnaşýar.

Türkmenistan ylym-bilim kuwwatyny parahatçylygy we dostlugy pugtalandyrmaga gönükdirip, esasy halkara guramalary, daşary ýurtlaryň ylym merkezleri bilen ylmy, tehniki, innowasion-tehnologik hyzmatdaşlygy yzygiderli berkidýär. Bilim maksatnamalarynyň çäklerinde dürli taslamalaryň amala aşyrylmagy döwletimiziň ýokary okuw mekdepleriniň hem-de dünýäniň esasy ylym-bilim merkezleriniň arasynda netijeli gatnaşyklaryň ýola goýlandygynyň aýdyň subutnamasydyr.

Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň saýasynda dünýä jemgyýetçiliginde uly abraý gazanan ata Watanymyzyň bu günki Berkarar döwletimizde syýasy taýdan durnuklydygy, ykdysady taýdan ösendigi we ylmy taýdan kuwwatly döwletleriň hatarynda tanalýandygy buýsanç bilen bellärliklidir.

Shemshat Durdyyeva, Maksat Myradov
(*Turkmenistan*)

SCIENCE IS THE POWER OF THE STATE

The progress and transformations achieved in youth policy under the wise leadership of our Esteemed President in the “International Year of Peace and Trust” inspire and fill our hearts with pride. Estimable patron of the Turkmen youth, Hero Arkadag, emphasizes his firm belief that the young citizens of our sovereign Motherland will always adhere to the principles of a healthy lifestyle, grow up as knowledgeable and educated people, and will work tirelessly, diligently and creatively for the prosperity of our country. Trust is the basis of human relations. The fact that our Hero-Arkadag, Arkadagly Hero Serdar, has great trust in the Turkmen youth is, of course, an indicator of the great happiness of these young people.

Шемшат Дурдыева, Максат Мырадов
(Туркменистан)

НАУКА – СИЛА ГОСУДАРСТВА

Прогресс и преобразования, достигнутые в молодёжной политике под мудрым руководством нашего уважаемого Президента в “Международный год мира и доверия”, вдохновляют и наполняют наши сердца гордостью. Достойный покровитель туркменской молодёжи Герой-Аркадаг подчёркивает свою твёрдую уверенность в том, что молодые граждане нашей суверенной Родины всегда будут придерживаться принципов здорового образа жизни, вырастут знающими и образованными людьми, будут неустанно, усердно и творчески трудиться во имя процветания нашей страны. Доверие – это основа человеческих отношений. Тот факт, что наш Герой-Аркадаг, Аркадаглы Герой Сердар с большим доверием относится к туркменской молодёжи, что, безусловно, является показателем большого счастья для этих молодых людей.

Orazpolat Ekäýew
(Türkmenistan)

TÜRKMENLERIŇ BEÝIK SELJUKLYLAR DÖWLETINIŇ DÖREÝŞI

Türkmenleriň Beýik Seljuklylar döwletini döredenler doganlar – Muhammet Togrul beg bilen Çagry begdir. Olaryň atasy Seljuk begiň kakasy Dukak Türkmenleriň Oguz Ýabgu döwletinde gaýduwsyz, ugurtapyjy, abraýly, sözi diňlenýän, buýrugy ýerine ýetirilýän serdar hasaplanypdyr.

Dukak Oguz hanyň Gynyk agtygynyň neberesindendir. Taryhçylar Dukagyň adyny anyklanlarynda, ony “Täze ýaý”, “Demir ýaý” atlary bilen teswirleýärler. Şonuň üçin hem oňa Demir ýaýly Dukak diýlipdir. Ol dünýäden gaýdandan soň, hökümdar onuň ogly Seljugy goşun başlygy wezipesine belleýär. Başarnyksyz hökümdaryň ýerine geçmek üçin hem-de öz abraýyny galdyrmagy maksat edinen Seljuk beg goşunda tertip-düzgüni berkidýär, birnäçe özgertmeleri girizýär. Soňra ol niýetini aç-açan durmuşa geçirip başlaýar. Seljugyň özbaşdak hereket etmegi hökümdara we döwletiň beýleki emeldarlaryna ýaramandyr. Ýagdaýyň hatarlydygyny duýan Seljuk Ýañykentden gaýdyp, takmynan, 930–935-nji ýyllarda 100 atlysy bilen Jent şäherine gelýär. Bu ýerde Seljuk begiň maşgalasy we ýanyndakylar yslam dinini kabul edip, musulman bolýarlar. Seljuk begiň Mikaýyl, Arslan (Ysraýyl), Ýunus we Musa diýen 4 ogly bolupdyr. Geljekki Türkmenleriň Seljuklylar imperiýasyny döredijiler – Dawut Çagry begiň we Muhammet Togrul

begiň kakasy Mikail barada taryhçy Imadeddin Ysphyhany özüniň “Nusrat Al-Fatra wa Al – Fitra” atly işinde Seljuklylaryň Buhara welatynda, has takygy “Buharaýy Nur”^{*} diýen ýerde ýaşandyklaryny hem-de ol ýeriň mal bakmak üçin amatlydygyny belleýär. Mikail Seljukly hanedanlygynyň hormatlanýan ýolbaşçysy hasaplanyp, onuň ygtyýarynda berk tertip-düzgünli goşun bolupdyr. Seljuklylar hiç bir agalyk edijilere tabyn bolmandyrlar we boýun egmek hem islemändirler. Ibn Esiriň bellemegine görä, “Mikail käbir kapyr türk ýurtlaryna çozup, olar bilen söweşipdir. Söweşiň başyny elmydama özi çeker ekeni. Ol beýik Taňrynyň ýolunda şehit bolýar. Onuň yzynda Muhammet, Çagry beg, Dawut atly ogullary galýar. Olary Seljuk beg terbiýeläpdir. Seljuk beg 1007-nji ýylda, takmynan, 107 ýaşynda Jentde ýogalýar. Ol şol ýerde hem jaýlanýar. Şondan soň, uzak wagt geçmänkä, Seljuklylar Jendi terk edip, Mawerannahra gelýärler.

Seljukly hanedanlygynyň başyna geçen Seljuk begiň Arslan ýabgu ogly Mahmyt Gaznaly tarapyndan dürli wadalar berlip, 1025-nji ýylda ýanyna çagyrylyp Kalynjar galasynda bendi edilýär we şol ýerde hem 1032-nji ýylda ýogalýar. Şondan soň hem seljukly gaznaly gapma-garşylygy başlanýar. Resmi ýagdaýda Seljukly hanedanlygynyň başyna Seljuk begiň Musa ogly geçen hem bolsa, Seljuklylar toparyna Togrul beg bilen Çagry beg ýolbaşçylyk edipdirler .

999-njy ýylda Samanylar döwleti synýar. Garahanly döwletiniň goşunynyň Mawerannahry eýelemegi, Seljuklylary kyn ýagdaýa düşüripdir. Syrderýa, Talas, Çu taraplaryndaky türkmenler bilen Seljuklylaryň gatnaşygy gowy däl. Çünki olar Seljuklylary Samanylara hyzmat etmekde aýyplapdyrlar. Şol sebäpli hem Seljuklylar Mawerannahrda uzak galmagyň özlere howpludygyna göz ýetirip, maşgalalaryny, sürülerini aman saklamak üçin howpsuz ýere gitmeli diýip maslahatlaşypdyrlar. Togrul beg, Çagry beg ýanyndakylar bilen Horasana (Türkmenistanyň ýerine) gidip, şol ýerde ýerleşmegi maksat edinýärler. Olar 900 atly bolup, rugsat almazdan, Amyderýadan geçip, Gaznaly döwletiniň garamagyndaky Amula gelipdirler. Soňra Merwe, Nusaýa tarap hereket edip, ol şäherleriň töwereklerinde ýerleşipdirler.

Çagry beg we Togrul beg Nusaýa gelen wagtlarynda, olardan öň Horasana gelen türkmenler hem olara goşulypdyrlar. Şeýlelikde, Seljuklylaryň goşuny 900 atlydan 10 müň atla ýetipdir. Netijede, Seljuklylar Horasanda uly bir güýje öwrülipdirler. Şeýle uly güýçden heder eden soltan Masuda Seljuklylar uly alada bolupdyr. Togrul beg demir sowutly 3 müň atlysy bilen Nyşapura gelip, soltan Masudyň tagtyna çykypdyr.

Ilkinji gezek guruljak Seljuklylar döwletine wagtlaýynça Nyşapury paýtagt seçipdirler. Olar bu ýere aýak basan günlerinden, her hili ýagdaýda-da raýatlaryň ynamlaryny, söýgülerini gazanypdyrlar. Seljuklylaryň Türkmenleriň Gaznaly imperiýasyndan garaşsyz döwlet bolmagy hut şol günden başlanypdyr.

Seljuklylar özlere berlen ýerler bilen oňmandyrlar. Olaryň mallary köpelip, täze öri ýerleri gerek bolupdyr. Olar Türkmenleriň Gaznaly imperiýasynyň sol-

tany Masud Gaznalydan rugsatsyz Horasanyň käbir şäherlerini we öri meýdanlaryny eýeläpdirler. Bu ýagdaý Gaznalylar bilen Seljuklylaryň biri-birlerine garşy durmalaryna getiripdir. 1035-nji ýylda Begdogdynyň ýolbaşçylygyndaky gaznaly goşuny bilen Nusaýda bolan çöweşde seljuklylar üstün çykypdyr. Şol söweş seljuklylara maddy we ruhy taýdan uly peýdalary getiripdir hem-de özlerine bolan ynamy güýçlendiripdir. Seljuklylar bilen Gaznalylaryň arasynda Türkmenleriň Gaznaly döwletiniň soltany Masuda tabyn bolmak şerti bilen parahatçylykly şertnama baglaşylan hem bolsa, Seljuklylar şertnamany bozupdyrlar. Netijede, 1035–1038-nji ýyllardaky çaknyşyklardan soň, soltan Masud ägirt goşuny bilen 1040-njy ýylyň 24-nji maýynda Merwden 60 km günortada ýerleşýän Daňdanakan galasyna (Daşrabat) gelyär. Şol ýerde bolan söweşde Seljukly serkerdeler eserdeňlik, parsatlylyk, gahrymançylyk görkezip, ýeňiş gazanypdyrlar. Maý aýynyň ahyrynda Daňdanakanda Togrul begi tagta mündürüp, patyşa diýip yglan edipdirler. Döwleti bolsa “Seljukly döwleti” diýlip, ýazylan resmi hatlarynda we golyazmalarda görkezilipdir. Hormatly Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow özüniň “Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi” atly 2017-nji ýylda çapdan çykaran usul görkeziji nusgawy kitabyňyň 113-nji sahypasynda “Seljuklylar” diýip belleýär. Gurultaýda gellen ilkinji karar, Bagdatda Abbasy halyfy Kaýym bin-Emrillaha (1031–1075 ý.) hat ýazmak bolupdyr. Ýazylan hatda hem “Seljukly döwletiniň adyndan” diýlip görkezilipdir. Şonda halyfa boýundyklaryny we özleriniň guran döwletini halyfyň ykrar etmegini isläpdirler.

Şeýlelikde, Horasana bosgun bolup gelen Seljuklylara ykbal oýanyp, olar sergezdanlyk durmuşyndan soltanlyk derejesine ýetipdirler. Dünýä kartasynda Togrul begiň (1040–1063 ý.) Türkmenleriň Seljukly döwleti, soňra bolsa, Alp Arslanyň (1063–1072 ý.), Mälik şanyň (1072–1092 ý.), Soltan Sanjaryň (1118–1157 ý.) dolandyran döwürlerinde soltanlygy (imperiyasy) emele gelipdir.

Orazpolat Ekayev
(*Turkmenistan*)

FORMATION OF THE TURKMEN STATE OF THE GREAT SELJUKS

After Dukak's death, his son Seljuks was appointed commander, whose bright talent, as well as independence in decision-making, did not please the ruler. Feeling the danger, Seljuk left Yanikent and with his 100 horsemen moved to Jent. Seljuk beg had 4 sons. The eldest son Mikail gave birth to three grandchildren (Davut, Chagry beg and Muhammet Togrul beg), who were raised by Seljuk beg himself. He died in 1007 in Jenta at the age of 107, where he was buried. Some time later,

the grandsons of Seljuk and their troops came to the territory of the Turkmen state of the Gaznavids. On May 24, 1040, two armies of the Seljuks and Gaznavids met near the fortress of Dandanakan. As a result of the battle, the Seljuks, having won, formed their own state.

Оразполат Экаев
(Туркменистан)

ОБРАЗОВАНИЕ ТУРКМЕНСКОГО ГОСУДАРСТВА ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКИДОВ

После смерти Дукака его сын Сельджук был назначен полководцем, яркий талант которого, а также самостоятельность в принятии решений не нравились правителю. Почувствовав опасность, Сельджук покинул Янгикент и со своей сотней конников перебрался в Джент. Сельджук бег имел 4-х сыновей. От старшего сына Микаила родилась трое внуков (Давуд, Чагры бег и Мухаммед Тогрул бег), которых воспитал сам Сельджук бег. Он скончался в 1007 г. в Дженте в возрасте 107 лет, где и был похоронен. Некоторое время спустя внуки Сельджука со своими войсками пришли на территорию Туркменского государства Газневидов. 24 мая 1040 года близ крепости Данданакан встретились две армии - Сельджукидов и Газневидов. В результате сражения Сельджукиды, одержав победу, образовали собственное государство.

Gyzylgül Ekeýewa
(Türkmenistan)

NANOMATERIALLAR WE HIMIKI INŽINIRING HÜNÄRLERINDE OKAÝAN TALYPLARA IŇLIS DILINI OKATMAKDA ÖZGERTMELER

Globalizasiýa şertlerinde, iňlis dilini bilmek, aýratynlykda nanomateriallar we himiki inžiniring ýaly ýöriteleşdirilen ugurlarda zerurdyr. Bu tehnikî ýöriteleşmelerde iňlis dilini daşary ýurt dili hökmünde öwretmek, çylşyrymly terminologiýa we medeni tapawutlar ýaly aýratyn meseleler bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Bu meseleleri çözmek üçin, ýöriteleşdirilen sözlükleri okuw prosesine goşmak we dili amaly taýdan ulanyşa gönükdiren usullary kabul etmek zerurdyr. Bu zerurlyklaryň durmuşa geçirilmegi bolsa, talyplaryň akademiki üstünliklerini ýokarlandyrmaga we olary halkara gurşawda üstünlikli taýýarlamaga kömek eder.

PERFECTION ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION FOR NANOMATERIALS AND CHEMICAL ENGINEERING STUDENTS

In an increasingly globalized world, proficiency in English has become essential, particularly in specialized fields such as nanomaterials and chemical engineering. These disciplines require effective communication skills to collaborate with international peers, publish research, and engage in professional discourse. However, teaching English as a Foreign Language (EFL) to students in these technical fields presents unique challenges. This thesis explores the primary problems encountered in this context and proposes viable solutions to enhance the effectiveness of EFL instruction for nanomaterials and chemical engineering majors.

One of the foremost challenges in teaching EFL to these students is the specialized vocabulary and jargon inherent to these fields. Students often struggle to comprehend and utilize complex terminologies that are crucial for their academic and professional success. This linguistic barrier can hinder their ability to engage with scientific literature and express their ideas clearly. Additionally, cultural differences can pose challenges in the EFL classroom. Students from diverse backgrounds may have varying levels of familiarity with Western academic conventions, affecting their participation and confidence in using English.

To address these challenges, a multifaceted approach to EFL instruction tailored to the needs of nanomaterials and chemical engineering students is essential. First, integrating discipline-specific vocabulary into the curriculum is crucial. This can be achieved through the use of authentic materials, such as research articles and case studies relevant to these fields. By exposing students to real-world texts, instructors can help them acquire the necessary vocabulary in context, enhancing both comprehension and retention.

Moreover, adopting a task-based language teaching (TBLT) approach can significantly improve student engagement and motivation. TBLT emphasizes meaningful tasks that reflect real-life scenarios in the students' fields. For instance, students could work on group projects that require them to research a specific nanomaterial and prepare a presentation in English. This approach fosters language development while encouraging collaboration and critical thinking.

Teaching English as a Foreign Language to nanomaterials and chemical engineering majors presents distinct challenges that require targeted solutions. By integrating discipline-specific vocabulary, adopting task-based learning approaches,

and fostering cultural competence, educators can enhance the effectiveness of EFL instruction in these technical fields. Ultimately, equipping students with the necessary language skills will improve their academic performance and prepare them for successful careers in an interconnected world.

Гызылгуль Экеева
(Туркменистан)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ “НАНОМАТЕРИАЛЫ” И “ХИМИЧЕСКИЙ ИНЖИНИРИНГ”

В условиях глобализации владение английским языком становится необходимым, особенно в специализированных областях, таких как наноматериалы и химический инжиниринг. Преподавание английского языка как иностранного студентам этих технических специальностей сталкивается с уникальными проблемами, включая сложную терминологию и культурные различия. Для решения этих проблем необходимо интегрировать специализированный словарь в учебный процесс и применять подходы, ориентированные на практическое использование языка. Это позволит улучшить академическую успеваемость студентов и подготовить их к успешной карьере в международной среде.

Kakageldi Esenmyradow
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANYŇ BITARAPLYK SYÝASATYNYŇ DÜNÝÄDE PARAHATÇYLYGY, DURNUKLYLYGY WE ÖSÜŞI BERKITMEKDÄKI ORNY

Türkmenistanyň 1995-nji ýylyň 12-nji dekabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) Baş Assambleýasynyň ýörite Kararnamasy bilen dünýäde hemişelik bitaraplyk hukuk derejesine eýe bolmagy, ýurdumyzyň daşary syýasatynyň binýadyny kesgitledi we halkara gatnaşyklarda bitaraplyk ýörelgesiniň resmi taýdan berkidilmegini şertlendirdi.

Türkmenistanyň bitaraplyk syýasaty döwletleriň arasynda parahatçylykly gatnaşyklaryň ýola goýulmagyny, durnukly ösüşiň üpjün edilmegini we halkara hyzmatdaşlygynyň ösdürilmegini esasy maksat edinýär. Bu syýasat diňe bir

milli bähbitler üçin däl, eýsem, sebit we global derejede parahatçylygyň hem-de howpsuzlygyň berkidilmegi üçin möhüm ähmiýete eýedir.

Bitaraplyk syýasaty Türkmenistanyň halkara giňişliginde parahatçylyk dörediji ýurt hökmünde tanalmagyna mümkinçilik berdi. Ýurdumyzyň alyp barýan syýasaty, esasan, sebitleýin we halkara durnuklylygy saklamaga gönükdirilendir. Türkmenistan Merkezi Aziýa sebitinde we onuň çäklerinden daşarda durnuklylygy üpjün etmäge gönükdirilen dürli başlangyçlary öňe sürýär. Esasan hem, Owganystanyň durnuklaşdyrylmagy bilen baglylykda, Türkmenistan:

- Owganystana ynsanperwer kömekleri yzygiderli iberýär;
- owgan halkyna ykdysady we durmuş taýdan goldaw berýän taslamalary durmuşa geçirýär;
- Owganystanyň ykdysady taýdan durnuklylygyny üpjün etmek maksady bilen energetika we ulag taslamalaryny amala aşyrýar.

Türkmenistanyň bitaraplyk syýasaty diňe bir parahatçylyk we howpsuzlyk bilen çäklenmän, ykdysady, ekologik hem-de durmuş ugurlarynda hem möhüm başlangyçlary öz içine alýar.

Türkmenistan dünýäniň energiýa üpjünçiliginde möhüm orny eýeleýän döwletleriň biri bolup durýar. Türkmenistan özüniň energiýa serişdelerini dünýä bazaryna durnukly we ygtybarly esasyda çykarmak üçin dürli ugurlar boýunça halkara hyzmatdaşlyklary ýola goýýar.

Türkmenistan tarapyndan öňe sürülen hem-de halkara derejesinde goldaw tapan “Energetika serişdeleriniň halkara bazarlara ygtybarly we durnukly akymyny üpjün etmek” baradaky başlangyçlary onuň aýdyň subutnamasydyr.

Türkmenistan özüniň amatly geografik ýerleşişinden peýdalanyp, halkara ulag-logistika ugurlaryny ösdürmäge gönükdirilen iri taslamalary durmuşa geçirýär. Ýurt sebitde we dünýä derejesinde ulag geçelgelerini ösdürmek bilen, durnukly ykdysady ösüşe hem-de söwda hyzmatdaşlygyna itergi berýär.

Türkmenistan tarapyndan durmuşa geçirilýän ulag taslamalarynyň arasynda Lapis Lazuli ulag geçelgesini, Türkmenistanyň, Owganystanyň, Azerbaýjanyň, Gruziýanyň we Türkiýäniň gatnaşmagynda amala aşyrylýan taslamasyny, Hazarüsti halkara ulag geçelgesini, Merkezi Aziýa bilen Ýewropany birleşdirýän möhüm ulag ýoluny, şeýle hem Aziýa halkara demir ýoluny, sebitleýin we halkara derejesinde ýük daşalyşyny güýçlendirmek maksady bilen döredilen ulag taslamalaryny bellemek bolar.

Türkmenistan ekologiýa howpsuzlygyna we tebigaty goramaga uly ähmiýet berýär. Ýurt Aral deňziniň ekologik meselelerini çözmek, tebigy serişdeleri netijeli peýdalanmak we daşky gurşawy goramak boýunça halkara derejesinde başlangyçlary öňe sürýär.

Gahryman Arkadagymyzyň hem-de Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýolbaşçylygynda Türkmenistanyň bitaraplyk syýasaty diňe bir ýurduň milli bähbitlerine däl, eýsem, бүтін dünýä jemgyýetçiliginiň parahatçylykly we

durnukly ösüşine hyzmat edýär. Bu syýasat halkara gatnaşyklarynda deňhukukly hyzmatdaşlygy, özara hormat goýmagy we parahatçylykly gepleşikleri öňe sürmek arkaly dünýäde durnuklylygy berkitmekde möhüm orny eýeleýär. Türkmenistanyň halkara hyzmatdaşlygyny giňeltmek we durnukly ösüş maksatlaryny ilerletmek bilen, dünýäde parahatçylygy saklamakda hem-de durnukly ösüşi üpjün etmekde uly ähmiýetini bellemek buýsançlydyr.

Kakageldi Esenmyradov
(*Turkmenistan*)

ROLE OF TURKMENISTAN'S POLICY OF NEUTRALITY IN CONSOLIDATING PEACE, STABILITY AND PROGRESS IN THE WORLD

Turkmenistan's policy of neutrality has as its main goal the establishment of peaceful relations between States, ensuring Sustainable Development and expanding international cooperation. This policy is of particular importance not only for national interests, but also for strengthening peace and security at the regional and global levels. Turkmenistan's policy of neutrality under the leadership of Hero Arkadag and Arkadagly Hero Serdar serves not only the national interests of the country, but also the peaceful and Sustainable Development of the entire world community. This policy plays an important role in strengthening stability in the world by promoting equal cooperation, mutual respect and peaceful negotiations in international relations. It should be noted with pride that the great importance of Turkmenistan in maintaining peace and ensuring Sustainable Development in the world by expanding international cooperation and promoting Sustainable Development Goals.

Какагельды Эсенмырадов
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА ТУРКМЕНИСТАНА В УПРОЧЕНИИ МИРА, СТАБИЛЬНОСТИ И ПРОГРЕССА В МИРЕ

Политика нейтралитета Туркменистана ставит своей основной целью установление мирных отношений между государствами, обеспечение устойчивого развития и расширение международного сотрудничества. Эта

политика имеет особое значение не только для национальных интересов, но и для укрепления мира и безопасности на региональном и глобальном уровнях.

Политика нейтралитета Туркменистана под руководством Героя-Аркадага и Аркадаглы Героя Сердара служит не только национальным интересам страны, но и мирному и устойчивому развитию всего мирового сообщества. Эта политика играет важную роль в укреплении стабильности в мире посредством продвижения равноправного сотрудничества, взаимного уважения и мирных переговоров в международных отношениях. Следует отметить большое значение Туркменистана в поддержании мира и обеспечении устойчивого развития в мире путём расширения международного сотрудничества и продвижения Целей устойчивого развития.

Jennet Ezimowa
(*Türkmenistan*)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “ÖMRÜMİŇ MANYSYNYŇ DOWAMATY” ATLY ESERINDE TÜRKMENLERIŇ EKOLOGIÝA MEDENIÝETINIŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI

Türkmen halky asyrlarboýy taryhy ýoluny dowam edip, öz milli ýörelgelerini, döp-dessurlaryny aýawly saklap, olary häzirkî güne çenli kämilleşdirip ýetirdi. Türkmen halkynyň parasatly ynsanperwer däpleri we ýol-ýörelgesi şahyr-ýazyjylaryň, taryhçy-edebiýatçylaryň işlerinde öz mynasyp beýanyňy tapýar. Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Ömrümiň manysynyň dowamaty” atly eseri türkmen taryhynyň şöhratly ýoluny, türkmen halkynyň ekologiýa medeniýetini düýpli öwrenmekde uly ähmiýete eýedir.

Türkmenlerde perzent terbiýesi halkyň öz tebigatyna mahsus ýaşaýyş-durmuş şertlerinde emele gelen ekologiýa medeniýetiniň esasynda gurnalan. Türkmen halkynyň ata-babalary hemişe tebigat bilen sazlaşykly ýaşap, daşky gurşawa we tebigy baýlyklara aýawly çemeleşipdirler. Bu babatda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň “Ömrümiň manysynyň dowamaty” atly eseri ýaş nesilde tebigata aýawly garaýyşyň kemala gelmeginde terbiýeçilik ähmiýete eýedir. Eseriň bir bölümi “Ekologiýa, tebigata söýgi terbiýesi” diýlip atlandyrylyp, onda türkmen halkynyň gadymyýetden gelýän nesilleriň terbiýe ýolunyň aýratynlyklary barada beýan edilýär. Gahryman Arkadagymyz: “Perzent, çaga terbiýesine aýratyn üns bilen bakýan pederlerimiz nesilleriň sagdyn we aň-düşünjeli bolup ýetişmekleri,

şeyle hem tebigat bilen sazlaşykly ýaşamaklary üçin zerur bolan ähli zatlary öwredipdirler” diýip, perzent terbiýesini tebigat-durmuş sapagyna deňeýär.

Gahryman Arkadagymyzyň bu eserinde türkmen halkynyň gadymyýetden gelýän awçylyk sungaty we onuň milli terbiýeçilik ulgamynda tutýan orny barada aýratyn bellenişler geçilýär. Türkmen halky awçylyk sungaty bilen baglanyşykly döp-deşurlary, jemgyýetçilik kadalaryny dogry berjaý etmek bilen tebigatdaky haýwanat dünýäsiniň deňagramlylygyny saklamagy başaran halkdyr. Çünki biziň ata-babalarymyz öz tazysyny, elguşuny, alabaýyny, ahalteke bedewini dünýäniň gymmatlygy derejesine ýetiripdirler. Gahryman Arkadagymyz: “Tebigat bilen gönüden-göni iş salyşýan adamlaryň ynsaply bolmagy has-da zerur” diýip, dana pederlerimiziň tebigat bilen sazlaşykly ýaşayşynyň kanunlaryna ygrarly bolup ýaşandyklary barada belläp geçýär. Munuň bilen baglylykda “Ömrümiň manysynyň dowamaty” atly eserde aw etmegiň kadalary, ýagny ýaş çagalaryna ideg edýän ýa-da çaga garaşýan jandara aw edilmeyändigini, aw etmegiň öz möwsümleriniň bardygyny, aw etiniň ekologik aýratynlyklary barada giňişleýin beýan edilýär. Bu kadalara eýermek bolsa, awçyda ynsaplylyk häsiýetleriniň kemala gelmeginde uly ähmiýete eýe bolup, onuň kanagatly bolmagyna getirýär. Şahsyýetiň häsiýetiniň kemala gelmeginde tebigy gurşaw möhüm orun tutup, onuň asyly häsiýetleri tebigata bolan gatnaşygyndan gözbaş alýandyr. Sebäbi adam tebigatyň bir bölegi bolmak bilen, ýaşamaga, hereket etmäge, jemgyýetde we tebigat bilen baglylykda özüniň ýaşayşyny dowam etdirmäge ukyplydyr. Adam medeniýetini kämilleşdirip, özünde tebigy, medeni we jemgyýetçilik başlangyçlary jemlenen bitewi şahsyýete öwürülýär. Adam durmuş işjeňliginiň dowamynda tebigatyň, jemgyýetiň we medeniýetiň arabaglanyşygy ähli taryhy döwürlerde onuň esasy ösüş ýollaryny kesgitleýär.

Türkmenistanda aw awlamak we aw baýlyklaryny gorap saklamak, dikeltmek, köpeltmek we durnukly peýdalanmak babatda kadalary berjaý etmek maksady bilen “Aw awlamak we aw baýlyklaryny goramak hakynda” Türkmenistanyň Kanuny hereket edýär.

Jennet Ezimova
(*Türkmenistan*)

DISPLAYING THE ECOLOGICAL CULTURE OF THE TURKMEN IN THE WORK OF THE HERO-ARKADAG “CONTINUATION OF THE MEANING OF MY LIFE”

The process of child education of the Turkmen is based on the principles of ecological culture, formed over a long historical development and the fundamental spiritual and moral values of society. The ancestors of the Turkmen always lived in

harmony with nature, caring for the environment and natural resources. The work of the National Leader of the Turkmen people Hero-Arkadag “Continuation of the meaning of my life” has a special educational value in developing a caring attitude towards nature among the younger generation.

Дженнет Эзимова
(Туркменистан)

ОТОБРАЖЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ТУРКМЕН В ПРОИЗВЕДЕНИИ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “ПРОДОЛЖЕНИЕ СМЫСЛА МОЕЙ ЖИЗНИ”

Процесс воспитания ребенка у туркмен основывается на принципах экологической культуры, сформировавшихся в течение длительного исторического развития, и основополагающих духовных и нравственных ценностях социума. Предки туркмен всегда жили в гармонии с природой, бережно относились к окружающей среде и природным богатствам. Произведение Национального Лидера туркменского народа Героя-Аркадага “Продолжение смысла моей жизни” имеет особое воспитательное значение в формировании у молодого поколения бережного отношения к природе.

Baýram Garahanow
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE GOŞMA IŞLIKLERIŇ IDIOMATIK HÄSIÝETI

Gündogaryň beýik akyldary Magtymguly Pyragynyň eserleri türkmen diliniň taryhyny, ösüşini öwrenmekde gymmatly çeşmedir. Hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyz “Magtymguly – dünýäniň akyldary” atly kitabynda: “Biz Magtymguly Pyragynyň ylmy-edebi mirasyny dünýä ýaýmak bilen, şahyryň adamzat bähbitli hikmet-paýhaslaryny durmuş ýüzünde hasyl edýäris” diýip, akyldar şahyrymyzyň eserleriniň gymmaty barada aýdyp geçýär.

Şahyryň döredijiligi türkmen diliniň grammatikasyny, işlikleriň gurluşyny, leksika-semantik aýratynlyklaryny öwrenmekde bahasyna ýetip bolmajak gollanmadyr.

Türkmen dilinde bir işlik arkaly berip bolmaýan çylşyrymly gymyldy-hereketi aňladýan işliklere goşma işlikler diýilýär. Olar kömekçi işlikler bilen isimiň ýa-

da işligiň bilelikde ulanylmagyndan hasyl bolýarlar. Goşma işlikler düzümindäki sözler bilen bilelikde bir manyny aňladyp, bir soraga jogap bolýarlar we bir sintaktik hyzmaty ýerine ýetirýärler.

Magtymguly Pyragynyň goşgularynda goşma işlikleriň göçme manyda ulanylyşy örän köp duşýar. Bu bolsa şahyryň öz döwrüniň halk dilinde çeperçilik serişdelerinden ussatlyk bilen peýdalanylýan, dilimiziň ösmeginde uly hyzmatlary bitirendigini görkezýär.

*Magtymguly, garyp köňlün baý edip,
Kanagat ülkesin bende jaý edip,
Her kim öz ýaryny dogan aý edip,
Aýyn gözlär, başga aýa seretmez.*

Ýokarky goşgy bendinde “köňlün baý edip” işligi gurluşy taýdan goşmadyr. Ol leksika-semantik taýdan göçme manyda gelip, *ruhlandyrmak, hoş sözler bilen galkyndyrmak* diýen manylary aňladýar.

*Magtymguly, dili otly ot saçar,
Ýüz görmez, näkesiň aýbyny açar,
Alla ganat berse, Hindistan uçar,
Çoh garaşdym, ajap eýýam gelmedi.*

Şahyryň ýokarky goşgy bendinde hem birnäçe goşma sözler göçme manyda ulanylypdyr. Olaryň käbirlerine düşündiriş bereliň.

Goşgy bendiniň birinji setirindäki “*ot saçar*” diýen işlik “*näme eder?*” ýa-da “*näder?*” diýen bir soraga jogap bolýar. Leksika-semantik taýdan bolsa göçme manyny aňladyp, “*gaharlanyp haýbat atar, düblär*” diýen manylary aňladýar.

Goşgy bendiniň ikinji setirindäki “*ýüz görmez*” işligi hem gurluşy taýdan goşmadyr. Ol hem bir soraga jogap bolup, leksika-semantik taýdan göçme manyda ulanylýar. Bu söz “*ýüz görmek*” sözünüň üçünji şahsda ýokluk galypda gelen görnüşidir. Many taýdan “*ýüz görmezlik*” hakykaty aýtmak, gönüsinden gelmek, galplaşdyrmazlyk, bassyr-bussursyz, ýuwmarlamazlyk diýen manylarda ulanylypdyr. Şeýle-de şol setirde “*aýybyny açar*” diýen işlik hem “*näme eder?*” diýen bir soraga jogap bolup, many taýdan näkes adamyň eden ters işleriniň üstüni açar, ile paş eder, aýan eder, ýüze çykarar diýen ýaly manylary aňladýar.

*Kimdir yşkyň ýükün çeken merdana,
Pelek gördi, gorkup düşdi gerdana,*

*Zemin jünbüş eýläp, geldi lerzana,
Çöller, düzler çeke bilmez bu derdi.*

Şahyryň ýokarky goşgy bendiniň ikinji setirinde “*jünbüş eýläp*”, “*geldi lerzana*” goşma işlikleri hem göçme manylarda ulanylypdyr.

“*Jünbüş eýlemek*” – (“*jünbüş*” – parsça “*hereket, gymyldy*” diýmegi aňladýar) hereket etmek, gymyldamak ýaly manylary aňladýar.

“*Geldi lerzana*” işliginde kömekçi işlik esasy sözden öňde gelipdir. Dil biliminiň beýle hadysasy Magtymguly Pyragynyň döredijiliginde köp duşýar. “*Lerzana gelmek*” işliginiň esasy sözi “*lerzan*” diýen pars sözünden bolup, “*titreyän, titreme*” diýen manylary aňladýar. Diýmek, şahyr ýokarky goşgy bendiniň üçünji setirindäki goşma işlikleri göçme manyda getirip, yşkyň üýtgeşik, täsin güýjüniň Zemini hem titredýändigini, ony güýçli herekete getirýändigini baradaky idiomatik manyly pikiri öňe sürýär.

Gündogaryň beýik akyldary Magtymguly Pyragynyň eserleriniň dilini hertaraplaýyn öwrenmek türkmen diliniň taryhyny, ösüşini, özgerişini, leksika-semantic, grammatik aýratynlyklaryny seljermäge giň mümkinçilik berýär.

Bayram Garahanov
(*Turkmenistan*)

IDIOMATIC CHARACTERISTICS OF COMPLEX VERBS IN THE WORKS OF MAGTYMGULY PYRAGY

The works of the great sage of the East Magtymguly Pyragy are a valuable source for studying the history and development of the Turkmen language. The poet's work is an invaluable aid in studying grammar, verb structure, and lexical and semantic features of the Turkmen language.

In the poems of Magtymguly Pyragy, there is repeated use of complex verbs in phraseological units. And this shows that the poet professionally used the artistic means of the vernacular language of his time and made a great contribution to the development of our language.

This scientific report describes the idiomatic characteristics of complex verbs used in the poems of Magtymguly Pyragy. This characteristic of verbs is explained using the example of couplets from the poet's poems “*Mala seretmez*”, “*Ajap eyyam gelmedi*”, “*Bu derdi*”.

Also, the meaning of using complex verbs in phraseological units is explained on the basis of the “*Phraseological Dictionary of the Turkmen Language*”, “*Phraseological dictionary of Magtymguly's works*”, “*Dictionary of classical Turkmen literature*”.

ИДИОМАТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОЖНЫХ ГЛАГОЛОВ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Произведения великого мудреца Востока Махтумкули Фраги является ценным источником в изучении истории, в развитии туркменского языка. Творчество поэта является бесценным пособием в изучении грамматики, строения глаголов, лексико-семантических особенностей туркменского языка.

В стихотворениях Махтумкули Фраги встречается многократное использование сложных глаголов в фразеологизмах. А это показывает то, что поэт профессионально использовал художественные средства народного языка своего времени, внес свой большой вклад в развитие нашего языка.

В настоящем докладе описываются идиоматические характеристики сложных глаголов, использованных Махтумкули Фраги. Эта характеристика глаголов объясняется на примере куплетов из стихотворений поэта “Мала серетмез”, “Ажап эйям гелмеди”, “Бу дерди”.

Также, смысл использования сложных глаголов в фразеологизмах объяснены на основании “Фразеологического словаря туркменского языка”, “Фразеологического словаря произведений Махтумкули”, “Словаря классической туркменской литературы”.

Saparmyrat Garataýew
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ “TURGUL DIÝDILER” GOŞGUSYNYŇ PELSEPEWI MANYSY

Magtymguly Pyragynyň akyl-paýhasa, inçe duýga ýugrulan setirleri türkmeniň milli ruhy bilen ýaşaýar. Türkmen halkynyň Milli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedow özüniň “Ynsan kalbynyň öçmejek nury” atly kitabyny beýik akyldara bagyşlady. Bu kitapda şeýle ajaýyp setirler bar: “Magtymgulynyň döredijiligi bu gün diňe türkmen halkynyň däl, eýsem, tutuş adamzada ruhy lezzet berýär. Şonuň bilen birlikde, şahyryň döredijiligi durmuş bilen baglanyşykly meseleler babatda oýlandyryan döredijilikdir. Onuň aýdym bolup dillerde ýaňlanýan, parasat bolup aňa siňen ajaýyp sygyrlarynyň dünýä dilleriniň onlarçasyna terjime edilendigi we edilýändigini, ine, şol sebäplidir”.

Mälim bolşy ýaly, nusgawy şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň şu güne çenli nerşir edilen eserleriniň köpüsi “Turgul diýdiler” atly meşhur goşgusy bilen başlanýar. On ýedi bentden ybarat bu goşgy şahyrçylygy Muhammet pygamberiň emri netijesinde bagyşlanylýan wezipe hökmünde beýan edýär:

*Bir gije ýatyrdym tünüň ýarynda,
Bir dört atly gelip: “Turgul” diýdiler.
“Habarmyz bar saňa pursat jaýynda,
Şol ýerde ärler bar, görgül” diýdiler.*

Pyragynyň “Turgul diýdiler” atly goşgusyny Merkezi Aziýada ilkinji gezek aýratyn bir hadysa hökmünde mysal getirip bolar, çünki bu goşguda dünýewi gahrymanlar ilkinji gezek musulman dininiň görnükli wekilleri bilen çalşyrylýar. Magtymgulyynyň bu goşgusynda edebi keşpleriniň, göýä, onuň şahyrana eserlerini belende galdyryýan, görnükli din wekilleri bilen çalşyrylmagy bellenip geçilmegine mynasypdyr. Çünki bu “ylham jamyň” üsti bilen berilýän hyýala ýüzlenme däl-de, ylahy dünýä salnan nazardyr. Üstesine-de, oňa şahyrçylyga başlamagyň başyny Muhammet pygamberiň hut özi başlap, soňra ol halyflar we pirlar tarapyndan dowam etdirilýär. Bu ýagdaýda Magtymguly Pyragy sopusylyk edebiýatyna we Merkezi Aziýanyň edebiýatyna mahsus bolan edebi дәplerde ýol berilýän zatlardan öňe geçýär. Şeýlelik bilen, Magtymguly Pyragy halky we ýokary derejeli şygryýeti bir çäge salan we şahyrçylyk etmäge bolan hukugyny ylahydan alan täzeçil şahyr hökmünde öňe çykýar.

Düýşde bagyşlamak hal hökmünde we ýokarda ady tutulan ruhy halyflar, şol sanda Muhammet pygamberiň özi hem, sopusylyk äheňleriniň jemi bilen baglaýjy halkany emele getirip, merkezi orny eýeleýär.

Muhammet Pygamber dört çaryýarlary Abu Bekre, Omara, Osmana we Aly Şahymerdana şygryň “Men” diýip beýan edýän liriki gahrymanyna “ylham jamyny” gowşurmagy tabşyrýar. Liriki gahrymana musulman pirlariň ikisi Bahaweddin we Zeňni baba ýol görkezýärler. Şahyryň sözlerine görä, pygamber ak pata berenden soň, oňa arşyň-ferşiň, daş-töweregiň, бүтін älemiň syry aýan bolýar. Pygamber erenlere ony äkidip, öňki ýerinde goýup gaýtmagy tabşyrýar. Şahyr akly haýran bolup ukudan oýanýar. Beýik şahyrymyz bu goşgusynda özüniň hudaý tarapyň şahyr bolandygyna, şol geň düýşden soň, sözleriň öz-özünden diline gelip durandygy barasynda habar berýär:

*Turup Magtymguly gözün açypdyr,
Serine ne köýler gelip geçipdir,*

*Esrek ner dek ak köpükler saçypdyr,
“Oglan, Alla ýaryň, bargyl!” diýdiler.*

Beýleki goşgulara-da mahsus bolşy ýaly, Magtymguly Pyragy soňky bentde öz adyny getirmek arkaly liriki gahrymanyň aňyrsynda özüniň durandygyny mälim edýär. Bary-ýogy birnäçe pursat dowam eden ylahy syýahatyndan ol eýýäm şahyrçylyk zehinine eýe bolan halda aýňalýar. Emma ol onuň hyýaly däl-de, ýokary hakykatyň ýüze çykması bolup durýar. Şeýlelik bilen, Magtymguly Pyragy halky we ýokary derejeli şygryýeti bir çäge salan we şahyrçylyk etmäge bolan hukugyny ýokardan bir ýerden alan täzeçil şahyr hökmünde öňe çykýar.

Nusgawy şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň “Oýan diýdiler”, “Buluda gardy meni”, “Uçdum ýaranlar”, “Boldum girýana”, “Diwana geldi”, “Ýar bizim sary”, “Nary dilberin” ýaly goşgulary onuň meşhur “Turgul diýdiler” atly şygry bilen kybapdaşdyr.

Saparmyrat Garatayev
(*Turkmenistan*)

PHILOSOPHICAL MEANING OF THE POEM “REVELATION” BY MAGTYMGULY PYRAGY

The poem “Revelation” by Magtymguly Pyragy can be called a unique phenomenon in Central Asia, since secular heroes in it are replaced for the first time by prominent representatives of the Islamic religion. The replacement of literary images in this poem by Magtymguly with prominent religious figures, who seem to extol his poetic works, should be noted, since this is not an appeal to the imagination through the “cup of inspiration,” but rather a look into the divine chambers. Moreover, his introduction to poetry is laid down by Prophet Muhammet himself, and only then does he go beyond what is permitted in the literary traditions of Sufi and Central Asian literature. Thus, Magtymguly Pyragy appears as an innovator poet, who placed folk and high poetry into one frame, and was granted the right to poetic creativity from above.

Сапармырат Гаратаев
(Туркменистан)

ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ПОЭМЫ “ОТКРОВЕНИЕ” МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Стихотворение Махтумкули Фраги “Откровение” можно назвать уникальным явлением на всем пространстве Центральной Азии, поскольку в нём светские герои впервые заменены видными представителями исламской религии. Стоит отметить замену в данном произведении Махтумкули литературных образов на видных религиозных деятелей, которые, словно, превозносят его поэтические произведения, так как это не обращение к воображению через “чашу вдохновения”, а взгляд в божественные чертоги. Причём его приобщение к поэзии закладывается самим пророком Мухаммедом, и только затем он выходит за рамки дозволенного в литературных традициях суфийской литературы и литературы Центральной Азии. Таким образом, Махтумкули Фраги предстаёт как поэт-новатор, вметивший в один сосуд народную и высокую поэзию.

Güljan Garataýewa, Ejegül Bāşimowa
(Türkmenistan)

DAŞARY ÝURT DILINI ÖWRETMEKDE TANDEM USULYNYŇ ÄHMIÝETI

Häzirki döwürde daşary ýurt dillerini öwrenmek iň möhüm temalaryň biridir. Soňky birnäçe onýyllygyň dowamynda diňe bir halkara gatnaşyklarynyň ösmegine däl, eýsem, ylym we tehnologiýanyň dürli ugurlarynda innowasiýa taslamalaryny üstünlikli durmuşa geçirmek üçin zerur bolan täze dil syýasatynyň durmuşa geçirilmegine sebäp bolandygyny aýdyp bileris. Daşary ýurt dilini öwretmegiň innowasion, üstünlikli usullarynyň biri hem tandem usulydyr. Ýagny, bu usul barha meşhurlyk gazanmak bilen köp talyplar tarapyndan daşary ýurt dilini öwrenmegiň alternatiw görnüşi hökmünde kabul edilýär. Bu usuly ulanmak, dil öwrenmäge gatnaşyjynyň mümkinçiliklerini elýeterli we gyzykly görnüşde giňeltmäge mümkinçilik berýär. Tandem – bu iki dürli dillerde gepleýän adamlaryň arasynda daşary ýurt dilini öwrenmegiň usulydyr.

Tandem usulynyň üsti bilen dil öwrenmäge gatnaşýanlar daşary ýurt dilini bilelikde özara, telefon, e-poçta, skype, ýa-da uzak aralykdan aragatnaşygyň islendik

beýleki serişdelerini we usullaryny ulanyp öwrenip bilerler. Dil öwrenmek prosesi resmi däl aragatnaşykdan başlap, dürli kömekçi materiallary we okuw kitaplaryny ulanyp, hünäri boýunça taýýarlyk ýaly dürli görnüşlerde geçirilip bilner. Mälim bolşy ýaly, tandem usuly dil öwrenmek, bar bolan dil bilimlerini kämilleşdirmek üçin ulanylýar, sebäbi bu usulda dil öwrenmäge gatnaşýanlaryň biri-birine düşüňip, ýagny iň bolmanda öwrenilýän dilde söz düzümlerini gurup biljekdiklerine mümkinçilik döreýär. Şeýlelikde, bu usul gürlemek ýa-da ýazmak endiklerini ýokarlandyrmak isleýän adamlar üçin amatlydyr. Tandem usulynyň kömegi bilen dil öwrenmek gündelik aragatnaşyga ýakyn şertlerde dil endiklerini ulanmaga mümkinçilik berýär, bu bolsa adaty dil öwrenmek sapaklaryndan tapawutlanýar. Mundan başga-da, bu usulyň üsti bilen dil öwrenmek prosesi iki adamyň arasynda göni aragatnaşygy, dürli halklaryň wekilleriniň arasynda bolsa medeni alyş-çalşygy ösdürýär. Hususan-da, tandem usuly arkaly dil öwrenýänler bu usulyň üsti bilen öz halklarynyň taryhy, edebiýaty, medeniýeti barada gürrüň edip, pikir alşyp bilerler. Tandem usulynyň üsti bilen dil öwrenmek, çagalardan garrylara çenli islendik ýaş topary üçin mümkindir. Mahlasy, bu usul çagalar bagyndan başlap, uniwersitetlere çenli bilim edaralarynyň ähli derejelerinde ulanylyp bilner. Şol bir wagtyň özünde, tandem usulynda dil öwrenýänleriň başlangyç derejesinde täsirli okuw prosesi üçin iň az geplemek ýa-da ýazmak endikleri ýaly käbir çäklendirmeler bolup biler.

Başlangyç dil bilmeginiň ýokary derejesi çäkli däldir we dil alyş-çalşygy hatda hünär derejesini bilýän adamlar üçin hem peýdalydyr. Tandem usulynyň üsti bilen aragatnaşyk gurup, gürlemek, diňlemek, ýazmak, okamak ýaly ähli ýazuw we dilden gürlemek endiklerini ösdürip bolýar.

Şeýle-de bolsa, bu usul dil alyş-çalşygynda hünär dilini öwrenmegiň ýeketäk usuly bolup bilmez. Dil öwrenmek prosesi öwrenilýän diliň grammatikasyny öwrenmek bilen utgaşdyrylmalydyr. Daşary ýurt dilini öwrenmekde tandem usulynyň psihologik laýyklygy hem möhüm rol oýnaýar, sebäbi okuw prosesi dil öwrenijileriň arasyndaky amatly, dostlukly aragatnaşyk şertlerinde has täsirli bolýar. Şonuň üçin, tandem usuly daşary ýurt dilini öwrenmegiň iň geljegi uly ugurlarynyň birine öwrülip biler. Daşary ýurt dilini öwrenmek üçin bu usuly ulanmagyň öndürijiliginiň, okuwçynyň öwrenilýän dilde gepleýänler bilen aragatnaşyk saklamagy üçin dürli şertleriň döredilmegi bilen baglanyşyklydygyny aýdyp bileris, bu bolsa dürli ýurtlaryň wekilleriniň arasynda medeniýetara aragatnaşygy ösdürer.

Guljan Garatayeva, Ejegul Bashimova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF THE TANDEM METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

One of the innovative and successful methods of teaching a foreign language is the tandem method. Using this method allows you to expand the participant's language learning capabilities in an accessible and fun way. Tandem is a way of learning a foreign language between people who speak two different languages.

The process of learning a language can be carried out in various ways: from informal communication to professional training using various supporting materials and textbooks.

However, this method cannot be the only way to learn a professional language as part of a language exchange. The process of learning a language should be combined with studying the grammar of the target language. The psychological compatibility of the tandem method in learning a foreign language also plays an important role, since the learning process is more effective in conditions of comfortable, friendly communication between language learners.

Гульджан Гаратаева, Эджегуль Бяшимова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ТАНДЕМНОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Одним из инновационных и успешных методов обучения иностранному языку является метод тандем. Использование этого метода позволяет в доступной и увлекательной форме расширить возможности участника в изучении языка. Тандем – это способ изучения иностранного языка между людьми, говорящими на двух разных языках.

Процесс изучения языка может осуществляться различными способами: от неформального общения до профессиональной подготовки с использованием различных вспомогательных материалов и учебников.

Вместе с тем этот метод не может быть единственным способом выучить профессиональный язык в рамках языкового обмена. Процесс изучения языка следует сочетать с изучением грамматики изучаемого языка. Психологическая совместимость тандемного метода в изучении иностранного языка также играет важную роль, поскольку процесс обучения более эффективен в условиях комфортного, дружеского общения между изучающими язык.

**SERDAR BERDIMUHAMEDOWYŇ
“MAGTYMGULY – DÜNYÄNIŇ AKYLDARY” ATLY
ESERINDE ŞAHYRYŇ RUHY DÜNYÄSINI AÇMAGYŇ
YLMY-FILOSOFIK JÄHETLERI**

Garaşsyz, hemişelik Bitarap Diýarymyzda ýyllar-ýyllardan zyýada gelýär. 2024-nji ýyl “Pähim – paýhas ummany Magtymguly Pyragy” diýlip atlandyrylan ýylymyzda Gündogaryň beýik akyldary we nusgawy şahyry Magtymguly Pyragynyň 300 ýyllyk toýy halkara derejesinde giňden toýlanylýp, akyldaryň mertebesi has-da belentliklere göterilen bolsa, ýylyň jemlenmegi bilen bagly çap edilen Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Magtymguly –dünýäniň akyldary” atly ajaýyp kitaby bu günki günde ýurdumyzyň her bir raýatynyň kalbyny ýyladýar. Bu eseriň 3 dilde aýratynlykda çap edilmegi bolsa, akyl-paýhasa teňne bolan beýleki halklaryň hem kalbyna çuň ornaşmagyna ýardam edýär.

Kitapda turuwbaşdan Arkadagly Gahryman Serdarymyz Magtymgulynyň umman ýaly giň ruhy dünýäsini açyp görkezýär, soňra bolsa şol ummany boýlamagyň dogry çelgisini salgy berýär. Hormatly Prezidentimiz: “Akyldar şahyrymyzyň döredijiligi dünýä edebiýatynyň naz-nygmatly desterhanydyr. Munda söz nygmatlary, paýhas maňyzlary, labyz hoşalary müň derde derman bolup durandyr ” diýip akyldaryň eserleriniň mizemez binýatdygyny, onuň sütünleriniň bolsa älem-jahana, barlyga, barlygy bar edene söýgüden gurlandygy baradaky pelsepäni öňe sürýär.

Kitapda “Hakykat birdir, emma oňa eltyän ýollar dürli-dürlüdir” diýen düşünje bar. “Magtymguly – özboluşly bir dünýä: Magtymguly barlygyň bir ummany” diýlen şahyrymyzy mertebeleşýän çuň manyly pikir getirilýär. Bu hakykatdan-da şeýledir. Magtymgulynyň paýhas ummanyna guwwas bolup çümmeleş, onda şol ummanyň düýbündäki lagly-göwhere el ýetirip bolmaýar. Hormatly Prezidentimiziň belleýşi ýaly, “Ynsan görýän zadyna göz ýetirýär. Göz ýetirenden giň ýa-da çuň zatlar akyly arkaly aralaşýar. Eger akyla hem sygmaýan bolsa, hyýal güýjüni peýdalanyp, aň ýetirmäge çalyşýar.” Diýmek, Pyragynyň “Magny bazarynda haýyata döndüm, Şirin gazal donun biçdim ýaranlar” diýen ruhy gymmatlyklaryna aň ýetirmek üçin onuň akyl gämisinden paýly bolmak gerek.

Bu ajaýyp kitapda hormatly Prezidentimiz dana şahyrymyzyň syrly dünýäsiniň gapysyny açmak üçin kitaba teňne adamlara onuň altyn açaryny salgy berýär.

Eseriň “Magtymgula düşünmegiň açary” atly bölümünde şahyryň her bir setiriniň, sözleriniň içki tasinliklerden doly dünýädigi, her gezek okanynda täze pikirleri tapyp bolýandygy bellenilýär we Magtymgulynyň goşgularynyň ömrüň formulasy esasynda ýazylan bolmaladygy baradaky pelsepewi netijä gelinýär.

Arkadagly Gahryman Serdarymyz Magtymgula düşünmegiň şu taraplaryny belläp geçýär:

– akyldar şahyrymyzyň eserlerini yzygiderli, ürç edip okamakdan, onuň öwüt-ündewlerini berjaý etmäge çalyşmakdan;

– akyldaryň okan kitaplaryny okamakdan, ol döwürde mekdep-medreselerde nähili sapaklar berlen bolsa, şol kitaplary okamak arkaly şahyra belli bir derejede düşünmegi başarmakdan;

– il-gününe, halkyňa bolan hormat-sylag, mähir- söýgi bilen berk baglanyşykly bolmakdan, has takygy, Magtymgula düşünmek üçin onuň döwrüne düşünmekden, halkyňy, Watanyňy, barlygy söymekden ybaratdygy hakynda belleniýär.

Hormatly Prezidentimiz bu ajaýyp kitabynda “Magtymguly Pyragy” mekdebi barada we “türkmen magtymgulyşynaslary” barada ylmy seljermelere esaslanýan, häli-häzire çenli doly mälum bolmadyk, täzeçe garaýyşlary öňe sürýär. Şahyryň döwründe kemala gelen bu mekdep dörän döwründen şu güne çenli türkmen we beýleki halklaryň edebiýatyna, belli edebi şahslaryň döremegine täsir edendigi barada, türkmen edebiýatynyň taryhynda özünden soňky nesilleriň Magtymguludan öwrenmedik, özüne ussat halypa tutunmadyk şahyr, megerem, ýokdugy hakynda nygtaýar. Bu mekdep tarp ýerden döremändir, oňa keramatly kitaplary, Eflatun, Aristotel ýaly pelsepeçiler, gündogaryň beýik akyldarlary uly täsir edipdir.

Akyldar şahyrymyzyň goşgularynda “Eflatun Arastu ötdi dünýäden, Isgenderi ýere saldy bu dünýä” ýa-da “San bolsam” ýaly goşgularynda Nowaýy, Nyzamy, Jami ýaly ussatlaryň atlarynyň getirilmegi ýokarky garaýyşy ylmy esaslydygyna şaýatlyk edýär. Şeýle-de kitapda dana şahyryň goşgularynyň Gahryman Arkadagymyzyň eserlerine, hormatly Prezidentimiziň hut öz döredijiligine, hatda mähriban pederlerine hem öz halypalyk täsirini ýetirendigi, olaryň Magtymgulynyň ruhy mirasyndan täsirlenendigi baradaky ylmy-filosofik garaýyş beýan edilýär.

Atamyrat Garayev
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL ASPECTS OF UNVEILING THE POET’S SPIRITUAL WORLD IN SERDAR BERDIMUHAMEDOV’S WORK “MAGTYMGULY – THE SAGE OF THE WORLD”

The article analyzes Serdar Berdimuhamedov’s work “Magtymguly – the Sage of the World”, which explores the philosophical and spiritual aspects of the great Turkmen poet Magtymguly Pyragy. It highlights the significance of his works as a source of wisdom that connects literary and spiritual traditions.

The author examines key ideas in the book, including the necessity of deeply studying Magtymguly's poetry through reading, historical context, and understanding his era. The article also discusses the influence of Eastern and Western philosophers on the poet's worldview and his impact on future generations of writers.

The work emphasizes the enduring value of Magtymguly's philosophical legacy and its relevance in contemporary culture.

Атамырат Гараев
(Туркменистан)

НАУЧНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ РАСКРЫТИЯ ДУХОВНОГО МИРА ПОЭТА В ПРОИЗВЕДЕНИИ СЕРДАРА БЕРДЫМУХАМЕДОВА “МАХТУМКУЛИ – МЫСЛИТЕЛЬ МИРА”

Статья посвящена анализу произведения Сердара Бердымухамедова “Махтумкули – мыслитель мира”, в котором раскрываются философские и духовные аспекты творчества великого туркменского поэта Махтумкули Фираги. В работе подчеркивается значение его произведений как источника мудрости, объединяющего духовные и литературные традиции.

Автор рассматривает ключевые идеи книги, включая необходимость глубокого изучения творчества Махтумкули через чтение, понимание исторического контекста и осмысление драматических коллизий его эпохи. В статье также затрагивается воздействие философов Востока и Запада на мировоззрение поэта, а также его влияние на последующие поколения литераторов.

Произведение акцентирует внимание на непреходящей ценности философского наследия Махтумкули и его значении в современной культуре.

Şirmyrat Garaýew
(Türkmenistan)

EKOLOGIK SYÝAHATÇYLYGYŇ AÝRATYNLYKLARY WE OLARYŇ HUKUK-GURAMAÇYLYK IŞINDÄKI ORNY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyz, Arkadagly Gahryman Serdarymyz Türkmenistanda syýahatçylygy ösdürmek barada alnyp barylýan maksatnamalaýyn işleriň gözbaşynda durýar. Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri”,

“Türkmenistan – melhemler mekany”, Gahryman Serdarymyzyň “Magtymguly – dünýäniň akyldary, “Änew – münýýlyklardan gözbaş alýan medeniýet” atly eserleri muny aýdyň görkezýär.

Syýahatçylygyň aýry-aýry görnüşleriniň biri-de ekologik syýahatçylygydyr. “Syýahatçylyk hakynda” Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda, ekologik syýahatçylygy diýlip, seýrek duş gelýän tebigy desgalara, goraghanalara, milli tebigy seýilgählere, şeýle hem tebigaty goraýyş maksatly çärelere gatnaşmak maksady bilen amala aşyrylýan syýahatçylyga düşünilýär, ol birnäçe aýratynlyklara eýedir.

Birinjiden, tebigatyň syýahatçylyk üçin peýdaly sypatlaryndan peýdalanmak bilen baglanyşyklydyr. Syýahatçynyň tebigatdan peýdalanmagy sähralyk, çöllük, daglyk ýerlere, deňiz-derýalara, tokaýlara syýahat etmegi häsiýetlendirýär. Syýahatçynyň tebigatyň peýdaly sypatlaryndan peýdalanmagy bolsa lyžada dag belentliklerinde typmak, tokaýlarda gezelenç etmek maksadyna hyzmat edýän garlyklary, tebigy topluny birleşdirýän landşafty, tebigy ýadygärlikleri, rekrasion-bejeriş ähmiýetli ýerler bolan patlawuklaryň, uzboýunyň, çeşmeleriň palçyklary, duzly, kükürtwodorodly mineral suwlary, ýerleriň özboluşly relýefi, tebigy ýerleriň klimatyny, haýwanat we ösümlik dünýäsini häsiýetlendirýär.

Ikinjiden, ekologik syýahatçylygy işjeň (pyýada, atly, welosipedli, düýeli, suwda taýmylly we ş.m.) syýahatçylyk bilen; ekskursiýalary guramak, syýahatçylyk desgasyny (ot ýakylýan ýer, ojak, aşhana, ýatak jaý we ş.m.) tebigy ýerde (tokaýda, çeşme, derýa, deňiz kenarynda) ýerleşdirmek görnüşinde dynç alyş-sagaldyş syýahatçylygy; şpahana hyzmatlary bilen utgaşdyrylyp bilner. Bulardan başga-da, tebigatdan peýdalanmak häsiýetli awçylyk syýahatçylygy, medeni-öwrenijilik syýahatçylygy bilen utgaşdyrylyp bilner. Şeýle hem oba, kulinar syýahatçylyklaryny öz içine alyp biler, olaryň mazmun bölegi hökmünde göz önünde tutulyp bilner ýa-da şu syýahatçylyklaryň çäklerinde tebigaty öwrenmegiň netijeleri bolan halk yrymlary, nakyllar, awçylyk däpleri, rowaýatlar görnüşindäki maddy däl medeni mirasy toplamagy öz içine alyp biler.

Üçünjiden, ekologik syýahatçylygy ekstremal – dartgynly häsiýetdäki usullarda amala aşyrylyp bilner. Meselem, alpinist hökmünde syýahat etmek, tokaýlarda, olaryň içinden geçýän derýalarda syýahat etmek, çasly akýan derýalarda taýmylly syýahat etmek; dag belentliklerinde lyžaly syýahat etmek; belentliklerden paraşýutly bökmek, aerostatda (howa şary), deltaplanda (ýarganat uçary) gezelenç etmek we ş.m. dartgynly häsiýete eýedir sagdynlygy, bedenterbiýesini almagy hem-de azyndan sportuň şol görnüşlerinden baş çykarmaga ukyplylygy, suwda ýüzmek başarnygyny talap edýär.

Ekologik syýahatçylygynyň beýan edilen aýratynlyklary birnäçe hukuk-guramaçylyk çäreleriniň geçirilmegini talap edýär: tehniki, sanitar, syýahatyň howpsuzlygy boýunça aýry-aýry gönükdirijileri geçirmekden; syýahatçylyk

maksatnamasy we marşruty baradaky ýolgörkezijiler bilen üpjün etmekden; syýahatçynyň saglygy goraýyş barlagyndan geçirilmegini guramakdan; Türkmenistanyň we syýahatçynyň syýahatda bolýan ýurdunyň tebigaty goraýyş kanunçylygy bilen tanyşdyrmakdan; gidler bilen üpjün etmekden we ş.m. boýunça şertnamalary baglaşmakdan ybaratdyr. Bu hukuk-guramaçylyk çäreleri syýahaty guraýjy tarapyndan syýahatçylyk hyzmaty hakyndaky şertnama baglaşylmazyndan öň geçirilýär, olaryň netijeleri syýahatdan öň ýerine ýetirilýär. Şertnamada ekologik syýahatçylygynyň mazmunyndan gelip çykyan dolandyryş tertibini berjaý etmek, saglygy goraýyş barlagyndan geçmek bilen bagly borçlar syýahatça, bular bilen bagly resminamalary talap etmek hukugy syýahaty guraýja berlip bilner.

Shirmyrat Garayev
(*Turkmenistan*)

FEATURES OF ECOLOGICAL TOURISM AND THEIR PLACE IN ORGANIZATIONAL AND LEGAL ACTIVITIES

The specific features of ecotourism dictate the implementation of certain organizational and legal measures. Organizational and legal measures related to ecotourism include briefing on technical, sanitary and tourist safety; provision of tourist programs and tourist route signs; organization of a tourist's medical examination; familiarization with the environmental legislation of Turkmenistan and the countries to which the tourist is traveling; in the case of organizing hunting tourism-provision of hunting equipment, obtaining permission from environmental institutions, registration of internal affairs agencies and a number of other measures. The above measures are a mandatory condition for concluding and fulfilling contracts in the field of ecotourism.

Ширмурад Гараев
(*Туркменистан*)

ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА И ИХ МЕСТО В ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Особенности экологического туризма диктуют необходимость проведения ряда организационно-правовых мероприятий. Организационно-правовыми мероприятиями, связанными с экологическим туризмом, являются проведение инструктажа по технической, санитарной и туристической безопасности;

обеспечение туристическими программами и указателями туристических маршрутов; организация прохождения туристом медицинского обследования; ознакомление с природоохранным законодательством Туркменистана и стран, по которым турист отправляется в путешествие; в случае организации охотничьего туризма – обеспечение охотничьими средствами, получение разрешения природоохранных учреждений, регистрация органов внутренних дел и ряд других мероприятий. Вышеперечисленные мероприятия являются обязательным условием для заключения и выполнения договоров в сфере экологического туризма.

Aýhan Garlyýew
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ MEDENI MIRAS OBÝEKTLERI ÝUNESKO-NYŇ SANAWYNDA WE OLARYŇ HALKARA-HUKUK GORAGY

Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça ýöriteleşdirilen edarasy bolan YUNESKO-nyň esasy maksatlarynyň arasynda ýurtlaryň hem-de halklaryň arasyndaky hyzmatdaşlygyň giňeldilmegi arkaly parahatçylygyň, howpsuzlygyň ösdürilmegi esasy orny alýandyр. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” kitabynda: “Dostluk, goňuşylyk dāp-dessurlary eziz Diýarymyzda dünýä döwletleri bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmakda aýdyň ähmiýete eýedir” diýip belleýär. Ýurdumyzyň medeni miras obýektleriniň ÝUNESKO-nyň sanawyna girizilmegi hem parahatçylykly hyzmatdaşlygyň aýdyň mysalydyр. ÝUNESKO medeni ýadygärlikleriň we tebigy landşaftlaryň gorap saklanylmagy ulgamyndaky halkara hereketlerinde öňdebaryjy ähmiýeti eýeleýändir, her bir halkyň umumadamzat gymmatlyklaryna we gazananlaryna hormat goýmak esasynda ачык gepleşikler üçin şert döretmek babatynda işleri алып барýар. Türkmenistan 1993-nji ýylyň 17-nji awgustynda Londonda degişli resminamany rasfirisirmek arkaly ÝUNESKO-nyň doly hukukly agzasy boldy. Umumadamzat gymmatlyklary maddy we maddy dāl görnüşde bolýар. Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet baradaky guramasy tarapyndan tutuş Ýer ýüzünde maddy we maddy dāl mirasy öwrenmäge, olary gorap saklamaga degişli köp işler amala ашырылар. Mysal üçin, ÝUNESKO-nyň Bütindünýä mirasynyň sanawyna girizilen galalardyr ýadygärlikler “Bütindünýä mirasy” diýen nyşan bilen tanalýар. Şeýle gymmatlyklar halkara hukuk gorag аstynda болýарлар. Olaryň islendik ýagdaýda gorag аstynda болmagy, аýawly çemeleşilmegi adamzadyň gazanan maddy we maddy dāl mirasynyň nusgalaryny saklap galmaga, nesilden-nesle geçirmäge mümkinçilik berýär. Maddy dāl mirasyň islendik

görnüşiniň Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizilmegi bu gymmatlyk hakynda baý maglumat goruny döretmäge mümkinçilik berýär, olary gorap saklamaga degişli ylmy taýdan esaslandyrylan çemeleşmeler ýüze çykarylýar. Maddy däl medeni mirasyň goralyp saklanylmagynyň ilkinji şerti gymmatlyklaryň nesilden-nesle geçirilmegidir.

1994-nji ýylda Türkmenistan ÝUNESKO-nyň “Bütindünýä medeni we tebigy mirasyny goramak baradaky” Konwensiýasyna goşuldy. ÝUNESKO-nyň Bütindünýä medeni mirasynyň sanawyna girizilen obýektleriň hatarynda 1999-njy ýylda Türkmenistandan ilkinji gezek bütindünýä ähmiýetli ýadygärlik hökmünde “Gadymy Merw” döwlet medeni-taryhy goraghanasy, 2005-nji ýylda “Köneürgenç” döwlet medeni-taryhy goraghanasy, 2007-nji ýylda “Nusaýyň Parfiýa galalary” döwlet medeni-taryhy ýadygärligi, 2023-nji ýylda “Aram guşaklykdaky Turan çölleri” ekoulgamy, 2024-nji ýylda “Beýik Ýüpek ýolunyň Zarawşan-Garagum” geçelgesi bellidir.

2011-nji ýylda Türkmenistan ÝUNESKO-nyň “Maddy däl medeni mirasy goramak baradaky” Konwensiýa goşuldy we şondan bäri onuň in işjeň agzalarynyň biri bolup durýar. ÝUNESKO-nyň adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizilen gymmatlyklar: 2015-nji ýylda “Görogly” şadessany, 2016-njy ýylda “Nowruz” baýramy, 2017-nji ýylda “Küştdepdi” aýdym we tans dessury, 2019-njy ýylda “Türkmen milli halychylyk sungaty”, 2021-nji ýylda “Dutar ýasamak senetçiligi, dutarda saz çalmak we bagşyçylyk sungaty”, 2022-nji ýylda “Ýüpekçilik we dokmaçylykda ýüpek önümçiliginiň däpleri”, “Türkmen keşdeçilik sungaty” hem-de “Molla Ependiniň şorta sözlerini gürrüň berijilik däbi”, 2023-nji ýylda “Ahalteke atçylyk sungaty we atlary bezemek däpleri”. Türkmenistan Bütindünýä mirasynyň sanawyny baýlaşdyrmak maksady arkaly ÝUNESKO bilen işjeň özara hereketleri dowam edýär.

Ayhan Garlyyev
(*Turkmenistan*)

CULTURAL HERITAGE SITES OF TURKMENISTAN ON THE UNESCO LIST AND THEIR INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION

Universal human values exist in both tangible and intangible forms. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) does a lot of work to study and preserve tangible and intangible heritage around the world. For example, fortresses and monuments included in the UNESCO World Heritage List are marked with the symbol “World Heritage”. Such values are protected by international law. Their protection and careful treatment make it possible to

preserve and pass on samples of the tangible and intangible heritage of mankind from generation to generation. The inclusion of any type of intangible heritage in the UNESCO List makes it possible to create a rich database of information about this value, as well as to identify scientifically sound approaches to its preservation. The first condition for the preservation of intangible cultural heritage is the transfer of values from generation to generation.

Айхан Гарлыев
(Туркменистан)

ОБЪЕКТЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ТУРКМЕНИСТАНА В СПИСКЕ ЮНЕСКО И ИХ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА

Общечеловеческие ценности существуют как в материальной, так и в нематериальной форме. Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) проводит большую работу по изучению и сохранению материального и нематериального наследия по всему миру. Например, крепости и памятники, включенные в Список всемирного наследия ЮНЕСКО, отмечены символом “Всемирное наследие”. Такие ценности защищаются международным правом. Их охрана и бережное отношение к ним позволяют сохранять и передавать из поколения в поколение образцы материального и нематериального наследия человечества. Включение любого вида нематериального наследия в Список ЮНЕСКО позволяет создать богатую базу данных информации об этой ценности, а также выявить научно обоснованные подходы к ее сохранению.

Aýjemał Gaýlyýewa
(Türkmenistan)

GÖZEL ŞAGULYÝEWANYŇ ŞYGYRLARYNDA SIMWOLIKA

Türkmenistanyň Gahrymany Gözel Şagulyýewanyň Garaşsyz Watan, mähriban toprak hakynda çuňňur duýgulara ýugrulan eserleri şahyрана leksikasynyň, simwolikasyň özboluşlylygy bilen tapawutlanýar. Şahyрана duýguçylyk şahyryň özboluşly çeper dilini – göçme manyly simwolik dili emele getirmek bilen eserlerine özboluşlylyk berýär. Ajaýyp zamanamyzyň ussat waspçysy, söz senediniň Gahryman şahyry Gözel Şagulyýewanyň döredijilik zehininiň aýratynlygyny tebigy duýguçylyk bilen göçme manyly simwollar kemala getirýär. Şahyryň “Ak kepderi”,

“Ak güller” eserleriniň kyssaly girişi okyja bu eserleriň simwolik häsiýetdedigini salgy berýär. “Ak kepderi” poemasynda şahyrana simwolik keşpleriň merkezinde “kepderi” simwoly durýar. Eseriň dowamynda bu simwolik keşbiň anyk taraplary açylýar. Aýdym bolup ýaňlanýan bu poemanyň baş gahrymany – Gahryman Arkadagymyzdyr.

Şahyr “ak” sözüniň simwolikasynyň esasynda Gahryman Arkadagymyzyň nurana keşbini çeper sözleriň we manylaryň üsti bilen janlandyrýar. Şahyryň şygryrlarynda giňden ulanylýan “ak” sözüniň simwolik manysyna şeýle kesgitleme bermek bolar: aklyk – munuň özi gowulyk, hakykylyk, nuranalyk, açyklyk, halallyk, mertlik, jomartlykdyr. Şol bir wagtda-da, hakyky çeper keşp hökmünde “aklygyň” manysy islendik kesgitlemeden has uludyr, çuňdur hem-de çäksizdir:

Gülleriň ak,
günleriň ak,
göwnüň ak,
Ak dilegi ak goşarňa dakdygym...

ýa-da:

Dür sözler ak,
düyünçek ak, gantlar ak...

“Şahyr reňkleriň keşp döredýän göçme manylylygynda türkmen üçin mukaddesliklerden ugur alýar. Netijede, aklyk – mukaddeslik diýen many emele gelýär”. “Ak zat alnyňa ýagşy”, “ak ýol arzuw etmek”, “ak pata bermek” ýaly söz düzümlerini hemra edinen halkymyzyň yrymly ýoluny şygryýetinde dowamat eýleýän şahyr tutuş döredijiliginde “ak” sözüniň çuňňur simwoliki manysyny açyp görkezýär. Şahyr şygryrlarynda Gahryman Arkadagymyzyň Akhan atly atynyň reňk aýratynlygyna üns berip, oňa filosofik äheň çaymagy başarýar:

Ajaýyp görnüşiň çekdim suratyn,
Ýylgyryşyň
nepisligi sungatyň,
Sen ak atda,
Sen gyr atda,
ganatda.

Gözel Şagulyýewanyň şygryýetinde halkymyza döwletli döwri peşgeş beren Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň belent şahsyýeti simwolik keşpleriň – şöhratly taryhymyzyň görnükli şahsyýetleriniň atlaryny getirmek arkaly mynasyp derejede wasp edilýär:

...Gül Diýary jandan eziz söýmäge,
Görogly deý,
Merdi-Merdan gelendir

ýa-da:

Mähri ýeser Ogul kibi,
...Ata atlanan **Oguz** kibi,
Röwşen deý dogum kibi,
Arkadagly Serdarsyň,
Sen! –

diýen setirlerde Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň bitirýän beýik işleriniň waspy Oguzyň, Göroglynyň (Röwşeniň) dogumyna, gujuryna, gaýratyna... deňelip wasp edilýär. Şahyryň:

Dur **Pyragym**,
ýola çyk-da,
Ömre rowan gelendir –

ýaly setirlerinde bolsa, Magtymguly Pyraga ýüzlenilmek bilen, döwrümize buýsanjy ajaýyp şygrylarynda ýokary simwolik äheňde öz beýanyňy tapýar.

Ayjemal Gaylyyeva
(*Turkmenistan*)

SYMBOLISM IN THE POEMS OF GOZEL SHAGULYYEVA

Hero of Turkmenistan Gozel Shagulyyeva's works, imbued with deep feelings about the Independent Motherland and the beloved land, are distinguished by the originality of their poetic vocabulary and symbolism. The poet's sensitivity to the poet forms the poet's unique artistic language – a figurative and symbolic language. The peculiarity of the creative talent of the master of our time, the Hero Arkadag of the word document Gozel Shagulyyeva, is formed by natural sensitivity and figurative symbols. The narrative introduction to the poet's works "Ak kepderi" and "Ak güller" hints to the reader that these works are symbolic in nature. In the poem "Ak kepderi", the symbol "kepderi" is at the center of the poetic symbolic images. The main character of this poem, which is sung as a song, is our Hero Arkadag.

In Gozel Shagulyyeva's poetry, the lofty personality of our Hero Arkadag, our Arkadagly Hero Serdar who gifted our people a statehood, is glorified in a worthy manner by citing symbolic figures - the names of prominent figures of our glorious history.

СИМВОЛИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ГОЗЕЛЬ ШАГУЛЫЕВОЙ

Произведения Героя Туркменистана Гозель Шагулыевой, вдохновленные глубокими чувствами к Родине и любимой земле, отличаются своеобразием поэтической лексики и символизмом. Трепетное отношение к избранной теме придают её произведениям неповторимость, формируя их уникальный художественный язык. Творческому таланту Гозель Шагулыевой свойственны природная чуткость и образная символика. Вступления к художественным произведениям “Ак кепдери” и “Ак гуллер” свидетельствует о том, что эти произведения носят символический характер. В стихотворении “Белый голубь” символ “голубя” стоит в центре поэтических символических образов. Главным героем этой поэмы, которая льётся словна песня, является наш Герой – Аркадаг.

В поэзии Гозель Шагулыевой возвышенная личности нашего Героя – Аркадага и Аркадаглы Героя Сердара воспеты путем использования символических фигур – имен выдающихся деятелей нашей славной истории.

Kasym Gaýypow
(Türkmenistan)

HUKUK TEKSTLERINI TERJIME ETMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY

Häzirki zamanyň globallaşan dünýäsinde terjimeçilik aragatnaşygyň esasy serişdesi hökmünde halkara gatnaşyklarynda, söwda we ykdysady gatnaşyklarda, tehnologiýanyň giňden ýaýramagynda hem-de halkara ylalaşyklary meselesinde möhüm orny eýeleýär. Dürli ugurlarda halkara gatnaşyklarynyň barha ösmegi hukuk tekstleriniň terjimesiniň ähmiýetini-de artdyrýar. Hukuk tekstleriniň terjimesiniň özbaşyna bir ylym pudagy däldigine garamazdan, terjimeçilik ylmynyň nazaryýetçileri muna terjimeçiligiň aýratyn bir ugry hökmünde garaýarlar.

Häzirki wagtda her gün ýüzlerçe sahypalyk hukuk tekstleriniň terjime edilýändigine garamazdan, bu ugurda edilen ylmy-nazary barlaglar gaty az. Hukuk tekstleriniň terjimesiniň ylmy taýdan öwrenilmegi meselesinde, esasan, adalgaşynaslyga ähmiýet berlip, onuň tekstual we pragmatik taraplary ünsden düşürilýär.

Hukuk tekstleriniň terjimesi terjimeçiden diňe bir iki dili gowy bilmegi däl-de, eýsem, hukuk ugrundan hem belli bir düşüňjä eýe bolmagy talap edýär.

Hukuk tekstleriniň terjimesinde tekstiň durkuny, manysyny, leksiki we stil aýratynlygyny saklamak, tekstden çykamazlyk örän möhümdir. Käwagtlarda asyl tekstdäki harp, punktuasiýa, logiki ýalňyşlar terjimede-de berilmeli bolýar. Elbetde, bu ýagdaý geljekde aýyl-saýyl edilmeli meseleleriň biri.

Terjimäniň şeýle görnüşinde tekstiň gurluş we stil taýdan taýlylygy meselesi hem örän wajypdyr. Meselem, kazyýetlere berilýän arzalaryň ýörite öz ýazylyş görnüşini bolýar. Arza şol bildirilýän talaplara laýyk ýazylmadyk ýagdaýynda kazyýetler tarapyndan kabul edilmeýär.

Hukuk tekstleriniň esasy aýratynlyklarynyň biri hem, olarda uzyn we çylşyrymly sözlemleriň ulanylmagydyr. Meselem, tutuş bir sahypalyk ynanç haty ýeke sözlemden ybarat bolup bilýär. Bu ýagdaý tekstde deňdeş agzalaryň, baglaýjy kömekçileriň aşa köp ulanylmagyna alyp barýar. Aslynda, diňe hukuk tekstlerinde däl, eýsem, ähli ugurlarda, hatda çeper edebiýatda-da uzyn sözlemleri ulanmakdan gaça durmak maslahat berilýär.

Soňky ýyllarda “Dogluş hakynda şahadatnama”, “Ölüm hakynda şahadatnama”, “Nikanyň baglaşylandygy hakynda şahadatnama”, “Nikanyň ýatrylandygy hakynda şahadatnama”, “Ynanç haty”, “Wesýetnama”, “Orta bilim hakynda şahadatnama”, “Ýokary bilim hakynda diplom”, dürli şertnamalar hem-de kepillamalar ýaly resminamalaryň dürli dillere terjime edilmegine bolan talap has artýar. Bu ýagdaý hukuk tekstleriniň we resminalarynyň terjime ediliş ýollarynyň ylmy hem amaly esasyda has düýpli öwrenilmeginiň wajypdygyny ýene bir ýola görkezýär.

Kasym Gayypov
(*Turkmenistan*)

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF JURIDICAL TEXTS

At present time of world globalization as the basic means of communication translation takes important place in the international relations, trade and economic relations, spread of technology and international agreements. Development of international relations in different directions increases importance of translation of juridical texts. In spite of the fact that translation of juridical texts is not separate science, specialists in translation theory consider it to be one separate direction of translation.

In spite of the fact that at present time every day thousands of pages of juridical texts are translated, there are not many researches in this direction. In the issue of scientific study of translation of juridical texts translators focus their attention on the issue of juridical terms, but they don't pay attention to textual and pragmatic aspects of this translation.

In translation of juridical texts it is necessary to preserve content, meaning, lexical and stylistic peculiarities of the text and to pay particular attention to the content of the text.

Translation of juridical texts requires from the translator not only perfect knowledge of two languages, but the translator should also have good knowledge of jurisprudence.

Касым Гаипов
(Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

В современном мире в условиях глобализации в международных отношениях, торговых и экономических контактах, при заключении международных соглашений, при широком распространении новейших технологий в качестве основного средства общения важную роль играет переводческая деятельность. Дальнейшее развитие международных отношений по различным направлениям обуславливает актуальность переводов юридических текстов. Несмотря на то, что переводы правовых текстов не представляют собой отдельную отрасль данной деятельности, теоретики переводческой науки рассматривают данную сферу перевода как особое направление.

В настоящее время ежедневно осуществляется перевод сотен страниц юридических текстов. Но, к сожалению, научных исследований в данной сфере до сих пор недостаточно, чтобы обобщить и выработать обоснованные принципы и способы перевода текстов рассматриваемого характера. При анализе переводов юридических текстов больше внимания уделяется проблеме передачи терминов, при этом упускается из виду текстуальные и прагматические вопросы.

Jennet Geldibaýewa
(Türkmenistan)

ÝAŞ DZÝUDOÇYLARYŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNDA INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ YLMY-BARLAG USULLARY

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow “Ýaşlar – Watanyň daýanjy” atly kitabynda: “Döwrebap sanly tehnologiýalary giňden ulanmak döwletimizi we

jemgyýetimizi okgunly ösdürmegiň möhüm şerti bolup durýar. Ol Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwrüniň belent maksatlaryny hem-de wezipelerini ýerine ýetirmegiň üstünliklerini kesgitleýär” diýip belleýär.

Ýaş nesilleriň kämilligi ugrunda durmuşa geçirilýän işleriň hatarynda ýurdumyzyň bilim ulgamynyň önünde täze wezipeler goýulýar. Şu nukdaýnazardan “Türkmenistanda umumy-bilim maksatnamalary boýunça okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň 2028-nji ýyla çenli Konsepsiýasy” möhüm ähmiýete eýedir. Konsepsiýadan gelip çykýan wezipeler boýunça okatmagyň innowasion tehnologiýalaryny okuw-terbiýeçilik işlerine ornaşdyrmak, döwletimiziň umumy-bilim maksatnamalary esasynda okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmek, ösüp gelýän ýaş nesle berilýän bilimiň hilini ýokarlandyrmak, mazmunyny yzygiderli baýlaşdyrmak ýaly işlere möhüm täzelikleriň girizilmegi bilim işgärleriniň uly goldawyny gazandýar.

Häzirki döwrüň şertlerinde mekdep ýaşyndaky çagalaryň hereket ukyplaryny ösdürmek, beden we tizlik-güýç derejesini berkitmek, sagdynlygy saklamak üçin ulgamlaýyn bedenterbiýe hem-de sportuň ähmiýeti möhüm orna eýe bolýar. Çagalyk we ýetginjek ýaşynda yzygiderli okuw-türgenleşikleri bilen meşgullanmagy, fiziki we ahlak-isleg häsiýetleriniň ösmegine, durmuşyň dürli ugurlarynda ýokary netijelere ýetmeginde möhüm ähmiýete eýe bolýar. Ýaş dzýudoçylary taýýarlamagyň häzirki zaman ulgamy, fiziki we tehniki taýýarlygyna uly talaplary bildirýär. Halkara derejesindäki ýaryşlarda ýokary netijeler gazanmak üçin, ýaş türgenleri taýýarlamagyň ulgamyny kämilleşdirmek we sport mekdeplerinde okuw-türgenleşik işleriniň hilini ýokarlandyrmak täsirli usullary gözlemegi talap edýär. Ýaş türgenleriň sport ussatlygyny ýokarlandyrmak üçin esasan rasional meýilnamalaşdyrylmaga we umumy hem-de ýörite fiziki taýýarlyga baglydyr. Çagalyk, ýetginjeklik ýaşynda uly we durnukly netijeleri gazanmak üçin, fiziki hem-de tizlikli güýç taýýarlygyň ýokary derejede bolmaly. Şonuň üçin hem türgenleşigiň netijesinde esasan tizlikli güýjüň mümkinçiligi umumy we ýörite çydamlylygyny ýokarlandyrylmagyna bagly bolýar.

Dzýudoda bäsdeşlige ukyplylygy gazanmak, türgenlerden fiziki taýýarlygyň ýokary derejesini talap edýär. Bu zerurlygy göz önünde tutup, türgenleşikleriň teswirlerini we aýratyn okuwyň gurluşyny kämilleşdirmäge köp tagallalar edildi.

Ähli sport görnüşlerinde bolşy ýaly, dzýudo hem türgenleriň ýokary derejede fiziki taýýarlykly bolmagyny talap edýär. Bu zerurlygy nazara almak bilen, ýokary depginli türgenleşik maksatnamasy we şahsy türgenleşigiň maksatnamasy aýratyn ähmiýete eýedir. Tälimçiler türgenleşigi we dikeldişi gowulandyryjak innowasion strategiýalary gözlemäge mejbur bolýarlar. Şeýle strategiýalar ýaryşlaryň düzgünleriniň her dört ýyldan üýtgeşme goşulýanlygy sebäpli, türgenleriň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmak üçin türgenleşikleriň strategiýalarynyň uýgunlaşma zerurlygyny talap edýär. Ondan başga-da, türgenler has ýaş wagtlarynda bäsdeşlige

ukyply bolýarlar. Bu ugurda zähmet çekýän hünärmenler adaty bilim ulgamlaryna derek häzirki zaman usullaryny we enjamlaryny ulanyp, döwrebaplaşdyrmagyň zerurdygyny nygtaýarlar.

Barlag Türkmen döwlet bedenterbiýe we sport institutynyň COSMED önüminiň soňky enjamy bilen üpjün edilen “Olimp” ylmy barlaghanasynda geçirildi. OMNIA – bu lukmanlara, barlagçylara we lukmançylyk işgärlerine maglumatlary dolandyrmagyň ýokary standartlaryny üpjün etmäge kömek berýän, COSMED tarapyndan işlenip taýýarlanan programma platformasydyr. OMNIA – madda çalşyk, öýkeniň işi we bedeniň düzümi barada dolandyrmak üçin has doly programma üpjünçiligidir. Barlaga 16 sany ýaş dzýudoçylar gatnaşdylar. Barlag spirometriýa, pletizmografiýa, bedeniň dykzlygyny kesgitlemek (BOD-POD), kardio-respirator taýýarlygy kesgitlemek (kardiopulmonal ýükleme testi) boýunça geçirildi.

Jennet Geldibayeva
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC RESEARCH METHODS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PHYSICAL TRAINING OF YOUNG JUDO WRESTLERS

Our Esteemed President Serdar Berdimuhamedov in his book “Youth – the Support of the Fatherland” highlights: “The wide use of modern digital technologies is an important condition for the rapid development of our state and society. It determines the success of fulfilling the lofty goals and tasks of the period of the Revival of the New Era of the Powerful State.”

Among the activities implemented for the development of the younger generation, the education system of our country faces new objectives. In the conditions of the modern era, systematic physical education and sports play an important role in developing the motor skills of school-age children, strengthening their physical and speed-strength levels, and maintaining health. Regular engagement in training and exercises in childhood and adolescence plays an important role in the development of physical and moral-willed qualities, achieving high results in various areas of life. The modern system of training young judo wrestlers places high demands on their physical and technical training. Achieving high results in international competitions requires improving the system of training young athletes and finding effective methods to increase the quality of training and practice in sports schools.

Дженнет Гельдыбаева
(Туркменистан)

МЕТОДЫ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ ЮНЫХ ДЗЮДОИСТОВ

В своей книге “Молодёжь – опора Родины” уважаемый Президент Сердар Бердымухамедов отмечает: “Широкое использование современных цифровых технологий является важным фактором стремительного развития нашего государства и общества. Это определяет успехи в воплощении высоких целей и задач эры Возрождения новой эпохи могущественного государства”.

В контексте работ, проводимых в целях всестороннего развития молодого поколения, перед системой образования нашей страны ставятся новые задачи. В современных условиях важную роль играет системная физическая культура и спорт для развития двигательных способностей, укрепления тела и скоростно-силовых качеств, поддержания здоровья детей школьного возраста. Систематические учебно-тренировочные занятия в детском и подростковом возрасте имеют огромное значение для развития физических и морально-волевых качеств, достижения высоких результатов в различных сферах жизни. Современная система подготовки молодых дзюдоистов предъявляет большие требования к их физической и технической подготовке. Для достижения высоких результатов на международных соревнованиях необходимо совершенствовать систему подготовки молодых спортсменов и искать эффективные методы повышения качества учебно-тренировочного процесса в спортивных школах.

Ogulnur Geldimyradowa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZY “ÄLEM IÇRE AT GEZER” ROMANYNYŇ EDEBI GYMMATY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ähli ulgamlarda uly ösüşler gazanylýar. Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow türkmen edebiýatyny, medeniýetini we sungatyny ösdürmegiň esasy şertini kesgitläp: “Millilige, ynsanperwerlige, ýagşylyga ýugrulan maddy-ruhy gymmatlyklarymyzy öwrenmek, dünýä ýaýmak, olara halkara ylmy jemgyýetçiligiň ünsüni çekmek biziň esasy maksatlarymyzyň biridir” diýip belleýär.

Watanymyzyň geljegi bolan ýaşlarymyza ýokary hilli bilim we asylyly terbiýe bermekde çeper eserlerimiziň hyzmaty uludyr. Gahryman Arkadagymyzyň “Älem içre at gezer” romany ýaşlarymyzy milli ruhda terbiýelemekde gymmatly çeşme bolup durýar. Milli Liderimiziň bu romanynda ilhalar ynsan, gaýduwsyz esger, ömrüni çagalary okatmaga, olara terbiýe bermäge bagyş eden halypa mugallym Berdimuhamet Annaýewiň çeper keşbi açylyp görkezilýär, onuň durmuş ýoly we iş tejribesi yzygiderli beýan edilýär. Halypa mugallymyň ömür ýolunda, onuň nesillere nusgalyk döredijilikli işinde mugallymçylyk kärini ykbalyna öwürmegi Berdimuhamet Annaýewiň ruhy ýagdaýynyň suratlandyrylýan pursatlarynda aýdyň görünýär.

Romanda Berdimuhamet Annaýewiň çeper keşbinde adamkärçiligiň in oňat sypatlarynyň, hoşniýetliligiň jemlenmegi onuň diňe bir käri boýunça däl, eýsem, häsiýeti boýunça-da ussat mugallymdygyny häsiýetlendirýär. Eserdäki: “Haçan-da öz önümde oturan çagada geljekki mugallymy, alymy, döwlet işgärini görenimde, meni aýratyn bir duýgy – söz bilen beýan edip bolmajak buýsanç duýgusy gurşap alýar diýip gürrüň berýärdi. Ol onlarça, ýüzlerçe adamda öz keşbini, öz duýgularyny we düşüňjelerini, arzuw-isleglerini görýärdi. Ol özüni çar ýana şahasyny ýaýradan ägirt uly çynar ýaly duýýardy. Munuň özi üýtgeşik bagt, gaýtalanmajak bagt”. Bu pedagogik pikirler häzirki zamanyň her bir bilim işgäri üçin öwrenerliklidir, çünki Berdimuhamet Annaýewiň mugallymçylyk işinde belent adamkärçilik sypatlarynyň ýüze çykarylmasyny onuň ruhy hususyýeti, türkmeniň bolsa milli aýratynlygy hökmünde kabul etmek dogry bolar.

Gahryman Arkadagymyzyň “Älem içre at gezer” romanynda nakyllardyr atalar sözüni ýerlikli peýdalanmagy, onuň gahrymanlarynyň gylyk-häsiýetini açmaga, eserini çeperçilik derejesiniň ýokarlanmagyna ýardam beripdir. Halypa alym G. Geldiýew özüniň: “Labzy: şahyrçylyk” atly makalasynda romanda getirilen nakyllary birin-birin sanamak bilen olar barada şeýle belleýär: “Bu nakyllaryň birnäçesinden köpçüligiň habarlydygyny bilýäris. Emma agramly böleginiň diňe nakyllar we atalar sözi bilen ýörite gyzyklanýan adamlara mälimidigini, hatda käbiriniň ozal gulaga ilmedik bolmagyny-da aýdyp bileris. Onsoňam, on başdan gowrak nakylyň bir çeper eserde duş gelmek ýagdaýynyň juda seýrek hadysadygyny nakyllar bilen dowamly meşgullanýan adamlaryň biri hökmünde tassyklap bileris. In ähmiýetli ýeri-de, ol nakyllaryň her biri özüniň aňladýan manylaryna görä, hadysany, wakany, ýagdaýy, pikirdir pelsepäni şeýle bir keşirleýär welin, onuň üstüne zat goşubam bolanok, ondan zat aýrybam bolanok”. Alymyň belleýşi ýaly, romanyň dowamynda her bir nakyl jaýdar ulanylypdyr. Biz romanyň baş gahrymanlarynyň biri Anna aganyň halkyň önüne düşüp, hemmeleriniň maslahat sorýan, atly-abraýly, gepi-sözi ýerinde parasatly ýaşuludygyna romanyň dowamynda birnäçe wakalaryň üsti bilen göz ýetirýäris. Mysala ýüzleneliň: “ – Meniň edýän zadym ýok-la. Özüne seret. Eken zadyňa “hasyly gowy bolmaz” diýip betgüman bolup garaşsaň, dogrudanam, ol gowy bolmaz. “Ýagşy niýet – ýarym döwlet” diýendir könelerimiz”.

Anna aganyň öwüt beriji äheňde aýdýan sözleri, ulanýan nakyllary arkaly onuň oý-pikiri, duýgusy, dünýägaraýşy has aýdyň ýüze çykýar. Türkmen halky manyly, seresaply geplemegi, köpçülik ýerinde az gürlmegi hemişe-de ündäpdir.

Gahryman Arkadagymyzyň “Älem içre at gezer” romanynnda öňe sürülýän her bir pikir, garaýyş, ideýa halkymyzyň milli ruhy ýörelgeleri esasynda keşpler ulgamyna siňdirilipdir.

Ogulnur Geldimyradova
(*Turkmenistan*)

THE LITERARY VALUE OF THE NOVEL BY HERO ARKADAG “A GOOD NAME IS IMPERISHABLE”

In the books of the Hero Arkadag, deeply studying the roots of the sacred principles of the people, the path traveled to this day is reflected through historical figures, events, and phenomena.

In the novel by the Hero Arkadag “A good name is imperishable” artistic means, mainly proverbs, are used in different shades. They create the opportunity for the disclosure of the events described, the character and actions of the characters participating in these events, and for a complete presentation by the reader.

The artistic works of our Hero Arkadag are of great importance for educating young people according to the high moral principles of their ancestors, studying the rich literary heritage of our people.

Огулнур Гелдимырадова
(*Туркменистан*)

ЛИТЕРАТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ РОМАНА ГЕРОЯ АРКАДАГА “ИМЯ ДОБРОЕ НЕТЛЕННО”

В книгах Героя – Аркадага, глубоко изучая корни священных принципов народа, путь, пройденный до наших дней, отображается через исторические личности, события, явления.

В романе Героя – Аркадага “Имя доброе нетленно” художественные средства, в основном пословицы используются в разных оттенках. Они создают возможность для раскрытия описываемых событий, характер и действия участвующих в этих событиях героев и для полного представления читателем.

Художественные произведения Героя – Аркадага имеют большое значение для воспитания молодежи согласно высоким моральным принципам предков, изучения богатого литературного наследия нашего народа.

Rejepmuhammet Geldiýew
(*Türkmenistan*)

“LUGATY-ETRAKIÝE SÖZLÜGINIŇ” GYMMATY

Dünýä dil biliminde türkmen dilinde orta asyrlarda köpsanly sözlükleriň ýazylandygy hakynda maglumatlar bar. Olardan Mahmyt Kaşgarlynyň “Diwany Lugatyt-Türk”, Halyl bin Muhammet bin Ýusup el Konawynyň “Kitaby terjimany türki we ajamy we mugaly”, awtory näbelli “Türkmen diline nepis sowgat (“Et-tuhfet-üz-zekiýýe fiil-lugatyt-türkiýýe”)” ýaly sözlükleri mysal getirmek bolar. Türkmen diliniň söz baýlygyny öwrenmek işleri giçki orta asyrlardan başlap, giňden ýaýbaňlanypdyr. Hindistanda, Eýranda, Rumystanda “Nedir Alynyň sözlügi”, “Bedaýyl-lugat”, “Kitab-Türki”, “Abuşka”, “Lugaty-Etrakiýe” sözlügi ýaly türkmençe we terjime sözlükleri taýýarlanylýpdyr. Bu sözlükler şol döwürlerde türkmen sözlükçilik mekdebiniň ösändigine şaýatlyk edýär.

Biziň bu çykyşymyz 1861-nji ýylda Eýranda Fethaly Gajar tarapyndan ýazylan “Lugaty-Etrakiýe” atly sözlük hakynda bolar. Sözlügiň adyndan belli bolşy ýaly, ol türkmen diliniň söz baýlygyny hem öz içine alýar. Sözlük türkmençe-parsça sözlükdir. Bu sözlügiň üstünde Eýranly alym Farhad Rahymy ylmy-barlag işlerini alyp barypdyr we ony Türkiýede neşir etdiripdir. Sözlügiň Eýranda birnäçe golýazma nusgasynyň bardygy ýüze çykarylýpdyr. Sözlügiň awtory birnäçe wagtlap Ahalda, Maryda, Sarahsda bolup, teke dialektini öwrenendigini belleýär.

Romaskewiç 1914-nji ýylda Eýranda bolan wagty Ferh Aly Gajaryň “Lugaty Etrakiýe” atly sözlügiň bir nusgasyny Sankt – Peterburga alyp gaýdýar. Ol sözlük hakynda eseriň girişine esaslanylýp, awtor, sözlük, sözlügiň gurluşy, ýazuw aýratynlyklary we mazmuny hakynda maglumat beripdir.

Rejepmuhammet Geldiýew
(*Turkmenistan*)

THE VALUE OF THE LUGAT-ETRAKIYE DICTIONARY

There is information in world linguistics that numerous dictionaries were written in the Turkmen language in the Middle Ages. Among them are Mahmyt

Kashgarly's "Divany Lugat-Türk", Halyl bin Muhammet bin bin Yusuf el Konawy's "Kitaby terjimani türkî ve ajami ve mugaly", and the unknown author's "Türkmen diline nepis resned ("Et-tuhfet-üz-zekiyye fiil-lugat-türkiyye")". The work on studying the vocabulary of the Turkmen language has been widespread since the late Middle Ages. Turkmen and translation dictionaries such as "Nedir Alynyň sözlügi", "Bedayyl-lugat", "Kitab-Türkî", "Abushka", "Lugaty-Etrakiye" were prepared in India, Iran, and Romania. These dictionaries testify to the development of the Turkmen lexicographic school at that time.

In this article, we will talk about the dictionary "Lugaty-Etrakiye" written in Iran in 1861 by Fethaly Gajar. As the name of the dictionary suggests, it also includes the vocabulary of the Turkmen language. The dictionary is a Turkmen-Persian dictionary. The Iranian scholar Farhad Rahymy conducted scientific research on this dictionary and published it in Turkey. It was discovered that there are several manuscript copies of the dictionary in Iran. The author of the dictionary notes that he spent some time in Ahal, Mary, and Saragt, studying the Teke dialect.

Реджепмухаммед Гельдыев
(Туркменистан)

ЦЕННОСТЬ СЛОВАРЯ "ЛУГАТЫ ЭТРАКИЕ"

В мировой лингвистике имеются сведения о том, что в средние века на туркменском языке были написаны многочисленные словари. Например, "Дивани лугатыт-тюрк" Махмуда Кашгарлы, "Китаби тержимани тюрк ве аджами ве мугалы" Халыла ибн Мухаммета ибн Юсуфа эль-Конави и "Изысканный дар туркменскому языку" ("Et-tuhfet-üz-zekiyye fiil-lugaty-türkiye") неизвестного автора.

Изучение лексики туркменского языка получило широкое распространение еще в эпоху позднего средневековья. В Индии, Иране, Румынии были составлены туркменские и переводные словари, такие как "Словарь Недира Али", "Бедайл-лугат", "Китаб-Тюрк", "Абушка", "Лугаты-Этракие, которые свидетельствовали о становлении и развитии туркменской лексикографической школы того времени.

Словарь "Лугаты-Этракия", подготовленный в Иране в 1861 году Фетхали Каджаром, включает в себя богатый лексический состав туркменского языка. Словарь представляет собой туркмено-персидский словарь. Иранский ученый Фархад Рахими провел научное исследование словаря и опубликовал его в Турции. В Иране выявлено несколько рукописных версий данного словаря. Автор словаря отмечал, что некоторое время провел в Ахале, Мары и Серахсе, где изучал текинский диалект.

Bahar Geldiyeva
(*Turkmenistan*)

SÖZ BAÝLYGYNY GOWULANDYRMAGYŇ WE GIŇELTMEGIŇ USULLARY

Söz baýlygyny ösdürmek bilim ukybyna, okuw üstünliklerine we hünär ösüşine gönüden-göni täsir edýän dilli öwrenmek möhüm bolup durýar. Gowy ösen söz baýlygy adamlara şahsy we hünär aragatnaşygyny gowulandyryp, özlerini aýdyň, ynamly sözlemäge mümkinçilik berýär. Bu makalada işjeň okamak, söhbetdeşliklere gatnaşmak, sanly programmalary ulanmak we ýadyňy ýokarlandyrmak usullaryny ulanmak ýaly söz baýlygyny giňeltmek üçin birnäçe netijeli strategiýalara seredilýär. Çykarylan netijeler boýunça söz baýlygyny yzygiderli gowulandyrmagyň akyl ýetirişiň ýokarlanmagyna, has gowy işe ukyplylyga we has ýokary üstünliklere sebäp bolup bilýändigini görkezýär.

Bahar Geldiyewa
(*Türkmenistan*)

WAYS TO IMPROVE AND EXPAND YOUR VOCABULARY

The ability to communicate effectively is one of the most essential skills in both personal and professional life. A rich vocabulary enables individuals to express their thoughts with clarity and precision, making them more persuasive and articulate. But can vocabulary development raise one's intelligence quotient (IQ), boost success, and improve job opportunities in the future? Research suggests that vocabulary acquisition is closely linked to cognitive function and academic performance. Studies indicate that individuals with a strong command of language tend to perform better on intelligence tests, as verbal reasoning is a key component of many IQ assessments. Moreover, employers often seek candidates who possess excellent communication skills, as these individuals tend to be more capable of problem-solving, leadership, and teamwork.

One of the most effective ways to enhance vocabulary is through extensive reading. Reading exposes individuals to a wide array of words, phrases, and linguistic structures that may not be commonly used in everyday speech. Literary works, academic papers, newspapers, and online articles all contribute to vocabulary expansion. Classic and contemporary literature, for instance, introduces readers to advanced vocabulary and diverse sentence structures.

Another powerful strategy for vocabulary enhancement is engaging in conversations with diverse groups of people. Discussions with articulate individuals expose one to new words and expressions in a natural setting. Participating in debates, academic discussions, and social dialogues fosters the practical application of vocabulary, reinforcing retention.

With the rise of technology, numerous digital tools and applications are available to facilitate vocabulary expansion. Language-learning applications such as Duolingo, Anki, and Memrise use spaced repetition techniques to help learners retain new words effectively. Online thesauruses and dictionaries, such as Merriam-Webster and Oxford English Dictionary, offer instant access to word definitions, synonyms, antonyms, and example sentences.

Additionally, vocabulary-building games, such as Scrabble and crossword puzzles, provide an engaging way to enhance word knowledge. Many educational platforms also offer interactive lessons and quizzes that cater to different learning styles. Utilizing artificial intelligence-driven applications that provide contextual word usage suggestions can further support vocabulary development. AI chatbots and virtual assistants can also help users practice and refine their vocabulary in real-time conversations.

Memory-enhancing techniques, such as mnemonics, association methods, and visualization, can aid in vocabulary retention. Mnemonics involve linking new words to familiar concepts, making them easier to recall. For example, the word “gregarious” (meaning sociable) can be remembered by associating it with “Greg”, a friendly and outgoing person.

Flashcards, mind maps, and repetition drills further reinforce learning. Engaging in storytelling or writing exercises that incorporate new vocabulary words can also improve recall and usage. Neuroscientific studies suggest that linking vocabulary learning to sensory experiences, such as associating words with images, sounds, or physical actions, significantly enhances retention.

Writing exercises, such as journaling, essay composition, and creative writing, provide opportunities to use and reinforce newly learned words. Writing encourages individuals to actively retrieve and apply vocabulary, solidifying retention. Keeping a vocabulary journal where new words are noted along with their meanings and usage examples can be highly beneficial.

Expanding one’s vocabulary is a vital component of intellectual and professional growth. A strong vocabulary enhances communication skills, cognitive abilities, and career opportunities. By adopting effective strategies such as extensive reading, engaging in discussions, leveraging digital tools, employing memory techniques, practising writing, learning new languages, and setting vocabulary goals, individuals can systematically improve their language proficiency.

Бахар Гельдыева
(Туркменистан)

СПОСОБЫ УЛУЧШЕНИЯ И РАСШИРЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА

Развитие словарного запаса является важнейшим компонентом языковой деятельности, напрямую влияющим на когнитивные способности, учебные достижения и карьерные перспективы. Хорошо развитый словарный запас позволяет людям ясно и точно излагать свои мысли, улучшая как личное, так и профессиональное общение. В этой статье рассматриваются несколько эффективных стратегий расширения словарного запаса, включая активное чтение, участие в разговорах, использование цифровых приложений и применение методов улучшения памяти. Результаты показывают, что систематическое улучшение словарного запаса может привести к повышению интеллекта, улучшению возможностей трудоустройства и более высокому уровню успеха.

Gültäç Geldiýewa
(Türkmenistan)

MAŞGALA WE MAŞGALA GYMMATLYKLARY

Maşgala – jemgyýetiň iň kiçi topary bolmak bilen bir hatarda, jemgyýetiň esasyny düzüjidir. Çünki maşgaladan başlanýan terbiýe çaganyň geljekki durmuşynyň özenini düzýär. Türkmen halkymyz maşgala mukaddeslik hökmünde garap, çaga terbiýesine wajyp orun beripdir. “Çaga eziz, edebi ondanam eziz”, “Maşgalam – baş galam”, “Edep altyndan gymmat” ýaly birnäçe atalar sözi pederlerimiziň maşgala terbiýesine aýratyn üns berendiginiň alamatydyr. Häzirki döwürde Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallasy netijesinde jemgyýetimizde ýaşlarymyzyň sagdyn kemala gelmegine, edep terbiýeli, ylymly bolmagyna aýratyn üns berilýär.

Agzybir türkmen ojagynda maşgala däplerini mynasyp dowam etdirmek, bilimli we edep-terbiýä ýugrulan sagdyn nesilleri kemala getirmek ýaly möhüm meseleler islendik döwürde hem üns merkezinde saklanypdyr. Gahryman Prezidentimiziň parasatly ýolbaşçylygynda ösüp gelýän ýaş nesilleri ýetişdirmekde dana pederlerimizden miras galan milli terbiýäniň özboluşlylygyny ýitirmän, terbiýeçilik işlerindäki däplerimizi mynasyp dowam etdirmäge we olary döwrümüziziň talaplaryna laýyk ösdürmäge giň ýol açyldy.

Ynsany görke getirýän ajaýyp häsiýet bolan edep-terbiýesi çaganyň dünýä inen ilkinji günlerinden kemala gelip başlaýar. Her bir ata-ene öz perzentlerini terbiýeli, päk ahlakly, halallyga ýugrulan, adamkärçilikli, zähmetsöýer, hakyky Watan ogly edip ýetişdirmek ugunda gije-gündiz yhlas edýär. Parasatly pederlerimiziň ynsanperwerlige beslenen durmuş ýörelgeleridir pent-nesihatlary bu günki günde ýaşlarymyz üçin örän uly milli mekdep bolup durýar. Türkmen ýaşlarynyň ähli ugurlarda maşgala däplerine eýermekleri, öz ata-enelerinden nusga almak bilen, dogry ýoldan ýöremekleri jemgyýetiň sagdyn bolmagynda, ösen jemgyýetiň kemala gelmeginde esasy orun degişlidir.

Maşgala bu kiçijik döwlet. Türkmen maşgalasy agzybirligiň ojagy, terbiýäniň öýi hasaplanylýar. Maşgalada maşgala agzalary näçe agzybir bolsa, maşgalabaşynyň sözi söz ýerinde ýöreyän bolsa şol öýe döwletem geler, mertebede. Türkmençilikde “Bina bolmasa – binýat bolmaýar” diýlişi ýaly, maşgalanyň binýadyny gurýan ata-enelerdir. Ata-enäniň yhlasy bilen, söýgüsi bilen bina bolan maşgala berk bolýar, abat bolýar.

Türkmeniň islendik maşgalasynda atanyň roly gaýduwsyzlygyň, edermenligiň, merdanalygyň nusgasy bolup çykyş etse, enäniň roly mukaddesligiň, mähribanlygyň nusgasy bolup çykyş edýär. Maşgalada aga ata çekse, uýa enä meňzese, şol öýe gelen gelnem öýüň ody bilen girip, küli bilen çyksa bagtam şol öýe hemişe gülüp bakar. Agzybirlik, oňsuklyklyk diýlen düşüňjelerem ulularyň sözi ýöreyän ýerde bolýandyr. “Ulynyň aýdanyny etmedik – uwlar!” diýilmegem, ulularyň sözünüň ýöremeýän ýerinde, diýeni edilmeyän öýünde agzalalygyň, dawa-jenjeliň, oňsuksyzlygyň bolýandygyny aňladýar. Maşgala agzalarynyň hersi öz orunlarynda durup, birek-birege düşünişseler, ol ojak agzybir, bagtly öý hasaplanylýar. Bir dana “Nähili maşgalany bagtly maşgala hasaplaýarsyňyz?” diýip sorag berlende ol: “Birek-birege düşünişýän maşgala bagtlydyr” diýip jogap beripdir. Biziň halkymyzyň milli medeniýetinde aýal-gyzlary sylamak, olara hormat goýmak ata-babadan gelýän däp-dessurdyr. Hatda söýgi baradaky dessanlara at dakanlarynda hem gyzlaryň atlaryny hormat bilen ilkinji tutupdyrlar: “Leyli – Mejnun”, “Şasenem – Garyp”, “Saýatly – Hemra”, “Asly – Kerem”, “Hüýrlukga – Hemra”, “Gül – Bilbil” we ş.m.

Jemgyýetde maşgalanyň orny, ähmiýeti uly bolansoň, maşgala diýlen düşüňjä eýýäm mukaddeslik hökmünde garalýaram, goralýaram. Döwletimizde hereket edýän Maşgala Kodeksinde hem maşgala örän giň düşüňje berlip, bu barada şeýle diýilýär: “Maşgala – adamlaryň nikadan, garyndaşlygyndan, ogullyga ýa-da gyzlyga almagyndan (mundan beýläk – perzentlige almak) ýa-da çagalaryň maşgala kabul edilmeginiň başga görnüşinden gelip çykýan şahsy emläk däl we emläk hukuklary we borçlary bilen baglanyşykly topary”. Maşgala gymmatlyklarynyň kanunçylygymyzda hem öz beýanyny tapmagy, maşgala diýen sözün aňyrsynda eýýäm birnäçe adamlaryň ömür ykbalynyň ýatandygyny, şol ykballaryň geljekde döwletimize ýetirip biljek täsirleri dogrusynda oýlanmaga mejbur edýär. Şol

sebäpli on sekiz ýaşyna ýeten her bir Türkmenistanyň raýaty nika baglaşmazdan öňürti geljekde nähili maşgala bolmalydygy barada, maşgalada kemala geljek täze bäbejigiň ertirki aladasy barada ymykly oýlanyp durmuş gursa, iň bagtly maşgalanyň hakyky eýeleri bolarlar.

Gultach Geldiyeva
(*Turkmenistan*)

FAMILY AND FAMILY VALUES

The family is a small unit of society, which is also its foundation, since education begins in the bosom of the family, where the child's ideological and moral attitudes are formed. The Turkmen people have honored the family and family values throughout their many-thousand-year history, devoting a special place to the issues of raising children. Proverbs that came from the depths of the people, such as, for example, “A child is dear, but his manners are more precious,” “Politeness is more precious than gold,” testify to the fact that the ancestors of the Turkmens paid special attention to family education.

Гультач Гельдыева
(*Туркменистан*)

СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ

Семья – это маленькая ячейка общества, являющаяся вместе с тем её основой, так как воспитание начинается в лоне семьи, где формируются мировоззренческие и нравственные установки ребенка. Туркменский народ в протяжении своей многотысячелетней истории почитал семью и семейные ценности, особое место отводя вопросам воспитания детей. Вышедшие из народных недр пословицы, такие, например, как “Ребенок дорог, но его манеры дороже”, “Вежливость дороже золота” свидетельствует о том, что предки туркмен уделяли семейному воспитанию особое внимание.

İNLIS DILINDE OKAÝŞY ÖWRETMEGIN UMUMY ÝÖRELGELERI

Okaýşy – dil öwrenýäniň daşary ýurt dilinde esasy özleşdirmeli başarnyklarynyň biridir. Okaýşy – ýazylan tekstlere düşünmekdir. Ol dil işjeňlikleriniň ikisini ýagny, düşünmegi (kabul etmegi) we pikirlenmegi öz içine alýar. Okaýşy biri-birine bagly bolan iki iş döwründen ybarat: sözleri tanamak (bilmek) we düşünmek. Sözleri bilmek olaryň ýazuwda harplar bilen belgilenilişine we sözleýjiniň olary nähili aýdyşyna salgylanmakdyr. Sözlere düşünmek bolsa, olaryň sözlemlerdäki we tekstdäki manylaryny bilmekdir. İnlis dili sapaklarynda okaýşy öwretmek üçin indiki umumy ýörelgelere salgylanmak ähmiýetlidir:

– okaýşy işjeň endikdir. Ony üstünlikli özleşdirmek üçin okuwçy her bir sözüň aňladýan manysyny bilmeli;

– okaýşy üçin ulanylýan tekstler okuwçyda gyzyklanma döretmeli;

– okuwçylar tekstleri okanda sözleriň aýdylyşyna we şol bir wagtda hem olaryň sözlemdäki manysyna üns bermeli;

– okamak işinde sözleriň aýdylyş ýollaryny we manysyny önünden kesgitlemek esasy ýagdaý bolmaly;

– kitabyň daş görnüşiniň, tekstiň sözbaşysynyň hem-de tekstiň ýazylyşynyň okalmaly material barada duýdurýandygyny okuwçylara öwretmeli;

– okamaly materiala degişli berilýän ýumuşlary ulanyp türgenleşik geçmeli;

– okalmaly materialdaky sözleriň, sözlemleriň hem-de pikiriniň doly beýanyny tapmagy üçin tekst doly açylyp okalmaly.

Okaýşy işlerinde mugallymlar üçin bu ýörelgeleriň ähmiýeti onuň gurşawyna degişli ýagdaýlary kesgitlemekdir.

GENERAL PRINCIPLES OF TEACHING READING IN ENGLISH

In Turkmenistan, the national educational and scientific system gains new achievements. The important conditions for the preparation of the scientific workers and the usage of the intellectual potential of the nation were created. Development

of the educational system of the country on the base of world advanced experience plays an important role in language teaching.

English unites the important skills of reading (reading and comprehension) and writing (transcription, composition, vocabulary, grammar and punctuation). English language teaching process also involves speaking and listening. Good written works or exercises improve learner's understanding of language in both oral and written forms and of the way language can be used to communicate.

Reading is of great educational importance, as reading is a means of communication, people get information they need from books, journals, magazines, newspapers, etc. Through reading in a foreign language, the learner enriches his knowledge, of the world around him. He acquaints with the countries where the target language is spoken.

Reading develops learners' intelligence. It helps to develop their memory, will, imagination. Learners become accustomed to working with books, which in its turn facilitates unaided practice in further reading. The content of texts, their ideological and political spirit influence learners. It must be developed in learners such qualities as honesty, devotion to and love for the working people of the countries, the texts that read by them must meet these requirements. Reading ability is not only of great practical, but educational, and social importance, too.

Reading is one of the main skills that a learner must acquire in the process of mastering a foreign language. Reading is understanding of written texts. It is a complex activity that involves both perception and thought. Reading consists of two related processes: word recognition and comprehension. Word recognition refers to the process of perceiving how written symbols correspond to one's spoken language. Comprehension is the process of making sense of words, sentences and text. There are several general principles of teaching reading. Some of them are:

- reading is not a passive skill. Reading is an incredibly active occupation. To do it successfully, learners have to understand what the words mean, see the pictures the words are painting, understand the arguments;

- learners need to be engaged with what they are reading;

- learners should be encouraged to respond to the content of a reading text, not just to the language. It is especially important that they should be allowed to express their feelings about the topic thus provoking personal engagement with it and the language;

- prediction is a major factor in reading;

- the moment of getting this hint – the book cover, the headline, the word-processed page – person's brain starts predicting what he/she is going to read;

- match the task to the topic;

– exploit reading texts to the full. Any reading text is full of sentences, words, ideas, descriptions.

Teaching reading by using them develops learners' intelligence and their visual skills. It helps to develop their memory and their desire in learning. Teaching reading by using exercises and tasks is very important from the point of view of:

– teaching English through reading: developing learner's abilities to listen, to speak and to write for a range of purposes;

– to communicate ideas, views, feelings. It enables learners to express themselves creatively and imaginatively;

– to help learners gain understanding of how language works by looking at its patterns, structures and origins;

– to help learners use their knowledge and skills in reading and speaking in a range of different situations.

Teachers will be able to identify the reading competencies to be achieved, prepare appropriate lesson plans, and monitor the progress of learners by using the important principles of reading. An important aspect of this work is for teachers to identify the environmental factors that enhance reading.

Огулгурбан Гельдыева
(Туркменистан)

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Чтение является одним из основных навыков, который должен приобрести ученик в процессе изучения иностранного языка. Это – сложная деятельность, которая включает в себя и восприятие, и мышление. Чтение состоит из двух связанных процессов: распознавания слов и их понимания. Под распознаванием слов подразумевается процесс восприятия того, как письменные символы соответствуют чьей-то разговорной речи. Понимание представляет собой процесс придания смысла словам, предложениям и тексту. Существует несколько общих принципов обучения чтению. К некоторым из них относятся:

– чтение не является пассивным навыком. Чтение – крайне активное занятие. Для успешного чтения мы должны понимать значение слов, представлять картины, которые описывают слова, понимать утверждения;

– ученики должны быть увлечены тем, что они читают;

– ученики должны быть воодушевлены, чтобы реагировать на содержание текста для чтения, а не только языка. Очень важно, чтобы им разрешали

выражать свои чувства, касающиеся темы, таким образом лично участвуя в обсуждении топики и языка;

– предсказание является важным фактором в чтении;

– в момент, когда мы получаем подсказку, что включает в себя обложку книги, заголовка, обработанную страницу, наш мозг начинает предсказывать что мы собираемся прочесть;

– сопоставление задачи с темой;

– подробный разбор текста для чтения в полной мере. Любой текст для чтения полон предложений, слов, идей, описаний;

Важной частью этой работы для учителей является определение факторов, которые совершенствуют навык чтения.

Mähriban Gelenowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMEN-HYTAÝ MEDENI GATNAŞYKLARYNYŇ ÖSÜŞI

Türkmenistan bilen Hytaý Halk Respublikasynyň arasyndaky medeni gatnaşyklar soňky ýyllarda täze derejä çykdy. Türkmenistanyň Hökümeti bilen Hytaý Halk Respublikasynyň Hökümetiniň arasynda 2021–2025-nji ýyllar üçin hyzmatdaşlyk maksatnamasynyň çäklerinde Türkmenistanyň Milli Geňeşiniň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň 2022-nji ýylda “Ženmin Žibao” gazetinde türkmen-hytaý gatnaşyklaryny ösdürmek barada paýlaşan käbir pikirleri, şeýle hem Hytaýyň döwlet köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň wekilleriniň Türkmenistandaky ilçihanasynyň metbugat attaşesiniň sowallaryna beren jogaplary iki dostlukly döwletiň arasyndaky hyzmatdaşlygyň barha pugtalanýandygyna şaýatlyk etdi.

2023-nji ýylyň 5–6-njy ýanwarynda Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Si Szinpininiň çakylygy boýunça Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedow Hytaýa döwlet saparyny amala aşyrdy. Hormatly Prezidentimiziň Hytaý Halk Respublikasyna ilkinji bolan döwlet sapary dost-doganlygyň, hoşniýetli gatnaşyklaryň mizemez däpleriniň üstünlikli dowam etdirilýändiginiň aýdyň mysaly boldy. Ýokary derejede geçirilen türkmen-hytaý gepleşikleriniň barşynda hyzmatdaşlygyň ileri tutulýan ugurlary boýunça gol çekilen resminamalar toplumy bolsa döwletara gatnaşyklarynyň ozal bar bolan şertnama-hukuk binýadynyň üstüni ýetirdi. Hytaý Halk Respublikasynyň we Türkmenistanyň Bilelikdäki Beýannamasyna gol çekildi. Bilelikdäki Beýannamada taraplar medeniýet, bilim, ylmy-tehniki we beýleki ugurlarda hyzmatdaşlygy giňeltmek, Hytaýda Türkmen medeniýet merkezini we Türkmenistanda Hytaý medeniýet merkezini döretmek

boýunça işleri çaltlandyrmak, “Lu Ban ussahanasy” taslamasyny bilelikde amala aşyrmagy ilerletmek, 2023-nji we 2024-nji ýyllarda gezekleşikli medeniýet ýyllaryny geçirmek islegini tassykladylar. Bu şanly wakanyň yzysüre ýagny 2023-nji ýylyň 31-nji oktýabrynda paýtagtymyzda Hytaýyň Türkmenistandaky Medeniýet ýylynyň dabaraly açylyşy boldy. Şeýle hem 2024-nji ýylyň 15-nji iýulynda Hytaýda Türkmenistanyň Medeniýet ýyly dabaraly ýagdaýda açyldy.

2023-nji ýylyň 16–18-nji noýabrynda Mary welaýatynyň Mary şäherinde “Beýik Ýüpek ýolunyň täze eýýamy” ady bilen Merkezi Aziýa ýurtlarynyň we Hytaýyň ýaşlarynyň forumy geçirildi. Üç günläp dowam eden bu foruma ykdysadyýetiň ähli ugurlarynda zähmet çekýän ýaş hünärmenler, talyplar, meýletinçiler, işjeň agzalar, Hytaý Halk Respublikasynyň, Merkezi Aziýa ýurtlarynyň – Gazagystanyň, Gyrgezystanyň, Täjigistanyň, Özbegistanyň we Türkmenistanyň bilim, ylym, medeniýet, sungat ulgamlarynyň, parlament düzümleriniň wekilleri gatnaşdylar.

Edil şonuň ýaly 2024-nji ýyl hem türkmen-hytaý gatnaşyklarynda medeniýetiň hormatyny artdyrmakda şanly wakalara baý boldy. Has takygy 2024-nji ýylyň maý aýynyň ikinji ongünlüğünde “Türkmen-hytaý zenanlarynyň dünýäsi” atly maslahat geçirildi. Oňa Hytaýyň Halk syýasy konsultatiw geňeşiniň Ählihytaý komitetiniň başlygynyň orunbasary hanym Şen Ýueýueniň ýolbaşçylygyndaky hytaý wekiliýeti gatnaşdy. Maslahatyň çäginde halypamyz Ogulgerek Berdimuhamedowa hormatly myhmany halkymyzyň baý medeni mirasy, milli gymmatlyklary, döp-dessurlary bilen tanyşdyrdy. Gahryman Arkadagymyzyň agtyjagy bolsa, Hytaýda sowgat berlen gurjagy şekile geçirip, şonuň esasynda taýýarlan keşdesi bilen myhmanlarda uly täsirleri galdyrdy. Umuman, maslahata gatnaşyjylar üçin doganlyk ýurtlaryň zenanlary bilen ýakyndan tanşyp, pikir we tejribe alyşmakda ýokary derejeli mümkinçilik döredi.

Şeýle hem Hytaý Halk Respublikasynyň Ählihytaý Ýaşlar federasiýasynyň guramagynda 2024-nji ýylyň 15–22-nji maý aralygynda bu ýurduň Sinszyan we Şensi welaýatlarynda Hytaýyň we Merkezi Aziýa ýurtlarynyň ýaşlarynyň “Geljege köpri – 2024” atly forumy geçirildi. Forum HHR-iň Başlygy Si Szinpininiň 2022-nji ýylyň ýanwar aýynda Hytaýyň we Merkezi Aziýa ýurtlarynyň arasynda diplomatik gatnaşyklaryň ýola goýulmagynyň 30 ýyllygyna bagyşlanan wideosammitde hödürlän teklibi esasynda we Hytaý – Merkezi Aziýa sammitiniň Sian Jarnamasynda beýan edilen başlangyçlaryň durmuşa geçirilmegine goldaw bermek, agzalan ýurtlaryň ýaşlarynyň arasynda özara tejribe alyşmak maksady bilen guraldy. Oňa Merkezi Aziýanyň baş ýurdundan hem-de Hytaýdan ýaşlar guramalarynyň wekilleri, ýaş telekeçiler, ylym we tehnologiýa, habar beriş serişdeleri boýunça iş alyp barýan ýaşlar gatnaşdy. Şonuň ýaly-da bu foruma Türkmenistanyň Magtymguly adyndaky Ýaşlar guramasynyň agzalary we dürli ulgamlarda zähmet çekýän ýaşlarymyzdan ybarat bolan türkmen wekiliýeti hem gatnaşdy.

Mahriban Gelenova
(*Turkmenistan*)

THE GROWTH OF TURKMEN-CHINESE CULTURAL RELATIONS

The ancient relations between Turkmenistan and the People's Republic of China have acquired new meanings and reached new levels. Multifaceted efforts of the turkmen-chinese diplomatic missions to organize bilateral cultural relations have given results. According to the data, the cultural relations between the two sides, their careful organization, directly formed the core of the diplomatic relations. Through it, it is possible to feel the multifaceted regulatory power of the culture kept within the framework of turkmen-chinese diplomatic relations. Because it has a great role among the initiatives of our Esteemed President in the new stage of development of our era. The foreign policy implemented in this context takes our country to new levels. Culture, as a spiritual force that reconciles the past with the present, moves forward with clear goals.

Мяхрибан Геленова
(*Туркменистан*)

РАСШИРЕНИЕ ТУРКМЕНО-КИТАЙСКИХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Давние отношения между Туркменистаном и Китайской Народной Республикой приобретают новый смысл и выходят на новый уровень. Многогранные усилия туркмено-китайских дипломатических миссий по организации двусторонних культурных связей приносят свои плоды. Культурные связи между двумя странами, их тщательная организация, непосредственно составляют основу дипломатических отношений. В настоящее время туркмено-китайские культурные связи занимают особое место среди инициатив Президента Туркменистана. Реализуемая в этом контексте внешняя политика выводит нашу страну на новый уровень.

SEÝIT JEMAELEDDIN ÝADYGÄRLIK TOPLUMY – ORTA ASYR BINAGÄRÇILIGINIŇ AJAÝYP NUSGASY

Ata Watanymyzyň gadymy Ahal topragynda şan-şöhraty dünýä ýañ salan taryhy-medeni ýadygärlikleriň birnäçesi bar. Şolaryň biri hem Änew şäherinde ýerleşýän, XV asyrdan bina edilen Seýit Jemaleddin ýadygärlik toplumydyr. Gadymy Änew depelerini öwrenmäge ilkinji bolup 1886-njy ýylda professor W. A. Żukowskiý başlapdyr. Ol metjidiň ýüzündäki arap ýazgyny okap, terjime edipdir. 1904-nji ýylda bolsa R. Pampelliniň ýolbaşçylygynda bu ýerde gazuw-agtaryş işleri geçirilipdir. Gündogarşynas arheolog A. A. Semýonow metjidiň gysgaça beýanyny teswirläp, 1905-nji ýylda Moskwada neşir edilen “Rus sözi” atly gazetde çap edilen “Gözellik öýüniň medeniýeti” atly makalasyna onuň häsiýetli aýratynlyklaryny beýan edip, şeýle ýazypdyr: “Uzaklardan seleňläp görünýän Änew ýadygärlikleri nazarynda baky galyp, bilesigelijiligini artdyrýar. Ýadygärlikler toplumynyň dünýäsine aralaşanynda, türkmenleriň ata-babalarynyň gudratyna haýran galýarsyň”. 1920-nji ýyldan başlap gadymy Änewiň medeni desgalary A. A. Karelín, W. R. Tripolskiý ýaly alymlar tarapyndan düýpli öwrenilmäge başlanypdyr. Şol bir wagtyň özünde S. S. Sklýarow ilkinji bolup Änew metjidiniň çyzgysyny çyzypdyr. 1947-nji ýylda bolsa alym W. Ý. Massonyň ýolbaşçylygynda bu ýerde çuň we hemmetaraplaýyn gazuw-agtaryş işleri geçirildi.

Seýit Jemaleddin metjidiniň binagärçilik sungaty özboluşlydyr. Girelgäniň ýokarsyndaky gönüburçlukda garamtyl-gök reňkde Abyl-Kasym Babyryň soltanlyk eden ýyllarynda gurluşygyň amala aşyrylandygyny habar berýän arap ýazgysy ýerleşdirilipdir. Onuň aşaky bölegi dürli-dürli reňkler ulanylyp, örän ussatlyk bilen ýerine ýetirilen bezegler bilen bezelip, ol ýere syrçaly nagyş düzümlerinden düzülen bir-birine simmetrik ýerleşdirilen iki sany tovlanyp duran aždahanyň şekili ýerleşdirilipdir. Esasy girelgäniň içki aýlawly örüminiň ön tarapyny biri-birine çalşyryp gelýän uly möçberli dogry we süýndürilen altyburçluklar gurşaýar, olaryň daşy gök reňkli syrçaly çyzyk bilen aýlanýar. Aýlawly örümiň aşaky böleginiň iç tarapynyň iki gapdalynda dikligine gök reňkiň ýüzüne ak harplar bilen “nashi” ýazgysy ýazylypdyr. Metjidiň girelgesiniň bezeginiň bitewi görnüşiniň umumy reňki garamtyl-mawy sowuk äheňli ýagdaýda bolup, aždahalaryň açylyp duran agzyndan gözbaş alýan biri beýlekisine çyrmasyyp gidýän ösümlikleriň baldaklarynyň ýaşyl we mawy reňkli okgunly çylgymlyry, daşyna ak gaýma çekilen hem-de garamtyl-badam öwüşginli ýiti burçly uly ýapraklar, ortasy garamtyl menek-menek ak güljagazlar seretdigiňçe barha duralyp barýan reňkleriň özara sazlaşygyndan hiç haçan gaýtalanmajak ajaýyp bir sungaty emele getirýär. Dört aýakly we bäs barmakly penjelerine daýanyp duran, iki aždahanyň şekili syrçаланan keramika bölejiklerinden ussatlyk bilen ýerine ýetirilipdir.

Geçmişden miras galan islendik ýadygärlik öz aýratynlyklary bilen taryha giripdir. Seyit Jemaleddin ýadygärlik toplumy hem Merkezi Aziýanyň taryhyna, medeniýetine, binagärçiligine, ilkinji nobatda, özüniň täsin hem syrly aýdarhalary bilen girdi. Merkezi Aziýa döwletleriniň taryhynda heniz gabat gelinmedik bu täsin şekiller özüne çekijiligi bilen ýadygärliğin gymmatyny has-da artdyrýar.

Tylla Germanova, Jennet Begiyeva
(*Turkmenistan*)

SEYIT JEMALEDDIN ARCHITECTURAL COMPLEX IS A FINE EXAMPLE OF MEDIEVAL ARCHITECTURE

One of the world-famous historical and cultural monuments of the ancient Akhal land of our homeland is the Seyit Jemaleddin complex, built in the 15th century and located in the city of Anau. Professor V. A. Zhukovskiy was the first person to study the ancient hills of Anau in 1886. He read and translated the Arabic inscription on the mosque's facade. In 1904, archaeological excavations were carried out here under supervision of R. Pampelli.

The architecture of the Seyit Jemaleddin Mosque is peculiar. In the rectangle above the entrance there is an Arabic inscription in dark blue color, stating that the construction was carried out during the reign of Abul-Qasim Babur. The lower part is decorated with very artfully executed decorative elements using various colors. It contains two symmetrical images of dragons made up of glazed patterned compositions.

Тылла Германова, Дженнет Бегиева
(*Туркменистан*)

АРХИТЕКТУРНЫЙ КОМПЛЕКС СЕЙИТ ДЖЕМАЛЕДДИНА – ПРЕКРАСНЫЙ ОБРАЗЕЦ СРЕДНЕВЕКОВОГО ЗОДЧЕСТВА

Одним из всемирно известных историко-культурных памятников древней ахалской земли нашей Родины является комплекс Сейит Джемаледдина, построенный в XV веке и расположенный в городе Анау. Первым, кто начал изучать древние холмы Анау, был профессор В.А. Жуковский в 1886 году. Он прочитал и перевёл арабскую надпись на фасаде мечети. В 1904 году под руководством Р. Пампелли здесь были проведены археологические раскопки.

Архитектура мечети Сейит Джемаледдина своеобразна. В прямоугольнике над входом имеется арабская надпись тёмно-синего цвета, сообщающая о том, что строительство было осуществлено в годы правления Абул-Касыма Бабура. Нижняя часть была украшена очень искусно выполненными декоративными элементами с использованием различных цветов. На ней расположены два симметричных изображения драконов, составленных из глазурованных узорных композиций.

Begenç Goçow
(*Türkmenistan*)

PEDAGOGIK USULLARYŇ TEJRIBESINDE TALYPLARYŇ DÖREDIJILIK UKYBYNY ARTDYRMAK

Adamyň döredijilik işjeňligi barada gürrüň açanymyzda, biz onuň mümkinçilikleri, döreýiş we ösüş ýollary barada aýdyp geçmesek bolmaz. Talyplaryň önünde goýlan wezipeleri üstünlikli ýerine ýetirmegi “başarnyk” ukybyna baglydyr. Başarnyk – işjeňlik mahalynda talyp tarapyndan deň şertlerde çalt we düýpli, aňsatlyk bilen beýlekilerden tapawutlylykda bellenen wezipäni çözmeklige aýdylýar. Başarnyk işjeňligiň üstünligini kesgitlep, esas hökmünde täze bilimleri özleşdirmek üçin psihiki prosesleriň hili ýatandyr.

Şunlukda, başarnyga kesgitleme berenimizde bu şahsyň ýekebarapsihologik häsiýetleri bolup, öz gezeginde beýniniň ýöriteleşdirilen ulgamlarynyň funksionallygy netijesinde amala aşyrylýar we kadaly şertlerde haýsydyr bir işjeňligi ýa-da işjeňlikler toplumynyň (oýun, okuw, sport, kommunikiw we ş.m.) üstünlikli özleşdirilmegini belli bir derejede kesgitleýär.

Hemme başarnyklaryň esasynda aýratynlyk ýatandyr. Aýratynlyk diýlende ilkinji, biologik aýratynlyklary bolup, adam doglandan soň onuň бүтін ömründe kämilleşmegidir. Bu, esasan hem, adamyň bedeniniň dogabitdi anatomik we fiziologiki, syzyş duýgulary, beýniniň neýrodinamiki häsiýetleri, uly ýarym şarlaryň funksional aýratynlyklary we ş.m. degişlidir. Edil indiwiid häsiýetleriň özboluşlygy tebigy aýratynlyk hökmünde çykyş edýär. Aýratynlyk özünde başarnyklary saklamaýar we onuň ösmegine kepil geçmeýär. Olar adamyň işjeňligine we terbiýesine laýyklykda başarnyga öwrülip ýa-da öwürlmän hem biler. Degişli terbiýe we işjeňlik bolmasa uly aýratynlyk hem başarnyga öwürlmez, degişli terbiýe we işjeňlik bolsa kiçi ukyp hem uly başarnyga öwürlip biler.

Mälim bolşy ýaly başarnyga görä işjeňligiň netijesinde döreýän zat başarnyga degişlidir. Ol hem bu işjeňligiň üstünligine täsir edýär. Başarnyk diňe işjeňlik

bilen döräp başlaýar. Özüne laýyklykdaky işjeňlik emele gelip başlamazdan öň ol döremeýär. Eýsem, başarnyklar işjeňlikde emele gelmeýär. Olar onda döreýär.

Başarnyklar – bu tebigy (aýratynlyk) we soň alnan aýratynlygyň ikisiniň birleşmesidir. Dogabitdi aýratynlyklar terbiýäniň okuwyň we aktiw işjeňligiň netijesinde ösdürilýär. İşjeňligiň dürli görnüşleri ýerine ýetirilende şu işjeňlik üçin täze häsiýetleriň döreýändigini geljekki hünärmenlere göz önünde tutmak zerurdyr.

Tanymal rus döredijiliginiň kemçiliklerini öwreniji A. N. Luk dünýä belli alymlaryň, oýlaptapyjylaryň, suratkeşleriň we sazandalaryň ömür-döredijiligini öwrenip indiki döredijilikli başarnyklary tapawutlandyryar:

1. Kemçiligi hiç kimiň görmedik ýerinde görmek ukyby.
2. Birnäçe düşüňjeleri bir çözgüde getirmek we kellesinde pikirlenmek arkaly operasiýalary ýerine ýetirmek.
3. Bir meseläni çözmekde toplan tejribesini beýleki meseläni çözende ulanyp başarmagy.
4. Hakyky barlygy tutuşlygyna böleklere bölmezden kabul edip başarmak ukyby.
5. Üýtgeşik düşüňjeleri aňsatlyk bilen düşündirip bilmek ukyby.
6. Ýadynyň gerekli wagty gerekli maglumatlary berip bilmek başarnygy.
7. Pikirleniş maýyşgaklygy.
8. Meseläni çözmezden öň onuň alternatiw çözüliş usulyny saýlap almak başarnygy.
9. Bar bolan bilim ulgamyna täze kabul edilen maglumatlary goşmak başarnygy.
10. Zatlary bolşy ýaly görüp bilmek başarnygy.
11. Täze pikirleri ýeňillik bilen oýlap tapmak başarnygy.
12. Döredijilikli hyýaly.
13. Zatlaryň detallaryny ilkibaşdaky niýetlenişinden hem kämilleşdirmek başarnygy.

Begench Gochov
(*Turkmenistan*)

INCREASING STUDENTS' CREATIVE SKILLS IN THE PRACTICE OF PEDAGOGICAL METHODS

In consideration of human creative activity, we cannot fail to mention its capabilities, ways of emergence and development. The successful fulfillment of the tasks set for students depends on the ability to “skill”. Skill is understood as the ability of a student to solve the task set in equal conditions quickly and thoroughly,

easily and fast, unlike others. The quality of mental processes that determine the success of skill activity is the basis for mastering new knowledge.

Thus, by the definition of skill we mean the individual psychological properties of a person, which, in turn, are realized due to the functionality of specialized brain systems and to a certain extent determine the successful mastering of any activity or set of activities (game, study, sports, communicative, etc.) under normal conditions.

Бегенч Гочов
(Туркменистан)

ПОВЫШЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В ПРАКТИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

В рассмотрении творческой деятельности человека нельзя не упомянуть о ее возможностях, путях возникновения и развития. Успешное выполнение поставленных перед обучающимися задач зависит от их “умений и навыков”. Под умением и навыками понимается способность обучающегося решать поставленную задачу в равных условиях быстро и основательно, в отличие от других. Качество психических процессов, определяющее успешность практической деятельности, является основой усвоения новых знаний.

Таким образом, при определении умения мы подразумеваем индивидуально-психологические свойства человека, которые, в свою очередь, реализуются за счет функциональности специализированных систем мозга и в определенной мере определяют успешность овладения какой-либо деятельностью или комплексом видов деятельности (игровой, учебной, спортивной, коммуникативной и т. д.) в обычных условиях.

Ogulnabat Goçowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN DILINDE SÖZÜŇ PROSODIK HYZMATY

Umumy dil bilimine degişli soňky ýyllarda çap edilen edebiýatlarda dünýä dilleri grammatik gurluşyndaky, sözlük gorundaky, ses düzümindäki meňzeşliklere hem-de umumylyklara esaslanýan *genealogik*, morfologik gurluşynyň aýratynlyklaryna bagly *tipologik* toparlara bölünüşden başga-da, prosodik hyzmaty göz önünde tutulyp (bogunlary, sözleri, sözlemleri birleşdirýän serişdeler) *aksent* (hindi-ýewropa, semit

we ş.m. diller), *tonal* (günorta-gündogar Aziýa ýurtlarynyň dilleri) we *singarmonik* (türki we ural-altaý dilleri) ýaly toparlara bölünýär.

Dünýä dilleriniň şeýle fonologik toparlara bölünişiniň esasy bolup görnükli dilçi alym Boduen de Kurteneden gözbaş alyp gaýdýan: “*Turan dillerinde ähli bogunlar sözüň başyndaky esasy bognuň täsiri bilen assimilleşýär, ýagny birinji bogna tabyn bolýar. Ýewropa dillerindäki bogunlary söze birleşdiriji we olary biri-birine baglaýjy basymyň hyzmatyny turan dillerinde singarmonizm ýerine ýetirýär*” diýen garaýyş bolup durýar. Bu ylmy garaýyş soňra birnäçe görnükli alymlar (W. W. Radlow, A. A. Reformatskiý, W. A. Winogradow, L. W. Şerba, L. R. Zinder, W. B. Kasewiç, F. Weýsýalli, Ž. Kýazimow, A. Junisbekow we beýlekiler) tarapyndan goldanyldy. Bu bolsa, türkologiýada iki garaýyşyň emele gelmegine getirdi. Dilçi alymlaryň birinji topary umumy lingwistikada berilýän hindi-ýewropa dillerine mahsus bolan söz basymyny türki dillerde-de sözi gurnaýjy hasaplasa, beýleki topary singarmonizme bu wezipäni ýerine ýetiriji supersegment serişdesi hökmünde seredýär.

Türki dillerde sözüň prosodik serişdesi bolup basymyň ýa-da singarmonizmiň hyzmat edýändigini baradaky meseläniň örän çylşyrymlydygy barada görnükli türkolog A.M.Şerbak bu ugurda ýerine ýetirilen işleri seljermek bilen şeýle belleýär: “Edebiýatlaryň seljermesinden görnüşi ýaly, häzirki zaman türki dillerinde basymyň hyzmaty we onuň sözdäki orny barada belli bir netijä gelmek kyn, çünki şol bir dilde hem basym dogrusynda alymlaryň pikirleri çapraz gelýär”. Munuň hakykatdan hem şeýledigine türkmen diliniň mysalynda hem göz ýetirmek bolýar.

Türkmen dilçileri döp bolup gelen garaýşa eýerip, sözüň prosodik hyzmatyny basym ýerine ýetirýär diýen garaýyşy öňe sürýärler. Muňa garamazdan, olaryň işlerinde basymyň esasy akustiki görkezijileri we orny baradaky pikirleri dürli-dürlüdür. Gazak alymy A. Junisbekow hem öz kitabynda türkmen fonetist alymlarynyň garaýyşlarynyň çapraz gelmegini türki dillerde basymyň sözi gurnaýjy hyzmaty ýerine ýetirip bilmeýär diýen pikirine esas hökmünde belläp geçýär.

Türkmen alymlarynyň geçiren eksperimental-fonetik derňewleriniň netijeleri basymyň soňky bogna düşýändigine garamazdan, birinji bognuň çekimlisiniň depginliliginiň ýokarydygyny görkezýär. Bu paradoksal ýagdaý türkmen dilinde basym tonal-dinamik häsiýete eýe bolup, köplenç, sözüň soňky bognuna düşýär diýen garaýyş bilen ylalaşmaga esas bermeýär. Biziň pikirimizçe, bu fonetik ýagdaý türkmen dilinde basymyň sözi gurnaýjy prosodik hadysa hökmünde gowşak, singarmonizmiň bolsa güýçli hereket edýändigini bilen baglanyşyklydyr, ýagny singarmonizmiň täsiri bilen, birinji bogundan soňky bogunlaryň çekimlileri reduksiýalaşýar.

Käbir türkolog alymlaryň pikirlerine goşulyp, PRAAT lingwistik programmasynda geçirilen derňewleriň netijelerine daýanyp, türkmen dilinde sözdäki bogunlary gurnaýjylyk hyzmaty basym däl-de singarmonizm ýerine

ýetirýär diýen netijä gelindi. Şu nukdaýnazardan hem ol prosodik häsiýeti boýunça singarmonik diller maşgalasyna degişli edilýär.

Ogulnabat Gochova
(*Turkmenistan*)

PROSODIC FUNCTION OF THE WORD IN THE TURKMEN LANGUAGE

The prosodic function of a word still remains one of the controversial aspects in Turkology, including Turkmen language. The problem is that there is no consensus among scientists regarding the prosody of a word. Some prominent scientists state that there is no word stress as a word prosody in Turkic languages, and that it is completely replaced by synharmonizm. A number of linguists find a place in the system of Turkic languages for both word stress and vowel harmony.

Adhering to the opinion of some turkologists, and relying on the results obtained by Praat program, we consider that the main prosodic function of a word is realized by virtue of synharmonizm in the Turkmen language.

Огулнабат Гочова
(*Туркменистан*)

ПРОСОДИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ СЛОВА В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ

Просодическая функция слова до сих пор остается одним из спорных аспектов в тюркологии, в том числе и в туркменском языкознании. Проблема состоит в том, что нет единого мнения среди ученых по поводу просодии слова в тюркских языках. Некоторыми крупными учеными-фонетистами утверждается, что словесного ударения как словесной просодии в тюркских языках нет, что его полностью заменяет сингармонизм. Ряд лингвистов в звуковой системе тюркских языков находит место как ударению, так и сингармонизму.

Придерживаясь мнения некоторых тюркологов и опираясь на результаты, полученные при проведении осциллографических анализов с использованием программы *Praat*, автор приходит к выводу о том, что сингармонизм выполняет основную просодическую функцию слова в туркменском языке.

ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE NEMES DILINI OKATMAKDA TÄZE INNOWASIÝANYŇ ORNAŞDYRYLYŞY

Bilim ulgamynda innowasion usullary ulanylmagy ýokary okuw mekdeplerinde daşary ýurt dillerini, şol sanda nemes dilini okatmakda möhüm ähmiýete eýedir. Häzirki wagtda bilim beriş prosesiniň özgermegi, sanly tehnologiýalaryň giňden ulanylmagy, interaktiw we tejribä esaslanan çemeleşmeleriň ornaşdyrylmagy nemes diliniň netijeli okadylyşyna täsir edýär. Mundan başga-da innowasion usullar okuwçylaryň dil öwreniş endiklerini ösdürmek bilen bir hatarda, olaryň täze bilimleri tiz we aňsat özleşdirmegine mümkinçilik döredýär.

Nemes dili dünýäniň köp ýurtlarynda ylym, tehnologiýa, ykdysadyýet we sungat ulgamlarynda giňden ulanylýan dilleriň biri bolup durýar. Şol sebäpli, ýokary okuw mekdeplerinde nemes dilini okatmak diňe bir grammatika we leksika bilen çäklenmän, eýsem, hakyky durmuş şertlerinde dili ulanmaga gönükdirilmeli. Bu ugurda täze innowasion çemeleşmeleriň we sanly tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy möhüm ähmiýete eýe bolup, sapaklaryň has täsirli hem-de talyplar üçin gyzykly bolmagyny üpjün edýär.

Nemes dilini okatmakda innowasion usullaryň ähmiýeti uludyr. Häzirki zaman bilim beriş pedagogik usullarynyň kämilleşmegi bilen nemes dilini okatmagyň täsirli usullary hem kämilleşýär.

Nemes dilini okatmakda sanly tehnologiýalaryň ulanylyşy.

Dürli internet çeşmeleri we elektron okuw kitaplary arkaly talyplar özbaşdak öwreniş işlerini has täsirli alyp barýarlar.

Duolingo, Quezlet, Mind-Map, Moodle ýaly online platformalar sapaklardan daşgary nemes dilini özleşdirmek üçin amatly mümkinçilik döredýär.

Dialoglar we durmuş tejribeleri arkaly tejribäni güýçlendirmek: Talyplar online forumlarda, sosial mediada ýa-da wirtual synplarda nemes dili bilen aktiw iş alyp barýarlar.

Wideo, animasiýa we infografika ýaly audiowizual serişdeleriniň peýdalanylmagy sapak mazmunyny has düşnükli we täsirli edýär.

Nemes dilini öwretmekde onlaýn we offlaýn garyşyk (blended learning) usuly hem giňden ulanylmaly

Adaty okuw sapaklary bilen sanly tehnologiýalaryň birleşdirilmegi arkaly mugallym tarapyndan geçirilýän sapaklar sanly tehnologiýalar bilen utgaşdyrylýar.

Talyplara islendik ýerde we islendik wagtda dil öwrenmäge mümkinçilik döretmek, ýagny online okuw materiallary, wideosapaklar hem-de interaktiw synaglar arkaly talyplar özbaşdak öwreniş işlerini alyp barýarlar.

Interaktiw online sapaklar bilen özbaşdak öwreniş mümkinçilikleriniň ösdürilmegi bilen talyplaryň islendik wagtda gaýtadan öwrenmegi üçin maglumatlar saklanylýar. Bäsleşikler, interaktiw oýunlar we sanly sylag ulgamlary ulanylyp, sapaklara gatnaşmak güýçlendirilýär.

Täze innowasiýalaryň ornaşdyrylmagy.

Nemes dilini okatmakda innowasion usullaryň üstünlikli ornaşdyrylmagy üçin indikiler has zerurdyr:

1. Ulgamlaýyn integrasiýa:

– sanly platformalaryň we interaktiw enjamlaryň okuw maksatnamasyna girizilmegi;

– nemes dili sapaklary üçin ýöriteleşdirilen okuw programmalarynyň işlenilip düzülmegi;

– onlaýn we offlaýn çeşmeleriniň utgaşdyrylmagy.

2. Işjeň we amaly sapaklaryň gurnalyşy:

– talyplaryň durmuş şertlerinde dili ulanmagyna mümkinçilik döretmek;

– toparlaýyn iş we özara tejribe alyşmak arkaly dil endiklerini ösdürmek;

– dialog we söhbetdeşlik usullarynyň sapaklara girizilmegi.

Biziň ýokary okuw mekdebimizde hem nemes dilini okatmakda innowasion usullaryň ornaşdyrylmagy talyplaryň dil endiklerini kämilleşdirmekde möhüm orny eýeleýär. Täze tehnologiýalaryň ulanylmagy okuw sapaklarynyň has täsirli we gyzykly bolmagyny üpjün edýär. Geljekde has-da kämilleşdirilen çemeleşmeler bilen nemes diliniň okadylyş derejesi täze bir tapgyra çykarylýar.

Gulshat Gulgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS IN TEACHING GERMAN AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

This article examines the implementation of innovative methods in teaching German at higher education institutions and evaluates their effectiveness. It focuses on modern teaching methodologies, the integration of digital technologies, the organization of interactive lessons, and the role of multimedia resources in the language learning process.

The paper analyzes the benefits and limitations of innovations in German language teaching and highlights best practices. It discusses the use of digital platforms (such as Moodle, Duolingo, Quizlet, etc.), virtual technologies, as well as the effectiveness of blended learning models.

Alongside leading language teaching theories and international experiences, the study also considers the current practices of teaching German in Turkmenistan's higher education institutions. This article provides valuable insights for educators, language instructors, and education policy makers.

Гульшат Гулгельдыева
(Туркменистан)

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Данная статья рассматривает внедрение инновационных методов в преподавание немецкого языка в высших учебных заведениях и оценивает их эффективность. В центре внимания находятся современные методики обучения, интеграция цифровых технологий, организация интерактивных занятий и роль мультимедийных ресурсов в процессе изучения языка.

В работе анализируются преимущества и ограничения инноваций в преподавании немецкого языка, а также выделяются лучшие практики. Обсуждается использование цифровых платформ (таких как Moodle, Duolingo, Quizlet и др.), виртуальных технологий, а также эффективность моделей смешанного обучения.

Помимо ведущих теорий преподавания языков и международного опыта, исследование также учитывает современные практики преподавания немецкого языка в высших учебных заведениях Туркменистана. Данная статья представляет ценную информацию для преподавателей, специалистов в области языкового образования и разработчиков образовательной политики.

Gulja Guljaýew, Gurbangül Myradowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN DILINDE SANLY ULGAM BILEN BAGLANÝSYKLY ADALGALARYŇ ÝAZUW DÜZGÜNI

Ýurdumyzda önümçilik pudaklaryny sanlylaşdyrmak bilen baglylykda adalgalaryň ulanylmagynyň geriminiň giňeyändigini we işjeňleşýändigini görmek bolýar. Adalgalaryň metbugat sahypalarynda, köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň dilinde köp duş gelmegi olaryň dilde many we gurluş taýdan düşnükli bolmagyna, çalt hem ýeňil özleşdirilmegine ýardam edýär.

Bu ugurda geçirilen ylmy derňewleriň netijesinde sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgalaryň özbaşdak bir ugry emele getirýändigini, olaryň özboluşly many-gurluş, ýasalýş aýratynlyklarynyň bardygyny ýüze çykarylady. Türkmen dilinde sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgalaryň ýasalýşynyň edebi diliň umumy söz ýasalýş ulgamynda bolup geçýändigini anyklanylady. Şunda diňe bir başga dillerden geçen alynma sözleriň däl-de, milli diliň öz içki serişdeleriniň hem işjeň gatnaşandygyny aýdyňlaşdyrlydy. Sada gurluşly adalgalara diňe bir sözden ybarat bolan, çylşyrymly gurluşly adalgalara bolsa iki we ondan köp sözlerden düzülen adalgalar girizildi. Çylşyrymly gurluşly adalgalaryň, esasan, çylşyrymly söz düzüminden durýandygyny bellenildi.

Dilde beýan edilýän her bir söz, adalga ýazuwda şöhlendirilýär. Munda diliň dürs ýazuw kadalarynyň dogry we doly berjäh edilmegi möhüm meseleleriň biridir. Şunuň bilen baglylykda, sanly ulgam bilen baglanyşykly sözleriň dürs ýazuw kadalarynyň käbirleriniň üstünde durup geçmek maksadalaýykdyr.

Eger basym taýdan goşulýşman, bile ulanylýan atlaryň yzyndan üçünji ýöňkemäniň goşulmasy getirilýän bolsa, onda olary aýry ýazmaly. Meselem: *abonent nokady, açar generatory, açaryň işjeňlilik dowamlylygy, açaryň deň bahaly taýy, açarlaryň köpbaşgançaklylygy, açaryň uzynlygy, audit pudagy* we ş.m.

Basym taýdan birleşen, fonetik özgerişe sezewar bolan we täze many aňladýan goşma sözleri bile ýazmaly. Meselem: *kiberhowpsuzlyk, nanotehnologiýa, antibiot, gipersalgylanma, kiberaňtaw, kiberaralaşma, kiberginişlik, kibergoranyş, kibergowşaklyk, kibernetika* we ş.m.

Tirkeş sözler defis bilen ýazylymaly. Meselem: *nou-hau, bastion-host, bot-ulgaminternet-standart, kibergapma-garşylyk, operatiw-gözleg işleri, web-anonimayzer* we ş.m.

Alynma düýp sözler şol dilde ýazylyşy ýaly ýazylymaly. Meselem: *antivirus, applet, audit, autentifikasiýa* we ş.m.

Inlis diliniň üsti bilen türkmen dilinde geçen sözlerde duş gelýän *ch*, türkmen dilindäki *ç* harpy bilen berilmeli. Meselem: *blockchain – blokçaýn tehnologiýalary* we ş.m.

Rus dilindäki sypatlar türkmen diline geçirilende, olaryň sypatlyk goşulmalary *-ный/-ная/-ное* önündäki ýumşaklyk belgisi bilen bile taşlanýar. *administratiw gorag, administratiw tamamlama, elektron maglumat, elektron pul* we ş.m.

Inlis dilindäki soňy *-tion* goşulmasy bilen gutarýan sözler türkmen diline geçirilende, olaryň soňundaky *-tion* goşulmasy *-siýa* goşulmasy bilen berilýär. Meselem: *accreditation -akkreditasiýa, authentication-autentifikasiýa, decapsulation-dekapsulýasiýa, authentication code- autentifikasiýa kody* we ş.m.

Rus dilindäki otnositel sypat ýasaýjy *-ческий/-чный* ýaly goşulmalar taşlanyp, türkmen dilinde *-k* harpynyň getirilmegi bilen otnositel sypat yasalýar. Meselem: *biometrik maglumatlar, biometrik mehanizm* we ş.m.

Rus dilinde -ческий/-ский (-ая /-ое) we -ион goşulmalary bilen ýasalan sypatlaryň şol goşulmalary taşlanyp, düýp söz görnüşinde atlaryň öňünden getirilişine we oňositel sypat hyzmatynda ulanylyşyna ýazuwda ýol berilýär. Meselem: *troyan aty* we ş.m.

Abbreviaturalar aralaryna nokat goýulman, baş harp bilen ýazylyar. Meselem: *ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network)*, *IPS (Voice) (voice intrusion prevention system)*, *Kripto API (application programming interface)*, *OSI (Open System Interconnection)*, *MAK salgy (Media Access Control address)* we ş.m.

Şu hili sözlere goşulma goşulanda, gysgaldylan sözün düzüminde çekimli ses bolsa, çekimlä, eger çekimli ses bolmasa, soňky çekimsiziň adynyň aýdylyşyna eýermeli. Meselem: *Kripto-API-niň*, *MAK-y*, *IPS-e* we ş.m.

Gulja Guljayev, Gurbangul Myradova
(Turkmenistan)

WRITTEN RULE OF TERMS RELATED TO THE DIGITAL SYSTEM IN TURKMEN LANGUAGE

Every word, term are expressed in the language colored in writing. One of the important issues is the correct and complete keeping up the exact written rules of the language. In this context, it is worthwhile to review some of the correct written rules of words related to digital systems.

If it is not compounded by means of the stress, the nouns that are used together are followed by the suffix of the third person, then they should be written separately. For example: subscriber point, key generator, key lifetime, equal parity of key, multiple step key verification, key length audit sector, etc.

It should be written with compound words that are combined in stress, are subject to phonetic change and have a new meaning. For example: cyber security, nanotechnology, antibot, hyperlink, cyber search, cyber communication, cyber space, cyber defense, cyber vulnerability, cybernetics, etc.

When English words ending in -tion are translated into Turkmen, the ending-tion is replaced by-siýa. For example: accreditation-akkreditasiýa, authentication-autentifikasiýa, decapsulation-dekapsulýasiýa, authentication code-autentifikasiýa kody and etc.

ПРАВОПИСАНИЕ ТЕРМИНОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА, СВЯЗАННЫХ С ЦИФРОВИЗАЦИЕЙ

Каждое слово, каждый термин языка отражается на письме. Здесь важно правильное и точное соблюдение орфографических норм. В связи с этим, необходимо остановиться на некоторых нормах правописания терминов, связанных с цифровизацией.

В словосочетаниях “сущ.+сущ.”, где каждое существительное имеет самостоятельное ударение, при прибавлении аффикса принадлежности они пишутся раздельно. Например: *abonent nokady, açar generatory, açaryň işjeňlilik dowamlylygy, açaryň deň bahaly taýy, açarlaryň köpbasgançaklylygy, açaryň uzynlygy, audit pudagy* и т.д.

Объединенные единым ударением, претерпевающие фонетические изменения и приобретающие новое значение сложные слова пишутся слитно. Например: *kiberhowpsuzlyk, nanatehnologiýa, antibiot, gipersalgylanma, kiberaňtaw, kiberaralaşma, kibergiňişlik, kibergoranyş, kibergowşaklyk, kibernetika* и т.д.

Заимствования из английского языка, оканчивающиеся на *-tion*, при использовании в туркменском языке *-tion* заменяется аффиксом *-siýa*. Например: *accreditation - akkreditasiýa, authentication - autentifikasiýa, decapsulation - dekapşulýasiýa, authentication code - autentifikasiýa kody* и т.д.

Ahmet Gulow
(Türkmenistan)

ABIWERD GALASYNYŇ GOLAÝYNDAKY XVIII–XIX ASYRLARYŇ ÝAŞAÝYŞ MÜLK ÝERLERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen medeniýetini, sungatynyň köklerini ylmy taýdan öwrenmek, seljermek barada uly mümkinçilikler döredilýär. Hormatly Prezidentimiz “Änew – münýylyklardan gözbaş alýan medeniýet” atly kitabynda: “Häzirki döwürde ýurdumyzda milli taryhy-medeni mirasy ýüze çykarmak, olary öwrenmek, gorap saklamak babatda uly işler alyp barýarys” diýip belleýär. Gahryman Arkadagymyz “Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi” atly kitabynda “XVIII–XIX asyrlarda gadymy Abiwerdiň eteklerinde köne kerwen ýolunyň ugrunda ýerleşen Peştag şäheri gülläp ösüpdir”

diýip, bu şäheriň taryhyň dürli döwürlerinde esasy ýaşayyş merkezleriň biri bolandygyny belläp geçýär. Esasan-da, sebitiň çäklerinde häzire çenli saklanyp galan galalar, ýaşayyş mülk ýerleri döwrüniň syýasy we durmuşy ýagdaýynyň, binagärlik gurluşynyň öwrenilmegine esas döredýär.

Peştagy öwrenmegiň arheologik barlaglary 1928-nji ýylda guralan Haweran ylmy-barlag topary bilen başlanypdyr. A. A. Semýonowyň ýolbaşçylygyndaky topar ol ýyl diňe Howeranyň ýadygärliklerini hasaba almagy maksat edinip, şol sanda Abiwerd-Peştag şäheriniň galyndylaryny öwrenipdir. Haweran ylmy-barlag topary Abiwerd harabaçylygynyň ähli ýadygärliklerini, şeýlelik bilen saklanyp galan ýadygärlikler Köne-Bawerd, Namazga-depe, Peştag, we onuň töweregindäki galalary hem bellige alypdyr. Bu işleriň başlangyjy soňraky ylmy barlaglara badalga bolýar.

Peştag şäheriniň ösen orta asyrlar döwründe umumy meýdany 200 ga golaýlapdyr. Şu çägiň içinde ýadygärligiň düzüm böleklerini emele getirýän Peştagdepe, Abiwerdiň içki galasy içki galanyň töwereginde ýerleşen, ösen orta asyr döwrüniň şähistanynyň gurluşygynyň galyndylary, onuň çägindeki kerwensaraý, Sandykly öwlüýa kümmeti we XVIII–XIX asyrlara degişli şäher ýaşayşynyň galyndylary saklanypdyr.

Peştag şäheriniň ýerleşşi Änewlileriň şäher gurluşyny ýatladyp dur. Şäher gurluşygy ýerleşýän ýerine laýyklykda mülk ýerleriniň meýdanynyň ululygy biri-birinden has tapawutlanýar. Änewiň ýaşayyş jaýlary oba durmuşyna ýakyn bagbakjaly bölegi agdyklyk edip, ýarym oba görnüşli ýerleri bolan bolsa, Peştagyň mülk we ýaşayyş jaýlary 0,06–0,25 ga möçberinde şäher görnüşlidir. Şäheriniň hünärmentler ýaşan köçelerinde mellek ýerleriň meýdany 200–250 inedördülден geçmeýär. Ol ýerde bolsa mal, ot-ým ammarlary gurulmandyr, diňe howluda ýaşayyş jaýlary ýerleşipdir. Şähre seljerme işleri berlende iki sany söwda merkezleri ýüze çykaryldy. Olar şäheriň günorta-gündogarynda hem-de demirgazyk-günbatar böleklerinde ýerleşipdir. Bazarlaryň golaýyndaky mülk ýerleri şäheriň beýleki künjekleri bilen deňeşdireniňde uly bolupdyr. Şäheriň günorta-gündogar bölegindäki söwda merkeziniň golaýynda senetçilik dükanlary we ussahanalar işläpdir.

Günorta Türkmenistanyň dagetek sebitlerinde örän irki döwürlerden bäri oturymly ýaşan biziň ata-babalarymyz tebigy suwlardan derýalardan, çeşme-çaýlardan, sil suwlaryndan maksatlaýyn hem tygşytly peýdalanmagy başarypdyrlar. Suw ýetmezçiligi ýüze çykaýan halatlarynda tebigy şertlere görä guýy gazyp, käriz ulgamyny döretmek ýaly usullardan peýdalanyp Peştag şäherini we onuň töweregini suwarypdyrlar.

Şäheriň demirgazyk-günbatar we günorta-günbatar böleklerinde 600–2500 inedördül meýdanly hojalyklar ýerleşipdir. Daýhançylyk we maldarçylyk bilen meşgullanýan mülk ýerlerinde ýaşayyş, hojalyk maksatly binalar örän oýlanyşykly gurlup, mal ýataklar, ot-ým ammarlary ýerleşdirilipdir. Peştagyň ýaşayyş

jaýlarynyň birnäçe görnüşleri bolup: merkezi eýwanly, burçlaýyn hem-de iki tarapy eýwanly jaýlary gurypdyrlar. Eýwanlar jaýlaryň demirgazyk-günbatar taraplarynda gurulmagy howanyň yssy wagtlary şol ýerde dynç almaga amatly şerti döredipdir. Jaýlaryň üstüniň uly böleklerini ýapmak üçin “darbaz” usulynda sekizburçluk, gümmez görnüşinde ýapylypdyr. Ulanylan agaç bölekleri 3,00–3,50 m bolup, diwaryň ölçegleri çäkli gurlupdyr. Köpetdagyň demirgazyk eteklerinde binagärlik medeniýeti we çeperçilik däpleri yzygiderli saklanyp gelipdir.

Peştagyň ýaşayyş mülk ýerleriniň gurluşy we binagärliги Änewiň hem-de sebitiň beýleki ýaşayyş merkezlerinden tapawutlanýar. Olar biri-birinden dürli ykdysady şertlerde ýaşan şäherleriň mülkleri bolup, ýaşayyş jaýlarynda gurluş aýratynlyklary görünýär. Sebitiň gurluşyk usullary milli binagärlik medeniýetiniň bolandygyny görkezýär. Peştag, Änew, Bagyr, Mürçe ýaly ýaşayyş merkezleriniň mysalynda sebitiň XVIII–XIX asyrlaryň gurluşyk medeniýetine özüniň düýpli täsirini ýetirendigini görmek bolýar. Dag eteklerinde binagärlik we gurluşyk medeniýeti münýýlyklaryň dowamynda kämilleşmek ýoluny geçip, köpsanly binagär ussalaryň nesilleri tarapyndan yzygiderli halypa şägirtligiň saklanyp gelendigi görünýär.

Ahmet Gulov
(*Turkmenistan*)

RESIDENTIAL AND PROPERTY LANDS OF THE 18TH–19TH CENTURIES NEAR ABYVERD FORTRESS

The Renaissance period of the New Era of the Powerful State has created significant opportunities for the scientific study and preservation of the roots of Turkmen culture and art. During the Middle Ages, the city of Peshtag flourished, covering an area of approximately 200 hectares, with remnants of 18th –19th century urban settlements preserved around it. The layout of Peshtag reflects the urban planning traditions of the Anev people. The size of property lands within the city’s structure varies significantly depending on their location. In the artisans’ neighborhoods of Peshtag, property plots did not exceed 200–250 square meters. These areas lacked dedicated structures for livestock or fodder storage; instead, only residential buildings within courtyards were present. However, in the northwestern and southwestern sectors of the city, larger estates spanning 600–2,500 square meters were established. These agricultural and livestock-focused properties featured complex layouts, with residential and utility buildings, as well as structures such as barns and fodder storage facilities.

ЖИЛЫЕ И ЗЕМЕЛЬНЫЕ ВЛАДЕНИЯ XVIII–XIX ВЕКОВ В ОКРЕСТНОСТЯХ КРЕПОСТИ АБИВЕРД

Средневековый город Пештаг достиг расцвета, занимая площадь около 200 га, а в его окрестностях сохранились остатки городских поселений XVIII–XIX веков. Планировка Пештага напоминает традиции городского строительства в Анау. Размеры земельных участков в структуре города существенно различались в зависимости от их расположения. В кварталах ремесленников Пештага площадь имущественных земель не превышала 200–250 квадрат метров. Здесь отсутствовали специальные постройки для скота или хранения кормов; жилые дома располагались исключительно во дворах. Однако в северо-западной и юго-западной частях города находились крупные хозяйства площадью 600–2500 квадрат метров. На земельных участках, предназначенных для земледелия и скотоводства, жилые и хозяйственные постройки, включая хлева, амбары для кормов отличались сложной и продуманной планировкой.

Güljermal Gummanowa
(Türkmenistan)

“ALPAMYŞ” HALK DESSANY WE DESSANÇYLYK DÄBI

Alym Arkadagymyz ata-babalarymyzyň ýaşawyş durmuşyndan, ýürek arzuwlaryndan, däp-dessurlaryndan, ahlak ýörelgelerinden, aňyýet we zehin-ukybyndan habar berýän halky eserlerimiziň ähmiýetini “Hakyda göwheri” atly ylmy kitabynda: “Oguz öwütlerine türkmen bolup düşünmelidir. Eger Oguzda ähli adamlara dahylly hemme döwür üçin wajyp mesele jemlenmedik bolsa, onuň şu güne çenli ýaşamajagyna, islendik döwürüňem ruhy isleglerini kanagatlandyryp bilmejegine aň ýetirilmelidir” diýip açyp görkezýär. Şeýle gadymy halky eserlerimiziň biri-de “Alpamyş” dessanydyr. Mazmun we çeperçilik taýdan kämil bolan bu dessanyň sýujetiniň we käbir özboluşly aýratynlyklaryny seljermek dessançylyk däbiniň gadymy köklerini öwrenmäge giň mümkinçilik berýär.

Mirasgär alym N. Kürräjewiň halk arasynda iş saparynda bolup 1958-nji ýylda Jumabaý Mätmyradowyň dilinden ýazyp alan “Alpamyş” dessany Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiýat we milli golýazmalar institutynyň hazynasyndaky №1442 F bukjada saklanylýar. “Alpamyş” dessany

we onuň mazmuny bilen içgin gyzyklanan alymlar dessanyň oguz dessançylyk däbinden gözbaş alýandygyny hem-de onuň meşhur “Gorkut ata” eserine “Bamsy Brek boýuny beýan eder” ady bilen giren boýy bilen meňzeşdigi baradaky ylmy pikirlerini öz ylmy derňewlerinde beýan edýärler.

Dessanyň sýužetini öwrenen W. M. Žurmunskiý, H. T. Zaryfow, M. I. Afzalow ýaly belli alymlar onuň özbek, gazak, garagalpak doganlyk halklaryň arasyna ornaşyşy dogrusyndaky pikirlerinden çen tutsaň, olaryň “Alpamyşyň” türkmen nusgasyndan bihabar bolandyklaryndan habar berýär. Uzak asyrlaryň dowamynda halkymyzyň bu edebi-medeni ýadygärligi hakydasyndan çykarman dilden-dile geçirip, biziň döwrümize çenli ýetirmegi, dessanyň türkmen durmuşynyň bir ülsüni özüne siňdirendigidinden habar berýär. Türkmen alymlaryndan taryhçy Ata Rahmanow, folklorçy Amangül Durdyýewa dagylar dessanyň türkmen nusgasyny öwrenip, onuň ýordumynyň türkmen halk dessançylyk däbinden gözbaş alýandygyny belläp geçdiler.

Dessanyň sýužeti, başlanyşy mazmuny, formasy şeýle-de gurluşy taýdan türkmen halk dessanlarynyňky bilen hörpdeş, mazmunlar meňzeş dessanyň baş gahrymany Alpamyşyň hem, Bamsy Biregiň hem ozaldan adaglydygyna garamazdan, wysallaryna ýetmek üçin Gülpärçynyň we Banuçeçegiň synagyndan geçmeli bolýan pursatlary we ş.m. halky eserleriň ikisinde hem beýan edilýän wakanyň döwri, jemgyýetçilik gatnaşyklary, medeni durmuşy bilen bagly maglumatlar “Alpamyşyň” türkmen milli gymmatlygydygyndan habar berýär. Dessanda türkmen halkynyň toý döp-dessurlary bilen baglanyşykly maglumatlar örän gyzykly we gymmatlydyr. Toýda at çapdyrmak, altyn gabak atdyrmak ýaly döpler, aýdyşyk öleňleri hem üns bererliklidir. Dessandaky wakalaryň gidişi “Alpamyşyň” gahrymançylyk häsiýetli dessandygyndan habar berýär. Biziň pikirimizçe, dessanyň gahrymançylyk ideýa-tematiki özboluşlylygynyň ýüze çykmagynyň birinji sebäbi bu eseriň baş gahrymanynyň çeper keşbi bilen baglydyr. Dessanda Alpamyş örän batyr, pälwan, söweşiji ýigit hökmünde suratlandyrylyp, ol hemişe kynçylyklary ýeňip geçmek we göreşmek bilen meýgul. Onuň “gözsüz batyrlygy” we türkana gylyk-häsiýeti beýleki türkmen halk dessanlarymyzdaky gahrymanlar bilen umumylygy görkezýär. “Alpamyş” dessanyň ideýa-tematiki özboluşlylygyny ýüze çykarýan üçünji aýratynlyk diýip biz dessandaky gyz-gelinleriň keşbini aýdyp bileris. Dessanyň mazmunyndan we alymlaryň dessan hakyndaky gelýän netijelerinden çen tutup, bu dessanyň meşhur “Gorkut ata” eseri esasynda dörändigini çen bilen aňlamak bolýar. Onuň şeýledigine eseriň wakalarynyň beýan edilişi, ýagny, wakanyň özünde milli dessançylyk we oguznamaçylyk döplerini saklaýandygy hem ýşarat edýär. Üstesine, “Alpamyşda” gozgalýan meseleleriň, öňe sürülýän ideýalaryň mazmuny, eseriň kompozision we sýužet gurluşy olaryň kökleriniň birdigini görkezýär.

“Alpamyş” dessany bilen bagly ýene-de bir özboluşlylyga üns çekmegimiz gerek. “Alpamyş” eseriniň “Gorkut ata” eposynyň “Baýbüräniň ogly Bamsy Brek

boýuny beýan eder” şahasyna mazmun we ideýa taýdan örän ýakynlygy onuň “Oguznama” kyssalaryny özüne siňdiren “Gorkut ata” eserine gysgaldylan görnüşde giren bolmagy mümkin diýen netijä getirýär. Bu pikirini tarp ýerden döremändigine “Alpamyş” dessany bilen “Gorkut atanyň” ady agzalan boýunyň ideýa-mazmuny, sýužetlerini we beýleki birbada göze ilmeýän aýratynlyklaryny özara deňeşdirip seljerilende-de göz ýetirip bolýar. Bu garaýyş rus gündogarşynas-alymy W. M. Žurmunskiniň “Oguz gahrymançylyk eposlary we “Kitaby dedem Gorkut” atly eserinde-de yzarlanylýar. Şeýle-de bolsa, ýöriteleýin giň göwrümlü ylmy seljerme geçirmezden ozal, bu mesele barada anyk bir zat aýtmak çetindir. Aлым Arkadagymyzyň we hormatly Prezidentimiziň döredip berýän mümkinçilikleri esasynda geljekde bu ugurda degerli, gymmatly netijeleriň alynjakdygyna doly ynanýarys.

Guljermal Gummanova
(*Turkmenistan*)

THE FOLK DESTAN “ALPAMYSH” AND THE TRADITIONS OF GENRE

The main plot of the folk destan “Alpamysh” is considered in comparison with one of the narrative lines of the epic “Gorkut ata”, in particular, the chapter called “Bamsy Beyrek son of Bayburu”. The artistic image of Alpamysh is analyzed, as well as the idea of heroism realized in the destan. At the same time, individual scientific opinions about the destan “Alpamysh” in Turkmen literary criticism are touched upon.

Гульджемал Гумманова
(*Туркменистан*)

НАРОДНЫЙ ДЕСТАН “АЛПАМЫШ” И ТРАДИЦИИ ЖАНРА

Рассмотрена основная сюжетная канва народного дестана “Алпамыш” в сопоставлении с одной из повествовательных линий эпоса “Торкут ата”, в частности, главы, носящей название “Бамсы Бейрек сын Байбуру”. Проанализирован художественный образ Алпамыша, а также реализованная в дестане идея героизма. Вместе с тем затронуты отдельные научные мнения о дестане “Алпамыш” в туркменском литературоведении.

ÄNEW BAGŞYÇYLYK SUNGATYNYŇ ÖSMEGINDE BEGMÄMMET BAGŞYNYŇ DÖREDIJILIGINIŇ ÄHMIÝETI

2024-nji ýylda Türkiýe Respublikasynyň Bursa şäherinde geçirilen Türk medeniýetiniň Halkara guramasynyň (TÜRKSÖÝ) hemişelik geňeşiniň mejlisinde Änew şäheri “Türki dünýäniň medeni paýtagty” diýlip yglan edildi. Munuň özi Türkmenistanyň medeni-ynsanperwer ulgamynda öňe sürýän başlangyçlarynyň türki dünýäniň ýurtlary tarapyndan giňden ykrar edilýändigini alamatlandyrýar, şeýle-de döwletimiziň dünýä jemgyýetçiligindäki ornuny ýokarlandyrýar.

Gahryman Arkadagymyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary netijesinde köpasyrlyk milli medeniýetimizi we sungatymyzy çuňňur hem-de dogruçyl öwrenmek üçin ajaýyp mümkinçilikler döredildi. Türkmen halkynyň şöhratly taryhynyň dowamynda medeniýeti we sungaty ösdürmekde uly işleri bitiren milli şahsyýetlerimiziň sany gaty kän. Änew topragynda hem halkyň arasynda ady belli bagşy-sazandalar az bolmandyr. Olar diňe Türkmenistanyň çäginde meşhur bolman, eýsem, daşary ýurtly alymlaryň hem üns merkezinden düşmändir. Mysal üçin, rus saz öwrenijileri W. A. Uspenskiý we W. M. Belýaýew “Türkmen sazy” atly kitabynda änewli bagşylaryň aýdym-saz sungatyna ýokary baha berip, olaryň ýerine ýetiren aýdym-sazlaryny saz nota ýazgylaryna geçiripdirler.

Änewli bagşylaryň aýdym-saz sungatynyň has-da ösmegine we halkyň içinde ýaýramagyna goşant goşan bagşylaryň biri, il içinde Beýow ady bilen belli bolan Pirmämmet ogly Begmämmet bagşydyr. Ol 1932-nji ýylyň 7-nji oktyabrynda Kaka etrabyňyň Mehinli obasynda (häzirki Saparmyrat Nyýazow daýhan birleşiginde) eneden dogulýar. Ol üç doganyň iň ulusy bolup (kiçi oglan jigileri – Almämmet, Annamuhammet), ýaşlygyndan bagşyçylyk sungaty bilen meşgullanyp başlaýar. Begmämmet bagşy 1943-nji ýylda ilkinji gezek öz obadaşlarynyň biriniň toýunda aýdym aýdyp başlaýar. Şol döwürde ol esasan folklor aýdymalaryny ýerine ýetiripdir.

Ýaş bagşynyň zehini ösüp başlaýar we ol änewlileriň arasynda Beýow bagşy ady bilen belli bolýar. Begmämmet bagşy “damana” ýolunyň Änew şahasynyň wekili. Ýöne ol özünden öňki bagşylardan tapawutlylykda bu toprakda meşhur bolan adaty dutar bilen aýdylýan aýdymly depde çalyp aýdar eken, şeýle-de onuň aýdymalarynyň sazlyry gyjak we tar saz gurallary arkaly ýerine ýetirilipdir. Sazlyry gyjakda Hudaýberdi we Kadyr Öwezowlar, tarda bolsa Saparaly Soltanow ýaly sazandalar çalypdyrlar. Şu ýerde Saparaly tarçy barada bir zady bellemek zerur. Pespälli, göwnaçyk Saparaly Begmämmet bagşynyň ýanynda otuz ýyldan gowrak saz çalyp, ol bagşynyň halypasy hökmünde bolupdyr diýsek hem ýalňyşmays. Olary biri-birinden aýry hem göz önüne getirip bolmaz eken. Begmämmet bagşy

özünüň bir goşgusyndaky “Saparalysyz toý bolmaz” diýen sözleri bagşynyň öz gyjakçy halypasyna bolan uly sylag-hormatynyň nyşanydyr.

Wagtyň geçmegi bilen Begmämmet bagşynyň aýdymlary diňleýjileriň söýgüsine mynasyp bolup, ol özüne mahsus bolan bir saz ýörelgesini döredýär. 1960–1970-nji ýyllar Begmämmet bagşynyň döredijiliginiň in ösen ýyllary diýlip hasaplanylýar. Onuň halkymyzyň önündäki hyzmaty diňe bir toýlary şatlykly sowmakda bolman, eýsem, änewlileriň halk aýdym-sazlarynyň, folklorynyň ýitip gitmezliginde, käbir köne sözleriniň saklanyp galmagynda we bagşyçylyk sungatynyň ösmegine goşant goşan şahsyýetleriň biridir. Begmämmet bagşynyň aýdymlarynyň dili sada bolsa-da, olar çeperçilik taýdan baý we giň mazmunly aýdymlar. Şonuň üçin hem onuň ussatlyk bilen ýerine ýetiren “Ýar-ýar”, “Dönüm”, “Ýar, eý, jan!”, “Leýla” we beýleki aýdymlary biziň günlerimize ýetip, änewlileriň ýörgünli aýdymlaryna öwürüldi. Begmämmet bagşy 2009-njy ýylyň 13-nji maýynda Änew şäherinde 76 ýaşynda aradan çykdy.

Beýow bagşy öz aýdym-sazlaryny ýurdumyzyň dürli şäherlerinde we obalarynda geçirilen toýlarynda ýerine ýetirip, diňleýjileriň uly sylagyny we söýgüsini gazanan bagşydyr. Onuň döredijiligi änewlileriň bagşyçylyk sungatyny öwrenmekde gymmatly çeşmeleriň biri bolup durýar. Ol änewlileriň aýdym-saz sungatynyň saklanyp galmagyna we ösmegine uly goşant goşan ussatlaryň biridir.

Gulshat Gundogdyyeva, Arzygul Berdiyeva
(*Turkmenistan*)

THE SIGNIFICANCE OF BEGMAMMED BAKHSHI'S OEUVRE IN THE DEVELOPMENT OF THE ART OF THE ANEV PERFORMING SCHOOL

The ancient land of Anev gave to the world many talented musicians and singers which have gained wide fame not only in Turkmenistan, but also far beyond its borders.

Begmammet bagshy, the son of Pirmammet, better known as Beyov, is one of the musicians who made a significant contribution to the development of the musical art of the bagshy performing school. Begmammet bagshy is a bright representative of the Anev musical direction “damana”. However, unlike the performers of previous generations of musicians and singers of this direction, who played dutar, Begmammet bagshy performed his songs on the musical instrument dep, and the music was performed by musicians on such national musical instruments as gyjak and tar. The oeuvre of Begmammet bagshy is a valuable source for studying the musical art of performers of the Anev school.

Гульшат Гундогдыева, Арзыгуль Бердыева
(Туркменистан)

ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА БЕГМАММЕДА БАХШИ В РАЗВИТИИ ИСКУССТВА АНАУСКОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

Древняя земля Анау дала миру немало талантливейших музыкантов и певцов-бахши, обретших широкую известность не только на территории Туркменистана, но и далеко за его пределами.

Бегмаммед бахши, сын Пирмаммеда, более известный как Бейов, является одним из музыкантов, внесших значительный вклад в развитие музыкального искусства исполнительской школы бахши. Бегмаммед бахши является ярким представителем анауского музыкального направления “дамана”. Однако в отличие от исполнителей предыдущих поколений музыкантов и певцов этого направления, которые играли на дутаре, Бегмаммед бахши исполнял свои песни на музыкальном инструменте деп, а его музыка исполнялась музыкантами на таких национальных музыкальных инструментах как гиджак и тар. Творчество Бегмаммеда бахши представляет собой ценный источник в деле изучения музыкального искусства исполнителей анауской школы.

Merjen Gurbannazarowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN WE HYTAÝ DILLERINDE FRAZEOLOGIK BIRLIKLERIŇ LEKSIKI-SEMANTIK GATNAŞYGY TAÝDAN TOPARLARA BÖLÜNIŞI

Müňýyllyklaryň dowamynda dostlukly, ykdysady, syýasy, medeni gatnaşyklarda bolan türkmen we hytaý halklarynyň dillerinde gurluş hem-de many taýdan meňzeş frazeologizmler az däldir.

Leksikologiýada frazeologizmleriň leksiki-semantik gatnaşyklary derňelýär. Şol gatnaşykda bolmaga bolsa diňe söze barabar bolan frazeologizmler ukyplydyr.

G. Açylowanyň “Häzirki zaman türkmen dilinde durnukly söz düzümleri” diýen işinde frazeologik durnukly söz düzümlerini aşakdaky ýaly toparlara bölýär:

Idiomatik durnukly söz düzümleri. (Idioma – giň manyly düşünjedir) Meselem: Köse suwy *ters akdyran* eken.

Ewfemistik durnukly söz düzümleri. (“Ewfemizm” (gr. *euphemismos*- *eu* gowy, *phemi*- sözleýärin) düşünjesi gödek, gelşiksiz sözleri ýa-da söz düzümlerini

sypaýy sözler ýa-da söz düzümler bilen beýan etmek diýmekdir. Meselem: Gyrat Göroglynyň başujunda çabalanyp *jan berdi*.

Nakyllary we atalar sözünü aňladýan durnukly söz düzümleri. (Olary tapawutlandyrmak kyndyr emma, nakyllar ritmik gurluşlary bilen tapawutlanýarlar. Atalar sözi bolsa ekspressiw- emosional häsiýetli kinaýaly düzümleri aňlatmak bilen nakyllardan tapawutlanýarlar. Meselem: Ýykylsaň ýere ýapys (atalar sözi); *Gün göreniň güni artyk* (nakyl).

Aforistik (ganatly) durnukly söz düzümleri. Aforizm (gr. *aphorismos*) çuň manyly, gysga formaly parasatly pikir diýmekdir (aforizmleriň çeşmesi sitatalar hasaplanylýar). “Ganatly” sözi dilden-dile geçýän, tiz ýaýraýan diýen manyda ulanylýar. Meselem:

Ýagşy gylyk duşmanlary dost eder,
Gylygyň pes bolsa, işiň jeň bolar.

Perifrastik durnukly söz düzümleri. Perifraza (fr. *periphrase* – gr. *Peri* – daş-töwerek, *phraso* – sözleýärim) bir sözi ýa-da söz düzümini manysyna ugurdaş söz ýa-da söz düzümi bilen çalşyp ulanmak diýmekdir. Meselem: Özüni akja jüýje hasap etme! Men hem özümi ak guş hasap edemok.

Hytaý dilinde frazeologik birlikler esasan hem grammatik we semantik aýratynlyklary däl-de, ýüze çykyş taryhy hem-de stilistikada ulanylyşyna görä toparlara bölünýär. Mysal üçin, hytaý dilçisi Ma Guofan frazeologik birlikleriň baş esasy kategoriýasyny tapawutlandyrýar:

1. 成语 (chéngyǔ) – idiomalar (ganatly sözler):

一箭双雕 (*yī jiàn shuāng diāo*) - **bir okda iki towşan awlamak;**

2. 颜 语 (yán yǔ) - nakyllar, dür – däneler:

– 单丝 不 成 线, 独木 不 成 林 (*dān sī bùchéng xiàn, dú mù bùchéng lín*) – Bir agaçdan tokaý bolmaz, bir gülden – bahar;

3. 歇后语 (xiēhòuyǔ) – gysgaça, göçme manyly şorta sözler:

– 半天 云里吊 口袋 一 婁 风 (*bàntiān yún lǐ diào kǒudài yī zhuāng fēng*), akyly gelip – gitmeliräk;

吞吞吐吐 (*tūntūntǔtǔ*) – kākäläp ýörmek (durmak);

4. 惯用语 (guànyòng yǔ) semantik taýdan metaforik ýa-da giň manyly frazeologik birleşmeler, jümleler:

白日梦 (*bái rì mèng*), bolsady ekmek;

开门红 (*kāiménhóng*), aýagy düşmek;

5. 俗语 (súyǔ) - atalar sözi:

有一搭, 没一搭 (*yǒuyī dā, méi yī dā*, gepiň başyny agyrtmak.

Rus alymlary I. D. Klenin we W. F. Şıçkonyň aýtmaklaryna görä hytaý milli dil biliminde frazeologik birlikler şeýle toparlara bölünýär:

1. 成语 (chéngyǔ) idiomalar;

2. 谚语 (yán yǔ) nakyllar;

3. 俗语 (súyǔ) atalar sözi;
4. 歇后语 (xiēhòuyǔ) doly aýdylmadyk birlikler;
5. 警句 (jǐngjù) ganatly sözler;
6. 格言 (géyán) aforizmalar;
7. 奇说 (qí shuō) paradokslar.

Häzirki wagtda hytaý diliniň frazeologiýasynda şu klassifikasiýalardan ugur alynýar. Netijede bolsa, türkmen we hytaý dillerindäki durnukly frazeologik birlikleri terjime edenimizde yüze çykyp biljek meseleleri aňsatlyk bilen çözüp bileris.

Umuman, her bir diliň özüne mahsus aýratynlyklary bardyr. Türkmen we hytaý dillerinde frazeologik birlikleriň hem leksiki-semantik gatnaşygy taýdan toparlara bölünüşinde birnäçe umumylyklary we özboşlykly aýratynlyklary yüze çykaryp bolýar. Güljemal Açylowa frazeologik birlikleriň leksiki-semantikasy taýdan 5 toparyny esaslandyrsa, hytaý dilçisi Ma Guofan frazeologik birlikleriň 5 esasy kategoriýasyny tapawutlandyrýar. Ondan tapawutlylykda rus alymlary I. D. Klenin we W. F. Şiçko hytaý dil biliminde frazeologik birlikleri 7 topara bölýärler. Olaryň arasyndaky umumylyklar we aýratynlyklar bolsa mysallar arkaly yüze çykarylyp görkezildi.

Merjen Gurbannazarova
(*Turkmenistan*)

THE LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN TURKMEN AND CHINESE

The article compares the existence of several commonalities and peculiarities in the lexical-semantic relations of the Turkmen and Chinese languages. G.Achilova divided phraseological units into 5 groups according to their lexical-semantic features, but Chinese linguist Ma Guofan differentiated them 5 main categories. Russian scientists I.D. Klenin and W.F Shichko divided phraseological units into 7 groups in Chinese. The commonalities and peculiarities between them are given with the examples in this article.

Мерджен Гурбанназарова
(Туркменистан)

КЛАССИФИЦИРОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ПО ПРИНЦИПУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ТУРКМЕНСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В научной статье сравнивается наличие ряда общих черт и особенностей в классификации фразеологических единиц в туркменском и китайском языках с точки зрения лексико-семантических отношений. В то время как Г. Ачилова выделяет 5 групп фразеологических единиц с точки зрения лексики и семантики, китайский лингвист Ма Гуофань выделяет 5 основных категорий фразеологических единиц. Напротив, российские лингвисты И.Д. Кленин и В.Ф. Шичко в китайском языкознании выделяют 7 групп. На примерах были выявлены и продемонстрированы их общность и особенности.

Nurnabat Gurbangulyýewa
(Türkmenistan)

PARAHATÇYLYGYŇ SESI SIŇEN SETIRLER. ŞAHYR GARA SEÝITLIÝEWIŇ DÖREDIJILIGINDE PARAHATÇYLYK MESELESİ

Türkmen edebiýaty özüniň taryhy köklerinden kämil pikirleri miras alyp, halka hyzmat edip gelýär. Türkmen edebiýatynda zähmet, watan, söýgi, ahlak medeniýeti, halallyk, ynsanperwerlik, dost-doganlyk, mertlik, gahrymançylyk, parahatçylyk meselesi yzygiderli işlenilip gelinýär. Her bir çeper eseriň gahrymany dürli häsiýetler bilen baýlaşdyrylyp, okyjynyň görmek isleýän nusgalyk keşp derejesine çenli ösdürilýär.

Döredijilik adamsynyň önünde diňe eser döretmek däl-de, dünýäniň halklaryny agzybirlige çagyrmak, ýer ýüzündäki milletleri, halklary parahatçylyk, abadançylyk ugrundaky göreşde işjeňlige ündemek wezipesi hem durýar. Dünýä ýüzünde parahatçylygy goramak, halklaryň arasyndaky dost-doganlyk gatnaşyklary berkitmek meselesine çeper edebiýat öz sesini goşýar. Türkmen şygryýetinde parahatçylyk meselesi çeper, kämil derejede edebiýatyň bir şahasyny emele getirýär. Parahatçylyk meselesini halklaryň arasyndaky dost-doganlyk temasy bilen baglanyşdyrýan eserler hem türkmen edebiýatynda yzygiderli döredilýär.

Türkmenistanyň halk ýazyjysy (1967), Magtymguly adyndaky Döwlet baýragynyň eýesi (1966), şahyr Gara Seýitliýewiň döredijiliginde parahatçylyk temasy has işjeň, çeper, döwrebap derejede işlenilipdir. Şahyr Gara Seýitliýewiň şygryýetinde parahatçylyk mukamy has belent ýaňlanýar. Şahyryň döredijiligi türkmen edebiýatynyň ösüş ýollaryny, gadamyny aýdyň suratda kesgitledi. Şahyr belent joşgun, kalpdan çykan päk duýgy bilen çeper sözün hyzmatyny parahatçylygy goramaga gönükdirdi. Gara Seýitliýewiň “Parahatçylyk ýeňer”, “Ýaşasyn parahatçylyk”, “Ýaşasyn adamlara guwanýanlar”, “Agşam we säher”, “Men golumy çekýärim” ýaly onlarça goşgulary adamlaryň parahat durmuşda ýaşamagyny gazanmaga çagyryşa ýugrulypdy.

Gara Seýitliýewiň “Parahatçylyk ýeňer” atly goşgusynda adamzadyň parahat ýaşayşyny üpjün etmekde dünýä halklarynyň agzybirliğine bil baglamak meselesi öňe çykýar. Şahyryň liriki gahrymany dünýä ýüzünde parahatçylygyň goralyp saklanylmagy, adamzadyň erkin durmuşda ýaşamagy, azat zähmetiň hözirini görmegi hakynda döredijilikli aladalanýar:

Ýatyr şirin ukuda gül meňizli bir çaga,
Hiç kimiň haky ýokdur oň ukusyn bozmaga!

Şu setirlerde liriki gahryman ukuda ýatan çaganyň keşbi arkaly tutuş adamzadyň parahat ýaşayşynyň goralyp saklanylmagy üçin agzybir göreşiň zerurlygyny çeperçilik bilen beýan edýär. Ukuda ýatan çaga bu ýerde adamzadyň geljegi görnüşinde getirilipdir. Şygryň täsir edijilik güýji hem çeperçilik serişdeleriniň ulanyşyna bagly bolýar.

Şahyryň “Men golumy çekýärim” şygrynyň liriki gahrymany dünýä ýüzünde parahatçylygyň goralyp saklanmagy üçin özüniň goluny ak kagyza goýýandygyny ýürek duýgusy bilen beýan edýär. Parahatçylyk üçin göreşde ol ýeke däl. Bu işe dünýäniň parahatçylyk söýüji ynsanlary işjeň goşulýar, ertiriň asudalygy üçin göreşe gatnaşýar:

– Ýaşasyn parahatlyk–diýip, golum çekýärim,
Parahatlyk baýdagna guwanç bilen bakýaryn,
Gollarmyz düzüm–düzüm düzülýärler hatara,
Gollarmyz goşulandyr düzülen hatarlara.

Şu bentde şahyryň liriki gahrymany parahatlyk baýdagynyň astyna ýygnanan ähli halklaryň parahatçylyk üçin öz gollaryny goýandygyna buýsanýar. Gollaryň hatarlarynyň artmagy adamzadyň parahat, abadan durmuşda ýaşamagy, işlemegi üçin agzybirliğin uly güýje öwrülendiginiň buşlukçysydyr. Dünýäniň depesinde parlaýan parahatlyk baýdagynyň pasyrdysy bolsa asuda durmuşyň mukamyny

çalýar. Şol mukam tutuş ynsanyýetiň parahatçylyk, dost-doganlyk üçin agzybir hereketiniň sarsmaz kuwwatynyň sesi bolup ýaňlanýar.

Şahyr Gara Seyitliýewiň döredijiliginde parahatçylyk, agzybirlik, dost-doganlyk meselesi esasy orny eýeleýär.

Nurnabat Gurbangulyyeva
(*Turkmenistan*)

THE ISSUE OF PEACE IN THE WORK OF POET GARA SEYITLIYEV

In Turkmen literature, the issues of labor, homeland, love, moral culture, honesty, humanism, friendship and brotherhood, courage, heroism, and peace are consistently developed. The hero of each work of art is enriched with various qualities and developed to the level of a role model that the reader wants to see.

The creative person is faced with the task of not only creating works, but also calling on the peoples of the world to unite, urging the nations and peoples of the world to be active in the struggle for peace and prosperity. Fictional literature adds its voice to the issue of maintaining peace in the world and strengthening friendly and fraternal relations between peoples. In Turkmen poetry, the issue of peace forms a branch of literature at a creative, mature level. Works that connect the issue of peace with the theme of friendship and fraternity between peoples are also regularly created in Turkmen literature.

The theme of peace is most clearly heard in the poetry of the People's Writer of Turkmenistan, winner of the Magtymguly State Prize, poet Gara Seyitliyev. Gara Seyitliyev's dozens of poems, such as "Peace Will Win", "Long Live Peace", "Long Live Those Who Rejoice in People", are imbued with a call for people to achieve a peaceful life.

Нурнабат Гурбангулыева
(*Туркменистан*)

ВОПРОС МИРОТВОРЧЕСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТА КАРА СЕЙТЛИЕВА

В туркменской литературе последовательно развиваются темы труда, Родины, любви, нравственной культуры, честности, гуманизма, дружбы и братства, мужества, героизма, мира. Герой каждого художественного

произведения обогащается различными качествами и развивается до уровня образцового персонажа, которого хочет видеть читатель.

Задача творческой личности не только создавать произведения, но и призывать народы мира к объединению, побуждать нации и народы мира к активной борьбе за мир и процветание. Художественная литература вносит свой вклад в решение проблем сохранения мира во всем мире, укрепления дружественных и братских отношений между народами. В туркменской поэзии тема мира представляет собой целую отрасль литературы, отличающуюся высоким художественным уровнем. В туркменской литературе также регулярно создаются произведения, связывающие проблему мира с темой дружбы и братства между народами.

Тема мира отчетлива звучит в поэзии народного писателя Туркменистана (1967), лауреата Государственной премии имени Махтумкули Кара Сейитлиева. Десятки стихотворений Кара Сейитлиева, такие как “Мир победит”, “Да здравствует мир”, “Да здравствуют те, кто радуется людям” наполнены призывами к людям стремиться к мирной жизни.

Göwher Gurbanmämmedowa
(*Türkmenistan*)

HÄZIRKI ZAMAN SYNÝ SAPAGYNYŇ NUSGASYNYŇ ESASYNDA IŇLIS DILINI OKATMAK

Bu iş häzirkizaman syný sapagynyň nusgasynyň esasynda iňlis dilini innowasion usullar arkaly okatmagy höweslendirmäge niýetlenilendir. Häzirki zaman okuw otaglarynda öwrenijilere ýumuş tabşyryp, mugallymyň olary ugrukdyrýan döwri bilen deňeşdirilen, mugallymyň ýerine ýetirýän hyzmaty düýpgöter üýtgedi. Bu işde okatmagyň differensirlenen görnüşini üpjün edýän okuw sapagyny işläp düzmek arkaly mugallymlaryň häzirki zaman syný sapagyna uýgunlaşmak meselesi seljerilýär.

TEACHING ENGLISH LANGUAGE THROUGH THE MODERN CLASSROOM MODEL

As a result of the efforts of our Esteemed President Serdar Berdimuhamedov directed to the improvement of the national education system, in our country favorable conditions are created for our youth to deeply study the foreign languages.

This work is devoted to motivating the innovative English language teaching through the modern classroom model. The role of teachers has changed in the modern classrooms where students are given tasks and teachers remain as facilitators. This proposal will motivate the English Language teachers to adapt to the Modern Classroom Model in their classrooms by designing and creating simple learnable lessons which foster differentiated learning instruction.

There has been a shift from traditional teacher centered instruction to learner centered instruction. The learner centered approach is built on the principles of constructivism which changes the role of teachers in the classroom which assumes student-based curriculum. In this way, educators need to reconsider their actual practices in responding to various needs of their learners in their classrooms.

To increase motivation to the English language teachers to implement the student-based curriculum, this proposal presents the Modern Classroom Model that forgo the traditional classroom where teacher stands in front of the class to drive the learning process to encourage active learning, participation, critical thinking and problem solving skills among the learners through the model's stages of mastery based instruction, self-paced and the blended instruction.

The proposal also presents how the Modern Classroom model works and the ways through which teachers can adapt the model in their classrooms to create a learner centered classroom where students can access information and resources, voice their ideas and opinions with confidence and take actions in solving problems (Stein, 2000). The model emphasizes on mastery of the subject matter taught as opposed to grades of completion of the exercises and final exams which can discourage the learners.

The session will also discuss the role of technology in the Modern classroom where technology is viewed as a tool and not a solution. Teachers will be informed about the best strategies to integrate the technology to unleash teacher capacity to spend more time in one to two or small group discussions. The strategies to reduce the screen time among the students will also be highlighted where simple

collaborative viewing to normalize the students like sharing of devices, projector viewing in groups and headphone splitters to enhance language learning among the students will be cascaded.

The modern classroom model seeks to leverage a station rotation model where the students will be given the autonomy to watch the Instructional videos through the online station, receive the small group instruction and deeper thinking discussions by the discussion station as well as the mastery check completion and the EXIT Tickets through the Offline station.

The session will be both interactive and engaging as the attendees will be provided with the opportunities to reflect on their own classroom practices and eventually design the mini lessons with the Model's stages where needs for learner centered curriculum will be emphasized.

Modern Classroom practices are the core of learning in the 21st century as educators classify lessons with "Must do, Should do and Aspire to do" to foster differentiated learning instruction with high sensitivity to learners' needs and preferences, personal responsibility for learning and encouraging construction of knowledge and meaning to learners (Richard & Bohlke, 2011).

Говхер Гурбанмаммедова
(Туркменистан)

ПРЕПОДАВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ КЛАССА

Эта работа посвящена мотивации инновационного преподавания английского языка с помощью современной модели класса. Роль учителей изменилась в современных классах, где ученикам дают задания, а учителя остаются посредниками. Это работа мотивирует учителей английского языка адаптироваться к современной модели класса путем разработки и создания простых обучаемых уроков, которые способствуют дифференцированному обучению.

TÜRKMENISTAN-ÝUNISEF: HALKARA HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK ESASLARY

Hormatly Prezidentimiziň parsatly baştutanlygynda Türkmen döwleti halkara gatnaşyklar ulgamynyň işjeň gatnaşyjysy bolmak bilen halkara hukuk resminamalarynyň binýadyny yzygiderli kämilleşdirýär. Bu ugurda, hususan-da, ilkinji nobatda, Birleşen Milletler Guramasy hem-de onuň düzümleri bilen bir hatarda beýleki abraýly halkara guramalar bilen işjeň hyzmatdaşlyk ýola goýuldy.

Çaganyň hukuklaryny üpjün etmek dünýä jemgyýetçiliginiň gyzyklanýan häzirki döwrüniň global meseleleriniň biridir. Bu bolsa ýaş nesliň jemgyýetiň ýaşayyş ukyplylygyny kepillendirmekde we gelejekdäki ösüşini çaklamakda aýgytly orny bilen düşündirilýär. Çaganyň hukuklaryny halkara derejede goramakda, doluhukukly we sazlaşykly ösen şahsyýeti emele getirmekde, olaryň jebisleşmegine ýardam bermekde, çaganyň hukuklaryny ösdürmekde hem-de üpjün etmekde döwlet we hökümete degişli däl halkara guramalaryň özara utgaşdyrylan hereketleriniň ähmiýeti uludyr.

1989-njy ýylyň 20-nji noýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasy tarapyndan kabul edilen “Çaganyň hukuklary baradaky Konwensiýa” halkara hukugyň derejesinde göz önünde tutulan çaganyň hukuklary barada ilkinji we esasy halkara hukuknama boldy. Bu resminama goşulan döwletler halkara jemgyýetçiliginiň önünde birnäçe jogapkärçiligi üstüne almak bilen, öz milli kanunçylygyny konwensiýanyň düzgünlerine laýyk getirmäge hem-de ornaşdyrmaga, çagalaryň hukuklaryny berjaý etmek babatynda döwlet syýasatyna gözegçilik etmäge borçlanýarlar.

1946-njy ýylda Birleşen Milletler Guramasy tarapyndan döredilen Çagalar Gaznasy (ÝUNISEF) häzirki wagtda çagalara kömek etmek üçin esasy edaralaryň biri bolup durýar. Birleşen Milletler Guramasy Çaganyň hukuklary baradaky komitetiň üsti bilen ynsanperwerlik ýagdaýlaryny düzgünleşdirmek hem-de adatdan daşary ýagdaýlar ýüze çykanda gyssagly kömek bermek boýunça guramanyň utgaşdyryjysy hökmünde öz işini alyp barýar. Birleşen Milletler Guramasynyň Çagalar Gaznasy hem bu komitetiň agzasy bolmak bilen, bu işleri sazlaşykly alyp barmakda öz işjeňligini görkezýär. Çaganyň hukuklary baradaky konwensiýa we Çaganyň hukuklary baradaky komitet çagalaryň hukuklarynyň netijeli goragyny

üpjün etmegiň serişdesi hökmünde halkara hyzmatdaşlyga we kömege aýratyn ähmiýet berýär.

Hormatly Prezidentimiz Birleşen Milletler Guramasynyň ýöriteleşdirilen edaralary hem-de beýleki halkara guramalar bilen işjeň hyzmatdaşlyk saklap, adam hukuklaryny goramaga we ynsanperwer ösüşi goldamaga gönükdirilen taslamalary amala aşyrýar. Bu taslamalary amala aşyrmakda bu guramanyň ýöriteleşdirilen edaralarynyň biri bolan Çagalar gaznasy bilen alnyp barylýan hyzmatdaşlyk esasy orny eýeleýär.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň başlangyjy bilen 2021-nji ýylyň mart aýynda Gurbanguly Berdimuhamedow adyndaky Howandarlyga mätäç çagalara hemaýat bermek boýunça haýyr-sahawat gaznasy döredildi. Bu gaznanyň döredilmegi ösüp gelýän ýaş nesil hakynda hemmetaraplaýyn alada edilýändiginiň, halkymyzyň ynsanperwerlik, haýyr-sahawatlylyk ýörelgeleriniň dabaralanýandygynyň aýdyň güwäsidir. Türkmenistanyň Hökümeti we BMG-niň Çagalar Gaznasy (UNICEF) ýene bir gezek hyzmatdaşlygyny berkidip, 12 hyzmatdaşy bilen 2025-nji ýyl üçin 11 sany täze iş meýilnamalaryna gol çekdiler. Bu ylalaşyklar Türkmenistanda çagalaryň we ýaşlaryň hukuklaryny we abadançylyklaryny Türkmenistanda çagalaryň hukuklaryny durmuşa geçirmek boýunça 2023–2028-nji ýyllar üçin hereketleriň Milli Meýilnamasyna we 2021–2025-nji ýyllar üçin BMG-niň Çagalar Gaznasynyň ýurt boýunça maksatnamasyna laýyklykda öňe sürmekde umumy garaýyşlary beýan edýär.

Merjen Gurbannazarova
(*Turkmenistan*)

TURKMENISTAN-UNICEF: LEGAL BASIS FOR INTERNATIONAL COOPERATION

The work is devoted to the UN activities to protect the rights of a child at the international level. It studies the history of the emergence of the international legal framework in the field of protecting the rights of the child. Formation of the system and international legal sources regulating the protection of the rights of the child, the characteristics of international bodies in the field of protection of the rights of children, their functions and powers are given. The UN Convention “On the Rights of the Child” as the main document in the formation of the rights of the child at the international level. The responsibility of the state in protecting the rights of

children. The role of UNICEF in solving children's problems at the international level is considered and cooperation of Turkmenistan with the UNICEF.

Мерджен Гурбанназарова
(Туркменистан)

ТУРКМЕНИСТАН-ЮНИСЕФ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Работа посвящена деятельности ООН по защите прав ребенка на международном уровне. В ней изучены история возникновения международно-правовой базы в области защиты прав ребенка, формирование системы и международно-правовые источники, регулирующие защиту прав ребенка, дана характеристика международных органов в сфере защиты прав детей, их функций и полномочий, Конвенция ООН "О правах ребенка" как основной документ в формировании прав ребенка на международном уровне, ответственность государства в защите прав детей, рассмотрена роль ЮНИСЕФ в решении проблем детей на международном уровне, а также сотрудничество Туркменистана с ЮНИСЕФ.

Ali Gurbanow, Fatima Nurgeldiyewa
(Türkmenistan)

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEKDE ÖZBAŞDAK IŞIŇ ÄHMIÝETI

Daşary ýurt dillerini öwretmek işlerinde tehniki özbaşdak işiň ähmiýeti örän uludyr. Tehniki serişdeler bilen özbaşdak işlemekde talyplaryň logiki pikirlenmesi ösýär. Olaryň ýerlikli we netijeli ulanylmagynyň okuw işinde uly ähmiýeti bar.

Tehniki serişdeler, ozaly bilen, okuwçylaryň gepleşik başarnyklarynyň we endikleriniň ösmegine ýardam edýär. Okuwçylar tehniki serişdeler arkaly daşary ýurt diliniň hakyky nusgasy bilen tanyşýarlar, onuň bilen öz gepleşiklerini deňeşdirip görmäge, ýalňyşlaryny düzetmäge mümkinçilik tapýarlar.

Tehniki serişdeler arkaly döredilýän gepleşik ýagdaýlary okuwçylaryň daşary ýurt dilini öwrenmäge bolan höwesini artdyrýar. Bu ýagdaý bolsa sapaklaryň has çalt depginde we gyzykly geçirilmegini üpjün edýär. Şeýlelikde, her bir okuwçynyň gepleýän we diňleýän wagtynyň mukdary birnäçe esse artýar. Şonuň ýaly okuw materialynyň görümini giňeltmäge hem amatly şert döredýär.

Dürli tehniki serişdeleriň yzygiderli ulanylmagy mugallymyň peýdalanýan usulnamalarynyň we usullarynyň baýlaşmagyna getirýär, onuň işini has-da işjeňleşdirýär we ony işlemäge mejbur edýär.

Usulyýetçileriň belleýşi ýaly, okuwçylaryň özbaşdak işleriniň netijeliligini düýpli ýokarlandyrmakda tehniki serişdeleriň orny, aýratyn-da uludyr.

Telewizor, radio, kompýuter multimediýa serişdeleri (tagtasy) we beýleki tehniki serişdeler diňe bir körpeleriň we mekdep okuwçylarynyň däl, eýsem dürli ýaşdaky adamlaryň hem daşary ýurt dillerini köpçülikleýin öwrenmeklerine uly ýardam edýär.

Magnitofony, synag maşynlaryny, lingafon enjamlaryny we kompýuterleri ulanmak bilen mugallym okuwçylaryň bilimlerini, başarnyklaryny we endiklerini yzygiderli barlap hem-de bahalandyryp bilýär.

Tehniki serişdeler okatmagyň, amaly maksatlar bilen bir hatarda çagalara terbiýe bermegiň wezipelerini üstünlikli amala aşyrmakda hem uly orny tutýar. Sapaklarda ýygy-ýygýdan dili örenilýän ýurtlaryň halk aýdymlyry, tanyml adamlarynyň çykyşlary, çagyryşlar mehaniki ýazgyda eşitdirilýär. Şeýle gymmatly materiallar okuwçylara daşary ýurt dilini öwretmekde we olary estetiki, ahlak, watançylyk, dostluk-doganlyk duýgularynda terbiýelemekde uly ähmiýete eýe bolýar.

Ali Gurbanov, Fatima Nurgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF INDIVIDUAL WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

To master a foreign language pupils must be engaged in activities which are characteristic of the language; they should hear the language spoken, speak, read, and write it. Classroom practices which are restricted to teacher's presentation of linguistic material (vocabulary, grammar) and the testing of pupils' knowledge cannot provide good learning. The teacher covers "content" but does not instruct pupils. The majority of pupils remain passive, and work only to memorize what the teacher emphasizes. We cannot but agree with the following words: "... most of the changes we have come to think of as 'classroom learning' typically may not occur in the presence of a teacher. Perhaps it is during seatwork and homework sessions and other forms of solitary study that the major forms of any learning are laid down." Nor can the teacher ensure pupils learning a foreign language if he uses only a textbook, a piece of chalk, and a blackboard.

Али Курбанов, Фатима Нургельдыева
(Туркменистан)

РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Самостоятельная работа является одним из эффективных видов работы в повышении качества знаний. Использование технических средств на занятиях по иностранным языкам развивает навыки и умения мышления и творческой деятельности студентов.

Самостоятельная работа с использованием технических средств способствует развитию речи, даёт возможность сравнивать структуру языков и исправлять свои ошибки. Технические средства дают возможность услышать речь (мужчин, женщин, детей) и понимать её на слух (аудирование). Технические средства способствуют повышению интереса студентов к изучению иностранных языков. Это даёт возможность эффективно, на высоком уровне проводить урок.

При использовании разнообразных технических средств и методов преподаватель повышает свою квалификацию, занятия проводятся более качественно и студенты принимают в них активное участие.

Amangeldi Gurbanow, Akmuhammet Temirow
(Türkmenistan)

MAGLUMAT HOWPSUZLYGYNÝ GURAMAÇYLYK-HUKUK ÇÄRELERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda Garaşsyz, hemişelik Bitarap döwletimizi ösdürmek ugrunda ykdysadyýetiň ähli pudaklaryny sanlylaşdyrmak boýunça giň möçberli işler amala aşyrylýar. Hormatly Prezidentimiziň “Ýurdumyzda döredilen innowasion edara-kärhanalaryň, alymlarymyzyň ylmy-intellektual işleriniň netijeleriniň daşary ýurtlarda, halkara derejede goraglylygyny hem-de ykrar edilmegini gazanmak ugrunda ulgamlaryň işler dowam etdirilmelidir” diýen pähim-paýhasa ýugrulan sözlerinden ugur alyp, ykdysady kuwwatymyz sanly ykdysadyýete işjeň geçirilýär. Adamyň kanuny bähbitlerini goramak we üpjün etmek boýunça hukuk kepilliklerini döretmek, maglumat howpsuzlygyna gönükdirilen guramaçylyk çärelerini, kanunçylyk-hukuk, ýurdumyzda ynsanperwerlik, adalatlylyk ýörelgelerini durmuşa geçirmek döwletiň esasy wezipeleriniň biridir. Häzirki wagtda

ýurdumyzda sanly ykdysadyýeti kemala getirmek boýunça işler Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasyna laýyklykda durmuşa geçirilýär. Häzirki zaman jemgyýetinde tehnologiýalaryň kämilleşmegi adamzat durmuşynyň ähli ugurlaryna öz täsirini ýetirdi, şol sebäpden sanly tehnologiýalar pudagynda ýüze çykyan jemgyýetçilik gatnaşyklary guramaçylyk hem-de hukuk taýdan düzgünleşdirilmegini talap edýär.

Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 37-nji maddasynda: “Her bir adamyň şahsy durmuşynyň eldegrilmesizligine, şahsy we maşgala syrlaryna we olara edendilikli gatyşylmagyndan, şonuň ýaly-da hat-habarlarynyň, telefon gepleşikleriniň we beýleki habarlarynyň syrny saklamak düzgünleriniň bozulmagyndan goranmaga hukugy bardyr” diýlip bellenilişi ýaly, her bir adamyň şahsy maglumatlarynyň goralýandygy kepillendirilýär. Ýurdumyzda fiziki şahsyň özüniň şahsy durmuş maglumatlary bolan hat ýazyşmagynyň, gündelikleriniň, bellikleriniň, ýazgylarynyň, pynhan durmuşynyň, dogluşynyň, perzentlige alynmagynyň we beýleki syrlaryny goralmaga bolan hukugynyň bardygyny, şeýle hem şahsy durmuş syrlarynyň açmakda ýüze çykyan hukuk gatnaşyklaryny Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 18-nji maddasy kesgitleýär.

Sanly özgertmeler döwründe dürli hilli kiberhowplardan goranmak möhüm meselä öwrüldi. “Kiberhowpsuzlyk hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynda “Kiberhowplar” diýen düşüňjä şu aşakdaky tertipde kesgitleme berilýär: “Kiberhowplar – kibergiňişliginde Türkmenistanyň durmuş taýdan möhüm milli bähbitlerine howp salýan bar bolan we bolmagy mümkin hadysalar hem-de sebäpler (faktorlar), şeýle-de olaryň döwletiň kiberhowpsuzlygynyň ýagdaýyna, onuň obýektleriniň kiberhowpsuzlygyna we kibergoragyna ýetirýän ýaramaz täsirleri”.

Maglumatlaryň goragynyň guramaçylyk çäreleri bu maglumat howpsuzlygyna abanýan howplaryň amala aşmak mümkinçiligini aradan aýyrmak üçin maglumatlary işläp taýýarlaýjy ulgamyň işleýşini, onuň resurslaryndan peýdalanmagy, işgärleriň işini, şeýle hem ulanyjylaryň ulgam bilen özara gatnaşygynyň tertibini düzgünleşdirýän çäreleriň jemidir. Maglumatlaryň howpsuzlygyny üpjün etmek üçin ygtybarly aragatnaşyk torlaryny gurnamak, sanly ulgam howpsuzlygyna dowamly gözegçilik etmek, kiberhowpsuzlyk düzgünleri boýunça ýörite hünärmenleri taýýarlamak we kiberhadysalara garşy täzeçil çäreleri işläp düzmek ýaly işleriň yzygiderli geçirilmegini öz içine alýar.

Şeýlelikde, häzirki zaman tehnologiýalarynyň işjeň ornaşdyrylýan döwründe sanly giňişlikde kiberhowplardan goramagyň hukuk binýadyny kämilleşdirmek we milli kanunçylygyň möhüm meseleleriniň biri bolan kibergiňişlikde edilýän hukuk bozulmalarynyň önüni almak, üstüni açmak babatdaky netijeli tärleri öwrenmek, şeýle hem sanly giňişlikde hukuk bozulmalarynyň täze usullarynyň ýüze çykmagyna garşy hereket etmek baradaky guramaçylyk çärelerini işläp düzmek derwaýys

meseleleriň hataryna çykdy. Maglumat howpsuzlygyny üpjün etmekde gözegçiligi, maglumat howpsuzlygynyň goragynyň guralyşyny öwrenmelidir, goragyň üpjün edilişiniň kemçiliklerini hem-de bozulmalaryny wagtynda ýüze çykaryp, şonuň ýaly kemçilikleriň we bozulmalaryň döreden sebäplerini we şertlerini ýüze çykarmak hem-de olary aradan aýyrmak we olaryň önüni almaga gönükdirilen teklipleri işläp taýýarlamak möhüm ähmiýete eýedir.

Amangeldi Gurbanov, Akmuhammet Temirov
(*Turkmenistan*)

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MEASURES OF INFORMATION SECURITY

The scientific article studies the issues of improvement of the legal framework for protection against cyber threats in the digital space in the era of active implementation of modern technologies and effective methods for preventing and detecting violations of the law in cyberspace, which is one of the important issues of the national legislation.

Амангельды Гурбанов, Акмухаммет Темиров
(*Туркменистан*)

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В научной статье говорится о совершенствовании правовой базы защиты от киберугроз в цифровом пространстве в эпоху активного внедрения современных технологий и об изучении эффективных методов предотвращения и раскрытия правонарушений в киберпространстве, что является одной из важных задач национального законодательства.

Altyn Gurbanowa
(*Türkmenistan*)

DAŞARY ÝURT DILI ÖWRENILENDE IDIOMALARYŇ WAJYPLYGY

Dil öwrenýänleriň okamak, ýazmak we gürlemek endiklerini ösdürmekde, leksik materiallary has içgin öwrenmekde idiomalar örän ähmiýetlidir.

Daşary ýurt dili öwredilýän, öwrenilýän wagtynda, esasan hem, aragatnaşyk endiklerini ösdürmek maksat edilen halatynda idiomalar arkaly dil öwretmek netijeli usullaryň biridir.

Mundan başga-da iňlis dilinde gürleýänleriň arasynda gündelik gepleşikde idiomalaryň giňden ulanylmagy synpda we synpdan daşarda okuwçylaryň söz baýlygyny artdyrmaga we iňlis gepleşik dilini kämilleşdirmäge ýardam berer.

Altyn Gurbanova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF IDIOMS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

It is very interesting to university students to be enrolled in the procedure of learning specific idioms because of this way they can performance several activities through the use of idioms.

The integration of idioms has a very important attention in the teaching and learning process of English, especially as a form to implement effective techniques to incorporate idioms in the classroom. Idioms in and outside the classroom are widely believed to help teachers and students promote an innovative environment of communication. However, the integration of idioms in the teaching and learning process may be difficult or ineffective for some learners or teachers because it is not relevant or necessary for carrying out educational goals.

Furthermore, from teachers' perspectives, with a variety of activities based on idioms can help to facilitate needs and challenge students' learning process.

The type of activities and how they are constructed in the classroom is found as one of the most important aspects that help to the success of using idioms in and outside the classroom and the appropriate teachers' role.

The use of idioms has a great influence in the teaching and learning process of a foreign language, because it could be one of the ways to give students better conditions to improve communicative skill in the daily context.

Moreover, the common use of idioms in daily speech for English speakers has brought a necessity in the teaching field to implement the use of this tool in and outside the classroom in order to help students be competitive, increase their vocabulary and the informal way to speak in English.

English is a language particularly rich in idioms - those modes of expression peculiar to a language (or dialect) which frequently defy logical and grammatical rules. Without idioms English would lose much of its variety and humor both in speech and writing. The background and etymological origins of most idioms is at

best obscure. This is the reason why a study of differences between the idioms of American and British English is somewhat difficult.

But it also makes the cases, where background, etymology and history are known, even more interesting. Some idioms of the “worldwide English” have first been seen in the works of writers like Shakespeare, Sir Walter Scott, Lewis Carroll or even in the paperbacks of contemporary novelists. An example of Shakespearean quotation can be found in the following sentence: “As a social worker, you certainly see the seamy side of life.”

Алтын Гурбанова
(Туркменистан)

ВАЖНОСТЬ ИДИОМ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается проблема изучения идиом, способствующая более интенсивному усвоению лексического материала, развивая у учащихся навыки чтения, письма и говорения.

Использование идиом оказывает большое влияние на процесс преподавания и изучения иностранного языка, поскольку может стать одним из способов предоставления учащимся лучших условий для развития коммуникативных навыков во всех сферах жизни.

Более того, широкое использование идиом в повседневной речи среди носителей английского языка привело к необходимости в области преподавания реализовать использование этого инструмента в аудитории и за ее пределами, чтобы помочь учащимся быть конкурентоспособными, обогатить свой словарный запас и говорить на неформальном английском языке.

Nurjemal Gurbanowa
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANDA GÜMRÜK IŞINE SANLY ULGAM ORNAŞDYRYLMAGYnda ÖÑEGIDIŞLIKLER

Döwrebap dünýäde sanlylaşdyrma ykdysady ösüşiň, döwlet dolandyryşynyň bäsdeşlige ukyplylygyny we netijeliligini ýokarlandyrmagyň esasy faktoryna öwürülýär. Türkmenistan global tendensiýalardan ugur alyp, sanly tehnologiýalary ykdysadyýetiň ähli ugurlaryna, şol sanda gümrük pudagyna işjeň ornaşdyrýar.

Sanly, şeýle hem elektron diýlip atlandyrylýan ykdysadyýetiň esasy aýratynlygy sanly ulamlara esaslanýan ykdysady işjeňlikdir.

Türkmenistanda gümrük işiniň sanlylaşdyrylmagy 2020-nji ýylda gümrük maglumatlary üçin awtomatlaşdyrylan “ASYCUDA World” (inl. ASYCUDA: Automated System for Customs Data) maglumat ulgamynyň ornaşdyrylmagy bilen başlandy. Birleşen Milletler Guramasynyň Söwda we ösüş konferensiýasy (UNCTAD) we Bütindünýä Gümrük guramasy (WCO) bilen bilelikde işlenilip taýýarlanylýan bu ulgam, Türkmenistanyň gümrük serhedinden geçýän harytlary we ulag serişdelerini resmileşdirmek bilen bagly ähli gümrük amallaryny awtomatlaşdyrmaga şert dörettdi.

Ulgam töwekgelçiligini kesgitlemäge mümkinçilik berýän we gözegçiligiň hilini peseltmän gümrük edaralarynyň işini ýönekeýleşdirýän töwekgelçilikleri dolandyrmak modulyny öz içine alýar. Bu gümrük dolandyryşynyň netijeliligini ýokarlandyrmaga, ýükleri resmileşdirmek üçin zerur wagty we korrupsiýa bilen bagly töwekgelçilikleri azaltmaga kömek edýär. Mundan başga-da ulgam söwda jemgyýeti üçin amatly şertleri üpjün edýär, döwlet býujetinde gümrük girdejileriniň köpelmegine we Türkmenistanyň üstaşyr mümkinçiliginiň güýçlendirilmegine ýardam berýär.

Gümrük işini sanlylaşdyrmagyň möhüm elementi gümrük edaralarynda döwrebap barlag enjamlarynyň, şol sanda rentgen gurnamalarynyň we ulaglary yzarlamak üçin geolokasiýa ulgamynyň ornaşdyrylmagy boldy. Bu gümrük amallaryna uzakdan gözegçilik etmäge mümkinçilik berýär we ýükleri fiziki taýdan barlamagyň zerurlygyny azaldýar. Ýokary tizlikli utgaşdyrylan içerki tor we wideo gözegçilik ulgamynyň ornaşdyrylmagy gümrük amallarynyň aç-açanlygyny we netijeliligini ýokarlandyrýar.

Türkmenistanda gümrük işini sanlylaşdyrmak ugrundaky esasy üstünlikleriň biri 2024-nji ýylda “Eksport-import amallary üçin ýeke penjire” ulgamynyň ornaşdyrylmagy. Birleşen Milletler Guramasynyň Söwda we ösüş konferensiýasynyň (UNCTAD) we Birleşen Milletler Guramasynyň Ösüş Maksatnamasynyň (UNDP) teklipleriniň çäginde işlenilip taýýarlanylýan bu ulgam, degişli döwlet gözegçilik edaralaryna Türkmenistanyň gümrük serhedinden geçirilýän harytlar we ulag serişdeler üçin elektron ygtyýarnamalary, şahadatnamalary we beýleki rugsat hatlaryny resmileşdirmäge mümkinçilik berýär. Bu ulgamyň işiniň çäginde daşary ykdysady işine gatnaşyjylar resminamalary elektron görnüşde tabşyryp bilýärler. Munuň özi dürli edaralara şol bir maglumatlary birnäçe gezek tabşyrmagyň zerurlygyny aradan aýyrýar. Bu diňe bir söwda jemgyýeti üçin amallary ýönekeýleşdirmek bilen çäklenmän, döwlet edaralarynyň işiniň netijeliligini hem ýokarlandyrýar.

“Eksport-import amallary üçin ýeke penjire” ulgamy “ASYCUDA World” gümrük maglumat ulgamy bilen üstünlikli utgaşdyrlydy. Ol gümrük taýdan resmileşdirmek işini çaltlaşdyrly, şeýle hem daşary ykdysady işe gatnaşyjylar üçin ulgamyň elýeterlilikini üpjün etmek üçin ýeke-täk döwlet maglumat *web portal* “www.tradebridge.gov.tm” döredildi.

Türkmenistanda gümrük işinde sanly ulgamyň giňden ulanylmagy, “Bir penjire” mehanizminiň ornaşdyrylmagy hem-de gümrük kanunçylygynyň halkara standartlara laýyk getirilmegi döwrebap we netijeli gümrük ulgamyny döretmekde möhüm ädimlerdir. Bu çäreler gümrük amallaryny ýönekeýleşdirmäge, söwda dolanyşygyny çaltlaşdyrmaga we Türkmenistanyň halkara giňişligindäki bäsdeşlik ukubyyny ýokarlandyrmaga ýardam berýär.

Nurjemal Gurbanova
(*Turkmenistan*)

DEVELOPMENT OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL SYSTEMS INTO CUSTOMS IN TURKMENISTAN

In the modern world, digitalization is becoming a key factor in economic development, increasing competitiveness and efficiency of public administration. Turkmenistan, following global trends, is actively introducing digital technologies into all areas of the economy, including customs. The main feature of the digital economy, also called electronic, is economic activity based on digital systems.

Digitalization of customs in Turkmenistan, introduction of the “Single Window” mechanism and harmonization of customs legislation with international standards are important steps towards the creation of a modern and efficient customs system. These measures contribute to the simplification of customs procedures, acceleration of trade turnover and increase of competitiveness of Turkmenistan in the international arena.

Нурджемал Гурбанова
(*Туркменистан*)

РАЗВИТИЕ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ СИСТЕМ В РАБОТУ ТАМОЖНИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В современном мире цифровизация становится ключевым фактором экономического развития, повышения конкурентоспособности и эффективности государственного управления. Туркменистан, следуя глобальным трендам, активно внедряет цифровые технологии во все сферы

экономики, включая таможенное дело. Основной особенностью цифровой экономики, именуемой также и электронной, является экономическая деятельность, опирающаяся на цифровые системы.

Цифровизация таможенного дела в Туркменистане, внедрение механизма “Единое окно” и гармонизация таможенного законодательства с международными стандартами являются важными шагами на пути к созданию современной и эффективной таможенной системы. Эти меры способствуют упрощению таможенных процедур, ускорению товарооборота и повышению конкурентоспособности Туркменистана на международной арене.

Ogulbaýram Gurbanowa, Ogulsona Bāşimowa
(*Türkmenistan*)

HALYÇYLYK TÜRKMEN HALKYNYŇ GADYMY SUNGATYDYR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň howandarlygynda gadymy senedimiz bolan haly dokamak sungaty özüniň ösüşini dowam etdirýär.

Her halkyň gadymdan gelýän sungaty özüne mahsus nepis çeperçiligi bilen tapawutlanýar. Ol halkyň medeniýetiniň genji-hazynasyny baýlaşdyrýar.

Türkmen halkynyň milli sungatynda däbe öwrülen halyçylyk senedi uly orun eýeleýär. Ol halk döredijiliginiň in gadymy görnüşleriniň biridir. Halyçylyk senedi asyrlaryň dowamynda kemala gelip, ösüp, kämilleşip ajaýyp sungat hökmünde biziň günlerimize ýetipdir. Türkmenleriň arasynda haly dokamak işiniň ýokary derejede ösmegine haly önümleriniň olaryň durmuşynda uly ähmiýete eýe bolandygy sebäp bolupdyr. “Iliada” atly gadymy grek epiki poemasynda zynat senedi hökmünde haly barada “Üstüne al-elwan halylar düşelen sekide dyzymy epdim” diýilýär. Türkmenleriň durmuşynda haly önümleri diňe bir çeper-gözellik wezipesini ýerine ýetirmän, eýsem ol halkyň derwaýys güzeran hajatlaryny hem kanagatlandyrypdyr.

Gadymy döwürlerden saklanyp galan maddy medeniýet galyndylary türkmen halkynyň geçmişde nähili durmuşynyň bolandygyny göz önüne getirmäge mümkinçilik berýär. Üstesine-de, 2500 ýyl wagt geçen “Pazyryk” halysy muňa mysal bolup biler. Belli arheolog alym S.I. Rudenkowyň ýolbaşçylygynda 1949-njy ýylda Altaýyň Pazyryk depelerinde arheologiýa gazuw-agtaryş işleri geçirilende tapylan bu haly b.e.ö. V asyrdä dokalypdyr. Onuň reňki we nagyşlary türkmenleriň häzirki zaman halylaryna meňzeýär, şeýle-de S.I. Rudenko “Pazyryk” halysy türkmen çitim usulynda kese dokma gurnagynda dokalypdyr diýip hasaplaýar. Edil şonuň ýaly türkmen alymlarynyň birnäçesi hem bu halyny türkmen halysydyr diýip hasap edýärler.

Häzirki zaman halylary ahal-teke, pendi, ýomut, çowdur we ärsary halylaryna bölünýär.

Ahal-teke halylaryna Ahal we Mary welaýatlarynda dokalýan halylar girýär. Ahal-teke halylarynyň ikisiniň hem reňki açyk gyzyly öwürşinlidir. Bir kwadrat metrde 240-340 mün çitim bolýar.

Pendi halysynyň düşegi goýy gyzyly reňkde bolýar. Bir inedördül metrde 240-340 mün çitim bolýar. Bu halynyň iki görnüşi bar: biri “garlykgöl” nagşy salynýan salyr halysy, ikinjisi “Çakmakgöl” nagşy salynýan saryk halysy.

Ýomut halysy Balkan we Daşoguz welaýatlarynda dokalýar. Mundan başga-da Daşoguz welaýatynda çowdur halysy hem bar. Ýomut halylarynyň düşegi gyzyly ýa-da gyzylymytyl goňras reňkde bolýar. Bir inedördül metrde 175-232 mün çitim bar.

Ärsary halysynyň düşegi açyk gyzyly we goýy gyzyly reňkde bolýar. Bir inedördül metrde 134-200 mün çitim bolýar. Kerki, Gyzylaýak, Beşir halylary hem ärsary halylarynyň hataryna girýär.

Türkmenler haly önümleriniň elliden gowrak görnüşini taýýarlapdyrlar. Eger her taýpada şol bir görnüşdäki haly dokalanda dürli nagşlaryň ulanylandygy nazara alynsa, onda türkmen haly sungatyna mahsus bolşy ýaly, olaryň owadan nagşlara we dürli öwürşinlere baýdygyna göz ýetirmek kyn däl.

Haly dokamak däbi nesillerden-nesle geçip, asyrlaryň dowamynda timarlanypdyr, kämilleşipdir. Haly dokamagyň tehniki taýdan kämilligi we nagşlarynyň çeperçiligi öwürşininiň inçeligi hem-de çuňňurlygy ony türkmen halkynyň amaly sungatynyň beýleki görnüşleriniň içinde birinji hatarda goýýar. Halyda we haly önümlerinde halkyň bezeg sungatynyň aýratynlyklary has aýdyň hem çeper aňladylypdyr. Folklorýň we şadessanlaryň bagşylaryň täsirli mukamlarynyň dilden-dile geçip bize ýetişi ýaly, haly dokamak hünäri hem-de halylar öz çeperçilik duýgy täsir ediş güýjüni saklamak bilen biziň günlerimize gelip ýetipdir.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Hormatly Prezidentimiziň howandarlygynda türkmenleriň gadymdan gelýän haly dokamak sungaty özüniň ösüşini dowam etdirer.

Ogulbayram Gurbanova, Ogulsona Bashimova
(*Turkmenistan*)

CARPET WEAVING IS AN ANCIENT ART OF THE TURKMEN PEOPLE

In the life, culture and spiritual world of the Turkmen people, the traditional art of carpet weaving, which has survived to this day from ancient times, occupies a special place.

The ancient Greek epic poem “The Illiada” mentions carpet as a fine craft: “I knelt on the sidewalk covered with fine purple carpets”.

Carpets differed from each other by the various patterns used, characterizing the area where they made, as well as by the coloristic range, emphasizing the original worldview and traditions of a particular tribe.

In the life of Turkmens carpet products fulfilled not only aesthetic function, but also met the urgent needs of the people.

Огулбайрам Гурбанова, Огулсона Бяшимова
(Туркменистан)

КОВРОТКАЧЕСТВО – ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА

В быту, культуре и духовном мире туркменского народа особое место занимает традиционное, дошедшее до наших дней из глубокой древности искусство ковроткачества.

В древнегреческой эпической поэме “Илиада” о ковре упоминается как о прекрасном ремесле: “Я преклонил колени на мостовой, покрытой прекрасными пурпурными коврами”.

Ковровые изделия отличались друг от друга используемыми разнообразными узорами, характеризовавшими ту область, где они были изготовлены, а также колористической гаммой, подчеркивавшей самобытное мировидение и традиции того или иного племени.

В жизни туркмен ковровые изделия выполняли не только эстетическую функцию, но и удовлетворяли насущные потребности народа.

Aýna Gurbansähedowa
(Türkmenistan)

PARFIÝA DÖWLETI WE DOLANYŞYKDA BOLAN PUL BIRLIKLERI

Parfiýa döwleti döredilenden soň, özbaşdak zikge zerurlygy ýüze çykýar. Ilkinji teňňeleriň Ärsak I we onuň ogly Ärsak II döwürlerinde zikgelenendigini aýtmak bolar. Islendik döwürde hem puluň çykarylyp başlanmagy döwletiň döredilendigini äşgär edýär, şeýle hem pullaryň ýüzündäki islendik şekiller, belgiler, nyşanlar, ýazgylar döwletiň syýasy, ykdysady we medeni durmuşyndan habar berýär.

Parfiýa döwletiniň taryhy barada iş ýazan käbir alymlar pul zikgesi Mitridat I döwründe başlanypdyr diýen pikiri öňe sürýärler. Döwletiň döremegi bilen Parfiýanyň ilkinji çäklerinde – häzirki Türkmenistanyň günorta böleginde

ata-babalarymyzdan miras galan dürli häsiýetler ellinçilik medeniýetinden geçen akymlar bilen garyşypdyr. Bu iki medeniýetiň goşulmagy netijesinde bolsa özboluşly Parfiýa medeniýeti emele gelipdir.

Parfiýa döwletiniň grek medeniýetiniň täsirinde bolmagynyň sebäpleri aşakdakylardan ybarat diýmek bolar:

1. Parfiýa döwletiniň eýelän çäkleri ondan öň Aleksandr Makedonlynyň Ahemeniler döwletini ýykmagyndan (b.e.ö. 330 ý.) Parfiýa döwletiniň döremegine (b.e.ö. 247 ý.) çenli bolan aralykda grekleriň häkimiýeti astynda bolupdyr. Bu bolsa ol çäkke grek medeniýetiniň ornaşmagyna sebäp bolupdyr.

2. Döwletiň günbatar çäklerinde grek ilaty agdyklyk edipdir, şol sebäpden-de Parfiýa döwletiniň hökümdarlary grekleri özlerine çekmek maksady bilen ellenizme üns beripdirler.

3. Antik döwri grek medeniýetiniň ösen wagtlaryna gabat gelýär.

Ärsak I döwleti döredip, häkimiýetiň başyna geçenden soň (b.e.ö. 247 ý.), döwletiň garaşsyzlygynyň esasy nyşany bolan pul zikgelenip başlanypdyr. Pul ulgamy ellin döwletlerinde (Makedoniýada, Selewkilerde, Grek-Baktriýada) bolşy ýaly, kümüş moneta esaslanypdyr. Ilkinji monetalar kümüşden zikgelenen drahmalar bolup, olaryň zikgeleniş aýratynlygy Parfiýa döwletiniň ähli döwründe saklanypdyr. Soňky hökümdarlar zikgelän monetalarynda käbir üýtgeşmeler girizseler hem başdaky adaty bolan nusga saklanyp galypdyr.

Soňabaka Parfiýa döwletiniň güýçlenmegi we çäkleriniň giňelmegi netijesinde drahmalar bilen birlikde az mukdarda obollar-da zikgelenip başlanypdyr. Drahmalaryň we obollaryň ulanylyş taryhynyň üstünde gysgajyk durup geçeliň.

“Drahma” sözi grek dilinden gelip çykyp, “gysym”, “owuç”, 6 sany dört gyraňly demir taýajykdan ybarat bolan bir gysym topbajyk manylarynda gelýär. B.e.ö. VI asyrdan zikgelenip başlan gadymy grek pul birligi. Drahma minanyň 1/100 bölegine barabar bolup, 6 obola bölünipdir. 6000 drahma 1 talanta (hasap birligi = 26,196 kg.) barabar, ýagny 1 talant = 60 mina; 1 mina = 100 drahma, 1 drahma 6 obola deň bolupdyr.

Gresiýanyň köpsanly şäher-polislerinde dürli teňneler ulgamlary hereket edipdir. Şoňa görä-de drahmanyň agramy hem dürli-dürli bolupdyr (egina drahması – 6,07 g, eýbeý-attika drahması 4,36 g, hios drahması 3,93 g, abder drahması – 3,6 g, korinf drahması 2,91 g). Olaryň has giň ýaýrany ortaça agramy 4,25 g bolan attika nusgalarydyr. Attika nusgasynda Orta Aziýa ellinistik döwründe zikgelenen monetalar Aleksandr Makedonlynyň imperiýasynda 4,3 grama, Selewkiler döwletinde 4,1 grama, Grek-Baktriýa döwletinde – 4,27 grama barabar bolupdyr.

Drahmadan başga-da didrahma (2 drahma), tetradrahma (4 drahma), dekadrahma (10 drahma) hem-de gemidrahma (0,5 drahma) zikgelenipdir.

Obol (gr. “obols”) gadymy grekleriň moneta ulgamynda agramy 0,73 g töweregi bolan drahmanyň 1/6 bölegine barabar bolan ownuk kümüş moneta. Gymmaty boýunça 2 obola (diobol), 3 obola (triobol), 4 obola (tetrobol), 5 obola (pentobol),

1,5 obola (trigemiobol) hem-de drahmanyň 1/8 bölegine (tritemoriý = 3/4 obola), 1/12 bölegine (gemiobol = 1/2 obola) barabar bolan monetalar hem zikgelenipdir. Orta Aziýada obol Makedonlynyň, Selewkileriň, Grek-Baktriýa we Parfiýa döwletleriniň pul ulgamynda ulanylypdyr.

Ärsak I degişli umumydöwlet zikgeleri diňe Nusaýda – Mitridatkertde zikgelenen bolsa, Ärsak II döwründe monetalar Nusaýda – Mitridatkertde, Gekatompilde we Reýde zikgelenipdir. Munuň özi onuň (Ärsak II) döwründen başlap döwletiň çäkleriniň giňelip ugrandygyny görkezýär.

Ayna Gurbansahedova
(*Turkmenistan*)

PARTHIAN STATE AND ITS MONETARY CIRCULATION

After the formation of the Parthian state, the need arose for an independent mint. The first coins were minted during the reign of Arsak I and his son Arsak II. Some scholars who have written on the history of the Parthian state suggest that coinage began during the reign of Mithridates I. The culture of this state was influenced by Ellenistic culture. As a result of the conquests of Alexandr the great, Ellenistic culture can be detected in the images on drachmas and obols. While regular state coins dating back to era Arsak I were minted only in Nisa – Mithridatkert, era Arsak II coins were minted in Nisa – Mithridatkert, Gekatompyle and Rey. This shows that the boundaries of the state have expanded since his time.

Айна Гурбансахедова
(*Туркменистан*)

ПАРФЯНСКОЕ ГОСУДАРСТВО И ЕЁ ДЕНЕЖНОЕ ОБРАЩЕНИИ

После образования Парфянского государства возникла необходимость в независимом монетном дворе. Первые монеты были отчеканены во время правления Арсака I и его сына Арсака II. Некоторые ученые предполагают, что чеканка началась во времена правления Митридата I. Культура этого государства находилась под влиянием эллинистической культуры. В результате завоеваний Александра Македонского в изображениях на драхмах и оболах можно обнаружить элементы эллинистической культуры. В то время как обычные государственные монеты, относящиеся к эпохе Арсака I, чеканились в Нисе – Митридаткерте, монеты эпохи Арсака II чеканились в Нисе – Митридаткерте, Гекатомпиле и Рее.

TÜRKMENISTANDA INNOWASION ÖSÜŞIŇ, SANLYLAŞDYRMAGYŇ KANUNÇYLYK WE GURAMAÇYLYK BINÝADY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň ähli pudaklarynda ýokary ösüş görkezijileri gazanylýar. Soňky birnäçe ýyllaryň dowamynda sanly ulgamy ösdürmek, halk hojalygynyň pudaklarynda iň kämil innowasion tehnologiýalary ornaşdyrmak babatda maksatnamalaýyn esasyda alnyp barylýan özgertmeler milli ykdysadyýetimiziň durnukly ösmegine ýardam berýär. Bu ugurda kabul edilen maksatnamalaryň we ýakyn geljek üçin kesgitlenilen anyk wezipeleriň üstünlikli durmuşa geçirilmegi netijesinde döwletimiziň ykdysady kuwwaty has-da artýar. Häzirki wagtda ýurdumyzda “sanly tehnologiýalar”, “sanly ykdysadyýet”, “sanly şäher”, “sanly ulgam”, “emeli aň”, “sanly bilim” ýaly täze düşüňjeleriň peýda bolmagy bilen internete esaslanýan işewürligiň ähli ugurlarynda sanly özgertmeler durmuşa geçirilýär.

Döwletimiziň ähli pudaklarynyň işini sanly tehnologiýa ulgamy arkaly ýola goýmak maksady bilen milli kanunçylyk binýady kämilleşdirilýär. Türkmenistanyň Konstitusiýasy, “Elektron resminama, elektron resminama dolanyşygy we sanly hyzmatlar hakynda”, “Elektron hökümet hakynda”, “Türkmenistanda Internet torunyň ösüşini we internet hyzmatlaryny etmegi hukuk taýdan düzgünleşdirmek hakynda”, “Maglumat we ony goramak hakynda”, “Innowasiýa işi hakynda” “Kiberhowpsuzlyk hakynda” Türkmenistanyň Kanunlary we beýleki kadalaşdyryjy hukuknamalar sanly ulgamlaryň, innowasion ösüşiň kanunçylyk hem-de guramaçylyk binýady bolup durýar.

Innowasion ösüş ýoluna düşen ýurdumyz döwrüň talabyna laýyklykda, öz önünde möhüm wezipeleri goýýar. Häzirki wagtda internet we hemra aragatnaşygynyň eýýamynda sanly ulgamyň ornaşdyrylmagy adaty ugurlary hem-de olaryň ösüşiniň nusgalaryny düýpli özgertdi. Mundan başga-da kabul edilen Döwlet maksatnamalaryna laýyklykda ýurtda milli ykdysadyýetiň diwersifikasiýa edilmegine we oňa innowasion häsiýetiň berilmegine gönükdirilen uly möçberli özgertmeler amala aşyrylýar. Sanly hyzmatlara ykdysadyýetiň we jemgyýetiň islegleriniň barha artmagy bilen telekeçiligiň ösmegi üçin täze mümkinçilikler döreýär.

Ýurdumyzy durmuş-ykdysady taýdan ösdürmäge gönükdirilen maksatnamalaryň durmuşa geçirilmeginde döwletiň innowasiýa syýasatynyň maksady durnukly durmuş-ykdysady ösüşi, ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmagy, döwletiň ylmy-tehniki kuwwatynyň artmagyny, ekologik taýdan arassa, howpsuz, häzirki zaman energiýa we serişde tygşytlaýjy tehnologiýalary önümçilige ornaşdyrmak, innowasiýa işini goldamagyň, höweslendirmegiň çäreler ulgamyny işläp taýýarlamak, durmuşa geçirmek bolup durýar. Innowasiýa işini döwlet tarapyndan goldamagyň maksady innowasiýalar bazaryny emele getirmek, onuň işlemegi, ykdysadyýetiň döwrebaplaşdyrylmagy üçin içerki we dünýä bazarlarynda ýurduň harytlarynyň, işleriniň, hyzmatlarynyň bäsdeşlige ukyplylygyny üpjün etmek, ilatyň ýaşaýyş hilini gowulandyrmak üçin amatly şertleri döretmek bolup durýar.

Ykdysadyýetiň ählumumy sanly ulgama geçirilmegi kärhanalardan, guramalardan we kompaniýalardan innowasion tehnologiýalary çalt özleşdirmegi, şeýle hem kiberhowpsuzlyk meselelerine aýratyn üns bermegi talap edýär. Aragatnaşyk pudagynyň geljegi internet platformalar, bulut serwisleri, 5G ulgamyna, “Big Data” tehnologiýasyna geçmek, ykjam maliýe we beýleki konsepsiýalar bilen gönüden-göni baglanyşyklydyr.

Innowasiýa ulgamynyň, ýagny ylmyň, tehnologiýalaryň, ylmy talap edýän pudaklaryň ösen derejesi durnukly ykdysady ösüşiň binýadyny emele getirmek bilen, ol ösen we ösüş derejesi pes bolan döwletleriň arasyndaky çägi kesgitlemekde alamatlandyryjy görkezijileriň biri bolup durýar. Bu ýagdaý milli innowasion ulgamlary kemala getirmek meselesiniň dünýä ykdysadyýetiniň uzakmöhletleýin ösüşiniň esasy sebäpleriniň biri bolup durýandygyna şaýatlyk edýär. Maýagoýumlaryň innowasion ulgamy ösdürmäge gönükdirilmegi, ulgamyň kemala gelmegine itergi berýän gurluş özgertmeleriniň amala aşyrylmagy, milli derejede ylmy işgärleriň taýýarlanylmagy, adam maýasyny, adam intellektini ulanýan we onuň gaýtadan dikeldilmegini üpjün edýän ösüşiň täze çeşmelerine tapgyrlyýyn geçilmegi häzirki döwürde ýurdumyzda innowasiýa işiniň ösmegi üçin amatly şertleriň döredilendigine şaýatlyk edýär.

Ýurdumyzda durmuşyň ähli ugurlaryna ýokary tehnologik sanly ulgamlary ornaşdyrmagyň hem-de netijeli peýdalanmagyň hasabyna durnukly ykdysady ösüşi üpjün etmäge gönükdirilen ykdysady nusga milli ykdysadyýetiň we jemgyýetçilik ulgamynyň hereket edişiniň netijeliliginiň ýokarlanmagyna hem-de ilatyň ýaşaýyş-durmuş derejesiniň has-da ýokarlanmagyna ýardam berip, uzak geljekde hem ýurdumyzyň gülläp ösmegi üçin berk binýat bolup hyzmat eder.

Suleyman Gurbanyazov
(*Turkmenistan*)

LEGAL BASIS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT AND DIGITALIZATION IN TURKMENISTAN

The development of science and technology has a positive effect on increasing intellectual wealth in society. Turkmenistan is harmoniously integrating into the global digital economic system through the introduction of innovative technologies of the digital economy. Information and communication technology systems are developing in the country. New types of business are emerging using innovative technologies.

Technology transfer as a set of measures aimed at transferring innovations from the sphere of their receipt, development to the sphere of practical use has a positive effect on ensuring Sustainable Development, creating new modern jobs.

Сулейман Гурбаниязов
(*Туркменистан*)

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Развитие науки и техники положительно влияет на увеличение интеллектуального богатства в обществе. Туркменистан гармонично интегрируется в мировую цифровую экономическую систему за счет внедрения инновационных технологий цифровой экономики. В стране развиваются системы информационно-коммуникационных технологий. Появляются новые виды бизнеса с использованием инновационных технологий.

Трансфер технологий *как* комплекс мероприятий, направленных на передачу новаций из сферы их получения, разработки в сферу практического использования положительно влияет на обеспечение устойчивого развития, создание новых рабочих мест.

İNLIS WE TÜRKMEN DILLERİNDE “JUNGLE” WE “JEŇNEL” SÖZLERİNİŇ MANY AÝRATYNLYKLARY

İnlis we türkmen dilleriniň sözlük düzüminde köpsanly leksiki meňzeşlikler duş gelýär. Olar durmuşmyzyň ähli ulgamlarynda ulanylýar. Şonuň üçin leksiki meňzeşlikler özleriniň tematiki gurluşy taýdan gaty köp dürlüdür. Olary harby, gurluşyk, tehnika, kommunikasiýa, ulag, medeniýet, sungat, bilim, terbiýe, pul, ölçegi, mukdar, maşgala, hojalyk, tokaýçylyk, aý atlary, dil bilimi we başga-da köp düşünjeleri aňladýan tematiki toparlara bölmek mümkin.

İnlis we türkmen dillerinde duş gelýän leksiki meňzeşlikler özleriniň gurluşy, mazmuny we etimologiýasy taýdan deň däldirler. Olaryň käbiri ýazylyşy, aýdylyşy we manysy taýdan iki dilde hem meňzeş ulanylsalar, käbiri ýazylyşy, aýdylyşy ýa-da manysy taýdan tapawutlanýarlar. Mysal üçin “jungle” sözi seljerildi we aşakdaky ýaly meňzeşlikleri we aýratynlyklary anyklanyldy.

İnlis dilindäki “jungle” sözi türkmen diline “jeňnel” diýlip terjime edilýär. Bu sözler iki dilde hem “galyň tokaý, adam az aýak basan ýer” manylarynda ulanylýar.

Iki söz hem hindi (sanskrit) dilinden gelip çykýar.

1. “Jungle” sözi hindiniň “janganl” sözünden gelip çykyp, “ýabany tokaý” manysyny berýär.

2. “Jeňnel” sözi bolsa şol bir hindi “jangal” sözünden türkmen diline siňipdir.

Şeýle-de bu sözler diňe inlis we türkmen dillerinde däl, eýsem pars, urdu we beýleki dillerde hem ulanylýar. İnlis dilinde “jungle” sözi ulanylýan nakyllaryň hem atalar sözleriniň birnäçesi bar:

1. “A wise man knows the jungle, a fool gets lost in it.” – Akyllý adam jeňneli tanar, akmak bolsa onda ýiter.

2. “The jungle hides both danger and opportunity.” – Jeňnelde hem howp, hem-de mümkinçilik bar.

3. “Even a lion watches its step in the jungle.” – Hatda arslan hem jeňnelde ädimine üns berýär.

4. “The jungle has no king, only survivors.” – Tokaýda hökümdar ýok, diňe diri galanlar bar.

5. “In the jungle, the strongest rules.” – Tokaýda güýçlüler höküm sürýär.

Bu sözler ulanylyş aýratynlyklary boýunça tapawutlanýar: inlis dilinde “jungle” sözi käwagt metaforiki manyda ulanylyp bilinýär. Meselem “corporate jungle” “bäsdeşlikli iş gurşawy”; “blackboard jungle” “tertup-düzgün we okuwyň hili pes mekdep”; “concrete jungle”, “asphalt jungle” “birnäçe döwrebap jaýlardan

ybarat, emma ýaşamak üçin oňaýsyz, hapa şäherçe ýa-da daş jeňňeli”; “jungle juice” “berk taýýarlanylýan spirtli içgi”; “jungle gym” “çagalar üçin dyrmaşyp oýnalýan merdiwan enjamlary” diýen manylary berýär.

Türkmen dilinde bolsa, “jeňňel” sözi diňe bir dürli manyda ulanylýar.

1. “Jeňňelde ýiten ýoluny agaçdan soraýar.” – Akyly adam her ýagdaýdan çykalga tapar.

2. “Jeňňelde it ýitirseň, gykylyk etme – ýitirer.” – Käbir zatlary sessiz we paýhas bilen çözmek gerek.

3. “Jeňňeliň kökünü kesen öz geljegini keser.” – Tebigaty goramagyň ähmiýeti hakda.

4. “Jeňňelde ýeke agaç tokaý bolmaz.” – Agzybirligiň we bilelikde işlemegiň ähmiýeti.

5. “Gaplaň jeňňelde hem gaplaňdyr.” – Hakyky häsiýet hiç haçan üýtgemeyär. Bu sözler orfografik we fonetiki taýdan biraz tapawutlanýar.

1. Inlis dilinde “jungle” [ˈdʒʌŋɡl] diýlip gysga we sonorly aýdylýar

2. Türkmen dilinde “jeňňel” [jengel] diýlip, sonorly “ň” sesi bilen aýdylýar.

Netijede, “jungle”, “jeňňel” sözleri gelip çykyşlary hem-de manylary boýunça meňzeş bolsa-da, ulanylyşy we käbir fonetiki aýratynlyklary boýunça tapawutlanýarlar.

Gulayym Gurdova
(*Turkmenistan*)

SEMANTIC PECULIARITIES OF WORDS OF ENGLISH LANGUAGE “JUNGLE” AND TURKMEN “JEŇŇEL”

There are many lexical similarities in the dictionary of English and Turkmen languages. They are used in all spheres of our life. Therefore lexical similarities are very various on the thematic structure. Some lexical similarities of English and Turkmen languages coincide in writing, pronunciation and semantics, but some of them are differ.

In this article, a word “Jungle” has involved in research and similarities, differences have been defined.

Гулайым Гурдова
(Туркменистан)

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА “JUNGLE” И ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА “JEŇŇEL”

В словаре английского и туркменского языков немало лексических сходств. Они используются во всех сферах нашей жизни. Поэтому лексические сходства очень разнообразны по своей тематической структуре. Использование некоторых лексических сходств английского и туркменского языков совпадают по письму, произношению и семантике, но среди них есть такие, которые различаются по вышеуказанным признаком.

В данной статье слово “Jungle” привлекли к исследованию, в ходе которого были определены сходства и различие.

Laçyn Gurdowa
(Türkmenistan)

ÝAPON HALKYNÝŇ DIL MEDENIÝETI: 潔い (ISAGIÝOI) – MERDANALYGYŇ ALAMATY

潔い (isagiýoi) ýapon halkynyň milli häsiýetini, ahlak gymmatlyklaryny beýan edýän esasy düşüňjeleriň biridir. Häzirki wagtda, tehnologiýalaryň batly depginde ösýän döwründe, daşary ýurt dillerini öwrenmek üçin birnäçe mümkinçilikler, ýagny mobil goşundylar, internet saýtlary we beýlekiler döredilýär. Bütin dünýäde iň köp ulanylýan ykjam telefonlar üçin niýetlenilen “YOMIWA” mobil goşundysy, ýagny elektron sözlük hem şolaryň biridir. Bu sözlük ýapon dilindäki sözleri başga dillere terjime etmekde, olaryň dogry ýazylyşyny, okalyşyny, zamanlarda we şekillerde üýtgeýşini öwrenmekde, hatda sözlem içinde kontekst esasynda aňladýan manylaryna düşünmekde uly ýardam berýär. 潔い (isagiýoi) düşünjesi “YOMIWA” sözlügi arkaly rus diline terjime edilende “1. Храбрый, мужественный, героический. 2. Чистосердечный, 3. Незапятнанный, чистый” ýaly terjimeleri, ýapon dilinden iňlis diline terjime edilende bolsa “1. Manly, resolute, brave. 2. Pure (heart, actions, etc.), upright, blameless. 3. Unsullied, pure, clean” ýaly terjimeleri berýär. 新明解国語辞典 atly düşündirişli ýapon dili sözlüğünde bolsa “正直 (şyo:jiki) – dogruçyllyk, 思い切りの良さ (omoikirino ýosa) – kyn ýagdaýda aýgytlylyk” ýaly düşündiriş berilýär. Hawa, hakykatdan hem 潔い (isagiýoi) sözi “päk”, “ahlakly”, “dogruçyl”, “dogumly” ýaly manylary aňladyp gelse-de, ýapon medeniýetinde bu söz etiki we estetiki konsepsiýalar bilen sazlaşýar. Muňa mysal

hökmünde ýapon halkynyň taryhynda samurailerň söweşde ýa-da göreşde ýeňlen pursatlarynda görkezen dogumlylygyny we namysjaňlygyny agzamak bolar.

“日本人の心が分かる日本語” (nihonjinno kokoroga wakaru nihongo) atly kitapda awtor Morito Rokuro häzirki wagtda hem bu düşünjäniň ýapon jemgyýetinde ýygy-ýygydan duşýandygyny belleýär. Awtoryň pikirine görä, Ýaponiýada haýsydyr bir edarada ýa-da kompaniýada mesele ýüze çykanda ýa-da şowsuzluga uçralanda, ilki bilen, şol kompaniýanyň ýolbaşçysy başyny aşak egip, ötünç soramagy 潔い (isagiýoi) düşünjesiniň aýdyň mysalydyr. Awtor 潔い (isagiýoi) düşünjesine “Özüňde kiçi hem bolsa, bir kemçiligi duýan mahalyň, dürli-dürli bahanalar bilen özüňi aklamaga derek, mert bolup, jogapkärçiligi duýup ötünç soramakdyr” diýip düşündiriş berýär. Tersine, eger erbetlik edip, ötünç soramakdan geçen, özüni diňe aklajak bolup kän gürleýän adamlara “潔くない (iasgiýokunai)” diýen düşünje, garaýyş bilen bakylýar we şolar ýaly hereket jemgyýetde erbet täsirli adamlar diýlip düşünilýär. Diýmek, ýapon mentalitetine düşünmekde 潔い (isagiýoi) düşünjesi gymmatly serişde bolup hyzmat edýär. 潔い (isagiýoi) öz gözbaşyny samurai kodeksinden (武士道-bushido:) alyp gaýdýar we häzirki wagtda wabi-sabi (侘び寂び ýapon halkynyň estetik(gözellig) we sadalyk düşüňjeleri) garaýyşlaryna öz täsirini ýetirýär.

Lachyn Gurdova
(Turkmenistan)

LANGUAGE CULTURE OF THE JAPANESE PEOPLE: 潔い (ISAGIYOI) - A SYMBOL OF COURAGE

潔い (isagiýoi) is one of the fundamental concepts that express the national character and moral values of the Japanese people. Thus, the concept of Isagiýoi serves as a valuable tool in understanding the Japanese mentality. Isagiýoi originates from the samurai code (武士道-bushidō) and influences today's wabi-sabi (侘び寂び-wabi-sabi, the Japanese concept of aesthetics (beauty and simplicity).

Лачын Гурдова
(Туркменистан)

ЯЗЫКОВАЯ КУЛЬТУРА ЯПОНСКОГО НАРОДА: 潔い (ИСАГИЁИ) – СИМВОЛ МУЖЕСТВА

潔い (исагиёи) – одно из основных понятий, выражающих национальный характер и моральные ценности японского народа. Таким образом, концепция 潔い (исагиёи) служит ценным инструментом в понимании японского

менталитета. 潔い (isagiyoï) берет свое начало от самурайского кодекса (武士道-bushidō) и влияет на сегодняшнее ваби-саби (侘び寂び-wabi-sabi, представления японцев об эстетике (красота и простота).

Ata Gylyjow
(Türkmenistan)

TÜRKMEN DILINIŇ HAS ATLARYNDA GARŞYLYKLY MANYLY SÖZLER

Mälim bolşy ýaly, has atlar, esasan, jyns atlardan hasyl bolýarlar. Şu mynasybetli derňewde şahslara ýa-da geografik desgalara biri-biri bilen garşylyk goýulman, eýsem has atlary emele getiren sözlere many taýdan antonim hökmünde seredilýär. Türkmen dilinde antonimler jyns atlarda-da, has atlarda-da duş gelýär. Olar toponimik atlarda, şahsy atlarda, şeýle hem onomastikanyň beýleki bölümlerinde öz şöhlelenmesini tapýar.

Antonimler has atlarda, esasan, oba atlarynda, dagdyr dereleriň, jülgeleriň atlarynda duş gelýär. Mysal üçin, *Akdepe* – *Garadepe*, *Akburun* – *Garaburun* we ş.m. Türkmen dilinde sypat bolup gelýän “ak” we “gara” sözlerini antonim hasaplap, olaryň has atlaryň düzüm bölegine bolan gatnaşygyny hasaba almak bolar. Türkmen dilinde, şeýle garşylykly manyly sözler hökmünde *uly-kiçi*, *täze-köne*, *süýji-ajy*, *şor-yuwan*, *dogry-egri*, *arryk-pökgi*, *mürrük-owadan*, *gaty-ýumşak*, ýaly sözleriň has atlaryň düzüminde ulanylyşyny görmek mümkin.

Garşylykly manyly sözleriň gatnaşmagynda has atlarda goşma sözler emele gelýär. Mysal üçin, toponimlerde: *Akbil* – *Garabil* (dag gerşiniň ady), *Akbulak* – *Garabulak* (çeşme ady), *Uly Balkan* – *Kiçi Balkan* (dag ady), *Köne Nusaý* – *Täze Nusaý* (galanyň ady) we beýlekiler. Garşylykly manyly düşünjeler gidronimlerde, ýagny suw desgalary bilen bagly goşma sözlerde hem duş gelýär. Mysal üçin, *Süýjüguýy* – *Ajyguýy* (guýynyň ady) we beýlekiler.

Türkmen dilinde antonim bolup gelýän sözler şahsy atlary ýasamaga hem gatnaşýar. Mysal üçin, *Akja* (gyz ady) – *Garaja* (oglan ady), *Akgyz* (gyz ady) – *Garagyz* (gyz ady), *Arryk* (oglan ady) – *Pökgi* (oglan ady), *Gerekgül* (gyz ady) – *Bessirgül* (gyz ady) we ş.m. Antonimleri seýregräk hem bolsa lakam atlarynda-da görmek bolýar. Meselem, *Syrdam* – *Bükür*, *Mürrük* – *Owadan* we ş.m. Türkmen halkynyň uçar ganaty hasaplanýan ahal-teke bedewleriniň atlarynda-da garşylykly manyly atlara duş gelmek mümkin: *Akbürgüt* – *Garabürgüt*, *Akýal* – *Garayal*, şeýle hem türkmen alabaýlarynyň lakamlarynda *Akguş* – *Garaguş* we ş.m.

Ýokarda getirilen mysallardan görnüşi ýaly, has atlarda duş gelýän garşylykly manyly sözler özleriniň semantikasy boýunça dürli-dürlüdür. Onomastikanyň dürli bölümlerinde ulanylýan antonimler, esasan, bir komponentli sada atlar bolup,

affiksleriň ýa-da iki sany antroponimik komponentiň gatnaşygynyň netijesinde, olar goşma atlaryň birnäçe görnüşlerini emele getirýärler.

Umuman, jemläp aýtsak, türkmen diliniň has atlarynda, ýagny toponimlerinde, antroponimlerinde, gidronimlerinde duş gelyän garşylykly manyly sözleri, türkmen halkynyň syýasy, ykdysady, medeni durmuşyny, döp-dessuryny, ynanç-ygtykatyny, döredijilik ukybyny, dünýägaraýşyny belli bir derejede şöhlendirýändigini aýdyň görmek bolýar.

Ata Gylyjov
(*Turkmenistan*)

ANTONYMS IN PROPER NOUNS OF THE TURKMEN LANGUAGE

Antonyms are presented in both the common nouns and proper nouns of the Turkmen language. These elements manifest in various forms within the field of onomastics, including toponymic names, personal names, zoonyms, and hydronyms.

In the Turkmen language, words such as *ak* – *gara*, *şor* – *ýuwan*, *uly* – *kiçi*, *dogry* – *egri*, *köne* – *täze* can be referred to antonyms. These words are used to form compound proper nouns. For instance: *Akdepe* – *Garadepe* (name of a village), *Akbulak* – *Garabulak* (name of a stream). Antonyms also appear in personal names, such as, *Akja* (feminine name, *ak* – “white”, *-ja* – an affix of endearment) - *Garaja* (masculine name, *gara* – “black”, *-ja* – an affix of endearment); *Akgyz* (feminine name, *ak* – “white”, *gyz* – “girl”) – *Garagyz* (feminine name, *gara* – “black, dark”, *gyz* – “girl”), etc. Among the nicknames of Ahal-Teke horses a number of antonyms are identified, including *Akbürgüt* (*ak* – “white”, *bürgüt* – “eagle”) – *Garabürgüt* (*gara* – “black”, *bürgüt* – “eagle”). As it has been seen from these examples, the adjectives *ak* and *gara* are the most prevalent antonyms in complex proper nouns of the Turkmen language.

Ата Гылыджов
(*Туркменистан*)

АНТОНИМЫ В СОБСТВЕННЫХ ИМЕНАХ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА

Антонимы встречаются как в нарицательных словах, так и в собственных именах туркменского языка. Они отражаются в топонимических названиях, личных именах, зоонимах, гидронимах и в других разделах ономастики.

В туркменском языке к антонимам можно отнести такие слова, как *ak* – *gara*, *şor* – *ýuwan*, *uly* – *kiçi*, *dogry* – *egri*, *köne* – *täze* и др. При участии этих слов образуются сложные собственные имена. Например, Акдепе – Гарадепе (название сел); Акбулак – Гарабулак (название ручьёв). Антонимы встречаются и в личных именах туркмен, например, Акджа (жен. имя, ак – “белая”, *-ja* (джа) аффикс ласкательности) – Гараджа (муж. имя, гара – “черный”, *-ja* (джа) аффикс ласкательности); Акгыз (жен. имя, ак – “белая”, гыз – “девочка”) – Гарагыз (жен. имя, гара – “черная, смуглая”, гыз – “девочка”) т.д. Среди кличек ахалтекинских лошадей встречаются такие антонимы как Акбургут (ак - “белый”, бургут - “беркут, орёл”) – Гарабургут (гара - “черный”, бургут - “беркут, орёл”) и др. Как видно из примеров, прилагательные “ак” и “гара” самые распространенные антонимы в сложных собственных именах туркменского языка.

Azat Gylyjow, Gurbanberdi Gurbangeldiyew
(*Türkmenistan*)

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENIJILERIŇ SÖZ BAÝLYGYNY ARTDYRMAGYŇ MÖHÜM MESELELERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ähli ugurlar bilen bir hatarda ýurdumyzyň ylym ulgamynda ägirt uly ösüşler amala aşyrylýar. Ýurdumyzda ýetilýän belent sepgitler, gazanylýan üstünlikler bagtyýar halkymyzda çuňňur kanagatlanma duýgularyny oýarýar. “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasynyň” çäklerinde daşary ýurt dillerini hünärler bilen baglanyşykly düýpli öwrenmegiň zerurdygy Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasynyň” hem üstünlikli durmuşa geçirilýändigini bellemäge mynasypdyr. Ýurdumyzyň ýokary we orta okuw mekdeplerinde ýaşlar her bir dili öz geljekki hünärler bilen baglanyşykly öwrenýärler. Bu bolsa her bir daşary ýurt diliniň hünär ugry boýunça öwrenilýändigini aňladýar” [Serdar Berdimuhamedow. Ýaşlar – Watanyň daýanjy. – A.: TDNG, 2023, 109 sah.] diýen sözlerinde aýdyň görünýär. Döwlet Baştutanymyzyň parasatlylyk bilen aýdan bu sözleri daşary ýurt dillerini hünär ugry bilen bagly düýpli ylmy barlaglary häzirki döwrüň talabyna görä alyp barmak babatynda belent wezipeleri kesgitleýär.

Sözleriň utgaşdyryjylyk mümkinçilikleri nazara alınanda, leksik minimuma başga sözler bilen utgaşmaga has ukyply bolan söz birlikleri girizilýär. Meselem, rus dilinde “язык” (“aragatnaşyk serişdesi” manysynda) sözüň utgaşdyryjylyk mümkinçilikleri örän giň: Язык – красивый, звучный, мелодичный,

безупречный, образцовый, самобытный, точный, чёткий, чистый, ясный, богатый, выразительный, гибкий, меткий, отточенный, веселый, ласковый, государственный, звуковой, литературный, официальный, национальный. Sözün morfologik söz ýasalyş taýdan gymmatlygy ýörelgä laýyklykda, leksik minimuma öndümlü ulanylýan sözler, ýagny has köp ýasama sözleri döretmäge ukyply sözler seçilip alynýar. Mysal üçin, türkmen dilini daşary ýurt dili hökmünde öwrenijiler üçin “iş” sözüniň öndüriljek mümkinçiligini görkezmek bolýar: iş-çi, iş-gär, iş-jeň, iş-lemek, iş-lik, iş-eňňir, iş-ewür, iş-deş, iş-li, işlilik, iş-siz we başgalar.

Sözleriň many taýdan möhümligi bilen baglylykda, leksik minimuma ylmy, çeper eserlerde, publisistikada, gepleşikde duş gelinýän we daş-töwerekdäki möhüm düşüňjeleri atlandyrmaga ukyply sözler girizilýär. Olar belli tematik toparlaryň düzüminde öwrenilýär. Sözleriň köpmanylylygyndan itergi alnanda, dilleri öwrenmek üçin many taýdan baý gurluşly sözler özleşdirilýär.

Rus dilinde “идет” işligi birinji söz düzüminde (“идет человек”) göni, beýleki mysallarda göçme manylarda ulanylýar: идет – соревнование, автобус, пароход, поезд, дождь, вода из крана, аромат, письмо, лестница, дым, разговор, весна, жалоба, седьмой год, “Ревизор”, на слом в ногу. Türkmen dilinden mysallar: köne – köwüş, tanyş, elipbiý, döp, kitaplar, işgär, gazet. Şunuň ýaly köp manyly sözleriň ilki başda göni manysy, ondan soň yzygiderli, tapgyrly ýagny beýleki manylary öwrenilýär.

Sözleriň gurluş ukyby bolsa olaryň konstruktiv hyzmatyny ýüze çykarýar, ýagny söz birlikleriniň dürli sintaktik öwrümleri (söz düzümleriniň, sözlemleriň dürli görnüşleri) gurmaga mümkinçiliklerini hasaba alýar. Mysal üçin, играть – во что? на чем? с кем? против кого? чем? с чем? просить – чего? что? о ком? о чем? за кого?

Sözleriň düşüňjeleri kesgitlemek ýörelgesi köp düşüňjeleri kesgitlemäge, beýan etmäge gatnaşýan sözleri sözlüğe girizmäge esas bolýar. Şeýlelikde, leksik minimum şu agzalan esaslanmalar boýunça düzümlenden soň, indiki tapgyrda şol sözleri özleşdirmek boýunça iş başlanýar. Bu iş iki ugur boýunça amala aşyrylýar: *birinjiden*, täze sözleriň manysyny düşündirmek – semantizirleme, *ikinjiden*, tanyş sözleriň many, gurluş, utgaşdyryjy, söz ýasalyş, stilistik aýratynlyklaryny aýdyňlaşdyryp, olary dürli sözleşme ýagdaýlarynda ulanmagy öwretmek, işjeňleşdirmek – aktualizirleme.

Azat Gylyjov, Gurbanberdi Gurbangeldiyev
(*Turkmenistan*)

ESSENTIAL ISSUES IN IMPROVING THE VOCABULARY OF FOREIGN LANGUAGE LEARNERS

The purpose of this thesis is to draw attention to the important issues of increasing the vocabulary of foreign language learners. The lexical minimum is determined by supporting the principles of this method of language learning. The number of words it contains varies from 2000 to 6000. These words make up the active and passive vocabulary of language communicators. Active vocabulary includes words that are used regularly, have correct pronunciation (orphoeepik) and learned grammar rules. Passive vocabulary includes words that are not used in everyday speech, but are familiar, have a clear meaning, and are part of the speaking experience of language learners when encountered in reading and conversation. The thesis examines the issues related to the methodology of increasing the vocabulary of language learners.

Азат Гылыджов, Гурбанберды Гурбангельдыев
(*Туркменистан*)

ЗНАЧИМЫЕ ЗАДАЧИ ОБОГАЩЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА ДЛЯ ЛИЦ, ИЗУЧАЮЩИХ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ

Цель работы состоит в том, чтобы обратить внимание на ключевые задачи обогащения словарного запаса для лиц, изучающих иностранные языки. Поддерживая основы метода изучения языков, определяется лексический минимум. Количество слов, входящих в его состав, колеблется от 2000 до 6000. Эти слова являются составляющими словаря активного и пассивного использования говорящих на иностранном языке. В словари активного запаса входят часто используемые, с освоенными орфоэпическими и грамматическими нормами слова. В пассивный словарь входят слова, которые не используются в повседневном общении, но встречаются при чтении и разговоре, знакомые, с понятным смыслом, вошедшие в практику произношения лиц, изучающих язык. В работе рассматриваются проблема методики обогащения словарного запаса лиц, изучающих языки.

KOMPUTUTER TEHNOLOGIÝALARY IŇLIS DILI OKUW SAPAKLARYNDA METAPREDMET (METADERS) USULYNY DURMUŞA GEÇIRMEGIŇ SERIŞDESİ HÖKMÜNDE

Metaders, metaders başarnyklary, uniwersal okuw çäreleri, kompýuter tehnologiýasy, daşary ýurt dili sapagy. Häzirki zaman mugallymynyň önünde çözgüdi okuw prosesinde innowasion tehnologiýalary ulanmagy talap edýän täze meseleler goýulýar. Mundan ozal pedagogiki model diňe bir ders ugruny üpjün edýän bolsa, häzirki döwürde aktual däl, sebäbi döwrebap mugallym bilen talybyň arasynda bir okuw dersi boýunça işlenilende maglumat we amaly çäklendirmeler bolmaly däldir.

Metaders usulyny (çemeleşmesini) ulanyp gyzykly okuw sapagyny gurmak gaty kyn mesele. Şu güne çenli ýokary okuw jaýlarynyň hünäre gönükdirilen iňlis dili sapaklarynyň okadylyşy boýunça esasy metaders usulyny sapaklarda ulanmak we durmuşa geçirmek üçin azsanly usuly teklipler işlenilip düzüldi.

Metaderslilik subýektiwlik hem-de ders arabaglanyşygy (supersubýektiwlik), şeýle hem refleksiya (şöhlelenme) taglymyny özünde birleşdirýär we üpjün edýär. Şeýlelikde, talypda berlen maglumat düşünmäge mümkinçilik döreýär. Metaders usuly talybyň pikirlenmek ukyplaryny ösdürmäge gönükdirilendir.

Metaders başarnyklaryna uniwersal (ählumumy) okuw prosesi, okuw işleri hökmünde düşünilýär: kadalaşdyryjy, aň-bilim we aragatnaşyk. Ählumumy bilim endikleriniň emele gelmegi we ösdürilmegi kompýuter tehnologiýasy arkaly mümkindir.

Ählumumy okuw prosesi diýlip esasy başarnyklaryň ussatlygyny üpjün edýän hereketlere düşünilýär. Ol, öz gezeginde, ähli okuwyň işiniň esasy düzýär we öwrenmek ukybynyň derejesini kesgitleýär. Başga sözler bilen aýdylanda, ählumumy terbiýeçilik hereketleri täze başarnyklary özbaşdak ýüze çykarmaga, şeýle hem akyl işjeňligini kadalaşdyrmaga taýynlygy we ukyplylygy üpjün edýän usullaryň toplumydyr.

Beýleki hünärlerde daşary ýurt dilini öwretmekde metaders usulynyň durmuşa geçirilmeginiň medeniýetleriň aragatnaşygyny emele getirmek we ösdürmek boýunça üstünlikli işlemäge mümkinçilik berýändigini bellemelidir. Kompýuter tehnologiýasynyň ösmegi bilen bilim, ilkinji nobatda, dünýäniň islendik ýerinden çalt maglumat almak ukyby bilen baglanyşykly täze hile eýe boldy. Global

kompýuter torunyň üsti bilen dünýäniň maglumat çeşmelerine çalt, tizara girip bolýar.

Bu işde **kompýuter tehnologiýalary** diýlip elektron kitaphanalar, okuw we synag-test programmalar, elektron sözlükler, ses we wideo konferensiýa-maslahatlar arkaly medeniýetleriň gepleşiklerine gatnaşmaga mümkinçilik berýän telekommunikasiýa tehnologiýalaryna düşünilýär. Bilim platformalary barada aýratyn bellemeli. Bilim platformalary mugallymlara okuw materiallaryny elektron okuw kitaplary, ses, wideo we grafiki faýllar görnüşinde birleşdirmäge hem-de ýerleşdirmäge, aragatnaşyk ulgamlaryny ulanmaga, dürli synaglardan peýdalanyp, talyplaryň bilimlerine we başarnyklaryna gözegçilik etmäge hem-de olaryň gazanan üstünliklerini anyklamaga mümkinçilik berýär.

Maglumat çeşmeleriniň üsti bilen işlemek, ýagny kompýuter tehnologiýasy arkaly işlemek talyplaryň aň-bilim işjeňligini has-da ösdürýär. Talyplar teklipe edilýän dürli çeşmeleri saýlamaga, alnan maglumatlary seljermäge we sintez etmäge mümkinçilik alýarlar.

Govhertach Gylyjova
(*Turkmenistan*)

COMPUTER TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS AS A MEANS OF IMPLEMENTING A META-SUBJECT APPROACH

This article substantiates the strategic necessity of using computer programs in English lessons as a means of implementing a meta-subject approach. The role of the meta-subject approach in the educational process is considered. The meta-subject approach assumes that the student not only masters a system of knowledge in particular subject, but also masters universal methods of action with the help of which he can independently obtain information about the surrounding reality, analyze it and apply it as needed and in accordance with the request. The methodological requirements for the use of computer and communication technologies in the process of teaching a foreign language from the point of view of a meta-subject approach are described.

Говхертач Клычева
(Туркменистан)

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ МЕТАПРЕДМЕТНОГО ПОДХОДА

В данной статье обосновывается стратегическая необходимость использования компьютерных программ на уроках английского языка как средства реализации метапредметного подхода. Рассматривается роль метапредметного подхода в образовательном процессе. Метапредметный подход предполагает, что обучающийся не только овладевает системой знаний по тому или иному предмету, но также осваивает универсальные способы действий, с помощью которых сможет самостоятельно добывать информацию об окружающей действительности, анализировать её и применять по мере необходимости и в соответствии с запросом. Описываются методические требования к применению компьютерных и информационно коммуникационных технологий в процессе обучения иностранному языку с точки зрения метапредметного подхода.

Halymberdi Hajyýew
(Türkmenistan)

ATLARYŇ KABUL EDILMEGINIŇ MYSALYNDA ÝÜZE ÇYKÝAN LEKSIKA-SEMANTIK INTERFERENSIÝA

Makalada ene diliň bilen öwrenilýän rus diliniň arasyndaky meňzeşlikler, gabat gelmezlikler leksika-semantik düzümiň esasynda seljerilýär hem-de ene diliniň täsiri netijesinde rus sözleriniň kabul edilmeginde ýüze çykýan interferensiýanyň meýdany kesgitlenilýär.

Leksemalaryň düzümine degişli ylmy derňew geçirmek üçin diňe bir söz topary, ýagny atlar alyndy. Her leksemanyň utgaşýan sözleri rusça-türkmençe sözlükleriň (mundan beýläk-RTS) we türkmençe-rusça sözlügiň (mundan beýläk-TRS) materiallary boýunça kesgitlenilýär. Ylmy derňew üçin leksemalaryň hem-de olar bilen utgaşýan (ýa-da utgaşmaýan) leksemalaryň saýlanyp alynmagy kesgitli ýörelgeler boýunça amala aşyryldy.

Mysal üçin, görkezilen sözlükleriň esasynda лицо adyna (rus dilindäki sözleriň utgaşdyrylmagynyň okuw sözlüğünde ýygylýk – 745) birnäçe leksemalar saýlanyp alyndy. Türkmen dilinde лицо sözüne ýüz (esasy), adam, şahs, keşp, ýüz tarap

leksemalary laýyk gelýär, emma лицо sözüniň türkmen dilindäki esasy manysy ýüz hasaplanýar [RTS-1. 521 s.; TRS. 370 s.].

Лицо открытое ... (JUD₁)
лошадиное ... (JUD₁)
знакомое ... (JUD_{1,2})
второе ... (JUD₂)
юридическое ... (JUD₂)
сердитое ... (JUD_{1,2})

Görşümüz ýaly, alty utgaşmadan dördüsi JUD₁, JUD₂, ikisi bolsa JUD_{1,2} degişlidir. JUD₁, JUD₂ utgaşmalarynyň köplük etmegi impressiw interferensiýa getirip biler, sebäbi bu ýerde лицо sözüniň esasy manysy ýüz sözi däl-de, başga sözler bilen aňladyýar. Umuman, лицо leksemasy kabul edilende, köp ýalňyşlyklar goýberiler, sebäbi JUD₁, JUD₂ sanawynda JUD_{1,2} -den artykmaçlyk edýär.

Голова (ýygýlyk – 849) adyna ýüzleneliň, bu söze türkmen dilinde dört sany söz laýyk gelýär: kelle, baş (esasy), akyl, ýolbaşçy, tokga [RTS-1, 226 s.]. Bu ýagdaý голова leksemasyна aşakdaky sözleri saýlamaga mümkinçilik berýär:

Голова (голову, головка) повернуть ... (JUD_{1,2}, повернуть
голову – kellaňi öwürmek);
ясная ... (JUD₂, ясная голова –
dury akyl);
сыру ... (JUD₂, головка сыру – bir tokga
reýnir);
колонны ... (JUD_{1,2}, голова колонны –
kolonnanuň başy);
в первую ... (JUD₂, в первую голову –
birinji nobatda);
лёгкая ... (JUD₁, лёгкая голова – paň
kelle, ýeňil kelle).

Şeýlelikde, голова adyna şeýle sözler saýlanyp alyndy:

Голова (голову, головка) повернуть ... (JUD_{1,2})
ясная ... (JUD₂)
сыру ... (JUD₂)
колонны ... (JUD_{1,2})
в первую ... (JUD₂)
лёгкая ... (JUD₁)

Şu sanawda JUD₂-ä JUD₁-e degişli utgaşmalara interferensiýany döredýän alamat hökmünde garalýar (altýdan dördüsi) – tapawutlylyklaryň sany, meňzeşliklere (JUD_{1,2}) garanda, dört esse köpdür. Голова leksemasy kabul edilende köp ýalňyşlar goýberiler diýip çaklamak mümkin.

Halymberdi Hajyyev
(*Türkmenistan*)

LEXICO-SEMANTIC INTERFERENCE IN RUSSIAN SPEECH OF TURKMEN ON THE EXAMPLE OF PERCEPTION OF NOUNS

The article examines potential fields of lexical-semantic interference in Russian speech of Turkmen's using the example of perception of nouns. In order to establish the field of potential interference, the results of the analysis are used, including, in particular, such research techniques as the method of semantic overlays for comparing the lexical-semantic system of the native language and the studied language. With the help of this technique, similarities and differences revealed that allow predicting specific semantic levels, types of speech interference at the lexical-semantic degree.

Халымберды Хаджиев
(*Türkmenistan*)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РУССКОЙ РЕЧИ ТУРКМЕН НА ПРИМЕРЕ ВОСПРИЯТИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

В данной статье рассматриваются потенциальные поля лексико-семантической интерференции в русской речи туркмен на примере восприятия существительных. В целях установления поля потенциальной интерференции применяются результаты анализа, включающие, в частности, такие приемы исследования как семантические наложения для сопоставления лексико-семантической системы родного языка и изучаемого языка. С помощью этого приема выявляются сходства и различия, которые позволяют предсказать конкретные типы речевой интерференции на лексико-семантическом уровне.

Jennet Hallyýewa
(*Türkmenistan*)

EDEBI GATNAŞYKLARDA TERJIMÄNIŇ ORNY

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň alyp barýan parasatly içerki we daşarky syýasaty, Türkmenistanda ylmy, bilimi, medeniýeti, sungaty

ösdürmek, olary dünýä derejesine ýetirmek üçin edýän aladalary, bu ugurlardan kabul edilýän döwlet maksatnamalary göz önünde tutulýan ýerlikli netijeleri berýär. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwrüne gadam basan häzirki Türkmenistanda ylym jemgyýetimiziň düýpli täzelenişiniň esasyňy düzmelidir, halkymyzyň bähbitlerine gulluk etmelidir. Bu wezipe ylmyň belent borjy we baş maksady bolmalydyr.

Türkmenistanda daşary ýurtlar bilen ylmy, medeni, edebi, syýasy, ykdysady gatnaşyklar giň gerimler bilen ösýär, kämilleşýär, pugtalanýar. Şeýle ikitaraplaýyn gatnaşyklar, bir tarapdan, bize daşary ýurtlarda ylmyň we tehnikaýyň gazananlary bilen ýakyndan tanyşmaga mümkinçilik berse, ikinji tarapdan, daşary ýurtlara türkmen ylmyň ýeten derejelerine göz ýetirmäge şert döredýär.

Türkmen medeniýetiniň, sungatynyň, edebiýatynyň ösmeginde, kämilleşmeginde edebi gatnaşyklar, edebi täsirler uly hyzmat eýedir. Şeýle gatnaşyklaryň taryhy öz köküni asyrlaryň jümmüşinden alyp gaýdýar. Halklaryň arasynda bolup geýýän dürli görnüşli gatnaşyklar olaryň sungatynda, edebiýatynda täze-täze žanrlaryň döremegine, kämilleşmegine we millileşmegine getirýär. Orta Aziýa, Gündogar halklarynyň edebiýatynda giňden ýaýran namaçylyk, dessançylyk, ertekiçilik däpleri edebiýatyň taryhy ylmyň görkezşi ýaly, hut edebi, medeni we beýleki gatnaşyklaryň netijesinde bir halkyň edebiýatyndan beýleki halkyň edebiýatyna aralaşypdyr, ösüpdür, kämilleşipdir hem-de dürli täze formalara eýe bolupdyr. Ylmy nukdaýnazardan çemeleşilende, edebi gatnaşyklaryň, edebi täsiriň, çeper terjimäniň islendik halkyň edebiýatynda aýratyn öwrenilmäge mynasyp ylmy obýekt bolup durýandygyny inkär edip bolmaz. Muny öwrenmek üçin bize ilki bilen ol ýa-da beýleki halkyň edebiýatynda dürli žanrlaryň döreýşini, ýaýraýşyny öwrenmek gerek. Şonuň üsti bilen bolsa edebi gatnaşyklaryň irki formalaryny ýüze çykarmak bolýar.

Alym R. Rejebowyň belleýşi ýaly bagşylaryň, sazandalaryň, şahyrlaryň, terjimeçileriň üsti bilen bu sýužetler ýurtdan-ýurda, halkdan-halka aşyrylypdyr. Soňabaka halk paýhasy siňen şol medeni mirasyň aýry-aýry rowaýatlary, ertekileri, namalary, dessanlary, hekaýalary gezme sýužete we çeperçilik sistemasyna öwürlip, ýurtdan-ýurda, ülkeden-ülkä aşmak bilen, dünýä yüzüne ýaýrapdyr. Elbetde, bu ýagdaýa maksatlaýyn, bir ugra gönükdirilen edebi gatnaşyklar hökmünde seredip bolmaz, sebäbi bu çylşyrymly edebi proses bolmak bilen, her döwrüň dürli wakalarynyň (uruşlaryň, täjirçiligiň we ş.m.) täsiri arkaly ýüze çykypdyr.

Ine, şeýle edebi gatnaşyklar esasynda dörän eserlerde diňe bir tipleriň, keşpleriň meňzeşligi däl, eýsem sýužet meňzeşligi, ideýa-mazmun meňzeşligi hem döräp başlaýar. Wagtyň geçmegi bilen bu sýužetler her halkyň edebiýat wekilleri tarapyndan düýpli işlenilip, milli durmuş şertlerine uýgunlaşdyrylýar. Oňa halkyň başyndan geçiren durmuşy, döň-dessurlary, adatlary, ylmy dilde aýdylanda, mentaliteti siňdirilýär. Ahyrynda bolsa olar dürli halklaryň milli şahyranas mirasyna goşulyp

gidýärler. Olardaky hereket edýän gahrymanlar nusgawy hem-de milli häsiýetli bolmak bilen, şol bir halkyň psihologiýasyny, filosofiýasyny özüne siňdirýär. Eger bu sýužetler özüni özleşdirýän halkyň ruhuna, adatyna dogry gelmese, ol halkyň edebiýatyna ornaşmaýar, rowaçlyk almaýar. Biri-birinden daşlykda ýerleşýän, dürli dillerde gürleýän milletleriň edebiýatynda birmeňzeş sýužetli, pikir-mazmunly eserleriň peýda bolmagynyň sebäbi hem hut dürli görnüşde ýüze çykýan edebi gatnaşyklaryň netijesidir.

Türkmen edebiýatynyň taryhyny öwrenmekde XVI–XVII asyrlaryň türki, pars, arap, urdu dillerinde eser döreden görnükli wekilleriniň döredijiligi, edebi däpleri, edebi gatnaşyklary has möhüm ähmiýete eýedir. Aýratyn hem, Beýik Mogollar imperiýasy döwründe ýaşap, eserler döreden türkmen şahyrlarynyň döredijiligi edebi gatnaşyklaryň çeper döredijiligindäki uly hyzmatyny açyp görkezýär.

Jennet Hallyyeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF TRANSLATION IN LITERARY RELATIONS

Translated literature plays a significant role in the formation and development of literary connections.

In this process, translations into the languages of the peoples of the world of works by outstanding representatives of the 16th-17th centuries who created works in Turkish, Persian, Arabic, Urdu, especially the works of Turkmen poets who lived and worked during the time of the Great Mogol Empire, play a significant role.

Дженнет Халлыева
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ПЕРЕВОДА В ЛИТЕРАТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯХ

Переводная литература играет значительную роль в становлении и развитии литературных связей.

В этом процессе значение играют переводы на языки народов мира произведений выдающихся представителей отечественной классической литературы XVI–XVII веков, создававших произведения на турецком, персидском, арабском, урду языках, особенно творчество туркменских поэтов, живших и творивших во времена империи Великих Моголов.

TÜRKMEN HALKYNYŇ MILLI MIRASYNDA GUÝULAR BILEN BAGLY DÄP-DESSLAR

Türkmenistanyň çäginin esasy bölegini Garagum sährasy eýeleýär. Garagum sährasyny düýesiz, guýusyz göz önüne getirmek mümkin däl. Türkmen halkynyň baý milli mirasynda guýular bilen bagly däpleri, dessurlary berjaý etmekde düýeleriň orny örän uly bolupdyr. Garagum dünýäde in köp örüli we guýuly sähradyr. Türkmen halky gadymy döwürlerden bäri ýerasty suw gorlaryndan peýdalanylýp, suw üpjünçiliginiň ençeme usullaryny oýlap tapypdyrlar. Ata-babalarymyz el güýji bilen gadymy suw desgalaryny – kaklary, guýulary, kârizleri gazyp, olary nesilden-nesle geçirip miras galdyrypdyrlar. Bu barada Gahryman Arkadagymyz “Ömrümiň manysynyň dowamaty” kitabynda: “Çölde çöketlige ýygnanýan kak suwy, şagla kaklaryň suwy tiz siňýär. Guýma kak ýa-da öňaldy kak diýilýän kak suwlary bolsa, daşyna çäk edilip esli mahal durýar. Şeýle ýagdaýda içimlik üçin guýy suwlary ulanylýar” diýip belläp geçýär.

Ýerasty suwlaryň bar ýerini anyklamakda, guýulary gazmakda, çuň guýulardan suw çekmekde ata-babalarymyz gadymy döwürlerden bäri “çöl gämisi” hasaplanýan düýeleri hem peýdalanylýpdyrlar.

Ýurdumyzda duş gelýän guýularyň birnäçesiniň atlary hem düýe atlary bilen bagly bolupdyr. Mysal üçin, Garagum sährasynda Düýeajy, Maýabozlan, Bäherden etrabynda Inerýüzdüren ýaly guýular bar.

Garagum çölünde guýy ussalary, ilki bilen, süýji suwly guýy gazmak üçin ýer saýlamaly bolupdyr. Gahryman Arkadagymyz: “Guýy ussaçylygy hem kyn kärleriň biri” diýip nygtaýar. Olar ýeriň çuňňur gatlaklarynda süýji we duzly suwlaryň ýerleşýän ýerlerini ýalňyşsyz takyk kesgitleýdiler. Guýy ussalary çöl ýerinde guýy gazmagyň “tehnologiýasyny” ussatlarça başarypdyrlar. Şonuň üçin türkmen halky “iňňe bilen guýy gazan ýaly” diýýär.

Ata-babalarymyz guýa ýer saýlamakda birnäçe tejribeleri toplapdyr. Şeýle tejribeleriň biri düýäniň kömegi bilen ýerasty süýji suwly gatlagy anyklapdyrlar. Düýe botlajak wagty in takyr ýeri saýlap alypdyr. Ata-babalarymyz inen düýäniň botlaýan ýerini belläp, şol ýerden guýy gazypdyrlar, sebäbi düýäniň saýlaýan takyr ýeri suwuň ýeriň ýüzüne in ýakyn ýeri bolupdyr. Bu bolsa düýe malynyň adamzat üçin ählitaraplaýyn peýdalydygyny görkezýär.

Düýeleriň öri meýdanyna gatnaýan ýodalary örän amatly bolupdyr. Bu ýodalaryň esasy aýratynlygy – düýeler suwly kaklardan, guýulardan, takyrlardan kän daşlaşmandyrlar. Sähra ýerlerinde suwa teňnelik ýüze çyksa, düýeleriň yzlary bildirip duran ýodalary yzarlabermelidir. Gahryman Arkadagymyz “Türkmeniň

döwletlilik ýörelgesi” kitabynda: “Bu barada ýaşuly adamlar: “Suw bar ýerde ýol bar!” diýip aýdýarlar” diýip nygtap geçýär.

Garagum sährasynda düýeleriň bakylyşy, saklanylyşy dürli-dürli bolupdyr. Käbir hojalyklar düýeleri öri meýdanyna erkin goýberipdirler. Düýe çopany – sarwan, köplenç, guýularyň töwereginde bolupdyr. Örä erkin goýberilen düýeler guýynyň başyna suw içmäge gelende, sarwan olaryň hasabyny alypdyr.

Garagum sährasynda has çuň guýulardan suw çekmek ýa-da gazylýan guýynyň topragyny daşyna çykarmak üçin düýäni işçi güýji hökmünde ulanypdyrlar. Guýudan suw çekmekde peýdalanylýan düýelere “dolbugurça” ýa-da “doly erkek”, suw çekýän adama bolsa “suwçy” diýipdirler. Abu Abdylly Muhammet ibn Ahmet ibn Ýusup kätip Horezmi “Ylymlaryň açary” kitabynda guýudan suw çekmek maksady bilen ulanylýan düýä “sewäni”, “nawazyh” diýlendigi barada belläp geçýär.

Suwçy çuňluga 60 metre ýetýän guýulardan bir düýäniň, 60-dan 120 metr aralykdaky guýulardan iki düýäniň, ondan çuň guýulardan iki-ikiden, biri-biriniň yzyna tirkelen dört düýäniň kömegi bilen suw çykarypdyr. Düýeleriň kömegi bilen guýudan suw çykarmakda göwrümi ortaça 60–70 litr bolan gowa ulanylypdyr.

Düýeleriň kömegi bilen suw çykarylýan guýulara ata-babalarymyz “dolluguýy” ýa-da “zolluguýy” diýip aýdypdyrlar.

Meşhur we näbelli ussalar tarapyndan gazylan guýular milli mirasymyzdyr. Özboluşly halk ussatlygydyr. Guýuly öri meýdanlar Garagum sährasynyň täsin künjekleriniň biridir. Olarda örüleýän düýeler ýurdumyzyň döwletliliginiň, rowaçlygynyň alamatydyr.

Mahri Halmammedova
(*Turkmenistan*)

CUSTOMS AND TRADITIONS IN NATIONAL HERITAGE OF TURKMEN PEOPLE ASSOCIATED WITH WELLS

Most of Turkmenistan’s territory is occupied by largest steppe expanse of Garagum. It is impossible to imagine the Garagum steppe without camels and wells. In the rich national heritage of the Turkmen people, camels played a very important role in preserving the traditions and customs associated with wells. Since ancient times, the Turkmen people have used underground water reserves and invented many ways of water supply. Our ancestors manually dug ancient reservoirs – kaks, wells and passed them on from generation to generation.

To determine the location of groundwater, dig wells and draw water from deep wells, our ancestors also used camels, which have long been considered as “ships of the desert”.

Мяхри Халмухаммедова
(Туркменистан)

ОБЫЧАЙ И ТРАДИЦИИ В НАЦИОНАЛЬНОМ НАСЛЕДИИ ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С КОЛОДЦАМИ

Большую часть территории Туркменистана занимает степная полоса Каракумов. Невозможно представить степные просторы Каракумов без верблюдов и колодцев. В богатом национальном наследии туркменского народа верблюды играли очень важную роль в сохранении традиций и обычаев, связанных с колодцами. С древних времен туркменский народ бережно использовал запасы подземных вод и изобрел множество способов водоснабжения. Наши предки вручную рыли древние водоёмы – каки, колодцы и передавали их в пользование из поколения в поколение.

Для определения местоположения грунтовых вод, рытья колодцев и черпания воды из глубоких колодцев наши прадеды также использовали верблюдов.

Gülälek Hangeldiýewa
(Türkmenistan)

HAZAR DEŇZINIŇ ATLANDYRYLYŞYNYŇ ÇEŞMELERDÄKI BEÝANY

Hazar deňzi – dünýäde iň uly ýapyk suw howdany saýylýar. Hazar deňzi Ýer togalagynyň iň uly köli hasaplanylýsa-da, özüniň möçberi, suw howdanyna degişli häsiýetli aýratynlyklary, dünýäde häzirkä güne çenli ösüş ýoly babatda oňa deňiz hökmünde garalýar. Şonuň üçin onuň ady dürli dillerde nähili tutulsa-da, ol “deňiz” diýlip atlandyrylýar. Aziýanyň we Ýewropanyň araçäginde ýerleşýän bu uly kölüň Hazar, Kaspi, Alban, Hwalis, Gürji, Oguz, Türkmen, Girkan, Gürgen, Tabarystan, Deýlem, Derbent, Maňgyslak, Gulzum, Abeskun, Ak, Gök, Gara deňiz ýaly ençeme ady mälimdir. Hazar deňziniň dürli ýyllarda dürli görnüşde atlandyrylmagynyň özi-de, bu deňziň türkmen halkynyň taryhy bilen aýrylmaz baglanyşyklylygyndan habar berýär. Şeýlelikde, öz taryhymyzyň köklerini ýüze çykarmakda Hazar deňzi we onuň ady bilen baglanyşykly ylmy çeşmeleriň öwrenilmegi döwrüň derwaýys meselesi bolup durýar.

Hazar deňzini we onuň adyny öwrenmek meselesini dürli ugurlar boýunça amala aşyrmak mümkin. Şolaryň bir ugry hem Hazar deňziniň çeşmelerdäki beýanydyr. Hazar deňzi baradaky çeşmeler hem köptaraply bolup, ilkinji nobatda,

ýazuw çeşmeleri özüniň has ygtybarlylygy bilen tapawutlanýar. Ýazuw çeşmelerine dürli döwürlerde ýazylan taryhy maglumatlar, çap edilen metbugat materiallary, neşir önümleri, golýazmalar hazynasynda, arhiwlerde saklanylýan çeşmeler we beýlekiler girýär. Beýle diýildigi dilden aýdylýan rowaýatlaryň, gürrüňleriň bu çeşmelerdäki maglumatlara dahylsyzdygyny aňlatmaýar. Şol diýilýän ýazuw çeşmeleriniň esasy mazmunyny taryhy, ylmy garaýyşlar, netijeler düzýän-de bolsa, olarda halk arasynda giňden ýaýran gürrüňler, halk döredijilik eserleri hem mynasyp ornuny tapýar.

Hazar deňziniň Bahry-Hazar, Gulzum, Jeýhun, Abeskun... ýaly köpsanly atlaryna birnäçe meşhur şahsyýetleriň edebi mirasynda, nusgawy edebiýatyň sahypalarynda, soňky döwür türkmen edebiýatynyň kyssa we şygryýet eserleriniň nusgalarynda hem gabat gelinýär. Görnükli syýahatçylaryň, meşhur ýazyjy-şahyrlaryň synçylyk nazaryndan sowa geçmedik Hazar deňzi we deňziň ady bilen baglanyşykly maglumatlar diýseň täsindr. A. Wamberiniň “Orta Aziýa syýahat” atly syýahatnamasynda, W. Ýanyň “Çingiz han”, Ý. Mämmediýewiň “Şapak” romanlarynda, G. Burunowyň “On sekiz gark edilenler”, Ş. Borjakowyň “Tuwakmämmed aganyň gürrüňi” atly poemalarynda deňiz we onuň ady bilen bagly örän täsirli wakalar çeper suratlandyrylýar.

XVIII asyryň görnükli söz ussady Magtymguly Pyragynyň “Türkmeniň” atly şygrynda:

Jeýhun bilen bahry-Hazar arasy,
Çöl üstünden öser ýeli türkmeniň –

diýlip, bu suw giňişliginiň Bahry-Hazar ady tutulsa, beýik şahyryň beýleki bir şygrynda deňziň “Gulzum” adyna hem gabat gelýäris:

Türkmenler baglasa biz ýere bili,
Gurudar Gulzумы, derýaýy-Nili...

Magtymguly Pyragynyň şygyr setirlerinden hem görnüşi ýaly, Hazar deňziniň dürlüçe atlandyrylyşy halkyň ruhy mirasyna siňip, hakydasyna ornaşypdyr.

Halk döredijiligi eserleriniň dürli nusgalary bilen birlikde, ilkinji dörän ýerleri türkmenleriň Hazarýaka töwerekleri hasaplanylýan küştdepdi gazallarynda hem Hazar deňziniň ady bilen baglanyşykly setirlere duş gelmek mümkin:

Kaspi deňzi joşgunda,
Balykçylar köşgünde,
Dostum Mejnun bolup ýör
Gözel gyzyň yşgynda.

Hazar deňziň balygy
Iýseň örän süýjüdir.
Golumda ýar ýaglygy
Ýadasam gol güýjüdir.

Elbetde, bu küştdepdi gazallary diňe bir Hazar deňziniň adyny ýüze çykarmakda ygtybarly çeşme bolman, eýsem kenarýaka ilatyň ýaşayyş-durmuşyna, deňizden tutulýan balyklaryň görnüşlerine göz ýetirmek babatda hem halk hakydasynda saklanyp galan janly wakalaryň şöhlelenmesi bolup durýar.

Gulalek Hangeldiyeva
(*Turkmenistan*)

EXPLANATION OF THE NAME OF THE CASPIAN SEA IN SOURCES

Sources about the Caspian Sea are quite varied, with written evidence being the most reliable.

Numerous names of the Caspian Sea, such as Bahry-hazar, Gulzum, Jeyhun, Abeskun are found in the literary heritage of many famous personalities, on the pages of classical literature and in modern prose and poetic works of Turkmen literature. The Caspian Sea and information related to its name attracted the attention of famous travelers, writers and poets.

For example, in the poems of the outstanding 18th century poet Magtymguly Pyragy, the Caspian Sea is called by different names. In the travel notes of A. Vamberi “Journey to Central Asia”, in the novels of V. Yan “Chingiz han”, Yu. Mamedin “Shapak”, in the poems of G. Burunov “Eighteen Drowned Men”, in “The Tale of Tuvakmammet Aga” by Sh. Borjakov, impressive events associated with the events that took place at sea, as well as its name, are artistically depicted.

In folk poetry, in couplets of kushtdepdi ghazals, there are also lines associated with the name of the Caspian Sea. Along with written sources, works of folk art can also be considered one of the most reliable sources for analyzing the origin of the name of the sea.

Гулялек Хангельдыева
(Туркменистан)

ОБЪЯСНЕНИЕ НАЗВАНИЯ КАСПИЙСКОГО МОРЯ В ИСТОЧНИКАХ

Источники о Каспийском море достаточно разнообразны, причем большей достоверностью отличаются прежде всего письменные свидетельства.

Многочисленные названия Каспийского моря, такие как Бахры-Хазар, Гульзум, Джейхун, Абескун встречаются в литературном наследии многих известных личностей, на страницах классической литературы и в современных прозаических и поэтических произведениях туркменской литературы. Каспийское море и сведения, связанные с его названием, привлекали внимание известных путешественников, писателей и поэтов.

Например, в стихотворениях выдающегося поэта XVIII века Махтумкули Фраги Каспийское море именуется по-разному. В путевых заметках А. Вамбери “Путешествие в Среднюю Азию”, в романах В. Яна “Чингиз-хан”, Я. Мамедиева “Шапак”, в поэмах Г. Бурунова “Восемнадцать утопленников”, в “Сказании о Тувакмаммете ага” Ш. Борджакова художественно изображены впечатляющие события, связанные с событиями, происходившими море, а также его названием.

В народной поэзии, в куплетах газелей куштдепди также встречаются строки, связанные с названием Каспийского моря. Наряду с письменными источниками, произведения народного творчества также можно считать одним из наиболее достоверных источников для анализа происхождения названия моря.

Gülşirin Hanowa
(Türkmenistan)

GELJEGIŇ IŇ YGTYBARLY GOÝUMY – BU NESILLERIŇ MYNASYP TERBIÝESIDIR

Häzirki wagtda döwrüň wajyp meselesi hökmünde orta çykýan zerurlyk nesillere mynasyp terbiýe bermek işidir. Bu iş ähli döwürlerde hem öz möhümligini ýitirmeyär, emma häzirki zamanyň ösen tehnologiýalar eýýamydygyny nazarda tutsak, bu işiň ähmiýetiniň näderejede artýandygyny duýmak kyn däl, çünki çaga ilki terbiýäni öz maşgalasyndan alýar, häzirki wagtda jemgyýet, has anygy, *sosial mediýa* diýlip atlandyrylýan täze güýç öz täsirini ýokary tizlikde artdyrýar. Mundan 15–20 ýyl ozal adam jemgyýete gatylmak üçin hökman fiziki hereketjeňligi ulanyp öz

öýünden daşary çykmaly bolýan bolsa, indi jemgyýet seniň eliň aýasynda ýerleşýän mobil telefonlarda seniň öýünde hemişe elýeterli. Ine, hut şonuň üçin hem nesilleri dogry terbiýelemek işi has kynlaşdy diýip aýdyp bileris. Biz muny pedagogiki nukdaýnazardan seljerenimizde bir mysala ýüz tutup bileris. Eger çaganyň terbiýesinde eje-kakanyň bildirýän talaplaryna ene-atasy ýa-da baba-mamasy tarapyndan arkasyny almak bilen ýeňillik girizilýän bolsa, onda ol çagada terbiýe däl-de, özdiýenlilik, keçjallyk, köplenç halatda şermendelik bilen öz ýakynlaryny ol ýa-da beýleki zady etmäge mejbur etmek ýaly ýaramaz gylyklar peýda bolup başlaýar. Diýmek, sosial mediýanyň ýiti täsirleri hem edil şu effekti berýär diýip bileris. Özem bu has ýiti ýagdaýda we çalt täsir edýänligi bilen tapawutlanýar, emma beýle diýildigi sosial mediýa diňe ýaramaz täsir edýär diýildigi däl. Ony ýerlikli ulanmagy öwretmek bolsa ene-atalaryň täze döwürde ýüze çykan we juda jogapkärçiligi talap edýän ýene-de bir esasy borçlarynyň biridir.

Türkmen milleti hemişe hem nesillerini mynasyp şahsyýet hökmünde kemala getirmek işine juda çuňňur çemeleşip gelipdirler. Gahryman Arkadagymyzyň: “Mertler Watany beýgeldýändir, Watan bolsa mertleri beýgeldýär” diýýän dana pelsepesi bar. Munuň şeýledigine halk döredijiliginiň we milli edebiýatyň çeşmelerine salgylananymyzda hem doly we anyk göz ýetirip bileris. Şahsyýetleri kemala getirmek, olarda maşgala, il-güne, Watana bolan çuňňur hem tüýs ýürekden çykyan söýgini döretmek halkymyzyň başmüňýylyk taryhy ýolunyň esasy many-mazmunyny düzýär, çünki şol hakyky mertler, Watan ogullary öz ýurduny, il-gününi beýiklige ýetirýärler. Çagasynda bilimiň we terbiýäniň sazlaşygyny, ahlagyň we wyždanyň bara-barlygyny, ynsaplylygyň we ygrarlylygyň bitewüligini gazanmak ene-atanyň baş borjy hem-de parzy hökmünde häsiýetlenýär. Munuň üçin bolsa, ilki bilen maşgala binýadynyň berkligine daýanmak, taryhda yz goýan şahsyýetlere salgylanmak, şu günň gahrymanlaryny öňe çykarmak we hormatlamak zerurdyr.

Bu barada Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz: “Biz halklarymyzyň ganyna we süňňüne siňen aslymyzdan, maşgala gatnaşyklaryna wepalylykdan, ata-enelerimizi, ýaşululary hormatlamakdan hiç haçan ýüz öwürmeýäris. Däpdessurlarymyza hormat goýmakdan, watançylygymyzdan, borja ygrarlylygymyzdan el çekmeýäris.” diýip, juda parasatlylyk bilen belleýär.

Türkmenistanyň syýasy ýörelgeleri zenanlaryň hak-hukuklaryny kepillendirmek, enäniň we çaganyň kanuny goraglylygyny üpjün etmek ugrunda yzygiderli aladalanýar. Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallasy bilen ýurdumyzda 2022-nji ýylda geçirilen “Merkezi Aziýanyň zenanlarynyň dialogy” hem häzirki döwürdäki alnyp barylýan beýik işlere aýdyň mysal bolup biler. Bu dialogyň geçirilmegi taryhy döwürlerden bäri hemişe hormata we sarpa eýe bolup gelýän türkmen zenanynyň XXI asyrdaky derejesiniň neneňsi beýikdigini ýene-de bir gezek subut etdi. Bu Dialoga aýratyn üns berilmegi ýöne ýerden däl, çünki zenan, ene, ýokarda hem belläp geçişimiz ýaly, çaga terbiýesiniň esasynda duran şahsyýetdir. Çaganyň terbiýesi

bolsa onuň dost-doganlary bilen gatnaşygynda has aýdyň ýüze çykýar. “Ynsanyň ruhy haly onuň jemgyýete täsirliliginde ýüze çykýar.” diýip belleýän Gahryman Arkadagymyz häzirki zaman nesil terbiýesinde jemgyýetiň ozalky derejesinden has wajyplaşýandygyny nygtaýar.

Gulshirin Hanova
(*Turkmenistan*)

THE MOST RELIABLE INVESTMENTS IN THE FUTURE ARE THE PROPER UPBRINGING OF GENERATIONS

One of the most urgent needs of our time is to ensure a decent upbringing of younger generations. This work has always been important, but considering that we live in an era of advanced technology, it is easy to see how much its importance has increased. Based on scientific research, it is consistently proved that all the customs, traditions and rituals associated with the family culture of the Turkmen people represent a unique school of education based on deep science and knowledge. In this regard, the scientific works of Turkmen scientists, as well as many foreign scientists, can be cited as an example. In particular, dozens of books by the National Leader of the Turkmen people Gurbanguly Berdimuhamedov about morality, upbringing, nationality, such as “The Meaning of my life”, “Mother Worship – worship of the shrine”, “Turkmeniň döwletlilik ýörelgesi” (“Principles of Turkmen statehood”), “Turkmenistan – the heart of the Great Silk Road”, make noble traditions the Turkmen people and the world-class educational school are accessible to the entire scientific community and the audience of readers.

Гульширин Ханова
(*Туркменистан*)

САМЫЕ НАДЁЖНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В БУДУЩЕЕ – ДОСТОЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОКОЛЕНИЙ

Одной из самых насущных потребностей нашего времени является обеспечение достойного воспитания молодого поколения. Эта работа всегда была важна, но, учитывая, что мы живем в эпоху развитых технологий, нетрудно заметить, насколько возросла её значимость. На основе научных исследований последовательно доказывается, что все обычаи, традиции и обряды, связанные с семейной культурой туркменского народа, представляют собой уникальную школу воспитания, основанную на науке и знаниях,

в частности, ценные труды Национального Лидера туркменского народа Гурбангулы Бердымухамедова о нравственности и воспитании, такие в частности, как “Смысл моей жизни”, “Поклонение матери – преклонение перед святыней”, “Türkmenin döwletlilik ýörelgesi” (“Принципы туркменской государственности”), “Туркменистан – сердце Великого Шёлкового пути”, делают благородные традиции туркменского народа и школу воспитания мирового образца доступными для всего мирового сообщества.

Jennet Hanowa
(*Türkmenistan*)

TENNISÇI TÜRGENLERIŇ SPORT TAÝÝARLYGYNÝ KÄMILLEŞDIRMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY

Türkmenistanda bedenterbiýäniň we sportuň giň gerimli ösüşi, jemgyýetde, esasan hem, ýaş nesliň arasynda sagdyn durmuş ýörelgesiniň wagyz edilmegi, şeýle hem türgenleriň taýýarlygy üçin ähli zerur bolan şertleriň döredilmegi Türkmenistanyň Prezidentiniň sport ulgamynda amala aşyran döwlet syýasatynyň esasy ileri tutulýan ugurlarynyň biri bolup durýar. Türkmen jemgyýetinde sagdyn durmuş endiklerini, milli ahlak gymmatlyklaryny ösdürmäge esaslanýan sport syýasaty raýatlarymyzda sagdyn durmuşa bolan söýgini artdyrýar, ýaş nesilleriň bedenterbiýe we sport bilen giňden meşgullanmaklaryna täsir edýär, türgenleri ussatlyga hem-de uly ýeňişlere ruhlandyrýar.

Stoluň üstünde oýnalýan tennis sport oýunlarynyň iň bir meşhury we giň ýaýran görnüşleriniň biri bolup durýar. Stoluň üstünde oýnalýan tennisin ösüşiniň häzirki zaman derejesi, bäsdeşlige ukyplylygyň dyngysyz ösüşi we oýunçylaryň ussatlygynyň ýokarlanýan talaplary sport taýýarlyk ulgamynyň hemişelik kämilleşdirilip durulmagynyň zerurlygyna getirýär.

Sportda üstünlik gazanmak öz-özünden amala aşmaýar. Ýokary sport netijeleri irginsiz zähmetiň, türgenleşiklere bolan yhlasly hem-de pugta çemeleşmegiň, düzgün-kadalary berjaý etmegiň, erkin ägirt uly güýjüniň, usullary we tilsimleri kämilleşdirmäge bolan ýadawsyz arzuw-niýetiň netijesi bolup durýar.

Sport taýýarlygyny gurnamak diňe bir türgenleşik işiniň nähilidir bir bölekleyin guramaçylyk paýlary däl, eýsem esasan, ulgamlary tertibe salmagy gazandyrýan hereketiň esasy çäklerini göz önünde tutýar. Esasan hem, garalýan tapgyrda sport taýýarlygy türgenleriň ýörite ukyplaryny ýüze çykarmak we oýnuň ýörite endiklerini kämilleşdirmek üçin önünden ygtybarly şertleri döretmäge gönükdirlen bolmaly. Sport taýýarlygy, türgenleriň türgenleşik we ýaryş iş ýüklerine degişlilikde uýgunlaşmaklaryny üpjün etmelidir.

Türgenleşikler we ýaryşlar biri-biriniň ýerini çalşyp, türgeniň köpýyllyk ýoluny emele getirýär. Ilkinji nobatda bolsa, ýaryşlardaky ýeňiş göniden-göni sport ýaryşyndan ençeme gezek köp wagt berilýän türgenleşikleriň nähili derejede netijeli bolandygyna bagly bolýar.

Çylşyrymly türgenşelik usuly hökmünde stoluň üstünde oýnalýan tennisde oýunçylaryň sport taýýarlyk ulgamyny kämilleşdirmegiň obýektiv mümkinçilikleri bar. Şunuň ýaly usuly ulanmagyň netijeliligi çylşyrymlylyk ýörelgeleriniň we türgenleşiji täsirleri bilen baglanyşyklylygynyň esasynda amala aşyrylanda has ýokarlanýar. Her bir adaty türgenleşik ýumuşlarynyň diňe bir özüne mahsus düzümi bolman, eýsem öňki geçen türgenleşiklere baglylykda, öz yzygiderliligi we geljekdäki türgenleşikleri iň gowy ýagdaýda gurnamaga bolan meýilleri özünde jemleýär. Sport taýýarlygynyň tutuş ulgamy üçin umumy maksada gönükdirilen esas – ulanylýan türgenleşik serişdeleriniň, sport ussady bolmagyň we türgeniň obýektiv mümkinçilikleriniň kanunalaýyklyk usullaryndan ybarat bolýar.

Esasan hem, garalýan tapgyrda sport taýýarlygy türgenleriň ýörite ukyplaryny ýüze çykarmak we oýnuň ýörite endiklerini kämilleşdirmek üçin önünden ygtybarly şertleri döretmäge gönükdirilen bolmaly. Sport taýýarlygy, türgenleriň türgenleşik we ýaryş iş ýüklerine degişlilikde uýgunlaşmaklaryny üpjün etmelidir. Taýýarlygyň aýry-aýry serişdeleri täsirleriň çylşyrymlylygyny üpjün etmelidir. Şonda bir serişde başga bir serişdäniň täsiriniň üstüni ýetirýär we ony ýokarlandyrýar.

Stoluň üstünde oýnalýan tennisde sport türgenleşigini geçirmekligiň netijeliliginiň esasy ölçegleri ýaryş hereketleriniň netijeliliginiň görkezijileri bolup durýar. Sport kämilleşdiriş tapgyrynda oýunçylaryň sport türgenleşik meýilnamasy we taýýarlygyň bölekleyin ýumuşlarynyň algoritmleriniň çözgütlerinde, türgenleriň taýýarlygynyň biri-birine kybapdaş aýratynlyklarynda düzülen serişdeleriň hem-de usullaryň ulgamynyň kömegi bilen has hem kämilleşdirilýär.

Jennet Hanova
(*Turkmenistan*)

DISTINCTIVE FEATURES OF TRAINING ENHANCEMENT OF TABLE TENNIS PLAYERS

The current development level of the table tennis, sharpening of competition at sports tournaments and increased requirements to the sportsmen makes it necessary to constantly enhance the training programs of tennis players.

Arrangement of sport training process is not a segmental order of trainings, but the well-coordinated system of complex training of players, which is aimed at finding and regular sharpening of differential characteristics and skills giving

an advantage during a match and increasing chances to win. Sport training shall promote to adaptation of a player to the loads he or she will experience at both trainings and competitions.

At training of professional tennis players, a training plan shall be enhanced on the basis of algorithm calculations of step-by-step exercises and through the methods composed on the basis of consideration of the particularities of physical conditioning of every player.

Дженнет Ханова
(Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ ПО НАСТОЛЬНОМУ ТЕННИСУ

Современный уровень развития настольного тенниса, обострение конкуренции на спортивных турнирах и повышение требований к спортсменам диктуют необходимость в постоянном совершенствовании системы подготовки теннисистов.

Организация процесса спортивной подготовки – это не сегментированный порядок тренировок, а слаженная система комплексной подготовки спортсменов, которая направлена на выявление и регулярное оттачивание отличительных способностей и навыков, дающих преимущество при игре и повышающих шанс на победу. Спортивная подготовка должна способствовать адаптации спортсмена к нагрузкам, как при тренировках, так и при условиях на турнире.

При подготовке профессиональных игроков в настольный теннис план тренировок нужно совершенствовать на основе вычислений алгоритмов поэтапных упражнений, посредством методик, составленных на основе учёта особенностей физической подготовки каждого спортсмена.

Täzegül Hapyzowa, Humaý Durdyýewa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ PARAHATÇYLYK TAGLYMATY WE SUNGAT SAZLAŞYGY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parahatçylyk taglymaty döwlet syýasatynyň esasy

özenini düzýär we bu ugurda halkara ylmy hyzmatdaşlygyň ösdürilmegine aýratyn ähmiýet berilýär. Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlary bilen “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” diýlip yglan edilen 2025-nji ýylda giňden beleniljek Bitarplygymyzyň şanly otuz ýyllyk toýuny türkmen alymlary ylym äleminde gazanyljak uly üstünlikler bilen garşylarlar.

Täze taryhy eýýamda Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýiti zehininden, jöwher paýhasyndan dörän ajaýyp kitaplary berk binýatly ruhy-medeni ösüşlerimiziň esasy özeni, nusgalyk ugur-taglymy bolup hyzmat edýär. Parahatçylyk, ynsanperwerlik taglymatlary bu gymmatly kitaplaryň esasy mazmunyny emele getirýär. Bu gymmatly eserler biziň bagtyýarlyk zamanamyzda sungat sazlaşygynyň ajaýyp eserlerine öwrülip, dünýä içre türkmen adyny şöhratlandyrdy. Ylym, taglym, sungat sazlaşygynyň ajaýyp beýanyna öwrülen bu gymmatly kitaplaryň dünýäniň dürli dillerine terjime edilmegi parahatçylyksöýüji, döredijilik ruhly halkymyzyň halkara giňişliginde mertebeli adynyň giňden ýaýylmagyna getirdi. Şeýle gymmatly eserleriň biri-de Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmen sazy, dostluk, doganlyk sazy” atly kitabydyr. Adyndan belli bolşy ýaly, kitapda parahatçylyk we saz sungatynyň güýji inňän çuň hem-de paýhasly pikirleriň üsti bilen teswirlenýär. Bu gymmatly kitabyň üç dilde – türkmen, rus, inlis dillerinde, şeýle-de olaryň daşary ýurtlarda dürli dillere terjime edilip, kitap hökmünde neşir edilmegi dünýäniň ylmy jemgyýetçiliginde, medeniýet, sungat giňişlikde türkmen halkynyň döreden sungat baýlyklary hakyndaky uly gyzyklanmalary döredýär.

“Türkmen sazy, dostluk, doganlyk sazy” atly gymmatly kitabynda Gahryman Arkadagymyz öz eserleri bilen parahatçylygy, ynsanperwerligi ündän Garadäli gökleň, Şükür bagşy, Nurmyrat Saryhanow, Nury Halmämmedow, Bulat Mansurow ýaly döredijilik ussatlary hakynda gymmatly maglumatlar berýär. Bu gymmatly eserler biziň bagtyýarlyk zamanamyzda sungat sazlaşygynyň ajaýyp eserlerine öwrülip, dünýä içre türkmen adyny şöhratlandyrdy. Saz äleminiň meşhur ussady Garadäli gökleňiň ak patasyny alan Şükür bagşy parahatçylykly ýoly saýlap alyp, sazy bilen agasyny ýesirlikden boşadýar. Halkymyzyň ýüregine ýazylan bu waka esasynda ussat ýazyjy Nurmyrat Saryhanow özüniň çeperçilik gymmaty inňän ýokary bolan “Şükür bagşy” atly eserini ýazýar. Talantly kinorežissýor Bulat Mansurowyň uly zehini hut şu kinonyň üsti bilen dünýä äşgär bolýar. Režissýoryň kino üçin kompozitor Nury Halmämmedowyň sazyny saýlap almagy, eseriň has şowly çykmagyna getirýär. Tutuş durky parahatçyk taglymlaryna ýugrulan eseriň esasy wakalary türkmen sazynyň täsin dünýäsinde teswirlenýär. Sungat dünýäniň ähli ýowuzlyklaryndan üstün çykýar, adalat, haýyr iş ýeňýär. “Şükür bagşy” kinofilmi diňe bir türkmen sungatynyň däl, eýsem dünýä sungatynyň hem in bir ajaýyp eserleriniň biri hökmünde taryha girýär.

Tazegul Hapyzova, Humay Durdyyeva
(*Turkmenistan*)

THE DOCTRINE OF PEACE AND ARTISTIC HARMONY OF OUR HERO-ARKADAG

The ideas of peace and humanism are widely reflected in the content of valuable books that are part of the heritage of our Hero-Arkadag. In his valuable book “Turkmen Music, Music of Friendship and Brotherhood” our Hero-Arkadag gives valuable information about such creative masters as Garadali Goklen, Shukur Bagshy, Nurmyrat Saryhanov, Nury Halmammedov and Bulat Mansurov, who propagated peace and humanism with their works. These beautiful creations of talented masters in the modern era, glorifying the culture and art of the Turkmen people, create artistic harmony of the new world.

Тазегуль Хапызова, Хумай Дурдыева
(*Туркменистан*)

ДОКТРИНА МИРА ГЕРОЯ-АРКАДАГА И ГАРМОНИЯ ИСКУССТВА

Идеи мира и гуманизма широко отражены в содержании книг, вышедших из под пера Общенационального Лидера туркменского народа. В своей замечательной книге “Туркменская музыка, музыка дружбы и братства” наш Герой-Аркадаг приводит ценные свидетельства о таких творческих мастерах как Гарадяли Гоклен, Шукур багши, Нурмырат Сарыханов, Нуры Халмаммедов, Булат Мансуров из многих других, пропагандировавших в своих произведениях идеи мира и гуманизма. Эти прекрасные творения талантливых мастеров в современную эпоху, прославляя культуру и искусство туркменского народа, создают художественную гармонию нового мира.

Möwlamguly Hezretow
(*Türkmenistan*)

HUKUK TERBIÝESI OKUW-TERBIÝEÇILIK IŞINIŇ BIR UGRY HÖKMÜNDE

Häzirki wagtda hukuk terbiýesi jemgyýetiň ösüşinde wajyp ähmiýete eýe bolýar, çünki ösüp gelyän ýaş nesliň hukuk taýdan terbiýeliligi ajaýyp geljege umyt

döredýär. Adatça, hukuk taýdan bilimlilik, hukuk meselelerinden baş alyp çykmak ol ýa-da beýleki görnüşde diňe bir aýry-aýry şahslara däl-de, eýsem tutuş ýurduň ösüşine täsir edýär, esasan hem, bu hukuk döwletiniň ösüşinde şöhlenenýär hem-de wajyplyga öwrülýär.

Eger biz hukuk terbiýesine okuw-terbiýeçilik işiniň bir ugry hökmünde garasak, onda mekdeplerde şeýle şertleriň döredilmeginiň zerurdygyny bellemek bolar. Şeýle şertler döredilse, her bir mekdep okuwçysy hukugyň tutuş ähmiýetini ýüze çykarmaga we düşünmäge mümkinçilik alar hem-de oňa jemgyýetçilik durmuşynyň oňyn tarapy hökmünde garar. Eger mekdep döwründe hukuk nukdaýnazarynyň ähli kadalaryny düşündürmek başarsa, onda häzirki ösüp gelýän ýaş nesil öz hereketlerine aňly-başly düşüner we netijede, işjeň we kanuna boýun egiji jemgyýetiň döremegine getirer.

Hukuk terbiýesi barada aýdylanda, onuň islendik döwletiň gurluşynyň wajyp gurluş birligi hasap edilýändigini nygtamalydyrys. Hukuk terbiýesi arkaly diňe bir aýry-aýry şahslar işjeňleşmän, eýsem tutuş döwletde özgertmeler bolup geçýär we onuň çäginde ýaşaýanlaryň ählisiniň bähbitlerine täsir edýär. Adatça, hukuk terbiýesine, esasan, iki görnüşde garamak kabul edilendir. *Birinji görnüş* giň görnüşli. Daşymyzy gurşan ýagdaýlar, ýagny gönüden-göni adama täsir edýän ýagdaýlar jikme-jik (ýagdaýlaryň elementleri) açylyp görkezilýär. Muňa mysal edip hukuk taýdan baha bermegi başarmak bilen ýa-da hukuk kadalaryny sazlamak ulgamynda bilim derejesini ýokarlandyrmagy başarmak bilen adamlar bilen gepleşmegi getirmek bolar. *Ikinji görnüş* inçe görnüş, adamyň daşyny gurşaýan ýagdaý däl-de adamyň ýa-da adamlaryň kesgitli toparynyň hukuk medeniýetini ýokarlandyrmaga gönükdirilişine garalýar. Eýýäm bu ýerde onuň ösüşine döwlet däl-de öz bähbitleri we zerurlyklary bilen baglanyşyklylykda hut adamyň özi gatnaşýar.

Alymlar “hukuk terbiýesi” düşünjesine, onuň jemgyýetiň ösüşindäki ähmiýetine dürli-dürli kesgitleme berýärler.

Bulardan başga-da hukuk terbiýesine berilýän ençeme kesgitlemeler bolup, aýry adamyň, şeýle hem adamlar toparynyň, mysal üçin, mekdep okuwçylarynyň toparynyň ynsanperwer we hukuk bilimini ýa-da döwletiň hem-de milletiň medeniýetiniň bähbitlerini araýan bilimiň özenini emele getirmäge alyp barýar. Eger-de hukuk terbiýesi barada aýtmaly hem-de baha bermeli bolsa, onda diňe bir daşymyzy gurşaýan ynsanlara däl-de, eýsem kanuna hem hormat goýmagy, ynsanda jogapkärçilik we tertiplilik, hatda jenaýatlaryň amala aşyrylmagyna hem-de edendilik bilen ylalaşmazlyk duýgusynyň emele getirilmegine gönükdirilendigini nygtap geçmelidiris.

Türkmen halkynyň “Çagany ýaşdan” diýip aýdyşy ýaly, ýaşlara çagalykdan kadalary öwretmezden, häzirki zaman hukugy barada düşünje bermezden dogry pikir edýän jemgyýeti döretmegiň mümkin dældigini belläp geçmelidiris.

Hukuk hemişe “reýtingi ýokary” hasap edilýän derslere degişlidir, çünki bir tarapdan, ony öwrenmek gyzykly, beýleki tarapdan, örän wajyp, sebäbi durmuşda öz ornuňy tapmaga bilim hiç wagt päsgel bermeýär, ýöne bu derse doly düşünişip bolmaýan ýagdaýlary bolup bilýär, çünki hukugy öwrenmek çylşyrymly iş bolup, ol oýlanmagy we düşünmegi talap edýär. Şeýle talap bolsa adamyň we raýatyň hukuklaryna hem-de azatlygyna aň ýetirmek bilen baglanyşyklydyr. Hukuk terbiýesinde bolsa okuwçylaryň özüni alyp barmagyň, hukuk däpleriniň, hukuk tejribeleriniň nusgalary we ýörelgeleri bilen tanyşmagy çylşyrymly hasaplanylýar.

Diýmek, hukuk terbiýesi okuw-terbiýeçilik işiniň bir ugry hökmünde örän çylşyrymly iş bolup, onuň kesgitli maksatlary, wezipeleri, usullary bardyr hem-de bu işi ýörite oýlanyşykly guralmasa amala aşyrmak mümkin däl diýip netije çykarmak bolar. Ol hukuk dersleri öwrenilende taýýarlygy we ünsüligi talap edýär. Hukuk terbiýesi arkaly hukuk aň-düşünjesi emele getirilýär. Bu okuwçylaryň aňyna we psihologiýasyna köpdürli terbiýeçilik işleriniň toplумы bilen bilelikde täsir etmegiň netijesinde bolup geçýär.

Movlamguly Hezretov
(*Turkmenistan*)

LEGAL EDUCATION AS A DIRECTION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article is devoted to the issues of legal education as a direction in the educational process. The author gives a concept of legal education, its goals, objectives, and methods.

Мовламгулы Хезретов
(*Туркменистан*)

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК НАПРАВЛЕНИЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Статья посвящена вопросам правового воспитания как направлению в учебно-воспитательном процессе. Автором дается понятие правовому воспитанию, его целям, задачам, методам.

**GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI”
KITABYNDY BEÝIK SELJUKLAR DÖWRI
(DAŇDANAKAN ŞÄHERINIŇ MYSALYNDA)**

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Hakyda göwheri” atly ajaýyp kitabynda bellenilişi ýaly, “Türkmen halky gadymy, baý şohratly taryha eýe halkdyr. Onuň gadymy kökleriniň yzlary türkmen topragynyň çäklerinde arheologlar tarapyndan yzygiderli ýüze çykarylýar we öwrenilýär”.

Kitabyň “Beýik Seljuklar döwri” bölümünde Daňdanakan şäheri barada gyzykly maglumatlar getirilýär. Gahryman Arkadagymyz Daňdanakanyň gülläp ösen, medeni we senetçilik şäherleriniň biri bolandygyny nygtamak bilen, onuň taryhyny öwrenmekde orta asyr ýazuw çeşmeleriniň ähmiýetini belleýär. Bu çeşmeler türkmen halkynyň gadymy taryhyny öwrenmek üçin wajypdyr.

Daňdanakan şäheri baradaky maglumatlar orta asyr taryhçylarynyň işlerinde, syýahatçylaryň ýol ýazgylarynda duş gelýär. Daňdanakanyň ýerleşýän ýeri baradaky takyk maglumatlar IX asyrdaky ýaşap geçen arap syýahatçysy Ibn Hordadbeğiň “Kitab al-Mesalik wal-Memalik” diýen işinde getirilýär. Awtor Daňdanakan bilen Beýik Seljuklar şadöwletiniň paýtagty bolan Merwiň arasyndaky ölçegi 10 farsah (takmynan, 50–60 kilometr) aralygynda bolandygyny belleýär. Bu maglumatlar X asyrdaky ýaşap geçen, “Bagdad kätibi” lakamyny alan Kudama ibn Jafaryň “Kitab al-Haraj”, 1113-nji ýylda Merwde doglan, geograf, diňe Merwiň taryhy boýunça 20-den gowrak kitabyň awtory as-Samanynyň “Kitab al-ansab” atly işlerinde hem tassyklanylýar. X asyrdaky yslam dininiň ýaýran ähli ýurtlaryna diýen ýaly syýahat eden al-Makdysynyň geografiki maglumatlaryna görä, Daňdanakan Merwiň düzüminde bolupdyr.

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” taryhy kitabynda Daňdanakan şäherini dünýä belli eden Beýik Seljuklar şadöwletini esaslandyryjylar – doganlar Çagry begiň we Togrul begiň döwleti berkitmekde hem-de ösdürmekde bitiren işlerine uly ähmiýet berilýär. Alym Arkadagymyzyň belleýşi ýaly, “Başarjaňlyk bilen hökümdarlyk eden soltanlaryň tagallasy bilen birnäçe döwletler we halklar kuwwatly nesilşalyga – bir bitewi Beýik Seljuklar şadöwletine birikdiler”.

Döwleti agzybirlikde dolandyrmakda nusga görkezen – Çagry beg we Togrul beg täze döwleti esaslandyrmak üçin ak patany Abusagyt Abulhaýyr Mäne babadan alýarlar. Bu taryhy waka baradaky maglumatlar Mäne babanyň ýuwlugy bolan, ýaşlykdan başlap özüniň beýik garyndaşynyň durmuşy bilen gyzyklanýan - Muhammet ibn al-Munawwaryň “Asrar at-tawhid fi makamat şeyh Abusagyt” atly

eserinde beýan edilýär. Kitapda berilýän maglumatlara görä, Abusagyt Abulhaýyr bilen görüşmek maksady bilen Çagry beg we Togrul beg ýörite Mäne obasyna barypdyrlar. Netijede, Mäne baba doganlar – Çagry bege Horasany, Togrul bege Yragy dolandymaga ak pata berýär. Gahryman Arkadagmyzyň belleýşi ýaly, “Emele gelen ägirt uly döwletiň paýtagtynyň Uzak Günbatarda ýerleşýändigine garamazdan, ilkinji seljuk soltanlary öz hakyky watanlaryny – döwletiň düýbi tutulan ata-babalarynyň mekanlaryny hiç wagt ýatdan çykarmandyrlar”.

Alym Arkadagmyzyň “Hakyda göwheri” kitabynda Beýik Seljuklar şadöwleti baradaky getirilýän ylmy maglumatlar arkaly halkymyzyň geçmişini, hususan-da, Daňdanakan şäheri bilen bagly wakalary öwrenmek üçin uly mümkinçilikler döredilýär. Bu bolsa taryh ylmynyň ösdürilmegine saldamly goşant goşýar.

Murad Hojakuliyev
(*Turkmenistan*)

THE PERIOD OF THE GREAT SELJUKS IN THE BOOK OF THE HERO-ARKADAG “HAKYDA GÖWHERI” (DANDANAKAN)

The book by the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov “Hakyda göwheri” examines issues related to the ancient, original history of the Turkmen.

In the section “The Period of the Great Seljuks” based on written sources, information is provided about the medieval city of Dandanakan. According to the information of Ibn Hordadbeg, Kudama ibn Jafar, As-Samany and other medieval authors, the city of Dandanakan was located at a distance of 10 farsakhs (approximately 50–60 kilometers) from Merv – the ancestral homeland of the empire of the great Seljuks. As Hero-Arkadag notes, the brothers Togrul beg and Chagry beg, who stood at the origins of the state, who ruled, respectively, in Iraq and Merv, as well as the subsequent rulers of the empire, never forgot the historical homeland of their ancestors, where the foundations of statehood were laid. The brothers received a blessing for their rule in the village of Mane from Sheikh Abu Said Abu-l-Kheyr – Mane baba, which is described in the book of his great-great-grandson Muhammet ibn al-Munavvar “Asrar at-tavhid fi maqamat sheikh Abi-Said”.

The scientific information provided in the book of Hero-Arkadag “Hakyda göwheri” contributes to the study of the history of the Turkmen people, in particular the medieval city of Dandanakan.

Мурад Ходжакулиев
(Туркменистан)

ПЕРИОД ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКОВ В КНИГЕ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “NAKYDA GÖWHERİ” (ДАНДАНАКАН)

В книге Национального Лидера туркменского народа, Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова “Nakyda göwheri” рассматриваются вопросы, связанные с древней и самобытной историей туркмен.

В разделе “Период великих сельджуков” на основании письменных источников приводятся сведения о средневековом городе Данданакан. Согласно сведениям Ибн Хордадбега, Кудама ибн Джафара, Ас-Самани и других средневековых авторов, город Данданакан находился на расстоянии 10 фарсахов (приблизительно 50-60 километров) от Мерва – прародины империи великих Сельджуков. Как отмечает Герой-Аркадаг, стоявшие у истоков государства братья Тогрул бек и Чагры бек, правившие, соответственно в Ираке и Мерве, а также последующие правители империи никогда не забывали историческую родину предков, где были заложены основы государственности. Благославление на правление братья получили в селении Мане от шейха Абу-Саида Абу-л-Хейра – Мане баба, о чем повествуется в книге его праправнука Мухаммеда ибн ал-Мунаввара “Асрар ат-тавхид фи макамат шейх Аби-Саид”.

Научные сведения, приводимые в книге Героя-Аркадага “Nakyda göwheri”, способствуют изучению истории туркменского народа, в частности, средневекового города Данданакан.

Kerim Hojagulyýew
(Türkmenistan)

AHALTEKE ATLARY RUSSIÝALY SYÝAHATÇYLARYŇ GÖZI BILEN

Türkmen halkynyň durmuşynda gadymyýetden bäri atlaryň orny uly bolupdyr. Atlar wepaly dost hökmünde eýesiniň ruhy daýanjy bolupdyr. Durmuş derejesine garamazdan, her bir türkmeniň hojalygynda aty bolupdyr. Atlaryny baý kümüş şaý-sepleri bilen bezäpdirler, gözüniň göreji ýaly garapdyrlar, çünki atlar her bir türkmeniň guwanjy we buýsanjydyr.

Ahalteke atlarynyň ynsana örän ýakynlygy barada Alym Arkadagymyz “Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz” atly kitabynda şeýle

belleyär: “Geçmişde her bir türkmeniň howlusynda at bolupdyr. Eger at taýçanaklasa, bu habar edil çaga dünýä inen ýaly, çar töwerege buşlanypdyr. Atda lakam diýen zat bolmandyr, diňe at goýlupdyr. Olaryň nesil daragty hem edil ynsanyňky ýaly – ogul, gyz, agtyk, çowluk diýlip atlandyrylypdyr”.

XX asyryň başlarynda Türkmenistana gelen rus etnografy Ý. Markow türkmeniň tohum atlary barada şeýle setirleri ýazýar: “Ahalteke atlarynyň бүкүлөн сүňклек ýagyrnysy, gury we berk aýaklary bar. Olaryň ählisi, edil gowy görülýän çaga ýaly hatda gulaklaryna çenli atkeçe, haly we basyryk bilen бүрелendir. Türkmenler diňe bir gyş paslynda däl-de, tomsuň түп yssysynda hem yhlas bilen atlaryny geýindirýärler. Olaryň hemmesi täsin bedew – çapyşyk atydyr, çydamly – çalasyn, dandamazak; örän gadym zamandan bäri бүтін Aziýa şöhratlanandyr. Bu atlar üçin 25 km aralygy dynç alman geçmek hiç zadam däl, şol sanda olary gyzgyn ýörişden soňra suwa ýakyp bolýar. Ahalteke atyna münüp gören oňa ähli baýlygyny beresi geler! Ýadawlygy, jebirligi bilmeýärler; göýä sarsmaz dag ýalydyr! Ikinji sapar eýerledik, baş günläp üstünden düşmedik, dynç alman çapdyk, bu atlaryň bahasy ýokdur!”.

XIX asyryň ahylrlarynda türkmen iline gelen rus harbysy N.I. Grodekow ahalteke atlarynyň nähili derejede idedilişi barada şeýle ýazýar: “Türkmenlerde atlar sürüde bakylmaýar, olar ak öýleriniň ýanynda saklanyp ýetişdirilýär. Mydama adamlaryň arasynda bolup, türkmen atlary ýokary derejede eldekileşýärler, diýen ediji we üşükli häsiýetli bolup ýetişýärler. Türkmen öz atyny eziz görýär we aýap saklaýar, köneje keçe örtülen öýde ýaşasa-da, özi we maşgalasy sadaja eşik geýinse-de, ýanyndaky atynyň gowy atkeçe we gymmatbaha basyryk bilen örtülendigini görmek bolýar”.

Türkmen halkynyň XIX asyr taryhyny içgin öwrenen rus taryhçysy Ý.M. Botýakow şeýle belleýär: “Uzak ýola gitmekçi bolýan türkmen, öz atyny ýuwaş-ýuwaşdan taýýarlap başlaýar. Eger aty semrän bolsa, ony horlanmaga mejbur edýär, saman bermegi bes edýär we hatda arpanyň mukdaryny hem azaldýar. Şonuň bilen birlikde başda haýaldan, soňra aralygy kem-kemden uzaldyp, kadaly her gün atyň üstünde gezip, ýöriş gurnaýar. Atyň bedenine ýyganan ýagyny aýryp, ony berkidip başlaýar. Goýun ýagynda arpaň we mekgejöweniň ununa bişirilen çörek bilen naharlaýar. Türkmenleriň aýtmagyna görä, bu görnüşli taýýarlanylýan çörek atyň kuwwatyny has-da artdyrýar”.

Şeýlelik-de, türkmen iline gelen daşary ýurt syýahatçylarynyň we alymlaryň bize goýup giden ýazgylarynda ahalteke tohum atlarynyň gylyk-häsiýetleri barada diňe ýokary häsiýetnama berilýär. Gadymy türkmen halkynyň seýisçilik däbine eýeren ata-babalarymyzyň ýetişdirip kemala getiren ahalteke bedewlerimiziň at-abraýy günsaýyn artýar we dünýä äşgär bolýar. Özünüň nesliniň köklerini gadymyýetiň jümmüşinden alyp gaýdýan ahalteke atlary häzirki günlerimizde hem beden kuwwadyny, ýyndamlygyny we kaddy-kamatyny aýap saklady. Görenleri

haýrana goýýan ahalteke bedewiniň günüň ýşgyna lowurdap duran gözel keşbine dünýä aşykdyr.

Kerim Hojagulyyev
(*Turkmenistan*)

AHALTEKIN HORSES WITH EYES OF RUSSIAN TRAVELERS

Since ancient times in Turkmen, ahaltekin horses played a great role. Turkmen loves and protects his horse, richly adorns her. From historical evidence it is known that ornaments, whether it be a body cloth, a bridle of other equipment, it was a sample of high art. Ancient art of horse breeding, selection principle, special power mode, holistic system of training and natural conditions contributed to the removal of unique breed ahaltekin horses, which differ in endurance, rarity and fanatic devotion to man.

About the qualities write in their works travelers visited our edges. Interesting evidence of Turkmen horses is available in works of famous Russian scientists and specialists, in particular in the works of N. Grodekov, E. Markov, Y. Botyakov, emphasizing the outstanding exterior and characteristic qualities such as sharpness, endurance and in decentness.

Керим Ходжакулиев
(*Туркменистан*)

АХАЛТЕКИНСКИЕ КОНИ ГЛАЗАМИ РУССКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ

С древних времен в жизни туркмен ахалтекинские кони играли большую роль. Туркмен любит и бережёт свою лошадь, богато украшает ее. Из исторических свидетельств известно, что украшения, будь то попона, уздечка или иное конское снаряжение, представляли собой образцы высокого искусства. Древнее искусство коневодства, выработанный в течение веков, селекционный принцип, особый режим питания, целостная система тренинга и природные условия способствовали выведению уникальной породы ахалтекинской лошади, отличающейся выносливостью, резвостью и фанатичной преданностью человеку.

Об их качествах пишут в своих работах путешественники, побывавшие в наших краях. Интересные свидетельства о туркменских конях имеются в

работах известных русских ученых и специалистов, в частности в трудах Н. Гродекова, Е. Маркова, Ю. Ботякова, подчеркивавшие выдающийся ее экстерьер и такие характерные качества как резвость, выносливость и неприхотливость.

Sapargül Aşyrowa
(*Türkmenistan*)

EDEBI MIRASYMYZDA TERBIÝE MEKDEBI

Türkmen halkynyň edebi-ruhy hazynasy, milli mirasy bolan “Gorkut ata”, “Görogly” ýaly ajaýyp eserlerimiz dünýä edebiýatynyň osüşine uly goşant goşan çeper gymmatlykdyr. Bu şadessanlar tutuşlygyna watansöýjülige, terbiýeçilige ýugrulandyr. Gorkut ata, Jygalybeg ýaly türkmen gojalarynyň keşbinde danalyk, ynsanperwerlik, ruhbelentlik ýaly ajaýyp häsiýetler ýüze çykarylýar.

Gorkut ata, Jygalybeg ýaly parasatly ýaşulularymyzyň milli ruhy keşbine salgyylanmagymyz ýöne ýerden däl. Asly halallyga, agraslyga ýugrulan, pähimdar ýaşulularymyz ýaş nesilleriniň has hem kämil bolmagynyň aladasyny edipdir. Olar ýaş ýigitleriň edermen, birsözli, adalatly, ar-namysly bolmagyny, Watany, il-güni jandan söýmegi ündäpdirler. Eden işi nusgalyk, aýdan sözi kepillik bolan ene-mamalarymyz türkmen gyzlarynyň asyly, namys-arly, eli çeper we suýjüdilli bolmagyny wesýet edipdirler.

Ýaşulynyň öwüt-ündewine beýnisi bekän perzent ýaşyna mynasyp işleri bitirmäge ukyply bolupdyr. “Görogluda” Röwşeni ýaşlykda Jygaly beg terbiýelese, Beýrek, Ýegenek ýaşlykdan Gorkut atanyň terbiýesini, öwüt-ündewini alýar. Terbiýe işi tutuş il bolup oňlanylýar. Türkmeniň milli häsiýetindäki bu özboluşlylyk “Gorkut ata” şadessanynda Gorkut atanyň keşbi arkaly has giňden açylýar.

Beýrege at dakylanda-da, söweşe ugranda-da hatda Banyçişege öýlenende-de bir gapdalynda Gorkut ata bar. Gorkut ata terbiýäniň kadalylygyny gözden salmaýar. Gorkut ata ýaş oglany tutuş oguz iliniň başynyň jemliginde synaga salýar. Oglana şoňa laýyk at dakylýar. Häli-häzire çenli hem türkmen il-ulusynda ýaş oglan çaga at dakylanda oňa mynasyp häsiýetleri arzuwlamak hökmandyr. Türkmen atларында ýagşy niýetler, arzuwlar, umytlar bardyr. Olar tötänden döremeýär. Gorkut zamanasynda welin, är kişiniň häsiýetleri adyndan belli bolupdyr. Şahsyýetiň adynyň onuň intellektine baglylygynyň käbir alamatlary häli-häzire çenli saklanyp galypdyr. Häzirki zaman türkmen atларында hem belli bir intellektiň mynasybetini kesgitleýjilik aýratynlygy bardyr.

“Görogly” şadessanynda Jygaly begiň Göroglu berýän, pahim-paýhasly öwüt-ündewleri bütin türkmen iline, nesillere pendini bolup belentden ýaňlanýar.

Ýalňyz balam, algyn pendim,
Ýurduň terk ediji bolma.
Özüňden gaýry namardyň,
Minnetin çekiji bolma.

Begregiň atly-ýaragly bolşy “Görogly” şadessanyny ýadyňa salýar. “Gorkut ata” kitabynda ony söwdagärler-bezirgenler ýerine ýetirse, “Görogluda” ýaş Röwşene galandarlar ok, ýaý, gylyç, galkan tapyp berýärler. Şadessanlardaky halkymyzyň geçirimlilik, batyrgaýlyk, myhmansöýerlik ýaly ajaýyp häsiýetleriniň meňzeşligini keşpleriň berlişinde, wakalaryň beýan edilişinde görmek bolýar. Şadessanlarda Gorkut atanyň, Jygaly begiň keşbinde parasatly gojanyň, Göroglynyň we kyrk ýigidiniň hem-de Salyr Gazan we onuň ýigitleriniň keşbinde gahrymançylykly häsiýetleri görmek bolýar.

Sapargul Ashyrova
(*Turkmenistan*)

MENTORING SCHOOL IN OUR LITERARY HERITAGE

The remarkable works created by the Turkmen people, such as “Gorkut Ata” and “Gorogly”, are literary, spiritual treasures and national heritage of the Turkmen people, which have made a great contribution to the development of world literature. These epics are entirely devoted to patriotism and education. The images of Turkmen elders such as Gorkut Ata and Jygalybeg reveal remarkable qualities of wisdom, humanism and spirituality.

It is not without reason that we turn to the national spiritual image of our wise elders, such as Gorkut Ata and Jygalybeg. Our wise elders, dedicated to the cause of truth and justice, care for the well-being of the younger generation. They called on young men to be brave, purposeful, fair and noble, and to love their homeland and people with all their hearts. Our grandmothers, whose behavior were exemplary and whose words were guarantees, prescribed Turkmen girls to be noble, honest and kind-hearted. Our rich literary heritage is an integral part of mentoring education.

ШКОЛА НАСТАВНИЧЕСТВА В НАШЕМ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ

Замечательные произведения, созданные туркменским народом, такие как “Горкут Ата” и “Героглы”, являются литературными, духовными сокровищами и национальным достоянием туркменского народа, которые внесли большой вклад в развитие мировой литературы. Эти эпосы целиком посвящены патриотизму и воспитанию. Образы туркменских старейшин, таких как Горкут Ата и Джигалыбег, раскрывают в лучших представителях народа замечательные качества – мудрость, гуманизм и духовность.

Наши мудрые старейшины, преданные делу правды и справедливости, заботились о благополучии молодого поколения. Они призывали юношей быть смелыми, целеустремленными, справедливыми и благородными, всем сердцем любить свою родину и народ. Наши бабушки, чьи поступки были образцовыми, а слова – гарантиями, предписывали туркменским девушкам быть благородными, честными и добросердечными. Наше богатое литературное наследие является неотъемлемой частью наставнического воспитания.

VII BÖLÜM
MILLI MIRAS WE TARYHY
KÖKLER – TÜRKMENISTANYŇ BITARAPLYK
SYÝASATYNYŇ BINÝADY

SECTION VII
NATIONAL HERITAGE AND HISTORICAL
ROOTS ARE THE BASIS OF NEUTRAL POLICY
OF TURKMENISTAN

СЕКЦИЯ VII
НАЦИОНАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ
КОРНИ – ОСНОВА ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА
ТУРКМЕНИСТАНА

Abdukaýum Abdukadirow, Konstantin Krahmal
(Özbekistan)

TURAN PLATFORMASYNYŇ WE TÝAN-ŞAN OROGENINIŇ
SEBITLERINDE TEBIGATYŇ WE GADYMY MADDY
MEDENIÝETIŇ EWOLÝUSION ÖSÜŞI

Bu işde tebigatyň ewolýusion fizik we geografik emele gelşiniň taryhy täze usulyýet ýörelgeleriniň, ulgamara, giňişleýin arheologik gözlegleriň esasynda geçirilen barlaglaryň netijeleri hödürlenilýär. Ylmy barlagda giçki kaýnozoy döwründe Günbatar Týan-Şan sebitinde tebigatyň we adamlaryň gadymy medeniýetleriniň ösüşiniň taryhyny öwrenmek üçin dürli tebigy hem-de sosial ylmlaryň ulgamlaýyn usullarynyň sintez ýörelgesi ulanylýar.

Abdukayum Abdukadirov, Konstantin Krakhmal
(Uzbekistan)

THE EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF NATURE AND THE EARLIEST MATERIAL CULTURE IN THE ZONE OF THE TURANIAN PLATFORM AND THE TIEN SHAN OROGEN

The publication presents the results of comprehensive, interdisciplinary archaeological research based on radically changed methodological principles for studying the history of the evolutionary physical and geographical formation of nature, against which the formation and further development of the earliest cultures of mankind took place. This study applies the principle of synthesizing research methods from various natural and social scientific fields to explore the history of the development of nature and ancient cultures of mankind in the Western Tien Shan during the Late Cenozoic era.

Абдукаюм Абдукадилов, Константин Крахмаль
(Узбекистан)

ЭВОЛЮЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРИРОДЫ И ДРЕВНЕЙШЕЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ЗОНЕ ТУРАНСКОЙ ПЛАТФОРМЫ И ОРОГЕНА ТЯНЬ-ШАНЯ

Наиболее ранние этапы становления человеческого общества открыты в стратифицированных отложениях геологических эпох кайнозоя – “эры новой жизни”, характеризующие генетическую основу раннего антропогена на территории Западного Тянь-Шаня. Основные направления физико-географического исследования решаются в контексте развития глобальных эволюционных процессов развития природы на протяжении обозримой геологической истории формирования рельефа на северных склонах Высокой Азии и прилегающих регионов.

На основании анализа фондовых материалов, опубликованных источников, полученного многочисленными исследователями в течении обозримой письменной истории человечества, а также вклада современных исследователей определена актуальная необходимость определения и детализации хроностратиграфических параметров в истории эволюционного развития физико-географических условий.

В данном направлении исследования особое внимание уделено поиску и определению генезиса “истоков начала” в древнейшей истории человечества, в конкретно выделенном регионе - центральной части Евразии, включающей зону сочленения северных склонов Высокой Азии и Туранской платформы.

В зоне сочленения Туранской плиты и орогена Западного Тянь-Шаня выделены основные типы тектонических структур и проводится изучение истории формирования физико-географических процессов развития природы, в генетической последовательности включая эпохи докембрия, палеозоя, мезозоя и кайнозоя.

Уникальное своеобразие физико-географических условий Западного Тянь-Шаня характеризуется сложным рельефом и большой протяженностью территории, которая простирается от высокогорных снежных вершин с многочисленными ледниками на востоке, а на севере и западе уходит вглубь бескрайних равнин Турана.

В зоне Западного Тянь-Шаня представлены наиболее репрезентативные и сохранившиеся до настоящего времени уникальные природные физико-географические и историко-геологические комплексы, которые имеют свои неповторимые локальные и региональные особенности.

В данном направлении исследования история раннего антропогена рассматривается на фоне эволюционных преобразований земной поверхности территории, включающей орографические структуры Высокой Азии, с эпох кайнозоя – включая олигоцен, миоцен, плиоцен и плейстоцен.

Bobirjon Adizow, Pirnazar Kodamboýew, Çellakarungu Balakrişnan
(Özbekistan)

BIS ((PIRIDIN-1-IÝ-4-IL) METANAMINIÝ) ESASLY TÄZE SUPRAMOLEKULÝAR KOMPLEKSLERIŇ SINTEZI WE GURLUŞY

Geljekki mümkinçiliklere baý ugurlaryň biri hökmünde bis((piridin-1-il-4-il) metanaminiý) – iki piridin halkasy bilen metilamin topary arkaly baglanyşan, kation görnüşli ligand esasynda supramolekulýar kompleksleriň döredilmegi görkezilýär. Bu ligand metallar koordinirlenmek we anionlar ýa-da neýtral molekulalar bilen durnukly gurluşlary emele getirmek ukyby sebäpli aýratyn häsiýetlere eýedir. Şeýle kompleksleriň sintezi, adaty 4-(aminometil)piridiniň alkilleşdirilmegi arkaly bis((piridin-1-il-4-il)metanaminiý)-iň alynmagy bilen başlaýar we bu ýagdaýda kation merkezi emele gelýär. Soňra ligand metallaryň (meselem, Cu^{2+} , Zn^{2+}) ionlary

ýa-da anion klasterleri bilen özara täsirleşýär we koordinasion polimerler ýa-da aýratyn supramolekulýar toplumlar emele gelýär. Reaksiýalar, adatça, suw ýa-da metanol ýaly polýar erediji, dolandyrylýan şertlerde geçirilýär, bu bolsa selektiw baglanyşygy üpjün edýär.

Bu görnüşdäki kompleksler ýokary durnuklylygy we metalyň ýa-da anionyň üsti bilen häsiýetleriniň sazlanmagy mümkinçiligi sebäpli kataliz, sensorika hem-de funksional materiallaryň dizaýny ýaly ugurlarda giňden ulanylýar. Şu sebäpli bis((piridin-1-il-4-il)metanaminiý) esasynda döredilen supramolekulýar ulgamlaryň dolandyrylýan arhitekturasy bilen köpfunksiýaly mümkinçilikleri açylýar.

Bobirjon Adizov, Pirnazar Kodamboyev, Chellakarungu Balakrishnan
(*Uzbekistan*)

SYNTHESIS AND STRUCTURE OF NEW SUPRAMOLECULAR COMPLEXES BASED ON BIS ((PYRIDINE-1-YL-4-YL) METANAMINIUM)

One of the priority directions is the creation of supramolecular complexes based on bis((pyridin-1-yl-4-yl) methanaminium) – a cationic ligand with two pyridine rings linked by a methyleneamine group. This ligand has unique properties due to its ability to coordinate with metals and form stable structures with anions or neutral molecules.

The synthesis of such complexes usually begins with the preparation of bis((pyridin-1-yl-4-yl)methanaminium) by alkylation of 4-(aminomethyl)pyridine to form a cationic center. Then the ligand interacts with metal ions (e.g. Cu^{2+} , Zn^{2+}) or anionic clusters, forming coordination polymers or discrete supramolecular assemblies. Reactions are carried out in polar solvents such as water or methanol under controlled conditions to ensure selective coupling.

These complexes find application in catalysis, sensorics and design of functional materials due to their high stability and the ability to tune properties by varying the metal or anion. Thus, bis((pyridin-1-yl-4-yl) methanaminium) opens up new prospects for the creation of multifunctional supramolecular systems with controlled structure.

СИНТЕЗ И СТРОЕНИЕ НОВЫХ СУПРАМОЛЕКУЛЯРНЫХ КОМПЛЕКСОВ НА ОСНОВЕ БИС ((ПИРИДИН-1-ИЙ-4-ИЛ) МЕТАНАМИНИЙ) А

Перовскиты – это обширная группа материалов с уникальной кристаллической структурой, которая открывает широкие возможности для их применения в различных областях науки и техники. Благодаря своей кристаллической решетке, перовскиты могут вмещать в себя множество различных атомов и ионов, что позволяет создавать материалы с широким спектром свойств. Перовскиты обладают уникальными электрическими, оптическими, магнитными и каталитическими свойствами, что делает их привлекательными для различных применений. Многие перовскиты относительно легко синтезировать в лабораторных условиях, что способствует их активному исследованию. Исходя из этого нам удалось синтезировать 2 новых соединений, которые предположительно могут быть потенциальными перовскитами.

Кристаллическая структура соединения $\text{SnCl}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Cl}^{-2}$ состоит из одного дипротонированного катиона $(\text{C}_6\text{H}_{10}\text{N}_2)^{2+}$, одного хлорид-аниона и половины аниона $[\text{SnCl}_6]^{2-}$. Эти компоненты связаны между собой водородными связями, главным образом типа $\text{N-H} \cdots \text{Cl}$. Катион выступает в роли донора водородной связи, образуя сильные связи с хлорид-ионом.

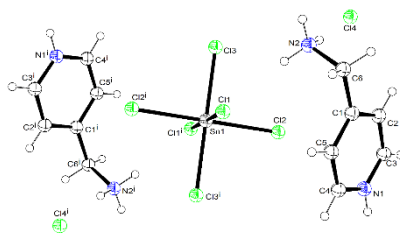

Рис.1. Структура $\text{SnCl}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Cl}^{-2}$

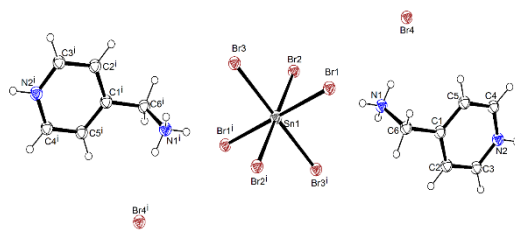

Рис.2. Структура $\text{SnBr}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Br}^{-2}$

Асимметричная единица соединения $\text{SnBr}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Br}^{-2}$ состоит из одного дипротонированного катиона, одного бромид-аниона и половины гексабромостаннат (IV)-аниона. Эти компоненты связаны между собой сложной сетью водородных связей, преимущественно типа $\text{N-H} \cdots \text{Br}$. Катион

отдает два протона, которые образуют сильные водородные связи с бромид-ионом, создавая прочные межмолекулярные связи.

Строение комплексов характеризуется с помощью рентгеноструктурного анализа, ИК-спектроскопии и ЯМР. Пиридиновые кольца лиганда обеспечивают координацию через атомы азота, а катионный заряд способствует электростатическим взаимодействиям с анионами. Например, комплексы с халькоцианидными кластерами демонстрируют слоистые или каркасные структуры, где лиганд играет роль мостика. Водородные связи между аминной группой и окружающими молекулами дополнительно стабилизируют систему.

Ogulbay Gaýlyýewa
(Özbekistan)

BEÝIK SÖZ USSADY – MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ GARAGALPAK DILINDÄKI TERJIMELERI BARADA

Dünýä edebiýatşynaslygynda çeper terjime, terjime teoriýasy we amalyýeti, çeper terjimäniň edebi gatnaşykdaýy orny baradaky meseleler giňişleýin öwrenilýär. Halkara edebiýatşynaslygynda çeper terjime usullaryny kesgitlemek, öwreniliş ýagdaýlaryny anyklamak, milli şahyryň döredijilik usulyny ussatlygyny we terjimeçiniň stilini deňeşdirme derňewi arkaly seljermek, ylmy-teoretiki taýdan möhüm ähmiýete eýedir. Şeýle hem, terjime ýörelgeleri, asyl eseriň başga bir dilde täzeden dörediliş ýagdaýyny, terjimeçiniň ussatlygyny anyklamak, onuň asyl tekste bolan özboluşly çemeleşmesi bilen baglanyşykly meseleleri öwrenmek, bu ugurdaky barlaglary has çuňňur derňemäge mümkinçilik döredýär.

Türkmen edebiýatynyň beýik söz ussady – Magtymguly Pyragy diňe bir türkmen halkynyň däl, eýsem, tutuş türki dünýäniň medeni mirasynyň aýrylmaz bölegidir. Şolaryň arasynda garagalpak dilindäki terjimeler hem aýratyn orun tutýar. Magtymgulynyň paýhasa eýlenen hikmet ölçegindäki özüne mahsus ritmik äheň, owaz we adam ruhuna täsir etmek üçin ulanylan başga-da döredijilik serişdeleri köpçüligiň ünsüni özüne çekýär. Şeýlelikde, garagalpak nusgawy edebiýatynyň wekilleri bolan Künhoja, Ajynyýaz, Berdak hem-de döwrebap garagalpak şahyrlary Y.Ýusupow, U.Pirjanow, T.Jumamuratow, A.Ötebergenow, K.Karimow, J.Izbazkanow, H.Döwletnazarow, B.Genjemuratow, S.Ibragimow we beýlekileriň döredijiliginde Magtymguly şahyryň ady hormat bilen tutulýar we onuň edebi döredijiliginden täsirlenilýär. Magtymgulynyň Hywa, Buhara şäherlerinde bolmagy,

bu ýerdäki medreselerde bilim almagy, onuň edebi mirasynyň bu sebitlere giňden ýaýramagyna mümkinçilik beripdir.

Bu iki halkyň dil taýdan ýakynlygy Magtymgulynyň eserleriniň garagalpak diline geçirilmegini ýenilleşdirýär. Beýik şahyr Magtymgulynyň goşgulary Garagalpagystanyň belli terjimeçileri tarapyndan özboluşly we ussatlyk bilen terjime edildi. Garagalpak alymy P. Allambergenowanyň belleýşi ýaly, Magtymguly diňe bir türkmen halky üçin däl, eýsem türki halklar, şol sanda garagalpak halky üçin hem iň eziz görülýän şahyrdyr. 1984-nji ýylda Magtymgulynyň goşgularynyň ýygyndysy garagalpak diline I. Ýusupow hem-de U. Pirjanow tarapyndan terjime edilýär. Kitaba I. Ýusupow “Şahyrlaryň danasy Magtymguly” atly giriş sözünü ýazýar we Magtymguly halypasyna bagyşlap ýazan “Näme sen?” (Nesen sen?) atly şygryny hem beýan edýär. Terjimeçi şahyr I. Ýusupow kitapda Magtymgulynyň 74 goşgusyny terjime edýär. Ol türkmen edebiýatyny, türkmen dilini we Magtymgulynyň döredijilik aýratynlyklaryny çuňňur öwrenipdir. I.Ýusupow beýik şahyr Magtymgulynyň şygryrlaryny garagalpak diline terjime etmekde eseriň, many-mazmunyny asyl nusgasyndaky ýaly doly okyja ýetirmäge çalşan bolsa, ikinjiden, awtoryň stil aýratynlyklaryny göz önünde tutupdyr, üçünjiden bolsa, eseriň çeperçiligine aýratyn üns beripdir. Tanymlar garagalpak şahyry A.Ötepbergenow, köplenç, türkmen şahyry Magtymgulynyň döredijilik dünýäsi bilen gyzyklanyp, onuň liriki goşgulary bilen birlikde birnäçe poemalaryny hem garagalpak diline terjime edipdir. Ol “Magtymguly” atly terjimeler çemenini ýygynydy hökmünde jemläp, 2012-nji ýylda Nöküs şäherinde “Garagalpagystan” neşirýatynda kitap hökmünde çap etdirýär.

Magtymguly Pyragynyň şygryrlaryny garagalpak diline terjime etmekde görnükli döwrebap garagalpak şahyry we terjimeçisi Sagynbaý Ibragimow hem aýratyn orun eýeleýär. Ol Magtymgulynyň goşgularyny garagalpak diline geçirip, şahyrana mazmunyny we milli öwüşginini gorap saklamagy başaran terjimeçileriň biridir.

Pikirimizi jemläp aýdanymyzda, garagalpak şahyrlarynyň Magtymgulynyň şygryrlaryny terjime etmegi iki doganlyk halkyň medeni gatnaşyklarynyň ösdürilmegine uly goşant boldy. Olar öz terjimleri arkaly Magtymgulynyň paýhasyny we edebi mirasyny bu günki okyjylara tanyşdyrды. Şonuň bilen birlikde, garagalpak edebiýatynyň baýlaşmagyna we türki dilleriň arasyndaky baglanyşygyň berkemegine goşant goşdy. Garagalpak şahyrlarynyň bu terjimeçilik hyzmaty halklaryň arasyndaky medeni gatnaşyklary berkitmekde möhüm ähmiýete eýedir.

Ogulbay Gaylyyeva
(*Uzbekistan*)

ABOUT THE TRANSLATIONS OF THE GREAT WORDMASTER – MAGTYMGULY PYRAGY INTO THE GARAGALPAK LANGUAGE

The issues of literary translation, theory and practice of translation, and the role of literary translation in literary relations are widely studied in world literary studies. Currently, the works of the 18th-century Turkmen poet Magtymguly have been artistically translated into many languages of the world. Among them, the issues of artistic translation of the works of the great master of the word Magtymguly into the Garagalpak language were widely covered. In this area, the Garagalpak poets I. Yusupov, A. Utepbergenov and S. Ibragimov made significant contributions by presenting their works to readers in the Garagalpak language. This article comparatively analyzes the artistic translations of the Turkmen poet into the Garagalpak language, and also determines the translation skills of the Garagalpak poets I. Yusupov, A. Utepbergenov and S. Ibragimov.

Огульбай Гайлыева
(*Узбекистан*)

О ПЕРЕВОДАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВЕЛИКОГО МАСТЕРА СЛОВА – МАХТУМКУЛИ ФРАГИ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК

В мировом литературоведении широко изучаются вопросы художественного перевода, теории и практики перевода, роли художественного перевода в литературных связях. В настоящее время произведения туркменского поэта XVIII века Махтумкули переведены на многие языки мира. В этой области каракалпакские поэты И.Юсупов, А.Утепбергенов и С.Ибрагимов внесли значительный вклад, представив свои произведения читателям на каракалпакском языке. В данной статье сравнительно анализируются художественные переводы туркменского поэта Махтумкули на каракалпакский язык, а также определяется переводческое мастерство каракалпакских поэтов И. Юсупова, А. Утепбергенова и С. Ибрагимова.

GYRGYZ RESPUBLIKASYNDA TÄZE WEZIPELER WE JEMGYÝETÇILIK SAGLYGY

Gyrgyz respublikasy neşe serişdeleriniň giňden ýaýramagy bilen baglanyşykly uly jemgyýetçilik saglygy saklaýyş meselesi bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Bu ýagdaý durmuş-ykdysady, hukuk we lukmançylyk ugurlaryna täsir edýän çylşyrymly mesele bolup durýar. Bu neşe serişdeleriniň, esasan hem sintetik kannabinoidleriň we katinonlaryň ýaýramagy neşekeşligiň, saglyk ýagdaýlarynyň we olar bilen baglanyşykly çylşyrymly ýagdaýlaryň artmagyna sebäp bolýar. Bu maddalar, köplenç, adaty neşe serişdelerinden has güýçli we howply bolup, fiziki hem-de psihiki saglyga uly howp salýar.

Gyrgyz respublikasynyň saglygy saklaýyş ulgamy neşe serişdeleriniň köpelmegine garşy göreşmekde kynçylyk çekýär. Çäkli serişdeler, ilatyň pes habarlylygy we hukuk goraýjy çäreleriň kämil derejede alnyp barylmaýlygy ýagdaýy has-da agyrlaşdyrýar.

Bu makalada Gyrgyzystanda sintetik neşe serişdeleriniň ýaýramagy bilen baglanyşykly esasy kynçylyklar, olaryň saglyga ýetirýän täsiri, saglygy goraýyş ulgamynyň jogapkär çäreleri we bu meselä sebäp bolýan durmuş-ykdysady faktorlar ara alnyp maslahatlaşylýar. Şeýle-de, bu howpa garşy göreşmek üçin giň gerimli strategiýalaryň zerurlygy nygtalýar. Esasy maslahatlar jemgyýetçilik saglygy saklaýyş bilimini ýokarlandyrmak, hukuk düzgünlerini berkitmek, lukmançylyk hyzmatlaryny gowulandyrmak we sintetik neşe serişdeleriniň söwdasyny hem-de ýaýramagyny çäklendirmek üçin halkara hyzmatdaşlygyny güýçlendirmek bilen baglanyşyklydyr. Bu meseläniň çözülmegi Gyrgyz respublikasynyň ilatynyň saglygyny we abadançylygyny üpjün etmekde möhüm ädimdir.

Gulzar Karybekova
(*Kyrgyzstan*)

NEW CHALLENGES AND PUBLIC HEALTH IN THE KYRGYZ REPUBLIC

This article examines the main challenges associated with the spread of psychic remedies in Kyrgyzstan, including their impact on health, the response of the healthcare system, and the socio-economic factors contributing to the issue. It also emphasizes the need for comprehensive strategies to tackle this crisis.

Key recommendations include improving public health education, strengthening regulatory frameworks, enhancing medical services, and fostering international cooperation to limit the trafficking and distribution of synthetic drugs. Addressing this issue is a crucial step in ensuring the health and well-being of the population of the Kyrgyz Republic.

Гульзар Карыбекова
(*Кыргызстан*)

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ОБЩЕСТВЕННОЕ ЗДОРОВЬЕ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В данной статье рассматриваются основные вызовы, связанные со случаями распространения психотропных средств в Кыргызстане: их влияние на здоровье, реакция системы здравоохранения, а также, социально-экономические факторы, способствующие данной проблеме. Также подчёркивается необходимость разработки комплексных стратегий для борьбы с этим кризисом. Среди ключевых рекомендаций: повышение уровня общественного здравоохранения и образования, ужесточение нормативно-правовой базы, совершенствование медицинских услуг и укрепление международного сотрудничества в целях ограничения трафика и распространения синтетических наркотиков. Решение данной проблемы является важным шагом в обеспечении здоровья и благополучия населения Кыргызской Республики.

Turganbaý Keruenow, Saýat Jepbarowa
(*Özbekistan*)

GARAGALPAK ŞAHYRY Y. ÝUSUPOWYŇ POEZIÝASYNDA TÜRKMEN TEMASYNYŇ ŞÖHLELENMEGI WE EDEBI TÄSIR MESELELERI

Türkmen edebiýatynyň doganlyk halklaryň edebiýaty bilen arabaglanyşygy taryhyň çuň gatlaklaryna uzap gidýär. Türkmen we garagalpak edebiýatlary hem özara edebi täsir we edebi baglanyşykda bolup, bu edebiýatlar žanr we forma taýdan tipologik häsiýete eýedir. Garagalpak edebiýatynyň görnükli wekili Özbekistanyň we Garagalpagystanyň halk şahyry Ybraýym Ýusupowyň poeziýasynda türkmen temasy aýratyn orun eýeleýär.

XX asyryň ellinji ýyllaryndan başlap, Y.Ýusupow Magtymgulynyň döredijiligi bilen içgin gyzyklanyp başlaýar. Ol Magtymgulynyň döredijilik aýratynlygy, onuň döredijiliginiň garagalpaklaryň arasyna ýaýraýşy we Magtymgulynyň Gündogar edebiýatynda tutýan orny barada “Garagalpagystan – Magtymgulynyň ikinji şahyrçylyk watany”, “Sähra Orfeýi”, “Akyldar şahyr Magtymguly” ýaly birnäçe ylmy häsiýetli makalalary ýazýar. Olarda Y. Ýusupowyň diňe bir Magtymgulynyň döredijiligini däl-de, eýsem onuň ýaşan zamanasyny, şol döwürdäki syýasy-ykdysady ýagdaýlary hem çuň bilýändigini aýdyň bolýar.

Y.Ýusupow öz döredijiliginde Magtymgulynyň döredijilik usulyny, stilini peýdalanmakdan başga-da, onuň döredijiliginden ylhamlanyp, “Magtymgulynyň ýoluna” diýen umumy at bilen goşgular ýygındysyny hem ýazýar. Ol goşgularda Y.Ýusupowyň Türkmenistana eden saparlaryndan täsirler, türkmen-garagalpak dostlugynyň gadymylygy we müdimiligi baradaky pikirler çeper beýan edilýär. Y.Ýusupowyň döredijiliginde türkmen halkynyň geçmişine, şu gününe, ajaýyp tebigatyna, her hili öwüsýän çöl dünýäsine giňden nazar aýlanylýar.

Haýsydyr bir halkyň durmuşyndan eser ýazmak üçin şahyr ýa-da ýazyjy suratlandyryýan obýektini jikme-jik öwrenmegi hökmanydyr. Haçan-da ol halkyň däp-dessurlary, edim-gylymlary, dili, medeniýeti, tebigaty, geografik ýagdaýy öwrenilenden soň ajaýyp eser döremegi mümkin. Bu ugurdan Y. Ýusupowyň döredijilik tejribesi öwgä mynasypdyr. Şahyryň türkmen temasyňa bagyşlanan ähli goşgulary başdan-aýak milli öwüşgin bilen suwarylandyr. Y. Ýusupowyň döredijiliginde türkmen temasyňyň şöhlendirişiniň aýratyn bir görnüşi, onuň Türkmenistan, türkmen halky hakyndaky goşgularynda köptemalylygyň öňde goýulmagydyr. Şonuň üçin hem, Y. Ýusupowyň türkmen temasyndan ýazan goşgularyny geçmişi duýýan, bu günki günün ruhundan ertire nazar aýlaýan şahyrana eserler diýip aýtmaga doly esas bar.

Magtymguly Pyragynyň döredijilik dünýäsi garagalpak şahyry Y. Ýusupowyň hem çeper döredijiligine uly edebi täsir edendigini, ony ylhamlandyrandygyny şahyryň eserlerinden aýdyň görüňändigini bellemek gerek. Magtymgulynyň edebi täsiriniň netijesinde Y. Ýusupow özüniň birnäçe goşgularyny döredipdir. Y. Ýusupowyň döredijiligine Gündogar halklarynyň söz ussatlarynyň, şol sanda Magtymgulynyň-da edebi täsiriniň güýçli bolandygynyň şaýady bolýarys.

Garagalpak şahyry Ýusupowyň döredijiliginde türkmen-garagalpak dostlugy aýratyn orun tutýar. Onuň poeziýasynda garagalpak we türkmen edebiýatlarynyň umumy baglanyşygyny, ruhy ýakynlygyny hem-de birek-birege ýetirýän edebi täsirlerini açyk görmek bolýar. Şahyryň goşgulary türkmen halkynyň medeniýetine we taryhyna bolan hormatyny beýan etmek bilen, bu iki halkyň özara medeni täsirlenmesini, taryhy umumylygy baradaky pikirlerini çeper sözde beýan edýär. Onuň poeziýasy dostlugyň we agzybirliginiň çuňňur filosofik manysyny açyp görkezýär.

Turganbay Keruenov, Sayat Dzhepbayrova
(Uzbekistan)

REFLECTION OF TURKMEN THEMES AND QUESTIONS OF LITERARY INFLUENCE IN THE POETRY OF THE GARAGALPAK POET Y. YUSUPOV

The Turkmen and Garagalpak literatures are in mutual literary influence and literary interrelation, which indicates that these literatures have typological features in genre and form. For this reason, the Turkmen theme is widely represented in Garagalpak literature, and the Garagalpak theme is widely represented in Turkmen literature. The Turkmen theme occupies a special place in the poetry of Ibragim Yusupov, one of the largest representatives of modern Garagalpak literature, the national poet of Uzbekistan and Garagalpakstan. His poems widely cover the history, culture and humanistic views of the Turkmen people. This article analyzes the Turkmen theme and the issue of literary influence in the poet's work.

A special place in Ibragim Yusupov's work is occupied by the Turkmen theme, especially Magtymguly. Magtymguly's work for I. Yusupov served as the "key" at the entrance to the "door to Turkmen literature," said Professor K. Kurambayev. Since the fifties of the last XX century, I. Yusupov has been deeply interested in Magtymguly's work.

Турганбай Керуенов, Саят Джеббарова
(Узбекистан)

ОТРАЖЕНИЕ ТУРКМЕНСКОЙ ТЕМАТИКИ И ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ВЛИЯНИЯ В ПОЭЗИИ КАРАКАЛПАКСКОГО ПОЭТА Ю. ЮСУПОВА

Туркменская и каракалпакская литературы находятся во взаимном литературном влиянии и литературной взаимосвязи, что свидетельствует о том, что эти литературы имеют типологические особенности по жанру и форме. По этой причине в каракалпакской литературе широко представлена туркменская тема, а в туркменской литературе - каракалпакская. Туркменская тема занимает особое место в поэзии одного из крупнейших представителей современной каракалпакской литературы, народного поэта Узбекистана и Каракалпакии Ибрагима Юсупова. В его стихах широко освещаются история, культура и гуманистические взгляды туркменского народа. В данной статье анализируется туркменская тема и вопрос литературного

влияния в творчестве поэта. Особое место в творчестве Ибрагима Юсупова занимает туркменская тема, особенно художественное наследие Махтумкули. Творчество Магтымгулы для И.Юсупова служила “ключом” при входе в “дверь к туркменскую литературу –отмечал профессор К. Курамбаев . Начиная с пятидесятых годов прошлого века, И. Юсупов с глубоким интересом подходит к творчеству классика туркменской литературы.

Alina Husainowa
(*Russiýa*)

TATAR DILINIŇ DIALEKTLERINDE INTERDENTAL ÇEKIMSIZLERIŇ AÝRATYNLYGY: DEŇEŞDIRME TARAPY

Makalada tatar diliniň şiwelerinde interdental çekimsiz sesiň [d] ýerine ýetirilişiniň aýratynlyklary öwrenilýär. Bu sesiň fonetik aýratynlyklary, dürli şiwelerde ýüze çykyşy, gelip çykyşynyň taryhy we ýaýraw taraplary seljerilýär. [D] sesiniň tatar dilinde amala aşyrylmagyny beýleki türki dillerde, hususan-da, başgyrt we türkmen dillerinde şuna meňzeş hadysalar bilen deňeşdirmäge aýratyn üns berilýär. Tatar şiwelerinde interdental çekimsiz ses üçin sessiz arabaglanyşygyň ýoklugy meselesine başgyrt dili bilen aragatnaşyk zolagynda seredilýär. Gözlegiň netijeleri tatar diliniň fonetik ulgamyny we onuň dialektik dürlüligini öwrenmäge goşant goşýar, şeýle hem türki dilleriň ösüşiniň taryhyny seljermäge mümkinçilik berýär.

Alina Khusainova
(*Russia*)

THE SPECIFICS OF THE INTERDENTAL CONSONANT IN TATAR DIALECTS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

This article investigates the specific realization of the interdental fricative [ð] in the dialects of the Tatar language. It analyzes the phonetic characteristics of this sound, its distribution across different dialects, and the historical and areal aspects of its origin. Particular attention is paid to comparing the realization of [ð] in Tatar with similar phenomena in other Turkic languages, specifically Bashkir and Turkmen. The article also addresses the absence of a voiceless counterpart to the interdental fricative in Tatar dialects, even in those in contact with the Bashkir language. The findings contribute to the study of the phonetic system of the Tatar

language and its dialectal diversity, shedding light on the historical development of the Turkic languages.

Алина Хусаинова
(Россия)

СПЕЦИФИКА ИНТЕРДЕНТАЛЬНОГО КОНСОНАНТА В ДИАЛЕКТАХ ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Консонантная система тюркских языков в целом подверглась исчерпывающему исследованию. Тем не менее, консонантизм отдельных тюркских языков нуждается в детальном и всестороннем анализе с привлечением данных диалектологии. Процессы становления и эволюции консонантной системы татарского языка изучены недостаточно. В настоящее время, аналогично многим другим тюркским языкам, по всем трём диалектам татарского языка накоплен обширный эмпирический материал. В связи с этим актуальной представляется задача комплексного анализа и систематизации указанного материала с учётом результатов сравнительно-исторического изучения родственных языков. В данной статье мы рассмотрим систему консонант среднего диалекта татарского языка, в частности интердентальную согласную фонему [d].

Межзубный звук [d], распространенный в говорах среднего диалекта татарского языка, соответствует литературному звуку *z*. Изоглосса употребления межзубного согласного отмечена в отдельных случаях и в нагорных говорах, расположенных вблизи реки Вятки в Мамадышском районе Заказанья. Его наличие в татарских говорах рассматривается как архаичный субстратный элемент. Из других тюркских языков фонема /ð/ и ее глухой коррелят [θ] присутствуют в современном башкирском и туркменском языках, в каждом из которых эти звуки приобрели специфические черты. Межзубный согласный в татарских говорах характеризуется отсутствием глухой пары даже в мензелинском говоре, находящемся в непосредственной контактной зоне с башкирским языком. В отличие от башкирского языка, спираント [d] татарских говоров в аффиксах не употребляется, т.е. он не изменяет начальные согласные *d*, *l*, *n* аффиксов.

Межзубный согласный [d], характерный для говоров среднего диалекта татарского языка, соответствует литературному звуку *z* и встречается во всех позициях слова. Как показывают примеры, данный межзубный спирант

неизменно замещает переднеязычный свистящий *z* литературного языка, причем наблюдается не только в исконно татарской лексике и ранних арабо-персидских заимствованиях, но и в более поздних заимствованиях из русского языка.

Nodira Mustafayeva
(*Özbekistan*)

ÖZBEGISTANDA YLMYŇ ÖSMEGINDE ZENAN AKADEMIKLERIŇ ORNY

Häzirki Özbekistanda zenan alymlar dürli pudaklarda ajaýyp üstünlikleri görkezip, ylmyň we bilimiň ösüşine işjeň täsir edýärler. Zenan akademikler jemgyýetde aýratyn orna eýedirler.

Özbekistan Ylymlar akademiýasynyň döredilen gününden şu güne çenli habarçy agzalarynyň we hakyky akademikleriň sany 335 bolup, olaryň 20-isi aýallardyr. Häzirki wagtda 76 akademigiň 5-isi zenan bolup, olar ylym, bilim we önümçiligiň köp pudaklarynda öz işlerini alyp barýarlar.

Nodira Mustayeva
(*Uzbekistan*)

THE ROLE OF ACADEMIC WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF UZBEK SCIENCE

In modern Uzbekistan, women scientists occupy a prominent place in the scientific community, demonstrating outstanding achievements and actively influencing the development of science and education. Women academics occupy a special place.

From the creation of the Academy of Sciences of Uzbekistan to the present day, the number of corresponding members and full members (academicians) is 335, of which 20 are women. At the moment, only 5 women academicians out of 76 are active in various fields of science, education and many industries.

РОЛЬ ЖЕНЩИН-АКАДЕМИКОВ В РАЗВИТИИ УЗБЕКИСТАНСКОЙ НАУКИ

В современном Узбекистане женщины-ученые занимают заметное место в научном сообществе, демонстрируя выдающиеся достижения и активно влияя на развитие науки и образования. Женщина, занимающаяся наукой, приносит весомый вклад в развитие не только той области, которой посвящает жизнь, но и страны в целом.

Академия наук в Узбекистане была основана в 1943 году. Она является ведущим государственным научным учреждением страны. Большой вклад в развитии науки Узбекистана внесли женщины-академики. Со дня создания АН РУз до сегодняшнего дня количество членов-корреспондентов и действительных членов (академиков) составляют 335, из них 5 членов-корреспондентов и 15 действительных членов являются женщинами.

По состоянию на март 2025 года 76 академиков АН РУз ведут свою деятельность в различных сферах науки, образования и многих **отраслей** производства, из них 5 женщины – академики.

До 1956 года среди действительных членов АН РУз женщин не было.

Первой женщиной – членом-корреспондентом Академии наук Узбекистана стала филолог Камилова Хасият Камиловна, избранная в 1952 году.

Первой женщиной – действительным членом Академии наук Узбекистана стала правовед Сулайманова Хадича Сулаймоновна, избранная в 1956 году.

В настоящее время на научном поприще трудятся около 5 тысяч женщин-ученых. В вузах преподают и ведут научные изыскания более 14 тысяч женщин. Только за последние семь лет более 5000 женщинам были присвоены ученые звания докторов наук (DSc) и докторов философии (PhD) по разным направлениям. Только в 2023 году 147 женщин получили ученую степень доктора наук, 1 238 – доктора философии.

В 2024 году доктор биологических наук, профессор Турдикулова Шахло Уткуровна была назначена вице-президентом Академии наук Узбекистан. Она стала первой женщиной на этой высокой должности за 80-летнюю историю академии.

Женщины-ученые играют весомую роль в процессе третьего возрождения Узбекистана, оказывая существенное влияние на различные аспекты социальной и культурной жизни страны.

Ýernur Rahimow
(Gazagystan)

TÜRKMEN HALKYNYN ZERGÄRÇILIK ÖNÜMLERİ GAZAGYSTAN RESPUBLIKASYNYŇ MILLI MUZEÝİNDE

Astana şäherindäki Gazagystan Respublikasynyň Milli muzeýi türkmen halkynyň döp bolan şaý-sepler sungatynyň ajaýyp nusgalaryny saklaýar we görkezýär. Şaý-sepler türkmen halkynyň medeni mirasynyň we döpleriniň bir bölegidir. Olaryň hersiniň öz maksady, dakylyş usuly, döp-dessurlar bilen baglanyşykly manylary bardyr. Muzeýde tapylan şaý-sepleriň ussatlygy diňe bir türkmen halky üçin däl, eýsem Gazagystan üçin hem gymmatly baýlykdyr. Alymlar we işgärler türki dünýäniň we siwilizasiýanyň umumy mirasy hökmünde bu muzeý zatlaryny üns bilen gorap saklaýarlar we öwrenýärler.

Yernur Rakhimov
(Kazakhstan)

JEWELLERY OF THE TURKMEN PEOPLE IN THE NATIONAL MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The National Museum of the Republic of Kazakhstan in Astana stores and exhibits unique examples of traditional jewelry art of the Turkmen people. Jewelry is part of the cultural heritage and traditions of the Turkmen people. Each of them has its own purpose, be it the function of a talisman, preservation of traditions or sacred meaning. Examples of jewelry craftsmanship, located in the museum are a valuable asset not only to the Turkmen people, but also to Kazakhstan. Scientists and employees carefully preserve and study these museum items as a common heritage of the pan-Turkic world and civilization.

Ернур Рахимов
(Казахстан)

ЮВЕЛИРНЫЕ ИЗДЕЛИЯ ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА В НАЦИОНАЛЬНОМ МУЗЕЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Национальный музей Республики Казахстан, расположенный в столице страны городе Астана – один из крупнейших по площади (74 тыс

кв.м.) и фондам (свыше 220 тысяч единиц хранения) музеев Центральной Азии. Собрания Национального музея Республики Казахстан являются хранилищем уникальных культурных ценностей народов Казахстана и сопредельных стран.

Как известно, ювелирные изделия являются не только художественным образцом, но и ценным наследием, отражающим мировоззрение, обычаи и историю народа. Ювелирное искусство занимает особое место в истории народной культуры туркменского народа. В Национальном музее РК хранятся и экспонируются произведения ювелиров Туркменистана, подаренные музеем бывшим премьер-министром Казахстана, а ныне генеральным секретарем Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) Имангали Тасмагамбетовым из личной коллекции. Среди них: нагрудные, накосные и височные украшения, серьги, браслеты, перстни. В основном изделия сделаны из серебра, также есть позолоченные предметы. Некоторые серьги, браслеты и нагрудные украшения, инкрустированы такими драгоценными и полудрагоценными камнями.

Ювелирные украшения туркменского народа подчеркивают преемственность мастеров разных эпох и свидетельствуют о взаимодействии и взаимообогащении культур народов Центральной Азии и Закавказья. Характерный блеск серебра приобретает послековки, становится более сверкающим после шлифования. После прочеканивания мелкими окружностями изделие становится мерцающим. Наконец, украшение оживает благодаря штриховке зигзагами. Применялась мастерами и скань. Древние мастера в своих работах использовали также и другие приёмы декора – зернь, чернь, золочение.

Туркменские ювелиры свои изящные работы из серебра украшали цветным стеклом и подвесками в форме стилизованных коготков филина – священной птицы, которая, по легенде, оберегает юрты от ночных духов. По ювелирным украшениям можно было определить возраст и социальный статус женщины. Между тем представительницы богатых семей заказывали комплекты у известных ювелиров. Они не должны были повторять украшения других знатных девушек.

Излюбленным украшением женщин были браслеты. Они имели магическое действие и украшали запястья рук. Среди них выделялись особые разновидности. Например, кос-блезик – несколько браслетов на одной руке, часто украшенных сердоликом. Популярностью также пользовались трубчатые формы браслетов, которые носили женщины с эпохи бронзы.

Особую ценность в коллекции музея представляет “гульяка” – туркменское национальное украшение, брошь или нагрудник сложной формы.

**Рисунок 1. Туркменские ювелирные украшения в экспозиции
Национального музея Республики Казахстан (г. Астана)**

Ювелирные изделия туркменских зергеров уникальны. Мы не только восхищаемся их красотой, формами и яркими цветами, но и понимаем, что они – продукт мастерства высокого уровня. Изготовление ювелирных украшений – вид искусства, доступный не каждому. Оно требовало эстетического вкуса, таланта и стремления к творчеству. Хранящиеся в Национальном музее Республики Казахстан образцы ювелирного искусства туркменского народа занимают достойное место в экспозиции, посвященной традиционной культуре тюркских народов Центральной Азии.

Olesya Razdorskaya, Nikolay Ryžkow
(*Russia*)

**LUKMANLARA İNİS DİLİNİ ÖWRETMEK ÜÇİN
REFLEKSİY WE DÖREDİJİLİK NUKDAYNAZARYNDAN
İNTERNETİN GPT ÇATYNDAN PEYDALANMAK**

Lukmançylyk uniwersitetinde EMP-ni okatmagyň işini gowulandyrmak üçin synp otaglarynda Chat GPT-den peýdalanyldy. Awtorlar lukmançylyk hünärinden okaýan talyplar tarapyndan IT tehnologiýalaryny ulanmagyň käbir ýaramaz taraplaryny kesgitleýärler. Tekstleri onlaýn terjimeçiler tarapyndan leksiki birlikleriň saýlanyşyny seljermezden terjime etmek öwrenilýär. Onlaýn terjimeçileri ulanmagyň başga bir usulyňy, dogry aýdylyşy diňlemekligi teklip edýär. Talyplaryň hünär taýdan gözükdirilen okuw ugruna gönükdirilen işleriniň tapgyrlary beýan edilýär. Talyplar toparynyň işini we Chat GPT tarapyndan döredilen tekstleri üýtgetmegi täsirli hasaplaýarys, sebäbi bu hem olaryň beýan ediş ukyplaryny ösdürýär. Innowasiýa çärelerini ulanmakda, mundan beýläk-de lukmançylyk uniwersitetiniň dürli fakultetlerinde okaýan talyplar üçin EMP sapaklarynda synanyşyklar ediler.

Olesya Razdorskaya, Nickolay Ryzhkov
(Russia)

CHAT GPT FOR TEACHING EMP IN CONTEXT OF REFLECTIVE AND CREATIVE APPROACH

The Reflective and Creative Approach (RCA) for teaching English for medical students (or EMP, that is English for Medical Purposes) as a methodology of cognition and transformation of educational reality is based on the author's concept of a symbiosis of reflection and creativity, the multidimensional categories with different essence, but similar components. RCA has been used for teaching the students of Kursk State Medical University (KSMU) since 2009. Anyway, there is a need for improving its usage and working out the new technologies based for implementing this approach.

Previously, the use of such methods of teaching English as didactic dramas, business and imitation games has proven its effectiveness. But the widespread usage of IT technologies requires the development of new tools to implement the approach. The relevance of our research is also due to a negative trend typical for modern Russian medical students, namely, the use of online translators from

Russian into English. Unfortunately, it has become the source of the students' lexical mistakes, namely, the translator's wrong choice of words denoting medical terms. It is worth mentioning the students' unwillingness to use proper terms from the textbooks in English in their speech at the classes. That's why the list of the most typical lexical mistakes was made in order to prevent them in the students' speech. This list is usually used in the beginning of studying each module of the course.

The first attempt to use neural networks for writing texts online was made at the class with the second year students of the Faculty of Preventive Medicine in March, 2025. Instead of the traditional reading and translating a professionally oriented text, the students were given a task to generate texts on the topic *Typhoid Fever and its Prevention*. The students were using ujeen.ru and gpt-chatbot.ru. Then they had to translate these texts into Russian paying attention to the choice of the professional vocabulary made by neural networks. Moreover, it was necessary to compare the professional terms used by AI with those from the textbook in EMP.

Then the mistakes were corrected by the students under the teacher's supervision. Thus, we can state that the new classroom activity promoted the formation of the students' reflective skills, as they were analyzing what terms were used by neural networks, and what Russian equivalents were chosen by the students. After that, the students were working in teams, they were comparing their texts and had to see what facts about typhoid fever were mentioned by AI. Each team of students was given a task to make up one text on the topic under study bearing in mind their English proficiency level. They had to list the symptoms of the disease, the factors of its spread, the methods of its treatment and preventing. The students were analyzing the lexical characteristics of the texts generated by AI and thinking how to create the modified texts of their own.

Special attention was paid to the terms defining the methods of prevention of typhoid fever. If the students had any difficulties with the pronunciation of the certain terms they could listen to its pronunciation by the online translator.

There is a perspective to use Chat GPT with the medical students of the other faculties of KSMU. In our opinion, the usage of Chat GPT helps forming the skills of group work and is aimed at the development of the students' reflective skills. As for formation of students' creativity, there is still a need in modifying the available creative pedagogic technologies and developing group creativity of medical students at the classes of EMP.

Олеся Раздорская, Николай Рыжков
(Россия)

ЧАТ GPT ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ АМЦ В КОНТЕКСТЕ РЕФЛЕКСИВНОГО И ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА

Для совершенствования процесса преподавания АМЦ в медицинском университете на занятиях применялось использование Chat GPT. Авторы выделяют некоторые негативные стороны использования ИТ-технологий студентами-медиками, например: перевод изучаемых текстов без анализа выбора лексических единиц онлайн-переводчиками. Предлагается еще один способ использования онлайн-переводчиков, а именно прослушивание правильного произношения. Описаны этапы деятельности студентов, направленные на изучение профессионально ориентированной темы. Мы считаем, что групповая работа студентов и редактирование текстов, созданных с помощью Chat GPT, эффективны, поскольку они способствуют развитию у них навыков рефлексии. Дальнейшие попытки использования инновационной деятельности будут предприняты на занятиях по ЭМП для студентов различных факультетов медицинского университета.

Umida Şaozimowa, Jasurbek Nafasow
(Özbekistan)

ZAÝALANMAGA DURNUKLY ANTIFRIKSION MATERIALLARYŇ HÄSIÝETLERINI DERŇEMEK

Bu makalada mehaniki inženerçilik iş ýüzünde polimer esasly birleşýän materiallaryň örtügi we olaryň häsiýetleri öwrenilýär. Dolduryjylaryň materialdaky paýlanyşy, antifriksiýa birleşýän materiallaryň morfologik gurluş seljermesi esasynda öwrenildi. Dolduryjy modifikasiýanyň reaktoplast polimer esasly birleşmesiniň mehaniki we tribologik aýratynlyklaryna täsiri öwrenildi. Geçirilen gözlegler, polimer esasly kompozit materiallaryň başga bir material bilen birleşme wagtynyň artmagy, materialda ikinji derejeli gurluşyň emele gelmegine, sürtülme koeffisiýentiniň peselmegine sebäp bolýandygyny görkezdi.

Umida Shaozimova, Jasurbek Nafasov
(Uzbekistan)

INVESTIGATION OF PROPERTIES OF WEAR-RESISTANT ANTIFRICTION MATERIALS

This article investigates the application of polymer-based composite materials to the working surfaces of machine-building parts and examines their properties. Based on morphological structural analysis of antifriction composite materials, the distribution of fillers in the material was studied. The influence of filler modification on the mechanical and tribological properties of a composite based on a thermosetting polymer was investigated. Studies have shown that an increase in the contact time between polymer-based composite materials and another material leads to the formation of a secondary structure in the material, resulting in a decrease in the coefficient of friction.

Умида Шаозимова, Жасурбек Нафасов
(Узбекистан)

ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ ИЗНОСОСТОЙКИХ АНТИФРИКЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ

Повышение долговечности деталей машиностроения путем покрытия их рабочих поверхностей многофункциональными полимерными композиционными материалами нового состава является одной из актуальных проблем сегодняшнего дня. Детальное изучение металлографических характеристик, механических и триботехнических свойств новых материалов обеспечивает их надежность. На основе проведенных исследований проанализированы износостойкие полимерные композиционные покрытия на основе реактопластов с высокой эксплуатационной надежностью и их свойства.

Определение твердости износостойких полимерных гетерокомпозиционных материалов проводилось на основе стандарта ГОСТ 27326-87, предназначенного для определения твердости декоративных покрытий. Для определения кристаллической структуры материалов, фазового состава, количества и объема кристаллических зерен и плотности распределения частиц в материале использовался высокоточный дифрактометр Smart Lab X-RAY. При проведении структурных исследований наполнителей,

полученных методом механической активации, использовался эмиссионный сканирующий электронный микроскоп Gemini 500 (FE-SEM). При изучении трибологических свойств образцов использовалось устройство марки “АТ-900” с вращательным и возвратно-поступательным движением, основанное на методе “шар-диск” (палец-диск), определяющее трение и износостойкость материалов.

При определении твердости сначала поверхность материала подвергалась царапанию под действием нагрузки 0,49 Н, и ширина царапины измерялась с помощью металлографического микроскопа, после чего определялось среднее значение следа. На втором этапе на поверхность материала воздействовали нагрузкой 0,98 Н и определяли среднее значение полученного следа. На основании полученных результатов было установлено, что твердость материала по ГОСТ 27326-87 составляет $H_c = 0,72$ Н.

Проанализирован морфологический состав износостойкого гетерокомпозиционного полимерного материала, полученный методом ЭДС-спектроскопии. Элементный анализ зоны EDS Spot 1 показывает, что в этой зоне элементы Al K α 1 и Si K α 1 имеют наивысшую интенсивность поглощения излучения и расположены рядом друг с другом. В данной зоне массовые доли элементов Al K α 1 и Si K α 1 составляют 10,6 и 10,4% соответственно. При этом массовые доли каждого из элементов O K α 1 и S K α 1 составляют приблизительно 40%, причем кислород, вероятно, попал в материал в процессе обработки. Можно с уверенностью утверждать, что S K α 1 представляет собой графит, добавленный в состав материала в качестве дисперсного наполнителя.

Трибологические испытания показали, что при радиусе вращения $r = 5$ мм разница значений средних коэффициентов трения на 80-й минуте и 100-й минуте составляет 14%, при $r = 10$ мм разница значений средних коэффициентов трения на 120-й минуте и 150-й минуте составляет 11%, при $r = 15$ мм разница значений средних коэффициентов трения на 160-й минуте и 200-й минуте составляет 10,7%. Следовательно, в системе металл-полимер значение коэффициента трения уменьшается обратно пропорционально действующей нагрузке и обратно пропорционально времени трения.

Mulaw Sisay Genanu
(*Efiopiýa*)

**EFIOPIÝA BILEN ERITREÝANYŇ ARASYNDAKY HÄZIRKI
ÝAGDAÝYŇ SELJERMESI: EFIOPIÝANYŇ WE GÜNDOGAR
AFRIKANYŇ SYÝASY HEM-DE YKDYSADY GELJEGI
BABATDA GELIP ÇYKÝAN NETIJELER**

Gözlegde Efiopiýa bilen Eritreýanyň arasyndaky häzirki dartgynlygy we onuň Gündogar Afrika täsirini öwrenmek üçin resminama derňew usullary ulanyldy. Etniki dürlüligi dolandyrmak üçin döredilen Efiopiýanyň federal ulgamy, etniki-milletçi hereketleri we zorluklar sebäp bolýan nägilelikleri çözmezden içerki dawalary güýçlendirýärdi. Efiopiýanyň içerki durnuksyzlygy, hökümetiň meşhurlygynyň peselmegi, milli jebisligiň bozulmagy we ykdysadyýetiň ýaramazlaşmagy ýeňiş gazanan söweş alyp barmak ukybyny gowşadýar. Eritreýanyň awtoritar hökümeti başgaça pikirleri basyp ýatyrýar, ýöne daşarky basyşa garşy durmaga mümkinçilik berýän ýokary harby jebisligi we milli çydamlylygy saklaýar. Eritreýa bilen Efiopiýanyň arasyndaky dartgynlyk has giň sebitleýin ykdysady we howpsuzlyk täsirleri bilen Gündogar Afrikany durnuksyzlaşdyr. Efiopiýanyň Somali we Sudan bilen serhet dawalary, Günorta Sudanda we Sudanda içerki krizisler sebitdäki durnuksyzlyga itergi berer we daşary ýurt güýçlerini özüne çeker. Bu ýagdaý, başga bir betbagtçylykly çaknyşygyň önüni almak üçin, diplomatik gatnyşmagyň möhümdigini görkezýär. Has möwjemegini gowşatmak üçin Afrika Bileleşigi, ÝB we beýleki gyzyklanýan taraplar bilen dolandyryşyň şowsuzlygy, ykdysady deňsizlik we etniki dartgynlyk ýaly düýp sebäpleri çözmek hem-de durnukly parahatçylygy ösdürmek üçin möhüm tagallalar zerurdyr.

Mulav Sisay Genanu
(*Ethiopia*)

**AN ANALYSIS OF CURRENT TENSIONS BETWEEN
ETHIOPIA AND ERITREA: IMPLICATIONS FOR THE
POLITICAL AND ECONOMIC FUTURE OF ETHIOPIA
AND EAST AFRICA**

The history of Eritrea and Ethiopia has been one of war and precarious peace in cyclical phases, with far-reaching implications for the political and economic environment of East Africa. The federation of Eritrea with Ethiopia in 1952 under a UN resolution, which was annexed unilaterally by Ethiopia in 1962, and there

was a 30-year fight for independence (Andemariam & Berhe, 2020; Berhe, 2020). The understanding included the rebuilding of political relations, the resumption of financial ties, and participation on territorial security issues (Desta, 2019; Guttry, 2021). Despite the 2018 peace assention, pressures between Ethiopia and Eritrea endure. The nonappearance of clear components to actualize the peace bargain, coupled with uncertain border debate, proceeds to weaken soundness (Dessie, 2024).

The outbreak of the Tigray-Ethiopian Federal Government war in (2020-2022) further complicated regional dynamics. Eritrea fought alongside the Ethiopian federal government against the Tigray People's Liberation Front (TPLF) during this conflict. Nonetheless, the federal government ultimately secured a peace agreement autonomously with the TPLF-led Tigray regional administration, effectively marginalizing Eritrea in Pretoria. This move strained the relationship between the Ethiopian government and Eritrea, leading to worsening ties and eventual conflict over time. Thus, the objective of this research is to analysis of the Current Tensions Between Ethiopia and Eritrea and their implications for the Political and Economic Future of Ethiopia and East Africa.

The conflict between Ethiopia and Eritrea has deep historical roots and is frequently analyzed in terms of state structure, national identity, and territorial dispute. Speculative approaches such as constructivism and authenticity in international relations offer substantial pieces of information regarding the determinants of their conflict. Constructivists argue that the actors and narratives created by both states, especially after Eritrea gained independence in 1993, have shaped their adversarial relationship jointly (Wendt, 1992). Realists, on the other hand, emphasize the security and fundamental interests that drive state actions, particularly regarding the unclear boundary issue over Badme that resulted in the conflict in 1998–2000 (Mearsheimer, 2001).

Мулав Сисай Генану
(Эфиопия)

АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ МЕЖДУ ЭФИОПИЕЙ И ЭРИТРЕЕЙ: ВЫТЕКАЮЩИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО БУДУЩЕГО ЭФИОПИИ И ВОСТОЧНОЙ АФРИКИ

Для изучения нынешней напряженности в отношениях Эфиопии и Эритреи и ее влияния на Восточную Африку в исследовании использовались методы анализа документов. Федеральная система Эфиопии, призванная управлять этническим многообразием, игнорировала возникающие внутренние проблемы, что приводило к этнонационалистическим движениям.

(Бирхан и Кристофер, 2024). Чтобы разрешить возникающие проблемы, необходимы скоординированные усилия Африканского союза, ЕС и других заинтересованных сторон для устранения коренных причин, таких как сбои в управлении, экономическое неравенство и этническая напряженность, а также для содействия устойчивому миру (Всемирный банк, 2023; МВФ, 2023; Tronvoll, 2019).

Nikita Tihonow, Nazar Kurbanow
(*Russiýa*)

HALKARA GURAMALAR MERKEZI AZIÝA ÝURLARYNYŇ ABRAÝYNYŇ BERKEMEGINIŇ GÖRKEZIJISI HÖKMÜNDE

Bu makalada halkara gatnaşyklardaky status düşünjesini Merkezi Aziýa döwletleriniň halkara hyzmatdaşlygynyň dürli görnüşlerine gatnaşmagy nukdaýnazaryndan seljermek maksat edilýär. Bularyň arasynda BMG, BRICS, ŞHG we başgalar bar. Gözlegiň birinji bölümünde halkara gatnaşyklar teoriýasyndaky gözlegleriniň häzirki ýagdaýy barada gysgaça maglumat berilýär. Munuň möhümligi we aktýorlaryň çäkli mukdaryna ünsi çekmek bilen baglanyşykly belli bir gözleg boşlugy bellendi. Status teoriýasynyň seljermesiniň çägin Merkezi Aziýa döwletlerini goşmak üçin giňeltmek teklip edilýär. Gözlegiň ikinji bölümünde, sebitdäki döwletleriň halkara guramalary we birleşikleriň işine gatnaşmagynyň käbir netijeleri beýan edilýär. Status ýagdaýynyň hereketine oňyn täsir edýän dünýä köpçüligi üçin degişli gün tertibini düzýärler diýen netijä gelindi.

Nikita Tikhonov, Nazar Kurbanov
(*Russia*)

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE STATUS OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES

This study analyzes the concept of status in international relations from the perspective of the Central Asian states' participation in international organizations. These formats include the UN, BRICS, SCO and etc. The first part of the study provides a brief overview of the current status theory in international relations. The authors highlight its relevance as well as a certain research lacuna derived from its

focus on the limited number of actors status. This research proposes to expand the analysis of status theory to Central Asian region as well. In the second part of the study, the authors outline several results of the Central Asian states participation in the international institutions. In conclusion, the Central Asian states formulate an agenda that is relevant for a global majority, which positively affects their status mobility on the international stage.

Никита Тихонов, Назар Курбанов
(Россия)

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ СТАТУСА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Проблема статуса в международных отношениях в последние годы привлекает внимание все большего числа исследователей (Пол Макдональд, Дебора Ларсон, Стивен Уорд, Мишель Мюррей и другие). Такая тенденция объясняется ростом популистских настроений по всему миру усилением напряженности конфликтов в международных отношениях, отходом от дипломатических практик ведения переговоров (что наблюдается среди как западных, так и незападных лиц, принимающих решения). Исследователи зачастую противопоставляют его такому принципу международного права как равенство суверенных государств и акцентируют свое внимание на позиционировании и конструировании статуса такими влиятельными державами как Великобритания, Китай, Россия, США, Франция (постоянные члены Совета Безопасности ООН) и некоторыми другими. Такое одностороннее восприятие этого концепта предполагает, что остальные государства в силу недостатка материальных возможностей для конструирования или повышения своего статуса вынуждены принять установленные ранее “правила игры”, а международные режимы и институты в результате возрастающей роли статуса подвергаются исключительно эрозии. Тем не менее, в рамках данного исследования авторы стремятся показать, что и другие государства в рамках тех или иных форматов международных институтов могут оказывать влияние на международную повестку, участвовать в формировании новых норм и практик, следовательно, (как отмечал Роберт Кохейн), укреплять свои статусные позиции на международной арене, выступая с актуальными для мирового большинства нарративами.

Например, 2025 год по инициативе Туркменистана был объявлен Международным годом мира и доверия в ходе 78-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, что отражает способность Ашхабада оказывать определенное

влияние на смысловое наполнение мировой политики и, следовательно, укрепляет его статус. В прошлом году Президент Туркменистана Сердар Бердымухамедов принял участие в саммите БРИКС в Казани в формате “БРИКС плюс”, где также был поднят ряд важных для мирового сообщества, которые нашли свое отражение и в итоговой декларации саммита (от проблем экологии и водопользования до укрепления региональной и международной безопасности).

Обращаясь к другим странам Центральной Азии, стоит также обратить внимание на их вовлеченность как в формат БРИКС, так и в другие международные организации.

Казахстан благодаря международным организациям сумел предложить целый ряд актуальных для региона и для всего мира инициатив. К таковым относятся: стратегия развития ШОС до 2035 года, предложения создать международный центр медиации для разрешения региональных конфликтов формат “СНГ плюс”, Совещание по мерам безопасности и доверия в Азии (СВМДА) и ряд других. Узбекистан также предложил целый ряд инициатив: создание зоны свободной от ядерного оружия в Центральной Азии, что было поддержано Генеральной Ассамблеей ООН, а также многочисленные проекты в рамках ШОС (около 80 инициатив во время председательства Ташкента), призванные повысить эффективность этой международной организации. Кыргызстан в свою очередь предложил создать Центр по противодействию международной организованной преступности, а его инициатива в ООН объявить 2022 год международным годом устойчивого развития гор также была поддержана Генеральной Ассамблеей. Таджикистан, эффективно прибегая к поддержке различных международных организаций, создал Международный Фонд по защите ледников, было поддержано его предложение провозгласить 2005–2015 гг. Международным десятилетием “Вода для жизни”.

Все это в совокупности позволяет считать деятельность государств Центральной Азии по повышению своего статуса достаточно успешной, при этом обозначенные выше международные организации и институты можно считать функционирующими каналами статусной мобильности для таких стран. Представляется оправданным как активное участие стран Центральной Азии в подходящих для них форматах международного сотрудничества, так и исследование данного внешнеполитического курса.

Sergeý Pankratow, Liliya Pankratowa
(*Russiýa*)

**TÜRKMENISTAN WE RUSSIÝA XXI ASYRDA:
DÖWLETLERIŇ BERKARARLYGYNÝ
WE ÖZYGTYÝARLYLYGYNÝ ÜPJÜN ETMEK ÜÇIN
HYZMATDAŞLYGYŇ SIWILIZASIÝA ESASLARY**

Makalada iki döwletiň güýjüni we özygtyýarlylygyny üpjün edip, bar bolan halkara gatnaşyklar ulgamynyň üýtgemegi kontekstinde döwletliligi artdyrmakda türkmenler bilen rus halklarynyň arasyndaky hyzmatdaşlygyň siwilizasiýa esaslary kesgitlenýär we seljerilýär. Bellenen adaty gymmatlyklary we ykdysady modelleri goldamak şertlerinde ýurtlaryň ýüzbe-ýüz bolýan umumy we anyk töwekgelçilikleri hemde howplary görkezilýär. Taryhy geçmişi we durmuş-medeni ösüş potensialyny göz önünde tutup, Türkmenistanyň we Russiýanyň geljeginiň keşbini institusionallaşdyrmaga aýratyn üns berilýär.

Sergey Pankratov, Liliya Pankratova
(*Russia*)

**TURKMENISTAN AND RUSSIA IN THE XXI CENTURY:
CIVILIZATIONAL BASES FOR COOPERATION
IN ENSURING THE POWER AND SOVEREIGNTY
OF STATES**

The report identifies and analyzes the civilizational foundations of cooperation between the Turkmen and Russian peoples in reproducing statehood in the context of the transformation of the existing system of international relations, ensuring the power and sovereignty of both states. General and specific risks and threats that countries face in the context of upholding established traditional values and economic models are highlighted. Particular attention is paid to the institutionalization of the image of the future of Turkmenistan and Russia, taking into account the historical past and socio-cultural development potential.

ТУРКМЕНИСТАН И РОССИЯ В XXI ВЕКЕ: ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВАНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ МОГУЩЕСТВА И СУВЕРЕНИТЕТА ГОСУДАРСТВ

Первая треть XXI века ознаменовала собой трансформацию сложившегося и институционально закреплённого современного миропорядка, что характеризуется попыткой преодолеть однополярность как политическую доктрину и практику. В этом контексте возникают новые риски и угрозы имеющие не только геополитические и экономические основания, но и актуализируют ценностный, социокультурный ракурс межгосударственных отношений.

Становление и укрепление Туркменистана как суверенного и могущественного государства после распада СССР выстраивается не в последнюю очередь в рамках углубленного стратегического партнерства с Россией, позиционирующей себя как государство-цивилизация. Лидеры обоих государств осуществляют постоянные двусторонние встречи и телефонные разговоры, а также институциональное / неинституциональное сотрудничество в том числе через формы экономического и социокультурного партнерства, примером которого выступает участие Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедов в качестве почётного гостя в XV Международном экономическом форуме “Россия–Исламский мир: KazanForum 2024”, где состоялось заседание Группы стратегического видения на тему “Россия–Исламский мир: справедливое многополярное мироустройство и безопасное развитие”.

При этом на 78-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН Президент Сердар Бердымухамедов выступил с инициативой разработки Стратегии глобальной безопасности, органичной составляющей которой стало бы использование потенциала нейтралитета и превентивной дипломатии. В 2025 году Туркменистан будет отмечать 30-летнюю годовщину своего дважды признанного ООН постоянного нейтралитета. В октябре 2024 года Президент РФ В.В. Путин принял непосредственное участие в Международном форуме “Взаимосвязь времён и цивилизаций – основы мира и развития”, проходившем в Ашхабаде и приуроченном к 300-летию со дня рождения выдающегося поэта и мыслителя Махтумкули Фраги.

Eziz Orametow
(Belarus)

HUKUK NAZARYÝETINDE HUKUGY DÜŞÜNMEKLIĞIŇ ÝURIDIK WE KANUNY NUKDAÝNAZARY

Makalada häzirki zaman hukuk nazaryýetinde tapawutlanýan hukugy düşünmegiň iki esasy ýuridik we kanuny görnüşlerine seredilýär. Olaryň esasy tapawutlary, hukuk ulgamyna täsiri we kanunlaryň emele gelmegindäki orny sejerilýär.

Ýuridik nukdaýnazary, döwletiň isleginden garaşsyz, adalat ideallaryna we ählumumy gymmatlyklara gönükdirilen obýektiw hakykat hökmünde kanunyň bardygyny göz önünde tutýar.

Hukugy düşünmegiň kanuny nukdaýnazary hukugy döwletiň güýji bilen kesgitlenen we ýerine ýetirilýän kadalar ulgamy hökmünde düşündirýär. Makalada iki çemeleşmäniň konseptual esaslary, teoretiki ähmiýeti we kanun çykaryjy hem-de hukuk goraýjy edaralarda amaly ulanylyşy açylýar.

Hukugyň bu görnüşi hukuk ylymlarynyň we häzirki zaman hukuk ulgamlarynyň ösüşine täsiri göz önünde tutulýar.

Eziz Orametov
(Belarus)

TYPES OF LAW INTERPRETATION: LEGAL AND LEGALISTIC APPROACHES IN LAW THEORY

The article examines two key types of law understanding – legal and legalistic, distinguished in modern legal theory. Their essential difference, influence on the legal system and role in the formation of legislation are analyzed.

The legal approach assumes the existence of law as an objective reality, independent of the will of the state, focused on the ideals of justice and universal values.

The legalistic type of law understanding interprets law as a system of norms established and ensured by state power. The article reveals the conceptual foundations of both approaches, their theoretical significance and practical application in lawmaking and law enforcement.

The influence of these types of law understanding on the development of legal science and modern legal systems is considered.

ТИПЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ: ЮРИДИЧЕСКИЙ И ЛЕГИСТСКИЙ ПОДХОДЫ В ТЕОРИИ ПРАВА

Правопонимание является важнейшим элементом функционирования общества и занимает центральное место в юридической науке и практике. Вопрос о природе права и его понимании неизменно вызывает многочисленные споры и дискуссии среди ученых. Одним из подходов к анализу правопонимания является разделение его на два типа как юридический и легистский. Вышеназванные типы правопонимания представляют собой различные взгляды на природу права и его отношения с государством и обществом. Рассмотрим особенности каждого из этих типов правопонимания с акцентом на их ключевые различия и практическое значение в современной юридической теории.

Юридический тип правопонимания, согласно В.С. Нерсисянцу, предполагает существование права как объективной реальности, не зависящей от воли государства. В юридическом правопонимании право воспринимается как идеал справедливости, который может служить ориентирами для законодательства. Это означает, что даже в условиях правовой неопределённости или правовой недоработанности, право, как таковое существует и должно быть реализовано, несмотря на противоречия в правовых системах или практиках. Итак, юридический тип правопонимания рассматривает право, как нечто объективное, существующее вне зависимости от конкретных исторических, политических или социальных условий. В данном контексте право может быть связано с идеями прав человека, моральных норм и других универсальных ценностей. Таким образом, юридический подход ориентирован на признание права как средства достижения гармонии и справедливости в обществе, что может быть не всегда непосредственно связано с положительными законами, принимаемыми государственными органами.

В отличие от юридического, легистский тип правопонимания акцентирует внимание на позитивном праве как выражении воли государства. В данном случае право воспринимается как совокупность юридических норм, которые имеют обязательную силу и подкрепляются государственной властью. Это подход, который видит право, как нечто принудительное, обеспечиваемое системой санкций и государственной властью. Легистский подход определяет право, как закон, включая себя правовой обычай и прецедент. В отличие от юридического подхода, который признает право, как идеал, легистский тип правопонимания видит его исключительно как систему норм, установленных

законодательным органом, и не включает в свой анализ моральных или этических аспектов.

Ключевое различие между юридическим и легистским типами правопонимания заключается в подходе к природе права и его соотношению с государством. В то время как юридический подход акцентирует внимание на идее о праве как о высшем принципе, не зависящем от воли законодателя, легистский подход понимает право, как конкретную, формализованную и санкционированную норму, созданную и поддерживаемую государством. Юридический тип правопонимания выходит за рамки позитивного законодательства и рассматривает право, как концепцию, существовавшую в идеальной форме. Легистский тип, напротив, строго привязан к правовому положению и законодательному процессу, подчеркивая роль государства как главного источника права.

Таким образом, разделение правопонимания на юридический и легистский типы открывает новые горизонты для теоретического осмысления права. В то время как юридический тип правопонимания акцентирует внимание на идеалах и универсальных ценностях, легистский тип фокусируется на реализации права через систему законов и санкций, подкрепляемых государственной властью. В современной юридической науке оба этих типа правопонимания играют важную роль, позволяя лучше понять природу права и его функции в обществе.

Bahar Hojagulyýewa
(*Türkmenistan*)

“HAKYDA GÖWHERI” ESERINDE RUSSIÝALY ALYMLARYŇ TÜRKMEN TARYHNY ÖWRENMEKDE BITIREN IŞLERINIŇ BEÝANY

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň watandaşlarymyza peşgeş beren eserleri halkymyz üçin belent maksatlara ýetmegiň ýolunda ruhy daýanç we şamçyrag bolup durýar. Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitaby türkmen halkynyň baý taryhy durmuşyndan söz açýan ylmy garaýyşlaryň netijesidir. Bu eser ylmyň dürli ugurlaryny, şol sanda türkmen-rus ynsanperwer gatnaşyklarynyň taryhyny öwrenmekde gymmatly çeşmä öwürldi. Onda russiýaly alymlaryň türkmen topragynda geçiren ylmy-barlag işleri aýratyn nygtalýar.

Mälim bolşy ýaly, türkmen halkynyň gadymy we şöhratly taryhy uzak wagtyň dowamynda belli rus alymlarynyň üns merkezinde bolýar. “Hakyda göwheri”

eserinde rus alymlarynyň Türkmenistanyň gadymy we orta asyr ýadygärliklerinde amala aşyran ylmy barlaglary, W. M. Masson, W. I. Sarianidi, G. A. Pugaçenkowa, A. A. Roslýakow, W. N. Pilipko ýaly görnükli arheologlaryň bu babatda bitiren hyzmatlary barada gymmatly maglumatlar getirilýär. Gahryman Arkadagymyzyň kitabynda akademik W. M. Massonyň “türkmen halkynyň taryhy geçmişinde adamzat taryhyna täsir eden uly göwrümlü döwürler” baradaky ylmy garaýyşlary hakynda nygtalýar. Alym gadymy we orta asyr medeniýetleriniň taryhynda üç sany, ýagny irki ekerançylaryň, gadymy antik hem irki orta asyr döwletleriň döwürleri barada taglymaty öňe sürýär. Bu taglymata laýyklykda, Altyndepe şäher-döwleti, antiki Parfiýa döwleti we Beýik Seljuk türkmen döwleti halkymyzyň geçmişinde aýratyn möhüm orna eýe bolýarlar.

“Hakyda göwheri” atly eserde belli arheolog we sungaty öwreniji G.A.Pugaçenkowanyň Günorta Türkmenistanyň gadymy we orta asyr taryhyny öwrenmekde bitiren hyzmatlaryna ýokary baha berilýär. Geçen asyryň ortalarynda akademik G.A.Pugaçenkowanyň adamsy Mihail Masson bilen bilelikdäki geçiren arheologik barlaglarynyň netijesinde antik sungatynyň çeper nusgalary bolan Nusaý ritonlary ýüze çykarylýar, öwrenilýär we dünýä mälim bolýar. Alym uzak wagtyň dowamynda Nusaý, Änew, Merw ýaly ýadygärlikleriniň binagärlik ymaratlarynda düýpli barlaglary amala aşyrýar, türkmen halkynyň gadymy we orta asyr binagärlik sungatynyň ýokary derejede ösändigini ylmy nukdaýnazardan subut edýär.

Parfiýa döwrine degişli tapyndylar taryhçy A.A.Roslýakowyň üns merkezinde bolýar. XX asyryň ortalarynda alymyň ýolbaşçylygynda Gökdepe etrabyň Yzgant obasynda atyň şekili ýerleşdirilen möhür tapylýar. Gahryman Arkadagymyzyň belleýşi ýaly, gymmatly tapyndyny ýüze çykaran akademik A.Roslýakowyň pikirine görä, möhüriň ýüzünde “asman atlary” diýlip wasp edilen, Nusaýyň “şöhratly bedewi” şekillendirilipdir.

“Hakyda göwheri” eserinde meşhur arheolog W.I.Sarianidiniň ylmy-barlag işleri aýratyn bellenilýär. Mälim bolşy ýaly, alymyň ýolbaşçylygyndaky “Margiana” atly türkmen-rus arheologik ekspedisiýasy Mary welaýatynyň çäklerinde uzak wagtyň dowamynda ylmy barlaglary geçirýär. Netijede, gadymy Marguş döwleti dünýä siwilizasiýasynyň başinji ojagy hökmünde ykrar edilýär. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynda bu barada uly buýsanç bilen nygtaýar: “Akademik W.I.Sarianidi şu ajaýyp tapyndylaryň esasynda, gadymy döwürde türkmen topragynyň Mesopotamiýa, Müsür, Hindistan we Hytaý ýaly dünýäniň irki siwilizasiýa merkezleriniň biri bolandygyny subut edýär”.

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly eserinde W.N.Pilipkonyň ýolbaşçylygyndaky Türkmenistanyň we Russiýa Federasiýasynyň hünärmenleri tarapyndan Täze we Köne Nusaý galalarynda geçirilýän arheologik barlaglary barada maglumatlar getirilýär. Alymyň 40 ýyldan bari bu taryhy ýadygärlikleri öwrenmek boýunça geçirilen gazuw-agtaryş işleriň netijesinde ençeme kitaplar

ýazyldy. Türkmenistanyň çäklerinde köp ýyllaryň dowamynda eden arheologik açyşlary we türkmen medeniýetiniň gadymylygyny dünýä ýaýmaga goşan uly goşantlary üçin W.N.Pilipko Magtymguly adyndaky Halkara baýragyna eýe bolýar. Umuman, “Hakyda göwheri” kitabynda belli rus alymlarynyň gadymy türkmen topragynda arheologiýa, etnografiýa, sungaty öwreniş ugurlarynda alyp baran barlaglary barada gyzykly maglumatlar getirilýär. Gahryman Arkadagymyzyň ajaýyp eseri möhüm taryhy ähmiýete eýe bolup, türkmen-rus ylmy gatnaşyklary öwrenmekde gymmatly çeşme hökmünde hyzmat edýär.

Bahar Hojagulyyeva
(*Turkmenistan*)

DESCRIPTION OF THE WORKS OF RUSSIAN SCIENTISTS ON THE STUDY OF TURKMEN HISTORY IN THE WORK “HAKYDA GÖWHERI”

The works of the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov are the main guidelines for ensuring the prosperity of the country and the happy life of the Turkmen people. They are of great importance in studying the glorious history of our people, rich cultural heritage, and instilling patriotic feelings in the younger generation. The book of Hero Arkadag “Hakyda göwheri” is an important source in the study of the history of Turkmen-Russian humanitarian ties in the field of science and education, which are successfully developing at the present stage. The work of the National Leader of the Turkmen people provides valuable information about the scientific research of Russian scientists of ancient and medieval monuments of Turkmenistan. As a result of these studies, a wealth of factual material was collected, which formed the basis of fundamental scientific works. Thanks to these works, the ancient history of the Turkmen people received worldwide fame. In the book of the Hero Arkadag “Hakyda göwheri” the merits of such famous Russian archaeologists as V.M.Masson, V.I.Sarianidi, G.A.Pugachenkova, A.A.Roslyakov, V.N.Pilipko, who made a worthy contribution to the study of the original history and rich cultural heritage of the Turkmen people, are especially noted.

Бахар Ходжакулиева
(Туркменистан)

ОПИСАНИЕ РАБОТ РОССИЙСКИХ УЧЕНЫХ ПО ИЗУЧЕНИЮ ТУРКМЕНСКОЙ ИСТОРИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ “NAKYDA GÖWHERİ”

Произведения Национального Лидера туркменского народа, Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова являются главными ориентирами для обеспечения процветания страны и счастливой жизни туркменского народа. Они имеют огромное значение в изучении славной истории нашего народа, богатого культурного наследия, воспитании патриотических чувств у молодого поколения. Книга Героя – Аркадага “Nakyda göwheri” является важным источником в деле изучения истории туркмено-российских гуманитарных связей в сфере науки и образования, которые успешно развиваются на современном этапе. В труде Национального Лидера туркменского народа приводятся ценные сведения о научных исследованиях российских ученых древних и средневековых памятников Туркменистана. В результате этих изысканий был собран богатейший фактический материал, который лег в основу фундаментальных научных трудов. Благодаря этим трудам древняя история туркменского народа получила всемирную известность. В книге Героя Аркадага “Nakyda göwheri” особо отмечаются заслуги таких известных российских археологов как В. М. Массон, В. И. Сарияниди, Г. А. Пугаченкова, А. А. Росляков, В. Н. Пилипко, которые внесли достойный вклад в изучение самобытной истории и богатого культурного наследия туркменского народа.

Annagül Hojamberdiýewa, Gülnar Orazmuhammedowa
(Türkmenistan)

ÇEPER EDEBIÝATYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýaş nesillere bilim öwretmek, olaryň kämil şahsyýetler bolmagyny üpjün etmek döwlet syýasatynyň esasy ugrudyr. Hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda bilim ulgamyndaky beýik ösüşler ýaşlarymyzyň giň dünýägaraýyşly, kämil şahsyýetler bolup ýetişmeklerine gönükdirilendir.

Milli ylým-bilim ulgamynda amala aşyrylýan oňyn özgertmeler giň dünýägaraýyşly, ösen aň-düşünjeli, sowatly, kämil ýaşlary terbiýeläp ýetişdirmäge

gönükdirilýär. Bu maksada ýetmek üçin ylym-bilim ulgamynda giň mümkinçilikler döredilýär.

Bilimiň hilini gowulandyrmakda, ony has-da kämilleşdirmekde okuw maksatnamasyna birnäçe üýtgetmeler girizilýär. Bu bolsa bilim işgärleriniň önünde bilim bilen ylmy utgaşdyrmak, sazlaşykly alyp barmak wezipesini goýýar.

Edebiýat sapagy boýunça çuňňur bilim we düşünje bermek, bu ugurdan okuwçylaryň özbaşdak pikirleniş endiklerini ösdürmek, garaýyşlaryny erkin beýan etmäge bolan ukyplaryny we başarnyklaryny kemala getirmek maksady bilen, sapakda we sapakdan daşary geçirilýän çärelerde, saýlama okuwlarynda dürli usullardan peýdalanylýar. Edebiýat sapaklarynda okuwçylaryň nazary taýdan alan bilim – düşüňjeleri eserleriň üsti bilen amaly taýdan berkidilýär.

Okuw maksatnamasyna syn, annotasiýa ýaly barlag işleriniň girizilmegi hem okuwçylaryň bu ders boýunça alan bilimlerini ylym bilen baglanyşdyrmagyny gazanmaga ýardam berýär. Aýratyn hem, syn ýazylanda okuwçylar öwrenilýän eserleriň üsti bilen bir hatarda, wakalary hem açyp görkezmäge çalyşýarlar. Okuwçylaryň edebiýatyň dürli žanrlarynyň ösüşiniň aýratynlyklary, meseleleri bilen içgin gyzyklanmagyna, bu barada özbaşdak pikirlenmek endikleriniň kemala gelmegine, bu derse içgin aralaşmagyna ýardam bermek ders mugallymlarynyň önünde wajyp wezipe bolup durýar.

Okuwçylar edebiýat boýunça taslama-döredijilik bäsleşiklerine taýýarlanylanda, ilki bilen, tema saýlanylýar. Mugallym bu meselede okuwçylaryň gyzyklanmalaryny, bilim derejelerini, başarnyklaryny we endiklerini göz önünde tutmaly bolýar. Mysal üçin şygryýet žanrynyň ösüşiniň aýratynlyklaryny öwrenmek we ýüze çykarmak üçin okuwçylara şygryň düzüliş görnüşleri barada giňişleýin düşünje berilýär. Öwrenilen düşüňjeleri belli şahyrlaryň goşgularyndan alnan mysallaryň üsti bilen berkidilýär. Häzirki zaman türkmen şygryýetiniň ösüşi bilen gyzyklanmaga, onuň aýratynlyklaryny, meselelerini ýüze çykarmaga okuwçylaryň ukyp – başarnyklaryny kemala getirmek üçin nazary düşüňjeleriň amaly taýdan berkidilmegi uly ähmiýete eýe bolup durýar. Okuwçylara türkmen edebiýatynda rubagy žanrynyň döreýşi we ösüşi barada hem düşünje berilýär. Mäne babanyň, Kerim Gurbannepesowyň, Mämmed Seyidowyň rubagy bentlerine ünsi çekip, olaryň many aýratynlyklary öwredilýär. Okuwçylary bu bentleriň mazmun we düzüliş taýdan tapawutly aýratynlyklaryny içgin öwrenmäge, özbaşdak pikirlerini orta atmaga we netije çykarmaga ugrukdyrylýar. Netijede, olar bilim basgançagyndan ylma tarap ilkinji ädimlerini ädýärler.

Häzirki zaman türkmen edebiýatynyň kyssa žanrynda ýazylan bir eseriň çeperçiligi barada gürrüň etmek üçin, okuwçylara çeperçilik serişdeleri barada hem giňişleýin düşünje berilýär. Görnükli ýazyjydyr şahyrlaryň döredijiliginden alnan mysallaryň üsti bilen amaly taýdan berkidilýär. Soňra okuwçylaryň ünsüni häzirki zaman türkmen edebiýatyndan bir eseriň çeperçiligini derňemäge gönükdirilýär.

Öwrenilen çeperçilik serişdelerine degişli mysallary eserden tapmaklyk tabşyrylýar. Şeýlelikde, eserdäki çeperçilik serişdeleriniň ulanylyş aýratynlyklaryny ýüze çykarmaga we bu babatda okuwçylaryň özbaşdak pikirlerini orta atmaga ukyp – başarnyklarynyň kemala gelmegine ýardam berýärler.

Annagul Hojamberdiyeva, Gulnar Orazmuhammedova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF FICTION IN THE ISSUES OF YOUTH EDUCATION

During the Renaissance of a New Era of a Powerful State, the issues of worthy education of the younger generation in the spirit of devotion to the native land, the ideals of an independent, neutral Motherland are of priority importance in the policy of the state.

The enormous educational role of fiction, in particular, the works of domestic classics in this process is difficult to overestimate.

Аннагуль Ходжамбердыева, Гульнар Оразмухаммедова
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ВОПРОСАХ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

В период Возрождения новой эпохи могущественного государства вопросы достойного воспитания молодого поколения в духе преданности родной земле, идеалам независимой, нейтральной Родины имеют приоритетное значение в политике государства.

Огромную воспитательную роль художественной литературы, в частности, произведений отечественной классики в этом процессе трудно переоценить.

HALKARA HUSUSY HUKUGYNDA AWTORLYK HUKUKLARYNY GORAMAGYŇ KADALAŞDYRYLYŞY

Awtorlyk hukugy ylym, edebiýat we sungat eserlerini ulanmak üçin gatnaşyklary dolandyran halkara we içerki hukuk kadalarynyň toplumy hökmünde kesgitlenip bilner.

Awtorlyk hukugy hakyndaky bütindünýä Konwensiýasynyň 1-nji maddasyna laýyklykda, gorag obýekti hökmünde edebi, ylmy we çeper eserleriň şu aşakdaky esasy görnüşleri görkezilýär: ýazuw, saz, kinematografiki, audiowizual (surat eserleri, grafika, heýkeltaraşlyk we ş.m.). Edebi we çeper eserleri goramak boýunça Bern Konwensiýasynyň 2-nji maddasynyň birinji böleginde “edebi we çeper eserler” adalgasyna “edebiýat, ylym we sungat pudagyndaky ähli eserler” diýip düşündiriş berilýär hem-de olaryň görnüşleriniň has giň sanawyny berýär. Şol bir wagtyň özünde belli bir maddy görnüşinde beýan edilmedik eserler, agza ýurtlaryň milli kanunçylygy bilen goragdan aýrylyp bilner.

Eserleriň käbir görnüşleri üçin birnäçe goşmaça düzgünler döredilen. Birinjiden, terjimeler we işläp taýýarlamalar, saz aranjirlemeleri hem-de edebiýatyň we sungatyň eserleriniň beýleki gaýtadan işlemeleri asyl eserler hökmünde goralýar, emma diňe asyl eseriň awtorynyň hukuklaryna tabyn edilýär (Bern Konwensiýasynyň 3-nji maddasy). Başga sözler bilen aýdylanda, diňe asyl esere bolan hukuklaryň eýeleriniň rugsady bilen edilen terjimeler we beýleki gaýtadan işlemeler goralýar.

Ikinjiden, döredijilikli zähmetiň netijesiniň materiallaryny seçip almak we Ýerleşdirmek boýunça beýleki düzüji eserler ýaly ýygyndylar hem goralýar (Bern konwensiýasynyň 2-nji maddasynyň 5-nji bendi).

Bern we awtorlyk hukugy hakyndaky bütindünýä konwensiýalarynda kompýuter programmalary we maglumat binýatlary ýaly awtorlyk hukugynyň obýektleri agzalmaýar. Şeýle-de bolsa, olar hakda gönüden-göni agzalmazlyk, bu konwensiýalar esasynda goragdan peýdalanmaýandyklaryny aňlatmaýar. Belläp geçişimiz ýaly, iki konwensiýadaky awtorlyk hukugynyň obýektleriniň sanawy doly däl. Häzirki wagtda, kompýuter programmalary edebi eserler we maglumat binýatlary ýygyndylar hökmünde goralýar. XX asyryň 90-njy ýyllarynda halkara şertnamalarynda olary goramak üçin ýörite düzgünler peýda boldy. Intellektual eýeçilik hukuklarynyň söwda bilen baglanyşykly ugurlary boýunça Ylalaşygyň (TRIPS) 10-njy maddasynda hem-de awtorlyk hukugy hakyndaky IEBG-niň şertnamasynyň 5-nji we 6-njy maddalarynda şuna meňzeş çemeleşmeler berkidildi, emma maglumat binýatlary “bolşy ýaly” goralýandygy barada aýdylýar. TRIPS

Ylalaşygynda maglumat binýatlarynyň “maşyn arkaly okalýan” görnüşde bolup biljekdigi aýratyn bellenýär.

Şeýle hem, Bern konwensiýasynda goragdan peýdalanmaýan ýa-da agza döwletleriň milli kanunçylygy bilen goragdan aýrylyp bilinjek eserleriň birnäçe görnüşi görkezilýär. Eserleriň diňe bir görnüşiniň awtorlyk hukugy goralmaýar, olar günün täzelikleri ýa-da diňe maglumat häsiýetli beýleki habarlar (2-nji maddanyň 8-nji bendi). Şeýle-de bolsa, habarda analiz, häzirki wakalara düşündiriş ýa-da döredijilik işjeňliginiň başga bir netijesi bar bolsa, ol awtorlyk hukugy bilen goralýar. Awtorlyk hukugy hakyndaky IEBG-niň şertnamasynyň 2-nji maddasynda düşüňjeler, prosesler, tärler ýa-da matematiki konsepsiýalar goragdan aýrylýandygy bellenip geçilýär.

Bern konwensiýasy resmi resminamalara we olaryň resmi terjimelerine awtorlyk hukugyny goramak mümkinçiligini aradan aýyrmaýar we bu meseläni milli kanun çykaryjy edaralarynyň ygtyýarynda galdyrýar (Bern konwensiýasynyň 2-nji maddasynyň 4-nji bendi). Emma beýle gorag dünýäde diýen ýaly ulanylmaýar.

Syýasy we kazyýet mejlislerindäki çykyşlary agza ýurtlary tarapyndan doly ýa-da bölekleýin goragdan aýryp bilerler, emma muňa garamazdan, awtor şeýle çykyşlary ýygyndylarda çap etmek hukugyndan peýdalanýar (Bern konwensiýasynyň 2-nji maddasynyň 1-nji we 3-nji bentleri).

Bern konwensiýasyndan tapawutlylykda, TRIPS şertnamasy 41–66-njy maddalarynda awtorlyk hukuklaryny goramagyň usullarynyň jikme-jik sanawy we olary ulanmagyň tertibi beýan edilýär. Beýleki halkara şertnamalarynda bu mesele tutuşlygyna diýen ýaly milli kanun çykaryjy edaralarynyň ygtyýarynda galdyrylýar.

TRIPS şertnamasynyň 41-nji maddasy agza döwletleri tarapyndan intellektual eýeçilik hukuklarynyň bozulmagyna garşy usullarynyň netijeli ýerine ýetirilmegini üpjün etmek üçin umumy borçlaryny kesgitleýär.

Mundan başga-da, gümrük serhedinde galp nusgalaryň ýaýramagynyň önüni almak üçin ýörite gorag çäreleri (wagtlaýyn tussag) girizilýär.

Gulsenem Hommadova
(*Turkmenistan*)

UNIFORMIZATION OF COPYRIGHT PROTECTION IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Copyright is a set of international and national legal norms governing the use of works of science, literature and art.

In the modern world, computer programs and databases are protected as literary works. In the 1990s, international treaties established special provisions for their protection.

According to the Universal Copyright Convention, the main objects of protection include written, musical, cinematographic and audiovisual works, including painting, graphics and sculpture. The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works interprets the term “literary and artistic works” more broadly, including “all works in the literary, scientific and artistic fields”. At the same time, works that do not have a tangible form may be excluded from protection in accordance with the national legislation of member states.

Гульсенем Хоммадова
(Туркменистан)

РЕГУЛИРОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ ЗАЩИТЫ АВТОРСКИХ ПРАВ

Авторское право представляет собой комплекс международных и национальных правовых норм, регулирующих использование произведений науки, литературы и искусства.

В современном мире компьютерные программы и базы данных охраняются как литературные произведения. В 1990-х годах международные договоры закрепили специальные положения для их защиты.

Согласно Всемирной конвенции об авторском праве, к основным объектам охраны относятся письменные, музыкальные, кинематографические и аудиовизуальные произведения, включая живопись, графику и скульптуру. Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений трактует термин “литературные и художественные произведения” шире, включая “все произведения в области литературы, науки и искусства”. При этом произведения, не имеющие материальной формы, могут быть исключены из-под охраны в соответствии с национальным законодательством государств-членов.

Maýagözel Hommaýewa
(Türkmenistan)

OGUZ TOPAR TÜRKI DILLERİNDE DERMANLYK ÖSÜMLİKLERİN ATLARANYŇ GELIP ÇYKYŞ AÝRATYNLYKLARY

Hormatly Prezidentimiziň türkmen halkynyň kemala gelşiniň, ösüşiniň taryhyny düýpli öwrenmek üçin döredýän giň mümkinçilikleri Berkarar döwletiň

täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe dilimiziň ösmegine we onuň millileşmegine uly ýardam berýär. Şonuň üçin, dilimizi deňeşdirme esasda düýpli derňemek hem-de onuň taryhdaky ornuna mynasyp baha bermek häzirki döwrüň möhüm wezipeleriniň biri bolup durýar.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň: “Biziň ene dilimiz öz gözbaşyny Oguz handan alyp gaýdýan, ähli türki halklaryň dilleriniň esasyny düzýän dildir” diýen çuň manyly sözleri dilimizi deňeşdirme esasda düýpli derňemäge esas döredýär. Şu nukdaýnazardan dermanlyk ösümlikleri bilen bagly oguz toparyna girýän häzirki zaman garyndaş türkmen, azerbaýjan, türk we gagauz dillerini deňeşdirip öwrenmeklik täze ylmy netijeleri berýär.

Şeýle häsiýetdäki derňewi geçirmekde Akademik Gurbanguly Berdimuhamedowyň XVI jiltiden ybarat bolan “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” atly köp jiltli ensiklopedik kitaplary esasy ylmy çeşme bolmagynda galýar. Gahryman Arkadagymyzyň ylmy kitaplarynda jemi 2089 sany dermanlyk ösümlikleriň ady getirilip, olarda dermanlyk ösümliklerine degişli gymmatly maglumatlary almak bolýar.

Oguz topar türki dillerinde dermanlyk hasaplanylýan ösümlikleriň gyzykly hem baý taryhy bar. Bu ýagdaý garyndaş diller deňeşdirilende has-da aýdyň ýüze çykýar. Onuň şeýledigini oguz toparyna girýän häzirki zaman garyndaş türkmen, azerbaýjan, türk we gagauz dillerinde ösümlikleri atlandyrmakda ulanylýan usullaryň mysalynda hem görmek bolýar.

Oguz toparyna girýän häzirki zaman garyndaş türkmen, azerbaýjan, türk we gagauz dillerinde dermanlyk ösümlikleri atlandyrmakda ulanylýan usullaryň, esasan, meňzeşdigi ýüze çykarylady. Geçirilen derňewlerden belli bolşy ýaly, oguz topar türki dillerinde ösümlüklere at goýlanda, umuman, ösümligiň daşky görnüşi, olarda bar bolan reňkleriň alamatlary, ösýän ýeri bilen baglanyşygy, haýsy-da bolsa bir zada meňzeşdigi, çemenzarlyk ýa-da gülli ösümliklerdigi, tikenlidigi we beýleki ýagdaýlar göz önünde tutulypdyr. Şonuň ýaly-da, dermanlyk ösümlikleriň atlarynyň ynsanyň ýa-da haýwanyň beden agzasyndan, metal görnüşlerinden we belli şahsyýetleriň atlaryndan hem-de ösümligiň bitýän ýeriniň geografik adyndan, ösümligiň bejerýän keselleriniň atlaryndan, etnik ýa-da dini atlardan, astronomik adalgalardan, wagt bilen baglanyşykly ösümlük atlaryndan, şeýle-de sanlar getirilip ulanylýan atlardan hem-de ösümlikleriň tagamyndan hem ysandan ugur alnyp ýa-da agzalan ugurlara degişli atlaryň goşulmagy esasynda ýasalýandygyny mysallar tassyklaýar. Bu bolsa oguz topar türki dillerinde dermanlyk ösümlikleriň atlandyrylyşy esasynda geçirilen ylmy derňewleriň netijeleri häzirki zaman garyndaş türki dilleri boýunça berk arabaglanyşyga eýedigini ýüze çykarmaga esas berdi.

Maglumatlary ylmy esasda öwrenmekde Gahryman Arkadagymyzyň ylmy kitaplarynda öňe süren taglymatlary nazary esas we ýol görkeziji çelgi bolup hyzmat etdi. Olardaky getirilen anyk maglumatlar dermanlyk ösümlikleriň atlandyrylyş esaslary hakynda ylmy netijelere gelmäge kesgitleýji esas boldy. Bu bolsa, türkmen dil biliminde işleniljek täze bir ylmy ugur üçin möhüm maglumatlary berdi.

Mayagozel Hommayeva
(*Turkmenistan*)

FEATURES OF THE ORIGIN OF NAMES OF MEDICINAL PLANTS IN THE TURKIC LANGUAGES OF THE OGUZ GROUP

The main scientific sources for this study were the multi-volume encyclopedic works of Academician Gurbanguly Berdimuhamedov “Medicinal Plants of Turkmenistan”. In total, 2089 names of medicinal plants are mentioned in the scientific works of our Hero Arkadag. These fundamental works of the National Leader of the Turkmen people contain valuable information about medicinal plants growing on the territory of our country.

The names of medicinal plants in the Turkic languages of the Oguz group have an interesting and rich history. This situation becomes even more obvious when comparing their names in related languages, in particular in the related Turkmen, Azerbaijani, Turkish and Gagauz languages, which belong to the Oguz group.

Маягозель Хоммаева
(*Туркменистан*)

ОСОБЕННОСТИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ НАЗВАНИЙ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ

Основными научными источниками для проведения настоящего исследования явились многотомные энциклопедические труды академика Гурбангулы Бердымухамедова “Лекарственные растения Туркменистана”. Всего в научных трудах нашего Героя-Аркадага упомянуто 2089 названий лекарственных растений. В этих фундаментальных трудах Общенационального Лидера туркменского народа содержатся ценные сведения о лекарственных растениях, произрастающих на территории нашей страны.

Названия лекарственных растений в тюркских языках огузской группы имеют интересную и богатую историю. Эта ситуация становится еще более очевидной при сравнении их названий в родственных языках, в частности, в родственных туркменскому, азербайджанскому, турецкому и гагаузскому языкам, относящихся к огузской группе.

Jemile Hommaýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA TÄJIRÇILIK ARBITRAŽYNY DÖRETMEGIN ÄHMIÝETI

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Mejlisiniň deputatlary bilen duşuşykda eden çykyşynda “Işewürlik gatnaşyklarynda emele gelýän söwda-ykdysady jeddeleri, bütin dünýäde edilişi ýaly, arbitraž edaralarynyň üsti bilen çözmek meselesine seretmek hem möhümdir. Şu maksat bilen, arbitraž kazyýeti ýokary kazyýetiň düzüminden çykarylsa, maksadalaýyk bolar diýip pikir edýäris. Ýagny hojalyk gatnaşyklary, täjirçilik geleşikleri bilen bagly jeddeleri çözmek üçin özbaşdak hereket edýän arbitraž kazyýet ulgamy döredilse, dogry bolar diýip hasaplaýaryn. Kazyýetde işlere seredilende taraplaryň deňligini, kazyýet önümçiliginiň ähli döwürlerinde işe gatnaşyjylaryň hukuk kömeginden deň peýdalanmak mümkinçiligini giňeldýän täze kadalar kanunçylyga girizilse ýada hereket edýän kadalar has anyk beýan edilse, maksadalaýyk bolardy” diýip bellemegi bu ugurda täzeçe çemeleşmek wezipesini goýdy. Hakykatdan-da, häzirki wagtda bu mesele diňe bir Türkmenistan döwletimizde wajyp meseleleriň biri bolmak bilen çäklenmän, eýsem bütin dünýäde esasy orunlaryň birini eýeleýär.

Türkmenistan öz garaşsyzlygyna eýe bolandan soň täjirçilik arbitražyny döretmek üçin ilkinji ädimini 1993-nji ýylda Türkmenistanyň Hökümetiniň kabul eden karary esasynda tassyklanan “Türkmenistanyň Söwda-senagat palatasynyň ýanyndaky Arbitraž hakynda” Düzgünnamasy boldy. Bu düzgünnama laýyklykda, daşary söwda we beýleki halkara ykdysady hem-de ylmy-tehniki aragatnaşyklar amala aşyrylan mahaly ýüze çykýan jeddeleri çözmek işini kämilleşdirmek maksady bilen, Türkmenistanyň Söwda-senagat palatasynyň ýanyndaky Arbitraž hemişelik hereket edýän bitarap kazyýetdir. 2021-nji ýylyň 15-nji sentýabryndaky Döwlet howpsuzlyk geňeşiniň mejlisinde, halkara tejribede içkerki we daşarky maýa goýujylar üçin özüne çekiji ýagdaý bolan hökümete dahylsyz halkara täjirçilik arbitraž kazyýetleriniň döredilmegi babatda Türkmenistanyň Söwda-senagat

edarasynyň ýanynda Halkara täjirçilik arbitraž merkezini döretmek boýunça işler esasy ugurlaryň hatarynda görkezildi. Geçirilýän giň gerimli işler ýurdumyzyň hukuk ulgamyny berkitmäge we kämilleşdirmäge, parahatçylygy we dostlugy üpjün etmäge, halkara guramalar hem-de dünýäniň dürli döwletleri bilen hyzmatdaşlygy ösdürmäge gönükdirilmelidir – diýip, türkmen halkynyň Milli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedow hukuk taýdan toplumlaýyn we yzygiderli düzgünleşdirmegi doly üpjün etmegiň geljek ýyllar üçin esasy wezipeleriň biri bolmalydygyny aýtdy hem-de degişli tabşyryklary berdi. 2014-nji ýylda “Halkara täjirçilik arbitraży hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň kabul edilmegi bolsa, halkara arbitraž gurşawynda daşary ykdysady gatnaşyklarynda ýüze çykýan jedelleri çözmekde ýurdumyzda halkara täjirçilik arbitražynyň döredilmegi we işlemegi bilen baglanyşykly gatnaşyklary kesgitledi. 2022-nji ýylyň maýynda Türkmenistan “Daşary ýurt arbitražynyň çözgüdini ykrar etmek we ýerine ýetirmek hakyndaky” Nýu-Ýork konwensiýasyna goşuldy.

Türkmenistanda Halkara arbitraž institutynyň döredilmegi halkara söwda gatnaşyklarynyň ösmegi bilen ýüze çykýan jedelleriň çalt, adalatly we netijeli çözülmegini gazanmakda möhüm ähmiýete eýe bolar. Bu bolsa, daşary ýurt maýadarlary üçin hem ygtybarly ugurlaryň biri bolup hyzmat eder. Türkmenistanda halkara arbitraž kazyýetiniň döredilmegi dünýä ýüzünde hereket edýän halkara arbitraž institutlary bilen hyzmatdaşlygyň ýola goýulmagy, tejribe alşylmagy, tejribeli hünärmenleriň kemala getirilmegi we arbitraž çözgütleriniň ykrar edilmegini üpjün etmek babatda möhüm ähmiýete eýe bolar.

Jemile Hommayeva
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING COMMERCIAL ARBITRATION IN TURKMENISTAN

The establishment of the International Arbitration Institute in Turkmenistan is of great importance in achieving prompt, fair and effective resolution of disputes arising from the development of international trade relations. This institution will ensure that disputes between states and individual parties are resolved by neutral experts, thereby consolidating the stability and reliability of international trade.

Джемиле Хоммаева
(Туркменистан)

ЗНАЧИМОСТЬ СОЗДАНИЯ КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Создание Международного арбитражного института в Туркменистане имеет важную значение в достижении оперативного, справедливого и эффективного решения споров, возникающих вследствие развития международных торговых отношений. Данный институт обеспечит решение нейтральными экспертами споров между государствами и индивидуальными сторонами, тем самым консолидирует устойчивость и надёжность международной торговли.

Maksat Hudaýberdiýew
(Türkmenistan)

ÝERLI DOLANDYRYŞ EDARALARYNDA SANLY ULGAMYŇ ORNAŞDYRYLMAGYNYŇ DERWAÝYSLYGY

Häzirki globallaşmak şertlerinde tehnologik taýdan özgertmeler ösüşiniň esasy gurallarynyň biridir. Şunuň bilen baglylykda, ykdysadyýeti sanly ulgama geçirmek hormatly Prezidentimiziň ylmy taýdan esaslandyrylan özgertmeler strategiýasynyň aýrylmaz bölegidir. Şol strategiýa bolsa, diňe bir oňyn ösüşi däl, eýsem, dünýäniň deňişli ýagdaýyna uýgunlaşmagy, daşarky ýagdaýlar bilen şertlendirilen töwekgelçilikleriň azaldylmagyny üpjün edýär.

Sanly tehnologiýalaryň artykmaçlyklary äşgärdir. Döwlet Baştutanymyzyň belleýşi ýaly, munuň özi bu ulgamda kadalaşdyryjy hukuk binýadynyň kämilleşdirilmeginiň, ugurdaş düzümiň, düýbünden täze dolandyryş çemeleşmeleriniň kemala getirilmeginiň, ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamagyň zerurlygyny şertlendirýär.

Häzirki wagtda sanly ulgama geçilmegi durnukly ösüşiniň ileri tutulýan wezipelerini çözmeginiň açary bolup hyzmat edýär. Sanly tehnologiýalaryň bazary dünýäde okgunly ösýän hem-de iş bilen meşgullanmagyň, aýratyn hem ýaşlary iş bilen üpjün etmegiň giňden ýaýran ulgamlarynyň biridir.

Öňde goýlan maksatlary ýerine ýetirmek üçin häzirki wagtda ýurdumyzyň döwlet häkimiýetiniň ýerli edaralarynyň geçirýän özgertmeleri ýokary depginler bilen alnyp barylýar. Çäkleri täze döwrebap iri etraplara, şäherlere birleşdirmek, bu dolandyryş-çäk birliklerini döwrebaplaşdyrmak we sanly ulgamy ornaşdyrmak,

Arkadag şäheri bilen bagly meseleleri hukuk taýdan berkitmek boýunça möhüm işler amala aşyrylýar.

Öňdebaryjy tehnologiýalar hyzmatlar ulgamyny hem düýpli özgerdýär. Mälim bolşy ýaly, welaýat, etrap, şäher häkimlikleriniň, pudaklaýyn dolandyryş edaralarynyň önümçilik işini awtomatlaşdyrmak, bellige we hasaba almak, sarp ediş hyzmatlary üçin dürli tölegleriň görnüşleriniň işini ýenilleşdirmek maksady bilen, raýatlara amatly bolar ýaly Türkmenistanyň “e.gov.tm” bitewi döwlet saýty döredildi. Bu portal raýatlar we telekeçiler üçin elektron görnüşinde döwlet hyzmatlaryny hödürlemek üçin awtomatlaşdyrylandyr.

Şeýlelikde, umumymilli we umumadamzadyň rõwşen geljeginiň hatyrasyna döwlet syýasaty üstünlikli alnyp barylýar. Milli ykdysadyýeti we onuň ähli pudaklaryny sanly ulgama geçirmäge aýratyn ähmiýet berilmegi, munuň özi ýerli edaralary, halk hojalyk toplumyny mundan beýläk-de, döwrebaplaşdyrmagyň, onuň netijeliligini artdyrmagyň möhüm şertidir. Bu giň gerimli taslamalar ýurdumyzyň ykdysady taýdan ösüşiniň täze belentliklerine ýetmeginde döwrüň möhüm özgertmeleri bolmak bilen birlikde özara bähbitli halkara hyzmatdaşlygyň täze gözýetimlerini açýar.

Maksat Hudayberdiyev
(*Turkmenistan*)

THE FEASIBILITY OF IMPLEMENTING A DIGITAL SYSTEM IN LOCAL GOVERNMENT AGENCIES

Technological reforms are one of the main tools of development in today's globalized environment. In this regard, digitalization of the economy is an integral part of the president's science-based reforms strategy. Today's digital transformation is key to addressing sustainable development priorities.

In order to achieve the set goals, the reforms of the local authorities of the country are being carried out with high speed. In the new era, the boundaries have not been merged into large districts and cities, important work is being done to modernize these administrative-territorial units and introduce a digital system, to legally seal the torches connected with the city of “Arkadag”.

Максат Худайбердиев
(Туркменистан)

АКТУАЛЬНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ В МЕСТНЫЕ АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ОРГАНЫ

Технологические реформы являются одним из основных инструментов развития в современных условиях. В связи с этим цифровизация экономики является неотъемлемой частью научно обоснованной стратегической реформы Президента Туркменистана. Сегодня цифровые трансформации являются ключом к решению приоритетов устойчивого развития всех отраслей экономики страны.

Для реализации поставленных задач успешно осуществляются реформы, проводимые местными органами государственной власти, в частности, модернизация административно-территориальных единиц, внедрение цифровой системы, законодательное закрепление вопросов, связанных с городом Аркадаг.

Laçyn Hudaýberdiýewa
(Türkmenistan)

MUKAMÇY KOMPOZITORLARYŇ ESERLERINDE NOWAÝY WE KYÝAMAT PERDELERINE ESASLANAN SAZLAR

Berkarar döwletin täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ähli ulgamlarda gazanylýan ösüşler, durmuşa geçirilýän özgerişlikler halkymyzyň bagtyýarlygynyň kepili bolup durýar. “Giň gözyetimli ýaş nesli kemala getirmek ilkinji nobatdaky wezipedir” diýip hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow belleýär. Türkmenistanda ylmyň ösdürilmegine döwlet tarapyndan berilýän goldaw yzygiderli artýar, düýpli we amaly ylmy-barlaglary geçirmek, öňdebaryjy işläp taýýarlamalaryň gerimini giňeltmek ugrunda zerur şertler döredilýär.

Türkmen saz sungaty birnäçe žanrlara baý bolup, olaryň içinde dutar ýerine ýetirijilik sungaty has uly orun tutýar. Dutar ýerine ýetirijilik sungaty, dutarda ýerine ýetirilýän halk sazlarymyz öz gözbaşyny has irki döwürlerden alyp gaýdýar. Ata-babalarymyz dutar sazlaryna uly hormat goýup, ony jany-teni bilen söýüp diňläpdirler. Dutar sazlary ýerine ýetirijiligi boýunça ussatlygy, irginsiz zähmeti talap edýär.

1927-nji ýylda Türkmenistanda radioýaýlym merkeziniň açylmagy bilen birnäçe bagşy-sazandalar işe çagyrylýar. Bu ussatlaryň bir ýerde döredijilik taýdan arkalaşykly işlemekleri, olaryň professional ussatlyklarynyň ösmegine we kämilleşmegine ýardam etdi. Olaryň döwürimizi wasp edýän, täze mazmunly aýdym-sazlary döretmeklerine getirdi. Halypalaryň döreden aýdym-sazlary halk tarapyndan gyzgyn garşylanýar. Bu asylly ýörelge soňra olaryň şagirtleri tarapyndan dowam etdirilip, halkyň ýüregine barýan ajaýyp eserleri döredip, halk arasynda mukamçy kompozitorlar diýlip ykrar edildi. Mukamçy kompozitorlar öz döredijiliginde halk döredijiliginden ýerlikli peýdalanyň, dürli temalara bagyşlap saz eserlerini döredipdiler.

Dutar sazларыnyň gurluş meselelerine degişli derňewleri ilkinji bolup W. Uspenskiý hem-de W. Belýaýew “Türkmen sazy” atly kitabynda beýan etdiler. Rus sazşynaslary dutar sazларыnyň gurluşynda *başlamak*, *ýapbyldak*, *şirwan*, *çykamak* ýaly bölümleri kesgitläp, dutar ussatларыnyň arasynda ýaýran milli adalгалaryndan peýdalanyпдырлар. 1987-nji ýylda B. Gutlymyradow, Ý. Nuryow, A. Çaryýew, O. Döwletnazarow, O. Annanepesow ýaly meşhur halk ýerine ýetirijilerimiz sazларыmyzyň gurluşynyň esasy bölümlerini kesgitläp, boş kakuw, heň, ösüş ýeri, şirwan, çykyş, soňlama ýaly görnüşleri ýüze çykardylar.

Mukamçy kompozitorларыň eserlerinde derňew işleri geçirilende türkmen halk sazларыnda duş gelyän *nowaýy* we *kyýamat* perdesine esaslanyp döredilen sazларыň bardygy ýüze çykaryldy we olaryň gurluş aýratynlyklary hem-de umumy meňzeşlikleri kesgitlenildi.

Nowaýy perdesine esaslanan sazларыň köpüsinde şirwan bölümüniň önünden *düşmek* bölümi ulanyлпдыр.

Gurluşynda *düşmek* bölümi ulanylan sazларыň *soňlama* bölümünde, *düşmegiň* saz materialy gaýtalanýar.

Sazларыň gurluşynda şirwan we *soňlama* bölümleriniň arasynda *heň* bölümüniň tutuşlygyna ýa-da diňe ösüşiniň gaýtalanýan ýerleri hem bar.

Heň bölümi tutuşlygyna gaýtalananda esasy *heň* ösüş ýeri bilen ornuny çalyşýar. Ösüş ýeriniň özi gaýtalananda bolsa, ol başdaky ýaly ýa-da biraz tapawutly görnüşinde bolýar.

Lachyn Hudayberdiyeva
(Turkmenistan)

WORKS BASED ON NOVAI AND KYYYAMAT FRETS IN THE CREATIVITY OF MUKAMCHY COMPOSERS

This paper studies the structural features of works by *mukamchy* composers based on the *novai* and *kyýamat* frets. The analysis showed that in many works

built on *novai*, the *duşmek* part is often used before the culmination part (*şirwan*). In compositions containing *duşmek*, its musical material is repeated in the final part (*soňlama*). It was also found that between the culmination and cadence parts, the thematic part (*heň, ösüş ýeri*) can be repeated, which is either completely repeated, or only the development of theme (*ösüş ýeri*) is repeated. These features allow us to gain a deeper understanding of the structure and patterns of the Turkmen musical tradition.

Лачин Худайбердыева
(Туркменистан)

ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ОСНОВАННЫЕ НА ЛАДАХ НОВАИ И КЫЯМАТ, В ТВОРЧЕСТВЕ МУКАМЧИ КОМПОЗИТОРОВ

В данной работе исследуются структурные особенности произведений мукамчи-композиторов, основанных на ладах новай и кыямат. Анализ показал, что во многих произведениях, построенных на новай, перед частью кульминации (*şirwan*) часто используется часть *duşmek*. В композициях, содержащих *duşmek*, музыкальный материал повторяется в заключительной части (*soňlama*). Также установлено, что между частями кульминации и каденции может повторяться тема (*heň, ösüş ýeri*), который либо полностью повторяется, либо повторяется только развитие темы (*ösüş ýeri*). Эти особенности позволяют глубже понять структуру и закономерности туркменской музыкальной традиции.

Laçyn Hudaýberdiýewa, Jeren Berdimyradowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ ÖZBAŞDAK DÖWLET HAKYNDAKY TAGLYMATLARY

Gahryman Arkadagymyzyň: “Magtymguly akyldar halkymyzyň akyl-paýhasa bolan yhlasly ymylmasyny beýik derejä göterdi. Il-halkyň paýhasynda özleşdirilen bu ýörelgeler durmuş ulgamyna öwürüldi.” diýip belleýşi ýaly, gözbaşyny gadymyýetden, halk döredijiliginden alyp gaýdýan watançylyk, döwletlilik duýgusy nusgawy şahyrlarymyzyň döredijiliginde has-da rowaçlanyp, kämilleşdirilip, şu günlere ýetirilýär. Bu tema beýik akyldar şahyr Magtymguly Pyragynyň ýaşan döwründe has hem meşhurlyga eýe bolýar.

Akyldar şahyr Magtymguly Pyragy pähim-paýhasy, gaýtalanmaýan çeper döredijiligi bilen halkymyzy şöhratlandyryp, dünýä tanadan beýik şahyrdyr. Hormatly Prezidentimiziň: “Magtymguly – bu mizemeýän Watan söýgüsi, halk ykbalynyň aladasy, belent häsiýetleriň gaýmagydyr” diýip belleýşi ýaly, şahyryň eserlerinde Watan söýgüsi, döwletlilik, jemgyýeti özgertmek, adamlar bilen döwletiň arasyndaky gatnaşyklary kämilleşdirmek bilen baglanyşykly dürdäne setirler eriş-argaç bolup geçýär.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Magtymguly Pyragy hemişe Watanyň azat-asudalygy, geljek günleriň rahatlygy hakyndaky oý-pikirler bilen ýaşapdyr” diýip belleýşi ýaly, hakykatdan-da, Magtymguly Pyragy türkmen halkyny birleşdirmek, türkmen döwletini gurmak meselesini ähli aýdyňlygy bilen şygrylarynda giňişleýin beýan edýär. Halkyň islegini, arzuwyny şahyrana setirleriň üsti bilen wasp etmek arkaly tutuş türkmen halkynyň kalbyna giňlik, sabyrlylyk aralaşmagyna ýardam edipdir. Beýik Magtymgulyynyň gozgan garaşsyzlyk we yranmaz döwlet meselesi onuň eserleriniň süňňüni düzen ruhy hadysadyr. Muňa mysal edip, “Türkmeniň”, “Türkmen binasy” ýaly goşgulary ýatlap bileris. Meselem:

Gurdugym aslynda bilgil, bu zeminiň myhydyr,
Erer ol erkin mydam, budur türkmen binasy.

Şu goşgy setirlerine ser salsak hem, Magtymguly atamyz halkyň göwün islegini, arzuwyny nepis duýgular, belent taglymlar, dana pähim-paýhaslar arkaly ussatlyk bilen beýan edip, geljekde polat ýaly sarsmaz beýik türkmen binasynyň boljakdygyna berk ynanypdyr.

Akyldar şahyryň goşgularynda adamzat ýaşaýşynyň, ýagny durmuşyň ähli tarapy özüniň beýanyny tapypdyr. Şahyryň öz döwründe halka ýaýan pelsepewi garaýyşlary, eden wesýetleri türkmen halkyna bolan çäksiz söýgüsiniň netijesidir.

Ýokardaky aýdanlarymyza mysal edip, şahyryň “At islärin” diýen goşgusyna ýüzleneliň:

Pyragy, yşka ugraşdym,
Derýa girdim, möwje düşdüm,
Hor galmasyn puşdan-puşdum,
Berkarar döwlet islärin.

Şu mysalda hem, söz ussadyňyň erkinlik we garaşsyz döwlet gurmak baradaky parasatly duýgy-düşünjeleri taryhy şertleriň ýowuzlygy bilen öz zamanasynda amala aşmadyk bolsa-da, şeýle derwaýyslygyň millet bolup ýaşaýşy dowam etmegiň gutulgysyz şertidigini juda şahyrana, owadan suhangöýlükde adamlaryň aň-düşünjesine tarap ugrukdyrmagyň hötdesinden gelip bilipdir. Şahyr türkmen

ruhunyň yşkyna uçrandygyny, onuň akabasyna girip, göwün telwasynda möwje duşandygyny aýdyp, türkmen halkynyň berkarar döwletde erkin ýaşamagy üçin göwün ýüwürdişidir. Şahyryň bu pelsepesi türkmeniň asyrlarboýy kämilleşen, kämilleşýän we kämilleşjek türkmen ruhunyň göwün islegleriniň, telwasynyň çeper beýanydyr. Şahyryň arzuwlan ajap eýýamy bagtyýar zamanamyzda halkymyzyň durmuş hakykatyňa öwürildi. Ony gözümiziň göreji deýin goramak biziň her birimiz üçin mukaddes borç bolup durýar.

Lachyn Hudayberdiyeva, Jeren Berdimyradova
(*Turkmenistan*)

PRINCIPLE OF MAGTYMGULY PYRAGY ON INDEPENDENT STATE

The sense of patriotism and statehood, originating from antiquity and folklore, was further glorified and found its perfect reflection in the works of our classical poets, remaining its significance to this day. This topic gained even greater popularity during the life of outstanding poet-thinker Magtymguly Pyragy. His poems such as “The Future of Turkmen” and “Turkmen State Building” also comprehensively describe the problem of the Turkmen people uniting and the Turkmen state building.

Лачин Худайбердиева, Джерен Бердымурадова
(*Туркменистан*)

ИДЕИ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ О НЕЗАВИСИМОМ ГОСУДАРСТВЕ

Чувство патриотизма и государственности, берущее свое начало из древности и фольклора, еще более прославляется и находит свое яркое отражение в творчестве наших поэтов-классиков, сохраняя свою значимость по сей день. Эта тема приобрела еще большую популярность в творчестве великого поэта-мыслителя Махтумкули Фраги. Такие стихотворения поэта, как “Будущее туркмен” и “Туркменское государственное устройство”, также всесторонне описывают проблему объединения туркменского народа и строительства Туркменского государства.

Merjen Hudaýberdiýewa, Begençdurdy Gurbanow
(Türkmenistan)

ASYRLARA ÝAŇ SALAN TÜRKMEN BEDEWLERINIŇ TARYHY WASPY

Gahryman Arkadagymyz
Gurbanguly Berdimuhamedow:

*Adam ogluna baglar, daglar, derýalar, ýerasty
baýlyklar başgada sansyz köp baýlyklar serpaý berlen.
Nirede tebigat bilen sazlaşyklykda ýaşalyp, şol
baýlyklaryň durnuklylygyna täsir edilýän bolsa, ol
ýerde adamlar rysgal eýesi, bereket bulagyndan payly
bolýarlar. Biz ruhy, maddy we medeni baýlyklarymyz
barada hem şol ýörelgä pugta eýermelidiris. Bu biziň
ata-babalarymyzyň pendidir.*

Asyrlaryň dowamynda uç-gyraksyz öri meýdanlary we bolelin suw çeşmeleri bolan Ahal topragy Merkezi Aziýada gadymy ekerançylygyň has irki medeniýetiniň merkezi bolupdyr. Alymlaryň bellemeklerine görä, bu ajaýyp keremli topraklarda biziň ata-babalarymyz, umumadamzat ähmiýetli bütindünýä gymmatlyklarynyň birine öwürülen guş ganatly bedewleri seýisläp ýetişdiripdirler. Bu babatda “Orta Aziýanyň sebitlerinde, Köpetdag eteklerinde iň gadymy döwürlerden ýabany atlaryň seýislenip ýetişdirilýän athanasynyň bolandygyny, bu ýetişdirilýän sap bedewler Beýik Ýüpek ýolunyň uly isleg bildirilýän harytlarynyň biridigini şeýle-de ahalteke bedewlerini müsür faronlarynyň, grek patyşalarynyň, pars hökümdarlarynyň hem-de hytaý imperatorlarynyň münýändikleri hakynda gadymy grek çeşmeleri şaýatlyk edýär.

Bu barada Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow özüniň “Gadamy batly bedew” atly kitabynda şeýle belleýär: “Kesearkajyň ýaýlyp ýatan sähralyklary, jülgeleri dünýäniň iň gowy tohum atlarynyň mekanydyr. Nusaý düzlükleriniň, Oguzkendiň goýnunda bedew hakdaky rowaýatlar ýaşyryn ýatýrlar. Olar baharyň açylaýsam diýýän gunçalary ýaly syrly. Bu ýerden durmuşa söýgi pelsepesi, ýaşayşa hyjuwlylyk ýörelgesi başlanýar. Uly taryhyň ýumagy şu ýerden çözenlär.

Taryhda belli bolşy ýaly, ahalteke bedewleri Babarabyň gaýrasyndaky, gadymy Yzgandyň ileri gündogaryndaky ýaýlada kemala gelipdir. Çünki dag etegindäki öri torç edilmez ýaly, bedewler aýlanara amatly giňişlik şol ýerde bolupdyr. Şu ýerde ösdürilip ýetişdirilen bedewler ýaz aýlarynda Gökdere jülgesiniň bäre çetindäki Gargylyagyzy diýen ýerde, güýz paslynda Çalpaw diýen ýerde sonarlapdyrlar.

Kesearkaç düzlügi ýaly çöl, sähra tebigatyny özünde jemläň mekan bedewleriň heniz seýislenmegi üçin laýyk görnüpdir”.

Bedew atyň gadymlygy barada ýene-de belläp geçmeli zadymyz onuň Oguz han atamyzyň döwründe hem uly hormata eýeligidir. Oguz han diňe bir onuň halkyň durmuşyndaky orny baradaky däl, eýsem bedew aty seýisläp bakyp bejeren adamynyň özüniň hem ähmiýetini suratlandyryňan gymmatly subutnamalar galdyrylypdyr. Munuň häzirki zamanyň dili bilen aýtsak, ol bedew aty türgünleşdirmegiň ylmy taýdan esaslandyrylan usullaryny miras goýupdyr. Oguz hanyň pikiriçe, ýüwrükligini ýitirmedik semiz at hem, hortaň arryk bedew at hem naýbaşy at hasaplanypdyr. Mahlasy, guş bolup uçýan ýelden ýüwürük bedew oňat at diýlip tanalypdyr. Häzirki wagtda hem atyň ýyndamlygy, çydamlylygy türgenleşik usulynda göz önüne tutulýar. Hormatly Prezidentimiziň hem bu babatynda özüniň “Atda wepa-da bar, sapa-da” atly eserinde şeýle diýýär: “Taryh nirden başlanýan bolsa şol döwürde bedewli geçilen menziller onuň esasynda ýatandyr. Oguz hanyň pentleri Gorkudyň boýlary, Göroglynyň batyrlıgy Magtymgulynyň watançylygy hakynda aýdanynda men şol döwre mahsus sypatlaryň esasyňy bedewe erk etmek, kemala getirmek, olary seýislemek sungaty barada oýlanýaryn. Ähli döwürlere mahsus bolan bu wezipäni durmuşa geçirmekde nesilleriň rüstemligi seýislenen sungatyň baýlaşmagyny üpjün edýär. Bedew atda ýyndamlyk we çydamlylyk aýry-aýry häsiýetlerdir.

Birnäçe halkyň wekilleri “ýyndam bedew at köp halatlarda çydamly bolmaýar we tersine çydamly atlar hem juda bir ýüwürük bolmaýar diýilýär” diýýärler. At idetmekde, ony bakyp-bejermekde, aýlawlarda çapdyryp tälim bermekde tebigy başarnygy bolan türkmenler bolsa beýle hasaplanmaýarlar. Ýyndam at çydamly bolman bilmez, eger şeýle bolmasa ol Mesopotamiýadan Hytaýa çenli medeniýetiň jarçysy bolmazdy. Onuň toýnaklarynyň yzlary diňe asyrlaryň çuňluklaryna däl, eýsem türkmen ruhuna hem aralaşypdyr. Şonuň üçinem türkmen medeniýetiniň aýrylmaz bölegi hasaplanýar.

Merjen Hudayberdiyeva, Begechdurdy Gurbanov
(*Turkmenistan*)

HISTORICAL DESCRIPTION OF TURKMEN HORSES THAT HAVE BEEN KNOWN AROUND FOR CENTURIES

For centuries Ahal land was the center of an earlier culture of ancient agriculture in Central Asia with its endless pastures and abundant water sources. According to scientists, in this beautiful land, our ancestors bred bird-winged horses, which have become one of the world's most important universal values. In this regard, in the

regions of Central Asia, in the foothills of the Kopetdag, from the earliest times, wild horses have been bred and these pure horses are one of the most sought-after goods of the Great Silk Road and it approves that ancient Greece sources about Egyptian pharaohs, Greece kings, Persian rulers and Chinese emperors rode Ahal-Teke horses.

Мерджен Худайбердыева, Бегенчдурды Гурбанов
(Туркменистан)

ВОСПЕВАНИЕ В ИСТОРИИ ПРОСЛАВЛЕННЫХ ВЕКАМИ ТУРКМЕНСКИХ СКАКУНОВ

В течение столетий славившаяся бескрайними пастбищами и водными источниками Ахалская земля являлась центром ранней цивилизации древнего земледелия в Центральной Азии. Согласно мнению ученых, именно здесь, на этой благодатной земле наши предки взрастили крылатых скакунов, превратившихся в одно из общечеловеческих ценностей всемирного значения. Об этом свидетельствуют древние греческие источники, гласящие о том, что еще в далекие времена в Среднеазиатском регионе у подножья гор Копетдага была расположена конюшня, где занимались наездничеством (тренингом) диких лошадей, возвращенные здесь скакуны являлись одним из товаров, на которых был огромный спрос на Великом Шелковом пути, а также о том, что египетские фараоны, греческие цари, персидские правители и китайские императоры в верховой езде использовали ахалтекинских скакунов.

Dünýä Hydyrowa
(Türkmenistan)

TEHNIKI ADALGALARYŇ DÖREMEGINDE SÖZ ÝASALYŞYŇ AÝRATYNLYKLARY: ÝOLLARY, USULLARY WE INNOWASIÝALARY

Ylmyň we tehnologiýanyň çalt ösýän, hem-de täze ugurlaryň döreýän döwründe, esasanam tehniki adalgalar ulgamy diliň yzygiderli ösmegini talap edýär. Söz ýasalyşyň aýratynlyklary gepleşik arkaly takyk aragatnaşyga mümkinçilik berýän we ýöriteleşdirilen ugurlarda innowasiýany ýenilleşdirýän tehniki adalgalary kämilleşdirmek üçin möhümdir. Bu makala söz ýasalyşyň ýollaryna, usullaryna we innowasiýalaryna ünsi jemläp, tehniki adalgalaryň döredilmegine goşant goşýan söz ýasalyşyň aýratynlyklaryny öwrenýär. Bular munuň bilen bagly kanunalaýyklyklara,

funksiýalara we täzeliklere düşünmek bilen, dilçiler we hünärmenler tehniki diliň çylşyrymlylygyna has aýdyň düşünişip bilerler. Dil bilen innowasiýanyň arasyndaky özboluşly täsiri görkezmek arkaly, ylmyň we tehnologiýanyň ösüşinde ony beýan edýän diliň hem baýlaşýandygyny görmek bolar.

Dunya Hydyrova
(*Turkmenistan*)

WORD-FORMATION PROCESSES IN FORMING TECHNICAL TERMINOLOGIES: PATTERNS, FUNCTIONS, AND INNOVATIONS

Technical terminology plays a crucial role in facilitating precise communication within specialized fields such as science, engineering, and information technology. As new concepts and technologies emerge, the need for corresponding terminology becomes imperative. This article explores the word-formation processes that underpin the development of technical terms, providing insights into their patterns, functions, and innovative aspects. Word formation refers to the methods by which new words are created in a language. In the context of technical terminology, several key processes are prevalent:

Compounding: This process involves combining two or more existing words to create a new term. For example, “software” (soft + ware) and “database” (data + base) are compounds commonly used in information technology. Compounding allows for the creation of specific terms that convey complex ideas succinctly.

Derivation: Derivation involves adding prefixes or suffixes to existing words to form new terms. For instance, the prefix “bio-” in “biotechnology” indicates a relationship to life, while the suffix “-ology” in “technology” denotes a field of study. This process enables the expansion of vocabulary by modifying existing words to fit new contexts.

Acronyms and Initialisms: The use of acronyms (e.g., “NASA” for National Aeronautics and Space Administration) and initialisms (e.g., “IT” for Information Technology) is prevalent in technical language. These forms provide a convenient way to refer to complex organizations or concepts, facilitating easier communication among professionals.

Blending: This is the word formation process which combines parts of two words to create a new term, such as “malware” (malicious + software) or “smog” (smoke + fog). In technical contexts, blends can emerge from the fusion of concepts, reflecting the interdisciplinary nature of modern fields.

The formation of technical terminologies serves several essential functions. Due to this thesis aims to provide a comprehensive understanding of how word-formation processes shape technical terminologies, reflecting the evolving nature of language in specialized contexts.

Precision and Clarity: Technical terms are designed to convey specific meanings, reducing ambiguity in communication. This precision is vital in fields where misinterpretation can lead to significant consequences, such as medicine or engineering.

Standardization: Organizations such as the International Organization for Standardization (ISO) and the Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) play a crucial role in standardizing technical terminology. This standardization ensures consistency across documents, publications, and communication within a field.

Cultural and Contextual Relevance: Technical terms often reflect the cultural and contextual factors of their respective fields. For instance, terms in computer science may incorporate elements from programming languages, while medical terminology may draw from Latin and Greek roots.

Innovations in Technical Terminologies: The landscape of technical terminology is continually evolving, driven by innovation and technological advancements. Recent trends include:

Influence of Social Media and Digital Communication: The rise of social media has accelerated the creation and dissemination of new terms. For example, terms like “hashtag” and “viral” have gained prominence in digital communication, influencing how technical language is perceived and used.

Emergence of New Fields: As new technologies and disciplines emerge, so do new terminologies. Fields such as artificial intelligence, blockchain, and renewable energy have introduced a plethora of new terms, reflecting the need for language to adapt to changing realities.

Word-formation processes are fundamental to the development of technical terminologies, enabling precise communication and fostering innovation in specialized fields. By analyzing various morphological strategies, this study highlights the significance of these processes in enhancing communication, standardizing language, and reflecting the dynamic nature of specialized discourse.

Дунья Хыдырова
(Туркменистан)

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ, ФУНКЦИИ И ИННОВАЦИИ

Стремительное развитие технологий и появление новых областей знаний требуют постоянной эволюции языка, особенно в области технической терминологии. Процессы словообразования имеют основополагающее значение для развития технической терминологии, обеспечивая точную коммуникацию и способствуя инновациям в специализированных областях. В этой статье рассматриваются процессы словообразования, которые способствуют созданию технических терминов с акцентом на закономерности, функции и инновации. Понимая закономерности, функции и инновации, связанные с этими процессами, лингвисты и профессионалы могут лучше ориентироваться в сложностях технического языка. По мере развития технологий будет развиваться и язык, который их описывает, что подчеркивает динамичное взаимодействие между языком и инновациями.

Aýgözel Işadowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN ÇAGALAR EDEBİYATYND A FOLKLOR DÄPLERI

Hormatly Prezidentimiziň “Ylym netijeli ösüşleriň esasy çeşmesidir, täze açyşlara ruhlandyryýan güýçdür” diýip adalatly nygtaýşy ýaly, ylym döwletimiziň berkararlygyny berkitmekde, jemgyýetçilik gatnaşyklaryny ösdürmekde we täze derejelere çykarmakda, ýurdumyzyň şan-şöhratyny belende galdyrmakda möhüm ähmiýete eýedir. Ýurdumyzda ylmyň ileri tutulýan ugurlarynyň biri bolan ynsanperwer ylmlaryna, şol sanda edebiyaty öwreniş ylmyna-da uly orun degişlidir. Çeper edebiyatyň bir ugry bolan çagalar edebiyatynyň derwaýys meselelerini ylmy esasyda öwrenmek möhüm wezipeleriň biridir.

Edebiyatyň, şol sanda çagalar edebiyatynyň ösüşinde folkloryň orny uludyr. Görnükli rus ýazyjysy M.Gorkiý söz sungatynyň folklordan gözbaş alýandygyna ünsi çekipdir, her bir halkyň öz folkloryny toplamagyny, ony özleşdirmeklerini, folkloryň ýazyjy-şahyrlar üçin gymmatly maglumat çeşmesidigini nygtaýdyr. A.Kekilow: “Folklor sýužeti esasynda çagalar üçin örän gyzykly kitapçalar ýazmak

mümkin, emma munuň üçin folkloryň özüni pugta öwrenmek gerek.” diýip ýerlikli belleýär.

Çagalar edebiýatyny ideýa-tematika, çeperçilik babatda baýlaşdyrmaga ussat şahyr hem ýazyjy K.Taňrygulyýew önjeýli goşant goşdy. K.Taňrygulyýew türkmen halk döredijiliginden, Magtymguly Pyragynyň edebi mirasyndan, çagalygynda başdan geçiren we durmuşda şaýat bolan wakalaryndan täsirlenip, çagalar üçin ajaýyp goşgular döredipdir. Ol “Men çagalar şahyry” atly goşgusynda eneleriň hüwdüsinden, türkmen ertekilerinden, matallardan ylham alandygyny buýsançly beýan edýär. Şahyryň dürli ýyllarda neşir edilen “Altyn aşyk”, “Ýartygulagyň, Şyrdagyň, Pilmahmydyň syýahatlary”, “Pilmahmyt”, “Süýji bolýar ekip iýseň” ýaly ençeme kitaplary körpeleriň dünýägaraýşyny baýlaşdyrmakda, täze-täze ideýa-taglymlary ýaş nesliň aňyna ornaşdyrmakda edebi gymmatlyga öwrüldi.

K.Taňrygulyýew halk döredijilik sýužetlerine-ýordumларыna, ertekilere ýüzlenipdir. “Pilmahmyt” atly ertekisini mysal alsak, bu poemada halk döredijiliginde orun alan Pilmahmyt bilen bagly rowaýat esasynda edebi-çeperçilik garaýyşlar täsirli suratlandyrylýar. “Pilmahmyt” ertekisi hakynda aýdylanda ýene-de bir zada ünsi çekmek gerek, ýagny K.Taňrygulyýew terjimeçi hökmünde Jonatan Swiftiň “Gulliweriň syýahaty” atly eserini, şeýle hem Abulkasym Ferdöwsiniň “Şanama” atly uly göwrümlü eseriniň käbir gahrymançylykly bölümlerini terjime etmegi onuň şahsy döredijiligine hem oňyn täsirini ýetiripdir. Muňa “Pilmahmyt” atly ertekisiniň baş gahrymany Pilmahmydyň gahrymançylykly göreşleri bilen bagly epizodlary okanynda şeýle edebi täsirlenmä has hem aýdyň göz ýetirmek bolýar. K.Taňrygulyýew “Pilmahmyt” ertekisiniň baş gahrymanyny adatdan daşary güýçli, äpet görnüşde suratlandyryp, ýaşajyk okyjylaryň ünsüni çekip, gyzyklanmasyny artdyrýar.

Şahyryň halk döredijilik sýužeti-ýordumy esasynda döreden “Pilmahmyt” atly erteki-poemasy ýaş nesli ynsanperwerlik, adamkärçilik, watançylyk, zähmetsöýerlik ruhunda terbiýelemekde edebi-çeperçilik taýdan uly ähmiýete eýedir.

Çagalar üçin ýazylan eserler olaryň daşky dünýä göz ýetirmegine, sözlük gorunyň artmagyna, durmuşa, tebigata söýgüsiniň kemala gelmegine, dünýägaraýşynyň baýlaşmagyna itergi berýär. Çagalar özleri üçin ýazylan eserleri okap, söýmegi we bagyşlamagy, gynanmagy hem-de oýlanmagy, edebi gahrymanlaryň hereketlerine baha bermegi öwrenýärler. Çagalar edebiýaty çagalaryň ösüşi, kämilleşmegi üçin gymmatlydyr. Halk döredijiliginiň täsirinde döredilen ertekiler ýa-da başdangeçirmeler bilen bagly taryhy eser bolsun, parhy ýok, bu eserler ýaşajyk okyjylary jadyly dünýä we täsin başdangeçirmelere tarap alyp gidýär. Çagalar edebiýatynyň güýji çaganyň oý-hyýallaryny gurşap alyp, eseri okamakdan ruhy lezzet almagy emele getirip bilýänligindedir. Her bir ynsan çagalygyndan başlap şahsy dünýägaraýşynyň ösüşiniň dürli döwürlerinde ahlak we etiki meseleler bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Çagalar edebiýaty şeýle derwaýys meseleleri çözmekde çagalara

hemaýat edýär. Terbiýeçilik ähmiýeti güýçli bolan eserlerden alnan terbiýe, adamyň bütin ömrüne täsirini ýetirýär. Bu babatda, Gahryman Arkadagymyz “Ömrümiň manysynyň dowamaty” atly kitabynda şeýle belleýär: “Çagalykda öwredilen düşüňjeler, edep-kadalary, özüni alyp barmagyň düzgünleri olaryň aňyna ýazylýar. Aňyna ýazylan zat bolsa, alnyňa ýazylan zada eltýär”.

Çagalar edebiýaty ýaş nesliň kalbynda hoşniýetlilige bolan arassa duýgyny oýandymakda, estetiki duýgyny kämilleşdirmekde, kämil nesilleri kemala getirmekde möhüm ähmiýete eýedir. Türkmen halk döredijiliginden, nusgawy edebiýatymyzdan, Magtymguly Pyragynyň köpgyraňly döredijilik dünýäsinden gözbaş alýan çagalar edebiýaty bu günki gün, Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň saýasynda döwrebap ösüşlere eýe bolýar. Goý, bu ösüşler, özgerişler dowamata dowam bolsun!

Aygozel Ishadova
(*Turkmenistan*)

FOLKLORE TRADITIONS IN TURKMEN CHILDREN’S LITERATURE

Folklore plays a major role in the development of children’s literature. Folklore has influenced the development of Turkmen children’s literature as an independent genre. Writers and poets such as B.Kerabayev, B.Seytakov, A. Kekilov, N.Pomma, Ata Salyh created interesting works for children based on folklore. Laureate of the International Hans Christian Andersen Prize and the State Prize named after Magtymguly Kayum Tanrygulyyev, inspired by Turkmen folklore, won the love of children not only of the Turkmen people, but also of other fraternal peoples with his fairy tales and poems such as “Pilmakhmyt”, “A golden bone”, “Stain”, “Khan and Bread”, which are of great importance in educating young people in the spirit of patriotism, humanism and hard work. Children’s literature, which has its roots in Turkmen folklore and Turkmen classical literature, has undergone unique development during the period of Independence.

Айгозель Ишадова
(Туркменистан)

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В ТУРКМЕНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Фольклор играет большую роль в развитии детской литературы. Фольклор оказал влияние на развитие туркменской детской литературы как самостоятельного жанра. Такие писатели и поэты как Б. Кербабаяев, Б. Сейтаков, А. Кекилов, Н. Помма, Ата Салих создали интересные произведения для детей на основе фольклорных произведений. Лауреат Международной премии имени Ганса Христиана Андерсена и Государственной премии имени Махтумкули Каюм Танрыгулыев, вдохновленный туркменским фольклором, завоевал любовь детей не только туркменского народа, но и других братских народов своими сказками и поэмами, такими как “Пилмахмыт”, “Золотой альчик”, “Пятно”, “Хан и Хлеб”, которые имеют важное значение в воспитании молодежи в духе патриотизма, гуманизма и трудолюбия. Детская литература, берущая свои истоки из туркменского фольклора и туркменской классической литературы, в период Независимости достигла новых высот.

Akjağul Işangulyýewa
(Türkmenistan)

ÝLYM WE SPORT

Gahryman Arkadagymyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallalary netijesinde ýurdumyzda bedenterbiýäni we sporty goldamak, ösdürmek, sport ulgamyny kämilleşdirmek, ylma we innowasiýalara daýanyp, sagdyn durmuş ýörelgelerini has-da ýaýbaňlandyrmak, sportuň innowasion ugurly görnüşlerinden halkara tejribesini öwrenmek, sportuň täze görnüşlerini ornaşdyrmak barada uly işler amala aşyrylýar.

Her bir ulgamda bolşy ýaly, bedenterbiýe we sport ulgamy hem özüniň binýadyny ylma esaslanan taglymatlar esasynda düzýär.

Häzirki wagtda dünýäde sportuň 200 müňden gowrak görnüşü bardyr. Ösüp gelýän ýaş nesliň sportuň görnüşleri babatynda düşüňjeleri günsaýyn ösýär.

Ýurdumyzda ylmy binýatly sportlaryň täze görnüşleri giňden ornaşdyrylýar. Olaryň arasyndan kibersporty we kerling oýunlaryny görkezmek bolar.

2018-nji ýylyň awgust aýynda Türkmenistanyň Milli Olimpiýa komiteti tarapyndan Türkmenistanyň Milli elektron sport federasiýasy ykrar edilýär.

Türkmenistanyň Milli elektron sport federasiýasynyň maksady: Türkmenistanda kibersporty ösdürmek we ýaýbaňlandyrmak, kibersport ekoulgamyny döretmek, türkmen kibersportuny dünýä derejesine çykarmak.

2022-nji ýylyň 7-nji noýabrynda Türkmenistanyň bedenterbiýe we sport baradaky döwlet komitetiniň başlygynyň buýrugy bilen kibersport sportuň görnüşleriniň bellige alyş sanawyna goşulýar. Şonuň bilen baglylykda, Türkmenistanyň Milli elektron sport federasiýasyna sportuň kibersport görnüşini boýunça resmi taýdan akkreditasiýa statusy berilýär.

Kibersport-fijital sporty sportuň täze görnüşini hasaplanyp we indi ösýänligi sebäpli, oýnuň düzgünleri oýnuň gidişinde ýüze çykýar. Oýny gurnaýjylar sportuň ýa-da kibersportuň islendik görnüşini saýlaýarlar, bu görnüşleri sanly we wirtual dünýäde garşydaşlary bilen bäsleşýärler. Häzirki wagtda sportuň bu görnüşini sanly ulgama oýnamak üçin ýörite işlenen programmalarda elýeterlidir.

Fijital sporty (hereketli-sanly) – sportuň toplumlaýyn görnüşini bolup, türgen ýekelikde ýa-da toparlaýyn sportuň belli bir görnüşini boýunça hereketli hem sanly wirtual dünýäde garşydaş bilen bäsleşýär. Ol inlis sözleriniň birikmeginden dörän “hereketli-sanly sport” diýen manyny berýär. Fijital sport beden taýýarlygyny talap edýän hereketli, adaty sport oýny bilen kibersportuň, ylmyň we tehnologiýanyň utgaşmagyndan dörän täze sport görnüşidir. Munda türgen wirtual dünýäde kompýuterlerde ýokary netije görkezmeli hem-de sport meýdançasyna özüni synamaly. Fijital sportda birbada iki ugurdan baş alyp çykmary. Fijital sporty kompýuter oýnunda wirtual dünýäde ussat kibertürgeniň ezberligini, çalasyňlygyny iş ýüzünde synap görmegi maksat edinýär.

Sportuň ylma esaslanan täze görnüşleri barada aýdylanda kýorling oýny barada agzamaly.

Paýtagtymyza açylan häzirlilikçe ilkinji we ýeke-täk kýorling bölümi öz işini Sportuň gysky görnüşleri toplumynda alyp barýar. Türgenleşik Türkmenistanyň kýorling Federasiýasynyň goldawy astynda geçýär. Bu federasiýa 2020-nji ýylda Bütindünýä Kerling federasiýasynyň wagtlaýyn agzasy statusy berildi. Häzirki wagtda ýetginjekler topary 13–17 ýaşly oglan-gyzlardan düzülen. Kerling Şotlandiýada XVI asyrdan ýüze çykýar. Bu sport oýunlarynyň täze görnüşini hasaplanýar. Ol 1998-nji ýylda sportuň Olimpiýa görnüşlerine girizilýär we şol ýyldan bäri gysky Olimpiýa oýunlarynyň programmasyna goşuldy.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň we Gahryman Arkadagymyzyň tagallalary netijesinde Diýarymyzda köpçülikleýin bedenterbiýäni we sporty ösdürmekde, sagdyn durmuş ýörelgelerini durmuşa geçirmekde, bedenterbiýe we sport, sagdyn durmuş-medeni çäreleri giňden wagyz etmekde tagallalarymyzy gaýgymarys.

Akjagul Ishangulyyeva
(*Turkmenistan*)

SCIENCE AND SPORTS

Thanks to the initiatives of our Hero Arkadag Serdar and Hero Arkadag, large-scale work is being carried out in our country to support and develop physical education and sports, improve the sports system, rely on science and innovation, widely promote healthy lifestyle principles, study international experience in innovative sports, and introduce new sports disciplines. Like any other system, the physical education and sports system is built on a scientifically grounded foundation. New scientifically based sports are being widely introduced in our country, including esports and curling.

In August 2018, the National Olympic Committee of Turkmenistan recognized the National Esports Federation of Turkmenistan. The federation's goal is to develop and promote esports in Turkmenistan, create an esports ecosystem, and bring Turkmen esports to the world level.

In 2020, the Curling Federation of Turkmenistan was granted temporary membership status in the World Curling Federation. The first and currently only curling facility in our capital operates under the Winter Sports Association. Tournaments are held with the support of the Curling Federation of Turkmenistan.

Акджагуль Ишангулыева
(*Туркменистан*)

НАУКА И СПОРТ

Благодаря инициативам нашего Героя-Аркадаглы Сердара и Героя-Аркадага в нашей стране осуществляются масштабные работы по поддержке и развитию физической культуры и спорта, совершенствованию спортивной системы, внедрению научных и инновационных подходов, широкому распространению принципов здорового образа жизни, изучению международного опыта в инновационных видах спорта и внедрению новых спортивных дисциплин. Как и в любой другой сфере, система физического воспитания и спорта основывается на научно обоснованных данных.

В нашей стране широко внедряются новые виды спорта, среди которых можно выделить киберспорт и кёрлинг.

В августе 2018 года Национальным олимпийским комитетом Туркменистана была создана Национальная федерация электронного

спорта Туркменистана, целью которой является развитие и популяризация киберспорта в Туркменистане, создание киберспортивной экосистемы и выведение туркменского киберспорта на мировой уровень.

В 2020 году Федерации кёрлинга Туркменистана был присвоен статус временного члена Всемирной федерации кёрлинга. В столице нашей страны открыт первый и пока единственный сектор кёрлинга, который функционирует в рамках Ассоциации зимних видов спорта.

Merjen Isayewa
(*Türkmenistan*)

DÖWLETLILIK ÝÖRELGELERINIŇ YLMY WE ÇEPER BEÝANY

Halkymyz gadymy döwürlerden bäri döwletlilik düşünjesine giň we çuň manyda garaýar. Durnukly durmuş-ykdysady ösüşler döwletliligiň jemgyýetçilik-syýasy, ruhy-ahlak jähetlerini şöhlendirýär. Döwletlilik halkyň islegi, arzuwlany, şeýle hem döwletiň häzirki ýagdaýy, derejesi we gazanan abraýy bilen beýan edilýär. Döwletlilik döwletiň taryhy, nusga alynýan döp-dessurlary, alyp barýan we geljekki ýol-ýörelgeleri, mümkinçilikleri bilen hem häsiýetlendirilýär.

Magtymguly Pyragynyň çuňňur filosofik manyly goşgularyndaky ýürek arzuwlary Türkmenistan döwletimiziň içeri we daşary syýasatynda esasy ýol görkeziji bolup hyzmat edýän döwletlilik ýörelgeleriniň düýp mazmunyny düzýär. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe parahatçylyk söýüjilikli syýasatynyň sebit durnuklylygynyň we ösüşiniň bähbitlerine, şeýle hem ählumumy rowaçlyga, parahatçylyga hyzmat edýändigini ähli bolup geçýän özgertmelerde görmek bolýar. Türkmenistan döwletimiziň halkara gatnaşyklarynda ýöredýän daşary syýasaty ähli döwletleriň parahatçylykda ýaşamagyna gönükdirilýär hem-de Bitaraplyk derejesinden gelip çykýan halkara hukuk ýagdaýyna ygrarly dowam edýär. Ynsanperwerligiň belent ýörelgelerini özünde jemleýän bu gatnaşyklar halklary jebisleşdirýär.

“Magtymguly Pyragynyň çuňňur many-mazmunly sözlerini, parlak pikirlerini, röwşen-nurana garaýyşlaryny, arzuw-umytlaryny durmuşa ornaşdyrmak hem döwletliligiň alamaty” diýip nygtaýan Gahryman Arkadagymyzyň kitaplarynda milli gymmatlyklara ýugrulan şanly taryhymyz, onuň gymmatlylyk derejesi, Magtymguly Pyragynyň şygrylarynda belentden nusgalanan we arzuwlanan ruhubelentlik, agzybirlik, ynsanperwerlik, parahatçylyk söýüjilik ýaly duýgular ylmy taýdan çeper beýan edilýär. Bu babatda hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow “Magtymguly Pyragynyň eserlerini öwrenmekde, onuň pähim-parasata püre-pür sözleriniň manysyny tirmekde Gahryman Arkadagymyzyň

döreden eserleriniň örän uly ähmiýeti bardyr. Gahryman Arkadagymyzyň eserleri, Magtymguly Pyragy hakda aýdan sözleri bize täze-täze pikirleri berýär. Täze pikirler bolsa täzeçe çemeleşmeleri ýadymyza salýar. Şeýdibem, Magtymguly Pyraga düşünmek, ussadyň ägirtligine akyl ýetirmek üçin täze we üýtgeşik ýollary tapyp bolýar” diýip jaýdar belleýär.

Akyldar şahyrymyzyň döredijiliginiň her bir setiri häzirki döwürde türkmen halkynyň milli aň-düşünjesine, kalbyna giňden ornamak bilen, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda döwletli diýarymyzda baş welaýatymyzyň bir döwlete jemlenip ösmeginde, özara jebisliginde, özboluşly milli döp-dessurlarynda, toý-baýramlarynda, “Türkmen milleti” adynyň dünýä ýaýylymagy bilen, abraýyny yzygiderli artdyrmagynda öz nusgalyk beýanyyny tapdy.

Milli Liderimiziň taglymat derejesindäki kitaplarynda filosofik we ylmy taglymlardan ugur alyp, ata-babalarymyzyň gadymdan dowam edip gelýän ruhy-ahlak gymmatlyklaryny aýawly saklamakda, jemgyýetçilik durmuşynda milli döp-dessurlarymyzy döwrebap dowam etdirmekde, yzygiderli ösdürmekde netijeli işler alnyp barylýar. Çünki, her bir döwlet özüniň milli aýratynlyklary bilen ýaşayar, dilden-dile, asyrlardan-asyrlara ulaşýar. Gahryman Arkadagymyzyň kitaplaryndaky millilik, döwletlilik düşüňjelerini düýpli öwrenip, ata Watanymyzyň Garaşsyzlygyny, Bitaraplygyny we onuň gazananlaryny goramak, jemgyýetimiziň asudalygyny we halkymyzyň agzybirligini mundan beýläk-de pugtalandyrmak üçin asyly maksatlary durmuşa geçirmek, halklaryň dost-doganlyk gatnaşyklaryny ösdürmäge mynasyp goşant goşmak her birimiz üçin raýatlyk borçdur!

Merjen Isayeva
(*Turkmenistan*)

A SCIENTIFIC AND ARTISTIC EXPRESSION OF STATEHOOD

Since ancient times, our people have viewed the concept of statehood in a broad and profound sense. Sustainable socio-economic development reflects the socio-political and spiritual-moral aspects of statehood. Statehood is the will of the people. It is also expressed in the desired condition, status, and reputation of the state. Statehood is characterized by the history of the state, traditions, past and future trends, and opportunities.

Based on the philosophical and scientific ideas laid out in the books of the National Leader, effective work is being carried out to preserve the spiritual and moral values of our ancestors. This is because every state lives with its own national characteristics and mentality, passed down from century to century.

Мерджен Исаева
(Туркменистан)

НАУЧНОЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

С древних времен наш народ рассматривал понятие государственности в широком и глубоком смысле. Государственность – это воля народа. Это также выражается желаемым состоянием, статусом и репутацией государства. Государственность характеризуется историей государства, традициями, прошлыми и будущими тенденциями и возможностями.

На основе философских и научных идей, заложенных в книгах Национального Лидера, ведется эффективная работа по сохранению духовно-нравственных ценностей наших предков, потому что каждое государство живет со своими национальными особенностями и менталитетом, передающихся из века в век.

Ogulnâzik Isenowa
(Türkmenistan)

KITAP HALKYMYZYŇ AGZYBIRLIGINIŇ, DOSTANALYGynyň, YNSANPERWERLIGINIŇ TARYHY ÝAZGYSYDYR

Kitap ynsanyň köňül nagşydyr, ol durmuşy açyp görkezýän ajaýyp aýnadyr. “Özünde ähli durmuş gymmatlyklaryny jemleýän kitap halkyň ruhy baýlygy, aň hazynasydyr” diýip, bize kitap ýazmaklykda hem-de okamaklykda görelde mekdebi bolup duran, Milli Liderimiziň jöwher paýhasyndan dörän kitaplary biz üçin uly bir mekdepdir.

Magtymguly türkmeniň ruhy dünýäsiniň, özboluşly ýaşawyş medeniýetiniň, ruhy gymmatlyklarynyň, şol sanda döwletlilik we Garaşsyzlyk filosofiýasynyň kemala gelmegine ägirt goşant goşan Hakdan halatly danadyr. Magtymguly milletimiziň parasat ummany, akyl derýasy, mukaddes Garaşsyzlygymyzyň ruhy kökleriniň özboluşly çeşmesidir. Magtymgulynyň arzuwy-halkyň arzuwy, onuň ahy-nalasy-halkyň hasratydyr. Magtymguly Pyragy – türkmeniň paýhasy, halkymyzyň ynsap ölçegi, edep – akyl hazynasy. Şahyryň nusgawy eserlerine türkmeniň ruhy älemi ähli görki öwürşiginde, maňyzly mazmunyna siňipdir. Akyldaryň özüniň aýdyşy ýaly, “Magtymguly sözlär tili türkmeniň” diýip belleýär.

Magtymguly Pyragynyň beýikligi – türkmenе ynam, ruhy ýol-ýörelge berenligindedir. Akyldaryň sünnäli şygrylaryny okasaň, häzirem gursagyňa kuwwat, aňňa parasat dolýar. Hut şonuň üçinem, Magtymguly we onuň döredijilik dünýäsi bir göwne, bir döwre sygmaýar. Ol ähli göwünleriň, ähli döwürleriň şahyry bolup orta çykýar. Ol milletiň goluna belent ruhy tug berip, geljege alyp gidýär. Magtymgulynyň ezeli eserlerinden adamzat ýaşayşynyň ähli sowallaryna jogap tapyp bolýar. Özem ýönekeý jogap däl, hakyky ylmy, anyk jogap. Ol jogap göwnüňe juda jüňk bolup türkmen ýüreginden, milletiň kämil kalbyndan gaýdýar. Magtymgulynyň täze zamanada täzeden belentden belende göterilýändiginiň özen-örki akyldaryň nusgawy eserleridir. Olaryň süňňüni düzýän goýazy pikirler, milli parasatlar, paýhaslar, ruhy hallar, edep ýörelgeler döwrüň ruhuna laýyk gelýär. Hormatly Prezidentimiziň paýhasly aýdyşy ýaly, “Türkmen halky özüniň beýik şahyry Magtymguly Pyragy tarapyndan wasp edilen mertebe, asyllylyk watançylyk, zähmet we myhmansöýerlik, döredijilik, parahatçylyk we asudalyk ýaly ýörelgeleri, ata-babalarymyzyň gany bilen geçen ynsanperwerlik ýaly oňat häsiýetleri saklap, olary asyrlardan-asyrlara aşyryp gelýär”. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwri parahatçylykly abadan ýaşayşyň, zähmetsöýerlik bilen gazanylýan döredijilikli, anyk, netijeli işiň zamany boldy. Ynsanperwerligi tug edinen döwletimiz şu beýik ýörelgeleri bilen bu gün tutuş sebitiň, бүтүн dünýäniň syýasatyna, onuň ösüşine täsir edýär. Türkmenistan dünýäniň ähli döwletleri bilen hoşniýetli gatnaşyklara, birek-birege hormat goýmaga we deň hukukly hyzmatdaşlyga daýanýan parahatsöýüjilik, ynsanperwerlik we adalatlylyk ýörelgelerine esaslanýan daşary syýasaty ýöredýär. Hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda bu gün behişi Diýarymyz dünýä syýasatynyň sebit merkezine öwrülýär.

Magtymguly Pyragy öz ölmez-ýitmez eserleri bilen türkmenе mert ýigit nusgasyny berdi. Şol mert ýigit nusgasy – şu günem iň zerur, iň gerekli gymmatlyk. Mertlik aslyňa dolanmakdyr. Bu beýik häsiýet merdana milletimizi geljege äkitjek milli ruhy binýatdyr. Mert kişi il-ulusň adamydyr. Gujur-gaýratyňy gaýgyрман, ata Watana, halka hyzmat etmek, adalatlylyk, zähmetsöýerlik hak işlere daýanmak mert kişä mahsusdyr.

Pyragynyň uçursyz döredijilik zehininiň egsilmez gorundan kuwwatlanýan häzirki zaman türkmen medeniýeti gönüden-göni Magtymgulynyň ajaýyp şahyrana dünýäsiniň esasynda kemala geldi. Beýik şahyryň döredijiligindäki watançylyk ýörelgesi ony özünden öň ýaşap geçen beýik ussatlar hem-de onuň ýoluny dowam etdirijiler, şeýle hem özlerini onuň nesilleri diýip atlandyryýan ildeşleri bilen baglanyşdyrýardy. Bu ýörelgeler Watana bolan gyzgyn, beýik we synmaz söýgini özünde jemleýärdi.

Ogulnazik Isenova
(*Turkmenistan*)

**THE BOOK IS THE HISTORY OF UNITY, FRIENDSHIP
AND HUMANITY WHICH IS THE PRINCIPAL VALUE
OF OUR PEOPLE**

In the period the Revival of the New Epoch of the Powerful State the parliamentary peace life, which was enforced by the law was implemented, and the time for any kind of effective work was overdue. Our state, which was founded on humanitarian principles, today influences the development of the entire region and the politics of the entire world. Turkmenistan pursues a policy based on the principles of peace humanity and justice based on mutual respect and equal cooperation with all countries of the world. Under the wise leadership of our Esteemed President, our heavenly homeland is today becoming a regional center of world politics.

Magtymguly Pyragy gave the Turkmen people the example of a brave young man with his immortal works. That brave young man form is the most necessary and expensive value today. Bravery is a return to the origin. This great quality is the national spiritual foundation that will lead our brave nation to the future. A brave man is a man of the nation. Serving the fatherland, the people, justice, diligence, and standing for the right things are characteristic of a brave man.

Огулнязик Исенова
(*Туркменистан*)

**КНИГА ЯВЛЯЕТСЯ ИСТОРИЕЙ ЕДИНСТВА НАШЕГО
НАРОДА, ДРУЖБЫ И ГУМАНИЗМА**

Наше государство, основанное на гуманизме, сегодня своими великими принципами оказывает влияние на политику всего региона и всего мира, на его развитие. Туркменистан ведет внешнюю политику, основанную на принципах мира, гуманизма и справедливости, ориентированную на дружеские отношения со всеми государствами мира, взаимное уважение и равноправное сотрудничество. Под мудрым руководством Уважаемого Президента наша страна сегодня становится региональным центром мировой политики.

TEHNIKI UGURLY SÖZLÜKLERIŇ WAJYPLYGY

Sözlükleriň wajyplygy islendik döwürde hem aýratyn duýulýar. Sebäbi daşary ýurt dili öwrenilende sözlüklerden giňden peýdalanylýar. Häzirki döwürde, ýagny tehnikanyň we tehnologiýanyň ösen döwründe bolsa, tehniki ugurly sözlükleriň ähmiýeti has-da aýratyn duýulýar. Tehnikanyň diline düşünmek we tehnologiýalardan baş alyp çykmak üçin tehniki adalgalary öwrenmeklik zerur bolup durýar. Tehnikany we tehnologiýany ulanmaklykda bolsa, tehniki terbiýäniň wajyplygy ýüze çykýar. Türkmen halkynyň Milli Lideri Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedow özüniň “Arşyň nepisligi” atly ajaýyp ylmy-filosofik eserlerinde: “Her bir ene-atanyň öz perzendine tehniki terbiýe bermegi lazymdyr” diýip, türkmen ýaşlarynyň tehniki terbiýe almaklarynyň aýratyn ähmiýete eýedigine ünsi çekýär. Alym Arkadagymyzyň bu ýerdäki oýlanmalardan gelip çykýan netijeler geljekde örän çylşyrymly tehniki we tehnologik çözgütleri tapmaly ýaşlar üçin aýratyn ähmiýete eýedir. Ýurdumyzyň senagat taýdan ösmegi, döwrebap tehnikalaryň we tehnologiýalaryň ykdysadyýetiň her bir pudaklarynyň maddy enjamlaýyn binýadynyň täzelenmegine giň ýollar açdy. Hünärmenler bolsa, şol ornaşdyrylan döwrebap tehnikalardan we tehnologiýalardan peýdalanmagy başarmalydyrlar. Tehniki ugurly sözlükleri dünýä ülnülerine laýyk edip taýýarlamak we geljekki inženerleriň işjeň ulanmaklygyny gazanmak häzirki döwrüň talabydyr. Tehniki adalgalary özünde jemleýän sözlüğe terminologik sözlükler diýilýär. Terminologik sözlükler – haýsy hem bolsa ylmyň, tehnikanyň, medeni ugurlaryň tematik leksikasyny jemlemek bilen olara düşündiriş bermek ýa-da bir dilden ikinji dili terjime etmek arkaly düzülýär. Bu sözlük düzülende terminler saýlanyp alynýar, pudaklaýyn bilimleriň, ylmy dersleriň, aýry-aýry makalalaryň takmyny, möçberi kesgitlenýär. Taryha nazar salsak, onda tehniki ugurly ilkinji sözlükler 1931–1940-njy ýyllarda taýýarlanylýdyr. Has dogrusy, şol ýyllarda dürli ugurlara degişli terminologik sözlükler düzmek ugrunda käbir işler edildi. Olar okyjylar köpçüligine ilkinji gollanma bolup hyzmat etdiler. Adalgalar sözlügi gaty az çykarylypdyr. 1962-nji ýylda “Lukmançylyk ugry boýunça iki dilli terminologik sözlük, 1973-nji ýylda “Fiziki terminleriň rusça-türkmençe sözlügi”; 1974-nji ýylda “Anatomiýa terminleriň latyn-rusça-türkmençe sözlügi”; 1979-njy ýylda “Oba hojalyk terminleriň türkmençe-rusça sözlügi”; 1980-nji ýylda “Maldarçylyk terminleriň rusça-türkmençe sözlügi” çapdan çykypdyr. 1980-nji ýyldan başlap köpsanly sözlükler neşir edildi. Bu sözlükler halkymyza belli-belli ugurlar üçin hem örän peýdaly bolupdyr.

Sona Islamova, Jahan Hydyrova
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF TECHNICAL DICTIONARIES

Nowadays, marked by advancements in technology, technical dictionaries have become especially crucial. Understanding the language of technology and navigating technological fields require knowledge of technical terminology. Thus, the importance of up-to-date terminological dictionaries that encompass technical terms is increasingly evident. In teaching foreign languages, consistent and appropriate use of technical dictionaries proves to be highly effective. Technical dictionaries help future professionals expand their vocabulary on one hand and, on the other, enhance their expertise in their chosen field.

Сона Исламова, Джахан Хыдырова
(*Туркменистан*)

ВАЖНОСТЬ ТЕХНИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ

В настоящее время, в век развития техники и технологий, важность технических словарей ощущается ещё сильнее. В частности, возрастает значение терминологических словарей, содержащих технические термины. Обучение иностранным языкам будет более эффективным при регулярном и правильном их использовании. Технические словари помогают, с одной стороны, будущим специалистам обогатить словарный запас, а с другой – усовершенствовать профессиональные навыки.

Güljan Izmaýlowa
(*Türkmenistan*)

BERKARAR DÖWLETIŇ TÄZE EÝÝAMYNÝŇ GALKYNYŞY DÖWRÜNDE ÝAŞLARA TÜRKMENISTANYŇ KANUNÇYLYGYNÝ ÖWRETMEGIŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary netijesinde ýaşlarymyza berilýän üns, ýaşlarymyz barada edilýän alada özüniň oňyn netijesini berip, giň gerimli häsiýete eýe bolýar. Şonuň bilen bir

hatarda döwletimiziň häzirkiki we geljekki belent maksatlaryny, hemişe ýaşlar bilen berk baglanyşdyrylýandygyna, şol sanda kanunçylygynyň yzygiderli kämilleşdirilen namalaryna, ýaşlar tarapyndan gyşarnyksyz durmuşa geçirilýändigine buýsanç bilen göz ýetirýäris.

Türkmen ýaşlarynyň ykbalyny bagta göterýän, hukuk namalarymyz bilen baglanyşykly okuw sapaklarynyň esasy maksady, ýurdumyzda ýaşlar kanunçylygynda gazanylýan özgertmelerden uly ynamdan ruhlanylýan, ähli ýaşlarymyz bilen bilelikde Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň alyp barýan daşarky we içerki syýasatyny durmuşa geçirmek bilen, ýürek alkyşlarymyz hökmünde, “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” atly ýylymyzyň ruhy galkynyşyna, orta, ýörite we ýokary okuw jaýlarynyň mugallymlary hökmünde özümiziň mynasyp goşandymyzy goşmakdan ybaratdyr.

Türkmenistanyň ýaşlarynyň halkara hyzmatdaşlygynyň 2023–2030-njy ýyllar üçin strategiýasynyň üstünlikli durmuşa geçirilmegi ylym-bilim ulgamynda, innowasion we sanly tehnologiýalardan peýdalanmagy başaň ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamak boýunça özara bähbitli gatnaşyklary işjeňleşdirmäge, tejribe alyşmaga giň mümkinçilikleri berýär.

Türkmen jemgyýetini ähli ugurlar boýunça kämillige hem ösüşe alyp barýan türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň saýasynda ägirt uly özgerişlikleriň amala aşyrylýan häzirkiki döwründe her bir türkmen mugallymynyň möhüm wezipeleriniň biri hökmünde öz hünär sapaklaryny kämil öwredip, halkymyza we jemgyýetimize, döwletimize öz başardygyndan kanunçylyk, hukuk terbiýeçilik, mugallymçylyk çygrynda peýda getirmäge borçlandyryýar.

Ýaşlaryň hukuk binýadyny kämilleşdirmekde döwletimiziň orta, ýörite we ýokary okuw jaýlarynda alnyp barylýan işler aýratyn hem-de özboluşlydyr. Adamlaryň hukuk düşüňjesiniň kämil we doly bolmagy bilen kadalaşdyryjy hukuk namalary kanunda göz önünde tutulan tertipde döwlet köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde çap edilýär ýa-da gaýry usul bilen hemmeleriň dykgatyna ýetirilýär.

Hormatly Prezidentimiziň ýurdumyzda adam hukuklaryny we sagdyn jemgyýet tertibini goramak babatdaky alyp barýan ynsanperwer syýasatyny goldamak her bir raýatyň, aýratyn hem her bir mugallymyň aýrylmaz borjy we hukugydyr. Çünki hukuk bozulmalarynyň önüniň alynmagynyň özi, geljekde her bir adamyň bikanun, kada laýyk gelmeýän hereketlerden daşda durmagyna, ýetginjeklere özüniň durmuşa düşüňjeliligi esasynda wagyz-nesihatlary bilen täsirini ýetirmäge itergisini berýär.

Bu bolsa netijede, ýurdumyzda ynsanperwer syýasatymyzyň has-da dabaranýandygyna şaýatlyk edýär. Ýaş hünärmenler, hukukçylar üçin geljekde adamyň we raýatyň hukuklaryny hem-de azatlyklaryny goramak bilen bir hatarda, döwletiň hukuk esaslaryny has içgin öwrenmekde we ony tejribelerimizde ornaşdyrmakda esasy wezipe derejesinde kesgitlenýär. Çünki häzirkiki wagtda

ýurdumyzda geçirilýän bilim özgertmeleriniň netijesinde ýaş nesliň tebigy zehin-başarnyklaryny ösdürmek, ylma, döredijilige höwesini artdyrmak boýunça toplumlaýyn işler alnyp barylýar hem-de bu ugurda halkara hyzmatdaşlyga möhüm ähmiýet berilýär. Şu ajaýyp pursatda eziz Diýarymyzyň nurana geljegini ýaşlarda görýän Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň biz ýaşlara bildirýän ynamyna jogap edip, geljekde Garaşsyz, baky Bitarap Watanymyzyň gülläp ösmegine, döwletimiziň milli hukuk ulgamynyň kämilleşmegine özümiziň gujur-gaýratymyzy gaýgymajakdygymyza tüýs ýüregimizden ynanýarys.

Biz ýaşlara okamaga, öwrenmäge, döredijilik işleri bilen meşgullanmaga giň mümkinçilikleri we şertleri döredip berýän, türkmen ýaşlaryny bagtly durmuşa alyp barmakda oňyn özgertmeleri gazanýan Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň janlarynyň sag, ömürleriniň uzak bolmagyny, il-halk, döwlet ähmiýetli işleriniň hemişe rowaçlyklara beslenmegini tüýs ýüregimizden arzuw edýäris.

Guljan Izmaylova
(*Turkmenistan*)

THE SIGNIFICANCE OF LEGAL EDUCATION FOR YOUTH IN TURKMENISTAN DURING THE ERA OF THE REVIVAL OF A NEW EPOCH OF A POWERFUL STATE

In the era of the Revival of a New Epoch of a Powerful State, the implementation of the great tasks set by the Leader of our Nation, the Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan, Hero-Arkadag Gurbanguly Berdimuhamedov, and the Esteemed President Serdar Berdimuhamedov, places a tremendous responsibility on the scientists and educators of Turkmenistan's secondary, specialized, and higher educational institutions. To realize these initiatives, a primary task is the improvement of the methodology and methods of studying young people the fundamentals of Turkmenistan's legislation. Legal literacy is an indispensable attribute of today's realities, a necessary condition for the upbringing of modern, developed, and internationally integrated young specialists – the hope and future of our country.

Гульджан Измайлова
(Туркменистан)

ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ТУРКМЕНИСТАНА В ЭРУ ВОЗРОЖДЕНИЯ НОВОЙ ЭПОХИ МОГУЩЕСТВЕННОГО ГОСУДАРСТВА

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства в целях выполнения великих задач, поставленных Лидером нашего народа, Председателем Халк Маслахаты Туркменистана Героем-Аркадагом Гурбангулы Бердымухамедовым и уважаемым Президентом Сердаром Бердымухамедовым на ученых, преподавателей средних, специальных и высших учебных заведений Туркменистана возложена огромная ответственность. В целях реализации этих начинаний первоочередной задачей является совершенствование методики и способов обучения молодежи основам законодательства Туркменистана. Правовая грамотность является неотъемлемым атрибутом сегодняшних реалий, необходимым условием воспитания современных, развитых, интегрированных в современную мировую реальность молодых специалистов.

Sähragül Janmämedowa
(Türkmenistan)

MILLI EKRAN ESERLERINDE PARAHATÇYLYGYŇ WE GÖZELLIGIŇ BEÝANY

Halallygy baýdak edinip, parahat ýaşamak, zähmeti söýmek türkmen halkynyň nesilden-nesle geçirip gelýän ebedi ýörelgesidir. Häzirki döwürde türkmen telewideniýesinde seneler bilen baglanyşykly gepleşiklerde, teswirlerde sene bilen ýyly utgaşdyrmak ýörelgesine eýerilýär. Türkmen telewideniýesiniň telegepleşiklerine bu temany şöhlelendirmekde özboluşlylyk mahsusdyr. Olar şu usullarda ýüze çykarylýar:

Ruhubelent we şahyrana beýan etmek – bu usul tas hemme telegepleşiklere diýen ýaly mahsus bolup, şygyr okaýuşdan başlap, pikirini kyssa beýany ritoriki häsiýetde berilýär.

Syýasy-jemgyýetçilik işgärleriniň, mugallymlaryň, medeniýet we sungat işgärleriniň köpçülikleýin söhbetini guramak.

Wideogörnüşde titr ýazgylaryny goýmak we ş.m.

Tekstde şähere, watana, tebigata, halka ýüzlenmek. Bu usul, esasan, şahyрана äheňli teswirlerde, alkyşnamalarda ulanylýar. Mysal üçin, paýtagtymyz Aşgabat şäherine ýüzlenip, onuň ägirtligini, gőzelligini, onuň amatly şertlerini wasp etmek. Bu belli bir derejede beýan edilýän obýekti janlandyrýar, hatda “adamlaşdyrýar”.

Oguzhan adyndaky “Türkmenfilm” birleşiginiň filmlerinde bolsa, Bitaraplyk syýasatynyň döreyiş taryhy, hronologiýasy, häzirki günlerde bu ugurda alnyp barylýan işler açylyp görkezilýär. “Bagta barýan ýollar” atly doly göwrümlü çeper filmde bolsa, Gazagystan – Türkmenistan – Eýran we Türkmenistan – Owganystan – Täjigistan demir ýolunyň çekilmeginiň, bu ugurda biziň ýurdumyzyň hyzmatlarynyň ähmiýeti, halklaryň dostlugynyň, özara bähbitli ykdysady hyzmatdaşlygyň parahatçylygyny, abadançylygyny üpjün etmedäki orny çeper beýan edilýär.

Gőzelligi mazmunynda we gurluşynda jemleýän sungat eserleri adamzady parahatçylyga, agzybirlige çagyrmagyň täsirli serişdesidir. Häzirki wagtda telewideniýe we gaýry media serişdeleri ol ýa-da beýleki habary bir wagtyň özünde Ýer şarynyň ähli künjegine diýen ýaly ýetirmek işi bilen maglumat täsirini döredýär, jemgyýetçilik aňyna täsir edýär, parahatçylygy hem gőzelligi, sagdyn ýaşajşy wagyz edýär.

Sahragul Janmammedova

(Turkmenistan)

EXPLORATION OF PEACE AND BEAUTY ON TELEVISIONAL TRANSMISSION

In the programs of the Turkmen television, the principles of peace and beauty were revealed according to these methods:

- inspired and poetic to present – this method is inherent in almost all television programs and it comes to light starting from reading poetry to rhetorical presentation of thought;

- to organize a conversation with political and social workers, teachers, workers of culture and art;

- embed titles in the video – images, etc .;

- in the texts must be kept in attention to the city, Homeland, nature and people.

This method is mainly used in the reading / with poetic intonation.

Сахрагуль Джанмаммедова
(Туркменистан)

ИЗЛОЖЕНИЕ МИРА И КРАСОТЫ В ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПЕРЕДАЧАХ

В передачах туркменского телевидения освещение принципов миролюбия и красоты были выявлены согласно данным методам:

- воодушевленно и поэтично излагать – данный метод присущ практически всех телепередачам и он выявляется начиная от чтения стихов до риторического изложения мысли;
- организовать беседу с политико-общественными работниками, преподавателями, работниками культуры и искусства;
- в видео – образы вставлять титры и т.п.;
- в текстах должны содержаться обращения к Родине, природе и народу. Данный метод в основном используется при чтении/ с поэтической интонацией.

Bahar Jepbarowa
(Türkmenistan)

AK ÖÝLERI TUTMAGYŇ DÜZGÜNLERI

Ak öýler türkmen durmuşynda aýratyn orun eýeläpdir. Beýleki halklaryňka meňzemeýän ak öýleriň gelip çykyşy türkmen halkynyň taryhy bilen berk baglanyşyklydyr. Ak öýler öz bolşuna görä, türkmen halkynyň köpýyllyk medeniýetiniň düýp manysydyr. Şonuň üçin hem ol gündelik durmuşda aýratyn orny eýeläpdir. Irki döwürleriň ýaşauyş jaýlary bolan bu öýler – medeniýetimiziň giň ýaýran we iň çylşyrymly elementleriniň biridir. Bir tarapdan, onda irki taryhy döwürlere degişli bolan gadymy döp-dessurlarymyz saklanyp galan bolsa, ikinji tarapdan, ak öýlerde yzygiderli üýtgeşmeler bolup geçýär, onuň durky we şekili kämilleşýär.

Çarwa öýleriniň ýygnaýp, sökülyän gözenek (tärim) esasly diwarlara geçmegi bilen ak öýleriň ösüşinde has möhüm basgançak başlanýar. Şeýle ak öýleriň döredilmegi hem-de giňden ýaýramagy b.e.ö. münýyllygyň ortalaryna degişlidir we ol gadymy türki halklar bilen baglanyşyklydyr. Bu çarwadarçylyk medeniýetiniň ösüşiniň irki çarwadarçylykdan giçki çarwadarçylyk basgançagyna geçiş döwründe gazanan iň beýik üstünlikleriniň biridir. Bu öýlere gadymy türki öýler diýlipdir. Muňa ak öý bilen baglanyşykly kesp-kär aňladýan sözleri ýasamakda *-kär// -gär, -dar, -hor, -ban, -keş* yaly başga dilden geçen goşulmalar ulanylman, türkmen

diliniň hut öz morfologik serişdeleriniň kömegi bilen öý-çi, gerege-çi, kereke-çi, gamyş-çy, keçe-çi, haly-çy ýaly sözlere duş gelmek bolýar.

Ak öýler bilen bagly her bir sözün aňrasynda baý taryhy maglumatlar ýatyr. Öý tutmagyň, gurmagyň özboluşly tertibi:

1. Işiksöýäni dikmek. 2. Şätärimleri aýmak we ony işiksöýä berkitmek. 3. Tör tärimleri aýmak (ýaýratmak). 4. Tärimleriň başlaryny gowşuryp daňmak. 5. Tüýnügi galdyrmak. 6. Uklary birikdirmek. 7. Düzlemek. 8. Öý ýüpüni tutmak (golaňlamak). 9. Durluklamak; 10. Üzükleme; 11. Serpigi oklamak. 12. Gamyşlamak ýaly belli bir yzygiderli düzgünleri bolupdyr.

XVIII asyrdan bäri taryhçydyr etnograf alymlary gyzyklandyryp gelýän ak öýlerde mikrokosmosa meňzetmeler bilen bir hatarda onda adama meňzeşlikler duýulýar. Şonuň üçin hem ak öýüň düzümi böleklerini ýa-da onuň elementlerini aňlatmakda – tärimiň aýagy, tärimiň başy (kellesi), tärimiň gözi, tärimiň gulagy, u:kgöz (u:guň gözi), ba:lajyk (çağajyk-gözenekleri birikdirýän in kiçi element) öýüň maňlaýy (gapynyň söýeleriniň ýokarky bölegi), öýüň süýegi (sünki – öýüň esasy), öýüň göbegi (öý giňişliginiň merkezi – ojak) ýaly adam anatomiýasyna degişli adalgalar köp duş gelýär. Şeýle hem, ýokarda sanalyp geçilen ak öý bilen baglanyşykly “gapy”, “ojak”, “tör” ýaly sözleriň manysy örän giňdir. Olar diňe bir öz aňladýan manylary bilen çäklenmän, eýsem tutuş öýi, Watany, ýurdy aňlatmaga hem ukyplydyrlar.

Türkmeniň бүтін ömri munuň bilen berk baglanyşykly bolansoň, ol türkmen nusgawy we häzirki zaman ýazyjy-şahyrlarynyň eserleriniň, türkmen halk döredijiligine siňip gidendigini görmek bolýar.

Bar bolan etnografik maglumatlara görä, ak öýleriň taryhy örän gadymydyr. Bu barada rus alymy N. M. Şepetilnikow: “Ak öýleriň döreýiş taryhyny anyk kesgitlemek mümkin däl, ol asyrlaryň jümmüşine siňip gidýär” diýip belläýär. A. M. Hazanow atly rus alymy hem şu pikire goşulýar.

S. I. Waýnşteýn özüniň “Ýewraziýanyň sähraýy çarwadarlarynyň ýaşaýyş jaýlarynyň taryhy problemalary” atly uly göwrümlü makalasynda baryp, b. e. ö. I müňýyllygyň ortalarynda Merkezi Aziýadaky we Günorta Sibiräki skif nesilleriniň (türkmenleriň ata-babalary) arasynda çatmalar bilen bir hatarda ak öýleriň hem giňden ýaýrandygyny belläp geçýär. Şeýle hem, ol bu işinde ilkinji ak öýleriň häzirkiler ýaly sökülüp, ýygnaýan bolman, aşagynda tigirleriniň bolandygyny ýazýar. Sebäbi göçüp-gonmak üçin amatly bolupdyr.

Sähra çarwalarynyň beýleki görnüşli ýaşaýyş jaýlary bilen deňeşdireniňde, ak öýleriň artykmaç taraplary köpdür. Ol göçe-göçlükde aýratyn ulag talap etmändir, ony söküp, ýygnap, araba ýükläp islän ýerinde, hatda dagyň depesinde-de, barmasy kyn bolan ýerlerde-de aňsatlyk bilen gurup, mesgen tutmak amatly bolupdyr. Ak öýleriň möçberi onuň ganatlarynyň mukdaryna bagly bolupdyr (4, 6, 8 ganat). Göçüp-gonmakda ýeňilligi üçin, köplenç, 4 ganatly ak öýler ýasalypdyr.

Görşümüz ýaly, türkmen diliniň sözlük düzüminiň agramly bölegini özünde jemleýän ak öý bilen baglanyşykly leksika türkmen edebiýatynyň nusgawy we çeper eserleriniň içinden eriş-argaç bolup geçýär.

Bahar Jepbarova
(*Turkmenistan*)

RULES OF INSTALLING WHITE YURTS

White yurts have a special place in Turkmen life. The origin of white yurts, which are not similar to those of other nations, is closely connected with the history of the Turkmen people. There is rich historical data behind of each word associated with white yurts. The unique procedure for installing a yurt is: 1. Erecting the main door frame; 2. Fastening the front pillars to the door frame; 3. Unfolding the netting; 4. Tying the ends of the roof frames with netting; 5. Lifting the the whole structure. 6. Tying the ends together; 7. Straightening; 8. Encircle the periphery of the yurt with ropes; 9. Fixation; 10. Covering the structure with felt mats; 11. Covering the roof aperture; 12. Covering the whole structure with reeds.

Along with similarities to the microcosmos, one can feel some similarities with human being. Therefore, when denoting the components or elements of the white yurt – the pillars of the house, the head of the yurt, the eye of the yurt, the ear of the yurt, the eyes of the supporting pillars, the smallest elements connecting the nets, the forehead of the yurt (the upper part of the door jambs), the bone of the yurt (the base of the house), the hub of the yurt (the centre of the yurt space – the hearth) – terms related to human anatomy are often found. Also, the meanings of the words “door”, “hearth”, “depth, main” related to the white yurt mentioned above are very broad. They are not only meaningful in their own way, but can also denote the entire yurt (house), Motherland, and country.

Бахар Джепбарова
(*Туркменистан*)

ПРАВИЛА УСТАНОВКИ БЕЛОЙ ЮРТЫ “АК ОЙ”

Белые юрты “ак ой” занимают особое место в жизни туркмен. Происхождение белых юрт, не похожих на жилища других народов, тесно связано с историей туркменского народа. За каждым словом, связанным с белыми юртами, стоят богатые исторические сведения. Существует особый порядок их установки: 1. Установка дверного косяка; 2. Подведение двух

нижних частей деревянного остова юрты – тяримов, и закрепление их на дверном косяке; 3. Проведение внутренних тяримов; 4. Связывание концов тяримов; 5. Поднятие верхней части крыши. 6. Соединение длинных деревянных вогнутых жердей, которые образуют дымовое отверстие; 7. Выравнивание; 8. Стягивание верёвки для обвязывания нижней наружной части юрты; 9. Покрытие верхней части юрты специальной кошмой; 10. Установка войлочного покрытия в верхней части юрты; 11. Установка кошмы для покрытия верхней открывающейся части юрты; 12. Покрытие плетёным камышом наружной нижней части юрты.

В белых юртах, наряду с уподоблениями микрокосмосу, чувствуются и человеческие черты. Поэтому при обозначении составных частей или элементов белого дома часто встречаются термины, относящиеся к анатомии человека, такие как – нога тярима, голова тярима, глаз тярима, ухо тярима, у:кгёз – глаз дымового отверстия, бал:аджык (самый маленький элемент, соединяющий решётки), лоб дома (верхняя часть дверного косяка), кость дома (основа дома), пуп дома (центр пространства дома – очаг). Кроме того, такие слова как “дверь”, “очаг”, “почётное место”, которые обозначают элементы и структуру юрты, имеют очень многозначны. Они не ограничиваются только своим прямым значением, но и способны обозначать весь дом, Родину, страну.

Maýagözel Jepbarowa
(*Türkmenistan*)

MAGTYMGULYNYŇ ŞYGYRLARYNDA EÝELI SÖZLEMLER

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň parasatly ýörelgelerinden ugur alyp işleýän türkmen dilçileri, şol sanda TYA-nyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiyat we milli golýazmalar institutymyzyň alymlarydyr ylmy işgärleri milli dilimizi barha kämilleşdirmäge we düýpli öwrenmäge bolan ünsi has güýçlendirdiler.

Magtymguly Pyragy türkmeniň beýik söz ussady bolmak bilen birlikde, arassa türkmen dilinde kämil eserleri döredip bilen ilkinji nusgawy şahyrdyr. Bu eserlerden bolsa dilimiziň wajyp meseleleriniň ählisine ylmy çözgüt tapyp bolýar. Çünki olarda dil birlikleriniň ählisi-de ussatlarça ulanylypdyr.

Magtymguly dürdäne eserlerinde sözlemleri, esasan-da, bir düzümlü ýönekeý sözlemleri ýerlikli ulanmagy başarypdyr. *Bir düzümlü ýönekeý sözlemler* diýlip, baş agzalaryň haýsy-da bolsa biriniň gatnaşmagyndan emele gelen sintaktik birliklere aýdylýar. Şahyryň goşgularynda duşýan bir düzümlü ýönekeý sözlemler birnäçe topara bölünip, olardan eserlerde iň köp duş gelýän görnüşi *eýeli sözlemler*

hasaplanýar. Sözlemiň baş agzalarynyň biri bolan habaryň gymyldyny, hereketi we hadysany ýerine ýetiren şahsy anyk görkezmeginden düzülen sözlem görnüşlerine *eýeli sözlemler* diýilýär. Jemläp aýdylanda, olarda anyk eýe ýok, eýäniň barlygy sözlemiň habarynyň şekilinden mälim bolýar, çünki habar hereketi ýerine ýetiren şahsy (gürleýäniň özüni ýa-da gürründeşini) anyk görkezip bilýär. Dilçi alymlarymyzyň ýönekeý sözlemiň bu görnüşini hakynda çykaran ylmy kesgitlemeleri dürli-dürlüdür.

Eserlerde ulanylýan bu hili sözlemlerdäki eýeler anyk *men, biz, sen, siz çalyşmalaryndan* bolup, olar hem sözlemiň içinde getirilmeýär. Sözlemleriň habarlary işligiň dürli görnüşleriniň birinji we ikinji ýöňkemeleriň birlik hem-de köplük sanlarda üýtgemeginden aňladylýar.

Häzirki zaman işliginiň birinji we ikinji ýöňkemelerde, birlik hem-de köplük sanlarda gelmeginden eýeli sözlemleriň habarlary ýasalydyr (*alýaryn, alýarys, alýarsyň, alýarsyňyz* we ş.m.). Gynansakda, olara degişli mysallara goşgularda gabat gelmedik.

Nämälim geljek zaman işlikleri birinji we ikinji ýöňkemelerde, birlik hem-de köplük sanlarda gelmegi arkaly, eserlerde duşýan sözlemleriň habarlary emele getirilipdir (*alaryn, alarys, alarsyň, alarsyňyz* we ş.m.). Mysal üçin,

*Zulum işler jahanda, //Joşdy diýip aglaryn.
Kysmat olsa, gidem uzak ýollara,.
Bir gün duşarsyňyz dowasyz derde,.*

Şygýrlarda birinji we ikinji ýöňkemelerdäki, birlik hem-de köplük sanlardaky öten zaman işlikleriniň eýeli sözlemleriň habarlaryny emele getirişine köp duş gelindi (*aldym, aldyk, aldyň, aldyňyz* we ş.m.). Mysal üçin,

*Gadam goýdum ol sähraýa-meydana,
Çohlar bilen gezdiň, oturdyň, turduň,.
Bu pelegiň zulmy bilen birje zaman gülmediň.*

Umuman, beýik söz usadymyz Magtymgulynyň goşgularynda eýeli sözlemlere az gabat gelinmedi. Şygýrlarda birinji we ikinji ýöňkemelerdäki geljek, häzirki we öten zamanlaryň birlik hem-de köplük sanlarynda gelen habarlary arkaly hereketlerdir, hadysalar aňlanylyp, olar şahyryň döredijiliginde döredijilikli ulanylypdyr. Bu sintaktik birlikleriň eserlerdäki çeper mazmuny Pyragynyň pikirini aýdyň beýan etmäge hyzmat edipdir.

Mayagozel Jepbarova
(*Turkmenistan*)

SENTENCES WITH SUBJECTS IN MAGTYMGULY'S POEMS

There are many sentences with subjects in the poems of Magtymguly, our great master of poetry. In the poems, the actions, events are understood through predicate expressed in the future, present and past tenses, in the first and second cases, and they are widely used in the poet's creative work. The artistic content of these syntactic units in the works served to clearly express Pyragy's thoughts.

Маягозель Джепбарова
(*Туркменистан*)

ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ПОДЛЕЖАЩИМ В СТИХОТВОРЕНИЯХ МАХТУМКУЛИ

Стихотворения мастера художественного слова Махтумкули полны предложениями с подлежащим. В стихотворениях зачастую действия и явления выражены сказуемыми, а именно – спряжением глаголов будущего, настоящего и прошедшего времени по лицам и числам (I и II спряжение). Художественное содержание этих синтаксических единиц в произведениях позволяло ёмко выразить Фраги свои философские идеи и глубокие мысли.

Şasenem Joraýewa
(*Türkmenistan*)

JEMGYÝETIŇ INTELLEKTUAL MÜMKINÇILIKLERINI ÝOKARLANDYRMAKDA ANDROGOGIKA YLMYNYŇ ÄHMIÝETI

Adamlaryň sowatlylyk derejesi jemgyýetiň intellektual mümkinçiliginiň möhüm görkezijileriniň biri bolup durýar. Ilatyň bilim derejesi, düşünjesi näçe ýokary bolsa, jemgyýetiň öz ösüşine şonça-da çalt ýetýändigini düşnükli ýagdaýdyr. Raýatlaryň biliminiň, hünär taýýarlygynyň, döredijilikli pikirlenip, zerur meseleleri çözüp bilmek başarnyklarynyň ösen ýerinde uly açyşlar, öňegidişlikler, üstünlikler amala aşyrylýar, döwlet kuwwatlanýar.

Islendik jemgyýetiň doly suratda hereket etmezden we bilim ulgamyny ösdürmezden mümkin bolmajaklygy umumy inkär edilen ýagdaýdyr. Bilimiň jemgyýetiň durmuşyndaky orny köp babatda adamlaryň biliminiň, başarnygynyň öz şahsy häsiýetlerini ösdürmek mümkinçiliginiň jemgyýetçilik ösüşinde eýeleýän orny bilen kesgitlenýär.

Adamyň döredijilik işjeňliginiň kanunalaýyklyklaryny öwrenýän *akmeologiýa* ylmyň tarapdarlarynyň pikirine görä, bilimiň kämilleşdirilmegine wagt çäkten serhet goýulmaýar. Gaýtam, adam ylm, bilim bilen näçe köp meşgullansa, şonçada onuň ukyp-başarnyklary, durmuş endikleri kämilleşýär, taplanýar.

Ulularyň biliminiň, hünäriniň kämilleşdirilmeginiň wajypdygy ykrar edilenden soňra, ony nädip amala aşyryp boljakdygy baradaky sorag ýüze çykýar. Meşhur amerikan alymy M.Ş.Noulz ululary okatmak boýunça: “esasy mesele – üýtgeýän şertlerde öz bilimlerini ulanyp biljek we бүтін ömrüniň dowamynda hemişelik özbaşdak bilime goşulyp biljek başarnykly adamlary emele getirmek” diýip belleýär.

Ululary okatmagyň kanunalaýyklyklaryny öwrenýän “*androgogika*” (andros – adam, erkek adam we “agogeýn” – alyp barmak) ylmy bilen meşgullanýan alymlar ululary okadanda esasy ornuň *öwredýäne* (mugallyma) däl-de, *öwrenýäne* (okuwça, talyba) degişlidigini belleýärler. Bu jümle ilkinji gezek nemes alymy K.Kapp tarapyndan ulanylýar.

Her bir ylmyň içki hereketlendiriji düzgünleriniň bolşy ýaly, androgogikanyň hem içki hereketlendirijisi, ýagny okuw işiniň ýörite amala aşyrylyş esaslary bardyr.

Ululary okatmak, olaryň bilimini kämilleşdirmek meselesi diňe biziň ýurdumyzda däl, eýsem halkara derejesinde hem öwrenilmeli meselelere degişlidir. Bilermenler bu meseläniň çözgüdini degişli ugurdan hünär başarnygy bolan *androgoglaryň* taýýarlanmagynda, ululara bilim bermek boýunça edebiýatlaryň, usuly materiallaryň, gollanmalaryň ýazylmagynda görýärler.

Zähmet bazarynda bäsdeşlige ukyplylyga bolan islegleriň we meýilleriň ösýän häzirki döwründe raýatlarymyzyň iş tejribelerini, bilim derejesini, hünärini döwürimiziň barha ösýän talaplaryna laýyk getirmek zerurdyr. Şoňa görä, häzirki döwürde alnyp barylýan döwlet syýasatyndan çen tutsaň, Türkmenistanda ýakyn geljekde diňe ýaşlaryň däl, eýsem ähli raýatlaryň бүтін ömrüniň dowamynda hemmetaraplaýyn gurşap alýan we adalatly ýokary hilli bilimi hem-de okamak mümkinçiliginiň höweslendirilmeginiň üpjün edilmegi barada Türkmenistanyň Bilim hakynda Kanunynda hem nygtalýar.

Shasenem Jorayeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF THE SCIENCE OF ANDROGOGY IN RAISING INTELLECTUAL POTENTIAL OF SOCIETY

The rapid penetration of information technology into all spheres of life requires people to constantly improve their skills.

The concept of “andragogy” in its semantic meaning can be defined as a process of teaching an adult, a formed person. In order to form an idea of the scientific specificity of this science, it is necessary to know the subject of study, the system of concepts that it operates with, the basic principles and methodology used. By studying them, the role and function of androgogical knowledge in modern science is determined.

The aim of this work is to study the role of andragogy as a special science in the educational system and its educational potential.

Шасенем Джораева
(*Туркменистан*)

РОЛЬ АНДРОГОГИКИ В ПОВЫШЕНИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА

Быстрое проникновение информационных технологий во все сферы жизни требует от человека постоянного повышения квалификации.

Понятие “андрогогика” в смысловом значении можно определить в целом как процесс обучения взрослого, сформировавшегося человека. Для того, чтобы составить представление о научной специфике данной науки, необходимо знать предмет изучения, систему понятий, которыми она оперирует, а также используемые основные принципы и методику. Изучая их, определяется роль и функция андрогогического знания в современной науке.

Целью данной работы является изучение роли андрогогики как особой науки в системе обучения и ее образовательный потенциал.

TEBİPÇİLİK – HALK LUKMANÇYLYGYNÝ AJAÝYP NUSGASY

Halk lukmançylygy ýa-da tebipçilik biziň häzirki günlerimize gelip ýeten iň ajaýyp gymmatlyklarymyzyň biridir. Ol köklerini gadymyýetiň çuňluklaryndan alyp gaýdan halk döredijilik eserlerimiziň dürli nusgalarynda hem gabat gelýär. Halk lukmançylygynyň ýa-da tebipçiligiň gadymy kökleri, onuň bilen bagly ynançlar hakynda gymmatly maglumatlar saklanypdyr. “Tebipçilik” diýen düşüňjani sada dil bilen – näsaglary, syrkawlary bejermegiň halk usuly diýip düşündiriş bermek bolar.

Halk lukmançylygy, onuň ylmy mirasy we ýurdumyzyň çägendäki dermanlyk ösümlikleri hakynda Gahryman Arkadagymyz “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” atly köpjiltli ylmy-ensiklopedik eserinde şeýle ýazýar: “Halk lukmançylygy köp asyryk toparlaýyn tejribäniň miwesidir. Emma halk lukmançylygynyň tejribesini öwrenmekde gyssanmak gerek. Sebäbi halk lukmançylygy ýitip ýok bolýar, şonuň bilen birlikde bolsa hiç ýerde ýazylyp beýan edilmedik, dil üsti bilen aýdylan, ençeme gymmatly hazynalary özünde saklaýan köp asyryk halk tejribesi hem ýitip ýok bolýar” diýip örän jaýdar belläp geçýär.

Tebipçilik iň gadymy kesp-kärleriň biri bolup, ol adamzat taryhynyň medeniýetli döwürlerinde dowam edip, ylma öwrülipdir. Tebipçiligiň anyk dörän wagty, kim tarapyndan döredilendigi hakynda taryhda-da, halk döredijiliginde-de anyk maglumatlar ýok. Ýöne biziň halk döredijilik eserlerimiz, nusgawy şahyrlarymyzyň eserleri geçmişde tebipçilik işiniň ýokary derejede bolandygyndan habar berip duran çeşmelerdir. Muňa mysal edip, Ýusup Balasagunlynyň:

Her bir derdiň belli bir ylajy (dermany)
Dogasyny tapjak kamy bolar;

diýen setirlerini getirmek bolar.

Adamzat irki günlerden başlap syrkawlygy, keselleri bejermegiň ýollaryny, onuň emlerini tebigatyň özünden gözläp başlapdyr. Dürli hili otlaryň, pasyllaryň howasynyň haýsy derde emdigini ýyllaryň tejribesi ynsana açyp beripdir. Asyrlaryň dowamynda toplanan tejribeleriň esasynda birnäçe ösümlikleriň ynsan keseline emdigini anyklap, ony ulanmagyň hötdesinden gelen adama tebip, lukman diýip atlandyryp başlaýarlar. Türkmen halkynyň ençeme meşhur alymlary tebigatyň bu täsinliklerini, ynsan saglygyny goramagyň gaýtalanmajak inçe syrlynyň öz eserlerine siňdirip, tebipçilik ylmy barada gymmatly eserlerini döredtiler we dünýä lukmançylygyna uly goşant goşdular.

Gündogar lukmançylygyny esaslandyryjylar Abu Ali ibn Sinanyň, Seýit Ysmaýyl Gürgenliniň, Muhammet Gaýmaz Türkmeniň, Ali ibn Sahl Rabbaniniň, taryhçy-lukman Abu Reýhan Birunynyň, türkmen lukman-zenany Paraw bibiniň, ussat alym Abu Seýit Abyl Haýryň, Mäne babanyň we beýlekileriň goşan goşantlary örän uludyr. Bu beýik tebipler tarapyndan taýýarlanylman dermanlar ekologik taýdan arassalygy we ýokary hili bilen tapawutlanypdyr. Awisenna öz döwründe bedrenes, maňyrsak, üzärlik, jerebaý, tozga, gyjy-gyjy, atgulak, ajy ýowşan, alatiken, demirtiken, syçratgy ýaly ösümlikleri bejergi üçin peýdalanylýpdyr. Syçratgy barada Lukman Hekim “Syçratgynyň häsiýetleri” atly kitabyňy ýazýar. Ol syçratgyny bagyr kesellerinde, göz sowuklamasynda, aşgazan bozulmasynda, ýürek bulanmada, gyzzymada ulanylýpdyr. Halk lukmançylygynda agyryly bogunlara, içýan, ary, ýylan we suwulgan çakan ýerlere ösümliگیň köküni ýapypdyrlar. Syçratgyny nar şiresi we kadi bilen garyp, bagyr kesellerini bejeripdirler. Bu barada belli şahyr Ferdöwsiniň eserlerinde hem duş gelinýär.

Halk lukmançylygynda ýerli derman ösümlikleri iýmit siňdiriş, dem alyş, peşew ýollarynyň, nerw ulgamynyň kesellerini, şeýle-de ýokanç, allergiýa we beýleki keselleri bejermeklikde has-da netijeli peýdalanylýpdyr. Botanika babatdaky seljermelerde türkmen halk lukmançylygynda her bir oty-çöpi dürli ösümlik maşgalalaryna degişli bolan derman ösümlikleriniň ulanylýandygy anyklanylýdy. Gadymyýetde ösümlikleriň bejerijilik häsiýetlerini ulanyşlary baradaky maglumatlary etnografiki we arheologik çeşmelerden alyp bolar.

Halk arasynda döwür-ýenjigi bejermekde, çykygy ýerine salmakda meşhurlyga ýetip häli-häzirler hem unudylmaýan tebipleriň içinde Ahalda XIX asyryň ahyrynda – XX asyryň başynda ýaşan Ussa Haýtynyň, Öwezämmet tebib Pürmyrat oglunyň atlary has köp agzalýar.

Altyn Jumaglyjova
(*Turkmenistan*)

WITCHCRAFT IS AN EXCELLENT EXAMPLE OF FOLK MEDICINE

Traditional medicine or witchcraft is one of the traditional values that have survived to this day from ancient times. Valuable information about the ancient roots of witchcraft and the beliefs associated with it has been preserved in historical and ethnographic sources. The essence of witchcraft can be defined as a folk method of treating patients. In folk medicine, local medicinal plants, both in ancient times and today, are effectively used in the treatment of a wide variety of diseases, in particular, the digestive organs, respiratory, urinary tract, nervous system, as well as infections, allergies and other diseases.

Алтын Джумагылыджова
(Туркменистан)

ЗНАХАРСТВО – ВЕЛИКОЛЕПНЫЙ ПРИМЕР НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ

Народная медицина или знахарство – одна из традиционных ценностей, дошедших до наших дней из глубокой древности. Ценные сведения о древних корнях знахарства и связанных с ним верованиях сохранились в исторических и этнографических источниках. Суть знахарства можно дефинировать как народный метод лечения больных. В народной медицине местные лекарственные растения как в древности, так и ныне эффективно применяются при лечении самых различных заболеваний, в частности, органов пищеварения, дыхательных, мочевыводящих путей, нервной системы, а также инфекций, аллергий и других заболеваний.

Aman Jumakulow, Bibi Jumagulowa
(Türkmenistan)

SÖZLEŞİK ENDIGINI ÖSDÜRMEK WE ONY KÄMILLEŞDIRMEK DAŞARY ÝURT DILINI ÖWRETMEGIN ESASY WEZIPESIDIR

Hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallalarynyň netijesinde Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýaş nesil hakyndaky alada döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň biridir. Hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýaş nesliň döwrüň talaplary esasynda bilim almagy, hünär we ylym öwrenmegi, sagdyn bolmagy, edep-terbiýeli, ata Watana, il-güne, merdana pederlerimiziň ýol-ýörelgelerine wepaly adamlar bolup ýetişmegi üçin giň möçberli möhüm özgertmeler amala aşyrylýar. Ýurdumyzyň dünýä giňişligine aralaşmagy, sebitde we halkara derejede syýasy, ykdysady, medeni we ynsanperwerlik gatnaşyklarynda öndebaryjy orny eýelemegi, türkmen jemgyýetiniň milli we umumadamzat gymmatlyklary esasynda ösmegi we kämilleşmegi, ýurdumyzyň raýatlarynyň ene dili bilen bir hatarda daşary ýurt dillerini kämil bilmeklerini sazlaşykly üpjün edýän işler durmuşa geçirilýär.

Daşary ýurt dilini öwrenmegiň başlangyç basgançaklaryny geçenden soň, dil öwreniji özüniň önünde goýlan maksatlara we wezipelere düşüňär:

- Diňlemek endigini ele alanynda dil öwreniji öwrenilen temalarda berilýän aýratyn sözlere, sözlemlere we ýönekeý sözlemlere düşüňär (mysal üçin, özi

we maşgalasy, ýakyn daş-töweregi, okaýan okuw jaýy we ş.m. hakda esasy maglumatlar).

- Eger-de söhbetdeşi dil öwrenijiniň haýyşy boýunça öz aýdýan zatlaryny haýallyk bilen gaýtalasa, şeýle hem onuň aýtjak bolýan zadyny düzmäge kömek etse, onda ol ikitaraplaýyn sözleşige gatnaşýar. Bilýän ýa-da gyzyklandyrýan temalary boýunça ýönekeý soraglar berýär. Özüne mälum ýa-da gyzyklanýan temalarynyň çäginde soraglara jogap berýär.

- Dil öwreniji öwrenilen temalarda berilýän (özi, maşgalasy, tanyş adamlary, zatlary we ýerleri hakynda) gysga düşündirişde ýönekeý sözlemleri monolog hökmünde ulanýar. Öwrenilen tematikasy boýunça sözleşigiň çäginde ýönekeý goşgulary we rifmalary ýürekden aç-açan okaýar.

- Gysga tekstler okalanda, dil öwreniji tanyş atlara, sözlere we ýönekeý sözlemlere düşüňýär. Öwrenilen temalar boýunça gysgaça, ýönekeý tekstleri okaýar hem-de düşüňýär.

- Ýazuw işi geçirilende, ýönekeý gysga bellikler we habarlar barasynda ýazýar. Kiçiräk baýramçylyk gutlaglaryny ýazýar.

Daşary ýurt dillerini öwretmekde dil öwrenijiniň sözleýiş endiklerini emele getirmegiň we ösdürmegiň in täsirli usullaryndan biri hem gepleşikdir (dialogdyr). Şonuň üçin okuw prosesiniň dowamynda muňa esasy orun berilmelidir.

Aman Jumakulov, Bibi Jumagulova
(*Turkmenistan*)

DEVELOPING AND IMPROVING SPOKEN LANGUAGE SKILLS IS A KEY CHALLENGE IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

This article is dedicated to the teaching of foreign languages of the youth in our country. It considers the work being done in this direction, as well as the state education policy.

Ways to develop and improve speaking skills which are also considered, one of the key tasks in teaching young people a foreign language. Because our goal is to develop students' speaking skills and their ability to speak a foreign language. Conversations may be in oral and written and occur in four forms of speech activity: listening, speaking, reading, and writing. And these are the main goal of this article.

Аман Джумакулов, Биби Джумагулова
(Туркменистан)

РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ – КЛЮЧЕВАЯ ЗАДАЧА ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Данная статья посвящена преподаванию иностранных языков молодежи в нашей стране. В нем рассматриваются выполняемые работы в этом направлении, а также государственная политика в области образования.

Также рассматриваются пути развития и совершенствования навыков говорения, которые являются одной из ключевых задач в обучении молодежи иностранным языкам. Наша цель – развить разговорные навыки студентов и их способность говорить на иностранном языке.

Yhlas Jumakulyýew
(Türkmenistan)

HEMIŞELIK BITARAPLYK WE MEDENI DIPLOMATIÝANYŇ TÄZE ÖSÜŞLERI

Türkmenler şanly geçmişde, şöhratly taryhynyň dowamynda parahat ýaşamagy, ýakyn-u-alyş döwletler bilen hoşniýetli gatnaşyklary ýola goýmagy asyrlarboýy özüne ýörelge edinip geldi. Türkmen döwletiniň öz syýasy ösüşinde bitaraplyk ýol-ýörelgesini seçip almagy, köp babatda ýurdumyzyň döwlet hem-de jemgyýetçilik ösüşiniň ähli ugruny önünden kesgitledi. Bitaraplyk – munuň özi, ilkinji nobatda halklaryň parahatsöýüjilikli häsiýetiniň, özara deňhukukly we ylalaşykly ýaşamaga çalyşmagynyň beýanydyr. Özboluşly halkara-hukuk derejesi bolan bitaraplyk – bu diňe bir uly möçberli syýasy maksatnamalary we durmuş-ykdysady özgertmeleri üstünlikli durmuşa geçirmek üçin däl, eýsem ählumumy parahatçylygy we howpsuzlygy pugtalandyrmak, ähli ýurtlar hem-de abraýly halkara guramalar bilen özara gatnaşyklary giňeltmek üçin hem esas bolup hyzmat edýär. Gahryman Arkadagymyzyň ylham joşgunyndan çykan eserlerinde türkmen Bitaraplygynyň taryhy kökleri hakynda gymmatly maglumatlar beýan edilýär. Gahryman Arkadagymyz “Bitarap Türkmenistan” atly kitabynda “Türkmenistanyň Bitaraplygy – bu biziň mizemez gymmatlygymyzdyr, durmuşymyzyň aýrylmaz bölegidir, biziň baş maksadymyzdyr” diýip belleýär.

Häzirki zaman dünýäsinde Bitaraplyk taglymaty dabaralanýarka, ähli halkyň pikir-garaýyşlary parahatçylykly gatnaşyklary ýola goýmak, deňhukukly hyzmatdaşlygy üpjün etmek ýaly asyly ýörelgelere gönükdirilýär. Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmeniň döwletlilik ýörelgesi” atly kitabynda goňuşylyk gatnaşyklaryna we myhmansöýerlige aýratyn orun berilýär. Şu jähetden aýtsak, türkmen halkynyň oňat gylyk häsiýetleriniň Bitaraplyk derejämiziň oňyn ýörelgelerine esaslanýandygy hakynda şeýle jümleler beýan edilýär: “Dostluk, goňuşylyk döp-dessurlary eziz Diýarymyzda dünýä döwletleri bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmakda aýdyň ähmiýete eýedir”.

Türkmen Bitaraplygy ýurdumyzyň Garaşsyzlygyny berkidip, ahlak-ruhy ýörelgelerine giň gerim berýär we türkmen häsiýetiniň haýyr-ýagşylygyny we sahat-keremini ýer ýüzüne barha saçyp barýar. Türkmen toýlarynyň döp-dessuryna öwrülen şahandazlygy we şahdaçylygy, täsinligi we täsirliligi hemişelik Bitaraplygymyzyň ýer ýüzünde bagtyýar ýaşayşy ykrar edýändigini alamatlandyrýar. Toý-baýramlarda ak sakgally ýaşulularyň giň törden orun almagy we olaryň dürli işleriň başlangyjyna ak pata bermegi halkymyzyň dünýäniň many çuňlugyna boýlaýan ýaşuly pelsepe-parasatlyga, danalyga, pähimdarlyga goýýan belent sarpa sylagydyr. Ata-babalarymyz gadymyýetden bäri dünýäde parahat, asuda, abadan ýaşayşy, adamzat bagtyýarlygyny arzuw edipdir. Şol parahatçylygy, Bitaraplygy XXI asyrdan Gahryman Arkadagymyz türkmen Bitaraplygynyň nusgasynda, mähriban halkymyza bagyş eýledi. Hemişelik Bitaraplygymyzyň keşbine giren baky bagtyýarlygymyz häzirki zaman dünýäsinde külli adamzady bagtyýar ýaşatmagyň belent maksatly ýolundan ynamly barýar.

Garaşsyz Türkmenistanyň Bitaraplyk hukugynyň dünýäde ilkinji gezek BMG-niň Baş Assambleýasynyň ýörite Kararnamasy bilen tassyklanmagy ajaýyp wakadyr. Türkmen halky hemişelik Bitaraplygy toý-baýram edip belleýär. 2017-nji ýyldan başlap her ýylyň 12-nji dekabry Halkara Bitaraplyk güni hökmünde bellenýär.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzda 2025-nji ýyl – “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” diýlip atlandyrylmagy bizi buýsandyryýar. Bu şygar türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň ylham joşgunyndan, jöwher paýhasyndan dörän “Türkmenistan – parahatçylygyň we ynanyşmagyň Watany” atly ajaýyp goşgusynyň esasynda hem-de Türkmenistanyň başlangyjy bilen BMG-niň Baş Assambleýasy tarapyndan “2025-nji ýyl – Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” atly Kararnamanyň biragyndan kabul edimegi mynasybetli saýlanyp alyndy we ýylyň şygaryna öwrüldi.

Yhlas Jumakulyyev
(*Turkmenistan*)

PERMANENT NEUTRALITY AND NEW DEVELOPMENTS IN CULTURAL DIPLOMACY

Throughout their glorious history, Turkmenians have upheld a tradition of peaceful coexistence and establishing friendly relations with both neighboring and distant states. The decision of the Turkmen state to adopt the path of neutrality in its political development has largely determined the course of the country's governmental and societal progress. Neutrality, first and foremost, reflects the peaceful nature of nations and their aspiration to live together based on equality and mutual agreement. With its unique international legal status, neutrality serves not only as a foundation for successfully implementing large-scale political programs and socio-economic reforms but also as a key factor in strengthening global peace and security. Furthermore, it plays a crucial role in expanding cooperation with all countries and reputable international organizations.

Ыхлас Джумакулыев
(*Туркменистан*)

ПОСТОЯННЫЙ НЕЙТРАЛИТЕТ И ДАЛЬНЕЙШЕ РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ

Туркмены на протяжении своей славной истории всегда придерживались традиции мирного сосуществования и установления добросердечных отношений как с близкими, так и с дальними государствами. Выбор Туркменским государством пути нейтралитета в своем политическом развитии во многом предопределил все направления государственного и общественного прогресса страны. Нейтралитет, прежде всего, является выражением миролюбивого характера народов, их стремления к равноправному и согласованному сосуществованию. Обладая уникальным международно-правовым статусом, нейтралитет служит не только основой для успешной реализации масштабных политических программ и социально-экономических реформ, но и важным фактором укрепления глобального мира и безопасности. Кроме того, он играет ключевую роль в расширении сотрудничества со всеми странами и авторитетными международными организациями.

TÜRKMENISTAN WE BÜTINDÜNYÄ SÖWDA GURAMASY: DURNUKLY HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK ESASLARY

Söwda ulgamy islendik önümçilik işiniň ahyrky netijesidir. Söwdanyň ösüşiniň derejesi, işiň, harytlaryň we hyzmatlaryň giň gerimi we köpdürlüligi diňe bir ilatyň satyn alyjylyk ukybynyň derejesine däl, eýsem, ýurdumyzyň senagat pudaklarynyň kuwwatyna, onuň halkara ykdysady gatnaşyklarynyň ösüşine şaýatlyk edýär. Halkara söwda-ykdysady gatnaşyklary ösdürmek, daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň ornuny tutýan önümleriň öndürilişini artdyrmak, ýurdumyzyň azyk howpsuzlygyny pugtalandyrmak, sanly ulgam arkaly ilata edilýän söwda hyzmatlaryny kämilleşdirmek hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň söwda toplumynyň önünde goýan esasy wezipeleriniň biridir. Şu wezipeleri durmuşa geçirmek maksady bilen ýurdumyzda degişli kadalaşdyryjy hukuknamalar we maksatnamalar yzygiderli kabul edilýär.

Häzirki döwürde Türkmenistanyň Prezidentiniň alyp barýan durmuş-ykdysady syýasatynyň esasy ugurlaryny özünde jemleýän “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasy”, “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasy”, “Türkmenistany 2024-nji ýylda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň we maýa goýum Maksatnamasy” hem-de pudaklaýyn we sebitleýin häsiýetli onlarça konsepsiýalar, maksatnamalar we meýilnamalar üstünlikli durmuşa geçirilýär. Halkara maliýe we ykdysady guramalar bilen özara bähbitli gatnaşyklary işjeňleşdirmegiň ileri tutulýan ugurlary barada “Türkmenistanyň daşary ykdysady işini ösdürmegiň 2020-2025-nji ýyllar üçin Maksatnamasynda” hem bellenip geçilýär. Söwda çygrynda iri halkara guramalarynyň biri bolsa Bütindünýä Söwda Guramasydyr (mundan beýläk BSG). Häzirki döwürde BSG dünýä söwda ulgamynyň özenini düzmek bilen, halkara söwdasynyň hukuk esaslaryny emele getirýär. BSG-niň baş maksady agza döwletleriň arasynda durnukly, aýdyň we erkin söwda akymalaryny ýola goýmakdan ybaratdyr. Bu gün BSG dünýä söwdasynyň 95%-den gowragyny özünde jemleýän, şeýle-de halkara söwdasyny ösdürmek boýunça dürli meseleler bilen iş salyşýan esasy halkara guramasy bolup durýar.

Döwletimiziň dünýä ykdysady ulgamyna işjeň we netijeli goşulýşmagyny üpjün etmek, ýurdumyzda bazar gatnaşyklaryny halkara derejesinde ösdürmek maksady bilen, 2020-nji ýylyň 15-nji maýynda hormatly Prezidentimiz “Türkmenistanyň Bütindünýä söwda guramasyna synçy hökmünde goşulmagy hakynda” Karara gol çekdi. 2020-nji ýylyň 22-nji iýulynda Türkmenistana BSG-de synçy derejesi

berildi. 2022-nji ýylyň 23-nji fewralynda BSG-niň Baş geňeşiniň nobatdaky mejlisi geçirilip, BSG-niň döredilmegi hakynda Marakeş Ylalaşygynyň XII maddasyna laýyklykda, Türkmenistana BSG-e goşulýan ýurt (işjeň synçy) derejesi ykrar edildi. Ýurdumyzyň BSG-niň işjeň synçysy derejesine eýe bolmagy milli ykdysadyýetimiziň sazlaşykly ösüşini, daşary söwda gatnaşyklarynda eýeleýän ornunyň berkidilmegini, köptaraply hyzmatdaşlygyň giňeldilmegini, daşary ýurt maýa goýum serişdeleriniň çekilmegini şertlendirýär. Bu Gurama bilen hyzmatdaşlyk ýerli önümçilikleri ösdürmäge, eksportyň möçberlerini artdyrmaga, öndürilýän harytlaryň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmaga, şeýle hem bazar özgertmeleriniň netijeli durmuşa geçirilmegini üpjün etmäge ýardam berer. Türkmenistanyň BSG-niň işine gönüden-göni gatnaşmagy ykdysady, maliýe, söwda, maýa goýumy ugurly esasy halkara düzümler bilen hyzmatdaşlygy giňeltmäge hem uly mümkinçilikleri açar.

Şeýlelikde, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň başlangyjy bilen tassyklanan uzak möhletli maksatnamalaryň we kabul edilen hukuk-namalaryň durmuşa geçirilmegi ýurdumyzda halkara söwda hyzmatdaşlygyny ösdürmek, söwda dolanyşygyny kämilleşdirmek babatynda giň möçberli işleriň amala aşyrylýandygynyň nobatdaky subutnamasy bolup durýar. Munuň özi gelejekde ýurdumyzda ýokary ykdysady ösüşi gazanmakda, ilatyň ýaşaýyş-durmuş derejesini düýpli ýokarlandyrmakda, bazar-ykdysady özgertmeleri çuňlaşdyrmakda uly sepgitlere ýetirer.

Ashyrgeldi Jumayev, Jennet Saparova
(*Turkmenistan*)

TURKMENISTAN AND THE WORLD TRADE ORGANIZATION: LEGAL FOUNDATIONS FOR SUSTAINABLE COOPERATION

The rapid development of world trade, the formation of a digital environment in the goods market, and the growing share of innovative products in the structure of global trade necessitate a clear delineation of strategic vectors for the further socio-economic development of the state. In order to achieve stable growth of the socio-economic well-being of the country, under the wise leadership of the esteemed President of Turkmenistan, relevant legal acts and comprehensive programs are being developed and adopted, in which significant space is given to issues of regulating the trade sector. The need for consistent intensification of mutually beneficial trade cooperation is also emphasized in the Program for the Development of Foreign Economic Activity of Turkmenistan for 2020–2025. The

Program includes Turkmenistan's initiatives to establish cooperation with the World Trade Organization (WTO), aimed at implementing stable, transparent and free trade relations between WTO member states.

Аширгельды Джумаев, Дженнет Сапарова
(Туркменистан)

ТУРКМЕНИСТАН И ВСЕМИРНАЯ ТОРГОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Бурное развитие мировой торговли, формирование цифровой среды на рынке товаров, рост доли инновационной продукции в структуре мирового товарооборота диктует необходимость чёткого определения стратегических векторов дальнейшего социально-экономического развития страны. В целях достижения стабильного роста социально-экономического благосостояния страны под мудрым руководством уважаемого Президента Туркменистана разрабатываются и принимаются соответствующие правовые акты и комплексные программы, в которых значительное место отводится вопросам регулирования сектора торговли. О необходимости последовательной интенсификации взаимовыгодного сотрудничества в сфере торговли говорится, в частности, и в Программе развития внешнеэкономической деятельности Туркменистана на 2020–2025 гг. В Программе предусмотрены инициативы Туркменистана по налаживанию сотрудничества со Всемирной Торговой Организацией (ВТО), направленные на реализацию стабильных, прозрачных и свободных торговых отношений между государствами-членами ВТО.

Jeren Jumaýewa, Hurma Nepesowa
(Türkmenistan)

YLYM-BILIM SANLY ULGAMYŇ HEREKETLENDIRIJI GÜÝJÜDIR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe, Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda durmuşa geçirilýän beýik işler ýurdumyzyň ösüşini üpjün edýär. Şeýle beýik işleriň hatarynda ylym-bilim özgertmelerini hem aýratyn bellemek gerek. Hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ýurdumyzyň bilim ulgamy uly ösüşe eýe bolýar. Bilim ulgamyny döwrüň talabyna laýyklykda alyp

barmak boýunça amala aşyrylýan işleriň barşynda bu pudaga sanly tehnologiýalary giňden ornaşdyrmak has möhüm bolup durýar. Ylym-bilim baradaky amala aşyrylýan möhüm özgertmeler, öňdengörüjilikli syýasat bu günki gün öz oňyn miwelerini berýär.

Häzirki döwürde dünýäniň dürli künjeklerinde sanly bilim ulgamyny ösdürmek arkaly, bilimiň hilini ýokarlandyrmaga uly badalga berilýär. Ylym-bilime aýratyn sarpa goýulýan ýurdumyzda häzirki zaman sanly tehnologiýalardan baş çykarýan hünärmenleri taýýarlamaga, sanly bilim ulgamynyň döredýän amatly mümkinçiliklerini okuw işinde netijeli peýdalanmaga aýratyn üns berilýär. Ýurdumyzyň ösüşiniň häzirki tapgyrynda amala aşyrylýan innowasiýa ösüşine laýyklykda bilim bermegiň ähli basgançaklary ýokary hilli elektron bilim maglumatlary bilen üpjün edilýär. Sanly elektron serişdelerden peýdalanyň berilýän bilimiň mazmuny baýlaşdyrylýar. Sanly ylmy ýola goýmagyň maddy enjamlaýyn binýadyny pugtalandyrmak, ylmy-barlag maksatlary üçin degişli kompýuter programma üpjünçiligini emele getirmek, ylym ulgamynda maglumatlary, resminamalary alyşmagyň içerki elektron toruny hem-de ylmy maglumatlaryň elektron binýatlaryny döretmek, kitaphana işini sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak, alymlaryň, mugallymlaryň, talyplaryň sanly ulgam arkaly häzirki zaman usullary peýdalanyň işlemek ukyplaryny artdyrmak ýaly ugurlar boýunça uly işler alnyň barylýar. Sanly serişdelerden peýdalanyň berilýän bilimiň mazmuny baýlaşdyrylýar, hili ýokarlandyrylýar, ony dünýäniň ösen döwletleriniň derejesinde alyň barmak, ýaşlara döwrümiziň barha ösýän talaplaryna laýyk getirilen bilim-terbiýe, ylym-hünär öwretmek esasy maksady bolmak bilen utgaşdyrylmagy döwrümiziň talaby bolup durýar. Ulanylýan sanly serişdeler, elektron maglumat görerijiler, wideoşekiller we audioýazgylar ýaşlaryň giň möçberdäki maglumaty kabul etmegine ýardam berýär. Häzir sanly ulgamyň durmuşymyza işjeň ornaşmagy bilen baglylykda, hünärine, ugruna garamazdan, ähli ýaşlar üçin ösen tehnologiýalardan baş çykarmak zerur bolup durýar. Innowasion bilimleri, usullary we ylmy-täzelikleri iş tejribesine ornaşdyrmak bilim edaralary üçin iň möhüm meseleleriň biridir. Ýurdumyzyň ylym-bilim işgärleriniň alyň barýan işiniň ahyrky netijesi bilimleri, başarnyklary, okuwyň mazmunyny kesgitlemäge, ony her bir raýatyň we bütün adamzat jemgyýetiniň eşretini gazanmak üçin ulanmaga niýetlenendir. Munuň bilen baglanyşyklylykda, ýurdumyzyň ýokary bilim ulgamy döwrebap okuw serişdeleri bilen enjamlaşdyrylýar.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň il-ýurt bähbitli syýasaty netijesinde, ýurdumyzyň ylym-bilim ulgamy düzümi boýunça-da, täze innowasion tehnologiýalaryň tejribä ornaşdyrylmagy babatda-da barha oňyn netijelere eýe bolýar. Şeýle möhüm işler

bolsa her bir bilim işgärlerini, esasan hem ýaş neslimizi buýsandyryýar, ylym-bilim öwrenmäge ruhlandyryýar. Bagtyýar zamanamyzda ýaş neslimiziň ylymly, bilimli bolup ýetişmegi, has amatly şertlerde okamagy, öwrenmegi, döretmegi üçin giň mümkinçilikler döredilýär.

Jeren Jumayeva, Hurma Nepesova
(*Turkmenistan*)

SCIENCE IS THE DRIVING FORCE OF THE DIGITAL SYSTEM

During the period of the Revival of a New Era of Powerful State, the great deeds carried out in the International year of Peace and Trust ensure the development of our country. Under the leadership of the esteemed President, our education system is developing. Important reforms in science and education, far-sighted policy today bring positive results.

Currently, great efforts are being made to improve the quality of education through the development of a digital education system in different parts of the world. During the period of the Revival of a New Era of a Stable State, as a result of the advanced policy pursued by the President of the country, the scientific and educational system of the country receives more and more positive results in terms of introducing new innovative technologies. In our happy age, ample opportunities are being created to grow, learn, study and create as a scientific and educated young generation.

Джерен Джумаева, Хурма Непесова
(*Туркменистан*)

НАУКА – ДВИЖУЩАЯ СИЛА ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства великие дела, осуществляемые в Международный год мира и доверия, обеспечивают дальнейшее поступательно-развитие нашей страны. Под руководством уважаемого Президента развивается система образования страны. В процессе модернизации системы образования всё большее значение приобретает внедрение цифровых технологий в эту отрасль.

В настоящее время предпринимаются большие усилия для повышения качества образования путем развития системы цифрового образования в разных уголках мира. В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства,

в результате проводимой Президентом страны передовой политики, научная и образовательная система страны получает все более положительные результаты в плане внедрения новых инновационных технологий. В настоящее время в Туркменистане созданы широкие возможности для того, чтобы расти, учиться и творить научному и образованному молодому поколению.

Şeker Kadyrowa
(*Türkmenistan*)

İŇLIS DILINI OKATMAKDA NEÝROLINGWISTIKANYŇ ORNY

Bu makalada neýrolingwistikanyň iňlis dilini öwretmekdäki orny we ähmiýeti öwrenilýär. Neýrolingwistika, beýniniň dili nähili kabul edýändigini we dil öwreniş proseslerine nähili täsir edýändigini derňeýän ugur hökmünde, dil öwretmegiň täze usullaryny ösdürmekde ulanylýar. Bu makala iňlis dilini öwretmekde ulanylýan neýrolingwistik esasly usullar, olaryň netijeliligi we dil öwrenijilerine edýän täsirleri barada maglumat berilýär. Şeýle hem, dil öwreniş prosesinde beýniniň dürli bölümleriniň neneňsi işleýändigi we bu bilimleriň dil öwretmek tejribesine nähili goşant goşup biljekdigi ara alnyp maslahatlaşylýar. Bu ylmy makala mugallymlar, daşary ýurt dilini öwrenijiler we bilim ulgamynda iş alyp barýan hünärmenler üçin peýdaly maglumatlary hödürleýär. Şeýle hem, iňlis dilini öwretmegiň innowasion usullaryny ösdürmek üçin neýrolingwistik çemeleşmäniň ähmiýeti barada düşünje berýär.

Sheker Kadyrova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF NEUROLINGUISTICS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Neurolinguistics is a field that studies how the brain processes language, combining insights from neuroscience, linguistics, and psychology. In the context of English Language Teaching (ELT), understanding how the brain acquires, comprehends, and produces language can greatly enhance teaching effectiveness. By applying neurolinguistic principles, educators can create learning environments that align with the brain's natural mechanisms for language acquisition.

The human brain has specialized areas responsible for different aspects of language. Broca's area, located in the frontal lobe, controls speech production

and grammatical processing, while Wernicke's area, situated in the temporal lobe, handles language comprehension. Understanding how these areas function enables teachers to identify and address learning difficulties. For instance, students struggling with grammar may benefit from targeted exercises that strengthen Broca's area, while those with comprehension issues may require activities designed to enhance Wernicke's area function. Moreover, neurolinguistics highlights the concept of neuroplasticity, the brain's ability to reorganize and form new neural connections. In ELT, this means that regular exposure to English through listening, speaking, reading, and writing can enhance language proficiency. Activities that involve storytelling, role-playing, and interactive discussions stimulate multiple brain regions, reinforcing language retention. Repetition and meaningful practice strengthen neural pathways, making language skills more automatic. Another critical contribution of neurolinguistics is its understanding of bilingual and multilingual language processing. Learners who already speak one or more languages often activate overlapping neural networks when acquiring a new language. Teachers can build upon these existing networks by using code-switching, cognate recognition, and contrastive analysis to facilitate English learning. Additionally, knowing how second language acquisition differs from first language acquisition allows educators to adjust their methods for adult learners versus young learners, considering factors like the critical period hypothesis and cognitive flexibility.

Furthermore, neurolinguistic research emphasizes the importance of emotional and social factors in language learning. Positive classroom environments, reduced anxiety, and opportunities for social interaction activate areas of the brain responsible for emotional regulation and motivation. Techniques such as collaborative learning, peer discussions, and gamified activities can enhance student engagement and language retention.

In conclusion, integrating neurolinguistics into ELT enhances both teaching practices and learning outcomes. By applying knowledge of how the brain processes language, educators can design more effective, inclusive, and engaging lessons. This brain-based approach not only accelerates language acquisition but also fosters long-term retention and communicative competence in English learners. As neurolinguistic research advances, it continues to offer innovative strategies that bridge the gap between brain science and language education.

РОЛЬ НЕЙРОЛИНГВИСТИКИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Современные исследования в области нейролингвистики все более подтверждают важность взаимосвязи между мозговыми процессами и языковым обучением. Нейролингвистика предоставляет ценные инсайты в понимание того, как человеческий мозг воспринимает, обрабатывает и производит языковые структуры, что имеет непосредственное значение для преподавания иностранных языков, включая английский. Роль нейролингвистики в обучении английскому языку (ELT) заключается в ее способности объяснить, каким образом когнитивные и нейробиологические процессы влияют на усвоение языка, память, восприятие грамматики и лексики, а также на формирование навыков общения. Особое внимание уделено нейролингвистическим подходам, которые способствуют улучшению понимания и запоминания языка, а также эффективному преодолению языковых барьеров у студентов.

Kakamyrat Kakabaýew, Nazardurdy Orazdurdyýew
(Türkmenistan)

ÝAŞ ERKIN GÖREŞIJILERIŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNÝ BAHALANDYRMAGYŇ USULLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe mähriban Diýarymyz parahatçylyk söýüjilik, ynsanperwerlik, dost-doganlyk, hoşniýetli goňsuçylyk däplerini dabaralandyryp, batly gadamlar bilen öňe barýar.

Türkmenistanda 2021–2025-nji ýyllarda bedenterbiýäni we sporty goldamagyň we ösdürmegiň Maksatnamasynyň durmuşa geçirilmegi üçin ýurdumyzda iňňän uly işler amala aşyrylýar. Bedenterbiýe we sport bilen meşgullanýan raýatlarymyzyň sany barha artýar. Bedenterbiýe we sport diňe bir adamlaryň saglygyna oňyn täsirini ýetirmän, eýsem ösüp gelyän ýaş nesli ahlakly, zähmetsöýer, sagdyn ýaşayyş durmuşynda terbiýelemäge hem uly ýardam berýär. Döwlet maksatnamalaryna laýyklykda, ýurdumyzda bedenterbiýäni we ýokary netijeli sporty ösdürmek, halkara derejeli ussat türgenleri taýýarlamak, milli türgenleriň hünär ussatlyklaryny has-da ýokarlandyrmak we olaryň iri sport ýaryşlarynda üstünlikli çykyş

etmeklerini gazanmak ugrunda alnyp barylýan toplumlaýyn işleriň ylmy taýdan esaslandyrylmagyna aýratyn ähmiýet berilýär.

Sportuň erkin göreş görnüşiniň häzirki zaman ösüşi halkara derejesindäki bäsdeşligiň, türgeniň tehniki-taktiki taýýarlygyna talaplaryň ýokarlanmagy bilen häsiýetlendirilýär. Şeýle hem, ýaryş işleriniň şertleriniň üýtgemegi sebäpli, onuň düzgünleriniň yzygiderli kämilleşdirilmegini talap edýär. Göreşiň görnüşleriniň giňden ýaýramagy, şeýle-de ylmyň we tehnikanyň ösen mümkinçilikleri hemişeki gözlegiň, çuňňur öwrenmegiň we takykklamanyň, ýurtda toplanan tejribäniň jemlenmeginiň zerurlygyny ýüze çykarýar.

Ýaş erkin göreşijileriň taýýarlygynyň ýokary netijeliliginiň esasy şertleriniň biri türgeniň ösüşiniň aýry tapgyrlaryny häsiýetlendirýän ýaş aýratynlyklary boýunça we morfofunksional görkezijileriniň hasaba alnysydyr. Bu usul türgenleşigiň degerli serişdelerini, usullaryny saýlamak meselesini dogry çözmäge, türgenleşik we ýaryş ýüklemeleriniň möçberlerini kesgitlemäge, geljekki sport netijelerini çaklamaga mümkinçilik berýär.

Hünärmenleriň ylmy derňewlerine görä, her bir ýaşyň öz aýratynlyklary bar, zähmet hem-de sport işlerine taýýarlyk göründe olar hasaba alynmalydyr.

Erkin göreşijileriň toparlarynda, esasan başlangyç taýýarlyk bilen 11-13 ýaşly çagalar meşgullanýarlar, deslapky taýýarlyk tapgyry has-da kiçi ýaşdan başlanýar (7–10 ýaş).

Ýaşy boýunça ösüşiň döwürleri ýaly, bu ýaş bedeniň ösüşiniň biologik ösüşi bilen häsiýetlendirilýär. Şonuň bilen birlikde, bu döwre beden agzalarynyň kadaly düzülmegi we bedeniň dürli funksiýalarynyň kämilleşmegi degişlidir.

Erkin göreş bilen meşgullanýan mekdep ýaşly türgenleriň işjeňlik mümkinçilikleriniň görkezijileriniň köpüsi boýunça uly adamlaryňkydan pes, emma aýry beden agzalarynyň düzümleriniň ýokary depginli ösüşi belli bir ugurda türgenleşik işiniň täsirlilikine ýardam berýär. Şol sebäpli tutuş bedeniň işjeňlik mümkinçilikleri ýokarlanýar. Fiziki taýýarlygyň tejribesi hökmünde çaga bedeniniň işjeňlik mümkinçilikleriniň görkezijileri, fiziki ýüklenmeler, hereketleriň düzülişi, bedene täsir ediş usullar, esasy görkezijiler çykyş edýärler. Okuw-türgenleşik we terbiýeçilik işlerinde ýaş, morfofunksional, psihologik aýratynlyklar hasaba alynmalydyr.

Bedeniň daşky gurşaw bilen uýgunlaşmasyny üpjün etmekde merkezi nerw ulgamy möhüm orny eýeleýär. Mekdep ýaşly çagalarda diňe ýönekeý däl, eýsem çylşyrymly wezipeleri erkin dolandyrmagyň mehanizmleri döreýär, bu kabul ediş we üns mehanizmlerini dolandyrmaga esas döredýär. Şol bir wagtda takykklamanyň maglumatlaryny seljermegiň mehanizmleri ünsüň we işlemegiň esasy bölegi signalyň emosional ähmiýetidir, okatmagyň usulyýetleri taýýarlananda bu ýagdaý hasaba alynmalydyr.

Alnan netijeler boýunça erkin göreşiji pälwanlaryň sport türgenleşigini dolandyrmak işiniň netijeliliginiň köp babatda beden taýýarlygynyň derejesi,

gözegçilik ulgamynyň sany, umumy we ýörite taýýarlygyň serişdeleriniň gatnaşygyny amatly peýdalanmak bilen kesgitlenilýändigini ýüze çykarmaga mümkinçilik berdi. Taýýarlyk tapgyrynyň hepdelik mikrosiklinde krosfit türgenleşiginiň ulanylmagy bilen umumy fiziki taýýarlyk üçin 58% we ýörite fiziki taýýarlyk üçin 42% türgenleşik wagtynyň amatly hem-de netijeli gatnaşyklary synag esasynda subut edildi.

Kakamyrat Kakabayev, Nazardurdy Orazdurdyyev
(*Turkmenistan*)

METHODS FOR ASSESSING THE PHYSICAL TRAINING OF YOUNG FREESTYLE WRESTLERS

During the period of Revival of the New Era of the Powerful State, our beloved Motherland is rapidly advancing, glorifying the traditions of peace, humanity, friendship and brotherhood, good neighbourliness.

The modern development of freestyle wrestling is characterized by international competition, increased demands on the technical and tactical training of athletes. Also, due to changing conditions of competition, it requires consistent improvement of its rules. The wide spread of wrestling, as well as the developed capabilities of science and technology, necessitate constant research, in-depth study and refinement, and accumulation of experience accumulated in the country.

One of the main conditions for the high effectiveness of the training of young freestyle wrestlers is the consideration of age-related and morphofunctional indicators characterizing different stages of the development of the athlete. This method allows you to correctly solve the problem of choosing the right training resources and methods, determine the scope of training and competition loads, and predict future sports results.

Какамырат Какабаев, Назардурды Ораздурдыев
(*Туркменистан*)

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЫХ БОРЦОВ ВОЛЬНОГО СТИЛЯ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства наша любимая Отчизна уверенно движется вперёд, прославляя традиции миролюбия, гуманизма, дружбы и братства, добрососедства.

Современное развитие вольной борьбы характеризуется повышением международной конкуренции, требований к технико-тактической подготовке спортсмена. Также, в связи с изменением условий соревновательной деятельности, требуется постоянное совершенствование её правил. Широкое распространение видов борьбы, развитые возможности науки и техники обуславливают необходимость постоянного поиска, глубокого изучения и уточнения, обобщения накопленного в стране опыта.

Одним из основных условий высокой эффективности подготовки молодых борцов вольного стиля является учёт возрастных особенностей и морфофункциональных показателей, характеризующих отдельные этапы развития спортсмена. Этот метод позволяет правильно решать вопросы выбора адекватных средств, методов тренировки, определять объёмы тренировочных и соревновательных нагрузок, прогнозировать будущие спортивные результаты.

Bagtygözel Kakabaýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTAN BILEN ÝUNESKONYŇ ARASYNDAKY HYZMATDAŞLYGYNYŇ TARYHY

Berkarar döwletin täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň hem-de Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň alyp barýan üstünlikli döwlet syýasatynyň esasynda halkymyzyň taryhy-medeni gymmatlyklaryny giňden öwrenmek, ylym-bilim ulgamynda halkara hyzmatdaşlygyny ösdürmek, halkara guramalary, ilkinji nobatda, Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça guramasy – ÝUNESKO bilen gatnaşyklary işjeňleşdirmek babatynda giň gerimli işler durmuşa geçirilýär. Taryh halkyň hakydasy. Halkyň belent mertebesi onuň taryhyndan başlaýşy ýaly, halkyň ruhy baýlygy-medeni derejesi hem onuň öz taryhyna sarpa goýluşy bilen kesgitlenýär. Ol öz taryhyna daýanyp, geljegine ynam edýär, gowulyga umyt bilen nazar salýar. Türkmen halkynyň münýyllyklardan gözbaş alyp gaýdýan şöhratly taryhy bar. Şöhratly taryhymyzda öçmejek yz galdyran, edermen pederlerimiz tarapyndan döredilip, biziň günlerimize çenli saklanyp galan maddy we ruhy gymmatlyklary ylmy nukdaýnazardan öwrenmäge uly mümkinçilikler döredilýär.

ÝUNESKO 1945-nji ýylyň 16-njy noýabrynda Angliýanyň London şäherinde geçirilen halkara maslahatda BMG-niň bilim, ylym we medeniýet boýunça ýöriteleşdirilen edarasy hökmünde döredilýär. ÝUNESKO-nyň esasy maksady, adalata, kanunçylyga we adam hukuklaryna ählumumy hormat goýulmagyny

hem-de halkyň bilim, ylym we medeniýet pudaklarynda hyzmatdaşlygyny täze derejelere çykarmak arkaly parahatçylygy we howpsuzlygy üpjün etmekdir.

1993-nji ýylyň 17-nji awgustynda Türkmenistan Angliýanyň London şäherinde ÝUNESKO-nyň doly hukukly agzasy boldy. 1995-nji ýylyň dekabrynda Fransiýanyň Pariž şäherinde ÝUNESKO-nyň ýanynda Türkmenistanyň wekilhanasy açyldy. 1996-njy ýylyň 10-njy sentýabrynda Fransiýanyň Pariž şäherinde Türkmenistan bilen ÝUNESKO-nyň arasynda hyzmatdaşlyk baradaky ähtnama gol çekildi. Netijede, geçen döwrüň içinde Türkmenistan we ÝUNESKO-nyň arasynda özara hyzmatdaşlygyň gymmatly tejribesi toplandy.

Türkmenistan gadymy taryhy, milli medeniýeti hem-de gaýtalanmajak ekologik ulgama eýe bolan ýurt hökmünde dünýä bellidir. Özünüň taryhy we tebigy baýlyklary bilen biziň ýurdumyz dünýä siwilizasiýasynyň genji-hazynasyna ägirt uly goşant goşýar. Şunlukda, türkmen halkynyň gaýtalanmajak taryhyny we medeni mirasyny hem-de onuň milli tebigy baýlyklaryny dikeltmek, gorap saklamak we olaryň mazmunyny köpçülige ýetirmek işi döwletimiziň ösüşiniň ileri tutulýan meseleleriniň hatarynda durýar. Türkmenistan bilen ÝUNESKO-nyň netijeli hyzmatdaşlygynyň esasynda ÝUNESKO-nyň Bütindünýä mirasynyň sanawyna türkmen topragynyň beýikligini tekrarlaýan ägirt uly taryhy-binagärlik ýadygärlikleri bolan Gadymy Merw (1999 ý.), Köneürgenç (2005 ý.) we Nusaý (2007 ý.); Beýik Ýüpek ýoly: Zarawşan-Garagum geçelgesi (2023 ý.), Aram guşaklykda Turan çölleri (2023 ý.); ÝUNESKO-nyň adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna bolsa, “Görogly” şadessany (2015 ý.), Nowruz baýramy (2016 ý.), “Küştepdä” (2017 ý.) türkmen milli aýdym-tans dessury, Türkmen milli halyçylyk sungaty (2019 ý.), Dutar ýasamak senetçiligi, dutarda saz çalmak we bagşyçylyk sungaty (2021 ý.), Türkmen keşdeçilik sungaty (2022 ý.), Molla Ependiniň şorta sözlerini gürrüň berijilik däpleri (2022 ý.), Ahalteke atçylyk sungaty we atlary bezemek däpleri (2023 ý.) ýaly gaýtalanmajak gymmatlyklarymyz goşuldy. Bu biziň ýurdumyzyň bütindünýä taryhy we medeni baýlyklarynyň genji-hazynasyna goşan ägirt uly goşandy boldy.

Türkmenistan Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça ýöriteleşdirilen düzümi (ÝUNESKO) bilen hyzmatdaşlygy giňeltmegi maksat edinýär. Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedow bu barada 2023-nji ýylyň 24-nji sentýabrynda geçirilen Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň mejlisinde eden çykyşynda belläp geçdi.

Dünýä döwletleri, halkara guramalary bilen parahatçylyk söýüjilik, oňyn hyzmatdaşlyk ýörelgelerine esaslanýan gatnaşyklary pugtalandyrmaga ygrarly bolan Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimiz, ilkinji nobatda, Birleşen Milletler Guramasy we onuň düzümi bölekleri bilen işjeň hyzmatdaşlygy alyp barýar.

Bagtygozel Kakabayeva
(*Turkmenistan*)

HISTORY OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND UNESCO

UNESCO's main goal is to ensure peace and security by taking people's cooperation in the fields of education, science, and culture to new levels, with the aim of ensuring justice, the rule of law and universal respect for human rights.

Багтыгозель Какабаева
(*Туркменистан*)

ИСТОРИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА И ЮНЕСКО

Основная цель ЮНЕСКО – обеспечение мира и безопасности путем вывода сотрудничества людей в области образования, науки и культуры на новый уровень с целью обеспечения справедливости, верховенства закона и всеобщего уважения прав человека.

Bahar Kakabaýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMEN WE RUS DILLERINDE YLALAŞMA TÄRI

Dil biliminde eýerjeňli baglanyşyk adaty grammatikada dolandyрма, ylalaşma we ýanaşma täri diýen toparlara bölünip, türkmen we rus dilleriniň sintaksisinde özboluşly aýratynlygy hem-de çuň mazmuny bilen tapawutlanýar.

Ylalaşma – eýerjeňli baglanyşygyň bir görnüşi bolup, munda söz düzüminiň garaşly we esasy bölekleri birmeňzeş grammatik formada ulanylýar.

Türkmen dilinde ylalaşma ýöňkeme we san grammatik kategoriýalarynda bolup, degişlilik-aýyrgyçly söz düzümleriniň bölekleriniň arasynda ýüze çykýar. Rus dilinde söz düzüminiň garaşly we esasy bölekleri sanda, düşümde we grammatik jyns kategoriýalarynda ylalaşýarlar. Türkmen we rus dillerinde ylalaşmanyň doly we doly däl ylalaşma ýaly iki sany görnüşi tapawutlandyrylýar.

SUBORDINATING CONJUNCTIONS IN TURKMEN AND RUSSIAN LANGUAGES

Subordinating conjunctions, which in traditional grammar are divided into agreement, control and adjunction, are remarkable not only for their specificity, but also for the great content they have in Turkmen and Russian syntax.

Consonance is such a type of subordinating conjunction of words, in which the dependent and the main component have the same grammatical form.

In Turkmen, the agreement between the components of possessive-definitive word combinations takes place in the grammatical categories of person and number. In Russian, the dependent word matches the main word in case, number, gender (singular). In Turkmen and Russian, 2 types of agreement are distinguished: complete and incomplete.

Бахар Какабаева
(Туркменистан)

СОГЛАСОВАНИЕ В ТУРКМЕНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Подчинительные связи, получившие в традиционной грамматике деление на согласование, управление и примыкание, примечательны не только своей спецификой, но и тем огромным содержанием, которое они имеют в туркменском и русском синтаксисе.

Согласование – это такой вид подчинительной связи слов, при котором зависимый и главный компоненты имеют одну и ту же грамматическую форму.

Согласование в туркменском языке осуществляется в грамматических категориях лица и числа между компонентами притяжательно-определятельных словосочетаний: *mekdebiň müdiri* (учитель школы), *Orazyň kitaby* (книга Ораза), *meniň depderim* (моя тетрадь), *seniň saçyň* (твои волосы). В туркменском языке согласование в грамматическом роде не наблюдается, поскольку в туркменском языке отсутствует данная грамматическая категория. Согласование в падеже также нехарактерно для данного вида связи слов в туркменском языке.

В туркменском языке различается полное и неполное согласование.

При полном согласовании в туркменском языке подчинённый компонент ставится в форме родительного падежа, подчиняющий принимает аффикс

принадлежности: *Amanuň eşiği* (одежда Амана), *mugallymuň gazetisi* (газета учителя), *siziň ýaglygyňyz* (ваш платок), *kitaphananyň işgäri* (работник библиотеки).

В словосочетаниях с неполным согласованием главное слово принимает аффикс принадлежности, зависимое слово употребляется без форманта родительного падежа: *güýz pasly* (осенний сезон), *şäher bagy* (городской сад), *tekdeper mugallymu* (школьный учитель), *çaga lukmany* (детский врач).

В русском языке зависимое слово согласуется с главным в падеже, числе, роде (в единственном числе). Главный компонент в согласовании обычно выражается именем существительным (*большая сумка*) или местоимением (*что-то интересное*).

Зависимый компонент при согласовании может быть выражен именем прилагательным в полной форме (*красивая картина*), порядковым числительным (*первый класс*), местоимением-прилагательным (*наш учитель, каждый урок*), полным причастием (*читающий студент*).

Согласование в русском языке может быть полным: маленькая девочка, деревянный стол, поющие дети (согласование в роде, числе и падеже) или неполным: город Москва, озеро Байкал (согласование в числе); десять мальчиками, на семи ветрах (согласование в падеже).

Döwran Karajaýew
(*Türkmenistan*)

JEMGYÝETÇILIK TERTIBINIŇ ÜPJÜN EDILMEGINDE AHLAK KADALARYNYŇ ORNY

Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimizde jemgyýetçilik gatnaşyklarynyň dürli ugurlaryny öz içine alýan döwrebap kanunlaryň kabul edilmegi, öňki bar bolan kadalaşdyryjy hukuk namalaryna döwrüň talaplaryna laýyklykda degişli üýtgetmeleriň we goşmaçalaryň girizilmegi, ýurdumyzda ynsanperwer, demokratik ýörelgeleriň berkidilmegini üpjün edýär. Munuň özi demokratik, hukuk we dünýewi döwletimizde milli kanunçylygymyzy kämilleşdirmegiň, kanunçylygyň hem-de hukuk tertibiniň üpjün edilmegine uly ähmiýet berilýändiginiň aýdyň subutnamasydyr.

Ykdysady ösüşiň häzirki şertlerinde, hukuk bozulmalarynyň önüni almak bilen bagly meseleler derwaýys häsiýete eýe bolup, olaryň önüni almak işi, häzirki zaman usullardyr tejribeler esasynda yzygiderli kämilleşdirilýär. Bu durmuşa geçirilýän çäreler ilatymyzy watansöýüjilik, milli däp-dessurlarymyza we kanunlarymyza hormat goýmak ruhunda terbiýelemäge gönükdirilendir.

Şunuň bilen baglylykda, kanunylygy we hukuk tertibini üpjün etmek işinde, halkymyzyň asyrlar aşyp dowam edip gelýän milli ýol-ýörelgelerini, ahlak kadalaryny öwrenmek we seljermek, möhüm wezipeleriň biridir. Türkmen halkymyzyň milli adatlary, ahlak kadalary hukuk goraýjy edaralarynyň we jemgyýetçilik guramalarynyň hukuk bozulmalarynyň önüni almak işinde esasy orny eýeleýär. Bu babatynda, Gahryman Arkadagymyz: “Hukuk goraýyş işiniň esasy maksady kanunlaryň, adalat ýörelgeleriniň gyşarnyksyz berjaý edilmegini üpjün etmekden, hukuk bozulmalarynyň önüni almakdan ybaratdyr... Elbetde, bu işe jemgyýetçilik guramalary, jemgyýetimiziň ähli güýçleri işjeň gatnaşsa, kanunylygy we hukuk tertibini berjaý etmek has doly üpjün ediler. Olar özläriniň alyp barýan ideýa-terbiýeçilik işleriniň hukuk tarapyna ünsi güýçlendirseler, jemgyýetçilik aňyny ösdürmek arkaly hukuk terbiýesini täze derejä çykarsalar, maksadalaýyk bolar diýip pikir edýäris” diýip belleýär.

Hukuk bozulmalarynyň önüni almak bilen baglanyşykly, çylşyrymly wezipeleriň çözülmegine, halkymyzyň münýýlyklardan şu günki güne çenli saklanyp gelen milli döp-dessurlarynyň, ahlak kadalarynyň uly ýardam berjekdigi şübhesizdir. Bu baradaky nazary garaýyşlara birnäçe hukukçy alymlaryň ylmy işlerinde hem duş gelmek bolýar. Milli ahlak kadalarymyz barada, T.Goçyýewiň: “Ahlak we hukuk kadalarynyň arabaglanyşygy örän wajyp jemgyýetçilik ähmiýetli mesele bolup durýar. İçgin çemeleşilende halkyň ahlak garaýyşlaryny döwletiň Konstitusiýasyndan hem-de kanunlaryndan aýdyň görmek bolýar. Ata-babalarymyzyň ruhy siňen ahlak gymmatlyklary milli kanunçylygymyzy kämilleşdirmekde ygtybarly binýat bolup hyzmat edýär” diýen garaýyşy nazara alarlyklydyr.

Häzirki zaman ylmy edebiýatlarynda “ahlak” diýen düşünjä berilýän dürli kesgitlemelere duş gelmek bolýar. Birnäçe alymlar “ahlaklylyk” diýen düşünjäniň häsiýetini we gurluşyny giňişleýin seljermek bilen, ahlagyň adamlaryň özara gatnaşygyny düzgünleşdirýän, jemgyýetde kesgitlenen özüni alyp barmagyň kadalarynyň jemidigini, şeýle hem ahlak bahalandyrmasynyň hemişe beýleki adamlar tarapyndan amala aşyrylýandygyny belleýär.

Ahlak kadalary, jemgyýetçilik gatnaşyklarynda adamyň özüni alyp barmagyny kadalaşdyrmagyň jemgyýetçilik tarapyndan döredilen we ykrar edilen kadalaryny, adamlaryň ýagşylyk-ýamanlyk, zulum hem rehimdarlyk, halal-haram, adalat, mertebe, ar-namys we ş.m. baradaky garaýyşlarynyň jeminden emele gelen, şonuň ýaly-da adamlaryň we olaryň birleşmeleriniň hereketlerine baha bermek üçin umumy ykrar edilen ölçegler hökmünde hyzmat edýän hem-de jemgyýetçilik aňynyň bir görnüşi bolan ahlak ýörelgelerini aňladýar.

Şeýlelikde, Berkarar döwletimiziň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimizde kanunylygy, hukuk

tertibini üpjün etmekde we döwlet dolandyrylyşyny kämilleşdirmekde şöhratly pederlerimiziň halk häkimiýetliligi baradaky milli ýörelgeleri mynasyp derejede dowam etdirilýär. Bu babatynda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň: “Jemgyýetimiz ösýär, özgerýär, öňe barýar. Şeýlelikde, ýurduň hukuk binýadyny hem döwrüň talabyna laýyk getirmek zerurlygy ýüze çykýar. Şoňa görä-de, kanunçylyk namalaryny kämilleşdirmek ýurduň, jemgyýetiň ösüşini, raýatlaryň ýaşayyş-durmuş derejesini, onuň goraglylygyny üpjün etmekde örän möhüm şertidir” diýip belleýşi ýaly, häzirki döwürde jemgyýetçilik tertibiniň üpjün edilmeginde ahlak kadalarynyň tutýan ornunyň uludygyny bellemelidiris.

Dovran Karajayev,
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF PERMANENT NEUTRALITY OF TURKMENISTAN IN ENSURING UNIVERSAL PEACE AND SECURITY

The noble and humane principles of the ancestors – respect for each other, mutual understanding, and establishment of peace in the region and the world – as a whole determine the basis of the benevolent domestic and foreign policy of Independent Neutral Turkmenistan. The scientific article is about the triumph of the principle of peace in the region and the world under the far-sighted leadership of the Esteemed President, about the commitment of our state to the international treaties it joined, as well as about compliance with the norms of these treaties.

Довран Караджаев
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ПРАВСТВЕННЫХ НОРМ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА

В настоящее время обеспечение правопорядка в обществе является одной из важных задач. В современных условиях экономического развития обеспечение правопорядка в обществе постоянно совершенствуется на основе современных методов и опыта. В связи с этим в научной статье говорится о том, что изучение и анализ национальных принципов и нравственных норм является одной из важных задач в деле обеспечения правопорядка в обществе.

TÜRKMEN TEATR SUNGATYNYDA PARAHATÇYLYK WE AGZYBIRLIK ÝÖRELGESINIŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI

Jemgyýetiň durmuşynda sungatyň ornuny Gahryman Arkadagymyz “Parahatçylyk sazy, dostluk, doganlyk sazy” atly eserinde şeýle kesgitleýär: “Bilim – ýaşaýşyň serişdesi, sungat onuň dowamlylygydyr. Sebäbi, aň-bilim – gowy ýaşamagyň asyl gözbaşy, sungat – parahatçylygyň köprüsi. Sungat adamlaryň ýüregini söýgi bilen mähire doldurýar. Dünýäde parahat ýaşamak üçin, ynsanlary jebisleşdirýär” Sungat milletiň ruhy gymmatlyklarynyň aýrylmaz bölegi bolup, adamyň içki ruhy dünýäsine aralaşýar we onuň esasynda adam öz durmuş ýörelgelerini, ýaşaýş dünýäsini kesgitlemäge çalyşýar. Sungatyň wezipesi ýekeje bir gозelligi döretmek däl-de, ony adamzat jemgyýetine ýaýratmak. Şonuň üsti bilen adamlaryň aňynda ahlak gymmatlyklary ornaşdyrmak we olary adamzat gymmatlyklarynyň esasynda birleşdirmek. Gözellik garaýşynyň esasynda adamzadyň ýaşaýş medeniýetini döretmek meseleleri çözülýär. Teatr sungatynyň milli-ruhy gymmatlyklarymyzy sahna serişdeleriniň üsti bilen gorap saklamakda, nesilden nesle geçirmekde aýratyn ornuny bellemeli. Häzirki döwrümüzde milli teatr sungatynyň esasy aýratynlygy milli mazmunyň güýçlenmegi bolup durýar.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallasy bilen sungat ussatlarymyz dostlugyň, parahatçylygyň ýaňy bolan halkara festiwallara gatnaşyp, özara tejribe alyşýarlar hem-de milli sungatymyzy dünýä ýaýýarlar. Munuň özi parahatçylyk söýüjiligiň, hoşniýetliligiň we döredijiligiň ajaýyp beýanydyr.

Milli teatr sungatymyzy ösdürmekde, milli gymmatlyklarymyzy dünýä ýaýmakda Türkmenistanyň Alp Arslan adyndaky milli drama teatry hem mynasyp goşant goşýar. Öz döredijilik ýolunda bu teatr birnäçe teatr festiwallaryna gatnaşyp tomaşaçynyň söýgüsini gazandy. 2023-nji ýylda Türkmenistanyň Alp Arslan adyndaky milli drama teatrynyň döredijilik topary Gazagystan Respublikasynyň Taldykurgan şäherinde “Biken” atly I halkara teatr festiwalyna gatnaşdy. Teatryň artistleri festiwalyň tomaşaçylaryna režissýor H.Berdiýewiň sahnalaşdyran “Magtymguly” atly sahna oýnuny görkezdiler. Türkmen teatrynyň bu sahna oýny uly gyzyklanma döretdi we üstünlik gazandy. Tomaşaçynyň öz nusgawy şahyry Magtymguly Pyragynyň keşbini sahnada görmegi we ynsan dünýäsini abadanlaşdyrmak, gözelleşdirmek, berkarar döwlet gurmak baradaky garaýyşlaryny eşiتمegi onuň ruhuny galkyndyrýar. Beýik şahyryň paýhas eleginden çykan parasatly şygrylary şu gün hem halkyň kalbynda ýaşaýar, sebäbi durmuş barada, onuň düýp manysy barada pikirler hemişe-de adamzady gyzyklandyrýar.

Magtymguly Pyragy öz döredijiliginde türkmeniň duýgusyny, durmuş paýhasyny, ahlak gymmatlyklaryny jemläp, türkmene durmuşyň manysyny, onuň gözelligini açyp görkezýär. Magtymguly Watany hem-de zähmeti söýmek, agzybirlik ýaly garaýyşlary öňe sürüpdir.

Jennet Kerimi
(*Turkmenistan*)

HIGHLIGHTING THE IDEAS OF PEACEFULNESS AND SOLIDARITY IN THE TURKMEN THEATRICAL ART

The year 2025 is especially significant for the Turkmen people. This year, the 30th anniversary of Turkmen neutrality is being held under the motto “International year of Peace and Trust”. Since time immemorial, the Turkmen people have striven for living in friendship and harmony with their neighbours. Our ancestors passed down such traits as peacefulness, respect, and humanity from generation to generation. Moreover, today they remain important pillars in life.

Turkmen Alp Arslan National Drama Theatre makes a significant contribution to the development of the theatrical art.

The theatre performances, shown at festivals in the country and abroad, demonstrated the creative potential of the team. Through the stage embodiment, the spectator learns the vital values of the Turkmen people. The stage productions of the Turkmen theatre highlight universal values. Performances about unity, solidarity, brotherhood, and devotion arouse great interest among the audience.

Дженнет Керими
(*Туркменистан*)

ОСВЕЩЕНИЕ ИДЕЙ МИРОЛЮБИЯ И СПЛОЧЁННОСТИ В ТУРКМЕНСКОМ ТЕАТРАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

2025 год для туркменского народа особенно знаменателен. Этот год 30-летия туркменского нейтралитета проходит под девизом “Международный год мира и доверия”. Испокон веков туркменский народ стремился жить в дружбе и согласии со своими соседями. Такие черты как миролюбие, уважение, человечность наши предки передавали из поколения в поколение. И сегодня они остаются важными устоями общественной жизни.

Значительный вклад в развитие театрального искусства вносит Туркменский национальный драматический театр имени Алп Арслана.

Спектакли театра, показанные на фестивалях страны и за рубежом в полной мере продемонстрировали творческий потенциал коллектива. Через сценическое воплощение зритель познаёт жизненные ценности туркменского народа. Сценические постановки туркменского театра активно пропагандируют актуальность и важность общечеловеческих ценностей. Спектакли, повествующие о единстве, сплочённости, братстве, преданности вызывают живой интерес у зрителей.

Nurmyrat Kowusow
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA ADAMYŇ WE RAÝATYŇ ADYL KAZYÝETLILIGE BOLAN KONSTITUSION-HUKUK KEPILLIKLERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe milli hukuk ulgamyny kämilleşdirmek, ony halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalary bilen özara sazlaşygy emele getirmek boýunça döwletimiz tarapyndan uly işler amala aşyrylýar. Türkmenistanda jemgyýetiň we döwletiň in ýokary gymmatlygy adamdyr, onuň hukuklary hem-de azatlyklarydyr. Adamyň we raýatyň hukuklaryny, azatlyklaryny goramak çygrynda hukuk namalaryna uly orun degişlidir. Bu babatynda Türkmenistanyň hormatly Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň Döwlet Maslahatynda eden çykyşynda: “Men Türkmenistanyň halkyny mundan beýläk-de ýurdumyzyň üstünlikli ösmegi, geljegi ugrunda mümkin bolan ähli zatlary etjekdigime ýene-de bir gezek ynandyrmak isleýärim. Bu işlerde milli kanunçylygymyzyň hem uly ähmiýeti bardyr. Men hemişe döwür bilen aýakdaş kanunçylygymyzyň bolmalydygyny belleýärim” diýip belleýär.

Häzirki döwürde adamyň we raýatyň hukuklaryny, azatlyklaryny goramak bilen baglanyşykly işler biziň döwletimiziň alyp barýan döwlet syýasatynyň ileri tutýan ugurlarynyň biridir. Halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryny, milli ýörelgelerimizi hem-de döwrüň ösen talaplaryny nazara alyp, Türkmenistanyň Konstitusiýasyna adyl kazyýetliligi üpjün etmek bilen baglanyşykly birnäçe täze kadalar girizildi. Olaryň hatarynda “Her bir adamyň jenaýat etmekde günäliligi kanun esasynda subut edilýänça we kazyýetiň kanuny güýje giren hökümi bilen anyklanýança ol günäsiz hasap edilýär. Hiç kim özüniň günäsizligini subut etmäge borçly däldir. Günäliligi barada dörän, aradan aýryp bolmajak şübhele aýyplanýanyň peýdasyna çözülýär” diýip beýan edilýär.

Adamyň esasy hukuklarynyň biri, ol hem onuň adyl kazyýetlige bolan hukugydyr. Mälim bolşy ýaly, adyl kazyýetlik kanunyň ähli talaplaryny doly we gyşarnyksyz berjaý etmek bilen, jemgyýetçilik gatnaşyklarynda ýüze çykan dürli hukuk bozulmalaryny (jenaýat, raýat, dolandyryş we beýlekiler) kanunlarda bellenen kadalary we iş ýörediş tertibini berjaý etmek bilen adalatly we esaslandyrylan çözgütleri çykarmakda, kazyýet edaralary tarapyndan amala aşyrylýan hukuk goraýjylyk işine düşünilýär. “Kazyýet hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda beýan edilişi ýaly, Türkmenistanda adyl kazyýetlik Türkmenistanyň kanunçylygyna takyk laýyklykda amala aşyrylýar.

Adyl kazyýetlik hemmeleriniň kanunyň we kazyýetiň önünde deňligi esasynda amala aşyrylýar. Bu hukuk kadasy biziň Esasy Kanunymyza öz beýanyny tapýar. Has takygy, adamyň we raýatyň hukuklarynyň we azatlyklarynyň gös-göni hereketi bardyr. Olar kanunlaryň manysyny, mazmunyny we ulanylmagyny, kanun çykaryjy we ýerine ýetiriji häkimiýetleriň, ýerli öz-özünü dolandyryşyň işini kesgitleýär we adyl kazyýetlik bilen üpjün edilýär.

Jenaýat kazyýet önümçiliginde adyl kazyýetlilik bilen bagly meseleler möhüm ähmiýete eýedir. Türkmenistanyň Jenaýat iş ýörediş kodeksinde adam hukuklarynyň, azatlyklarynyň kazyýet arkaly goragynyň kepillendirilýändigini barada beýan edilýär. Has takygy, her kimiň öz hukuklaryny we azatlyklaryny kazyýet arkaly goramaga haky bardyr. Döwlet kanunda bellenen halatlarda we tertipde jebir çekenini adyl kazyýetlikden peýdalanmagyny, ýetirilen zyýanyň öweziniň dolunmagyny üpjün edýär.

Bulardan başga-da, adamyň we raýatyň hukuklaryny goramak jenaýat kazyýet önümçiliginde hem möhüm ähmiýete eýedir. Şol nukdaýnazardan ýurdumyza “Jebir çekenleriň, şaýatlaryň we jenaýat kazyýet önümçiligine gaýry gatnaşyjylaryň döwlet goragy hakynda” Türkmenistanyň Kanuny kabul edildi. Bu Kanun jebir çekenleriň, şaýatlaryň we jenaýat kazyýet önümçiligine gaýry gatnaşyjylaryň döwlet goragyny, olaryň jenaýat kazyýet önümçiligine gatnaşmagy bilen bagly janyny, saglygyny ýa-da emlägini goramaga gönükdirilen howpsuzlyk çäreleriniň, şeýle hem ýokarda görkezilen adamlary durmuş taýdan goramak çäreleriniň ygtyýarly döwlet edaralary tarapyndan amala aşyrylmagyny üpjün edýär.

Şeýlelikde, häzirki wagtda adyl kazyýetligi üpjün etmek maksady bilen adam hukuklaryny we azatlyklaryny goramak, onuň bilen baglanyşykly hukuk namalaryny umumy ykrar edilen halkara hukuk kadalaryna laýyk getirmek işleri möhüm wezipeler hökmünde kesgitleýär.

Nurmyrat Kovusov
(*Turkmenistan*)

CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES OF A PERSON AND CITIZEN FOR JUSTICE

One of the basic human rights is his right to a fair trial (justice). Currently, the protection of human and civil rights and freedoms is one of the priorities of Turkmenistan's state policy. The scientific article talks about the improvement of the national legislation in force in our country in the field of protection of human and civil rights and freedoms in accordance with generally recognized norms of international law.

Нурмырат Ковусов
(*Туркменистан*)

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА НА ПРАВОСУДИЕ

Одно из основных прав человека – это его право на справедливое судебное разбирательство (правосудие). В настоящее время защита прав и свобод человека и гражданина является одним из приоритетных направлений государственной политики Туркменистана. В научной статье говорится о совершенствовании действующего в нашей стране национального законодательства в области защиты прав и свобод человека и гражданина в соответствии с общепризнанными нормами международного права.

Ogulsuraý Kulberdiýewa, Aýlar Oraztaganowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMEN DILINDE EL IŞ ATLARYNYŇ MENTAL LINGWISTIK DERŇEWI (HALK DÖREDIJILIGINIŇ MYSALYNDA)

Belli bolşy ýaly, medeniýet, jemgyýetde özüni alyp baryş hem-de pikirlenme biri-biri bilen berk baglanyşyklydyr. Dil jemgyýetçilik hem millilik babatynda özboluşlydyr, ol adamlaryň aragatnaşyk serişdesi bolmak bilen, özünde etiki we medeni gymmatlyklaryň täsirini jemleýär. Durmuşyň ähli jähetleri dilini

leksikasynda şöhlelenýär. Ýöne diliň grammatik gurluşynyň halkyň milli häsiýetini has takyk şöhlendirýändigini bellemek gerek, sebäbi ol pikirlenmä has golaý bolýar. Dildäki sözleriň mukdary daşky dünýäniň düzümini aňladýan bolsa, onda diliň grammatik gurluşy pikirlenmäniň içki guramasy bolup durýar.

Dil köp asyrlary, hatda münýyllyklary öz içine alýar. Diýmek, onda milli häsiýetiň hem pikirlenmäniň aýratynlyklary şöhlelenýär. Olar şol ýa-da beýleki millet üçin häsiýetli medeni hem ahlak gymmatlyklary bilen şertlenýärler. Bu gymmatlyklar, esasan hem, halk döredijiliginiň dilinde aýdyň şöhlelenýär. Çünki dil jemgyýet bilen baglanyşykly we özboluşly, bu özboluşly aýratynlyklar hem jemgyýetiň dili ulanyşynda ýüze çykýar. Halk döredijiliginiň dili bolsa dili ulanmagyň nusgalyk derejesidir.

Halk döredijiliginiň dilinde el işleri bilen baglanyşykly ulanylan sözler özboluşly hyzmaty ýerine ýetirip, dili has täsirli etmäge ýardam berýär. Ýagny bu sözler göni manyda (yrymlar we ynançlar bilen baglanyşykly. *Eli meňli işeňňir. Eli meňli işe ýakyn, agzy meňli – aşa* (nakyllar we atalar sözi)) we göçme manyda (*Bir alaja ýüpüm bar, Nirä uzatsam ýetýär* (matal), *Maslahatly biçilen don* gysga bolmaz. *Haly* ýüwürdi, *kilim kesme* (nakyllar we atalar sözi), *iňňä sapaymaly bolmak, kelesiň ujuny ýitirmek* (durnukly söz düzümleri)); meňzetme, deňeşdirmе, metafora ýaly çeperçilik serişdeleri hökmünde (*Allaý-allay, janym sen./Köýnek biçsem, ýanym sen, Toýda tumar bagym sen. Köýnegi bar erişli, Ýakasy bar nagyşly. Aýlar gyzym Aý ýaly, Aýda dokar bir haly, Halysynyň her göli, on barmagynyň hünäri* (hüwdi). *Elimden çykan egnime ýarar. Tikinçiniň ýaragy – iňňe bilen sapagy. Ümä gelen usully gyz sapak ujuny düwmän ötürer. Işli elim* görkli. *Işanlara barsaň, iş kân, bibilere barsaň – pişge. Toprak* öýdäp, *älem goşdum, gyra syryp, gölçä düşdüm* (nakyllar we atalar sözi)) ussatlarça ulanylyp, diliň täsirliligini artdyrypdyrlar. El iş atlary türkmen gelin-gyzlarynyň edim-gylymlarynyň, el işleriniň üsti bilen ýaşlara görelde bolmak bilen bir hatarda, özläriniň häsiýetindäki milli aýratynlyklary çeper edebiýatyň diline siňdirip, diliň, has takygy frazeologik düzümiň baýlaşmagyna goşant goşandygyny, şeýle hem diliň obrazlylygyny döretmäge, pikiri janly beýan etmäge, many köpöwüşginliligini emele getirmäge täsir edendigini görkezýär.

Halkyň milli häsiýeti dilde öz şöhlelenmesini tapýar. Türkmen halk döredijiligindäki el işleri bilen baglanyşykly sözler halkymyzyň döp-dessurlary, psihologiýasy, milli aňýeti bilen baglanyşyklydyr. Bu sözleriň many köpöwüşginliligini, ene dilimiziň söz baýlygyny öwrenmek wajypdyr.

Ogulsuray Kulberdiyeva, Aylar Oraztaganova
(*Turkmenistan*)

LINGUO-MENTAL ANALYSIS OF NAMES OF HANDICRAFT IN THE TURKMEN LANGUAGE (AND THE EXAMPLE OF FOLKLORE)

The national character of the people is reflected in the language. Words associated with handicrafts in Turkmen folklore are associated with the traditions, psychology and national consciousness of our people. Words used in the language of folk art associated with the names of handicrafts perform a unique service and make the language more effective. That is, these words were skillfully used in the literal and figurative sense as artistic means such as comparison, metaphor and increased the effectiveness of the language.

Огулсурай Кульбердыева, Айлар Оразтаганова
(*Туркменистан*)

ЛИНГВО-МЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАЗВАНИЙ РУКОДЕЛИЙ В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ФОЛЬКЛОРА)

Национальный характер народа находит свое отражение в языке. Слова, связанные с рукоделием в туркменском фольклоре, связаны с традициями, психологией и национальным сознанием нашего народа. Слова, используемые в языке народного творчества, связанные с названиями рукаделий, выполняют уникальную роль, делают язык более эффективным. То есть эти слова умело использовались в прямом и переносном смысле как художественные средства, такие как сравнение, метафора и повышали эффективность и красочность языка.

Meýlis Kuleýew, Muhammetnazar Tokaýew
(*Türkmenistan*)

ÝOL HEREKETINIŇ HOWPSUZLYGYNY ÜPJÜN ETMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ORNY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýol hereketiniň howpsuzlygyny üpjün etmekde döwrebap şertler döredilýär. Şonuň netijesinde hem

sanly ulgamyň mümkinçilikleri durmuşa geçirilýär we döwrebaplaşdyrylýar. Bu babatynda hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň wezipä girişmek dabarasyndaky eden çykyşynda “Biz milli ykdysadyýetimiziň ähli pudaklaryna sanly ulgamyň mümkinçilikleriniň ornaşdyrylmagyna geljekde hem ünsi jemläris” diýip belleýär.

Döwletimizde sanly ykdysadyýetiň ösüşini üpjün etmekde birnäçe milli maksatnamalardyr meýilnamalar kabul edildi. Muňa “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiyasynyň” hem-de şu konsepsiyada göz önünde tutulan wezipeleriň amala aşyrylmagyny üpjün etmek, milli ykdysadyýetiň pudaklarynda sanly ulgamy giňden ornaşdyrmak arkaly ýokary tehnologiýaly we bäsdeşlige ukyply sanly ykdysadyýeti ösdürmek maksady bilen, “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasynyň” kabul edilmegini görkezmek bolar. Bu Döwlet maksatnamalarynyň esasy maksady ýurduň jemi içerki önümünde maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalary ulgamynyň goşmaça ösüşini üpjün etmekden hem-de sanly aragatnaşyk babatda welaýatlaryň, şäherleriň we obalaryň arasyndaky tapawudy aradan aýyrmakdan ybarat bolup, sanly üpjünçilik ulgamyny ösdürmek, ilata sanly hyzmatlary hödürlemek maksady bilen “elektron hökümet” ulgamyny döretmek, adam maýasynyň ösüş derejesini ýokarlandyrmak, innowasion ösüş institutlaryny döretmek, sanly ekoulgamy özgertmegiň hasabyna döwletiň ösüşiniň depginini has-da güýçlendirmek, ýurduň ykdysadyýetine sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak we ony yzygiderli kämilleşdirmek we beýleki ugurlary ösdürmeklik göz önünde tutulýar.

Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Döwlet maksatnamasyny amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirilmeli çäreleriň Meýilnamasyna laýyklykda, beýleki ministrlkler we pudaklaýyn dolandyryş edaralary bilen bir hatarda Türkmenistanyň Içeri işler edaralarynda hem bu Döwlet maksatnamada göz önünde tutulan ýyllar üçin sanly ulgamy ornaşdyrmak boýunça iş meýilnamalary düzülýär we üstünlikli ýerine ýetirilýär.

Häzirki wagtda, Türkmenistanyň Içeri işler ministrliginiň beýleki birlikleri bilen bir hatarda Polisiýanyň ýol gözegçilik gullugynyň işleriniň aglaba bölegi sanly tehnologiýalar arkaly alnyp barylýar. Ýol hereketiniň kadalarynyň bozulmagy bilen bagly dörän ýol-ulag hadysasy babatda sanly tehnologiýalar arkaly hereket etmek we heläkçilik çekenlere gaýragoýmasyz ýardamlary bermek, ýol hereketiniň kadalarynyň bozulmagy üçin bellenen administratiw jerimeleri hukuk bozulmalarynyň bolan ýerinde, stasionar töleg terminallarynyň, ykjam töleg terminallarynyň we gadjet tölegleriniň üsti bilen tölemek mümkinçiligi ýola goýuldy.

Şeýle hem, şaýollaryň we köçeleriň ugrunda ornaşdyrylan tizlik ölçeýji wideogözegçilik enjamlarynyň iki nokadyň arasynda geçmeli ýoluň wagtyňy (1-nji nokat awtoulagyň giren wagtyňy belleýär, 2-nji nokat awtoulagyň çykan wagtyňy bellemek bilen umumy tizliginiň ortaça jemini çykarýar) matematiki usulda hasaplanyp awtoulaglaryň tizligine gözegçilik sanly tehnologiýalar arkaly awtomatik usulda alnyp barylýar.

Awtomobil ulaglary ulgamynyň ösüşinde we ýol hereketiniň howpsuzlygyny üpjün etmekde ylmyň we tehnikanyň soňky gazananlary giňden ulanylmalydyr. Şol bir wagtda hem ýurdumyzda ýol-ulag hadysalarynyň önüni almak boýunça geçirilýän işleri mundan beýläk-de, ýaýbaňlandyrmaga uly mümkinçilikler bar. Bu mümkinçilikleriň netijeli we maksadalaýyk peýdalanylmagy ýol-ulag hadysalarynyň önüni almaga uly ýardam berer.

Meylis Kuleyev, Muhammetnazar Tokayev
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENSURING ROAD SAFETY

The article is about a widespread use of the latest achievements in science and technology in the development of the road transport system and in ensuring road safety. It is concluded that the effective and efficient use of these developments greatly contributes to the prevention of road accidents and their reduction.

Мейлис Кулеев, Мухаметназар Токаев
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ

В статье рассматривается проблема широкого использования новейших достижений науки и техники в развитии дорожно-транспортной системы и обеспечении безопасности дорожного движения. Сделан вывод о том, что эффективное и рациональное проведение этих мероприятий вносит значительный вклад в профилактику дорожно-транспортных происшествий и сокращение их количества.

Aýna Kuliýewa
(*Türkmenistan*)

KITAPHANALAR SANLY ULGAM DÖWRÜNDE

Maglumat jemgyýetiniň hakykatlary, öňki nesilleriň medeni we ruhy mirasyny gorap saklamakda, jemgyýetiň ähli esasy ugurlarynda, şol sanda ykdysadyýet, ylym we tehnologiýa, bilim we ş.m. möhüm ähmiýete eýe bolan kitaphanalaryň işini guramak üçin täze çemeleşmeleri talap edýär.

Türkmenistan baý taryhy döpleriniň seresaplylyk bilen saklanylýan we şol bir wagtyň özünde dinamiki medeni gurşawyň ösýän ýurdy. Bu ugurdaky döwlet syýasaty, türkmen jemgyýetiniň ruhubelentligini güýçlendirmek, intellektual kuwwatyny ýokarlandyrmak, halkyň medeni we ahlak gymmatlyklaryny goramak hem-de ýokarlandyrmak, kitaphanalary ýurtda bolup geçýän innowasiýa proseslerine has işjeň gatnaşmaga gönükdirmekdir.

Ayna Kuliyeve
(*Turkmenistan*)

LIBRARIES IN THE DIGITAL AGE

The realities of the information society require new approaches to organizing the activities of libraries, which play an important role in preserving the cultural and spiritual heritage of previous generations, forming and accumulating knowledge that is in demand in all major areas of society, including economics, science and technology, education, etc.

Turkmenistan is a country where rich historical traditions are carefully preserved and, at the same time, a dynamic cultural environment is developing. State policy in this area is aimed at strengthening the spirituality of Turkmen society, increasing its intellectual potential, preserving and enhancing the cultural and moral values of the people, orienting libraries towards more active participation in the innovative processes unfolding in the country.

Айна Кулиева
(*Туркменистан*)

БИБЛИОТЕКИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Библиотеки — это показатель достигнутого страной культурно-образовательного уровня, интеллектуального развития населения. В условиях

становления информационного общества и усиления роли информации как стратегически важного ресурса существенно возрастает значение деятельности библиотек по удовлетворению и формированию информационных потребностей, как отдельных граждан, так и всего общества. Это повышает требования к библиотечно-информационной сфере и её специалистам. С течением времени и развитием новых технологий значительно трансформировался сам процесс чтения. Сейчас книги доступны и в электронном формате, и в режиме онлайн, когда можно с компьютера или мобильного телефона “зайти” в известную библиотеку и получить цифровую версию нужного издания. Если библиотека хочет быть современной, ориентированной на пользователя, она должна обратить внимание на социальные медиа и работу в них. Сегодня продвижение книги и чтения с помощью цифровых технологий и предоставления доступа к мультимедийным ресурсам уверенно входит в библиотечную практику. Общение через социальные сети позволяет удаленно привлечь внимание пользователей к деятельности библиотеки и достаточно быстро установить неформальный контакт.

Библиотека, оставаясь традиционным хранилищем книг и очагом культуры, должна отвечать современным запросам читателей, активно контактировать с ними, в том числе в виртуальной среде, куда сегодня переносится большая часть нашей повседневной жизни, работы, досуга, общения, саморазвития и самообразования.

Реалии информационного общества требуют новых подходов к организации деятельности библиотек, которые играют важную роль в сохранении культурного, духовного наследия предшествующих поколений, формировании и накоплении знаний, востребованных во всех основных сферах жизни общества, включая экономику, науку и технику, образование и т.д.

Туркменистан – страна, где бережно сохраняются богатые исторические традиции и, одновременно, развивается динамичная культурная среда. Государственная политика в этой сфере нацелена на укрепление духовности туркменского общества, наращивание его интеллектуального потенциала, сохранение и приумножение культурно-нравственных ценностей народа, ориентируя библиотеки на более активное участие в инновационных процессах, разворачивающихся в стране.

Постоянно совершенствуя свой информационно-технологический инструментарий, ныне библиотеки становятся хранилищами крупных собраний цифровых документов и материалов. В современной стратегии развития библиотечной сети учтено возросшее значение возможностей Интернет-сети, веб-сервисов для доставки электронных книг пользователям.

Внедрение технологических новаций – базовое условие повышения привлекательности библиотеки среди молодежи, которая должна превращаться

в мультимедийное пространство, где можно не только почитать и найти необходимую информацию, но и пообщаться, посмотреть интересную лекцию или поучаствовать в мастер-классе, творческой встрече.

Библиотекам необходимо закрепить свое общественное значение наряду с другими культурными и информационными учреждениями, обновлять организацию обслуживания читателей, делать его более доступным и многосторонним, особенно в сфере применения новых информационных и коммуникационных технологий, призывает Президент Туркменистана. Таким образом, культурно-просветительская миссия библиотек остается прежней, но реализация её требует поиска новых путей. Ведь с развитием технологий, цифровизацией и формированием общества круг традиционных задач библиотеки – нести грамотность, знания, духовность – не уменьшился, а, наоборот, расширился и теперь имеет большее число аспектов. Сегодня это уже не просто книгохранилище, но институт активного социокультурного взаимодействия, который должен стимулировать процессы развития в стране, творческую активность личности и общества.

Maýagözel Kullaýewa
(*Türkmenistan*)

BITARAPLYK – HALKARA PARAHATÇYLYK ÝOLY

Watanymyzyň hemişelik Bitaraplygynyň kökleri halkymyzyň münýýlyklara uzaýan taryhyndan gözbaş alýar. Hoşniýetli Bitaraplyk ata-babalarymyzyň sünnäläp gelen ynsanperwer ýol-ýörelgeleriniň biridir. Türkmenler goňşy ýurtlar bilen özara gatnaşyklarynyň iki tarap üçin hem bähbitli bolmagyna uly ähmiýet beripdir. Ata-babalarymyz gaýry ýurtlaryň ilçileriniň mertebesini belent tutupdyrlar, iki döwletiň arasynda baglaşylan şertnamalary birkemsiz berjaý edipdirler.

Hormatly Prezidentimiziň başlangyjy bilen ýurdumyzda döwrüň talaplaryna we möhüm wakalaryna bagyşlanyp, her ýyly döwrebap atlandyrmak baradaky ýörelge indi asylyly däbe öwrüldi. Munuň özi döwletimiziň hem-de jemgyýetimiziň taryhy we häzirki ösüşiniň esasy ugurlaryna ünsi jemlemäge mümkinçilik berýär. Türkmenistanda 2025-nji ýyl “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” diýlip yglan edildi. Garaşsyzlygyň sütüni bolan hem-de ýurdumyzyň öňdengörüjilikli we netijeli halkara syýasatyny üstünlikli amala aşyrmakda uly orny eýeleýän Türkmenistanyň hemişelik Bitaraplyk derejesiniň BMG-niň Baş Assambleýasynyň Kararnamasy bilen berkidilmegi şol taryhy ýoluň uly ähmiýetli wakasydyr. Döwlet Baştutanymyzyň belleýşi ýaly, Türkmenistanyň Bitaraplygynyň 30 ýyllygy

Watanymyzyň taryhynda örän möhüm senedir, onuň daşary syýasat strategiýasynyň möhüm tapgyrydyr.

Şu ýylyň şygary hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow tarapyndan öňe sürülýän ählumumy başlangyçlar bilen utgaşýar. Ýeri gelende ýatlap geçsek, häzir ýurdumyz köptaraplaýyn halkara resminamalarynyň birnäçesine gatnaşýar. Şolaryň hatarynda BMG-niň we onuň ýöriteleşdirilen agentlikleriniň kabul eden, halkara hukugynyň umumy kadalaryny özünde jemleýän Konwensiýalar bar.

Häzirki wagtda Türkmenistan halkara hyzmatdaşlygynyň esasy wezipelerini çözmekde ygtybarly we abraýly hyzmatdaş bolup durýar. Bu gün dünýäde döwletiň bitaraplygy baradaky düşünje ozalky wagtlaýyn we adaty häsiýetinden çykyp, düýbünden başga häsiýete – hemişelige, durnukly ýagdaýa eýe bolandyr. Bu biziň döwletimiziň dünýä beren gymmatlygydyr. Ýurdumyz adamzadyň taryhynda ilkinji gezek: şeýle uly syýasaty öňe sürdi – dünýä bileleşigine ykrar etdirdi – gysarnyksyz alyp barýar. Ikinji bir tarapdan, bitaraplyk syýasaty öz milli bähbitlerimize, şeýle-de dünýä halklarynyň bähbitlerine laýyklykda saýlanyp alnandygyna görä, milli çäklerden çykyp, adamzat üçin taryhy hadysa öwrülendir. Hormatly Prezidentimiziň külli türkmeniň bagtyýar, eşretli durmuşy üçin kabul edýän çözgütleridir döredýän oňyn şertleri raýatlaryň buýsanjyna buýsanç goşýar.

Mayagozel Kullayeva
(*Turkmenistan*)

NEUTRALITY IS A PATH TO INTERNATIONAL PEACE

The roots of the permanent Neutrality of our Motherland go back to the millennia-long history of our people. Benevolent Neutrality is one of the humanistic principles perfected by our ancestors. The Turkmenians attached a great importance to mutually beneficial relations with neighbouring countries. Turkmenistan, steadfastly adhering to its international legal status, implements the policy of neutrality, peacefulness and good-neighbourliness in practice. Today, Turkmenistan is a reliable and reputable partner in solving the main objectives of international cooperation. Based on the rich experience of mutual relations, the cooperation of Turkmenistan and the United Nations is enriched with a qualitatively new meaning and content from year to year. The article shows that today, in the world, the concept of state neutrality has gone beyond its former temporary and ordinary nature and has acquired a completely different character—permanence and stability.

НЕЙТРАЛИТЕТ – ПУТЬ К МЕЖДУНАРОДНОМУ МИРУ

Корни постоянного Нейтралитета нашей Родины уходят в многотысячелетнюю историю нашего народа. Нейтралитет – один из гуманистических принципов, унаследованных нашими предками. Туркмены придают большое значение взаимовыгодным отношениям с соседними странами. Туркменистан, неуклонно придерживаясь своего международно-правового статуса, реализует на практике политику нейтралитета, миролюбия и добрососедства. Сегодня Туркменистан – надежный и авторитетный партнер в решении основных задач международного сотрудничества. Опираясь на богатый опыт взаимоотношений, сотрудничество Туркменистана и Организации Объединенных Наций из года в год обогащается качественно новым смыслом и содержанием. В статье показано, что сегодня в мире понятие государственного нейтралитета вышло за рамки прежнего временного и обыденного характера и приобрело совершенно иной характер – постоянства, стабильности.

Myrat Kulyýew
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANDA EÝEÇILIK HAKYNDAKY KANUNÇYLYGYŇ ÖSÜŞ UGURLARY

Häzirki zaman şertlerinde eýeçilik hukugy bilen baglanyşykly kanunçylygy kämilleşdirmek we bu ugurdaky hukuk gatnaşyklaryny ösdürmek wajyp meseleleriň biri bolup durýar. Eýeçiligiň ähli görnüşleriniň ygtybarly hukuk goraglylygyny üpjün edýän kanunçylygyň talaplarynyň berk berjaý edilmegi we kämilleşdirilmegi babatynda durmuşa geçirilýän işleriň netijesinde bolsa, raýat hukuk gatnaşyklarynyň subýektleriniň eýeçilige ygtyýarlyk etmek bilen baglanyşykly hukuklaryny amala aşyrmaklary üçin oňaýly mümkinçilikler döredilýär.

Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 12-nji maddasynda kesgitlenilişi ýaly döwletimizde “Eýeçilik eldegrilmesizdir. Türkmenistan ýere, önümçilik serişdelerine, gaýry maddy we intellektual gymmatlyklara hususy eýeçilik hukugyny ykrar edýär” diýip berkidilendir. Munuň özi ýurdumyzda eýeçiligiň ähli görnüşleriniň goragynyň döwlet tarapyndan hereket edýän kanunlar akaly deň derejede üpjün edilýändigini tassyklaýar.

Hormatly Prezidentimiziň başda durmagynda alnyp barylýan oňyn özgertmeleriniň maksadalaýyk amala aşyrylmagy, ozaly bilen ýurdumyzda milli kanunçylyk ulgamynyň kämilleşdirilmegi, onuň halkara hukugynyň kadalaryna laýyk getirilmegi bilen berk baglanyşyklydyr. Her bir jemgyýet kanunlaryň doly güýjünde hereket edip, talabalaýyk gyşarnyksyz berjaý edilmegi bilen sagdyn jemgyýete öwrülýär. Diňe bir raýatlaryň kadaly, azat-erkin ýaşaýşyny üpjün etmek däl, eýsem-de bolsa, ýurduň ykdysady taýdan belent sepgitlere ýetmegi üçin öňde durýan wezipeleriň üstünlikli amala aşyrylmagy hem ilkinji nobatda kämil, berk kanunçylyk ulgamy bilen baglanyşyklydyr.

Ýurdumyzda milli kanunçylyk ulgamyny halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryna laýyk getirmek maksady bilen eýeçilik hukugy bilen bagly kanunlaryň birnäçesi kabul edildi. Olaryň hatarynda: Türkmenistanyň Ýaşaýş jaý kodeksini, “Döwlet ýaşaýş jaý gaznasynyň ýaşaýş jaýlarynyň hususylaşdyrylmagy hakynda”, “Eýeçiligiň döwletniň garamagyndan aýrylmagy we döwlet emläginiň hususylaşdyrylmagy hakynda”, “Eýeçilik hakynda” Türkmenistanyň kanunlaryny gorkezmek bolar.

2014-nji ýylyň 3-nji maýynda “Gozgalmaýan emläge bolan hukuklaryň we onuň bilen bagly geleşikleriň döwlet tarapyndan bellige alynmagy hakynda” Türkmenistanyň kanunynyň kabul edilmegi bilen raýatlaryň gozgalmaýan emläge bolan hukuklarynyň ykrar edilmegi we goralmagy üpjün edildi. Şonuň esasynda hem Raýat kodeksiniň Jemagat reýestri diýen bölegi aýratyn kanun bilen düzgünleşdirilip, gozgalmaýan emläk hukugynyň ýeke-täk döwlet sanawy emele geldi.

Şeýle ýagdaýda bazar ykdysadyýetiniň esasy şertleriniň biri hökmünde eýeçiligiň bir görnüşliliginden, onuň köpgörnüşliligine geçildi. Başgaça aýdanynda, eýeçilik gatnaşyklarynyň täze ulgamy döredildi, olary doly kämilleşdirmek işleri ýerine ýetirilmek bilen sanly ulgama tapgyrlyyn geçirmek işleri hem ýerine ýetirilýär. Ýagny gozgalmaýan emläge bolan hukuklaryň we onuň bilen bagly geleşikleriň döwlet sanawynyň elektron ulgamy programmasy taýýarlanylyp doly işe girizildi.

Eýeçilik gatnaşyklarynyň kämilleşmegi, esasan, iki ugur boýunça amala aşyrylýar. Olaryň birinjisi, eýeçiligi döwletniň garamagyndan aýyrmak we hususylaşdyrmak bolsa, ikinjisi hususyýetçiligi ösdürmek üçin şertleri döretmekden, eýeçiligiň hemme görnüşleriniň deňhukukly hereket etmegini üpjün etmekden ybaratdyr. Bazar ykdysadyýetine geçmekde eýeçiligiň dürli görnüşleriniň deňhukukly hereket etmegini kanun boýunça ykrar etmäge aýgytly orun degişlidir. Eýeçiligiň köpgörnüşliligini ösdürmekde bolsa, onuň bir bölegini döwletniň garamagyndan aýyrmagyň we hususylaşdyrmagyň uly ähmiýeti bardyr. Şonuň esasynda Eýeçilik bilen baglanyşykly gatnaşyklary düzgünleşdirýän hukuk namalaryň yzygiderli kämilleşdirilmeginiň, olaryň umumy ykrar edilen halkara hukuk kadalary bilen

ugrukdyrylmagynyň netijesinde, eýeçiligiň ähli görnüşleriniň ygtybarly we mäkäm goragy üpjün edilýär. Türkmenistanda adam hukuklarynyň üpjün edilmegi – bu jemgyýetde ýaýbaňlandyrylan özgertmeleriň esasy maksady bolup, “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak” ýylynda hem döwlet, jemgyýetçilik durmuşynyň ähli ulgamlarynyň demokratiýalaşdyrylmagyna, döwlet özygtyýarlylygynyň hem-de milli döwletliligi berkitmäge, syýasy ulgamyň, raýat jemgyýetiniň, milli ykdysadyýetiň güýçli depginler bilen ösmegine mümkinçilik berdi.

Myrat Kulyyev
(*Turkmenistan*)

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PROPERTY LEGISLATION IN TURKMENISTAN

The content of property rights in Turkmenistan is analyzed. The development of national legislation in the field of property rights in accordance with the norms of international law is substantiated. The mechanisms for implementing property legislation are covered in detail using real estate as an example.

Attention is focused on the effective implementation by the state of protecting the rights and legitimate interests of owners. Analytical information on state registration of rights to real estate is presented. It is the needs of participants in real estate turnover that determined the goals and objectives of state registration of rights to real estate, including property rights.

Мурад Кулиев
(*Туркменистан*)

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СОБСТВЕННОСТИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Проанализировано содержание права собственности в Туркменистане. Обосновано развитие национального законодательства в сфере права собственности в соответствии с нормами международного права. Подробно освещены механизмы реализации законодательства о собственности на примере объектов недвижимости.

Акцентируется внимание на эффективное осуществление государством охраны прав и законных интересов собственников. Изложена аналитическая информация о государственной регистрации прав на недвижимое имущество. Именно потребности участников оборота недвижимости определили цели и

задачи государственной регистрации прав на недвижимое имущество, в том числе и права собственности.

Ogulsona Lollekowa, Jeren Popyýewa
(*Türkmenistan*)

ABU-ŞAHRAÝNDAN (MESOPOTAMIÝA) TAPYLAN ÇAKMAK DAŞDAN ÝASALAN GURALLARYŇ JEÝTUNDAN TAPYLAN GURALLAR BILEN MEŇZEŞLIGI WE AÝRATYNLYKLARY

Abu-Şahraýn Mesopotamiýanyň çäklerinde açylan nagyşly keramikasy bolan irki ekerançylyk toplumly ilkinji ýadygärlikleriň biridir. Ilki bilen ol ýerde köp mukdarda ýadygärlikleriň üstünde tapylyan artefaktlar toplanyldy, soňra bolsa gazyp-agtaryş işleri geçirildi. Nagyşly keramikanyň seljermesi onuň b.e.öňki V asyra we VI asyryň başyna degişli Ubeýd görnüşli toplumlara degişlidigini görkezdi. Ýygňalan materiallaryň arasyndaky çakmakdaşlaryň şol döwre degişli bolmagy ähtimaldyr.

Biz 1918–1920-nji ýyllarda Abu-Şahraýnda geçirilen gazyp-agtaryş işleriniň netijesinde tapylyan Londonyň Britan muzeýinde saklanylyan gurallaryň 450 sanysynyň trasologik seljermesini geçirdik. Zähmet gurallary gowy saklanypdyr. Şonuň üçin gurallardaky zähmet yzlaryny diňe binokulýar mikroskop arkaly görmek bolýar. Trasologik taýdan barlaglardan soň käbir zähmet gurallarynyň iki funksiýasynyň ýüze çykarylmagy sebäpli, şonuň hasabyna gurallaryň sany ep-esli artdy.

Statistiki hasaplamalara laýyklykda gurallaryň esasy toparlarynyň ekerançylyk, maldarçylyk we awçylyk bilen baglanyşyklydygy anyklanyldy. Olaryň arasynda ok-ýaýlar, kätmenler, prizmatik plastinalaryň esasynda ýasalan bir we iki tarapy ötgür, et kesmek üçin pyçaklar bar. Hojalykda agajy, süňki gaýtadan işlemek we bezeg şaý-seplerini ýasamak bilen baglanyşykly gurallar topary, burawlar, byçgyjyklar duş gelýär.

Gurallaryň dürli funksional toparlarynyň bolmagy seljermeginiň esasynda Abu-Şahraýnyň gadymy ýaşajyklarynyň ykdysady durmuşynda ekerançylygyň, ekerançylyk önümlerini gaýtadan işlemeginiň, şeýle hem maldarçylygyň, awçylygyň hem-de olardan alnan önümleri gaýtadan işlemeginiň uly orun tutanlygy barada netijä gelip bolýar.

Günorta Mesopotamiýa üçin Ubeýd döwri ýerli we irki ekerançylyk medeniýetiniň binýadynda kemala gelyän şäher siwilizasiýasynyň dörän döwri bolupdyr. Bu döwürde metal gurallaryň giňden ýaýrandygyny çaklamaga esas bar, ýöne magdan çeşmelerinden uzakdaky ýadygärliklerden tapylyan degişli tapyndylar

örän seýrek. Çig mal gorlarynyň garyp bolmagy sebäpli, orak ormaga niýetlenilen gurallaryň, keramikadan ýasalan oraklaryň döremegine getiripdir. Elbetde, munuň ýaly şertlerde gurallary ýasamak üçin döp boýunça ulanylyp gelinýän çakmakdaşy ýaly material köp babatda öz ähmiýetini saklapdyr. Dogrusy, çakmakdaşynyň çeşmeleri Günorta Mesopotamiýanyň çäklerinden has daşda ýerleşipdir.

Soňky ýyllarda Alynky Aziýanyň we Türkmenistanyň irki ekerançylyk medeniýetleriniň özara baglanyşygy has aýdyň ýüze çykýar. Munuň şeýledigi Abu-Şahraýnyň (Aşaky Mesopotamiýa) we Jeýtun medeniýetiniň (Günorta Türkmenistan) ýadygärliklerinden tapylan arheologik artefaktlary deňeşdirme seljermesinde tassyk edilýär. Keramiki toplumlar, terrakota heýkeljikler we ş.m. tapyndylar muňa şaýatlyk edýär. Bu özara baglanyşyk zähmet daş gurallarynyň materiallarynda hem ýüze çykýar. Jeýtun medeniýetiniň ýadygärlikleri Gadymydepeden we Çakmaklydepeden tapylan kätmeden başga daş kätmen guraly duş gelmeýär, ýöne Jeýtundan soňky Änew IA döwrüne degişli ýadygärliklerde köp tapyldy hem-de irki eneolit döwrüne degişli edilýär. Kätmenleriň ikisiniň hem ötgür tarapynda Abu-Şahraýnyň kätmenlerindäki yzlara meňzeş yzlaryň bardygyny bellemek gerek.

Trasologik öwrenmeleriň netijesinde funksional toparlaryň, görnüşleriň bardygyny Aşaky Mesopotamiýanyň we Türkmenistanyň irki ekerançylyk medeniýetleriniň özara baglanyşygynyň bolandygyny anyklamaga mümkinçilik berýär.

Ogulsona Lollekova, Jeren Popyeva
(*Turkmenistan*)

FLINT TOOLS FROM ABU-SHAHRAYN (MESOPOTAMIA) AND JEYTUN: THEIR SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Abu-Shahrayn settlement dating back to the 5-th – early 4-th millennium B.C. is the first early agricultural complex with painted ceramics, discovered in the territory of Mesopotamia.

We have carried out for the first time a tracological analysis of the items of London British Museum collection discovered during the excavations in Abu-Shahrayn in 1918-1920.

As a result of the comparative analysis of the tools from Abu-Shahrayn and Jeytun, it has become clear that agriculture and cattle-breeding played a main role in the life of the ancient citizens of both settlements and it proves their simultaneous existence.

Огулсона Лоллекова, Джерен Попыева
(Туркменистан)

КРЕМНЕВЫЕ ОРУДИЯ АБУ-ШАХРАЙНА (МЕСОПОТАМИЯ) И ДЖЕЙТУНА: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЯ

Поселение Абу-Шахрайн, относящееся к V – началу IV тыс. до н.э. – это первый раннеземледельческий комплекс с расписной керамикой, открытый на территории Месопотамии.

Нами впервые был произведен трасологический анализ изделий из коллекции Британского музея в Лондоне, полученных в результате раскопок на Абу-Шахрайне в 1918–1920 годах. В результате сравнительного анализа орудий труда Абу-Шахрайна и Джейтуна, выяснилось, что в обоих поселениях основную роль в жизни древних жителей играло земледелие и скотоводство, что подтверждает их одновременное существование.

Nursahat Mamedow
(Türkmenistan)

RUS ÇEPER TEKSTLERİNDE TÜRKMEN HAS ATLARYNYŇ KÖPDÜRLÜLİGINİŇ ULANYLYŞ AÝRATYNLYGY

Rus dilinde ýazylan çeper tekstlerde jyns atlar bilen birlikde has atlar hem giňden ulanylýar. Olar derňelýän eserlerde türkmen sözleriniň ep-esli bölegini düzýär. Şeýle sözleriň köpüsi rus ýazuw dilinde aralaşyp, rus diliniň kadalaryna boýun egýär we grafema-fonetik köpdürlülügi emele getirýär, beýlekileri bolsa, alnan diliniň fonetik kanunlaryny görkezýär we üýtgeşmelere sezewar edilmeýär. Beýle hadysa käbir ýagdaýlarda şol bir atlaryň birnäçe görnüşleriniň ýüze çykmagyna sebäp bolýar, ýagny bu hadysa köplenç jyns atlar bilen baglanyşyklydyr.

Türkmen diliniň has atlarynyň rus diline ýeterlik derejede terjime edilmegi bilen baglanyşykly meseleleri köp wagtdan bäri dilçileriň ünsüni özüne çekip gelýär. Toponimleri we has atlary tertipleşdirmegiň zerurlygy türkmen dilçi alymlarynyň ylmy işlerinde birnäçe gezek seljerildi. Şeýle-de bolsa, bu mesele häzirkä wagtda hem gutarnykly öz çözgüdini tapanok. Bu mesele türkmen-rus dil biliminiň kyn meseleleriniň biri bolmagynda galýar. Ilki bilen, rus dilindäki tekstde has atlaryň görnüşiniň bitewi şöhlenenmeginiň önüni alýan esasy sebäpleri kesgitlemek we göz önünde tutmak gerekdiği bilen ýüze çykýar.

Kadalar da bolşy ýaly, rus çeper tekstiniň düzüminde türkmen has atlarynyň dogry we doly görnüşini saklamak kyn meseleleriň biri hasaplanylýar. Bu bolsa, rus we türkmen dilleriniň fonetik ulgamlarynyň tapawutlylygy, ýagny sözleriň fonema düzüminiň we fonetik kanunlaryň hereket edişiniň deň gelmeýänligi sebäpli ýüze çykýar. In uly üýtgeşiklik bolsa, wokalizm ugrundaky türkmen sesleriniň çalşylmagynda bellenildi. Mundan başga-da, üýtgeşiklik diňe belli harplary ýa-da harp kombinasiýalaryny öz içine alýan has atlara däl (Güljan-Гульджан-Гюльджан, Kümüş-Кумуш-Кюмуш, Sahy-Сахы-Сахи), eýsem deňeşdirilen dillerde şuna meňzeş grafiki harplara ýol berýänlere-de mahsusdyr (Geldi- Гельди-Гельды, Nurly-Нурлы-Нурли, Selbi-Сельби-Сэльби we ş.m.). Üýtgeşikligiň in az duş gelinýän ugry konsonantizm (çekimsiz sesleriň) ulgamyna dogry gelýär: Atgyran-Атгыран-Ат-Кыран, Bossan-Боссан-Бостан, Gandym-Гандым-Кандым, Garagyz-Каракыз-Карагыз.

Taryhda kalka arkaly sözleri rus diline terjime usullarynyň netijesinde käbir türkmen geografik atlary rus dilinde ep-esli ýoýlan fonetik görnüşde hereket edýär. Bu ýoýulma, sözüň alnan dile terjime edilende sözleriň manysyna gönüden-göni täsir edýär: Garrygalanyň ýerine Кара-Кала, Ýylanlynyň-Ильялы, Ýolöteniň-Иолотан, Sakarçägäniň ýerine bolsa, Сакар-Чага. Lingwistik tejribede rus dilinde geografiki atlaryň adaty harplarynyň goralmagy barada pikir bar bolsa-da, bu nukdaýnazardan we biziň pikirimizçe Garrygala sözünüň Кара-Кала ýa-da Карры-Кала görnüşleriniň iki görnüşü bilen hem ylalaşyp bilmeris, bu ýagdaýda has laýygy warianty Карры-Кала diýlip hasap edilmelidir. Sebäbi bu toponimiň adaty ýazylyşy diňe bir türkmen toponiminiň fonetik görnüşiniň düýpgöter üýtgemegine getirmän, eýsem, onuň manysyny ýoýdy. Türkmen dilinde Garrygala “köne (gadymy) gala”, rus dilindäki adaty Кара-Кала bolsa “gara gala” diýmegi aňladýar.

Käbir doly ýazylmaly antroponimleriň we toponimleriň defis bilen ýazylyşyna garamak, işimiziň aýgy bir meselesine öwürüldi: Ак-Набат-Акнабат, Гёр-оглы-Гёроглы, Ак-Тепе-Актепе, Копет-Даг-Копетдаг we ş.m. Biz beýle ýagdaýda rus orfografiýasy alnan dilde (türkmen dilinde) häsiýetlendirilen şuna meňzeş birlikleriň çyzyk bilen däl-de, türkmen dilinde bolşy ýaly ýazylmagyny kabul etmeli diýen netijä geldik.

Şeýlelik bilen, türkmen dilinden terjime edilen edebi tekstlerde hereket edýän has atlaryň grafiki bellenilişi, jyns atlaryň ýazuw durky ýaly dürli sebäplere görä ýüze çykýan üýtgeşiklik bilen häsiýetlendirilýär. Rus dilindäki tekstlerde türkmen diliniň has atlarynyň grafiki bellenilişinde köpdürlüligiň ýüze çykmagyny kesgitleýän esasy faktor, terjime etmegiň iki usulynyň – transliterasiýa we amaly transkripsiýanyň bolmagy bilen häsiýetlendirilýär we bu bolsa “her terjimeçiniň ýa-da ýazyjynyň öz tekstini ýazmak üçin şu iki dürli ýörelgäniň birine esaslanmagyna getirýär”.

Nursahat Mamedov
(*Turkmenistan*)

PECULIARITIES OF THE USE OF VARIANT TURKMEN PROPER NAMES IN RUSSIAN FICTION

In Russian literary texts, along with the common nouns, proper names are widely used. They constitute a significant part of the Turkmen words functioning in the analyzed works. Entering Russian written speech, some of these words obey the norms of the Russian language and are subject to grapheme-phonetic transformation, while others, reflecting the phonetic laws of the source language, are not subject to change. This paper presents some of the features of the use of variant Turkmen proper names in Russian fiction.

Нурсахед Мамедов
(*Туркменистан*)

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВАРИАНТНОСТИ ТУРКМЕНСКИХ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В РУССКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

В русских художественных текстах, наряду с нарицательными, широко употребляются собственные имена. Они составляют значительную часть туркменских слов, функционирующих в анализируемых произведениях. Попадая в русскую письменную речь часть таких слов подчиняются нормам русского языка и поддаются графемо-фонетическому преобразованию, а другая, отражая фонетические законы языка-источника, не подвергается изменениям. В данной работе рассматриваются некоторые особенности использования вариантности туркменских имен собственных в русском художественном тексте.

Gunça Mämetniýazowa
(*Türkmenistan*)

YNSAN HÄSIÝETLERINI AŇLATMAKDA METAFORANYŇ ORNY

Türkmen dili stilistik serişdelere baý dildir. Dildäki stilistik serişdeler sözüň manylarynyň özara utgaşyklary esasynda emele gelýär. Stilistik serişdeleriň

ylmy taýdan öwrenilmeginde rus alymlary A. N. Gwozdewiň, L. W. Şerbanyň, G. O. Winokuryň, M. N. Kožinanyň, I. R. Galperiniň, O. S. Ahmanowanyň, W. W. Winogradowyň, türkmen alymlary G. Nepesowyň, K. Babaýewiň, B. Weýisowyň, O. Şyhyýewanyň, B. Baýjanowyň hyzmatlary uludyr. Bu alymlar öz işlerinde leksiki-stilistik serişdeleri özboluşlylyk, ulanylyş derejesine görä toparlara bölüp, olaryň aňladylyş manylarynda ýüze çykyan metaforalary kesgitläp öwrendiler. Dilçi alym G. Nepesow metaforany emosional öwüşginli serişde hökmünde öwrenen bolsa, Ö. Abdyllaýew metaforany diliň keşpli aňladýş serişdesi hökmünde öwrenýär. K. Babaýew metaforany leksiki-semantiki häsiýetleri boýunça: omonimik, sinonimik, antonimik, arhaik, janlandyрма metaforalary ýaly toparlara bölýär.

Işde allegorik metaforalaryň ynsan häsiýetlerini aňlatmakda eýeleýän orny seljerildi. Metafora-allegoriýa haýwanlaryň ýa-da ösümlikleriň üsti bilen ynsan häsiýetlerini göçme manyda aňladýan leksiki-stilistik serişdedir. Metafora-allegoriýa söz ussatlarynyň şygrylarynda, haýwanlar hakyndaky ertekilerde, basnýalarda, nakyllarda ýüze çykyar. Ata Salyhyň “Şagal we horaz”, “Ýolbars we tilki”, “Kädiniň gülküsi” basnýalarynda ynsan ahlagy allegorik keşpleriň, ýagny haýwanlaryň, ösümlikleriň üsti bilen açylyp görkezilýär. Mysal üçin, tilki - hilegär, şagal – ogry, ýaranjaň, ýolbars – mert, towşan – gorkak, möjek – açgöz, it – wepaly we ş.m. Nury Annagylyjyň “Azgynyň ýazgydy” basnýasynda möjek bilen tilkiniň gatyrlara, towşanlara gün bermeýişleri, ahyrynda olaryň geçi awlamak üçin agyla girende heläk boluşlary beýan edilýär. Şahyr bu syujetden şeýle ideýa çykarýar:

Ile jebir etse, azsa kim-de kim,
Oňa durmuş çykar şu hili höküm.

Magtymguly Pyragy hem öz döredijiliginde allegorik metaforany watançylyk, agzybirlik, mertlik-namartlyk ýaly häsiýetleri janlandyrmakda işjeň ulanypdyr. Akyldar şahyrymyz adam bilen adamyň arasyndaky uly tapawudyň bardygyny, gylyk-häsiýet, edep-terbiýe, gujur-gaýrat, akyl-paýhas boýunça dürli-dürlüdigini keşpler arkaly aňladypdyr. Meselem: tilkä meňzedip mekir; ýolbarsa, şire meňzedip ýanbermezek, öz awuny kişä aldyрмаýan ynsan häsiýetini metafora-allegoriýa esasynda beýan edýär.

Her *tilki* bir *şir* dek gürlär,
Myrdar ölen läş üstünde.

Metafora-allegoriýa nakyllarda özboluşly ähmiýete eýe. Mysal üçin, “Goýun goýnuň guýrugyny dişlemez”, “Garga garganyň gözünü çokmaz”. Nakyllarda

“goýun, garga” sözlerinde aňladylýan haýwan häsiýetleri göçme manyda bolup, ynsan häsiýetleri terbiýelenilýär.

Metafora-allegoriýa hasabyna türkmen diliniň sözlük gory we stilistik serişdeler binýady baýlaşýar. Şeýle-de ynsan häsiýetlerini açyp görkezmekde we olary terbiýelemekde metaforanyň hyzmaty uludyr.

Guncha Mametniyazova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF METAPHOR IN DESCRIBING HUMAN CHARACTERISTICS

This paper examines the role of metaphor in describing the human characteristics, as well as the opinions of scientists about different types of metaphors. The use of metaphor-allegories in describing human characteristics in fables, poetry and proverbs are analyzed.

Гунча Маметниязова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ МЕТАФОРЫ В ОБОЗНАЧЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ КАЧЕСТВ

В данной научной работе анализируются различные точки зрения ученых о метафорах, рассматривается роль метафор-аллегорий в описании характера человека на материале поэтических текстов, басен и пословиц.

Maýa Meläýewa
(*Türkmenistan*)

GÜNDOGARYŇ BEÝIK ALYMY ABU REÝHAN AL-BIRUNYNYŇ YLMA GOŞAN GOŞANDY

Türkmenistanyň Beýik Ýüpek ýolunyň ugrunda ýerleşmegi bilen bu ýerde orta asyrlarda ýerleşen şäherlerde ýokary derejede ösen medeniýeti bolupdyr. Bu bolsa ylmy pikirleriň ösmegine itergi beripdir. Ylmyň ösmeginde Merw we Köneürgenç şäherleri uly ähmiýete eýe bolupdyr. Bu ýerlerde ylmy ojaklar we akademiýalar açylypdyr, olarda dünýä belli alymlar talyplara sapak beripdirler ylmyň dürli

ugurlary boýunça ylmy-barlag işlerini alyp barypdylar. Döwletiň hökümdarlary ylmyň jemgyýetçilik durmuşyndaky we jemgyýetiň mundan beýläk ösmegindäki, adamlaryň ruhy dünýäsiniň kämilleşmegindäki ähmiýetine göz ýetirip mekdepleri, medreseleri we kitaphanalary gurdurypdylar.

1009-njy ýylda Ürgençde Mamunyň akademiýasynyň (Akyldarlar öýi) açylmagy netijesinde bu ylmy merkezde tanymal alymlar Abu Reýhan al-Biruny, Abu Aly ibn Sina, Abu Sahyl al-Jürjany, Abu Nasyr ibn Irak işleýärler. Bu barada türkmen halkynyň Millli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedow “Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi” atly kitabynda şeýle sözleri getirýär: “Gündogaryň beýik alymlary al-Biruny, Muhammet al-Horezmi, ibn Sina şu mekanda deňsiz-taýsyz eserlerini döredipdirler...”. Abu Reýhan al-Biruny 150-den köpräk ylmy işi miras galdyran, orta asyrlaryň tanymal alymydyr. Abu Reýhan Muhammet ibn Ahmet Biruny 973-nji ýylyň 4-nji sentýabrynda Horezmiň merkezi Kät şäherinde dogulýar. Ol Owganystanyň Gazna şäherinde 1048-nji ýylda aradan çykypdyr. XIII asyryň başynda Horezmde meşhur bolan syýahatçy we geograf Ýakut Hamawynyň belleýşine görä, watanyndan çykyp giden her bir adama horezmliler “Biruny” lakamyny beripdirler. Şonuň üçin oňa Biruny lakamy berlen bolmagy ähtimaldyr diýýär. Alymy oňat bilýän taryhçy Abdul Fazyl Baýhaky Biruny lakamyny ulanman, diňe “Abu Reýhan” diýipdir. Abu Reýhan diýmek hormatly, rehimdar diýen manyny berýär. Biruny öz ýurdy bolan Horezmde görnükli alymlardan sapak alýar. Şol döwürde Horezm ylmyň we medeniýetiň gülläp ösen ýeri hasap edilipdir. Alym horezm dili bilen birlikde sogdy, ýunan, pars ýa-da grek, gadymy ýahudy, gadymy hindi, sanskrit dillerini öwrenipdir. Biruny grek dilini suw içen ýaly bilipdir. Arap dili orta asyr musulman dünýäsiniň ylmynyň dili bolansoň, Biruny arap dilini-de edil ene dili ýaly bilipdir. Ol (ýunan) grek nusgawy ylmyny, astronomiýa, geografiýa, botanika, matematika, geologiýa, taryh, etnografiýa, filosofiýa we filologiýa ylymlaryny çuňňur öwrenipdir. Biruny görnükli alym Abu Nasr ibn Yrakdan Ýewklidiň geometriýasyny, Ptolomeýiň astronomiýadan ýazan işlerini öwrenýär. Şeýle-de, alym özünden öňki görnükli alymlar Muhammet Horezminiň matematikasyny, geografiýa ylmy boýunça Abul Abbasynyň, Ahmet Farganynyň (IX asyr), Mewrezeliniň (IX asyr merwli), Jawharynyň (IX asyr), filosof we tebigatçy Abu Nasr Farabynyň, Abdul Wepa Jurjanynyň (940–990 ý.) we başga-da birnäçe alymlaryň eserlerini öwrenýär. Biruny 995-nji ýylda 22 ýaşynda ilkinji bolup diametri 7,5 metr bolan diwar kwadraty esasynda Ýeri ölçemegiň täze usulyny oýlap tapdy hem-de polýak alymy N. Kopernikden (1473–1543 ý.ý.) has öň Ýeriň Günün daşyndan aýlanýandygy baradaky teoriýany ulandy. Ýeriň globusyny ýasamagy başarmak bilen ol astronomiýa degişli birnäçe kitaplary ýazýar. Olara “Kartografiýa”, “Globusyň ýasalýşy”, “Ýerdäki jaýlaryň uzynlygyny we giňligini öwrenmek” we şuna meňzeşler degişlidir.

Abu Reýhan al-Biruny özüniň 75 ýaşynyň içinde astronomiýa degişli 70-e ýakyn eseri ýazýar. Şolardan astronomiýa we hronologiýa degişli eserler – 37, meteorlar we kometalar – 6, astronomiki gurallar – 9, aýan etmek we astrologiýa boýunça gysgaça soraglar – 18 eseri degişli hasaplanylýar. Al-Birunynyň matematika degişli bolan ylmy işleri 20-ä ýakyn bolup, olaryň içinden arifmetika 8, geometriýa 7, stereometriýa 4, trigonometriýa 1 iş degişlidir. Galan işleri ylmlaryň dürli pudaklaryna degişli. Akyldaryň ýazan eserleriniň hemmesini biziň döwrümizde neşir etsek, olar hersiniň möçberi 35 sahypadan ybarat bolan 40 tomluk kitap bolardy. Taryhçy Ärdogan Merçil: ”Asyl gelip çykyşy oguz türkmenlerinden bolan alym, akyldar Abu Reýhan Birunynyň işleri dünýä ylmy we medeniýeti üçin örän gymmatlydyr” diýip ýazýar.

Gadymyýetiň beýik alymy Abu Reýhan al-Biruny Gündogaryň dürli ýurtlarynda ylmlaryň döremeginde, sebitler bilen yklymlaryň arasyndaky alyş-çalşygyň giňeldilmeginde we umuman dünýä siwilizasiýasynyň ösmeginde möhüm hyzmaty ýerine ýetiripdir. Onuň özboluşly döredijiliginiň häzirki döwür üçin uly gymmaty we ähmiýeti bar.

Maya Melayeva
(*Turkmenistan*)

THE SCIENTIFIC ADDITION OF ABU RAYHAN AL-BIRUNI THE GREAT SCIENTIST OF THE EAST

As a result of the opening of the Academy of Mamun (House of the Wise) in Urgench in 1009, famous scientists Abu Reyhan al-Biruni, Abu Ali ibn-Sina, Abu Sahyl al-Jurjani, Abu Nasyr ibn Irak worked in this scientific center. The National Leader of the Turkmen people Gurbanguly Berdimuhamedov quotes the following words in his book “Turkmenistan – the Heart of the Great Silk Road”: “The great scientists of the East, al-Biruni, Muhammet al-Horezmi, Ibn Sina created their unparalleled works in this place ...”. Abu Reyhan Al-Biruni was a famous scholar of the Middle Ages, who left behind more than 150 scientific works.

The great scientist of ancient, Abu Reyhan Al-Biruni, played a significant role in the creating of sciences in different countries of the East, the expansion of exchange between regions and continents, and the development of world civilization in general. His unique scientific works have great value and significance for the modern life.

Майя Меляева
(Туркменистан)

ВКЛАД В НАУКУ ВЕЛИКОГО УЧЁНОГО ВОСТОКА АБУ РЕЙХАНА АЛЬ-БИРУНИ

В результате открытия в 1009 году в Ургенче Академии Мамуна (“Дома мудрецов”) в этом научном центре работали такие известные учёные как Абу Рейхан аль-Бируни, Абу Али ибн-Сина, Абу Сахил аль-Джурджани, Абу Насир ибн Ирак. Об этом Национальный Лидер туркменского народа Гурбангулы Бердымухамедов в своей книге “Туркменистан – сердце Великого Шёлкового пути” пишет: “Великие учёные Востока аль-Бируни, Мухаммед аль-Хорезми, Ибн Сина создали в этом месте свои уникальные труды...” Абу Рейхан Аль-Бируни был известным учёным средневековья, оставивший после себя более 150 научных трудов.

Абу Рейхан аль-Бируни сыграл важную роль в создании наук в различных странах Востока, в расширении обменов между регионами и континентами, в развитии мировой цивилизации в целом. Его уникальные научные труды имеют огромную ценность и значение и поныне.

Aknur Meredowa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” ATLY KITABYNDA KÄBIR SÖZLERE LEKSIKI DÜŞÜNDIRIŞLER

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynyň mazmunynda ylmy-lingwistik täzelikler bardyr. Kitapda durmuşda ulanylyp ýörülendigine garamazdan, biziň manysyna üns bermeýän käbir sözlerimiziň leksiki-semantik düşündirilişine aýratyn orun berilýär. Häzirki zaman türkmen dili uzak taryhy döwrüň önümidir.

Türkmen dili ençeme asyrlap milli jemgyýetimize hyzmat edip gelýär. Türkmen dilinde häzirki zaman türkmen diliniň sözlük goruny we onuň esasy birlikleri bolan sözleri dürli tarapdan öwrenmäge uly orun berilýär. Diliň taryhy ösüş döwürlerinde onuň sözlük düzüminde sözleriň ulanylyşy we manysy taýýndan dürli üýtgeşmeler ýüze çykýar, şeýlelikde sözler ilki başdaky keşbini bütinleý ýa-da kem-käsleýin üýtgedýärler. Şeýle özgerişler kem-kemden, asyrlaryň dowamynda bolup geçýär.

Şu nukdaýnazardan garalanda, türkmen dili ylym hökmünde (onda bolup geçýän özgerişleri öwrenilmäge degişli bolan) taryhy kategoriýalary özünde jemleýär.

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynda türkmen diliniň halkyň taryhy bilen aýrylmaz baglanyşyklylykda, ösüp, üsti ýetirilip, üznüksiz täzelenip durýan sözleriň manysyna diliň taryhy, şol sözüň gelip çykyşy bilen baglanyşyklylykda berilýän ylmy düşündirişler ünsüni özüne çekýär. Kitapda getirilen maglumatlaryň käbir mysallaryna seredeliň: “Jeýhun ýagny Seyhun, bu bolsa, seý – suw, şeýlelikde, “hunlaryň suwy” diýen manyny berýär”. Ýene-de bir mysala üns bereliň: “Ilki bilen, “Gorkut” sözi barasynda. “Gor” – bu sözüň manysy “gorküýze” diýen düşünjede jaýdar açylýar. Sözüň asyl köki bilen bagly pikirlerimi ilkinji gezek teswirlemeyändigimden dykgatly habarlydyr. “Kut” bagt diýmek bolmaly. Rabguzynyň “Kutatgu bilik” eserine “Bagt getirýän bilim” diýip teswirlenilýändigem ýadyňyzdadyr. Türkmende “Bagtly bol” diýmezden öňinçä, “Gutly bolsun” diýilýändir. “Gut” – “bagt” şol manydaky sözler. Ine, şujagaz “sözlüğe” seredip, “Gorkudam” “bagtyň gory” diýip teswirlenilmegi dogrudyr”.

Alym Arkadagymyzyň “Gorkut” sözünü “bagtyň gory” diýip düşündirmegi, “türkmen” we “Turan” sözleriniň kökünüň birdigini ýüze çykarmagy bu kitabyň mazmunyn-da bar bolan köpsanly ylmy-lingwistik täzelikleriň subutnamasydyr.

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynda türkmen dilindäki ylmy işlerde duşýan käbir atlaryň leksiki manysynyň düşündirilişiniň ylmy çeşmeleriniň salgy berlişine hem duş gelmek bolýar. “Oguznamanyň” şu nusgasyndaky “saklap”, “gypjak”, “garlyk”, “galaç”, “kaňga” diýen ýaly täze barlan ýerlere dakylan atlaryň emele gelşiniň düşündirişi nusgalaryň beýlekilerinde hem gabat gelýär”. Başga-da, “Oguznamalaryň” nusgalary hakyndaky maglumatlarda: “XI asyrda Mahmyt Kaşgarly bu eserdäki ýordumlaryň käbir ýerlerini halk arasyndan toplap, öz sözlüğine girizipdir... XV asyrda bu ýordumy türk taryhçysy ýazyjy ogly Aly türk dilinde işleýär. Häzir bu nusga, bilşimiz ýaly, Germaniýanyň merkezi şäheri Berlinda saklanylýar. Bu nusgada atlaryň tapawutly alnan ýerleri bar. Gazan nusgasyndaky “Düýp Bakuý”, bu nusgada “Düýp Takuý”, ýazyjy ogly Alyda – “Ýaparly”, Gazan nusgasynda – “Ýafar” görnüşlerinde gelýär. Şeýle mysallaryň hatary, eseriň nusgalarynyň tapawutly bolşy ýaly, uzaýar. Berlin nusgasy göwrüm taýdan hem Pariž nusgasyndan tapawutlydyr”.

Jemlenilip aýdylanda, Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabyň mazmunynda berlen sözleriň düşündirişleri häzirki zaman dilçi alymlary üçin, milli dilimizi düýpli öwrenmekde ygtybarly maglumat çeşmesi bolmak bilen, olara ylmy-lingwistik täzelikler hökmünde garamak dogry bolar.

Aknur Meredova
(*Turkmenistan*)

LEXICAL INTREPRETATIONS OF SOME WORDS IN OUR HERO ARKADAG'S BOOK "JEWEL OF THE MIND"

The article describes the lexical-semantic interpretations given to some words in the book "Jewel of the mind" by our hero Arkadag. They are, first, explained from a linguistic perspective within the book itself. Secondly, references are also provided to sources that provide in-depth analysis of the origin and meaning of words.

Акнур Мередова
(*Туркменистан*)

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТОЛКОВАНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВ В КНИГЕ ГЕРОЯ – АРКАДАГА "ЖЕМЧУЖИНА РАЗУМА"

В статье описываются лексико-семантические толкования, данные некоторым словам в книге "Жемчужина разума" Героя – Аркадага. Они, во-первых, объясняются с лингвистической точки зрения в самой книге. Во-вторых, также приводятся ссылки на источники, которые дают глубокий анализ происхождения и значения данных слов.

Maral Meredowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA SAZÇYLYK BILIMINIŇ ÖSÜŞ ÝOLY

Türkmenistanda saz biliminiň we fortepianoda ýerine ýetiriliş sungatynyň ösüşi möhüm üç sany tapgyrlary öz içine alýar.

XX asyryň başynda Türkmenistanda mugallymlar düzüminiň döremegine esas bolan ilkinji fortepiano täliminiň merkezi 1919–1921-nji ýyllar aralygynda işläň Zakaspiý konserwatoriýasydyr.

Türkmenistanda saz hünär bilimini ösdürmegiň ikinji tapgyry (1929–1972 ý.) welaýatlarda, şäherlerde we beýleki saz bilim edaralarynda sazçylyk mekdepleriniň döredilmegi bilen baglanyşyklydyr.

Türkmenistanda fortepiano biliminiň ösüşiniň üçünji tapgyrynyň başlangyjy, Türkmen döwlet pedagogik sungat institutynyň (1972 ý.), welaýatlarda we etraplarda

sazçylyk mekdepleriniň hem-de ýörite sazçylyk ulgamynyň açylmagy bilen belenilýär.

Türkmenistanda fortepiano bilimi we fortepianoda ýerine ýetiriliş sungaty rus fortepiano mekdebiniň baý mirasynyň däpleri bilen baglanyşykly. Alekseý Borisowiç Lapçinskiý we Nadežda Aleksandrowna Suzan Türkmenistanda fortepiano mekdebiniň döremeginde uly işleri alyp bardylar. Olaryň ýurdumyzdaky bilim beren okuwçylarynyň arasynda zehinli sazandalar köp: Wiktor Grigorýewiç Hirunsew, Gözel Ataýewna Annamamedowa we beýlekiler bar.

W. G. Hirunsewde türkmen kompozitory – ussat pianinoçy Durdy Nuryýew, onuň doganlary görnükli kompozitor Çary Nurymow we waltorna hünäri boýunça mugallym hem-de kompozitor Sapar Nuryýew bilim aldylar. W. G. Hirunsew 45 ýyldan gowrak mugallym bolup, takmynan 300 sany fortepiano hünärinden şagirtleri taýýarlady. Olaryň arasynda Türkmenistanyň halk artisti O. S. Annamyradowa, Türkmenistanyň at gazanan artisti – B. M. Annagurdow, sungat taryhynyň mugallymy we kandidaty M. E. Ahmedowa, uýalar Aýlar we Aýna Öwezowalar, R. Rahmedow we başgalar.

Gözel Ataýewna Annamamedowa biziň ýurdumyzda fortepiano sungatynyň ösmegine uly goşant goşdy. Ol ilkinji türkmen zenan fortepiano ýerine ýetirijisi we mugallymy.

Türkmenistanda saz biliminiň ösüşiniň üçünji basgançagy 1972-nji ýylda Aşgabatda Türkmen döwlet pedagogik sungat institutynyň açylmagy bilen başlanýar. Ol soňra Maýa Kulyýewa adyndaky Türkmen milli konserwatoriýasy diýlip atlandyrylýar. Saz bilimini ösüdürmek üçin köpsanly mugallymlar Russiýa döwletinden işlemäge çagyryldy. Olar ajaýyp fortepiao hünäriniň sazandalary: N. A. Strelkowa, R. G. Bokow, W. P. Kulik, Z. A. Mamaýewa, Ž. N. Trutko, G. Stade, L. Weretennikowa we beýlekiler.

Tatýana Koçiyewna Meredowanyň pedagogik işjeňligi, meşhur fortepiano ýerine ýetirijisi we zehinli mugallymlaryň biri Aleksandr Anatolýewiç Starikow; fortepiano ýerine ýetirijileriň arasynda Türkmenistanyň ilkinji halk artisti Orazgül Sahatowna Annamuradowa aýratyn hormata mynasypdyrlar.

Ýaş nesliň zehinli ýerine ýetirijileriniň we mugallymlarynyň arasynda ajaýyp fortepiano ýerine ýetirijisi, Maýa Kulyýewa adyndaky Türkmen milli konserwatoriýasynyň “ýörite fortepiano” bölüminiň ýokary hünärli mugallymy, Wladimir Sergeýewiç Mkrtumowy belläp bolar. Şeýle-de Maýa Kulyýewa adyndaky Türkmen milli konserwatoriýasyny tamamlan täze nesliň pianinoçylarynyň arasynda zehinli we häzirki wagtda konserwatoriýanyň öňdebaryjy mugallymlary we konsertmeýsterleri: Mähri Orazowany, Şemşat Amannepesowany, Enejan

Nuryýewany, şeýle hem “Türkmeniň Altyn asyry” bäsleşiginiň ýeňijileri Aşyr Aşyrowy we Aýlar Saparmyradowany agzap geçmek bolar.

Fortepiano sungatynyň ösüşi, ýokary hünärli mugallymlaryň we zehinli ýerine ýetirijileriň döredijilik işjeňligi biziň ýurdumyzda sazçylyk sungatynda gazanylan üstünlikleriň aýdyň görkezijisidir.

Bilimli we hünärli hünärmenleri taýýarlamak ýurduň ösüşinde we gülläp ösmeginde in möhüm faktorlara öwrüldi. Şonuň üçin Türkmenistanyň prezidenti Serdar Berdimuhamedow bilim ulgamynyň özgertmelerini, mekdebe çenli çagalar edaralaryndan başlap uniwersitetlere çenli ýurtda amala aşyrylýan özgertmeleriň başlangyç nokady hökmünde kesgitledi. Şunuň bilen baglylykda, medeni işgärler dünýä sungatyna mynasyp goşant goşýan täze ajaýyp eserleri döredýärler.

Maral Meredova
(*Turkmenistan*)

WAY OF DEVELOPMENT OF MUSICAL EDUCATION IN TURKMENISTAN

The development of music education and piano performance art in Turkmenistan covers three major stages:

The first center of professional piano training at the beginning of the 20th century since 1919.

The second stage (1929-1972) in the development of professional music education in Turkmenistan is associated with the creation of new music educational institutions.

The beginning of the third stage of the development of piano education in Turkmenistan was marked by the opening of the Turkmen State Pedagogical Institute of Arts (1972), a network of music schools and music colleges in the velayats and etraps.

By the beginning of the 20th century, Turkmen folk music, represented by the wealth of all its traditional types and forms, continued to develop. In the 1920s, a broad program of cultural transformations began to be implemented, covering all spheres of spiritual culture. Thus, the initial forms of professional music education were formed and developed. The development of piano art, creative work of highly professional teachers and talented performers are a bright indicator of achievements in musical art in our country. The sphere of education, training of qualified specialists have become the most important factors of progress and prosperity of the country.

Марал Мередова
(Туркменистан)

ПУТЬ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Развитие музыкального образования и фортепианного исполнительского искусства в Туркменистане охватывает три важнейших этапа:

В начале XX века (с 1919 года) был создан очагом профессиональной фортепианной подготовки.

Второй этап (1929–1972 гг.) в развитии музыкального профессионального образования в Туркменистане связан с созданием новых музыкальных учебных учреждений.

Начало третьего этапа развития фортепианного образования в Туркменистане ознаменовалось открытием Туркменского государственного педагогического института искусств (1972), сети музыкальных школ и музыкальных училищ в велаятах и этрапах.

К началу XX века туркменская народная музыка, представленная богатством всех ее традиционных видов и форм, продолжала своё развитие. В 20-е годы начинается широкая программа культурных преобразований, охвативших все сферы духовной культуры. Таким образом, формировались и развивались первоначальные формы профессионального музыкального образования.

Развитие фортепианного искусства, творческая деятельность высокопрофессиональных педагогов и талантливых исполнителей, являются ярким показателем достижений в музыкальном искусстве в нашей стране. Сфера образования, подготовка квалифицированных специалистов стали важнейшими факторами прогресса и процветания страны.

Şemşat Meredowa
(Türkmenistan)

ÇEPER TEKST LINGWODIDAKTİK OBÝEKT HÖKMÜNDE

Çeper tekst rus dilini öwretmek üçin özboluşly bir material ýaly göz önünde tutulýar, sebäbi dil öwretmegiň ähli meseleleri has giňişleýin we özara baglanyşykda hut tekstiň üstünde işlemek bilen çözülýär.

Häzirki zaman lingwodidaktika tekst derňewiniň lingwistik we stilistik derňewi ýaly ugurlaryny hödürleýär, olaryň çäginde talyplar tekst derňewiniň ölçegleri bilen tanyşýarlar we eseriň mazmunyny açmak üçin ulanýarlar, tekstiň içkeri

gurluşyny seljermäge bolsa semimotik derňew gönükdirýär. Çeper tekst boýunça iş esasy lingwistik düşüňjeleri (kadalary, tärleri, sözleýiş görnüşlerini, tekstdäki sözlemleri birleşdirmegiň usullaryny we ş.m.) bilmegi; teksti derňemekde ukyplary we başarnyklary, iň esasy bolsa sözleýiş ýagdaýyna laýyklykda zerur dil görnüşini ulanmak başarnaňlygyny öz içine alýar.

Shemshat Meredova
(*Turkmenistan*)

LITERARY TEXT AS A LINGUODIDACTIC OBJECT

The literary text is considered as a unique material for teaching the Russian language, since all problems of language teaching are solved by working on the text itself in a more complex and interconnected form.

Modern linguodidactics offers such areas of text analysis as linguistic and stylistic one, during which students become familiar with the criteria of text analysis and use them to reveal the content of the work, while semiotic analysis focuses on the analysis of the internal structure of the text. Working on a literary text requires knowledge of basic linguistic concepts (norms, styles, types of speech, ways of connecting sentences in a text, etc.); it includes the skills and abilities of text analysis, and most importantly, the ability to use the appropriate language form according to the conversation situation.

Шемшат Мередова
(*Туркменистан*)

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ КАК ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ

Художественный текст представляется уникальным материалом при обучении русскому языку, так как наиболее комплексно, во взаимосвязи все задачи обучения языку решаются в процессе работы именно над текстом. Обучение русскому языку должно способствовать формированию умений оценивать, выбирать и использовать языковые средства в собственной речи в соответствии с целями, задачами и условиями общения.

Текст художественного произведения не только может служить средством повышения мотивации студентов к изучению русского языка, но и, будучи сам по себе фактом культуры и образцом русской речи, выступать источником

языковых знаний и материалом для повышения рече-коммуникативной деятельности обучающихся.

Поэтому современная лингводидактика делает акцент на изучение языка в контексте с человеком, его сознанием, мышлением, духовной и практической деятельностью.

Вследствие этого, современная лингводидактика предлагает такие направления анализа текста, как лингвистический и стилистический анализ, в рамках которого студенты знакомятся с критериями анализа текста и используют их для раскрытия содержания произведения, тогда как семиотический анализ фокусируется на анализе внутренней структуры текста. Работа над художественным текстом требует знания основных лингвистических понятий (нормы, стили, типы речи, способы связи предложений в тексте и т.д.); она включает в себя навыки и умения анализа текста, а главное, умение использовать соответствующую языковую форму согласно ситуации разговора.

По этому поводу предлагается такая система работы по многоаспектному лингвостилистическому анализу художественного текста, выделяя следующие этапы работы с текстом:

а) этап первичного восприятия текста (формулируются вопросы, помогающие понять впечатление, произведенное текстом: о чем этот текст? какая картина рисуется в вашем воображении? какое настроение появляется после прочтения? и др.);

б) определение функционально-смысловых типов речи в тексте (дается общая характеристика текста, устанавливаются его смысловые части, отношение к типу речи, особенностям стиля и т.д.)

в) осмысление лингвистических средств создания образности художественного текста (выявление использованных автором изобразительно-выразительных средств языка, роли отдельных частей речи);

г) лингвистический анализ (определение особенностей языковых единиц текста на фонетическом, лексическом, словообразовательном и морфологическом уровне, проведение синтаксического анализа текста, выявление грамматических категорий в построении текста и т.д.).

Такой анализ предполагает работу над языковыми средствами по уровням языка (фонетическая система, лексика, словообразование, грамматика), при этом тренируется память студентов, расширяется их словарный запас.

Таким образом, работа с художественным текстом на занятиях по “Стилистике русского языка” и “Лингвистическому анализу художественного текста” создает условия для осуществления функционального подхода при изучении лексики, морфологии, синтаксиса; для совершенствования

представлений о языковой системе; пониманию и правильному квалифицированию стилевых явлений языка; реализации внутрипредметных и межпредметных связей русского языка и литературы; формирования речес- коммуникативных навыков; личностно-ориентированного преподавания русского языка; духовно-нравственного воспитания обучающихся.

Arzygül Mowlýamowa
(*Türkmenistan*)

NOWRUZ – BAHARYŇ BUŞLUKÇYSY

Türkmenistan Watanymyz toýlary tirkeşip gelýän, bagtyýar we galkynýan mekana öwrüldi. Nowruz dünýäniň ençeme halklarynyň, şol sanda türkmen halkynyň hem kalbynda hem-de hakydasynda ençeme asyrlardan bäri ýaşap gelýän iň gadymy baýramlaryň biridir. Nowruz baýramy 2009-njy ýylyň 30-njy sentýabrynda öz halkynyň milli gymmatlyklaryna, baý medeni mirasyna çuňňur hormat goýýan Gahryman Arkadagymyzyň tagallasy bilen dünýäniň 24 sany döwletleriniň goldamagynda ÝUNESKO-nyň “Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň görnükli nusgalarynyň sanawyna” girizildi. 2010-njy ýylyň fewralynda hem BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji mejlisinde her ýylyň 21-nji martyny Halkara Nowruz günü diýip ygylan etmek barada ýörite Rezolýusiýa kabul edildi. Şeýlelikde, Nowruz baýramy halklaryň arasynda parahatçylygy berkidýän hem-de Gündogar halklarynyň taryhy-medeni döp-dessurlaryny dünýä ýaýýan halkara baýram hökmünde taryha girdi.

“Nowruz” pars sözi bolup, onuň terjimesi “Täze gün”, “Täze ýyl” diýen manylary aňladýar. Alymlaryň bellemeklerine görä, Nowruz döwri – mart aýynyň 21-den aprel aýynyň 22-ne çenli dowam edýär. Tebigat üç aýlap dowam eden sowuk gyşdan soňra aýratyn gözellige beslenýär, baglar, güller, ösümlükler gunçalap, gül açýar, janly-jandar täze röwüş bilen durkuny täzeleýär. Guş-gumrularyň birenaýy jürküldileri tebigata özboluşly gözellik berýär. Bir söz bilen aýdanynda, Nowruzyň gelmegi bilen tebigat janlanýar. Tebigat janlanýarmy, diýmek, adamyň ruhy dünýäsi hem galkynyp, durmuşy, ykbaly, ahwaly adaty bolmadyk süýji ýagdaýa beslenýär.

Ähli türki halklarynda bolşy ýaly, biziň halkymyzda hem Nowruz baýramynyň şanyna bezelen saçakda ýedi dürli: bugdaý, arpa, dary, tüwi, mäs, nohut, noýba ýaly ösümlüklerden taýýarlanylýan tagamlary goýmak hökmany hasap edilýär.

Bu uly baýram hakynda Abu Reýhan Biruny, Mahmyt Kaşgarly, Nasreddin Burhaneddin Rabguzy, Omar Haýýam, Magtymguly Pyragy ýaly meşhur şahyrlar

düýpli eserleri döredipdirler, olar bu baýramyň gelşi, aýratynlyklary barada bize uly miras galdyrypdyrlar.

Nowruz – Ýeriň süňňüniň öňkülere görä ýylan döwri. Nowruz – ene Zeminin ýüzüniň tämizlenip, dal-daragtlaryň gül getirip, şineleýän, ýaprak çykarýan, miwe getirýän döwrüdir. Nowruzyň gelmegi bilen, diňe bir Zemin ýüzüne däl, eýsem, ynsanlaryň kalplaryna-da ýylylyk aralaşýar. Bu baýram hakynda Gahryman Arkadagymyz: “Müňýyllyklardan gözbaş alyp gaýdýan, parahatçylyk, dostluk, ynsanperwerlik we hoşniýetli goňsuçylyk däplerini, umumadamzat ýörelgelerini dabaralandyrýan baýramlaryň biri hem gadymy Nowruz baýramydyr” diýip belleýär.

Arzygul Movlyamova
(*Turkmenistan*)

NOVRUZ – A HARNESS OF SPRING

Novruz is one of the most ancient holidays, which has been celebrated for many centuries by many peoples of the world, including the Turkmen. On September 30, 2009, thanks to the efforts of the National Leader of the Turkmen people, who deeply respects the national values and rich cultural heritage of his people, with the support of 24 countries of the world, this ancient holiday was included by UNESCO in the List of Outstanding Examples of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

Арзыгуль Мовлямова
(*Туркменистан*)

НОВРУЗ – ПРЕДВЕСТНИК ВЕСНЫ

Новруз – один из древнейших праздников, который уже много веков отмечается многими народами мира, в том числе и туркменским. 30 сентября 2009 года благодаря усилиям Общенационального Лидера туркменского народа, глубоко почитающего национальные традиции и богатое культурное наследие своего народа, при поддержке 24 стран мира этот древний праздник был включен ЮНЕСКО в Список выдающихся образцов нематериального культурного наследия человечества.

“OGUZNAMALARDA” GARAMANLYLAR HAKYNDÄ

XI–XIII asyrlarda Kiçi Aziýa göçüp gelen türkmen taýpalary onlarça döwletleri döredip, sebitiň taryhynda möhüm öçmejek yz galdyrypdyrlar. Syýasy, ykdysady we medeni ösüşi boýunça beýleki begliklerden tapawutlanan Garamanogullary begligi (1256–1483 ý.) Aziýa, Afrika we Ýewropa yklymlarynyň çatrygynda halkara gatnaşyklarynda möhüm orny eýeläpdir.

Ýewropa edebiýatynda “Karamanlis”, “Karamanlidika”, “Karamanos” sözlerini dolanyşyga girizen Garamanogullary begligini esaslandyryjylaryň etnik taryhy we Anadola göçüp gelmezlerinden öňki taryhy taryhçylarda uly gyzyklanma döredipdir. Hatda alymlaryň arasynda garamanlylaryň greklerden, bulgarlardan, peçeneklerden gelip çykandyklary hakyndaky garaýyşlary öňe sürenler hem bolupdyr.

Garamanogullarynyň taryhyna degişli çeşmeleri olaryň Kiçi Aziýa göçüp gelmeklerinden öňki we soňky taryhyny beýan edýän işler görnüşinde iki topara bölmek mümkin. Türk, rus we ýewropaly taryhçylar Garamanogullary begliginiň Anadolyda döreden baý taryhyny öwrenipdirler. Olar esasan Kiçi Aziýanyň taryhyna degişli çeşmeleri seljeripdirler. Grek ýazuwly türkmençe edebiýaty (Karamanlidika) döreden garamanlylaryň taryhyny umumylykda öwrenmek üçin olaryň gelip çykyşyny, ýaşan ýerlerini, migrasion hereketlerini, Merkezi Aziýada galdyran taryhy yzlaryny görkezýän çeşmelere salgylanmak zerurdyr. Bu babatda türk halklaryň gadymy eposlarynda, aýratyn hem, türkmen halkynyň dünýä edebiýatyna goşan gymmatly goşandy bolan “Oguznamada” berilýän maglumatlar aýratyn ähmiýetlidir.

“Oguznamalar” dürli döwürlerde, dürli awtorlar tarapyndan ýazylypdyr. Reşideddin Fazlullahyň, Ýazyjy ogly Alynyň, Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň, Dana Atanyň (Şeýh Yhsan) we Nurmuhammet Andalybyň ýazyp miras galdyran nusgalary ylymda mälimdir. Gahryman Arkadagymyz özüniň “Hakyda göwheri” atly kitabynda: *“Oguznamalar” belli bir syntgalanan nusga gelýänçä, ol oguzyň gadymy rowaýatlarynda, çeper sözli ussatlaryň dilinde ýaşapdyr. Olar oguz halkynda dünýäde iň irki edebi eserleriň döremegine çeşme bolupdyr*” diýip belleýär.

“Oguznamalar” türkmen halkynyň nesilbaşysy Oguz hanyň alty oglundan ýigirmi dört agtygyndan gözbaş alyp gaýdýan taryhyny beýan edýän edebi häsiýetli eser bolmak bilen, şol bir wagtda, gymmatly maglumatlary özünde jemleýän

taryhy çeşmedir. Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň “Oguznamasynda” Salыр beg hakynda: *“Seljuklylar ýurtlara eýe bolanlarynda bu Salыр olara goşulyp, niçe wagtlap olara hyzmat etdi... Gutlug beg, Garan beg we Garaman beg onuň neslindendirler. Rum türkmenleri bolan Garaman we Asraf heniz hem onuň perzentleri ol ýerde hökümdardylar.”* Awtor bu ýerde Garaman begiň aslynyň Salыр begden gözbaş alyp gaýdýandygyny, Rumda ýaşayan (Garamanogullary we Eşrefogullary begliklerini döreden) Garamanyň we Asrafyň (Eşrefiň) hem onuň nesilleridigini habar berýär.

XVI asyrdan Nusaýda ýaşap geçen türkmen taryhçysy Salar Baba Gulaly oglunyň XI–XIII asyrlaryň wakalaryny beýan edýän kitap ýazmagy aýratyn bellärliligidir. Awtoryň “Rum türkmenleri” adalgasyny ulanmagy hem aýratyn üns çekijidir. Ýokarda getirilen setirlerde gürrüňi edilýän *“Salыр begiň nesillerinden bolan Garaman beg”* Rumda ýaşayan türkmenleriň (garamanlaryň) nesilbaşysy hökmünde suratlandyrylýar. Salar Baba Gulaly ogly *“Haçan-da Togrul Seljuky ol ýere baranda ýigrimi mün türkmen onuň bilen bilediler. Ol gaýdanda olar ol ýerde mekan tutdular. Emirleri we ýolbaşçylary Kynyk neslinden Arslan soltandy”* diýmek bilen garamanlaryň seljuklylar bilen Ruma giden we ol ýerde galan türkmenleriň nesilleridigini belleýär. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynda Ýazyjy ogly Alynyň “Oguznamasyndan”: *“Ajamda, Arapda, Rumda we Şamda bar bolan tamam türkmenler olaryň nesillerindendir we bu ýigrimi dört boýuň oglanlaryndandyr”* diýen setirlerini getirýär. Bu setirler Garamanogullary begligini esaslandyryjylaryň garamanly türkmenler bolandygyny doly aýdyňlygy bilen subut edýär.

Oguzlaryň gadymy gahrymançylykly dessany türkmen taýpalarynyň gelip çykyşyny, ýaýran geografik giňişligini, şahsyýetleriň ömür beýanyny öwrenmekde gymmatly maglumatlary özünde jemleýän taryhy çeşmedir.

Gurbangeldi Muhammedov
(Turkmenistan)

ABOUT GARAMANIDS IN WRITTEN MONUMENTS “OGUZNAMA”

The origin of the Garamanogullary principality, which ruled Asia Minor in the 11th–13th centuries, arouses historians’ a great interest. There were different assumptions among scientists about the origin of the Garamanids from the Greeks, Bulgars, and Pechenegs.

In different versions of “Oguznama”, it is pointed out that: “the Garamanids are descendants of Garaman-bek, who moved to Rome”. This historical information is very important in the study of the origin of the Garamanids.

Гурбангельды Мухаммедов
(*Туркменистан*)

О КАРАМАНИДАХ В ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКАХ “ОГУЗНАМА”

Происхождение княжества Караманогуллары, существовавшего в Малой Азии в XI–XIII вв., вызывает большой интерес у ученых-историков. У специалистов существовали разные предположения о происхождении караманидов от греков, болгаров, печенегов.

В разных вариантах “Огузнама” отмечается: “караманиды являются потомками Караман-бека, которые переселились в Рум”. Данное историческое сведение очень значимо в исследовании происхождения караманидов.

Geldimyrat Muhammedow
(*Türkmenistan*)

HINDISTAN GOLÝAZMALARYNDA BEDEW BEÝANY

Türkmen halky edebi mirasa örän baýdyr. Türkmenistanda toplanan medeni we edebi baýlygy öwrenmek, halka ýetirmek, dünýä okyjylar köpçüligine tanatmak üçin köp işler durmuşa geçirildi. Bu halkyň döreden döredijiligi türkmen halkynyň ençeme asyrlap taryhyň gymmatly sahypalarynda jemlenen mirasydyr. Edebi mirasa degişli eserler dürli döwürlerde täjirler, jahankeşdeler, syýahatçylar hatda derwüşler tarapyndan dürli ýurtlara aralaşypdyr. Şol ýurtlaryň biri hem Hindistandyr. Hindistanyň taryhyna ser salsak, türkmenleriň dürli döwürlerde bu ýurda häli-şindi baryp gelendiklerini görmek bolýar. Mundan başgada, hindileriň türkmen topragy bilen aýrylmaz baglanyşygyny görmek bolýar. Türkmen halk döredijilik eserlerinde gadymy grek, arap, pars, hindi halklarynyň edebi mirasyna meňzeşligiň bolmagy-da, şolar ýaly gelim-gidimler bilen baglanyşyklydyr.

Türkmenlerde şeýle ajaýyp atalar sözi bar “**Irden tur ataňy gör, ataňdan soň atyňy**”. Bu ajaýyp atalar sözi türkmen bedew waspyna mahsusdyr. Türkmen halky özüniň dost-ýarany bedewine hormat bilen garap, ideg edip gelipdir. Bedewiň waspy gadymy dessanlarda, rowaýatlarda, hekaýatlarda öz beýanyny tapyp, halkyň hakydasynda hemişe Döldüliň, Byragyň we Gyratyň keşpleri janlanyp gelýär.

Bedewi türkmen gerçegininden aýra göz önüne getirmek asla mümkin däldir. Taryhda türkmen gerçeginiň öz bedewi bilen ençeme ýollary aşyp, özge ýurtlara aralaşandygy barada maglumatlara gabat gelmek bolýar. Bu babatda Türkmen halkynyň milli lideri Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Atda wepa-da bar, sapa-da” atly kitabyna ýüzlenmegi makul bildik. Kitapda şeýle ýazylýar: **“Gadymy türkmen düzünden gaýdýan bedew Hindistana, Orta ýer deňzi sebitlerine çenli we ondan hem uzak aralygy geçdi, türkmen gerçeği bilen beýik mertebä mynasyp boldy, watançylygyň nyşany bolan mukaddes türkmen tuguny öz keşbi bilen bezedi”**. Bedew hakyndaky beýanlar dürli döwürleriň arasyndan eriş-argaç bolup geçip, golyazmalaryň gat-gat sahypalarynda saklanyp, biziň günlerimize gelip ýetipdir. Ol golyazmalaryň käbirleri Hindistanyň kitaphanalarynda mynasyp orun alyp, ýörite Feresnama (atnama) görnüşinde ýazylyp, atlaryň alamatlary we olary tanamagyň düzgünleri, görnüşleri hem-de häsiýetli aýratynlyklary şeýle-de, atlarda duş gelyän keseller, ýaşyny bilmegiň beýanlary, aty semretmegiň, münmegiň kadalary jemlenendir.

Geldimyrat Muhammedov
(*Turkmenistan*)

DESCRIPTION OF TURKMEN HORSES IN INDIAN MANUSCRIPTS

The Turkmen people have always treated horses with special love and care, information about which is available in ancient epics, legends and tales, and the images of Dul-Dul, the glorious Byrak and Gyrat are forever imprinted in the people's memory.

The book of the National Leader of the Turkmen people Gurbanguly Berdimuhamedov. The Hero – Arkadag writes: tells about the glorious events of the centuries-old history of the Turkmen people, associated with the faithful, brave friend of the Turkmen – the swift-footed horse. “The horse, having returned from the ancient Turkmen steppe, traveled to India, the Mediterranean and even further, earned a high status among the Turkmen people and decorated the sacred Turkmen flag – a symbol of patriotism – with its image.” Descriptions of the Turkmen racehorse were preserved in ancient manuscripts stored in libraries in many countries of the world, in particular in India. For example, in one of the largest book depositories in India, a manuscript was found, compiled in the form of Feresnama (Horse Code), which summarizes the characteristics of horses and the rules for their identification, their types and characteristics, as well as diseases common in these animals, descriptions of how to determine their age and the rules for caring for and riding them.

Гельдимырат Мухаммедов
(Туркменистан)

ОПИСАНИЯ ТУРКМЕНСКИХ КОНЕЙ В ИНДИЙСКИХ РУКОПИСЯХ

Туркменский народ всегда с особой любовью и заботой относился к коням, сведения о которых имеются в древних эпосах, легендах и сказаниях, а образы Дульдудля, славных Бырака и Гырата навсегда запечатлились в народной памяти.

Книга Общенационального Лидера туркменского народа Гурбангулы Бердымухамедова “В коне верность и доблесть” повествует о славных событиях многовековой истории туркменского народа, связанных с верным, отважным другом туркмена – быстроногим скакуном. Герой – Аркадаг пишет “Конь, вернувшись из древней туркменской степи, проделал путь в Индию, Средиземноморье и даже дальше, заслужил высокий статус у туркменского народа и украсил своим изображением священный туркменский флаг – символ патриотизма”.

Описания туркменского скакуна сохранились в древних рукописях, хранящихся в библиотеках многих стран мира, в частности, в Индии. Например, в одном из крупнейших книгохранилищ Индии была обнаружена рукопись, составленная в виде Фереснама (Уложения о лошадях), в которой обобщены признаки лошадей и правила их идентификации, их типы и характеристики, а также болезни, распространенные у этих животных, описания способов определения их возраста и правила ухода и езды на них.

Ýunus Muhammedow
(Türkmenistan)

ZÄHMETI GORAMAGYŇ HUKUK ESASLARY

Türkmenistanda adam jemgyýetiň we döwletiň iň ýokary gymmatlygy bolup durýar. Ýnsanlaryň saglygyny goramak bolsa döwletimiziň, şol sanda edara-kärrhanalaryň, jemgyýetçilik guramalarynyň esasy wezipeleriniň biridir. Döwletimizde sagdyn we howpsuz zähmet şertlerini döretmek hemişe üns merkezinde saklanylýar. Zähmeti goramak häzirki zaman halkara hukugynyň we milli kanunçylygyň möhüm talabydyr hem-de derwaýys wezipesidir. Şoňa görä-de ýurdumyzda bu derwaýys işi talabalaýyk ýola goýmaga möhüm ähmiýet berilýär.

Türkmenistanyň Konstitusíasynda her bir adamyň zähmete, öz islegine görä hünär, kär we iş ýerini saýlap almaga, zähmetiň sagdyn hem-de howpsuz şertlerine hukugy bardygy berkidilýär. Türkmenistanyň Zähmet kodeksi zähmeti goramak çygrynda döwlet syýasatynyň esasy ugurlaryny we zähmet işiniň barşynda işgärleriň janyny, saglygyny goramagyň hukuk ulgamy bolup durýar.

Türkmenistanyň Zähmet kodeksiniň 171-nji maddasyna laýyklykda, zähmeti goramak munuň özi durmuş-ykdysady, guramaçylyk tehniki, arassaçylyk, bejeriş-öňüni alyş, dikeldiş we howpsuz zähmet şertlerini üpjün etmäge gönükdirilen beýleki çäreleri, serişdeleri hem-de usullary öz içine alyp, zähmet çekmegiň barşynda işgärleriň ömrüniň, saglygynyň howpsuzlygyny üpjün edýän ulgamdyr. Şonuň üçin, zähmeti goramagyň kadalary zähmet kanunçylygynyň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Türkmenistanyň Zähmet kodeksiniň on birinji bölümi, ýagny 171–205-nji maddalary zähmeti goramagyň hukuk binýadyny düzýär. Kodeksiň bu bölümünde kärhanada zähmeti goramaga düýpli orun berlip, iş berijiniň zähmeti goramagy üpjün etmek boýunça borçlary we işgäriň howpsuzlyk hem-de arassaçylyk talaplaryna jogap berýän zähmete bolan hukugyny görkezýän kadalar beýan edilýär.

Kodeksiň 172-nji maddasynda zähmeti goramak babatda döwlet syýasatynyň esasy ugurlary düzgünleşdirilýär. Şu ugurlar işgärleriň ömrüni we saglygyny goramagyň ileri tutulýan ugurlaryny üpjün etmekden, zähmeti goramak boýunça Türkmenistanyň kanunlaryny, beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryny, şeýle hem zähmetiň şertini, ony goramagy kämilleşdirmegiň maksadalaýyk, maksatnamalaryny kabul etmekden, olary durmuşa geçirmekden, zähmeti goramagyň döwlet dolandyryşyndan, zähmeti goramagyň talaplaryny berjaý etmegiň döwlet gözegçilik barlagyndan hem-de gözegçiliginden ybaratdyr.

Türkmenistanyň Zähmet kodeksine laýyklykda howply we zyýanly işlerde işleýän işgärlere ýeňillikler hem-de goşmaça pul serişdeleri berilmelidir. Iş sebäpli saglyk ýagdaýyny ýitiren işgärlere ýa-da olaryň maşgala agzalaryna ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak üçin maddy kömek berilmelidir. Şeýle hem saglyk ýagdaýynyň gowşanlygy sebäpli az tölegli işlere geçirilende onuň öňki iş haky saklanylmalydyr.

Her bir işgär öz zähmetini howpsuz guramagyň usullaryny doly özleşdirmeli. Käbir işleriň howplulygynydan, aýratynlygynydan ugur alnyp, zerurlyk bolsa, gündelik işiň ön ýanyndaky gözükdirmäni hem geçirmek mümkin. Goranyş serişdelerinden peýdalanmaga başarmak işçileriň, gullukçylaryň wezipe borjudy. Şunuň bilen baglylykda, Türkmenistanyň Zähmet kodeksiniň 194-nji maddasynda kärhananyň ähli işgärleri, şol sanda onuň ýolbaşçysy hem zähmeti goramak boýunça okuwy we zähmeti goramagyň talaplarynyň bilimlerine bolan barlagyny geçmäge borçludygy kesgitlenilýär.

Zähmeti goramakda hukuk taýdan hökmany çäreleri durmuşa geçirmek oňyn netije berýär. Bu babatda işçileriň öz işleýän maşynlarynyň enjamlaryny öwrenmäge uly üns berilmelidir. Şu maksat bilen, kärhanada ýörite hünär we hünäri kämilleşdiriş okuwlary guralýar. Olary tamamlan işgärlere degişli şahadatnamalar berilýär. Şunuň bilen birlikde howpsuzlyk tehnikasy, önümçilik sanitariýasy, ýangyndan goralys çäreleri bilen we zähmeti goramaga degişli kadalar bilen işçileri, gullukçylary tanyşdyrmak kärhananyň müdiriýetiniň, işgärler bölüminiň ýa-da ýörite hünärmeniň borjy bolup durýar.

Umuman, Türkmenistanyň zähmet kanunçylygynda zähmetiň howpsuz we sagdyn şertlerini üpjün etmegiň, önümçilik şertlerinde howpsuzlyk boýunça okatmagyň, aýratyn hem, ýaşlaryň hukuklaryny kepillendirmegiň hem-de goramagyň dünýä ülnülerine laýyk gelýän kepillendirmeleri öz beýanyny tapýar.

Yunus Muhammedov
(*Turkmenistan*)

LEGAL FRAMEWORK OF THE OCCUPATIONAL SAFETY

The legislation of Turkmenistan is aimed at strict compliance with labor protection rules, technical and environmental safety that is, protecting the health and lives of people. Great importance is attached to improving the legal framework for labor, improving working conditions in enterprises, introducing new technologies, since high production indicators and labor successes are achieved thanks to the created conditions and opportunities for workers and specialists.

Occupational safety is an important requirement of modern international law and national legislation. Based on this, the national legal instruments on occupational safety are analyzed. The state guarantees for the workers' rights in the field of occupational safety are covered. The legal status of the occupational safety services delivered at enterprises and specifics of the occupational safety is focused.

Юнус Мухаммедов
(*Туркменистан*)

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОХРАНЫ ТРУДА

Законодательство Туркменистана направлено на строгое соблюдение правил по охране труда, технической и экологической безопасности, то есть защиты здоровья и жизни людей. Большое значение придается

совершенствованию правовой базы труда, улучшению условий труда на предприятиях, внедрению новых технологий, поскольку высокие производственные показатели и трудовые успехи достигаются благодаря созданным соответствующим условиям и возможностям для работников и специалистов.

Охрана труда является актуальной задачей современного международного права и национального законодательства. Исходя из этого, анализируются национальные правовые нормы об охране труда. Освещены государственные гарантии защиты прав работников в области охраны труда. Основное внимание уделено правовому статусу службы охраны труда на предприятии.

Meňli Muhammedowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKI HALKLARDA ÝAZUWYŇ TARYHY

Häzirki döwürde ençemesi döwlet dili hukugyna eýe bolan türki dilleriň ýazuwynyň taryhynyň öwrenilmegi taryhy-lingwistik nukdaýnazardan aýratyn ähmiýetlidir. Piktografik, ideografik, ieroglif ýazuwdan soň ýazmagyň täze tapgyry – fonografik (grekçe: “phane “ses”, “graf” – ýazýaryn) ýazuw ilki bogunlary aňlatmak usulyna, soň bolsa sesleri ýazmak usulyny aňladýar. Fonografik ýazuwyň gelip çykyşy gadymy finiks ýazuwy bilen baglanyşyklydyr.

Dürli halklar dürli döwürlerde fonografik ýazuwyň ençeme görnüşini döredtiler. Olara mysal edip latyn, ermeni, slawýan, arap ýazuwlaryny agzap bolar.

Iň irki ýazgylar daş, süňk, agaç, gamyş ýaly gaty zatlara, soňra bolsa, derä we kagyza ýazylypdyr. Ýazgylar sagdan çepe, çepden saga ýa-da ýokardan aşak edip okalmaga niýetlenilen görnüşlerde bolupdyr.

Türki hanlyklarynyň Beýik ýüpek ýolunyň sosial-ykdysady gatnaşyklarynyň merkezinde ýerleşmegi, türki halklary ösen medeniýetler bilen tanyşdyrdy. Merkezi Aziýanyň halklary Uzak Gündogaryň ieroglif ýazgylaryna eýermän, fonografik ýazuw usulyny saýladylar. Ýazuwyň elipbiý häsiýetli bolmagy, ýagny her şertli belginiň belli bir sesi aňlatmagy ýazuwyň ösen görnüşini bolup, başlangyç görnüşlerinden tapawutlanýar. Fonetik ýazuwyň saýlanylmagy ata-babalarymyzyň filologik bilimleriniň ylmy we amaly taraplaryny seljerendigine şaýatlyk edýär. Türki halklaryň umumy elipbiýi, ýagny grafiki nyşanlaryň ulgamy we ýazuw dürli täsiriň netijesinde üýtgäpdir.

Mälim bolşy ýaly, türki dilleriň aglabasynda ýazuwyň üýtgemegi jemgyýetçilik-syýasy ýagdaýlar bilen baglanyşykly amala aşyryldy. Merkezi Aziýanyň halklary, şol sanda türkmen halky gadymy döwürde dürli ýazuw ulgamlaryny ulandylar.

Türkmen ýazuwynyň taryhynda ulanylýan esasy ýazuw ulgamy fonografik, ýagny sesi harp arkaly aňlatmakdyr. Türkmen diliniň taryhynda arameý, grek, sogdian, kuşan, heftalit, pahlawi, siriýaly, hindi, orhon (runik), uýgur, arap ýazgylary ulanyldy. Türki dillerdäki in gadymy ýazuw Orhon-Ýeniseý ýazgylarynda saklanyp galypdyr.

VIII asyryň başynda Merkezi Aziýanyň maddy we medeni durmuşynda üýtgeşmeler bolup geçip, netijede döwlet işlerinde arap dili we ýazuwy ulanylyp başlandy. Arap dili alymlaryň özara gatnaşygy we hyzmatdaşlygy üçin halkara dil derejesine çykdy. Latyn diliniň bir wagtlar Ýewropa ýurtlarynda halkara ylym dili bolşy ýaly, arap dili gündogar ýurtlarynda halkara ylmyň diline öwürüldi. Latyn elipbiýine geçmezden ozal ähli musulman halklar we şol sanda türki halklar hem mün ýyldan gowrak wagt arap ýazuwyny ulandylar.

XX asyryň başynda türki dilli halklarda ýazuwa aýratyn üns berildi. 1926-njy ýylda Bakuwda türkologlaryň 1-nji gurultaýynda türki halklaryň ýazuwyny arap grafikasyndan täze elipbiýe geçirmek meselesi ara alnyp maslahatlaşyldy we täze ýazuw düzgünleri işlenip düzüldi. XX asyryň başynda bolup geçen in möhüm üýtgeşmeleriň biri dil, ýazuw we orfografiýa özgertmeleri bolup türkmen diliniň ýazuwy üç gezek üýtgedildi (1929-nji ýylda Ilkinji latyn elipbiýi, 1940-njy ýylda rus (kiril) elipbiýi, 1993-nji ýylda Latyn ýazuwyna esaslanýan täze türkmen elipbiýi).

1966-njy ýylyň 12–15-nji dekabrynda türkologlaryň ikinji gurultaýynyň 40 ýyllygyna bagyşlanan ylmy maslahat hem aýratyn ähmiýete eýedir. Maslahatda türkologiýada gazanylan üstünliklere we çözülmeli meselelere aýratyn üns berildi. Türki halklaryň ýazuwynyň, orfografiýasynyň we adalgalar ulgamynyň (terminologiýasynyň) ösüşi, olary kämilleşdirmegiň ýollary ara alnyp maslahatlaşyldy.

Türki dilleriň oguz dilleri toparyna degişli bolan türkmen dili häzirki wagtda Türkmenistanyň döwlet dili bolup, Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 21-nji maddasynda onuň kanuny goraglydygy tassyklanylýar.

Menli Muhammedova
(*Turkmenistan*)

WRITTEN HISTORY OF THE TURKIC NATIONS

The study of the writing history of Turkic languages, which have the right to be a state language at present and is particularly important from a linguistic point of view. Different nations have developed different types of phonographic writing at different types. In most of the Turkic languages, the change of writing was carried

out in connection of socio-political situations. At the beginning of VII century, there were changes in the material and cultural life of Central Asia, which is resulted in the use of the Arabic language and writing in state affairs. The Turkmen language, which belongs to the Oguz group of Turkic languages, is currently considered the state language of Turkmenistan, and it is legally protected in accordance with 21th clause in contract of the Constitution of Turkmenistan.

Менгли Мухаммедова
(Туркменистан)

ИСТОРИЯ ПИСЬМЕННОСТИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

С историко-лингвистической точки зрения в настоящее время особенно важно изучение истории письменности тюркских языков, большинство которых обрело статус государственного. Разные народы в разное время создали различные варианты фонографического письма. Реформы письменности большинства тюркских языков связаны с общественно-политическими причинами. В начале VIII века в материальной и культурной жизни народов Центральной Азии произошли изменения, в результате которых в государственном управлении начали использоваться арабский язык и арабская письменность. Туркменский язык, который относится к огузской группе тюркских языков, в настоящее время является государственным языком Туркменистана и обеспечивается правовой защитой согласно 21-ой статье Конституции (Основного Закона) Туркменистана.

Gülşirin Muhanowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN DILINDE “ILKINJI KÖK DÜŞÜNJESİNİN YLMY SELJERMESI

Türkmen dilinde söz kökleri çylşyrymly hem gyzykly meseleleriň biridir. Kök, ilkinji grammatik gurluş (ýa-da onuň ilkinji esasy) hökmünde, belli bir şekili we leksiki manyny özünde saklaýar hem-de leksiki, grammatik birlik hökmünde semantikanyň ösüşine täsir edýär. Şeýlelikde, köküň semantik ösüşi dili baýlaşdyrmakda baş hyzmaty ýerine ýetirýär.

Sözün gurluşynda “kök” taryhy düşünjedir. Türkologiyada “ilkini kök” we “ikinji kök” diýen adalgalar bar. Alymlar ýörite işlerinde türki dillerdäki ilkinji

kökleriň ülnülerini aşakdaky ýaly görkezýärler: **A, BA we AB** (bu ýerde *A* – çekimli, *B* – çekimsiz). Awtorlar türki dillerde **BA** görnüşli monosillabik kökleriň agdyklyk edýändigini belleýärler. Beýleki türki dillerde bar bolan bu aýratynlyk türkmen diline hem mahsusdyr. Pikirimizi mysallar bilen berkideliň: **ba-** (*bag, bagjyk, baglama*); **ýu-** (*ýuwmak, ýuwundy, ýuwusga*); **sa-** (*saý, saýmak, saýyrdyň, sanmak*; **ti/te** (*diý, diýmek, diýeji*) we ş.m.

A.N. Kononow ilkinji kökleriň iň gysga 2 görnüşiniň bardygyny kesgitleýär: **A** we **BA** (birinjisi: diňe bir çekimli; ikinjisi: çekimsiz, çekimli).

Üç sesden, ýagny **BAB** görnüşli kök barada aýdylanda bolsa, “köp halatlarda morfologik derňew işlikleriň ugrunyň görkezijisi we atlardaky söz goşulmasy hökmündäki üçünji elementdir”. Hakykatdan hem, tatar, başgyrt dillerinde **BAB** (çekimsiz+ çekimli+çekimsiz) görnüşli kök sözlerde etimologik köki we onuň leksiki manysyny aňladýan affiksler bilen bölünen birnäçe işlik bar: **kel** < **kel (gel)** ýa-da **ket** < (**gitmek**) ýaly mysallarda kök **ke** bolup, **-l, -k** ugrukdyryjy affiks hasaplanylýar. Diýmek, alymlaryň pikirçe, **kel//ket** işlikleriň etimologik köki **ke-(BA)** soňky goşulmasy aýrylan görnüşindäki bir bogunly esas bolup, söz ahyryndaky **-l, -k** soňra goşulan işlik ýasaýjy affiks morphemadyr.

Türkmen dilindäki mysallara ýüzlenmek gyzyklydyr. Türkmen dilinde ilkinji sesi fonetik taýdan üýtgeşen, ýagny türkmen diliniň fonetik kadasyna görä özleşdirilen görnüşde ulanylýan **gel//git** bir bogunly asyl işliklerdir. Bu işligiň etimologik köküniň **ke<ge → BA** fonetik gurluşly monosillabik kök bolup, wagtyň geçmegi bilen, yzyndan gelýän (**-l, -k** manysy taýyndan ugur görkezýän sözleri ýasamaga gatnaşýan) işlik ýasaýjy morfemalar bilen bilinmez derejede bitişipdirler diýmek dogry bolar. Şonuň ýaly-da, gadymy türki köklerde duşýan we ikinji köki ýasaýjy hökmünde “gatnaşýan” **-k** türkmen dilindäki ugur-tarap görkezýän **aňryk, bäräk, aşak, ýokaryk, ilerik, gaýrak** ýaly sözleriň düzüminde hem duşýar. Türkmen dilindäki **gel** sözüniň düzümindäki **-l** ýüzüni sözleýjä ýa-da başga bir obýekte tarap tutup, yönelmegi, hereketi (şol ugra, tarapa ýöremegi, hereket etmegi) aňladýar. Çeşmelerde **-l** yöneliş affiksi hökmünde bellenilýär. Türkolog alymlaryň pikirçe, agglütinativ ösüşiň netijesinde bolup geçen fono-morfo-semantik üýtgeşmelere garamazdan, kökler leksiki manyny saklap galan gadymy hem takyk dil birlikleridir. Türkmen alymlarynyň ýerine ýetiren işlerinde hem bu pikir goldaw tapýar.

Ýokarda görkezilip geçilenlerden şeýle netije çykarmak mümkin.

Sözün gurluş-semantik taýdan ösüşi ägirt uly ýol geçdi. Wagtyň geçmegi bilen, gadymy döwürlerde dörän sinkretik kökler dürli görnüşdäki goşulmalary kabul edip, täze sözleri emele getirdi.

Sözün manysyny kesgitlemäge gatnaşan ilkinji kökler, goşulmalary kabul etmek bilen, ahyrky kökleri emele getirdiler. Häzirki zaman türkmen dilinde olar “asyl sözler” diýen adalga arkaly aňladylýar.

Türkmen diliniň köp meseleleri alymlar tarapyndan belli bir derejede öwrenilen hem bolsa, sözüň grammatik gurluşynda, aýratyn hem, ilkinji kök, ahyrky kök baradaky düşüňjelerde öwrenilmeli meseleleriň entek bardygyny bellemelidiris.

Gulshirin Muhanova
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF “PRIMARY ROOT” IN THE TURKMEN LANGUAGE

One of the pressing issues in Turkology, and particularly in Turkmen linguistics, is the issue of primary and final roots. Turkologists assert that Turkic words are based on syncretic roots, which laid the foundation for the development of Turkic vocabulary. For example, they cite the roots *ba*, *ku*, *sa*, *ti/te*, and many others. The validity of their claims is supported by modern research on the historical and original roots of the Turkic languages.

Гульширин Муханова
(*Туркменистан*)

НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ “ПЕРВИЧНЫЙ КОРЕНЬ” В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ

Одним из актуальных вопросов в тюркологии и, в частности, в туркменском языкознании является вопрос первичного и конечного корня. Ученые-тюркологи утверждают, что в основе тюркских слов лежат синкретичные корни, которые заложили основу развития тюркской лексики. В качестве примера они приводят, в частности, корни: **ba**, **ku**, **sa**, **ti/te** и других. Верность их суждений доказывают современные исследования, посвященные изучению первичных корней тюркских языков.

Feride Muradowa
(*Türkmenistan*)

SUW SERIŞDELERINI PEÝDALANMAK BOÝUNÇA TÜRKMENISTANYŇ HALKARA-HUKUK BINÝADY

Suw serişdeleriniň köpüsini goňşy döwletlerden alýan Türkmenistanda sebitdäki ýurtlaryň arasynda suw diplomatiýasy boýunça hyzmatdaşlygyň

halkara-hukuk binýadyny ösdürmäge uly ähmiýet berilýär. Makalada Eýran we Merkezi Aziýa döwletleri bilen baglaşylan halkara-hukuk namalary beýan edilýär.

Feride Muradova
(*Turkmenistan*)

TURKMENISTAN'S INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR THE USE OF WATER RESOURCES

In Turkmenistan, a country that receives most of its water resources from neighboring states, great importance is attached to the development of an international legal framework for cooperation between the countries of the region. The report describes international legal acts concluded with Iran and the Central Asian states.

Фериде Мурадова
(*Туркменистан*)

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ БАЗА ТУРКМЕНИСТАНА ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

Водные ресурсы Туркменистана являются одним из важных природных богатств и ключевым фактором экономического развития и благополучия населения нашей страны. Все реки Туркменистана, кроме мелких водотоков северо-восточных склонов Копетдага, являются трансграничными – 95% поверхностного стока формируется за пределами страны. В Туркменистане, стране, которая получает большинство водных ресурсов из сопредельных государств, важное значение придается развитию международно-правовой базы сотрудничества между странами региона.

Туркменистан, как правопреемник бывшего СССР на территории Туркменской ССР, подтвердил свои обязательства по соглашениям в отношении пограничных рек и вод между Исламской Республикой Иран и СССР. Эти обязательства закреплены в Соглашении между Союзом ССР и Персией (старое название Ирана) о взаимном пользовании пограничными реками и водами на протяжении границы от реки Герируд (Теджен) до Каспийского моря от 20 февраля 1926 года, а также подтверждены пунктом 11 Протокола к Соглашению между СССР и Ираном об урегулировании пограничных и финансовых вопросов от 2 декабря 1954 года, Договоре

между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Шахиншахским Правительством Ирана о режиме советско-иранской границы и о порядке урегулирования пограничных конфликтов и инцидентов, заключенном в Москве 14 мая 1957 года, Советско-Иранским Соглашением по пограничным рекам Аракс и Атрек, заключенном в Тегеране 11 августа 1957 года, Соглашением между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Шахиншахским Правительством Ирана о составлении предварительных проектов по равноправному использованию пограничных участков рек Аракс и Атрек в целях орошения и производства электроэнергии, заключенном в Тегеране 5 марта 1958 года.

“Соглашение о сотрудничестве в сфере совместного управления, использования и охраны водных ресурсов межгосударственных источников” от 18 февраля 1992 года является первым региональным документом, на основании которого был создан единый орган – Межгосударственная координационная водохозяйственная комиссия (МКВК). Данное Соглашение было подтверждено Решением Глав государств Центральной Азии в г. Кызыл-Орде (Кыргызстан) от 26 марта 1993 года и “Соглашением о совместных действиях по решению проблемы Аральского моря и Приаралья, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона”, а позже – Соглашением пяти стран региона от 9 апреля 1999 года “О статусе МФСА и его организаций”.

“Соглашение между Туркменистаном и Республикой Узбекистан о сотрудничестве по водохозяйственным вопросам” от 16 января 1996 года предусматривает равное разделение имеющихся водных ресурсов по принципу 50% на 50%.

Batyr Myradow
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANYŇ MEKDEPLERINDE OKUW MAKSATNAMALARYNY WE OKUW KITAPLARYNY DÖWREBAPLAŞDYRMAGYŇ MESELELERI

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň hem-de hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň amala aşyran beýik özgertmeleri netijesinde ýurdumyzda ähli ulgamlar, şol sanda bilim ulgamy hem barha kämilleşýär. Häzirki wagtda milli

bilim ulgamymyz dünýäniň öňdebaryjy tejribelerine we gazananlaryna daýanyp, döwlet maksatnamalaryna hem-de konsepsiýalaryna laýyklykda özgerýär.

“Bilim hakynda” Türkmenistanyň Kanunynda (iýun, 2021 ý.) “Pedagogik işgärler özüniň hünär bilimlerini we pedagogik ussatlygyny hemişe kämilleşdirmäge borçludylar” (55-nji madda) diýip bellenilýär. Şonuň üçin ýurdumyzyň bilim ulgamynda durmuşa geçirilýän özgertmelere özläriniň mynasyp goşandyny goşmakda mugallymlaryň orny wajypdyr. Meselem, häzirki döwürde Türkmenistanyň mekdeplerinde okuw maksatnamalaryny we okuw kitaplaryny döwrebaplaşdyrmak işleri juda ähmiýetlidir. Bu meseläniň üstünlikli çözülmegi bilim ulgamynyň kämilleşdirilmegini üpjün edýär. Şonuň üçin ol yzygider häsiýete eýe bolmaly.

Bu babatda käbir usuly wezipeleri kesgitleşimiz gelýär. Türkmenistanyň mekdeplerinde okuw maksatnamalaryny we okuw kitaplaryny döwrebaplaşdyrmak işi hemişe seljerilmeli, ýagny yzygider monitoring geçirilmeli.

Döwrüň talaplaryna görä, okuw maksatnamalarynyň möçberini we mazmunyny täzeläp durmaly. Munuň üçin azyndan her 2–3 ýyldan könelişen materiallary aýryp, täzeçilligi girizip, maksatnamalary döwrebaplaşdyrmaly. Eger-de şu işler üstünlikli amala aşyrylsa, onda okuw kitaplaryna hem täzeçilligi girizmek işleri zerur bolýar. Bu bolsa okuw prosesini has-da işjeňleşdirip, sapaklarda öňde goýlan maksatlara doly derejede ýetmegi üpjün eder.

Türkmenistanyň mekdeplerinde okuw maksatnamalaryny we okuw kitaplaryny döwrebaplaşdyrmak üçin olaryň awtorlary Türkmenistanyň bilim ministrligi tarapyndan bäsleşik esasynda saýlanylýp, täzelenip durulmaly. Eger-de köp wagtlaý okuw kitaplaryny taýýarlap, tejribe gazanan awtorlar oňyn netijeleri gazanan bolsa, olar ýaş mugallymlary, usulyýetçileri bu işlere çekmeli we halypalyk edip, ýeterlik derejede özläriniň usuly maslahatlaryny bermeli.

Okuw maksatnamalarynyň we okuw kitaplarynyň usuly netijeliligini kesgitlemek üçin, mekdeplerde mugallymlaryň arasynda her ýyl sowalnama arkaly olaryň pikirlerini hem-de tekliplerini göz önünde tutup durmaly. Bu işleri şu günki gün internet arkaly üstünlikli geçirip bolýar.

Türkmenistanyň mekdepleriniň okuwçylary üçin okuw kitaplarynyň mazmun düzüjisiniň aýratynlyklaryny şertlendirmeli. Okuw maksatnamalarynda göz önünde tutulýan materiallar we okuw kitaplaryndaky hödürlenilýän tekstler täzeçilligi, deňagramlylygy hem-de elýeterliligi bilen tapawutlanmaly. Şol bir wagtda olar terbiýeçilik ähmiýetli bolmaly. Mundan başga-da, okuw kitaplarynda goşmaça illýustratiw materiallar getirilmeli. Sebäbi bu materiallar okuwçylara berilýän ýumuşlary dogry çözmäge ýardam eder.

Ýokarda agzalan wezipeleri üstünlikli amala aşyrmakda mugallymlaryň orny möhümdir. Olar hemişe özläriniň bilim derejesini ýokarlandyryp durmaly. Çünki okuw prosesiniň netijeliligi we berilýän bilimiň hili mugallymyň hünär ussatlygyna

baglydyr. Şeýle hem bu işde mugallymlar, usulyýetçiler we okuw kitaplarynyň awtorlary sanly tehnologiýalardan peýdalanmagy başarmaly.

Biziň häzirki döwrümüz – täze tehnologiýalaryň çalt ösýän döwri. Bu ýagdaý okuw maksatnamalary hem-de okuw kitaplary taýýarlanylanda göz önünde tutulmalydyr. Şol sebäpli, milli bilim portalynda “Okuw meýilnamalary we okuw kitaplary” atly ýörite saýt döredilse maksadalaýyk bolar. Bu saýtda mugallymlar, usulyýetçiler we degişli hünärmenler özleriniň pikirlerini, tekliplerini hödürlemäge, şeýle hem awtorlara sorag bermäge mümkinçilik taparlar.

Batyr Myradov
(*Turkmenistan*)

ISSUES OF MODERNIZATION OF CURRICULUMS AND TEXTBOOKS IN SCHOOLS OF TURKMENISTAN

As a result of significant reforms carried out by the highly respected President Arkadagly Hero Serdar and the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan Hero-Arkadag, all spheres of our country, including the sphere of education, are improving from year to year. Today in schools of Turkmenistan there is a need for constant modernization of curricula and textbooks. Modernization of educational programs and textbooks in schools of Turkmenistan should be subject to constant monitoring. In addition, according to the requirements of the time, the volume and content of programs and textbooks should be updated at least every 2–3 years. Their authors should be selected on a competitive basis.

Schools should take into account teachers' opinions and suggestions through an annual online survey. Teachers should also continually improve their knowledge. In addition, teachers, methodologists, and textbook authors should be able to use digital technologies. It would be appropriate to create a special website called “Curriculums and Textbooks.” On this website, teachers, methodologists, and specialists will have the opportunity to present their ideas, suggestions, and ask questions to the authors.

Батыр Мурадов
(Туркменистан)

ВОПРОСЫ МОДЕРНИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ И УЧЕБНИКОВ В ШКОЛАХ ТУРКМЕНИСТАНА

В результате значимых преобразований, проводимых глубокоуважаемым Президентом Аркадаглы Героем Сердаром и Национальным Лидером туркменского народа, Председателем Халк Маслахаты Туркменистана Героем – Аркадагом все сферы нашей страны, в том числе и сфера образования, совершенствуются из года в год. Сегодня в школах Туркменистана необходима постоянная модернизация учебных программ и учебников. Модернизация образовательных программ и учебников в школах Туркменистана должна подвергаться постоянному мониторингу. Кроме того, согласно требованиям времени, объём и содержание программ и учебников минимум каждые 2-3 года должны обновляться. Их авторы должны отбираться на конкурсной основе.

В школах должны учитывать мнения и предложения учителей посредством ежегодного анкетирования через Интернет. Также учителя должны постоянно совершенствовать свои знания. Кроме того, учителя, методисты и авторы учебников должны иметь возможность использовать цифровые технологии. Целесообразно создать специальный сайт под названием “Учебные программы и учебники”. На этом сайте учителя, методисты и специалисты получают возможность изложить свои идеи, предложения, а также задать вопросы авторам.

Gurbangül Myradowa
(Türkmenistan)

TÜRKMEN DILINDE SANLY ULGAM BILEN BAGLANÝSYKLY ADALGALAR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz we hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyndan ýurdumyzda syýasy, ykdysady hem-de medeni ulgamlarynda köpsanly reformalar durmuşa geçirilýär, pudaklaryň döwrüň talaplaryna görä, ylmyň-tehnikanyň, täze tehnologiýalaryň gazananlaryny ornaşdyrmak arkaly ösdürilmegine güýçli üns berilýär. Şeýle ösüşlerde ulgamlary sanlylaşdyrmak işlerine uly orun degişlidir. Sanly ulgama birikmegiň,

sanlylaşdyrylmaga geçmegiň amala aşyrylyşy özboluşly aýratynlyklary bilen häsiýetlenýär. Bu meselede dil pikirleri, düşüňjeleri beýan ediş, aragatnaşyk serişdesi hökmünde özüniň çalşyp bolmajak möhüm hyzmatyny ýerine ýetirýär. Pudaklarda sanlylaşdyrmak bilen bagly işleriň amala aşyrylyşynda özara düşünişmek üçin, dürli predmetleriň, düşüňjeleriň atlaryny atlandyrmak netijesinde täze sözleriň, adalgalaryň dil ulanylyşyna geçýändigini görmek bolýar. Olaryň dilde ulanylyşa geçmeginiň, maksadalaýyk ulanylmagynyň aýratynlyklaryny açyp görkezmegiň, diliň ösüş nukdaýnazaryndan öwrenmegiň ähmiýeti örän uludyr. Bu, bir tarapdan, dili sözlük düzüminiň ösüşini, baýlaşyşyny şertlendirse, başga bir tarapdan, dilde dürli hünärlere degişli umumy, birmeňzeş ulanylýan sözleri, düşüňjeleri-adalgalary kadalaşdyrmakda gural, serişde hökmünde edýän hyzmatyny hem aýdyňlaşdyrýar.

“Türkmen diliniň terminleriniň formirleniş we baýlaşyş prosesiniň dowamynda diliň daşky mümkinçilikleri möhüm rol oýnaýar. Halkara sözleriniň hasabyna döredilen terminler degişli talaplary doly ödeýär. Olara gysgalyk, bir manylylyk mahsusdyr. Bu terminleriň söz ýasaýjylyk mümkinçilikleri hem uludyr. Beýleki diller terminologiýany baýlaşdyrýan çeşmeleriň biri bolup durýar. Bir dilden başga dile termin alynmagynyň sebäbi, birinjiden, söz alynýan diliň degişli ylmyň ösüşinde ilkinjilik orny, ikinjiden hem, alynma terminiň takyklygy, bir manylylygy, gysgalygy bilen düşündirilýär”.

Ýurdumyzda önümçilik pudaklaryny sanlylaşdyrmak bilen baglylykda şunuň ýaly adalgalaryň dilde ulanylmagynyň geriminiň giňeyändigini we işjeňleşýändigini görmek bolýar. Metbugat sahypalarynda, köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň dilinde köp duş gelmegi bu adalgalaryň ulanylmagy olaryň dilde many we gurluş taýdan düşnükli bolmagyna, çalt hem ýeňil özleşdirilmegine ýardam edýär.

Dilimizdäki sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgalar özbaşdak bir leksik gatlagy emele getirýär, olar özboluşly many-gurluş, ýasalýş aýratynlyklary bilen tapawutlanýar. Türkmen dilinde sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgalaryň ýasalýşy hem edebi diliň umumy söz ýasalýş ulgamynda bolup geçýär. Şunda diňe bir başga dillerden geçen alynma sözleriň däl-de, milli diliň öz içki serişdeleriniň hem işjeňdigi aýdyňlaşýar. Olaryň gurluş, ýasalýş aýratynlyklary indiki ýagdaýlar bilen häsiýetlenýär:

1. Türkmen dilinde sanly ulgam bilen baglanyşykly dörän sözleriň aglabasy düşüňje aňladýan sözler bolup, adalgalar toplumyny emele getirýär.

2. Türkmen dilinde sanly ulgam bilen baglanyşykly dadalgalar gurluş hem ýasalýş taýdan sada hem çylşyrymly görnüşde duş gelýär.

3. Olar dörän ýa-da alnan dilinde adalga hökmünde kabul edilen, özleşdirilen hem bolsa, türkmen dilinde adalgalaşmak prosesini doly tamamlamandyr.

4. Bu leksik gatлага degişli düşüňjeleriň ön ulanylyşda duş gelmeýär ýa-da täze döredilendir.

5. Türkmen dilinde sanly ulgam bilen baglanyşykly ulanylyşy geçen adalgalaryň, aglabasy kalkalaşdyrylan sözlerdir.

6. Olaryň hünär leksikasy hökmünde ulanylyşynyň işjeňleşmegi netijesinde gurluş taýdan durnuklaşmagynyň mümkindigi artýar.

7. Sanly ulgama degişli adalgalar morfema düzümi boýunça köpdürlüdür. Eger adalga bir sözden durýan bolsa, onda ol diňe kök morfemadan, şeýle-de, kök we kömekçi morfemadan düzülip bilýär. Sanly adalgalaryň aglaba böleginiň çylşyrymly düşüňjeleri aňladýandygyny göz önünde tutup, olaryň düzümine girýän sözler sintaktik taýdan özara baglanyşýar diýmek bolar.

8. Türkmen dilinde bu gatlagda degişli adalgalaryň ulanylyşynda ähli ýagdaýda birliğin ýa-da edilýän talaplaryň doly saklanylmaýandygy üçin, köp ýagdaýda, olaryň agzalarynyň doly we ýarym kalkalaşdyrmak prosesini başdan geçiren alynma sözlerdigini bellemek zerurdyr.

Gurbangul Myradova
(*Turkmenistan*)

TERMS RELATED TO THE DIGITAL SYSTEM IN TURKMEN LANGUAGE

The terms related to the digital system in our language form an independent lexical layer, they differ in their unique semantic structure and structural features. The formation of terms related to the digital system in the Turkmen language also takes place in the general word formation system of the literary language. It becomes clear that not only borrowed words from other languages, but also the internal resources of the native language are active. Their structural and constructional features are characterized by the following conditions:

Most of the words related to the digital system in the Turkmen language are words expressing concepts and form a set of terms;

In the Turkmen language, terms related to the digital system can be found in both structurally simple and complex forms;

Although they are adopted and also integrated as terms in the original or borrowed language, they have not fully completed the process of becoming a term in the Turkmen language;

Concepts belonging to this lexical layer have not been used before or are newly created;

Most of the terms used in the Turkmen language related to the digital system are traced over words;

Гурбангуль Мурадова
(Туркменистан)

ТЕРМИНЫ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА, СВЯЗАННЫЕ С ЦИФРОВИЗАЦИЕЙ

Термины туркменского языка, связанные с цифровизацией, образуют целый лексический пласт, они имеют лексико-семантические и словообразовательные характеристики. Словообразовательные процессы, происходящие в современном туркменском литературном языке, свойственны и данным терминам. Здесь ярко проявляются не только заимствования из других языков, но и внутренние ресурсы национального языка. Термины, связанные с цифровизацией, характеризуются следующим образом:

Большая часть слов, связанных с цифровизацией, образует терминологический пласт и отражает определенное понятие;

Термины, связанные с цифровизацией, с точки зрения словообразования могут быть как простыми, как и сложными наименованиями;

При заимствовании термина из какого-либо языка туркменским языком сохраняется его терминологическое значение;

Вновь возникшие понятия, относящиеся к данному пласту лексики, приобретают новое терминологическое значение;

Большая часть слов, связанных с цифровизацией, передается в туркменском языке путем калькирования.

Nowruz Myratdurdyýew, Baýramberdi Nyýazlyýew
(Türkmenistan)

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENMEKDE TASLAMA USULYNYŇ ORNY

Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda ýurdumyzda ägirt uly işler alnyp barylýar, ähli ulgamlar bilen bir hatarda, ylym we bilim ulgamlary dünýä tejribesine laýyklykda kämilleşdirilýär.

Şu jähetden, geljekki dilçi we edebiýatçy hünärmenlere daşary ýurt dillerini öwretmegiň usulyýetiniň esaslaryny we onuň soňky gazananlaryny nazara alyp öwretmegiň, lingwodidaktikanyň innowasion usullaryny okuw işlerine ornaşdyrmagyň aýratyn ähmiýeti bardyr. Türkmenistan bilim ulgamynda ýurtlar,

halkara guramalary bilen hyzmatdaşlygyň ýaýrawyny has-da giňeldýär. Halkara gatnaşyklarynyň giňemegi, hil taýdan kämilleşmegi, ýurduň syýasy-jemgyýetçilik, ykdysady durmuşynyň internasional häsiýete eýe bolmagy daşary ýurt dillerini öwrenmegiň hem-de okatmagyň usulyýetlerini nazaryýet we tejribe taýdan kämilleşdirmegiň zerurlygyny has-da äşgär edýär.

Durmuş talaplarynyň üýtgemegi bilen işiň mazmuny, usullary we görnüşleri ýaşlary geljekki hünärine taýýar etmek meselesinde uly orny eýeleýär. Bilim ulgamyndaky täze gymmatlyklar we üstünlikler (okatmaga şahsy çemeleşme, mugallym bilen talyplaryň arasyndaky gatnaşyklar we ş.m.), şeýle hem ylym hem-de tehnologiýanyň häzirki zaman gazananlary mugallymlaryň okatmagyň usullaryny saýlap almagyna uly mümkinçilik berýär. Bilimiň ösüşiniň täze tapgyry, işjeň we interaktiw pedagogik tehnologiýalara daýanmagy talap edýär.

Taslama usulynyň giňden ulanylmagy munuň aýdyň mysalydyr. Bu usulyň esasy aýratynlygy talyplarda:

- alnan maglumatlara düşünmek;
- netije çykarmak;
- sebäplerini düşündirmek;
- ýüze çykyan meseleleri çözmek başarnyklaryny terbiýeleýänligindedir.

Taslama okatmagyň häzirki zaman interaktiw usullarynyň biridir. Taslama tehnologiýasy talyplara özbaşdak pikirlenmegi öwredýär, şeýle-de, meseleleri kesgitlemek we çözmek, bilim bermek işlerini dürli usullaryň üsti bilen kämilleşdirmek wezipesini ýerine ýetirýär.

Häzirki zaman pedagogikasynda giňden ulanylýan bu usul işjeň hasaplanylýar. Ol dürli taraplary öz içine alýar we häzirki zaman ylmy üçin işjeň gözleg temasy hökmünde öwrenilýär. Görnükli pedagoglaryň ylmy gözleglerinde talyplaryň taslama endikleriniň kemala gelmeginiň şertleri öwrenilýär.

Häzirki wagtda bilim standartlaryna laýyk gelýän täze pedagogik tehnologiýalary, usullary we okuw serişdelerini gözlemek, bilim işlerine ornaşdyrmak örän möhümdir. İşjeň hasaplanylýan we giňden ýaýran pedagogik tehnologiýalaryň biri hem täze taslama usulydyr. Döwrebap derejesine garamazdan, bu tehnologiýanyň uzak taryhy bar. Taslama esasly usullar ýüz ýyl töweregi wagt bäri okuw prosesinde ulanylýar.

Alymlaryň başga bir topary ylmy nazaryýete görä taslamanyň gurluşynda dört elementi belleýär:

- talyplaryň özünde ýüze çykmaly soraga sebäp bolup biljek hakyky, möhüm zerurlyk duýgusy;
- netijede gyzyklanmany we joşguny artdyrmak işjeňligi peýda bolýar;
- degişli gurallary we materiallary gözlemek;
- emele gelen taslamany durmuşa geçirmek üçin guramaçylyk işleri.

Daşary ýurt dilini öwrenýän talyplaryň özbaşdak, garaşsyz ýerine ýetirip biljek işleri:

- her bir aýratyn alnan talyplaryň ya-da tutuş bir toparyň okuw döwründe alnan gözleg tejribesini ulanmak ukybyny görkezmekden;
- gözleg edilýän tema bolan gyzyklanma düşünmekden;
- daşary ýurt dilini biliş derejesini görkezmekden;
- talyplar üçin giň sözleýiş goruny döretmekden;
- olara şahsy jogapkärçiligi çekmegi öwretmekden;
- daşary ýurt dilini bilmek, öwrenmek üçin üýtgeşmeleri girizmekden;
- köpçülikleýin işlere gatnaşmak endiklerini, ýagny hyzmatdaşlykda işlemek ukybyny ýokarlandyrmakdan;
- özbaşdak bilim almagy öwretmekden ybaratdyr.

Taslama usulynyň ulanylmagy bilen, okuw işlerinde çözümleri we netijeleri durmuşa geçirmek üçin dürli faktorlary, şertleri göz önünde tutup, meseläni birmeňzeş öwrenmek hem-de özleşdirmek mümkinçiligi ýüze çykýar. Taslamanyň üstünde işlemek arkaly, öwrenýänlerde daşary ýurt dillerini özleşdirmäge bolan gyzyklanmany ösdürmek mümkindir. Şeýlelikde, daşary ýurt dillerini döwrebap öwretmekde taslama usulynyň uly orny bolup, ony didaktik maksatlar bilen ulanmak okuw sapaklarynyň usuly taydan dogry guralmagyny üpjün edýär.

Novruz Myratdurdyev, Bayramberdi Nyязlyyev
(*Turkmenistan*)

ROLE OF THE PROJECT-BASED METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Project-Based Learning (PBL) emphasizes active, student-centered learning through the completion of real-world projects. This method fosters critical thinking, collaboration, and communication skills while enabling students to apply their knowledge in practical contexts. In the English language education, PBL encourages learners to engage in tasks such as presentations, debates, and research projects that enhance their speaking, listening, reading, and writing abilities. Through carefully designed projects, the teachers can facilitate meaningful learning experiences that cultivate linguistic proficiency and critical competencies necessary for lifelong success.

Keywords: *project, student-centered learning, critical thinking, communication skills, presentation, debates, linguistic proficiency, motivation.*

Новруз Мыратдурдыев, Байрамберды Ниязлиев
(Туркменистан)

РОЛЬ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Проектный метод обучения (PBL) делает упор на активное, ориентированное на учащихся обучение посредством выполнения реальных проектов. Этот метод способствует развитию критического мышления, сотрудничества и коммуникативных навыков, позволяя студентам применять свои знания в практическом контексте. В процессе обучения английскому языку PBL поощряет учащихся участвовать в решении таких задач как презентации, дебаты и исследовательские проекты, которые улучшают их навыки говорения, аудирования, чтения и письма. С помощью тщательно разработанных проектов преподаватели могут обеспечить содержательный опыт развития лингвистических навыков и важных компетенций, необходимых для успеха на протяжении всей жизни.

Bagtygül Myşikowa, Dilber Ballyýewa
(Türkmenistan)

AHAL ÝAÝLASYND A GADYMY ÄNEWIŇ ŞÖHRATLY ÝOLY DOWAMATA UZAÝAR

Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlaryny mynasyp dowam etdirýän Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda ata-babalarymyzdan miras galan milli medeniýetimiz we mirasymyz çuňňur öwrenilip, tutuş dünýä ýaýradylýar.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Änew – münýyllyklardan gözbaş alýan medeniýet” atly kitaby ýurdumyzyň ylmy kuwwatynyň ýokary görterilmeginde, jemgyýetçilik aňynyň ösüşini gazanmakda gymmatly gollanma bolup hyzmat edýär.

Bu ajaýyp kitabyň many-mazmuny hakynda giňişleýin gürrüň etmek bilen diňe bir ýurdumyzyň däl, eýsem, bütindünýä mirasynyň aýrylmaz bölegi bolup durýan gadymy Änew medeniýeti baradaky gymmatly maglumatlardan, ony düýpli öwrenmekde alnyp barlan arheologik barlaglar baradaky gyzykly gürrüňlerden söhbet açýar. Gymmatly eser “Gadymy Änewiň täsinligi”, “Taryhy birleşdirýän uly wakalar”, “Ahal ýaýlasyn da gadymy Änewiň şöhratly ýoly dowamata uzaýar” atly baplardan hem-de “Rowaýata öwrülen geçmiş”, “Gatar-Bagabat-Änew”, “Gadymy Änew medeniýeti”, “Änewiň arheologik däpleriniň öwrenilişiniň taryhynda”, “Änew medeniýeti we türki dünýä”, “Geçmişin syry galan toprak”, “Watan

hakyndaky müdimi owaz” atly bölümleri özünde jemleýän bu eser okyjylary ýurdumyzyň taryhynyň entek açylmadyk syrly sahypalary we Watanymyzyň şu günki ýeten belent sepgitleri bilen tanyşdyrýar.

Halkymyzyň medeniýetini öwrenmekde täze bir sahypa açýan we baý ylmy çeşmeleriň esasynda ýazylan çuňňur mazmunly kitapda örän baý taryhy hem-de beýleki gymmatly maglumatlar bar. Bu bolsa kitabyň köptaraplylygyndan habar berip, onuň gymmatyny has-da artdyrýar. Ahal welaýatynyň edara ediş merkeziniň geçmişi, binagärlik ýadygärlikleri barada gymmatly maglumatlary özünde jemleýän kitapda Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe bu şäherde durmuşa geçirilýän toplumlaýyn işler hem öz giňişleýin beýanyny tapýar. Ajaýyp kitabyň ussat suratkeşleriň döreden eserleri, dürli fotosuratlar bilen bezelmegi bolsa, Änewiň geçmişine we şu gününe gaýybana syýahat eden ýaly ýakymly duýgulary peşgeş berýär.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň belleýşi ýaly, Änew – taryh üçinem, şu günümüz we geljegimiz üçinem täsin bir älem. Alymlar bu topragyň her daban ýeriniň taryhdygyny, gymmatly tapyndylara baýdygyny biragyzdand tassyklaýarlar. Hut şu toprakdan tapylan bugdaý däneleri Türkmenistany ak bugdaýyň Watany hökmünde dünýä tanatdy. Gadymy ynanç-ygtykatlara görä, bugdaý öňän toprak keramat hasaplanylýar. Kitapda bu barada getirilýän taryhy maglumatlardan bugdaý ösdürip ýetişdiren we desterhanlaryň doly bolmagyny üpjün eden merdana halkymyzyň umumadamzat ýaşayşyna bahasyna ýetip bolmajak genji-hazyna goşandygyna akyl ýetirýärsiň.

Bu gün Diýarymyzyň taryhy-medeni ýadygärlikleri, şol san-da Änew medeniýetiniň arheologik mirasy döwlet tarapyndan goralyp saklanylýar, dikeldiş işleri geçirilýär, dünýäde giňden belli edilmegi üçin ylmy taýdan öwrenilýär, wagyz-nesihat işleri geçirilýär.

Bagtygul Myshikova, Dilber Ballyyeva
(*Turkmenistan*)

GLORIOUS TRACE OF THE CULTURE OF ANCIENT ANEV IN THE EXPANSES OF AHAL

Since gaining state independence, our national culture and heritage inherited from our glorious ancestors have been deeply studied from a scientific point of view and widely promoted throughout the world.

The book of the President of Turkmenistan “Anev – culture originated from the millennia”, dedicated to one of the most ancient centers of culture in the world, serves as a valuable scientific source for studying the history and spiritual life of the Turkmen.

Багтыгуль Мышикова, Дильбер Баллыева
(Туркменистан)

СЛАВНЫЙ СЛЕД КУЛЬТУРЫ ДРЕВНЕГО АНАУ НА ПРОСТОРАХ АХАЛА

В момент обретения государственной независимости наша национальная культура и наследие, унаследованные от наших славных предков, глубоко изучаются с научной точки зрения и широко пропагандируются во всем мире.

Книга Президента Туркменистана “Анау – культура из глубин тысячелетий”, посвященная одному из древнейших очагов культуры в мире, служит ценным научным источником для изучения истории и духовной жизни туркмен.

Serdar Nazarow, Muhammetberdi Rahymow
(Türkmenistan)

ÜZNÜKSIZ STEM BILIMINI DÖRETMEGIŇ MÖHÜM MODELİ

Inžener-tehniki ýokary okuw mekdeplerinde STEM bilimini okuw prosesine ornaşdyrmakda awtomatik dolandyryş ulgamyny döretmek örän möhümdir.

Üznüksiz STEM biliminiň awtomatik dolandyryş ulgamynyň (ADS) maksatlary indikilerden ybaratdyr.

STEM bilimi – bu ylmy-teoretiki, barlaghana derňewlerini we önümçilik tejribelerini utgaşdyryjy üznüksiz prosesdir. Energetika, elektrotehnika, senagat elektronikasy we ýylylyk elektrik stansiýalar boýunça hünärmenleri taýýarlamak aşakda görkezilen talaplary:

- hünärmeni ýa-da talyby okatmakdan öň bilim derejesini bahalandyrmak;
- STEM biliminiň ähli basgançaklarynda bilimi barlamagyň testini geçirmek;
- hünärmeniň biliminiň eýeleýän wezipesine ýa-da ylmy derejä degişliliginiň bahalandyrmak;
- ters baglanyşyk esasynda okatmak prosesini korrektirlemegi awtomatlaşdyrmak;
- effektiwligi ýokarlandyrmak üçin sanly tehnologiýalary ulanmak (testirleme, modelirleme, simulýasiýa, emeli aň).

2. Ulgamyň esasy parametrleri.

Üznüksiz STEM bilimini okuw prosesinde ylmy matematiki modele esaslanýan ters baglanyşykly ADS gurmak teklipl edilýär:

- talybyň ýa-da hünärmeniň STEM okuwyndan öňdäki bilim derejesi;

– (., ...) – okatmagyň basgançaklary (teoretiki okuw, laborotoriýa işleri, tejribelik);

– STEM okuwynyň her basgançagyndan soňky bilim derejesi, – önümçilik kämilleşdirilişinden soňky bilim derejesi;

– talybyň ýa-da hünärmeniň garaşylýan we hakyky alan biliminiň tapawudy;

– hünärmeniň bilim derejesiniň jemi we onuň hünärine degişlilik.

Bilimi barlamagyň matematiki modeli:

Bilim derejesiniň bahalandyrylyşy: $= z - E_{gr} > 0$, onda goşmaça okuw talap edilýär. Eger $= 0$, onda talyp ýa-da hünärmen zerur bilim möçberini özleşdiripdir.

Hünärmeniň käriniň jemleýji bahalandyrylyşy: $= E_{gr} \geq$ (bu ýerde wezipe üçin minimum bilim dereje), hünärmen talabalaýyk.

3. Üznüksiz STEM bilim okuwynyň ADS arhitekturasy. Ulgam özünde birnäçe blogy ýerleşdirýär:

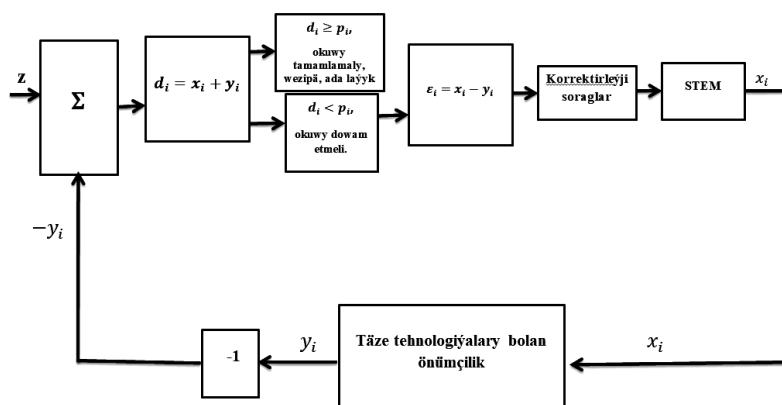
1. Giriş blogy – bilimiň başlangyç derejesini kesgitlemek.

2. Okatma blogy – teoretiki we amaly okuwlary geçirmek.

3. Bilimi bahalandyрма we testirleme blogy – okatmagyň netijesine – barlag.

4. Ters baglanyşyk we koreksiýa (düzediş) – talybyň ýa-da hünärmeniň bilim maksatnamasyny kämilleşdirmek.

Ters baglanyşykly ADS-iň shemasyny hödürleýäris:

Netije. STEM bilimi bilen düzülen ADS:

– her basgançakda talybyň ýa-da hünärmeniň bilimini awtomatik testirlemesini, korektirleýji soraglar – ters baglanyşyk esasynda okatmak prosesine düzediş girizmegi, – hünärmeniň wezipä we alymylyk derejesine laýyklygyny bahalandyrylmagy, – sanly tehnologiýalaryň kömegi bilen okuw prosesini optimallaşdyrylmagyny üpjün edýär.

Üznüksiz STEM bilim ulgamy hünärmenleriň ylmyň, täze tehnologiýalaryň önümçilige ornaşdyrylmagy bilen baglylykda ylmy dissertasiýalary goramaklygyny we alymylyk derejelerini, atlaryny almagyny hem göz önünde tutýar.

Serdar Nazarov, Muhammetberdi Rahymov
(*Turkmenistan*)

AN IMPORTANT MODEL FOR CREATING CONTINUOUS STEM EDUCATION

The article proposes a scheme of an automated system with feedback for solving the problem of introducing STEM education into the process of continuous learning. The tasks of each of the sequentially placed blocks of the system are defined and a scientific and mathematical model of an automated system for determining the level of knowledge in the process of continuous professional development in STEM education of students or specialists, starting from primary education, is proposed.

Сердар Назаров, Мухамметберды Рахимов
(*Туркменистан*)

ВАЖНАЯ МОДЕЛЬ ДЛЯ СОЗДАНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО STEM-ОБРАЗОВАНИЯ

В статье предлагается схема автоматизированной системы с обратной связью решения задачи внедрения STEM – образования в процесс непрерывного обучения. Определены задачи каждого из последовательно помещенных блоков системы и предложена научно-математическая модель автоматизированной системы определения уровня знания в процессе непрерывного повышения квалификации по STEM – образованию студентов или специалистов, начиная с начального образования.

Enejan Nazarowa
(*Türkmenistan*)

BÜRÜNÇ ZAMANYNA DEGIŞLI KERAMIKA GAP BÖLEKLERI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň beýik başlangyçlaryny üstünlikli durmuşa ornaşdyrýan Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ynsanperwer syýasaty netijesinde gözbaşy münýýlyklara uzap gidýän taryhy ýadygärliklerimizi we gymmatlyklarymyzy düýpli öwrenmek babatda giň gerimli işler alnyp barylýar. Arkadagly Serdarymyz “Ýaşlar Watanyň daýanjy” atly kitabynyda: “Parasatly ata-babalarymyz nesillere ajaýyp, däpleri miras

galdyrypdyrlar” diýip buýsanç bilen nygtap, adamzat ösüşine saldamly goşant goşan ata-babalarymyzyň şöhratly taryhynyň, ynsanperwer durmuş ýörelgeleriniň ýaş nesillerimizi milli ruhda terbiyelemäge, olary Watana wepaly, zähmetsöýer hünärmenler edip ýetşdirmäge uly ýardam edýändigine ünsi çekýär.

Türkmen medeniýetiniň kökleri gadymy ekerançylaryň şäher gurluşlaryndan ozal emele gelen siwilizasiýanyň döwri bolan бүрүнч еýýамына uzalyp gidýär. B.e. öňki III müňýyllyklarda dörän, b.e. öňki II müňýyllygyň başyna bolsa özüniň gülläp ösmeginiň in ýokary derejesine ýeten Altyndepe onuň esasy merkezi bolupdyr. Alymlaryň bellemegine görä, бүрүнч еýýамында adam aňýetiniň, şol sanda senetçilik sungatynyň ösüş derejesini külalçylyk önümlerinde, ýagny toýundan gap-çanaklaryň ýasalyşynda hem görmek mümkin. Olary ýasamak üçin küýzegärçilik çarhy ulanylyp başlanýar. Onuň aýratynlygy ortasyndaky aýlanýan okuň ýokarsyna berkidilen tegelegiň üstüne bir tokga toýun palçygyny goýup, ony aýlap, dürli görnüşli gaplary ýasamakdan ybaratdyr. Bu usul senetçilik önümçiliginde birmeňzeş gaplary köp mukdarda ýasamaga mümkinçilik döredipdir.

Bүрүнч асыры керамика sungaty, дөwrүн адаларының медени we çeper baýlygyny görkezýän möhüm mirasdyr. Şol дөwürde ak mermerpisint hek даşындан gap-çanaklary ýasamak özbaşdak önümçilik pudagyna öwrүlipdir. Бүрүнч асырының irki дөwri diňe bir ykdysadyýetde дәл, еýsem, адаларың аңының ösüşinde-de täze sepgit bolupdyr. Бүрүнч асырында адалар gowy еýленen palçыкдан дүzüми бирмеңзеş, биşirilen gaplary, hili боýунча ýukajyk çeper гөрнүшли nagyşly we bezegli gap-gaçlary öndүripdirler. Olara salnan nagyşlaryň nepislige, çylşyrymly ýerleşdirilişi боýунча haly göli adyny alandygyny alymlarymyz tassyklaýarlar. Ýeri gelende belläp geçsek, Marguş döwletinde binalaryň diwarynyň we agaçdan ýasalan öý goşlarynyň ýüzüne oturdyлан haşamlama we gurnama mozaika sungaty gülläp ösүpdir. Бүрүнч заманына degişli керамика gap bölekleri şol дөwürde ýaşan ата-babalaryмызың дүнйә siwilizasiýasynyň, medeniýetiniň ösüşine täsir edendigini ýene bir ýola tassyklaýar.

Günorta Türkmenistanda бүрүнч асырының медениýetlerini we siwilizasiýalaryny ýüze çыkarmakda we olary ylmy taýdan öwrenmekde türkmen halkynyň taryhyny öwrenmekde гөрнүкли алыmlar W. M. Massonyň hem-de W. I. Sarianidiniň bitiren hyzmatlary aýratyn belläp geçmäge mynasypdyr. XX асырың 60–70-nji ýyllaryнда Türkmenistanda бүрүнч асырының ýadygärlikleriniň öwrenilen дөwri hasap edilýär.

Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabyның “Бүрүнч заманының медени ојаклары” atly bölümünde, arheologlar tarapyндan gadymy Marguş döwletiniň ýadygärliklerinden, has takygy Goňurdepe, Togalakdepe,

Ajyguýy, Kellelidepe, Taýypdepe ýaly ýerlerden tapylan sungat eserleriniň halkymyzyň bahasyna ýetip bolmajak baýlyklarydygy aýratyn nygtalýar. Şunuň bilen baglylykda, taryhyň dürli döwürlerini deňşililikde öwrenmek işleriniň çäklerinde Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynyň Taryh we arheologiya instituty tarapyndan бүрүнч заманының медени ојақларында gözleg-barlag işleri yzygiderli alnyp barylýar. Institutyň Arheologiya-etnografik muzeýinde dürli ýyllaryň dowamynda gazuw-agtaryş işleriniň netijesinde toplanan taryhy gymmatlyklar ýerleşdirildi. Häzirki wagtda muzeý gymmatlyklary we olar barada maglumatlary sanly ulgamyň mümkinçiliklerinden peýdalanylýan elektron hasaba almak işleri ýola goýuldy.

Enejan Nazarova
(*Turkmenistan*)

FRAGMENTS OF BRONZE AGE POTTERY

In the book “Hakyda Govheri” by our scientist Arkadag, in the section “Cultural Hearths of the Bronze Age”, it is emphasized that the works of art discovered by archaeologists from the monuments of the Ancient Margush state, in particular in places such as Altyndepe, Gonurdepe, Togalakdepe, Ajyguýy, Kellelidepe, Taýypdepe, are invaluable treasures of our people. According to scientists, the level of development of human consciousness, including craft art, in the Bronze Age can also be seen in ceramics, namely in the manufacture of dishes from clay. At that time, the manufacture of dishes from white marble and limestone became an independent branch of production. In the Bronze Age, people produced well-made clay dishes with uniform composition, baked dishes, and thin artistically decorated and decorated dishes. Our scientists confirm that the ornaments applied to them received the name “kali göli” due to their elegance and complex arrangement. It is worth noting that the art of decorative mosaics, which were applied to the walls of buildings and wooden household items, flourished in the Margush state. In general, fragments of ceramic vessels dating back to the Bronze Age once again confirm that our ancestors who lived at that time influenced the development of world civilization and culture.

Энеджан Назарова
(Туркменистан)

ФРАГМЕНТЫ КЕРАМИКИ БРОНЗОВОГО ВЕКА

В книге “Хакыда говхери” Героя-Аркадага в разделе “Культурные очаги эпохи бронзы” отмечается, что произведения искусства, обнаруженные археологами на памятниках древнего государства Маргуш, в частности, на таких памятниках как Алтын-депе, Гонур-депе, Тогалак-депе, Аджигуйи, Келлели-депе, Тайып-депе являются бесценными сокровищами нашего народа. По мнению ученых, уровень развития ремесленного искусства в эпоху бронзы можно проследить в керамике, а именно в изготовлении посуды. В то время изготовление посуды из белого мрамора и известняка стало самостоятельной отраслью производства. В эпоху бронзы люди изготавливали хорошо выделанную глиняную с однородным составом, обожженную, тонкую художественно декорированную и украшенную посуду. Наши учёные подтверждают, что нанесенные на них орнаменты получили название “халы гёль” из-за своей изящности и композиционной оригинальности. Стоит отметить, что в Маргиане процветало искусство декоративной мозаики. Фрагменты орнаментов на керамических сосудах, датированных бронзовым веком, свидетельствуют о том, что высокое искусство наших предков оказало серьёзное влияние на развитие мирового гончарного производства.

Selbi Nazarowa
(Türkmenistan)

OKATMAK PROSESINDE PROFESSIONAL LEKSIKANYŇ ULANYLYŞY

Gahryman Arkadagymyzyň başyny başlan we hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň üstünlikli dowam edýän işleri, ýurdumyzda alnyp barylýan oňyn syýasatymyz netijesinde, zehinli ýaşlaryň nesli kemala getirildi. Bu bolsa, bize adam mümkinçiliklerimizi gorap saklamaga we berkarar Watanymyzyň gülläp ösmek ýoly bilen öňe gitmegini dowam etmäge örän uly şertleri döredýär.

Şoňa görä-de, biziň ýaşlarymyz okap, täze bilimleri ele almalydyr, has täze endikleri öwrenmelidir. Bilimleri we tehnologiýalary durmuşda başaraň we netijeli ulanmaga başarmalydyr. Munuň üçin ähli mümkinçilikler üpjün edildi.

Şeýle mümkinçiliklerden peýdalanyň, biziň ýaşlarymyz giň gerimli halkara ylmy-barlag taslamalaryna işjeň gatnaşmalydyr. Munuň özi ýaş alymlarymyzyň

tagallalarynyň strategik innowasion ugurlar boýunça daşary ýurt ylmy-barlag birleşikleri bilen goşulyşmagyna mümkinçilik berer. Biziň täze syýasy we ykdysady ugrumyz ýaşlara oňat bilim bermäge, diýmek, has mynasyp geljegi üpjün etmäge gönükdirilendir.

Çünki ýaşlar biziň geljege bolan ähli umyt-arzuwlarymyzyň amala aşmagydyr. Ata Watanymyzyň buýsanjydyr hem-de üstünlikleridir. Türkmenistanlylaryň täze nesli täze ösüş ugrunyň hereketlendiriji güýjüne öwrülmedir. Olar öz nesliniň jogapkärli we gujur-gaýratly, örän sowatly hem-de sagdyn wekilleri bolar. Biziň ýaşlarymyz öz ata-babalarynyň däplerini dowam edip, häzirki bazar ykdysady şertlerinde işlemäge taýýar bolar. Bütin dünýäde uly abraýy bolan parahat we gülläp ösýän ýurdunyň hakyky watançylaryna öwrülmedirler. Biz diňe bir geljegimizi däl, eýsem, şu günümüzizi hem ýaşlar bilen baglanyşdyrýarys. Her bir döwletin beýikligi onuň ýetişdirip, öňe çykaryp bilen nesilleri bilen kesgitlenilýär. Şu günki günde döwrebap ylymy, bilimli, giň dünýägaraýyşly, watansöýüji ýaşlarymyz ähli ugurda jogapkärçiligi duýup zähmet çekýärler. Olar milli mirasymyza çuňňur sarpa goýmak bilen, köpugurly we çalt özgerýän häzirki zamananyň ýokary talaplaryna mynasyp hötde gelip bilýändikleri bilen tapawutlanýarlar. Bu bolsa biziň ýurdumyzyň gazanan uly üstünligidir. Şu işlerde esasan bilim, ylym ulgamynyň wekilleriniň uly hyzmaty bardyr. Şoňa görä-de olaryň professional leksikasynyň ähmiýeti ýokarydyr. Şu ýerde professional leksikanyň üstünde durlup geçilip, oňa düşündiriş berilse, ýerlikli bolar.

Profweessional leksika aýratyn ugurly işleri we anyk alnan haýsydyr bir pudaga degişli ýagdaýlary häsiýetlendirýän sözlerdir, söz düzümleridir we düşünjeleridir. Şeýle sözleri ýurduň ilatynyň giň köpçüligi ulanman, onuň diňe anyk ugurly hünär bilimini alan az bölegi ulanýar. Professional leksikanyň sözleri ol ýa-da beýleki önümçilik işlerini we hadysalaryny beýan etmek, düşündirmek üçin ulanylýar. Professional leksikany diňe kesgitli bir hünäriň çäklerinde ulanmagyň ýerliklidigi sebäpli, ony umumymilli diýip atlandyrmak dogry däldir. Sebäbi onuň sözlerine giň halk köpçüligi düşüniş bilmeýär. Professional leksika edebi dil däldir, ýöne onuň öz düzümi we häsiýetleri bardyr. Şunuň bilen baglylykda, professsional leksika arkaly beýan edilýän pikir-matlaplaryň biziň jemgyýetimizde bu ugurda her bir adamdan jogapkärçiligi we döredijilikli çemeleşmäni talap edýändigini bellemek möhümdir.

Professional leksikany ulanmak bilen şahsy durmuşyň eldegrilmesizligini goramak bilen baglanyşykly ýüze çykyp biljek jedelli ýagdaýlary ara alyp maslahatlaşmak üçin olar babatda pikir alşyp bolar. Jogapkärçilige nähili düşünilmedigi we birnäçe ýagdaýda adalatyň gazanylyp boljakdygy soralyň bilner.

Talyplar şol ýagdaýlara baha bermek üçin dürli çemeleşmeleri we pikirleri öwrenýärler. Professional leksika olara ygtyýarlyk, şahsy durmuşyň eldegrilmesizligi,

jogapkärçilik we adalat meseleleri barada aýdyň pikirlenmäge kömek edýär. Mynasyp leksika olara öz eýerýän ýörelgelerini ösdürmäge we esaslandyrmaga ýardam berýär. Talyplaryň alýan bilimleri we başarnyklary, geljekki hünärlerinde islendik ýagdaýda diýen ýaly olara kömek edýär. Leksikanyň öz netijesini bermegini öwrenmek we öz pikirlerini goramak bilen olar erkin jemgyýetde has täsirli we işjeň raýat bolup bilerler.

Biz iňlis dili bilen berlen hünär leksikasynyň peýdaly we gyzykly boljakdygyna umyt edýäris. Talyplar bilimlerini ösdürmäge we başarnyklary artdyrmaga mümkinçilik alar. Olar erkin jemgyýetiň raýaty hökmünde durmuşda işjeň orun eýeläp biljek bilimleri we başarnyklary bilen, öz hünärlerinde ýüze çykyp biljek meselelere baha bermeli, eýerýän ýörelgelerini goramaly.

Selbi Nazarova
(*Turkmenistan*)

USE OF PROFESSIONAL LEXIS IN THE LEARNING PROCESS

Owing to the constant state policy aimed at the development of the country, initiated by our Hero Arkadag and successfully implemented by the esteemed President Serdar Berdimuhamedov, a generation of talented youth has enhanced in our country. That creates excellent conditions for the preservation and development of human potential, which contributes to the further prosperity of our Motherland.

Youth are the embodiment of our hopes and dreams, the pride and success of the Motherland. The new generation of our country should become the driving force of the state development. These are educated, generated and liable people continuing the traditions of their ancestors, able successfully to fulfil themselves in the modern life. They have been strengthening the position of our country at international stage and ensuring its prosperity. Professional lexis is a specialized set of words, phrases and concepts used in specific areas of activity. I hope that the professional lexis given with English lesson to be useful and interesting. Students have had the opportunity to develop the knowledge and skills. They need to evaluate, take and defend positions on issues that can arise in their profession with the knowledge and skills they have acquired. By studying lexis, they can be a more influential members of society.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Благодаря последовательной государственной политике, направленной на развитие страны, инициированной нашим Героем-Аркадагом и успешно осуществляемой уважаемым Президентом Сердаром Бердымухамедовым, в Туркменистане выросло поколение талантливой молодежи. Это создает прекрасные условия для сохранения и развития человеческого потенциала, что способствует дальнейшему процветанию нашей Родины. Молодежь – это воплощение наших надежд и мечтаний, гордость и успех Отечества. Новое поколение нашей Родины должно стать движущей силой развития страны. Это образованные, энергичные и ответственные люди, которые, продолжая традиции предков, смогут успешно реализовать себя в современных условиях. Они укрепят авторитет нашей страны на мировой арене и обеспечат её процветание. Профессиональная лексика – это специализированный набор слов, фраз и понятий, используемых в конкретных областях деятельности. Освоение этих терминов и навыков обеспечивает студентам конкурентное преимущество в будущей карьере. Умение грамотно использовать профессиональную лексику и аргументированно отстаивать свою точку зрения позволит им стать активными и влиятельными членами общества.

Atageldi Nepesow
(Türkmenistan)

BMG-NIŇ DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARY BOÝUNÇA WEZIPELERIŇ TÜRKMENISTANDA DURMUŞA GEÇIRILIŞI

Birleşen Milletler Guramasy bilen yzygiderli hyzmatdaşlygy saklaýan Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan Durnukly ösüş Maksatlaryndan gelip çykýan wezipeleri durmuşa ornaşdyrmakda giň göwrümlü işleri alyp barýar. Mälim bolşy ýaly bu Maksatlar 2030-njy ýyla döwre niýetlenilýär. Bazar ykdysadyýetine tapgyrlaýyn aýak basýan ýurdumyzda ykdysadyýetiň ähli pudaklarynda dünýäniň öndebaryjy tehnologiýalary we ykdysady ösüşiň modeli ornaşdyrylýar. Şu tapgyrda Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň mundan beýläk hem ösüslere eýe bolmagy üçin ylmy taýdan çemeleşik önän wajyp mesele bolup durýar. Ykdysady ylmlaryň ýeten derejesini Türkmenistanyň ykdysady şertlerine integrirlemek we özboluşly

bir ösüş modelini döretmäge çemeleşmek her bir pudagyň strategik wezipelerine girýär diýmäge doly esas döredýär.

Häzir in täze taryhy döwrüň talaplaryna gabat gelýän hem-de BMG-niň Durnukly ösüş Maksatlarynda mynasyp orun alan çuňňur hormatlanylýan Prezidentimiziň taýsyz tagallalary netijesinde ýurdumyzyň ykdysadyýetine kiçi we orta telekeçiligi ösdürmek babatynda belent sepgitlere ýetildi. Türkmenistanda hojalygy alyp barmagyň bazar ulgamynyň emele gelmegi ykdysadyýetiň ähli ugurlarynda telekeçilik işjeňliginiň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Bazar gatnaşyklaryny emele getirmäge gönükdirilen çäreleriň toplumynda, önümçiligiň we dolandyrmagyň pudak, sebit düzümini kämilleşdirmekde, zähmet gorlaryny netijeli peýdalanmakda, hyzmatlara bolan islegleri has doly kanagatlandyrmakda kiçi hem-de orta kärhanalaryň ulgamyny ösdürmek uly ähmiýete eýedir.

Bitarap Türkmenistanyň daşary syýasatynyň hil we many-mazmun taýdan täze häsiýete eýe bolmagy bilen, biziň döwletimiziň halkara hyzmatdaşlygynyň ähli ugurlarynda, şol sanda syýasy gepleşikleriň derejesini ýokarlandyrmakda hem-de çuňlaşdyrmakda, söwda-ykdysady hyzmatdaşlykda, medeni-ynsanperwer, ylym-bilim gatnaşyklaryny ösdürmekde, giňeltmekde öz beýanyny tapdy. Türkmenistanyň dünýä jemgyýetçiligi bilen syýasy gepleşikleri, ykdysady we medeni hyzmatdaşlygy giňeltmek, ynsanperwerlik işlerinde hoşniýetli goňsuçylyk gatnaşyklaryny pugtalandyrmak babatda edýän tagallalaryny aýtmak bolar.

Berkarar döwletimiziň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ägirt uly işlere badalga berildi. Bu işler halkymyzyň eşretli durmuşa ýaşamagyna hem-de ykdysady ösüşleriň ýolunyň rowşendigine kepil bolýandygyny uly buýsanç bilen aýtmak bolar.

BMG-niň Durnukly ösüş Maksatlaryndan gelip çykýan wezipelere laýyklykda biziň ýurdumyzyň daşary syýasy ugruny syýasy-diplomatik taýdan upjün etmekde maksatlaýyn çäreleriň geçirilmegini, şeýle hem halkara ykdysady hyzmatdaşlygyny ýola goýmak we ösdürmek bilen Türkmenistanyň geosyýasy strategiýasynyň amala aşyrylmagyny göz önünde tutýar. Daşary syýasatyň syýasy-diplomatik ölçegleri Türkmenistanyň beýleki döwletler bilen ikitaraplaýyn gatnaşyklarynyň ýola goýulmagy we ösdürilmegi, şeýle hem halkara guramalary bilen ýakyndan hyzmatdaşlyk etmek arkaly durmuşa geçirilýän işleri öz içine alýar. Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly ajaýyp kitabynda halklaryň arasynda dostlukly gatnaşyklary ýola goýmaga şeýle baha berilýär: “Döwletara gatnaşyklary parahatçylykly ýol bilen berkitmek halkymyzyň oguz zamanýandan bari ygrarly ýörelgesidir. Şol ýörelge häzirki günde döwrebap mazmunynda Garaşsyz Türkmen döwletiniň halkara gatnaşyklaryndaky üstünliklerinde wajyp orny eýeleýär”. Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanda Durnukly ösüş Maksatlaryndan gelip çykýan wezipeleri amal etmegiň käbirlerini agzap geçdik. Bu Maksatlar 2030-njy ýyla çenli döwür üçin niýetlenilen bolansoň bu ugurda ýurdumyzda alnyp baryljak işleriň hem dürli ugurlar boýunça örän köpdügini bellemek gerek.

Atageldi Nepesov
(*Turkmenistan*)

REALIZATION OF THE OBJECTIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS OF THE UN IN TURKMENISTAN

Turkmenistan cooperates closely with the United Nations on the International Program for Sustainable Development. In Turkmenistan, at the beginning of the 21st century, several important decisions have already been made to improve the well-being of the population based on Sustainable Economic Growth. The main goal of the United Nations is to achieve more effective and efficient implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Turkmenistan, as a neutral country, actively participates in all UN endeavors and cooperates in all areas for the benefit of improving people's lives.

Атагельды Непесов
(*Туркменистан*)

РЕАЛИЗАЦИЯ ЗАДАЧ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ООН В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Туркменистан тесно сотрудничает с Организацией Объединенных Наций по международной программе устойчивого развития. В Туркменистане в начале XXI века уже были приняты несколько важных решений по повышению благосостояния населения на основе устойчивого экономического роста. Главная цель Организации Объединенных Наций – добиться более эффективной и рациональной реализации Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Туркменистан как нейтральная страна активно участвует во всех начинаниях ООН и сотрудничает по всем направлениям на благо улучшения жизни людей.

Şamuhammet Nepesow, Kümüşgözel Nepesowa
(*Türkmenistan*)

SPORT FOTOŽURNALISTIKASYNYŇ PSIHOLOGIK TÄSIRLERI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň başyny başlan beýik başlangyçlary bilen Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyndan üstünlikli

dowam etdirilýän Garaşsyz, hemişelik Bitarap ýurdumyzda sportuň ösen ulgamyny döretmek, beden we ruhy taýdan sagdyn nesilleri terbiýeläp ýetişdirmek, Olimpiýa hereketini ösdürmek, bu ugurda halkara hyzmatdaşlygy pugtalandyrmak, sportda ýaş zehinleri ýüze çykarmak hem-de olary höweslendirmek, halkara derejesinde ussat türgenleri taýýarlamak üçin amatly şertleri döretmek babatda toplumlaýyn işler durmuşa ornaşdyrylýar. Aşgabadyň “Arkalaşygyň täze sport mümkinçilikleriniň şäheri” diýlip yglan edilmegi bilen ýurdumyzyň halkara ýaryşlary geçirmekde toplan oňyn tejribeleri üstünlikli dowam edýär. Ýurdumyzda sportuň uly ösüşlere beslenmegi sport fotožurnalistikasynyň hem ösüşine täsir edýär.

XXI asyryň başlarynda tehnologiýalaryň barha kämilleşmegi netijesinde fotožurnalistika görüp-çşidilmedik derejedäki ösüşe eýe boldy. Surata düşürmek bilen meşgullanýanlaryň sany artyp, fotožurnalistikada professional we höwesjeň fotožurnalistika diýen iki ugur emele geldi. Sport oýunlary bilen bagly derňew geçiriji fransiýaly Rože Kaýua özüniň “Oýunlar we adamlar” diýen işinde sport oýunlarynyň dürli görnüşlerine häsiýetnama bermek bilen olaryň adam psihologiýasy bilen gönüden-göni baglanyşygynyň bardygyny düşündirýär. Tanyml amerikan fotografy Edward Steýhen “Sanlyja söz bilen berilýän bir surat 10 münlerçe sözden köp zat aýdyp biler” diýip belleýär. Diýmek, surata ýazgy gazet-žurnal neşirlerinde möhüm we gerekli žanrlaryna galýar.

Fotožurnalistika habarlary we hadysalary surat arkaly beýan etmek sungatydyr. Sport fotožurnalistikasy bolsa, sport wakalaryny resmileşdirmek we janly, duýgulary paýhasly beýan etmek üçin möhümdir. Fotožurnalistika diňe bir habar bermegiň däl, sportuň täsiri bilen baglanyşykly halkyň duýgularyny döretmegiň usulydyr. Sport üstünliklerini suratlar arkaly görkezmek – bu üstünlikleriň jemgyýetde nähili kabul edilýändigini hem beýan edýär. Häzirki wagtda sport fotosuratlary diňe bir sportuň tehnikasyny ýa-da hereketlerini görkezmek bilen çäklenmän, eýsem, sportuň jemgyýetde ösüşini ýüze çykarýar. Bu bolsa sportuň we fotožurnalistikanyň arasyndaky berk arabaglanyşyga ýol açýar.

Häzirki döwürde sanly tehnologiýalaryň sport fotožurnalistikasyna täsir etmegi, suratlaryň diňe bir gazetlerde ýa-da žurnallarda däl, eýsem, internetde we elektron neşirlerde giňden ýaýramagy ylmy taýdan möhüm täzelik bolup durýar. Suratlaryň güýçli duýgulary döredip, jemgyýetde sportuň durnuklylygyny üpjün edýändigini öwrenmek – bu ugra täzeçillikleri getirýär.

Bu ylmy täzelikler sport fotožurnalistikasynyň jemgyýetçilik bilen aragatnaşygynyň täze ýagdaýlaryny we täsirlerini derňemek üçin möhüm orny eýeleýär. Sport üstünlikleriniň halk arasynda has giňden kabul edilmegi sportuň fotosuratlar arkaly jemgyýete täsiriniň güýçlenýändigini görkezýär.

Shamuhammet Nepesov, Kumushgozel Nepesova
(*Turkmenistan*)

PSYCHOLOGICAL IMPACT OF SPORTS PHOTOJOURNALISM

Photojournalism is the art of conveying news and events through photographs. Sports photojournalism plays a crucial role in documenting sports events while vividly and thoughtfully expressing emotions. It not only provides information but also serves as a method of shaping public emotions related to the influence of sports. Depicting sports achievements through photographs reflects how these successes are perceived in society.

In the modern era, sports photography goes beyond merely capturing techniques and movements, it also reveals the development of sports within society. This, in turn, strengthens the close connection between sports and photojournalism.

The impact of digital technologies on sports photojournalism has become an important scientific innovation. Today, photographs are widely distributed not only in newspapers and magazines but also on the internet and in digital publications. Studying how images evoke strong emotions and contribute to the sustainability of sports in society introduces new perspectives in this field.

These scientific innovations play a significant role in analyzing new forms of interaction between sports photojournalism and society. The broader recognition of sports achievements among the public confirms that the influence of sports on society through photography continues to grow.

Шамухаммет Непесов, Кумушгозель Непесова
(*Туркменистан*)

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СПОРТИВНОЙ ФОТОЖУРНАЛИСТИКИ

Фотожурналистика — это искусство передачи новостей и событий посредством фотографии. Спортивная фотожурналистика играет важную роль в документировании спортивных мероприятий, а также в живом и осмысленном выражении эмоций. Она не только сообщает информацию, но и является методом формирования общественных эмоций, связанных с влиянием спорта. Демонстрация спортивных достижений через фотографии отражает и то, как эти успехи воспринимаются в обществе.

В современную эпоху спортивные фотографии не только фиксируют технику и движения, но и раскрывают развитие спорта в обществе. Это, в свою очередь, укрепляет взаимосвязь между спортом и фотожурналистикой.

Влияние цифровых технологий на спортивную фотожурналистику стало важным научным новшеством. Сегодня фотографии широко распространяются не только в газетах и журналах, но и в интернете, электронных изданиях. Изучение того, как фотографии вызывают сильные эмоции и способствуют устойчивости спорта в обществе открывают новые перспективы в данной области.

Эти научные новшества играют важную роль в анализе новых форм взаимодействия спортивной фотожурналистики с обществом. Более широкое признание спортивных достижений среди населения подтверждает, что влияние спорта на общество через фотографии продолжает усиливаться.

Hydyr Nunnaýew
(*Türkmenistan*)

TÜRGENLERIŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNÝ ÝOKARLANDYRMAGYŇ TEHNOLOGIÝASY

Häzirki zaman sportunda türgenleriň ýokary netijelere ýetmegi üçin diňe fiziki güýji ýokarlandyrmak ýeterlik däldir. Netijeli türgenleşik geçirmek üçin ylmy esaslandyrylan tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy möhüm ähmiýete eýedir. Sanly tehnologiýalaryň, biomehaniki seljeriş usullarynyň we maglumat alyş-çalyş ulgamlarynyň kämilleşmegi, türgenleriň fiziki taýýarlygyny has täsirli ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Häzirki wagtda sanly tehnologiýalar we intellektual ulgamlaryň kömegi bilen türgenleriň fiziki taýýarlygyny yzygiderli seljermek we olary şahsylaşdyrylan meýilnamalar esasynda ösdürmek mümkindir. Mysal üçin, dürli enjamlar (fitnes bilezikleri, akylyly sagatlar) bilen, türgenleriň ýürek urşunyň ýygylgyny, gan basyşyny we fiziki işjeňlik derejesini yzarlap bolýar. Bu maglumatlar tälimçilere we türgenlere fiziki ýagdaýlary seljermäge hem-de türgenleşik meýilnamalaryny kämilleşdirmäge kömek edýär.

Biomehaniki seljeriş usullary türgenleriň hereketleriniň netijeliligini ýokarlandyrmakda möhüm orny eýeleýär. Hereketleriň takyklygyny we netijeliligini gowulandyrmak üçin ýörite enjamlar arkaly türgenleriň hereketlerini seljermek hem-de olary yzarlamak mümkindir. Mysal üçin, ýokary tizlikli kameralar we 3D hereket seljeriş ulgamlary, türgenleriň tehniki taýýarlygyny kämilleşdirmekte

giňden ulanylýar. Bu usullar, türgenleriň bedeniniň dürli bölekleriniň sazlaşykly hereket etmegini üpjün etmek bilen, olaryň energiýa tygşytlylygyny hem artdyrýar.

Tälim prosesinde AR/VR tehnologiýalarynyň ulanylmagy, türgenleriň reaksiýa tizligini ösdürmek üçin täsirli usul bolup durýar. Wirtual hakykat tehnologiýalary türgenlere tälim şertlerine ýakyn tejribe berip, olaryň taktiki we strategiýa taýdan kämilleşmegine ýardam edýär. Mysal üçin, futbol, basketbol ýa-da hokkey oýunçylary üçin wirtual simulýatorlar ulanylyp, olaryň meýdançadaky hereketlerini önünden seljermek we çaklamak mümkinçiligi döredilýär.

Sport ylmynda maglumatlary çalt işläp taýýarlamak we derňemek türgenleriň netijeliligini ýokarlandyrmak üçin möhümdir. Täze tehnologiýalar arkaly türgenleşikleriň dowamynda ýygnalan maglumatlar Big Data ulgamlarynda işlenilip, türgenlere iň amatly türgenleşik strategiýalary hödürleňilýär. Şeýle-de, emeli aň we maşyn öwreniş algoritmleri, türgenleriň fiziki ýagdaýyna görä, olara şahsylaşdyrylan meýilnama döretmäge mümkinçilik berýär.

Sanly tehnologiýalaryň, biomehaniki seljeriş usullarynyň, wirtual hakykat tehnologiýalarynyň we maglumat alyş-çalyş ulgamlarynyň tälim prosesine goşulmagy, türgenleriň netijeliligini ep-esli artdyrýar. Türkmen döwlet bedenterbiýe we sport institutynyň “Olimp” ylmy-usuly merkezi türgenleriň fiziki taýýarlygyny ýokarlandyrmagyň tehnologiýasy bilen bagly ähli barlaglary geçirmek mümkinçiliklerine eýedir. Geljekde sport ylmy boýunça geçirilýän ylmy gözlegleriň dowam etdirilmegi we täze tehnologiýalaryň sport tälimçiligine ornaşdyrylmagy bilen türgenleriň mümkinçiliginiň has-da ýokarlanmagyna garaşylýar.

Hydyr Nunnaev
(*Turkmenistan*)

TECHNOLOGY FOR IMPROVING ATHLETES’ PHYSICAL FITNESS

In modern sports, achieving high results requires more than just increasing physical strength. The integration of scientifically-based technologies into training processes plays a crucial role in enhancing athletes’ performance. The advancement of digital technologies, biomechanical analysis methods, and data exchange systems provides new opportunities for optimizing physical fitness. This paper discusses the main technological solutions applied in contemporary sports and their effectiveness.

The integration of technology into modern sports plays a vital role in improving athletes’ physical fitness. The incorporation of digital technologies, biomechanical analysis methods, virtual reality, and data exchange systems significantly enhances training efficiency. Future research and technological advancements in sports science will further increase athletes’ potential.

ТЕХНОЛОГИИ ПОВЫШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ

В современном спорте для достижения высоких результатов недостаточно просто увеличить физическую силу. Важную роль играет внедрение научно обоснованных технологий в тренировочный процесс. Развитие цифровых технологий, методов биомеханического анализа и систем обмена данными открывает новые возможности для оптимизации физической подготовки. В данной статье рассматриваются основные технологические решения, применяемые в современном спорте, и их эффективность.

Внедрение технологий в современный спорт играет важную роль в повышении физической подготовки спортсменов. Использование цифровых технологий, методов биомеханического анализа, технологий виртуальной реальности и обмена данными значительно повышает эффективность тренировочного процесса. Дальнейшие исследования и технологические разработки в области спортивной науки позволят еще больше раскрыть потенциал спортсменов.

Tawus Nurbadowa, Gyrgyzy Maşadowa
(Türkmenistan)

BÜRÜNÇ, KERAMIKA ÖNÜMLERİNDE BALYK ŞEKİLLERİ

Türkmen halkynyň geçmiş taryhyny öwrenmekde bürünçdir, külalçylyk önümleriniň şekilleriniň aýratyn orny bardyr. Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmen medeniýeti” atly kitabynda: “Külalçylyk önümleriniň hiliniň, görnüşleriniň üýtgeýşini, kämilleşiş derejesini, nagyşlaryň, nyşanlaryň, kähalatda ýazgylaryň peýda bolmagyny ylmy taýdan deňeşdirmek arkaly alymlar jemgyýetiň ösüşini, gadymy pederlerimiziň beýleki ýerlerde ýaşayan kowumdaşlarymyz bilen aragatnaşygyny, medeni täsirlerini öwrenýärler” diýen sözlerinden belli bolşy ýaly, taryhy tapyndylardaky şekilleriň aňlatmasyna düşünmek arkaly geçmişiň syrly sahypalaryny okap bileris. Olarda şekillendirilen balyk sudurlary bu suw jandarynyň ata-babalarymyzyň durmuşynda ähmiýetli ornunyň bolandygyna şaýatlyk edýär. Türkmen topragynda ýerleşýän taryhy ýadygärliklerden tapylan bürünçden we toýundan taýýarlanylýan önümlerindäki balyk sudurlary şekillerindir

sungatynda aýratyn bir görnüşe eýedir. Balyga has irki döwürlerden bäri bagtyň, rysgal-bereketiň nyşanasy hökmünde ynanylypdyr. “Gadymy Marguşyň paýtagty Goňurdepeden tapylan paltanyň çüwdesi balygyň guýrugy mysaly guýlupdyr” diýen maglumatlardan ruhanylaryň hasasyna degişli бүрүнч paltadaky balyk sudury balyga güýç hökmünde garalandygyna şaýatlyk edýär. Şol ýerden tapylan dik duran aýal heýkelleri hasyllylygyň hudaýy hasaplanýlar. “Dik duran aýal hudaýlar ellerini gowşuryp durlar, elleriň arasyndaky boş ýerleri haýsydyr bir ösümligiň, haýwanyň we “balyklaryň” goşmaça sünbülleri eýeleýär” diýen maglumatlar ösümlik dünýäsi we hasyllylyk ynançlary bilen baglanyşyklydyr.

Gadymy Horezmiň we Merwiň külalçylyk önümlerinde balyk şekillerine duş gelinýär. Demirgazyk Türkmenistanda ýerleşýän Akjagelin galasyndan tapylan bişirilen toýundan taýýarlanylýan gabyň iç ýüzündäki alty sany balyk şekilleri özboluşly mana eýedir. “Tabagyň merkezinde goňur reňkdäki tegelek menegiň daşynda sagadyň garşysyna tarap hereket edýän görnüşde ýaşylymytyl reňkdäki syrçalanan alty sany balyklaryň göwresi inçe, guýrukly hüžžük ýelpewaç görnüşde şekillendirilipdir”. Günorta Türkmenistanda geçirilen arheologik ekspedisiýalaryň netijesinde Gökdepe, Bäherden etraplarynyň, Änewiň çägendäki ýadygärlikleriň hem birnäçesinden tapylan gap-gaçlarda mawy reňkde syrlanan balyk şekillerine duş gelinýär. Bäherden etrabynyň Durun obasynyň golaýynda ýerleşýän Şähryslam ýadygärliginden hem balyk şekilli gaplar tapylypdyr. Ol ýerden XIII–XIV asyrlar bilen senelenýän tapyndy bolan ýaşyl syrçaly şakäsäniň düýbündäki tegelegiň daşynda ýüzýän dört sany balygyň hersi bir görnüşde şekillendirilipdir. Ýer togalagynyň daşyndaky dört balyk dünýäniň çar tarapyny aňladýar. Şeýle hem bu şekiller aýlanyp gelýän her ýylyň yzly-yzyna dowam edýän dört paslynyň rysgal-bereketli bolup gelmeginiň arzuw-dilegidir. Ýagny, gapdaky balygyň biri-birinden tapawutly görnüşi dört paslyň aýratynlygynyň alamatydyr. Gap-gaçlardaky duş gelinýän balyklaryň sagadyň garşysyna tarap ýüzýän görnüşde şekillendirilmegi hem örän täsindir. Onuň esasy manysy ýaşayyşda duş gelinýän islendik kynçylyklardan, päsgelçiliklerden edil balyk ýaly aňsatlyk bilen ýüzüp geçmek baradaky arzuw-islegiň aňlatmasydyr.

Hemişе bolçulygy, bereketi arzuwlap, ol baradaky ynançlaryny gap-gaçlarda şekillendiren pederlerimiz balyga gudratly jandar hökmünde ilkidurmuş döwründen bäri ynanypdyrlar. Awçylyk bilen bir hatarda suw ýakalarynda ýaşan ilatyň iň ilkinji kärleriniň biri balykçylyk bolupdyr. “Türkmenleriň ata-babalary has irki döwürlerden bäri balyga gudratly güýç berýän, keseliňden saplaýan, saglygyňy berkidýän, göz-dilden we al-arwah jynlardan goraýan jandar hökmünde ynanypdyrlar”. “Balyk gadymy ata-babalarymyzyň ynanýan totemleriniň biri

bolupdyr”. Şu nukdaýnazardan hem balyk sudurlary dürli бүрүнç, keramika gap-gaçlarda, şaý-seplerde gabat gelinýär. Olardaky balyk şekilleri asyl manysyny yslamdan öňki ynançdan alyp gaýdýar. Aslynda, balyk adama zyýansyz jandardyr. Şeýle hem iýmek üçin halal jandar hökmünde hasaplanylýan balykdan dürli tagamlaryň taýýarlanylmagy we dürli tagamlar üçin niýetlenilen gap-gaçlarda balygyň şekillendirilmegi hem onuň milli medeniýetimizde aýratyn ornunyň bolandygyny görkezýär. Balyk şekilleri milli sungatymyzyň has gadymylygyna şaýatlyk edýän aýratyn bir nusgadyr.

Tavus Nurbadova, Gyrgyzy Mashadova
(*Turkmenistan*)

IMAGES OF FISH ON BRONZE AND CERAMIC PRODUCTS

Of particular interest to scientists are images of fish on ceramics found in the ancient capital of Margiana Gonurdepe, the Akjagelin fortress, as well as on bronze and ceramic items found at such a monument as Shehrislam. Since time immemorial in the East, fish has been considered a symbol of luck, abundance and prosperity.

Тавус Нурбадова, Гырмызы Машадова
(*Туркменистан*)

ИЗОБРАЖЕНИЯ РЫБ НА БРОНЗОВЫХ И КЕРАМИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЯХ

Особый интерес учёных вызывают изображения рыб на керамике, выявленной древней столице Маргианы Гонур-депе, крепости Акчагелин, а также на бронзовых и керамических изделиях, обнаруженных на таком памятнике как Шехрислам. С незапамятных времен на Востоке рыба считалась символом удачи, изобилия и процветания.

TÜRKMEN HALYLARYNYŇ TARYHY ARHEOLOGIÝA MAGLUMATLARY ESASYNDA

Türkmen halylary gözbaşyny asyrlaryň jümmüşinden alyp gaýdýar. Munuň şeýledigine ylmy işlerdäki maglumatlar, dünýäniň dürli muzeýlerinde gabat gelýän haly we haly önümleriniň seýrek nagyşlary, taryhçylaryň, syýahatçylaryň ýazgylary, gazuw-agtaryş işleri geçirilende tapylan haly keserleri, küýze gaplarynyň daşyndaky haly nagyşlaryna meňzeş şekiller hem-de beýleki maglumatlar janly şaýatlyk edýär.

Eneolit we бүрүнч еýýamlaryndan başlap, ýagny gadymyýetde hem türkmenleriň ata-babalarynyň halyçylyk bilen meşgullanandygyny, olaryň gündelik hojalyk durmuşlarynda bu nepis sungatyň uly orun tutandygyny tassyklaýan maglumatlar Günorta-Günbatar Türkmenistandan tapyldy. Köp ýyllaryň dowamynda gazuw-agtaryş işlerini geçiren arheolog I.N. Hlopiniň ýolbaşçylygynda XX asyryň 70-nji ýyllarynda arheologiýa-agtaryş topary tarapyndan Sumbar jülgesinden бүрүнчден ýasalan (nämälim) kesiji gurallaryň tapylmagy munuň aýdyň mysaly boldy. Alym Sumbar jülgesinde geçirilen gözleg işleriniň netijesinde miladydan öňki II müňýyllyga degişli gatlaklardan бүрүнчден ýasalan haly keserlerini tapdy. Bu tapyndylar eýýäm miladydan öňki II müňýyllygyň soňky asyrlarynda türkmenleriň halyçylyk senedinde kämil görnüşli haly keserlerinden peýdalanandygyny tassyklaýar.

Türkmen haly önümçiliginiň gadymylygyna şaýatlyk edýän delilleriň ýene-de biri gazuw-agtaryş işleri geçirilende tapylan keramika önümlerindäki nagyşlardyr.

Türkmen halylaryna we haly önümlerine salynýan nagyşlara we göllere, olaryň merkezi älem göllerine, gyra nagyşlaryna meňzeş şekilleri Günorta Türkmenistanyň arheologiýa ýadygärliklerinden tapylan küýze gaplarynyň we beýleki keramika önümleriniň ýüzündäki bezeg nagyşlarynda görmek bolýar. Bularyň has gadymylary, ýagny miladydan öňki V–III müňýyllyklara degişlileri häzirki Tejen we Sakarçäge etraplarynyň aralygynda ýerleşýän Göksüýri ýadygärliklerinden tapyldy. Bu meňzeşlikler halylarymyzyň miladydan baş mün ýyl öň hem häzirki Türkmenistanyň topragynda dokalandygyna şaýatlyk edýär.

Türkmenistanyň gadymy obalarynda ençeme ýyllar gazuw-agtaryş işlerini geçiren belli arheolog W.I. Sarianidi hem şeýle netijä gelýär: “Garagumuň yssysynda dokma önümleri köp saklanmaýar, emma gadymy döwürlerden gaplaryň ýüzlerinde biri-birine meňzeş haly nagyşlaryny görüp bileris. Bu bolsa türkmen halylaryna örän meňzeş. Bu keramikalardaky şekiller pars, kawkaz halylarynda ýok, olar diňe türkmen halylarynda bar. Türkmen halylarynyň düşegi syk, açyk-

gyzyl. Bular ýaly reňkler Günorta Türkmenistandan tapylýan gaplaryň ýüzünde-de bar” diýip ýazýar.

Ýurdumyzyň çäklerinde geçirilýän arheologiýa gazuw-agtaryş işleriniň netijesinde ýüze çykarylýan tapyndylar türkmen halysynyň taryhyny öwrenmekde uly ýardam berýär.

Akja gul Nurgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

HISTORY OF TURKMEN CARPETS BASED ON ARCHEOLOGICAL DATA

During archaeological excavations in the south-west of Turkmenistan the remains of woolen threads were found, confirming the fact that our ancestors were engaged in carpet-making. In the 70s of the XX century, bronze cutters were found in the Sumbar Valley. Scientists have come to the conclusion, that these findings are nothing more than carpet cutter for cutting pile, dating back to the II millennium BC. This circumstance evidently testifies to the use of such perfect tools by the Turkmens in their carpet weaving art.

Акджагуль Нургельдыева
(*Туркменистан*)

ИСТОРИЯ ТУРКМЕНСКИХ КОВРОВ НА ОСНОВЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ

На юго-западе Туркменистана во время археологических раскопок были обнаружены остатки шерстяных нитей, подтверждающие тот факт, что наши предки в глубокой древности занимались ковроделием. В 70-х годах XX века в долине Сумбара были найдены бронзовые резак. Ученые пришли к выводу о том, что данные находки являются не чем иным, как ковровыми ножницами для стрижки ворса, датируемые II тысячелетием до н.э. Это обстоятельство очевидно свидетельствует об использовании туркменами столь совершенных инструментов в своем ковроткаческом искусстве.

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENMEKDE HÖWESIŇ WAJYP ORNY

Öwrenmäge bolan höwes daşary ýurt dilini öwrenmekde örän wajypdyr. Esaslandyрма (Motiwasiýa) okuwçylaryň okuw üstünliklerine oňyn täsir edýär. Höweslendirilen okuwçylar öwrenmegiň manysyny görýärler we şonuň üçin, meselem, öwrenmäge has köp güýç sarp edýärler, has köp jemlenýärler hem-de okaýan wagty ýadamaýarlar. Şonuň üçin daşary ýurt dillerini öwrenmek höwesini güýçlendirmäge gönükdirilen iň täsirli faktorlary kesgitlemek häzirki döwürde örän möhümdir we her mugallymyň esasy wezipesidir.

Esaslandyрма, köplenç, *içerki* we *daşarky* höweslere bölünýär. Ol Dekiniň we Reýniň öz ykbalyny kesgitlemek nazaryýeti bilen ýakyndan baglanyşyklydyr. Öz ykbalyňy kesgitlemek nazaryýeti, özümiziň bir maksadymyzy ýa-da wezipämizi kesgitläp bilýän ýagdaýlarymyz bilen, başga biriniň biziň üçin maksadymyzy ýa-da wezipesini kesgitläň ýagdaýlarymyzyň arasyndaky höweslendiriji nukdaýnazardan düýpli tapawuda ünsi çekýär. Hereket, öz-özüňi kesgitlemek we herekete gözegçilik etmek öz arasynda tapawutlandyrylýar. Garaşsyz hereket – bu adamyň öz karary esasynda, öz-özünden zorluksyz hereket edip, lezzet we erkinligi başdan geçiren mahaly.

Dolandyrylýan, gözegçilikde saklanylýan özüni alyp barşynda adam saýlap bilmeýär, belli bir işi ýerine ýetirmäge mejbur bolýar hem-de bu dartgynlyk degnaňa degmek ýaly ýaramaz duýgulary döredýär. Öz-özüňi kesgitlemek bilen şahsyýetiň içerki hyjuwynyň gözegçilik edilýän özüni alyp barşyndan has ýokary bolmagy möhümdir.

Zerurlyklar adamyň özüni alyp barşyna itergi berýän çeşmelerden biridir. Okuwçylaryň içerki hyjuwy olaryň üstünliklerine we okuw hiline oňyn täsir edýär. Öwrenýän zatlary bilen gyzyklanýan okuwçylar, mysal üçin, has gowy jemlenip, okuwyň lezzetini alyp bilerler.

Özüni alyp barşyň daşarky baýraklar we höwesler bilen döredilen bolsa, daşarky höwes hakda aýdýarys. Öwrenmek üçin ol başda garaşsyz başga okuw zerurlyklary bilen kanagatlandyrylsa daşarky höwes bar diýilýär. Daşarky höweslendiriji okuwçylar, mysal üçin, mugallymy öwmek, gowy bahalar, okuw üstünliklerinden ene-atalarynyň şatlygy, okuwy gutarandan soň abraýly kompaniýada ýa-da edarada işlemek mümkinçiligini artdyrmak üçin. Öwrenmek üçin daşarky höwesiniň ýetmezçiligi diňe okuwçy bu daşarky baýragy almak üçin gural bolanynda işleýär. Mysal üçin, ýokary bahalar we şol uniwersitetiň üstünlikli tamamlanmagy sebäpli

uniwersitetde daşary ýurt dilini ýa-da başga bir dersi öwrenýän talyplar, okuw gutarandan soň şol daşary ýurt diline ýa-da başga derslere ünsi jemlemezler.

Gurallaýyn höweslendirişini peýdalydygyny görkezýän bir mysal, gural öwrenişiniň oňyn täsirini görkezýän okuw, hatda meksikaly immigrantlaryň ABŞ-a dil öwrenmek ugrundaky integrasiýa garşy esaslandyrmasynda-de degişlidir. Täze nazaryýetler integratiw we instrumental höwesiniň arasyndaky tapawudy ähmiýetli hasaplamaýarlar, sebäbi höwesiniň iki görnüşi hem okuwa oňyn täsir edip biler hem-de höweslendirişiniň hiç bir görnüşi beýlekisinden ýokary däl. Mundan başga-da adam hem gural, hem-de bitewi höweslendirilip bilner.

Tebigy sorag ýüze çykýar: okuwçylaryň öwrenmäge bolan höwesini nädip höweslendirmeli ýa-da ýokarlandyrmaly, mysal üçin, mugallym bu meselede nähili orny eýeleýär. Talybyň öwrenmek islegini artdyryp ýa-da peseldip biljek birnäçe faktorlar bar.

Bu faktorlar aşakdakylary öz içine alýar: mugallymyň roly; okuwçylaryň çykyşlary barada mugallymlaryň pikirleri; baýraklar we baha berişler; okuwçylaryň özüne bolan ynamyny artdyran üstünlik; sebäpleri bellemek; okuwçylaryň dile bolan gyzyklanmasy, maksatlary kesgitlemek, okuwçylaryň uzakmöhletli ugry; sapaklarda ýakymly, rahat hem-de höweslendiriji, atmosfera; öwrenmek höweslendiriji hem-de gyzykly bolmaly. Höweslendirişiniň ýokarlanmagy okuwçylaryň “daşary ýurt dili” dersine bolan gyzyklanmasyny saklamak we ösdürmek meselesiniň çylşyrymlylygy hem-de köptaraplylygy köp usulyýetçiler tarapyndan nygtalýar, şoňa laýyklykda bu meseläni çözmäge dürli çemeleşmeler teklipl edilýär.

Şeýlelik bilen, daşary ýurt dillerini öwretmekde höweslendirişiniň ähmiýetiniň örän ýokarydygyny bellemek bolar. Mugallym üçin muny ýatda saklamak möhümdir, okuw prosesini optimizirlemek üçin okuwçylaryň höwesini ýokarlandyran faktorlary aýratynlykda saýlamaly.

Fatima Nurgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF ROLE OF MOTIVATION ON LEARNING FOREIGN LANGUAGES

The scientific work deals with the peculiarities of motivation for learning foreign languages, describes internal and external, integrative and instrumental motivation. Motivation formation factors are presented.

There are many ways to maintain interest of learner to learn foreign language. The author pays attention to the most appropriate and effective methods during lessons in this article.

Using various types of games during the lesson of foreign language contributes to acquire the language in an interactive form, develop memory, attention, quick-wittedness and supports interest for the foreign language.

Keywords: foreign languages, education, importance, motivation, motivation formation factors.

Фатима Нургельдыева
(Туркменистан)

РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

В данной работе рассматриваются особенности мотивации к изучению иностранных языков, описывается внутренняя и внешняя, интегративная и инструментальная мотивация. Представлены факторы формирования мотивации.

Существует много способов поддержать интерес обучающихся к изучению иностранных языков. В данной статье автор обращает внимание на наиболее подходящие и эффективные в условиях занятия методы.

Использование различных игр на занятии иностранного языка способствует овладению языком в занимательной форме, развивает память, внимание, сообразительность, поддерживает интерес к иностранному языку.

Mekan Nurmämmedow
(Türkmenistan)

HALKARA DEŇIZ GURAMASY (IMO) TARAPYNDAN KABUL EDILEN DEŇIZ KONWENSIÝALARYNYŇ HUKUK DEREJESINI PUGTALANDYRMAK

Halkara Deňiz Guramasy (IMO) – bu Birleşen Milletler Guramasynyň deňiz gatnawlaryny kadalaşdyrmak we düzgünleşdirmek boýunça ýöriteleşen halkara guramasy bolup, gämi gatnawynyň howpsuzlygyny berjaý etmek, daşky gurşawy goramak, deňiz ulagynyň işiniň netijeliligini ýokarlandyrmak, gämi gatnawyny bütinleýin ulgam hökmünde kadalaşdyrmak hem-de goldamak bilen meşgullanýan halkara guramadyr. Şeýlelikde, Türkmenistanyň Hökümetiniň 2024-nji ýylyň 26-njy ýanwarynda geçiren mejlisinde halkara hyzmatdaşlygy giňeltmek, dünýä standartlaryna laýyklykda deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek, daşary

ýurtlar bilen söwda gatnaşyklaryny pugtalandyrmak maksady bilen Türkmenistanyň Halkara Deňiz Guramasynyň (IMO) 1965-nji ýylda kabul edilen Halkara deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek baradaky Konwensiýasyna (FAL Konwensiýasy) goşulmak babatda zerur wezipeler ýola goýuldy. Halkara deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek baradaky Konwensiýa (FAL Konwensiýa), daşary ýurt gämilerine agza döwletleriň ýolbaşçylary tarapyndan talap edilýän resmi we proseduralaryň birmeňzeşligini üpjün etmek arkaly deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmäge gönükdirilen halkara konwensiýadyr. Türkmenistanyň Halkara deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek baradaky Konwensiýasyna (FAL Konwensiýa) goşulmagy deňiz nawigasiýasyny we beýleki döwletler bilen söwda gatnaşyklaryny pugtalandyrmaga mümkinçilik berer. Şeýle hem, bu Konwensiýa deňiz ulagy arkaly ýükleriň we harytlaryň daşalmagyny, Türkmenistanyň Jenaýat kodeksiniň 363-nji maddasyna laýyklykda deňiz gatnaw ulaglarynyň hereketiniň hem-de olary ulanmagyň howpsuzlygynyň düzgünleriniň bozulmagynyň önüni almaga ýardam eder. Mundan başga-da, Halkara deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek baradaky Konwensiýasynyň (FAL Konwensiýa) düzgünleriniň talaplary ony kabul eden ýurtlara gämileriň portlara girmegi we çykmagy bilen bagly zerur bolan maglumatlaryň elektron görnüşde alynmagyny üpjün etmek maksady bilen, “bir penjire” ulgamynyň döredilmegini, girizilmegini hem-de ulanylmagyny talap edýär. Şol sanda, gämileri barlaýan döwlet edaralary maglumatlaryň we resminamalaryň bir gezek berilmeginiň hem-de olaryň mümkin bolan derejede gaýtadan ulanylmagyny gazanmak maksady bilen, elektron maglumatlaryň geçirilmegini utgaşdyrmalydyrlar. Konwensiýanyň “bir penjire” ulgamyny girizmek talaby şu ýyldan dünýäniň ähli portlarynda hökmany talap bolup durýar. Konwensiýa ýük daşajylar tarapyndan önünden berilýän resminamalaryň sanyny çäklendirýär we döwlet gözegçilik edaralarynyň gämilerden talap edýän resminamalarynyň sanyny belleýär: Umumy deklerasiýa, ýüküň deklerasiýasy, gäminiň ätiýaçlyk zatlarynyň deklerasiýasy, ekipažyň şahsy goşlarynyň deklerasiýasy, gämi roly, ýolagçylaryň sany we howply ýükleriň manifesti. Halkara deňiz gatnawyny ýeňilleşdirmek baradaky Konwensiýasynyň (FAL Konwensiýa) Türkmenistan tarapyndan tassyklanylmagy, indiki çäreleri görmek bilen deňiz portunyň barlag nokatlarynda “bir penjire” milli ulgamyny döretmäge mümkinçilik berer:

- gämileriň portlara girmegi-çykmagy bilen bagly kagyz resminamalarynyň ýerine elektron görnüşde maglumatlary bir gezeklik ibermek üçin “bir penjire” ulgamyny guramak;

- gäminiň porta girmegi-çykmagy we halkara adalgalary ulanyp elektron habarlary standartlaşdyrmak üçin zerur bolan maglumatlaryň kesgitlemelerini,

formatlaryny sazlamak (mysal üçin: gäminiň ady, IMO belgisi, kapitanyň ady, gidýän porty, konteýner belgisi we ş.m.);

– “bir penjire” ulgamyndaky maglumatlary sazlaşdyrmak, gämilere girmek-çykmak we gämi duralgalary bilen baglanyşykly maglumatlarda gözegçilik hem-de gözegçilik edaralarynyň ähli talaplaryna laýyk gelýän maglumatlaryň, habarlaryň toplumyny kesgitlemek;

– döwlet serhedindäki deňiz barlag nokatlarynda adamlara, ulaglara, ýüklere, harytlara döwlet gözegçiliginiň usullaryny kämilleşdirmek.

Bulardan başga-da, Halkara deňiz gatnawyny ýenilleşdirmek baradaky Konwensiýasynyň (FAL Konwensiýa) ýurdumyz tarapyndan ratifikasiýa edilmegi Türkmenistanyň Prezidentiniň “Türkmenistanda 2019–2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasy hakynda” Kararynyň ýerine ýetirilmegi maksady bilen alnyp barylýan işleriň çäginde deňiz menzillerinde gözegçilik ýerlerinde sanly ulgama geçmegi we halkara talaplaryň ýerine ýetirilmegini üpjün etmäge goşandyny goşar.

Mekan Nurmammedov
(*Türkmenistan*)

CONFIRMING THE LEGAL STATUS OF MARITIME CONVENTIONS ADOPTED BY THE INTERNATIONAL MARITIME ORGANIZATION (IMO)

Turkmenistan’s foreign policy, great importance is attached to the formation of harmonious and stable interstate relations in Central Asia and the Caspian region, as well as ensuring regional peace, security and cooperation as the most important condition for sustainable socio-economic and humanitarian development. The main issue in expanding and developing areas of cooperation between the littoral states of the Caspian Sea is associated with its legal status. Thus, the International Maritime Organization is an international organization of the United Nations specialized in regulating and regulating maritime transport, which carries out legal measures to ensure the safety of shipping, protect the environment and increase the efficiency of maritime transport, as well as regulate and support shipping as a system as a whole.

Мекан Нурмаммедов
(*Türkmenistan*)

УКРЕПЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА МОРСКИХ КОНВЕНЦИЙ, ПРИНЯТЫХ МЕЖДУНАРОДНОЙ МОРСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ (ИМО)

Во внешней политике Туркменистана большое значение придается формированию гармоничных и стабильных межгосударственных отношений в Центральной Азии и Каспийском регионе, а также обеспечению регионального мира, безопасности и сотрудничества как важнейшего условия устойчивого социально-экономического и гуманитарного развития. Основной вопрос состоит в расширении и развитии сотрудничества прибрежных государств Каспийского моря и связан с его правовым статусом. Таким образом, Международная морская организация является специализированной международной организацией ООН по налаживанию и регулированию морского транспорта. Она принимает правовые меры для обеспечения безопасности судоходства, защиты окружающей среды и повышения эффективной деятельности морского транспорта, а также для регулирования и поддержки судоходства как системы в целом.

Röwşen Nurmyradow
(*Türkmenistan*)

HALK AÝDYMLARYNYŇ RITM HEM GURLUŞ ESASLARY

Her bir ýerine ýetirilýän aýdymyň häsiýetli aýratynlygy, ilkinji nobatda onuň owazlandyrylýan heňinde jemlenýär. Heň aýdymyň düýp özeni bolmak bilen, özünde goşgy setirleriniň beýan edilmegini şertlendirýär. Goşgy setirleriniň bogunlara esaslanyp, dürli adalgalar bilen atlandyrylmagy bularyň toparlara jemlenmegine ýardam edýär. Halk aýdymlarynyň dürli goşgy düzüliş kadalaryndaky aýry-aýry bogun sanlary boýunça tapawutlanýan görnüşleri ussat bagşylarymyz tarapyndan aýdylyp gelinýär. Aýdymlaryň ritm hem gurluş esaslarynyň käbir görnüşlerini ýüze çykarmak üçin Ahal bagşyçylyk ýolunyň tanyml bagşylary, Türkmenistanyň halk bagşylary H. Jelilowyň aýdan “Bardyr” hem O. Ýlýasowyň aýdan “Geler sallana” halk aýdymlaryna salgylandyk.

Bagşy H. Jelilowyň ýerine ýetiren “Bardyr” halk aýdymynyň goşgusy “Görogly” eposyndan. Bu aýdym 2/4 ölçegde. Aýdymyň her bir goşgy setirini basym boýunça dürli bogunlara esaslanýan iki topara bölmek bolýar. Bendiň ilkinji

sözleminiň başlangyç $1 + 1$ taktlardaky heň hereketi, sözleminiň dowamynyň 3 takta eýe bolmagynda biraz çylşyrymly ritme duçar bolýar. Maýda dowamlylyklardaky heňde täsirli ritm ýüze çykýar.

Indiki bendiň başlangyç parçasyny triolly $c^2 - des^2 - c^2$ hereketde başlamak bilen, soňra az salymlyk ýene-de d^2 sesdäki durnukly ritmdäki şol gysga ädimleri boýunça öňki bendiň degişli görnüşinden tapawutlanýar. Üçünji setiriň bogun bölünişigi boýunça öňkülerden tapawutlanmagy ritmiň saklanyp galmagyna täsir etse-de, indi az sanly bogun bir taktyň dowamynda indiki söz bilen endigan garyşýar. Bu ýerde ölçeg üýtgemeyär. Ýöne, jümläniň dowamynda ritm bölünişikde özgerme ýüze çykýar. Derňewi alnyp barylýan aýdymda 3-nji bent – aýdymyň şirwan bölümini düzýär.

Zehinli bagşy O. Ylýasowyň “Şasenem-Garyp” dessanyndan ýerine ýetiren “Geler sallana” halk aýdymy hem $2/4$ ölçege daýanýan, sekiz bogunly goşgy setirlerinden ybarat. Aýdymyň liriki mazmuny heňin ýokardan aşak düşýän basgançaklardaky hereketinden ugur alýar ($d^2 - b^1$). Bendiň başlangyç heň öwrümünden görnüşi ýaly, 1, 2 hem 4-nji taktlarda tersiýa aralygy boýunça dürli ritmik görnüşli aşak hereket ulanylýar. Bendiň ikinji ýarymynyň başynda sözün ritm boýunça täze görnüşe eýe bolmagy, şol giriş hereketiň indi arassa kwarta çenli giňemegi, bu ritmiň indiki sözlere bagly bolmazdan, ikinji taktyň ritmik şekili bilen utgaşmagy bendiň ikinji parçasynyň häsiýetli alamatlary bolup durýar.

Aýdymlarda alterirlenen ses belentlikleriniň köp ulanylmagy heňin owazlanýşynda, täsir edijiliginde möhüm orny eýeleýär. Aýdymlarda setirleriň käte bogunlara bölünişiniň ritmik yzygiderlilikiniň biri-birlerine gabat gelmeýän ýagdaýlary bolýar. Ol bolsa goşgy sözlemlerinde many taýdan baglanyşýan sözleriň yzygiderli utgaşmasy boýunça tapawutlandyrylýar. Bagşylaryň ýerine ýetirijilik döp-dessurlaryna laýyklykda, aýdymlaryň nusgalyk görnüşleri saklanyp galýar. Sözleriň gaýtalanmagynda dürli ritmleriň ulanylmagy, bentleriň birmeňzeş böleklerinde heňin sözün bogun sanyna laýyklykda taktyň dowamynda ritm tarapdan bölünişigi emele getirmegi bilen aýry-aýry ritm şekilleriniň toplumy döredilýär.

Rovshen Nurmyradov
(Turkmenistan)

RHYTHMIC AND STRUCTURAL FUNDAMENTALS OF FOLK SONGS

The characteristic features of each performed song are primarily concentrated in the melody it is sung. Melody, being the essence of the song, provides for the

expression of poetic lines in it. Types of folk songs varying in different numbers of syllables in various poetic rules have been performed by our skilled bagshys. In order to reveal some types of rhythm and structural foundations of songs, we referred to the famous bagshys of Ahal bagshy singing path, the people's bagshys of Turkmenistan—the folk song “Bardyr” performed by H. Jelilov, and “Geler sallana” sung by O. Ylyasov.

The frequent use of altered pitch in songs plays an important role in the melody and its impressiveness. In songs, there are cases when the rhythmic sequence of the division of lines into syllables sometimes does not coincide with each other. This is distinguished by the consistent combination of semantically related words in poetic sentences. In accordance with the performing traditions of bagshyz, typical types of songs have been preserved. The use of different rhythms in the repetition of words, and the formation of rhythmic divisions in the same parts of the stanzas throughout the measure according to the number of syllables in the word, create a set of distinct rhythmic patterns.

Ровшен Нурмурадов
(Туркменистан)

ОСНОВЫ РИТМА И СТРУКТУРЫ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

Характерные черты каждой исполняемой песни сосредоточены прежде всего в мелодии. Мелодия, являясь сущностью песни, определяет выразительность поэтических строк в ней. Народные песни, отличающиеся количеством слогов и различными поэтическими формами, исполняются нашими искусными исполнителями—бахши. Для выявления некоторых типов ритмико-структурных основ песен мы обратились к ахалской линии бахши-пения, народным песням в исполнении бахши—“Бардыр” в исполнении Х. Джелилова и “Гелер саллана” в исполнении О. Ильясова.

Частое использование измененной высоты тона в песнях играет важную роль в воздействии песни. Иногда встречаются случаи, когда ритмическая последовательность деления строк на слоги не совпадает друг с другом. Его отличает последовательное сочетание семантически связанных слов в поэтических предложениях. Согласно исполнительским традициям бахши, сохранились типичные формы песен. Использование различных ритмов при повторении слов, а также формирование ритмических делений в одних и тех же частях строф на протяжении всего такта в соответствии с количеством слогов в слове создают набор различных ритмических образцов.

Aýna Nurmyradowa
(*Türkmenistan*)

HYTAÝ IEROGLIFLERINI ÖWRETMEGINÛ USULLARY

Bu usullar hytaý dilini öwrenmäge diňe bir höwes döretmek bilen çäklenmän, eýsem, gysga möhletde ýokary netijeleri gazanmaga, hytaý dilini öwrenýänleriň söz baýlygyny baýlaşdyrmaga we sözleýiş endiklerini ösdürmäge ýardam berer.

Ayna Nurmyradova
(*Turkmenistan*)

METHODS OF TEACHING HIEROGLYPHS IN CHINESE LANGUAGE

Methods of teaching hieroglyphs in Chinese language through radicals are demonstrated in the given article, which contribute to the effective learning of Chinese language, developing speaking and writing skills.

Айна Нурмурадова
(*Туркменистан*)

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИЕРОГЛИФОВ НА КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В настоящее время в Туркменистане активно увеличивается масштаб преподавания и обучения китайского языка. В результате реформ и политики открытых дверей Туркменистана и Китайской Народной Республики в последние годы расширились отношения между двумя странами в экономике, культуре, науке и других областях. В результате в высших учебных заведениях страны преподается китайский язык. Крепнет древняя дружба между туркменским и китайским народами. В этих условиях увеличивается число желающих изучать туркменский язык в Китае и китайский язык в Туркменистане.

Китайская письменность – иероглифическая. Китайские иероглифы – неотъемлемая часть китайской культуры. Китайские иероглифы являются одной из самых древних письменностей в мире. Все иероглифы собирательно называются 文 вэнь. В современном китайском языке есть разделение,

собственно на 文 вэнь – простые знаки, наиболее древние, и 字 цзы – составные знаки.

Носитель иностранного языка при изучении иероглифов сталкивается с проблемой их запоминания. Проблема изучения и запоминания иероглифов являются одной из сложнейших задач, стоящих перед изучающими. Кроме бесконечного и изнурительного переписывания одного и того же иероглифа, существуют следующие правила, которые повышают эффективность запоминания иероглифов.

Стоит больше всего обращать внимание на ключевые радикалы (иероглифические ключи). В них содержится основной смысл и подсказки. Мы можем взять часто употребляемые радикалы, например:

Иероглиф 扌, который имеет значение “рука”, может располагаться только в левой части сложных знаков. Данные ключевые знаки содержат в себе главный смысл. Это означает, что каждый иероглиф, имеющий перед собой данный 扌 знак, будет главным указателем любых действий, которые выполняются с помощью рук. Например: 打 означает “ударить, бить, играть”. 採 – “срывать, отбирать”, 拍 – “хлопать”, 握 – “пожимать (руку)”. Как мы видим, все эти действия выполняются с помощью рук.

Иероглиф 口 означает “рот” и может располагаться в левой части сложных знаков. При этом каждый иероглиф, имеющий перед собой данный 口 знак, будет главным указателем любых действий, которые выполняются с помощью рта. Например: 吃 означает “есть, кушать”. 咬 – кусать, 喂 – кормить, 叫 – звать, кричать. Все эти действия выполняются с участием рта.

Компонент иероглифа 讠 означает “говорить” и может располагаться в левой части сложных знаков. Это значит, что каждый иероглиф имеющий перед собой знак 讠 будет главным указателем любых действий, которые выполняются с помощью языка. Например: 说 означает “говорить сказать объяснять”. 讲 – говорить, рассказывать, обсуждать, 讨论 – обсуждать, 诵 – читать вслух, 读 – читать вслух, учить. Все эти действия выполняются с помощью языка.

Данный способ делает изучения китайского языка не только непринужденным, но и максимально эффективным, а также позволяет быстро освоит китайский язык и начать активно его использовать в речи.

Aýna Nurýagdyýewa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMEN DIPLOMATIÝASY – GLOBAL GYMMATLARY ÝAÝRATMAGYŇ PAÝHASLY SYÝASATYNYŇ NUSGASYDYR

Güýçli döwletiň täze döreýiş döwründe, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda biziň ýurdumyz, hususan-da Birleşen Milletler Guramasy ýaly global gurluşlaryň çäginde dünýä jemgyýetçiliginiň ähli agzalary bilen gatnaşyklary pugtalandyryp, işjeň daşary syýasaty alyp barýar. Türkmen diplomatiýasynyň we diplomatik gullugynyň taryhy, parahatçylygy goramagyň global meýilnamasynyň emele gelmegine ep-esli täsir eden möhüm wakalara baý. Häzirki wagtda ýurdumyzyň diplomatik korpusy dünýäniň dürli künjeklerinde milli diplomatik wekilhanalaryň giň ulgamyny, degişli bölümleriň we syýasy guramalaryň işini öz içine alýar.

Aina Nuryagdyeva
(*Turkmenistan*)

TURKMEN DIPLOMACY IS AN EXAMPLE OF WISE POLICY TO SPREAD GLOBAL VALUES

In the era of the Revival of a New Era of a Powerful State, our country, under the leadership of the Esteemed Head of State, is conducting active foreign policy activities, strengthening relations with all members of the world community within the framework of global structures, such as, in particular, the United Nations. The history of Turkmen diplomacy and diplomatic service is rich in significant events that have had a significant impact on the formation of the global peacekeeping agenda. At present, the diplomatic corps of our country includes a wide network of national diplomatic missions in different parts of the world, the work of relevant departments and political institutions.

ТУРКМЕНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ – ОБРАЗЕЦ МУДРОЙ ПОЛИТИКИ ПО РАСПРОСТРАНЕНИЮ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства наша страна под руководством Уважаемого Главы государства ведет активную внешнюю политическую деятельность, укрепляя отношения со всеми членами мирового сообщества в рамках глобальных структур, таких, в частности, как Организация Объединенных Наций. Говоря о непосредственном взаимодействии с площадкой ООН, необходимо отметить и деятельность нашей страны, направленную на достижение Целей устойчивого развития. Наша Родина добилась больших успехов в рассматриваемом направлении, за что завоевала авторитет и особое место в ряду суверенных государств. Ярким свидетельством тому может служить единогласная поддержка со стороны ООН инициативы Туркменистана об объявлении 2025 года Международным годом мира и доверия. Таким образом, можно с уверенностью сказать, что наш постоянный нейтралитет служит своеобразным мостом, связывающим народы и открывающим широкие возможности для многогранного международного партнерства во имя гармоничного и устойчивого развития.

История туркменской дипломатии и дипломатической службы богата знаковыми событиями, оказавшими значительное влияние на формирование миротворческой глобальной повестки дня. В настоящее время дипломатический корпус нашей страны включает в себя широкую сеть национальных дипмиссий в разных уголках мира, работу соответствующих ведомств и политических институтов.

Принципы наших предков, заключающиеся в предупреждении конфликтов и стремлении примирить враждующие стороны, легли в основу искусства миролюбивой дипломатии, занимая особое место в государственной политике. Эти принципы стали частью глубокой философии международных отношений и славных традиций отечественной дипломатии, являющейся действенным инструментом достижения мира и безопасности на региональном и глобальном уровнях.

В настоящее время подготовка дипломатических работников является ответственной задачей, которая стоит перед отечественной научно-образовательной сферой. Установление сотрудничества со всеми заинтересованными сторонами на взаимовыгодной и взаимоуважительной

основе является одним из приоритетов в международных отношениях Туркменистана. Для этого наша страна активно внедряет инновационные технологии, активно использует имеющийся потенциал и консолидирует производственные мощности для достижения высоких показателей.

Миротворческие инициативы уважаемого Президента являются фактором, упрочивающим международно признанный статус страны на мировой арене, а также лишний раз свидетельствуют об успешном следовании Туркменистаном его миролюбивой внешнеполитической стратегии.

Ýagmyr Nuryýew
(*Türkmenistan*)

YLMYŇ WE TEHNOLOGIÝALARYŇ ÖSÜŞINIŇ KONSTITUSION-HUKUK BINÝADY

Ylym we tehnologiýalar çygryndaky milli kanunçylygy kämilleşdirmek yzygiderli amala aşyrylýar. Çünki, ylmyň täze gazananlarynyň, döwrebap tehnologiýalaryň durmuşa ornaşdyrylmagy bilen, döredijilikli işiň netijeleriniň görnüşleri hem barha artýar.

Bu toplumlaýyn köpugurly hukuk instituty özüniň gözbaşyny Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 56-njy maddasynda berkidilen Türkmenistanyň raýatlarynyň öz çeper, ylmy-tehniki döredijiligini erkin alyp barmaga hukugynyň bardygyny, raýatlaryň ylmy-tehniki döredijilikde, çeperçilik, edebiýat hem medeniýet işinde awtorlyk hukuklarynyň we bähbitleriniň kanun esasynda goralýandygyny, döwletiň ylmyň, medeniýetiň, sungatyň, halk döredijiliginiň, sportuň hem-de syýahatçylygynyň ösmegine ýardam edýändigini baradaky hukuk kadalar bilen alyp gaýdýar.

Häzirki döwrüň ösüslere we innowasiýalara beslenýändigini, ol ösüşleriň häzirki zaman biliminiň, ylmyň, tehnologiýalarynyň öňdebaryjy gazananlaryna esaslanýandygyny “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistanyň 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasy”, we ony durmuşa geçirmek üçin kabul edilen ýörite maksatnamalarda hem-de konsepsiýalarda görmek bolýar. Mysal üçin, Türkmenistanyň Prezidentiniň 2024-nji ýylyň 24-nji sentýabryndaky Permany bilen tassyklanylýan Türkmenistanda ylym ulgamyny ösdürmegiň 2024–2052-nji ýyllar üçin Strategiýasy we bu strategiýany amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirilmeli çäreleriň 2024–2028-nji ýyllar üçin meýilnamasynda ýurdumyzda ylmyň hem-de tehnologiýalaryň ileri tutulýan ugurlarynyň uzak möhletde toplumlaýyn ösdürilmeginiň üpjün edilmegine gönükdirilen wezipeler kesgitlenilen.

Türkmenistanyň başlangyjy boýunça BMG-niň Baş Assambleýasy tarapyndan 2025-nji ýyl “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” diýlip yglan edildi. 2025-nji ýylda Türkmenistanyň hemişelik Bitaraplygynyň 30 ýyllygynyň şanly baýramçylygy mynasybetli halkara we milli çäreleriň meýilleşdirilýändigini hem-de geçirilýändigini aýratyn bellärlilidir. Hemişelik Bitaraplygyň hukuk ýagdaýyny pugtalandyrmakda, konstitusion gurluşy, asyrlardan gözbaş alýan milli gymmatlyklarymyzy, abadan we bagtyýar durmuşy hem-de döredijilikli zähmeti goramakda döwletlilik ýörelgeleriniň esasynda guwandyrjy netijeleriň gazanylýandygyny hemmeler ykrar edýär.

Hormatly Prezidentimiz, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň, Türkmen halkynyň Milli Lideri, Halk Maslahatynyň Başlygy, Gahryman Arkadagymyzyň tagallalary netijesinde Bitaraplyk taglymaty esasynda ösüşler gazanylýar, milli maksatnamalar durmuşa geçirilýär, halkara hyzmatdaşlygy ýaýbaňlanýar.

Türkmen halkynyň dünýä siwilizasiýasynyň intellektual gymmatlyklaryna özüniň zehini bilen mynasyp goşandyny goşandygyny onuň ahalteke bedewleri, halysy, milli keşde nagyşlary we şekilleri, zergärçilik hem-de küýzegärçilik işleri subut edýär. Geçmişde-de, häzirki döwürde-de türkmen halky özüniň täzelikçilligi, täze tehnologiýalary özleşdirmäge bolan zehini bilen tapawutlanýar. Ylmy-tehniki progresiň çaltlaşmagy netijesinde adamzat ylymda, tehnika täze-täze başgançaklara galýar. Şonuň bilen baglanyşyklylykda bolsa, intellektual eýeçiligi goramagyň ähmiýeti artýar. Bu ugurda täze kanunlaryň kabul edilmegi Türkmenistan döwletiniň ylmyň we tehnologiýanyň gazananlaryny ýokary derejede goramaga ymtylýandygyny aňladýar.

Adamzat jemgyýetiniň ösüşi taryhda-da, häzirki döwürde-de täze bilimleri özleşdirmek, intellektual eýeçiligiň obýektleri bolan oýlap tapyşlary, senagat nusgalaryny, innowasiýalary, önüm öndürmegiň syrlyny we çeper döredijilikli işiň beýleki netijelerini önümçilige ornaşdyrmagyň, peýdalanmagyň, goramagyň derejesine bagly bolup durýar.

Döredijilik işini hukuk taýdan goramak, esasan, kadalaşdyrmak, döredilen eseriň (zadyň) awtorlygyny ykrar etmek ýoly bilen amala aşyrylýar. Häzirki döwürde durmuşyň günsaýyn tehnologiýalaşdyrylmagy, ylmyň we tehnikanyň batly ösmegi şertlerinde adamlaryň intellektual işjeňliginiň gerimi giňelýär. Munuň özi, jemgyýetiň ruhy ösüşi bilen birlikde, döwletiň durmuş-ykdysady taýdan kuwwatlanmagy üçin hem wajypdyr. Netijede, intellektual eýeçiligi goramak boýunça hukugyň dürli pudaklarynyň usullary has möhüm ähmiýete eýe bolýar.

Yagmyr Nuryyev
(*Turkmenistan*)

CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGIES

The legislation of Turkmenistan guarantees freedom of scientific, technical and other types of creativity. A consistent state policy is being implemented with various activities. The systematization of legislation on science and scientific activity, ensuring its effectiveness and stability, the creation of progressive organizational forms of interaction between scientific and technical creativity and production, and the support of national art contribute to the realization of human intellectual abilities.

According to the Constitution of Turkmenistan (Article 56), the State promotes the development of science, culture, art, national art, sports and tourism. Creativity as an object of constitutional law includes the goal, means of achievement, the process itself and the result of its implementation. The right to freedom of creativity consists of a set of powers that are the structural elements of its content.

Ягмыр Нурыев
(*Туркменистан*)

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ

Законодательство Туркменистана гарантирует свободу научного, технического и других видов творчества. Реализуется последовательная государственная политика с проведением различных мероприятий. Систематизация законодательства о науке и научной деятельности, обеспечение его эффективности и стабильности, создание прогрессивных организационных форм взаимодействия научно-технического творчества и производства, поддержка народного творчества способствуют реализации интеллектуальных способностей человека.

Согласно Конституции Туркменистана (ст. 56), государство содействует развитию науки, культуры, искусства, народного творчества, спорта и туризма. Творчество как объект конституционного права включает в себя цель, средства достижения, сам процесс и результат ее осуществления. Право на свободу творчества состоит из комплекса правомочий, которые являются структурными элементами его содержания.

TÜRKMEN DUTAR TOPLUMLARY WE ÝEWROPA SAZ SUNGATYNDAKY WARIASION-TOPLUMLAÝYN FORMALAR: MEŇZEŞLIGI WE TAPAWUDY

Türkmen dutarçylarynyň repertuarynda birnäçe toplumlaýyn eserler bar. Şeýle eserleriň hataryna dutar üçin “Saltyklar”, “Kyrklar”, “Mukamlar” ýaly toplumlar degişli edilýär. Olar türkmen halk nusgawy sazyny häsiýetlendirýän toplumlylygyň dürli görnüşlerini görkezýär. Meselem, “Kyrklar” – ýeke perdeli we ýeke temaly toplum. Onuň düzümindäki sazlaryň başlangyç bölümleriniň perde-intonasiýa meňzeşligi belgilenilýär. Mundan başga, “Kyrklary” gurluşy meňzeş bolan sazlaryň toplumy hökmünde kesgitlemek bolar. Bu sazlaryň gurluşy berk kadalaşdyrylan: olarda heňň işjeň ýagdaýda ýokarky registr zolagyna galmagy, gysga wagtda kulminasiýa ýetmegi, kompozisiýanyň bütin ösüşiniň dowamynda tä onuň ahyryna çenli belent emosional ýagdaýy saklamaga ymtlylygy aýdyň beýan edilýär; ähli sazlary üçin meňzeş modulýasiýa meýilnamasy, hususan-da, kyýamat perdesiniň zolagyna täsirli süýşme häsiýetli. “Mukamlar” birmeňzeş gurluşly, bir žanrly eserleriň toplumy hökmünde kesgitlenilýär. Mukamlaryň kompozisiýa modeliniň emele geliş prosesini kesgitli tapgyrlara bölmek bolar: ilkişadaky heň dänesiniň beýany; şu heň formulasynyň dürli görnüşlerde ösdürilmegi; şirwana ýetmek we soňra kem-kemden ilkişadaky registre dolanyp gelmek; mukamlama görnüşindäki soňlama. Ähli mukamlarda mukamlamanyň esasynda kanunlaşdyrylan heň öwrümi, ýagny kyrklar perdesindäki şol bir uly bolmadyk heň ýatyr.

Türkmen dutar toplumlaryndaky bölümleriň aragatnaşygy olara toparlara bölünişiň ýene-de bir görnüşini bermäge esas döredýär. Muňa baglylykda, toplumlar birleşdirilen we aýratynlaşdyrylan häsiýetdäki görnüşlere bölünýär. Aýratynlaşdyrylan häsiýetdäki görnüşli toplumlara “Kyrklar”, “Mukamlar”, “Ezizim” ýaly sazlary degişli. Bu toplumlara degişli edilýän pýesalar gutarnykly we özbaşdak eserler hökmünde hereket edýär. Birleşdirilen häsiýetli toplumlaryň hataryna “Burnaşak”, “Alagaýyşly”, “Ýandym, Leyli” ýaly uly sazlary goşup bolar. Şeýle toplumlardaky bölümler gutarnykly sazlary bolman, biri-biriniň üstüni dolduryp, bitewi eser döredýärler. Meselem, “Ýandym, Leyli” sazy “Ýandym, Leyli-I”, “Ýandym, Leyli-2” we “Ýandym, Leyli-3” ýaly üç bölümden düzülýär. Bu görnüşli toparlara bölünişi göz önünde tutulsa, onda Ýewropa sazynda emele gelen her aýratyn wariasiýa gutarnykly bolan toplum we zowwamlaýyn ösüşli wariasiýa toplumy bilen meňzetmeleri geçirip bolar.

Türkmen sazynda toplumlylygyň gelip çykyşy, toplumlaryň emele gelmegi halk ýerine ýetirijilik sungatynyň däpleri, hususan-da, köpgörnüşlilik (köpwariantlylyk)

däbi bilen baglydyr. Köplenç ilki başda kiçiräk bir saz wagtyň dowamynda sazandalaryň ençemesiniň döredijilikli işlenilmesiniň netijesinde göwrümlü, köp bölümlü esere çenli ösýärler. Adatça, şeýle ýagdaýlarda pýesanyň her täze bölümi muny goşan sazandanyň ady bilen ýörelýär. Bu hili eserlere “Hajy golak”, “Ýandym”, “Teşnit”, “Jereni kyblam” we ş.m. degişlidir.

Gündogaryň medeniýetinde köpgörnüşlilik ýörelgesi naziraguýi – Orta asyr döwründe bu uly sebitiň poeziýasynda we edebiýatynda emele gelen döredijilik öýkünme däbi bilen bagly. Naziraguýi däbi saz sungatynda hem, hususan-da, türkmen milli aýdym-sazlarynda-da hereket edýär. Onuň ýüze çykmalary her dürlüdir: aýratyn heň öwrümlerini, dürli göwrümlü bölekleri girizmekden tä eseriň asyl nusgasynyň kompozision modelinden ugur almagyna çenli. Naziraguýi däbinde döredilen eserleriň hataryna, hususan-da, “Saltyklar” atly dutar sazlary degişli. Gözbaş-sazyndan (“Saltyk I”) soň yzysüre gelýän bölümleriň hersi özbaşdak wersiýa – döredijilik öýkünme-nezire, aslynda bolsa, berlen tema wariasiýa bolup durýar. Özboluşly wariasiýalaryň hersiniň dünýä inmegi türkmen ussat sazandalarynyň biriniň ady bilen baglanyşdyrylýar. Şol bir wagtda ýedi bölümiň ählisi bilelikde öz ösüşinde bitewi eseri emele getirýär. “Saltyklar” toplumynyň mysaly türkmen halk sazynynda alamatlaryň birnäçesi boýunça Ýewropa görnüşli wariasiýalara gabat gelýän eserleriň bardygyny aýtmaga esas berýär.

Türkmen professional-monodiýa eserleriniň gurluşlarynyň nepisligi, halk aýdym-sazlarynyň döredijileriniň ençeme asyrlaryň dowamynda emele gelen anyk kompozisiýa kanunalaýyklyklaryna daýanýanlygyna şaýatlyk edýär. Mundan başga, türkmen sazyna mahsus toplum emele getiriji ýörelgeleriň birnäçesi Ýewropa saz sungatynda hem, wariasiýa ýaly toplum formalarynda açyk yzarlanýlar.

Enejan Nuryyeva
(*Turkmenistan*)

TURKMEN DUTAR CYCLES AND VARIATION-CYCLICAL FORMS IN EUROPEAN MUSIC ART: SIMILIARITY AND DIFFERENCE

The repertoire of Turkmen dutar players includes a number of cyclic works. The cyclic works include “Saltyklar”, ‘Kyrklar’ and “Mukamlar”. They represent different types of cyclic characterizing Turkmen folk music. The correlations of parts in Turkmen cycles allow us to classify them - cyclic samples of separate and merged character. In the case of this classification, it is possible to draw analogies with variations with the closed nature of each individual variation and variations with a through development that have developed in European music. The cyclization genesis in Turkmen music, as well as in Eastern monody in general, should be sought

in folk-performance music, in particular, in multivariation. The research results show that a number of factors of cyclic formation observed in Turkmen music can be clearly traced in European musical art, in particular, in such cyclic forms as variations, suites.

Энеджан Нурыева
(Туркменистан)

ТУРКМЕНСКИЕ ДУТАРНЫЕ ЦИКЛЫ И ВАРИАЦИОННО – ЦИКЛИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ

В репертуар туркменских дутаристов входит ряд циклических произведений. К числу циклических произведений относятся “Салтыклар”, “Кырклар”, “Мукамлар”. Они представляют различные типы цикличности, характеризующие туркменскую народную музыку. Соотношения частей в туркменских циклах позволяют дать им классификацию – циклические образцы раздельного и слитного характера. В случае этой классификации возможно проведение аналогий с вариациями с замкнутостью каждой отдельной вариации и вариациями со сквозным развитием, сложившимися в европейской музыке. Генезис циклизации в туркменской музыке, как и в восточной монодии в целом, следует искать в народно-исполнительском музицировании, в частности, в многовариантности. Результаты исследований показывают, что ряд факторов циклообразования, наблюдающихся в туркменской музыке, отчетливо прослеживаются и в европейском музыкальном искусстве, в частности, в таких циклических формах как вариации, сюита.

Ogulsapar Nuryýewa
(Türkmenistan)

“GORKUT ATA” EPOSYNYŇ DILINDE YLALAŞMA SINTAKTIK TÄRI BILEN BAGLANYŞYAN SÖZ DÜZÜMLERI

Ylalaşma täri esasynda sintaktik baglanyşyk türkmen dilinde eýe bilen habaryň arasynda bolýar, şeýle-de, izefet gurluşlarda aýyklanýan söz bilen aýyklaýjy ýöňkemedede we sanda ylalaşýar.

Ylalaşma sintaktik täri esasynda baglanyşýan söz düzümlerine başgaça degişlilik söz düzümleri diýlip aýdylýar. Çünki degişlilik söz düzümlerinde

komponentler ikitaraplaýyn özara biri-birine baglydyr. Birinji komponentiň grammatik formasy ikinji komponente bagly bolup, ol eýelik düşümde ulanylýar, ikinji esasy komponentiň grammatik formasy bolsa, birinji komponente bagly bolup durýar we degişlilik affiksini kabul edýär.

“Gorkut ata” eposynyň dilinde ylalaşma sintaktik täri bilen baglanyşan söz düzümleri gabat gelýär. Bu gurluşda söz düzüminiň ikinji komponenti III degişlilik goşulmasyny kabul edýär, birinji komponent eýelik düşüm goşulmaly we hiç hili grammatik formasyz gelýär. Ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümleriniň komponentleri, esasan, ýöňkemedede ylalaşyp, olaryň sandaky ylalaşygy berk saklanmaýar. Söz düzüminiň bu hili gurluşynda atdan bolan birinji komponentiň atdan bolan ikinji komponente bolan oňnositel gatnaşygy bildirilýär.

1. Ylalaşma täri esasynda baglanyşýan söz düzümleriniň birinji komponentine anyklaýjy söz baglanyşýar. Şol anyklaýjy söz çalyşmadan, sandan, has atdan bolup gelipdir. Meselem:

Galyn oguzuň imrinjisi, *ol* babaňyň ýo:ldaşlary, *yedi biň* kaftanynyň a:rdy, *alty* ýo:luň aýyrdynda, *Bayandy* ha:nyň güýegüsi.

2. Ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümleriniň birinji komponenti has atlardan bolup gelýär. Meselem:

Gazanyň akly başyndan gitdi, *Garaçugyň gaplany*, *Türküstanyň diregi*.

3. Ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümlerinde anyklanýan baş komponent bitewi zadýň bir bölegini aňladyp gelýär (*düwäniň agzyn*, *enesiniň elin*).

4. Ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümlerinde, eger birinji garaşly komponent eýelik düşüm formasyz gelse, onda onuň baş komponent bilen arasyna söz düşmeýär, aralary ýygjam bolýar. Haçan-da söz düzüminiň birinji komponenti eýelik düşüm goşulmaly gelse, onda iki komponentiň arasyna söz düşüp bilýär. Meselem: *Ba:ny:çeçeğiň* däl *gardaşı*, *oguzuň* a:la gözli *gyzy-gelini*, *oguz begleri*.

5. Ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümleriniň ýa-ha garaşly komponenti, ýa-da esasy komponenti birnäçe sözden bolup gelýär. Meselem:

Beg *ba:bamyň*, gadyn *enemiň sowgaty*. *Oguzyň* a:la gözli *gyzy-gelini* ýaýladykda.

“Gorkut ata” eposynyň dilinde ylalaşma täri bilen baglanyşýan söz düzümlerini hasaba alyp öwrenmeklik, taryhy sintaksisiň ösüş ýollaryny yzarlamaga ýardam edýär.

Ogulsapar Nuryyeva
(*Türkmenistan*)

WORD STRUCTURES CONNECTED WITH THE AGREEMENT SYNTACTIC TYPE IN THE LANGUAGE OF THE EPIC “GORKUT ATA”

The work analyzes the word structures connected by the agreement syntactic style in the language of the epic “Gorkut Ata”. The agreement syntactic relationship is between the subject and the subject in the Turkmen language. Also, if the first defining component in the phrase structure is in the form of a possessive pronoun, and the second main component is in the third person, then the components that are the defining and the defining agree in number and form.

In the word structures connected by the agreement style in the language of the epic “Gorkut Ata”, the first defining component is connected by a defining word.

The first defining component of the word structures connected by the agreement style in the language of the analyzed written monument is a noun.

In word structures connected by the agreement style, the defining component means a part of a single thing.

In the language of the epic, in the word formations connected by the method of agreement, the first dependent component appeared without a possessive form, and there was no word between it and the main component, but between them there was a close relationship. When the first component of the word had to be joined with a possessive form, a word was placed between the two components.

Огулсапар Нурыева
(*Туркменистан*)

СЛОВСОЧЕТАНИЯ В ЯЗЫКЕ ЭПОСА “ГОРКУТ АТА”, СИНТАКСИЧЕСКИ СВЯЗАННЫЕ СПОСОБОМ СОГЛАСОВАНИЯ

В работе проанализированы словосочетания, встречающиеся в языке эпоса “Горкут ата”, синтаксически связанные способом согласования. Синтаксическая связь согласования в туркменском языке возникает между подлежащим и сказуемым. Также в структуре словосочетания, если первый зависимый компонент выражен формой родительного падежа, а второй главный компонент передается формой III лица, то оба компонента согласуются в лице и числе.

В словосочетаниях, связанных способом согласования, встречающихся в языке эпоса “Горкут ата”, первый зависимый компонент сочетается с уточняющим его словом.

В словосочетаниях, связанных способом согласования, имеющее место в языке проанализированного памятника письменности, первый зависимый компонент выражен собственными именами.

В словосочетаниях, связанных путем согласования, главный уточняемый компонент выражает часть чего-то целого.

В словосочетаниях, связанных способом согласования в языке эпоса “Горкут ата”, если первый зависимый компонент не имеет форму родительного падежа, то между ним и главным компонентом не может находиться слово, они стоят плотно. В случае, если первый компонент словосочетания оформлен аффиксом родительного падежа, то между двумя компонентами может стоять слово.

Aýjan Omarowa
(*Türkmenistan*)

SEBITDE SERHETÜSTI SUWLARDAN PEÝDALANMAGYŇ HUKUK DÜZGÜNLEŞDIRILIŞI

Häzirki wagtda Merkezi Aziýa döwletleriniň durnukly ösüşi we Aral deňziniň basseýninde ýaşayan 58 milliondan gowrak adamyň ýaşayyş derejesi suw çeşmeleriniň tygşytly we rejeli ulanylmagyna baglydyr. Öňki SSSR-iň dargamagy we Merkezi Aziýada baş sany garaşsyz döwletleriň emele gelmegi bir ýurduň içerki suwuny serhetüsti suwlaryna öwürdi. Sebitde serhetüsti suwlaryň döwletleriň ykdysadyýetinden başlap ähli ugurlaryna öz täsirini ýetirýänligi meseläniň wajyplygyny subut edýär. Bu syýasy ýagdaý ekologiýanyň serhetüsti suw serişdelerini paýlaşýan Merkezi Aziýa döwletleriniň arasynda täze syýasy gatnaşyklary ýüze çykardy.

1992-nji ýylyň 17-nji martynda Helsinkide kabul edilen Serhetüsti suwakarlary we halkara kölleri goramak, ondan peýdalanmak boýunça Konwensiýa 1996-njy ýylyň 6-njy oktýabrynda güýje girmek bilen, bu Konwensiýanyň esasy maksady ýurtlaryň arasynda serhetüsti suw desgalary boýunça utgaşdyrmak, serhetüsti hapalanmagyň önüni almak, gözegçilik etmek hem-de azaltmak maksady bilen olaryň arasynda hyzmatdaşlygy berkitmek üçin şertleri döretmekden ybaratdygy barada işiň degişli böleginde hem bellenilip geçildi. Ýeri gelende bellesek, bu konwensiýa Türkmenistanyň 2012-nji ýylyň 4-nji awgustynda goşulandygy we Konwensiýada berkidilen borçnamalary doly ýerine ýetirýändigini buýsandyryjydyr.

Merkezi Aziýa sebtinde serhetüsti suwlary bilelikde deňhukukly peýdalanmak we dolandyrmak babatynda döwletleriň arasynda halkara hukugynyň kadalaryna laýyklykda çynlakaý we täzeçil çemeleşmeleri girizmek döwrüň talabydyr. Bu çemeleşmäniň esasy şerti ilkinji nobatda serhetüsti suwlar babatynda milli kanunçylygyň kadalarynyň kabul edilmegi we döwletleriň arasynda täze ikitaraplaýyn hem-de köptaraplaýyn şertnamalaryň kabul edilmegi bolup durýar. Elbetde serhetüsti suwlar babatynda hukuk kadalary barada gürrüň edilende ilkinji nobatda suw basseýni ýurtlarynyň milli kanunçylygynyň aýratyn orun eýeleýändigini bellemek zerur. Galyberse-de, milli kanunçylykdan gözbaş alyp gaýdýan, halkara hyzmatdaşlygyna bolan çemeleşmeleriň hem aýratyn üns merkezinde durýandygyny hem ýeri gelende bellemek zerur.

Serhetüsti suw serişdelerini dolandyrmak we peýdalanmak meselelerini düzgünleşdirmek babatynda döwletler Konstitusiýalarynda, milli kanunlarda has dogrusy suw hakyndaky Kodekslerde berkidýär. Sebit ýurtlardan Täjigistan, Gyrgyzystan, Özbekistan we Gazagystan Konstitusiýalarynda Suwuň döwlet gymmatlygy bolup, döwlet eýeçiligini konstitusion kada bilen berkidýär.

Merkezi Aziýa döwletleriniň serhetüsti suwlar babatdaky gatnaşyklaryny düzgünleşdirýän milli hukuk kadalary öwrenilip, seljerilende şu kadalara gabat gelindi. Ýagny, Gazagystan Respublikasynyň Suw kodeksi serhetüsti suw baradaky düşüňjesini berkitmek bilen olar “Gazagystan Respublikasynyň Döwlet serhedini belleýän ýa-da geçýän ýerüsti we ýerasty suw desgalary” diýip belleýär. Şu ýerde aýratyn üns çekip bellemeli zatlaryň biri hem Gazagystan Respublikasynyň Merkezi Aziýada 1992-nji Helsinki Konwensiýany tassyklan ilkinji Merkezi Aziýa döwletidir. Gyrgyzystan Respublikasynyň Suw kodeksi Gyrgyzystanyň beýleki döwletler bilen suw gatnaşyklary halkara hukugynyň we döwletara gatnaşyklarynyň kadalary esasynda ýerine ýetirilýändigini berkidýär. Özbekistan Respublikasy hem serhetüsti suwlar we suw resurslaryna degişli hukuk kadalaryny Suw we suwdan peýdalanmak hakyndaky kanunynda berkidýär. Onda “Serhetüsti suw desgalary iki ýa-da has köp döwletiň serhedinden geçýän ýa-da şeýle serhetde ýerleşýän suw desgalarydyr” diýip bellenilýär. Täjigistan Respublikasynyň hem Suw Kodeksinde serhetüsti suwlar düşüňjesi berkidilmese-de, onda suw babatynda halkara gatnaşyklary we halkara hyzmatdaşlygy barada degişli hukuk kadalary berkidilendir. Türkmenistan ýurdumyz barada aýdanymyzda Türkmenistanyň Suw Kodeksiniň 12-nji maddasynyň 20-nji bendinde Türkmenistanyň halkara şertnamalary we Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenen tertipde, suw gatnaşyklaryny düzgünleşdirmek, serhetüsti suwlary rejeli peýdalanmak we goramak meseleleri boýunça halkara hyzmatdaşlygyny amala aşyryandygy kesgitlenilýär. Bulardan başga-da, Kodeksiň 88, 119-njy we 120-nji maddalarynda serhetüsti suwlar baradaky kadalaryň bolmagyny bellemek zerur. Bu bolsa sebit ýurtlarynyň arasynda Türkmenistanyň serhetüsti suwlardan peýdalanmak we ondan rejeli peýdalanmak babatda milli kanunçylygynyň üpjün edilendigini görkezýär.

Ayjan Omarova
(*Turkmenistan*)

LEGAL REGULATION ON THE USE OF TRANSBOUNDARY WATERS IN THE REGION

At present, the Sustainable Development of the Central Asian states and the standard of living of more than 58 million people living in the Aral Sea basin depend on the efficient and regular use of water resources. The collapse of the former USSR and the formation of five independent states in Central Asia turned the internal waters of one country into transboundary waters. The fact that transboundary waters in the region affect all areas, starting with the economies of states, proves the importance of the problem. This political situation has created new political relations between the Central Asian states sharing ecological transboundary water resources.

The main objective of the Convention on the Protection and Use of Transboundary Waters and International Lakes, adopted in Helsinki on 17 March 1992, is to coordinate the actions of countries on transboundary water bodies, to strengthen cooperation between them in order to prevent, control and reduce transboundary pollution.

When studying and analyzing national legal norms governing relations among Central Asian states in the area of transboundary waters, the national legislation of the countries of the region creates a favorable basis for the development of international cooperation in the area of joint use of transboundary water resources and, it is considered as sufficient for deepening cooperation on this issue.

Айджан Омарова
(*Туркменистан*)

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОД В РЕГИОНЕ

В настоящее время устойчивое развитие государств Центральной Азии и уровень жизни более 58 миллионов человек, проживающих в бассейне Аральского моря, зависят от эффективного и регулярного использования водных ресурсов. Распад бывшего СССР и образование пяти независимых государств в Центральной Азии превратили внутренние воды одной страны в трансграничные воды. Тот факт, что трансграничные воды в регионе затрагивают все сферы, начиная с экономики государств, доказывает важность

проблемы. Эта политическая ситуация создала новые политические отношения между государствами Центральной Азии, разделяющими экологические трансграничные водные ресурсы.

Основной целью Конвенции по охране и использованию трансграничных вод и международных озер, принятая в Хельсинки 17 марта 1992 года, является координация действий стран по трансграничным водным объектам, укрепление сотрудничества между ними в целях предотвращения, контроля и сокращения трансграничного загрязнения.

При изучении и анализе национальных правовых норм, регулирующих отношения государств Центральной Азии в сфере трансграничных вод, национальное законодательство стран региона создает благоприятную основу для развития международного сотрудничества в сфере совместного использования трансграничных водных ресурсов.

Leýla Omirowa
(*Türkmenistan*)

MAGTYMGULYNYŇ DÖREDIJILIGINIŇ YNSAN GATNAŞYKLARYNY HALKARA DEREJESINDE ÖSDÜRMEKDÄKI ORNY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň hem-de Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary netijesinde Magtymgulynyň şygryýeti öz hakyky manysyna eýe boldy. Akyldar şahyryň döredijiliginiň ynsan gatnaşyklaryny halkara derejesinde ösdürmekdäki we pugtalandyrmakdaky ähmiýeti bimöçberdir. Sebäbi, Magtymguly Pyragynyň eserleri adamzadyň ähli döwürlerde kabul edip biljek obýektiv pikirleriniň kämil nusgasyny özünde jemleýär.

Magtymguly Pyragynyň daşary ýurtlarda ylmy tarapdan höwes bilen öwrenilmeginiň ilkinji sebäbi hakda aýtsak: haýsydyr bir şahyryň eserleriniň dünýä halklarynyň arasynda öwrenilmegi üçin:

– ilkinji nobatda, şol şahyryň eserleriniň bütin adamzat ähmiýetli düşünjesiniň bolmagy;

– ikinjiden, şol şahyryň eserleriniň islendik jemgyýetiň ruhy derejesine täsir edip bilmäge ukyplylygy zerur.

Şu iki zerurlyk bolsa Magtymgulynyň döredijiliginiň maksadyny düzen esaslar bolup durýar. Şahyryň sygyrlaryndaky türkmen milli pelsepesi, milli psihologiýasy öz örüsini giňeldip, adamzadyň bähbidine gönükdirilendigi bilen ähmiýetli

hasaplanylýar. Şeýle-de, 2021-nji ýylyň 12-nji fewralynda türkmen halkynyň Milli Lideriniň başlangyjy esasynda 2024-nji ýylda Gündogaryň beýik akyldary we nusgawy şahyry Magtymguly Pyragynyň doglan gününüň 300 ýyllygyny ýokary derejede dabaraly bellemek hakyndaky taryhy Karar kabul edildi. Türkiýäniň Bursa şäherinde TÜRKSÖÝ-yň medeniýet ministrleriniň hemişelik geňeşiniň 39-njy mejlisinde gelnen çözgüde laýyklykda, 2024-nji ýyl Türki döwletleriň halkara guramasy (TÜRKSÖÝ) tarapyndan “Magtymguly Pyragynyň ýyly” diýlip yglan edildi. Bu bolsa akyldar şahyra goýulýan sarpanyň, ünsüň beýik görkezijisidir. Bulardan başga-da milli şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň dünýä derejesinde mertebelenmegi şahyryň golýazmalar toplumynyň YUNESKO-nyň “Dünýä hakydasy” Maksatnamasynyň sanawyna girizilmeginde, şahyryň doglan gününüň 300 ýyllygynyň 2024–2025-nji ýyllar üçin YUNESKO bilen bilelikde bellenilip geçiljek şanly seneleriň sanawyna goşulmagynda hem görünýär.

Akyldar şahyr dünýä edebiýaty öwreniş ylmynda çeper aňyň, ynsanyýetiň, ýaşaýşyň müdimilik meseleleriniň waspçysy, döwürleriň şahyry diýlip ykrar edilýär. Bu barada Arkadagly Gahryman Serdarymyz özüniň taryhy çykyşynda: “Gündogaryň beýik akyldary we danasy Magtymguly Pyragy özüniň çuňňur pähim-paýhasa ýugrulan goşgulary bilen ynsan kalbynda baky orun aldy. Dana Pyragynyň ynsanperwerligi, halallıgy, agzybirligi ündeýän eserleri ähli adamzat üçin bahasyna ýetip bolmajak gymmatlykdyr” diýip, adamzat gymmatlygy derejesine ýeten akyldar şahyryň eserleriniň egsilmez akyl hazynasydygyny belleýär.

Akyldar şahyryň sygryýeti durşuna sagdyn ruhy durnuklylygy açyp görkezýän älem. Galyberse-de, Magtymgulynyň eserleriniň diňe bir ruhy baýlygy dörediji däl-de, şol ruhuň durnuklylygyny hem üpjün etmäge ukyplydygy häzirki döwürde diňe bir türkmen alymlarynyň däl, dünýä halklarynyň ylym we döredijilik dünýäsindäki gyzyklanmasyny in ýokary derejelere ýetirdi. Beýik Britaniýaly ýazyjy Braýan Oldiss: “Magtymguly dünýäniň dört künji, Ýer togalagynyň ähli emer-damary hakynda pikir ýöredip bilen örän üýtgeşik ynsandyr. Men henize çenli tebigatyň dogrup bilýän gaýtalanmajak beýle üýtgeşik zehinine gabat gelemok” diýip, Pyragynyň pähim-parasatyna uly sarpa goýýandygyny belleýär. Bu bolsa Akyldar şahyryň türkmen halkynyň dünýä halklary bilen alyp barýan ynsanperwer gatnaşyklarynda mizemez köprüdigini aýdyňlygy bilen görkezýär.

Leyla Omirova
(*Turkmenistan*)

ROLE OF MAGTYMGULY'S CREATIVITY IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN RELATIONS AT THE INTERNATIONAL LEVEL

The significance of the poet-thinker's creativity in the development and strengthening of human relations at the international level is immeasurably great. This is due to the reality that the works of Magtymguly Pyragy contain an excellent example of objective ideas that humanity can accept at all times. The fact that Magtymguly's works are capable of not only creating spiritual wealth, but also ensuring the sustainability of this spirit, raised the interest in his creative heritage of not only Turkmen scientists, but in the scientific and creative world of peoples globally to the highest level. This clearly shows that the poet-thinker is an unbreakable bridge in the humanitarian ties between the Turkmen and the peoples around the world.

Лейла Омирова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА МАХТУМКУЛИ В РАЗВИТИИ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ

Значение творчества поэта-мыслителя в развитии и укреплении общечеловеческих отношений на международном уровне неизмеримо велико. Это связано с тем, что произведения Махтумкули Фраги заключают в себе прекрасный пример объективных идей, которые человечество может принять во все времена. Тот факт, что произведения Махтумкули способны не только создать духовное богатство, но и обеспечить устойчивость этого духа, поднял на высочайший уровень интерес к его творчеству не только туркменских ученых, но в научном и творческом мире народов в глобальном измерении. Это наглядно показывает, что творческое наследие поэта-мыслителя представляет собой своеобразных нерушимый мост гуманитарных связей туркмен с народами мира.

**SANLY ULGAM ARKALY PARFIÝA DÖWRÜNIŇ
TARYHNY OKATMAGYŇ AÝRATYNLYKLARY
(GADYMY MERWIŇ MYSALYNDA)**

Berkarar döwletimiziň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ýurdumyzyň bilim-ylym ulgamy düýpgöter kämilleşýär. Sanly bilimiň ornaşdyrylmagy okatmagyň hiliniň ýokarlanmagyna uly täsir edýär. Taryh dersini okatmakda sanly ulgamdan peýdalanmak ýaşlarymyzda şu güne guwanç, geçmişe buýsanç duýgusyny çuňlaşdyrýar. Türkmen halkynyň dünýäniň iň gadymy we baý taryhly halklarynyň biridigine taryhy maglumatlar güwä geçýär. Häzirki döwürde taryhy çeşmeler we resminamalar arkaly taryhyň her bir wakasyna çuňňur göz ýetirmegi talabalaýyk guramak işi okatmagyň täzeçe usullarda alnyp barylmagyny talap edýär. Şu nukdaýnazardan, ýurdumyzda sanly bilimiň mümkinçilikleri arkaly temalar boýunça sapaklary özleşdirmek oňyn netijeleri berýär. Sapaklary sanly ulgam arkaly özleşdirmekde esasan, dersniň okuw maksatnamasyna laýyklykda temalara bölmek, öwrenilýän tema boýunça esasy döwrüni kesgitlemek we maglumatlary jemlemek işiň möhüm bölegini düzýär. Meselem, belli bir temanyň çäginde alnanda, gadymy Merwiň mysalynda Parfiýa döwletiniň ösüş aýratynlyklaryny öwrenmegi sanly ulgam arkaly ýola goýmagyň ähmiýeti örän uludyr. Parfiýa döwründe Merwiň gülläp ösen şäher-galalary: Çilburç galanyň, Durnaly galanyň, Göbekli galanyň, Erkgalanyň mysalynda olaryň goranyş, ýaşaýyş desgalary, dini ymaratlary baradaky taryhy arheologik maglumatlary wideoşekillerde görkezmek arkaly okatmak maksadalaýykdyr. Gadymy Merwiň taryhynda Parfiýa döwri uly ösüşleriň gazanylan döwrüdir. Merwiň bu döwre degişli ýadygärliklerine özboluşly binagärlik, gurluşyk aýratynlygy mahsusdyr. XX asyryň 80-nji ýyllarynda Margianada gazuw-agtaryş işleri geçirilip, taryhy ähmiýetli maglumatlar toplanyldy. Şolaryň iň möhümleriniň biri-de, Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistan – Beýik ýüpek ýolunyň ýüregi” atly eserindäki gadymy Merwiň Parfiýa döwrüne degişli ýadygärlikleri barada, Durnaly gala, Erkgala, Çilburç galasy barada berilýän maglumatlardyr. Beýleki möhüm maglumatlar bolsa arheolog G. A. Koşelenkonyň ýolbaşçylygynda Çilburç we Göbekli galalarynda geçirilen gazuw-barlag işleriniň netijeleridir. Ylmy taýdan gazanylan bu düýpli maglumatlary talyp ýaşlaryň aňyna ornaşdyrmakda sanly ulgam arkaly okatmak we Ýokary okuw mekdepleriniň arasynda tejribeler alyşmak ýokary täsirlilikge eýe bolýar. Sanly ulgam arkaly talyplar gürrüni edilýän temany degişli taryhy gymmatlyklaryň

mysalynda görmek arkaly öwrenýärler we öz pikir-garaýyşlaryny çuňlaşdyrmaga mümünçilik alýarlar. XX asyryň 80-nji ýyllarynda GTAKE (Günorta Türkmenistan arheologik kompleksleýin we etnografik ekspedisiýasy) tarapyndan Çilburç bilen ugurdaşlykda öwrenilen Margiananyň Parfiýa döwrüne degişli ýadygärlikleriň ýene biri Göbekli galadyr. Bu gala barada GTAKE tarapyndan örän möhüm maglumatlar ýüze çykaryldy. Görşümüz ýaly, Parfiýa döwrüne degişli Merw oazisinde ýerleşen galalaryň ösüş taryhyny talyplara öwretmäge ýeterlik maglumatlar bar. Sanly ulgam arkaly okatmagyň döwrebap usullarynyň ornaşdyrylmagy ýaşlara bu maglumatlary içgin özleşdirmäge, her bir döwrüň taryhyna has anyk göz ýetirmäge ýardam edýär.

Jemal Orazgeldiyeva, Oguldurdy Deryagulyyeva
(Turkmenistan)

FEATURES OF TEACHING THE HISTORY OF THE PARTHIAN ERA THROUGH A DIGITAL SYSTEM (USING THE EXAMPLE OF ANCIENT MERV)

When learning lessons through a digital system, an important part of the work is to divide the subject into topics according to the curriculum, determine the main period of the topic being studied and summarize information. For example, within the framework of a certain topic, it is very important to organize a study of the features of the development of the Parthian state using the example of ancient Merv using a digital system. It is advisable to teach historical and archaeological information about their defensive, residential and religious buildings of the fortress cities of Merv, which flourished during the Parthian period, by showing videos using the examples of Chilburch-kala, Durnaly-kala, Gebekli-kala and Erk-gala. In the history of ancient Merv, the period of Parthia is a period of great achievements. The monuments of Merv of that period are characterized by peculiar architectural and construction features. Learning using a digital system and the exchange of experience between higher education institutions is highly effective in the process of effective learning and increasing students' knowledge of these fundamental scientific data.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ПАРФЯНСКОЙ ЭПОХИ ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ (НА ПРИМЕРЕ ДРЕВНЕГО МЕРВА)

При освоении уроков посредством цифровой системы важной частью работы является разделение предмета на темы в соответствии с учебной программой, определение основного периода изучаемой темы и обобщение информации. Например, в рамках определённой темы очень важно организовать изучение особенностей развития Парфянского государства на примере древнего Мерва с помощью цифровой системы. Историко-археологические сведения об их оборонительных, жилых сооружениях и культовых сооружениях городов-крепостей Мерва, процветавших в парфянский период, целесообразно преподавать с помощью показа видеороликов на примере Чильбурч-кала, Дурналы-кала, Гёбекли-кала и Эрк-гала. В истории древнего Мерва период Парфии является периодом больших достижений. Памятники Мерва того периода характеризуются своеобразными архитектурно-строительными особенностями. Обучение с использованием цифровой системы и обмен опытом между высшими учебными заведениями имеет высокую эффективность в процессе результативного обучения и повышения знаний студентов в отношении этих фундаментальных научных данных.

Aýbibi Orazmamedowa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ ESERLERINDE ÝÖNEKEÝ GEPLEŞIGIŇ LEKSIKI-GRAMMATIK AÝRATYNLYGY

Ýönekeý gepleşik edebi sözleýişden we ýazuwdan doly tapawutlanyp, onda birnäçe aýratynlyklary görmek bolýar. Biz işimiziň bu bölümünde Gahryman Arkadagymyzyň “Älem içre at gezer”, “Döwlet guşy”, “Ömrümiň manysynyň dowamaty” atly romanlarynda ýönekeý gepleşigiň leksiki-grammatik aýratynlyklary barada giňişleýin beýan ederis.

Gepleşik, adaty, salamdan, ýüz tutma sözden başlanýar. Magtymguly Pyragynyň pederi Döwletmämmed Azadynyň: “Özüňden ulyny ataň, kiçini botaň

(köşegin) saýgy!” diýşi ýaly, ýüzlenilýän kişi ýaşy uly nätanyş adam bolsa, oňa aga, daýy, daýza, tanyş bolsa, Aman aga, Aşyr kaka, Myrat daýy, Gözel eje, Sona daýza, deň-duş bolsa, dogan, dost, ýaşkiçi bolsa, inim, jigim ýaly sözler bilen ýüzlenilýär. Çagalara-da guzym, köşegim, ballym diýip ýüzlenýäris. Gahryman Arkadagymyzyň “ Ömrümiň manysynyň dowamaty” romanynda ýokardaky aýdylanlar boýunça mysallara ýüzleneliň.

“ Ol: “ **Eý, Alla jan**, özüň medet ber, özüň bu derde çäre salgy ber, balama şypa berjek diňe sensiň!” diýip ýalbarypdyr.

Akyldar başyny ýaýkap: “ **Keyigim**, siz kyrk gün gijä galypsyňyz, irräk aladasyňy etmeli ekeniňiz” diýipdir.”

(Gurbanguly Berdimuhamedow. Ömrümiň manysynyň dowamaty. 174 s.).

Çeper eserlerde edebi gahrymanlaryň milletini, medeni derejesini görkezmek maksady bilen edebi dile, onuň hiç bir stiline häsiýetli bolmadyk dil birlikleriniň: dialektizmleriň, warwarizmileriň, argotizmleriň, ýönekeý gepleşige häsiýetli gödek sözleriň ulanylýan halatlaryna-da düş gelinýär. Muňa diňe çeper eserleriň gahrymanlarynyň dilinde ýol berilýär. Gahryman Arkadagymyzyň romanlaryndan mysallara ýüzleneliň:

– Obada ony senden başga ähli kişi bilýär. Maňa-ha Bibi gyşyk aýtdy.

– Siz ynanmaň oňa, **ejeke**.

– Nädip ynanmaýyn-a men?! – diýip, Zybagül zarynlady.

– Suhanberdi **akgam** ölmez! – Mälikguly bu sözi şeýle ynamly aýtdy.

(Gurbanguly Berdimuhamedow. Döwlet guşy. 292 s.).

Ýokarky sözlemlerden görşümüz ýaly, “ejeke, akga” sözleri šiwe sözleridir.

Söz toparlary, sözleriň özara baglanyşlary, söz düzümleriniň görnüşleri, sözlem gurluşy dil biliminiň grammatika bölümünde öwrenilýär.

Grammatik birlikleriň gepleşikde ulanylyşy ýazuw görnüşindäkiden tapawutly. Onda geplenilýän pursatdan belli bolýan sözler galdyrylyp, doly däl, gysga sözlemler ulanylýar. Esasy sözüň nygtalyp aýdylýandygyna görä, jümlede sözlem agzalarynyň geliş tertibi-de erkin bolýar. Inwersiýa hadysasy esasan, ýönekeý gepleşige juda mahsusdyr. Indiki mysallara seredeliň:

– Gulanlamaly wagty bolupmydy? – diýip, ol ýigide sowal berdi.

– Golaýlan bolmaly öz-ä.

– Taýa jan girdimikä?

– Hawwa-la, gozganýany bildirip durdy...

(Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer. 24 s.).

Mysallardan görşümüz ýaly, gepleşikde ulanylan sözlemleriň ählisi hem ýönekeý sözlem bolup, olarda sözlemiň käbir agzasy galdyrylypdyr.

Umuman, Gahryman Arkadagymyzyň atalyk kitaplary dil nukdaýnazaryndan derňemek üçin dilçilere uly gollanma bolup durýar.

Aybibi Orazmamedova
(*Turkmenistan*)

LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES OF INFORMAL SPEECH IN THE WORKS OF OUR HERO ARKADAG

The article provides a linguistic analysis of the lexical-grammatical features of informal speech in his works of our Hero Arkadag. Moreover, there were also given examples for Linguistic units which are not literary norms like dialectisms, barbarisms and argotisms in this article. Written and spoken forms of informal speech are differentiated.

Айбиби Оразмамедова
(*Туркменистан*)

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОСТОРЕЧИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГЕРОЯ – АРКАДАГА

В статье проводится лингвистический анализ лексико-грамматических особенностей просторечия в произведениях нашего Героя – Аркадага. Также имеются примеры языковых единиц, не считающихся литературными нормами диалектизмов, варваризмов, арготизмов и вульгарных слов, свойственных просторечию. На примерах было объяснено что употребление грамматических единиц в речи отличается от письменного.

Maral Orazmyradowa
(*Türkmenistan*)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE YNAM MESELESINIŇ IŞLENILIŞI

Magtymguly Pyragynyň edebi mirasynda adamyň şahsyýet hökmünde kemala gelmegine ägirt ähmiýet berlipdir. Bu mesele beýik şahyryň döredijiliginiň özenini emele getirýän aýratynlyklaryň biridir. Berkarar ýurt, Garaşsyz Watan diýip arzuwlan türkmeniň akyldar ogly öz döwründe bu maksadynyň myrat tapmagy üçin juda köp zadyň zerurdygyna doly düşünipdir. Beýik Pyragynyň ýaşan döwri bolan XVIII asyrdaky türkmen halkynyň syýasy-jemgyýetçilik ýagdaýynyň çylşyrymly bolmagy özbaşdak döwlet gurmak ýaly pikirleriň ham-hyýalydygyny bütin aýdyňlygy bilen görkezýär. Ýöne, Magtymgulyň beýik akyldar, welilige

ýeten şahsyýet derejesine göterýän, köplere ýat bolan bir şahsy özboluşlylygyn bolandygy ýörite belenilmelidir. Bu hem Magtymgulynyň şahyr kalbyndaky möwç urýan mizemez ynamdyr. Bu ynamyň oňa dogabitdi berlendigini ýa-da bolmasa onuň paýhas ummanynyň giňmegi bilen dörändigini anyk aýdyp bilmesek-de, onuň mizemezligi akyldar Pyraga ýaşamaga, asyrlar aşyp gymmatyny diňe artdyryp gelýän ynsanperwer-ahlaklylyga gaplanan ajaýyp eserlerini döretmäge, il-gününe, galyberse-de, tutuş adamzat kowumyna miras galdyrandygyny ykrar etmäge bize doly esas berýär. Beýik söz ussadymyzyň bu ynamyna biziň ata-babalarymyz ygrarly bolup, ony gözüniň göreji deýin aýap-saklap, nesilden-nesle miras goýup, biziň günlerimize ýetiripdirler.

Beýik Pyragynyň şahyrana dördijiligine ser salanymyzda, ynam ýa-da ynanç sözleriniň juda seýrek duş gelýändigini aýtmalydyrys. Şeýle-de bolsa, Pyragynyň sygyrlarynda ynam diýen düşüňjäniň eriş-argaç bolup geçýändigini aýdyň görmek bolýar. Bu düşüňjeleri ozaly bilen beýik akyldaryň ruhy ahwalatyny açyp görkezýän goşgularda aýdyň duýmak bolýar. Onuň esasy sebäbi ynam-ynanç diýen sözler “ygtykat”, “iman”, “din-iman”, “bawer”, “emin”, “mömin”, “mugtakyt”, “sydk” ýaly alynma sözler we atlar bilen aňladylypdyr. Şeýle-de olaryň hemmesiniň arap-pars dillerinden alynma sözler bolmakdan ötri, dini mazmunlygynda hem umumylyklaryň bardygyny belläp geçmelidir. Şunlukda, onuň saý-sebäbi nämedekä, akyldar söz ussadymyz bu düşüňjäni tutuş türkmenlere düşnükli bolan ynam ýa-da ynanç ýaly türkmen sözleri bilen aňladyp bilmedimikä? diýen tebigy sorag döreýär. Şeýle sowala jogap bermäge çalşalyň.

Beýik akyldaryň dördijiliginde duş gelýän ynam, ynanç-ygtykat baradaky garaýyşlaryny bir ýere jemläp seljerinimizde, olarda her ynsana ynam howa ýaly, hatda ondan hem zerur diýen pikir umumylygyny görüp bolýar. Magtymguly Pyragynyň şindi çagalyk wagtyndan başlap, onuň şahyrana kalbynda ynam diýen düşüňjäniň mäkäm ornandygyny çen etse bolar. Biziň şeýle netijä gelmegimiziň iki sany sebäbi bolup, olaryň ikisi-de Magtymgulynyň kakasy Döwletmämmet Azady bilen baglanyşyklydyr. Magtymgulynyň ömür ýoly bilen bagly maglumatlardan mälim bolşy ýaly, Döwletmämmet Azady diňe bir onuň kakasy bolman, eýsem, akyldar şahyra ilkinji ylym-tälim beren halypa hem bolupdyr. Yslam dininiň görnükli wekili hasaplanýan Azadynyň Magtymgulyny terbiýelemekde, oňa ylym-bilim öwretmekde ynam meselesine uly orun berendigini çaklasak hakykatdan daş düşdügimiz bolmaz.

Beýik Pyragynyň pikirçe, ynsanyň ahyrete ýany bilen äkidip biläýjek ýeke-tek ýüki ol hem imandyr-ynamdyr. Şeýlelikde, ýürekde dörän mizemez ynam adam üçin iň ähmiýetli, durmuşda gazanyp biljek iň gymmatly zatdyr diýen netije gelip çykýar.

Magtymguly Pyragynyň käbir goşgularynda gürrüň başga bir zat barada gidýän ýaly bolup, görünse-de, ol syrly setirlere içginräk aralaşanyňda, mazmun ynam temasy hakyndadygyny göz ýetirip bolýar.

Maral Orazmyradova
(*Turkmenistan*)

PRESENTATION OF THE ISSUE OF TRUST IN THE WORKS OF MAGTYMGULY PYRAGY

In the literary heritage of Magtymguly Pyragy, great importance was given to the formation of a person as an individual. This issue is one of the features of the formation of the creative basis of the great poet. The Turkmen thinker, who dreamed of a powerful country, an Independent Homeland to achieve this goal in his era, fully realized the need for many things.

When reviewing the work of the great poet Pyragy, it should be noted that the words trust or trust are very rare. But at the same time, one can see that the concept of trust is the basis of his poetry. This concept can be accurately felt in the poems of the great thinker, which reveal the spiritual essence. The main reason for this is that the words “trustiness – trust” are denoted here by the words “faith”, “conscience”, “spirituality”, “compassion”, “belief”. It should also be noted that these words, being words from the Arabic-Persian language, have similarities with spiritual and religious content. Thus, the question arises: what is its main reason, why our thinker and master of words could not indicate this concept in the form of words trust or confidence, words understandable to Turkmens? And therefore we will try to answer this question.

Марал Оразмурадова
(*Туркменистан*)

ИЗЛОЖЕНИЕ ВОПРОСА ДОВЕРИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

В литературном наследии Махтумкули Фраги большое значение уделялось формированию человека как личности. Данный вопрос является одной из особенностей формирования творческой основы великого поэта.

При обзоре творчества Фраги следует отметить, что слова “доверие” или “доверять” встречаются очень редко. Но в то же время можно увидеть, что суть слова “довери” составляет основу его поэзии. Данное понятие

можно точно прочувствовать в стихотворениях великого мыслителя, которые открывают их духовную сущность. Основной причиной этого является тот факт, что слова “доверие-доверять” в поэзии классика обозначаются словами “вера”, “совесть”, “духовность”, “сострадание”, “уверование”. Также следует отметить, что эти слова, являясь словами, заимствованными из арабского-персидского языков, имеют духовное и религиозное содержание.

Çynar Orazowa
(*Türkmenistan*)

TÜRKMEN WE İNLIS DILLERİNDE İŞLİK ZAMANLARINNY DEĞŞİRMEKDE ULANYLYÁN DEĞŞİRME USULY

Bu işde türkmen we inlis dillerinde işlik zamanlaryny degşirmekde ulanylýan usul öwrenilýär. Degşirme usuly dürli dillerdäki grammatik ulgamlary degşirmekde aýratyn ähmiýetlidir. Türkmen we inlis dillerinde işlik zamanlaryny degşirmekde ulanylýan bu usul talyplara inlis dilinde sözleýşi öwretmekde (öwrenilýän) diliň grammatik aýratynlyklaryny degşirme usuly arkaly düşündirmek üçin, işde gelip çykyşy taýyndan kowumdaş bolmadyk, ýagny inlis we türkmen dilleriniň işlik zamanlaryny özara degşirip öwretmäge mümkinçilik berýär.

Chynar Orazova
(*Turkmenistan*)

THE CONTRASTIVE METHOD USED IN COMPARING VERB TENSES IN ENGLISH AND TURKMEN

In the Epoch of the Revival of the New Era of the Powerful State great activities are carried out in our country to gain tremendous achievements in the sphere of national science and education. Essential facilities are created to train scientific specialists, to use the intellectual potentials of our nation fully. All necessary conditions for expansions in the sphere of scientific-research works, deepening of their subject are created; large funds are invested for this purpose.

The contrastive analysis of the grammatical systems of the languages, it is of special importance in the comparison of the non-related languages.

The contrastive analysis of the English and Turkmen verb tenses helps the students to profoundly understand the use, functions and structure of the Turkmen and English verb tenses. The study of the morphological structure, grammatical

categories, classification of the Turkmen and English verbs on the basis of the comparison of these two non-related languages requires a deep and thorough analysis.

The grammatical category of tense is very clearly expressed in the forms of the Turkmen and English verbs. This category denotes the relation of the action either to the moment of speaking or to some definite moment in the past or future.

In English each tense has its own forms and at a smaller or greater extent it presents some difficulty in teaching the English tense forms to the Turkmen students, as tense forms of English and Turkmen are not similar. For instance, The Present Perfect Continuous Tense denotes continuous action taking place during a definite period of time preceding the present moment: *He has been working at this factory for fifteen years.* – *Ol bu fabrikada on bäş ýyl bäri işleýär.* As it can be seen from this example, the Present Perfect Continuous Tense of English is conveyed into Turkmen with the help of the Common Present Tense, as there is no Perfect Continuous form of the Present Tense in Turkmen.

In the Turkmen language the grammatical category of tense is presented by the forms of the Past, Present and Future Tenses. In Turkmen endings of the grammatical categories of tense and person are used together.

In Turkmen tense forms are mainly formed with the help of the grammatical endings, but in English the formation of the tense forms is different, as they are mainly expressed with the help of the auxiliary and notional verbs, but they are also irregular verbs, which have different forms for the Past Indefinite Tense and Participle II.

The contrastive method used in comparing tense forms of the English and Turkmen verbs assists the students to find out similarities and differences between the structure, use and functions of verb tenses in English and Turkmen. It helps to understand this grammatical material better and accelerates the process of mastering this material.

Чинар Оразова
(Туркменистан)

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ МЕТОД, ИСПОЛЬЗУЕМЫЙ ПРИ СРАВНЕНИИ ВРЕМЕН ГЛАГОЛА В АНГЛИЙСКОМ И ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКАХ

В данной работе рассматривается сопоставительный анализ, используемый при сравнении времен глаголов в английском и туркменском

языках. Сопоставительный анализ, используемый при сравнении временных форм английских и туркменских глаголов, помогает учащимся выявить сходства и различия между структурой, употреблением и функциями времен глагола в английском и туркменском языках.

Mahym Orazowa
(*Türkmenistan*)

FIZIKA SAPAGYNDÄ MENTAL KARTALARYNY ULANMAGYŇ USULYÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda okatmagyň, bilim, terbiýe bermegiň täze usullaryny ulanmakda uly mümkinçilikler döredilýär.

Bu ylmy işiň wajyplygy häzirkä wagtda uly gyzyklanma bilen öwrenilýän pedagogik tehnologiýalaryň biri bolan mnemoteknikanyň tärlerinden peýdalanylýan sapak geçmek ýaşlaryň ýatda saklaýjylyk ukybyny ösdürmekde uly itergi beriji güýç hökmünde çykyş edýär. Her bir geçilýän sapaklarda mnemoteknikanyň tärlerini zerur bolan ýerlerde ulanmagy başarmak mugallymdan uly ussatlygy talap edýär.

Mnemoteknika (ýa-da mnemonika) – grek dilinde mnemonikon – ýatda saklamak sungaty bolup, emeli assosiasiýalary döretmek arkaly ýat tutmagy ýeňilleşdirýän we ýadyň göwrümini ulaldýan usullaryň hem-de tärleriň toplumyny aňladýar.

Okuw tekstini hödürlemegiň öndebaryjy serişdeleriniň biri hökmünde T. Býuzen, N. I. Pak, Ý. Ý. Brunner, H. Mýuller mental kartalary ulanmagy maslahat berýärler. Mnemoteknikanyň usullarynyň biri hökmünde mental kartanyň ideýasy teksti azaltmak usulyna (metodikasyna) esaslanýar, ol uly tekst materialy gysylan görnüşde hödürleýär.

Daşary ýurt ýokary we orta okuw mekdeplerinde maglumat hödürlemegiň bu görnüşi işlenip düzülip, tejribede bilim edaralarynda ulanylanda gowy netijeleri görkezendigi barada aýdylýar. Okuwçylaryň we talypalaryň mental kartalaryny özbaşdak düzüp, ulanyp, derňäp başarmaklary okuw materialyny gaýtalamaga we berkitmäge ýardam edýär, şeýle hem onuň ulgamlaşdyrylmagyna kömek edýär.

Mental kartalary (intellekt kartalary, mind map) – pikirleri, meseleleri, düşüňjeleri we beýleki maglumatlary guramagyň usulydyr. Intellekt kartalar çylşyrymly zatlary wizual göz önüne getirmäge, ýatda saklamaga we düşündirmäge kömek edýär (mysal üçin, çykyşyň tezisini ýazmaga ýa-da okuw meýilnamasyny düzmäge).

Ähli mental kartalaryň merkezinde esasy pikir ýerleşdirilýär. Ondan şahalar görnüşinde beýleki möhüm pikirler çykýar, olary bolsa öz gezeginde ähli maglumatlar doly özleşdirilýänçä goşmaça punktlara bölüp bolýar.

Intelлект kartalaryny iňlis psihology Toni Býuzen oýlap tapdy. 1960-njy ýyllaryň ahyrynda ol adamyň beýnisini öwrenýär we neýronlaryň gurluşyna üns berýär. Neýronlar – bu beýni öýjükleri (kletkalary), olar maglumaty kabul edýärler, gaýtadan işleýärler we beýleki neýronlara iberýärler. Merkezden – neýron ýadrosyndan – agajyň şahalaryna meňzeş şahalar (ösüntgiler) çykýarlar. Býuzen maglumatlary şuna meňzeş prinsip boýunça gurnady. Jon Hopkinsiň uniwersitetiniň professory Dewid Boiliniň ylmy işine görä, mental kartalaryny ulanýan okuwçylaryň bahalary 12% ýokarydyr.

Mysal hökmünde fizika dersinde “Basyş” bölümine seredip geçeliň. Bu bölüm “Gaty jisimleriň basyşy”, “Suwuklygyň basyşy”, “Gatnaşykly gaplar”, “Gazyň basyşy” ýaly temalary öz içine alýar. Bu nazary bölüme deňişli maglumatlary umumlaşdyrmak we ulgamlaşdyrmak üçin mental kartasyny düzmek ýeterlikdir.

Intelлект kartasy esasy “Basyş” temadan düzülip başlanýar, soňra ondan temany giňden açyp görkezýän bölümlere şahalar çykýar: “Suwuklyk”, “Gaty jisim”, “Gaz”, öz gezeginde bu şahalardan esasy maglumatlara tarap şahalar çykýar: düşündirişli formulalar, görkezme suratlar we ş.m. her agregat halyň basyşy bilen baglanyşykly maglumatlar.

Käbir temalar boýunça talyplara mental kartalary özbaşdak işläp düzmegiň we olara bolan garaýyşlaryny görkezmegiň teklipl edilmeginiň, geçilen maglumatlaryň gaýtalanmagyna we berkidilmegine oňyn täsir edýändigini görmek bolýar.

Mahym Orazova
(*Turkmenistan*)

THE USE OF MIND MAPS IN PHYSICS LESSONS

This paper explores the use of mind maps, a teaching technique, in physics lessons. Mind maps (also known as intellect maps or mind maps) are a way to organize ideas, issues, concepts, and other information. Mind maps help to visually represent complex information, improve memorization, and explain concepts. For example, mind maps can be used to structure an outline for a presentation or to create a study guide. At the center of all mind maps is a main idea. Other important ideas emerge from this in the form of branches, which in turn can be broken down into additional points until all the information is fully mastered.

The mind map would start with the main topic “Pressure,” and branch out to include subtopics like “Solid Pressure,” “Liquid Pressure,” “Relative Pressure,” and “Gas Pressure.” It is enough to make a mental map to generalize and systematize the information related to this theoretical part.

Махым Оразова
(Туркменистан)

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕНТАЛЬНЫХ КАРТ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

В данной работе рассматривается методика использования ментальных карт, которая является одной из педагогических технологий на уроках физики. Ментальные карты (интеллект-карты, разумная карта) – это способ организации идей, проблем, концепций и других информации. Интеллект-карты используются для визуального представления сложных вещей. В центре всех ментальных карт расположена основная идея, распространяются другие идеи, подразделяющиеся на дополнительные разделы до полного усвоения всей информации.

На уроке физики в разделе “Давление” рассматриваются такие темы как “Давление твердых тел”, “Давление жидкостей”, “Сообщающиеся сосуды”, “Давление газов”. Достаточно составить ментальную карту, чтобы обобщить и систематизировать информацию, относящуюся к этой теоретической части.

Sülgünjemal Orazowa
(Türkmenistan)

GÜNBATAR TÜRKMENLERIŇ GELIN TOÝUNDA ÝEŇŇÄNIŇ ORNY

Türkmen halkynyň baý medeni mirasy bar. Şol milli mirasyň düzüminde ýurdumyzyň dürli künjeginde kämil ýörelgeleri özünde jemleýän toý dăp-dessurlary aýratyn orna eýedir. Çaga doglanyndan başlap onuň ömrüniň belli-belli pursatlaryny toý dabarasyna besleýän türkmen halkynyň durmuş toýy bilen bagly dessurlary Berkarar döwletimiziň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe gadyndan gelyän ýörelgeleri bilen birlikde döwrebaplyk äheňlerini özünde jemläp, kämil milli medeni durmuşymyzyň esasyny düzýär.

Türkmenleriň gadyndan gelyän dăp-dessurlaryna görä, toý tutmaga, täze maşgala gurmaga uly üns berlipdir. Toýda durmuşa çykýan gyza ýeňňe bolmak jogapkärli iş hasaplanylýdyr. Şol nukdaýnazardan toýdan öňki, toýdan soňky we toý günü ýerine ýetirilýän dăp-dessurlarda uly hem-de jogapkärçilikli işleri amala aşyrmak ýeňňeleriň paýyna düşýär.

Türkmenlerde gudaçylyga-da ýigidiň ejesi, esasan, eltisi ýa-da öýlenjek ýigidiň gelnejesi sözaýdyjy bolup gidýär. Ikisi-de ýigidiň ýeňnesi bolýar. Uly toý tutulyp, gelin alnyp, gyz çykarylada-da durmuşa çykýan gyzyň ýeňnesi ony atasy öýünden çykaryp, gelnalyjy maşyna mündürse, ýigidiň ýeňnesi gelni maşyndan gyz ýeňnesi bilen goltuklap düşürip, gaýyn öýüne eltýärler. Gyzy nika düşegine eltýän hem, ertesi ýaş çatynjalaran ilki bolup habar alýanlaram, çay-çöreklerini eltip, hyzmat edýänlerem ýeňnelerdir.

Juda uýaljaň gyzlaryň pynhan syrlaryny ejesine däl-de, gelnejesine, ýeňnesine aýdýan wagtlary seýrek bolmaýar. Ýetişen gyza gudaçylyga gelnip, ene-ata oňa sala salanda, mähribanlarynyň ýüzüne gelip, bir zat diýäýmäge çekinýän gyz “Gelnejemden sorayyň” diýip jogap berýär. Kemine şahyryň “Ýeňnelerde ygtyýary gyzlaryň” diýip aýdyşy ýaly, gelneje bu meselede gyz bilen ene-atanyň arasyndaky köpri bolup hyzmat edýär. “Ejesi öwen gyzdan gaç, ýeňnesi öwen gyzy alyp gaç” diýen il içindäki aýdylýan sözde hem durmuş gurmak meselesinde ilki bilen gelnejä maslahat salynýandygy nygtalýan bolsa gerek.

Ýokarda aýdylanlary seljerme berenimizde bir sorag ýüze çykýar. Näme sebäpden adamyň durmuşynda iň aýgtylaýjy pursatynda esasy orun ýeňnelere berilýär? Türkmen jemgyýeti patriarhal jemgyýetidir. Türkmen maşgalasynda aýal ugrunda eneden soň ikinji orunda şol öýüň gelinleri durýar. Çünki olar şol maşgala dowamat berýän aýallardyr. Maşgalanyň agzalarynyň köpelmegi, täze nesliň dünýä inmegi belli bir derejede gelinler bilen bagly bolýar. Maşgalada doglan çagalaryň edebi, terbiýesi, tertibi hem gelinlere baglydyr. Şeýlelikde, uly toý tutulanda, gyz çykarylýp, ogul öýerilende şol maşgalanyň gyzlaryna däl-de, gelinlerine, durmuş gurýanlaryň gelnejelerine – ýeňnelerine uly orun berilýändir.

Sulgunjemal Orazova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF “YENGE” – A WIFE OF THE ELDER BROTHER IN THE WEDDING RITES OF THE WESTERN TURKMEN PEOPLE

The present paper is dedicated to one of the main acting personages in the wedding rites of population of the Western Turkmenistan “yenge” – a wife of the elder brother (or father’s brother). In Turkmen ethnographic science the place and role of “yenge” in wedding rituals has not been completely explored yet. Article

covers the following aspects: meaning and etymology of the word “yenge”, image of *yenge* in the Turkmen classical literature, her place and role in the Turkmen family, appointment of a woman to this status on the part of bridegroom and bride, her rights and duties while taking the bride to the house of the bridegroom etc. Author gives some examples from songs and humorous sayings, devoted to *yenge* in the Turkmen folklore.

Сульгунджемал Оразова
(Туркменистан)

РОЛЬ “ЕНГЕ” – ЖЕНЫ СТАРШЕГО БРАТА В СВАДЕБНЫХ ОБРЯДАХ НАСЕЛЕНИЯ ЗАПАДНОГО ТУРКМЕНИСТАНА

Рассматривается роль одного из главных действующих лиц в свадебных обрядах населения Западного Туркменистана – “енге” – жены старшего брата (или брата отца). Отмечается, что значимость енге в свадебной обрядности в туркменской этнографической науке еще не получила полной и всесторонней характеристики с научной точки зрения. Представлен анализ таких важных аспектов темы как: значение и этимология слова “енге”, образ “енге” в туркменской классической литературе, ее место и роль в туркменской семье, порядок придания женщине данного статуса со стороны жениха и невесты, ее права и обязанности при сопровождении невесты в дом жениха и т.д. Выдвинутые предположения аргументированы яркими примерами песен и прибауток, посвященных “енге” в туркменском фольклоре.

Tuwak Öweznepesowa
(Türkmenistan)

GOŇURDEPE – GADYMY MARGIANA SIWILIZASIÝASYNYŇ PAÝTAGT ŞÄHERI

Gadymy zamanlara, taryhyň jümmüşlerine aralaşdygymyzça, bu toprakda dörän, dünýä ýaň salan ösüşleri, beýik medeniýetleri görýäris. Gahryman Arkadagymyz öz eserinde: “Arheologlaryň, etnograflaryň, taryhçylaryň eziz Watanymyzyň inňän gymmatly baýlyklaryny gujagynda ýygşyran gadymy şäherleri, ajaýyp zyýaratgähleri jikme-jik öwrenmekleri zerur. Munuň özi döwrümiziň in wajyp wezipeleriniň biridir” diýip belleýär.

Bürünç asyry döwründe Türkmenistanyň çäklerinde Altyndepeden soň, şäher medeniýetiniň ösen ýeri Mary welaýatynyň demirgazyk sebitlerinde kemala gelen Margiana siwilizasiýasy hasaplanylýar. Dürli döwürleriň ýazuw ýadygärliklerinde bu ýlke Marguş, Margiana, Merw ady bilen mälum bolupdyr. Bu tapawut şol bir ady dürli halklaryň öz dillerine uýgunlaşdyrylan görnüşinde ulanmagy sebäpli döräpdir. Ol adyň gelip çykyşy Murgap derýasynyň ady bilen gös-göni baglanyşyklydyr. Bol suwly derýa, amatly tebigy-ekologiýa ýagdaýy, özleşdirilmedik mes toprakly tekiz meýdanlar bu sebitde gadymy şäher medeniýetiniň döremegine örän amatly şertleri emele getiripdir.

1972-nji ýylda Murgap derýasynyň köne hanasynyň aşak akymyndaky giň giden düzlükde gözleg işlerini alyp barmak maksady bilen, Margiana ekspedisiýasy döredildi. Oňa başarnykly arheolog W.I. Sarianidi ýolbaşçylyk etdi. Onlarça ýyllaryň dowamynda alnyp barlan arheologik gözlegleriň netijesinde 3 müň inedördül kilometre barabar bu giňişlikden, öz döwründe gülläp ösen obadyr şäherleriň ençemesiniň galyndylary ýüze çykarylady. Murgabyň köne kenarynda kemala gelen bu gadymy ýurduň paýtagty has giň meýdany tutýan harabalyklary bilen tapawutlanýan Goňurdepedir. Bu ýerde özboluşly ymaratçylyk usulynda gurlan ägirt uly gadymy şäheriň ýerleşendigi anyklanylýar.

Goňurdepaniň meýdany 25 gektara barabar bolupdyr we öz döwri üçin örän uly şäherleriň biri bolupdyr. Arheologik barlaglar şäheriň boş ýerde önünden meýilleşdirilen taslama esasynda gurlandygyny subut etdi. “Şol gadymy eýýamda ýörite taýýarlanylýan binagärlik taslamalary boýunça ähli hasaplamalar çykarylýp, laýdan ýasalan ülnülere laýyklykda gurlan ilkinji monumental gurluşlar peýda bolýar. Olara salgylanyp, “hut şol döwürde geljekki taryhy eýýamlaryň binagärlik sungatyna güýçli täsirini ýetiren özboluşly arhitektura sungaty döräpdir” diýen netijäni çykarmak bolar”.

Binagärlik sungatynda şäheriň merkezinden tapylyan, häzirki wagta çenli Merkezi Aziýada üsti açylan ymaratlaryň iň ulusy we iň gadymysy bolan uly köşk toplumy hem-de täsin ybadathanalar aýratyn bellärliklidir. Gadymy Margianada üsti açylan bu ybadathanalar Merkezi Aziýada mälum bolan iň irki ybadathanalardyr.

Marguşlylaryň esasy meşgullanýan kärleri ekerançylyk we maldarçylyk bolupdyr. Şäherde dürli ugurlar boýunça senetkärleriň ussahanalary hem ýerleşipdir. Külalçylyk önümleri ýuka diwarlylygy, ajaýyplygy we dürli görnüşlere baýlygy bilen tapawutlanýar. Zergärçilik ussahanalarynda we dükanlarynda dürli bezeg şaý-sepleriniň köp görnüşleri bolupdyr.

Münülýän atlaryň eýýäm gadymy Marguş ýurdunda belli bolandygyna tapylyan arkasy eýerli atyň daşdan ýasalan keşbi şaýatlyk edýär. Milli Liderimiz bu barada: “Tapylyan arheologik gymmatlyklaryň köpüsi Marguşyň ilatynyň käbir gurply hojalyklarynda münmek üçin atyň ulanylandygyny subut edýär” diýip belleýär. Bu

bolsa Gadymy Gündogarda atçylygynň ösüşiniň taryhy üçin iňňän wajyp ähmiýete eýedir.

Marguş ýadygärliklerinde gazuw-agtaryş işlerini geçiren arheologlar bu döwletiň gadymy Gündogaryň siwilizasiýa ojaklary bilen işjeň aragatnaşyk saklandygyny subut edýän iňňän köp gymmatlyklary ýüze çykardylar.

Akademik W. I. Sarianidi şu ajaýyp tapyndylaryň esasynda, gadymy döwürde türkmen topragynyň Mesopotamiýa, Müsür, Hindistan we Hytaý ýaly dünýäniň irki siwilizasiýa merkezleriniň biri bolandygyny subut edýär. Munuň şeýledigi 2006-njy ýylda Mary şäherinde geçirilen “Gadymy Margiana – dünýä siwilizasiýasynyň täze merkezi” atly halkara ylmy maslahata gatnaşan dünýä belli alymlar tarapyndan ykrar edildi.

Şeýlelikde, gadymy döwrüň taryhynda uly orun alan Goňurdepe şäheri özüniň arheologik tapyndylary, häsiýetli alamatlary boýunça ösen siwilizasiýaly şäherdir. Bu ýerde jemgyýetçilik binalarynyň bolmagy, önümçiligiň we söwdanyň bolmagy, senetçiligiň, sungatyň ösenligini subut edýän alamatlara degişli tapyndylaryň tapylmagy bu şäheriň dünýä medeniýetiniň taryhynda ösen siwilizasiýaly şäher bolanlygynyň aýdyň subutnamasydyr.

Tuvak Oveznepesova
(*Turkmenistan*)

GONURDEPE IS THE CAPITAL OF THE ANCIENT MARGIANA CIVILIZATION

After Altyndepe in the Bronze Age on the territory of Turkmenistan, the next place of development of urban culture is considered to be the Margiana civilization.

The capital of this ancient country, formed in the old Murgap delta, is located in Gonurdepe. Scientific research has established that there was once a significant ancient city here, built in a unique architectural style, with an area of 25 hectares.

Architecturally, the majestic palace complex and unique temples discovered during excavations deserve special attention. The temples discovered in ancient Margiana are the earliest known religious buildings in Central Asia.

Large-scale public buildings, the presence of production and trade, the discovery of signs indicating the development of art and craft are clear evidence that this city was one of the developed centers of civilization in the history of world culture.

ГОНУР-ДЕПЕ – СТОЛИЦА ДРЕВНЕЙ МАРГИАНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

После Алтын-депе в эпоху бронзы на территории Туркменистана следующим местом развития городской культуры считается Маргианская цивилизация.

Столица этой древней страны, возникшей в старой дельте Мургаба, расположена в Гонур-депе. Научными исследованиями установлено, что здесь некогда располагался значительный по размерам древний город, построенный в уникальном архитектурном стиле, площадь которого составляла 25 гектаров.

В архитектурном плане особого внимания заслуживают величественный дворцовый комплекс и уникальные храмы, выявленные в ходе раскопок. Храмы, обнаруженные в древней Маргиане, являются самыми ранними известными культовыми строениями Центральной Азии.

Масштабные общественные здания, наличие производства и торговли, обнаружение признаков, свидетельствующих о развитии искусства и ремесла, являются яркими свидетельствами того, что этот город представлял собой один из самых развитых очагов цивилизации в истории мировой культуры.

Aýgözel Öwezowa
(Türkmenistan)

DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARYNA ÝETMEKDE LUKMANÇYLYK DIPLOMATIÝASYNYŇ ORNY

Ýurdumyzda Milli saglygy goraýyş ulgamyny toplumlaýyn ösdürmek hem-de kämilleşdirmek boýunça dünýäniň iri halkara guramalary bilen hyzmatdaşlyga aýratyn ähmiýet berilýär we bu ugurda netijeli işler durmuşa geçirýär. Döwletimiz Birleşen Milletler Guramasy, onuň ýöriteleşdirilen edaralary we agentlikleri bilen Durnukly ösüşiň 3-nji maksady – ynsanyň saglygyny goramak boýunça ýakyndan işjeň gatnaşyklary ýola goýdy. Şunuň bilen birlikde, halkara forumlaryň we maslahatlaryň çäklerinde ýurdumyzyň öňe sürýän başlangyçlary lukmançylyk ugry boýunça ylmy hyzmatdaşlygy ösdürmäge giň şertleri döredýär. Şu meselelerde Türkmenistanyň lukmançylyk diplomatiýasynyň orny barha artýar, ýurdumyzyň lukmançylyk ugry boýunça ylmy gatnaşyklaryň alnyp barylmagyna gönükdirilen başlangyçlary ählumumy ösüşiň şertine öwürülýär.

Garaşsyzlygymyzy gazanan ilkinji günümüzden bäri halkymyzyň saglygy, sagdyn nesilleri ýetişdirmekde ägirt uly işler bitirilip, Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 52-nji maddasynda her bir adamyň saglygyny gorap saklamaga hukugynyň kepillendirilmegi raýatlarymyzyň sagdyn durmuş ýörelgesini kemala getirmekde mümkinçiliklere ýol açdy.

Sagdyn durmuş ýörelgelerini ornaşdyrmak, keselleriň önüni almak, öndebaryjy innowasiýalary ornaşdyrmak ýaly işler amala aşyrylyp, saglyk syýasatynyň çäklerinde durmuşa geçirilýän halkara hyzmatdaşlyk ýurdumyzda lukmançylyk diplomatiýasynyň aýratyn ähmiýete eýe bolýandygyny aýan edýär.

Ýurdumyzda durmuşa geçirilýän “açyk gapylar” syýasatynyň netijesinde, Russiýa, ABŞ, Germaniýa, Awstriýa, Ýaponiýa, Koreýa Respublikasy, Türkiýe, Belarus, we beýleki döwletler bilen saglygy goraýyş ulgamynda hyzmatdaşlyk gatnaşyklary barha pugtalanýar. Muňa türkmen-german forumlaryny, saglygy goraýyş meseleleri boýunça türkmen-ýapon hyzmatdaşlygyny, türkmen-awstriýa bilelikdäki iş toparynyň işini mysal getirse bolar.

Türkmenistanyň abraýly halkara guramalary hem-de daşary ýurtlaryň tejribeli hünärmenleri bilen ýola goýýan gatnaşyklary türkmen lukmanlaryna dürli keselleriň önüni almak, anyklamak we şolary bejermek babatda netijeli usullary ulanmaga mümkinçilik berýär. Bu bolsa Diýarymyzyň raýatlarynyň saglygyny pugtalandyrmakda, ömrüniň dowamlylygyny uzaltmakda, birnäçe hopwly ýokanç keselleri doly aradan aýyrmakda we lukmançylyk ylmynda dünýäniň täze öndebaryjy tejribeleriniň hem-de ugurlarynyň özleşdirilmeginde möhüm ähmiýete eýedir.

Durnukly ösüş maksatlaryny durmuşa geçirmegiň işjeň agzasy bolan Türkmenistan BMG-niň ýöriteleşdirilen guramalary, edaralary we agentlikleri bilen BMG-niň 2030-njy ýyla çenli Gün tertibini ýerine ýetirmek boýunça bilelikdäki tutanýerli işi dowam edýär. Bu işde 2019-njy ýylda gurama agza bolan döwletlerde döredilen BMG-niň Hemişelik utgaşdyryjysynyň instituty, BMG-niň Ösüş maksatnamasy, BMG-niň Çagalar gaznasy (ÝUNISEF), BMG-niň Ilat gaznasy, Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy (BSGG) we beýleki düzümler ýurdumyzyň esasy hyzmatdaşlary bolup durýar. BMG-niň düzüminde saglygy goramak boýunça ýöriteleşdirilen halkara guramalar hereket edýär.

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow döwlet Baştutany wezipesine girişmegi mynasybetli dabaradaky çykyşynda ýurdumyzda adam saglygynyň jemgyýetiň we döwletiň iň ýokary gymmatlygydygyny aýratyn nygtady. Hut şonuň üçin-de ilatyň saglygyny goramak, keselleriň önüni almak we olary aradan aýyrmak, saglygy goraýyşy, derman senagatyny dünýä derejesine laýyklykda ösdürmek boýunça giň gerimli işler amala aşyrylýar. Munuň özi “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy” adyny alan ýurdumyzyň ösüşiniň täze tapgyrynda Durnukly ösüş maksatlarynyň 2030-njy ýyla çenli Gün

tertibini üstünlikli durmuşa geçirýän milli saglygy goraýyş ulgamynyň durmuş-ykdysady ösüş strategiýasynyň esasy ugry bolup durýandygyny aýdyň görkezýär.

Aygozel Ovezova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF HEALTH DIPLOMACY IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

The health sector plays a critical role in achieving the Sustainable Development Goals. When the health sector is mentioned, although the number 3 “Sustainable Development Goal: Healthy and Quality Life” comes to mind, it is seen that this one supports the realization of each development goal. Moreover, health diplomacy, as it known like global health diplomacy in nowadays, has been instrumental in achieving many of the world’s global health goals. The Sustainable Development Goals are ambitious, and all tools need to be employed to make sure they are achieved by the 2030 deadline.

Айгозель Овезова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ МЕДИЦИНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ В ДОСТИЖЕНИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Сектор здравоохранения играет решающую роль в достижении Целей устойчивого развития. Затрагивая ЦУР 3: “Хорошее здоровье и благополучие”, можем увидеть, что она поддерживает реализацию каждой цели развития. Более того, медицинская дипломатия, известная в наши дни как глобальная медицинская дипломатия, сыграла важную роль в достижении многих глобальных целей в области здравоохранения. Цели в области устойчивого развития амбициозны, и необходимо использовать все инструменты, чтобы обеспечить их достижение к 2030 году.

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE ANTONIMLERIŇ MANY TAÝDAN TOPARLARA BÖLÜNIŞI

Alym Arkadagymyzyň belleýşi ýaly, dilimiziň nesilden-nesle geçip, häzirki döwre gelip ýetmeginde nusgawy şahyrlarymyzyň eserleriniň hyzmaty örän uludyr. Şeýle gymmatlyklaryň biri-de türkmen halkynyň beýik akyldar şahyry Magtymguly Pyragynyň eserleridir. Akyldar şahyr öz döredijiliginde pähim-paýhasa ýugrulan pikirlerini sadadan düşnükli beýan etmek maksady bilen, türkmen diliniň baý çeperçilik serişdelerini örän jaýdar, ýerlikli peýdalanyndyr. Şeýle dil serişdeleriniň biri hem **antonimlerdir**. Antonimler garşylykly manyly sözler bolmak bilen, olar aýdyljak bolunýan pikiri takyk, gysgadan täsirli beýan etmekde uly ähmiýete eýedir. Olar şahyryň döredijiliginde örän köp mukdarda ulanylypdyr:

Magtymguly aýdar **tiken** ýok, **gül** ýok,
Ne ýigit, ne **goja**, **patyşa**, gul ýok,
Ýalançy dünýäde **baý** ýok, **pakyr** ýok,
Barçasý ýer goýnun guçup baradyr –

diýen bir bendiň özünde gapma-garşy gatnaşykdaýy sözleriň birnäçesiniň täsin sazlaşygy berlipdir. Sözleri tygşytly, çeper we döredijilikli ulanmakda ussatlyk talap edilýär.

Gepleşikde ýörgünli bolan *ýaş-garry* antoniminde *ýaş* sözünü *juwan*, *garry* sözünü *goja* bilen çalşyryp, şahyr pikirini döredijilikli berip bilipdir:

*Guba **juwan**, guwanmagyl görküňe,*
***Gojalar** sen, görküň ýüze myhmandyr.*

Şeýle-de, şahyr goşgy setirlerinde *ýaş-garry* antoniminiň döwür, zaman bilen sazlaşygynda ynsanyň *ýaş* wagtyny *gölzarlyga*, *garrylygy* *zuluma* deňäp, meňzetmäni täsin we utgaşykly ýagdaýda ýerine düşüripdir. Bu ýerde ýigitlik we *garrylyk* sözleri *bossan* we *hazan* sözlerine özara antonim gatnaşygynda getirilipdir:

Ýigitlik ***bostandyr***, ***garrylyk*** ***hazan***.
Bostany hazana satyjy bolma.

Edil şunuň ýaly, biri-birine garşylykly antonim gatnaşygyny indiki goşgy setirinde-de görmek bolýar:

Ýigitler *gojalyp*, *goja ýigit bolmuş*.

Ýaş-garry antonimini şahyr ýene birnäçe täsin usullarda bermegi başarypdyr. Meselem,

Gaýgy çekse, ýigit kişi çal olar.

Ýa-da:

*Eger **pir** sen, eger ýaş,
Kylma syryň halka paş.*

Şu getirilen mysallarda ýaş-garry antonimi umumy ynsan toplумы bilen baglanyşyklydyr. Onuň goşgy setirlerinde zenanlaryň aýratyn ýaş aýratynlygyna degişli (ýaş gyz) *näzenin*, (gartaşan aýal) *garry*, *kempir* görnüşde berlen ýerlerinde gabat gelindi. Meselem,

*Dul gözüne **garry näzenin** bolar,
Ýene gözün aýlar köre, çolaga.
Kempir özün **gyz** saýar,
Emma goýny buz bolar.*

Edil şonuň ýaly, *baý-garyp* antonimi hem şahyryň eserlerinde köp öwürşginli ulanylypdyr. Sözlüklerde *garyp* sözi *misgin*, *geda*, *kaşşak*, *gallaç*, *gul*, *pakyr* sözleri bilen, *baý* sözi bolsa *barly*, *döwletli* (A.Meredow. Magtymgulynyň düşündirişli sözlügi) ýaly sözler bilen sinonimdeş gatnaşykda getirilip antonimleşipdir. Meselem,

***Garyp** bolsa **baý** içinde, ...
Magtymguly, biz deý **misgin** hem **baýlar**, ...
Kimse **kaşşak** bolup, kimse **baý** bolar,...
Bet işlere **baý** boldum, haýr işe **geda** boldum,
Baýlar döndi **gallaja**, ...*

Mysallardan görnüşi ýaly, Magtymgulynyň eserlerinde semantik manyly we grammatik gurluşly köpsanly antonimler ulanylypdyr. Şahyryň goşgularynda duş gelýän antonimler, köplenç, göni we göçme manyny aňladyp, bir bitewi birlik görnüşinde ulanylypdyr. Şuňa meňzeş çeperçilik dil serişdeleriniň manylaryndan degerli netije çykarmak, häzirki ýaş nesillerimiz üçin dilimiziň pikir aňladýş ukybyna göz ýetirmek ýaly wajyp meseleleriň ylmy ähmiýeti uludyr.

Tyllagozel Ovezova
(*Turkmenistan*)

SEMANTIC GLASSIFICATION OF ANTONYMS IN GREATIVITY OF MAGTYMGULY PYRAGY

Words with contradictory meanings are used very appropriately in the poems by Magtymguly. When antonyms are classified into appropriate groups according to their meanings, it becomes easier to understand the idea being expressed and helps to find their function in the context. This encourages a correct understanding of the deep philosophical views of the great master of words and creates conditions for revealing and showing the unique features of the language of the poet's works.

Тыллагозель Овезова
(*Туркменистан*)

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ АНТОНИМОВ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

В стихотворениях Махтумкули весьма уместно употребляются слова с противоположными значениями. При классификации антонимов по их значению становится легче понять выраженные поэтом мысли и вместе с тем определить их функцию в контексте. Это способствует правильному пониманию глубоких философских взглядов великого поэта и создает условия для выявления и раскрытия уникальных особенностей языка произведений поэта.

Orazgeldi Öwezsähedow
(*Türkmenistan*)

AÝBEG SAFADI MEMLUKLAR DÖWRÜNIŇ TANYMAL ŞAHSYÝETI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Alym Arkadagymyz “Bilim – bagtyýarlyk, ruhbelentlik, rowaçlyk” atly kitabynda: “Gadymy ylmy medeni ojaklarda okap, terbiýe alan irki mekdepleriň täsiri astynda atlary dünýä belli bolan Nejmeddin Kubra, Mahmyt Zamaňşary, Firdöwsi, Faraby, Biruny, Ibn Sina, Omar Haýýam ýaly ýüzlerçe alymlaryň ömri, döredijiligi, ylymda ýeten derejeleri bu günki ýaş türkmen alymlaryna nusgalyk mekdep bolup hyzmat etmelidir” diýmek bilen, döwrüň gazananlaryny halkyň milli taryhyny, edebiýatynyň taryhyny we taryhda yz

goýan şahsyýetleri häzirki edebiýaty, taryhy hem-de medeniýeti öwreniş ylmynyň tejribesine giňden ornaşdyrmagyň, türkmen halkynyň ençeme asyrlaryň dowamynda döreden ylmy, edebi-çeper eserleriniň ylmy esasynda düýpli öwrenilmeginiň, türkmen alymlaryna nusgalyk bolup hyzmat etmeginiň zerurdygyny nygtap geçýär.

Alym Arkadagymyz münýýlyklardan gözbaş alýan türkmen medeniýetini, edebiýatyny täze nazaryýet esasynda düýpli öwrenmegiň hem-de ylmy taýdan beýan etmegiň, olaryň netijesiniň köpçülige ýetirilmeginiň möhümdigini yzygiderli ündeýär, bu ugurda alymlary wezipelendirmek bilen, ylym-bilimiň ösüşiniň anyk ugurlaryny kesgitleýär. Taryhda yz goýan hadysalar bilen baglanyşykly pikir ýöredilende, memluk Türkmen döwletini hem ýatlaman geçmek bolmaz. Kuwwaty, adalaty, ylym-bilime uly hormaty bilen belli bolan memluk Türkmen döwleti özüniň alymlary, şahyrlary, kalamçy alymlary bilen hem öz döwründe meşhurlyk gazanandyr. Şol sebäpden hem, Memluk Türkmen döwletinde ýaşap geçen belli şahsyýetleriň taryhy hyzmatlaryny, edebiýat meýdanynda bitiren hyzmatlaryny öwrenmegiň ähmiýetiniň nazara alynmagy derwaýysdyr. Şol belli şahsyýetleriň biri hem Memluk Türkmen döwletinde edebiýatyň ösüşine uly goşant goşan görnükli kyssaçy, şahyr, edebiýat nazaryýetçisi, kalamçy Halil ibn Aýbeg Safadi bolup, onuň eserleri Ýakyn Gündogaryň taryhyny öwrenmekde, Orta asyr Gündogaryny öwrenijileriň, seljerijileriň ünsüni özüne çekip geldi. Halil ibn Aýbeg Safadiniň işleriniň ýewropa, arap, türk alymlaryny gyzyklandyryp gelmeginiň sebäbi, asla tötänlik bolman, eýsem, bu alymyň Orta asyr Ýakyn Gündogarynyň taryhyny öwrenmekde gymmatly çeşmeleri miras galdyranlygyndadyr.

Müsürde döredilen Eýýuby Türkmen döwletini dowam etdiriji bolan Memluklar döwleti ylym-bilimiň, edebiýatyň, medeniýetiň ojagy bolup, XVI asyryň başlaryna çenli dowam edýär. Müsür, Siriýa, Liwan, Iordaniýa, Hija, Sudan, Anadoly we Ýewfrat derýasyna çenli ýerler bu döwletiň çäklerine giripdir.

Memluk Türkmen döwletinde edebiýatyň we ylmyň ösüşine saldamly goşant goşan Halil ibn Aýbeg Safadi Siriýada doglupdyr. Häzirki wagtda ýazyjynyň golýazmalarynyň alty sanysy Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiýat we milli golýazmalar institutynyň gaznasynda saklaýar.

Aýbeg Safadiniň eserleri žanr taýdan hem, şekil taýdan hem, tematik taýdan hem örän baýdyr. Awtor çykyşynda olaryň her birine aýratynlykda mysal getirmegi hem şol mysallaryň möhüm taraplary barada gürrüň bermegi göz önünde tutýar.

Milli kökler, aň ýetiriş gerimi, milli medeniýet, milli şygryýet ýaly düşünjeler, şol halkyň agysyny aglap, begenjine begenen şahsyýetler öwrenilende has aýanlyk bilen ýüze çykýar, çünki her bir edebi nusganyň gymmaty adamzadyň gymmatlyklar hakyndaky umumy kabul edilen kadalaryna laýyk jogap bermäge güýçli ymtylmagy bilen aýanlyga ýetýär. Çeper eser duýgy bilen akyl-paýhasyň hökmürowanlygynda hem estetiki hem-de intellektual wezipäni ýerine ýetirýär. Şol nukdaýnazardan

alnanda, Orta asyrlarda Memluk döwletinde ýaşap geçen Halyl ibn Aýbeg Safadiniň döredijiligi has çuňňur, has düýpli öwrenilmäge mynasypdyr. Şunuň özi edebiýat öwrenişiniň täze gözýetimlerini açar hem-de türkmen edebiýatynyň orta asyrlardaky ösüş aýratynlyklarynyň öwrenilmeginde ähmiýetli çeşme bolar diýip pikir edýäris.

Orazgeldi Ovezsahedov
(*Turkmenistan*)

AYBEK SAFADI IS A FAMOUS PERSONALITY OF THE MAMLUK ERA

This article examines the work of a famous personality of the Mamluk era. Halil ibn Aybek Safadi, who contributed to the development of literature and science in the Turkmen state of the Mamluks, was born in Syria. Currently, six of the writer's manuscripts are stored in the fund of Magtymguly Institute of Language, Literature and National Manuscripts of the Academy of Sciences of Turkmenistan. In 2006, the media reported that several manuscripts were brought to our country from Syria. The translation of these manuscripts from Arabic into Turkmen creates many difficulties, which is also associated with the historical and political situation, and the study of the works of Halil ibn Aybek Safadi is one of the upcoming tasks. The work of Halil ibn Aybek Safadi, who lived in the Mamluk state in the Middle Ages, deserves a deeper and more thorough study. It is supposed to open new horizons for the study of Turkmen literature and it will become an important source for its development.

Оразгельды Овезсахатов
(*Туркменистан*)

АЙБЕК САФАДИ – ИЗВЕСТНАЯ ЛИЧНОСТЬ ЭПОХИ МАМЛЮКОВ

В работе исследовано творчество известной личности эпохи Мамлюков. Халил ибн Айбек Сафад, внёсший вклад в развитие литературы и науки в туркменском государстве Мамлюков, родился на территории Сирии. В настоящее время шесть авторских рукописей писателя хранятся в фонде Института языка, литературы и национальных рукописей Академии наук Туркменистана имени Махтумкули. В 2006 году СМИ сообщили, что в нашу страну из Сирии было привезено несколько рукописей. Перевод этих рукописей с арабского на туркменский язык создаёт множество трудностей, что также

Gülşat Pirjanowa
(*Türkmenistan*)

860

ýöriteleşdirilen enjamlary ulanmakdyr. Şeýle enjamlar syýahatçylara we jahankeşdelere has netijeli syýahat etmäge ýardam berýär.

Tehnologiýalar myhmanhana ulgamynyň hyzmatlaryny ösdürmekde hem işjeň ulanylýar. Wagtlaryny tygşytlamaga, mümkinçilik berýär. Syýahatçylyk pudagy soňky ýyllarda esasan tehnologik ösüşleriň netijesinde ajaýyp özgerişleri başdan geçirdi. Müşderileriň syýahat meýilnamalaşdyrylyşyndan we önünden talap bildirme (bron) etmeginden başlap, tehnologiýa syýahatyň ähli ugurlaryna öz täsirini ýetirdi. Tehnologiýa amatlylygy, şahsylaşdyrmagy, müşderi hyzmatyny we umumy syýahat tejribesini ýokarlandyryp, syýahatçylyk pudagyny özgertdi.

Syýahatçylyk agentlikleri indi бүтін дүнýäde hyzmat үpjүн edijilerine elýeterli hasaplanylýar. Müşderiniň syýahat prosesiniň haýsy elementini gözleýändigine garamazdan, syýahatçylyk kärhanalary ony API-ler arkaly tapyp biler. Bu syýahatçylygyň mümkinçiliklerini giňeldýär. Sosial media platformalary syýahat ugurlaryny açmak üçin güýçli gurallara öwrüldi. Durnukly syýahaty ösdürmekde tehnologiýa möhüm orny eýeläp wirtual hakykat we giňeldilen hakykat, adamlaryň syýahat ýerlerini nähili başdan geçirýändigini ýüze çykardy. Syýahatçylyk ulgamynda tehnologiýalaryň ýene-de bir görnüşi wr äýneklerde syýahat etmekdir. Wr äýnekleriň üsti bilen syýahatçylar barmasy kyn bolan ýerlere syýahat etmegi gazanarlar. Syýahatyň bu görnüşi дүнýä ýüzünde iň meşhurlyga eýedir. Baha taýdan amatly we wagty has tygşytlý tutmaga ýardam berýär. Tehnologiýalaryň ösmegi syýahatçylyk ulgamynyň hyzmatynyň hiliniň artmagyna getirýär. Haýsy öýe köp myhman gelýär? diýen soragy orta atalyň, elbetde her kim myhmanyň mertebesi belent tutulyp güler yüz berilýän öýe diýip jogap berer. Ynha alym Arkadagmyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň saýasynda ykdysadyýetiň iň ýaş pudagy hasaplanylýan syýahatçylyk ulgamyny ösdürmekde hem birnäçe işler alnyp barylýar. Bu-da syýahatçylyk ulgamynyň mundan beýläkde ösmegine дүнýä syýahatçylarynyň ata Watanymyza gelip görmeklerine ýardam berer.

Gulshat Pirjanova
(*Turkmenistan*)

THE IMPACT OF TECHNOLOGY ON THE TOURISM SYSTEM

The tourism industry is one of the most advanced and rapidly developing sectors of the world economy. Tourism is not only a source of financial income, but also contributes to the creation of additional jobs and establishment and strengthening of friendly international relations. It creates a favourable opportunity to popularize

the country's prestige and national traditions in the world. At the same time, it also promotes the development of transport, communications, construction, agricultural complexes, light and food industries. Tourism promotes the preservation and widespread promotion of the cultural heritage, customs, traditions, crafts, national identity of the people, as well as the development of modern culture, architecture and urban planning, competitive commodity production, environmental well-being and the protection of unique nature. In this regard, it is necessary to achieve the development of the tourism sector in our country in accordance with the requirements of modern advanced technologies, to develop new areas and types of tourism and increase their effectiveness, as well as to conduct scientific research in this area. The impact of technology on the tourism industry has been revealed in our work.

Гульшат Пирджанова
(Туркменистан)

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ НА СФЕРУ ТУРИЗМА

Туристическая отрасль является одной из ведущих и быстрорастущих в мировой экономике. Туризм не только является источником финансового дохода, но и способствует созданию дополнительных рабочих мест, установлению и укреплению международных дружественных отношений. Он создаёт благоприятные возможности для приумножения престижа страны, популяризации национальных традиций по всему миру. В то же время, он стимулирует развитие транспортного, коммуникационного, строительного, сельскохозяйственного комплексов, лёгкой и пищевой промышленности. Туризм способствует сохранению и широкой пропаганде культурного наследия, традиций, обычаев, декоративно-прикладного искусства, национальной самобытности нашего народа, а также развитию современной культуры, архитектуры и градостроительства, производства конкурентоспособных товаров, экологического благополучия и защиты удивительной природы. С этой точки зрения, необходимо обеспечить развитие сферы туризма страны с учётом передовых технологий, разработать новые направления и виды туризма и повысить их эффективность, а также проводить научно-исследовательские работы в этой области. В данной работе также показано влияние технологий на туристическую систему.

MERKEZI AZIÝA DÖWLETLERINIŇ KÖPTARAPLAÝYN SEBIT HYZMATDAŞLYGYNÝŇ ÄHMIÝETI

BMG-niň Baş Assambleýasynyň 79-njy sessiýasynyň 25-nji plenar mejlisinde Türkmenistanyň başlangyjy bilen “Merkezi Aziýa – parahatçylyk, ynanyşmak we hyzmatdaşlyk zolagy” atly Kararnamanyň kabul edilmegi, XXI asyryň halkara gatnaşyklarynda bu sebitiň dünýä döwletlerinde uly gyzyklanma döredýändigini ýene bir ýola tassyklady. Kararnama biziň häzirki we geljekki asudalygymyzyň, parahatçylygymyzyň, milli we ählumumy howpsuzlygymyzyň üpjün edilmegini ileri tutýar. Munuň özi Türkmenistanyň Bitaraplyk ýörelgesine wepaly bolup galýandygyny ýene bir gezek tassyklaýar.

Merkezi Aziýa Gazagystan, Gyrgyzystan, Özbegistan, Türkmenistan we Täjigistan ýaly döwletleri öz içine alýar. Oňa girýän döwletleriň taryhynyň, medeniýetiniň, gymmatlyklarynyň umumylygy, dilleriniň, döp-dessurlarynyň ýakynlygy halklary özara birleşdirmek bilen, ýurtlaryň ygtybarly hyzmatdaşlyk saklamagyna aýratyn itergi berýär. Bu görkezijiler ýurtlaryň metbugatynyň döreýşi, häzirki wagtda maglumatlary alyş-çalyş etmek we birek-birege täsir edip, ösüş gazanmak ýagdaýy bilen bagly meselelerde hem birmeňzeşdir.

Merkezi Aziýa döwletleri sebitde parahatçylygy, durnuklylygy we howpsuzlygy kemala getirmek üçin, XX asyryň ahrynda tagallalaryny birikdirdiler. Sebäbi SSSR dargap, sebitde täze döwletler döranden soň, serhet, syýasy, etnik meseleleriň birnäçesi ýüze çykdy. Dünýä taryhyny özüne sapak edinen bu döwletler häzirki zaman şertlerinde ýekebara bu meseleleriň hötdesinden gelip bolmajagyna düşündiler.

Gahryman Arkadagymyzyň belleýşi ýaly: “Her bir döwlet, ol nähili kuwwatly we baý bolsa-da, bütin dünýäni alada goýýan meselelerden we howplardan özüni aýry tutup bilmez. Ösen we ösüp barýan döwletleriň arasyndaky üzneligini aradan aýyrmak, bütin ýurtlary we sebitleri azyk bilen üpjün etmek, energiýa çeşmelerine deňhukukly ygtyýar bermek, ekologik we tehnogen häsiýetli töwekgelçilikleriň önümini almak, terrorçylyga, neşe serişdeleriniň bikanun dolanyşygyna we transmilli guramaçylykly jenaýatçylyga garşy netijeli hereket etmek bilen baglanyşykly köpsanly durmuş-ykdysady meseleleri çözmezden, umumy howpsuzlygy, durnukly we gapma-garşylyksyz global ösüşi gazanyp bolmaz”. Şu nukdaýnazardan, Merkezi Aziýa ýurtlarynyň syýasy-diplomatik hyzmatdaşlygy ikitaraplaýyn we köptaraplaýyn mehanizmler arkaly amala aşyrylýar. Bu ugurda ýurdumyz daşary ýurt döwletleri we halkara guramalary deňhukuklylyk esasynda ýola goýlan özara bähbitli hyzmatdaşlygy yzygiderli ösdürmäge, ilerletmäge çagyryýar. Birek-

birege hormat goýmak, özara bähbitlilik ýörelgelerine esaslanýan köptaraplaýyn hyzmatdaşlygyň geljegi bar. Türkmenistan hemişelik Bitaraplyk hukuk derejesine esaslanýan daşary syýasatyny yzygiderli durmuşa geçirmek arkaly, Gazagystan, Gyrgezystan, Täjigistan we Özbegistan bilen iri halkara guramalaryň hem-de abraýly sebit düzümleriniň ugry boýunça bolşy ýaly, “Merkezi Aziýa+” görnüşindäki meýdançanyň çäklerinde hem üstünlikli hyzmatdaşlyk edýär.

Sebitde howpsuzlygy, parahatçylygy üpjün etmekde Türkmenistanyň Bitarap döwlet hökmünde aýratyn tapawutlanandygyny bellemek zerur. Ýurdumyz oňyn Bitaraplyk, parahatsöýüjilikli daşary syýasatyna daýanyp, ylalaşdyryjy merkez hökmünde garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda özüni ykrar etdirdi. Häzirki wagtda Merkezi Aziýa ýurtlarynyň halkara we sebit guramalary bilen hyzmatdaşlygy olaryň durmuş-ykdysady ösüşe, durnuklylyga hem-de dünýä ulgamyna goşulmaga çalyşmagynda möhüm tarap bolup durýar. Bu hyzmatdaşlyk ýurtlara umumy meseleleri çözmäge, tejribe we çeşmeler alyşmaga, howpsuzlygy berkitmäge hem-de ykdysadyýeti ösdürmäge mümkinçilik berýär.

Merkezi Aziýa ýurtlarynyň medeni-ynsanperwer diplomatiýasy diňe bir olaryň halkara arenasyndaky ornuny berkitmek bilen çäklenmän, eýsem, döwletleriň her birine mahsus bolan mirasa, özboluşlylyga we köpdürlülige ünsi jemläp, ýerli meseleleri çözmäge kömek edýär. Olar halkara guramalaryna işjeň gatnaşmak, tejribe alyşmak we bilelikdäki taslamalar arkaly diňe bir öz medeniýetlerini görkezmek bilen çäklenmän, eýsem, has parahatçylykly hem-de durnukly parahatçylygy döretmäge ýardam edip, beýleki halklar bilen berk gatnaşyklary ýola goýýarlar. Häzirki wagtda Merkezi Aziýa döwletlerinde medeniýet we kino günleriniň, sergileriň, konsertleriň hem-de gezelençleriň, bilelikdäki sport çäreleriň yzygiderli geçirilmegi adaty bir ýagdaýa öwürüldi. Munuň özi sebitde we dünýäde parahatçylygy hem-de howpsuzlygy saklamak üçin düýpli esas bolup durýar.

Jemile Purjayeve, Jennet Halmuradova
(Turkmenistan)

IMPORTANCE OF MULTILATERAL REGIONAL COOPERATION OF CENTRAL ASIAN STATES

At the 25th plenary session of the 79th session of the UN General Assembly, the adoption of the Resolution “Central Asia – a zone of peace, trust and cooperation” at the initiative of Turkmenistan, once again confirmed that this region is of great interest to world states in the international relations of the 21st century. The resolution aims to ensure our current and future peace, security, national and global security. This confirmed once again that Turkmenistan remains faithful to the principle of neutrality.

Central Asia includes Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan. The commonality of history, culture, values, languages, and traditions of the countries that are part of it, unites peoples and gives a special impetus to the countries to maintain reliable cooperation. These indicators are equally relevant to issues related to the origin of the countries' media, the current state of information exchange and mutual influence and development. This is a fundamental basis for maintaining peace and security in the region and the world.

Джемиле Пурджаева, Дженнет Халмурадова
(Туркменистан)

ЗНАЧИМОСТЬ МНОГОСТОРОННЕГО РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

На 25-м пленарном заседании 79-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН принятие по инициативе Туркменистана Резолюции “Центральная Азия – зона мира, доверия и сотрудничества” еще раз подтвердило, что этот регион представляет большой интерес для государств мира в международных отношениях XXI века. Резолюция направлена на обеспечение нашего нынешнего и будущего мира, безопасности, национальной и глобальной безопасности. Это еще раз подтвердило, что Туркменистан остается верен принципу нейтралитета.

Центральная Азия включает Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан, Туркменистан и Таджикистан. Общность истории, культуры, ценностей, языков и традиций стран, входящих в нее, объединяет народы и дает особый стимул странам поддерживать надежное сотрудничество. Эти показатели в равной степени актуальны и для вопросов, связанных с зарождением СМИ стран, нынешним состоянием обмена информацией, взаимовлиянием и развитием. Это фундаментальная основа для поддержания мира и безопасности в регионе и во всем мире.

Ejegy Rahmanowa
(Türkmenistan)

MILLI ÝLMY IŞGÄRLERI TAÝÝARLAMAK WATANYŇ ROWAÇLYGYNÝŇ KEPILIDIR

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzda ylmy ösdürmegiň konsepsiýasy boýunça Türkmenistanda ösüşi we rowaçlygy üpjün

etmekde ylmyň eýeleýän ornuny ýokarlandyrmak hem-de ähmiýetini artdyrmak göz önünde tutulýar.

Ýurdumyzda ylym döwlet syýasatynyň ykdysady ösüşiň depgininiň artdyrylmagyna, senagat önümçiliginiň diwersifikasiýa edilmegine, öndürilýän önümleriň bäsdeşlige ukyplylygynyň ýokarlandyrylmagyna, döwletimiziň ylmy-tehniki, innowasiýa we eksport babatdaky kuwwatynyň ösdürilmegine degişli meseleler boýunça esasy ugurlarynyň amala aşyrylmagyna ýardam bermelidir.

Şol maksatlara ýetmek üçin döwlet tarapyndan milli ylmy işgärleri taýýarlaýan ulgamy kämilleşdirmek, tejribe bilen bagly ylmy barlaglary ösdürmek, innowasiýa işläp taýýarlamalary önümçilige ornaşdyrmak, ýurdumyzyň ylym-bilim ulgamyny bazar ykdysadyýetiniň şertlerine uýgunlaşdyrmak, şeýle hem döwletimizde ylmy hem-de ylmy-tehniki barlag işlerini höweslendirýän ykdysady we beýleki çäreleri amala aşyran ulgamy döretmek ýaly wajyp ähmiýetli wezipeler yzygiderli amala aşyrylýar.

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Serdar Berdimuhamedow ýurdumyzyň ykdysady taýdan we döwlet kuwwatynyň pugtalandyrylmagyndan ugur alyp, milletiň intellektual mümkinçilikleriniň ösdürilmegine aýratyn üns berýär. Çünki esasan, milli ylmy kuwwat ýurdumyzyň dünýä bileleşigindäki ornuny, ony ösdürmegiň geljekki we täze mümkinçiliklerini kesgitleýär.

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy, ykdysady ylmlaryň doktory, TYA-nyň akademigi Gurbanguly Berdimuhamedow “Türkmenistanyň durmuş-ykdysady taýdan ösüşiniň döwlet tarapyndan kadalaşdyrylmagy” atly düýpli monografiýasynda: “Häzirki döwürde jemgyýetiň hakyky gymmatlygynyň ýerasty baýlyklardan däl-de, adamlardan, olaryň bilimlerinden, hünär taýdan we adam hökmünde berýän netijesinden ybaratdygyny” belleýär. Bu sözlerde biziň ähli ugurlardaky, şol sanda ýurdumyzdaky ylymda amala aşyran özgertmelerimiziň logikasy we many-mazmunyny artdyrmak jemlenýär.

Ýurdumyzyň ylmy we intellektual kuwwatyny artdyrmak, onuň innowasion tehnologiýalarynyň mümkinçiliklerini ösdürmek üçin ylma zehinli ýaşlary has giňden çekmek gerek. Şoňa görä-de, zehinli ýaşlary ýüze çykarmak we olara ýardam bermek boýunça umumy döwlet ulgamyny döretmegiň wagty geldi. Olary göwnejaý taýýarlamak üçin ylmyň görnükli wekillerini işe çekmek, ýaş alymlar baradaky maglumatlaryň bitewi ulgamyny döretmek, döredijilik taýdan ukyply işgärleri, şeýle hem zehinli talyp ýaşlary peýdalanmak boýunça degişli çäreleri işläp taýýarlamak zerur. Ýaşlaryň ylym dünýäsine aralaşmagynyň kyn düşmezligi we uzaga çekmezligi üçin ähli çäreleri görmek gerek.

Bu wezipeleri çözmekde ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerine wajyp ähmiýetli orun degişlidir. Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedow

ýokary okuw mekdepleriniň özboluşly ylmy-barlag merkezlerine öwürülmelidigini, şol ýerlerde döredijiligiň joşguny bilen ruhlanan ýaşlaryň tejribeli halypalaryň baş bolmagynda ýurdumyzyň milli hojalygynyň dürli pudaklarynyň ösüşine degişli ugurlaryň giň toplumy boýunça ylmy barlaglara işjeň gatnaşmalydygyny belleýär.

Ökde, ýokary hünärli işgärleri taýýarlamak – uzakmöhletli we örän köp zähmeti talap edýän işdir. Bu ýerde ýokary okuw mekdeplerinden soňky bilime möhüm ähmiýet berilýär, onda ylmy işgärleri taýýarlamagyň esasy görnüşleri aspirantura, doktorantura we goramak bolup durýar.

Ökde, ýokary hünärli işgärleri taýýarlamak meselesi, ylmy barlaglary işjeňleşdirmek, ýurtda döredilen milli ylym-bilim pudagynyň has-da giňeldilmegine ýardam eder. Onuň netijesinde Türkmenistanyň köpsanly ylmy edaralary we ýokary okuw mekdepleri ylmy hem-de ylmy-pedagogik işgärleri taýýarlamak boýunça esasy sütünleri boldy.

Diýmek, ýokary okuw mekdeplerinde soňky hünär bilimini dowam etdirmek üçin ähli zerur şertler döredilipdir, bu bolsa ýakyn wagtda Türkmenistanda ýaş alymlaryň, hünärmenleriň täze nesliniň kemala gelmegine mümkinçilik döredýär, olar adamzadyň bähbidi üçin has netijeli işleýän in amatly ylmy-tehniki ulgamy dikelder.

Ejegyz Rahmanova
(*Turkmenistan*)

TRAINING NATIONAL SCIENTIFIC PERSONNEL – A KEY TO THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

One of the strategically important directions for the development of Turkmenistan's economy in the era of the Revival of new epoch of a powerful state will be the smooth transition to an economy of innovative development. The foundation of this will be the priorities of knowledge, professionalism of workers, intellectual and creative potential, and innovations.

Focusing on strengthening the economic and state power of the country, the President of Turkmenistan, Serdar Berdimuhamedov emphasizes increasing the intellectual potential of the nation.

To achieve this goal, the government is consistently addressing relevant tasks, such as improving the system of training national scientific personnel, developing applied research, implementing innovative developments into production, and adapting the domestic scientific and educational complex to the conditions of a market economy.

Эджегыз Рахманова
(Туркменистан)

ПОДГОТОВКА НАЦИОНАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ КАДРОВ – ЗАЛОГ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Одним из стратегически важных направлений развития экономики Туркменистана в эру Возрождения новой эпохи могущественного государства будет плавный переход к экономике инновационного развития, основой для которых будут в приоритетах знания, профессионализм работников, интеллектуальный и творческий потенциал, инновации.

Взяв курс на укрепление экономической и государственной мощи страны, Президент Туркменистана Сердар Бердымухамедов делает акцент на наращивание интеллектуального потенциала нации.

Для достижения этой цели государством последовательно решаются такие актуальные задачи, как совершенствование системы подготовки национальных научных кадров, развитие прикладных исследований и внедрение инновационных разработок в производство, адаптация отечественного научно-образовательного комплекса к условиям рыночной экономики.

Pürli Rasulow
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANYŇ ÝEWROPA BILELEŞIGI BILEN ÝOKARY BILIM ULGAMYNDAKY HYZMATDAŞLYGYNYŇ ESASY UGURLARY

Türkmenistan bilim ulgamynda dünýäniň birnäçe guramalary bilen hyzmatdaşlyk alyp barýar. Şolaryň hatarynda Ýewropa Bileleşigi möhüm hyzmatdaş hökmünde çykyş edýär. Bu gurama bilen hyzmatdaşlyk 1997-nji ýylda ýola goýuldy. Häzirki wagta çenli Türkmenistan bilen Ýewropa Bileleşiginiň arasynda ýokary bilim ulgamynda hyzmatdaşlyk “Tempus–Tacis” we “Erasmus–Mundus” maksatnamalarynyň çäklerinde alnyp barylýar.

Häzirki wagtda “Erasmus+” diýlip atlandyrylýan “Tempus-Tacis” maksatnamasynyň maksady ýokary okuw mekdepleriniň işini kämilleşdirmek we halkara tejribäni ulanyp täze okuw maksatnamalaryny düzmek hem-de bar bolanlaryny gowulandyrmak. Bu maksatnamanyň çäginde Türkmenistanyň ýokary okuw mekdepleri häzirki wagta çenli 50-den gowrak taslamany durmuşa geçirdiler. Bu taslamalary durmuşa geçirmäge Türkmenistandan 14 sany ýokary okuw

mekdebi, gatnaşyp, Ýewropanyň 14 sany ýurdunyň ýokary okuw mekdepleri bilen hyzmatdaşlyk etdi.

Ýewropa Bileleşiginiň ERASMUS+ maksatnamasynyň çäklerinde ýurdumyzyň ýokary okuw mekdepleriniň gatnaşmagynda birnäçe taslamalar durmuşa geçirildi. Şeýle taslamalaryň hatarynda “Okuw meýilnamalary kämilleşdirmek arkaly Merkezi Aziýada ýokary bilimiň elýeterliligi we sazlaşygy” (ACADEMICA), “Administratiw ösüşiň sebitleýin maksatlary” (ROAD), “Takyk ekerançylyk üçin täze we innowasion okuwlar” (NICOPA), “Täze tehnologiýalar arkaly Merkezi Aziýada ýokary bilimiň kämilleşdirilmegi” (HiEdTec), “Ulag hyzmatlarynda garaşylmadyk ýagdaýlary we töwekgelçilikleri dolandyrmagyň tehniki taslanmagy” (CRENG), “Kenarýaka ekoulgamlaryny howanyň üýtgemegine uýgunlaşdyrmak üçin geoginişlik inženeriýasy boýunça täze okuwlar” (GEOCLIC) atly taslamalar bellärliligidir.

Bu taslamalaryň çäklerinde Türkmenistanda ýokary bilimde öňdebaryjy tejribeleri öwrenmekde ýardam etmek, durnukly ösüşi üpjün etmek üçin uzak aralykdan okuwlaryň, maslahatlaryň, şeýle hem tanyşdyryş okuwlarynyň kömegi arkaly Türkmenistanyň döwlet gullukçylarynyň hünär derejelerini kämilleşdirmek, oba hojalyk we geodeziýa ugurly hünärleriň okuw meýilnamalarynyň kämilleşdirilmegini, bu ugurda okatmagyň täze usullarynyň hem-de tehnologiýalaryň ulanylmagyny gazanmak işleri alnyp barylýdy. Şeýle-de taslamalaryň esasy wezipeleri hökmünde maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalaryny ulanmak, sanly görnüşde bilim bermek arkaly okuw usulyýetine innowasion tehnologiýalaryň girizilmegini gazanmak, ulag hyzmatlarynda garaşylmadyk ýagdaýlary we töwekgelçilikleri dolandyrmagyň tehniki taslanmagy bilen bagly okuw meýilnamalaryny, maksatnamalaryny işläp düzmek babatynda tejribeleri öwrenmek, ösen daşary ýurtlaryň ýokary okuw mekdepleri bilen bilim, ylym hem-de innowasiýalar babatda tejribe alyşmak, okatmagyň häzirki zaman usullarynyň okuw işlerine ornaşdyrylmagyny, özleşdirilýän dersleriň, maksatnamalarynyň yzygiderli kämilleşdirilmegini, şeýle hem okuw meýilnamalaryna döwrebap dersleriň girizilmegini üpjün etmek bellenildi.

Türkmenistanda 2009–2012-nji ýyllar aralygynda Ýewropa Bileleşiginiň “Türkmenistanda bilim ulgamyny döwrebaplaşdyrmaga ýardam” atly taslamasy durmuşa geçirildi. Taslamanyň esasy maksady bilim ulgamynyň ähli ugry bilen bir hatarda orta bilim ulgamyny kämilleşdirmek boýunça aralyk hem-de uzakmöhletli strategiýany işläp düzmäge ýardam bermekden, ýurdumyzda amala aşyrylýan bilim özgertmelerini goldamakdan, hünär kämilleşdiriş okuwlarynyň üsti bilen bilimiň hilini ýokarlandyrmakdan ybaratdyr.

Purli Rasulov
(*Turkmenistan*)

MAIN DIRECTIONS OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION

International multilateral cooperation is an important area of international educational cooperation of Turkmenistan. One of the priority partners of Turkmenistan in this area, in particular in the field of higher education, is the European Union, with which cooperation has been conducted since 1997. Over the past period, within the framework of the projects implemented with the participation of higher educational institutions of Turkmenistan and the countries of the European Union, the national education system of Turkmenistan has received a great contribution in the form of advanced experience and new modern visions.

Пурли Расулов
(*Туркменистан*)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Международное многостороннее взаимодействие является важным направлением международного образовательного сотрудничества Туркменистана. Одним из приоритетных партнёров Туркменистана в данной сфере, в частности, в области высшего образования, является Европейский Союз, сотрудничество с которым ведётся с 1997 года. За прошедший период в рамках реализованных проектов при участии высших учебных заведений Туркменистана и стран Европейского Союза национальная система образования Туркменистана получила большой вклад в виде передового опыта и новых современных видений.

ÝAŞLARA BIOLOGIK DÜŞÜNJELERI BERMEKDE HALK PEDAGOGIKASYNYŇ MIRASYNYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym-bilimi ösdürmäge, ýaşlary milli ruhda terbiýelemäge giň mümkinçilikler döredilýär. Bilimiň binýadynyň berk bolmagy ýaşlara berilýän bilimiň ýokary derejede bolmagyna şert döredýär. Şu maksat bilen okuw-terbiýeçilik işine innowasion usullar bilen birlikde halk pedagogikasynyň ruhy baýlyklarynyň hem ornaşdyrylmagyna aýratyn üns berilýär.

Özüniň ýaşan köp asyryk taryhy döwründe türkmen halky ençeme rowaýatlary, ertekileri, ynançlary, nakyllary, pähimleri we ençeme beýleki ruhy gymmatlyklary döredip, ýaş nesle miras galdyrypdyr. Sapaklaryň täsirli guralmagynda bu zatlaryň ähmiýeti uludyr.

Gahryman Arkadagymyzyň bu barada: **“Halk döredijiliginiň baý mirasyny öwrenip, ylmy taýdan seljermek we asyl nusgasyny halka ýetirmek, türkmen halkynyň taryhy, medeni mirasy boyunca ylmy barlaglary alyp barmak öňde duran möhüm wezipeleriň biridir”** diýip bellemegi ýokarda aýdylanlaryň aýdyň subutnamasydyr.

Gahryman Arkadagymyzyň halkymyza peşgeş beren “Türkmen medeniýeti” atly kitabynda “köne jamdaky täze şerbet ýa-da täze jamdaky köne şerbet” diýen meňzetmesi milli mirasymyzyň dabaralanýandygyny sözün doly manysynda açyp görkezýär.

Howanyň üýtgemegine guşlar örän duýgurdyrlar. Olaryň özlerini alyp barylaryna gözegçilik etmek bilen howany önünden kesgitlemek mümkin. Il arasynda *“Guşlar gymyldaman ýygrylyp otursalar, ýagyş ýagjagynyň alamatydyr”* – diýen ynanç bar. Eýsem, bu ynanç bize nämelerden habar berýär? Guşlaryň atmosfera basyşyna ýokary duýgurlygyny alymlar olarda pneumatik süňkleriň bardygy bilen düşündirýärler. Guşlaryň turba şekilli süňklerinde süňk ýiligi bolmaýar. Onuň deregine bu süňkler boş bolup, olar howadan doludyr. Bu bolsa guşlaryň uçmagyna we olarda ikileýin dem alşyň bolmagyna şert döredýär. Belli bolşy ýaly, şeýle süňkler howanyň basyşyndaky üýtgeşmäni oňat duýýarlar, şonuň hasabyna hem guşlar howanyň ýagdaýyny önünden bilýärler. Bu hadysany başgaça hem düşündirip bolýar. Guşlaryň kontur ýelekleriniň ujy derä çuň çümýär we aneroidiň (howanyň basyşyny ölçeýji guralyň) wezipesini ýerine ýetirýär. Ýelegiň

derä çümen böleginiň içinde basyşyň üýtgemegi guşuň derisindäki nerwlere berilýär. Şonuň üçin hem guşlar howanyň üýtgejegini öňünden bilýärler.

Ýagşyň ýagjagyny köldäki gurbagalaryň özlerini alyp baryşlaryny synlamak bilen hem kesgitlep bolýar. Ynançda aýdylyşyna görä: *Gurbagalar suwdan çykyp, kenarda böküşip ýören bolsalar, ýagyş ýagjagynyň alamatydyr*. Bu ynanç ylmy esasyda gurbagalaryň derisiniň aýratynlygy bilen düşündirilýär, ýagny ýagşyň öň ýanynda howanyň çyglylygy ýokarlanýar we gurbagalara olaryň derisiniň guramak howpy abanmaýar. Şol sebäpli, şeýle günlerde gurbagalar suwdan uzakda hem gezip bilýärler.

Biziň durmuşmyzyň hiç bir ugruny hem kämil tehnologiýasyz, kompýutersiz göz öňüne getirmek mümkin däl. Şol sebäpli, biz ösen tehnologiýanyň kömegi bilen howany birnäçe gün öňünden kesgitlep bilýäris. Emma biziň maksadymyz atabalarymyzyň bize galdyran milli mirasyny taryhyň sahypalaryndan susup alyp, ýaşlara ýetirmekden, şonuň netijesinde hem hadysalara bolan täzeçe garaýyşlary kemala getirmek, tebigata bolan söýgini, synçylygy, pikirlenmek we özbaşdak netije çykarmak başarnyklaryny hem-de endiklerini ösdürmekden ybaratdyr.

Ogulsapar Rejepalyyeva
(*Turkmenistan*)

THE SIGNIFICANCE OF THE HERITAGE OF FOLK PEDAGOGY IN THE TRANSFER OF BIOLOGICAL CONCEPTS TO YOUTH

The consistent implementation of successful achievements in the world practice continues in the education system of Turkmenistan. In this regard, the use of the heritage of folk pedagogy of an educational and educational nature is of great importance in improving the scientific views of young people.

This article outlines the importance of using the heritage of folk pedagogy, in the transfer of biological concepts to young people. As a result of the research work, it was revealed that the use of the heritage of folk pedagogy or the heritage associated with a particular topic in the lessons has great knowledge in improving the scientific worldview of young people. In this context, it has been proven that the effectiveness of biology lessons organized using proverbs, riddles, legends, fairy tales and beliefs is very high.

Огулсапар Реджепалыева
(Туркменистан)

ЗНАЧЕНИЕ НАСЛЕДИЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ПЕРЕДАЧЕ МОЛОДЕЖИ БИОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

В системе образования Туркменистана продолжается последовательное внедрение успешных достижений мировой практики. В связи с этим использование наследия народной педагогики образовательного и воспитательного характера имеет большое значение в усовершенствовании научных взглядов молодежи.

В этой статье излагается значение использования наследия народной педагогики при передаче молодым людям биологических понятий. В результате научно-исследовательской работы было выявлено, что использование на уроках опыта наследия народной педагогики имеет большое значение в усовершенствовании научного мировоззрения молодежи. В этом контексте было доказано, что эффективность пословиц, загадок, легенд, сказок и поверий очень высока.

Şemsat Rejepowa
(Türkmenistan)

GARAŞSYZLYK ÝYLLARYNDA DÖRÄN GOŞMA ALYNMA SÖZLER

Garasşyz, hemişelik Bitarap döwletimiziň barha ösýän hem-de berkeýän häzirki döwründe hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ýurdumyzda il-ýurt bähbitli we dünýä ähmiýetli işler amala aşyrylýar. Döwletimiziň dünýä ýurtlary bilen alyp barýan özara dostlukly gatnaşyklary netijesinde, onuň döwletler arasyndaky syýasy abraýy artyp, ykdysady kuwwaty barha güýçlenýär. Taryh üçin gysga wagtyň içinde parahatçylyksöýüji Türkmenistan döwleti barha ösýän we hemmetaraplaýyn berkeýän döwletleriň hataryna goşuldy. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ylym-bilim ulgamynyň ösmegine aýratyn üns berilýär. Ylmyň ähli ugurlary bilen bir hatarda ynsanperwer ylmlaryny hem alyp barmakda uly mümkinçilikler döredilýär.

Häzirki wagtda ýurdumyzyň ylmyň we tehnologiýanyň gazananlary bilen aýakdaş gitmegi netijesinde edebi dilimiziň baýlaşmagyna we geriminiň has-da giňemegine belli derejede täsirini ýetirýär. Döwletimiziň daşary ýurtlar bilen dostlukly halkara gatnaşyklarynyň ýola goýulmagy, şeýle-de edaradyr

kärhanalaryň sanly ulgama geçmegi, tehnologiýanyň ösmegi hem-de tehniki enjamlaryň bökdençsiz işe girizilmegi esasynda ylmy-tehniki adalgalaryň, şeýle-de söwda-ykdysady, aragatnaşyk ugurlary bilen bagly alynma sözleriň dilimiziň düzümine ornaşmagy iň esasy subutnamalaryň biridir. Halkara ylmy gatnaşyklarda esasy sütün bolup durýan ylmy adalgalar döwletiň halkara derejesinde alyp barýan işlerinde giňden ulanylýar.

Türkmen dilinde alynma sözler esasy orny eýeläp, olar iki we ondan hem köp sözden ybarat bolup, dilimizde işjeň ulanylýar. Alynma sözler jemgyýetiň ähli ugurlarynda ýüze çykyp, olara gündelik durmuşymyza köp duş gelmek bolýar. Soňky ýyllarda täze-täze tehnologiýalaryň döremegi, durmuşymyza ornaşmagy netijesinde ýüzlerçe söz, ýagny alynma sözler dilimize ornaşdy. Olar hem edebi diliň kadalaryna laýyklykda ulanyşa girizildi.

Umuman, dünýä dillerinde, rus dil biliminde, şeýle-de türkologiýada soňky ýyllarda edilen işleriň köpüsünde alynma sözlere esasy mesele hökmünde seredilýär. Bu ýagdaýy bolsa diňe bir türkmen dilinde däl, eýsem, beýleki dillerde hem alynma sözleriň barha sanynyň artýandygy bilen düşündirmek bolar.

Türkmen dilinde alynma sözleriň ýazuw düzgüni iň çylşyrymly we kyn meseleleriň biri bolup durýar. Diliň sözlük düzümi bilen onuň grammatik gurluşy özara baglanyşyklydyr. Sözleri üýtgetmegiň, olary sözlemlere birikdirmegiň grammatik kadalary biziň dilimizde berk berjaý edilýär. Muňa garamazdan, dilde döreýän käbir täze sözleriň, şol sanda alynma sözleriň orfografik kadalaryna ters gelýän ýagdaýlary bolup, ýazuw düzgüninde kynçylyk döredýär. Olar, esasan hem, goşulma goşulanda ýüze çykýar.

Umuman, alynma sözleri şertli ýagdaýda sada we goşma alynma sözler, şeýle-de gysgaldylan goşma sözler diýen toparlara bölmek bolýar.

Garaşsyzlyk ýyllary içinde ýüzlerçe goşma alynma sözler dilimize ornaşdy we olaryň ýazuw düzgüninde bolup geçen özgerişlikleriň bardygy ýüze çykarylady (interactive – interaktiw, multimedia – multimediyä, notebook – noutbuk we ş.m.).

Täze tehnologiýalaryň durmuşa ornaşdyrylmagy netijesinde lukmançylyk ulgamynda (*tomografiýa, rentgenflýuroografiýa, ultrases, elektrokardiografiýa, fibrogastroduodenoskopiýa, spiroografiýa, bronhoskopiýa*), sanly tehnologiýada (*nanotehnologiýa, biotehnologiýa, smartfon, multimedia*), kiberhowpsuzlykda (*antiwirus, kriptogramma, kiberhüjüm*), aragatnaşyk ulgamynda (*elektrobus, elektromobil, elektromotor, awtoban, awtoralli*) birnäçe goşma alynma sözleriň dilimize aralaşandygyny degişli mysallar subut edýär.

Ýokardaky getirilen mysallaryň hemmesi dilimize Garaşsyzlyk ýyllary içinde geçen sözlerdir. Goşma alynma sözler türkmen edebi diliniň kanunyna laýyklykda häzirki wagtda işjeň ulanylýan sözleriň hatarynda durýar. Olary döwrüň talabyna görä öwrenmek wajypdyr.

Shemshat Rejepova
(*Turkmenistan*)

COMPOUND BORROWED WORDS FORMED DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

With the development of society, words expressing new views and new concepts are formed in the language. During the years of independence, as a result of the internal and external development of the language, including the expansion of cultural relations and introduction of the digital system into our life, a number of borrowed words have appeared in our language. These newly formed words have enriched the vocabulary of the Turkmen literary language. Borrowed words are simple, compound, affixed, and abbreviated compound words. It is important to include the structure and lexical features of these newly formed borrowed words in scientific research.

Шемшат Реджепова
(*Туркменистан*)

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОЖНЫЕ СЛОВА, ПОЯВИВШИЕСЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

По мере развития общества в языке формируются слова, выражающие новые отношения и новые концепции. За годы независимости в результате внутреннего и внешнего развития языка, в связи с расширением культурных связей и внедрением в нашу жизнь цифровой системы появилось много заимствованных слов, которые обогатили словарный запас туркменского литературного языка. Заимствованные слова встречаются в форме простых, сложных, наречных и сокращенных сложных слов. Актуальным представляется проведение научного анализа структуры и лексических особенностей этих новообразованных заимствованных слов.

STEAM EKOLOGIK BILIM BERMEGINN INNOWASION TEHNOLOGIÝASY HÖKMÜNDE

STEAM bilimi häzirki zaman bilim ulgamynda ileri tutulýan ugurlaryň biri bolup, XXI asyryň okuwçylarynyň esasy başarnyklaryny ösdürmäge ýardam edýär. Bu başarnyklara aşakdakylary goşmak bolar:

- tankydy pikirlenme;
- toparlaýyn işlemek ukyby;
- aragatnaşyk başarnyklary;
- döredijilik we inženerçilik çemeleşmesi.

Bu elementleriň ählisi geljekki hünärmen üçin zerur bolan esasy başarnyklaryň hataryna girýär.

Häzirki wagtda daşky gurşawyň ýagdaýy mekdepde ekologik terbiýäniň möhümdigini görkezýär. Okuwçylarda ekologik sowatlylygy ösdürmek diňe bir dersniň çäginde mümkin däl, sebäbi ekologik meseleleriň çözgüdi köpugurly çemeleşmäni talap edýär. Şonuň üçin STEAM taslamalary ylmy we tehnologik usullary ulanyp, dürli dersleri birleşdirip bilýän täsirli okuw usuly bolup bilýär.

Häzirki wagtda STEAM bilim dünýäniň birnäçe ýurdunda, şol sanda Awstraliýada, Beýik Britaniýada, Ysraýylda, Kanadada, Hytaýda, Singapurda, ABŞ-da we beýleki ýurtlarda giňden ulanylýar. Mekdeplerde STEAM çemeleşmesi okuwçylara nazaryýeti amaly bilim bilen birleşdirmäge mümkinçilik berýär.

STEAM çemeleşmesi bilim prosesinde nazaryýeti durmuş bilen baglanyşdyrmaga mümkinçilik döredýär. Esasan hem, ekologik taslamalar bilen birleşdirilende, okuwçylar ylmy bilimleri amaly ulanyp, daşky gurşawy goramak meselelerine işjeň gatnaşyp bilýärler.

Mekdepde ekologik bilim we STEAM çemeleşmesi bilen baglanyşykly aşakdaky ugurlar aýratyn ähmiýete eýedir:

Fizika – adamyň tebigata edýän täsirini ölçemek we bu täsirleriň netijelerini modelleşdirmek;

Biologiýa – adamyň biosferadaky ornuny öwrenmek we ekologik sistemalar bilen gatnaşygy seljermek;

Himiýa – biogeohimiki prosesleri derňemek we tebigatda bolup geçýän himiki üýtgeşmeleri seljermek;

Geografiýa – ekoulgamlaryň geografik ýagdaýyny we daşky gurşawdaky üýtgeşmeleri seljermek.

Dersleriň bu usulda birleşdirilmegi dürli ekologik taslamalaryň durmuşa geçirilmegine mümkinçilik berýär. Mysal üçin: ekologik synag we gözleg

taslamalary; sanly laboratoriyalary ulanmak arkaly geçirilen ekologik tejribeler; toparlaýyn ekologik taslamalar; sosial we jemgyýetçilik ekologik taslamalary.

STEAM bilim we ekologik bilim meňzeş maksatlara eýedir. Ýöne bu iki ugur elmydama bilelikde ulanylmaýar. STEAM biliminde ylmy komponent bar bolsa-da, köplenç üns tehnologik we inženerçilik ugurlara gönükdirilýär, tebigy ylymlar bolsa ikinji derejede galýar.

Ekologik bilim daşky gurşawy diňe bir aýratyn elementler hökmünde däl, eýsem, umumy bir ulgam hökmünde öwrenmelidir. Tebigat, tehnologiýa, jemgyýet we ykdysadyýet bilen baglylykda daşky gurşaw meselelerini giňişleýin seljermek we çözümleri işläp düzmek üçin ekologik bilim integrirlenen çemeleşmä mätäçdir.

Tebigy we tehnologik ugurlaryň birleşmegi geljekki hünärmenleriň dünýäniň ekologik meselelerini has gowy çözmegine kömek edip biler.

Şu maksada ýetmek üçin STEAM bilimini ekologik bilim bilen birleşdirmek iň täsirli usullaryň biridir.

STEAM we ekologik bilimiň utgaşmagy XXI asyryň möhüm başarnyklaryny ösdürmäge mümkinçilik berýär. Şonuň üçin STEAM bilen ekologik bilimiň birleşmegi geljekki nesilleriň daşky gurşaw meselelerini çözmäge taýýarlygyny ýokarlandyryp biler.

Netijede tebigy ylymlar, matematika we inženerçilik bilimleri bilen ekologik bilimiň arasynda berk baglanyşygy saklamak zerur bolup durýar. Bu integrasiýa XXI asyryň hünärmenlerini taýýarlamakda möhüm ädimleriň biridir.

Aziza Rozyyeva
(*Turkmenistan*)

STEAM AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY FOR THE FORMATION OF ECOLOGICAL EDUCATION

That in the era of globalization, the world needs young scientists who are able to work in the field of science and new technologies. In this regard, the article will consider the method of special STEAM and on its basis the issue of the formation of ecological education and culture among schoolchildren. STEAM is one of the priority technologies in the framework of education, as it contributes to the formation of the competencies of students of the XXI century: critical thinking, teamwork skills, communicative competencies and creativity-the key competencies of the future specialist.

The state of the environment around us determines the relevance of ecological education in a modern school.

STEAM КАК ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

В эпоху глобализации миру необходимы молодые ученые, способные работать в сфере науки, новых технологий. В связи с этим в статье рассмотрен метод специальных STEAM и на его основе вопрос формирования экологического образования и культуры у школьников. STEAM – одна из приоритетных технологий в рамках образования, так как способствует формированию ключевых компетенций учащихся XXI века: критического мышления, навыков командной работы, коммуникативных компетенций и творчества.

Состояние окружающей нас среды определяет актуальность экологического воспитания в современной школе.

Gülälek Rozyýewa, Jemal Bazarowa
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZ GURBANGULY BERDIMUHAMEDOWYŇ “HAKYDA GÖWHERI” KITABY – MEDENI MIRASYMYZY ÖWRENMEKDE GYMMATLY ÇEŞME

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” kitabynda “Türkmenler öz milli döredijilikleriniň, medeni gymmatlyklaryny saklap we gorap gelýän halkdyr” diýip belleýär.

Türkmen halky maddylyklyklaryň dowamynda maddy-ruhy medeniýetleriň köpdürli we baý mazmunly görnüşlerini döretdi. Türkmenistanyň çäginde irki ekerançylyk medeniýetleriniň tutuş merkezleriniň bolandygyny taryhy maglumatlar subut edýär. Ýurdumyzda ösen ekerançylyk medeniýetlerine degişli arheologik ýadygärlikleriň köpüsi Köpetdagyň eteginde Jeýtunda, Bamydan Mäne-Çäçe aralygynda, Garadepede, Göksüýründe, Änewde, Marguşda we beýleki ýerlerde tapyldy. Ösen suwarymly ekerançylyk bilen meşgullanan ilat ykdysadyýetde we medeniýetde ýokary üstünlikleri gazanypdyr. Türkmen halkynyň iňňän baý taryhy, asyrlaryň jümmüşine uzap gidýän medeniýeti, dünýä medeni ösüşine

ummasyz goşant goşan maddy we ruhy gymmatlyklary dünýä alymlaryny yzygider gyzyklandyryp gelipdir.

Jeýtundan, Änewden, Altyndepeden, Marguşdan we beýleki ýerlerden tapylan zähmet gurallary, daşdan, toýundan ýasalan heýkeljikler, ýazuw hem-de arheologik çeşmeler Türkmenistany adamzadyň şöhratly geçmişiňi özünde siňdiren ýurt hökmünde dünýä giňden tanatdy. Ýurdumyzda ýerleşen Änew sebiti ak bugdaýyň mekany hasaplanýlar. Änewden tapylan bugdaýyň görnüşleriniň ak başly, sümmülli we däneli bolanlygy üçin, halk ony “ak bugdaý” diýip atlandyrýar. Änew depelerinde XX asyryň başlarynda ilkinji barlaglary geçiren R. Pampelliniň ylmy gözlegleri esasynda bu ýerde ak bugdaýyň ösdürilip ýetişdirilendigi tapyndylaryň esasynda subut edildi.

Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Hakyda göwheri” atly ajaýyp eserinde şöhratly taryhymyz bilen bagly bolan, saklanyp galan taryhy-medeni ýadygärliklerimiz hakynda, türkmen halkynyň ruhy-medeni mirasy barada ylmy maglumatlar berilýär. Eserde küýzegärleriň ýasan keramiki gaplarynyň ýüzi nepis nagyşlar bilen bezelendigi we ol nagyşlaryň häzirki zaman türkmen halylarynyň nagyşlaryna kybapdaşdygy bellenilip geçilýär.

Türkmen halkynyň amaly-haşam sungaty öz gözbaşyny gadymy döwürlerden alyp gaýdýar. Jeýtundan, Änewden, Altyndepeden, Marguşdan, Nusaýdan tapylan tapyndylar gadymy ussalaryň külalçylyk, zergärçilik, heýkeltaraşlyk, dokmaçylyk önümlerini ussatlyk bilen öndürmegi başarandygyny görkezýär. Gadymy ussalaryň toýundan, galaýydan, mermerden ýasan heýkelleri özüleriniň ýokary gymmatlyklary bilen diňe Merkezi Aziýada däl, eýsem, gadymy Gündogarda-da öz ornuny tapypdyr.

Alym Arkadagymyz “Hakyda göwheri” kitabynda: “Alymlaryň ýüze çykaran arheologik tapyndylaryna görä, bu gadymy ýurduň ýaşaýjylary ýaşaýyş mesgenleriniň töwereginde bugdaýyň, arpanyň, darynyň, merjimegiň, nohudyň we beýleki däneli ösümlükleriň bol hasylyny alypdyrlar, baglarda bolsa alma, armyt, alça, ülje we beýleki miweli agaçlar ösdürilip ýetişdirilipdir. Bu toprak üzümleri we iri gawunlary bilen şöhratlanypdyr” diýip belleýär. Gahryman Arkadagymyz Murgap derýasynyň köne hanasynyň aşak akymynda dörän gadymy Marguş döwleti barada möhüm maglumatlary beýan edip, bu siwilizasiýanyň dünýä medeni ojaklarynyň biri bolandygyny nygtaýar.

Türkmen halkynyň iňňän baý taryhyny, asyrlaryň jümmüşine uzap gidýän medeniýetini, döreden maddy we ruhy gymmatlyklaryny öwrenmekde Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitaby gymmatly çeşmedir.

Gulalek Rozyyeva, Jemal Bazarova
(*Turkmenistan*)

**“PEARL OF THE MIND” BY HERO
ARKADAG – VALUABLE SOURCE IN STUDYING
OUR CULTURAL HERITAGE**

Turkmen people has created variety of rich and interesting cultures throughout its thousands-year history.

In his book “Pearl of the mind” our Hero Arkadag mentions: “Turkmens are people who has kept preserving and protecting its national traditions and cultural heritage”.

Population of once an agricultural territories had succeeded in economy and culture as well.

“Pearl of the mind” by our Hero Arkadag is a valuable source in studying rich history of Turkmen people, its centuries-old culture, its material and spiritual heritage.

Гулялек Розыева, Джемал Базарова
(*Туркменистан*)

**КНИГА ГЕРОЯ – АРКАДАГА ГУРБАНГУЛЫ
БЕРДЫМУХАМЕДОВА “НАКУДА GÖWHERİ” –
БЕСЦЕННЫЙ ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ**

Туркменский народ на протяжении многих тысячелетий создал огромное количество глубоких по содержанию духовных и неповторимых по красоте материальных ценностей.

Герой – Аркадаг в своей книге “Nakyda göwheri” отмечает, что туркменский народ является народом, который бережно сохранил свое культурное наследие, традиции и обычаи.

Книга Героя Аркадага “Nakyda göwheri” является неиссякаемым источником изучения многовековой истории, культуры туркменского народа, его духовного и материального наследия.

Babakuli Rustemow
(*Türkmenistan*)

ÄHLI ZADYŇ METAFIZIKI NAZARYÝETI

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow: “Düýpli esas bar ýerinde aň, terbiýe, paýhas, hakyda arkaly ynsanyň özleşdiren ylym-biliminiň aslyna ýetilýär” diýip belleýär. Adamzadyň öz-özüne, dünýä akyl ýetirmegi we durnukly ösüş ýoluna düşmegi üçin düýpli ylmy esas zerur. Awtor tarapyndan döredilen “Ähli zadyň metafiziki nazaryýeti” diýlip atlandyrylýan nazaryýet durnukly ösüş üçin düýpli ylmy esas hökmünde öňe sürülýär. Nazaryýetiň çäklerinde fizikanyň kanunlary sebäplilik kanunlary görnüşinde tertipleşdirilýär we umumlaşdyrylýar. Munuň ýaly çemeleşme awtora Gilbertiň altynjy problemsyny çözmeklige, dünýäniň bitewilik keşbini Eýleriň-Wenniň diagrammasy görnüşinde şekillendirmäge mümkinçilik berdi. Bu ylmy keşbiň esasynda tebigatyň ählumumy kanunlarynyň algebraik strukturasynyň rasional sanlar meýdanynda bitewilik ýaýlasdygy ýüze çykarylady we dünýäniň noosfera keşbi guruldy. Ýüze çykarylan algebraik strukturany häsiýetlendirýän teoremlar nazaryýetiň özenini düzýär we bu özen tebigatyň 16 sany ählumumy kanunlaryny öz içine alýar. Bu kanunlaryň ierarhik strukturasyny olary ulgamlaşdyrmaga mümkinçilik berdi. Nazaryýetiň esasy ähmiýeti durnukly ösüş üçin düýpli esas hökmünde tebigatyň ählumumy kanunlarynyň açylmagy we olaryň ulgamlaşdyrylmagy bilen baglydyr.

Babakuli Rustemov
(*Turkmenistan*)

METAPHYSICAL THEORY OF EVERYTHING

The author reports on the creation of a metaphysical theory that claims the status of “Theory of Everything”. The scientific novelty and main difference of this theory from its predecessors is the generalization and re-formulation of the laws of physics as cause-and-effect laws. This approach made it possible to identify the metaphysical essence of Hilbert’s sixth problem and solve it. Based on the accepted axioms, the basic metaphysical law has been established, which made it possible to formalize a complete picture of the world in the form of an Euler-Venn diagram. This scientific picture of the world allowed us to establish the algebraic structure of the universal laws of nature. The hierarchical structure of these laws made it possible to systematize them. The main conclusion of the theory is that if humanity really wants peace and to embark on the path of Sustainable development, then it needs to coordinate its life programs with the universal laws of nature.

Бабакули Рустемов
(Туркменистан)

МЕТАФИЗИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ВСЕГО

Автором сообщается о создании метафизической теории, претендующей на статус “ТеорияВсего”. Научной новизной и основным отличием данной теории от своих предшественниц является обобщение и переоформление законов физики как причинно – следственные законы. Такой подход позволил выявить метафизическую сущность шестой проблемы Гильберта и решить ее. На основе принятых аксиом установлен основной метафизический закон, который позволило оформить целостную картину мира в виде диаграммы Эйлера-Венна. Данная научная картина мира позволила установить алгебраическую структуру всеобщих законов природы. Иерархическая структура этих законов позволила систематизировать их. Основным выводом теории является то, что если человечество действительно хочет мира, встать на путь устойчивого развития, то ему необходимо согласовывать свои жизненные программы с всеобщими законами природы.

Gülşirin Ryzzakowa
(Türkmenistan)

SÖZLEÝIŞ DILINIŇ ÖSDÜRILIŞINDE INNOWASION USULLARYŇ PEÝDALANYLYŞY

Ýurdumyzda bilim, ylym ulgamlarynyň işini kämilleşdirmek, döwrün talaplaryna laýyk getirmek, oňa häzirki zaman ylmynyň gazananlaryny ornaşdyrmak işi güýçli depginde amala aşyrylýar. Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz tarapyndan başy başlanyp, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyndan mynasyp dowam etdirilýän ylym-bilim ulgamyny kämilleşdirmek babatyndaky giň gerimli özgertmeler häzirki döwürde çalt depginler bilen durmuşa geçirilýär. Şunuň bilen baglylykda, bilim bermegiň döwlet standartlary bilen dünýäde ýörgünli innowasion usulyýetler amaly esasyda ornaşdyrylýar, milli ylym-bilim ulgamyny özgertmäge, okatmagyň hilini döwrebaplaşdyrmaga we kämilleşdirmäge bolan mümkinçilikler has-da ýokarlandyrylýar.

Adamzat jemgyýetiniň taryhynda gazanylan ösüşler diliň umumy medeniýetiniň, aýratyn hem, sözleýiş medeniýetiniň kämil derejede bolmagyny talap edýär. Ýaş nesliň sowatly, döwrebap hünärmenler bolup ýetişmegi üçin edebi dili kämil bilmekleri möhümdir. Milli dili gowy bilmek okuwçylaryň sowatlylyk

derejesiniň ýokary bolmagynyň möhüm şertidir. Milli dilimizi kämilleşdirmek, ony taryhy köklerine esaslanýan ylmy we amaly maglumatlar bilen baýlaşdyrmak, dil birliklerini ulanmakda, dürs sözleşşi amal etmekde olara salgylanmak meselelerine aýratyn üns berilýär. Bu bolsa edebi dilimiziň sözleşşi kadalarynyň timarlanmagyna, diliň arassa ulanylmagyna, baý sözlük gorunyň toplanmagyna getirýär.

Türkmen dilini öwretmekde aşakdaky innowasion usullardan peýdalanmak maksada laýyk bolar. Olara hyzmatdaşlykda öwrenmek, taslama arkaly okuw usuly, modullar arkaly okuw, oýun tehnologiýasy, maglumat tehnologiýasy, keýs (syrly açar) tehnologiýasy we ş.m. degişlidir.

Hyzmatdaşlykda öwrenmek, taslama arkaly okuw usulyýeti, täze maglumat tehnologiýalaryny, internet çeşmelerini ulanmak, tankydy pikirlenme, tejribe arkaly öwrenmek, ylmy barlaglar, okuw we jemgyýetçilik meseleleriniň köptaraplaýyn çözgüdini gözlemek ýaly, XXI asyryň pedagogik tehnologiýalary okuwçynyň öwrenmegini, ukybyny we bilim derejesini ýokarlandyrmaga kömek edýär. Tehnologiýalaryň ösen döwründe okuwyň we innowasion bilim usullarynyň netijeliligi ýokary hilli bilim bermek, multimedia we kompýuter tehnologiýalaryndan netijeli peýdalanmak, uzak aralykdan täsirli okatmak (wirtual okuw) we okuwçylaryň döredijilikli pikirlenmegi bilen hem kesgitlenýär.

Ýazuwyň üsti bilen beýan etmek boýunça yzygiderli işlemek mekdep okuwçylarynyň sözleşşi dilini ösdürmegiň we olaryň sowatly hat ýazyp bilmegini üpjün etmegiň wezipelerini çözmek üçin örän ähmiýetlidir. Dil biliminiň bölümlerini, nazary-amaly düşüňjeleri öwretmekde, okuwçylaryň sözleşşi dilini ösdürmekde, olaryň dogry düşüňip, çalt, labyzly okamak, dürs ýazuw, dyngy belgi kadalaryny özleşdirmeklerini gazanmakda *beýannama* oňaýly iş görnüşleriniň biridir.

Ýazuw işiniň bu görnüşi okuwçylaryň alan bilimlerini we dürli başarnyklaryny, endiklerini ösdürmek, berkitmek, gaýtalamak, barlamak üçin ähmiýetlidir. Beýannama ýazmagy öwretmegiň dünýä we milli tejribelerine esaslanýan innowasion usullaryny we tehnologiýalaryny öwrenmekde we seljermekde, türkmen dilini okatmagyň hilini ýokarlandyrmagyň we döwrebaplaşdyrmagyň derwaýys meselelerini kesgitlemekde, olaryň netijeliligini ylmy-usuly taýdan esaslandyrmakda derwaýys işler alnyp barylýar.

Innowasion usullar sözleşşi dilini ösdürmekde hem oňyn netije berýär, ýaş nesilde bilim almaga bolan höwesini güýçlendirýär, bilim bermek işlerini ýeňilleşdirýär.

Audio-wizual (diňläp we görüp öwrenmek), audio-lingwistik, türgenleşik, döredijilikli ýumuşlar ýaly usullar we tärler türkmen dili sapaklarynda okuwçylaryň sözleşşi dilini ösdürmekde, olara beýannama ýazmagy öwretmekde ähmiýetli usullar we tärler hökmünde tapawutlandyrylýar.

Şeýlelikde, innowasion usullar mugallym bilen okuwçylaryň özara gatnaşygyny emele getirip, sözleşşi medeniýetiniň talaplary boýunça özbaşdak, täsirli edip

beýan etmeklerinde oňyn netijeleri berýär. Bu usullar okatmagyň ýokary derejesini üpjün edýänligi jähetden sözleýiş dilini ösdürmekde dili öwrenmäge, höwesli hem döredijilikli özleşdirmäge giň mümkinçilik döredýär.

Gulshirin Ryzzakova
(*Turkmenistan*)

USAGE OF INNOVATIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH

Reforms in the education system of Independent Neutral Turkmenistan are based on the humanistic initiatives of Hero Arkadag and the far-sighted state policy of Arkadagly Hero Serdar. In this regard, multi-faceted scientific work continues in the field of development of the Turkmen literary language, the study of its vocabulary and capabilities as an important means of communication and a speech instrument.

Based on the experience gained in the development of the spoken language, it is of particular importance to develop and scientifically substantiate modern methodologies for teaching the Turkmen literary language. In this regard, it would be advisable to use the following innovative methods in teaching our native language. These include: 1. cooperative learning; 2. project-based learning; 3. learning through modules; 4. game technology; 5. information technology; 6. Technology methods and others.

Innovative methods for developing spoken language increase the desire for knowledge in the younger generation, greatly facilitate the work of teaching.

Гульширин Рыззакова
(*Туркменистан*)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ УСТНОЙ РЕЧИ

Реформы в системе образования независимого нейтрального Туркменистана исходят из гуманистических начинаний Героя-Аркадага и дальновидной государственной политики Аркадаглы Героя Сердара. Исходя из этого, продолжаются многоаспектные научные работы в области развития туркменского литературного языка, изучения его словарного запаса и возможностей как важного средства общения и инструмента речи.

Опираясь на наработанный опыт в развитии устной речи, следует разработать современную методику преподавания туркменского литературного языка и научно её обосновать.

В данной связи в преподавании родного языка целесообразно использовать следующие инновационные методы: 1) интерактивное обучение; 2) проектный метод обучения; 3) модульное обучение; 4) игровые технологии; 5) информационные технологии; 6) кейс-технологии и др.

Инновационные методы в развитии навыков устной речи повышают интерес к обучению у молодого поколения и значительно облегчают образовательный процесс.

Akmaral Sabyrowa
(*Türkmenistan*)

MAHMYT ZAMAHŞARYNYŇ ŞYGYRLARYNDA RITORIKI SORAGYŇ ULANYLYŞY

Mahmyt Zamahşarynyň şygrylary öz döwrüniň kämil edebi-çeperçilik däplerine ýugrulyp, tutuş Gündogar edebiýatynyň naýbaşy eserleriniň hatarynda tanalypdyr. Söz ussadyňyň goşgularynda öňe sürülýän garaýyşlaryň, gozgalýan meseleleriň köpüsi häzirki güne çenli öz derwaýyslygyny ýitirmän gelýär. Bu ozaly bilen, şahyryň döredijilik ussatlygy, çuňňur şahyranalygy bilen baglanyşyklydyr. Zamahşarynyň şygyr setirleri özüniň pikir aýdyňlygy we çuňňur parasatlylygy, ýokary çeperçiligi bilen tapawutlanyp, olar okyja güýçli täsir edýär. Şahyryň şygrylarynda meňzetme, metafora, aforizm we beýleki çeperçilik serişdeleri bilen birlikde ritoriki soragyň ýygry ulanylýandygyny hem bellemelidiris.

Söz ussadyňyň pelsepewi şygrylarynda ritoriki soraglaryň agdyklyk edýändiginiň onuň öňe sürýän pikirlerini has-da güýçlendirmekde, olary aýdyňlaşdyrmakda ygtybarly çeper çemeleşmedigini bellemek ýerliklidir.

Meşhur edebiýatçy alym, filologiýa ylmylarynyň doktory Jora Allakow “Edebiýat ylmyna giriş” atly kitabynda ritoriki soraga şeýle kesgitleme berýär: “Ritoriki sorag hiç hili jogap talap etmeýär, gaýtam, ol pikiri has ynamly tassyklaýar. Ritoriki sorag pikire liriki öwüşgin berip, onuň emosional täsirliligini artdyrýar”. Zamahşary öz goşgularynda bu edebi täri ýokary ussatlyk bilen ulanmagy başarypdyr. Söz ussady şygrylarynyň birinde bir mertebeli, sahy kişini wasp edýär. Şahyr:

Sahylyk, mertebe hakda, ýazsam birgiden nama bor,
Ýogsa aýt orta çyk-da, munda geňläre näme bar?

– diýip ýazýar. Ol sahylykdyr mertebe hakynda ýazylan zatlardan nama, ýagny eser döreýändigini belläp, beýdiň ikinji setirinde öz pikirini nygtamak üçin ritoriki soragy ulanydyr.

Liriki gahrymanyň oňyn gylyk-häsiýetlerini taryplamak baradaky başlangyçlaryna görüpleriň “içi garalyp”, ýamanlyk baryny edýärler. Hernäçe synanyşsalar-da, betpälleriň pyglynyn başa barmandygyny şahyr şeýle çeper teswirleýär:

Ahyr bilmänsoň näderni, gitdiler başga bir taýa,
It üýrmesi kär edermi, asmandaky dolan Aýa.

Bu ýerde hem bendiň ikinji setiri ritoriki sorag bolup, ol, bir tarapdan, birinji setirdäki öňe sürülen garaýşy berkitmek, ikinji tarapdan, aýdylýan pikire çeperçilik öwüşginini çäymek üçin jaýdar ulanylan tärdir. Biziň pikirimizçe, ritoriki soragyň halky kökleri bar, çünki onuň halky şahyranalyk labzy aýdyň duýulýar. Ýeri gelende, bu jümläniň “Akmak it asmandaky Aýa üýrer”, “It üýrer, kerwen geçer” ýaly türkmen halk nakyllaryna hem doly kybap gelýändigini bellemelidir.

Mahmyt Zamahşarynyň goşgularynda ulanylan ritoriki soraglaryň hemmesi diýen ýaly türkmen halk parasatlaryna kybap gelýändigini belläp geçmek zerur. Sözümiň gury bolmaz ýaly käbir mysallara ýüzleneliň.

Akyldar şahyryň “Diwanynda” şeýle beýde duş gelinýär:

Pikirlerim aňymdaky keýikleriň sürüsi deý,
Olaram öz içindeki agsagyn bildirermi, heý?

Bu ýerde hem ritoriki soragyň “Köp gulan bir agsagyn bildirmez” diýen halk pähimine gabat gelýändigini mese-mälim görünýär. Şu görnetin aňlatma şahyryň döredijiligine mahsusdyr. Bu onuň ylham, pikirlenme babatdaky dogruçyl beýan ediş aýratynlygydyr.

Şahyryň:

Sypman şol nebsiň gowundan, aldanyp ýene derdinme,
Heý-de, salgymyň suwundan, ganan teňňäni gördüňmi?

– diýen beýdi onuň hakyky sungat eseriniň nebse, şan-şöhreta eýe bolmak üçin däl eýsem, has ýokary zatlara gulluk etmelidigine ymykly düşündigine şaýatlyk edýär. Liriki gahryman bu pursatdaky ahwaly okyja ritoriki sorag bilen düşündirmäge çalyşýar. Ritoriki sorag pikiriň täsirliligini güýçlendirip, wagtyňy, zähmetiňi degerli işlere sarp etmelidigi hakdaky garaýşy has-da berkidýär.

Akmaral Sabyrova
(*Turkmenistan*)

THE USE OF RHETORICAL QUESTIONS IN THE POEMS BY MAHMYT ZAMAHSHARY

Zamahshary's poetic lines are distinguished by their clarity of thought and deep wisdom, high artistry, they have a strong influence on the reader. It can be said that the rhetorical question is often used in the poet's poems, along with simile, metaphor, aphorism and other artistic means.

It is noted that the rhetorical questions used in the philosophical poems of the master of words are an exciting artistic approach in further strengthening and clarifying the ideas put forward by the poet.

Акмарал Сабырова
(*Туркменистан*)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОГО ВОПРОСА В СТИХАХ МАХМУДА ЗАМАХШАРИ

Поэтические строки Замахшари отличаются ясностью мысли и глубокой мудростью, высокой художественностью, оказывая сильное воздействие на читателя. В стихотворениях поэта часто используются риторические вопросы, а также сравнения, метафоры, афоризмы и другие художественные средства.

Следует отметить, что риторические вопросы, используемые в философских стихотворениях мастера слова, являются действенным художественным приемом в дальнейшем усилении и прояснении выдвинутых поэтом идей.

Gülaýym Sahatowa
(*Türkmenistan*)

EDEBIÝAT DERSINDE UMUMADAMZAT GYMMATLYKLARYNY ÖWRETMEKDE SANLY DIDAKTIKANYŇ ORNY

“Türkmenistanda umumybilim maksatnamalary boýunça okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň 2028-nji ýyla çenli Konsepsiýasynyň” tassyklanylmagy sanly tehnologiýalardan netijeli peýdalanylýp, okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmäge

hem-de ýaş nesilleriň milli we umumadamzat gymmatlyklaryna bolan garaýyşlaryny kemala getirmäge esas berýär.

Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasy ýurdumyzyň bilim edaralarynyň işini has-da kämilleşdirmäge, bilim bermegiň ähli basgançaklaryny ýokary hilli sanly bilim maglumatlary bilen üpjün etmäge, berilýän bilimiň mazmunyny baýlaşdyrmaga, bilim bermegiň hiliniň dünýä derejesine laýyk bolmagyny gazanmaga, bilim ulgamynyň maglumat goruny döretmäge gönükdirilendir. Şol nukdaýnazardan, häzirki wagtda sanly tehnologiýalar giňden ornaşdyrylyp, interaktiw okuw maksatly didaktik materiallary taýýarlamaga oňyn şertler döredilýär.

Okuwçylaryň pikirleniş, döredijilik endiklerini, sözleýiş we ýazuw dilini ösdürmäge gönükdirilen edebiýat dersinde hödürlenilýän çeper eserleri öwretmekde hem okuw görkezme esbaplarynyň, didaktik materiallaryň ähmiýeti uludyr. Edebiýaty okatmagyň usulyýetinde görkezme esbaplaryň birnäçe görnüşleri peýdalanylýar. Şolardan biri hem häzirki wagtda dünýä tejribesinde giňden ulanylýan infografikadyr.

Çykyşymyza edebiýat sapagyny dünýä tejribesinde ulanylýan döwrebap usullaryň üsti bilen geçmegiň, sapakda umumadamzat gymmatlyklaryny öwretmekde bilim infografikasyny peýdalanmagyň usullaryna degişli mysaly didaktik materiallar taýýarlanylady. Işde edebiýat mugallymyna sapakda umumadamzat gymmatlyklaryny bilim infografikasynyň üsti bilen öwretmegiň aýratynlyklary beýan edilýär we usuly maslahatlar, teklipler hödürlenilýär.

Sapakda ulanylýan infografika bilen baglanyşykly wizuallaşdyrma serişdeleriniň ýerlikli saýlanylmagy esasy şertleriň biridir. Infografika wizual görnüşde görkezilýän çylşyrymly maglumatlary ýönekeýleşdirmäge, okuwçylaryň ünsüni sapaga çekmäge, umumadamzat gymmatlyklary bilen baglanyşykly maglumatlary düşnükli we elýeterli görnüşde bermäge gönükdirilendir. Sebäbi infografika okuwçylaryň hödürlenilýän maglumatlara bolan garaýşyny üýtgedýär, ýagny tekst grafikany öz içine alýar, okuwçy ilki wizual elemente seredýär we soňra teksti okaýar. Maglumat grafikasynyň tekstde beýan edilýän esasy pikire çalt hem ýeňil düşünmäge ýardam edýär. Şeýlelikde, tekst we grafiki şekilleriň utgaşmasy arkaly berlen materiala has çuňňur düşünmek mümkinçiligi döreýär. Infografika ulanyjy üçin köp mukdarda maglumat bermegiň amatly usuly bolup, onuň kömegi bilen çylşyrymly maglumatlary ýönekeý we elýeterli görnüşde hödürlemäge, maglumaty doly beýan etmäge mümkinçilik döreýär.

Işde okuwçylaryň pikirleniş endiklerini ösdürmekde bilim infografikasyny ulanmagyň artykmaçlyklary barada durlup geçilýär.

Gulayym Sahatova
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF DIGITAL DIDACTICS IN TEACHING INTERNATIONAL HUMAN VALUES AT LITERATURE CLASSES

Integrating digital technologies into education process, in general, and teaching literature, in particular, is of paramount importance in enhancing efficiency and quality. Digital technologies promote student's motivation to master the mother tongue and literature as the most efficient way of imparting knowledge in class.

The paper is based on the author's research for a number of years. The author tries to show how usage of digital technology enhances creativity of the student at literature class and develops love for the mother tongue, literature and international human values involving infographics as one of the most accessible visual aids to optimize the assimilation of digital technology into educational process.

Гулайым Сахатова
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ В ОБУЧЕНИИ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИМ ЦЕННОСТЯМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Внедрение цифровой образовательной технологии в учебный процесс и, в частности, в преподавание литературы открывает широкие возможности в плане повышения их качества и эффективности. Успех достигается в данном случае за счет повышения мотивации учащегося к изучению родного языка и литературы путем применения новейшей образовательной технологии.

Работа написана на обширном научно-исследовательском материале, разработанном автором в течение ряда лет. Автор раскрывает широкие возможности креативизации урока литературы в плане повышения у учащегося любви к родной литературе и национальному наследию, применяя инфографику, как одно из легко доступных и успешно применяемых современных визуальных средств обучения.

GÜNDOGAR EDEBIÝATYNA ISGENDER BEG TÜRKMENIŇ DÖREDIJILIGINIŇ TÄSIRI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ata Watanymyzyň geçmiş taryhyny doly suratda öwrenmek, ony halka ýetirmek esasy wezipeleriň biridir. Şol esasyda döredijilik dünýäsini pars dilinde ýazmak bilen, бүтін dünýäde meşhur bolan alym Isgender beg Türkmeniň işlerini öwrenmek, ony ylmy we halk köpçüligine ýetirmek döwrümiziň wajyp meseleleriniň biri hökmünde uly ähmiýete eýedir.

Isgender beg Münşi Türkmen birnäçe ylmy-edebi eserleri miras galdyrypdyr. Onuň “Taryhy älem aräýy Abbasy” (“Älemiň bezegi Abbasyň taryhy”), “Ketabi-tarassol man monşaati haji Eskandar Beg Monşi” (“Hajy Isgender beg Münşiniň münşaatlarynyň kitaby”) we “Zeýli taryhy älem ara” (“Älemi bezeýjiniň taryhynyň dowamy”) ýaly eserleri biziň döwrümize gelip ýetipdir. Ýöne alym dünýä ylmynda özüniň “Taryhy älem aräýy Abbasy” atly taryhy eseri bilen bellidir. Eser 3 jiltiden ybarat bolup, ol şol döwrüň ýazuw edebiýatyna mahsus bolan pars edebi dilinde ýazylypdyr. Sefewi türkmenleriniň taryhy boýunça möhüm çeşme bolmak bilen, bu eser Orta Aziýa, Orta Gündogar, Kawkaz we Arap ýurtlarynyň, Türkiýäniň, Hindistanyň we başga-da birnäçe ýurtlaryň taryhyny öwrenmek nukdaýnazaryndan uly ähmiýete eýedir. Şoňa görä-de, Isgender beg Türkmeniň bu eseri öz ýaşan döwründe hem-de ondan soňky asyrlarda dürli ýurtlarda şöhratlanypdyr.

Isgender beg Türkmeniň baý mazmunly taryhy eseri, ylaýta-da, goňşy halklaryň arasynda meşhur bolupdyr. Ylmy edebiýatlarda Isgender beg Türkmeniň döredijiliginiň Gündogar edebiýatyny baýlaşdyrmakdaky hyzmaty, onuň goňşy halklaryň ýazyjy-şahyrlarynyň döredijiligine täsiri hakyndaky maglumatlar alymlar A. A. Rahmaniniň, O. Efendiýewiň, Ş. Farzalyýewiň, I. Afşaryň we Z. Safanyň işlerinde duş gelmek bolýar.

Taryhçy alymlaryň berýän maglumatyna görä, XIX asyr azerbäýjan edebiýatynyň görnükli wekili, ýazyjy, şahyr we filosof Mürze Fataly Ahundowyň (1812–1878) “Aldawa düşen ýyldyzlar” (“Aldanmış kəvakib”) atly powesti Isgender beg Türkmeniň döredijiliginiň täsiri netijesinde döredilipdir. F. Ahundow “Taryhy älem aräýy Abbasy” eserini öwrenip, onda beýan edilen taryhy wakalar esasynda şol powesti azerbäýjan dilinde ýazýar. Ondan soň awtor ony rus diline terjime edýär. Powestiň asyl nusgasy 1859-njy ýylda “Типография наместника Кавказа” neşirýatynda Tbiliside çykarylýar. Rus dilindäki nusgasy bolsa, şol ýyl “Kawkaz” gazetinde çap edilýär hem-de giňden ýaýrap, örän uly meşhurlyga eýe bolýar. Belli bolşuna görä, F. Ahundowyň “Aldawa düşen ýyldyzlar” powesti XX asyrdan birnäçe

gezek rus dilinde täzeden neşir edilýär. Ahyrky gezek ol 1962-nji ýylda alym A. Şarifa tarapyndan Moskwada çapa taýýarlanyp neşir edilýär. XX asyryň 70-nji ýyllarynda bolsa, F. Ahundowyň bu powesti esasynda Azerbaýjan Respublikasynda çeper kinofilmi düşürilýär we teatrlarda sahna oýunlary goýulýar.

Isgender beg Türkmeniň döredijiligi XIX asyryň meşhur azerbaýjan ýazyjysy we dilçi alymy Apbasguly aga Bakyhanowyň (1794-1847) döredijiligine hem oňaýly täsirini ýetiripdir. Ol 1841-nji ýylda “Gülestany Erem” atly taryhy eserini pars dilinde ýazýar. Soňra ol 1844-nji ýylda eseri rus diline terjime edýär. Azerbaýjanyň taryhy boýunça möhüm çeşme hasap edilýän bu eseri ýazmak üçin, A. Bakyhanow dürli taryhy işleri, aýratyn hem, “Taryhy älem arasy Abbasy” eserinden giňişleýin peýdalanýar. “Gülestany Erem” eseri soňky ýyllarda azerbaýjan we iňlis dillerine-de terjime edilipdir. A. Bakyhanowyň taryhy eseri 1926-njy ýylda rus dilinde, 1951-nji we 2001-nji ýyllarda azerbaýjan dilinde, 1970-nji ýylda pars dilinde (asyl nusgada) Bakuwda kitap görnüşinde neşir edilýär. Ahyrky gezek ol 2009-njy ýylda iňlis dilinde Waşingtonda çap edilýär.

Isgender beg Türkmeniň ylmy mirasy eýranly söz ussatlarynyň döredijiligine-de öz täsirini ýetiripdir. Muňa XIX asyrdaky ýaşap geçen görnükli eýran taryhçy alymy we şahyry Ryzaguly han Hedayatyň (1800-1871) ýazan ylmy işleri şaýatlyk edýär. Mälim bolşuna görä, onuň “Rauzat as-safaýy Nasry” atly eseriniň Sefewiler döwrüne degişli bölümleri işlenilende, Isgender beg Türkmeniň “Taryhy älem arasy Abbasy” eseriniň taryhy maglumatlaryny giňden peýdalanypdyr. Ryzaguly han Hedayatyň bu taryhy eseri XIX–XX asyrlarda Eýranda we Hindistanda birnäçe gezek neşir edilipdir.

Umuman, Isgender beg Türkmeniň döredijiliginiň täsiri netijesinde azerbaýjan we eýran halklarynyň XIX asyr görnükli edebiýat wekilleri tarapyndan birnäçe edebi eserler döredilipdir. Munuň özi Isgender beg Türkmeniň döredijiliginiň Gündogar halklarynyň edebiýatlaryna ýetiren täsiri bolup durýar. Şeýle hem taryhçy alymyň gymmatly eserleri diňe bir türkmen edebiýatynyň we medeniýetiniň däl-de, eýsem, dünýä edebiýatynyň we medeniýetiniň hem ösmegine uly goşantdyr.

Maral Sahatgeldiyeva
(*Turkmenistan*)

THE INFLUENCE OF ISKENDER BEG TURKMEN'S CREATIVITY ON ORIENTAL CULTURE

In this paper, the issues of studying the influence of Iskander Munshi's work on the culture of the peoples of the East are considered. Historical essay “Tarihi alem arasy Abbasy” (“The History of the Adorner of the World Abbas”) Iskender–

beg Turkmen is a valuable source for studying the history of Turkmenistan, as well as the countries and peoples of Central Asia, the Middle East, the Caucasus and other regions. The name of the great Turkmen historian Iskender–beg Turkmen is known all over the world. The historian’s work has gained unprecedented fame in a short period of time, spreading throughout the East. His immortal creation has been inspiring poets, writers and scientists to create new works and research for several centuries.

In the 19th century, under the influence of the historical and literary work “Tarihi alem arrayy Abbasy”, several famous works of literature were created, such as the novel “The Deceived Stars” by the Azerbaijani writer M.F. Ahundov and the work “Gulistan-i Iram” by the enlightenment scientist A.A. Bakyhanov, as well as the work “Rauzat as-safa Naseri” by the Persian historian and poet Ryzagulyhan Hedayat. This, in turn, shows the significant contribution of the Turkmen historian I Iskender–bek Turkmen to the development of historicism in the literature of the peoples of the East.

Марал Сахатгельдыева
(Туркменистан)

ВЛИЯНИЕ ТВОРЧЕСТВА ИСКАНДЕР-БЕКА ТУРКМЕНА НА ВОСТОЧНУЮ КУЛЬТУРУ

В данной работе рассмотрены вопросы изучения влияния творчества Искандера Мунши на культуру народов Востока. Историческое сочинение “Тарихи алам арайи Аббаси” (“История украшателя мира Аббаса”) Искендер-бека Туркмена представляет собой ценный источник для изучения истории и литературы Туркменистана, а также стран и народов Средней Азии, Ближнего Востока, Кавказа и других регионов. Имя великого туркменского историка известно во всем мире. Именно произведение “Тарихи алам арайи Аббаси” помогло Искандеру Мунши обрести мировую славу. Его бессмертное творение уже несколько столетие вдохновляет поэтов, писателей и ученых на создание новых произведений и исследований.

В XIX веке под влиянием историко-литературного сочинения “Тарихи алам арайи Аббаси” было создано несколько известных произведений литературы. К примеру, повесть “Обманутые звёзды” азербайджанского писателя М.Ф. Ахундова и произведение “Гюлистан-и Ирам” учёного-просветителя А.А. Бакиханова, а также сочинение “Раузат ас-сафа Насери” персидского историка и поэта Резакулихан Хедаята. Таким образом, Искендер-бек Мунши Туркмен внес большой вклад в развитие историзма в литературе народов стран Востока.

TÜRKMENISTANYŇ HALKARA ZÄHMET GURAMASY BILEN HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK JÄHETLERI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda Türkmenistan halkara gatnaşyklarynda adamzat ähmiýetli işleri alyp barýar. Döwletimiz dünýä bileleşiginiň doly hukukly subýekti bolup, zähmetiň hukuk düzgünleşdirmesi babatda hem halkara hyzmatdaşlyga işjeň gatnaşýar. Bu ugurda Türkmenistan abraýly halkara edarasy bolan Halkara Zähmet Guramasy bilen durnukly aragatnaşyk saklaýar.

Halkara Zähmet Guramasy halkara derejedäki gurama bolup, ol Birleşen Milletler Guramasynyň ýöriteleşdirilen edarasydyr. Halkara Zähmet Guramasy 1919-njy ýylda Wersal parahatçylyk şertnamasynyň esasynda Milletler Ligasynyň ýanynda özbaşdak gurama hökmünde döredildi. 1920-nji ýyldan bäri Guramanyň ştab-kwartirasy Şweýsariýa Konfederasiýasynyň Ženewa şäherinde ýerleşýär. Dünýäniň 187 döwleti onuň agzasydyr. Bu abraýly Guramanyň esasy wezipeleri jemgyýetçilik-zähmet meselelerini çözmeklige gönükdirilen ylalaşylan strategik maksatnamalary, konwensiýalary we maslahatlar görnüşinde halkara zähmet kadalaryny işläp düzmekden hem-de olaryň ýerine ýetirilişine gözegçilik etmekden, adamlary mejbury zähmetden goramaga, işsizligi azaltmaga, zähmet migrasiýasyny düzgünleşdirmäge we işgärleriň ýaşaaýyş derejesini gowulandyrmaga ýardam bermekden ybaratdyr. Onuň işgärleriň hünär derejesini ýokarlandyrmaga ýardam bermek, zähmet şertlerini we önümçilik gurşawyny gowulandyrmak, zähmetiň tehniki howpsuzlygyny we zähmet gigiyenasyny üpjün etmek boýunça maksatnamalary işläp düzmek ýaly wezipeleri hem bardyr. Halkara Zähmet Guramasy tarapyndan häzirki wagta çenli 189 sany konwensiýa we 200-den gowrak maslahatlar kabul edildi.

Türkmenistan 1993-nji ýylyň 24-nji sentýabrynda Halkara Zähmet Guramasynyň agzasy boldy. Garaşsyz döwletimiz “Mejbury zähmet hakyndaky” (1930 ý.), “Assosiasiiýalaryň erkinligi we olary guramaga bolan hukugy goramak hakyndaky” (1948 ý.), “Kollektiw şertnamalary guramaga we baglaşmaga bolan hukuk hakyndaky” (1949 ý.), “Erkek adamlary we aýallary deň zähmeti üçin deň derejede sylaglamak hakyndaky” (1951 ý.), “Mejbury zähmeti ýatyrmak hakyndaky” (1957 ý.), “Zähmet we iş bilen meşgul bolmak babatda kemsidijilik hakyndaky” (1958 ý.), “In az ýaş hakyndaky” (1973 ý.), “Halkara zähmet kadalaryny ulanmaga ýardam bermek boýunça üçtaraplaýyn geňeşmeler hakyndaky” (1976 ý.), “Çaga zähmetiniň in agyr görnüşlerini gadagan etmek we aradan aýyrmak hakyndaky”

(1999 ý.) halkara Konwensiýalaryndan gelip çykýan borçnamalara ygrarly bolup, halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryny milli kanunçylyga ornaşdyrmak boýunça giň gerimli işleri alyp barýar.

Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 49-njy maddasynda her bir adamyň zähmete, öz islegine görä hünär, kär we iş ýerini saýlap almaga, zähmetiň sagdyn we howpsuz şertlerine, hakyna durup işleýän adamlaryň öz çeken zähmetiniň möçberine we hiline laýyk gelýän hak almaga hukugynyň bardygyny, bu hakyň möçberi döwlet tarapyndan bellenen in pes zähmet hakynyň möçberinden az bolup bilmeýändigini, şeýle hem mejbury zähmetiň we çaga zähmetiniň in agyr görnüşleriniň gadagandygyny kepillendirýän kadalar Halkara Zähmet Guramasynyň iş ýüzüne geçirýän düzgünlerine laýyk gelýändigini nygtamalydyr.

Zähmet çygryndaky gatnaşyklary düzgünleşdirýän esasy hukuk namasy bolup durýan Türkmenistanyň Zähmet kodeksinde agzalyp geçilen Konwensiýalaryň hem-de ýurdumyzyň Esasy Kanunynyň kepillendirýän esas goýujy ýörelgeleri bilen bir hatarda, zenanlaryň we maşgala borçlary bolan beýleki adamlaryň, on sekiz ýaşna ýetmedik işgärleriň, maýyplygy bolan adamlaryň, şeýle-de işgärleriň gaýry toparlarynyň zähmetini düzgünleşdirmegiň aýratynlyklaryny belleýän hukuk kadalary öz beýanyny tapdy. Halkara arenasynda adamzadyň bähbitlerini ileri tutýan döwlet hökmünde tanalýan ata Watanymyz halkara hukugynyň we milli kanunçylygynyň hukuk kadalaryny sazlaşykly durmuşa geçirýär.

Şeýlelikde, ählumumy zähmet howpsuzlygynyň, durnuklylygynyň we sagdynlygynyň hatyrasyna Türkmenistanyň Halkara Zähmet Guramasy bilen netijeli hyzmatdaşlygynyň ösdürilmegi halkymyzyň bagtyýar geljegine gönükdirilendir.

Dinara Saidova, Eziz Kichikakayev
(*Turkmenistan*)

LEGAL ASPECTS OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND THE INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION

As a full-fledged member of the International Labour Organization (ILO), Turkmenistan supports the fundamental principles of the Organization, which are reflected in the norms of national labour legislation. Turkmenistan, which closely cooperates with the ILO, gives priority to the development and implementation of legal norms aimed at establishing state guarantees of citizen's labor rights, creating safe working conditions and ensuring sustainable labor relations.

Динара Саидова, Эзиз Кичикакаев
(Туркменистан)

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА С МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ ТРУДА

Будучи полноправным членом Международной Организации Труда (МОТ), Туркменистан поддерживает основополагающие принципы Организации, которые находят своё отражение в нормах национального трудового законодательства. Туркменистан, тесно сотрудничающий с МОТ, отдаёт приоритет разработке и внедрению правовых норм, направленных на установление государственных гарантий трудовых прав граждан, создание безопасных условий труда и обеспечение устойчивых трудовых отношений.

Enegül Şallyýewa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE TUÝUG ÝAZAN ŞAHYRLAR HAKDA

Berkarar döwletiniň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz, Arkadagly Gahryman Serdarymyz türkmen halkynyň akyldar şahyry, dana atamyz Magtymguly Pyragynyň edebi mirasyny ylmy taýdan öwrenmek üçin taýsyz tagallalary amala aşyrýar. Magtymguly türkmen edebiýatynda, türkmen halkynyň taryhynda öçmejek yz galdyran äleme belli beýik şahsyýetdir.

Akyldar şahyryň döredijiligine ser salanyňda, şahyryň sygyrlaryny okanyňda, dünýä belli taryhy şahsyýetlere, Gündogaryň beýik ussatlaryna bagyşlap özüniň ajaýyp sygyrlaryny döredendigine göz ýetirmek mümkin. Şol sanda dana şahyr edebiýatymyzyň taryhynda tuýug ýazan Lutfy, Nowaýy, Babyr... ýaly şahyrlara uly sarpa goýupdyr, olaryň döredijiliginden täsirlenipdir we öz goşgularynda ýatlap geçipdir. Şahyryň “San bolsam” goşgusynda Alyşir Nowaýy hem Zahyreddin Babyr ýaly tuýugçy şahyrlaryň atlarynyň getirilmegi muňa aýdyň mysaldyr:

Dameganda ýörgen ussat Nowaýy,
“Çar diwany”, “Perhat-Şirin” rubaýy,
Zahyreddin Babyr “Mizan-öwzany”,
Gaşlaryna baryp, men Mejnun bolsam.

Omonimleri (sesdeş sözleri) az ulanmadyk bolsa-da, dört setirden ybarat bolan tuýug goşgy düzülişi Magtymguly Pyragynyň döredijiliginde duş gelmeýär diýen ýalydyr.

Tuýug – dört setirden ybarat bolan gadymy goşgy düzülişiniň bir görnüşi. Türkmen şygryýetinde tuýug döretmeklik öz gözbaşyny orta asyrlardan alyp gaýdyp, edebiýatymyzyň taryhynda edebi däbe öwrülipdir. Goşgy düzmekligiň bu görnüşi arap ýa-da pars şygryýetinde bolmandyr. Ol diňe türki halklaryň edebiýatyna, şol sanda türkmen edebiýatyna hem mahsusdyr. Tuýug özüniň kapyýalaşyşy (a-a-b-a) hem-de bir bentde gutarnykly pikiri beýan edýänligi taýyndan rubaga meňzeşdir. Rubagynyň tuýugdan tapawudy onuň pars folklorunda döränligidir. Ýene-de bir aýratynlygy, rubagy we tuýugyň her biriniň özüne laýyk ölçegi bolup, tuýugda azyndan üç sany many aňladýan omonimleriň (sesdeş sözleriň) bolmagy zerurdyr. Goşgy bendinde getirilýän omonimleriň manylary dürli-dürli bolmalydyr. Tuýugy okaýan ýa diňleýän adam ondaky omonimleriň manylaryny duýmalydyr. Şonuň üçinem bu liriki žanra “*tuýug*” ýagny, “*duýmak*” işliginiň gadymky görnüşi boýunça at berlipdir. Bu bolsa omonim kapyýalaryň manysyny duýmaklygy, oňa düşünmekligi aňladypdyr. Şeýle kapyýalaryň – omonimleriň getirilmegi goşgynyň sazlaşygyny, ýakymlylygyny artdyrýar hem-de täsirliligini, özüneçekijiligini güýçlendirýär. Tuýug halk diliniň baýlygyny ýüze çykarýar, şygra aýratyn çeperçilik serişdesi hökmünde gözelligi berýär. Tuýugda omonimleriň getirilmegi şol diliň baý dildigini, many aňlatmak mümkinçiliginiň giňdigine aýdyň görkezýär.

Dünýä edebiýatynyň şahyrlarynyň döredijiligini öwreneniňde, iňlis şygryýetine mahsus bolan sonetleri ýa-da pars şygryýetine mahsus bolan gazaly, gazak şygryýetine mahsus abaý bendini görmek bolýar. Tuýuglar bolsa türkmen şygryýetiniň özboluşly edebi öwrümi bolmak bilen, diňe mazmun babatda däl, eýsem şekil (forma) babatda hem türkmen şygryýetini dünýä derejesine çykarýar.

Türki halklaryň özboluşly şahyrana mirasy bolan tuýug žanry ussat şahyrlaryň döredijiliginde gabat gelýär. Iň inçe, näzik sözli tuýuglary ýazan Lutfy, iň owadan tuýuglary bagyş eden Nowaýy, özboluşly tuýuglary döreden Babyr şa dagy aýry-aýrylykda şahyrana sözünüň adatdan daşary ýokary medeniýetini görkezmegi başarypdyrlar. Orta asyrlar türkmen edebiýatynda “ussat tuýugçylar” adyny alan bu şahyrlar özleriniň ajaýyp tuýuglaryny döretmek bilen, edebi däbe öwrülen tuýug ýazmaklygy has-da ösdüripdirler, kämilleşdiripdirler, mynasyp dowam etdiripdirler.

Enegul Shallyyeva
(*Turkmenistan*)

ABOUT THE POETS WHO WROTE TUYUGS IN THE WORK OF MAGTYMGULY PYRAGY

Reviewing the work of Magtymguly Pyragy, and reading the poet's poems, one can be convinced that the poet-thinker created wonderful works dedicated to world-famous historical figures and great artists of the East. Our wise poet had special respect for talented poets who wrote in the form of tuyugs and left their marks on the history of our literature such as Lutfi, Navoyy and Babur, was impressed by their work and mentioned them in his poems. A striking example in this regard is the names of poets Alyshir Navoyy and Zahyreddin Babur mentioned in the thinker's poem "Willing to be equal to them".

Tuyug is a form of composing a stanza of four lines. The creation of tuyugs in Turkmen poetry dates back to the Middle Ages and has become a tradition in the history of our literature. This form of versification did not exist in both Arabic and Persian poetry. It is unique for the poetry of the Turkic peoples, including the Turkmens.

Энегуль Шаллыева
(*Туркменистана*)

О ПОЭТАХ, ПИСАВШИХ ТУЮГИ, В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Обозревая творчество Махтумкули Фраги можно убедиться в том, что поэт-мыслитель создал замечательные стихотворения, посвященные всемирно известным историческим личностям и великим мастерам Востока. Наш мудрый поэт питал особое уважение к таким талантливым поэтам, писавшим в форме туюгов, как Лутфи, Навои, Бабур, которые оставили след в истории нашей литературы, был впечатлен их творчеством и нередко упоминал их в своих стихотворениях. Ярким примером в этом отношении является упоминание в стихотворении мыслителя "Желая быть равным им" имен таких поэтов как Алишер Навои и Захириддин Бабур.

Туюг – это форма сложения четверостиший. Создание туюгов в туркменской поэзии берет свое начало в средневековье и стало традицией в истории нашей литературы. Такая форма стихосложения не существовала как в арабской, так и в персидской поэзии. Она уникальна для поэзии тюркских народов, в том числе и для туркмен.

ÝAŞLARY YLMA ÇEKMEK SYÝASATYNYŇ WEZIPELERI

Ýaşlary ylma çekmek syýasatynyň wezipelerini ýüze çykarmak üçin döwlet maksatnamalaryň iki toplumu: ýurduň ösüşine degişli döwlet durmuş-ykdysady maksatnamalar we ylym, bilim ulgamyna, ýaşlar syýasatyna degişli döwlet maksatnamalar seljerildi.

Ýaşlary ylma çekmek syýasatynyň wezipelerini ýüze çykarmak maksady bilen “Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin Milli maksatnamasyna”, “Berkarar döwletiň täze Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” we “Türkmenistany 2022–2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasyna” üns berildi.

Seljermeleriň netijesinde, Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşine degişli döwlet maksatnamalarynda ýaşlary ylma çekmek syýasatynyň wezipeleri hökmünde ýurdumyzda adam maýasynyň ösdürilmegi; ýaşlaryň intellektual kämilliginiň ýokary derejesini gazanmak; zehinli ýaşlary saýlap almak we olara döwlet tarapyndan goldaw bermek; ýaşlarda ylmy-barlag, tehniki we innowasion endik-başarnyklary terbiýelemek; alymlaryň ýaş neslini kemala getirmek, zehinli ýaşlaryň ylmy döredijiligini goldamak we başgalar ýüze çykaryldy.

Durmuş-ykdysady döwlet maksatnamalary adam maýasynyň hil taýdan ösüşini kepillendirýän şertleriň döredilmegini talap edýär, ýaş raýatlaryň döredijilik ukyp-başarnyklarynyň kemala gelip kämilleşmegine gönükdirilýär.

Ylym, bilim we ýaşlar syýasatyna degişli döwlet maksatnamalary seljerildi. Türkmenistanda ýaşlary ylma çekmek syýasatynyň wezipeleri ýagny, zehinli ýaşlary höweslendirmek, türkmen ýaşlarynyň intellektual aňýetini kämilleşdirmek, okuwçylary, talyplary bilim maksatnamalaryna laýyklykda ylma we işläp taýýarlamalar çygryna çekmek, olaryň ylmy bilimleri ele almaklary üçin işleri ýerine ýetirmek; ýaşlaryň ylmy-tehniki taslamalaryny ýerine ýetirmek üçin maliýe üpjünçiligini amala aşyrmak, okuwçy ýaşlara integrirlenen (bilim bermek bilen bilelikde ylmy gözlegleri amala aşyrýan bilim işi) ylmy bilimleriň berilmegini guramak we okatmak, ylmyň ileri tutulýan ugurlary boýunça ylmy gurnaklaryň işlerini ýokarlandyrmak, ylmy we taslama bäsleşikleri, maslahatlary, halkara ylmy-amaly maslahatlary, “tomusky mekdepleri”, innowasiýalara bagyşlanan dürli okuwlary, umumy sapaklary we başga çäreleri geçirmek; ýaşlaryň ylmy we innowasiýa işjeňligini goldamak, ylmy innowasiýa işlerine talyplaryň gatnaşmagyny işjeňleşdirmek, ýaşlary ylma çekmek işiniň halkara hyzmatdaşlygynda ylmy-tehniki maglumatlary alyşmak, birleşen döwletara maglumat gaznalarynyň işine gatnaşmak, ýurdumyzda halkara maslahatlary geçirmek, öňdebaryjy ylmy merkezlerine ýaş alymlary iş saparlaryna ugratmak we başgalar ýüze çykaryldy.

Leyli Shammayeva
(*Turkmenistan*)

OBJECTIVES OF THE POLICY OF YOUTH INVOLVEMENT IN SCIENCE

The report is devoted to the study of the tasks of state policy in the field of attracting young people to science. State programs of a socio-economic nature and state programs for the development of science and technology were used to identify state tasks. It is noted that state programs of a socio-economic nature program tasks to increase the level of human capital development and improve the creative potential of young citizens. Government programs in the field of science and technology development, in order to develop human capital, set goals to stimulate young people and attract them to the field of science and development, provide them with material support, and provide research and scientific training.

Лейли Шаммаева
(*Туркменистан*)

ЗАДАЧИ ПОЛИТИКИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ К НАУКЕ

Доклад посвящен исследованию задач государственной политики в области привлечения молодежи к науке. Для решения поставленных целей использованы Государственные программы социально-экономического характера и Государственные программы развития науки и техники.

Отмечается, что Государственные программы социально-экономического характера программирует задачи по повышению уровня развития человеческого капитала, совершенствованию творческого потенциала молодых граждан.

Государственные программы в области развития науки и техники, в целях развития человеческого капитала ставят задачи по стимулированию молодых людей и привлечению их в сферу науки и инновационных разработок, оказанию им материальной поддержки, обеспечению исследовательской и научной подготовки.

KITAPHANA HYZMATYNDY YLMY-INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ MÜMKINÇILIKLERI

Hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda ýurdumyzyň kitaphana işini kämilleşdirmek, onuň tehniki üpjünçiligini döwrebaplaşdyrmak babatynda uly işler durmuşa geçirilýär. Bu barada hormatly Prezidentimiz: “Tehnologiýalaryň örän tiz ösýän şertlerinde ýurdumyzda raýatlaryň, aýratyn-da, ýaşlarymyzyň häzirki zamanyň ösen tehnologiýalaryndan doly baş çykaryp bilmeklerini, internetiň giň mümkinçiliklerinden netijeli peýdalanmaklaryny gazanmak wezipeleri üstünlikli çözülýär. Bu ugurda kitaphanalary, metbugat neşirlerini sanlylaşdyrmak ugrunda alyp barýan işlerimize-de uly orun degişlidir. Häzirki wagtda elektron görnüşdäki kitaplar ýaşlara elýeterli edilýär” diýip, adalatly belläp geçýär.

Türkmenistanda ylym ulgamyny ösdürmegiň 2024–2052-nji ýyllar üçin Strategiýasyny amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirmeli çäreleriň 2024–2028-nji ýyllar üçin Meýilnamasynda Merkezi ylmy kitaphanada elektron hyzmatynyň işini döwrebap kämilleşdirmek maksady bilen, döwrebap elektron hyzmaty kitaphanaçylyk işleriň düzgünine laýyklykda ýerine ýetirmeli hyzmatynyň işini döwrebap kämilleşdirilip, elektron kitaphana hazynasy döredilip, kitaphana hazynasynyň aýawlylygy üpjün ediler. Okyjylara elektron hyzmaty ýola goýlar, ylmy jemgyýetçilik üçin ylmy işlerinde daşary we GDA ýurtlarynda bar bolan ylmy kitaplardan we žurnallardan peýdalanmak mümkinçiligi dörediler, seýrek düş gelýän we mazmuny taýdan gymmatly neşirleriň elektron nusgasy döredilip, giň okyjylar köpçüligine hyzmat ediler, dünýä ýurtlarynyň ylmy kitaphanalarynyň iş tejribelerinden ugur alnyp, elektron hyzmatynyň işi döwrebap kämilleşdiriler, elektron görnüşli ylmy maglumatlar has ygtybarly we tygşytly saklanyp, okyjylaryň olardan peýdalanmagy üpjün ediler.

Merkezi ylmy kitaphana gelýän okyjylara döwrebap hyzmat etmek maksady bilen bu ylmy ojagy öndebaryjy ýurtlaryň ösen täze innowasion tehnologiýalary bilen üpjün etmek, ýagny sanly ulgamy ornaşdyrmak işi alnyp barylýar.

Häzirki döwürde ylym-bilime sanly ulgamyň ornaşdyrylmagy ýaş nesillere döwrebap bilim bermekde ähmiýetlidir. Ýaşlaryň döredijilikli pikirlenýän, öz hünärine ussat hünärmenleri taýýarlamak wezipeleri olaryň sanly ulgam babatdaky sowatlylygyny ösdürmek bilen gönüden-göni baglanyşyklydyr.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Merkezi ylmy kitaphanasynda ýurdumyzyň innowasion ösüşlerini, ylmy açyşlary, täze tehnologiýalaryň döwür

öňegidişlikleri bilen deň gadam urmagyny nazarlaýan döwrebaplaşdyrmak işi dowam etdirilýär. Okyjylaryň isleg bildirýän ol ýa-da beýleki neşirini, edebiýatyny almaga täze mümkinçilikler döredilýär. Şeýle döwrebap kämil işler kitaphananyň hazynasynyň sanly görnüşiniň işleriniň has-da ýokarlanmagyna, seýrek we gymmatly neşirleriň saklanmagynyň derejesini üpjün etmäge, milli hem-de halkara derejede kitaphanalaryň arasynda tejribe alyşmagy ýola goýmaga gönükdirilendir.

Garaşsyz Türkmenistan döwletimizde kitaphana ulgamyny ösdürmek, kämilleşdirmek has-da döwrebaplaşdyrmak, şeýlelikde, halkymyz üçin kitaphana hyzmatyny guramak işiniň hilini, derejesini we many-mazmunyny ýokarlandyrmak maksady bilen Hormatly Prezidentimiz 2025-nji ýylyň 24-nji ýanwarynda “Türkmenistanyň kitaphana ulgamyny ösdürmegiň 2025–2029-njy ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyny tassyklamak hakynda” Karara gol çekdi. Şeýle-de, Maksatnamany amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirmeli çäreleriň Meýilnamasy tassyklanyldy.

Bu Kararyň tassyklanmagy kitaphana işinde alnyp barylýan innowasion ösüşleri hünär işinde hem netijeli peýdalanyp bilmegini gazanmakda bu resminamanyň esasynda ylym-bilim we medeniýet ulgamynda netijeli işleriň amala aşyryljakdygyna doly güwä geçýär.

Doyduk Saparbayeva
(*Turkmenistan*)

POSSIBILITIES OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE LIBRARY SYSTEM

In the Action Plan for the implementation of the Strategy for the Development of the Science System in Turkmenistan for 2024–2028, in order to modernize the work of the electronic service in the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of Turkmenistan, modern electronic services will be provided in accordance with the rules of library work, an electronic library fund will be created and its proper preservation will be ensured. The creation of an electronic service will create the opportunity for readers and the scientific community to use scientific books and journals published in foreign countries and the CIS in their scientific work; electronic copies of rare and valuable publications will be delivered to them; based on the experience of scientific libraries around the world, the work of the electronic service will be modernized, and conditions will be created for the reliable and long-term storage of electronic scientific data, which readers will be able to use promptly.

ВОЗМОЖНОСТИ НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БИБЛИОТЕЧНОЙ СИСТЕМЕ

В Плате действий по реализации “Стратегии развития системы науки в Туркменистане на 2024–2028 годы” в целях модернизации работы электронной службы в Центральной научной библиотеке Академии наук Туркменистана будут осуществляется современные электронные услуги в соответствии с правилами библиотечной работы, создан электронный библиотечный фонд и обеспечена его надлежащая сохранность. Создание электронной службы будет создана возможность для читателей и научного сообщества использовать в своей научной работе научные книги и журналы, публикуемые в странах дальнего зарубежья и СНГ; будут доставляться для них электронные копии редких и ценных изданий; на основе опыта работы научных библиотек стран мира будет модернизирована работа электронного сервиса, а также будут созданы условия для надёжного и долговременного хранения электронных научных данных, которыми смогут оперативно воспользоваться читатели.

Akynýaz Sapargeldiýew, Bahar Şamämedowa
(Türkmenistan)

MAGTYMGULY DÜNÝÄ ALYMLARYNYŇ NAZARYNDA

Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlary bilen “Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe” Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda türkmen halkynyň köp asyrylyk taryhy bilen bir hatarda beýik akyldardyr şahyrlarymyzyň döredijiligini düýpli öwrenmäge, olaryň parasatly setirlerini dünýä ýaýmaga giň mümkinçilikler döredilýär.

Gahryman Arkadagymyz beýik şahyr Magtymguly Pyraga bagyşlap ýazan “Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy” atly goşgusynda:

Hormat goýyas päk ruhunyň baýramyna-toýuna,
Tagzym edýäs zer ýalkymly pikirine-küýüne.
Köpetdagyň eteginde galdy bu gün örboýuna,
Onuň Alyjenaby Magtymguly Pyragy

– diýip ýüzlenmekligi Ýer ýüzünde beýik şahyra uly sarpa goýulýandygyna şaýatlyk edýär.

Türkmen paýhasynyň belent nusgasy bolan Magtymguly Pyragynyň doglan gününüň 300 ýyllyk toý-dabarasynyň halkara derejesinde bellenilmegi, Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimiziň we akyldar şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň älem içre at-abraýyny has-da belende göterdi. Munuň özi Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda halkymyzyň ruhy-medeni gymmatlyklaryny hemmetaraplaýyn öwrenmek işinde täze belent sepgitlere ýetendiginiň kepidir.

Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlary bilen şahyryň goşgularynyň dürli dillerde neşir edilmegi bolsa, şol halklaryň öz ene dillerinde akyldar şahyryň filosofik garaýyşlarynyň, türkmen paýhasynyň, milliliginiň, gahrymançylygynyň belentdigine göz ýetirmäge mümkinçilik döretdi.

Munuň özi şahyryň:

Ismim düşdi ilden-ile,
Nagş ederler dilden-dile

diýip welilik bilen aýdan sözleriniň aýdyň beýanydyr.

Asyrlaryň dowamynda Magtymguly Pyragynyň döredijiligi Gündogar halklarynyň, şol sanda Günbataryň hem ünsüni özüne çekip gelipdir. Magtymguly Pyragynyň eserleriniň golýazmalary we köne neşirleri şahyryň dogduk mekany Türkmenistandan başga-da dünýäniň medeniýet merkezleri bolan London, Stambul, Moskwa, Sankt-Peterburg, Taşkent ýaly birnäçe şäherlerde saklanylýar.

Onuň ajaýyp şygrylary 1842-nji ýylda polýak ýazyjysy Aleksandr Hodzko-Boreýko tarapyndan ilkinji gezek inlis dilinde neşir edilýär. Şonuň ýaly-da, 1863-nji ýylda türkmen topragyna syýahat eden wenger alymy, Budapeşt uniwersitetiniň professory Armeniý Wamberi tarapyndan 1879-njy ýylda nemes diline terjime edilipdir. A. Wamberi “Magtymguly we onuň diwany” atly makalasynda şeýle belläpdir: “Magtymgulynyň kitaby Gurhandan soň, türkmenleriň arasynda uzak wagtlap ikinji orny eýelejekdir. Magtymgulynyň şygrylar diwany inňän gyzykly” diýip, hormat goýmak bilen nygtaýar.

Gündogarşynas alym Fýodor Abramowiç Bakulin Magtymgulynyň goşgularyny rus diline ilkinji terjime edenleriň biri bolupdyr. Ol: “Magtymgulynyň ähli türkmenler aýratyn sylaýarlar. Magtymgulynyň öwlüýä – mukaddesligi türkmenleriň arasynda şek-şübhe döretmeýär: türkmenler onuň ähli ýazan we aýdan zatlary iru-giç berjaý bolmalydyr diýýärler” diýip belläp geçipdir.

Şu ýerde Magtymgulynyň döredijiligi dogrusynda iş alyp baran görnükli türkmen alymlaryny hem ýatlap geçmegi zerur hasaplaýarys. Olardan 1912-nji ýylda Astrahanda Magtymgulynyň 45 goşgudan ybarat diwanyny neşir

etdiren Abdyrahman Nyýazynyň, Berdi Kerbabaýewiň, Ata Gowşudowyň, Baýmuhammet Garryýewiň, Mäti Kösäýewiň, Nazar Gullaýewiň, Aşyrpur Meredowyň, Durdymuhammet Nuralyýewiň, Abdyrahman Mülkamanowyň, M. Annamuhammedowyň atlary hormat bilen tutulmaga mynasypdyr. Munuň özi Magtymguly Pyragynyň türkmen we dünýä edebiýaty öwreniş ylmynyň üns merkezinde bolup gelendigini görkezýär. Meselem, akademik Berdi Kerbabaýew bilen Ahundow Gürgenli söz usadynyň çeper mirasyny ilkinjileriň hatarynda kitap edip, halka ýetirmekde uly işleri bitiren bolsa, akademikler Baýmuhammet Garryýew, G.O.Çaryýew, professor Mäti Kösäýew şahyryň döredijiliginiň gymmatyny ylmy derňewler esasynda halka düşündirmekde uly işleri bitirdiler.

Akynyaz Sapargeldiyev, Bahar Shamammedowa
(*Turkmenistan*)

MAGTYMGULY – IN THE VIEWS OF THE WORLD SCIENTISTS

The art of Magtymguly Pyraghy has attracted the attention of people of the East, including the West, for centuries with its meaning and artistic value. His beautiful poems were the first published in English in 1842 by the Polish writer Alexander Khodzko-Boreyko. The Hungarian scientist, professor of the University of Budapest Arminiy Vamberi, who traveled around the Turkmen land in 1863, his poems were translated into German in 1879. The orientalist Fyodor Abramovich Bakulin was one of the first person, who translated Magtymguly's poems into Russian. He noted that: "Magtymguly is respected by all Turkmens.

The sanctitude of Magtymguly does not cause any doubts among the Turkmens: the Turkmens say that everything that he wrote and said will come true sooner or later." A.Vamberi respectfully emphasized that: "The highest pleasure for the Turkmen is to sing Magtymguly's poems, set to the music of the two - stringed dutar."

Акыняз Сапаргельдыев, Бахар Шамаммедова
(*Туркменистан*)

ТВОРЧЕСТВО МАХТУМКУЛИ – В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

Творчество Махтумкули Фраги веками привлекало внимание народов Востока, а в последние полтора столетия и Запада. Его прекрасные стихи были впервые опубликованы на английском языке в 1842 году польским

писателем Александром Ходзько-Борейко. Спустя тридцатилетия венгерским ученым, профессором Будапештского университета Арминием Вамбери, путешествовавшим по туркменским землям в 1863 году, его стихи были переведены на немецкий язык и опубликованы в 1879 году. Востоковед Федор Абрамович Бакулин одним из первых перевел стихи Махтумкули на русский язык. Он отмечал, что: “Махтумкули уважают все туркмены. Святость Махтумкули не вызывает у туркмен сомнений: туркмены говорят, что все, о чём он говорил, рано или поздно свершится”. А. Вамбери с уважением подчеркивает, что: “Высшее наслаждение для туркмена петь стихи Махтумкули, переложённые на музыку двухструнного дутара”.

Bazargeldi Sapargeldiýew
(*Türkmenistan*)

MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ ŞYGÝRLARYNDA DOSTLUK HAKYNDAKY PIKIRLERIŇ ŞÖHLELENIŞI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzy durmuş-ykdysady taýdan ösdürmekde täze başlangyçlary durmuşa geçirýän hormatly Prezidentimiziň: “Magtymguly – dostlugyň wagyzçysy. Gadymy türkmen topragynda ylym, medeniýet, sungat bilen meşgullanan ençeme beýik şahsyýetler kemala gelipdir. Olaryň arasynda döredijilik mirasy diňe bir Gündogaryň nusgawy şygryýetini däl, eýsem, dünýä edebiýatyny hem baýlaşdyran türkmen halkynyň beýik ogly Magtymguly Pyragy aýratyn orun eýeleýär. Beýik ynsanperwer şahyryň ösmez ýitmez eserleri parahatçylyk we ylalaşyklylyk, ýagşylyk, adalatlylyk ýaly düşünjeleri wasp edip, umumadamzat gymmatlyklary bilen utgaşýar. Bellenilişi ýaly, dana Pyragynyň eserleriniň binýadynda: “Dünýäni ýagşylyk, dostluk, hoşniýetli hyzmatdaşlyk, mähirlilik, adamkärçilik halas edýär” diýen pikir durýar” – diýip bellemegi, dünýä döwletleriniň arasynda dost-doganlyk gatnaşyklaryny, parahatçylygy berkitmek arkaly halkymyzyň parahat, asuda, döwrebap durmuşa ýaşamagy, işlemegi, okamagy, ýaşlaryň zehinlerini açyp görkezmegi üçin uly mümkinçilikleriň döredilýändigini bellemek bolar.

Söz ussatlygy bilen ençeme halklaryň aňyna giren akylдар şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň öz goşgularynda parahatçylyk, agzybirlik, dost-doganlyk gatnaşyklary ideýalaryny öňe süren şahsyýetdir. Ynsana ýakyn adamlaryň biri-de dostdur. Adama çyn dost, ýürekdeş dost elmydama hemaýat edýär. Dostluk täze gatnaşyklaryň döremegine, uly üstünliklere eýe bolmagyna, birek-birege bolan sylagyň, hormatyň artmagyna, taryhy we medeni gatnaşyklaryň berkemegine has ýiti täsirini ýetirýär. Ynsanyň aňyna, ruhuna, durmuşyna ýiti täsir edýän dostluk bu

gatnaşygy gazanmakdan başlanýar. Ata-babalarymyzyň aýdyşy ýaly aňsat gazanylan dost uzaga gitmeýär. Dost gazanmaklyk birnäçe ýyllary, dürli kynçylykly we begençli döwürleri, hüý-häsiýetiň gabat gelmegini, birek-birege bolan sylag-hormaty talap edýär. Bu barada Magtymguly atamyz: “Könlün tapan dost ýolunda jan bergil”, “Ýagşa dost köp, ýaman bolsaň, ýok gardaş” diýip bellemegi, dost-doganlyk gatnaşyklaryny gazanmakda ýiti täsirini ýetirýär. Dostluk gatnaşyklary uzak ýyllar dowam etdigiçe ol has berkeýär. Diýmek, dost gazanmak bilen birlikde dostlugy saklamak-da wajypdyr. Dostluk gatnaşyklaryny saklamakda birek-birege bolan sylag-hormatyň, dostuňa gowy arzuwlar etmegiň, gaýgy-gamyny, toýuny-baýramyny deň çekişmek ýaly häsiýetleriň mahsus bolmagyny özünde jemleýär. Söz ussadymyz Magtymgulyň: “Dostlar-a, dostum meniň jandan şirin söýgülidir, //“Jan kibi pynhan jahanda äleme belgilidir” “Iki dostuň arasynda, // Ýaman-ýowuz iş bolmasyn” goşgy setirlerinden görnüşi ýaly, dostlugy saklamagyň bu gatnaşygyň esasy özenidigi nygtalýar. Häzirki döwürde döwletimizde ylym-bilim bilen bagly birnäçe işler durmuşa geçirilýär. Ýurdumyzyň talyp ýaşlary döwlet we halkara derejesinde geçirilýän ders bäsleşiklerine we sport ýaryşlaryna işjeň gatnaşýarlar. Olaryň gazanýan üstünlikleri ata Watanymyzyň dünýä derejesinde tanalmagynda, galyberse-de, dünýä döwletleri bilen dostluk gatnaşyklaryň has-da berkemegine getirýär. Şeýle işlerde Magtymgulyň dostluk gatnaşyklaryny berkitmek bilen bagly goşgularynyň gymmaty has-da uludyr. Magtymguly Pyragynyň döredijiligiň geleşekli nesilleri terbiýelemekde, halkymyzyň goňnuçylyk, dost-doganlyk, parahatçylyk gatnaşyklarynyň, taryhy we medeni kökleriň berkemeginde halkymyz üçin gymmatly hazynadygyny bellemek möhümdir.

Bazargeldi Sapargeldiyev
(*Turkmenistan*)

REFLECTION OF IDEAS ABOUT FRIENDSHIP IN MAGTYMGULY PYRAGY'S POEMS

It can be noted that the work of our Esteemed President on strengthening friendly and fraternal relations with the countries of the world and peace creates great opportunities for our people to live, work, study and reveal the talents of their youth in a peaceful, calm and modern life. The friendly relations achieved between the countries of the world have been preserved for centuries, and great work is being done to strengthen these relations today. The poems of Magtymguly are a valuable treasure in educating future generations and strengthening peace, friendly and fraternal relations.

Базаргельды Сапаргельдыев
(Туркменистан)

ОТРАЖЕНИЕ МЫСЛЕЙ О ДРУЖБЕ В ПОЭЗИИ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Можно отметить, что деятельность нашего уважаемого Президента, связанная с укреплением дружбы и братских отношений со странами мира, создает большие возможности для нашего народа жить и работать, учиться и раскрывать современной молодежи собственные таланты. Дружественные отношения между странами мира сохранялись на протяжении веков и сегодня прилагаются большие усилия для укрепления этих связей. Поэтическое наследие Махтумкули – подлинное сокровище в деле воспитания будущих поколений, в укреплении мира и братских отношений.

Berdi Saparmyradow
(Türkmenistan)

ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” KITABYND A EDEBI ŽANRLARYŇ BAGLANÝŞYGY

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Alym Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Hakyda göwheri” kitabynda türkmen halkynyň ruhy we maddy gymmatlyklary hakynda ylmy maglumatlara esaslanyp, täsirli, özüne çekiji pikirler öz beýanyny tapypdyr. Kitabyň “Taryha syýahat”, “Ruhy miras” atly baplardan ybarat bolmagy hem bu aýdylanlaryň ýene bir gezek subutnamasy bolup hyzmat edýär. “Hakyda göwheriniň” her bir babynda türkmen halkynyň taryhy geçmişdäki ruhy dünýäsiniň kämilligi, maddy we edebi gymmatlyklarynyň kemala getirilişiniň durmuş, jemgyýetçilik şertleri bilen baglanyşyklydygy ylmy taýdan esaslandyrylýar.

Gahryman Arkadagymyz taryhy döwrüň öňe çykaran jemgyýetçilik hadysasynyň halkyň ruhy we maddy gymmatlyklarynyň mazmunynda saklanylyp galandygyny täsirli usulda giňden düşündirýär. Türkmen halkynyň Oguz handan gaýdýan ýol-ýörelgesiniň taryhy we edebi gymmatlyklarda beýan edilendigi kitabyň her bir babynda öz beýanyny tapýar. Gadymy “Oguznamalaryň” mazmunyna siňdirilen rowaýatlardyr çeper maglumatlaryň durmuşa golaýlygy taryhy döwrüň ýazgylary bilen baglanyşykly seljerilýär.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Alym Arkadagymyz türkmen halkynyň taryhy döwürlerdäki durmuş ýoluny, ruhy mirasynyň kämillige ýetmegindäki gymmatlyklaryň özara täsirini, sepleşigini şeýle düşündirýär: “Halk döredijilik eserleri, umumanha, edebiýatyň bitewiligi aýan edýän gözbaşydyr. Nakyllardaky, atalar sözündäki, matallardaky, aýdymlardaky, gazallardaky, ertekilerdäki mazmunyň ruhy esasy olaryň haýsy zamana degişlidigini aýan edýär. Ýöne esasy nygtalmaly hakykat olaryň ruhy birligindedir, özara kök-damar baglylygyndadyr”.

Dogrudan-da, edebi žanrlar her bir halkyň ruhy dünýäsindäki düşüňjeleri şu günüň nukdaýnazaryndan öwrenmekde gymmatly maglumatlary özünde jemleýär. Edebi gymmatlyklar halkyň taryhyny, döp-dessuryny, medeniýetini, taryhy we edebi şahsyýetleriniň durmuş, döredijilik ýollaryny öwrenmekde möhüm çeşme bolup hyzmat edýär. Edebi gymmatlyklarda dowam edýän ýordumlar taryhy döwürleriň wakalaryny, hadysalaryny, halkyň aň-paýhasyndaky ösüşleri, özgerişleri, millet derejesinde ykrar edilmegini şertlendirýän medeniýetini öwrenmekde gymmatly çeşme bolup hyzmat edýär. Rowaýatlarda geçmiş wakalary, hadysalary has ynandyryjy, maglumat derejesinde kabul ederlikli ýagdaýda saklanylýar.

Türkmen halkynyň Milli Lideri, Alym Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow: “Edebiýat haýsy döwre degişli bolsa-da, ol şol halkyň ruhundaky ýörelgeleri ýaşadýar. Gadymy hekaýatlarymyz, gymmatly “Oguznamalarymyz” – bular milli ruhy kadalary ebedi türkmençilik ýörelgelerine öwürdi” diýip, ata-babalarymyzyň döreden milli gymmatlyklaryna ýokary baha berýär.

Halkyň taryhy döwürlerde döreden her bir eseri özara baglanyşyklykda dowam edip, çeper aňyň kämillik ölçegini alamatlandyrýar. Türkmen halk döredijilik eserleriniň dürli žanrlarda döredilmegi olaryň döwürüň medeni, ykdysady aýratynlyklaryny özboluşly beýan edýändigini bilen häsiýetlidir. Nakyllar halkyň durmuş tejribesinde kemala gelen çeper öwüşginiň önümi bolup, olarda jemgyýetde ykrar edilen kadalara eýerilmeginiň şahsyýeti kemala getiriji güýçdügi nygtalýar. Nakyllar terbiýeçilik ýüküni has agramly derejede özünde saklaýar. Matallar bolsa özünde syrly pikirleri, görnüşleri saklap, ynsan aňynyň, paýhasynyň ösüşini çaltdyrmak ukybyna eýedir. Halk döredijiliginiň matal žanrynda adamzadyň öz döreden gymmatlyklary bilen tebigatdaky barlyklar daşky hem-de içki meňzeşlikler esasynda deňeşdirilýär. Türkmen halk döredijilik žanrlarynyň beýleki görnüşleri hakynda hem kesgitlemeleri getirmek mümkin. Bu ýerde esasy nygtajak bolýan zadymyz – “Hakyda göwherinde” türkmen halk döredijilik eserleriniň özara gatnaşykdadygynyň, ösüş depgininiň örän täsirli, ylmy-taryhy, ylmy-edebi maglumatlara salgylanylyp beýan edilendigidir. Bu ýagdaý Alym Arkadagymyzyň döredijilik stiliň häsiýetli aýratynlygydyr.

Berdi Saparmyradov
(*Turkmenistan*)

THE CONNECTION OF LITERARY GENRES IN THE BOOK “THE PEARL OF TRUTH” BY OUR SCIENTIST ARKADAG

The book “The Pearl of Truth” by the National Leader of the Turkmen people, Scientist Arkadag Gurbanguly Berdimuhamedov, contains impressive and fascinating ideas about the spiritual and material values of the Turkmen people, based on scientific data. The fact that the book consists of chapters entitled “Journey to History” and “Spiritual Heritage” serves as another proof of this. In each chapter of “The Pearl of Truth”, it is scientifically substantiated that the perfection of the spiritual world of the Turkmen people in the historical past, the formation of their material and literary values are connected with social and economic conditions.

Our hero Arkadag explains in an effective and comprehensive way how the social phenomena advanced by the historical era have been preserved in the content of the spiritual and material values of the people. The fact that the path of the Turkmen people, returning from Oguz Han, is reflected in historical and literary values is described in each chapter of the book. The closeness of the legends and artistic information embedded in the content of the ancient “Oguznamas” is analyzed in connection with the records of the historical era.

Each work created by the people in historical periods is interconnected and represents a measure of perfection of artistic consciousness. The creation of Turkmen folk works in various genres is characteristic in that they uniquely reflect the cultural and economic characteristics of the time.

Берды Сапармуратов
(*Туркменистан*)

СВЯЗЬ ЛИТЕРАТУРНЫХ ЖАНРОВ В КНИГЕ УЧЕНОГО – АРКАДАГА “ЖЕМЧУЖИНА ПАМЯТИ”

В книге “Жемчужина памяти” Национального лидера туркменского народа, ученого – Аркадага Гурбангулы Бердымухамедова изложены основанные на научных данных впечатляющие и увлекательные мысли о духовных и материальных ценностях туркменского народа. Еще одним подтверждением этого служит тот факт, что книга состоит из глав под названиями “Путешествие в историю” и “Духовное наследие”. В каждой главе “Жемчужины памяти”

научно обосновывается связь между совершенствованием духовного мира туркменского народа в историческом прошлом, развитием его материальных и литературных ценностей, социально-экономическими условиями.

Наш Герой – Аркадаг доходчиво и подробно объясняет, как социальное явление, развитое историческими временами, сохранилось в контексте духовных и материальных ценностей народа. В каждой главе книги отражено то, что принципы туркменского народа, восходящие к эпохе Огуз-хана, нашли свое отражение в исторических и литературных ценностях. Анализируется достоверность легенд и вымышленных сведений, заложенных в содержании древних “Огузнама”.

Каждое произведение, созданное народом на протяжении истории, продолжает быть взаимосвязанным и представляет собой меру совершенства художественного сознания. Произведения туркменского народного творчества в различных жанрах характерно тем, что они своеобразно отражают культурные и экономические особенности своего времени.

Nurgözel Saparowa
(*Türkmenistan*)

HALK DÖREDIJILIGINDE ÇAGA LYBASLARY BILEN BAGLANÝSYKLY MILLI DÄPLER

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz: “Medeni mirasymyzyň egsilmez çeşmesi bolan hüwdüler, läleler, monjugatdylar biziň gelin-gyzlarymyzyň şahyrana döredijiliginiň nusgasy hökmünde asyrlar aşyp, soňky nesillere gowşan gymmatly ruhy baýlygymyzdyr” diýip aýdýar. Halk döredijilik eserleri halkyň medeni mirasyny öwrenmekde gymmatly çeşmedir.

Egin-eşik milli medeniýetiň özboluşly aýratynlygyny häsiýetlendirýär. Ol asyrlardan-asyrlara, nesillerden-nesillere geçmek bilen, öz halkynyň taryhyny, medeniýetini, döp-dessurlaryny hem-de beýleki halklar bilen gatnaşygyny açyp görkezýär. Bu babatda çaga eşiklerini öwrenmegiň ähmiýeti örän uludyr.

Çaga eşikleri uly adamlaryň eşigine meňzeş bolup, özüniň kiçiligi we bezeliş aýratynlyklary bilen olardan tapawutlanýar. Kiçi ýaşly çagalaryň, ýagny 4–5 ýaş çenli bolan çagalaryň eşigi täsin hem-de özboluşlydyr. 5–6 aýlykdan başlap, tä 6 ýaşyna çenli çagalar kürte, ýelek, gadak, gursakça, sümmen, tahýa geýipdirler. Bu egin-eşikler bölek matalardan tikilip, olar dürli reňkde we dürli görnüşde bolupdyr. Esasan, dürli görnüşli ýüpek matalardan tikilipdir. Çaga egin-eşikleri barada hüwdülerde gymmatly maglumatlar bar. “Ala ýelekli ballym, //

Arslan ýürekli ballym, //Hydyr-Ylýas saklasa, //Ile gerekli ballym” diýen hüwdi bendinde getirilýän “ýelek” sözi geçmişde çaga egin-eşigini aňladypdyr. Ýelek çaganyň köýneginiň üstünden geýdirilýän gelşiklige kürtekçedir. Onuň bezegi üçin zergärler bazbent, ok-ýaý, sytara, guşgözi, goçbuýnuz ýaly şaýlary sünnäläp ýasapdyrlar. Bazbent ýelegiň iki omzuna, arkasyna ýa-da döşüne dakylpdyr. Ol gülýaka görnüşli bezeg şaýy bolup, oňa iki ýa-da dört ýerinden kürtä berkider ýaly gulp edilipdir. Bazbende hakyk daşyndan gaş oturdylyp, töweregi nagyşlar bilen bezelýär we ýüzüne altyn çayýlýar.

Ok-ýaý şaý-sepi iki-üç ýaşdan alty-sekiz ýaş aralygyndaky oglanjyklaryň kürtekçesiniň arkasyna dakylpdyr. Ok-ýaý okly goşa ýaý görnüşündäki kümüş şaýdyr. Onuň ýüzi hakyk gaşlary bilen bezelip, aşagyna hem şelpeli düwmeler berkidilýär. Bu şaý-sep oglanlaryň mert, gerçek ýigit bolup ýetişmeklerini arzuw edip dakylpdyr. Türkmen halkynyň arasynda ok-ýaý bilen baglanyşykly yrmynançlar gadymy oguz дәplerinden gözbaş alýar. “Oguznamalarda” ok-ýaý bilen baglanyşykly täsin waka beýan edilýär. Oguz hanyň ogullary awda altyn ýaý bilen üç sany altyn ok tapyp, Oguz hana getirip berýärler. Oguz han ýaýy üç uly ogluna, üç oky bolsa üç kiçi ogluna berip, şeýle diýýär: “Ýaýy alan ogullarymdan dorejek taýpalara “bozok” diýsinler, manysy – böleklere bölmek... Oky alan ogullarymdan önjek nesillere bolsa “üçok” diýip at goýsunlar”. Şu syrgynlaryň öz tagmalary bolup, şonuň esasynda дәp-dessurlar, adatlar berk tertipleşdirilýär.

Ok-ýaý bilen baglanyşykly дәpler halky eserlerde öz beýanyňy tapýar. “Görogly” eposynyň “Göroglynyň döreyşi” bölümünde Görogly atasy Jygaly begiň maslahaty bilen özüne gerekli esbaplary edinmek üçin Ysphyhan ýurduna barýar. Şol ýerde üç sany ussanyň üç ýylda ýasap, lagly-jöwherler bilen sünnälän ok-ýaýyny ussalaryň şertini berjaý edip ele salýar. Bu eposda ok-ýaýa aýratyn orun berilmegi gadymy dessurlar bilen baglanyşyklydyr. Taryhy rowaýatlarda ok-ýaý agzybirliги, döwlet gurmagyň we döwleti dolandyrmagyň nyşany hökmünde getirilýär.

Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly kitabynda Togrul beg bilen baglanyşykly getirilýän rowaýatlaryň birinde ok-ýaý agzybirliги, jebisliги, dost-doganlyгыň nyşany hökmünde suratlandyrylýar. Gahryman Arkadagymyz: “Togrul beg hem Oguz han ýaly gardaşynyň eline bir ok berip, ony syndyrmagy buýurýar. Şeýlelikde hem, eseriň beýanynda Oguz hanyň jebislik, agzybirlik ýörelgeleri has berkidilýär” diýip aýdýar. 1038-nji ýylda Nişapura ýörite sapar bilen baran Togrul begiň golunda gerilgi ýaýyň, kemerinde üç sany okuň bolandygyny F.Sümer “Oguzlar – türkmenlar” atly işinde habar berýär.

Halky eserler milli ýörelgeleri özünde şöhlelendirýär. Halk doredijiliginiň her bir setirini düýpli öwrenip, halk дәp-dessurlary barada gymmatly maglumatlary toplamak bolýar.

NATIONAL TRADITIONS RELATED TO CHILDREN'S CLOTHES IN FOLKLORE

Clothing reflects the unique features of national culture. Passed down from generation to generation, it reveals the history, culture, traditions and relations of its people with other peoples. In this regard, the study of children's clothing is of particular importance. Children's clothing is similar to adult clothing, but differs from it in small sizes and decorative features. From 5-6 months to 6 years, children wore kurtas, yeleks (vests), gadaks, gursakchi, summens and tahyas. The word "yelek" refers to a stylish jacket worn over a child's shirt. To decorate it, jewelers carved ornaments such as bazbent, ok-yay (bow and arrow), sytara, gushgozi (bird's eye) and gochbuynuz (goat's horn). The bow and arrow ornament was worn on the back of the shirt by boys aged two or three to six or eight years. This amulet got its name from its shape, resembling a bow and arrow. This ornament was worn in the hope, dreaming that the boys would grow up to be brave and courageous young men.

Нургозель Сапарова
(*Туркменистан*)

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ, СВЯЗАННЫЕ С ДЕТСКОЙ ОДЕЖДОЙ В НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Одежда отражает уникальные особенности национальной культуры. Передаваясь из поколения в поколение, она раскрывает историю, культуру, традиции и отношения своего народа с другими народами. В связи с этим изучение детской одежды приобретает особую значимость. Детская одежда похожа на взрослую, но отличается от нее небольшими размерами и декоративными особенностями. С 5-6 месяцев до 6 лет дети носили курте, елеки (жилеты), гадаки, гурсакчи, суммены и тахьи. Слово "елек" относится к стильной куртке, надеваемой поверх детской рубашки. Для его украшения ювелиры вырезали такие украшения как базбент, ок-яй (лук и стрелы), сытара, гушгёзи (птичий глаз) и гочбуйнуз (козлиный рог). Украшение в виде лука и стрелы носили на спине рубашки мальчики в возрасте от двух-трех до шести-восьми лет. Этот амулет получил свое название из-за своей формы, напоминающей лук и стрелу. Это украшение носили в надежде, мечтая что мальчики вырастут смелыми и отважными юношами.

TÜRKMENISTANDA ÝAŞLAR SYÝASATY WE BILIM ULGAMYNÝŇ HUKUK BINÝADYNÝŇ KÄMILLEŞDIRILIŞI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň başyny başlan işlerini üstünlikli dowam edýän hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda döwleti we jemgyýeti mundan beýläk-de demokratiýalaşdyrmak, raýatlaryň hukuklaryny, azatlyklaryny giňeltmek, ýokary aň-düşünjeli şahsyýeti kemala getirmek boýunça ylym-bilime daýanyp giň gerimli işler alnyp barylýar. Hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda bilim syýasatyny döwrüň talaplaryna laýyklykda durmuşa geçirmäge we ony dünýä derejesine çykarmaga, ýaşlaryň ylmyň soňky gazananlaryny ele almaga bolan hukuklarynyň kepillendirilmegine aýratyn üns berilýär. Hormatly Prezidentimiz “Ýaşlar – Watanyň daýanjy” atly kitabynda: “Biz ýaşlara we olaryň sowatlylyk derejesiniň ýokarlandyrmagyna aýratyn ähmiýet berýäris. Ýurdumyzda ilatyň, şol sanda ýaşlaryň hemmetaraplaýyn ösmegi, aýratyn hem, hünär bilimlerini almaklary babatda ähli şertleri, mümkinçilikleri döredýäris” diýip, ýaşlaryň ylymly-bilimli bolmagy üçin ýurdumyzda ähli şertleriň döredilendigini belläp geçýär.

Bilim ulgamynyň kämil hukuk binýadynyň bolmagy döwrüň möhüm talaplarynyň biridir. Şunuň bilen baglylykda, 2021-nji ýylyň 5-nji iýunynda “Bilim hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň (rejelenen görnüşi) kabul edilmegi ýurdumyzyň bilim babatdaky kanunçylygynyň döwrüň häzirki zaman talaplaryna esaslanmak arkaly barha kämilleşdirýändigini tassyklaýar. Bu kanunda bilim babatda döwlet syýasatynyň ýörelgeleri anyk bellenilýär. Kanunyň 1-nji maddasyna laýyklykda, jemgyýetiň ruhy, durmuş, ykdysady we medeni ösüşiniň esasy hökmünde bilimi kämilleşdirmek ýurdumyzy ösdürmegiň ileri tutulýan ugurlarynyň biri bolup durýar. Kanun Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 55-nji maddasynda her bir adamyň bilim almaga bolan konstitusion hukugyny üpjün etmek we goramak, Türkmenistanyň raýatlaryna бүтін ömrüniň dowamynda hemmetaraplaýyn gurşap alýan we adalatly, ýokary hilli bilimi hem-de okamak mümkinçiliginiň höweslendirilmegini üpjün edýär. Bu kanun Türkmenistanda bilim ulgamynyň üznüksiz hereket etmegi we ösmegi üçin hukuk kepilliklerini döretmek ýaly wajyp meseleleri öünde jemleýär.

“Ýaşlar barada döwlet syýasaty hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 5-nji maddasynda Türkmenistanda ýaşlar barada döwlet syýasatynyň esasy wezipeleriniň hatarynda “ýaşlaryň hünär bilimini almagy üçin deň şertleri döretmek hem-de ýaşlary iş bilen üpjün etmek we alan hünär bilimlerini önümçilikde, döwlet gullugynda, ylmy we döredijilik çygrynda ulanmak üçin has amatly şertleri

döretmek” diýip beýan edilmegi ýaşlar hakyndaky aladanyň kanun esasynda berkidilýändigini görkezýär. Bu Kanunyň 26-njy maddasynyň 8-nji bendinde ýaşlara okuwyň üznüksizligini gazanmak we olary hünäre ugrukdyrmak maksady bilen, umumybilim edaralaryny tamamlan ýaş oglanlaryň ýokary hünär we orta hünär okuw mekdepleriniň giriş synaglaryna gatnaşmagy üçin bir gezek mümkinçilik döretmek şerti bilen, “Harby borçlulyk we harby gulluk hakynda” Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda, harby gulluga çagyryş möhletini wagtlaýyn yza süýşürmäge rugsat berilmegi Watanymyzda ýaşlar üçin döredilen mümkinçilikleriň biridir.

Berkarar Watanymyzyň geljegi bolan bagtyýar ýaş nesil hakynda alada “Türkmenistanda ýaşlar baradaky döwlet syýasatynyň 2021–2025-nji ýyllar üçin Döwlet Maksatnamasyny” amala aşyrmagyň möhüm ugurlarynyň biridir. Maksatnamanyň durmuşa geçirilmeginiň ähmiýeti ýaşlara hemmetaraplaýyn goldaw bermäge, şol sanda hukuk we durmuş goraglygyny üpjün etmäge, olaryň bilim almagy we iş bilen üpjün edilmegi üçin oňaýly şertleri döretmäge, ýaşlaryň intellektual we döredijilik mümkinçilikleri amala aşyrmaga gönükdirilendir.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe bilim ulgamynyň halkymyzyň döwletlilik ýörelgeleri esasynda döwrebap ösdürmäge gönükdirilen hukuk binýady döredildi. Bilim ulgamynyň kanunçylykda berkidilen ynsanperwer kadalarynyň durmuşa geçirilmegi, sanly ulgamlaryň ornaşdyrylmagy, milli miras bilen döwrebaplygyň sazlaşykly utgaşdyrylmagy bilim ösüşleriň gözbaşydygyny alamatlandyrýar.

Myrat Saryyev, Akja Nurberdiyeva
(*Turkmenistan*)

IMPROVEMENT OF THE LEGAL FRAMEWORK OF YOUTH POLICY AND THE EDUCATION SYSTEM IN TURKMENISTAN

In his book “Youth – the Support of the Motherland”, the Esteemed President states that “We attach special importance to youth and increasing their literacy rate. In our country, we create all conditions and opportunities for the comprehensive development of the population, including youth, especially for them to receive professional education,” noting that all conditions have been created in our country for our youth to be knowledgeable and educated.

A sound legal framework for the education system is one of the important requirements of the time. In this regard, the adoption of the Law of Turkmenistan “On Education” (amended version) on June 5, 2021 confirms that our country’s education legislation is constantly improving, based on modern requirements. The

law, in accordance with Article 55 of the Constitution of Turkmenistan, ensures and protects the constitutional right of everyone to education, and encourages citizens of Turkmenistan to have access to comprehensive, equitable, high-quality education and learning opportunities throughout their lives.

Мурад Сарыев, Акджа Нурбердыева
(*Туркменистан*)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В своей книге “Молодежь – опора Отечества” уважаемый Президент написал: “Мы придаем особое значение молодежи и повышению уровня ее грамотности. Мы создаем в нашей стране все условия и возможности для всестороннего развития населения, в том числе молодежи, особенно для получения ими профессиональных знаний”, - отмечая, что в нашей стране созданы все условия для того, чтобы наша молодежь была образованной.

Наличие прочной правовой базы для системы образования является одним из важных требований нашего времени. В этой связи принятие 5 июня 2021 года Закона Туркменистана “Об образовании” (новая редакция) подтверждает, что законодательство нашей страны в сфере образования постоянно совершенствуется, исходя из современных требований. Закон в соответствии со статьей 55 Конституции Туркменистана обеспечивает и защищает конституционное право каждого на образование, а также способствует тому, чтобы граждане Туркменистана имели доступ к всестороннему, справедливому, качественному образованию и возможностям обучения на протяжении всей жизни.

Ogulnabat Saryýewa
(*Türkmenistan*)

PÄHIM-PAÝHAS UMMANY – MAGTYMGULY PYRAGY

Magtymguly Pyragy diňe bir XVIII asyryň beýik türkmen şahyry we akyldary bolman, eýsem, milletiň ruhy bitewüligini, özboluşly pikirlenişini hem-de çuňňur pelsepesini özünde jemleýän şahsyýetdir. Onuň döredijiliginde ahlak, adalat, watansöýüjilik, adamsöýüjilik we dini gymmatlyklar giňden beýan edilýär. Şahyryň içki pelsepewi pikirleri we ajaýyp goşgulary şu gün hem adamlary ruhlandyryp, nesiller üçin gymmatly eser bolmagynda galýar.

Magtymgulynyň döredijiliginiň esasy özeni hakykaty we beýik paýhasy gözlemekden ybarat bolup, hut şu many “pähim-Paýhas ummany” düşünjesinde hem öz beýanyny tapýar. Ol ynsanperwerligi, watansöýüjiligi we milletiň bitewüligini ündäp, bölünişiklere we içerki düşünişmezliklere garşy çykyş edýär. Şahyr şygylarynda agzybirlige, adalata we ruhy kämillige çagyryýar, ynsanyň ahlak aýratynlyklarynyň ähmiýetini aýratyn belleýär.

Onuň eserleri ritm we aýdyňlyga eýe bolandygy üçin aňsat ýatda galýar, ýöne her sözünüň uly many agyrlygy bardyr. Şahyryň goşgulary diňe bir edebi miras bolman, eýsem, ruhy terbiýäniň, pelsepewi pikirlenmegiň we türkmen halkynyň milli özboluşlylygynyň çeşmesidir.

Magtymguly diňe bir öz döwrüniň däl, XXI asyryň hem ruhy talaplaryna laýyk gelýän nusgawy şahsyýetdir. Onuň adalat, ynsan mertebesi we ahlak babatynda eden pikirleri dürli halklaryň we dinleriň gymmatlyklary bilen baglanyşýar. Bu bolsa şahyryň döredijiliginiň bir döwre ýa-da bir millete degişli däldigini, dünýä medeniýetiniň aýrylmaz bölegidigini tassyklaýar.

Şonuň üçin-de, Magtymguly Pyragy diňe bir şahyr bolman, eýsem, türkmen halkynyň ruhy dünýäsini we akyl-paýhasyny özünde jemleýän beýik pelsepeçi şahsyýetdir. Onuň goşgulary adamkärçilige, dogruçyllyga we adalata çagyryýar, hakyky paýhas bolsa diňe bilimden däl-de, eýsem, halkyň ruhuny we dünýäni duýmak başarnygyndan hem ybaratdygyny ýatladýar.

Ogulnabat Saryyeva
(*Turkmenistan*)

FOUNT OF WISDOM – MAGTYMGULY PYRAGY

Magtymguly Pyragy is not only a great Turkmen poet and thinker of the 18th century but also a symbol of national consciousness, spiritual unity, and deep philosophy of the Turkmen people. His works cover a wide range of themes, including morality, justice, patriotism, human virtues, and religious values. Filled with profound philosophical reflections, his poetry continues to inspire people today, remaining relevant for future generations.

The central theme Magtymguly's work is the search for truth and supreme wisdom, reflected in the very concept of Fount of Wisdom. He promoted ideas of humanism, love for the homeland, and national unity while opposing division and internal conflicts. In his poems, he called for unity, justice, and spiritual self-improvement, emphasizing the importance of moral values.

Огулнабат Сарыева
(Туркменистан)

КЛАДЕЗЬ РАЗУМА МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Махтумкули Фраги – не просто великий туркменский поэт и мыслитель XVIII века, но и символ национального самосознания, духовного единства и философской глубины туркменского народа. Его творчество охватывает широкий спектр тем, затрагивая вопросы морали, справедливости, патриотизма, человеческих добродетелей и религиозных ценностей. Поэзия Махтумкули, наполненная глубокими философскими размышлениями, продолжает вдохновлять людей и остаётся актуальной для будущих поколений.

Главная идея его творчество – поиск истины и высшей мудрости, что отражено в самом понятии “Кладесь разума”. Он проповедовал гуманизм, любовь к родине и единство народа, выступая против раздробленности и внутренних конфликтов. В своих стихах Махтумкули призывал к сплочённости, справедливости и духовному совершенствованию, подчёркивая важность нравственных качеств человека.

Maýa Satdarowa
(Türkmenistan)

RUS DILINI WE EDEBIÝATYNY ÖWRETMEKDE DÖWREBAP OÝUN TEHNOLOGIÝALARY

Innowasion oýun tehnologiýalary XX asyryň okuw prosesiniň aýrylmaz bölegine öwrülýär. Döwrebap oýun tehnologiýalary sapagy dürlüçe guramaga, çagalary gyzyklandyrmaga we akyl işjeňligini, ders boýunça bilimiň hilini ýokarlandyrmaga kömek edýär. Ýlmy iş rus dilini we edebiýatyny öwretmekde döwrebap oýun tehnologiýalaryny netijeli ulanmak meselesine bagyşlanýar. Rus dili we edebiýaty sapaklarynda oýun oýnamagyň usullary beýan edilýär.

Maya Satdarova
(Turkmenistan)

MODERN GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Innovative gaming technologies are becoming an integral part of learning process in the 21st century. Modern gaming technologies help to organize lessons in a variety of ways, engage children, and improve their mental activity and the quality of their knowledge. The scientific work is devoted to the issue of the effective use of modern game technologies in teaching the Russian language and literature. Game playing techniques, which used in teaching the Russian language and literature, are given in this article.

Мая Сатдарова
(Туркменистан)

СОВРЕМЕННЫЕ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Наибольший интерес в образовательном процессе представляют современные игровые технологии. Они на сегодняшний день очень актуальны. Данные современные технологии связаны с игровой формой взаимодействия учителя и учащихся. Образовательные задачи включают в содержание игры. В образовательном процессе используют занимательные, театрализованные, деловые, ролевые, компьютерные игры. Разработкой теории игры, ее методологических основ, значения для развития обучаемого в педагогике занимались М. М. Бахтин, Л. С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин и др. Современные игровые технологии занимают важное место в учебно-воспитательном процессе. Они способствуют воспитанию познавательных интересов и активизации деятельности учащихся. На уроках русского языка и литературы можно использовать игровые технологии, направленные на отработку различных языковых норм. Обучение русскому языку подразумевает освоение норм письменной речи и норм произношения. Целесообразно на каждом уроке находить возможность для отработки произносительных норм. Это может быть минутка-разминка. Учащимся предлагается повторить скороговорки, которые могут представлять какие-то трудности в произношении. Скороговорки записаны на доске (Около колодца кольцо не найдется. Поезд мчится, скрежеща: ж, ч, ш, щ, ж, ч, ш, щ. и др). Задача

учащихся – за 2-3 минуты прочитать их, соблюдая орфоэпические нормы. 2) Лексико-фразеологические игра “Кто быстрее”. Читаются фразеологические загадки, учащиеся должны назвать слово-отгадку. Побеждает та команда, которая отгадала больше фразеологизмов. 3) “Переводчик”. Суть игры: необходимо перевести на понятный язык диалектные, профессиональные, устаревшие слова. 4) “Историческая станция”. Показать на себе части тела и предметы: Выя – шея. Десница- правая рука. Шуйца- левая рука. Длань- ладонь. Вежды- веки. Рамена- плечи и др. 5) “Числительные”. Учащимся предлагается вспомнить названия литературных произведений, в состав которых входят числительные. (“Три медведя”, “Сказка о мертвой царике и 7 богатырях” и др.). 6) “Вспомним известные стихотворения”. Звучат последние слова из строк известных стихотворений. Задача команд – в течение 1 мин. вспомнить и прочитать строфу этого стихотворения, название автора. 1. Что кинул он в краю родном? (М.Ю.Лермонтов. “Парус”). 2. Лошадка, ведущая хворосту воз. (Н. Некрасов. “Однажды, в студеную зимнюю пору...”). 3. Я не хочу печалить вас ничем. (А.С.Пушкин. “Я вас любил...”). 4. Желтые дожди. (К.Симонов. “Жди меня”). 7) “Комната забытых вещей”. Суть игры: необходимо назвать, кому принадлежат эти вещи, предметы: 1. Сердце (Данко, А.М.Горький, “Старуха Изергиль”). 2. Калоши и зонтик. (Беликов, А.П.Чехов. “Человек в футляре”). 5. Красивая кукла (Соня, В.Г.Короленко. “Дети подземелья”).

Таким образом, использование современных игровых технологий и технологий развития критического мышления на уроках русского языка и литературы способствует: формированию устойчивых познавательных интересов обучающихся к изучаемому предмету; развитию у школьников универсальных учебных действий; совершенствованию у обучающихся навыков таких направлений функциональной грамотности, как читательская грамотность и креативное мышление; повышению качества образования по предмету.

Arzuw Setdarowa
(*Türkmenistan*)

HARBY-GULLUK BILEN BAGLY TÜRKMEN SÖZLERINIŇ PARS DILINE GEÇIŞI (SEFEWILER DÖWRI)

Sefewiler döwründe türkmen dilinden pars diline harby-gulluga degişli sözleriň ençemesiniň geçendigini, şol döwürde pars dilinde ýazylan taryhy we edebi çeşmeler tassyklaýar. Sefewiler nesilşalygy döwründe pars dili özüniň eýran köklerine garamazdan türkmen diliniň güýçli täsirinde bolupdyr.

Biz stilistiki seljermeler arkaly harby gullukda peýdalanylýan türkmen dilinden pars diline geçen sözleriň ýazylyş düzgünlerini, manysyny, ulanylyş häsiýeti baradaky alnan maglumatlary aşakda beýan etdik.

يراق (ýäräg) “ýarag” – türkmen sözi bolup, harby adamlaryň, söweşijileriň duşmana garşy göreşmekde ulanylýan harby serişdelerini aňladypdyr. يرفرچی (ýäräg-gorçi) – “ýaragly goragçy ýa-da ýaragly esger” manyny berýär. Bu goşma söz يراق (ýäräg) – “ýarag” we قرچی (gorçi, gorägçi) – “goragçy” diýen türkmen sözlerinden emele gelipdir. باشی (başı) – bu söz gadymy türkmen dilindäki “baş” sözünden ýasalyp, pars dilindäki “ریس (räs-), “ýolbaşçy”, ارشاد (erşad) – “başlyk” ýaly pars sözleriniň ýerine ulanylypdyr. Esasy bellemeli zat, bu türkmen diliniň leksemasy arkaly pars dilinde birnäçe söz düzümleri emele gelipdir. قورچی باشی (gorçibaşı) – Sefewiler döwründe ulanylan in möhüm harby-wezipe atlarynyň biri-de gorçibaşı – “baş serkerde” sözüdür. Sözdäki “چی (çi) – çy” goşulmasy hem gadymy türkmen diliniň goşulmasydyr.

Harby adalgalaryň arasynda بیگل بیگی (beýlerbeýi) sözi “begler begi” diýip has ýokary derejeli (wezipeli) adamlara ýüzlenilip aýdylýan wagty hem bolupdyr. ایشیک آقاسی (işik agası) – sözi gadymy türkmen dilinden pars diline aralaşýar. “Işik agası” sözi “köşgüň dolandyryjysy” manysyny aňladýar. “Işik agası” goşma sözi häzirki wagtda iki dilde-de ulanyşdan galan söz hasaplanylýar.

مین باشی (minbaşı) asly oguz-türkmen sözi bolup, “baş” we “müň” sözlerinden ýasalyp, “müňbaşy” goşunyň müň sany esgerden ybarat bolan toparynyň serkerdesi, یوز باشی (ýuzbaşı) – “ýüzbaşy” ýüz esgerden ybarat bolan goşun toparynyň serkerdesi, اون باشی (onbaşı) – sözi türkmen dilindäki “onbaşy” sözüdür. Onbaşy diýlip goşunyň on esgerden ybarat bolan toparyna serkerdelik edýän adama aýdylypdyr. قلخانچی (gälhançi) “gälhan-galkan” sözi, چی (çi) – “çy” goşulmasy bilen ýasalyp, “ýaýçy, galkançy, galkanly söweşýän esger” manysyny aňladypdyr. توفانچی (tofängçi) bu söz “tofäng-tüpeň”, sözün soňundaky چی - (çi) “çy” goşulmasy hem türkmen diliniň goşulmasy bolup, pars dilinde “tüpeňçiler ýa-da eli ot açýan ýaragly esger” manysyny aňladypdyr. جارچی (jarçi) – “jarçy, habarçy” – sözi türkmen dilinden geçip, jarçy möhüm wakalary oba ýerlerde oba-bela belent ses bilen halka ýetirýän adama aýdylypdyr. “Jarçy” sözünden parslar جارچی باشی (jarçibaşı) – “jarçylaryň ýolbaşçysy” diýen söz düzümini hem ýasapdyrlar.

Umuman, Sefewiler döwründe pars diline geçen türkmen sözleriniň käbiri diňe şol döwürden öň we soň işjeň ulanylyp, soňky döwürde ulanyşdan galmak ýagdaýyna ýykgyň edipdir. Käbir sözler bolsa bu döwürden soňky döwürlerde hem ulanylypdyr hatda, häzirki wagtda hem iki dilde-de ulanylmagy dowam edýär.

Häzirki wagtda pars diline aralaşan türkmen sözleriniň könelişmegi we az sanly sözleriň işjeň ulanylyandygyny bellemek gerek. Elbetde, olaryň köpüsinde az-kem fonetik özgermeleriň bolup geçendigini aýdyp bolar.

Ylmy barlaglar arkaly Sefewiler döwründe harby – gulluk, wezipe atlary bilen bagly köp söz birlikleriniň türkmen dilinden pars diline geçendigi ýüze çykaryldy.

Sefewiler döwletinde pars dilinde ulanylan harby – gulluk, wezipe atlarynyň many-mazmuny derňeldi we türkmen dilinden pars diline geçen sözlere etimologik teswirleme berildi.

Arzuv Setdarova
(*Turkmenistan*)

TRANSITION OF MILITARY-TERMS OF THE TURKMEN LANGUAGE INTO PERSIAN (SAFAVID PERIOD)

Safavid dynasty, the influence of the Oguz-Turkmen languages on the Persian language mostly increased in times of and several words were introduced into Persian.

The article reveals that during the Safavid period, many words related to military service, and job titles, transferred from Turkmen to Persian, predominated.

The meaning and content of those words used in the Persian language during the Safavid state are analyzed, and some of the words transferred from Turkmen to Persian are given an etymological interpretation.

Based on the above data, the regularities of the transfer of Persian words of Turkmen origin from one language to another were identified.

Арзув Сетдарова
(*Туркменистан*)

ПЕРЕХОД ТУРКМЕНСКИХ СЛОВ, СВЯЗАННЫХ С ВОЕННОЙ ЛЕКСИКОЙ, НА ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК (ПЕРИОД СЕФЕВИДОВ)

В эпоху правления династии Сефевидов влияние огузо-туркменских языков на персидский язык еще больше усилилось.

В научной статье выявлено, что в персидском языке эпохи Сефевидов преобладают заимствованные слова из туркменского языка, связанные с военной службой и названиями должностей.

Проанализировано значение военных, официальных и должностных наименований, употреблявшихся в персидском языке в государстве Сефевидов, а также даны этимологические интерпретации некоторых слов, перешедших из туркменского языка в персидский.

На основе представленных выше данных выявлены закономерности трансмиссии туркменских слов в персидский язык.

Jennet Seýdiýewa, Arslan Annamyradow
(*Türkmenistan*)

MILLI AT ÜSTÜNDÄKI OÝUNLARYNDA ÇYLŞYRMYLY TILSIMLERINI ÝERINE ÝETIRMEGIŇ TEHNOLOGIÝASYNY KÄMILLEŞDIRMEK

Öňürdiklemede töwerekleýin we ýarym töwerekleýin hereketler. Haçan-da at öňürdiklemede erkin bolsa, onda uly töwerekleýin hereketleri (diametri 10 m) ýerine ýetirmäge başlamak bolar. Uly töwerekleýin hereketden başlanylýandygynyň sebäbi onda adaty töwerekleýin hereketdäkidən (diametri 6 m) aty ýeňillik bilen islenilýän ugra girizmek mümkin bolýar. Goý, aýdalyň, at sag aýagyndan öňürdikläp barýar. Deperiň täsirini güýçlendirmek bilen, sag jylawy özüne tarap almaly, aty belli bir tarapa ugrukdyrmaly (demir agyzdyrykly jylaw bilen güýçlüräk), yzky aýaklaryny saklamakda daşky depere kömek berer ýaly çep jylawy boýnuna tarap gysmaly hem-de töwerek boýunça herekete başlamaly. Eger-de at özüniň göwresiniň yzky bölegini çep tarapa gýşardýan bolsa, onda aty öňe tarap hereket etdirmek üçin deperleriň täsirini güýçlendirmeli, sag jylaw sag aýagyndan öňürdiklemäni goldaýan pursadynda daşky deper hem täsirini birneme güýçlendirýär. Eger-de, at göwresiniň yzky bölegini töweregiň ortasyna berýän bolsa, çep deper güýçli täsir edýär we ony birneme yza tarap berýär. Eger-de at töwerekleýin hereketiň daşyna tarap “gapdallaýan” bolsa, onda atlynyň wezipesi has-da ýeňil bolýar. Bu ýerde daşky deper güýçli täsir edýär, şol bir wagtyň özünde sag aýagyndan öňürdiklemäni hem goldaýar. Hiç bolmasa, atly atyň hereketini üýtgetmezden, sag tarap şporanyň täsirini ulanyp biler. Haçan-da sag deper ýa-da şpora bilen täsir etmek zerurlygy ýüze çykanda (töweregiň ortasyna tarap “gapdallanda”), at nädogry öňürdiklemede ýeňillik bilen hereket edip başlar. Maşklary uly töwerekleýin hereketde başlap, ony kem-kemden kemeltmek bilen, adatça, ortasyna tarap “gapdallamanyň” öňüni almak mümkindir. Soňra saga, çep we yza tarap ýarym töwerekleýin hereket münüşe geçýärler. Öwrüme edil adaty töwerekleýin hereket ýaly başlaýarlar, ýöne onuň ýarysyny ýerine ýetirenden soň, aty göni ýagdaýda goýýarlar we ilki saga, soňra bolsa çep tarap münmek bilen barýere tarap ýarym aýlawla ýetirýärler. Aty barýeriň ýanyna eltmek bilen ony ädimletmäge we birnäçe ädimlerden soňra çep aýagyndan öňürdiklemäge geçirmeli. Eger-de at ýarym töwerekleýin hereketleri gowy ýerine ýetirýän bolsa, onda maşk tamamlananda aýaklaryny çalyşmaly däl, onuň ýerine ata barýeriň ugry boýunça kontur öňürdikleme bilen birnäçe gezek galgamaklygy

ýerine ýetirmegi talap edililik bilen öwretmeli. Haçan-da at manežniň tutuş töweregi boýunça kontur önürdiklemede erkin saklanylýan bolsa, barýer arkaly belli bir ugur boýunça hereket etmek bilen ony ýygy-ýygydan kä ol aýagyndan, käte bolsa beýleki aýagyndan önürdiklemäge galdyrmaly. Bu bolsa howada aýaklaryny çalyşmaklyga taýýarlyk maşky bolup hyzmat edýär.

Duran ýerinde saklamak we durmak. Aty saklamaklyk birden, duýdansyz däl-de, ýuwaşlyk bilen amala aşyrylmaly. Ýöne ähli alýurlarda aty birden, duýdansyz saklamak zerurlygy hem ýüze çykýar. Diýmek, at muňa önünden taýýarlanylman bolmaly. Aty saklamak üçin tilsim öwrediji onuň kellesini we boýnuny saklaýşyna demir agyzdyrykly jylawlaryň kömegi bilen gözegçilik edýär. Eýere jaýdar oturýar, deperler bilen güýçli basyş edýär. Onuň netijesinde ata yzky aýaklaryny göwresiniň aşagyna golaý basmaga mejbur edýär, soňra bolsa jylawy ýygnamak bilen aty saklaýar (duruzýar). Jylaw we deper ikisi bilelikde şol bir wagtda täsir etse-de, barybir şeýle yzygiderlilik saklanmaly. Sebäbi deper täsiri jylawlaryň täsirinden soňra bolsa, onda at galdyrylan yzky bölegi bilen egninde saklanýar, şonuň bilen bir wagtda atly hem ýakymsyz silkinmäni kabul edýär. Şeýle saklanma atyň agzynda we sagrysynda agyry döredýär. Saklamaklygy artykmaç hereket etmezden, ýumşaklyk bilen amala aşyrmaly. At diňe bir atlynyň islegi boýunça saklanmaly däl, eýsem, ol ondan talap edilýän wagt aralygynda hereketsiz galmaly. Onuň öňe tarap hereket etmäge, ýatmaga ýa-da gapdala zyňmaga her gezek synanyşygynda hem hiç hili gerekmejek, gödek hereketlerden gaça durmaly. Eger-de at manežde ýeke özi wagtynda arkaýyn dursa, onda ony kem-kemden töwereginde başga atlar bar wagty hem arkaýyn durmagy öwretmeli. Atda bu endigiň kemala gelmegini mähirli ses arkaly köşeşdirmek bilen gazanmaly. Ondan soňra aty orkestre, ýyga we tomaşaçylara öwrenişdirmeli. Diňe mähirli gatnaşyk, rahatlyk, ýakymly ses bilen we maşklardaky yzygiderlilik arkaly atyň bir ýerde erkin, rahat dik durmagyny gazanmak bolar.

Jennet Seydiyeva, Arslan Annamyradov
(*Turkmenistan*)

ENHANCING THE TECHNOLOGY OF PERFORMING COMPLEX TRICKS IN NATIONAL EQUESTRIAN GAMES

In ENHANCING the technology of performing complex tricks in National Equestrian games, the rider's task becomes much easier.

Дженнет Сейдиева, Арслан Аннамурадов
(Туркменистан)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ИСПОЛНЕНИЯ СЛОЖНЫХ ТРЮКОВ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОННЫХ ИГРАХ

В работе проанализирована техника выполнения сложных трюков, исполняемых наездниками во время проведения национальных конных игр. Авторами даются конкретные рекомендации.

Merjen Seýidowa
(Türkmenistan)

ÝAŞLARY GELJEKKI DURMUŞ MAKSATLY UGRA GÖNÜKDIRMEKLIK OLARYŇ IŞJEŇLIGINIŇ ESASY ŞERTIDIR

Gahryman Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Arkadagly Serdarymyzyň baştutanlygynda ykdysadyýetiň we halk hojalygynyň ähli pudaklarynda bolşy ýaly, ylym-bilim ulgamynda hem düýpli özgertmeleriň, özgerişleriň janly şaýatlary bolýarsy.

Hormatly Arkadagymyzyň belleýşi ýaly, adamzat jemgyýeti hiç wagt ylymsyz ýaşap bilmez, ylym ynsanyýetiň iň uly baýlygydyr. Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Ýaşlar–Watanyň daýanjy” atly kitabynda Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe öňde goýlan maksatlary durmuşa geçirmekde ýaşlara uly ynam bildirmek bilen Gahryman Arkadagymyz: “Bu ugurda men esasy umydy ýaşlarymyza baglaýaryn. Sebäbi ýaş nesiller biziň ähli umyt-arzuwlarymyzy geljekde amala aşyrmaly. Biziň häzirki döwürde amala aşyran işlerimiz ýaşlarymyz üçin edilýär... Ýakyn wagtda olar Eziz Diýarymyzyň kämil raýatlary bolarlar, biziň bellän wezipelerimizi işjeň durmuşa geçirmäge gatnaşarlar. Şeýle hem Garaşsyz döwletimiziň geljekki ösüş ýoluny olar kesgitlemelidir” diýip belleýär.

“Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy: Türkmenistany 2022–2052-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Milli maksatnamasynda” kesgitlenen wezipelere laýyklykda şeýle bellenilýär: “Giň gözýetimli, häzirkizaman tehnologiýalardan peýdalanmagy başaryan, watansöýüji, beden we ruhy taýdan sagdyn ýaşlary ýetişdirmäge nazarlandyrylan umumybilim edaralaryň dowamly ösdürilmegi amala aşyrylar. Okuw meýilnamalary we maksatnamalary dünýäniň

oňyn tejribesi esasynda kämilleşdiriler, okuw meýilnamalarynda takyk bilimlere we logiki pikirlenmäge degişli dersleriň paýy artdyrylar”.

Her bir milletiň we jemgyýetiň taryhy ýaşayşynyň kepili ýa-da bakylygy onuň ýaş raýatlarynyň neneşi derejede kämil şahsyýet hökmünde terbiýelenip kemala getirilenligi bilen ölçenilýär. Kämil jemgyýeti bina etmeli ýaş raýatlar, ýagny ýaş nesil jemgyýeti öňe ilerlediji belent maksatlary amala aşyrmak üçin onuň ruhy baýlyklarynyň möhüm düzümleri bolan gymmatlyklaryna daýanç sütüni hökmünde akyl ýetirip, kämillik basgançagyna gadam goýup bilerler.

“Adatça 14–16 ýaşdan 28–30 ýaş çenli adamlar bizde ýaşlar kategoriýasyna (toparyna M.S) girýär... Şol ýaş aýratynlygy bolsa ýaş nesliň ähli sosial toparlary üçin-de belli derejeli umumy problemany alamatlandyran hil-sypatlary, häsiýeti şertlendirýär, has takygy, şolardaky sosial-psihiki aýratynlygy, aktiwlik spesifikany (işjeňlik aýratynlygyny M.S) isleg-arzuwlary, bähbitleri we hajatlary kesgitleýär.

Adamzadyň başdan geçiren durmuş tejribesinden aýan bolşy ýaly, ýaşlary aýratyn topar hökmünde ýörite öwrenmek meselesine hemişe-de uly ähmiýet beripdir. Çünki islendik jemgyýetiň ykbaly, kadaly ösüşi köp derejede ýaş nesle berilýän ruhy ýymitiň, edep-ekramyň hiline bagly bolýar”.

Ýaşlarda işjeň durmuş garaýyşlaryny terbiýelemek ilkinji nobatda olary hakyky özbaşdak durmuşda öz ornuny kesgitlemegini, özüni tanamak arkaly öz-özünü ykrar etmegini, özüniň “men” keşbini sagdyn we durnukly kemala getirmekligini gazanmaklaryna gönükdirilmelidir. Munuň üçin bolsa, birinjiden, jemgyýetçilik işlerini ýerine ýetirmäge işjeň we düşüňjeli gatnaşmaklaryny, ikinjiden, daşky şertleriň täsiriniň kömegi bilen ýaşlaryň durmuşda öz ornuny tapmagyna, olaryň ruhy dünýälerini amaly we ahlak tejribeler bilen baýlaşdyrmak arkaly kämilleşdirmäge ýaşlaryň özlərini ykrar etmeklerini gazanmakda goldaw bermek arkaly olaryň işjeňliklerini ýüze çykarmaklaryna kömek bermegini ýola goýmak gerek, çünki ynsan işjeňliginiň iň möwç urýan döwri onuň ýaşlyk ýyllarydyr. Ýetginjek ýaşlaryň ýaşlyk güýjüniň durmuşy işjeň özgertmeklige niýetlenýän dogry ugra gönükdirilmegi onuň işjeň hem-de kämil şahsyýet hökmünde kemala getirilmeginiň baş şertidir. Terbiýeçilik işlerinde ýaşlar bilen alnyp barylýan durmuş işjeňliklerini terbiýelemek meselesine döredijilikli we paýhasly çemeleşmek arkaly ýaşlaryň özləri bilmezden işjeň durmuş endiklerini öz adaty endiklerine öwürmeklerini gazanmaklyga gönükdirmeklik işiň ahyrky maksada laýyk netijesi bolmalydyr.

Merjen Seyidova
(*Turkmenistan*)

YOUNG PEOPLE'S ORIENTATIONS TO THE SOCIAL SPACE OF THE FUTURE AS THE MAIN FACTOR OF THEIR ACTIVITY

Fostering an active lifestyle among young people should be aimed, first of all, at helping them to determine their place in real independent life, realize themselves through self-knowledge, and form a healthy and sustainable self-image. First of all in poprder to do this, it is necessary to provide young people with the opportunity to actively and consciously participate in social activities. Secondly, it is necessary to provide young people with assistance in becoming active through support in finding their place in life via external influences, as well as in improving and self-determination through enriching the spiritual world with practical and moral experience.

Мерджен Сейидова
(*Туркменистан*)

ОРИЕНТИРОВАНИЕ МОЛОДЁЖИ В СОЦИАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БУДУЩЕГО – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ЕЁ АКТИВНОСТИ

Воспитание активной жизненной позиции у молодёжи должно быть направлено прежде всего на то, чтобы помочь им определить своё место в реальной самостоятельной жизни, реализоваться через самопознание, сформировать здоровый и устойчивый образ “Я”. Для этого, во-первых, необходимо обеспечить молодёжи возможность активно и осознанно участвовать в общественной деятельности; во-вторых, необходимо организовать помощь в проявлении активности молодежи посредством поддержки в поиске своего места в жизни через внешние факторы влияния, в совершенствовании и в самоопределении через обогащение духовного мира практическим и нравственным опытом.

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝANYŇ ORNY

Arkadagly Gahryman Serdarymyz: “Belent sepgitler, beýik ösüşler, ilkinji nobatda ylymly-bilimli nesliň güýji, zehin baýlygy hem-de döredijilik başarnygy bilen berk baglanyşyklydyr. Ýurdumyzda bilim ulgamyny dünýä ülnülerine, umumy ykrar edilen halkara kadalara we öňdebaryjy tejribelere laýyk kämilleşdirmek, ýaş nesillerimizi milli hem-de umumadamzat gymmatlyklarynyň esasynda terbiýelemek, olara döwrebap bilim bermek biziň alyp barýan bilim syýasatymyzyň baş maksadydyr” diýip nygtaýar.

Döwletimizdiň ylym ulgamynda ylmy-barlaglaryň we täze tehnologiýalaryň netijeliligini ýokarlandyrmak boýunça köp işler ýerine ýetirilýär. Şeýle hem ylmyň, tehnikaýyň ösmegi, täze tehnologiýalaryň döremegi ylym, bilim edaralarynda okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegi talap edýär.

Inlis dili okuw dersi hökmünde häzirki zaman jemgyýetiniň derwaýys wezipeleri çözmekde, talyplaryň şahsyýetini kemala getirmekde, olary üstünlikli jemgyýete uýgunlaşdyrmakda bilim we terbiýe bermegiň hem-de ösdüriji mümkinçilikleriň netijeliligi esasy hyzmaty ýerine ýetirýär. Ylmyň häzirki ýokary depginlerde ösýän, maglumatlaryň çalt täzelenip durýan şertlerinde adama onuň бүтин ömrüne ýeterlik bolar ýaly bar zady öwredip gutarmak mümkin däl. Ýöne onuň bilim almaga bolan isleginiň üznüksizligini, ylym-bilimleri özleşdirmäge bolan gyzyklanmasynyň döredilmegi möhüm meseledir.

Häzirki wagtda inlis dilini öwrenmek bu diliň bilim standartynyň möhüm düzümi bölegi bolup durýandygyna esaslanýar. Dünýäniň umumy ösüş ugry bilim ulgamynda düýpli özgertmeleriň – medeniýetara hyzmatdaşlygyň çäginde ep-esli giňeldilmeginiň zerurdygyny görkezýär.

Daşary ýurt dilini kämil bilmek adamyň ruhuny baýlaşdyrýar, dünýägaraýşyny we gözýetimini giňeldýär, beýleki ýurtlaryň taryhy, medeniýeti we edebiýaty bilen ýakyndan tanyşmaga mümkinçilik döredýär. Şeýle hem Internet global torunyň kuwwatynyň çeşmelerini peýdalanmaga, maglumat we kommunikasiýa tehnologiýalary ulanmaga, dünýä tejribesini öwrenmäge giň ýol açýar. Has çuňňur bilim-düşünje toplamak üçin hem inlis diliniň ähmiýeti uludyr.

Daşary ýurt dilleri ýaş nesliň dünýägaraýşyny giňeltmekde, olaryň halkara derejesinde geçirilýän bäsleşiklere gatnaşyp, öz ylym-bilim mümkinçiliklerini, ukyp-başarnyklaryny görkezmäge ýardam berýär. Näçe köp dil bilseň, şonça-da

düşünjäniň gerimi giňeýär. Şol diliň diňe bir sözlüğine aralaşman, eýsem, onuň gymmatlyklaryny, milliligini has ýakyndan tanap başlaýarsyň.

Innowasion tehnologiýalar häzirki zaman jemgyýetiniň ösmegine we ösüşine ägirt uly täsir edýär. Olar diňe bir adamlaryň gündelik durmuşyny ýönekeýleşdirmän, eýsem, dürli pudaklarda täze mümkinçilikleri döredýär. Öýjükli enjamlaryň ösüşi dünýäniň dürli künjeklerinde adamlaryň biri-biri bilen aragatnaşyk saklamagyna we informasiýa alyşmagyna mümkinçilik döredýär. Akyllý telefonlar, planşetlar, kompýuterler we beýleki öýjükli enjamlar adamlar üçin diňe bir kommunikasiýa guraly bolmak bilen çäklenmän, bilim almagyny hem ýönekeýleşdirýär.

Mugallym öwredýän dersiniň täsirli we peýdaly bolmagyny gazanmak üçin täze, innowasion tehnologiýalary ulanmalydyr. Bilim ulgamy üçin ýörite işlenip taýýarlanylýan multimediyä usullary diňe bir ýaşlaryň bilime, özbaşdak ylym almaga bolan höwesini ösdürmän, eýsem, olaryň döredijilik ukyplaryny artdyrmaga kömek edýär. Mundan başga-da, olar bilim ulgamyndaky netijeliligiň ýokarlanmagyny, mugallymlaryň, talyplaryň wagtlarynyň ýokary derejede tygşytlanmagyny şertlendirýär. Şeýle mümkinçilikler orta mekdeplerden başlap ähli ýokary okuw mekdeplerinde hem giň gerim alýar.

Maya Shyhyeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The article examines the main aspects of using digital technologies in teaching English and ways to improve their effectiveness. The main goal is to help teachers organize students' learning activities more effectively using modern digital tools, making learning English more interesting and interactive. By integrating technology into the learning process and using such opportunities as online platforms, mobile applications and multimedia tools, it is possible to increase students' motivation and improve language learning results. It is emphasized that these methods can make a significant contribution to improving the effectiveness of teaching and the quality of the language learning process.

The professionalism of a modern teacher is also determined by the skills of conveying information using information and communication technology tools.

The process of teaching English in higher educational institutions must meet the trends in the training of highly qualified specialists. This process is inseparably linked with the introduction of advanced technologies and means of communication into human life.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Процесс внедрения информационных технологий в образование называют информатизацией образования. На сегодняшний день профессиональный преподаватель иностранного языка должен уметь донести материал новыми современными информационно-коммуникационными технологическими методами. Английский язык для коммуникации, переговоров, ведения бизнеса и в качестве языка посредника широко внедряется на международной арене. Преподаватель английского языка высшей школы должен учитывать и понимать высокую значимость межкультурного обучения. Неотъемлемая особенность преподавания языков – это содержание обучения.

Использование мультимедийных средств в высшей школе – это реальность нашего времени, помогающая преподавателям преподнести на новом, доступном для студентов уровне учебный материал, а студентам быстрее усвоить теоретических базис языка. Используя различные типы информационных технологий в образовании, преподавателю необходимо придерживаться определённого баланса между классической методикой преподавания английского языка и современным подходом к данному процессу. Применение информационно-коммуникационных технологий в образовательной среде при обучении студентов английскому языку должно способствовать высокому росту качества образования.

Ogulgözel Şirliýewa, Maral Nurlyýewa
(*Türkmenistan*)

OKUW SAPAKLARYNDA PEDAGOGIK TEHNOLOGIÝANYŇ TUTÝAN ORNY

Döwlet öz baştutanlygynda bilimiň dürli ugurlaryndan, şol sanda adaty ylmyň çylşyrymly tehnologiýalaryndan baş çykaryp bilýän ýokary derejeli ussat hünärmenleri talap edýär. Orta mekdeplerde we ýokary okuw mekdeplerinde takyk ylmylar boýunça tehniki ylmy baradaky gollanmalardan okuwçylaryň we talyplaryň taýýarlyklary hasaba alynýar. Häzirki döwürde bilim ulgamyny ösdürýän möhüm bir güýç tehnologiýadyr. Ol her bir ugurda – okuw, öwrediş usullary, dolandyryş we aragatnaşyga täsirini ýetirip, täze mümkinçilikleri açýar. Bu makalada pedagogik

tehnologiýanyň bilim ulgamyna edýän oňyn täsirlerine göz aýlamagy we onuň döwrebap bilim ulgamy üçin ähmiýetini ara alyp maslahatlaşmagy maksat edinýäris.

Bilim çeşmelerinde tehnologiýanyň elýeterliligini artdyrmak, talyplara we mugallymlara aragatnaşykda täze mümkinçilikleri döredýär. Internet saýtlary talyplaryň dürli ýurtlarda we medeniýetlerde özara gatnaşyklaryny ýola goýmakda peýdalanylýar. Şeýle hem aragatnaşyk talyplaryň aň taýdan ösmegine öz pikirlerini we düşüňjelerini paýlaşmagyna giň mümkinçilikler döredýär. Internetiň ykjam enjamlarynyň we programma üpjünçiliginiň ösmegi bilen tehnologiýanyň talyplara we mugallymlara özara hyzmatdaşlyk etmegini we bir toparyň agzalary hökmünde işleşmegini ýeňilleşdirýär. Onlaýn işleriň, forumlaryň we talyplaryň ýanyndaky söhbetdeşleri bilen işleşmek mümkinçiligi ýokary bolýar. Bu ýagdaý talyplara birnäçe maglumatlary paýlaşmakda we bilelikde taslamalar döretmekde kömek edýär. Hyzmatdaşlyk, döredijilik we pikir ýöretmek derejesini ýokarlandyrýar.

Tehnologiýa talyplara düşünje bermek we maglumatlary ýokarlandyrmak üçin köp mümkinçilikler döredýär. Elektor kitaplar, şekilli wideo ýazgylar, leksiyalar, interaktiw okuw maglumatlary we onlaýn testler arkaly talyplaryň öz ünslerini we düşüňjelerini ösdürmekde mümkinçilikleri artýar. Bu görnüşli serişdeler, talyplara maglumatlary ýakynlaşdyrmakda we isleglerine görä giňişleýin öwrenmekde mümkinçilik berýär. Tehnologiýanyň özi döwrebap we interaktiw okuw usullarynyň öňe sürülmegine kömek edýär.

Şeýle-de hormatly Prezidentimiziň okatmagyň we terbiýe bermegiň hilini hem-de netijeliligini ýokarlandyrmak boýunça berýän her bir tabşyryklaryny ýerine ýetirmekde mugallymyň paýyna düşýän jogapkärçilik hem ýokarlanýar. Ylym, bilim, terbiýe bolsa döwletimizi we jemgyýetimizi hemmetaraplaýyn ösdürmekde esasy binýat bolup hyzmat edýär. Bu babatda döwletiň syýasatynda ileri tutulýan möhüm ugrunyň üstünlikli amala aşyrylmagynda mugallymyň ussatlygynyň ähmiýeti-de artýar.

Pedagogikada okatmagyň usullary okuw döwrüniň iň wajyp wezipeleriniň biri bolup durýar. Pedagog – bütin durky bilen milli ruha ýugrulan bolmaly, pedagogika okuw terbiýeçilik işlerini guramagyň esaslaryny, wezipelerini, görnüşlerini, usullaryny, serişdelerini netijeli peýdalanmak bilen öňde goýlan maksada ýetmekdir. Pedagogik tehnologiýa bolsa netijeli okuw we terbiýeçilik işini gurnamagyň serişdeleri we usullary hakyndaky bilim, ýagny okuw prosesinde psihologik we pedagogik gurluşlary ulgamlaýyn ulanýan okatmagyň we terbiýelemegiň ýörite usullarynyň hem-de görnüşleriniň jemi bolup durýar. Bu bolsa bazar ykdysadyýetine geçilýän döwürde esasy meseleleriň biridir. Esasy mesele – okuwyň hilini ýokarlandyrmak maksady bilen ähli serişdeleri herekete getirmek.

Pedagogik tehnologiýanyň *Täze we innowasion serişdeleri ulanmagyň esasyndaky pedtehnologiýa* görnüşinden peýdalanmaklygy kärdeşlerimize maslahat berýäris.

Okatmagyň pedtehnologiýa usulynda wirtual gurşawda fizika, matematika, himiýa, şeýle-de ýokary okuw mekdeplerinde tehniki derslerden tejribe sapaklary geçirilende baý innowasion tehnologiýalar hem-de sanlaýyn usuldan peýdalanyp takyk grafikleri almak mümkinçiligi döreýär. Bu bolsa talyp ýaşlarymyzyň öz hünärine ussat hünärmenler bolup ýetişmeklerine uly goşant goşar. Ýurdumyzyň häzirki ösüş tapgyrynda okatmagyň usulyýetiniň barha ýokarlanmagyna ýardam berer.

Ogulgozel Shirliyeva, Maral Nurlyyeva
(*Turkmenistan*)

THE ROLE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL LESSONS

Nowadays, technologies are the important factors in the development of the education system. They open up new opportunities, influencing all areas of the learning process, such as, teaching methods, management and communication. In this article, we will examine the positive impact of pedagogical technologies on the education system and discuss their role in the modern educational framework.

Огулгозель Ширлиева, Марал Нурлыева
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УРОКАХ

В наше время важным фактором развития системы образования являются технологии. Они открывают новые возможности, оказывая влияние на все области – процесс обучения, методику преподавания, управление и коммуникацию. В данной статье мы рассмотрим положительное влияние педагогических технологий на систему образования и обсудим их роль в современной образовательной системе.

MILLI MIRAS – PAÝHAS ÇEŞMESI

Gahryman Arkadagymyzyň türkmen halkyna peşgeş beren täze “Hakyda göwheri” atly kitaby geçmişimize buýsanjy, geljegimize ynamy artdyrýar. Bu täze kitabyň “Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy” ýylynda neşir edilmegi uly ähmiýete eýedir. Çuňňur paýhasa ýugrulan täze kitabyň daşynyň bezeginde Magtymguly Pyragynyň heýkeliniň hem-de Seýit Jemaleddin metjidiniň şekillendirilmegi özboluşly sazlaşygy emele getirýär.

Milli Liderimiziň parasatly pikirlerini öz içine alýan bu täze eser iki uly bapdan ybarat bolup, olaryň birinijisi “Taryha syýahat”, ikinjisi “Ruhy miras” diýlip atlandyrylypdyr. Gahryman Arkadagymyz “Zehin aýdyňlygy, paýhas käni” atly bölümde: “Halkyň milli mirasyny köňül bilen duýup, aňynda saldarlasaň, munda baýlyk käni bardyr. Kämilligiň syryny düşündirip bolmaýan gymmatlyklary döreden ata-babalarymyzyň özleri durmuş mekdebidir. Milli ruhy aýratynlyklarymyzy şöhlelendirýän her bir durmuş pursadyny men ylmyň açyşy hasap edýärim. Ylmyň şol täsinlikleri tejribe bilen, ol nesilden beýleki nesillere geçirilipdir” diýip belleýär. Elbetde, ylym bir ýerde durmaýar, ol ösýär. Wagtyň geçmegi bilen dowam edýän ylmy işleriň, barlaglaryň netijesinde täze pikirler, maglumatlar ýüze çykýar. Olar ylymda öň bar bolan pikirlere, dürli çaklamalara ýüzlenip durmagy talap edýär. Gahryman Arkadagymyz hem bu kitabynda ençeme ýyllap toplan baý durmuş tejribesiniň esasynda milli miras barada özüniň täze garaýyşlaryny beýan edýär. Şeýlelikde, Gahryman Arkadagymyz bu kitabynda milli mirasyň egsilmejek baýlykdygyny, ony ýürekden duýup, aňynda ölçerip bilseň durşy bilen hazynadygyny aýratyn belläp geçýär. Milli Liderimiz özüniň öňki kitaplarynda milli miras barada öňe süren pikirlerini, ylmy garaýyşlaryny “Hakyda göwheri” atly täze kitabynda has hem kämilleşdirýär, baýlaşdyrýar.

Her bir ylymda miras geçirijilik diýen düşüňjeler bar. Parasatly pederlerimizden biziň şu günlerimize gelip ýeten milli mirasymyzy, ruhy gymmatlyklarymyzy baýlaşdyryp, geljekki nesillere gowşurmalydyrys. Çünki, Gahryman Arkadagymyz bu kitabynda: “Geçmiş bolmadygyň, geljegi bolmaz. Geçmiş – geljegiň berk binýady. Geçmiş geljegi gurmagyň sapaklary. Geçmiş-pähim-parasat” ýa-da “Miras işiň netijeliliginiň öň subut edilen tejribesi. Miras – öň bir gezek geçilen ýol” diýip belleýär. Miras öň subut edilen tejribe esasynda geçilen ýol-ýoda bolup, geçmişden şu güne gelip ýeten milli gymmatlyklardyr.

Milli Liderimiz “Hakyda göwheri” atly täze kitabynda: “Aňdaky barlygy döredýän zehin hem pähimdir” diýip belläp geçýär. Pähimdar pederlerimiziň paýhasyndan gözbaş alyp gaýdýan ruhy gymmatlyklarymyz bu günki bagtyýar zamanamyzda biziň her birimiziň zehinimizi baýlaşdyryp, dünýägaraýşymyzy giňeldýär. Çünki şu günki nesilleriň Gahryman Arkadagymyzyň milli mirasymyz baradaky paýhasly pikirlerinden ugur alyp hem-de zähmet çekip, zehin-yhlasyny siňdiren her bir işi diňe bir öz halkymyzyň däl, eýsem, dünýäniň hem ösüşine goşant bolar.

Guljemal Soltanova
(*Turkmenistan*)

NATIONAL HERITAGE – A SOURCE OF WISDOM

This new work, containing the wise thoughts of our National Leader, consists of two large chapters, one of which is called “Journey into History”, and the second is “Spiritual Heritage”. In this book, our Hero-Arkadag expresses his new views on national heritage, based on the rich life experience he has accumulated over the years. So, in this book, our Hero-Arkadag emphasizes that national heritage is an inexhaustible wealth, and if it can be felt with the heart and measured with the mind, then it is a real treasure. In his new book “Jewel of the mind”, our National Leader further improves and enriches his ideas and scientific views on the national heritage, which he outlined in his previous books.

Гульджемал Солтанова
(*Туркменистан*)

НАЦИОНАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ – ИСТОЧНИК МУДРОСТИ

Этот новый труд, содержащий мудрые мысли нашего Национального Лидера, состоит из двух больших глав, одна из которых называется “Путешествие в историю”, а вторая – “Духовное наследие”. В этой книге Герой-Аркадаг выражает свои взгляды на национальное наследие, основанные на богатом жизненном опыте, накопленном им за эти годы. Так, в этой книге Герой-Аркадаг подчеркивает, что национальное наследие – это неисчерпаемое богатство, и если его можно почувствовать сердцем и измерить разумом, то это настоящее сокровище. В новой книге “Hakyda göwheri” Национальный Лидер развивает свои идеи и научные взгляды на национальное наследие, которые он изложил в своих предыдущих книгах.

TÜRKMEN HALKYNYNŇ MILLI MEDENIÝETI ÝURT GARAŞSYZLYGYNYNŇ WE BITARAPLYGYNYNŇ BINÝADY HÖKMÜNDE

Türkmen medeniýeti, medeni mirasy diýen düşüňjeleriň gözbaşynda halkymyzyň millet hökmünde ýaşayyş gözbaşyndan Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwrüne çenli döreden ruhy we maddy gymmatlyklary durýar. Halkyň medeniýeti diýleninde şu iki gymmatlyk göz önüne gelýär, şulardan üznelikde medeniýet hakda gürrüň gozgap bolmajakdygy durmuş hakykatydyr. Ol gymmatlyklar bir taraplaýyn bolman, eýsem, halkyň ýaşayyş-durmuşynyň ähli tarapyny öz içine alýar. Şol medeni gymmatlyklaryň bolsa halkyň zähmetsöýerlik häsiýetinden we milli tebigatyndan gelip çykandygy hemmelere mälim. Türkmeniň medeniýeti onuň ýaşayyş-durmuş pelsepesi bilen gönüden-göni baglydyr. Bu gymmatlyklar agajyň kökünden güýç alyp, şahalaryny asmana uzadyp, tebigata görk bermek üçin parlap ösüşi ýaly, halkyň ýaşayyş-durmuşynyň many-mazmunyny düzýär. Kähalatlarda bolsa halkyň hakydasy belli-belli adamlarda jemlenip, her döwrüň öz halkyna ruhy we maddy gymmatlyklary berip biljek şahsyýetler kemala gelýär. Bu barada Alym Arkadagymyz “Medeniýet halkyň kalbydyr” diýen kitabynda şeýle ýazýar: *“Zeminiň medeni we ruhy galkynyşlarynyň taryhynda Muhammet Horezmi, Abu Sagyt Abulhaýyr, Abu Nasr Faraby, Abu Reýhan Biruny, ibn Sina, Mahmyt Kaşgarly, Mahmyt Zamaşsary, Hoja Ahmet Ýasawy, Nejmeddin Kubra, Baýram han, Nurmuhammet Andalyp, Döwletmämmet Azady, Magtymguly Pyragy, Mämmetweli Kemine, Mollanepes ýaly ýüzlerçe alymlarymyz, akyldarlarymyz, şahyrlarymyz, sungat ussatlarymyz öçmejek yz galdyrdylar, ylym we döredijilik dünýäsinde uly meşhurlyga eýe boldular. Olar filosofiýa, logika, etika, estetika, saz, edebiýat, dil, matematika, himiýa, astronomiýa, geologiýa, lukmançylyk ylymlarynyň çuňlaşmagyna, baýlaşmagyna, edebi mekdepleriň, pelsepewi ýörelgeleriň döremegine öz täsirlerini ýetiren görnükli türkmen şahsyýetleridir”* diýip belleýär.

Dogurdan-da, Gahryman Arkadagymyzyň bu gymmatly kitabynda ady agzalan şahsyýetleriň her biriniň öz ugrundan türkmen medeniýetiniň ösmegine uly goşant goşandygy, türkmen halkynyň dünýä siwilizasiýasynda görnükli orun eýelemeginde uly ähmiýete eýedigini aýdyň hakykatdyr. Taryhy şertler esasynda kemala gelen türkmen ýörelgelerinde halkyň medeni gymmatlyklarynyň kämilleşmegi bilen bir hatarda gözəl ahlak sypatlary hem kämilleşýär. Bu sypatlar türkmeniň ýaşayyş-durmuşyna sinip, halkyň milli dünýägaraýşyny kemala getirýär. Ol dünýägaraýyşlar bolsa dürli görnüşde halkyň ýörelgelerine öwrülip, edep-ekramy, ahlak sypatlary özleşdirip, halkyň häsiýetiniň aýrylmaz bölegine öwürülýär. Şol ýörelgeleriň biri

däp-dessurlar bolup, ol adamlaryň birek-birek bilen gatnaşygyny jebisleşdirmäge, edebiň kadalaryny berjaý etmäge ýardam berýär. Şol mynasybetli hem olar türkmeniň ýazylmadyk kada-kanunlaryna, medeniýetine öwrülüp, nesilden-nesle geçip, şu günlere ýetipdir.

Türkmeniň kada-kanunlarynda möhüm orun tutýan ulyny sylamak, goňsa, myhmana, iýen duzuňa hormat goýmak, näsaga, ejize hoş söz bilen ýardam bermek, ekin ekene, harman alana, jaý gurana, ýol çekene, ýap gazana bermek, her bir ýerde adamsakçylygyny saklamak ýaly dürli ýörelgeler halkymyzyň häsiýetini, durmuşynyň mazmunyny düzýär. Türkmen medeniýetiniň aýrylmaz bölegi bolan edebi mirasymyzyň gözbaşy bolup durýan halk döredijilik eserlerine göz aýlanymyzda, epos-dessanlarda, ertekilerde, rowaýatlarda, nakyllarda türkmen medeniýetiniň hamyrmaýasyny görmek bolýar. Ulyny sylamak, kiçä hormat goýmak medeniýeti türkmen durmuşynda çaganyň ýaşlygyndan başlap onuň aňyna guýlup başlanýar. Munuň şeýledigine halk döredijilik eserleriniň mysalynda-da, eposdyr dessanlarymyzyň, häzirki zaman edebiýatymyzyň nusgalarynyň mysalynda-da göz ýetirip bilýäris. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe türkmen halkynyň Milli Lideri Alym Arkadagymyzyň we hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň tagallalary bilen türkmen medeniýeti has ösdi, ol ýurduň çäklerinden çykyp, halkara derejesinde ýaýbaňlanýan, gitdigiçe ykrar edilýän medeniýet derejesine ýetdi. Häzirki döwürde türkmen medeniýeti dünýä siwilizasiýasynyň aýrylmaz bir bölegine öwrüldi.

Guljahan Shukurova
(*Turkmenistan*)

NATIONAL CULTURE OF THE TURKMEN PEOPLE AS THE BASIS OF INDEPENDENCE AND NEUTRALITY OF THE COUNTRY

The concepts of Turkmen culture and cultural heritage are based on the spiritual and material values created by our people from the birth of life to the era of the Renaissance of a New Era of a Powerful State. The culture of the people implies these two values, and the truth is that one cannot talk about culture without them. These values are not one-sided, but cover all aspects of the people's life. It is known that these cultural values come from the hardworking character and national nature of the people. The culture of the Turkmen is directly related to its life philosophy. These values make up the meaning of the people's life, just as a tree takes strength from its roots, stretches its branches to the sky and grows to brighten up nature. In some cases, the memory of the people is concentrated in individuals, and each time gives birth to individuals who are able to give their people spiritual and material values.

Гульджахан Шукурова
(Туркменистан)

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА КАК ОСНОВА НЕЗАВИСИМОСТИ И НЕЙТРАЛИТЕТА СТРАНЫ

В основе таких понятий как туркменская культура и культурное наследие лежат духовные и материальные ценности, созданные нашим народом с глубокой древности до эры Возрождения новой эпохи могущественного государства. Культура народа подразумевает эти две ценности, и истина заключается в том, что нельзя говорить о культуре в отрыве от них. Эти ценности не односторонни, а охватывают все стороны жизни народа. Известно, что эти культурные ценности исходят от трудолюбивого характера и национальной природы народа. Культура туркмен напрямую связана с его жизненной философией. Эти ценности составляют смысл жизни народа, подобно тому, как дерево берёт силу от своих корней, простирает свои ветви к небу и растёт, чтобы украшать природу. В некоторых случаях память народа сосредоточена в отдельных людях, и каждое время порождает личностей, способных создавать для своего народа и мира духовные и материальные ценности.

Nurmuhammet Süleýmanly
(Türkmenistan)

BEDEW GEREKDIR ÝIGIDE...

Gahryman Arkadagymyz: “Bedew münmek türkmeniň gerçeklik edebiniň dessurydyr. Bu dessur türkmen maşgalasynda atadan ogla, agadan inä miras bolup geçýär. Ýurdumyzyň dürli künjeklerindäki atçylyk sport toplumlarynda, aýlawlarda atşynaslyga, seýisçilige, çapyksuwarlyga höwesjeň ýaşlaryň tälim alýanlygy şol mirasyň dowamlylygyny aňladýar” diýip, örän jaýdar belläp geçýär.

Diýarymyzda arassa ahalteke bedewleriniň baş sanynyň artdyrylmagy, atçylyk sportuny ösdürmek hem at çapmagyň milli däplerini ýaýratmak boýunça zerur işleriň alnyp barylmagy, ýurdumyzyň welaýatlarynyň ählisinde atlaryň seýislenmegi, türgenleşdirilmegi, saglygyny goramagyň üpjün edilmegi, dünýä ülnülerine gabat gelýän ýokary hilli enjamlar bilen üpjün edilen döwrebap aýlawlaryň gurulmagy munuň aýdyň subutnamasydyr.

Mälim bolşy ýaly, gönüden-göni hormatly Prezidentimiziň başlangyjy bilen ýurdumyza ýetginjek çapyksuwarlaryň arasynda at çapyşyklarynyň guralmagy

ýola goýuldy. Munuň özi ýaş ýetginjekleriň bedew münmäge, at çapmaga bolan gyzyklanmalaryny artdyrmak bilen bir hatarda, milli çapyksuwarlyk däpleriniň üstünlikli dowam etdirilmegini we ol ýörelgeleriň mundan beýläk-de ösdürilmegini şertlendirýär.

Buýsançly başlaryny belende tutýan, goç ýigitleriň ýakyn syrdaşy saýylyan meşhur bedewlerimiziň gelip çykyşy biziň eýýamyzdan öňki münýýlyklaryň jümmüşine uzap gidýär. Munuň şeýledigini täze Nusaýda we gadymy Marguşda geçirilen gazuw-agtaryş işleri netijesinde tapylan gymmatly tapyndylaram doly subut edýär. Ata-babalarymyz köp asyrlaryň dowamynda yhlas-zehin siňdirip, türkmen bedewini gözelligde, ýyndamlykda deňi taýy bolmadyk hakyky sungaty döretdi. Hut şonuň üçinem Oguz han atamyzyň, şöhratly şahsyýetlerimiziň beýik ýörişlerinde, şanly ýeňişlerinde gaýduwsyz serkerdelerimize ýaran bolan bedewlerimize häzirki döwürde berilýän üns, goýulýan sylag-hormat örän uludyr.

Öz köklerini gadymyýetden alyp gaýdýan türkmen bedewleriniň, aýratyn-da, ahalteke atlarynyň şan-şöhraty бүтін дүнýä belli. Çünki bedewlerimiz owadanlygy, ýyndamlygy, çydamlylygy, berk bedenliligi, ajaýyp häsiýetleri bilen tapawutlanýar. Bedew türkmeniň uçar ganatydyr, Allatagalanyň türkmen topragyna beren üýtgeşik bir keramatly halatydyr. Gaçsa gutulýan, kowsa ýetýän ýyndamlyk türkmen bedewine Biribardan berlendir. Owadanlygy, gözelligi onuň behişdiliginiň nyşanydyr. Bedew är ýigitleriň gardaşydyr, mert ýigitleriň syrdaşydyr.

Şöhratly pederlerimizden bize miras galan “At agynan ýerde toý bolar”, “At aýlanyp gazygyny tapar”, “At basyşyndan bellidir”, “At gadyryn münen biler” ýaly nakyllar, “Göroglynyň at oýnadyşy” ýaly halk sazlary merdana halkymyz üçin ahalteke bedewleriniň hemişe ýakyn mährem bolandygyny бүтін аýdyňlygy bilen görkezýär. Şeýle-de Magtymguly Pyragynyň, Annagylyç Mätäjiniň, Gurbanaly Magrupynyň, Seýitnazar Seýdiniň, Gurbandurdy Zeliliniň, Şeýdaýynyň, Şabendäniň şygrylarynda, “Oguznama” “Gorkut ata” “Görogly” şadessanlarynda, ertekidir rowaýatlarda hem-de beýleki birnäçe çeşmelerde türkmen bedewiniň häsiýetleri gyzykly täsin wakalaryň üsti bilen çeper beýan edilýär. Halk ykbalyny özgerden, ýurt mertebesini belende göteren ahalteke bedewlerimiziň tarypyny etmek, oňa guwanmak we buýsanmak şahyr üçin beýik dereje. Çünki şahyr halkyň adamsy, ol halkyň ykbalyndan birjikde üzňe däl. Şonuň üçin eziz Diýaryň ömri bilen dahylly derejelere öz döredijiliginde türkmeniň göwün giňligi ýaly orun beren Türkmenistanyň Gahrymany halypamyz Gözel Şagulyýewanyň hem:

Türkmen ýigidiniň ýoldaşydyr, syrdaşydyr, gardaşydyr bedew
Türkmen ýigidiniň hemdemidir, hemrasydyr, hemaýatydyr bedew
Türkmen ýigidiniň ýardamydyr, ýaranydyr, ýakynydyr bedew

diýen sözlerinde bedewiň türkmen ýigidiniň iň ýakyn bolan köňül ganatydygy aýdyň duýulýar. Diýmek, türkmeniň ahalteke bedewi durmuşyň özi ýaly janly güýç. Durmuşyň özi ýaly dowamly güýç. Edil akar suwuň her ýedi ädimden täzelenişi ýaly, bedew hakyndaky söhbetlerem hemişe dowamly söhbetler...

Türkmen bedewlerimiz diňe bir özüniň owadanlygy, ýyndamlygy we çydamlylygy, gaýratlylygy bilen belli bolman, eýsem, ynsan ýaly duýgurlygy, syzgyrlygy bilen-de dünýä mälimdir. Dana atamyz Magtymguly Pyragy: “Bedew atlar adam ýaly syzýandyr” diýip, ýöne ýere aýtmaýar. Şahyr Gurbannazar Ezizow öz goşgy setirlerinde şeýle beýan edýär:

Şat gününde şatdyr ol,
Toýda şöhratyň bolar.
Maşgar günü aglanlaň
Birisi atyň bolar.

Nurmuhammet Suleymanly
(*Turkmenistan*)

THE GUY NEEDS A HORSE...

Horse riding is a ritual of Turkmen realism. This tradition is inherited in the Turkmen family from father to son and brother to brother. Our Hero – Arkadag notes the fact that young people who are interested in equestrianism, horse-breeding and equestrian training in equestrian sports complexes in different parts of the country means the continuation of that legacy. Increasing the number of pure Ahal-Teke horses in our country, carrying out the necessary work on the development of equestrian sports and the dissemination of national traditions of horse riding, their training and breeding for horses in all provinces of the country.

Нурмухаммет Сулейманлы
(*Туркменистан*)

ДЖИГИТУ НЕОБХОДИМ СКАКУН...

Верховая езда – ритуал туркменского реализма. Эта традиция передается в туркменской семье по наследству от отца к сыну и от брата к брату. Наш Герой – Аркадаг отмечает тот факт, что молодежь, которая интересуется конным спортом, коневодством и обучением верховой езде в конноспортивных комплексах, расположенных в разных уголках страны, означает продолжение

древнего национального наследия. Необходимой деятельностью в этом направлении является увеличение поголовья чистокровных ахалтекинских скакунов в нашей стране, проведение необходимой работы по развитию конного спорта и распространению национальных традиций верховой езды, их дрессировки и разведения для лошадей во всех велаятах страны.

Mähri Synykowa
(*Türkmenistan*)

ULAG ULGAMYNDAKY YKDYSADY GATNAŞYKLARYŇ HUKUK DÜZGÜNLEŞDIRILIŞI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe durnukly ösüşi üpjün etmek milli ykdysadyýetimiziň esasy maksady bolup durýar. Bu maksady ulgamlaýyn we toplumlaýyn durmuşa geçirmek ykdysady hem-de hukuk düzgünleşdirilişini, onuň guramaçylyk wezipeleriniň kesgitlenmegini talap edýär. Uly özgertmeleriň hatarynda hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen Birleşen Milletler Guramasy tarapyndan 1980-nji ýylda kabul edilen Harytlary halkara satyn almak-satmak boýunça şertnamalar hakyndaky Konwensiýasyna goşulmagyny belläp geçmeli. Bu babatda döwletimiziň dünýä ykdysady ulgamyna işjeň we netijeli goşulýşmagyny üpjün etmek, ýurdumyzda bazar gatnaşyklaryny halkara derejesinde ösdürmek maksady bilen, 2020-nji ýylyň 15-nji maýynda hormatly Prezidentimiz “Türkmenistanyň Bütindünýä söwda guramasyna synçy hökmünde goşulmagy hakynda” Karara gol çekdi.

Satyn almak-satmak şertnamasy bilen daşaryş şertnamasy ykdysady girdejiniň esasy bölegidir. Ýurdumyzda öndürilýän önümleriň daşarky bazarlara çykarylmagy, şeýle hem daşary ýurtly hyzmatdaşlar bilen söwda-ykdysady gatnaşyklaryň giňeldilmegi milli ykdysadyýetimiz üçin esasy wezipeleriň hatarynda durýar. Ulag ulgamy döwletleriň arasynda maddy binýat we haryt dolanyşygynyň guraly bolup durýar. Ýurdumyzda bazar ykdysady gatnaşyklarynda emele gelýän gatnawlary dolandyrmak, ulag ulgamyny döwrebaplaşdyrmak, gatnawlaryň möçberlerini artdyrmak, ýolagçylara edilýän hyzmatlaryň hilini, hereket edýän düzümini we tehnika hem-de innowasiýa tehnologiýa serişdeleri ulanmagyň netijeliligini ýokarlandyrmak pudagy ösdürmegiň esasy wezipeleri hökmünde kesgitlenilýär. Ýurdumyzda ykdysady görkezijileriniň çalt ösýän gurşawynyň hatarynda ulag pudagyny görmek bolýar. Ulag ulgamyna girýän awtomobil, demir ýol, deňiz-derýa we howa ulagy pudaklarynyň hemmesi ykdysadyýetimiziň girdejisine uly goşant goşýan pudaklardyr. Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 134-nji maddasynda

bellenilişi ýaly, Türkmenistanyň ykdysadyýeti bazar gatnaşyklary ýörelgelerine esaslanýar. Şu ýörelgeleriň kemala gelmeginde we ösmeginde ykdysady kadalaşdyrmanyň konstitusion ykrar edilmesi bazar gatnaşyklary şertlerinde şertnama gatnaşyjylarynyň hereketini düzgünleşdirmegiň binýatlyk hukuk esasy hökmünde çykyş edýär.

Ýurdumyzda logistika ulgamy işjeň giňeldilip, ulag üpjünçiligi hem-de Ýewropa – Aziýa ugrunda ikitaraplaýyn üstaşyr ýük daşamalarynyň artýan möçberlerini öz üstüne alyp biljek ýollary çekmek boýunça uly işler amala aşyrylýar.

Döwrebap özgertmeleriň amala aşyrylmagy ýurdumyzyň ýol ulgamynyň geçirijilik ukybyny, logistika hyzmatlaryň hilini ep-esli ýokarlandyrmaga, halkara üstaşyr ulag düzümini hem-de döwletara söwda ykdysady gatnaşyklary giňeltmäge mümkinçilik berer. Türkmenistanyň çäginde daşalýan ýükleriň möçberini ep-esli artdyrmaga we gatnawlary çaltlandyrmaga amatly şertleri döreder.

Bazar gatnaşyklary görnüşindäki önümçilik gatnaşyklaryna esaslanýan jemgyýetde dürli görnüşdäki eýeçilik, haryt-pul gatnaşyklarynyň, ýagny deňhukukly şahslaryň arasyndaky ykdysady gatnaşyklaryň hukuknamasy hökmünde şertnama hyzmat edýär. Bazar gatnaşyklaryny giňeltmekde, döwlete gelýän girdejini artdyrmakda, import we eksport etmekde şertnamalaýyn hukuk resminamalarynyň ähmiýeti uludyr. Olaryň arasynda giňden ulanylýany daşawyş şertnamasydyr. Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 680-nji maddasynda daşawyş şertnamasynyň borçnamasy görkezilýär. Daşawyş şertnamasy boýunça daşajy bellenen ýerine ýüki eltmäge ýa-da äkitmäge borçludyr diýlip kesgitlenilýär.

Mahri Synykova
(*Turkmenistan*)

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS WITHIN THE TRANSPORT SYSTEM

The development of the transport section of civil law is one of unconditional priorities of the State strategy of Turkmenistan. The key place in this industry is occupied by the contract of carriage. The contract of carriage is drawn up in the form of an invoice. According the contract of carriage, the carrier is obliged to deliver the goods or carry passengers to destination for an agreed fee. Transportation of goods in Turkmenistan is regulated by the norms of Civil Code of Turkmenistan and International Conventions.

Мяхри Сыныкова
(Туркменистан)

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЕ

Развитие транспортной отрасли является одним из безусловных приоритетов государственной стратегии Туркменистана. Ключевое место в данной отрасли занимает договор перевозки. Данный договор оформляется в виде накладной. По договору перевозки перевозчик обязан за согласованное вознаграждение доставить груз или перевезти пассажиров в место назначения. Транспортировка грузов в Туркменистане регламентируется нормами Гражданского кодекса Туркменистана и международными Конвенциями.

Täzegül Täçmämedowa
(Türkmenistan)

ALYM ARKADAGYMYZYŇ ŞYGYRLARYNDA MAGTYMGULYNYŇ GARAÝYŞLARYNYŇ ÖSDÜRILIŞI

Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistan – parahatçylygyň we ynanyşmagyň Watany” atly goşgusy esasynda öz edebi ýoluny dowam etdirýän 2025-nji – “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly” parahatçylyk söýüji ähli doganlyk halklaryň özara dostlukly, agzybir gatnaşyklarynyň güwäçisi boldy. Alym Arkadagymyzyň bu şygrynda kök uran parahatçylyk, ynsanperwerlik ýaly asyly ýörelgeler ynsan könlüni ganatlandyrdy. Hut şol jähtden, Gahryman Arkadagymyzyň poeziýasyna ylmy nukdaýnazaryndan seredilende, “Dowam bolsun”, “Öňe, diňe öňe, jan Watanyň Türkmenistan!”, “Kalbymda sen”, “Arzuw”, “Ýadymda”, “Bagtyň nury”, “Türkmen”, “Sportly Türkmenistan”, “Bedew”, “Türkmen alabaýy”, “Rowaç”, “Durnalar”, “Bugdaý”, “Ýaşasyn parahat durmuş!”, “Atamyň”, “Jan Watanyň Türkmenistan”, “Türkmen”, “Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy”, “Türkmenistan parahatçylygyň we ynanyşmagyň Watany” ýaly goşgulara şahyranasatlyk, edebi täsirlenme inçelik bilen ýaýbaňlanýar. Gahryman Arkadagymyzyň poeziýasynda häsiýet özboluşlylygyny döretmekde täzeçillik, täze döwür we täze gahrymanlar duýulýar. Meselem, Milli Liderimiziň “Bedew” goşgusyndan nähilidir bir täzeçillik gözlenmezden ozal, ol öz-özlüğünde ýüze çykýar. Döwrüň wakalaryndan täsirlenip, ähli gözelligleri duýup, görüp, kabul edilip döredilen bu goşguda Watana, onuň mukaddesliklerine guwanç, buýsanç, şan-şöhrat

dabaralanýar. **“Guwanjymyz, şöhratymyz, şanymyz”** – manydaş sözler sazlaşykly berlende, goşgynyň täsir edijilik gymmaty güýçlenýär. **“Watandyr gursakda şirin janymyz”** diýen setirlerde bolsa, agzybir halka şatlyk-şagalaň, ruhobelent ýaşayyş, baky eşret peşgeş edilip, gursagy Watan diýip urýan merdana nesil orta çykýar. **“Ilime bagyş edip buýsanç baýlygym”** diýlip, halka özbaşdak döwlet, agzybirlik, ynsanperwerlik, bagtyýarlyk bagyş edilýär. Türkmen halkyna bolan ajap eýýam hakyndaky buýsançlar: Ýol açar men ýyldan-ýyllara, bedew!” diýen setirler bilen Beýik Ýüpek ýoluna gadam goýulýar. Buýsançly baýlygymyz bolan ganatly bedew bilen dost-doganlyk gatnaşygynyň täze hyjuwy şöhratlanýar. Milli gymmatlyga öwrülen ahalteke bedewine söýgi barha belende galýar.

Nusgawy şahyr Magtymgulynyň: “Bedew diýgeç, hemme bedew deň bolmaz / Çyn bedewler meýdanynda bellidir”, “Hemme bedewler deň bolar / Bedew çapyşda bellidir”, “Bedew atly, bek kemerli, ýaragly / Döwlete, zynata, malyna bagly”, “At gazanar goç ýigidiň / Owwal bedew aty gerek”, “Bir bedewi saýlap alar bolsaňyz / Synasyn, sagrysyn, gerişin görüň” ýaly setirlerinde bolsa bedew atyň hem-de goç ýigidiň häsiýeti çeper obraza salynýar. Bu bir tarapdan, il-halkyna ýaramly, edermen ýigitleriň üns merkezindedigidir hem-de olara hormat goýulýanlygydyr. Ikinji tarapdan, çeper edebiýatyň durmuş hakykatdan üzňe däl-de bitewüliginiň aýdyň mysalydyr. Üçünji bir tarapdan seredeniňde, goç ýigitler we onuň bedewi, ýaragy-esbasy uly hyzmat eýedir. Hut şol jähetden-de, şahyr “Ýigidiň bolmasa ýaragy aty, şony belli bilin ýokdur gaýraty” diýendir. Bu näme üçin beýle?! “Ýigidiň ýaragy, aty bolmasa, onuň gaýratynyň ýokdugyny näme sebäpden “belli bilmeli?!”. Durmuş wakalaryna ser salnanda, şol döwürde atsyz-ýaragsyz adam gury göwre, ýagny jansyz läş ýaly bolupdyr. Munuň şeýle bolmagy şol wagtky ýaşayyş-durmuş şertleri bilen baglanyşykly. Hut şol sebäpden-de, şahyr durmuş ýagdaýlary esasynda adamzadyň ykbalyna, bedew häsiýetine, biri-birine has ýakyn dost, syrdaş, hemdem bolanlygyna köp üns berýär. Bu edebi ýörelge Alym Arkadagymyzyň hem-de beýik söz ussady Magtymgulynyň döredijiliginde öňe sürülýän pikirleriň esasy süňňüni düzýär. Beýik söz ussady Magtymgulynyň “Gürgenin” goşgusyndaky: “Öňünde belent dag, serinde duman / Deňizden öwürer ýeli Gürgenin / Bulut oýnap, dolsa çäylara baran / Akar boz bulanyp sili Gürgenin” ýaly setirleri Alym Arkadagymyzyň “Dowam bolsun”, “Öňe, diňe öňe, jan Watanyň Türkmenistan!”, “Ýaşasyn parahat durmuş!”, “Ak şäherim Aşgabat”, “Jan Watanyň Türkmenistan”, “Türkmenistan parahatçylygyň we ynanyşmagyň Watany” ýaly goşgularynda edebi täsirlenme şahyryna ussatlyk esasynda ösdürilýär.

Tazegul Tachmammedova
(*Turkmenistan*)

THE DEVELOPMENT OF MAGTYMGULY'S VIEWS IN THE POEMS OF SCIENTIST-ARKADAG

In the “International Year of Peace and Trust”, scientific deeply humanistic principles, substantiated in the prose and poetic works of the Scientist – Arkadag found a deep response in the souls of readers around the world. This is clearly manifested in the poem of the National Leader “Bedew” (“Race Horse”). “I dedicate my rich pride to the people”, in which the author brings to the forefront the idea of goodness, good neighborliness, tolerance, unity and consolidation of the people. In the work of Scientist-Arkadag, the great ideas of the classic poet are continued and developed with great artistic skill.

Тазегуль Тачмаммедова
(*Туркменистан*)

РАЗВИТИЕ ВЗГЛЯДОВ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ В СТИХАХ УЧЕНОГО-АРКАДАГА

В “Международный год мира и доверия” научные, глубоко гуманистические принципы, обоснованные в прозаических и поэтических произведениях Ученого – Аркадага нашли глубокий отклик в душах читателей всего мира. Это ярко проявляется в стихотворении Национального Лидера “Bedew” (“Скакун”). “Народу посвящаю богатую гордость”, в которых автор выдвигает на передний план идеи добра, добрососедства, толерантности, единения и сплочения народа. В творчестве Героя-Аркадага находят продолжение и с большим художественным мастерством развиваются великие идеи поэта-классика.

Gyzylgöl Tagandurdyýewa
(*Türkmenistan*)

MÖWLANA, KÄŞIFI, AZADY

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz öz kitaplarynda: “Biziň akyldar şahyrymyz Möwlna Jelaeddin Rumi” diýip, XIII asyrda ýaşap geçen beýik söz usadyny türkmen edebiýatynyň görnükli wekili hökmünde buýsanç bilen ýatlaýar. Bu beýik söz usadynyň döredijiliginiň ideýa-çeperçilik

kökleri XVIII asyr pelsepewi-jemgyýetçilik durmuşynda möhüm orna eýe bolan alym Döwletmämmet Azadynyň edebi mirasynda hem aýdyň şöhlelenýär. Azadynyň döredijiligine içgin aralaşdygyňça, onuň ençeme edebi çeşmeleri öz eserlerine siňdirendigine, sopusylyk taglymatynyň taryhy köklerine ýüzlenendigine, ýaşan zamasynyň edebiýatynyň ösüşine önjeýli goşant goşandygyna aýdyň göz ýetirmek bolýar. Bu ýagdaý Möwlna Jelaleddin Rумы, Hüseýin Kāşifi hem-de Azadynyň döredijiliginiň edebi-ruhy arabaglanyşygy babatyndaky gözleglerde hem aýdyň ýüze çykýar.

Döwletmämmet Azadynyň XV–XVI asyrlarda ýaşap geçen Hüseýin Wagyz Kāşifiniň “Muhsynyň ahlagy” atly eserinden täsirlenendigi, eserden käbir hekaýatlaryň “Wagzy-azat” eserine girizendigine ilkinji bolup ünsi çeken alym A. Meredowdyr. Döwletmämmet Azadynyň “Wagzy-azat” eseri bilen Hüseýin Kāşifiniň “Muhsynyň ahlagy” atly eseri mazmuny, gozgaýan meselesi we öňe sürýän pikirleri babatynda ýakyndyr. Hatda olarda haýsydyr bir pikirniň tassyknamasy hökmünde şol bir waka ýordumyna salgylanylýan ýerleri hem bar.

Kāşifiniň: “Möwlna Rумы hezretleri, Hezreti Möwlna şeýle diýipdir” diýip başlaýan anyk mysallarynda däl, eýsem, öz garaýyşlaryny beýan edýän ýerlerinde hem Rumynyň edebi täsirini aýdyň duýmak bolýar. Bu babatda awtoryň: “Beýikligiň iki alamaty bardyr. Birinji alamaty – başlanan her bir işi soňuna çenli ýerine ýetirmek. ...Beýikligiň ikinji alamaty – mümkin boldugyndan aýdan sözün tersine gürlomezlikdir” diýen setirlerlerine salgylanmak bolar. Bu pikir-garaýyş Rumynyň adamyň söze ygrarly bolmalydygy, edýän işiniň sözüne laýyk gelmelidir baradaky: “Ýa bolşuň ýaly görün, ýa-da görnüşiň ýaly bol” diýip, öňe süren pikiriniň many-mazmunyny özünde jemleýär. Döwletmämmet Azadynyň:

Söz diýseň özüň bilen bolsun sözün –

diýen şygyr setiri hem öňden şu edebi däbiň dowamydyr.

Şu ýerde ýene bir zady aýratyn nygtamagymyz gerek. Kāşifiniň we Azadynyň döredijiligindäki wakanyň içinden waka çykarylyşy, hekaýatyň hekaýat bilen sepleşdirilişi babatyndaky meňzeşligi hem olaryň täsirlenen edebi çeşmeleriniň birligini aýan edýär. Azadynyň:

Biri maldyr, biri şemşir, *diňlegil*,
Tazyýana birisidir aňlagyl...,

Aýdy pygamber bu söznü, *diňlegil*,
Diňleýüb, söz magnysyn aňlagyl...,

Hint hekiminden soraldy uşbu söz,
Diňlegil, ger janyň içre bolsa göz –

diýen setirlerindäki *diňlegil*, *aňlagyl*, *diňlesene* diýen ýaly sözleriň ulanylyş tări hem Möwłana Rumynyň döredijilik aýratynlygyna mahsus häsiýetleriň biridir.

Möwłana Rumynyň, Kāşifiniň we Azadynyň döredijiliginiň edebi-ruhy ýakynlygyny kemala getirýän aýratynlyklaryň ýene biri olaryň sopuçylyk edebiýatynda keramatlylar kultuny işlemek däbinde jemlenendir.

Ýokardaky maglumatlardan gelip çykýan netijelere görä, Döwletmämmet Azady Gündogar edebiýatynyň taryhy we edebi däplerini öz eserlerine girizmek, XVIII asyrda didaktiki eseri döretmek, dürli asyrlarda ýaşap geçen söz ussatlarynyň döredijilik arabaglanysygyny emele getirmek ugrunda ylmy gözlegleri alyp baran we çuňňur garaýyşlary öňe süren alymdyr.

Gyzylgul Tagandurdyeva
(*Turkmenistan*)

SPIRITUAL AND IDEOLOGICAL RELATIONSHIP BETWEEN MEVLANA, KASHIFI AND AZADY

In the works of Dovletmammet Azady, who made a significant contribution to the development of literature of his time, special importance is attached to numerous literary sources that are directly related to the historical roots of Sufi teachings. The rich artistic and philosophical legacy of the poet and thinker Azady marks a literary collaboration that has lasted for centuries. A similar literary and spiritual relationship can be clearly seen in a comparative study of the artistic legacy of Jelaleddin Rumi, Huseyin Kashifi and Dovletmammet Azady.

Гызылгуль Тагандурдыева
(*Туркменистан*)

ДУХОВНАЯ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕВЛАНЫ, КАШИФИ И АЗАДИ

В творчестве Довлетмаммета Азади, внёсшего значительный вклад в развитие литературы своего времени особое значение придается многочисленным литературным источникам, имеющим непосредственное отношение к историческим корням суфийского учения. Богатое художественно-философское наследие поэта и мыслителя Азади знаменует собой

литературное сотрудничество, продолжавшееся на протяжении столетий. Схожая литературная и духовная взаимосвязь отчетливо прослеживается при сравнительном исследовании художественного наследия Джелаледдина Руми, Хусейна Кашифи и Довлетмаммета Азади.

Annanabat Tagandurdyýewa
(*Türkmenistan*)

ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” KITABYNDY TEBIGAT TERBIÝESI

Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy, türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz özüniň ajaýyp eserlerinde halkymyzyň milli terbiýeçilik ýoluny çuň filosofik mazmunda beýan edýär. Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitaby türkmeniň ruhy dünýäsiniň kämilligi, milli gymmatlyklarymyz, türkmen tebigatynyň gözelligi hakynda täsirli, gyzykly maglumatlary bilen okyjy köpçüliginiň teňneligini gandyrýar. Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitaby girişden, “Taryha syýahat”, “Ruhy miras” atly baplardan ybaratdyr. Kitapda türkmen tebigaty, halkymyzyň şöhratly taryhy hem-de edebi-medeni mirasy hakyndaky toplanýan maglumatlar filosofik mazmunda çeperçilik bilen öz beýanyny tapypdyr.

Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” kitabynda türkmeniň ajaýyp tebigatynyň ynsan kalbyna eçilýän ruhy joşguny hakyndaky pikirler özüniň watansöýüjilik duýgusy, milli buýsançlylygy, filosofik mazmuny arkaly okyjynyň aňynda orun alýar. Alym Arkadagymyz türkmen tebigatynyň gözelligini, onuň ynsana eçilýän maddy we ruhy gymmatlygyny kitabyň dowamynda günden beýan edýär. Türkmenistanyň dürli künjeklerinde taryhy döwürlerde tebigatyň halka eçilen tebigy nygmatlaryny taryhy maglumatlara esaslanyp, giňişleýin ylmy esasyda düşündirýär. Türkmen topragynda dörän medeni ojaklardaky binagärlik nagyşlarynda tebigat gözelligi bilen baglanyşykly bezegleriň ulanylandygy ylmy synçylyk bilen aýdyň görkezilýär. Medeniýetiň ösüşinde tebigatyň ähmiýeti täsirli görnüşde ýüze çykarylýar.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Hakyda göwheri” kitabyndaky “Kerwen söwdasy şöhratly Nusaýyň çäklerine aralaşanda Täze Nusaýyň meýilnamasy has-da işjeňleşipdir. Sebäbi bu toprakda ekerançylygyň in kämil tejribeleri esasynda azyk önümleriniň täsin görnüşleri yetiştirilipdir. Ol diňe bir azyklyk däl, eýsem, melhem-dermanlyk hökmünde şöhratlanypdyr. Dünýäde örän seýrek duş gelýän kâriz suw ulgamy arkaly ýeriň göbeginden çykarylan jana şypaly suw bolsa çelekler salnyp, uzak menzillere alnyp gidilipdir, edil Käbeden getirilen

mukaddes Aby-Zemzem ýaly paýlanylypdyr, şeýdibem, sogap gazanypdyrlar” ýaly maglumatlar bu toprakda ýaşan halkyň ruhy dünýäsiniň arassalygyny, ynsanperwer ýörelgelerini, maddy we ruhy gymmatlyklaryň ynsanlaryň arasyndaky gatnaşyklary ösdürmekdäki ähmiýetini has aýdyň suratda açyp görkezýär. Tebigatyň eçilen baýlyklaryny aýawly saklamak, olary geljekki nesillere geçirmek hakynda nesihat özüniň filosofiki mazmuny bilen has täsirli, özüne çekiji beýan edilýär. Türkmen topragynyň gözelliglerini goramak, olara hossarlyk gözi bilen garamak dogrusynda ýaşlara terbiýeçilik mazmunly maglumatlar ýetirilýär. Sebitde we dünýä ýüzünde ekologik abadançylygy üpjün etmekde her bir raýatyň şahsy borjunyň bardygyny hakynda dünýä, adamzat ähmiýetli pikirler aýdylýar.

Gahryman Arkadagymyz tebigata diňe bir maddy gözelligi mysalynda däl-de, ruhy baýlygyň gözbaşy derejesinde baha berýär. Şol pikirler kitapda şeýle düşündirilýär: ”Halkymyzyň belent ruhunyň şuglalary onuň Güneşindedir. Dünýä nusgalyk şeýle baýlygyň eýeleri bolan şu günki bagtly nesillerimiziň mirasa söýgüsi ynsan tebigatynyň gözellige joşgunly ymtlyşsynyň aýdyňlygydyr”.

Tebigy barlyk, baýlyk hakynda ýaşlaryň giň düşüňjeli bolmawlarynyň edilmegi ynsan durmuşynda tebigatyň eçilýän nygmatlarynyň zerurlygy dogrusyndaky has kämil aňa, garaýşa eýe bolmawlaryna mümkinçilik döredýär. Şahsyýetiň tebigat hem jemgyýet düşüňjesi onuň tebigy baýlyga bolan oňyn wagyz garaýşyny has kämilleşdirýär. XXI asyryň ösen tehnologiýalara daýanýan döwründe ekologik gözelligleriniň asyl durkuny kemala getirmekde ýurdumyzyň orta, ýörite we ýokary okuw mekdeplerinde tebigat terbiýesiniň has çuňdan, berk hem özboluşly görnüşde berilmeginiň ähmiýetini artdyrýar. Tebigat dünýäsiniň eçilen her bir nygmaty aýawly saklanylmaga, hossarly göz bilen garalmaga degişlidir.

Annanabat Tagandurdyyeva
(*Turkmenistan*)

NATURAL EDUCATION IN THE BOOK OF SCIENTIST ARKADAG “HAKYDA GÖWHERI”

Chairman of the Halk Maslahaty of Turkmenistan, National Leader of the Turkmen people Great Arkadag Gurbanguly Berdimuhamedov in his wonderful works in deep philosophical content sets out the directions of national education of the people. The book of the Scientist – Arkadag “Hakyda göwheri” fills the thirsty reader with interesting and impressive information about the perfection of the spiritual world of the Turkmen, information about national values and the beauty of the Turkmen nature. From the first pages, from the introduction, the book of the Scientist – Arkadag “Hakyda göwheri” consists of the sections “Journey into

History” and “Spiritual Heritage”. The book artistically presents in a philosophical format the information accumulated about the Turkmen nature, the glorious history of the people and data on the cultural and literary heritage.

Thoughts about spiritual inspiration coming from the human soul about the beautiful Turkmen nature, set out in the book of the Hero Arkadag “Hakyda göwheri” in the reader’s mind take their place as a patriotic feeling, national pride with philosophical content. Scientist – Arkadag in his book widely reveals the beauty of the Turkmen nature and its material and spiritual values that it gives to man. Natural values that nature gives to people in different historical eras in different parts of Turkmenistan are set out in the book on a scientific basis, confirmed by historical facts. The use of ornaments associated with natural beauty in architectural images in cultural centers created on Turkmen soil are clearly explained in scientific analysis. The significance of nature visibly indicates cultural development.

Аннанабад Тагандурдыева
(Туркменистан)

ПРИРОДНОЕ ВОСПИТАНИЕ В КНИГЕ УЧЕНОГО АРКАДАГА “НАКЫДА GÖWHERİ”

Председатель Халк Маслахаты Туркменистана, Национальный Лидер туркменского народа Гурбангулы Бердымухамедов в своих прекрасных произведениях в излагает направления и методы национальной системы воспитания. Книга Ученого – Аркадага “Hakyda göwheri” наполняет жаждущего читателя интересной и впечатляющей информацией о совершенстве духовного мира туркмен, сведениями о национальных ценностях и красотах туркменской природы. Книга “Hakyda göwheri” состоит из двух разделов: “Путешествие в историю” и “Духовное наследие”, в которой нашли свое художественное изложение в философском формате сведения, накопленные о туркменской природе, славной истории народа и данные о культурно-литературном наследии.

Merjen Taganowa, Gülälek Annaýewa
(Türkmenistan)

HALKARA LOGISTIKASYNDA TÜRKMENISTANYŇ ULAG INFRASTRUKTURASYNYŇ ÖSÜŞI WE ORNY

Türkmenistan 1995-nji ýylda BMG tarapyndan ykrar edilen hemişelik Bitaraplyk syýasatyny ýöredýär. Bu syýasat ýurduň içeri we halkara transport

ulgamyna uly täsir edip, ony parahatçylykly, hyzmatdaşlyga açyk we syýasy taýdan garaşsyz ulag merkezi hökmünde ösdürmäge mümkinçilik döredýär. Türkmenistanyň gurýan dostluk we oňyn hyzmatdaşlyk ýollary Birleşen Milletler Guramasy, Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasy, Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygy, Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasy ýaly iri halkara we sebit düzümleriniň derejesinde gatnaşyklaryň pugtalandyrylmagyna ýardam berýär. Türkmenistanyň işjeň gatnaşmagynda döredilýän täze halkara ýollary Ýewraziýa giňişliginde durnukly ösüşiň üpjün edilmeginde sebitiň ornuny artdyýar.

Türkmenistanyň Birleşen Milletler Guramasy bilen ulag ulgamy boýunça hyzmatdaşlygy netijesinde birnäçe rezolýusiýalar kabul edildi. Bu rezolýusiýalar durnukly ulag ulgamyny pugtalandyrmakda möhüm ähmiýete eýedir. 2014-nji ýylda BMG-niň Baş Assambleýasy “Durnukly ösüş üçin halkara hyzmatdaşlygyny üpjün etmekde ulag-üstaşyr geçelgeleriniň orny” atly Rezolýusiýasyny kabul etdi. Bu resminama halkara üstaşyr ulag geçelgeleriniň durnukly ösüşdäki ähmiýetini nygtaýar. 2015-nji ýylda “Durnukly köpugurly ulag-üstaşyr geçelgeleriniň döredilmegine ýardam bermek maksady bilen ulaglaryň ähli görnüşleriniň arasynda hemmetaraplaýyn hyzmatdaşlygyň üpjün edilmegi ugrunda” Kararnama kabul edildi. Bu rezolýusiýa ulaglaryň dürli görnüşleriniň arasynda utgaşyklylygy üpjün etmegiň zerurdygyny belleýär. 2017-nji ýylda Türkmenistanyň başlangyjy bilen, BMG-niň Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasynda “Durnukly ösüş maksatlaryny amala aşyrmak bilen baglylykda ulaglaryň ähli görnüşleriniň arabaglanyşygyny berkitmek” atly Kararnama kabul edildi. Bu resminama ulaglaryň dürli görnüşleriniň arasynda arabaglanyşygy güýçlendirmegi maksat edinýär. 2021-nji ýylda BMG-niň Baş Assambleýasy ulag ulgamynda durnukly ulag we halkara hyzmatdaşlygyny ösdürmek meseleleri boýunça möhüm rezolýusiýalary kabul etdi.

Bu rezolýusiýalar Türkmenistanyň ulag ulgamynda halkara hyzmatdaşlygyny ösdürmekde we durnukly ösüş maksatlaryna ýetmekde işjeň orny eýeleýändigini görkezýär.

Türkmenistan Birleşen Milletler Guramasynyň Ýewropa Ykdysady komissiýasy (UNECE), BMG-niň Aziýa – Ýuwaş ummany sebiti üçin Ykdysady we Durmuş komissiýasy (ESCAP), Ýewropada Howpsuzlyk we Hyzmatdaşlyk Guramasy, Halkara awtomobil ulaglary birleşigi (IRU), Ýewropa – Kawkaz – Aziýa ulag geçelgesi boýunça Hökümetara topary (TRACECA) bilen hyzmatdaşlygyny dowam etdirip, sebitde howpsuzlygy, durnuklylygy we ykdysady ösüşi üpjün etmek ugrunda möhüm ädimleri ädýär.

Türkmenistan Bitaraplyk syýasatynyň çäklerinde halkara hyzmatdaşlyga esaslanyp, täze demir ýol geçelgelerini açdy: Demirgazyk – Günorta transmilli halkara ulag geçelgesine girýän Gazagystan – Türkmenistan – Eýran demir ýoly Ýewropa ýurtlaryny, Russiýany, Gazagystany gysga ugur boýunça birleşdirýär

hem-de Pars aýlagynyň kenarlaryna we ýurtlaryna çykmaga mümkinçilik berýär; Türkmenistan – Owganystan – Täjigistan demir ýoly (Kerki – Ymamnazar – Akina) Türkmenistanyň Owganystan bilen ykdysady hyzmatdaşlygyny ösdürmek üçin gurlan täze infrastruktura taslamasy; “Lapis – Lazuli” ulag-üstaşyr halkara geçelgesine girýän Türkmenistan (Serhetabat) – Owganystan (Turgundy) demir ýoly. Türkmenbaşy Halkara deňiz porty Hazar deňzindäki möhüm logistika merkezi bolup Azerbaýjan, Gazagystan, Eýran we Russiýa bilen halkara hyzmatdaşlygy güýçlendirýär. Türkmenistan halkara standartlaryna laýyk gelýän häzirkki zaman howa menzillerine eýedir. Aşgabat Halkara howa menzili sebitiň esasy awiasiýa merkezleriniň biri bolup, Ýewropa, Aziýa we Ýakyn Gündogar ýurtlaryna howa gatnawlaryny üpjün edýär. Türkmenistandan geçýän awtomobil ýollary Ýewropa, Aziýa we Pars aýlagyna tarap ýük daşamalary üçin amatly mümkinçilik döredýär. Owganystan – Türkmenistan – Azerbaýjan – Gruziýa – Türkiýe we Özbegistan – Türkmenistan – Eýran – Oman ulag-üstaşyr halkara geçelgelerini döretmek meýilleşdirilýär.

Türkmenistanyň ulag infrastrukturasyynyň yzygiderli ösdürilmegi ýurt üçin ykdysady ösüşi we halkara söwda gatnaşyklaryny güýçlendirmäge mümkinçilik döredýär. Häzirkki zaman ulag taslamalary Türkmenistanyň sebitde logistika merkezi hökmünde ornuny hem berkidýär.

Merjen Taganova, Gulalek Annayeva
(Turkmenistan)

TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF TURKMENISTAN: DEVELOPMENT AND ROLE IN INTERNATIONAL LOGISTICS

Turkmenistan, maintaining its status of permanent neutrality since 1995, is actively developing its transport and logistics system, aiming to become a key transit hub between Europe and Asia. Due to its advantageous geographical location, the country is implementing large-scale projects to modernize and expand its transport infrastructure.

An important achievement has been the construction of the transnational railway line Kazakhstan – Turkmenistan – Iran, which is part of the “North-South” corridor. This line helps reduce routes and delivery times for cargo between countries in the region. Additionally, the railway lines Kerki – Ymamnazar – Akina and Zergers – Kerki have been put into operation, strengthening both internal and international transport connections.

Alongside this, necessary measures are being taken to develop the transport and transit corridor China – Kazakhstan – Turkmenistan – Iran and to expand cargo transportation. Systematic work is underway to enhance the international multimodal transport and transit route from the Asia-Pacific region – China – Kyrgyzstan – Uzbekistan – Turkmenistan – Azerbaijan – Georgia – Turkey – Europe.

Мерджен Таганова, Гулялек Аннаева
(Туркменистан)

ТРАНСПОРТНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА ТУРКМЕНИСТАНА: РАЗВИТИЕ И РОЛЬ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ЛОГИСТИКЕ

Туркменистан, обладая статусом постоянного нейтралитета с 1995 года, активно развивает свою транспортно-логистическую систему, стремясь стать ключевым транзитным узлом между Европой и Азией. Благодаря выгодному географическому положению, страна реализует масштабные проекты по модернизации и расширению транспортной инфраструктуры.

Важным достижением стало строительство транснациональной железнодорожной магистрали Казахстан – Туркменистан – Иран, являющейся частью коридора “Север – Юг”. Эта линия способствует сокращению маршрутов и времени доставки грузов между странами региона. Кроме того, введены в эксплуатацию железнодорожные линии Керки – Ымамназар – Акина и Зергер – Керки, укрепляющие внутренние и международные транспортные связи.

Наряду с этим предпринимаются необходимые меры для развития транспортно-транзитного коридора Китай – Казахстан – Туркменистан – Иран и расширения грузоперевозок. Ведётся планомерная работа по активизации международного мультимодального транспортно-транзитного маршрута Страны Азиатско-Тихоокеанского региона – Китай – Кыргызстан – Узбекистан – Туркменистан – Азербайджан – Грузия – Турция – Европа.

Daniýorbek Tajibaýew
(Türkmenistan)

KIBERHOWPSUZLYK BOÝUNÇA HALKARA HYZMATDAŞLYGYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýurdumyzy ösdürmek, innowasion ykdysadyýeti kemala getirmek, ähli ulgamlary sanlylaşdyrmak boýunça

maksatnamalaýyn işler üstünlikli amala aşyrylýar. Şol bir wagtda maglumat kommunikasiýa tehnologiýasy diňe bir ösüşi we özgerişi emele getirmän, eýsem, döwletiň milli howpsuzlygyna zyýan ýetirip biljek halkara kiberhowplarynyň ýüze çykmagyna hem şert döredýär. Şonuň üçin maglumat kommunikasiýa tehnologiýasynyň howpsuz we ygtybarly dolandyrylmagy döwletiň howpsuzlygynyň üpjün etjek esasy görkezijileriniň biridir.

Jemgyýetiň ähli düzümleriniň, ýagny döwletiň, hususy bölegiň, raýatlaryň we intellektual tehnologiýalar bileleşikleriniň sanly ykdysadyýete çekilmegini üpjün etmek döwrüň esasy talabyna öwrülýär. Ýurtda ykdysadyýetiň ähli pudaklaryna döwrebap innowasion maglumat tehnologiýalarynyň ornaşdyrylmagynyň netijesinde kiberhowplardan goranmak möhüm orny eýeleýär.

Şol nukdaýnazardan, Türkmenistanyň Prezidentiniň öňdengörüjilikli tagallalary esasynda ýurdumyzda kiberhowpsuzlygy üpjün etmek boýunça we maglumat howpsuzlygy hem-de kiberhowpsuzlygy ulgamlarynda halkara hyzmatdaşlygy ösdürmek boýunça uzak möhletleýin maksatnamalar kabul edilip, onda maglumat-telekommunikasiýa ulgamlarynyň giňden ornaşdyrylmagy bilen bagly ýurdumyzyň maglumat giňişliginde döräp biljek kiberhowplardan goranmak, möhüm maglumat infrastrukturalaryna, internet hyzmatyndan peýdalanýan ulanyjylara global Internet torundan, ýagny daşky akymlardan hem-de ýurdumyzyň çägindeki ulanyjylardan gelip gowuşýan kiberhüjüm synanyşmalary öz wagtynda ýüze çykarmak, duýdurmak, kiberjenaýatçylygyň döremeginiň önüni almak, onuň netijelerini, ýetiren zyýanlaryny, päsgelçiliklerini aradan aýyrmak boýunça öndebaryjy halkara we sebit derejesinde tejribe alyşmak, bu ugurda halkara, sebit derejesinde geçirilýän okuwlara, sergilere, beýleki çärelerе gatnaşmak, daşary ýurtlularyň degişli öndebaryjy düzümleri we hünärmenleri bilen tejribe alyşmak boýunça wajyp meseleleriň kesgitlenmegi uly ähmiýete eýedir.

Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 16-njy maddasynda: “Döwlet ylmyň, tehnikaýyň we tehnologiýalaryň ösüşine ýardam edýär, şeýle hem bu ugurlarda halkara hyzmatdaşlygyny goldaýar” diýlip kesgitlenendir. Bu konstitusion kada kiberhowpsuzlyk babatda döwletiň hukuk binýadyny berkitmekde hem-de kiberhowpsuzlygy üpjün etmegiň global meseleleriniň biri bolmagy netijesinde bu howplara garşy durmak üçin halkara hyzmatdaşlygy dowam etdirmekde binýat bolup hyzmat edýär.

Şeýlelikde, biziň täze özgertmelere we ösüslere tarap barýan ýurdumyz döwletara maglumat giňişliginde mynasyp orun eýeleýär. Şu nukdaýnazardan, maglumat-telekommunikasiýa ulgamlarynyň kiberhowpsuzlygyny üpjün etmek bilen bagly Türkmenistanyň kanunçylyk binýadyny kämilleşdirmäge we bu ugurda halkara hyzmatdaşlygyny berkitmäge aýratyn ähmiýet berilýär.

Daniyorbek Tadjibayev
(*Turkmenistan*)

IMPORTANCE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CYBERSECURITY

Under the visionary leadership of the esteemed President, in the era of the Revival of the New Epoch of the Powerful State, programmatic measures aimed at the development of the country, the formation of an innovative economy and total digitalization are being successfully implemented. It should be taken into account that information and communication technologies are not only connected with development and transformation, they also provide an environment for the emergence of international cyber threats that pose a potential threat to the national security of the state.

Our country, striving towards new achievements and reforms, occupies a worthy position in the interstate information space and therefore special attention is being paid to improving Turkmenistan's legislative framework in the field of cybersecurity of the information and telecommunications system, strengthening targeted international cooperation.

Даниёрбек Таджибаев
(*Туркменистан*)

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЛАСТИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

Под дальновидным руководством уважаемого Президента в эру Возрождения новой эпохи могущественного государства успешно реализуются программные меры, ориентированные на развитие страны, формирование инновационной экономики и тотальную цифровизацию. Необходимо учитывать, что информационно-коммуникационные технологии способствуют не только развитию и трансформации, но также предоставляют среду для возникновения международных киберугроз, которые несут потенциальную опасность национальной безопасности государства.

Наша страна, устремлённая по пути новых свершений и реформ, занимает достойную позицию в межгосударственном информационном пространстве и потому особое внимание уделяется совершенствованию законодательной базы Туркменистана в области обеспечения кибербезопасности информационно-телекоммуникационной системы, укреплению целевого международного сотрудничества.

ÇALYŞMALARYŇ GATNAŞMAGYND ÝASALAN SÖZLERIŇ MORFEMA DÜZÜMI

Çalyşmalar dildäki esasy söz toparlarynyň biri bolmak bilen predmeti, zady, şahsy, hili, alamaty, mukdary we ş.m. görkezmekde işjeň ulanylýar we şol esasyda olar, köplenç, atlaryň, sypatlaryň, sanlaryň ýerine ulanylyp, sözlemde şolary çalyşyp gelýär.

Käbir sözleriň ýasalmagynda-da gatnaşygy çalyşmalaryň bar. Emma bu sözleriň düzüminde ol ýa-da beýleki çalyşmanyň bardygy olaryň etimologik derňewiniň netijesinde ýüze çykarylýar. Sebäbi çalyşma bilen onuň bile ulanylan sözi goşulyşyp hem-de bitişip, bir söz görnüşine geçipdirler. Düzümindäki bolup geçen ses üýtgemeleri bolsa, olaryň tutuşlygyna tanalmaz derejede özgermegine getiripdir. Şonuň ýaly ýasalan sözleriň morfologik düzümi, emele geliş ýoly barada belli türkmen dilçi alymy, filologiýa ylymlarynyň doktory S.Atanyýazowyň “Türkmen diliniň sözköki sözlüğünde” (2004) gyzykly maglumatlar berilýär.

Alymyň sözlüğünde berilýän maglumatlara görä, **bäri** sözi “*bu ýeri*” söz düzüminiň birleşip, gysgaldylyp ulanylmagyndan ýasalypdyr. Ol sözleriň düzümindäki ý sesiniň düşmegi bilen **i**, **e** sesleri ýanaşyk gelýär we olar uzyn **ä** sesiniň ýüze çykmagyna sebäp bolýar. Şeýlelikde, käbir ses üýtgemelerine sezewar bolan **bu ýeri** söz düzüminden häzirki döwürde bitişip, bir morfema öwrülen **bäri** sözi ýasalypdyr. **Bäri** sözi häzirki zaman türkmen dilinde morfemalara bölünmeýän kök söz hasap edilýär we şol görnüşinde dürli goşulmalary kabul edip, dürli manylarda ulanylýar: *bärik, bärden, bärki, bärligine, bäräk* we ş.m. Meselem: *Jereniň ýoly şol haýadyň bäre* ýüzünden sowlup, ilerki öylere barýardy (A.Durdyýew “Han küýli”). Oglanlar böküp, gädikden **bärik** geçdiler (B.Abdyllaýew).

Sataşypdym saňa maý güni irden

Sen aňyrdan çykdyň, men bardym bärden...(K.Gurbannepesow “Menzil”).

– Oglum, aňyrky gala barma, **bärki** gala – Nişapura bar! (“Görogly”) Görogly Gyraty sürüp, ilki aňyrylygyna çykyp, soň ýene **bärligine** gaýtady (şol ýerde). Çary dagy güzeriň aňyrsyndan, bularam **bärsinden** bardylar (N.Hojageldiýew “Gülle degen sünbüller”).

Çalyşmalaryň gatnaşmagynda ýasalan sözlere **beýle**, **eýle**, **şeýle** sözlerini hem degişli hasap etmek mümkin. Agzalan sözlükde **beýle**, **şeýle** sözleriniň “*bu hili, şu hili*” söz düzümleriniň bitişip gysgalmagyndan we biraz üýtgeşmä sezewar bolmagyndan emele gelendigi” barada maglumat berilýär. Alym **eýle** sözünü hem **şeýle** usul bilen **o**

we **hili** sözlerinden ýasalan hasap edýär. Sözlükde bu sözün hem düzüminiň we ýasalýş ýolunyň **beýle**, **şeýle** sözlerine örän ýakyndygy we kybapdaşdygy aýdylýar. Bu sözler häzirki zaman türkmen dilinde morfemalara bölünmeýär we bir morfema görnüşinde ulanylýar. Bu sözler kök morfema hyzmatynda beýleki sözleriň ýasalmagyna-da gatnaşýar: **eýle**: *eýläk, eýle-beýle, eýleligine, eýlesi-beýlesi*; **beýle**: *beýleki, beýläk, beýle-beýle, beýleligine*; **şeýle**: *şeyläk, şeýlelikde, şeýleligine we ş.m.*

Bu sözler **etmek** kömekçi işligi bilen ulanylyp, **eýle etmek**, **beýle etmek**, **şeýle etmek** goşma işliklerini hem ýasaýar. Mysal üçin: **Beýle etmek eden-etdilik dälmidir?** (“Görogly”)

Sözleşikde we diliň ösüş, üýtgeýiş prosesinde bu işlikleriň käbir bogunlarynyň düşüp galmagy bilen häzirki döwürde morfemalara bölünmeýän we kök morfema görnüşinde dilimizde işjeň ulanylýan **eýtmek**, **beýtmek**, **şeýtmek** işlikleri hem ýasalypdyr. Bular beýleki işlikler ýaly işlik şekilleriniň ähli manysynda we hyzmatynda ulanylmaga ukyplydyrlar. Meselem: **Beýtmän, ogullarym, “Halala hasap bar, harama – azap” diýipdirler** (G.Kulyýew)

Türkmen dili uzak taryhyň dowamynda dürli çylşyrymly üýtgeşmelere sezewar bolupdyr. Käbir sözleriň düzümini emele getirýän öňki bölekleri fonetik özgerişe sezewar bolup, ikisi birleşip, bitişip **bir kök** görnüşine gelendigini ylmy barlaglar tassyklaýar. Şeýle kökleri **taryhy ýasama kök** hasap etmek mümkin. Olaryň gurluşyny, morfema düzümini, şol sanda kökünü kesgitlemek etimologik derňewiň geçirilmegini talap edýär.

Jennet Tajiyeva
(Turkmenistan)

MORPHEMIC STRUCTURE OF BLEND WORDS WITH PRONOUNS

The Turkmen language has undergone complex processes of change and adaptation over time. In the modern Turkmen language, simple words that were previously regarded as complex have emerged. The blending process involves the merging of two roots, resulting in the loss of their distinct articulation and the formation of words with a single morphological composition.

The etymological analysis of the words “bäri” derived from the words “bu ýeri”, “beýle, şeýle” from the words “bu hili, şu hili”, “eýle” from the words “o hili”, as conducted by the Turkmen philologist S. Atanyyazov, proves their derivativeness from a historical standpoint. However, some changes have occurred in their phonetic and grammatical structure, the former parts of these pronouns have been stiched over

time in accordance with the level of language development. Thus, they acquired their current form and are now considered blends that are not divided into morphemes. They also participate in the derivation of new words. In the process of language development, with the loss of some syllables of the complex verbs “eýle etmek”, “beýle etmek”, “şeýle etmek”, the verbs “eýtmek”, “beýtmek”, “şeýtmek” were also formed, which are not divided into morphemes and are actively used in our language as root morphemes.

The formation of the new root morphemes through blending contributes to the enrichment of the vocabulary in the Turkmen language.

Дженнет Таджиева
(Туркменистан)

МОРФЕМНАЯ СТРУКТУРА СЛОВ, ОБРАЗОВАННЫЕ С УЧАСТИЕМ МЕСТОИМЕНИЙ

Туркменский язык претерпел сложные процессы изменения и адаптации с течением времени. В современном туркменском языке встречаются простые слова, которые раньше считались сложными. В результате обращения сливаются две основы, утрачивая членимость и превращаются в слова с одним морфологическим составом.

В процессе развития языка, с утратой некоторых слогов от сложных глаголов “eýle etmek”, “beýle etmek”, “şeýle etmek” образовались глаголы “eýtmek”, “beýtmek”, “şeýtmek” которые не делятся на морфемы и активно используются в нашем языке в качестве корневых морфем.

Новые корневые морфемы, с сформированные путём обращения, обогащают лексику туркменского языка.

Aýlar Taňrykulyýewa
(Türkmenistan)

TEHNOLOGIÝA BILEN BAÝLAŞDYRYLYP OKATMAK (TET) WE ONUŇ INŽENERÇILIK BILIMINE EDÝÄN TÄSIRI

Tehnologiýa bilen baýlaşdyryp okatmak – munuň özi inžener-tehnologiýa bilimini özgerdip, ýokary hilli, kämilleşdirilen sanly gurallary we usullary okuw prosesine birleşdirýär. Tehnologiyadan peýdalanylýan, innowasion usullary bilen

bilelikde sazlaşykly okatmaklyk inžener-tehnologiýa bilimine öz oňyn täsirini ýetirýär. Bu çemeleşme has gyzykly we netijeli bilim tejribelerini döretmek üçin onlaýn interaktiw okuw, simulýasiýa, giňeldilen reallyk (augmented reality), virtual reallyk (virtual reality) we sanly oýunlar ýaly tehnologiýalary ulanýar.

Aylar Tanrykulyyeva
(*Turkmenistan*)

TECHNOLOGY-ENHANCED TEACHING (TET) AND IT'S IMPACT ON ENGINEERING EDUCATION

Technology-Enhanced Teaching (TET) is transforming engineering and technology education by integrating advanced digital tools and methodologies into the learning process. Technology Enhanced Teaching with Innovative Practices and its Impact on Engineering Education. This approach leverages technologies such as online interactive learning, simulation, augmented reality (AR), virtual reality (VR), and digital gaming to create more engaging and effective educational experiences.

One of the key frameworks guiding TET is the Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) model, which emphasizes the importance of understanding how technology can be used to enhance teaching and learning. By combining technological knowledge with pedagogical skills and content expertise, educators can design innovative and interactive lessons that cater to diverse learning styles and needs.

In engineering education, TET can facilitate hands-on learning through simulations and virtual labs, allowing students to experiment with real-world scenarios in a controlled environment. This not only enhances their understanding of complex concepts but also prepares them for practical challenges they may face in their careers.

Moreover, TET encourages collaborative learning through online platforms and digital tools, fostering teamwork and communication skills among students. Tools like cloud-based collaboration software enable students to work together on projects, share resources, and provide feedback in real-time, regardless of their physical location. It also explores problem-based learning as a collaborative approach that emphasizes how PBL fosters teamwork and active learning.

Furthermore, TET can bridge the gap between theoretical knowledge and practical application by incorporating real-world projects and industry partnerships into the curriculum. This approach not only enhances students' problem-solving and

critical-thinking skills but also makes their education more relevant and applicable to their future careers.

In summary, Technology-Enhanced Teaching in engineering and technology education offers numerous benefits, including enhanced engagement, hands-on learning, collaborative opportunities, personalized instruction, and practical application of knowledge. By embracing these innovative teaching methods, educators can better prepare students for the challenges and opportunities of the modern workforce.

Айлар Тангрыкулиева
(Туркменистан)

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ ОБОГАЩЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ (ТЕТ) И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ИНЖЕНЕРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Технологически обогащенное обучение преобразует инженерное и технологическое образование, интегрируя передовые цифровые инструменты и методологии в учебный процесс.

Ogulbagt Tölewowa, Nurmuhammet Süleýmanly
(Türkmenistan)

TÜRKMENISTANYŇ ÝOKARY OKUW JAÝLARYNYŇ BÜTINDÜNÝÄ UNIWERSITETLER REÝTINGINIŇ SANAWYNA GOŞULMAGYNYŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň “Watan diňe halky bilen Watandyr! Döwlet diňe halky bilen döwletdir!” diýen parasatly ýörelgä esaslanýan, parahatsöýüjilikli we ynsanperwer döwlet syýasatynyň okgunly durmuşa geçirilmegi netijesinde ýurdumyzyň bilim ulgamynyň kuwwaty artyp, halkara abraýy has-da pugtalandy. Gahryman Arkadagymyzyň belleýşi ýaly, ylmyň we tehnologiýalaryň häzirki ösýän döwründe sagdyn, ylymly-bilimli, giň dünýägaraýyşly, zähmetsöýer, watansöýüjiligiň, ynsanperwerligiň belent kadalaryna ygrarly nesli terbiýelemek mugallymlaryň we bilim işgärleriniň esasy wezipeleri bolup durýar.

Türkmenistanyň ylym-bilim kuwwatyny artdyrmakda dünýäniň iri halkara guramalary, daşary ýurtlaryň ylym merkezleri bilen ylmy, tehniki, innowasion-tehnologik hyzmatdaşlygy yzygiderli alyp barmaklyk netijeli üstünlikleri berýär.

Ýurdymyzyň ylym-bilim ulgamyna dünýäniň öňdebaryjy tejribesini ornaşdyrmak bilen, bu ulgamda halkara hyzmatdaşlygy yzygiderli ösdürilýär. Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedow Türkmenistanyň Magtymguly adyndaky Ýaşlar guramasynyň VII gurultaýynda sözlän taryhy çykyşynda: “Ýaşlarymyzyň ruhy-ahlak, medeni, aň-bilim we beden taýdan ösüşine uly ähmiýet berýäris. Çünki ylymly-bilimli sagdyn ýaşlar döwletimiziň kuwwaty güýjüdir, nurana geljegidir” diýip belleýär. Türkmenistanda ylym pudagyny ösdürmekde bilimiň hiliniň kämilleşdirilmegi aýratyn ähmiýetlidir. Türkmen ylmyny häzirki zaman dünýäsiniň talaplaryna laýyk gelýän, adamzadyň wajyp meselelerini çözmekligi başaryan derejä çykarmakda halkara hyzmatdaşlygy aýratyn ähmiýetlidir. Türkmenistanda häzirki döwürde orta mekdepleriň Halkara toruna birikdirilmegi ylmy ösüşleriň geljeginiň netijeli bolmagyna tarap ädilen ädimdir. Halkara tora birikdirilmek ýa-da Bütindünýä uniwersitetler reýtinginiň sanawyna goşulmak bu dünýäniň ylmy hyzmatdaşlygynyň bütewileşýändigini görkezýär. Türkmenistanda Bütindünýä uniwersitetler reýtinginiň sanawyna goşulan ýokary okuw jaýlarynyň sany ýylsaýyn artýar. Döwletimiziň ulag ulgamyny döwrebaplaşdyrmakda, dünýäniň ösen çylşyrymly tehnikalaryny we tehnologiýalaryny ornaşdyrmakda we oňa erk etmekde, şeýle-de daşky gurşawy goramakda, onda alnyp barylýan taslamalary adamzat bähbidine gönükdirmekde Türkmenistanyň Inžener-tehniki we ulag kommunikasiýalary institutynyň alyp barýan işleri tapawutlanýar. Şol sebäpli, bu ýokary okuw mekdebi “Ul Green Metric” Bütindünýä uniwersitetler reýtinginiň sanawyna goşuldy. Bu reýtinge diňe bir ady agzalan ýokary okuw mekdebi däl, eýsem, Oguz han adyndaky Inžener tehnologiýalar uniwersiteti hem goşuldy. Bu halkara reýtingi 2010-njy ýylda Indoneziýa uniwersiteti tarapyndan işlenilip düzüldi we ýokary okuw mekdepleriniň Durnukly ösüş maksatlaryna ýetmegine goşýan goşandyny bahalandyryan ilkinji halkara reýtingi bolup durýar. Bu reýtinge häzirki wagtda dünýäniň müňden gowrak ýokary okuw mekdepleri gatnaşyp, daşky gurşawda amala aşyrylýan işler beýan edilýär. Bu reýting adamzadyň durnukly ösüş meseleleri barada habarlydygyny ýokarlandyrmak wezipesini ýerine ýetirýär we bu meseläni çözmäge gatnaşýan uniwersitetleriň halkara derejä çykmagyna mümkinçilik berýär.

Ogulbagt Tolevova, Nurmhammet Suleymanly
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF INCLUSION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF TURKMENISTAN IN THE WORLD UNIVERSITY RANKINGS

Inclusion in the World University Ranking is considered an important factor in bringing Turkmen science to a level that meets the requirements of the modern world, is capable of solving important problems of humanity, and also improves humanity's views on sustainable development issues. Inclusion in this ranking of the Turkmen Institute of Engineering and Transport Communications and the Oguz Khan Engineering and Technology University allows them to reach the international level.

Огулбагт Толевова, Нурмухаммет Сулейманлы
(*Туркменистан*)

ВАЖНОСТЬ ВКЛЮЧЕНИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ТУРКМЕНИСТАНА В МИРОВЫЕ РЕЙТИНГИ УНИВЕРСИТЕТОВ

Включение в Мировой рейтинг университетов считается важным фактором вывода туркменской науки на уровень, отвечающий требованиям нынешнего времени, способный решать важные проблемы человечества, а также улучшающий взгляды общества на вопросы устойчивого развития. Включение в данный рейтинг Туркменского института инженерии и транспортных коммуникаций и Инженерно-технологического университета имени Огуз хана позволяет им выйти на международный уровень.

Rahat Töräýew
(*Türkmenistan*)

ADMINISTRATIV HUKUK BOZULMALARY HAKYNDÄ KANUNÇYLYGYŇ ÝÖRELGELERINIŇ ÄHMIÝETI

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ýurdumyzyň milli hukuk ulgamy yzygiderli kämilleşdirilýär. Demokratik, hukuk we dünýewi döwlete mahsus

bolan alamatlary özünde jemleýän ýurdumyzyň kanunçylyk ulgamy ähli ugurlarda gazanylýan üstünlikleriň girewi bolup çykyş edýär.

Jemgyýetçilik gatnaşyklaryny kadalaşdyrýan hukuk namalarda bellenen, hemmeler üçin ýerine ýetirilmegi hökmany bolan talaplaryň berjaý edilmegini gazanmak döwletiň esasy wezipeleriniň biri bolup durýar. Şu maksat bilen hukuk kadalarynyň berjaý edilmezligi üçin döwlet tarapyndan degişli jogapkärçilik göz önünde tutulýar. Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 1-nji maddasynda: “Döwlet Türkmenistanyň garaşsyzlygyny, özygtyýarlylygyny, çäk bitewüligini, konstitusion gurluşyny gorayar, kanunylygy we hukuk tertibini üpjün edýär” diýlip bellemegi döwlet tarapyndan bu wezipäni durmuşa geçirmegiň konstitusion başlangyjy bolup çykyş edýär.

Administratiw temmisi jemgyýetçilik hukuk gatnaşyklaryna girişýän subýektler babatda has köp ulanylýan mejbur ediş çäreleriniň biri bolup çykyş edýär. Administratiw hukuk bozulmalary iň köp ýaýran hukuk bozulmalary bolmak bilen, olaryň amala aşyrylmagynyň önüniň alynmagy we netijede sanynyň azalmagy hukuk tertibiniň pugtalandyrylmagy bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Türkmenistanyň administratiw hukuk bozulmalary hakynda kodeksiniň (mundan beýläk TAHBHK) 2013-nji ýylyň 29-njy awgustynda kabul edilmegi we onuň 2014-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan herekete girizilmegi administratiw hukuk bozulmalarynyň önüni almak işleriniň has-da işjeňleşdirilmegine badalga berdi. TAHBHK-nyň 3-nji maddasynda administratiw hukuk bozulmalary hakynda kanunçylygynyň ýörelgeleriniň ähmiýeti barada hukuk kadasy berkidilip, oňa laýyklykda administratiw hukuk bozulmalary hakynda kanunçylygy bu Kodeksde görkezilen ýörelgelere esaslanýar, olaryň bozulmagy iş boýunça önümçiligiň hakyky däl diýlip ykrar edilmegine, önümçiligiň barşynda çykarylan kararlaryň ýatyrylmagyna, şeýle hem toplanan materiallaryň subutnama güýji ýok diýlip bilinmegine eltýär. Kanunylyk, kanunyň önündäki deňlik, bigünälik prezumpsiýa, adalatlylyk, adamyň hukuklaryny we azatlyklaryny hormatlamak, şahsyýetiň, şahsy durmuşyň, eýeçiligiň eldegirmesizligi, administratiw hukuk bozulmalaryny duýdurmak administratiw hukuk bozulmalary hakynda kanunçylygyň ýörelgeleri bolup, olar baradaky kadalar TAHBHK-nyň 4–12-nji maddalarynda berkidilendir.

TAHBHK-nyň 12-nji maddasy “Administratiw hukuk bozulmalaryny duýdurmak ýörelgesi” diýlip atlandyrylyp, onda: Döwlet edaralary, jemgyýetçilik birleşikleri, zähmetkeşler köpçülikleri administratiw hukuk bozulmalaryny duýdurmaga, olaryň edilmegine ýardam berýän sebäpleri we şertleri ýüze çykarmaga hem-de aradan aýyrmaga, raýatlary ýokary düşüňjelilik we düzgün-nyzamlylyk, kanunlary berk berjaý etmek ruhunda terbiýelemäge gönükdirilen çäreleri işläp düzýärler we amala aşyrýarlar diýlip kesgitlenendir. Ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralarynyň seljerilýän mesele babatda giň ygtyýarlyklara eýe

bolup durýandyklary baradaky kada bu maddanyň ikinji böleginde berkidilendir. Oňa laýyklykda, häkimler kanunlaryň berjaý edilmegini, döwlet we jemgyýetçilik tertibiniň, raýatlaryň hukuklarynyň goralmagyny üpjün etmek bilen welaýatlaryň, etraplaryň we şäherleriň çäklerinde ähli döwlet edaralarynyň we jemgyýetçilik birleşikleriniň administratiw hukuk bozulmalaryny duýdurmak boýunça işini utgaşdyrýarlar, administratiw toparlaryň, kämillik ýaşyna ýetmedikleriň işleri barada toparlaryň we administratiw hukuk bozulmalaryna garşy göreş alyp barýan hem-de özlerine hasabat berýän beýleki edaralaryň işine ýolbaşçylyk edýärler.

Kanun çykaryjy tarapyndan beýleki ýörelgeler bilen bir hatarda administratiw hukuk bozulmalaryny duýdurmak ýörelgesiniň administratiw hukuk bozulmalary hakynda kanunçylygynyň ýörelgesi hökmünde kesgitlenilmegi, şeýle hem Türkmenistanyň administratiw hukuk bozulmalary hakynda kanunçylygynyň başga zerur hasaplanylýan işler bilen birlikde hukuk bozulmalaryny duýdurmaga gönükdirilendigi barada bellenilmegi hukuk ulanyş tejribesinde diňe bir administratiw hukuk bozulmalarynyň netijesi we olaryň getirýän zyýanly täsirleri bilen göreşmek hem-de ol hukuk bozulmalary amala aşyran subýektlere temmi bermek bilen çäklenmän, eýsem, hukuk bozulmalarynyň önüni almak bilen baglanyşykly işe hem örän uly ähmiýet berilmeginiň zerurdygyny subut edýär.

Rahat Torayev
(*Turkmenistan*)

THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF LEGISLATION ON ADMINISTRATIVE OFFENSES

According to Article 3 of the Code of Turkmenistan on Administrative Offenses, the legislation on administrative offenses is based on principles, namely the principles of legality, equality before the law, the presumption of innocence, justice, respect for human rights and freedoms, inviolability of the person, inviolability of private life, inviolability of property, and prevention of administrative offenses. The legislation on administrative offences is based on the specified principles, the violation of which entails the recognition of the proceedings as invalid, the cancellation of the decisions made during such proceedings, as well as the recognition of the collected materials as having no evidentiary value.

The requirement for strict compliance with the principles of legislation on administrative offenses, enshrined in national legislation, confirms the practical implementation of initiatives arising from the Constitution of Turkmenistan.

ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Согласно статье 3-й Кодекса Туркменистана об административных правонарушениях, законодательство об административных правонарушениях опирается на соответствующие принципы, а именно: на принципы законности, равенства перед законом, презумпции невиновности, справедливости, уважения прав и свобод человека, неприкосновенности личности, личной жизни, собственности, предупреждения административных правонарушений. Законодательство об административных правонарушениях основывается на указанных принципах, нарушение которых влечёт признание производства по делу недействительным, отмену вынесенных в ходе такого производства постановлений, а также признание собранных материалов не имеющими доказательной силы.

Требование неукоснительного соблюдения принципов законодательства об административных правонарушениях, закреплённое в национальном законодательстве, подтверждает практическую реализацию инициатив, вытекающих из Конституции Туркменистана.

Ýazberdi Toýlyýew, Azat Gylyjow
(Türkmenistan)

GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “TÜRKMENISTAN – BEÝIK ÝÜPEK ÝOLUNYŇ ÝÜREGI” ATLY KITABY MILLI YKDYSADYÝETIMIZIŇ TARYHYNÝ ÖWRENMEKDE YGTYBARLY ÇEŞMEDIR

Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow: “Üstünden Beýik Ýüpek ýoly geçen ýurtlaryň ösüşi beýlekilerden mesaňa tapawutlanýar. Oňa halkara söwda ýoly güýçli itergi beripdi. Mundan birnäçe asyr ýurdumyzda sansyz kerwenler geçen gumaksy ýollaryň ýakasyndaky taryhy-medeni hem-de arheologiya ýadygärlikleriň köpüsiniň galyndylary şol täsin aragatnaşyk torunyň täsirinde dörän ösen ykdysady-medeni ojaklaryň yzlarydyr” diýip bellemek bilen, Beýik Ýüpek ýolunyň diňe bir geografik ýerleşiş we ykdysady ösüş taýdan däl, eýsem, ruhy nukdaýnazardan hem Gündogar bilen Günbataryň medeniýetlerini birleşdiriji güýje eýe bolandygyny aýratyn belleýär.

Ir döwürlerde ýurdumyzyň üstünden geçen bu söwda ýolunyň Ýewropa, Aziýa ýurtlarynyň arasynda amala aşyrylan syýasy, söwda-ykdysady we medeni gatnaşyklarda sebitleri hem yklymlary birleşdiren aragatnaşyklary ykjamlaşdyrandygy taryhdan mälimdir. Ýurtlaryň arasynda söwda-ykdysady maksatlar üçin ulanylan bu ýollardan adamlar asyrlar boýy peýdalanypdylar.

Milli Liderimiz: “Biziň eýýamymyzyň birinji münýyllygynda Beýik Ýüpek ýoly Gündogaryň we Günbataryň söwda hemde hyzmatdaşlyk ýoly hökmünde herekete gelipdir. Bu ýol halklaryň arasynda dürli görnüşli syýasy, ykdysady we medeni gatnaşyklaryň ösüşinde ähmiýetli orun eýeläpdir” diýip belleýär. Şeýle hem, Gündogar bilen Günbataryň arasynda syýasy, söwda-ykdysady maksatlardan başga-da, ruhy-medeni ugurlarda gatnaşyklary alyp barmak üçin hem giň mümkinçilikler açylypdyr.

Ýüpek ýoly esasan, harytlaryň aýry-aýry görnüşleriniň ýetmezçilik edýän we uly isleg bildirilýän ýerlerine daşamak üçin hyzmat edipdir. Sebäbi her bir halk özüne mahsus bolan hünärmentçilik sungatynyň görnüşleri bilen meşgul bolupdyr hemde belli-belli zatlary ýa-da harytlary öndürmek yklymyň anyk bir sebitine mahsus bolupdyr. Bu gadymy ýoluň adynyň hem ýüpek sözi bilen baglanyşdyrylmagynyň aňyrsynda hytaýlylaryň ýüpek söwdasyndan uly peýda görendikleri hakynda gadymy çeşmelerde maglumatlar bar. Mysal üçin, Hytaý Günbatar Aziýany we Ortaýer deňzi sebitiniň ýurtlaryny ýüpek bilen üpjün eden bolsa, zenan gözelligini goşalandyrmak üçin niýetlenen hoşboý ysly önümler, esasan, Günorta Aziýa ýurtlaryndan getirilipdir.

Ýüpegiň döreýşi we onuň bilen bagly rowaýatlar halk arasynda dürli görnüşde ýaýrapdyr. Rowaýata görä, ilkinji ýüpegiň alynmagy imperator aýal Si Ling-çi bilen baglanyşdyrylýar. Çay içip oturan hökümdar aýalyň kasesine agaçdan ýüpek gurçugynyň pilesi gaçypdyr. Haçan-da, ol kaseden piläni çykarjak bolup, ýüplüginde çekende, pile çözülip başlaýar. Şeýlelikde, ilkinji ýüpek alnypdyr. Si Ling-çiniň bolsa “Asman” imperiýasynyň hudaýlarynyň hataryna goşulandygy barada rowaýatlar aýdylýar. Kâbir alymlaryň pikirine görä, ýüpekçiligiň Watany Hytaýyň Şandun welaýaty bolup, onuň ilat salgydy ýüpek matalar bilen tölenýän eken. Birnäçe ýyl geçenden soň, ýüpekçilik Hytaýyň köp ýerlerine ýaýrapdyr. Has takygy, b.e. öňki I münýyllygyň ikinji ýarymynda Hytaýda ýüpekçilik giň gerime eýe bolup, şol döwürlerde ýüpekden pul ýasalypdyr, mata dokapdyrlar, salgyt töläpdirler we ony söwda hasaplaşygynda giňden ulanypdylar.

Netijede ýüpek çig mal hökmünde hytaýly söwdagärleriň esasy harydy bolupdyr we bu harytlar Günbatar ýurtlarynda uly islegden peýdalanypdyr. Şol döwürlerde ýüpekçilik we onuň öndüriliş syry Hytaýdan daşa çykarylmandyr, ýüpek gurçugynyň tohumyny beýleki ýurtlara ýaýratmak bilen bagly hem rowaýatlar

özünde gyzykly maglumatlary jemleýär. Şeýlelikde, Hytaý ýüpek önümçiliginde agalyk etmegini bes edipdir. Orta Aziýada, Eýranda, Wizantiýada we Ortaýer deňziniň kenaryakasyndaky birnäçe ýurtlarda ýüpekçilik giňden ýaýransoň, Beýik Ýüpek ýoly boýunça gatnadylýan harytlaryň mukdar sany has hem artypdyr. Ýüpekçilik, ýüpegi gaýtadan işläp taýýarlamak senagaty häzirki döwürde bütün dünýäde, şol sanda Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistanda hem uly ykdysady görkezijilere eýedir.

Yazberdi Toylyyev, Azat Gylyjov
(Turkmenistan)

**THE BOOK OF THE HERO ARKADAG
“TURKMENISTAN – HEART OF THE GREAT SILK ROAD”
IS AN ORIGINAL SOURCE IN STUDY OF HISTORY
OF NATIONAL ECONOMY**

In the given article it is stated briefly that study of history of national economy should be based on the book “Turkmenistan – Heart of the Great Silk Road” by the Hero Arkadag. In the given book it is revealed that in old times on the territory of our state accents were done on lining up economic, cultural, commercial and political relations. It is given scientific conclusion on the subject of the ancient name “Silk Road” starting from the exact historical information and legends in the paper.

Язберды Тойлыев, Азат Гылыджов
(Туркменистан)

**КНИГА ГЕРОЯ – АРКАДАГА “ТУРКМЕНИСТАН –
СЕРДЦЕ ВЕЛИКОГО ШЁЛКОВОГО ПУТИ” КАК
ПЕРВОИСТОЧНИК В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В работе показано, что углублённое изучение истории возникновения туркменской национальной экономики должно базироваться на книге Героя – Аркадага “Туркменистан – сердце Великого Шёлкового пути”. В данном научном труде сообщается, что по достоверным историческим сведениям, ещё в древние времена на территории нашего государства делались акценты на выстраивание экономических, культурных, коммерческих и политических связей между соседними странами.

ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” ATLY KITABYNDY “OGUZNAMAÇYLYK” DÄBI

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň döredijilik ussatlygy milli medeniýetimizden, şanly taryhymyzdan, milli we ruhy gymmatlyklarymyzdan söz açýan has uly göwrümlü eserleri öz içine alyp, halkymyzyň baý taryhyny dünýä ýaýýar. Şeýle eserleriň biri Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly eseri bolup, onda halkymyzyň döreden milli gymmatlyklarynyň bütin dünýäde giňden meşhurlyk gazanandygy, gadymy döwür taryhymyzyň gözbaşynyň hut şu toprak bilen baglanyşyklydygy çeper dilde beýan edilip: “Täze taryhyň daňy şu ýerde atar. Taryhyň zaňy şu ýerde kakylar. Taryhyň ýaňy şu ýerden ýaýylar” diýlip, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň “Ýaşlar – Watanyň daýanjy” atly kitabyndan gymmatly setirler ýatlanýlar. Gahryman Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly eserinde: “Dünýä alymlarynyň ünsüni özüne çekýän deňsiz-taýsyz gymmatlyklar hut şu mähriban ýurdumyzda kemala gelendir” diýip, ylmy maglumatlar bilen bu pikiriniň üstüni doldurýar.

“Oguznamalar” ozboluşly sýužetli bolup, taryhy hakykata esaslanyp ýazylan çeper eserlerdir. Olarda halkyň taryhynyň belli bir pursatlary çeper beýana geçirilip, biziň günlerimize olaryň dürli nusgalary gelip ýetipdir. Oňa mysal edip “Oguznamanyň” Pariž hem Kazan şäherlerinde saklanýan nusgalaryny, Reşideddin Fazlallahyň “Jamy at tawaryh” kitabyndaky “Oguz hanyň jahangirliginiň hekaýatyny” – “Oguznamany”, Dana atanyň “Oguznamasyny”, Ýazyjy oglunyň, Salyr Baba Gulaly ogly Salar Harydarynyň “Oguznamasyny”, Abulgazy Bahadur hanyň “Şejereýi terakime” (“Türkmenleriň nesil daragty”) eserini, Nurmuhammet Andalybyň “Oguznama” poemasyňy görkezmek bolar. “Oguznamalar” türkmen halkynyň taryhynyň çeper ýazgylary bolup, olar edebi eserler hökmünde edebiýatymyzyň taryhynda uly orun aldy. “Oguznamalar” biziň nesilbaşymyz Oguz han we onuň nesil daragty, oguz durmuşy hakyndaky çeper eserlerdir. Halk taryhynyň çeper ýazgysy oguznama sýužeti arkaly ýöredilip, olaryň beýan ediliş usullary, tilsimleri, ulanylan çeperçilik serişdeleri edebi däp hökmünde edebiýatymyza ornaşypdyr. Olarda türkmenleriň ata-babalary bolan oguzlaryň durmuşyndan söhbet açylanam bolsa, şol edebi däpler edil şu günki edebiýatymyzyň ösmegine, millilik derejesiniň ýokarlanmagyna çeperçilik agramynyň artmagyna uly ýardam edýär.

Alym Arkadagymyz “Hakyda göwheri” atly kitabynda: “Oguznamalarda” tutuş adamzadyň taryhyna dahylly bolan ähli möhüm many özeni berlipdir diýip hasap edýärin” diýmek bilen, bu eserleriň gadymy we şu günki oguz edebiýatynyň ähmiýetini açyp görkezmekde gymmatly gollanmadygyny beýan edýär.

“Oguznamanyň” ygtybarly hasaplanýan Pariž nusgasyny ylmy jemgyýetçilik XI–XII asyrlarda ýazylan hasaplaýar. Bu nusga soňraky “Oguznamalara” belli bir derejede täsirini ýetiripdir. “Oguznama” sýužetiniň esasynda taryhy wakalar bolup, olar arassa çeper mazmuna öwürlipdir. Munda anyk taryhy maglumatlary eserleriň mazmuny bilen deňeşdirmek, inçelik bilen yzarlamak arkaly taryhy hakykaty ýüze çykarmak mümkin. “Oguznamalaryň” taryhy ähmiýeti bolsa şundan gelip çykypdyr. Gahryman Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly eserinde duş gelýän oguznamaçylyk däpleriniň bu eseriň ündeýän ideýalaryna edýän täsiriniň uludygy hem ikuşsyzdyr. Bu gadymy däpleri özboluşly tilsimler bilen ulanmagy başaran ussat Ýazyjymyzyň edebiýatmyza getiren täzeçillikleriniň biri-de hut şu ýerde emele gelendir. Alym Arkadagymyzyň “Hakyda göwheri” atly eseriniň gymmatnagymmat, agramyna-agram goşan oguznamaçylyk däpleri hakda edebiýaty öwreniş ylmynyň etmeli çuň ylmy we göwrümlü işleri şu günki jemgyýetiň döredýän zerurlygydyr.

Bayrambike Toylyyeva
(*Turkmenistan*)

THE TRADITION OF “OGUZNAMA” IN THE BOOK “HAKYDA GÖWHERI” OF THE SCIENTIST – ARKADAG

In his book “Hakyda göwheri” “Pearl of Wisdom” our Scholar – Arkadag writes: “I believe that an important meaning related to the history of all mankind is given in “Oguznama”” and that these works are a valuable guide in revealing the importance of ancient Oguz literature. “Oguznama” is a work of art written on the basis of historical facts. They artistically describe certain moments in the history of the people. Various copies of it have survived to this day, in particular, in Paris and Kazan.

Байрамбике Тойлиева
(Туркменистан)

ТРАДИЦИЯ “ОГУЗНАМА” В КНИГЕ “НАКУДА GÖWHERİ” УЧЕНОГО – АРКАДАГА

В своей книге “Накуда göwheri” (“Жемчужина разума”) наш Ученый -Аркадаг пишет: “Я считаю, что важный смысл, связанный с историей всего человечества, дан в цикле “Огузнама”” и что эти произведения являются ценным руководством в раскрытии важности древней огузской литературы.

“Огузнама” – это художественные произведения, написанные на основе исторических фактов. В них художественно описаны определенные моменты истории народа. До наших дней дошли различные его копии, в частности, парижская и казанская.

Yhtyýar Ulukow, Oguldürli Taganowa
(Türkmenistan)

HARBY KANUNÇYLYGY ORNAŞDYRMAGY GURAMAGYŇ ESASLARY

Harby kanunçylyk – bu döwlet tarapyndan çykarylan hukuk kadalaryny Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň gurluşynda, olaryň durmuşynda we gündelik işlerinde jemgyýetçilik gatnaşyklaryny kadalaşdyrýan harby gullugy geçişň bellenen tertibini, harby düzgün-nyzamy we goşunyň söweşjeň taýýarlygyny hem-de ukybyny berkitmäge hemaýat edýän neşirleriň toplumydyr.

Harby kanunçylyk Türkmenistanyň Prezidentiniň – Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň Belent Serkerdebaşysynyň Türkmenistanyň Ýaragly Güýçlerini Türkmenistanyň goranyş häsiýetli Harby doktrinasynyň talaplaryna laýyk guramak we berkitmek baradaky syýasatyny iş ýüzünde amala aşyrmagyň hukuk esasy hem-de möhüm serişdesidir.

Harby kanunçylygyň kadalary harby gullukçylary terbiýelemekde giňden peýdalanylýar.

Serkerdeler we olaryň terbiýeçilik işleri boýunça orunbasarlary, şeýle hem wezipeli harby gullukçylar harby kanunçylygyň esaslaryny berjaý etmek, döwletiň hukuk namalarynyň gyşarnyksyz ýerine ýetirilmegine gözegçiligi we barlagy üpjün etmek, hukuk bozulmalarynyň önüni almak, harby düzgüni kanuna garşy hereketlerden goramak meselelerine guramaçylyk işlerini alyp barýarlar.

Harby kanunçylyk beýleki hukuk kadalary ýaly harby gullugy goramakda işjeň güýç bolup hyzmat edýär, wezipeli harby gullukçylaryň bölümlere ýolbaşçylyk etmeklerinde öz wezipelerini üstünlikli ýerine ýetirmekligine ýardam edýär.

Türkmenistanyň Konstitusiýasyna laýyklykda, Döwlet Türkmenistanyň garaşsyzlygyny, özygtyýarlylygyny, çäk bitewüligini, konstitusion gurluşyny gorayar, kanunylygy we hukuk tertibini üpjün edýär.

Türkmenistanyň döwlet özygtyýarlylygyny we çäk bitewiligini gorap saklamak, döwlet howpsuzlygyny üpjün etmek, şeýle hem Türkmenistanyň baglaşan halkara borçnamalaryna laýyklykda bellenen wezipeleri ýerine ýetirmek – bularyň hemmesi harby gullukçylaryň harby borjunyň düýp manysyny hasyl edýär, harby gullukçylary Türkmenistanyň goragçysy diýen belent ady abraý bilen götermäge, Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň, öz harby bölüminiň abraýyny hem-de söweşjeň şöhratyny we öz harby adynyň abraýyny goramaga, Watanyň söýmäge, halklaryň milli dostlugyny goramaga, milletleriň we halkyýetleriň arasyndaky doganlyk-dostlugyň berkemegine ýardam etmäge borçly edýär.

Harby kanunçylyk harby gullukçylardan ýokary talap edililigi bilen häsiýetlendirilýär. Harby gullukçylar harby kanunçylygyň düzgünlerini bozmak we ýerine ýetirmezlik barada ýokary jogapkärçilige eýedirler.

Türkmenistanyň Ýaragly Güýçlerini we beýleki goşunlaryny netijeli dolandyrmagyň bitewi ulgamyny kämilleşdirmek hem-de harby kanunçylygy ornaşdyrmak, harby gullukçylary taýýarlamagyň we harby bilimiň hilini ýokarlandyrmak, şeýle hem harby-ylmy mümkinçiliklerini artdyrmak Türkmenistanyň Ýaragly Güýçlerini we beýleki goşunlaryny ösdürmegiň esasy ileri tutulýan ugurlary hasap edilýär.

Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň we beýleki goşunlarynyň ösüşi, harby kanunçylygyň ornaşdyrylmagy harby gullukçylary taýýarlamaga, harby bilimi we harby ylmy ösdürmäge, Türkmenistanyň Ýaragly Güýçlerini we beýleki goşunlaryny ähli derejelerdäki harby gullukçylar bilen üpjün etmegiň guralysyny kämilleşdirmäge gönükdirilendir.

Yhtyyar Ulukov, Oguldurli Taganova
(*Turkmenistan*)

FUNDAMENTALS OF IMPLEMENTATION OF MILITARY LEGISLATION ORGANIZATION

Military legislation, which helps to strengthen legal norms, military discipline, combat training and capability of the troops in social relationship and everyday life

of the Armed Forces of Turkmenistan and military service system, is a juridical norm issued by the government.

Ыхтыяр Улуков, Огулдурли Таганова
(*Туркменистан*)

ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ВВЕДЕНИЯ ВОЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Военное законодательство – это изданные государством юридические нормы, помогающие в укреплении правовых норм в структуре Вооруженных сил Туркменистана, военных дисциплин, боевой подготовки и боевой способности войск, в быту, культурно-бытовых взаимоотношениях, а также порядок прохождения военной службы.

Muhammetgurban Ussaýew, Altyn Ussaýewa
(*Türkmenistan*)

DIL JEMGYÝETÇILIK KADALARYNYŇ BEÝANYDYR

Dil ynsanyň pikirlenişi bilen berk baglanyşyklydyr, aragatnaşyk serişdesidir, halkyň iň gymmatly ruhy baýlygydyr. Dil – adamzada berlen iň ajaýyp peşgeşdir. Häzirki wagtda Ýer ýüzünde münlerçe dil bar. Dil jemgyýetiň intellektual we medeni gymmatlyklarynyň hazynasy hasaplanylýar. Dil biziň beýleki adamlar bilen pikirlerimizi, garaýyşlarymyzy we duýgularymyzy paýlaşmagyň, düşünişmegiň ýoludyr. Her bir halkyň milliligi, döp-dessurlary onuň dil aýratynlygynda aýdyň şöhlelenýär. Şonuň üçin hem dil öwrenmek halklaryň arasyndaky dostlukly gatnaşyklary ösdürmegiň aýdyň beýanydyr. Dünýä dillerini bilmek dünýä edebiýatyndan habarly bolmakdyr, ylmyň ösüşlerine giňden göz ýetirmekdir. Ylym-bilimi öwrenmekde dil biliminiň hem möhüm orny bar, çünki dünýä dillerini bilýän hünärmen ylmy edebiýatlardan peýdalanyp bilýär. Dünýäniň ylmy edebiýaty bilen ýakyndan tanyşmakda daşary ýurt dilleriniň uly ähmiýetiniň bardygy bellärliliklidir. Adamlaryň durmuşyna peýda getirip biljek ylym hemişe oňat netije berýär. Dil diňe bir dostluk köprüsi däl, eýsem, ylym-bilimde hem möhüm ugurlaryň biridir. Şonuň üçin hem häzirki döwürde dünýä dillerini öwrenmek ýaly asylyly ýörelgeler kemala geldi.

Türkmen ýaşlarynyň daşary ýurt dilinde ýokary derejede düşünişip bilmek ukypalarynyň ösdürilmegi üçin ähli mümkinçilikler döredilýär. Daşary ýurt dillerini öwretmekde iň kämil usullar ýola goýulýar. Sanly bilim ulgamynyň ösdürilmegi

arkaly dürli sapaklar bilen bir hatarda, daşary ýurt dillerini öwredýän sapaklarda hem täze usullar, bilim bermegiň iň täze görnüşleri kemala gelýär. Daşary ýurt dillerini öwrenmekde ses ýazgylary dürli ýeňillikleri döredýär. Şeýle hem daşary ýurt dillerini öwrenmek boýunça kitaplar, sözlükler bu günki gün ýakyn gollanmamyzda öwrüldi.

Halklaryň arasynda dostlukly gatnaşyklary ösdürmekde dil öwrenmegiň ähmiýetli orny bar. Her bir medeniýetiň aýrylmaz bölegi bolan dil islendik halkyň medeni-mirasynyň açary hökmünde hyzmat edýär. Dil öwrenmek halklaryň dostlukly, parahatçylykly gatnaşyklaryny berkitmekde, medeni-gumanitar hyzmatdaşlyklary ösdürmekde, giň gözýetime eýe bolmakda örän uly ähmiýete eýe bolup durýar. Dil diňe bir aragatnaşyk serişdesi bolman, eýsem, ýurduň dāp-dessurlarynyň, estetikasynyň we jemgyýetçilik kadalarynyň beýanydyr. Şoňa göräde, diller dünýäniň derwezesi hasaplanýlar.

Dil islendik döwürde ýurtlaryň, halklaryň arasyndaky dostluk köprüsi bolup hyzmat edipdir. Dil bilmeklik kämilligiň gözbaşy, mizemez binýady hasaplanýar. Özge halklaryň dillerini öwrenmeklik bilen biz dünýäde ylmyň ösmegine, halklaryň dostlaşmagyna özboluşly goşandymyzy goşýarys. Ynsan näçe köp dil bilse, şonça-da onuň dünýägaraýşy giňeýär. Dünýägaraýşyň näçe giň bolsa, şonça-da ýaşayş ýeňilleşýär. Şonuň üçin hem dil bilmegi kämillik bilen deňeýärler. Şu nukdaýnazardan daşary ýurt dillerini kämil bilýän ýaşlary taýýarlamakda uly işler durmuşa geçirilýär.

Dünýä dillerini suwara bilýän ýörite hünärmenleriň taýýarlanmagy bilen terjimeçilik işi hem ösdürilýär, barha kämilleşýär. Hünärmenleriň kämilligi netijesinde ylmy eserler hem, çeper edebiýatlar hem ene dilimize terjime edilýär. Terjimeçilik ugrunda zähmet çekýän adamlaryň kömegi bilen dürli halklaryň medeniýeti, sungaty, taryhy bilen tanyşmaga giň mümkinçilik döreýär. Terjimäniň bir halkyň ruhy baýlygynyň beýleki halklaryň bu ugurda ýeten sepgitleriniň hasabyna baýlaşmagyna ýardam edýändigini hem aýdyňdyr.

Häzirki wagtda bakja bagynda terbiýelenýän kiçi ýaşly çagalardan başlap, ýokary okuw mekdeplerinde okaýan talyp-ýaşlaryň dillere bolan taýýarlygy, olary okatmaklygyň usulyýeti barha kämilleşdirilýär, ýaşlara daşary ýurt dillerini iň inçe aýratynlyklary bilen bile çuňlaşdyryp okatmaklyga döwlet derejesinde üns berilýär. Daşary ýurt dillerini okatmakda, dünýä tejribesi giňden peýdalanylýar. Bu bolsa dilleriň öwredilişini hil taýdan ýokary derejä çykarýar. “Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiyasyna” laýyklykda, dil öwretmek bilen bagly dünýä tejribesiniň gazananlaryny milli bilim ulgamyna ornaşdyrmak, bilimiň ähli derejelerinde bäsleşige ukyplylygy ýokarlandyrmak boýunça çäreleriň toplumy yzygiderli durmuşa geçirilýär.

Günsaýyn gülleýän eziz ýurdumyzda ýaş nesilleriň ylym-bilimde taplanmaklaryna, hünär endiklerini kämil ele almaklaryna döwlet derejesinde uly

üns berilýär. Ýaşlaryň döwrebap bilimleri özleşdirip, dünýä dillerinde suwara gürläp başarmaklary olardan edilýän möhüm talaplaryň biri bolup durýar. Çünki, dürli dillerdäki ylmy çeşmeleri özleşdirmeklik üçin daşary ýurt dillerini bilmeklik ilkinji nobatdaky zerurlykdyr.

Muhammetgurban Ussayev, Altyn Ussayeva
(*Turkmenistan*)

LANGUAGE IS AN EXPRESSION OF SOCIAL RULES

The nationality and traditions of each nation are vividly reflected in the peculiarities of its language. Therefore, learning a language is a vivid manifestation of the development of friendly relations between peoples.

Language is not only a means of communication, but also an expression of the customs, aesthetics and social norms of a country.

In our beloved country, which is flourishing every day, great attention is paid at the state level to achieving success among young people in science and education, and mastering professional skills. One of the important requirements for young people is mastery of modern sciences and fluency in world languages. Because knowledge of foreign languages is a primary necessity for mastering scientific sources in different languages.

Мухаметгурбан Уссаев, Алтын Уссаева
(*Туркменистан*)

ЯЗЫК – ЭТО ВЫРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВИЛ

Национальность и традиции каждого народа ярко отражаются в особенностях его языка. Поэтому изучение языка является ярким проявлением развития дружеских отношений между народами.

Язык – это не только средство общения, но и отражение обычаев, традиций эстетических представлений и морально-нравственных приоритетов народа.

В нашей любимой стране, которая процветает с каждым днем, на государственном уровне уделяется большое внимание достижению молодежью успехов в науке и образовании, овладению профессиональными навыками. Одним из важных требований к молодым людям является овладение современными науками и свободное владение мировыми языками. Потому что знание иностранных языков является первостепенной необходимостью для освоения научных источников на разных языках.

ELEKTRON OKUW KITABY OKUWYŇ NETIJELILIGINIŇ MÖHÜM SERIŞDESIDIR

Häzirki zaman şertlerinde ýurduň dünýä derejesinde bäsdeşlige ukyplylygyny üpjün etmekde we jemgyýetiň innowasion ösüşinde bilim esasy şert bolup çykyş edýär we akyl ýetirijilik, intellektual başarnyklary ösdürmek, durmuşa bolan garaýşy emele getirmek we kämilleşdirmek wezipesini ýerine ýetirýär. Bilim adamyň hem özi üçin, hem-de ýurduň ösüşi üçin deň ähmiýete eýedir.

Maglumat tehnologiýalary ösen döwürde jemgyýet raýatlarynyň özbaşdak, işjeň hereket etmegi, ýaşayşyň üýtgeýän şertlerine çäýe uýgunlaşyp bilmegi bilen gyzyklanýar. Elbetde, bilim ulgamynyň önünde durýan täze meseleleriň çözülmegi okatmagyň netijeli usullaryny döretmek we ulanmak bilen baglanyşyklydyr.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň: “Ylmy pikirini we tehnologiýalaryň ýokary derejesi islendik jemgyýetiň ösüşiniň hem-de mümkinçilikleriniň görkezijileridir” diýip bellemegi, döwletimizde ösüşiň ýokary depginlerini gazanmagyň möhüm şerti hökmünde önümçilige sanly tehnologiýalar ornaşdyrylmagyny, bu ugurdan ýaş hünärmenleri taýýarlamaga uly ähmiýetiň berilýändigini görkezýär. Dünýä ylmynda gazanylan in täze tehnikalara, tehnologiýalara önümçilige, bilime ýokary depginde ornaşdyrylýar. Şeýle hem okatmagyň täze usullarynyň ýola goýulmagy ýurdumyzda amala aşyrylýan ylym-bilim özgertmeleriniň üstünlikli durmuşa geçirilýändiginiň aýdyň güwäsidir. Bilimli ýaşlary terbiýeläp ýetişdirmekde ähli şertler döredilip, döwrebap tehnologiýalar bilen üpjün edilen mekdeplerde okatmagyň innowasion usullaryndan giňden peýdalanylýar. Esasan hem, kompýuter tehnologiýalardan, multimedia tagtalardan, elektron okuw kitaplardan peýdalanmak özüniň oňat netijesini berýär.

Häzirki zaman jemgyýetinde çalt depginler we tehniki serişdeleriň yzygiderli ösmegi bilen häsiýetlendirilýän elektron okuw kitaplary okuw jaýlarynda okaýanlaryň alýan biliminiň netijelerine gözegçilik etmek we baha bermek üçin möhüm gural bolup çykyş edýär. Elektron okuw kitaplary okuwçylara, talyplara elektron enjamlar we amaly programmalar arkaly maglumat almaga we tabşyryklary ýerine ýetirmäge mümkinçilik berýän baglanyşygyň bir görnüşidir. Adaty okuw kitaplardan we sapaklardan tapawutlylykda, elektron okuw kitaplary okadylýanlara materialy özbaşdak öwrenmäge we ulgamdan seslenme almaga mümkinçilik berýär. Elektron okuw kitaplaryň, gollanmalaryň esasy artykmaçlygy okuwçylara gözegçilik we baha bermek işini awtomatlaşdyrmak bilen baglydyr. Elektron ulgam testleri we ýumuşlary ulanyp, jogaplaryň dogrulygyny awtomatiki usulda barlap, baha berýär. Bu bolsa mugallymlaryň wagtyny ep-esli tygşytlaýar we talyplaryň,

okuwçylaryň işine, ders boýunça bilimlerine has çalt we obýektiw baha bermäge mümkinçilik berýär.

Elektron okuw kitaplaryň, gollanmalaryň ulanylmagy häzirki zaman bilim tejribesinde möhüm ähmiýete eýe bolup, berilýän bilimiň netijeliligini ýokarlandyrmaga, talyplaryň bilimini obýektiw bahalandyrmaga, okuw prosesiniň indiwiiduallaşdyrylmagyny üpjün etmäge mümkinçilik berýär. Elektron okuw kitaplaryny ulanmaklyk okuwçylaryň, talyplaryň bilimlerine has takyk baha bermäge şert döredýär, sebäbi ulgamyň özi tabşyryklaryň dogrulygyna gözegçilik edýär we awtomatik usulda baha berýär. Elektron okuw gollanmalar oňyn täsir edýän maglumatlary özbaşdak öwrenmäge we ozal öwrenilen materiallary gözden geçirmäge kömek edýär. Elektron okuw gollanmalar bilimiň elýeterliligini ýokarlandyrmaga, çäýeligi we okuwyň indiwiiduallaşdyrmagyny üpjün etmäge, şeýle hem okadylýanlaryň bilimlerine netijeli gözegçilik etmäge hem ähmiýeti uludyr. Şeýle-de bolsa, bilim alyanlaryň aýratynlyklaryny göz önünde tutup, obýektiwligi üpjün etmek üçin bahalandyrmagyň dürli usullary zerurdyr.

Okuw prosesine elektron okuw kitabynyň girizilmegi we ulanylmagy mugallymyň işini ep-esli ýenilleşdirýär, bilim almak prosesinde hem-de özbaşdak iş guralanda okuwçynyň, talybyň biliminiň hilini, başarnyklaryny, özbaşdak işlemekte höwesini artdyrýar, şeýle hem okuw prosesini ep-esli optimallaşdyrýar. Dürli görnüşli innowasiýalaryň, okuw-usuly toplumlaryň jemi häzirki zaman jemgyýetiň talap edýän gymmatlyklaryna akyl ýetirmäge, öz-özüňi kämilleşdirmeklige tarap alyp barýan ýoly tapmaga ýardam berýär.

Lola Yagmurova, Guljahan Jumayeva
(*Turkmenistan*)

ELECTRONIC STUDY GUIDE – AN IMPORTANT TOOL FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF TRAINING

The development of society dictates the need for changes in technologies and methods of the educational process. The use of innovative pedagogical technologies develops interest in educational and cognitive activity, which allows creating an atmosphere of motivated, creative learning and simultaneously solving a whole range of upbringing educational and developmental tasks.

In modern educational institutions, more attention is paid to the integration of information technology into the educational process. Electronic teaching aids are one of the forms of such integration, allowing you to receive information and complete tasks using electronic devices and applications.

The work examines the use of electronic teaching aids as a means of monitoring and assessing subject results.

Лола Ягмурова, Гульджахан Джумаева
(Туркменистан)

ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК – ВАЖНОЕ СРЕДСТВО ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Развитие общества диктует необходимость изменений в технологиях и методиках учебного процесса. Использование инновационных педагогических технологий пробуждает интерес к учебно-познавательной деятельности, что позволяет создать атмосферу мотивированного, творческого обучения и одновременно решать целый комплекс учебных, воспитательных, развивающих задач.

В современных учебных заведениях все большее внимание уделяется интеграции информационных технологий в образовательный процесс. Электронные учебные пособия являются одной из форм такой интеграции, позволяющей получать информацию и выполнять задания с использованием электронных устройств и приложений.

В работе рассматриваются вопросы использования электронных учебных пособий как средства контроля и оценки предметных результатов.

Merjen Ýalkapowa
(Türkmenistan)

ZOONIMLI FRAZELOGIZMLERINŇ TÜRKMEN WE INĬLIS DILINDÄKI UMUMYLYKLARY

Frazeologizmler gündelik durmuşda işjeň ulanylýan çeper serişdelerdir. Dilde in ýörgünli ulanylýan frazeologizmlerden biri hem haýwan atlary bilen baglanyşykly frazeologik birliklerdir. Sebäbi haýwanlar, köplenç ähli halklaryň medeniýetiniň bir bölegi bolup durýar. Şonuň üçin hem olar baradaky pikirler gündelik durmuşyň käbir hakykatlaryny görkezmäge hyzmat edýän göçme manyly söz düzümleriniň gurluşynda giňden ulanylýar. Haýwan atlaryny öwrenýän ylma bolsa dil biliminde zoonimler diýilýär. Zoonimika (gr. “zoon” – haýwan, “onyma” – at) leksikologiýanyň bir bölümi bolup, haýwan atlaryny öwredýär. Zoonimleriniň dil medeniýetindäki orny dünýäniň lingwistik keşbiniň bir bölegi bolmak bilen, adam häsiýetiniň aýratynlyklaryny, beýleki adamlara bolan garaýşyny, ahlak mazmunyny, akyl we daşky görnüşini, daş töweregindäki hakykatlary kesgitleýär. Şularyň netijesinde her dil medeniýetiniň umumy we milli aýratynlyklary açylýar. Zoonimler halklaryň

medeniýetiniň bir bölegi bolmak bilen, ynsanyň durmuşyny beýan etmek üçin ähli dillerde frazeologizmleriň üsti bilen giňden ulanylýar. Dil biliminiň iň möhüm ugurlaryndan biri bolan zoonimli frazeologizmleri öwrenmek bolsa, iňlis we türkmen dilinde gepleýän halklaryň aňyýetiniň tapawutlaryny we meňzeşliklerini kesgitlemäge ýardam berýär. Zoonimli frazeologizmler arkaly deňeşdirilýän dilleriň lingwistik dünýägaraýyşlarynyň milli özboluşlylygyny öwrenmäge, dürli medeniýetleriň ählumumy we milli aýratyn ýörelgelerini seljermäge mümkinçilik döreýär. Öý haýwany bolan itiň keşbi bilen türkmen we iňlis dillerinde ulanylýan frazeologizmler arkaly iki halkyň milli hem-de medeni tapawutlaryny deňeşdirip bolýar. “It” bilen baglanyşykly frazeologizmlere iki halkyň dil medeniýetinde köp gabat gelmek bolýar. Sebabi it türkmen we iňlis halklarynyň durmuşynda wepaly goragçy hökmünde seredilýär. Muňa garamazdan, iňlis we türkmen dilinde it bilen baglanyşykly frazeologizmler bilen ynsana gelişmeýän gylyk-häsiýetler we durmuşda gabat gelyän içgysgynç, agyr, ýüregedüşgünç adam häsiýetleri açylyp görkezilýär. Mundan başga-da, durmuşda gabat gelyän nogsanlyklar suratlandyrylýar. Türkmen dilinde ulanylýan it bilen baglanyşykly frazeologizmler:

- *it alnyna gelen, gurt alnyna-da geler* – biriniň başyna düşen iş beýlekiniň hem üstünden düşmegi mümkin, bir zat, waka mydama biriniň başyny alyp durmaz;
- *it aýagyňy iýen ýaly gezende* – ykmanda, ondan-oňa syrýp ýören;
- *itden çykarmak* – ýok etmek, ugradan kişi bolup öldürmek;
- *itde san bar, onda san ýok* – sana geçmezlik, adam hasabynda görülmezlik, äsgerilmezlik;

- *ite diýmezini diýmek* – erbet sözler bilen käýemek, gaty gargynmak, agzyna gelenini aýtmak;

- *itiň art aýagyndan suw içirmek* – adam saýman, azap baryny bermek, gara günde galdyrmak, ezyet bermek, zulum etmek, horlamak;

- *it ýylgyrysyny etmek* – göwünli-göwünsiz gülen bolmak, ýalandan dişleriňi syrtardyp gülmek; dişiňi syrtartmak, seňrigiňi ýygymak;

Iňlis dilinde ulanylýan it bilen baglanyşykly frazeologizmler hem adamlaryň erbet gylyk häsiýetlerini görkezmekde ulanylýar:

- *go to the dogs* – bir zadyň erbetlige tarap dowam etmegi;
- *the tail wagging the dog* – sowatsyz adamyň akyllý adamy dolandyryýan pursady;

- *not to have a dog's chance* – kimdigine garaman, tanaman, ilkinji gabat gelen adamdan berip goýbermek, ibermek;

- *as crooked as a dog's hind leg* – aldawa düşürmek;

• *a dog's life* – bir adamyny çydamsyz agyr ýagdaýa ýolukdyrmak, duçar etmek;

• *to put smb. in the doghouse* – kimdir birini kyn ýagdaýda goýmak;

• *dogs bark but the caravan goes on* – it üýrer kerwen geçer;

Netijede ýokarda görkezilen zoonimli frazeologizmlere esaslanyp, iki dilde hem itiň keşbi meňzeş düşüňjeleri aňlatmakda ulanylýandygy anyklanyldy. Şeýlede iňlis we türkmen dilleriň şol bir frazeologiki birliklere gabat gelýändigini derňewiň dowamynda görkezildi. Bu bolsa iki halkyň hem diliniň arasynda umumylygyň bardygyny subut edýär.

Merjen Yalkapova
(*Turkmenistan*)

COMMONALITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM COMPONENTS IN THE TURKMEN AND ENGLISH LANGUAGES

The article is devoted to comparative research in Turkmen and English phraseological units with the component-zoonym. The relevance of the study is determined by the importance of the analysed units to understand the peculiarities of mentality of representatives of different linguistic cultures and improving intercultural communication, since these idioms demonstrate the commonality and difference in values, stereotypes and behaviour patterns in national cultures.

Мерджен Ялкапова
(*Туркменистан*)

ОБЩНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЗООНИМОВ ТУРКМЕНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Статья посвящена сопоставительному исследованию туркменских и английских фразеологизмов с компонентом-зоонимом. Актуальность проведенного исследования обусловлена значимостью рассматриваемых единиц для понимания особенностей менталитета представителей разных лингвокультур и улучшения процесса межкультурной коммуникации, поскольку данные фразеологизмы наглядно демонстрируют как общность, так и различие в ценностях, стереотипах и моделях поведения в национальных культурах.

NEMES WE TÜRKMEN DILLERİNDE REŇK KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLERİN GURLUŞ AÝRATYNLYKLARY

Dil diňe bir aragatnaşyk serişdesi bolman, eýsem, halkyň medeniýetini, taryhyny, psihologiýasyny we dünýägaraýşyny hem özünde jemleýän beýik mirasdyr. Frazelogizmler halkyň medeniýetini we milli aňyýetini şöhlelendirýän gymmatly serişde bolup, diliň leksik düzüminde möhüm orny eýeleýär. Frazelogizmler halkyň durmuşy, medeniýeti bilen baglanyşykly baý taryhy tejribesi, däp-dessurlary we dünýägaraýşy bilen tanyşmaga mümkinçilik berýär. Olary dogry we ýerlikli ulanmak sözleýşe gaýtalanmajak özboluşlylyk, öwüşgin, aýratyn täsirliklik, çeperlik we ýitilik berýär.

Işin maksady nemes we türkmen dillerinde reňk komponentli frazeologik birlikleriň gurluşlaryndaky meňzeşlikleri ýüze çykarmakdan ybarat.

Reňk komponentli frazeologik birlikler degşirilýän dillerde reňkleriň aňladýan simwolikasyny we olaryň aňladýan düşünjelerini görkezýär. Reňk aňladýan frazeologik birlikleriň nemes we türkmen dillerindäki gurluş aýratynlyklary her halkyň diline mahsus aýratynlyklaryny görkezýär. Nemes we türkmen dillerinde reňk komponentli frazeologik birlikleriň aşakdaky gurluş aýratynlyklaryna seredeliň.

Nemes dilinde reňk komponentli frazeologik birlikler aşakdaky modellere esaslanýar:

Işligiň hyzmatyny ýerine ýetirýän:

Rot sehen – gany ýüzüne urmak ýa-da gahardan ýaña dym gyzył bolmak, gaty gaharlanmak, gazaplanmak;

Blau machen – sebäpsiz işe ýa-da mekdebe gitmezlik

Adyň hyzmatyny ýerine ýetirýän:

Das schwarze Schaf – (gara goýun) süri agsyksyz bolmaz;

Grunes Licht geben – (ýaşyl çyrany ýakmak) ak pata bermek;

Sypatyň hyzmatyny ýerine ýetirýän:

Wieß wie Schnee – gar ýaly ak

Rot wie eine Tomate – (pomidor ýaly gyzył) utanjyňdan ýaña ýüzüň çym-gyzył bolmak ýa-da çapady ýaly (dek) gyzarmak

Nemes dilinde bu gurluşlar, köplenç, reňkli metaforalar görnüşinde ulanyp, duýgulary ýa-da ýagdaýlary beýan edýär. Mysal üçin, “rot” (gyzył) gahary,

“weiß” (ak) arassalygy, päkligi, “schwarz” (gara) negatiwlik, “blau”(gök) bolsa jogapkärsizligi aňladýar.

Türkmen dilindäki reňk komponentli frazeologik birlikleriň gurluş aýratynlyklary

Türkmen dilinde reňk komponentli frazeologik birlikler özboluşly milli medeniýeti we dünýägaraýşy bilen baglydyr. Olar aşakdaky görnüşlerde ulanylýar:

Işligiň hyzmatyny ýerine ýetirýän:

Ak pata bermek – biriniň işiniň oň bolmagy, üstünlik gazanmagy üçin alkyş etmek;

Gara günde galmak – agyr muşakgatly ýaşaýyşda ýaşamak;

Adyň hyzmatyny ýerine ýetirýän:

Ak ýol – şowlulyk, üstünlik

Gara gaýgy – bar gaýgysy, bar aladasy;

Obrazlaýyn aňlatmalar:

Ýüregi gara – niýeti ýaman adam

Gökden düşen ýaly – duýdansyz gelen, garaşylmadyk ýagdaýda bir ýerden çykan

Türkmen dilinde reňkler milli we medeni gymmatlyklaryň alamatydyr: ak (arassalyk, mukaddeslik), gyzyk (şatlyk, baýlyk), gara (gaýgy-gam, kynçylyk).

Netijede nemes we türkmen dillerinde reňk komponentli frazeologik birlikleriniň gurluş aýratynlyklarynda aşakdaky ýaly meňzeşlikler ýüze çykaryldy:

1. Iki dilde-de reňkler simwol bolup, emosional ýa-da sosial ýagdaýlary aňladýar.

2. Metaforalar we deňeşdirmeler diliň aňladyş güýjüni güýçlendirýär.

3. Reňk komponentli frazeologizmler halkyň durmuşyny, däp-dessurlaryny we dünýägaraýşyny açyp görkezýär.

4. Bu iki dildäki meňzeşlikler reňkleriň dilde, medeniýetde dünýägaraýyşda nähili möhüm ornunyň bardygyny görkezýär.

Gulnara Yanyyeva
(*Turkmenistan*)

STRUCTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COLOR COMPONENTS IN GERMAN AND TURKMEN

The article analyzes the structural features of phraseological units with color components in German and Turkmen. Phraseological units with color components in German differ in structural features such as verbal construction, nominal construction and adjective constructions. In the Turkmen language, structural features such as

verbal construction, nominal construction and figurative expressions are distinct. As a result, the structural features of phraseological units with color components in German and Turkmen are determined, and their similarities are revealed.

Гульнара Яныева
(Туркменистан)

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЦВЕТОВЫМ КОМПОНЕНТОМ В НЕМЕЦКОМ И ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются структурные особенности фразеологизмов с цветовым компонентом в немецком и туркменском языках. Фразеологические единицы с цветовым компонентом в немецком языке, различаются по своим структурным особенностям. К ним относятся глагольные, именные и сравнительные конструкции. В туркменском языке также существуют такие особенности как структура глаголов, именной союз и образные выражения. В результате работы определяются структурные особенности фразеологизмов с цветовым компонентом в немецком и туркменском языках, выявляются их сходства.

Mährijemal Ýazgylyjowa
(Türkmenistan)

TEHNIKI UNIWERSITETLERIŇ TALYPLARYNDA IŇLIS DILINIŇ ÝAZUW UKYPLARYNYŇ ÖSDÜRILMEGI

Bu makala tehniki uniwersitetleriň talyplarynda iňlis diliniň ýazuw ukyplarynyň ösdürilmegine bagyşlanan. Makalada tehniki ugurlar boýunça okaýan talyplar üçin iňlis dilini öwrenmegiň ähmiýeti, hususan-da, akademiki we professional gatnaşyklar kontekstinde ara alnyp maslahat edilýär. Talyplar iňlis diliniň ýazuw kadalaryny öwrenende ýüze çykýan esasy kynçylyklara, mysal üçin, tehniki leksikanyň we grammatik kadalaryň ulanylyşy ara alnyp maslahat edilýär. Işde talyplaryň ýazuw ukyplaryny ýokarlandyrmak üçin ulanylmagy zerur bolan usullara we strategiýalara aýratyn üns berilýär. Bu ugurda ýazuw işleri, akademiki we tehniki ýazuw kurslarynyň geçirilmegi, şeýle-de grammatika we stil boýunça onlaýn çeshmelerden peýdalanmak teklipl edilýär.

THE DEVELOPMENT OF WRITTEN COMMUNICATION SKILLS IN ENGLISH AMONG STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES

The importance of English in the global academic and professional world cannot be overstated, especially in technical fields where English is often the primary language for scientific publications, technical manuals, and professional communication. In the context of technical universities, developing strong written communication skills in English is crucial for students to succeed academically and professionally. This thesis explores the methods, challenges, and strategies involved in fostering these skills among students pursuing technical degrees.

For students in technical universities, the ability to communicate effectively in English, especially in written form, is essential. Technical fields such as engineering, computer science, and information technology require students to read and write extensively in English. From research papers to project reports, students must be able to express complex ideas and concepts clearly and concisely. Furthermore, many job opportunities in technical fields demand proficiency in English writing, particularly for tasks like drafting reports, creating technical documentation, and communicating with international colleagues.

One of the main challenges faced by students is the difference between their native language and English, particularly with technical vocabulary. This linguistic gap can make it difficult for students to construct well-structured sentences or understand the nuances of technical writing in English. As such, there is a need for targeted instruction that focuses on both general and technical English writing skills, as noted by Hyland, who emphasizes the importance of discipline-specific writing practices in academic contexts.

Technical students often face specific challenges when developing written communication skills in English. One major challenge is the complexity of technical vocabulary. Students who are accustomed to their native language may struggle to accurately translate technical terms into English, which can lead to misunderstandings and errors in their written work. Additionally, English sentence structures, grammar rules, and academic writing conventions can differ significantly from those in other languages, complicating the writing process.

Moreover, many technical students may not see the immediate relevance of improving their English writing skills if their academic work is focused on

technical problems or calculations. This attitude can hinder the development of essential writing skills, as students may neglect writing practice or fail to recognize its importance for their future careers.

To overcome these challenges, several strategies can be employed to help technical students develop strong written communication skills in English. One effective method is the integration of writing-focused assignments into the curriculum. These assignments should include tasks such as writing technical reports, research papers, and project documentation. By consistently practicing writing in these contexts, students can improve their technical writing skills and become more confident in using English to communicate their ideas.

In conclusion, the development of written communication skills in English is essential for students in technical universities. By addressing the challenges associated with technical vocabulary, grammar, and writing conventions, educators can help students develop the necessary skills to succeed in both their academic and professional lives. Through targeted writing assignments, workshops, and the use of online resources, technical students can improve their written communication skills in English and gain a competitive edge in the global job market.

Махриджемал Язклычева
(Туркменистан)

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ

Работа посвящена разработке навыков письменной речи на английском языке у студентов технических университетов. В работе рассматривается важность освоения английского языка для студентов технических специальностей, особенно в контексте академического и профессионального общения. Обсуждаются основные проблемы, с которыми сталкиваются студенты при обучении письменной речи на английском языке, такие как сложности в освоении технической лексики и грамматических структур. Особое внимание уделяется методам и стратегиям, которые могут быть использованы для улучшения письменных навыков у студентов. Предложены такие подходы как внедрение письменных заданий в учебный процесс, проведение специализированных семинаров и курсов по академическому и техническому письму, а также использование онлайн-ресурсов для повышения уровня грамматики и стиля письма.

MUGALLYM HÜNÄRMENLERİ TAÝÝARLAMAKDA MUGALLYMYŇ OBRAZY BOLAN ÇEPER ESERLERİŇ ÄHMIÝETİ

Çeper edebiýatyň terbiýeçilik ähmiýeti *edebiýat* sözüniň *edep* diýen söz kökünden alan many ýokundysy bilen şertlendirilipdir. Edebiýatyň adaty adamyň şahsyýetini kemala getirmekde däl, eýsem, çeper eserler ýerlikli ulanylanda aýry-aýry ugurlar boýunça hünärmen taýýarlamakda hem aýratyn ähmiýetli bolýar. Edebiýatyň bu ähmiýetli tarapy pedagogika ylmy çeper eseriň düzüminden aýratyn bölünip çykman, ýazyjy-şahyrlar tarapyndan üř edilip işlenilipdir, kämillik derejesine ýetirilipdir.

Nusgawy edebiýatymyz, galyberse-de, halk döredijiliginiň eserleri adamzadyň geljeginiň güwäsi bolan, ýaş nesliň bilim-terbiýesi ynanylýan mugallym hünärmenlerini kemala getirmekde ähmiýeti uly eserleri döredipdir. Bu hakykat Döwletmämmet Azadynyň, Magtymgulynyň, Hafyzyň, Rumynyň, Jamynyň, Nowaýynyň eserlerinde öz mynasyp ornuny tapypdyr.

Edebi eserleriň ýaş nesle bilim-terbiýe berjek mugallym hünärmenleri taýýarlamakda ýerlikli ulanylmagy oňyn netijeleri berýär. Bu hakykat Gahryman Arkadagymyzyň “Döwlet guşy” romanynda aýdyňlygy bilen ör-boýuna galdy. Romany okan her bir okyjy Berdimuhammet Annaýewiň döwrüň talaplaryny duýup bilýän, her bir okuwçynyň ukyp aýratynlalaryny hasaba almak arkaly onuň şahsy ösüşini üpjün edip bilýän ussat mugallymdygyna göz ýetirýär.

Mazmunynda, ýordumynda mugallymyň obrazy bar bolan çeper eserler mugallym hünärmenler taýýarlanylanda serişde hökmünde kabul edilse, usulyýet ylmyň baş talabyna laýyklykda şol serişdäniň oňyn netije bermegi üçin ýerlikli usul-ýörelgeleriň zerurlygy öz-özünden düşnükli. Düzüminde mugallymyň obrazy bolan eserleriň mugallymçylyk mekdeplerinde öwrenilýän edebiýat boýunça dersleriň maksatnamalaryna girizilmegi geljekki mugallymlarda ömür açmejek aň asty düşüňjani, ynamy döredýär.

Mugallymçylyk mekdeplerinde öwrenilýän dil bilimi usulyýet boýunça dersleriň çäklerinde çeper eserleriň okuw-öwredijilik maksatlaryna gönükdirilen tekstleriniň ulanylmagy hem geljekki mugallymyň öz hünärine bolan dahyllylygynyň üznüksizligini duýmagyny üpjün edýär, onuň hünärine laýyk häsiýetlere eýe bolmagyna sarp edilýän wagty netijelilik, hil taýdan has-da baýlaşdyrýar.

Mugallymçylyk mekdeplerinde okaýan talyplar üçin taýýarlanylýan okuw kitaplarynda, gollanmalarynda mugallymyň obrazy bar bolan çeper eserleriň girizilmegi geljekki mugallym hünärmenlerine zerur bolan ukyplary, endikleri, medeniýetini kemala getirmekde has hem ähmiýetli bolar.

Agamammet Yazmuradov
(*Turkmenistan*)

ROLE OF LITERARY WORKS WITH TEACHER CHARACTERS IN TRAINING FUTURE TEACHERS

Role and importance of literary works in formation of personality is doubtless. Appropriate use of literary works with teacher characters in their core contributes to hastening the formation of professional skills of future teachers.

Including literary works with teacher characters into academic program and their thorough reading, their aimed ideal and thematic analysis can also contribute to the rational use of teaching period as well as integration of aims and tasks of disciplines studied at pedagogical universities.

Агамамед Язмуратов
(*Туркменистан*)

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С ОБРАЗАМИ УЧИТЕЛЕЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Роль и значение художественных произведений в формировании личности человека несомненно. При целенаправленном использовании художественных произведений, в центре которых находятся образы учителей, в педагогическом вузе значительно ускоряет формирование у будущих учителей необходимых профессиональных качеств.

Включение в программы дисциплин литературного цикла произведений с образом учителей и их вдумчивое чтение, целенаправленный идейно-тематический анализ позволяют рационально использовать учебное время, интегрировать цели и задачи изучаемых в педагогическом вузе дисциплин.

EMELI AŇ: ETIKA WE FILOSOFIÝA MESELELERI

Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň parasatly baştutanlygynda sanly tehnologiýalardan peýdalanmak, emeli aňy jemgyýetçilik durmuşynda ulanmak we ony ösdürmek döwlet syýasatymyzyň ileri tutulýan ugurlarynyň biridir. Bu ugurda biziň ýurdumyzda 2019–2025-nji ýyllar üçin “Türkmenistanda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasynyň”, şeýle hem “Türkmenistanda 2021–2025-nji ýyllar üçin sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Döwlet maksatnamasynyň” soňky targyrlaryna geçildi we “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasynyň” amala aşyrylmagy dowam edýär. Bu resminamalarda öňe sürülen meseleler Türkmenistanyň durnukly ösüşi üçin sanly ulgamynda beýan edilen emeli, tapgyrlaýyn we umumylaşdyryjy garaýyşlaryň strategiki ähmiýetini görkezýär.

Maksatlaýyn işiniň çäginde milli ykdysadyýetiň, şeýle hem jemgyýetiň we döwletiň ähli durmuş ugurlaryna sanly ulgamlary, “akylyly” we “ýaşyl” tehnologiýalary, emeli aňyň ulanylmagy tapgyrlaýyn girizilýär. Tapgyrlaýyn çemeleşmäni göz önünde tutup, ýurdumyzda gerek bolan infrastruktura ulgamy döredilýär, hünärmenler taýýarlanylýar, innowasiýalar üçin amatly şertler döredilýär.

Sanly, maglumat-kommunikasion we “ýaşyl” tehnologiýalaryň giň gerimi barada “akylyly” şäher konsepsiýasy esasynda gurlan Arkadag şäheri şaýatlyk edýär. Şähre ýokary tizlikli 4G+ Internet tehnologiýasy ornaşdyryldy. Mundan has ähmiýetli ädim hökmünde bolsa geljekde 5G tehnologiýasynyň ornaşdyrylmagyny görkezmek bolar. Onuň barlag işlerini geçirmek maksady bilen Hytaý Halk Respublikasynyň “Huawei” kompaniýasynyň esaslandyryjy enjamlary guruldy.

Nebit-gaz pudagynda “Türkmennebit” döwlet konserniniň hyzmatdaşy “Dragon Oil” kompaniýasy (BAE) emeli aň tehnologiýasyny geologiýa gözlegleri geçirmek we gatlaklaryň kollektor häsiýetlerini bahalandyrmak işlerinde giňden ulanýar. Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Döwlet gullugy akademiýasynyň döwlet gullukçylary häzirki zaman sanly gurallary özleşdirýärler we emeli aňyň hem-de raýat jemgyýetiniň ösüşindäki ornuny öwrenýärler.

Türkmenistanyň Bilim ministrliginiň bilim ulgamynda ornaşdyran IT taslamalarynyň arasynda “e-mekdep” platformasyny, ýokary okuw mekdepleriniň we hünär mekdepleriniň reýting ulgamyny, şeýle hem ýokary bilim ulgamynyň maglumat ulgamyny görkezmek bolar. Mundan başgada, EA-ny ulanýan we okatmagyň netijeliligini bahalandyryýan, okuw kontentiniň emele gelmegini we ýetişi seljermegini berjaý edýän “Smartclass” ulgamyny girizmek meselesi

öwrenilýär. Türkmenistanyň Telekommunikasiýalar we informatika institutynyň Ýaş alymlarynyň geňeşi amaly ähmiýetli ylymlaryň Günbatar-Sakson Swikau uniwersiteti bilen özboluşly EA-nyň esasynda programmirleme we lukmançylyk enjamlary bilen üpjünçilik maksatnamasyny işläp düzdüler.

Emeli aňnyň ulanyş ulgamlarynyň artmagy we giňden ösmegi bilen baglylykda adamlaryň önünde ony gözekçilik astynda saklamagyň wezipeleri ýüze çykýar. Bu wezipe aşa artyk ulanylan emeli aňnyň “açyk, inklýuziw, arassa, ahlak, howpsuz we ynamdar” bolmagyndan ybarat. Ara alnyp geçirilýän maslahatlar, esasan-da, iň wajyp üç ulgamlarda geçirilýär: emeli aňnyň global ösmeginiň tizlendirilmegi, EA geçmek ýollaryny kadalaşdyrmak we bir wagtda şahsy azatlyklary goramak EA-nyň ynsanperwerlik gymmatlyklary bilen sazlaşmagydyr.

Etiki nukdaýnazaryndan bolsa, EA geçmek ýollary umumadamzat gymmatlyklary we adam hukuklarynyň bozulmazlygy, iş ýerlerinde adamlary emeli aň bilen çalyşmak meseleleri, jenaýatçylar tarapyndan EA-nyň bikanun ulanylmagy, adamlaryň, jemgyýetiň we döwletiň howpsuzlygyny üpjün etmeklik bilen baglydyr.

Filosofiýa nukdaýnazaryndan bolsa, “akyl ýetiriş” we “aň-düşünje” diýen adalgalaryň kesgitlemeleri, hakykatdan-da, maşynlaryň bu häsiýetlere eýe bolmagynyň mümkinçilikleri bilen baglydyr.

Tazegul Imamgulyyeva, Maya Mulkamanova
(Turkmenistan)

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: QUESTIONS OF ETHICS AND PHILOSOPHY

The application of digital technologies, the use and development of artificial intelligence is one of the key priorities of the state policy of the President of Turkmenistan Serdar Berdimuhamedov. As the scope of AI applications and its development expands the issue of AI control on the agenda. The goal is to ensure that this artificial superintelligence is “open, inclusive, transparent, ethical, safe, and trustworthy.”

The ethical aspect is related to ensuring that AI complies with universal human values and does not violate human rights; solving problems related to AI replacing humans in the workplace; preventing the misuse of AI by attackers in order to ensure the security of humans, society and the state. The philosophical aspect concerns the definition of “intelligence” and “consciousness” meaning, and whether machines can actually possess these qualities.

Тязегуль Имамкулиева, Мая Мулькаманова
(Туркменистан)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ВОПРОСЫ ЭТИКИ И ФИЛОСОФИИ

Применение цифровых технологий, использование и развитие искусственного интеллекта является одним из ключевых приоритетов государственной политики Президента Туркменистана Сердара Бердымухамедова. С расширением сфер применения искусственного интеллекта и его развитием на повестку дня выходит вопрос его контроля. Задача состоит в том, чтобы этот искусственный сверхразум был “открытым, инклюзивным, прозрачным, этичным, безопасным и заслуживающим доверия”.

Этический аспект связан с обеспечением соответствия ИИ общечеловеческим ценностям и не нарушением прав человека; с решением проблем, связанных с замещением ИИ человека на рабочем месте; с предотвращением неправомерного использования ИИ злоумышленниками, чтобы обеспечить безопасность человека, общества и государства. Философский аспект связан с определением того, что означают “интеллект” и “сознание”, и действительно ли машины могут обладать этими качествами.

Jennet Ýurdamanowa, Mährijemal Hapyzowa
(Türkmenistan)

EMELI AŇ WE DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEGIŇ YLMY ESASLARY

Sanly tehnologiýalaryň aýratyn mümkinçiliklerinden peýdalanylýan emeli aň (EA) ulgamynyň daşary ýurt dillerini öwrenmekde, ýagny her bir dil öwreniji adama ýekelikde, özbaşdak öwrenmeklikde hem-de ýokary netijäni gazanmakda möhüm orna eýedigini ylym subut edýär. Emeli aň özbaşdak öwrenmäge (machine learning) we tehnologiýalar arkaly sanly ulgamyň üsti bilen dil öwreniş işini ýekebara görnüşde alyp barmaga, onuň hilini ýokarlandyrmaga ýardam edýär. Sanly tehnologiýalar dil öwrenijilere öz isleglerine we öwreniş usullaryna görä täsirli bilim beriş usullaryny hödürleýär.

Hormatly Prezidentimiziň ylym syýasatynda halkara ylymy hyzmatdaşlygyň ösdürilmegine aýratyn orun berilýär. Innowasion tehnologiýanyň ösüşiniň adamzat durmuşynyň barha köp ugurlaryny gurşap almagynyň çalt depgini ýurtlaryň,

döwletleriň arasyndaky özara dostlukly gatnaşyklaryň giňden ýaýbaňlanýan ýagdaýyny emele getirýär.

Adamzat durmuşy bilen bagly ösüşiň çalt depginli ugry daşary ýurt dillerini ýaşlara öwretmeklikde hem barha kämilligi talap edýär. Şeýle hem çalt depginli ösüşleriň kämilligini gazanmaklygyň zerur talaplaryny orta çykarýar. Ykdysady, syýasy, medeni gatnaşyklardaky has ysnyşykly gatnaşyklaryň hem ösüşe tarap özgerýän döwlet syýasatynda ylym-bilimiň, innowasion tehnologiýanyň häzirki zaman dünýäsindäki çalt depginli ösüşinde daşary ýurt dillerini öwretmekligiň has kämil derejede ösdürilmeginiň ýokary talaplaryny orta çykarýar. Häzirki döwürde mugallymlaryň önünde durýan wezipeleriň köpdürlüligi hünärmenleri taýýarlamagyň hereket edýän ulgamynyň düýpli özgerdilmegini, täzeçe çemeleşmeleriň esasynda innowasion tehnologiýalaryň bu işe netijeli ornaşdyrylmagyny talap edýär.

Türkmenistanda bilim ulgamyny sanlylaşdyrmak maksady bilen, 2017-nji ýylyň 15-nji sentýabrynda “Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasy” tassyklanyldy. Bu Konsepsiýa bilim edaralarynyň işini kämilleşdirmek, okuw we bilim bermek işinde sanly serişdeleri giňden ulanmak, maglumatlar bilen ýokary hilli üpjünçilik we dünýäniň bilim derejesine laýyk gelýän bilim mazmunyny döretmek maksadyny öňe sürýär. Konsepsiýa okuwlaryň mazmununy döwrebaplaşdyrmak bilen birlikde, ähli okuwlaryň sanly ulgama geçirilmegi boýunça çäreleri öz içine alýar. Bu maksatlaryň durmuşa geçirilmeginde emeli aň ulý orun eýeleýär.

Emeli aň maksatlaryň ylmy esasynda durmuşa geçirilmeginde esasy gural hökmünde çykyş edýär. Sanly okuw platformalary häzirki zaman bilim şertlerinde dil öwrenijilere özbaşdak bilim bermekde möhüm ähmiýete eýedir. Daşary ýurt dilini öwrenýän adamyň dili özleşdirişini gözegçilikde saklamakda interaktiw dil öwreniş has netijeli usullary teklipe edýär. Türkmenistanyň bilim ulgamyny döwrebaplaşdyrmakda sanly ulgamyň mümkinçiliklerinden peýdalanyň, dünýä derejesinde ählumumy ösüşiň gazananlaryna esaslanyp kämilleşdirmeklikde tapgyrlyşyn işler durmuşa geçirilýär.

Emeli aňnyň maksatlaryny durmuşa geçirmekde şu aşakdaky usullardan peýdalanmaklygy hödürlep bolar:

- emeli aňnyň oýunlaryndan işjeň peýdalanmak;
- emeli aňdan özbaşdak peýdalanmaklygy öwretmek we gözegçilikde saklamak;
- emeli aňnyň öwrenijä we öwredijä täsirini yzygiderli seljermek.

Sanly bilim tehnologiýalary we emeli aň dünýädäki ýokary okuw mekdeplerde hem giňden peýdalanylýar. Ýaş nesliň döwrüň ösen tehnologiýasynyň ösüşine aýratyn artýan gyzyklanmasyny nazarda tutsaň, sanly platformalaryň daşary ýurt dilini öwrenmekde öňdebaryjy usullary hödürleýändigini nygtamak zerur. Dili öwretmegiň usulyýetini kämilleşdirmek işi bolsa bu ösüş bilen berk arabaglanyşygy talap edýär. Türkmenistanda şu jähtden tehnologiýalaryň ösüşine döwlet derejesinde

aýratyn ähmiýet berilýär. Türkmenistanda sanly bilim ulgamy boýunça alnyp barylýan işler, emeli aň we sanly tehnologiýalaryň giňden ulanylmagy dil öwreniş işinde täze ylmy gözüetimleri açýar we dil öwrenijilere iň ýokary netijelere ýetmäge mümkinçilik döredýär.

Jennet Yurdamanova, Mahrijemal Hapyzova
(*Turkmenistan*)

THE SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The article discusses the scientific foundations of using artificial intelligence (AI) and digital technologies in foreign language teaching. The author emphasizes the importance of AI in personalizing the learning process, improving its quality, and increasing efficiency. The article also highlights the significance of digital educational platforms and technologies that help students effectively acquire foreign languages by applying innovative approaches. Special attention is given to the state concept of digital education development in Turkmenistan, adopted in 2017, and the role of AI in this process. In conclusion, the author emphasizes that the use of artificial intelligence and digital technologies in foreign language education opens new prospects and opportunities for students, while also contributing to the development of science and education in the country.

Дженнет Юрдманова, Махриджемал Хапызова
(*Туркменистан*)

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

В статье рассматриваются научные основы использования искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в обучении иностранным языкам. Автор подчеркивает важность ИИ в индивидуализации процесса обучения, улучшении его качества и повышении эффективности. В статье также говорится о значении цифровых образовательных платформ и технологий, которые помогают студентам эффективно осваивать иностранные языки, применяя инновационные подходы. Особое внимание уделяется государственной концепции развития цифрового образования в Туркменистане, принятой в 2017 году, и роли ИИ в этом процессе. В заключение, автор подчеркивает,

что использование искусственного интеллекта и цифровых технологий в обучении иностранным языкам открывает новые перспективы и возможности для студентов, а также способствует развитию науки и образования в стране.

Gülşat Ýusupowa
(*Türkmenistan*)

HALKARA SYPAÝYÇYLYGYŇ KADALARYNY ÖWRETMEGINŇ USULYÝETINIŇ YLMY ESASLARY

Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň Halkara gatnaşyklary institutynda iňlis dili sapaklarynda halkara sypaýyçylygyň kadalaryny öwretmegiň usulyýeti talyplarda dili ulanmak üçin zerur endikleri ösdürmäge gönükdirilendir. Mysal üçin, pikirlenmek, gürlemek, grammatik gurluşa düşünmek, okamak, ýazmak, söz baýlygyny gazanmak, dogry aýtmak we beýlekiler. Iňlis dili sapaklarynda halkara sypaýyçylygyň kadalaryny öwretmegiň usulyýetiniň esasyňy kommunikiwlik düzýär. Bu ýörelgä laýyklykda, özge ýurduň medeniýetine degişli sözleýiş edebiniň ulanylyş aýratynlyklary dürli ýagdaýlaryň üsti bilen öwredilýär. Şol bir wagtyň özünde, ene dilinde gürleýänleriň gündelik aňyna siňen sözleýiş edebiniň görnüşleri öwredilýär. Şonuň üçin halkara sypaýyçylygyň kadalaryny öwretmegiň usulyýeti aragatnaşyk ýagdaýlaryny, tekstleri, dialoglary, keşpli oýunlary ulanmagy, şeýle hem dürli gönükmeleri we testleri ýerine ýetirmegi öz içine alýar. Hödürlenýän usulyýet innowasiýalary ulanmagy hem göz önünde tutýar.

Bu babatda iňlis dilli jemgyýetinde aragatnaşyk sypaýyçylygyň üç derejede ýagny resmi, bitarap we tanyşlyk derejeleri alnyp barylýandygyny bellemeli. Resmi derejede sypaýyçylykly aragatnaşyk resmi ýagdaýda alnyp barylýar. Bu edaralarda, guramalarda, işewür toparlarda, bilim, saglygy goraýyş, hyzmatlar we şulara meňzeş ýerlerde adaty kada hökmünde çykyş edýär. Bitarap dereje resmi ýa-da tanyşlyk gatnaşykda bolmadyk adamlaryň arasyndaky sypaýyçylykly aragatnaşygy öz içine alýar. Tanyşlyk derejesi maşgala we garyndaşlyk gatnaşykda adamlaryň, şeýle hem dostlaryň we ýakyn tanyşlaryň arasyndaky gatnaşyklara degişli. Bu nukdaýnazardan, iňlis dili sapaklarynda halkara sypaýyçylygyň we sözleýiş edebiniň kadalaryna laýyk gelýän aragatnaşyk ýagdaýlarda kommunikiwligiň gurşawyny döretmäge uly üns bermeli. Hödürlenýän kommunikiwlik ýörelgesi talyplaryň dürli edebiýatlara salgylanmaklaryna, ylmy neşirlerden häli-şindi peýdalanmaklaryna höwes döredýär. Kommunikatiw ýagdaýy aragatnaşygyň bolup geýýän şertinden, söhbetdeşleriň arasyndaky gatnaşyklardan, söz alşygy ýerine ýetirmekden ybarat. Halkara sypaýyçylygyň we sözleýiş edebiniň kadalaryny

has gowy özleşdirmek üçin söhbetdeşleri, aragatnaşyk ýagdaýlary, ara alnyp maslahatlaşylyan mowzuklary üýtgetmek, didaktiki materiallary ulanmak gowy netijeleri berýär.

İňlis dili sapaklarynda halkara sypaýyçylygyň kadalary öwredilende sözleşiş edebiniň formulalaryny girizmeli, söz baýlygyny artdyrmak we berkitmek üçin gönükmeleri ýerine ýetirmeli, dürli aragatnaşyk ýagdaýlarda olary işjeň we dogry ulanmaga çalyşmaly hem-de degişli gözegçilik etmeli. Gönükmeler sözleşiş edebiniň kämilleşmegine gönükdirilmelidir.

Şeýle hem halkara sypaýyçylygyň we sözleşiş edebiniň kadalary öwredilende keşpli oýunlary, gepleşikleriň dürli görnüşlerini, ýagny dialog – söhbetdeşlik, dialog – keşpli oýun, talyplaryň mugallym bilen söhbetdeşligi, jübütleyin ýa-da toparlaýyn işleri ýerine ýetirmek maslahat berilýär.

Ýokarda belleýşimiz ýaly, halkara sypaýyçylygyň we sözleşiş edebiniň kadalary anyk aragatnaşyk ýagdaýlarda ulanylýar. Mysal üçin, salamlaşmak, ýüzlenmek, tanyşmak, gutlamak, çakylyk etmek, haýyş etmek, minnetdarlyk bildirmek, ötünç soramak, hoşlaşmak we şulara meňzeş ýagdaýlar.

Gulshat Yusupova
(*Turkmenistan*)

SCIENTIFIC BASES OF THE METHOD OF TEACHING THE RULES OF INTERNATIONAL COURTESY

The methodology for teaching international etiquette in English classes at the Institute of International Relations of the Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan aims to develop the skills necessary for students to use the language. For example, thinking, speaking, understanding grammatical structures, reading, writing, acquiring vocabulary, pronouncing correctly, etc. Based on the above-mentioned principles, we base our methodology for teaching the norms of international politeness in English lessons on communicative competence.

According to this principle, English is taught through a variety of contexts, using the speech patterns of etiquette of a foreign culture. At the same time, it teaches the types of speech etiquette that are familiar to native speakers. Therefore, the methodology for teaching the rules of international courtesy includes the use of communication situations, texts, dialogues, role-playing games, as well as performing various exercises and tests. The proposed methodology also involves the use of innovations.

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ПРАВИЛАМ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭТИКЕТА

Методика преподавания международного этикета на занятиях по английскому языку в Институте международных отношений Министерства иностранных дел Туркменистана направлена на развитие у студентов навыков, необходимых для использования языка, как мышление, говорение, понимание грамматических структур, чтение, письмо, расширение словарного запаса, правильная речь и другие. Исходя из вышеперечисленных принципов, мы считаем, что основой нашей методики обучения нормам международного этикета на уроках английского языка, является коммуникативность.

Согласно этому принципу, английский язык преподаётся через различные ситуации с использованием особенностей употребления речевых моделей, этикета, культуры разных стран. При этом изучаются виды речевого этикета, заложенные в обыденном сознании носителей языка. Поэтому методика обучения правилам международной вежливости включает использование ситуаций общения, текстов, диалогов, ролевых игр, а также выполнение различных упражнений и тестов. Предлагаемая методика также предполагает использование инноваций.

Sähra Ýusupowa
(Türkmenistan)

ORTA ASYR ÇEŞMELERİNDE DARGAN ŞÄHERİ

Orta asyrlarda türkmen topragynda ençeme şäherler döräp, olar şol döwrüň awtorlarynyň ýazgylarynda ýer alypdyrlar. Şeýle şäherleriň biri Dargan şäheri hasaplanylýar. Bu şäher-gala Lebap welaýatynyň Darganata etrabyňyň çäginde, Amyderýanyň çep kenarlaryndan uzak bolmadyk ýerde ýerleşip, häzirki wagtda “Dargan baba”, “Köne gala” atlary bilen atlandyryýarlar. Türkmen halkynyň Milli Lideri Gurbanguly Berdimuhamedowyň “Türkmenistan – Beýik ýüpek ýolunyň ýüregi” atly eseriniň ikinji kitabynda “Orta asyr alymlaryň ýol ýazgylarynda bellenilip geçilişi ýaly, Budina rabadyndan demirgazyga ýörän kerwenler şöhratly Dargan şäherine baryp ýetipdirler” diýen jümleler bar. Orta asyrlarda Dargan Horezmiň paýtagt şäheri bolan Ürgençden soň ikinji ösen şäher bolupdyr. Darganyň ösen şäher bolmagyna mümkinçilik berýän birnäçe esaslar bolupdyr. Horezmi Buhara, Amul, Merw bilen birikdirýän gadymy we orta asyr kerwen ýolunyň

ugrunda ýerleşmegi, Amyderýadan suw üsti geçelgäniň golaýynda bolmagy we Horezmiň serhet şäherleriniň biri bolmagy bu şäheriň orta asyrlarda ösmegine mümkinçilik beripdir. Şu esaslar Darganyň orta asyr syýahatçylarynyň ýazgylarynda orun almagyna getiripdir.

Orta asyr ýazarmanlary Ýakutyň, Makdisiniň, Beýhakiniň, Abulgazynyň işlerinde Dargan şäheri baradaky maglumatlara gysga bolsa-da duş gelmek bolýar. Olaryň ýazgylarynda Darganyň ady şäher hökmünde tutulup, ondaky aýratynlyklar belenip geçilýär. 1219-njy ýylda Ýakut Darganda bolup, ony Jeýhunýň beýik kenarynda ýerleşen Horezmiň serhet şäherleriniň biri hökümünde belläp, Darganyň golaýyndan çöllük başlaýandygyny we şäher bilen derýa aralygyndaky 2 farsaha golaý ýerde ýaşajylaryň mallarynyň we baglarynyň bardygy barada habar berýär. Bu ýerde, esasanam, üzüm meýdanlarynyň bolandygy we ondan bol hasyl alynýandygyny, hasylyň daşary söwda-da esasy orun tutýandygy Makdisiniň Horezm baradaky ýazgylarynda duş gelýär. Makdisi Horasan tarapdaky esasy şäherleriň hatarynda paýtagt Jürjaniýani we iri şäherler hökmünde bolsa Jigerbendi, Dargany belläpdir. Awtoryň ýazgylarynda Darganda 500 sany üzümligiň bardygy baradaky maglumaty bu ýeriň üzümlige ýöriteleşendigini aňladýar. Aslynda, horezmli söwdagärleriň daşary ýurtlara çykarýan harytlarynyň arasynda üzüm we ondan ýasalan önümler agdyklyk edipdir. Makdisi Dargany Jürjandan soňra Horezm şäherlerinden iň ulusy diýip belleýär. Dargan metjidi we onuň altyn çaýylan gymmatbaha daşlar bilen bezegi barada hem Makdisi belläpdir. Beýhakynyň bir maglumatynda türkmenleriň we seljuklaryň her ýyl Buharadan Andaragaza gelyändigleri gürrüň edilýär. Andaragazyny “Türkmenleriň we Türkmenistanyň taryhyndan materiallary” düzüji alymlar Dargan şäheri bolmaly diýip kesgitleýärler. Sebäbi söz başyndaky “An” arap diliniň artikli, ýagny takyklaýjy bölegi hasaplanýlýar we “Dargan” ady galýar. Şeýle-de Beýhaki 1034-nji ýylda Horezm hökümdary Harunyň görkezmesi boýunça Dargana seljuklaryň ýaşamaklary üçin göçürilip getirilendigi barada maglumat berýär. Abulgazynyň işlerinde bolsa Dargan “Daruganata” diýilip atlandyrylypdyr. Dargan şäheriniň ösen şäher bolmagyna itergi beren ýene bir ýagdaý onuň derýa kenarynda ýerleşip, amatly geçelgesiniň bolmagydyr. Bu barada Gardiziniň “Zeýn-al-Ahbar” eserinde al-Muntasir bilen guzlaryň arasyndaky hereketler beýan edilende ýatlanylýar. “Abu Ibragim 300 atlysy we 400 sany esgeri bilen Wargan geçelgesine geldi we ondan geçdi. Guzlar olaryň yzyndan gidip, derýa doňanlygy sebäpli ondan geçmek islediler. Buz döwürdi we olar gark boldular” diýip, eserde beýan edilýär. Gardiziniň Wargan diýip atlandyrylýan ýeri Dargan geçelgesi bolmaly. Ony “Türkmenleriň we Türkmenistanyň taryhyndan materiallary” düzüji alymlar hem tassyklaýarlar.

Sahra Yusupova
(*Turkmenistan*)

THE CITY OF DARGAN IN MEDIEVAL SOURCES

Dargan is one of the cities that emerged on Turkmen soil in the Middle Ages. Dargan was the second most developed city after Urgench, the capital of Horezm. The name of this city is rarely mentioned in the works of medieval writers. Information about the location of the city, its Friday mosque, and the crops grown there can be found in medieval written sources.

Сахра Юсупова
(*Туркменистан*)

ГОРОД ДАРГАН В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ИСТОЧНИКАХ

Дарган – второй по экономическому развитию город после столицы Хорезма Ургенча. Несмотря на то, что название города достаточно редко упоминается в трудах средневековых авторов, тем не менее в них содержатся интересные и ценные с исторической точки зрения сведения о его местоположении, пятничной мечети, а также выращиваемых в этих местах сельскохозяйственных культурах.

Baba Zahyrow
(*Türkmenistan*)

TÜRKMENISTANDA HUKUK YLMY SELJERMELERI GEÇIRMEGIŇ ILERI TUTULÝAN UGURLARY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda Türkmenistanda ylym ulgamynyň ösdürilmegine, şol sanda hukuk ylymlarynyň düýpli döwrebaplaşdyrylmagyna we bu ugurdan geçirilýän ylym seljermeleriň has çuňlaşdyrylmagyna hem-de geriminiň giňeldilmegine uly üns berilýär. Çünki, hormatly Prezidentimiz “Beýik işler, depginli ösüşler ylmyň we bilimiň güýji, oýlap tapyslaryň, ýokary tehnologiýalaryň üstünlikleri bilen amala aşyrylýar. Ylym adamzadyň rowşen geljeginiň ýoludyr” diýip belleýär.

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2024-nji ýylyň 24-nji sentýabryndaky Permany bilen tassyklanan, Türkmenistanda ylym ulgamyny ösdürmegiň 2024–2052-nji

ýyllar üçin Strategiýasyny amala aşyrmak boýunça ýerine ýetirilmeli çäreleriň 2024–2028-nji ýyllar üçin Meýilnamasy ylmy we innowasion özgertmeleriň täze tapgyryna badalga bolmak bilen birlikde, bu ulgamda durmuşa geçirilýän döwlet syýasatynyň derwaýys syýasy-hukuk resminamasy bolup çykyş edýär.

Şunuň bilen baglylykda, häzirki döwürde milli hukuk ylymlarynyň çäginde ylmy-nazary we amaly barlaglary alyp barýan alymlaryň, hünärmenleriň önünde birnäçe wajyp wezipeler durýar. Şeýle wezipeleriň hatarynda Gahryman Arkadagymyzyň aýdyň ýol görkezmeginde we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parasatly baştutanlygynda amala aşyrylýan, belent adamkärçilikli döwlet-hukuk syýasatynyň mazmunyny hukuk ylmynyň nukdaýnazaryndan seljermek döwletliligiň we hukugyň ösüş ugurlaryny beýan etmek, jemgyýetiň, durmuş ulgamynyň sazlaşykly ösüşiniň hukuk esaslaryny seljermek, Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň pudaklarynyň hukuk düzgünleşdirmesini kämilleşdirmek we ösüşiniň hukuk esaslaryny mundan beýläk-de döwrebaplaşdyrmagyň ähmiýetini beýan etmek, öňdebaryjy tejribeleri hasaba almak bilen deňeşdirmehukuk seljermelerini geçirmek; halkymyzyň ruhy-medeni ulgamynyň ösüşiniň hukuk esaslaryny öwrenmek; milli medeni mirasy nesilden-nesle geçirmegiň tejribelerini ylmy nukdaýnazardan açyp görkezmek, Türkmenistanda maglumat ulgamynyň, esasan hem, sanly dolandyryş ulgamynyň ösüşini hem-de bu çygyrda emeli intellektiň döredýän mümkinçilikleriniň doly we hemmetaraplaýyn peýdalanylmagyny üpjün etmek ýaly ugurlary bellemek bolar.

Şonuň bilen birlikde, 2025-nji – “Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýylynda” hukuk ylymlarynda geçirilýän ylmy seljermeleriň döwletimiziň hukuk ulgamynyň ynsanperwerlik hukugy, ekologiýa hukugy, maglumat hukugynyň sanly dolandyryş we emeli intellektiň peýdalanylmagy hem-de maglumat ulgamyna ornaşdyrylmagy bilen bagly bölegi boýunça täze döwrebap hukuk kadalarynyň we kadalaşdyryjy hukuk namalarynyň taslamalaryny işläp taýýarlamaga gönükdirmek möhümdir. Munuň özi jemgyýetimiziň we milli ykdysadyýetimiziň hukuk esaslarynyň ösüşine oňyn täsir eder diýip hasaplaýarys.

Şu nukdaýnazardan, hukuk ylymlarynyň çäginde geçirilen ylmy seljermeleriň netijeleri milli kanunçylygyň aýry-aýry pudaklaryny döwrebaplaşdyrmakda, şeýle hem ýurdumyzda hukuk tertibini we kanunylygy üpjün etmegiň maglumat hem usulyýet esaslary hökmünde hukuk ulanyş tejribesinde ulanylyp bilner. Şonuň ýaly-da, ylmy-barlag işlerini geçirmegiň dowamynda toplanan nazary we amaly maglumatlar milli hukuk ulanyş tejribesinde, degişli döwlet edaralarynyň, ylmy barlag edaralarynyň Türkmenistanyň hukuk ulgamynyň hereket edişini we ösüşini öwrenmäge gönükdirilen işinde, hukuk, jemgyýeti öwreniş, filosofiýa dersleriniň we beýleki dersleriň okuw maksatnamalaryny döwrebaplaşdyrmakda we görkezilen dersleri okatmakda, ylmy-barlag edaralary hem-de beýleki döwlet

edarylary tarapyndan milli hukuk ulgamyny mundan beýläk-de ösdürmegiň ýörite maksatnamalary işlenip düzülende we beýleki işlerde peýdalanyp bilner.

Jemlenip alnanda, häzirki döwürde hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallalary netijesinde hukuk ylmy seljermeleri geçirmek üçin ähli şertler döredilýär. Kanunçylygy kämilleşdirmek we demokratiýalaşdyrmak, sanly ykdysadyýet konsepsiýasyny durmuşa geçirmek, türkmen halkynyň ynsanperwer döp-dessurlaryny hukuk ulgamy bilen utgaşdyrmak, halkara hukuk kadalary bilen sazlaşygy üpjün etmek ugrunda netijeli işler geçirilýär.

Baba Zahyrov
(*Turkmenistan*)

PRIORITY AREAS OF RESEARCH OF LEGAL SCIENCES IN TURKMENISTAN

In the era of the Revival of a New Era of a Powerful State, scientists and specialists conducting theoretical and practical research in the field of domestic legal sciences face a number of key tasks in connection with the adoption of the “Strategy for the development of the science system in Turkmenistan for 2024–2052”. Neutral Turkmenistan is currently consistently developing the scientific sphere, with special attention paid to the legal support of digitalization, international scientific and technical cooperation, and the introduction of innovative technologies. Issues of strengthening the connection between science and practice are important for all branches of science, technology and the spiritual life of society. In general, under the wise leadership of the President of Turkmenistan, all conditions are being created for conducting scientific research, including in legal sciences.

Баба Захыров
(*Туркменистан*)

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРАВОВЫХ НАУК В ТУРКМЕНИСТАНЕ

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства перед учеными и специалистами, ведущими теоретические и практические исследования в области отечественных правовых наук, встает ряд ключевых задач в связи с принятием “Стратегии развития системы науки в Туркменистане на 2024–2052 годы”. Нейтральный Туркменистан в настоящее время последовательно развивает научную сферу, особое внимание уделяется правовому обеспечению цифровизации, международного научно-технического

сотрудничества, внедрению инновационных технологий. Вопросы укрепления связи науки с практикой имеют важное значение для всех отраслей науки, техники и духовной жизни общества. Под мудрым руководством Президента Туркменистана создаются все условия для проведения научных исследований, в том числе по юридическим наукам.

Işankuli Faýzullaýew
(*Türkmenistan*)

EMELI AKYLYŇ TÜRKMENISTANDA HUKUK TAÝDAN KADALAŞDYRYLMAGY. TEKLIPLER WE ÝERLI KANUNLARA UÝGUNLAŞDYRMAK

Emeli akyl (EA) sanly özgertmeleriniň we innowasion ösüşiň esasy faktorlarynyň biri bolup durýar. Şeýle-de bolsa ony ornaşdyrmak howpsuzlygy, aç-açanlygy we etiki kadalaryň berjaý edilmegini üpjün etmek üçin anyk hukuk düzgünlerini talap edýär. Türkmenistanda sanly tehnologiýalaryň işjeň ösýändigine garamazdan, EA-ny kadalaşdyrýan hukuk binýady heniz başlangyç derejesinde durýar. Bu hasabatda EA-ny kadalaşdyrmakdaky esasy kynçylyklar, halkara tejribesi we Türkmenistanyň hukuk ulgamyny täze tehnologiýa hakykatlaryna uýgunlaşdyrmak boýunça amaly maslahatlara seredilýär. Milli aýratynlyklar, halkara standartlar we yslam hukuk däpleri göz önünde tutulyp, EA-ny kadalaşdyrýan kanunçylygy döretmek boýunça çäreler teklip edilýär.

Ishankuli Fayzullayev
(*Turkmenistan*)

LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TURKMENISTAN. RECOMMENDATIONS AND ADAPTATION TO LOCAL LAWS

Artificial intelligence (AI) is a key factor in digital transformation and innovative development. However, its implementation requires clear legal regulation to ensure security, transparency, and compliance with ethical norms. In Turkmenistan, despite the active development of digital technologies, the legal framework for AI regulation is still in its infancy. This report examines the main challenges in AI regulation, international experience, and practical recommendations for adapting Turkmenistan's legal system to new technological realities. Measures are proposed for creating AI legislation, taking into account national characteristics, international standards, and Islamic legal traditions.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ТУРКМЕНИСТАНЕ. РЕКОМЕНДАЦИИ И АДАПТАЦИЯ К МЕСТНЫМ ЗАКОНАМ

1. В Туркменистане отсутствует четкое правовое регулирование ИИ, что создает правовые риски.

2. Международный опыт (ЕС, США, Китай) показывает, что регулирование ИИ требует комплексного подхода.

3. Основные вызовы включают отсутствие правовых норм, вопросы безопасности данных и юридическую ответственность.

4. Практические меры:

- Разработка закона “О регулировании ИИ”.
- Создание рабочей группы для разработки политики.
- Внедрение исламских этических принципов.
- Образовательные программы по праву ИИ.
- Пилотный проект по сертификации ИИ.

5. Введение правового регулирования ИИ позволит Туркменистану интегрироваться в глобальную цифровую экономику, обеспечивая баланс между инновациями и правовой безопасностью.

Olga Adykowa
(Türkmenistan)

HOREZMIŇ PÖWRIZE DAŞYNYŇ TARYHYNDAN

Pöwrize daşy we ondan ýasalan önümler Orta Aziýada giňden ýaýrapdyr. Olar Türkmenistanyň çägendäki neolit, eneolit we бүрүнч еýýamlaryna degişli Jeýtunyň ýadygärlikleriniň, Änewiň demirgazyk depesiniň, Göksüýrüdäki obalaryň, Garadepäniň, Auçindepäniň obalarynyň, Horezmdäki Janbas 5 we 11 ýadygärlikleriniň, günorta-gündogar we merkezi Gyzylgumda ýerleşýän Hadarkulaşy, Boktekken ýadygärlikleriniň, şeýle hem Zarafşanyň aşaky akymларыnyň medeni gatlakларыnda ýüze çykaryldy.

Horezmde pöwrize daşyndan ýasalan monjukларыň önümçiliginiň yzlary b.e. öň VI-V asyrlarda ýaşamagyny dowam eden Kűýzeligyr şäherçesinde, şeýle hem b.e. öň V asyryň ortalary bilen senelenýän Diňgilje arheologik obasynyň ýanynda ýüze çykaryldy.

Dariý I köşgi gurlanda “altyn Baktriýadan, lazurit we hakyk Sogdadan, pöwrize Horezmden getirilipdir”. Ahemeni patyşalarynyň (b.e.öň VI asyr) şinehat ýazuwlarynyň birinde Suzy şäherine (Ahemeni döwletiniň paýtagtlarynyň biri) gurluşyk serişdeleriniň haýsy ýerden getirilendigi we patyşa köşgüniň gurluşygynda işlän hünärmentler sanalyp geçilýär. Bu örän seýrek duş gelýän gurluşyk ýazgysy bize gyzykly maglumatlary berýär. Türkmen taryhçysy, akademik H.Ýusupow “horezmliler b.e.öň 517-nji ýylda eýýäm ol ýere bezeg işleri üçin daş elten bolmaklary mümkin diýip ýazýar. Ol pöwrize daş bolmagy mümkin, sebäbi onuň käni gadymdan bäri Soltanuyzdagyň daglarynda we Gyzylgum çölüne ýanaşyk ýerlerde gazylyp alnypdyr”. Gyzylgumda 20 sany gadymy pöwrize kânleri bellige alnypdyr.

Bizde Horezmda pöwrize daşynyň işlenip bejerilişi we peýdalanylyşy barada irki antik döwre degişli ygtybarly maglumatlar bar (Horezm ekspedisiýasynyň maglumatlary esasynda 1951 ý.). Tapyndylaryň aglabasy b.öň VII – V asyrlara degişlidir. Kúýzeligyr şäherçesi barlag edilen wagtda ýüze çykarylan pöwrize daşyndan ýasalan zatlar gyzyklydyr. Tapyndylar 60-dan gowrak zatlardan ybarat. Olaryň arasynda 10 sany monjuk we onuň 5 sany taýýar görnüşi hem-de pöwrizäniň onlarça işlenmedik bölekleri bar. Taýyn monjuklar, esasan, pessilindr, silindr, çelek görnüşinde bolupdyr, şeýle hem iri damja görnüşli şelpä duş gelindi. Önümler ýaşılymytyl, mawy-ýaşılymytyl, açyk mawy we goýy mawy reňkli pöwrize daşlaryndan ýasalypdyr. Gazuw-agtaryş işleriniň ýolbaşçysy M.G.Worobýowanyň pikirine görä, bu ýerde daşdan, şol sanda pöwrizeden monjuklary ýasaýan ussahana ýerleşipdir. Beýik trapesiýa görnüşinde ýasalan şelpe ululygy boýunça örän täsindir. Onuň uzynlygy 2,7 sm, ini 1,5 sm, aňrybaş galyňlygy 0,5 sm bolupdyr. Ol ýylmanypdyr, ýöne entek deşilmändir. Hili we reňki boýunça kesgitlänimizde önümleriň hemmesi bolmasa-da, aglabasy Gyzylgumuň kânleriniň pöwrize daşlaryndan ýasalypdyr. Şonuň şeýledigine ussahanalaryň yzlary hem göni şaýatlyk edýär. Ýöne şol döwürde Horezmiň Orta Aziýanyň we Eýranyň günorta welaýatlary bilen medeni ýakynlygyny göz önünde tutanyňda, Horezme pöwrize daşynyň günortadan, hususan-da, Eýrandan gelmek mümkinçiligini hem aradan aýyrmaly däldir.

Antik döwrüň däbine görä, Horezm “müň şäherli ýurt” hökmünde ykrar edipdirler. Bu barada meşhur Pompeý Trog ýazypdyr we has giçki hytaý çeşmeleri hem belläpdirler. Antik döwürde Horezmiň onlarça şäherleri dünýä özboluşly maddy medeniýeti berdi. Olar dünýä hazynasyna girdi we olary öwrenmeklik gadymy Türkmenistanyň taryhy durmuşynyň umumy beýanyna täze sahypalary goşmaga ýardam berýär.

Olga Adykova
(*Turkmenistan*)

FROM THE HISTORY OF HOREZM TURQUOISE

Turquoise and its products have been found in cultural layers of a number of monuments located on the territory of Turkmenistan during the Neolithic, Eneolithic and Bronze Ages.

In Horezm, traces of turquoise bead production have been found at the Kuyzeli-gyr settlement (6th-5th centuries BC) and Dingilje (mid-5th century BC). On Kuyzeli-gyr there was a workshop for making beads from stone and other materials, including turquoise. The collection of finds includes over 60 samples. Historical evidence, in particular, cuneiform inscriptions of the Achaemenid kings (6th century BC), states that turquoise was mined in the Sultanuizdag Mountains and in the adjacent areas of the Gyzylgum Desert.

Ольга Адыкова
(*Туркменистан*)

ИЗ ИСТОРИИ ХОРЕЗМСКОЙ БИРЮЗЫ

Бирюза и изделия из неё обнаружены в культурных слоях ряда памятников, расположенных на территории Туркменистана поры неолита, энеолита и бронзы.

В Хорезме следы производства бирюзовых бус обнаружены на городищах Кюзели-гыр (VI–V вв. до н.э.) и Дингильдже (середина V в. до н.э.). На Кюзели-гыр существовала мастерская по изготовлению бус из камня и других материалов, в том числе и бирюзы. Коллекция находок насчитывает свыше 60 образцов. Письменные источники, в частности, клинописные надписи ахеменидских царей (VI в. до н.э.) также сообщают нам, что бирюза добывалась в горах Султануиздага и в прилегающих районах пустыни Кызылкум.

MAZMUNY

V BÖLÜM INNOWASION YKDYSADYÝET

SECTION V INNOVATIVE ECONOMY

СЕКЦИЯ V ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Stanislaw Sirotin

TÜRKMENISTANYŇ MILLI SAGLYGY GORAÝYŞ ULGAMYNDÄ ÝERDE
ÝAŞAYAN MOLLÝUSKALARYŇ EKSTRAKTynyň ÖNÜMLERI BILEN
ÜPJÜN ETMEKlige GÖNÜKDIRILEN LUKMANÇYLYK KLASSTERINI
DÖRETMEK 7

Stanislaw Sirotin

ESTABLISHMENT OF A MEDICAL CLUSTER FOCUSED ON PROVIDING
THE NATIONAL HEALTHCARE SYSTEM OF TURKMENISTAN WITH
LAND MOLLUSKS EXTRACT PRODUCTS 8

Станислав Сиротин

СОЗДАНИЕ МЕДИЦИНСКОГО КЛАСТЕРА, ОРИЕНТИРОВАННОГО НА
ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
ТУРКМЕНИСТАНА ПРОДУКТАМИ ЭКСТРАКТА НАЗЕМНЫХ
МОЛЛЮСКОВ. 8

Natalya Artemyowa, Natalya Batura

BELARUS RESPUBLIKASYNDÄ ÝURIDIK TARAPLARA BANK
HYZMATLARYNY HÖDÜRLEMEGINI ESASY MESELELERI 10

Natalya Artyomyeva, Natalya Batura

MAIN ASPECTS OF BANKING SERVICES FOR LEGAL ENTITIES
IN THE REPUBLIC OF BELARUS 10

Наталья Артемьева, Наталья Батура

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ БАНКОВСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ. 11

German Doronkewiç

BELARUS RESPUBLIKASYNYŇ YKDYSADYÝETINIŇ
SANLYLAŞDYRYLYAN ŞERTLERINDE MALIÝE BAZARYNYŇ
INNOWASIÝA GURALLARY. 12

German Doronkevich

INNOVATIVE FOREIGN EXCHANGE MARKET INSTRUMENTS IN THE
CONTEXT OF THE DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF THE
REPUBLIC OF BELARUS 13

Герман Доронкевич	
ИННОВАЦИОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ВАЛЮТНОГО РЫНКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	13
Alýona Geýdt	
YLMY WEZIPÄNIŇ AKSELERATORY DOLANDYRYJYLAR JEMGYÝETINDE WEZIPE ÖSÜŞINIŇ TÄSIRLI MECHANIZMI HÖKMÜNDE	15
Alyona Geydt	
SCIENTIFIC CAREER ACCELERATOR AS AN EFFECTIVE MECHANISM FOR DEVELOPING A PORTFOLIO CAREER IN THE MANAGEMENT COMMUNITY	15
Алена Гейдт	
АКСЕЛЕРАТОР НАУЧНОЙ КАРЬЕРЫ КАК ДЕЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ПОРТФЕЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ В СООБЩЕСТВЕ УПРАВЛЕНЦЕВ	16
Witaliý Kalinkowiç	
“NETIJELILIK” DÜŞÜNJESINIŇ NAZARY-SYN TARAPY	17
Vitaliy Kalinkovich	
REVIEW AND THEORETICAL ASPECT OF THE CONCEPT OF “EFFICIENCY”	17
Виталий Калинкович	
ОБЗОРНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОНЯТИЯ “ЭФФЕКТИВНОСТЬ” .	17
Dmitriý Kaşin, Ýuliýa Podgorenko	
INNOWASIÝALARYŇ DÖWLET SATYN ALMALARY: SARGYTÇYLAR BILEN SORAG-JOGABYŇ NETIJELERI	19
Dmitriy Kashin, Yuliya Podgorenko	
GOVERNMENT PROCUREMENT OF INNOVATIONS: CUSTOMER SURVEY RESULTS	19
Дмитрий Кашин, Юлия Подгоренко	
ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ ИННОВАЦИЙ: РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРОСА ЗАКАЗЧИКОВ	20
Tatýana Leonowiç	
BELARUS RESPUBLIKASYNDA KARZ ÝITGILERINIŇ GARAŞYLYAN MODELLERINIŇ MHHS-IŇ “MALIÝE GURALLARY” ATLY 9-NJY BÖLÜMINE LAÝYKLYKDA NETIJELI TASSYKLANYLMAGY.	21
Tatyana Leonovich	
EFFICIENT VALIDATION OF EXPECTED CREDIT LOSS MODELS IN THE REPUBLIC OF BELARUS ACCORDING TO IFRS 9 “FINANCIAL INSTRUMENTS”.	21
Татьяна Леонович	
ЭФФЕКТИВНАЯ ВАЛИДАЦИЯ МОДЕЛЕЙ ОЖИДАЕМЫХ КРЕДИТНЫХ УБЫТКОВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ СОГЛАСНО МСФО 9 “ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ”	22
Meri Manuçarýan	
ÝAŞYL YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞINDE INNOWASIÝALARYŇ ORNY . .	23

Meri Manucharyan

THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF A GREEN ECONOMY 24

Мери Манучарян

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В РАЗВИТИИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ 24

Natalya Ryabinina, Sergey Werbitskiy, Nataliya Pasera

UKRAINANYŇ MILLI YKDYSADYÝETINIŇ STRATEGIK MODELINIŇ ÇÄKLERINDE ET-SÜÝT PUDAGYNYŇ INNOWASIÝA ÖSÜŞI 25

Natalya Riabinina, Sergey Verbitski, Nataliya Pasera

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MEAT AND DAIRY INDUSTRY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE STRATEGIC MODEL OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE 26

Наталья Рябинина, Сергей Вербицкий, Наталия Пацера

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ МЯСОМОЛОЧНОЙ ОТРАСЛИ В РАМКАХ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ 28

Georgiy Winogorow

SANLY ÖZGERTMELERE EDILÝÄN ÇYKDAJYLARYŇ NETIJELILIGINIŇ SELJERMESI: USULYÝETI IŞLÄP DÜZMEK MESELELERI. 28

Georgiy Vinogorov

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF DIGITAL TRANSFORMATION COSTS: ISSUES OF METHODOLOGY DEVELOPMENT 29

Георгий Виногоров

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАТРАТ НА ЦИФРОВУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ: ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ МЕТОДИКИ 29

Anastasiya Zadorozhnaya

AWTOMOBIL ÝOLLARYNYŇ GATLAKLARYNYŇ ANIZOTROP HÄSIÝETLERINIŇ ÝOLUŇ BERKCLIGINE TÄSIRI 30

Anastasiya Zadorozhnaya

THE INFLUENCE OF ANISOTROPIC PROPERTIES OF LAYERS OF PAVEMENT ON THE STRENGTH OF THE ROAD STRUCTURE 31

Анастасия Задорожная

ВЛИЯНИЕ АНИЗОТРОПНЫХ СВОЙСТВ СЛОЕВ ДОРОЖНОЙ ОДЕЖДЫ НА ПРОЧНОСТЬ ДОРОЖНОЙ КОНСТРУКЦИИ 31

Ýuliya Biçun

NEBITGAZ INFRASTRUKTURASYNYŇ DESGALARYNYŇ YGTYBARLYLYGYNY ÜPJÜN ETMEGIŇ NUSGALARYNYŇ TÄZELENMEGI – TEHNOLOGIK GARAŞSYZLYGY GAZANMAGYŇ ESASY GURALY HÖKMÜNDE 32

Yuliya Bichun

PARADIGM SHIFT IN ENSURING RELIABILITY OF OIL AND GAS INFRASTRUCTURE FACILITIES AS A BASIS FOR ACHIEVING TECHNOLOGICAL SOVEREIGNTY 33

Юлия Бичун	
СМЕНА ПАРАДИГМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАДЕЖНОСТИ ОБЪЕКТОВ НЕФТЕГАЗОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ОСНОВА ДОСТИЖЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО СУВЕРЕНИТЕТА.	33
Merdan Ýazyýew	
MERKEZI AZIÝA ÝURTLARYNDA ÝAŞYL ENERGETIKA GEÇIŞINI GOLDAÝAN MALIÝE GURALLARY.	34
Merdan Yazyev	
FISCAL INSTRUMENTS SUPPORTING THE GREEN ENERGY TRANSITION IN THE CENTRAL ASIAN COUNTRIES	35
Мердан Языев	
ФИСКАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, ПОДДЕРЖИВАЮЩИЕ ПЕРЕХОД К “ЗЕЛЕННОЙ” ЭНЕРГЕТИКЕ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ . . .	36
Aknabat Atabaýewa	
YKDYSADYÝETIŇ PUDAKLARY ÜÇIN IŞGÄRLERI TAÝÝARLAMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN MEÝILLERI	37
Aknabat Atabayeva	
MODERN TRENDS IN TRAINING OF STAFF FOR ECONOMY INDUSTRIES.	39
Акнабат Атабаева	
СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ	39
Oguljamal Geldymuhammedowa	
DOKMA PUDAGYND A IMPORTY ÇALYŞMAK SYÝASATYNYŇ ÄHMIÝETI.	40
Oguljemal Geldimuhammedova	
SIGNIFICANCE OF IMPORT SUBSTITUTION POLICY IN THE TEXTILE INDUSTRY.	41
Огулджемал Гельдымухаммедова	
ЗНАЧЕНИЕ ПОЛИТИКИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	42
Orazberdi Ataýew	
DÖWLET DOLANDYRYŞ ULGAMYNKY KÄMILLEŞDIRMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ORNY	42
Orazberdi Atayev	
THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM.	44
Оразберды Атаев	
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.	44
Aýmämmet Annaorazow, Güljan Ataýewa	
BUHGALTERÇILIK HASABA ALNYŞYND A ESASY SERIŞDELERIŇ HASABYNYŇ HASABAT MAGLUMATLARY BILEN SAZLAŞYGY. . . .	45

Aymammet Annaorazov, Guljan Atayeva	
RECONCILIATION OF ACCOUNTING DATA OF FIXED ASSETS WITH REPORTING DATA IN ACCOUNTING	.46
Аймаммет Аннаоразов, Гульджан Атаева	
СОГЛАСОВАНИЕ УЧЁТНЫХ ДАННЫХ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ С ДАННЫМИ ОТЧЁТНОСТИ ПРИ БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЁТЕ	.47
Gulmet Penaýew	
INNOWASION ÖSÜŞIŇ MILLETIŇ INTELLEKTUAL DEREJESINIŇ ÝOKARLANMAGYNA TÄSIRI	.47
Gulmet Penayev	
THE IMPACT OF INNOVATIVE GROWTH ON INCREASING THE INTELLECTUAL LEVEL OF THE NATION.	.49
Гульмет Пенаев	
ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РОСТА НА ПОВЫШЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО УРОВНЯ НАЦИИ	.49
Alym Annamyradow, Ogultaç Söýünowa	
TÜRKMENISTANDA DÖWLET-HUSUSY HYZMATDAŞLYGY ÖSDÜRMEGINĖ STRATEGIK UGURLARY	.50
Alym Annamyradow, Ogultach Soyunova	
STRATEGIC GOALS OF DEVELOPING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN TURKMENISTAN	.51
Алым Аннамырадов, Огултач Союнова	
СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЦЕЛИ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТУРКМЕНИСТАНЕ	.52
Jeren Hanaýewa, Kakageldi Hümmäýew	
DURMUŞ ÜPJÜNÇILIGINI SANLYLAŞDYRMAGYŇ USULY	.52
Jeren Hanayeva, Kakageldi Hummeyer	
WAY TO DIGITALIZE THE SOCIAL SECURITY SPHERE	.54
Джерен Ханаева, Какагельды Хуммеев	
СПОСОБ ЦИФРОВИЗАЦИИ СФЕРЫ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ .	.54
Şemşat Kerimberdiýewa	
BILIM ULGAMYŇDA HUSUSY BAŞLANGYÇLARY GIŇELTMEGINĖ ÝOLLARY	.55
Shemshat Kerimberdiyeva	
WAYS TO EXPAND PRIVATE INITIATIVES IN THE EDUCATION SYSTEM .	.56
Шемшат Керимбердыева	
ПУТИ РАСШИРЕНИЯ ЧАСТНЫХ ИНИЦИАТИВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ	.57
Bahar Annagurbanowa	
ÜPJÜNÇILIK ZYNJYRYNY DOLANDYRMAKDA MAGLUMAT TEHNOLOGIÝASYNYŇ ORNY	.57
Bahar Annagurbanova	
THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	.59

Бахар Аннагурбанова	
РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ЦЕПЕЙ ПОСТАВОК	59
Muhammetberdi Ýazlyýew, Aknur Ataýewa	
EKOLOGIÝA HOWPSUZLYGYNYŇ DÖWREBAP MESELELERI.	60
Muhammetberdi Yazlyyev, Aknur Atayeva	
TOPICAL ISSUES OF ENVIRONMENTAL SAFETY.	61
Мухамметберды Язлыев, Акнур Атаева	
СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ В ОБЛАСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.	62
Abdykerim Muhanow	
YLYM-DURMUŞ YKDYSADY ÖSÜŞIŇ MÖHÜM BINÝADY	62
Abdykerim Muhanov	
SCIENCE AS THE MOST IMPORTANT FOUNDATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT	64
Абдыкерим Муханов	
НАУКА – ВАЖНЕЙШИЙ ФУНДАМЕНТ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	64
Gözel Akyniýazowa	
TÜRKMENISTANDA GÖZEGÇILIK EDILMEÝÄN YKDYSADYÝET	65
Gozel Akyniyazova	
NON-OBSERVED ECONOMY IN TURKMENISTAN.	65
Гозель Акыниязова	
НЕНАБЛЮДАЕМАЯ ЭКОНОМИКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ.	65
Orazmuhammet Aşyrow, Silap Aşyrow	
“ÝAŞYL” YKDYSADYÝET DURNUKLY ÖSÜŞIŇ TÄZE UGRUNYŇ ESASY HERKETLENDIRIJI GÜÝJI	67
Orazmuhammet Ashyrov, Sylap Ashyrov	
“GREEN” ECONOMY IS THE DRIVING FORCE OF A NEW DIRECTION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	69
Оразмухаммет Аширов, Силап Аширов	
“ЗЕЛЕНАЯ” ЭКОНОМИКА – ДВИЖУЩАЯ СИЛА НОВОГО НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	69
Aýlar Saparlyýewa	
NEBIT WE GAZ PUDAGYNDA INNOWASIÝA	70
Aylar Saparlyyeva	
INNOVATIONS IN THE OIL AND GAS INDUSTRY	71
Айлар Сапарлыева	
ИННОВАЦИИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ.	72
Aýkamar Mälikgulyýewa	
TEHNIKI KADALAŞDYRMAGYŇ NAZARY ESASLARYNYŇ DÖWREBAP ÖSÜŞI	72

Aykamar Malikgulyyeva	
MODERN DEVELOPMENT OF THEORETICAL BASIS OF TECHNICAL REGULATION	.74
Айкамар Мялигулыева	
СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ	.74
Muhammetkuly Hamraýew	
ÝLYM ULGAMYNDA INNOWASIÝA IŞI	.74
Muhammetkuly Hamrayev	
INNOVATION ACTIVITY IN THE SCIENTIFIC SYSTEM	.76
Мухамметкулы Хамраев	
ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАУКИ	.77
Söhbet Wekilow	
SALGYT ULGAMYNÝ KÄMILLEŞDIRMEKDE SALGYT SALMAGYŇ USULYÝET ESASLARYNYŇ ÄHMIÝETI	.77
Sohbet Vekilov	
SIGNIFICANCE OF METHODOLOGICAL BASES OF TAXATION IN IMPROVING THE TAX SYSTEM.	.79
Сохбет Векилов	
ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ	.79
Serdar Agaýew	
ERKIN YKDYSADY ZOLAKLARYŇ MILLI YKDYSADYÝETDÄKI ORNY . .	80
Serdar Agayev	
THE PLACE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE NATIONAL ECONOMY	.82
Сердар Агаев	
РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ	.82
Meýlis Ýazlakow	
MILLI LOGISTIKA MERKEZINIŇ IŞINIŇ ILERI TUTULÝAN UGURLARY. .83	
Meylis Yazlakov	
THE PRIORITY DIRECTIONS OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL LOGISTICS CENTRE	.84
Мейлис Язлаков	
ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЛОГИСТИЧЕСКОГО ЦЕНТРА	.84
Jennet Durdyýewa	
TÜRKMENISTANDA HYZMATLAR PUDAGYNYŇ ÖSÜŞI	.85
Jennet Durdyeva	
GROWTH OF THE SERVICE SECTOR IN TURKMENISTAN.	.86
Дженнет Дурдыева	
РОСТ СФЕРЫ УСЛУГ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	.86

Hesel Ýazhanowa, Başım Iwanow YKDYSADY ULGAMLARDA INTELLEKTUAL TEHNOLOGIÝALARY ORNAŞDYRMAGYŇ ÝÖRELGELERI.	87
Hesel Yazhanova, Bashim Ivanov PRINCIPLES OF ADOPTION INTELLIGENT TECHNOLOGIES INTO ECONOMIC SYSTEMS	88
Хесель Язханова, Бяшим Иванов ПРИНЦИПЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ.	89
Maýsa Muhammedowa KÄRHANADA INNOWASIÝA TEHNOLOGIÝALARYNYŇ ÄHMIÝETI . . .	89
Maysa Muhammedova THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AT THE ENTERPRISE.	91
Майса Мухаммедова ЗНАЧИМОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ	91
Aknur Koçumowa, Çemen Kakalyýewa SANLY ÄTIÝAÇLANDYRYŞ ULGAMYNÝ KÄMILLEŞDIRMEGIŇ ÄHMIÝETI	92
Aknur Kochumova, Chemen Kakalyyeva IMPORTANCE OF IMPROVING THE DIGITAL INSURANCE SYSTEM . .	93
Акнур Кочумова, Чемен Какалыева ЗНАЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОГО СТРАХОВАНИЯ.	94
Gurbanberdi Eýeberdiýew BANK ULGAMYNÝŇ ÖSÜŞINDE YKDYSADY YLMYŇ ORNY.	94
Gurbanberdi Eyeberdiyev THE ROLE OF ECONOMIC SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM	96
Гурбанберды Эебердыев РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ.	96
Dünýägözel Haýytowa SANLY BANK ULGAMY: WAJYP WEZIPELER, ANYK ÇÖZGÜTLER . .	97
Dunyagozel Hayytova DIGITAL BANKING SYSTEM: IMPORTANT TASKS, CLEAR SOLUTIONS. .	99
Дуньягозель Хайытова ЦИФРОВАЯ БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА: ВАЖНЫЕ ЗАДАЧИ, ПОЯТНЫЕ РЕШЕНИЯ	99
Dawud Esenow KÄRHANALARDA IŞGÄRLERI DOLANDYRMAGYŇ INNOWASION USULLARYNYŇ ESASLARY.	100

Davud Esenov

BASELINE OF INNOVATIVE METHODS OF HR MANAGEMENT
IN ENTERPRISES. 101

Давуд Эсенов

ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ
ПЕРСОНАЛОМ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ. 102

Nurýagdy Aýnazarow, Mahym Gulgeldiýewa

TÜRKMENISTANDA KIÇI WE ORTA TELEKEÇİLIGE GOLDAW BERMEK
ULGAMYNÝŇ HÄZIRKI ZAMAN TEJRIBESI 103

Nuryagdy Aynazarov, Mahym Gulgeldiyeva

MODERN EXPERIENCE OF THE SUPPORT SYSTEM FOR SMALL AND
MEDIUM ENTERPRISE IN TURKMENISTAN 104

Нурягды Айназаров, Махым Гүльгельдыева

СОВРЕМЕННЫЙ ОПЫТ СИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО
И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ТУРКМЕНИСТАНЕ 104

Resul Garajaýew

MARKETINGIŇ DOKMA KÄRHANASYNYŇ YKDYSADY
NETIJELILIGINE TÄSIRI 105

Resul Garajayev

IMPACT OF MARKETING ON THE ECONOMIC EFFICIENCY
OF THE TEXTILE INDUSTRY. 106

Ресул Гараджаев

ВЛИЯНИЕ МАРКЕТИНГА НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ. 107

Pirmuhammet Ekäýew, Perman Ýanabaýew

TÜRKMENISTANDA ZÄHMET BAZARYNY DÜZGÜNLEŞDIRMEKDE
BILIM ULGAMYNÝŇ TUTÝAN ORNY 108

Pirmuhammet Ekeyev, Perman Yanabayev

ROLE OF EDUCATION SYSTEM IN REGULATING THE LABOR
MARKET IN TURKMENISTAN 109

Пирмухаммет Экеев, Перман Янабаев

РОЛЬ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕГУЛИРОВАНИИ РЫНКА ТРУДА
В ТУРКМЕНИСТАНЕ 110

Gurbanguly Şükürow, Sapargül Çopanowa

YKDYSADY PUDAGYŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI MODELLEŞDIRMEGIŇ
KÄBIR MESELELERI 110

Gurbanguly Shukurov, Sapargul Chopanova

SOME ISSUES OF MODELING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AN
ECONOMIC SECTOR 111

Курбанкули Шукуров, Сапаргуль Чопанова

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ОТРАСЛИ ЭКОНОМИКИ 112

Babamyrat Taganow, Aýna Bekiýewa	
YKDYSADYÝETIŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI	
WE DIWERSIFIKASIÝALAŞDYRYLMAGYNY ÜPJÜN ETMEKDE ADAM	
MAÝASYNYŇ ÄHMIÝETI	112
Babamyrat Taganov, Ayna Bekiyeva	
ROLE OF HUMAN CAPITAL IN SUPPORTING SUSTAINABLE GROWTH	
AND DIVERSIFICATION OF THE ECONOMY.	114
Бабамырат Таганов, Айна Бекиева	
РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ	
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ . .	114
Ogulsenem Muhammetdurdyýewa, Jumageldi Amangeldiýew	
ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE GRAFIKI DIZAÝNERLERI	
TAÝÝARLAMAKDA TÄZEÇILLIK TENDENSIÝALARY	115
Ogulsenem Muhammetdurdyyeva, Jumageldi Amangeldiyev	
INNOVATIVE TRENDS IN THE TRAINING OF GRAPHIC DESIGNERS	
AT UNIVERSITY	116
Огулсенем Мухамметдурдыева, Джумагельды Амангельдыев	
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ГРАФИЧЕСКИХ	
ДИЗАЙНЕРОВ В ВУЗЕ	117
Muhammetguly Muhammedow	
“ÝAŞYL” MAÝA GOÝUMLARYŇ NETIJELILIGINE BAHA BERMEGINI	
AÝRATYNLYKLARY	118
Muhammetguly Muhammedov	
FEATURES OF PERFORMANCE ASSESSMENT GREEN INVESTMENTS .	119
Мухамметгулы Мухаммедов	
ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ “ЗЕЛЁНЫХ” ИНВЕСТИЦИЙ .	120
Hanally Amanow	
SANLY YKDYSADYÝET ŞERTLERINDE ELEKTRON TÄJIRÇILIGIŇ	
LOGISTIKA HYZMATLARYNYŇ INNOWASION ÇÖZGÜTLERINE TÄSIRI	120
Hanally Amanov	
THE IMPACT OF E-COMMERCE ON INNOVATIVE SOLUTIONS	
LOGISTICS SERVICES IN THE DIGITAL ECONOMY	122
Ханалы Аманов	
ВЛИЯНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ НА ИННОВАЦИОННЫЕ	
РЕШЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ .	122
Mülkaman Annageldiýew, Şöhratmyrat Çaryýew	
TÜRKMENISTANDA PUL DOLANYŞYGYNÝŇ KÄMILLEŞDIRILMEGINIŇ	
ÄHMIÝETI WE ONUŇ ESASY UGURLARY	123
Mulkaman Annageldiyev, Shohratmyrat Charyyev	
IMPORTANCE OF IMPROVING MONETARY CIRCULATION	
IN TURKMENISTAN AND ITS MAIN DIRECTIONS	124
Мулькаман Аннагельдыев, Шохратмырат Чарыев	
ЗНАЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В	
ТУРКМЕНИСТАНЕ И ЕГО ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ	125

Aýlar Hojanepesowa	
SANLY BANK HYZMATLARYNYŇ DIWERSIFIKASIÝALAŞDYRYLMAGY .	125
Aýlar Hojanepesowa	
DIVERSIFICATION OF DIGITAL BANKING SERVICES	127
Айлар Ходжанепесова	
ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЦИФРОВЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ	128
Muhammedaly Orazmyradow	
SANLY INNOWASION USULLARY ORTA HÜNÄR OKUW	
MEKDEPLERINE ORNAŞDYRMAGYŇ ÄHMIÝETI	128
Muhammedaly Orazmyradov	
THE ROLE OF IMPLEMENTING INNOVATIVE DIGITAL METHODS	
IN SECONDARY VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS	130
Мухаммедали Оразмырадов	
РОЛЬ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ЦИФРОВЫХ МЕТОДОВ	
В СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	130
Orazmyrat Berdimyradow	
NEBITGAZ SENAGAT ÖNÜMLERINI DAŞAMAKLYGYŇ	
INNOWASION UGURLARYNY KESGITLEMEK	131
Orazmyrat Berdimyradow	
DETERMINATION OF INNOVATIVE TRANSPORTATION	
DIRECTIONS FOR OIL AND GAS INDUSTRY PRODUCTS	132
Оразмырат Бердымурадов	
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ НАПРАВЛЕНИЙ	
ТРАНСПОРТИРОВКИ ДЛЯ ПРОДУКТОВ НЕФТЕГАЗОВОЙ	
ПРОМЫШЛЕННОСТИ	133
Şirin Akynyýazowa, Goçmyrat Gökow	
ULAG ULGAMYŇDA MULTIMODAL ÝÜK DAŞAMAGYŇ ZERURLYGY .	133
Shirin Akynyýazova, Gochmyrat Gokov	
THE NEED FOR MULTIMODAL TRANSPORTATION SYSTEM	134
Ширин Акыныязова, Гочмырат Гоков	
НЕОБХОДИМОСТЬ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК	
В ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЕ	135
Oguljan Atdayewa	
SANLY YKDYSADYÝETDE KWANT ARAGATNAŞYK ULGAMYNYŇ	
ÖSÜŞI	135
Oguljan Atdayeva	
DEVELOPMENT OF QUANTUM COMMUNICATION SYSTEM	
IN THE DIGITAL ECONOMY	136
Огулджан Атдаева	
РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ КВАНТОВОЙ КОММУНИКАЦИИ	
В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	137
Annamuhammet Bagsyýew, Arslan Çaryýew	
SENAGAT MANIPULÝATOR ROBOTLARYNY DOLANDYRMAKDA	
EMELI AŇY ULANMAGYŇ MESELELERI	137

Annamuhammet Bagshyyev, Arslan Charyyev	
PROBLEMS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTROLLING INDUSTRIAL MANIPULATORY ROBOTS	139
Аннамухаммет Багшиев, Арслан Чарыев	
ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ УПРАВЛЕНИИ ПРОМЫШЛЕННЫМИ МАНИПУЛЯТОРНЫМИ РОБОТАМИ	139
Täçmuhammet Weliýew, Daňatar Mowlamow	
YKDYSADYÝETDE KORRELÝASIÝA SELJERMELERINI ULANMAKLYGYŇ AÝRATYNLYKLARY	140
Tachmuhammet Veliyev, Danatar Movlamov	
FEATURES OF USING CORRELATION ANALYSIS IN ECONOMICS . .	141
Тачмухаммет Велиев, Данатар Мовламов	
ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОРРЕЛЯЦИОННОГО АНАЛИЗА В ЭКОНОМИКЕ	142
Selbi Pirliýewa	
KÄRHANANYŇ DOLANYŞYK AKTIWLERINIŇ MALIÝE SERIŞDELERI BILEN ÜPJÜN EDILMEGINIŇ ÝLMY JÄHTI	142
Selbi Pirliyeva	
SCIENTIFIC ASPECT OF PROVIDING THE COMPANY'S CURRENT ASSETS WITH FINANCIAL RESOURCES	144
Сельби Пирлиева	
НАУЧНЫЙ АСПЕКТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ ФИНАНСОВЫМИ СРЕДСТВАМИ	145
Aýgözel Arlanowa	
AGROSENAGAT ÖNÜMLERINIŇ MAHABAT ÇÄRELERINIŇ NETIJELILIGINI BAHALANDYRMAK ÜÇIN MAGLUMATLARYŇ ANALITIKASYNY ULANMAK.	145
Aygozel Arlanova	
USING DATA ANALYTICS TO EVALUATE THE EFFECTIVENESS OF ADVERTISING CAMPAIGNS FOR AGRICULTURAL PRODUCTS . .	147
Айгозель Арланова	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНАЛИТИКИ ДАННЫХ ДЛЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМНЫХ КАМПАНИЙ ПРОДУКТОВ АПК . .	147
Maksatmyrat Akmyradow, Annamuhammet Mommyýew	
DÖWREBAR YKDYSADYÝETDE INNOWASIÝANYŇ ORNY.	148
Maksatmyrat Akmyradov, Annamuhammet Mommyyev	
THE PLACE OF INNOVATION IN THE MODERN ECONOMY.	149
Максатмурат Акмырадов, Аннамухаммет Моммыев	
МЕСТО ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ	150
Aýnur Saryýewa, Göwher Garahanowa	
INNOWASION TEHNOLOGIÝALARY BANK ULGAMYNDA ORNAŞDYRMAKLYGYŇ MÜMKINÇILIKLERI.	150

Aynur Saryyeva, Govher Garahanova	
OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE BANKING SYSTEM	152
Айнур Сарыева, Говхер Гараханова	
ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ	152
Çynar Gadamowa	
YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞİNDE DAŞARY BAZAR YKDYSADY GATNAŞYKLARYŇ ORNY	152
Chynar Gadamova	
THE ROLE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF ECONOMY.	154
Чинар Гадамова	
РОЛЬ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ	154
Aýjemał Aklyýewa, Şirin Öwezberdiýewa	
INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ BILIM ULGAMYND ÄHMIÝETI	154
Ayjemał Aklyyeva, Shirin Ovezberdiyeva	
THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION.	156
Айджемал Аклыева, Ширин Овезбердыева	
ВАЖНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ	156
Aknabat Artykowa	
EKOLOGIK TAÝDAN ARASSAÇYLYGA GÖNÜKDIRILEN ZÄHMET BAZARYNY DÖRETMEGIŇ MÜMKINÇILIKLERI.	157
Aknabat Artykova	
PROSPECTS FOR CREATING AN ECO-FRIENDLY LABOR MARKET.	158
Акнабат Артыкова	
ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННОГО РЫНКА ТРУДА.	159
Leyli Aşyrowa	
YLMY TAÝDAN ESASLANDYRYLAN DÖWLET BÝUJETI.	159
Leyli Ashyrova	
SCIENTIFICALLY BASED STATE BUDGET	161
Лейли Аширова	
НАУЧНО ОБОСНОВАННЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ	161
Sapargözel Atajanowa, Jeren Orazdurdyýewa	
INNOWASION TEHNOLOGIÝALAR ARKALY GEÇIRILÝÄN SAPAKLARYŇ ÄHMIÝETI	162

Sapargozel Atajanova, Jeren Orazdurdyeva USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS	164
Сапаргозель Атаджанова, Джерен Ораздурдыева, ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	164
Gülşirin Başımowa TÜRKMENISTANYŇ HALKARA YKDYSADY GATNAŞYKLARYNY ÖSDÜRMEKLIGIŇ ESASY UGURLARY	164
Gulshirin Bashimova MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF TURKMENISTAN'S INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	166
Гульширин Бяшимова ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ТУРКМЕНИСТАНА	166
Serdar Diwanow, Annajahan Batyrowa BANK İŞİ WE ONUŇ TARYHY	167
Serdar Divanov, Annajahan Batyrova BANKING AND ITS HISTORY	168
Сердар Диванов, Аннаджахан Батырова БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И ЕГО ИСТОРИЯ	169
Aýtäç Durdygyljowa NEBIT WE GAZ PUDAGYNDA SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ÄHMIÝETI	169
Aytach Durdygyljova THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE OIL AND GAS INDUSTRY	171
Айтач Дурдыгылыджова ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ .	171
Akmämmet Akjaýew ULAG KÄRHANASYNYŇ HASAP SYÝASATYNYŇ KÄMILLEŞDIRILIŞI	171
Akmammet Akjayevev IMPROVEMENT OF THE TRANSPORT COMPANY'S ACCOUNTING POLICY	173
Акмаммет Акджаев СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	174
Ýazberdi Toýlyýew ÖNÜMÇILIK PROSESLERINI AWTOMATLAŞDYRMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN USULLARYNYŇ ÄHMIÝETI	174
Yazberdi Toylyyev IMPORTANCE OF MODERN METHODS OF AUTOMATION OF PRODUCTION PROCESSES	176

Язберды Тойлыев

ВАЖНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ АВТОМАТИЗАЦИИ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ 176

Handurdy Handurdyýew

GURLUŞYK MATERIALLARY SENAGATYND A INNOWASIÝALARYŇ
ÄHMIÝETI 176

Handurdy Handurdyyev

THE IMPORTANCE OF INNOVATION IN THE BUILDING MATERIALS
INDUSTRY 178

Хандурды Хандурдыев

ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ
МАТЕРИАЛОВ 178

Nobat Haýtjanow, Hallyberdi Baýramow

TÜRKMENISTANYŇ EKSPORT KUWWATYNY ARTDYRMAGYŇ ESASY
UGURLARY 179

Nobat Haytjanov, Hallyberdi Bayramov

MAIN DIRECTIONS TO IMPROVE THE EXPORT CAPACITY OF
TURKMENISTAN 180

Нобат Хайтжанов, Халлыберды Байрамов

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО
ПОТЕНЦИАЛА ТУРКМЕНИСТАНА 181

Esen Hojagulyýew

ÝURDUMYZYŇ LOGISTIKA MÜMKINÇILIKLERINIŇ ÄHMIÝETI 181

Esen Hojagulyyev

THE IMPORTANCE OF OUR COUNTRY'S LOGISTICS CAPABILITIES . 183

Эсен Ходжакулиев

АКТУАЛЬНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ НАШЕЙ
СТРАНЫ 183

Selbi Hojakowa

MILLI YKDYSADYÝETIŇ DURNUKLY ÖSÜŞINI ÜPJÜN ETMEKDE
MALIÝE BAZARYNYŇ ORNY 184

Selbi Hojakova

THE ROLE OF THE FINANCIAL MARKET IN ENSURING
THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY 185

Сельби Ходжакова

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. 186

Bibi Hojamgulyýewa, Arzuw Kadyrowa

YLYM-BILIM-ÖNÜMÇILIK ARABAGLANÝŞYGY DÖWLETIŇ
YKDYSADY ÖSÜŞINIŇ KEPILI. 186

Bibi Hojamgulyýeva, Arzuw Kadyrova

SCIENCE, EDUCATION, AND PRODUCTION – A GUARANTEE
OF ECONOMIC DEVELOPMENT 188

Биби Ходжамгулыева, Арзув Кадырова	
ВЗАИМОСВЯЗЬ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА – ГАРАНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА	188
Gözel Hojamowa	
SANLY YKDYSADYÝET-DURNUKLY ÖSÜŞIŇ BAŞ ŞERTI	189
Gozel Hojamova	
DIGITAL ECONOMY IS THE MAIN CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	190
Гозель Ходжамова	
ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА – ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	191
Mähri Hojamuhammedowa	
SANLY ÖSÜŞ YGTYBARLY YKDYSADY ÖSÜŞIŇ ŞERTIDIR	192
Mahri Hojamuhammedova	
DIGITAL DEVELOPMENT AS THE FACTOR OF STEADY GROWTH	193
Мяхри Ходжамухаммедова	
ЦИФРОВОЕ РАЗВИТИЕ КАК ФАКТОР УВЕРЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	194
Güýçmyrat Hydyrow	
SANLY YKDYSADYÝETDE YLMYŇ WE INNOWASION TEHNOLOGIÝA- LARYŇ ORNY.	194
Guychmyrat Hydyrov	
THE SIGNIFICANCE OF SCIENCE AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DIGITAL ECONOMY.	196
Гуйчмырат Хыдыров	
РОЛЬ НАУКИ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	197
Altyn Hydyrowa	
YKDYSADY MESELELERIŇ MATEMATIKI USULLAR BILEN ÇÖZÜLIŞI.	197
Altyn Hydyrova	
SOLVING ECONOMIC PROBLEMS USING MATHEMATICAL METHODS	199
Алтын Хыдырова	
РЕШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧЕСКИМИ МЕТОДАМИ.	199
Maýsa Mamiýewa	
BAZAR YKDYSADYÝETINDE INNOWASION YKDYSADYÝETIŇ ÄHMIÝETI	200
Maysa Mamiyeva	
THE SIGNIFICANCE OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE MARKET ECONOMY.	201
Майса Мамиева	
ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ	202

Gülšenem Meredowa	
DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI ÜPJÜN ETMEKDE BANK HYZMATLARYNYŇ ORNY WE ÄHMIÝETI.	202
Gulsenem Meredova	
THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF BANKING SERVICES IN ENSURING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT	204
Гульсенем Мередова	
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	204
Oguljemał Mollaýewa, Gymmat Akyýewa	
HALKARA BAZARLARYNDA ULANYLYAN NYRH STRATEGIÝALARYNYŇ AÝRATYNLYKLARY.	205
Oguljemał Mollayeva, Gymmat Akyeva	
FEATURES OF PRICING STRATEGY IN INTERNATIONAL MARKETS	206
Огулджемаł Моллаева, Гыммат Акыева	
ОСОБЕННОСТИ ЦЕНОВОЙ СТРАТЕГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ РЫНКАХ	207
Maral Möwlamowa, Annatäç Gurbanowa	
REKREASION RESURSLARYŇ ÄHMIÝETLI UGURLARY WE OLARY ÖSDÜRMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY.	207
Maral Movlamova, Annataç Gurbanova	
SIGNIFICANT DIRECTIONS OF RECREATIONAL RESOURCES AND FEATURES OF THEIR DEVELOPMENT	208
Марал Мовламова, Аннатаç Гурбанова	
ЗНАЧИМЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ РАЗВИТИЯ	209
Döwletmyrat Amannazarow	
SENAGAT SYÝASATYNYŇ YKDYSADY ÖSÜŞE TÄSIRI.	209
Dovletmyrat Amannazarov	
THE INFLUENCE OF INDUSTRIAL POLICY ON ECONOMIC DEVELOPMENT.	211
Довлетмырат Аманназаров	
ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ	211
Mahym Nazarowa, Maral Pirliýewa	
NEBIT-GAZ LOGISTIKASYNDA “SANLY EKIZ” TEHNOLOGIÝALARYŇ ULANYLYŞY	212
Mahym Nazarova, Maral Pirliyeva	
APPLICATION OF DIGITAL TWINS IN OIL AND GAS LOGISTICS. . .	213
Махым Назарова, Марал Пирлиева	
ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ДВОЙНИКОВ В ЛОГИСТИКЕ НЕФТИ И ГАЗА.	214

Abat Nurmuradowa, Oguljahan Nurlyýewa	
TELEKEÇILIK IŞINDE INNOWASION SYÝASAT	214
Abat Nurmuradova, Oguljahan Nurlyyeva	
INNOVATIVE POLICY IN ENTREPRENEURIAL ACTIVITY	216
Абад Нурмурadowa, Огулджaхан Нурлыева	
ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	216
Bägül Orazgeldiýewa	
DOLANDYRYŞ HASABA ALNYŞYNYŇ WE MAGLUMAT ULGAMYNÝŇ KÄRHANALARDAKY ORNY	217
Bagul Orazgeldiyeva	
PLACE OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND INFORMATION SYSTEMS AT THE ENTERPRISE	218
Бягуль Оразгельдыева	
МЕСТО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ НА ПРЕДПРИЯТИИ	219
Ýarsähet Orazmämmadow, Agabeg Çaryýewa	
ZÄHMET POTENSIALYNYŇ STATISTIKI GÖRKEZIJILERINI KÄMILLEŞDIRMEGIŇ UGURLARY	219
Yarsahet Orazmammedov, Agabeg Charyyeva	
WAYS TO IMPROVE STATISTICAL INDICATORS OF LABOUR POTENTIAL	221
Ярсахет Оразмаммедов, Агабег Чарыева	
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА	221
Maýsa Çaryýewa	
TÜRKMENISTANDA OKATMAGYŇ DÖWREBAP USULY: SANLY BILIM ULGAMYNÝŇ MÜMKINÇILIKLERI	222
Maysa Charyyeva	
MODERN METHODS OF EDUCATION IN TURKMENISTAN: POSSIBILITIES OF THE DIGITAL EDUCATION SYSTEM	223
Майса Чарыева	
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ: ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ	224
Dagdan Öwezow	
YKDYSADY ULGAMDA GYMMATLY KAGYZLARYŇ MALIÝE GURALY HÖKMÜNDE ULANYLMAGY	224
Dagdan Ovezov	
THE USE OF SECURITIES IN THE ECONOMIC SYSTEM AS A FINANCIAL INSTRUMENT	226
Дагдан Овезов	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦЕННЫХ БУМАГ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ В КАЧЕСТВЕ ФИНАНСОВОГО ИНСТРУМЕНТА	226

Meretguly Öwlyägulyýew, Güýçmyrat Soltanmyradow	
EMELI AŇYŇ DÖREÝIŞ TARYHY WE ÖSÜŞINIŇ ESASY UGURLARY . .	227
Meretguly Ovlyagulyyev, Guychmyrat Soltanmyradov	
HISTORY OF THE ORIGIN AND MAIN DEVELOPMENT DIRECTIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	228
Меретгулы Овлягулыев, Гуйчмырат Солтанмырадов	
ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	229
Mähriban Rasulowa	
TÜRKMENISTANDA GALYNDYSYZ YKDYSADYÝETIŇ HÄZIRKI ZAMAN ÖSÜŞI.	229
Mahriban Rasulova	
CURRENT DEVELOPMENT OF A WASTE-FREE ECONOMY IN TURKMENISTAN.	230
Мяхрибан Расулова	
НЫНЕШНЕЕ РАЗВИТИЕ БЕЗОТХОДНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	231
Aýgözel Rejebowa, Mahym Goçewa	
SANLY MONITORING PROGRAMMANYŇ YLMY ESASLARYNY ÖWRENMEK.	231
Aygozel Rejebova, Mahym Gocheva	
STUDYING THE SCIENTIFIC BASIS OF DIGITAL MONITORING PROGRAMS	233
Айгозель Реджебова, Махым Гочева	
ИЗУЧЕНИЕ НАУЧНЫХ ОСНОВ ПРОГРАММ ЦИФРОВОГО МОНИТОРИНГА	233
Ogulmähri Rejepowa	
ADAM MAÝASY WE YKDYSADY ÖSÜŞ	234
Ogulmahri Rejepova	
HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH	235
Огулмахри Реджепова	
ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	236
Jennet Şamsiýewa	
HÄZIRKI ZAMAN YKDYSADYÝETINDE INNOWASIÝALARYŇ ÄHMIÝETI	236
Jennet Shamsiyeva	
ROLE OF INNOVATION IN MODERN ECONOMY	237
Дженнет Шамсиева	
РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ	237
Mähri Saparmyradowa	
BILELIKDÄKI SARP ETMEGIŇ YKDYSADYÝETINIŇ ÖSÜŞI.	238
Mahri Saparmyradowa	
DEVELOPMENT OF THE SHARING ECONOMY	240

Мяхри Сапармырадова	
РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ СОВМЕСТНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ	241
Jahan Şaweliýewa	
TÜRKMEN WE İNLIS DILLERINDE MAGLUMAT TEHNOLOGIÝA	
ADALGALARY	241
Jahan Shaveliyeva	
INFORMATION TECHNOLOGY TERMS IN TURKMEN AND ENGLISH	
LANGUAGES	242
Джахан Шавелиева	
ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ	
В ТУРКМЕНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	243
Dörtguly Süleýmanow	
AWTOULAG KÄRHANASYNYŇ BÄSDEŞLIK UKYBYNY SELJERMEK	
WE BAHALANDYRMAK	243
Dortguly Suleymanov	
ANALYSIS AND ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS	
OF THE MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES	245
Дортгулы Сулейманов	
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	
АВТОТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	245
Gurban Şyhlyýew	
TÜRKMENISTANYŇ BANK ULGAMYNÄ HALKARA TÖLEG	
ULGAMLARYNYŇ SANLY TEHNOLOGIÝALARYNYŇ ORNAŞDYRYLYŞY	246
Gurban Shyhlyyev	
IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES OF INTERNATIONAL	
PAYMENT SYSTEMS IN THE BANKING SYSTEM OF TURKMENISTAN .	247
Курбан Шихлыев	
ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ	
ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ В БАНКОВСКУЮ СИСТЕМУ	
ТУРКМЕНИСТАНА	248
Gülbahar Täçgulyýewa, Aýlar Orazberdiýewa	
TÜRKMENISTANDA MALIÝE HASABATLYLYGYNYŇ	
KÄMILLEŞDIRILMEGINIŇ UGURLARY	248
Gulbahar Tachgulyyeva, Aylar Orazberdiyeva	
WAYS OF IMPROVING FINANCIAL REPORTING	
IN TURKMENISTAN	250
Гульбахар Тячгулыева, Айлар Оразбердыева	
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ	
В ТУРКМЕНИСТАНЕ	251
Oguljahan Täçmuhammedowa	
ÝURDUMYZYŇ INNOWASION KUWWATYNY ÖSDÜRMEKDE	
NANOTEHNOLOGIÝANYŇ ORNY	251

Oguljahan Tachmuhammedova	
THE ROLE OF NANOTECHNOLOGY IN DEVELOPING THE INNOVATIVE POTENTIAL OF OUR COUNTRY	253
Огулджахан Тачмухаммедова	
РОЛЬ НАНОТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА НАШЕЙ СТРАНЫ	253
Şatlyk Guwalyýew, Pälwan Hydyrow	
TÜRKMENISTANYŇ DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI	253
Shatlyk Guvalyyev, Palvan Hydyrov	
STABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF TURKMENISTAN	255
Шатлык Гувалыев, Пальван Хыдыров	
СТАБИЛЬНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ТУРКМЕНИСТАНА . . .	255
Ylham Ýaraşow	
BÜTINDÜNYÄ SÖWDA GURAMASYNYŇ AGZALARYNYŇ ARTYKMAÇLYKLARY.	256
Ylham Yarashov	
ADVANTAGES OF MEMBERS OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION. .	257
Ылхам Ярашов	
ПРЕИМУЩЕСТВА ЧЛЕНОВ ВСЕМИРНОЙ ТОРГОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ .	258
Şirin Ylýasowa	
OBA HOJALYK PUDAGYNDA ZÄHMET RESURSLARYNYŇ ÄHMIÝETI .	258
Shirin Ilyasova	
THE IMPORTANCE OF LABOUR RESOURCES IN AGRICULTURE . . .	260
Ширин Ильясова	
ЗНАЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ.	260
Aýbölek Ýusupowa	
WATANYMYZYŇ BATLY GADAMLARYNDA SANLY YKDYSADYÝETIŇ ÖSÜŞI.	261
Aybolek Yusupova	
DYNAMIC DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN OUR COUNTRY	262
Айболек Юсупова	
ДИНАМИЧНОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В НАШЕЙ СТРАНЕ.	263
Hüseyin Hajygurbanow	
KARZ SERIŞDELERINI BANKLARYŇ AKTIW AMALLARY ÜÇIN ULANMAGYŇ ESASLARY.	263
Huseyin Hajygurbanov	
PRINCIPLES OF USING BORROWED FUNDS BY BANKS TO CARRY OUT ACTIVE OPERATIONS	265
Хусейин Хаджигурбанов	
ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРЕДИТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ АКТИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ БАНКОВ	265

Amangül Baýrammyradowa	
MILLI BANK ULGAMYNYŇ YKDYSADY	
HOWPSUZLYGYNY ÜPJÜN ETMEGIŇ NAZARY ESASLARY	266
Amangul Bayrammyradova	
THEORETICAL FOUNDATION FOR PROVIDING ECONOMIC SECURITY	
OF THE NATIONAL BANKING SYSTEM.	267
Амангуль Байраммырадова	
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ	
БЕЗОПАСНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ.	268

VI BÖLÜM YNSANPERWER YLYMLARY

SECTION VI HUMANITIES

СЕКЦИЯ VI ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Fredrik Hibert, Lisa Pampelli	
Kakamyrat Kurbandsahatow	
TÜRKMENISTANYŇ ÄNEW DEPE ŞÄHERINDE ARHEOLOGIK	
GÖZLEGLER (XIX ASYRDAN XXI ASYRA ÇENLI)	269
Fredrik Hiebert, Lisa Pumpelly	
Kakamyrad Kurbandsahatov	
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT ANAU DEPE, TURKMENISTAN: FROM	
THE 19TH C TO THE 21ST C.	270
Фредрик Хиберт, Лиза Пампелли	
Какамурад Курбансахатов	
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В АНАУ-ДЕПЕ,	
ТУРКМЕНИСТАН: С XIX ПО XXI ВВ.. . . .	270
Mutabar Şaripowa	
SOPUÇYLYK ŞYGRYÝETINIŇ NEM-DE HOJA ABDULLAH ANSARINIŇ	
PROZASYNYŇ AÝRATYNLYKLARY.	271
Mutabar Sharipova	
FEATURES OF SUFI POETRY AND PROSE OF KHOJA ABDULLAH	
ANSARI.	272
Мутабар Шарипова	
ОСОБЕННОСТИ СУФИЙСКОЙ ПОЭЗИИ И ПРОЗЫ ХОДЖА	
АБДАЛЛАХА АНСАРИ.	272

Tork Dalalyan

TÜRKMENLERİN “GÖROGLY” EPOSY BILEN KAWKAZ EPOSLARYNYŇ
ARASYNDAKY TIPOLOGIK WE MIFOLOGIK MEŇZEŞLIKLER 273

Tork Dalalyan

TYPOLOGICAL AND MYTHOLOGICAL PARALLELS BETWEEN THE
TURKMEN EPIC “GYOROGLY” AND THE CAUCASIAN EPICS 274

Торк Далалян

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ МЕЖДУ
ТУРКМЕНСКИМ ЭПОСОМ “ГЁРОГЛЫ” И КАВКАЗСКИМИ ЭПОСАМИ . 274

Nailýa Askär

“GÖROGLY” BIZI BIRLEŞDIRÝÄR. 275

Naila Askar

“GEROGLY” UNITES US 276

Наиля Аскап

“КОРОГЛУ” ОБЪЕДИНЯЕТ НАС 277

Sin Ýi

BERKARAR TÜRKMEN DÖWLETINIŇ GURULMAGYNDY MEDENI
SYÝASATYŇ AÝRATYN ÄHMIÝETI. 278

Qin Yi

THE FUNDAMENTAL ROLE OF CULTURAL POLICY PLAYS
IN BUILDING A POWERFUL MODERN TURKMEN STATE 278

Цинь Йи

ОСНОВОПОЛАГАЮЩАЯ РОЛЬ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ
В СТРОИТЕЛЬСТВЕ СОВРЕМЕННОГО МОЩНОГО ТУРКМЕНСКОГО
ГОСУДАРСТВА 280

Tatýana Telýatitskaýa

ADMINISTRATIW JOGAPKÄRÇILIGI YNSANPERWERLEŞDIRMEK –
HUKUK ULGAMYNY INNOWASION ÖSDÜRMEGIŇ FAKTORY
HÖKMÜNDE. 280

Tatiana Telyatitskaya

HUMANIZATION OF ADMINISTRATIVE LIABILITY AS A FACTOR
IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEM. . . . 281

Татьяна Телятицкая

ГУМАНИЗАЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК
ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ . . 282

Warşa Çanda

YNSANPERWER YLYMLARYNDAN LUKMANÇYLYGA ÇENLI:
IBN SINANYŇ GARAYYŞLARY 283

Varsha Chanda

FROM HUMANITIES TO MEDICAMENT: IBN SINA’S VIEWS 284

Варша Чанда

ОТ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК ДО МЕДИКАМЕНТОВ: ВЗГЛЯДЫ ИБН
СИНЫ. 285

Alena Ýarmots	
HUKUK YLMYND A DERSARA YLMY BARLAGLAR	286
Alena Yarmots	
INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN LAW	286
Елена Ярмоц	
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРАВЕ	287
Oleg Dodonow	
SPORT INNOWASIÝALARY SPORTY ÖSDÜRMEGIÑ	
TÄZE FUNDAMENTAL UGRY HÖKMÜNDE	288
Oleg Dodonow	
SPORTS INNOVATION AS A NEW FUNDAMENTAL DIRECTION OF	
SPORTS DEVELOPMENT	289
Олег Додонов	
СПОРТИВНАЯ ИННОВАТИКА КАК НОВОЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ	
НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ СПОРТА	289
Andreý Pançenko	
HÄZIRKI ZAMAN JEMGYÝETINIÑ RUHY ÝAGDAÝY	
WE DÜNYÄNIÑ IDEOLOGIK AKYMLARYNYÑ BÄSLEŞIGI	290
Andrei Panchenko	
SPIRITUALITY OF MODERN SOCIETY AND THE STRUGGLE	
OF WORLD IDEOLOGICAL TRENDS (BELARUS)	291
Андрей Панченко	
ДУХОВНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И БОРЬБА МИРОВЫХ	
ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕНДОВ	291
Nýamdolžin Adýa	
MONGOLIÝADA ÇOLLEŞMÄ GARŞY GÖREŞ ÇÄRELERI	291
Nyamdoljin Adiya	
STRUGGLE AGAINST DESERTIFICATION IN MONGOLIA	292
Нямдолжин Адъяа	
БОРЬБА С ОПУСТЫНИВАНИЕМ В МОНГОЛИИ	292
Nisar Ahmad	
TEBIGY BETBAGTÇYLYKLARYÑ HOWPUNY PESELTMEK	
ÜÇIN ÇAGALARA GÖNÜKDIRILEN DURMUŞY WE ÖZÜNI	
ALYP BARYŞ ÜÝTGEMELERI	293
Nisar Ahmad	
SOCIAL & BEHAVIOUR CHANGE FOR CHILD CENTRIC DISASTER	
RISK REDUCTION	294
Нисар Ахмад	
СОЦИАЛЬНОЕ И ПОВЕДЕНЧЕСКОЕ ИЗМЕНЕНИЕ	
ДЛЯ СНИЖЕНИЯ РИСКА БЕДСТВИЙ, ОРИЕНТИРОВАННОГО НА	
ДЕТЕЙ	295
Elbek Turgunaliýew, Umida Ziyamuhamedowa	
KÜKÜRTPOLIMER GETEROKOMPOZITLERIÑ MEHANIKI	
HÄSIÝETLERINE DISPERS DOLDURYJYLARYÑ TÄSIRINIÑ DERÑEWLERI	296

Elbek Turgunaliyev, Umida Ziyamukhamedova	
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF DISPERSED FILLERS ON MECHANICAL PROPERTIES IN SULFUR-CONTAINING POLYMER HETEROCOMPOSITES	297
Элбек Тургуналиев, Умида Зиямухамедова	
ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДИСПЕРСНЫХ НАПОЛНИТЕЛЕЙ НА МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СЕРОПОЛИМЕРНЫХ ГЕТЕРОКОМПОЗИТОВ	299
Baýramgöl Orazdurdyýewa	
ÝLYM – BILIM ULGAMLARYNYŇ ÖSÜŞINDE INNOWASIÝALARYŇ ORNY	300
Bayramgul Orazdurdyyeva	
THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION SYSTEMS	301
Байрамгуль Ораздурдыева	
РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ	302
Muhammetgeldi Agageldiýew	
DESSIN AGTARYŞ IŞINIŇ MAGLUMAT ÜPJÜNÇILIGINIŇ GURAMAÇYLYK MESELELERI.	302
Muhammetgeldi Agageldiyev	
ORGANIZATIONAL ISSUES OF INFORMATION SUPPORT IN OPERATIONAL INVESTIGATIVE WORK	304
Мухамметгельды Агагельдыев	
ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННЫХ РАБОТ	304
Kümüş Allabaýewa	
SANLY ULGAMYŇ KÖMEGI BILEN IŇLIS DILINDE SÖZLEÝIŞ BAŞARNYKLARYNY KÄMILLEŞDIRMEGIŇ USULLARY	305
Kumush Allabayeva	
INCREASING THE LEVEL OF SPEAKING SKILLS IN ENGLISH WITH THE HELP OF DIGITAL TECHNOLOGIES	306
Кумуш Аллабаева	
ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ НАВЫКОВ РЕЧИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	307
Jennet Allaberdiýewa, Bahar Mämmedowa	
TÜRKMENLERIŇ GARAGOÝUNLY WE AKGOÝUNLY DÖWLETLERINDE BAKJA WE TEHNIKI EGINLER	307
Jennet Allaberdiyeva, Bahar Mammedova	
MELON AND TECHNICAL CROPS IN THE ECONOMY OF THE TURKMEN OF GARAGOYUNLY AND AKGOYUNLY.	309
ДженнетАллабердыева, Бахар Маммедова	
БАХЧЕВЫЕ И ТЕХНИЧЕСКИЕ КУЛЬТУРЫ В ХОЗЯЙСТВЕ ТУРКМЕН КАРАКОЮНЛЫ И АККОЮНЛЫ	309

Läle Allaberdiýewa	
MAMUNLAR DÖWLETINIŇ SYÝASY ULGAMYNYDA WEZIR WEZIPESI .	310
Lale Allaberdiyeva	
THE POSITION OF VIZIER IN THE POLITICAL SYSTEM OF THE MAMUNID STATE	311
Ляле Аллабердыева	
ДОЛЖНОСТЬ ВИЗИРЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА МАМУНИДОВ	312
Rasul Amangeldiýew, Gülnabat Ataýewa	
MILLI MEDENIÝET – DIPLOMATIK GATNAŞYKLARY PUGTALANDYRYJY ESASLARYŇ BIRIDIR	313
Rasul Amangeldiyev, Gulnabat Atayeva	
NATIONAL CULTURE AS ONE OF THE MAIN TOLLS FOR STRENGTHENING DIPLOMATIC RELATIONS	314
Расул Амангельдыев, Гульнабат Атаева	
НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА КАК ОДИН ИЗ ГЛАВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ УКРЕПЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ	315
Nagmatylla Amanlyýew, Jeyhun Janbekow	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “NAKYDA GÖWHERI” ATLY KITABYNDA PARFIÝALYLARYŇ YNANÇLARY BARADA.	315
Nagmatylla Amanlyyev, Jeyhun Janbekow	
ABOUT THE BELIEFS OF THE PARTHIANS BOOK OF THE ARKADAG HERO “NAKYDA GÖWHERI”	316
Нагматылла Аманлыев, Джейхун Джанбеков	
О ВЕРОВАНИЯХ ПАРФЯН В КНИГЕ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “NAKYDA GÖWHERI”	317
Dünýägözel Amanmuhammedowa	
SANLY BILIME GEÇIŞ ŞERTLERINDE HUKUK DERSLERINI OKATMAGYŇ INNOWASION USULLARY	317
Dunyagozel Annamuhamedova	
INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LEGAL DISCIPLINES	319
Дуньягозель Аннамухамедова	
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ЦИФРОВОМУ ОБРАЗОВАНИЮ	319
Kakabaý Amanmyradow	
“KEÝMIR KÖR” ROMANYNYDA TARYHY ŞAHSYÝETLERIŇ ÇEPER KEŞBI.	320
Kakabay Amanmyradov	
IMAGES OF HISTORICAL FIGURES IN THE NOVEL “KEYMIR KOR” . . .	321
Какабай Аманмырадов	
ОБРАЗЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В РОМАНЕ “КЕЙМИР КЁР” . .	322
Oguljeren Amanowa	
DIL BAÝLYGYMYZYŇ GÖZE ILMEÝÄN BÖLEJIKLERI	322

Oguljeren Amanova	
INVISIBLE PARTS OF THE LANGUAGE	324
Огулджерен Аманова	
МАЛОЗАМЕТНЫЕ ЧАСТИЦЫ ЯЗЫКА.	324
Bägül Annabaýewa	
MAGLUMATLARYŇ BEÝAN EDILMEGINIŇ	
KÄBIR AÝRATYNLYKLARY.	325
Byagul Annabayeva	
SOME FEATURES OF DATA PRESENTATION.	326
Бягуль Аннабаева	
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ . . .	326
Maral Annagulyýewa,	
ETNOPEdagogikanyň Ylmy-Barlag Usullary	326
Maral Annagulyyeva	
SCIENTIFIC RESEARCH METHODS OF ETHNOPEDAGOGY	328
Марал Аннагулыева	
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ МЕТОДЫ ЭТНОПЕДАГОГИКИ . . .	329
Şemşat Annamämmedowa	
KÖPÇÜLIKDE DOGRY SÖZLEÝŞIŇ USULLARY	329
Shemshat Annamammedova	
WAYS OF PRECISE PUBLIC SPEAKING	331
Шемшат Аннамаммедова	
СПОСОБЫ ПРАВИЛЬНОЙ РЕЧИ ПЕРЕД ПУБЛИКОЙ	332
Gülälek Annanepesowa	
MAGTYMGULY WE BAGŞYÇYLYK SUNGATY.	332
Gulalek Annanepesova	
MAGTYMGULY AND BAKHSI MUSIC	333
Гүлялек Аннанепесова	
МАХТУМКУЛИ И ИСКУССТВО БАХШИ	334
Ogulşirin Annanepesowa	
EDEBIÝATY ÖWRENIŞ YLMYNYŇ SÖÝGÜSINI	
GAZANAN “SÖÝGI”	334
Ogulshirin Annanepesova	
“SÖÝGI” THAT WON THE LOVE OF ITERARY CRITICISM.	336
Огулширин Аннанепесова	
“ЛЮБОВЬ”, ЗАВОЕВАВШАЯ ЛЮБОВЬ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ	336
Mäti Annanurow, Merjen Taganova	
TÜRKMENISTANDA AZYK BOLÇULYGyny DÖRETMEKDE	
OBA HOJALYGynyň ORNY	337
Mati Annanurov, Merjen Taganova	
AGRICULTURE ROLE IN MAINTENANCE FOOD ABUNDANCE	
IN TURKMENISTAN	338

Мяти Аннануров, Мерджен Таганова	
РОЛЬ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ	
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ИЗОБИЛИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	339
Gülälek Annaýewa, Merjen Taganova	
TÜRKMENLERDE EKERANÇYLYK WE ONUŇ BILEN BAGLANÝŞYKLY	
DÄP-DESSLAR	339
Gulalek Annayeva, Merjen Taganova	
AGRICULTURE AMONG THE TURKMEN AND THE CUSTOMS	
ASSOCIATED WITH IT.	341
Гулялек Аннаева, Мерджен Таганова	
ЗЕМЛЕДЕНИЕ У ТУРКМЕН И ОБЫЧАИ, СВЯЗАННЫЕ С НИМ	342
Sona Annaýewa	
SAHNANYŇ DILINDÄKI ASSIMILÝASIÝANYŇ EDEBI DILIŇ SÖZLEÝIŞ	
KADALARYNA KYBAPDAŞLYGYNYŇ MESELELERI.	342
Sona Annayeva	
COMPLIANCE OF ASSIMILATION IDENTIFIED IN STAGE SPEECH WITH	
RESPECT TO THE NORMS OF LITERARY LANGUAGE PRONUNCIATION	344
Сона Аннаева	
ВОПРОСЫ СООТВЕТСТВИЯ АССИМИЛЯЦИИ В СЦЕНИЧЕСКОЙ РЕЧИ	
НОРМАМ ПРОИЗНОШЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА	344
Baýramsähet Aşyrow	
RESMINAMA DOLANYŞYGyny ÖWRETMegiň AÝRATYNLYKLARY	
(HUKUK UGRUNDAN ÝOKARY BILIM ALÝAN TALYPLAR ÜÇIN). . .	345
Bayramsahet Ashyrov	
FEATURES OF DOCUMENT MANAGEMENT TRAINING	
(FOR STUDENTS OF UNIVERSITIES WITH LEGAL PROFILE).	347
Байрамсахет Аширов	
ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТУ	
(ДЛЯ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ ЮРИДИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ).	347
Aksoltan Aşyrowa	
RENK BILEN BAGLY IDIOMALARYŇ TÜRKMEN,	
IŇLIS WE RUS DILLERINDE AŇLADYLYŞY	347
Aksoltan Ashyrova	
THE EXPRESSION OF IDIOMS RELATED TO COLOR IN TURKMEN,	
ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES	349
Аксолтан Аширова	
ВЫРАЖЕНИЕ ИДИОМ, СВЯЗАННЫХ С ЦВЕТОМ, В ТУРКМЕНСКОМ,	
АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	349
Gülzar Aşyrowa	
EKOLOGIK MENEJMENT ULGAMY WE GALYNDYSYZ ÖNÜMÇILIGI	
GURAMAK.	350
Gulzar Ashirova	
ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS	
AND WASTE-FREE PRODUCTION.	351

Гульзар Аширова	
СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА И БЕЗОТХОДНОЕ ПРОИЗВОДСТВО	352
Ogulşeker Atabalowa	
МАНМЫТ GAZNALYNYŇ YLMY ÖSDÜRMEKDÄKI НЕМАÝАТЫ	352
Ogulsheker Atabalova,	
МАНМЫТ GAZNALY – PATRON OF SCIENCE.	354
Огулшекер Атабалова	
МАХМУД ГАЗНАЛИ – ПОКРОВИТЕЛЬ НАУК	354
Nazira Atahanowa	
MUGALLYMÇYLYK UGURLY ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE LINGWISTIK DERSLERI OKATMAGA BILDIRILÝÄN TÄZE TALAPLAR	355
Nazira Atahanova	
MODERN REQUIREMENTS FOR TEACHING LINGUISTIC DISCIPLINES AT PEDAGOGICAL UNIVERSITIES	355
Назира Атаханова	
СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕПОДАВАНИЮ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ	355
Jemal Atajanowa	
DÖWREBAP TEHNOLOGIÝALAR ARKALY DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEK: ÖWRENMEGIŇ NETIJELILIGINI ARTDYRMAK	357
Jemal Atajanova	
TEACHING FOREIGN LANGUAGES WITH MODERN TECHNOLOGY: ENHANCING LEARNING OUTCOMES	357
Джемал Атаджанова	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ	358
Maýa Atajanowa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ WE WILLIAM ŞEKSPIRIŇ DÖREDIJILIGINDE “YNSAN ÖMRI” BARADAKY FILOSOFIK SETIRLER	358
Maya Atajanova	
PHILOSOPHICAL LINES ABOUT “HUMAN LIFE” IN THE CREATIVITY OF MAGTYMGULY PYRAGY AND WILLIAM SHAKESPEARE	360
Мая Атаджанова	
ФИЛОСОФСКИЕ СТРОКИ О “ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА” В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ И УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА	361
Nargül Ataşowa, Gülaýym Gylyjowa	
SELJUKLAR DÖWRÜNIŇ BINAGÄRÇILIGINDE ÇEPER BEZEG	361
Nargul Atashova, Gulayym Gylyjova	
DECORATIVE ART IN THE ARCHITECTURE OF THE SELJUK ERA.	363

Наргуль Аташова, Гулайым Гылыджова ХУДОЖЕСТВЕННО-ДЕКОРАТИВНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ В АРХИТЕКТУРЕ ЭПОХИ СЕЛЬДЖУКОВ	364
Kakajan Ataýew, Selbi Ataýewa SAPAKDA ÖZARA KABUL EDILIŞIŇ PSIHOLOGIK AÝRATYNLYKLARY Kakajan Atayev, Selbi Atayeva PSYCHOLOGY SPECIFIC OF INTERPERSONAL PERCEPTIONS IN EDUCATION PROCESS.	366
Какаджан Атаев, Сельби Атаева ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВОСПРИЯТИЯ НА ЗАНЯТИЯХ	366
Myrat Ataýew TÜRKMENISTANLY RUS ÝAZYJYLARYNYŇ IRKI ESERLERI.	367
Myrat Atayev EARLY COMPOSITIONS OF RUSSIAN WRITERS OF TURKMEENISTAN.	368
Мурад Атаев РАННИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ТУРКМЕНИСТАНА .	369
Gurbangül Ataýewa DÜNYÄ DILLERINI ÖWRENMEK DÖWRÜŇ MÖHÜM TALABYDYR	369
Gurbangul Atayeva LEARNING WORLD LANGUAGES IS A CRUCIAL DEMAND OF OUR TIME	371
Гурбангуль Атаева ИЗУЧЕНИЕ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ – ВАЖНЕЙШЕЕ ТРЕБОВАНИЕ НАШЕГО ВРЕМЕНИ	371
Jennet Ataýewa TÜRKMENISTANYŇ HALKARA GATNAŞYKLAR ULGAMYNDA UNISEF-IŇ ORNY.	372
Jennet Atayeva ROLE OF UNICEF IN TURKMEENISTAN'S FOREIGN RELATIONS	373
Дженнет Атаева РОЛЬ ЮНИСЕФ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ТУРКМЕНИСТАНА.	374
Mähri Ataýewa, Merdan Nepesow ALYM ARKADAGYMYZYŇ ESERLERINDE MILLI TANS SUNGATYŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI	375
Mahri Atayeva, Merdan Nepesov REFLECTION OF NATIONAL ART IN BOOKS OF OUR SCIENTIST ARKADAG	376

Мяхри Атаева, Мердан Непесов	
ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ТАНЦЕВАЛЬНОГО ИСКУССТВА В КНИГАХ УЧЁНОГО АРКАДАГА	376
Maral Ataýewa	
PEDER ÝOLY – GEÇMIŞDEN GELJEGE NUSGADYR	377
Maral Atayeva	
THE PATH OF THE ANCESTORS - A MODEL FROM THE PAST TO THE FUTURE.	379
Марал Атаева	
ПУТЬ ПРЕДКОВ – МОДЕЛЬ ИЗ ПРОШЛОГО В БУДУЩЕЕ.	379
Jahan Babaýewa	
DILDEN TERJIMEÇILERI OKATMAGYŇ WE TAÝÝARLAMAGYŇ HÄZIRKI ZAMAN MESELELERI.	380
Jahan Babayeva	
MODERN PROBLEMS OF EDUCATION AND TRAINING OF INTERPRITERS	382
Джахан Бабаева	
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКОВ	382
Akmyrat Babaýew	
GÜNORTA TÜRKMENISTANYŇ KÖPETDAGYŇ ETEGI ZOLAGYNDÄ PARNLARYŇ ORNAŞMAGY.	383
Akmyrat Babayev	
SETTLEMENT OF THE PARNAS IN THE MOUNTAIN STRIP OF SOUTHERN TURKMENISTAN.	384
Акмурад Бабаев	
ЗАСЕЛЕНИЕ ПАРНАМИ ПОДГОРНОЙ ПОЛОСЫ ЮЖНОГО ТУРКМЕНИСТАНА	385
Aýgözel Babaýewa	
INNOWASION TEHNOLOGIÝALARY ULANYP, IŇLIS DILINI ÖWRETMEK	385
Aygozel Babayeva	
TEACHING ENGLISH USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES	386
Айгозель Бабаева	
ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.	387
Aýjahan Babaýewa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ ESERLERI ARKALY TÜRKMEN DILINDÄKI FRAZEOLOGIZMLERI IŇLIS DILINDE AŇLATMAGYŇ USULLARY.	387
Ayjahan Babayeva	
METHODS OF EXPRESSING PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE TURKMEN LANGUAGE IN ENGLISH THROUGH THE WORKS OF HERO ARKADAG	389

Айджахан Бабаева	
МЕТОДЫ ВЫРАЖЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГЕРОЯ – АРКАДАГА . . .	390
Annagül Babaýewa	
PEDERLERIMIZDEN MIRAS GALAN GADYMY DÄP	390
Annagul Babayeva	
ANCIENT TRADITION INHERITED FROM OUR ANCESTORS	392
Аннагуль Бабаева	
ДРЕВНЯЯ ТРАДИЦИЯ, УНАСЛЕДОВАННАЯ ОТ ПРЕДКОВ	393
Maýagözel Babaýewa, Gunça Melikowa	
MAGTYMGULYNYŇ EDEBI MIRASYNDA AÝAL-GYZLAR MESELESINIŇ ILKINJI SELJERIŞLERI	393
Mayagozel Babayeva, Guncha Melikova	
THE FIRST ITEMS ON WOMENS IN LITERARY HERITAGE OF MAGTYMGULY	395
Маягозель Бабаева, Гунча Меликова	
ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИИ МАХТУМКУЛИ	396
Serdar Badaýew	
SPORT DIPLOMATIÝASY: DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARYNA ÝETMEGIŇ NETIJELI GURALY.	396
Serdar Badayev	
SPORTS DIPLOMACY: AN EFFECTIVE TOOL FOR ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	398
Сердар Бадаев	
СПОРТИВНАЯ ДИПЛОМАТИЯ: ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	399
Jeren Badyrowa	
TEHNIKI UGURLY ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE DAŞARY ÝURT DILLERINI OKATMAGYŇ USULYÝETI.	399
Jeren Badyrova	
METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	401
Джерен Бадырова	
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ	401
Nabat Bagyýewa	
RUS WE TÜRKMEN DILLERINIŇ FRAZEOLOGIK BIRLIKLERINI DEŇEŞDIRMEK: EKWIWALENTLERI TAPMAK WE DERŇEMEK	402
Nabat Bagyeva	
COMPARISON OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF RUSSIAN AND TURKMEN LANGUAGES: ANALYSIS AND SEARCH FOR EQUIVALENTS	402

Набат Багыева

СОПОСТАВЛЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ РУССКОГО И ТУРКМЕНСКОГО
ЯЗЫКОВ: АНАЛИЗ И ПОИСК ЭКВИВАЛЕНТОВ. 403

Dürli Ballyýewa

TÜRKMENISTANYŇ ADAM HUKUKLARYNY WE AZATLYKLARYNY
KEPILLENDIRÝÄN HALKARA RESMINAMALAR 404

Durli Ballyyeva

INTERNATIONAL STANDARDS GUARANTEEING
HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN TURKMENISTAN 406

Дурли Баллыева

МЕЖДУНАРОДНЫЕ НОРМЫ, ГАРАНТИРУЮЩИЕ
ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ. 407

Şeker Balyşowa

GENDER DEŇLIGINIŇ HUKUK BINÝADYNYŇ KÄMILLEŞDIRILMEGI –
DEŇLIK, DURNUKLY ÖSÜŞ
WE PARAHATÇYLYK ÝÖRELGELERINIŇ BERKIDILMEGIDIR 407

Sheker Balyshova

IMPROVING THE LEGAL FRAMEWORK FOR GENDER EQUALITY
STRENGTHENS THE PRINCIPLES OF EQUALITY, SUSTAINABLE
DEVELOPMENT AND PEACE 409

Шекер Балышова

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ ГЕНДЕРНОГО
РАВЕНСТВА, ПРИНЦИПОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И МИРА . . . 409

Meýlis Bäşimow

HAZAR DEŇZINDE HEREKET EDÝÄN GÄMILERIŇ DEŇIZ GURŞAWYNA
ÝETIRÝÄN ZYÝANYNYŇ ŞAHSY JOGAPKÄRÇILIGINI KADALAŞDYR-
MAK. 410

Meylis Bashimov

ON THE MARINE ENVIRONMENT OF VESSELS OPERATING IN THE
CASPIAN SEA LIMITING PERSONAL LIABILITY FOR DAMAGES
CAUSED 411

Мейлис Башимов

РЕГУЛИРОВАНИЕ ЛИЧНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА ПРИЧИНЕННЫЙ УЩЕРБ МОРСКОЙ СРЕДЕ СУДАМИ,
ЭКСПЛУАТИРУЕМЫМИ В КАСПИЙСКОМ МОРЕ. 412

Nurgözel Bäşimowa

BEÝIK SELJUKLAR DÖWRÜNIŇ KÜLALÇYLYGY 412

Nurgozel Bashimowa

CERAMICS OF THE GREAT SELJUK ERA. 414

Нургозель Бяшимова

КЕРАМИКА ЭПОХИ ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКОВ 414

Ogulsona Bäşimowa, Ogulbaýram Gurbanowa

TÜRKMENISTANYŇ KONSTITUSIÝASYNDA
ADAM HUKUKLARY 415

Ogulsona Bashimova, Ogulbayram Gurbanova HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTION OF TURKMENISTAN	416
Огулсона Башимова, Огулбайрам Гурбанова ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В КОНСТИТУЦИИ ТУРКМЕНИСТАНА	416
Selbi Batyrowa TÜRKMEN DILINIŇ MILLI-MEDENI ÖWÜŞGINLI SÖZLERINI IŇLIS DILINE TERJIME ETMEGIŇ USULLARY	417
Selbi Batyrova METHODS OF TRANSLATING NATIONAL-CULTURAL TECHNIQUES WORDS OF TURKMEN LANGUAGE INTO ENGLISH	419
Сельби Батырова МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА СЛОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОТТЕНКИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК	419
Dünyägözel Baýjanowa KERIM GURBANNEPESOWYŇ POEZIÝASYNDA SINONIMLERIŇ STILISTIK HYZMATY	420
Dunyagozel Bayjanova STYLISTIC USE OF SYNONYMS IN THE POETRY OF KERIM GURBANNEPESOV	421
Дуньягозель Байджанова СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИНОНИМОВ В ПОЭЗИИ КЕРИМА КУРБАННЕПЕСОВА	422
Aýna Baýmuradowa MERKEZIAZIÝANYŇ TÜRKI HALKLARYNY BIRLEŞDIRÝÄN GADYMY SUNGAT	422
Ayna Baymuradova ANCIENT ART UNITING THE TURKIC PEOPLE OF CENTRAL ASIA	424
Айна Баймурадова ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО, ОБЪЕДИНЯЮЩЕЕ ТЮРКСКИЕ НАРОДЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	425
Aýlar Baýramowa, Aýna Mämmedowa MAGTYMGULYNYŇ ESERLERINDE ÝEŇIŞ DÜŞÜMIŇ GOŞULMASYNYŇ STILISTIK HYZMATY	425
Aylar Bayramova, Ayna Mammedova STYLISTIC FUNCTION OF ACCUSATIVE CASE AFFIXES IN MAGTYMGULY'S WORKS	427
Айлар Байрамова, Айна Маммедова СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ АФФИКСОВ ВИНТЕЛЬНОГО ПАДЕЖА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МАХТУМКУЛИ	428

Çemen Baýryýewa	
TÜRKMEN WE İNİS DİLLERİNDE BAGLAÝJY IŞLIKLERİN DEGŞİRME DERÑEWI	428
Chemem Bayryyeva	
CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE LINK VERBS IN TURKMEN AND ENGLISH	430
Чемен Байрыева	
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЛАГОЛОВ-СВЯЗОК В ТУРКМЕНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	430
Yslam Begençew, Rejepguly Rejepow	
BITARAPLYK SYÝASATYNYŇ DURNUKLY YKDYSADY ÖSÜŞI ÜPJÜN ETMEKDÄKI ORNY	431
Yslam Begenchew, Rejepguly Rejepov	
ROLE OF THE POLICY OF NEUTRALITY IN MAINTAINING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT	432
Ислам Бегенчев, Реджепгулы Реджепов	
РОЛЬ ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА В ПОДДЕРЖАНИИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	433
Mährijemal Bekjäýewa, Oraznabat Saparmämmedowa	
MILLI TARYHYMYZY ÖWRENMEKDE INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ ÄHMIÝETI	433
Mahrijemal Bekjajewa, Oraznabat Saparmammedova	
IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF NATIONAL HISTORY	435
Мяхриджемал Бекджаева, Оразнабат Сапармаммедова	
ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ	435
Bahar Bekmyradowa	
ADAM BEDEN AGZALARYNYŇ ATLARYNYŇ LEKSIK-SEMANTIK DERÑEWI	436
Bahar Bekmyradova	
VOCABULARY – SEMANTIC ANALYSIS OF THE DENOMINATION OF THE PARTS OF THE HUMAN BODY	437
Бахар Бекмырадова	
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ ТЕЛА ЧЕЛОВЕКА	438
Maýa Beknazarowa	
TÜRKMEN HOJALYGYNDA SÜÝT ÖNÜMLERINI TAÝÝARLAMAKDA ULANYLAN DERI GAP-GAÇLAR	439
Maya Beknazarova	
LEATHER TABLEWARE FOR DAIRY PRODUCTS IN THE TURKMEN HOUSEHOLD	440

Мая Бекназарова	
КОЖАНАЯ ПОСУДА ДЛЯ МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ В ХОЗЯЙСТВЕ ТУРКМЕН	441
Aýna Berdiýewa, Ýazgöl Akyýewa	
İŞEWÜRLİK GURŞAWYNY ÖWRENMEKDE TANDEM USULYNYŇ ÄHMIÝETI	442
Ayna Berdiyeva, Yazgul Akyeva	
THE IMPORTANCE OF TANDEM METHOD IN THE STUDY OF BUSINESS ENVIRONMENT.	443
Айна Бердыева, Язгуль Акиева	
ЗНАЧЕНИЕ ТАНДЕМНОГО МЕТОДА В ИЗУЧЕНИИ БИЗНЕС-СРЕДЫ.	443
Maýa Nurliýewa, Aýbölek Berdiýewa	
BITARAPLYK TÜRKMENISTANYŇ DAŞARY SYÝASATYNYŇ ESASY ÝÖRELGELERINIŇ BIRI HÖKMÜNDE	444
Maya Nurliyeva, Aybolek Berdyeva	
NEUTRALITY AS ONE OF THE BASIC PRINCIPLES OF TURKMENISTAN'S FOREIGN POLICY.	445
Мая Нурлиева, Айболек Бердыева	
НЕЙТРАЛИТЕТ КАК ОДИН ИЗ БАЗОВЫХ ПРИНЦИПОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ТУРКМЕНИСТАНА	445
Ogulbibi Berdiýewa	
BAGTLY GELJEGIŇ BINÝADY BOLAN ÇAGALARDA, ÝAŞLARDA IKINJI DILI ÖWRETMEGIŇ ÄHMIÝETI	446
Ogulbibi Berdiyeva	
TEACHING CHILDREN AND YOUTH A FOREIGN LANGUAGE IS THE KEY TO A HAPPY FUTURE	447
Огулбиви Бердиева	
ОБУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ – ЗАЛОГ СЧАСТЛИВОГО БУДУЩЕГО	448
Kakajan Çaryýarow	
TÜRKMEN HALK PEDAGOGIKASYNDA ÝAŞ NESLI HÜNÄRE UGRUKDYRMAK ÝÖRELGELERI	448
Kakajan Charyyarov	
PRINCIPLES OF GUIDANCE FOR PROFESSION OF THE YOUNGER GENERATION IN TURKMEN FOLK PEDAGOGY.	450
Какаджан Чарыяров	
ПРИНЦИПЫ НАСТАВЛЕНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ В ТУРКМЕНСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ	451
Ýazgeldi Çaryýew	
GARAMANOGLY ALAEDDIN ALY BEGIŇ DÖWRÜNDE GARAMANLY-MEMLÝUK GATNAŞYKLARY	451

Yazgeldi Charyyev	
GARAMAN-MAMLUK RELATIONS DURING THE REIGN OF ALAEDDIN ALI-BEG GARAMANOGLU	453
Язгельды Чарыев	
КАРАМАНО-МАМЛЮКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ АЛАЕДДИНА АЛИ-БЕКА КАРАМАНОГЛЫ	453
Annagözel Çaryýewa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ WE GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ PARAHATÇYLYK TAGLYMATYNYŇ BEÝANY.	454
Annagozel Charyyeva	
OUTLINE OF THE DOCTRINE PEACE-LOVING MAGTYMGULY PYRAGY AND HERO – ARKADAG	456
Аннагозель Чарыева	
ИЗЛОЖЕНИЕ ДОКТРИНЫ МИРОЛЮБИЯ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ И ГЕРОЯ – АРКАДАГА.	456
Altyn Çaryýewa	
MAGTYMGULYNYŇ ŞAHYRANA MIRASY	456
Altyn Charyyeva	
POETIC HERITAGE OF MAGTYMGULY	458
Алтын Чарыева	
ПОЭТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ МАХТУМКУЛИ.	458
Gülşirin Çaryýewa	
SAZ-RITMIŇ ÇAGA PSIHOLOGIÝASYNA ESTETIK TÄSIRI.	459
Gulshirin Charyyeva	
AESTHETIC INFLUENCE OF THE RHYTHM MUSIC ON CHILD PSYCHOLOGY.	460
Гульширин Чарыева	
ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ РИТМА МУЗЫКИ НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ.	460
Hurma Çommadowa	
AKGOÝUNLY ŞADÖWLETINIŇ ÖSEN PAÝTAGT ŞÄHERI.	461
Hurma Chommadova	
THE FLOWING OF THE CAPITAL OF THE AKGOYUNLY EMPIRE.	462
Хурма Чоммадова	
РАСЦВЕТ СТОЛИЦЫ ИМПЕРИИ АКГОЮНЛЫ.	462
Allaýar Çüriýew	
MAGTYMGULA ÝHLAS BILEN GOL BEREN	463
Allayar Churiyev	
CONTRIBUTION OF N.P. OSTROUMOV TO THE POPULARIZATION OF MAGTYMGULY'S WORK	464
Аллаяр Чуриев	
ВКЛАД Н.П. ОСТРОУМОВА В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ТВОРЧЕСТВА	

MAXTUMKULI	465
Şöhrat Diwangulyýew	
HÜNÄRI BOÝUNÇA RUS DILINI OKATMAGYŇ IŞJEŇ USULLARY	465
Shohrat Divangulyyev	
CURRENT METHODS OF TEACHING RUSSIAN	
LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES	467
Шохрат Диванкулиев	
АКТУАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА ПО	
НАПРАВЛЕНИЮ ПОДГОТОВКИ	467
Bike Diwangulyýewa	
GÜNDOĞARŞYNAS W.M. ŽIRMUNSKIÝ WE ONUŇ TÜRKMEN	
ETNOGRAFIÝASYNA GOŞANDY.	468
Bike Divangulyyeva	
ORIENTALIST V.M. ZHIRMUNSKIY AND HIS CONTRIBUTION TO	
TURKMEN ETNOGRAPHY.	469
Бике Дивангулыева	
ВОСТОКОВЕД В.М.ЖИРМУНСКИЙ И ЕГО	
ВКЛАД В ТУРКМЕНСКУЮ ЭТНОГРАФИЮ.	470
Aknabat Döwletowa, Jahan Durdyýewa	
TÜRKMENISTANDA BILIM ULGAMYNYNŇ ÖSÜŞI.	470
Aknabat Dovletova, Jahan Durdyyeva	
DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM IN TURKMENISTAN	471
Акнабат Довлетова, Джахан Дурдыева	
РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	472
Aýjeren Durdygylyjowa	
ORTA ASYR SEÝILGÄHLERINIŇ YLMY ESASDA ÖWRENILIŞI.	472
Aýjeren Durdygylyjova	
SCIENTIFIC STUDY OF MEDIEVAL PARKS.	474
Айджерен Дурдыгылыджова	
НАУЧНОЕ ИЗУЧЕНИЕ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПАРКОВ	474
Oguljennet Durdymammedowa, Ýazgöl Annamyradowa	
TEHNOLOGIÝALARYŇ IŇLIS DILINI	
ÖWRENMÄGE ÝETIRÝÄN TÄSIRI.	475
Oguljennet Durdymammedowa, Yazgul Annamyradowa	
INFLUENCE OF TECHNOLOGY ON THE STUDY	
OF THE ENGLISH LANGUAGE.	475
Огульдженнет Дурдымухаммедова, Язгуль Аннамырадова	
ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ НА ИЗУЧЕНИЕ	
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	477
Güýçmyrat Durdymyradow, Aýsoltan Gurbanbaýewa	
TALYPLARDA IŇLIS DILINIŇ DÖREDIJILIKLI	
SÖZLEÝIŞ BAŞARNYKLARYNY ÖSDÜRMEK.	477

Guychmyrat Durdymyradov, Aysoltan Gurbanbayeva DEVELOPMENT OF CREATIVE SPEAKING ABILITIES IN STUDENTS IN THE ENGLISH LANGUAGE	479
Гуйчмурат Дурдымырадов, Айсолтан Гурбанбаева РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ У СТУДЕНТОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.	479
Hezretguly Durdyýew DIL KADALARYNYŇ DÜZÜLIŞINIŇ TARYHYNDAN	480
Hezretguly Durdyev FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF LANGUAGE NORMS	481
Хезретгулы Дурдыев ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ	482
Altyn Durdyýewa SANLY TEHNOLOGIÝANYŇ DIL BILIMINDÄKI ORNY	482
Altyn Durdyeva ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN LINGUISTICS.	484
Алтын Дурдыева РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЯЗЫКОЗНАНИИ.	484
Şemşat Durdyýewa, Maksat Myradow ÝLYM DÖWLETIŇ KUWWATY	485
Shemshat Durdyeva, Maksat Myradov SCIENCE IS THE POWER OF THE STATE	486
Шемшат Дурдыева, Максат Мырадов НАУКА – СИЛА ГОСУДАРСТВА	487
Orazpolat Ekäýew TÜRKMENLERIŇ BEÝIK SELJUKLYLAR DÖWLETINIŇ DÖREÝŞI	487
Orazpolat Ekayev FORMATION OF THE TURKMEN STATE OF THE GREAT SELJUKS . .	489
Оразполат Экаев ОБРАЗОВАНИЕ ТУРКМЕНСКОГО ГОСУДАРСТВА ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКИДОВ	490
Gyzylgül Ekeýewa NANOMATERIALLAR WE HIMIKI INŽINIRING HÜNÄRLERINDE OKAÝAN TALYPLARA IŇLIS DILINI OKATMAKDA ÖZGERTMELER. .	490
Gyzylgul Ekeyeva PERFECTION ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION FOR NANOMATERIALS AND CHEMICAL ENGINEERING STUDENTS .	491
Гызылгуль Экеева СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ “НАНОМАТЕРИАЛЫ” И “ХИМИЧЕСКИЙ ИНЖИНИРИНГ”	492

Kakageldi Esenmyradov	
TÜRKMENISTANYŇ BITARAPLYK SYÝASATYNYŇ DÜNÝÄDE PARAHATÇYLYGY, DURNUKLYLYGY WE ÖSÜŞI BERKITMEKDÄKI ORNY . . .	492
Kakageldi Esenmyradov	
ROLE OF TURKMENISTAN'S POLICY OF NEUTRALITY IN CONSOLIDATING PEACE, STABILITY AND PROGRESS IN THE WORLD.	494
Какагельды Эсенмырадов	
РОЛЬ ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА ТУРКМЕНИСТАНА В УПРОЧЕНИИ МИРА, СТАБИЛЬНОСТИ И ПРОГРЕССА В МИРЕ	494
Jennet Ezimowa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “ÖMRÜMIŇ MANYSYNYŇ DOWAMATY” ATLY ESERINDE TÜRKMENLERIŇ EKOLOGIÝA MEDENIÝETINIŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI.	495
Jennet Ezimova	
DISPLAYING THE ECOLOGICAL CULTURE OF THE TURKMEN IN THE WORK OF THE HERO-ARKADAG “CONTINUATION OF THE MEANING OF MY LIFE”	496
Дженнет Эзимова	
ОТОБРАЖЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ТУРКМЕН В ПРОИЗВЕДЕНИИ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “ПРОДОЛЖЕНИЕ СМЫСЛА МОЕЙ ЖИЗНИ”	497
Baýram Garahanow	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE GOŞMA IŞLIKLERIŇ IDIOMATIK HÄSIÝETI.	497
Bayram Garahanov	
IDIOMATIC CHARACTERISTICS OF COMPLEX VERBS IN THE WORKS OF MAGTYMGULY PYRAGY	499
Байрам Гараханов	
ИДИОМАТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОЖНЫХ ГЛАГОЛОВ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ.	500
Saparmyrat Garataýew	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ “TURGUL DIÝDILER” GOŞGUSYNYŇ PEL-SEPEWI MANYSY	500
Saparmyrat Garatayev	
PHILOSOPHICAL MEANING OF THE POEM “REVELATION” BY MAGTYMGULY PYRAGY	502
Сапармырат Гаратаев	
ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ПОЭМЫ “ОТКРОВЕНИЕ” МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	503

Güljan Garataýewa, Ejegül Bäşimowa	
DAŞARY ÝURT DILINI ÖWRETMEKDE TANDEM USULYNYŇ ÄHMIÝETI .	503
Guljan Garatayeva, Ejegul Bashimova	
THE IMPORTANCE OF THE TANDEM METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	505
Гүлджан Гаратаева, Эджегуль Бяшимова	
ЗНАЧЕНИЕ ТАНДЕМНОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	505
Atamyrat Garaýew	
SERDAR BERDIMUHAMEDOWYŇ “MAGTYMGULY – DÜNYÄNIŇ AKYL-DARY” ATLY ESERINDE ŞAHYRYŇ RUHY DÜNYÄSINI AÇMAGYŇ YL-MY-FILOSOFIK JÄHETLERI	506
Atamyrat Garayev	
SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL ASPECTS OF UNVEILING THE POET’S SPIRITUAL WORLD IN SERDAR BERDIMUHAMEDOV’S WORK “MAGTYMGULY – THE SAGE OF THE WORLD”	507
Атамырат Гараев	
НАУЧНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ РАСКРЫТИЯ ДУХОВНОГО МИРА ПОЭТА В ПРОИЗВЕДЕНИИ СЕРДАРА БЕРДЫМУХАМЕДОВА “МАХТУМКУЛИ – МЫСЛИТЕЛЬ МИРА”	508
Şirmyrat Garaýew	
EKOLOGIK SYÝAHATÇYLYGYŇ AÝRATYNLYKLARY WE OLARYŇ HUKUK-GURAMAÇYLYK IŞINDÄKI ORNY	508
Shirmyrat Garayev	
FEATURES OF ECOLOGICAL TOURISM AND THEIR PLACE IN ORGANIZATIONAL AND LEGAL ACTIVITIES	510
Ширмурад Гараев	
ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА И ИХ МЕСТО В ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	510
Aýhan Garlyýew	
TÜRKMENISTANYŇ MEDENI MIRAS OBÝEKTLERI ÝUNESKO-NYŇ SANAWYNDA WE OLARYŇ HALKARA-HUKUK GORAGY	511
Ayhan Garlyyev	
CULTURAL HERITAGE SITES OF TURKMENISTAN ON THE UNESCO LIST AND THEIR INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION	512
Айхан Гарлыев	
ОБЪЕКТЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ТУРКМЕНИСТАНА В СПИСКЕ ЮНЕСКО И ИХ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА.	513
Aýjermal Gaýlyýewa	
GÖZEL ŞAGULYÝEWANYŇ ŞYGYRLARYNDA SIMWOLIKA	513
Aujermal Gaylyyeva	
SYMBOLISM IN THE POEMS OF GOZEL SHAGULYYEVA	515
Айджемал Гайлыева	
СИМВОЛИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ГОЗЕЛЬ ШАГУЛЫЕВОЙ	516

Kasym Gaýupow	
HUKUK TEKSTLERINI TERJIME ETMEGIŇ AÝRATYNLYKLARY	516
Kasym Gaýupov	
PECULIARITIES OF TRANSLATION OF JURIDICAL TEXTS	517
Касым Гаипов	
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ	518
Jennet Geldibaýewa	
ÝAŞ DZÝUDOÇYLARYŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNDA INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ YLMY-BARLAG USULLARY	518
Jennet Geldibayeva	
SCIENTIFIC RESEARCH METHODS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PHYSICAL TRAINING OF YOUNG JUDO WRESTLERS	520
Дженнет Гельдыбаева	
МЕТОДЫ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ ЮНЫХ ДЗЮДОИСТОВ	521
Ogulnur Geldimyradowa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZY “ÄLEM IÇRE AT GEZER” ROMANYNYŇ EDEBI GYMMATY	521
Ogulnur Geldimyradova	
THE LITERARY VALUE OF THE NOVEL BY HERO ARKADAG “A GOOD NAME IS IMPERISHABLE”.	523
Огулнур Гелдимырадова	
ЛИТЕРАТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ РОМАНА ГЕРОЯ АРКАДАГА “ИМЯ ДОБРОЕ НЕТЛЕННО”	523
Rejepmuhammet Geldiýew	
“LUGATY-ETRAKIÝE SÖZLÜGINIŇ” GYMMATY.	524
Rejepmuhammet Geldiyev	
THE VALUE OF THE LUGAT-ETRAKIYE DICTIONARY	524
Реджепмухаммед Гельдыев	
ЦЕННОСТЬ СЛОВАРЯ “ЛУГАТЫ ЭТРАКИЕ”	525
Bahar Geldiyewa	
SÖZ BAÝLYGYNY GOWULANDYRMAGYŇ WE GIŇELTMEGIŇ USULLARY.	526
Bahar Geldiyewa	
WAYS TO IMPROVE AND EXPAND YOUR VOCABULARY	526
Бахар Гельдыева	
СПОСОБЫ УЛУЧШЕНИЯ И РАСШИРЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА	528
Gültäç Geldiýewa	
MAŞGALA WE MAŞGALA GYMMATLYKLARY	528
Gultach Geldiyeva	
FAMILY AND FAMILY VALUES	530

Гультач Гельдыева	
СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ	530
Ogulgurban Geldiýewa	
INĖLIS DILINDE OKAÝŞY ÖWRETMEGIN UMUMY ÝÖRELGELERI. . .	531
Ogulgurban Geldiyeva	
GENERAL PRINCIPLES OF TEACHING READING IN ENGLISH. . . .	531
Огулгурбан Гельдыева	
ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	533
Mähriban Gelenowa	
TÜRKMEN-HYTAÝ MEDENI GATNAŞYKLARYNYŇ ÖSÜŞI	534
Mahriban Gelenova	
THE GROWTH OF TURKMEN-CHINESE CULTURAL RELATIONS	536
Мяхрибан Геленова	
РАСШИРЕНИЕ ТУРКМЕНО-КИТАЙСКИХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ . . .	536
Tylla Germanowa, Jennet Begiýewa	
SEÝIT JEMAELEDDIN ÝADYGÄRLIK TOPLUMY – ORTA ASYR BINAGÄRÇILIGINIŇ AJAÝYP NUSGASY	537
Tylla Germanova, Jennet Begiyeva	
SEYIT JEMAELEDDIN ARCHITECTURAL COMPLEX IS A FINE EXAMPLE OF MEDIEVAL ARCHITECTURE.	538
Тылла Германова, Дженнет Бегиева	
АРХИТЕКТУРНЫЙ КОМПЛЕКС СЕЙИТ ДЖЕМАЛЕДДИНА – ПРЕКРАСНЫЙ ОБРАЗЕЦ СРЕДНЕВЕКОВОГО ЗОДЧЕСТВА.	538
Begenç Goçow	
PEDAGOGIK USULLARYŇ TEJRIBESINDE TALYPLARYŇ DÖREDIJILIK UKYBYNY ARTDYRMAK	539
Begench Gochov	
INCREASING STUDENTS' CREATIVE SKILLS IN THE PRACTICE OF PEDAGOGICAL METHODS	540
Бегенч Гочов	
ПОВЫШЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В ПРАКТИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ.	541
Ogulnabat Goçowa	
TÜRKMEN DILINDE SÖZÜŇ PROSODIK HYZMATY	541
Ogulnabat Gochova	
PROSODIC FUNCTION OF THE WORD IN THE TURKMEN LANGUAGE .	543
Огулнабат Гочова	
ПРОСОДИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ СЛОВА В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ. . .	543
Gülşat Gulgeldiýewa	
ÝOKARY OKUW MEKDEPLERINDE NEMES DILINI OKATMAKDA TÄZE INNOWASIÝANYŇ ORNAŞDYRYLYŞY	544

Gulshat Gulgeldiyeva	
THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS IN TEACHING GERMAN AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	545
Гульшат Гургельдыева	
ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	546
Gulja Guljaýew, Gurbangül Myradowa	
TÜRKMEN DILINDE SANLY ULGAM BILEN BAGLANYŞYKLY ADALGALARYŇ ÝAZUW DÜZGÜNI	546
Gulja Guljajev, Gurbangul Myradova	
WRITTEN RULE OF TERMS RELATED TO THE DIGITAL SYSTEM IN TURKMEN LANGUAGE.	548
Гулджа Гулджаев, Гурбангуль Мурадова	
ПРАВОПИСАНИЕ ТЕРМИНОВ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА, СВЯЗАННЫХ С ЦИФРОВИЗАЦИЕЙ.	549
Ahmet Gulow	
ABIWERD GALASYNYŇ GOLAÝYNDAKY XVIII–XIX ASYRLARYŇ ÝAŞAÝYŞ MÜLK ÝERLERI	549
Ahmet Gulov	
RESIDENTIAL AND PROPERTY LANDS OF THE 18 TH –19 TH CENTURIES NEAR ABYVERD FORTRESS	551
Ахмет Гулов	
ЖИЛЫЕ И ЗЕМЕЛЬНЫЕ ВЛАДЕНИЯ XVIII–XIX ВЕКОВ В ОКРЕСТНОСТЯХ КРЕПОСТИ АБИВЕРД	552
Güljemał Gummanowa	
“ALPAMYŞ” HALK DESSANY WE DESSANÇYLYK DÄBI.	552
Guljemał Gummanova	
THE FOLK DESTAN “ALPAMYSH” AND THE TRADITIONS OF GENRE	554
Гульджемал Гумманова	
НАРОДНЫЙ ДЕСТАН “АЛПАМЫШ” И ТРАДИЦИИ ЖАНРА.	554
Gülşat Gündogdyýewa, Arzygül Berdiýewa	
ÄNEW BAGŞYÇYLYK SUNGATYNYŇ ÖSMEGINDE BEGMÄMMET BAGŞYNYŇ DÖREDIJILIGINIŇ ÄHMIÝETI	555
Gulshat Gundogdyyeva, Arzygul Berdiyeva	
THE SIGNIFICANCE OF BEGMAMMED BAKHSHI’S OEUVRE IN THE DEVELOPMENT OF THE ART OF THE ANEV PERFORMING SCHOOL	556
Гульшат Гундогдыева, Арзыгуль Бердыева	
ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА БЕГМАММЕДА БАХШИ В РАЗВИТИИ ИСКУССТВА АНАУСКОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ	557
Merjen Gurbannazarowa	
TÜRKMEN WE HYTAÝ DILLERINDE FRAZEOLOGIK BIRLIKLERIŇ LEKSIKI-SEMANTIK GATNAŞYGY TAÝDAN TOPARLARA BÖLÜNIŞI	557

Merjen Gurbannazarova	
THE LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN TURKMEN AND CHINESE	559
Мерджен Гурбанназарова	
КЛАССИФИЦИРОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ПО ПРИНЦИПУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ТУРКМЕНСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ	560
Nurnabat Gurbangulyýewa	
PARAHATÇYLYGYŇ SESI SIŇEN SETIRLER. ŞAHYR GARA SEÝITLIÝEWIŇ DÖREDIJILIGINDE PARAHATÇYLYK MESELESİ	560
Nurnabat Gurbangulyyeva	
THE ISSUE OF PEACE IN THE WORK OF POET GARA SEYITLIYEV	562
Нурнабат Гурбангулыева	
ВОПРОС МИРОТВОРЧЕСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТА КАРА СЕЙТЛИЕВА	562
Göwher Gurbanmämmedowa	
HÄZIRKI ZAMAN SYNŲ SAPAGYNYŇ NUSGASYNYŇ ESASYNDA IŇLIS DILINI OKATMAK	563
Gowher Gurbanmammedova	
TEACHING ENGLISH LANGUAGE THROUGH THE MODERN CLASSROOM MODEL.	564
Говхер Гурбанмаммедова	
ПРЕПОДАВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ КЛАССА	565
Merjen Gurbannazarowa	
TÜRKMENISTAN-ÝUNISEF: HALKARA HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK ESASLARY.	566
Merjen Gurbannazarova	
TURKMENISTAN-UNICEF: LEGAL BASIS FOR INTERNATIONAL COOPERATION	567
Мерджен Гурбанназарова	
ТУРКМЕНИСТАН-ЮНИСЕФ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА.	568
Ali Gurbanow, Fatima Nurgeldiyewa	
DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEKDE ÖZBAŞDAK IŞIŇ ÄHMIÝETI	568
Ali Gurbanov, Fatima Nurgeldiyeva	
THE ROLE OF INDIVIDUAL WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.	569
Али Курбанов, Фатима Нургельдыева	
РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	570

Amangeldi Gurbanow, Akmuhammet Temirow MAGLUMAT HOWPSUZLYGYNYŇ GURAMAÇYLYK-HUKUK ÇÄRELERI	570
Amangeldi Gurbanov, Akmuhammet Temirov ORGANIZATIONAL AND LEGAL MEASURES OF INFORMATION SECURITY	572
Амангельды Гурбанов, Акмухаммет Темиров ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	572
Altyn Gurbanowa DAŞARY ÝURT DILI ÖWRENILENDE IDIOMALARYŇ WAJYPLYGY . .	572
Altyn Gurbanova THE IMPORTANCE OF IDIOMS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	573
Алтын Гурбанова ВАЖНОСТЬ ИДИОМ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	574
Nurjemal Gurbanowa TÜRKMENISTANDA GÜMRÜK IŞINE SANLY ULGAM ORNAŞDYRYLMAGYNDA ÖÑEGIDIŞLIKLER	574
Nurjemal Gurbanova DEVELOPMENT OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL SYSTEMS INTO CUSTOMS IN TURKMENISTAN	576
Нурджемал Гурбанова РАЗВИТИЕ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ СИСТЕМ В РАБОТУ ТАМОЖНИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	576
Ogulbaýram Gurbanowa, Ogulsona Bäşimowa HALYÇYLYK TÜRKMEN HALKYNYŇ GADYMY SUNGATYDYR.	577
Ogulbayram Gurbanova, Ogulsona Bashimova CARPET WEAVING IS AN ANCIENT ART OF THE TURKMEN PEOPLE	578
Огулбайрам Гурбанова, Огулсона Бяшимова КОВРОТКАЧЕСТВО – ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА .	579
Aýna Gurbansähedowa PARFIÝA DÖWLETI WE DOLANYŞYKDA BOLAN PUL BIRLIKLERI. . . .	579
Ayna Gurbansahedova PARTHIAN STATE AND ITS MONETARY CIRCULATION	581
Айна Гурбансахедова ПАРФИЯНСКОЕ ГОСУДАРСТВО И ЕЁ ДЕНЕЖНОЕ ОБРАЩЕНИИ	581
Süleýman Gurbanýazow TÜRKMENISTANDA INNOWASION ÖSÜŞIŇ, SANLYLAŞDYRMAGYŇ KANUNÇYLYK WE GURAMAÇYLYK BINÝADY	582
Suleyman Gurbanyazov LEGAL BASIS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT AND DIGITALIZATION IN TURKMENISTAN	584

Сулейман Гурбанязов

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО
РАЗВИТИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ 584

Gülaýym Gurdowa

İNLIS WE TÜRKMEN DILLERINDE “JUNGLE”
WE “JEŇŇEL” SÖZLERINIŇ MANY AÝRATYNLYKLARY 585

Gulayym Gurdova

SEMANTIC PECULIARITIES OF WORDS OF ENGLISH LANGUAGE
“JUNGLE” AND TURKMEN “JEŇŇEL” 586

Гулайым Гурдова

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
“JUNGLE” И ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА “JEŇŇEL”. 587

Laçyn Gurdowa

ÝAPON HALKYNÝŇ DIL MEDENIÝETI: 潔い (ISAGIÝOI) –
MERDANALYGYŇ ALAMATY 587

Lachyn Gurdova

LANGUAGE CULTURE OF THE JAPANESE PEOPLE: 潔い (ISAGIYOI) –
A SYMBOL OF COURAGE. 588

Лачын Гурдова

ЯЗЫКОВАЯ КУЛЬТУРА ЯПОНСКОГО НАРОДА: 潔い (ИСАГИЁИ) –
СИМВОЛ МУЖЕСТВА. 588

Ata Gylyjow

TÜRKMEN DILINIŇ HAS ATLARYNDA GARŞYLYKLY MANYLY SÖZLER. . 589

Ata Gylyjov

ANTONYMS IN PROPER NOUNS OF THE TURKMEN LANGUAGE . . 590

Ата Гылыджов

АНТОНИМЫ В СОБСТВЕННЫХ ИМЕНАХ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА 590

Azat Gylyjow, Gurbanberdi Gurbangeldiýew

DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENIJILERIŇ SÖZ BAÝLYGYNY
ARTDYRMAGYŇ MÖHÜM MESELELERI 591

Azat Gylyjov, Gurbanberdi Gurbangeldiyev

ESSENTIAL ISSUES IN IMPROVING THE VOCABULARY OF FOREIGN
LANGUAGE LEARNERS 593

Азат Гылыджов, Гурбанберды Гурбангельдыев

ЗНАЧИМЫЕ ЗАДАЧИ ОБОГАЩЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА ДЛЯ ЛИЦ,
ИЗУЧАЮЩИХ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ 593

Göwhertäç Gylyjowa

KOMPUTUTER TEHNOLOGIÝALARY İNLIS DILI OKUW SAPAKLARYNDA
METAPREDMET (METADERS) USULYNY DURMUŞA GEÇIRMEGIN
SERIŞDESI HÖKMÜNDE 594

Govhertach Gylyjova

COMPUTER TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS AS A MEANS
OF IMPLEMENTING A META-SUBJECT APPROACH. 595

Говхертгач Клычева	
КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ МЕТАПРЕДМЕТНОГО ПОДХОДА . . .	596
Halymberdi Hajyýew	
ATLARYŇ KABUL EDILMEGINIŇ MYSALYNDA ÝÜZE ÇYKÝAN LEKSIKA-SEMANTIK INTERFERENSIÝA.	596
Halymberdi Hajyýew	
LEXICO-SEMANTIC INTERFERENCE IN RUSSIAN SPEECH OF TURKMEN ON THE EXAMPLE OF PERCEPTION OF NOUNS.	598
Халымберды Хаджиев	
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РУССКОЙ РЕЧИ ТУРКМЕН НА ПРИМЕРЕ ВОСПРИЯТИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ	598
Jennet Hallyýewa	
EDEBI GATNAŞYKLARDA TERJIMÄNIŇ ORNY	598
Jennet Hallyyeva	
THE ROLE OF TRANSLATION IN LITERARY RELATIONS	600
Дженнет Халлыева	
РОЛЬ ПЕРЕВОДА В ЛИТЕРАТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯХ	600
Mähri Halmuhammedowa	
TÜRKMEN HALKYNYNŇ MILLI MIRASYNDA GUÝULAR BILEN BAGLY DÄP-DESSURLAR.	601
Mahri Halmuhammedova	
CUSTOMS AND TRADITIONS IN NATIONAL HERITAGE OF TURKMEN PEOPLE ASSOCIATED WITH WELLS	602
Мяхри Халмухаммедова	
ОБЫЧАЙ И ТРАДИЦИИ В НАЦИОНАЛЬНОМ НАСЛЕДИИ ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С КОЛОДЦАМИ.	603
Gülälek Hangeldiýewa	
HAZAR DEŇZINIŇ ATLANDYRYLYŞYNYŇ ÇEŞMELE RDÄKI BEÝANY	603
Gulalek Hangeldiyeva	
EXPLANATION OF THE NAME OF THE CASPIAN SEA IN SOURCES	605
Гулялек Хангельдыева	
ОБЪЯСНЕНИЕ НАЗВАНИЯ КАСПИЙСКОГО МОРЕ В ИСТОЧНИКАХ.	606
Gülşirin Hanowa	
GELJEGIŇ IŇ YGTYBARLY GOÝUMY – BU NESILLERIŇ MYNASYP TERBIÝESIDIR	606
Gulshirin Hanova	
THE MOST RELIABLE INVESTMENTS IN THE FUTURE ARE THE PROPER UPBRINGING OF GENERATIONS	608

Гульширин Ханова	
САМЫЕ НАДЁЖНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В БУДУЩЕЕ – ДОСТОЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОКОЛЕНИЙ	608
Jennet Hanova	
TENNISÇI TÜRGENLERİN SPORT TAÝÝARLYGYNY KÄMILLEŞDIRMEĞİN AÝRATYNLYKLARY	609
Jennet Hanova	
DISTINCTIVE FEATURS OF TRAINING ENHANCEMENT OF TABLE TENNIS PLAYERS	610
Дженнет Ханова	
ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ ПО НАСТОЛЬНОМУ ТЕННИСУ	611
Täzegül Napyzowa, Humay Durdyýewa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ PARAHATÇYLYK TAGLYMATY WE SUNGAT SAZLAŞYGY.	611
Tazegul Napyzova, Humay Durdyeva	
THE DOCTORINE OF PEACE AND ARTISTIC HARMONY OF OUR HERO-ARKADAG.	613
Тазегуль Хапызова, Хумай Дурдыева	
ДОКТРИНА МИРА ГЕРОЯ-АРКАДАГА И ГАРМОНИЯ ИСКУССТВА	613
Möwlamguly Hezretow	
HUKUK TERBIÝESI OKUW-TERBIÝEÇILIK IŞINIŇ BIR UGRY HÖKMÜNDE	613
Movlamguly Hezretov	
LEGAL EDUCATION AS A DIRECTION OF THE EDUCATIONAL PROCESS	615
Мовламгулы Хезретов	
ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК НАПРАВЛЕНИЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	615
Myrat Hojagulyýew	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “NAKYDA GÖWHERI” KITABYNDA BEÝIK SELJUKLAR DÖWRI (DAŇDANAKAN ŞÄHERINIŇ MYSALYNDA)	616
Murad Hojakuliyev	
THE PERIOD OF THE GREAT SELJUKS IN THE BOOK OF THE HERO-ARKADAG “NAKYDA GÖWHERI” (DANDANAKAN)	617
Мурад Ходжакулиев	
ПЕРИОД ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКОВ В КНИГЕ ГЕРОЯ-АРКАДАГА “NAKYDA GÖWHERI” (ДАНДАНАКАН)	618
Kerim Hojagulyýew	
AHALTEKE ATLARY RUSSIÝALY SYÝAHATÇYLARYŇ GÖZI BILEN.	618

Kerim Hojagulyyev	
ANALTEKIN HORSES WITH EYES	
OF RUSSIAN TRAVELERS	620
Керим Ходжакулиев	
АХАЛТЕКИНСКИЕ КОНИ ГЛАЗАМИ РУССКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ	620
Sapargül Aşyrowa	
EDEBI MIRASYMYZDA TERBIÝE MEKDEBI	621
Sapargul Ashyrova	
MENTORING SCHOOL IN OUR LITERARY HERITAGE	622
Сапаргуль Аширова	
ШКОЛА НАСТАВНИЧЕСТВА В НАШЕМ	
ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ	623

VII BÖLÜM
MILLI MIRAS WE TARYHY
KÖKLER – TÜRKMENISTANYŇ BITARAPLYK
SYÝASATYNYŇ BINÝADY

SECTION VII
NATIONAL HERITAGE AND HISTORICAL
ROOTS ARE THE BASIS OF NEUTRAL POLICY
OF TURKMENISTAN

СЕКЦИЯ VII
НАЦИОНАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ
КОРНИ – ОСНОВА ПОЛИТИКИ НЕЙТРАЛИТЕТА
ТУРКМЕНИСТАНА

Abdukaýum Abdukadirow, Konstantin Krahmal	
TURAN PLATFORMASYNYŇ WE TÝAN-ŞAN OROGENINIŇ SEBITLERIN-	
DE TEBIGATYŇ WE GADYMY MADDY MEDENIÝETIŇ EWOLÝUSION	
ÖSÜŞI.	624
Abdukayum Abdukadirov, Konstantin Krakhmal	
THE EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF NATURE	
AND THE EARLIEST MATERIAL CULTURE IN THE ZONE OF THE	
TURANIAN PLATFORM AND THE TIEN SHAN OROGEN	625
Абдукаюм Абдукадиоров, Константин Крахмаль	
ЭВОЛЮЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРИРОДЫ	
И ДРЕВНЕЙШЕЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ЗОНЕ ТУРАНСКОЙ	
ПЛАТФОРМЫ И ОРОГЕНА ТЯНЬ-ШАНЯ	625

Bobirjon Adizov, Pirnazar Kodamboýew, Çellakarungu Balakrişnan BIS ((PIRIDIN-1-IÝ-4-IL) METANAMINIÝ) ESASLY TÄZE SUPRAMOLEKU- LÝAR KOMPLEKSLERINÝ SINTEZI WE GURLUŞY	626
Bobirjon Adizov, Pirnazar Kodamboyev, Chellakarungu Balakrishnan SYNTHESIS AND STRUCTURE OF NEW SUPRAMOLECULAR COM- PLEXES BASED ON BIS ((PYRIDINE-1-YL-4-YL) METANAMINIUM) . .	627
Бобиржон Адизов, Пирназар Кодамбоев, Челлакарунгу Балакришнан СИНТЕЗ И СТРОЕНИЕ НОВЫХ СУПРАМОЛЕКУЛЯРНЫХ КОМПЛЕКСОВ НА ОСНОВЕ БИС((ПИРИДИН-1-ИЙ-4-ИЛ) МЕТАНАМИНИЙ) А	628
Ogulbaý Gaýlyýewa BEÝIK SÖZ USSADY – MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ GARAGALPAK DI- LINDÄKI TERJIMELERI BARADA.	629
Ogulbay Gaylyyeva ABOUT THE TRANSLATIONS OF THE GREAT WORDMASTER – MAGTYMGULY PYRAGY INTO THE GARAGALPAK LANGUAGE. . . .	631
Огулбай Гайлыева О ПЕРЕВОДАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВЕЛИКОГО МАСТЕРА СЛОВА – МАХТУМКУЛИ ФРАГИ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК	631
Gülzar Karybekowa GYRGYZ RESPUBLIKASYNDA TÄZE WEZIPELER WE JEMGYÝETÇILIK SAGLYGY	632
Gulzar Karybekova NEW CHALLENGES AND PUBLIC HEALTH IN THE KYRGYZ REPUBLIC	632
Гульзар Карыбекова НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ОБЩЕСТВЕННОЕ ЗДОРОВЬЕ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ.	633
Turghanbaý Keruenow, Saýat Jepbarowa GARAGALPAK ŞAHYRY Y. ÝUSUPOWYŇ POEZIÝASYNDA TÜRKMEN TEMASYNYŇ ŞÖHLELENMEGI WE EDEBI TÄSIR MESELELERI	633
Turghanbay Keruenov, Sayat Dzhepbarova REFLECTION OF TURKMEN THEMES AND QUESTIONS OF LITERARY IN- FLUENCE IN THE POETRY OF THE GARAGALPAK POET Y. YUSUPOV .	635
Турганбай Керуенов, Саят Джепбарова ОТРАЖЕНИЕ ТУРКМЕНСКОЙ ТЕМАТИКИ И ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ВЛИЯНИЯ В ПОЭЗИИ КАРАКАЛПАКСКОГО ПОЭТА Ю. ЮСУПОВА	635
Alina Husainowa TATAR DILINIŇ DIALEKTLERINDE INTERDENTAL ÇEKIMSIZLERINÝ AÝ- RATYNLYGY: DEŇŞDIRME TARAPY	636
Alina Khusainova THE SPECIFICS OF THE INTERDENTAL CONSONANT IN TATAR DIALECTS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE	636

Алина Хусаинова	
СПЕЦИФИКА ИНТЕРДЕНТАЛЬНОГО КОНСОНАНТА В ДИАЛЕКТАХ ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ. . .	637
Nodira Mustafaýewa	
ÖZBEGISTANDA YLMYŇ ÖSMEGINDE ZENAN AKADEMIKLERIŇ ORNY	638
Nodira Mustayaeva	
THE ROLE OF ACADEMIC WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF UZBEK SCIENCE	638
Нодира Мустафаева	
РОЛЬ ЖЕНЩИН-АКАДЕМИКОВ В РАЗВИТИИ УЗБЕКИСТАНСКОЙ НАУКИ	639
Ýernur Rahimow	
TÜRKMEN HALKYNYŇ ZERGÄRÇILIK ÖNÜMLERI GAZAGYSTAN RESPUBLIKASYNYŇ MILLI MUZEÝİNDE.	640
Yernur Rakhimov	
JEWELLERY OF THE TURKMEN PEOPLE IN THE NATIONAL MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	640
Ернур Рахимов	
ЮВЕЛИРНЫЕ ИЗДЕЛИЯ ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА В НАЦИОНАЛЬНОМ МУЗЕЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	640
Olyesýa Razdorskaýa, Nikolaý Ryžkow	
LUKMANLARA İNLIS DILINI ÖWRETMEK ÜÇİN REFLEKSIW WE DÖREDIJILIK NUKDAÝNAZARYNDAN INTERNETIŇ GPT ÇATYNDAN PEÝDALANMAK.	643
Olyesya Razdorskaya, Nickolay Ryzhkov	
CHAT GPT FOR TEACHING EMP IN CONTEXT OF REFLECTIVE AND CREATIVE APPROACH.	643
Олеся Раздорская, Николай Рыжков	
ЧАТ GPT ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ АМЦ В КОНТЕКСТЕ РЕФЛЕКСИВНОГО И ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА	645
Umida Şaozimowa, Jasurbek Nafasow	
ZAÝALANMAGA DURNUKLY ANTIFRIKSION MATERIALLARYŇ HÄSIÝETLERINI DERŇEMEK.	645
Umida Shaozimova, Jasurbek Nafasov	
INVESTIGATION OF PROPERTIES OF WEAR-RESISTANT ANTIFRICTION MATERIALS	646
Умида Шаозимова, Жасурбек Нафасов	
ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ ИЗНОСОСТОЙКИХ АНТИФРИКЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ	646

Mulaw Sisay Genanu

EFIOPIYA BILEN ERITREYANYŇ ARASYNDAKY HÄZIRKI ÝAGDAÝYŇ
SELJERMESI: EFIOPIYANYŇ WE GÜNDOGARAFRIKANYŇ SYÝASY
HEM-DE YKDYSADY GELJEGI BABATDA GELIP ÇYKÝAN NETIJELER 648

Mulav Sisay Genanu

AN ANALYSIS OF CURRENT TENSIONS BETWEEN ETHIOPIA
AND ERITREA: IMPLICATIONS FOR THE POLITICAL AND ECONOMIC
FUTURE OF ETHIOPIA AND EAST AFRICA 648

Мулав Сисай Генану

АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ МЕЖДУ ЭФИОПИЕЙ И ЭРИТРЕЕЙ:
ВЫТЕКАЮЩИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО И
ЭКОНОМИЧЕСКОГО БУДУЩЕГО ЭФИОПИИ И ВОСТОЧНОЙ АФРИКИ 649

Nikita Tihonow, Nazar Kurbanow

HALKARA GURAMALAR MERKEZI AZIYA
ÝURLARYNYŇ ABRAÝYNYŇ BERKEMEGINIŇ GÖRKEZIJISI
HÖKMÜNDE. 650

Nikita Tikhonov, Nazar Kurbanov

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AS A FACTOR IN STRENGTHENING
THE STATUS OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES 650

Никита Тихонов, Назар Курбанов

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ
СТАТУСА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 651

Sergeý Pankratow, Liliya Pankratowa

TÜRKMENISTAN WE RUSSIYA XXI ASYRDA: DÖWLETLERIŇ BERKA-
RARLYGYNY
WE ÖZYGTYÝARLYLYGYNY ÜPJÜN ETMEK ÜÇIN HYZMATDAŞLYGYŇ
SIWILIZASIYA ESASLARY. 653

Sergey Pankratov, Liliya Pankratova

TURKMENISTAN AND RUSSIA IN THE XXI CENTURY:
CIVILIZATIONAL BASES FOR COOPERATION IN ENSURING THE
POWER AND SOVEREIGNTY
OF STATES 653

Сергей Панкратов, Лилия Панкратова

ТУРКМЕНИСТАН И РОССИЯ В XXI ВЕКЕ: ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ
ОСНОВАНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ МОГУЩЕСТВА
И СУВЕРЕНИТЕТА ГОСУДАРСТВ 654

Eziz Orametow

HUKUK NAZARYÝETINDE HUKUGY DÜŞÜNMEKLIGIŇ ÝURIDIK
WE KANUNY NUKDAÝNAZARY. 655

Eziz Orametov

TYPES OF LAW INTERPRETATION: LEGAL
AND LEGALISTIC APPROACHES IN LAW THEORY 655

Эзиз Ораметов

ТИПЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ: ЮРИДИЧЕСКИЙ
И ЛЕГИСТСКИЙ ПОДХОДЫ В ТЕОРИИ ПРАВА 656

Bahar Hojagulyýewa

“HAKYDA GÖWHERI” ESERINDE RUSSIÝALY ALYMLARYŇ TÜRKMEN
TARYHNY ÖWRENMEKDE BITIREN IŞLERINIŇ BEÝANY 657

Bahar Hojagulyyeva

DESCRIPTION OF THE WORKS OF RUSSIAN SCIENTISTS ON THE STUDY
OF TURKMEN HISTORY IN THE WORK “HAKYDA GÖWHERI”. 659

Бахар Ходжакулиева

ОПИСАНИЕ РАБОТ РОССИЙСКИХ УЧЕНЫХ ПО ИЗУЧЕНИЮ
ТУРКМЕНСКОЙ ИСТОРИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ “HAKYDA GÖWHERI” . 660

Annagül Hojamberdiýewa, Gülnar Orazmuhammedowa

ÇEPER EDEBIÝATYŇ ÄHMIÝETI 660

Annagul Hojamberdiyeva, Gulnar Orazmuhammedova

THE IMPORTANCE OF FICTION IN THE ISSUES OF YOUTH EDUCATION . 662

Аннагуль Ходжамбердыева, Гульнар Оразмухаммедова

ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
В ВОПРОСАХ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ 662

Gülseven Hommadowa

HALKARA HUSUSY HUKUGYNDA AWTORLYK HUKUKLARYNY GORA-
MAGYŇ KADALAŞDYRYLYŞY 663

Gulseven Hommadova

UNIFORMIZATION OF COPYRIGHT PROTECTION
IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW 664

Гульсенем Хоммадова

РЕГУЛИРОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ ЗАЩИТЫ
АВТОРСКИХ ПРАВ 665

Maýagözel Hommaýewa

OGUZ TOPAR TÜRKI DILLERINDE DERMANLYK ÖSÜMLIKLERIŇ
ATLARYNYŇ GELIP ÇYKYŞ AÝRATYNLYKLARY 665

Mayagozel Hommayeva

FEATURES OF THE ORIGIN OF NAMES OF MEDICINAL PLANTS IN
THE TURKIC LANGUAGES OF THE OGUZ GROUP. 667

Маягозель Хоммаева

ОСОБЕННОСТИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ НАЗВАНИЙ ЛЕКАРСТВЕННЫХ
РАСТЕНИЙ В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ. 667

Jemile Hommaýewa

TÜRKMENISTANDA TÄJIRÇILIK ARBITRAŽYNY DÖRETMEGIN
ÄHMIÝETI 668

Jemile Hommayeva

THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING COMMERCIAL ARBITRATION IN
TURKMENISTAN 669

Джемиле Хоммаева	
ЗНАЧИМОСТЬ СОЗДАНИЯ КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА В ТУРКМЕНИСТАНЕ.	670
Maksat Hudaýberdiýew	
ÝERLI DOLANDYRYŞ EDARALARYNDA SANLY ULGAMYŇ ORNAŞDYRYLMAGYNYŇ DERWAÝYSLYGY	670
Maksat Hudayberdiyev	
THE FEASIBILITY OF IMPLEMENTING A DIGITAL SYSTEM IN LOCAL GOVERNMENT AGENCIES	671
Максат Худайбердиев	
АКТУАЛЬНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ В МЕСТНЫЕ АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ОРГАНЫ	672
Laçyn Hudaýberdiýewa	
MUKAMÇY KOMPOZITORLARYŇ ESERLERINDE NOWAÝY WE KYÝAMAT PERDELERINE ESASLANAN SAZLAR.	672
Lachyn Hudayberdiyeva	
WORKS BASED ON NOVAI AND KYYYAMAT FRETS IN THE CREATIVITY OF MUKAMCHY COMPOSERS.	673
Лачин Худайбердыева	
ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ОСНОВАННЫЕ НА ЛАДАХ НОВАИ И КЫЯМАТ, В ТВОРЧЕСТВЕ МУКАМЧИ КОМПОЗИТОРОВ	674
Laçyn Hudaýberdiýewa, Jeren Berdimyradowa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ ÖZBAŞDAK DÖWLET HAKYNDAKY TAGLYMATLARY.	674
Lachyn Hudayberdiyeva, Jeren Berdimyradova	
PRINCIPLE OF MAGTYMGULY PYRAGY ON INDEPENDENT STATE	676
Лачин Худайбердиева, Джерен Бердымурадова	
ИДЕИ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ О НЕЗАВИСИМОМ ГОСУДАРСТВЕ	676
Merjen Hudaýberdiýewa, Begençdurdy Gurbanow	
ASYRLARA ÝAŇ SALAN TÜRKMEN BEDEWLERINIŇ TARYHY WASPY	677
Merjen Hudayberdiyeva, Begechdurdy Gurbanov	
HISTORICAL DESCRIPTION OF TURKMEN HORSES THAT HAVE BEEN KNOWN AROUND FOR CENTURIES	678
Мерджен Худайбердыева, Бегенчдурды Гурбанов	
ВОСПЕВАНИЕ В ИСТОРИИ ПРОСЛАВЛЕННЫХ ВЕКАМИ ТУРКМЕНСКИХ СКАКУНОВ	679
Dünýä Hydyrowa	
TEHNIKI ADALGALARYŇ DÖREMEGINDE SÖZ ÝASALYŞYŇ AÝRATYNLYKLARY: ÝOLLARY, USULLARY WE INNOWASIÝALARY	679
Dunya Hydyrova	
WORD-FORMATION PROCESSES IN FORMING TECHNICAL TERMINOLOGIES: PATTERNS, FUNCTIONS, AND INNOVATIONS	680

Дунья Хыдырова	
СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ, ФУНКЦИИ И ИННОВАЦИИ	682
Aýgözel Işadowa	
TÜRKMEN ÇAGALAR EDEBIÝATYND A FOLKLOR DÄPLERI	682
Aygozel Ishadova	
FOLKLORE TRADITIONS IN TURKMEN CHILDREN'S LITERATURE	684
Айгозель Ишадова	
ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В ТУРКМЕНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	685
Akjağül Işangulyýewa	
YLYM WE SPORT	685
Akjağul Ishangulyyeva	
SCIENCE AND SPORTS.	687
Акджагуль Ишангулыева	
НАУКА И СПОРТ	687
Merjen Isaýewa	
DÖWLETILIK ÝÖRELGELERINIŇ YLMY WE ÇEPER BEÝANY	688
Merjen Isayeva	
A SCIENTIFIC AND ARTISTIC EXPRESSION OF STATEHOOD.	689
Мерджен Исаева	
НАУЧНОЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	690
Ogulnäzik Isenowa	
KITAP HALKYMZYŇ AGZYBIRLIGINIŇ, DOSTANALYGYNYŇ, YNSANPERWERLIGINIŇ TARYHY ÝAZGYSYDYR	690
Ogulnazik Isenova	
THE BOOK IS THE HISTORY OF UNITY, FRIENDSHIP AND HUMANITY WHICH IS THE PRINCIPAL VALUE OF OUR PEOPLE	692
Огулнязик Исенова	
КНИГА ЯВЛЯЕТСЯ ИСТОРИЕЙ ЕДИНСТВА НАШЕГО НАРОДА, ДРУЖБЫ И ГУМАНИЗМА.	692
Sona Islamowa, Jahan Hydyrowa	
TEHNIKI UGURLY SÖZLÜKLERIŇ WAJYPLYGY.	693
Sona Islamova, Jahan Hydyrova	
THE IMPORTANCE OF TECHNICAL DICTIONARIES	694
Сона Исламова, Джахан Хыдырова	
ВАЖНОСТЬ ТЕХНИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ	694
Güljan Izmaýlowa	
BERKARAR DÖWLETIŇ TÄZE EÝÝAMYNÝŇ GALKYNYŞY DÖWRÜNDE ÝAŞLARA TÜRKMENISTANYŇ KANUNÇYLYGYNY ÖWRETMEGIŇ ÄHMIÝETI	694

Guljan Izmaylova

THE SIGNIFICANCE OF LEGAL EDUCATION FOR YOUTH
IN TURKMENISTAN DURING THE ERA OF THE REVIVAL OF A NEW
EPOCH OF A POWERFUL STATE 696

Гульджан Измайлова

ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
ТУРКМЕНИСТАНА В ЭРУ ВОЗРОЖДЕНИЯ НОВОЙ ЭПОХИ
МОГУЩЕСТВЕННОГО ГОСУДАРСТВА 697

Sähragül Janmämmedowa

MILLI EKRAŇ ESERLERINDE PARAHAŇÇYLYGYŇ
WE GÖZELLIGIŇ BEÝANY 697

Sahragul Janmammedova

EXPLORATION OF PEACE AND BEAUTY ON TELEVISIONAL
TRANSMISSION 698

Сахрагуль Джанмаммедова

ИЗЛОЖЕНИЕ МИРА И КРАСОТЫ В ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПЕРЕДАЧАХ . 699

Bahar Jepbarowa

AK ÖÝLERI TUTMAGYŇ DÜZGÜNLERI. 699

Bahar Jepbarova

RULES OF INSTALLING WHITE YURTS. 701

Бахар Джепбарова

ПРАВИЛА УСТАНОВКИ БЕЛОЙ ЮРТЫ “АК ОЙ” 701

Maýagözel Jepbarowa

MAGTYMGULYNYŇ ŞYGYRLARYNDA EÝELI SÖZLEMLER 702

Mayagozel Jepbarova

SENTENCES WITH
SUBJECTS IN MAGTYMGULY’S POEMS. 704

Маягозель Джепбарова

ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ПОДЛЕЖАЩИМ В СТИХОТВОРЕНИЯХ
МАХТУМКУЛИ. 704

Şasenem Joraýewa

JEMGYÝETIŇ INTELLEKTUAL MÜMKINÇILIKLERINI
ÝOKARLANDYRMAKDA ANDROGOGIKA YLMYNYŇ ÄHMIÝETI. . . . 704

Shasenem Jorayeva

THE ROLE OF THE SCIENCE OF ANDROGOGY
IN RAISING INTELLECTUAL POTENTIAL OF SOCIETY. 706

Шасенем Джораева

РОЛЬ АНДРОГОГИКИ В ПОВЫШЕНИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО
ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА 706

Altyn Jumaglyjowa

TEBIPÇILIK – HALK LUKMANÇYLYGYNYŇ AJAÝYP NUSGASY 707

Altyn Jumaglyjova

WITCHCRAFT IS AN EXCELLENT EXAMPLE OF FOLK MEDICINE. . 708

Алтын Джумагылыджова	
ЗНАХАРСТВО –ВЕЛИКОЛЕПНЫЙ ПРИМЕР НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ .	709
Aman Jumakulow, Bibi Jumagulowa	
SÖZLEŞİK ENDIGINİ ÖSDÜRMEK WE ONY KÄMILLEŞDIRMEK DAŞARY ÝURT DILINI ÖWRETMEGIN ESASY WEZIPESIDIR.	709
Aman Jumakulov, Bibi Jumagulova	
DEVELOPING AND IMPROVING SPOKEN LANGUAGE SKILLS IS A KEY CHALLENGE IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.	710
Аман Джумакулов, Биби Джумагулова	
РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ – КЛЮЧЕВАЯ ЗАДАЧА ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	711
Yhlas Jumakulyýew	
HEMIŞELİK BITARAPLYK WE MEDENI DIPLOMATIÝANYŇ TÄZE ÖSÜŞLERI.	711
Yhlas Jumakulyyev	
PERMANENT NEUTRALITY AND NEW DEVELOPMENTS IN CULTURAL DIPLOMACY.	713
Ыхлас Джумакулыев	
ПОСТОЯННЫЙ НЕЙТРАЛИТЕТ И ДАЛЬНЕЙШЕ РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ	713
Aşyrgeldi Jumaýew, Jennet Saparowa	
TÜRKMENISTAN WE BÜTINDÜNYÄ SÖWDA GURAMASY: DURNUKLY HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK ESASLARY	714
Ashyrgeldi Jumaev, Jennet Saparova	
TURKMENISTAN AND THE WORLD TRADE ORGANIZATION: LEGAL FOUNDATIONS FOR SUSTAINABLE COOPERATION	715
Аширгельды Джумаев, Дженнет Сапарова	
ТУРКМЕНИСТАН И ВСЕМИРНАЯ ТОРГОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА	716
Jeren Jumaýewa, Hurma Nepesowa	
YLYM-BILIM SANLY ULGAMYŇ HEREKETLENDIRIJI GÜÝJÜDIR . . .	716
Jeren Jumaeva, Hurma Nepesova	
SCIENCE IS THE DRIVING FORCE OF THE DIGITAL SYSTEM. . . .	718
Джерен Джумаева, Хурма Непесова	
НАУКА – ДВИЖУЩАЯ СИЛА ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ	718
Şeker Kadyrowa	
IŇLIS DILINI OKATMAKDA NEÝROLINGWISTIKANYŇ ORNY	719
Sheker Kadyrova	
THE ROLE OF NEUROLINGUISTICS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.	719
Шекер Кадырова	
РОЛЬ НЕЙРОЛИНГВИСТИКИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ	721

Kakamyrat Kakabaýew, Nazardurdy Orazdurdyýew ÝAŞ ERKIN GÖREŞIJILERIŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNÝ BAHALANDYRMAGYŇ USULLARY	721
Kakamyrat Kakabayev, Nazardurdy Orazdurdyev METHODS FOR ASSESSING THE PHYSICAL TRAINING OF YOUNG FREESTYLE WRESTLERS.	723
Какамырат Какабаев, Назардурды Ораздурдыев МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЫХ БОРЦОВ ВОЛЬНОГО СТИЛЯ	723
Bagtygözel Kakabaýewa TÜRKMENISTAN BILEN ÝUNESKONYŇ ARASYNDAKY HYZMATDAŞLYGYNÝŇ TARYHY	724
Bagtygozel Kakabayeva HISTORY OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND UNESCO	726
Багтыгозель Какабаева ИСТОРИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА И ЮНЕСКО	726
Bahar Kakabaýewa TÜRKMEN WE RUS DILLERINDE ÝLALAŞMA TÄRI	726
Bahar Kakabayeva SUBORDINATING CONJUNCTIONS IN TURKMEN AND RUSSIAN LANGUAGES	727
Бахар Какабаева СОГЛАСОВАНИЕ В ТУРКМЕНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	727
Döwran Karajaýew JEMGYÝETÇILIK TERTIBINIŇ ÜPJÜN EDILMEGINDE AHLAK KADALARYNYŇ ORNY	728
Dovran Karajayev, THE ROLE OF PERMANENT NEUTRALITY OF TURKMENISTAN IN ENSURING UNIVERSAL PEACE AND SECURITY.	730
Довран Караджаев РОЛЬ НРАВСТВЕННЫХ НОРМ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА	730
Jennet Kerimi TÜRKMEN TEATR SUNGATYNDA PARAHATÇYLYK WE AGZYBIRLIK ÝÖRELGESINIŇ ŞÖHLELENDIRILIŞI	731
Jennet Kerimi HIGHLIGHTING THE IDEAS OF PEACEFULNESS AND SOLIDARITY IN THE TURKMEN THEATRICAL ART	732
Дженнет Керими ОСВЕЩЕНИЕ ИДЕЙ МИРОЛЮБИЯ И СПЛОЧЁННОСТИ В ТУРКМЕНСКОМ ТЕАТРАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ	732

Nurmyrat Kowusow TÜRKMENISTANDA ADAMYŇ WE RAÝATYŇ ADYL KAZYÝETLILIGE BOLAN KONSTITUSION-HUKUK KEPILLIKLERI.	733
Nurmyrat Kovusov CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES OF A PERSON AND CITIZEN FOR JUSTICE	735
Нурмырат Ковусов КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА НА ПРАВОСУДИЕ	735
Ogulsuraý Kulberdiýewa, Aýlar Oraztaganowa TÜRKMEN DILINDE EL IŞ ATLARYNYŇ MENTAL LINGWISTIK DERŇEWI (HALK DÖREDIJILIGINIŇ MYSALYNDA)	735
Ogulsuray Kulberdiyeva, Aylar Oraztaganova LINGUO-MENTAL ANALYSIS OF NAMES OF HANDICRAFT IN THE TURKMEN LANGUAGE (AND THE EXAMPLE OF FOLKLORE)	737
Огулсурай Кульбердыева, Айлар Оразтаганова ЛИНГВО-МЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАЗВАНИЙ РУКОДЕЛИЙ В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ФОЛЬКЛОРА).	737
Meýlis Kuleýew, Muhammetnazar Tokaýew ÝOL HEREKETINIŇ HOWPSUZLYGYNY ÜPJÜN ETMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ORNY	737
Meylis Kuleyev, Muhammetnazar Tokayev THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENSURING ROAD SAFETY 739	
Мейлис Кулеев, Мухаметназар Токаев РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ	739
Aýna Kuliýewa KITAPHANALAR SANLY ULGAM DÖWRÜNDE	740
Ayna Kuliyeva LIBRARIES IN THE DIGITAL AGE	740
Айна Кулиева БИБЛИОТЕКИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ.	740
Maýagözel Kullaýewa BITARAPLYK – HALKARA PARAHATÇYLYK ÝOLY	742
Mayagozel Kullayeva NEUTRALITY IS A PATH TO INTERNATIONAL PEACE	743
Маягозель Куллаева НЕЙТРАЛИТЕТ – ПУТЬ К МЕЖДУНАРОДНОМУ МИРУ.	744
Myrat Kulyýew TÜRKMENISTANDA EÝEÇILIK HAKYNDAKY KANUNÇYLYGYŇ ÖSÜŞ UGURLARY	744

Myrat Kulyyev	
DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PROPERTY LEGISLATION IN TURKMENISTAN	746
Мурад Кулиев	
НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СОБСТВЕННОСТИ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	746
Ogulsona Lollekowa, Jeren Popyýewa	
ABU-ŞAHRAÝNDAN (MESOPOTAMIÝA) TAPYLAN ÇAKMAK DAŞDAN ÝASALAN GURALLARYŇ JEÝTUNDAN TAPYLAN GURALLAR BILEN MEŇZEŞLIGI WE AÝRATYNLYKLARY	747
Ogulsona Lollekova, Jeren Popyeva	
FLINT TOOLS FROM ABU-SHAHRAYN (MESOPOTAMIA) AND JEYTUN: THEIR SIMILARITIES AND DIFFERENCES	748
Огулсона Лоллекова, Джерен Попыева	
КРЕМНЕВЫЕ ОРУДИЯ АБУ-ШАХРАЙНА (МЕСОПОТАМИЯ) И ДЖЕЙТУНА: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЯ	749
Nursahat Mamedow	
RUS ÇEPER TEKSTLERINDE TÜRKMEN HAS ATLARYNYŇ KÖPDÜRLÜLIGINIŇ ULANYLYŞ AÝRATYNLYGY	749
Nursahat Mamedov	
PECULIARITIES OF THE USE OF VARIANT TURKMEN PROPER NAMES IN RUSSIAN FICTION	751
Нурсахед Мамедов	
ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВАРИАНТНОСТИ ТУРКМЕНСКИХ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В РУССКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ .	751
Gunça Mämetniýazowa	
YNSAN HÄSIÝETLERINI AŇLATMAKDA METAFORANYŇ ORNY	751
Guncha Mametniyazova	
THE ROLE OF METAPHOR IN DESCRIBING HUMAN CHARACTERIS- TICS	753
Гунча Маметниязова	
РОЛЬ МЕТАФОРЫ В ОБОЗНАЧЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ КАЧЕСТВ. . .	753
Maýa Meläýewa	
GÜNDOGARYŇ BEÝİK ALYMY ABU REÝHAN AL-BIRUNYNYŇ YLMA GOŞAN GOŞANDY	753
Maya Melayeva	
THE SCIENTIFIC ADDITION OF ABU RAYHAN AL-BIRUNI THE GREAT SCIENTIST OF THE EAST	755
Майя Меляева	
ВКЛАД В НАУКУ ВЕЛИКОГО УЧЁНОГО ВОСТОКА АБУ РЕЙХАНА АЛЬ-БИРУНИ	756

Aknur Meredowa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI”	
ATLY KITABYNDA KÄBIR SÖZLERE LEKSIKI DÜŞÜNDIRIŞLER.	756
Aknur Meredova	
LEXICAL INTREPRETATIONS OF SOME WORDS IN OUR HERO	
ARKADAG’S BOOK “JEWEL OF THE MIND”.	758
Акнур Мередова	
ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТОЛКОВАНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВ	
В КНИГЕ ГЕРОЯ – АРКАДАГА “ЖЕМЧУЖИНА РАЗУМА”	758
Maral Meredova	
TÜRKMENISTANDA SAZÇYLYK BILIMINIŇ ÖSÜŞ ÝOLY.	758
Maral Meredova	
WAY OF DEVELOPMENT OF MUSICAL EDUCATION IN TURKMENISTAN .	760
Марал Мередова	
ПУТЬ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
В ТУРКМЕНИСТАНЕ	761
Şemşat Meredowa	
ÇEPER TEKST LINGWODIDAKTIK OBÝEKT HÖKMÜNDE	761
Shemshat Meredova	
LITERARY TEXT AS A LINGUODIDACTIC OBJECT	762
Шемшат Мередова	
ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ КАК ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ .	762
Arzygül Mowlýamowa	
NOWRUZ – BAHARYŇ BUŞLUKÇYSY.	764
Arzygul Movlyamova	
NOVRUZ – A HARNESS OF SPRING.	765
Арзыгуль Мовлямова	
НОВРУЗ – ПРЕДВЕСТНИК ВЕЧНЫ	765
Gurbangeldi Muhammedow	
“OGUZNAMALARDA” GARAMANLYLAR HAKYND.	766
Gurbangeldi Muhammedov	
ABOUT GARAMANIDS IN WRITTEN MONUMENTS “OGUZNAMA” . .	767
Гурбангельды Мухаммедов	
О КАРАМАНИДАХ В ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКАХ “ОГУЗНАМА” . .	768
Geldimyrat Muhammedow	
HINDISTAN GOLÝAZMALARYNDA BEDEW BEÝANY	768
Geldimyrat Muhammedov	
DESCRIPTION OF TURKMEN HORSES IN INDIAN MANUSCRIPTS. . .	769
Гельдимырат Мухаммедов	
ОПИСАНИЯ ТУРКМЕНСКИХ КОНЕЙ В ИНДИЙСКИХ РУКОПИСЯХ .	770
Ýunus Muhammedow	
ZÄHMETI GORAMAGYŇ HUKUK ESASLARY	770

Yunus Muhammedov	
LEGAL FRAMEWORK OF THE OCCUPATIONAL SAFETY.	772
Юнус Мухаммедов	
ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОХРАНЫ ТРУДА	772
Meňli Muhammedowa	
TÜRKI HALKLARDA ÝAZUWYŇ TARYHY	773
Menli Muhammedova	
WRITTEN HISTORY OF THE TURKIC NATIONS	774
Менгли Мухаммедова	
ИСТОРИЯ ПИСЬМЕННОСТИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ	775
Gülşirin Muhanowa	
TÜRKMEN DILINDE “ILKINJI KÖK DÜŞÜNJESINIŇ	
YLMY SELJERMESI	775
Gulshirin Muhanova	
SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE CONCEPT	
OF “PRIMARY ROOT” IN THE TURKMEN LANGUAGE	777
Гульширин Муханова	
НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ “ПЕРВИЧНЫЙ КОРЕНЬ” В	
ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ	777
Feride Muradowa	
SUW SERIŞDELERINI PEÝDALANMAK BOÝUNÇA TÜRKMENISTANYŇ	
HALKARA-HUKUK BINÝADY	777
Feride Muradova	
TURKMENISTAN’S INTERNATIONAL LEGAL	
FRAMEWORK FOR THE USE OF WATER RESOURCES	778
Фериде Мурадова	
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ БАЗА ТУРКМЕНИСТАНА ПО	
ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ.	778
Batyr Myradow	
TÜRKMENISTANYŇ MEKDEPLERINDE OKUW MAKSATNAMALARYNY	
WE OKUW KITAPLARYNY DÖWREBAPLAŞDYRMAGYŇ MESELELERI	779
Batyr Myradov	
ISSUES OF MODERNIZATION OF CURRICULUMS	
AND TEXTBOOKS IN SCHOOLS OF TURKMENISTAN.	781
Батыр Мурадов	
ВОПРОСЫ МОДЕРНИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ	
И УЧЕБНИКОВ В ШКОЛАХ ТУРКМЕНИСТАНА	782
Gurbangül Myradowa	
TÜRKMEN DILINDE SANLY ULGAM BILEN BAGLANÝŞYKLY ADALGA-	
LAR	782
Gurbangul Myradova	
TERMS RELATED TO THE DIGITAL SYSTEM	
IN TURKMEN LANGUAGE	784

Гурбангуль Мурадова	
ТЕРМИНЫ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА, СВЯЗАННЫЕ С ЦИФРОВИЗАЦИЕЙ	785
Nowruz Myratdurdyýew, Baýramberdi Nyýazlyýew	
DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENMEKDE TASLAMA USULYNYŇ ORNY	785
Novruz Myratdurdyev, Bayramberdi Nyazlyyev	
ROLE OF THE PROJECT-BASED METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.	787
Новруз Мыратдурдыев, Байрамберды Ниязлиев	
РОЛЬ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	788
Bagtygöl Myşikowa, Dilber Ballyýewa	
AHAL ÝAÝLASYNDA GADYMY ÄNEWIŇ ŞÖHRATLY ÝOLY DOWAMATA UZAÝAR	788
Bagtygul Myshikova, Dilber Ballyyeva	
GLORIOUS TRACE OF THE CULTURE OF ANCIENT ANEV IN THE EXPANSES OF AHAL	789
Багтыгуль Мышикова, Дильбер Баллыева	
СЛАВНЫЙ СЛЕД КУЛЬТУРЫ ДРЕВНЕГО АХАУ НА ПРОСТОРАХ АХАЛА.	790
Serdar Nazarow, Muhammetberdi Rahymow	
ÜZNÜKSIZ STEM BILIMINI DÖRETMEGIŇ MÖHÜM MODELİ	790
Serdar Nazarov, Muhammetberdi Rahymov	
AN IMPORTANT MODEL FOR CREATING CONTINUOUS STEM EDUCATION.	792
Сердар Назаров, Мухамметберды Рахимов	
ВАЖНАЯ МОДЕЛЬ ДЛЯ СОЗДАНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО STEM-ОБРАЗОВАНИЯ.	792
Enejan Nazarowa	
BÜRÜNÇ ZAMANYNA DEGIŞLI KERAMIKA GAP BÖLEKLERİ	792
Enejan Nazarova	
FRAGMENTS OF BRONZE AGE POTTERY	794
Энеджан Назарова	
ФРАГМЕНТЫ КЕРАМИКИ БРОНЗОВОГО ВЕКА.	795
Selbi Nazarowa	
OKATMAK PROSESİNDE PROFESSIONAL LEKSIKANYŇ ULANYLYŞY.	795
Selbi Nazarova	
USE OF PROFESSIONAL LEXIS IN THE LEARNING PROCESS	797
Сельби Назарова	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ	798

Atageldi Nepesow	
BMG-NIŇ DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARY BOÝUNÇA WEZIPELERIŇ TÜRKMENISTANDA DURMUŞA GEÇIRILIŞI	798
Atageldi Nepesov	
REALIZATION OF THE OBJECTIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS OF THE UN IN TURKMENISTAN	800
Атагельды Непесов	
РЕАЛИЗАЦИЯ ЗАДАЧ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ООН В ТУРКМЕНИСТАНЕ	800
Şamuhammet Nepesow, Kümüşgözel Nepesowa	
SPORT FOTOŽURNALISTIKASYNYŇ PSIHOLOGIK TÄSIRLERI	800
Shamuhammet Nepesov, Kumushgozel Nepesova	
PSYCHOLOGICAL IMPACT OF SPORTS PHOTOJOURNALISM	802
Шамухаммет Непесов, Кумушгозель Непесова	
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СПОРТИВНОЙ ФОТОЖУРНАЛИСТИКИ	802
Hydyr Nunnaýew	
TÜRGENLERIŇ FIZIKI TAÝÝARLYGYNY ÝOKARLANDYRMAGYŇ TEHNOLOGIÝASY	803
Hydyr Nunnaev	
TECHNOLOGY FOR IMPROVING ATHLETES' PHYSICAL FITNESS. . .	804
Хыдыр Нуннаев	
ТЕХНОЛОГИИ ПОВЫШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ	805
Tawus Nurbadowa, Gyrgyzy Maşadowa	
BÜRÜNÇ, KERAMIKA ÖNÜMLERINDE BALYK ŞEKILLERI	805
Tavus Nurbadova, Gyrgyzy Mashadova	
IMAGES OF FISH ON BRONZE AND CERAMIC PRODUCTS.	807
Тавус Нурбадова, Гырмызы Машадова	
ИЗОБРАЖЕНИЯ РЫБ НА БРОНЗОВЫХ И КЕРАМИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЯХ .	807
Akjagül Nurgeldiýewa	
TÜRKMEN HALYLARYNYŇ TARYHY ARHEOLOGIÝA MAGLUMATLARY ESASYNDA	808
Akjagul Nurgeldiyeva	
HISTORY OF TURKMEN CARPETS BASED ON ARCHEOLOGICAL DATA.	809
Акджагуль Нургельдыева	
ИСТОРИЯ ТУРКМЕНСКИХ КОВРОВ НА ОСНОВЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ	809
Fatima Nurgeldiýewa	
DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRENMEKDE HÖWESIŇ WAJYP ORNY	810
Fatima Nurgeldiyeva	
THE IMPORTANCE OF ROLE OF MOTIVATION ON LEARNING FOREIGN LANGUAGES	811

Фатима Нургельдыева	
РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	812
Mekan Nurmämmedow	
HALKARA DEÑIZ GURAMASY (IMO) TARAPYNDAN KABUL EDILEN DEÑIZ KONWENSIÝALARYNYŇ HUKUK DEREJESINI PUGTALANDYRMAK	812
Mekan Nurmammedov	
CONFIRMING THE LEGAL STATUS OF MARITIME CONVENTIONS ADOPTED BY THE INTERNATIONAL MARITIME ORGANIZATION (IMO)	814
Мекан Нурмаммедов	
УКРЕПЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА МОРСКИХ КОНВЕНЦИЙ, ПРИНЯТЫХ МЕЖДУНАРОДНОЙ МОРСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ (ИМО)	815
Röwşen Nurmyradow	
HALK AÝDYMLARYNYŇ RITM HEM GURLUŞ ESASLARY	815
Rovshen Nurmyradov	
RHYTHMIC AND STRUCTURAL FUNDAMENTALS OF FOLK SONGS	816
Ровшен Нурмурадов	
ОСНОВЫ РИТМА И СТРУКТУРЫ НАРОДНЫХ ПЕСЕН.	817
Aýna Nurmyradowa	
HYTAÝ IEROGLIFLERINI ÖWRETMEGIŇ USULLARY	818
Ayna Nurmyradova	
METHODS OF TEACHING HIEROGLYPHS IN CHINESE LANGUAGE.	818
Айна Нурмурадова	
МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИЕРОГЛИФОВ НА КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ	818
Aýna Nurýagdyýewa	
TÜRKMEN DIPLOMATIÝASY – GLOBAL GYMMATLARY ÝAÝRATMAGYŇ RAÝHASLY SYÝASATYNYŇ NUSGASYDYR.	820
Aina Nuryagdyeva	
TURKMEN DIPLOMACY IS AN EXAMPLE OF WISE POLICY TO SPREAD GLOBAL VALUES	820
Айна Нурягдыева	
ТУРКМЕНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ – ОБРАЗЕЦ МУДРОЙ ПОЛИТИКИ ПО РАСПРОСТРАНЕНИЮ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ.	821
Ýagmyr Nuryýew	
YLMYŇ WE TEHNOLOGIÝALARYŇ ÖSÜŞINIŇ KONSTITUSION-HUKUK BINÝADY	822
Yagmyr Nuryyev	
CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGIES	824
Ягмыр Нурыев	
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ	824

Enejan Nuryýewa

TÜRKMEN DUTAR TOPLUMLARY WE ÝEWROPA SAZ SUNGATYNDAKY
WARIASION-TOPLUMLAÝYN FORMALAR: MEŇZEŞLIGI WE TAPAWUDY 825

Enejan Nuryyeva

TURKMEN DUTAR CYCLES AND VARIATION-CYCLICAL FORMS
IN EUROPEAN MUSIC ART: SIMILIARITY
AND DIFFERENCE. 826

Энеджан Нурыева

ТУРКМЕНСКИЕ ДУТАРНЫЕ ЦИКЛЫ И ВАРИАЦИОННО –
ЦИКЛИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ МУЗЫКАЛЬНОМ
ИСКУССТВЕ: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ 827

Ogulsapar Nuryýewa

“GORKUT ATA” EPOSYNYŇ DILINDE ÝLALAŞMA SINTAKTIK TÄRI
BILEN BAGLANYŞYAN SÖZ DÜZÜMLERI 827

Ogulsapar Nuryyeva

WORD STRUCTURES CONNECTED WITH THE AGREEMENT
SYNTACTIC TYPE IN THE LANGUAGE OF THE EPIC “GORKUT ATA” . 829

Огулсапар Нурыева

СЛОВСОЧЕТАНИЯ В ЯЗЫКЕ ЭПОСА “ГОРКУТ АТА”,
СИНТАКСИЧЕСКИ СВЯЗАННЫЕ СПОСОБОМ СОГЛАСОВАНИЯ 829

Aýjan Omarowa

SEBITDE SERHETÜSTI SUWLARDAN PEÝDALANMAGYŇ
HUKUK DÜZGÜNLEŞDIRILIŞI 830

Ayjan Omarova

LEGAL REGULATION ON THE USE
OF TRANSBOUNDARY WATERS IN THE REGION 832

Айджан Омарова

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ
ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОД В РЕГИОНЕ 832

Leýla Omirowa

MAGTYMGULYNYŇ DÖREDIJILIGINIŇ YNSAN GATNAŞYKLARYNY
HALKARA DEREJESINDE ÖSDÜRMEKDÄKI ORNY 833

Leyla Omirova

ROLE OF MAGTYMGULY’S CREATIVITY IN THE DEVELOPMENT OF
HUMAN RELATIONS AT THE INTERNATIONAL LEVEL. 835

Лейла Омирова

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА МАХТУМКУЛИ В РАЗВИТИИ
ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА МЕЖДУНАРОДНОМ
УРОВНЕ. 835

Jemal Orazgeldiyewa, Oguldurdy Derýagulyýewa

SANLY ULGAM ARKALY PARFIÝA DÖWRÜNIŇ TARYHNY
OKATMAGYŇ AÝRATYNLYKLARY (GADYMY MERWIŇ MYSALYNDA) . 836

Jemal Orazgeldiyeva, Oguldurdy Deryagulyyeva	
FEATURES OF TEACHING THE HISTORY OF THE PARTHIAN ERA THROUGH A DIGITAL SYSTEM (USING THE EXAMPLE OF ANCIENT MERV)	837
Джемал Оразгельдыева, Огулдурды Дерьягулыева	
ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ПАРФЯНСКОЙ ЭПОХИ ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ (НА ПРИМЕРЕ ДРЕВНЕГО МЕРВА).	838
Aýbibi Orazmamedowa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ ESERLERINDE ÝÖNEKEÝ GEPLEŞIGIŇ LEKSIKI-GRAMMATIK AÝRATYNLYGY.	838
Aybibi Orazmamedova	
LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES OF INFORMAL SPEECH IN THE WORKS OF OUR HERO ARKADAG.	840
Айбиби Оразмамедова	
ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОСТОРЕЧИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГЕРОЯ – АРКАДАГА	840
Maral Orazmyradowa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE YNAM MESELESINIŇ IŞLENILIŞI.	840
Maral Orazmyradova	
PRESENTATION OF THE ISSUE OF TRUST IN THE WORKS OF MAGTYMGULY PYRAGY.	842
Марал Оразмурадова	
ИЗЛОЖЕНИЕ ВОПРОСА ДОВЕРИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	842
Çynar Orazowa	
TÜRKMEN WE IŇLIS DILLERINDE IŞLIK ZAMANLARYNY DEGŞIRMEKDE ULANYLÝAN DEGŞIRME USULY	843
Chynar Orazova	
THE CONTRASTIVE METHOD USED IN COMPARING VERB TENSES IN ENGLISH AND TURKMEN	843
Чинар Оразова	
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ МЕТОД, ИСПОЛЗУЕМЫЙ ПРИ СРАВНЕНИИ ВРЕМЕН ГЛАГОЛА В АНГЛИЙСКОМ И ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКАХ .	844
Mahym Orazowa	
FIZIKA SAPAGYNDA MENTAL KARTALARYNY ULANMAGYŇ USULYÝETI	845
Mahym Orazova	
THE USE OF MIND MAPS IN PHYSICS LESSONS	846
Махым Оразова	
МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕНТАЛЬНЫХ КАРТ НА УРОКАХ ФИЗИКИ.	847

Sülgünjemał Orazowa	
GÜNBATAR TÜRKMENLERİN	
GELİN TOÝUNDA ÝEŇŇÄNİŇ ORNY	847
Sulgunjemał Orazowa	
THE ROLE OF “YENGE” – A WIFE OF THE ELDER BROTHER IN THE	
WEDDING RITES OF THE WESTERN TURKMEN PEOPLE	848
Сульгунджемал Оразова	
РОЛЬ “ЕНГЕ” – ЖЕНЫ СТАРШЕГО БРАТА	
В СВАДЕБНЫХ ОБРЯДАХ НАСЕЛЕНИЯ ЗАПАДНОГО	
ТУРКМЕНИСТАНА	849
Tuwak Öweznesowa	
GOŇURDEPE – GADYMY MARGIANA SIWILIZASIÝASYNYŇ PAÝTAGT	
ŞÄHERI	849
Tuvak Oveznesowa	
GONURDEPE IS THE CAPITAL OF THE ANCIENT MARGIANA	
CIVILIZATION	851
Тувак Овезнесова	
ГОНУР-ДЕПЕ – СТОЛИЦА ДРЕВНЕЙ МАРГИАНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	852
Aýgözel Öwezowa	
DURNUKLY ÖSÜŞ MAKSATLARYNA ÝETMEKDE LUKMANÇYLYK	
DIPLOMATIÝASYNYŇ ORNY	852
Aygozel Ovezowa	
THE ROLE OF HEALTH DIPLOMACY IN ACHIEVING SUSTAINABLE	
DEVELOPMENT GOALS	854
Айгозель Овезова	
РОЛЬ МЕДИЦИНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ В ДОСТИЖЕНИИ ЦЕЛЕЙ	
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.	854
Tyllagözel Öwezowa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE ANTONIMLERİN	
MANY TAÝDAN TOPARLARA BÖLÜNIŞI	855
Tyllagozel Ovezowa	
SEMANTIC GLASSIFICATION OF ANTONYMS	
IN GREATIVITY OF MAGTYMGULY PYRAGY	857
Тыллагозель Овезова	
СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ АНТОНИМОВ	
В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	857
Orazgeldi Öwezsähedow	
AÝBEG SAFADI MEMLUKLAR DÖWRÜNİŇ TANYMAL ŞAHSYÝETI .	857
Orazgeldi Ovezsahedov	
AYBEK SAFADI IS A FAMOUS PERSONALITY	
OF THE MAMLUK ERA	859
Оразгельды Овезсахатов	
АЙБЕК САФАДИ – ИЗВЕСТНАЯ ЛИЧНОСТЬ ЭПОХИ МАМЛЮКОВ .	859

Gülşat Pirjanowa	
SYÝAHATÇYLYK ULGAMYNÄ TEHNOLOGIÝALARYŇ TÄSIRI	860
Gulshat Pirjanova	
THE IMPACT OF TECHNOLOGY ON THE TOURISM SYSTEM.	861
Гульшат Пирджанова	
ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ НА СФЕРУ ТУРИЗМА.	862
Jemile Pürjäýewa, Jennet Halmuradowa	
MERKEZI AZIÝA DÖWLETLERINIŇ KÖPTARAPLAÝYN SEBIT	
HYZMATDAŞLYGYNÝŇ ÄHMIÝETI.	863
Jemile Purjayeva, Jennet Halmuradova	
IMPORTANCE OF MULTILATERAL REGIONAL COOPERATION	
OF CENTRAL ASIAN STATES	864
Джемиле Пурджаева, Дженнет Халмурadowa	
ЗНАЧИМОСТЬ МНОГОСТОРОННЕГО РЕГИОНАЛЬНОГО	
СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	865
Ejegyz Rahmanowa	
MILLI YLMY IŞGÄRLERI TAÝÝARLAMAK WATANYŇ	
ROWAÇLYGYNÝŇ KEPILIDIR	865
Ejegyz Rahmanova	
TRAINING NATIONAL SCIENTIFIC PERSONNEL – A KEY TO	
THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE COUNTRY.	867
Эджегыз Рахманова	
ПОДГОТОВКА НАЦИОНАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ	
КАДРОВ – ЗАЛОГ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ.	868
Pürli Rasulow	
TÜRKMENISTANYŇ ÝEWROPA BILELEŞIGI BILEN ÝOKARY BILIM	
ULGAMYNDAKY HYZMATDAŞLYGYNÝŇ ESASY UGURLARY.	868
Purli Rasulov	
MAIN DIRECTIONS OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN	
AND THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION	870
Пурли Расулов	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА	
С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ .	870
Ogulsapar Rejepalyýewa	
ÝAŞLARA BIOLOGIK DÜŞÜNJELERI BERMEKDE	
HALK PEDAGOGIKASYNYŇ MIRASYNYŇ ÄHMIÝETI	871
Ogulsapar Rejepalyyeva	
THE SIGNIFICANCE OF THE HERITAGE OF FOLK PEDAGOGY IN THE	
TRANSFER OF BIOLOGICAL CONCEPTS TO YOUTH	872
Огулсапар Реджепалыева	
ЗНАЧЕНИЕ НАСЛЕДИЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ	
В ПЕРЕДАЧЕ МОЛОДЕЖИ БИОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ	873
Şemşat Rejepowa	
GARAŞSYZLYK ÝYLLARYNDA DÖRÄN GOŞMA ALYNMA SÖZLER. .	873

Shemshat Rejepova	
COMPOUND BORROWED WORDS FORMED DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.	875
Шемшат Реджепова	
ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОЖНЫЕ СЛОВА, ПОЯВИВШИЕСЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	875
Aziza Rozyýewa	
STEAM EKOLOGIK BILIM BERMEGIŇ INNOWASION TEHNOLOGIÝASY HÖKMÜNDE.	876
Aziza Rozyyeva	
STEAM AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY FOR THE FORMATION OF ECOLOGICAL EDUCATION	877
Азиза Розыева	
STEAM КАК ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ	878
Gülälek Rozyýewa, Jemal Bazarowa	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZ GURBANGULY BERDIMUHAMEDOWYŇ “NAKYDA GÖWHERI” KITABY – MEDENI MIRASYMYZY ÖWRENMEKDE GYMMATLY ÇEŞME.	878
Gulalek Rozyyeva, Jemal Bazarova	
“PEARL OF THE MIND” BY HERO ARKADAG – VALUABLE SOURCE IN STUDYING OUR CULTURAL HERITAGE.	880
Гулялек Розыева, Джемал Базарова	
КНИГА ГЕРОЯ – АРКАДАГА ГУРБАНГУЛЫ БЕРДЫМУХАМЕДОВА “NAKYDA GÖWHERI” – БЕСЦЕННЫЙ ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ	880
Babakuli Rustemow	
ÄHLI ZADYŇ METAFIZIKI NAZARYÝETI.	881
Babakuli Rustemov	
METAPHYSICAL THEORY OF EVERYTHING.	881
Бабакули Рустемов	
МЕТАФИЗИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ВСЕГО	882
Gülşirin Ryzzakowa	
SÖZLEÝIŞ DILINIŇ ÖSDÜRILIŞINDE INNOWASION USULLARYŇ PEÝDALANYLYŞY.	882
Gulshirin Ryzzakova	
USAGE OF INNOVATIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH.	884
Гульширин Рыззакова	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ УСТНОЙ РЕЧИ	884
Akmaral Sabyrowa	
MAHMYT ZAMAŇŞARYNYŇ ŞYGYRLARYNDA RITORIKI SORAGYŇ ULANYLYŞY	885

Akmaral Sabyrova	
THE USE OF RHETORICAL QUESTIONS IN THE POEMS BY MAHMYT ZAMANSARY.	887
Акмарал Сабырова	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОГО ВОПРОСА В СТИХАХ МАХМУДА ЗАМАХШАРИ.	887
Gülaýym Sahatowa	
EDEBIÝAT DERSINDE UMUMADAMZAT GYMMATLYKLARYNY ÖWRETMEKDE SANLY DIDAKTIKANYŇ ORNY.	887
Gulayym Sahatova	
THE ROLE OF DIGITAL DIDACTICS IN TEACHING INTERNATIONAL HUMAN VALUES AT LITERATURE CLASSES.	889
Гулайым Сахатова	
РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ В ОБУЧЕНИИ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИМ ЦЕННОСТЯМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ.	889
Maral Sähetgeldiýewa	
GÜNDOGAR EDEBIÝATYNA ISGENDER BEG TÜRKMENIŇ DÖREDIJILIGINIŇ TÄSIRI	890
Maral Sahatgeldiyeva	
THE INFLUENCE OF ISKENDER BEG TURKMEN'S CREATIVITY ON ORIENTAL CULTURE	891
Марал Сахатгельдыева	
ВЛИЯНИЕ ТВОРЧЕСТВА ИСКАНДЕР-БЕКА ТУРКМЕНА НА ВОСТОЧНУЮ КУЛЬТУРУ	892
Dinara Saidowa, Eziz Kiçikakaýew	
TÜRKMENISTANYŇ HALKARA ZÄHMET GURAMASY BILEN HYZMATDAŞLYGYŇ HUKUK JÄHETLERI.	893
Dinara Saidova, Eziz Kichikakayev	
LEGAL ASPECTS OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND THE INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION	894
Динара Саидова, Эзиз Кичикакаев	
ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРКМЕНИСТАНА С МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ ТРУДА	895
Enegül Şallyýewa	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ DÖREDIJILIGINDE TUÝUG ÝAZAN ŞAHYRLAR HAKDA.	895
Enegul Shallyyeva	
ABOUT THE POETS WHO WROTE TUYUGS IN THE WORK OF MAGTYMGULY PYRAGY.	897
Энегуль Шаллыева	
О ПОЭТАХ, ПИСАВШИХ ТУЮГИ, В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	897

Leyli Şammaýewa	
ÝAŞLARY YLMA ÇEKMEK SYÝASATYNYŇ WEZIPELERI	898
Leyli Shammaýeva	
OBJECTIVES OF THE POLICY OF YOUTH	
INVOLVEMENT IN SCIENCE	899
Лейли Шаммаева	
ЗАДАЧИ ПОЛИТИКИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ	
МОЛОДЕЖИ К НАУКЕ	899
Doýduk Saparbaýewa	
KITAPHANA HYZMATYNYDA YLMY-INNOWASION TEHNOLOGIÝALARYŇ	
MÜMKINÇILIKLERI	900
Doyduk Saparbayera	
POSSIBILITIES OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN	
THE LIBRARY SYSTEM	901
Дойдук Сапарбаева	
ВОЗМОЖНОСТИ НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В	
БИБЛИОТЕЧНОЙ СИСТЕМЕ	902
Akynýaz Sapargeldiýew, Bahar Şamämmedowa	
MAGTYMGULY DÜNYÄ ALYMLARYNYŇ NAZARYNDA	902
Akynyaz Sapargeldiyev, Bahar Shamammedowa	
MAGTYMGULY – IN THE VIEWS OF THE WORLD SCIENTISTS.	904
Акыняз Сапаргельдыев, Бахар Шамаммедова	
ТВОРЧЕСТВО МАХТУМКУЛИ – В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ	904
Bazargeldi Sapargeldiýew	
MAGTYMGULY PYRAGYNYŇ ŞYGYRLARYNDA	
DOSTLUK HAKYNDAKY PIKIRLERIŇ ŞÖHLELENIŞI	905
Bazargeldi Sapargeldiyev	
REFLECTION OF IDEAS ABOUT FRIENDSHIP	
IN MAGTYMGULY PYRAGY'S POEMS.	906
Базаргельды Сапаргельдыев	
ОТРАЖЕНИЕ МЫСЛЕЙ О ДРУЖБЕ В ПОЭЗИИ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	907
Berdi Saparmyradow	
ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” KITABYNDA EDEBI	
ŽANRLARYŇ BAGLANYŞYGY	907
Berdi Saparmyradow	
THE CONNECTION OF LITERARY GENRES	
IN THE BOOK “THE PEARL OF TRUTH” BY OUR SCIENTIST ARKADAG	909
Берды Сапармуратов	
СВЯЗЬ ЛИТЕРАТУРНЫХ ЖАНРОВ В КНИГЕ	
УЧЕНОГО – АРКАДАГА “ЖЕМЧУЖИНА ПАМЯТИ”	909
Nurgözel Saparowa	
HALK DÖREDIJILIGINDE ÇAGA LYBASLARY	
BILEN BAGLANYŞYKLY MILLI DÄPLER	910

Nurgozel Saparova	
NATIONAL TRADITIONS RELATED TO CHILDREN'S CLOTHES IN FOLKLORE	912
Нургозель Сапарова	
НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ, СВЯЗАННЫЕ С ДЕТСКОЙ ОДЕЖДОЙ В НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ	912
Myrat Saryýew, Akja Nurberdiýewa	
TÜRKMENISTANDA ÝAŞLAR SYÝASATY WE BILIM ULGAMYNÝŇ HUKUK BINÝADYNÝŇ KÄMILLEŞDIRILIŞI	913
Myrat Saryyev, Akja Nurberdiyeva	
IMPROVEMENT OF THE LEGAL FRAMEWORK OF YOUTH POLICY AND THE EDUCATION SYSTEM IN TURKMENISTAN.	914
Мурат Сарыев, Акджа Нурбердыева	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОЙ ОСНОВЫ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКМЕНИСТАНЕ	915
Ogulnabat Saryýewa	
PAHIM-PAÝHAS UMMANY – MAGTYMGULY PYRAGY.	915
Ogulnabat Saryyeva	
FOUNT OF WISDOM – MAGTYMGULY PYRAGY	916
Огулнабат Сарыева	
КЛАДЕЗЬ РАЗУМА МАХТУМКУЛИ ФРАГИ	917
Maýa Satdarowa	
RUS DILINI WE EDEBIÝATYNY ÖWRETMEKDE DÖWREBAP OÝUN TEHNOLOGIÝALARY	917
Maya Satdarova	
MODERN GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE.	918
Мая Сатдарова	
СОВРЕМЕННЫЕ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.	918
Arzuw Setdarowa	
HARBY-GULLUK BILEN BAGLY TÜRKMEN SÖZLERINIŇ PARS DILINE GEÇIŞI (SEFEWILER DÖWRI).	919
Arzuv Setdarova	
TRANSITION OF MILITARY-TERMS OF THE TURKMEN LANGUAGE INTO PERSIAN (SAFAVID PERIOD).	921
Арзув Сетдарова	
ПЕРЕХОД ТУРКМЕНСКИХ СЛОВ, СВЯЗАННЫХ С ВОЕННОЙ ЛЕКСИКОЙ, НА ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК (ПЕРИОД СЕФЕВИДОВ).	921
Jennet Seýdiýewa, Arslan Annamyradow	
MILLI AT ÜSTÜNDÄKI OÝUNLARYNDA ÇYLŞYRYMLY TILSIMLERINI ÝERINE ÝETIRMEGIŇ TEHNOLOGIÝASYNY KÄMILLEŞDIRMEK. . . .	922

Jennet Seydiyeva, Arslan Annamyradov	
ENHANCING THE TECHNOLOGY OF PERFORMING COMPLEX TRICKS IN NATIONAL EQUESTRIAN GAMES	923
Дженнет Сейдиева, Арслан Аннамурадов	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ИСПОЛНЕНИЯ СЛОЖНЫХ ТРЮКОВ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОННЫХ ИГРАХ	924
Merjen Seyidowa	
ÝAŞLARY GELJEKKI DURMUŞ MAKSATLY UGRA GÖNÜKDİRMEKLIK OLARYŇ IŞJEŇLIGINIŇ ESASY ŞERTIDIR.	924
Merjen Seyidova	
YOUNG PEOPLE'S ORIENTATIONS TO THE SOCIAL SPACE OF THE FUTURE AS THE MAIN FACTOR OF THEIR ACTIVITY	926
Мерджен Сейидова	
ОРИЕНТИРОВАНИЕ МОЛОДЁЖИ В СОЦИАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БУДУЩЕГО – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ЕЁ АКТИВНОСТИ	926
Maýa Şyhyýewa	
DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEKDE SANLY TEHNOLOGIÝANYŇ ORNY	927
Maya Shyhyyeva	
THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.	928
Мая Шихиева	
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	929
Ogulgözel Şirliýewa, Maral Nurlyýewa	
OKUW SAPAKLARYNDA PEDAGOGIK TEHNOLOGIÝANYŇ TUTÝAN ORNY.	929
Ogulgozel Shirliyeva, Maral Nurlyyeva	
THE ROLE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL LESSONS	931
Огулгозель Ширлиева, Марал Нурлыева	
РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УРОКАХ	931
Güljemał Soltanowa	
MILLI MIRAS – PAÝHAS ÇEŞMESI	932
Guljemał Soltanova	
NATIONAL HERITAGE – A SOURCE OF WISDOM.	933
Гульджемал Солтанова	
НАЦИОНАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ – ИСТОЧНИК МУДРОСТИ.	933
Güljahan Şukurowa	
TÜRKMEN HALKYNYŇ MILLI MEDENIÝETI ÝURT GARASSYZLYGYNYŇ WE BITARAPLYGYNYŇ BINÝADY HÖKMÜNDE .	934

Guljahan Shukurova

NATIONAL CULTURE OF THE TURKMEN PEOPLE AS THE BASIS
OF INDEPENDENCE AND NEUTRALITY OF THE COUNTRY 935

Гульджахан Шукурова

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА КАК ОСНОВА
НЕЗАВИСИМОСТИ И НЕЙТРАЛИТЕТА СТРАНЫ. 936

Nurmuhammet Süleýmanly

BEDEW GEREKDIR ÝIGIDE.... 936

Nurmuhammet Suleymanly

THE GUY NEEDS A HORSE... 938

Нурмухаммет Сулейманлы

ДЖИГИТУ НЕОБХОДИМ СКАКУН... 938

Mähri Synykowa

ULAG ULGAMYNDAKY YKDYSADY
GATNAŞYKLARYŇ HUKUK DÜZGÜNLEŞDIRILIŞI 939

Mahri Synykova

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS WITHIN THE
TRANSPORT SYSTEM. 940

Мяхри Сыныкова

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
В ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЕ. 941

Täzegül Täçmämmedowa

ALYM ARKADAGYMYZYŇ ŞYGYRLARYNDA MAGTYMGULYNYŇ
GARAÝYŞLARYNYŇ ÖSDÜRILIŞI. 941

Tazegul Tachmammedova

THE DEVELOPMENT OF MAGTYMGULY'S
VIEWS IN THE POEMS OF SCIENTIST-ARKADAG 943

Тазегуль Тачмаммедова

РАЗВИТИЕ ВЗГЛЯДОВ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ
В СТИХАХ УЧЕНОГО-АРКАДАГА 943

Gyzylgül Tagandurdyýewa

MÖWLANA, KÄŞIFI, AZADY 943

Gyzylgul Tagandurdyyeva

SPIRITUAL AND IDEOLOGICAL RELATIONSHIP
BETWEEN MEVLANA, KASHIFI AND AZADY 945

Гызылгуль Тагандурдыева

ДУХОВНАЯ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕВЛАНЫ,
КАШИФИ И АЗАДИ 945

Annanabat Tagandurdyýewa

ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” KITABYNDA TEBIGAT
TERBIÝESI. 946

Annanabat Tagandurdyyeva

NATURAL EDUCATION IN THE BOOK
OF SCIENTIST ARKADAG “HAKYDA GÖWHERI”. 947

Аннанабад Тагандурдыева	
ПРИРОДНОЕ ВОСПИТАНИЕ В КНИГЕ УЧЕНОГО АРКАДАГА “НАKYDA GÖWHERI”	948
Merjen Taganova, Gülälek Annaýewa	
HALKARA LOGISTIKASYNDA TÜRKMENISTANYŇ ULAG INFRASTRUKTURASYNYŇ ÖSÜŞI WE ORNY.	948
Merjen Taganova, Gulalek Annayeva	
TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF TURKMENISTAN: DEVELOPMENT AND ROLE IN INTERNATIONAL LOGISTICS	950
Мерджен Таганова, Гулялек Аннаева	
ТРАНСПОРТНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА ТУРКМЕНИСТАНА: РАЗВИТИЕ И РОЛЬ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ЛОГИСТИКЕ	951
Daniýorbek Tajibaýew	
KIBERHOWPSUZLYK BOÝUNÇA HALKARA HYZMATDAŞLYGYŇ ÄHMIÝETI	951
Daniýorbek Tadjibayev	
IMPORTANCE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CYBERSECURITY.	953
Даниёрбек Таджибаев	
ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЛАСТИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ	953
Jennet Täjiýewa	
ÇALYŞMALARYŇ GATNAŞMAGYNDA ÝASALAN SÖZLERIŇ MORFEMA DÜZÜMI.	954
Jennet Tajiyeva	
MORPHEMIC STRUCTURE OF BLEND WORDS WITH PRONOUNS	955
Дженнет Таджиева	
МОРФЕМНАЯ СТРУКТУРА СЛОВ, ОБРАЗОВАННЫЕ С УЧАСТИЕМ МЕСТОИМЕНЕЙ	956
Aýlar Taňrykulyýewa	
TEHNOLOGIÝA BILEN BAÝLAŞDYRYLYP OKATMAK (TET) WE ONUŇ INŽENERÇILIK BILIMINE EDÝÄN TÄSIRI	956
Aylar Tanrykulyyeva	
TECHNOLOGY-ENHANCED TEACHING (TET) AND IT’S IMPACT ON ENGINEERING EDUCATION	957
Айлар Тангрыкулиева	
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ ОБОГАЩЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ (TET) И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ИНЖЕНЕРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ.	958
Ogulbagt Tölewowa, Nurmuhammet Süleýmanly	
TÜRKMENISTANYŇ ÝOKARY OKUW JAÝLARYNYŇ BÜTINDÜNYÄ UNIWERSITETLER REÝTINGINIŇ SANAWYNA GOŞULMAGYNYŇ ÄHMIÝETI	958

Ogulbagt Tolevova, Nurmuhammet Suleymanly	
THE IMPORTANCE OF INCLUSION OF HIGHER EDUCATION	
INSTITUTIONS OF TURKMENISTAN	
IN THE WORLD UNIVERSITY RANKINGS	960
Огулбагт Толевава, Нурмухаммет Сулейманлы	
ВАЖНОСТЬ ВКЛЮЧЕНИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ	
ТУРКМЕНИСТАНА В МИРОВЫЕ РЕЙТИНГИ УНИВЕРСИТЕТОВ . . .	960
Rahat Töräýew	
ADMINISTRATIW HUKUK BOZULMALARY HAKYND	
KANUNÇYLYGYŇ ÝÖRELGELERINIŇ ÄHMIÝETI.	960
Rahat Torayev	
THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES	
OF LEGISLATION ON ADMINISTRATIVE OFFENSES.	962
Рахат Тораев	
ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	
ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ.	963
Ýazberdi Toýlyýew, Azat Gylyjow	
GAHRYMAN ARKADAGYMYZYŇ	
“TÜRKMENISTAN – BEÝIK ÝÜPEK ÝOLUNYŇ ÝÜREGI” ATLY KITABY	
MILLI YKDYSADYÝETIMIZIŇ TARYHYNÝ ÖWRENMEKDE YGTYBARLY	
ÇEŞMEDIR.	963
Yazberdi Toylyyev, Azat Gylyjov	
THE BOOK OF THE HERO ARKADAG	
“TURKMENISTAN – HEART OF THE GREAT SILK ROAD” IS AN	
ORIGINAL SOURCE IN STUDY OF HISTORY	
OF NATIONAL ECONOMY.	965
Язберды Тойлыев, Азат Гылыджов	
КНИГА ГЕРОЯ – АРКАДАГА “ТУРКМЕНИСТАН – СЕРДЦЕ ВЕЛИКОГО	
ШЁЛКОВОГО ПУТИ” КАК ПЕРВОИСТОЧНИК В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ	
ВОЗНИКНОВЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	965
Baýrambike Toýlyýewa	
ALYM ARKADAGYMYZYŇ “HAKYDA GÖWHERI” ATLY KITABYNDA	
“OGUZNAMAÇYLYK” DÄBI.	966
Bayrambike Toylyyeva	
THE TRADITION OF “OGUZNAMA” IN THE BOOK	
“HAKYDA GÖWHERI” OF THE SCIENTIST – ARKADAG.	967
Байрамбике Тойлиева	
ТРАДИЦИЯ “ОГУЗНАМА” В КНИГЕ	
“HAKYDA GÖWHERI” УЧЕНОГО – АРКАДАГА	968
Yhtyýar Ulukow, Oguldürli Taganowa	
HARBY KANUNÇYLYGY ORNAŞDYRMAGY GURAMAGYŇ ESASLARY	968
Yhtyyar Ulukov, Oguldurli Taganova	
FUNDAMENTALS OF IMPLEMENTATION	
OF MILITARY LEGISLATION ORGANIZATION.	969

Ыхтыяр Улуков, Огулдурли Таганова	
ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ВВЕДЕНИЯ	
ВОЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	970
Muhammetgurban Ussaýew, Altyn Ussaýewa	
DIL JEMGYÝETÇILIK KADALARYNYŇ BEÝANYDYR	970
Muhammetgurban Ussayev, Altyn Ussayeva	
LANGUAGE IS AN EXPRESSION OF SOCIAL RULES	972
Мухаметгурбан Уссаев, Алтын Уссаева	
ЯЗЫК – ЭТО ВЫРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВИЛ	972
Lola Ýagmurowa, Güljahan Jamaýewa	
ELEKTRON OKUW KITABY OKUWYŇ	
NETIJELILIGINIŇ MÖNÜM SERIŞDESIDIR	973
Lola Yagmurova, Guljahan Jumayeva	
ELECTRONIC STUDY GUIDE – AN IMPORTANT TOOL	
FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF TRAINING	974
Лола Ягмурова, Гульджахан Джумаева	
ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК – ВАЖНОЕ СРЕДСТВО ОЦЕНКИ	
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ	975
Merjen Ýalkapowa	
ZOONIMLI FRAZEOLOGIZMLERINŇ TÜRKMEN	
WE IŇLIS DILINDÄKI UMUMYLYKLARY	975
Merjen Yalkapova	
COMMONALITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM	
COMPONENTS IN THE TURKMEN AND ENGLISH LANGUAGES	977
Мерджен Ялкапова	
ОБЩНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЗООНИМОВ ТУРКМЕНСКОГО	
И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ	977
Gülnara Ýanyýewa	
NEMES WE TÜRKMEN DILLERINDE REŇK KOMPONENTLI	
FRAZEOLOGIK BIRLIKLERINŇ GURLUŞ AÝRATYNLYKLARY	978
Gulnara Yanyyeva	
STRUCTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL	
UNITS WITH COLOR COMPONENTS IN GERMAN	
AND TURKMEN	979
Гульнара Яныева	
СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ	
С ЦВЕТОВЫМ КОМПОНЕНТОМ В НЕМЕЦКОМ	
И ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКАХ	980
Mährijemal Ýazgylyjowa	
TEHNIKI UNIWERSITETLERINŇ TALYPLARYNDA IŇLIS DILINIŇ	
ÝAZUW UKYPLARYNYŇ ÖSDÜRILMEGI	980
Mahrijemal Yazgylyjova	
THE DEVELOPMENT OF WRITTEN COMMUNICATION SKILLS	
IN ENGLISH AMONG STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES . . .	981

Махриджемал Язклычева	
РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ	982
Agamämmet Ýazmuradow	
MUGALLYM HÜNÄRMENLERI TAÝÝARLAMAKDA MUGALLYMYŇ OBRAZY BOLAN ÇEPER ESERLERIŇ ÄHMIÝETI	983
Agamammet Yazmuradov	
ROLE OF LITERARY WORKS WITH TEACHER CHARACTERS IN TRAINING FUTURE TEACHERS	984
Агамамед Язмурадов	
РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С ОБРАЗАМИ УЧИТЕЛЕЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	984
Täzegül Ýmamgulyýewa, Maýa Mülkamanowa	
EMELI AŇ: ETIKA WE FILOSOFIÝA MESELELERI	985
Tazegul Imamgulyyeva, Maya Mulkamanova	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE: QUESTIONS OF ETHICS AND PHILOSOPHY	986
Тязегуль Имамкулиева, Мая Мульткаманова	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ВОПРОСЫ ЭТИКИ И ФИЛОСОФИИ.	987
Jennet Ýurdamanowa, Mährijemal Hapyzowa	
EMELI AŇ WE DAŞARY ÝURT DILLERINI ÖWRETMEGIŇ YLMY ESASLARY	987
Jennet Yurdamanova, Mahrijemal Hapyzova	
THE SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING	989
Дженнет Юрдаманова, Махриджемал Хапызова	
НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	989
Gülşat Ýusupowa	
HALKARA SYPAÝYÇYLYGYŇ KADALARYNY ÖWRETMEGIŇ USULYÝETINIŇ YLMY ESASLARY	990
Gulshat Yusupova	
SCIENTIFIC BASES OF THE METHOD OF TEACHING THE RULES OF INTERNATIONAL COURTESY	991
Гульшат Юсупова	
НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ПРАВИЛАМ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭТИКЕТА	992
Sähra Ýusupowa	
ORTA ASYR ÇEŞMELERINDE DARGAN ŞÄHERI	992
Sahra Yusupova	
THE CITY OF DARGAN IN MEDIEVAL SOURCES	994
Сахра Юсупова	
ГОРОД ДАРГАН В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ИСТОЧНИКАХ	994

Baba Zahyrow	
TÜRKMENISTANDA HUKUK YLMY SELJERMELERI GEÇIRMEGIŇ ILERI TUTULÝAN UGURLARY.	994
Baba Zahyrov	
PRIORITY AREAS OF RESEARCH OF LEGAL SCIENCES IN TURKMENISTAN	996
Баба Захыров	
ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРАВОВЫХ НАУК В ТУРКМЕНИСТАНЕ	996
Işankuli Faýzullaýew	
EMELI AKYLYŇ TÜRKMENISTANDA HUKUK TAÝDAN KADALAŞDYRYLMAGY. TEKLIPLER WE ÝERLI KANUNLARA UÝGUNLAŞDYRMAK	997
Ishankuli Fayzullayev	
LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TURKMENISTAN. RECOMMENDATIONS AND ADAPTATION TO LOCAL LAWS	997
Ишанкули Файзуллаев	
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ТУРКМЕНИСТАНЕ. РЕКОМЕНДАЦИИ И АДАПТАЦИЯ К МЕСТНЫМ ЗАКОНАМ	998
Olga Adykowa	
HOREZMIŇ PÖWRIZE DAŞYNYŇ TARYHYNDAN.	998
Olga Adykova	
FROM THE HISTORY OF HOREZM TURQUOISE	1000
Ольга Адыкова	
ИЗ ИСТОРИИ ХОРЕЗМСКОЙ БИРЮЗЫ	1000

TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASY

“BERKARAR DÖWLETIŇ TÄZE EÝÝAMYNÝŇ
GALKYNYŞY DÖWRÜNDE YLYM, TEHNIKA
WE INNOWASION TEHNOLOGIÝALAR”
ATLY HALKARA YLMY MASLAHATYŇ NUTUKLARYNYŇ
GYSGAÇA BEÝANY

II

(2025-nji ýylyň 12–13-nji iýuny)

Redaktorlary	<i>J. Muhammedow</i> <i>B. Şabasanowa</i> <i>M. Gurbanow</i>
Teh. redaktor	<i>Ç. Çaryýew</i> <i>Ý. Peskowa</i>
Kompýuter bezegi	<i>G. Atayewa</i>

Çap etməğe rugsat edildi 30.05.2025.
A – 116394. Ölçegi $70 \times 100 \frac{1}{16}$. Edebi garniturası.
Çap listi 67,75. Şertli-çap listi 87,40. Hasap-neşir listi 58,48.
Neşir № 67. Sargyt № 25. Sany 60.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” neşirýaty.
744000. Aşgabat, 2011-nji (Azady) köçe, 61.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” çaphanasy.
744000. Aşgabat, Bitarap Türkmenistan şaýoly, 15.